DR TOMISLAV MARKOVIĆ

SUVREMENA TEHNIKA ISTRAŽIVANJA KRIVIČNIH DJELA

(KRIMINALISTIKA)

ZAGREB, 1972.

BIBLIOTEKA
UDŽBENICI
51

102—325

DR TOMISLAV MARKOVIĆ

SUVREMENA TEHNIKA ISTRAŽIVANJA KRIVIČNIH DJELA

(KRIMINALISTIKA)

ZAGREB, 1972.

Sinovima Vladimiru i Goranu
koji su izabrali životni poziv
pravosudnih radnika

. . . »da nitko nevin ne bude osuđen
a da se krivcu izrekne zaslužena kazna . . .«

PREDGOVOR

Ovaj rad inspiriran je težnjom da suzbijanje kriminaliteta bude što efikasnije a utvrđivanje relevantnih činjenica što potpunije i istinitije, objektivnije i humanije. Ovaj složeni zahtjev nije moguće ostvariti bez sustavnog uvođenja i svestrane primjene znanstvenih metoda.

Znanstvena organizacija suzbijanja kriminaliteta je oblik i način u kojemu samoupravno socijalističko društvo treba da se suprotstavlja kriminalitetu i socijalno patološkim pojavama.

Realizacija ovog zahtjeva uvjetovana je brojnim faktorima i posebnim individualnim i društvenim naporima.

I ovom knjigom želim se uključiti u ova nastojanja.

Ovo izdanje Suvremene tehnike istraživanja krivičnih djela prilagođeno je nastavnom programu Više škole za unutrašnje poslove, kao najširem nastavnom programu iz kriminalistike na visoko školskim ustanovama. Zbog toga ono istovremeno obuhvaća i nastavne programe na usmjerenoj i postdiplomskoj nastavi na Pravnom fakultetu.

Srdačno se z a h v a l j u j e m:

- *dr Savi Gorkiču na primjedbama na pojedina poglavlja knjige;*
- *mr Željku Sabolu, Milanu Savurdiću, Ivanu Lukanu i Zvonku Obajdinu na pronalaženju i izradi ilustracija;*
- *svim studentima Više škole za unutrašnje poslove u Zagrebu što su referiranjima i diskusijama o slučajevima iz prakse doprinijeli novim spoznajama o aktualnom kriminalitetu i njegovom suzbijanju;*
- *izdavačkom odjelu Tehnološko-ekonomskog i novinsko-izdavačkog zavoda »Narodne novine« što je izdao ovu knjigu.*

Zagreb, svibnja 1972. *dr Tomislav Marković*

SADRŽAJ

I DIO: UVOD 1

1. KRIMINALITET I NJEGOVO SUZBIJANJE 1

1. Znanstveni pristup 1
2. Uvjeti suzbijanja kriminaliteta 4

A) Poznavanje kriminaliteta 5
a) karakteristike kriminaliteta 5
b) karakteristike delikvenata 11
c) promjene u društvenim odnosima 13

B) Poznavanje krivičnog zakonodavstva i suvremenih krivično pravnih instituta 16

C) Poznavanje mehanizma prevencije i represije 17

D) Poznavanje drugih krivičnih i nekrivičnih znanosti 17

2. REAGIRANJE NA KRIMINALITET 19

1. Mehanizmi reagiranja 19
a) donošenje propisa 19
b) provođenje propisa 20
c) aktiviranje društva 22
2. Suradnja državnih i društvenih organa i jedinstvenost u reagiranju . . 25

3. KRIMINALISTIKA I SUZBIJANJE KRIMINALITETA 26

1. Mjesto kriminalistike u suzbijanju kriminaliteta 26
2. Predmet kriminalistike, njene metode i podjela 28
3. Razvitak kriminalistike uvjetovan je razvitkom prirodnih znanosti i tehnike 33
4. Odnos kriminalistike prema nekim znanostima 34
5. Kriminalistika i realizacija procesnih garancija 37
6. Kriminalistika objektivno povezuje rad unutrašnjih poslova, javnih tužilaštava i suda 41
7. Kriminalistička obrada kao jedinstvo kriminalističko-tehničkih i kriminalističko-taktičkih radnji i postupaka 43

4. RAZVITAK KRIMINALISTIČKIH ZAVODA I LABORATORIJA 44

1. Pristup 44
2. Institut znanstvene policije i kriminologije u Lausanni 46
3. Kriminološki institut sveučilišta u Grazu 50
4. Kriminalistički zavodi i laboratorije u SAD 52
5. Policijski laboratoriji u Južnoj Americi 54

6. Kriminalističke laboratorije u Francuskoj i Italiji . . . 54
7. Savezni kriminalistički ured u Wiesbadenu . . . 55
8. Kriminalistički zavodi u socijalističkim zemljama . . . 57
9. Međunarodni kriminalistički simpoziji . . . 59
10. Zaključak . . . 64

5. RAZVITAK I PRIMJENA KRIMINALISTIKE U SFR JUGOSLAVIJI I SR HRVATSKOJ . . . 64

1. Razvitak kriminalistike u zemljama Jugoslavije prije 1918. godine . . . 64
2. Kriminalistika i srodne znanosti u Kraljevini SHS i Jugoslaviji . . . 66
3. Orijentacija na znanstvene metode u suzbijanju kriminaliteta u SFRJ . . . 68
4. Organizacija kriminalističko-tehničkih poslova u SR Hrvatskoj . . . 77
5. Zaključak . . . 89

6. MEĐUNARODNA ORGANIZACIJA KRIMINALISTIČKE POLICIJE (INTERPOL) . . . 90
1. Razlozi osnivanja . . . 90
2. Povijesni razvoj . . . 91
3. Zadaci organizacije . . . 93
4. Rukovodeća tijela organizacije . . . 94
5. Djelatnost organizacije . . . 97

II DIO: OSNOVI KRIMINALISTIČKE TEHNIKE . . . 103

1. Osnovni pojmovi . . . 103
2. Ograničavanje zadatka . . . 103

A) Tragom zločinca . . . 106

7. IDENTIFIKACIJA OSOBA . . . 106

1. Pojam identiteta . . . 106
2. Sredstva identifikacije . . . 106
3. Apsolutni i relativni identitet . . . 107
4. Identifikacija putem osobnih podataka o građanskom statusu . . . 108
5. Povijesni razvitak sredstava i metoda identifikacije . . . 109
6. Osobni opis . . . 111
7. Fotografija . . . 114
8. Antropometrija — bertionaža . . . 118

8. DAKTILOSKOPIJA KAO SREDSTVO IDENTIFIKACIJE . . . 121

1. Što su to papilarne linije . . . 121
2. Povijesni razvitak iskorištavanja papilarnih linija za identifikaciju . . . 123
3. Znanstvene osnove daktiloskopije . . . 128
4. Uzimanje otisaka papilarnih linija . . . 129
5. Osnovni oblici crteža papilarnih linija i njihova klasifikacija . . . 134
6. Praktična upotreba otisaka papilarnih linija . . . 140
7. O nekim otvorenim pitanjima . . . 141

9. KRIMINALISTIČKA IDENTIFIKACIJA LEŠEVA . . . 143

1. Pristup . . . 143
2. Sredstva i metode identifikacije . . . 145

10. KRIMINALISTIČKE EVIDENCIJE I NJIHOVO KORIŠTENJE . . . 148
1. Osnovni pojmovi . . . 148

2. Kaznena evidencija . . . 150
3. Osnovna podjela operativnih kriminalističkih evidencija . . . 152
4. Opća abecedna kartoteka . . . 154
5. Evidencije . . . 154
6. Dosijei . . . 159
7. Upisnici . . . 160
8. Postupak evidentiranja i način upotrebe evidencije . . . 160
9. O nekim pitanjima za razmišljanje . . . 161

B) Tragom zločina . . . 162

11. TRAGOVI I VJEŠTAČENJE TRAGOVA . . . 162

1. Pristup . . . 162
2. Gdje se mogu naći tragovi . . . 163
3. Relevantni odnosi . . . 165
4. Značenje tragova . . . 165
5. Specifičnosti tragova kao materijala za kriminalistička vještačenja . . . 166
6. Klasifikacija tragova . . . 167
7. Otkrivanje, fiksiranje i korištenje tragova . . . 173
8. Procesno oformljenje tragova . . . 173
9. Pravila za postupanje s tragovima . . . 174

12. TRAGOVI PAPILARNIH LINIJA . . . 175

1. Primjeri . . . 175
2. Kako nastaju tragovi papilarnih linija . . . 176
3. Vrste tragova papilarnih linija . . . 177
4. Pronalaženje tragova papilarnih linija . . . 179
5. Kako se izazivaju i fiksiraju tragovi papilarnih linija . . . 181
6. Kako se koriste tragovi papilarnih linija . . . 183
7. Krivična djelat kod kojih se javljaju tragovi papilarnih linija . . . 185
8. Neka praktična pravila . . . 186

13. TRAGOVI STOPALA . . . 187

1. Primjeri . . . 187
2. Kakvi mogu biti tragovi stopala . . . 188
3. Što pokazuju tragovi stopala . . . 189
4. Kako se fiksiraju tragovi stopala . . . 190
5. Krivična djela kod kojih se javljaju tragovi stopala . . . 192
6. Neke praktične upute . . . 192

14. TRAGOVI VOZILA . . . 193

1. Primjeri . . . 193
2. Vrste i značenja tragova vozila . . . 193
3. O oštećenju i prskanju guma . . . 196

15. TRAGOVI ORUĐA . . . 197

1, Primjeri . . . 197
2. Kako nastaju tragovi alata . . . 198
3. Vrste alata . . . 199
4. Vrste tragova nastalih prilikom upotrebe alata . . . 203
5. Kako se fiksiraju tragovi alata . . . 204
6. Postupak uspoređivanja . . . 204

7. Krivična djela kod kojih se javljaju ovi tragovi 208
8. Neke praktične upute 209

16. TRAGOVI VATRENOG ORUŽJA 209

1. Primjeri 210
2. Vrste vatrenog oružja 211
3. Dijelovi vatrenog oružja važni za identifikaciju 213
4. Kakva su vještačenja vatrenog oružja moguća 217
5. Krivična djela kod kojih se javljaju ovi tragovi 219
6. Neke praktične upute 219

17. REKONSTRUKCIJA IZBRISANIH BROJEVA I ZNAKOVA NA METALU . 220

1. Primjeri 220
2. Brojevi i znakovi na predmetima 221
3. Kakve su mogućnosti vještačenja 221
4. Krivična djela kod kojih se javljaju ova vještačenja 223
5. Neke praktične upute 223

18. TRAGOVI I ISPITIVANJE STAKLA 224

1. Primjeri 224
2. Osobine stakla i mogućnosti njegova vještačenja 224
3. Djelovanje sile na lom stakla 225
4. Identifikacija stakla 229
5. Krivična djela kod kojih se primjenjuje ispitivanje stakla 229
6. Neke praktične upute 230

19. TRAGOVI ZEMLJE I PRAŠINE 230

20. TRAGOVI BOJE I LAKA 233

21. TRAGOVI ODJEĆE I VLAKANA 237

1. Primjeri 237
2. Vrste odjeće, tkanine i vlakana 237
3. Vrste tragova 238
4. Mogući zahtjevi vještaku 240
5. Postupak prikupljanja tragova 240
6. Ispitivanje tragova 241

22. ISPITIVANJE METALA 242

23. BIOLOŠKI TRAGOVI 244

1. Pristup i vrste tragova 244
2. Neki dijelovi ljudskog tijela 244
3. Dlake i kosa 246
4. Krv 247
5. Izlučevine 252

24. UTVRĐIVANJE STUPNJA ALKOHOLIZIRANOSTI 254

1. Pristup 254
2. Stupnjevi akutne alkoholiziranosti 256
3. Utvrđivanje stupnja alkoholiziranosti 257

25. TRAGOVI OTROVA 261

1. Osnovni pojmovi 261
2. Vrste otrova i djelovanje 261
3. Simptomi trovanja 262
4. Postupak u slučajevima kada se sumnja na trovanje 263

26. TRAGOVI NARKOTIKA I PSIHOTROPSKIH TVARI 265

1. Osnovni pojmovi 265
2. Vrste opojnih droga i psihotropskih tvari 266
3. Suzbijanje nedopuštene proizvodnje, prerade i prometa opojnim drogama 269

27. MIKROTRAGOVI 272

1. Pristup 272
2. Vrste mikrotragova 273
3. Gdje se mogu naći mikrotragovi 274
4. Pomagala za prikupljanje mikrotragova 274
5. Zahtjevi i instrumentarij 275
6. Neke praktične upute 282

28. ISPITIVANJE ISPRAVA I FALSIFIKATA 282

1. Pojam i primjeri 282
2. Povijesne činjenice 285
3. Razvitak metoda 286
4. Vrste vještačenja 287
5. Materijalni elementi dokumenta 291
6. Rukopis 294
7. Ispitivanje potpisa 298
8. Iskrivljeni rukopis 300
9. Preinake na dokumentima 301
10. Tekst pisan pisaćim strojem 303
11. Falsifikat novca 307
12. Falsifikat vrijednosti papira i znakova za vrijednost 310
13. Falsifikati umjetničkih slika 311

29. O TAJNIM SPORAZUMJEVANJIMA 313

C) Na mjestu zločina 315

30. UVIĐAJI NA MJESTU KRIMINALNOG DOGAĐAJA 315

1. Vrijednost uviđaja u kriminalističkoj obradi i istrazi 315
2. Vrste uviđaja 316
3. Razlike u kriminalističkom i procesnom pojmu uviđaja 319
4. Kada treba provoditi uviđaj 320
5. Pripreme i organizacija provođenja uviđaja 320
6. Kako se provodi uviđaj 322
7. Izvođenje hipoteza i njihova verifikacija 324

31. FIKSIRANJE STANJA UTVRĐENOG UVIĐAJEM 325

1. Pristup 325
2. Zapisnik 326
3. Grafički prikaz mjesta događaja ili skica 327
4. Fotografiranje mjesta događaja i izrada foto-elaborata 328
5. Posebne metode prikaza činjenica utvrđenih uviđajem 335

32. REKONSTRUKCIJE I POKUSI NA MJESTU DOGAĐAJA 336

1. Pojam 336
2. Kada se vrši rekonstrukcija 336
3. Kako se provodi rekonstrukcija 337
4. Pokusi — istražni eksperiment 338

33. SPECIFIČNOSTI U PROVOĐENJU UVIĐAJA . . . 339
1. Pristup . . . 339
2. Saobraćajni delikti . . . 340
3. Provalne krađe . . . 345
4. Krvni delikti . . . 347
5. Paljevine i požari . . . 350

III DIO: OSNOVE KRIMINALISTIČKE TAKTIKE . . . 353

34. REAGIRANJE NA ZLOČIN I ORGANIZACIJA SUZBIJANJA ZLOČINA . . 353
1. Mehanizam reagiranja na zločin . . . 353
2. Mehanizam suzbijanja zločina . . . 354
3. Opći faktori suzbijanja zločina . . . 355

35. OSNOVNI POJMOVI I NAČELA KRIMINALISTIČKE TAKTIKE . . . 360
1. Pojam kriminalističke taktike . . . 360
2. Standardi za kriminaliste . . . 362
3. O načelima kriminalističke taktike . . . 363

A) Opće operativne taktičke mjere i sredstva . . . 366

35. UPOTREBA INFORMATORA . . . 366
1. Pojam . . . 366
2. Tko je informator . . . 367
3. Vrijednost dojava informatora . . . 369
4. Pravila upotrebe informatora — prema mišljenjima kriminalista . . . 369
5. Krivična djela kod kojih su korisni informatori . . . 371
6. Neke primjedbe i ograde . . . 371

37. PRISMOTRA I NADZIRANJE . . . 371
1. Pojam . . . 374
2. Zadaci i oblici prismotre . . . 374
3. Pokretna prismotra pješice . . . 376
4. Pokretna prismotra vozilom . . . 379
5. Stacionirana prismotra . . . 380
6. Ubacivanje u kriminalnu grupu kao oblika nadziranja . . . 381
7. Registriranje podataka pribavljenih prismotrom . . . 382
8. Neke napomene . . . 382

38. LIŠAVANJE SLOBODE . . . 383
1. Pojam . . . 383
2. Opća taktička pravila . . . 386
3. Pripreme za lišavanje slobode . . . 388
4. Izvršenje lišenja slobode . . . 389
5. Posebni slučajevi . . . 390
6. Preprata lišenih slobode . . . 391

39. TRAGANJE ZA OSOBAMA I PREDMETIMA . . . 392
1. Pojam . . . 392
2. Neka opća taktička pravila . . . 392
3. Kategorije traženih . . . 393
4. Sredstva traganja . . . 394
5. Potrage velikih razmjera . . . 396

40. RACIJA . . . 397
1. Pojam . . . 397
2. Neka pravila organiziranja racija . . . 397
3. Provođenje racije . . . 399
4. Neke sugestije . . . 401

41. ZASJEDA . . . 402

42. UPOTREBA SLUŽBENIH PASA . . . 404
1. Pojam . . . 404
2. Osobine pasa i njihova upotrebna podjela . . . 406
3. Službeni psi i njihova upotreba . . . 407
4. Uvjeti za upotrebu psa tragača . . . 413
5. Neke taktičke upute . . . 413

B) Taktika pojedinih radnji u istrazi . . . 414

43. PRETRAGA PROSTORIJA, VOZILA I PROSTORA . . . 416
1. Pojam . . . 416
2. Opća taktička pravila . . . 417
3. Pripreme za pretragu . . . 418
4. Provođenje pretrage . . . 419
5. Posebni slučajevi . . . 423
6. Oduzimanje predmeta . . . 424
7. Registriranje pronađenog stanja . . . 425
8. Potraga za osobama pri pretrazi prostorija . . . 426
9. Značenje pretrage za krivični postupak . . . 426
10. Pretraga vozila . . . 427
11. Pretraga otvorenih prostora . . . 430

44. PRETRAGA OSOBA . . . 432
1. Oblici osobne pretrage . . . 432
2. Prethodna pretraga osoba . . . 433
3. Potpuna pretraga osoba . . . 436
4. Pretraga prije stavljanja u pritvor ili KPU . . . 436

45. PREPOZNAVANJE OSOBA I STVARI . . . 437
1. Pojam . . . 437
2. Što se prepoznaje . . . 438
3. Prepoznavanje osoba . . . 438
4. Prepoznavanje lešina . . . 441
5. Prepoznavanje stvari . . . 442
6. Prepoznavanje mjesta događaja . . . 443

46. SUOČENJE . . . 444
1. Pojam . . . 444
2. Vrste suočenja i mogući rezultati . . . 444
3. Neka taktična pravila . . . 445

47. PROVJERAVANJE ALIBIJA . . . 447

48. VJEŠTAČENJE I VJEŠTACI . . . 449
1. Pristup i osnovni pojmovi . . . 449
2. Procesne odredbe . . . 452
3. Klasifikacija vještačenja . . . 453

4. Izbor vještaka . . . 455
5. O deontologiji vještaka . . . 458
6. Prava i dužnosti vještaka . . . 459
7. Nalaz i mišljenje vještaka . . . 459
8. Suradnja i rukovođenje vještakom . . . 461
9. Timsko-kompleksno vještačenje . . . 462
10. Kritička ocjena vještačkog nalaza . . . 464
11. Dopunska i ponovna vještačenja . . . 465

49. ORGANIZACIJA KRIMINALISTIČKIH VJEŠTAČENJA . . . 467
1. Pristup . . . 467
2. Načela za organizaciju službe vještačenja . . . 467
3. Školovanje i specijalizacija kriminalističkih vještaka . . . 469
4. Obavezni stručni ispiti za priznanje zvanja kriminalističkih vještaka . . . 470
5. Za sistematsko unapređivanje metoda kriminalističkih vještačenja . . . 471
6. O učešću vještaka na glavnoj raspravi . . . 471
7. Odvjetnici i služba kriminalističkih vještačenja . . . 472

50. ISPITIVANJE SVJEDOKA . . . 473
1. Osnovni pojmovi . . . 473
2. Procesne odredbe . . . 475
3. O nekim kategorijama i tipovima svjedoka . . . 477
4. Okolnosti od kojih zavisi iskaz . . . 479
5. Neka taktička iskustva i pravila . . . 480
6. Registriranje iskaza svjedoka . . . 484
7. Ocjena iskaza svjedoka . . . 484
8. Saslušavanje drugih učesnika u postupku . . . 485
9. O ispitivanju žena . . . 486
10. O ispitivanju djece i maloljetnika . . . 487
11. O ispitivanju starih osoba . . . 492

51. ISPITIVANJE OKRIVLJENIKA . . . 493
1. Pojam ispitivanja . . . 493
2. Ispitivanje okrivljenika . . . 493
3. Prava i dužnosti okrivljenika . . . 494
4. O ispitivanju osumnjičenika . . . 497
5. Neka opća taktička upozorenja i konstatacije . . . 499
6. Pripremanje ispitivanja . . . 501
7. Provođenje saslušavanja . . . 501
8. Registriranje saslušavanja . . . 509

52. O PRIZNANJU . . . 513
1. Pristup . . . 513
2. Motivi priznanja . . . 516
3. Lažna priznanja . . . 517
4. Neka psihološka i taktička pravila . . . 517
5. Provjeravanje priznanja . . . 518
6. Priznanje u kriminalističkoj obradi . . . 519

53. OSVRT NA NEKA POMAGALA ZA DOBIVANJE I PROVJERAVANJE ISKAZA . . . 520
1. Hipnoza . . . 520
2. Narkoanaliza — serumi istine . . . 521
3. Keelerov polygraph . . . 523

54. TOK PRETHODNOG PROVJERAVANJA I POSTUPKA . . . 534
1. Saznanje o krivičnom djelu . . . 534
2. Prijava o krivičnom djelu . . . 536
3. Provjeravanje prijave ili saznanje o krivičnom djelu . . . 538

IV DIO: POSEBNA TAKTIKA ISTRAGE POJEDINIH VRSTA KRIVIČNIH DJELA . . . 541

55. OSNOVE POSEBNE KRIMINALISTIČKE TAKTIKE . . . 541
Praktični podsjetnik . . . 546

56. KRVNI DELIKTI S POSLJEDICOM SMRTI . . . 546
1. Pristup . . . 546
2. Načini izvršenja . . . 547
3. Radnje u postupku . . . 550
4. Tragovi . . . 554
5. Specifičnosti postupaka . . . 554
6. Samoubojstva . . . 555
7. Čedomorstva . . . 556

57. IMOVINSKI DELIKTI . . . 557
1. Pristup . . . 557
2. Načini izvršenja . . . 558
3. Radnje u postupku . . . 564
4. Tragovi . . . 567
5. Sprečavanje imovinskih delikata . . . 568

58. PALJEVINE . . . 569
1. Pristup . . . 569
2. Objekti koji se napadaju i način izvršenja paljevina . . . 572
3. Istražne radnje i postupci . . . 573
4. Utvrđivanje požarnog uzroka i učinioca . . . 575
5. Tragovi . . . 577
6. O nekim okolnostima . . . 577

59. FALSIFIKATI . . . 578
1. Pristup . . . 578
2. O načinu izvršenja . . . 581
3. Radnje u postupku . . . 583

LITERATURA . . . 585

I. UVOD

1. KRIMINALITET I NJEGOVO SUZBIJANJE

1. Znanstveni pristup Ova knjiga se bavi znanstvenim metodama suzbijanja kriminaliteta. Pod pojmom kriminaliteta razumijemo skup svih krivičnih djela izvršenih na određenom području i za određeno razdoblje. Raspravljajući o kriminalitetu uvijek ga moramo prostorno i vremenski odrediti. Raspravlja se, na primjer, o kriminalitetu u državama Evrope nakon drugog svjetskog rata, ili o kriminalitetu u SFRJ u razdoblju 1965—1970, ili o krivičnim djelima lišavanja života u SR Hrvatskoj u razdoblju 1945—1955, ili o stanju i kretanju provalnih krađa u gradu Zagrebu u razdoblju 1966—1971. godine, itd. Kriminalitet je vrlo promjenljiva i dinamična pojava, zavisna od vrlo različitih faktora. Zbog toga, ako želimo prodrijeti u njegovu društvenu bit, smanjiti opasnost od mogućih zabluda i doprinijeti njegovu razumijevanju i suzbijanju, moramo se kretati unutar njegovih vremenskih i prostornih granica. Time pobliže određujemo njegove pravne karakteristike i društvenu zavisnost.

Krivična djela, kojima se u proučavanju kriminaliteta bavimo, ne predstavljaju samo *krivično-pravne* pojmove nego i pojavu u društvu. Ako je kriminalitet društvena pojava — a to jest — onda podliježe određenim društvenim utjecajima i zakonitostima. Iz dosadašnjih znanstvenih istraživanja kriminaliteta proizlazi da se radi o vrlo složenoj ili *kompleksnoj* pojavi. Za bolje poznavanje kriminaliteta nužno je da ga istražujemo sa stanovišta raznih znanosti, kao što su krivično-materijalno i procesno pravo, kriminologija, kriminalistika, biologija, psihologija, sociologija, medicina (posebno sudska medicina), psihijatrija, nauka o izvršenju krivičnih sankcija i postupanju s delikventima, a u otkrivanju i dokazivanju krivičnih djela i sa stanovišta prirodnih nauka i tehnike. Poznavanje kriminaliteta obuhvaća, s jedne strane, opće znanstvene spoznaje i opće utvrđene zakonitosti koje se odnose na ovaj fenomen u cjelini — a s druge strane *konkretno* poznavanje kriminalnih manifestacija u određenom društvu i vremenu, te poznavanje metoda i mjera za njihovo uspješno suzbijanje. To konkretno životno poznavanje stvarnog kriminaliteta je uvjet za uspješno djelovanje svakog pravosudnog radnika i uspješnu kaznenu politiku određene države na ograničavanju kriminaliteta.

Interes različitih znanosti za kriminalitet nije mu pribavio atribut kompleksnosti. U povijesnom razvitku istraživanja kriminaliteta znanstvena do-

stignuća više se ogledaju u postepenom odbacivanju zabluda nego u mogućnosti da se dade definitivan odgovor na sva brojna i složena pitanja u vezi s kriminalitetom. Međutim, suvremeni nivo znanosti omogućava da se usvoji kao temelj znanstvenog pristupa kriminalitetu stanovište o međuzavisnosti krivičnog djela, učinioca krivičnog djela i određenih društvenih odnosa. Uvjetno bismo tu međuzavisnost mogli nazvati odnosom među tri »D«, a koji bi se odnos grafički mogao prikazati ovako:

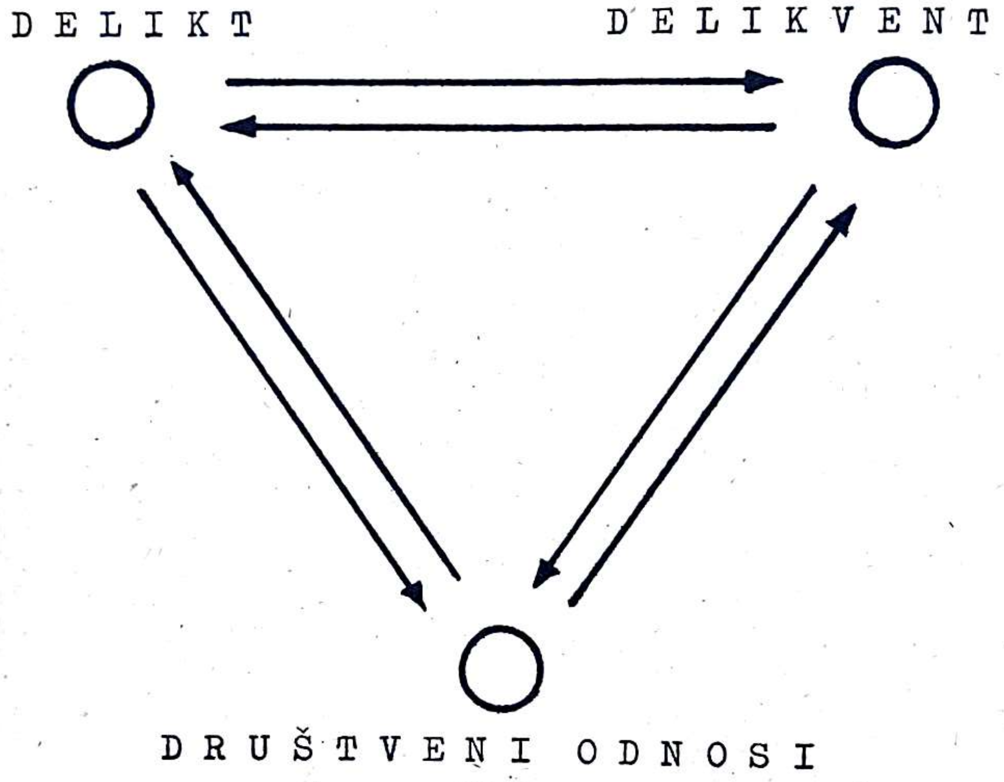

Slika 1

U ovoj međuzavisnosti vidim prije svega kompleksnost pojave kriminaliteta.

Delikt (krivično djelo). Do pred kraj XVIII. stoljeća (otprilike do pojave *Cesare Beccaria* (1738—1794) i njegova djela. *»Die delitti e della pene«)* interes pravosuđa pri izricanju kazne bio je isključivo upravljen na samo krivično djelo i kaznu koja je bila propisana za to djelo. Ličnost delikventa, njegovi motivi pri izvršenju djela, njegovi životni uvjeti i drugi objektivni i subjektivni faktori na strani učinioca krivičnog djela nisu imali nikakvog utjecaja niti su interesirali sud. Krađa je krađa, bez obzira da li se radi o krađi kruha da se prehrani gladna obitelj ili krađi motiviranoj željom za lagodnim i razuzdanim životom. U središtu interesa krivično-pravne nauke i judikature nalazilo se isključivo krivično djelo.

Nove filozofske ideje, znanstvena dostignuća, prodor humanizma i jačanje osobnih prava građana u toku XIX stoljeća potaklo je znanstveni interes i za

učinioce krivičnih djela. Talijanski psihijatar *Cesare Lombroso* (1836—1909) proučavao je kriminalce tražeći uzroke zločina u njihovoj naslijeđenoj konstituciji. Rezultate svojih istraživanja objavio je 1876. u djelu *»Il deliquento nato«*. Iako njegovo učenje o rođenom zločincu predstavlja zabludu, ta je zabluda u znanstvenom pristupu problemu zločina urodila vrlo pozitivnim rezultatima. Učenjaci koji su se do tada bavili zločinom, tj. gotovo isključivo krivičnim djelima (deliktima), počeli su se interesirati i za učinioce krivičnih djela. Taj znanstveni interes pomalo je doveo do opće usvojenog stanovišta da krivično djelo i njegov učinilac predstavljaju nerazrješivo jedinstvo i da se kao jedinstvo moraju tretirati i u krivičnom postupku, a posebno pri izricanju krivičnih sankcija. Ta nova shvaćanja obogatila su znanost krivičnog prava suvremenijim institutima te otvorila društveni proces humanijeg tretiranja učinilaca krivičnih djela.

Razvitak sociologije, a posebno njezine marksističke grane, bitno je pridonio ispitivanjima strukture društva i nastojanjima da se utvrde zakoni društvenog razvitka. Shvaćanje društva kao političke, kulturne i moralne zajednice marksizam je obogatio ukazivanjem na bitnu činjenicu da društvo predstavlja sistem međuljudskih odnosa zasnovanih na procesu proizvodnje. Sociologija je dala značajne poticaje za ispitivanje zločina kao društvene pojave, a bolje upoznavanje društvenih odnosa olakšalo je utvrđivanje zavisnosti između društvenih odnosa i krivičnog djela i društvenih odnosa i učinilaca krivičnih djela.

U zaštiti određenih društvenih odnosa i vrijednosti svako društvo utvrđuje što se ima smatrati krivičnim djelom u tom društvu i u tom vremenu. Prema tome između pravnog pojma krivičnog djela i društvenih odnosa postoji višestruka međuzavisnost. Da li će se jedno vladanje smatrati krivičnim djelom ili neće, i dokle će se smatrati krivičnim djelom, zavisi prije svega od postojećih društvenih odnosa. Društveni odnosi — putem određene legislative — utvrđujući društveno opasne radnje određenog intenziteta dovode do kreiranja novih ili ukidanja postojećih krivičnih djela. O tome u našem relativno kratkom socijalističkom razvitku postoje brojni primjeri. Neposredno nakon rata u razorenoj, nerazvijenoj i zapuštenoj privredi valjalo je rastućoj radničkoj klasi osigurati minimum opskrbe osnovnim živežnim namirnicama. U tu svrhu trebalo je osigurati optimalnu proizvodnju poljoprivrednih proizvoda i njihovu isporuku organima distribucije, kako bi se osigurala prehrana pučanstva u gradovima i omogućio intenzivni industrijski razvoj. U takvim društvenim prilikama i odnosima svako »zapuštanje obrade zemljišta i uzgoja stoke« kao i »neizvršenje obaveznih isporuka poljoprivrednih proizvoda« predstavljalo je društveno opasno vladanje, pa je moralo biti propisano kao krivično djelo. Vrlo brojne osude za ta krivična djela potvrđuju da je postojala osnova za njihovo propisivanje. Kada su oko 1960. godine porasle proizvodne snage i kada se osiguranje pučanstva moglo rješavati i uvozom i povećanom proizvodnjom, prestala je potreba da se takvo vladanje smatra krivičnim djelom pa su ta krivična djela u novom KZ ukinuta. Kako novi društveni odnosi izazivaju potrebu propisivanja novih krivičnih djela, najbolji primjer je krivično djelo »posluga motornim vozilom«. Dok je u Jugoslaviji bilo malo vozila, pa su se ona pretežno nalazila u garažama, gotovo i nije bilo slučajeva posluge ili krađe motornog vozila. Međutim, kada se broj motornih vozila udesetorostručio i kada su se ulice gradova pretvorile u parkirališta, i to pretežno bez nadzora i osiguranja — posluge i krađe mo-

tornih vozila počele su se javljati u sve većem broju sa stalnom tendencijom višestrukog povećanja (iz godine u godinu). Takva situacija tražila je i kreiranje tog krivičnog djela.

Kao što vidimo, postojeći društveni odnosi neposredno utječu na kreiranje ili ukidanje određenih krivičnih djela.

Sličnu zavisnost možemo utvrditi i između učinioca krivičnog djela (delikventa) i postojećih društvenih odnosa. Znanstveno je utvrđeno da je vladanje čovjeka jednim dijelom rezultat pozitivnih ili negativnih utjecaja društvenih odnosa. Osnivač kriminalne sociologije *Enrico Ferri* (1856—1929) slikovito je prikazao odnos između kriminalaca i sredine iz koje je nikao kao odnos između komarca i bare iz koje su se izlegli. Pri tome je upozorio da se bez saniranja močvare ne može voditi uspješna borba protiv komaraca. Sličnu ideju izrazio je i profesor *Lacassagne* (1843—1924) koji je društvo prikazao kao juhu u kojoj mikrob (delikvent) buja ili ugiba, zavisno od uvjeta života u toj juhi. U tom smislu treba shvatiti misao pionira škole društvenog milieua *Gabriela Tarde* (1843—1904) da je društvo odgovorno za kriminalitet, jer svojim negativnim utjecajem dopušta da pojedinci postaju kriminalci.

Kako društveni odnosi imaju utjecaja na kreiranje krivičnih djela i pogoduju ili otežavaju pojavu učinilaca krivičnih djela, tako i krivična djela i njihovi učinioci imaju određenog utjecaja na neke društvene odnose. Takva složena zavisnost između delikata, delikvenata i društvenih odnosa ima za naše razmatranje dvije značajne posljedice:

a) Kriminalitet prati organizirano društvo kroz milenije. Čini nam se da se radi o davno poznatoj pojavi, pojavi koja je bar u svojim bitnim karakteristikama određena, pa ima svoje konstantno — mogli bismo reći — statičko značenje. Znanstvena istraživanja pokazala su da je ovakvo antidijalektičko stanovište pogrešno. Kriminalitet je vrlo dinamična i kompleksna pojava direktno zavisna od složenog spleta međuzavisnosti i međusobnih utjecaja društvenih odnosa na delikt i delikventa i obratno, a sve u određenom društvu, vremenu i na određenom prostoru. Prema tome, ukoliko želimo suzbijati kriminalitet moramo ga uvijek iznova znanstveno i konkretno upoznavati. Općim znanjima neophodna su nova konkretna znanja.

b) Dobro poznavanje odredaba krivičnog zakonika, koji utvrđuje sadržaj krivičnih djela, uvjet je ali ne i dovoljna osnova za poznavanje kriminaliteta. Kriminološko i kriminalističko poznavanje delikvenata je važan uvjet, kako za pravilan izbor krivičnih sankcija tako i za otkrivanje i dokazivanje izvršenja krivičnih djela, ali nedovoljna osnova za poznavanje totaliteta kriminaliteta. Poznavanje delikata i delikvenata, bez poznavanja društvenih odnosa u kojima su određena vladanja utvrđena kao krivična djela a određeni građani postali delikventi, važan su uvjet ali nedovoljna osnova za takvo poznavanje kriminaliteta koje omogućava njegovo uspješno suzbijanje. Prema tome, organi gonjenja i pravosudni radnici, koji se profesionalno bave suzbijanjem kriminaliteta, ako uspješno žele odgovoriti svojoj društvenoj funkciji, moraju kriminalitet poznavati u dijalektičkoj međuzavisnosti: delikt — delikvent — društveni odnosi.

2. Uvjeti za suzbijanje kriminaliteta

Svako društvo je životno zainteresirano za suzbijanje kriminaliteta. Sve do sada u povijesti čovječanstva poduzete državne i društvene akcije nisu dale željene rezultate. Kriminalitet se pokazao rezistentan na mjere koje

su išle za njegovim ograničenjem ili likvidacijom. I socijalističko društvo doživjelo je neugodno otrežnjenje od staljinističkih zabluda o brzoj likvidaciji kriminalnosti. Pokazuje se da je krupan uspjeh i sama činjenica ako neko društvo uspijeva da ograniči brzi ili brži rast kriminaliteta. Napori našeg socijalističkog samoupravnog društva upravljeni su na postepeno ograničavanje kriminaliteta prepuštajući daljoj budućnosti da eventualno dovede do njegove likvidacije ili svođenja na ekscese socijalno patoloških osoba.

Ostajući čvrsto na terenu činjenica, organi gonjenja i pravosuđa kao mandatori društva u ovoj oblasti društvenog i individualnog života imaju vrlo odgovoran, složen i težak zadatak da svim zakonskim sredstvima, uz opću pomoć društva, na znanstvenim osnovama i prema načelima socijalističkog morala i etike suzbijaju kriminalitet zadovoljavajući se »skromnim« neposrednim zadatkom njegova ograničavanja.

Kompleksnosti kriminaliteta treba se suprotstaviti kompleksnošću državne i društvene prevencije i represije.

Uvjeti za takvu borbu protiv kriminaliteta jesu:

a) poznavanje fenomena kriminaliteta u njegovu totalitetu,

b) poznavanje krivičnog zakonodavstva i suvremenih znanstvenih instituta u njegovu suzbijanju,

c) poznavanje mehanizma njegove prevencije i represije,

d) poznavanje određenih znanstvenih oblasti koje omogućavaju bolju spoznaju ovog fenomena u svim njegovim složenim manifestacijama i determinantama.

2a. Karakteristika fenomena kriminaliteta

Dosljedno znanstvenom pristupu fenomenu kriminaliteta, nužno je ukazati na suvremene karakteristike: kriminaliteta, delikvenata a i društvenih odnosa koji mogu imati kriminogeno značenje.

aa) Karakteristike suvremenog kriminaliteta

Konstatirali smo da karakteristike kriminaliteta nisu konstantne. One su promjenljive, zavisne od mnogobrojnih faktora, posebno društvenih. Zato ih moramo uvijek iznova utvrđivati, jer nemaju trajno nego vremensko značenje. Istraživanjima dinamike i fenomenologije kriminaliteta ustanovit ćemo da se neke karakteristike kriminaliteta javljaju trajno, druge se mijenjaju a treće imaju karakter novina. Evo osnovnih suvremenih karakteristika kriminaliteta:

— Masovnost. Prema nepotpunim podacima Sekretarijata Organizacije ujedinjenih nacija godišnje u svijetu biva osuđeno oko 30 miliona ljudi. Ta impresivna brojka nije konačna. Vrijedila je jučer, ali neće vrijediti sutra. Evo nekih službenih podataka država koje takve podatke objavljuju.

Sjedinjene Američke Države. U 1970. svake minute izvršeno je 9 teških zločina i jedna krađa automobila. Svakih 58 minuta izvrši se jedno ubojstvo. Prema izvještaju direktora FBI-a *Hoovera* u 1970. lišeno je života 16.810 osoba. Od 100 stanovnika velikih gradova tri u toku godine postaju žrtve krivičnih djela. U samom New Yorku u 1970. godini bilo je 1.117 ubojstava, 74.000 razbojstva, 2.000 silovanja i 52.000 kriv. djela u vezi s narkoticima. U istoj godini, prema nepotpunim podacima, izvršeno je u SAD preko tri miliona krivičnih djela.

U Saveznoj Republici Njemačkoj, prema službenim podacima, izvršeno je u 1969. godini 2,217.966 kriv. djela. U Francuskoj u 1968. godini radilo se na rasvjetljavanju 1,700.000 kriv. djela. U 1970. samo u Parizu izvršeno je 40.000 provala. Gangsterizam kao najteži oblik nasilničkog organiziranog zločina sve više prodire u Francusku. Tako je prema pisanju *»France Soir«* samo u jednom tjednu izvršeno 5 pljački i jedan oružani napad u kojima je ugrabljeno 2,260.000 novih franaka. U Lyonu se dnevno ukrade 50 automobila. Prema izjavi ministra unutrašnjih poslova Velike Britanije u 1969. godini svakih 25 sekundi izvršeno je jedno kriv. djelo. U Japanu zbog kriv. djela u 1969. godini izvršeno je milion lišavanja slobode (od toga 625.000 u vezi sa saobraćajnim deliktima). U Ciudad Mexico u 1969. izvršeno je 1.416 ubojstava. U istom gradu u mjesecu rujnu iste godine svaki dan izvršeno je prosječno 10 ubojstava.

Stalan apsolutni i relativni porast broja izvršenih krivičnih djela. U SAD u razdoblju 1959 — 1969. godine porastao je broj ubojstava za 52%, krivičnih djela nasilja za 17%, oružanih pljački za 143% i raznih krivičnih djela koje karakterizira agresija za 82%. Za posljednjih 10 godina (1960 — 1970) stanovništvo SAD povećalo se za 15% a broj kriv. djela za 125%. U Saveznoj Republici Njemačkoj u odnosu na prethodnu godinu broj kriv. djela u 1966. je veći za 7,2%, u 1967. za 8,2%, u 1968. za 4,1%. U Parizu za posljednjih 10 godina broj krivičnih djela porastao je za 55% a broj krađa samo u posljednjoj godini za 60%; broj provalnih krađa u 1970. u odnosu na 1969. porastao je za 20%. — U Londonu u 1969. godini u odnosu na 1968. razbojstva su porasla za 17,1%, krađe u trgovinama za 51,1% a tjelesno povređivanje za 28,7%. — Koeficijent kriminalnosti (u odnosu na broj stanovništva) porastao je u velikim lučkim gradovima Italije od 143,2 u 1968. godini na 203,3 u 1970. godini. — Prema rigoroznim znanstvenim istraživanjima u Velikoj Britaniji u 1900. godini na 100.000 stanovnika dolazilo je 250 kriv. djela, a 1961. na 100.000 stanovnika dolazilo je 2.400 kriv. djela: za 61 godinu kriminalnost se povećala za devet i pol puta. Švedska ima relativno niski kvocijent kriminala, pa ipak je bez »vidljivih« razloga u 1965. godini broj krivičnih djela koja su izvršili maloljetnici porastao za 100%. I tako dalje.

Valja upozoriti da je dosta teško utvrditi stvarno stanje kriminaliteta u pojedinim državama. Mnoge države uopće ne objavljuju statističke podatke ili ih objavljuju u postocima ili uspoređivanjima s prethodnim godinama ili nekim drugim državama. Nije utvrđena ni jedinstvena metodologija praćenja kriminaliteta, jer se kao jedinica praćenja uzimaju različite činjenice (broj krivičnih djela, broj optuženih, broj osuđenih, pa čak i broj kriv. predmeta). Značajne su i tendencije pojedinih država da iz međunarodnih političkih razloga prilagođavaju statističke podatke o kriminalitetu, jer i to ponekad služi u hladnom ratu. Detaljnija obrada tog pitanja — na žalost — mora izostati jer bi tražila znatan prostor i prelazila osnovni zadatak ove knjige.

Slabosti neadekvatne metodologije statističkog praćenja kriminaliteta u Jugoslaviji i SR Hrvatskoj otežavaju istraživanja dinamike kriminaliteta. Očito je međutim da mnoga krivična djela pokazuju izraziti porast (maloljetnička delikvencija, saobraćajni delikti, imovinski delikti).

— Organiziranost zločinaca ili vršenje krivičnih djela kao organizirano poslovanje. Tipični oblici takvog zločinačkog udruživanja su kriminalni gangovi i reketi. Interesantno je da je do prvih kriminalnih gangova došlo već u dvadesetim godinama ovog stoljeća. Povod je bio 18. ustavni amandman u SAD (1920) kojim se zabranjuje proizvodnja, promet i prodaja alkoholnih pića, ili kako je uobičajeno reći, kojim se uvodi prohibicija. Ovu zabranu šira javnost nije podržavala, štoviše nastala je veća potražnja alkohola nego u vrijeme prije prohibicije. Mogućnosti zarade na ilegalnoj prodaji alkoholnih pića udeseterostručile su se. To je bio značajan poticaj kriminalcima. No jedan čovjek to nije mogao izvesti. Trebalo je stvoriti organizaciju na poslovnim principima: organizirati proizvodnju sirovina (npr. žitarica za proizvodnju whiskyja, hmelja za proizvodnju piva...), organizirati ilegalna postrojenja za preradu, organizirati ilegalni transport i konačno ilegalne točionice. Ovoj kompletnoj organizaciji koja obuhvaća proizvodnju, transport i prodaju trebalo je kasnije dodati posebne »službe«: pravnu (branitelja za zaštitu učesnika u ovoj ilegalnoj djelatnosti pred sudom i policijom), zaštitnu (koja će se sredstvima terora i oružano boriti protiv konkurencije). U društvu u kojemu je osnovni motiv djelovanja ljudi zarada, sasvim je razumljivo da je mogućnost milionskih zarada predstavljala dovoljno snažan podstrek za stvaranje kriminalnih bandi. Čovječanstvo je »obogaćeno« još jednom žalosnom tekovinom, organiziranim zločinom. Mogućnosti golemih zarada u oblasti organizirane prostitucije i ilegalnog prometa drogama dovele su do proširenja aktivnosti kriminalnih gangova i na te oblasti, koje su nakon ukidanja prohobicije (1933. 21. ustavni amandman) dobile posebno značenje. Zločin prestaje biti djelatnost pojedinca ili grupe pojedinaca — postaje oblik velikih poslova organiziranih po suvremenim principima poslovanja. Oblici ovog zločinačkog poslovanja stalno se obogaćuju: njemu pristupaju veliki finansijeri koji raznim posrednim putovima ulažu svoje kapitale u ilegalne poslove, jer oni nose znatno veću zaradu nego ulaganje novca u legalna poslovanja. Dolazi do sprege između korumpiranih političara i policije, s jedne strane, i organizatora gangova, s druge strane. Zarazni primjer (mogućnost velikih zarada) postepeno prodire i izvan granica SAD i postaje karakteristika suvremenog kriminaliteta.

Osim gangsterizma kao najgrubljeg oružanog oblika organiziranog zločina pojavili su se i drugi značajni i dosta rašireni oblici. Jedan od njih je i »zločin bijelog ovratnika« (»White collar crime«) kojega je istraživao i opisao američki kriminolog *Edwin H. Sutherland.* Radi se o organiziranoj spregi velikih poslovnih ljudi u milijunskim financijskim prevarama; o nemilosrdnoj likvidaciji slabijih konkurenata sredstvima financijske moći; o prevarama erara neplaćanjem velikih poreskih doprinosa; o kriminalnoj genezi najmoćnijih bankarskih i industrijskih poduzeća. U ovoj kriminalnoj djelatnosti došlo je do produbljivanja veza između nosilaca takve djelatnosti i državnog, vojnog, političkog i policijskog aparata. Stvara se nova financijska moć koja korupcijom, mitom, prijetnjama ili političkim i drugim uslugama rastače društveni organizam.

Organizirana ucjena kombinirana s nasiljem došla je do punog izražaja u reketu (racket). Ovaj oblik organiziranog zločina prikazat ćemo na primjeru praonica rublja. U određenoj četvrti velikog grada pripadnici reketa obiđu sve vlasnike praonica i ponude im »zaštitu«, pod uvjetom da im se plaća 5% od čistog prometa. Vlasnici to odbiju, jer ne vide nikakve potrebe za posebnom zaštitom. Što se sada događa? Grupe nepoznatih kriminalaca presreću kamione s opranom robom i polijevaju je kiselinama ili bojama;

ili prodiru u same praonice i razbijaju strojeve; ili zlostavljaju svakog građanina koji nosi robu u određenu praonicu; i tako dalje. Ako se vlasnik obrati policiji, ona najčešće ne može pronaći učinioce, a nasilje se nastavlja u sve težim oblicima, dok vlasnik praonice ne kapitulira. No tada najčešće »porez na zaštitu« ne iznosi 5% nego 15% i više. Gotovo i nema uslužne djelatnosti koja nije eksploatirana od nekog reketa. Reket uspješno iskorištava razne polulegalne ili ilegalne djelatnosti, kao što su: kockarnice, klađenja na utrkama, velikim boksačkim susretima, u prostituciji, u oblasti uživanja droga, itd. U borbi za utjecaj u određenoj oblasti ili na određenom području između različitih reketa izbijaju oružani sukobi koji često sliče na male lokalne ratove.

Srednjevjekovni trgovac lakše je na pustim drumovima izbjegao razbojnički napad nego što danas mali poslovni čovjek u prenapučenim velikim gradovima SAD može izbjeći teror reketa.

U nekim evropskim metropolama organizirani zločin postepeno prodire novim, nešto blažim, ali uvijek kriminalnim formama.

— Porast recidivizma i profesionalizma. U strukturi učinilaca krivičnih djela najveći broj sačinjavaju oni koji su jednom izvršili krivično djelo za koje su prema njima izrečene i izvršene krivične sankcije pa se nakon toga u toku daljeg života pridržavaju normi društvenog vladanja, bar u toj mjeri da ne izvrše neko krivično djelo. U njihovom životu izvršeno krivično djelo predstavljalo je prolaznu epizodu (koliko god ona bila teška i neugodna). Drugi, međutim, nakon prvog krivičnog djela vrše nova, oni vršenje krivičnih djela nastavljaju, iako se prema njima primjenjuju nove sankcije. Njih nazivamo povratnicima ili recidivistima. One recidiviste koji uporno i dugotrajno nastavljaju s vršenjem krivičnih djela, kod kojih vršenje krivičnih djela postaje redovno zanimanje i osnovni izvor sredstava za život, nazivamo profesionalcima.

Povratnici, a naročito profesionalci, predstavljaju izrazitu društvenu opasnost. Težina kriminaliteta jedne države mjeri se i opsegom učešća povratnika i profesionalaca u kriminalitetu. Najčešće ih srećemo u oblasti imovinskog kriminaliteta. Oni pažljivo biraju objekt napada; planski organiziraju izvršenje krivičnih djela; trude se da ne ostave tragove koji ih mogu otkriti; u izvršenju krivičnih djela služe se suvremenim tehničkim sredstvima; oprezni su u rasturanju vrijednosti pribavljenih krivičnim djelima; stalno mijenjaju svoje prebivalište te poduzimaju čitav niz mjera opreza da ne budu otkriveni. Dok im se uđe u trag zna proći i nekoliko godina, za koje vrijeme izvrše desetke krivičnih djela u raznim često vrlo udaljenim mjestima. To su krajnje asocijalne i amoralne osobe. Za vrijeme izdržavanja kazne ili u kriminalnom krugu na slobodi vrše negativan utjecaj, naročito na mlađe delikvente. U centru svake borbe protiv kriminaliteta nalazi se borba protiv recidivista i profesionalaca.

Istraživanja dinamike ove pojave pokazuju sistematski i sve intenzivniji porast broja povratnika i profesionalaca. U mnogim industrijski razvijenim zemljama broj povratnika doseže 50% svih učinilaca krivičnih djela, a u SAD se penje na 60%. Značajno je da ni jedna država nije pošteđena od stalnog porasta recidivizma. Taj porast je u utvrđenoj korelaciji s povećanjem blagostanja, industrijalizacijom, urbanizacijom, velikim migracijama i naglim društvenim promjenama. Od takvog razvitka recidivizma nije pošteđena ni naša zemlja.

— Sve je teže otkriti i uhvatiti učinioca krivičnog djela, osobito ako je u pitanju povratnik i profesionalac. Zvuči paradoksalno a ipak je istinito. Efikasnost policije, postignuta suvremenim znanstvenim i tehničkim metodama, samo je privremena, jer po zakonu borbe za održanje stvara kriminalce sve sposobnijima da izbjegnu odgovornost. Tu se odvija proces sličan procesu u borbi između antibiotika i nekih uzročnika bolesti. Antibiotici uništavajući klice bolesti istovremeno čine da one koje prežive napad antibiotika postaju rezistentne na njihov uništavajući utjecaj, pa je nužno pronalaziti nove antibiotike. Tu je i pouka za policiju kao prvi borbeni odred u ratu sa zločinom.

Evo i dva podatka koji takav razvitak potvrđuju. U Francuskoj 1963. godine od 1,000.000 krivičnih djela rasvijetljeno je 56,52%, a u 1968. od 1,700.000 krivičnih djela rasvijetljeno je 38,78%. Prema izvještaju direktora FBI-a *Hoovera* u 1960. od 100 izvršenih kriv. djela rasvijetljen je 31, a 1968. godine od 100 krivičnih djela rasvijetljen je samo 21. Slična je situacija i u drugim razvijenim državama — samo one ne objavljuju takove podatke. Sociolozi i kriminolozi sveučilišta u Londonu ukazuju na neosnovanost teze *»Zločin se ne isplati«*, jer od tri učinioca krivičnih djela dva ostaju neotkrivena.

— Kriminalitet se internacionalizira. To praktično znači dvoje: prvo, suvremena saobraćajna sredstva i do sada po opsegu u povijesti nezabilježeno kretanje ljudi (radi se o stotinama i stotinama miliona) omogućavaju kriminalcu pojedincu i grupama kriminalaca da krivična djela vrše u raznim državama ili da se nakon izvršenog krivičnog djela u jednoj zemlji sakriju u drugoj. Kao što su u doba križarskih ratova legije ratnika pratili odredi prostitutki, tako danas armije turista prate odredi kriminalaca, jer im običaji suvremenih nomada pružaju priliku za njihovu kriminalnu djelatnost. Drugo, pri izvršenju nekih krivičnih djela nužno je koordinirati djelatnost kriminalaca u raznim zemljama. Uzmimo na primjer ilegalni promet opojnim drogama. U zemljama proizvođačima (Turska, Grčka, Jugoslavija, Bliski istok) treba organizirati ilegalno kupovanje sirovina (npr. opijumski katran). Kako u tim zemljama nema uvjeta za ilegalnu preradu sirovina, one se prebacuju u Francusku i Italiju, gdje se u ilegalnim laboratorijima prerađuju. Tako prerađena droga prebacuje se u države s velikim brojem potrošača odnosno u one države na čijem ilegalnom tržištu se može postići najbolja cijena. Kod ovih krivičnih djela krajnju kriminalnu zamisao nije moguće realizirati bez organizirane djelatnosti kriminalaca ne samo raznih država nego nerijetko i država s raznih kontinenata. Slična je situacija kod ilegalnog prometa zlatom i dragocjenostima, ilegalne trgovine oružjem, organizirane prostitucije i slično.

Evo nekoliko konkretnih primjera iz dnevnog života. U Velikoj Britaniji otkrivena je banda krijumčara koja je djelovala na tri kontinenta. Ona je iz Indije i Pakistana krijumčarila ljude (100 funti po glavi), za tako prikupljena sredstva kupovala je zlato i krijumčarila ga u Hongkong, a za novac dobiven za prodano zlato kupovala je oružje i krijumčarila ga u Afriku. U Italiji je uhapšen neki A. Japadre koji je sa svojim suradnicima, pomoću falsificiranih dokumenata, prevario 57 evropskih banaka za 320 miliona lira.

Praćenjem i hvatanjem međunarodnih kriminalaca utvrđeno je da se iz određenih država regrutiraju kriminalni specijalisti za međunarodne kriminalne pothvate. Italija ima cijenjene falsifikatore, Francuska iz redova pripadnika raspuštene Legije stranaca regrutira pljačkaše i revolveraše, Njemačka pre-

cizne mehaničare koji su u stanju da isključe svaki alarmni uređaj i otvore komplicirane sefove, iz Engleske regrutiraju se veliki organizatori krupnih kriminalnih akcija koji grube metode nasilja zamjenjuju svrsishodnom organizacijom i detaljno razrađenim planovima.

Od uvlačenja u međunarodni kriminalitet nije pošteđena ni Jugoslavija. Organizatori međunarodnog ilegalnog rasturanja droga ne mimoilaze ni Jugoslaviju kao zemlju proizvođača sirovina. Angažiranje stranaca u ilegalnom kupovanju droga bilo bi odviše upadljivo, pa se zato oslanjaju na kriminalne pojedince u Jugoslaviji. Razumljivo je da uzgred pokušavaju i u Jugoslaviji »stvoriti« tržište, jer na taj način mogu izbjeći otkrivanje na dugom putu do potrošača u drugim državama ili na drugim kontinentima. Jugoslavija nije samo tržište za ilegalnu prodaju oružja nego i vrlo važno tranzitno područje npr. iz Italije i ČSSR u afričke države i na Bliski istok. U ilegalnoj trgovini automobilima (iz Savezne Republike Njemačke u Jugoslaviju, susjedne zemlje i na Bliski istok) Jugoslavija je značajno tranzitno područje u kojemu međunarodni šverceri pokušavaju stvarati svoje punktove.

— Patološka svirepost javlja se kod krivičnih djela povreda tjelesnog integriteta i seksualnih delikata. Za ilustraciju ove karakteristike suvremenog kriminaliteta navest ćemo nekoliko primjera, jer se pojava ne može izraziti brojčano i statistički. U Göteborgu jedna djevojka koja se poslužila autostopom 15 puta je ubodena nožem, bačena u prtljažnik, dok pri pokušaju učinioca da je baci u rijeku nije spašena. — D. Hopkins je ubio svoju ženu, zapalio kuću i u njoj svoje četvero djece. — U SAD jedan uračunljiv i »normalan« građanin osigurao je svoju majku na veliku sumu, a zatim u avion kojim je putovala podmetnuo bombu. Osim njegove majke u avionu je poginulo još 35 njemu potpuno nepoznatih osoba. — Četrnaestogodišnji L. Ozio ubio je redom oca, djeda i prijateljicu. Laborant Leo Held iz Pensilvanije ubio je 6 susjeda. — Paljenje lica cigaretom ili siječenje nožem nepoznatim osobama i bez bilo kakvog povoda od strane žrtava teško je racionalno objasniti. Značajno je utvrditi da se iza ovakvih postupaka ne krije uvijek mržnja i sadizam. Sve češće to su manifestacije krajnje amoralnosti, obijesti, sklonosti nasilju radi nasilja.

— Strah i apatija sve češće potiskuju spremnost građana na suradnju u suzbijanju kriminaliteta. Evo nekoliko primjera iz dnevne štampe. U prometnoj ulici Londona deseci građana promatraju otmicu 13-godišnje djevojčice — bez ikakve reakcije. (To se zbiva u državi koja služi kao primjer dobrih i pravilnih odnosa između građana i policije). — Ili, usred bijela dana pljačkaši iz draguljarnice iznose dragocjenosti, sjedaju u auto i pred očima građana odlaze u nepoznato, a da nitko nije intervenirao. Ili dok napadnuta žena u jednom gradu SAD zapomaže, jer će biti ubijena, građani koji promatraju prizor s prozora (to je utvrđeno naknadnom anketom) ne samo da ne interveniraju neposredno nego nisu telefonirali ni policiji, iako je događaj trajao 10—15 minuta.

Sve češće u pojedinim zemljama svjedoci kapitalnih zločina odbijaju da svjedoče. Nepovjerenje u zaštitu policije je sve veće. Imućni preuzimaju sami u svoje ruke zaštitu osobne sigurnosti plaćenim tjelohraniteljima, naoružavanjem, uvođenjem alarmnih uređaja u stanove i držanje uvježbanih pasa.

Otuđenje od društva, zatvaranje u uske sfere osobnih interesa, preokupacija zarađivanjem i druge promjene u životu čovjeka suvremene civilizacije sve više dovode do apatije prema javnim stvarima i problemima sugrađana.

Takovo stanje otvara mnogo šire društvene probleme nego što je utjecaj takvih stanja na suzbijanju kriminaliteta.

U svojoj biti, a u odnosu na suzbijanje kriminaliteta, radi se o odnosima između policije i javnosti.

— Intenzivan porast troškova izazvanih suzbijanjem kriminaliteta i kriminalitetom. Porast tih troškova je veći od rasta nacionalnog dohotka i predstavlja sve veći i teži porez što ga u krajnjoj liniji plaćaju građani, i to ne rijetko za neadekvatnu zaštitu.

Poznati *»U.S. News and World Report«* objavljuje izvještaj posebne kongresne komisije SAD (kojoj je na čelu predsjednik g. *Nixon*) prema kojemu je suvremenom znanstvenom metodologijom utvrđeno da kriminalitet stoji američku naciju 51 milijardu dolara ili više od 5% bruto nacionalnog proizvoda (za 1970. godinu). Ista komisija utvrđuje da je prije nekoliko godina utvrđena cifra od 21 milijardu netočna, jer je primijenjena metodologija bila neodgovarajuća.

U Velikoj Britaniji je utvrđeno da sama šteta pričinjena izvršenim krivičnim djelima iznosi godišnje 200 miliona funti.

ab) Karakteristike delikvenata

U međuzavisnosti i međuutjecanju delikvenata, s jedne strane, i vladajućih društvenih odnosa i suvremenih karakteristika kriminaliteta, s druge strane, dolazi i do stalnih modifikacija delikvenata. Učinioci krivičnih djela ne predstavljaju jedinstvenu homogenu cjelinu. Oni se između sebe jako razlikuju: po strukturi ličnosti, po motivima, po ustrajnosti i upornosti u vršenju krivičnih djela, po sposobnosti da prikriju tragove izvršenih krivičnih djela, po vladanju nakon izvršenih delikata, po mogućnostima da se utječe na njihovo antisocijalno vladanje, po stupnju njihove društvene opasnosti, po orijentaciji na određena krivična djela, po načinu izvršenja tih djela, itd. Pri svemu tome nema jasnih i vidljivih razlika po kojima bi se delikventi razlikovali od nedelikvenata. I ličnosti učinilaca krivičnih djela nisu statične nego dinamične, tj. podložne stalnim promjenama i utjecajima. Sistematsko praćenje promjena u toj oblasti uvjet je uspješnog ograničavanja kriminaliteta.

Zasluga je kriminologije, posebno kriminološke tipologije, da danas već postoje kriteriji koji omogućavaju razvrstavanje kriminalaca u nekoliko osnovnih grupa. To su slučajni delikventi, recidivisti, profesionalci, putujući delikventi i maloljetni delikventi. Iako ova tipologija počiva na kriminološkim kriterijima (što znači i na psihosocijalnim karakteristikama ličnosti), ona ima veliko značenje i za kriminalistiku kao metodu otkrivanja krivičnih djela i prikupljanja dokaza o izvršenim krivičnim djelima. Valja naglasiti da kriminolozi nisu jedinstveni ni u pogledu broja kategorija ni u pogledu kriterija po kojemu određene kriminalce uvrštavaju u određenu kategoriju. Ovdje su uzete one tipološke kategorije koje su od značenja za suzbijanje kriminaliteta.

Opća saznanja potrebno je primijeniti na naše konkretne uvjete.

Ličnost učinioca krivičnog djela je, s jedne strane, rezultanta ranijih bio-psiho-socijalnih utjecaja, a s druge strane, ona je stalno podvrgnuta određenim društvenim utjecajima, koji u većoj ili manjoj mjeri imaju odraza na transformaciju ličnosti delikvenata. Iz tog vrlo složenog kompleksa pitanja i u pojedinim slučajevima različitih dominantnih utjecajnih faktora ukazao bih samo na one koji su vezani za društvene promjene kod nas. I ovdje se stan-

dardna slika o pojedinim kategorijama mijenja u zavisnosti od općih društvenih kretanja. Za uspješnu borbu protiv kriminaliteta neophodno je da imamo konkretna znanja o ličnostima suvremenih delikvenata, kako se oni manifestiraju danas i u odnosu na društvena kretanja.

Veći stupanj neuposlenosti posljednjih godina; naglašeni proces migracionih kretanja iz sela u gradove; ozbiljne stambene poteškoće; male mogućnosti da se u suvremenoj proizvodnji uposle nekvalificirani radnici; pritisak sve šireg i kvalitetnijeg asortimana robe uz istovremeno ograničene mogućnosti njenog pribavljanja; dominirajuća težnja da se financijski uspije pod svaku cijenu; vrlo razgranata želja da se odmah i u širokom opsegu dostigne društvenim mogućnostima nesrazmjeran standard; elementi egoističnih i bezobzirnih postupaka na račun principa društvene solidarnosti i druge pojedinačne negativne pojave — proširuju platformu kriminogenih situacija i kriminalnih podstreka. Vrlo mobilna linija između društveno dopuštenog i nedopuštenog oslabljena raznim teorijama i teorijicama o ekonomskom uspjehu pod svaku cijenu, teorijom o »jednakim želucima« i zaostajanje organiziranog društvenog rada na idejno-političkim objašnjenjima društvenih kretanja, stvaraju klimu u kojoj pojedinci olako prelaze preko demarkacione linije zakonitosti. Takva situacija dovodi do relativno masovne pojave polulegalnih i ilegalnih aktivnosti, čiji nosioci predstavljaju rezervnu armiju potencijalnih kriminalaca. Postepeno od djela neznatne društvene opasnosti i društveno opasnih ali nekodificiranih ponašanja prelazi se na sve više izraženo kriminalno ponašanje. Uzimanje podstanara i njihovo individualno eksploatiranje na temelju društvenog vlasništva dodijeljenog na osobnu upotrebu; izrada predmeta za prodaju iz materijala privredne organizacije, njezinim alatom, a nerijetko i u radno vrijeme; najrazličitija nezakonita posredovanja; primanje i davanje mita u vrlo različitim više ili manje prikrivenim oblicima; masovna preprodaja robe nabavljene u inozemstvu, prilikom »turističkih putovanja«. U gradovima ponovo su se pojavila djeca i maloljetnici koji u kasne noćne sati obilaze lokale prodavajući cvijeće, srećke, kikiriki, izlažući se time raznim negativnim utjecajima i opasnostima; ulična prostitucija postala je evidentna i prilično bučna; i tako dalje.

Sve to na određeni način i u određenim slučajevima vodi do prvog krivičnog djela. Kriminolog i kriminalista ne može ostati indiferentan i slijep na ove pojave i kretanja koja unose nove komponente u stanje kriminaliteta.

Nasuprot tim negativnim pojavama koje imaju kriminogeno značenje, u našem se društvu javljaju i vrlo pozitivni procesi koji utječu na ograničavanje kriminaliteta. O njima na ovom mjestu ne raspravljamo, jer se bavimo samo onim činjenicama koje mogu imati utjecaja na pojavljivanje kriminaliteta.

Procentualno učešće p o v r a t n i k a u ukupnoj populaciji osuđenih delikvenata od oslobođenja naovamo pokazuje porast. Dok se u KPU SRH u 1953. godini nalazilo 20,56% povratnika, u 1962. godini bilo ih je 44,20%, da bi se njihov broj u posljednjim godinama popeo na oko 50%. Ovaj postotak u industrijski razvijenim zemljama je znatno viši te kod nekih vrsta krivičnih djela dosiže i do 70%. Veliko učešće povratnika u populaciji delikvenata čini kriminalitet težim, a njihovo otkrivanje manje efikasnim. Poznati su problemi oko upošljavanja ranije osuđivanih osoba. U uvjetima relativne nezaposlenosti zapošljavanja delikvenata povratnika predstavlja izuzetak. U tome leži veliki izvor opasnosti. Oni postaju sve agresivniji, jer imaju »opravdanje« da im se nije pružila prilika da sredstva za život stječu radom, pa su se morali vratiti kriminalitetu. Neki oblici polulegalnih zarada (preprodaja), potreba udruživanja pri izvršenju nekih krivičnih djela (teške krađe) navode ih da se sve češće udružuju i stvaraju grupe trajnije kohezije. Time se, razumije se, povećava njihova društvena opasnost i otežava njihovo otkrivanje.

Turističko otvaranje granica i ozbiljne poteškoće da se pri milijunskom prilivu stranaca osigura potrebna kontrola te mogućnost da se u razvijenom turizmu iskoristi prilika za izvršenje niza imovinskih delikata, imaju za nas novu negativnu posljedicu: počeli su se kao delikventi javljati strani državljani. Oni najčešće operiraju u turističkoj sezoni, turističkim mjestima i velikim gradovima. Njih je teško otkriti upravo zato što su došli pod maskom i u masi turista. Oni računaju s gostoljubivošću građana i službenih osoba. Budući se često radi o prevejanim kriminalcima, oni svojim kriminalnim metodama i većim iskustvom potiču domaće kriminalce na metode kriminalne djelatnosti koje se teže otkrivaju.

Dokazani značajni porast m a l o l j e t n i č k e d e l i k v e n c i j e stvara značajan rezervoar za izrastanje budućih punoljetnih delikventa i povratnika. Osobine ličnosti ovih potencijalnih povratnika znatno se razlikuju od onih prije deset i više godina. Dok se ranije u većoj ili manjoj mjeri radilo o žrtvama poslijeratnih prilika i životnih i ekonomskih poteškoća — danas oni sve češće manifestiraju izrazita i trajno usvojena asocijalna shvaćanja i postupke. Danas smo bliže nego ranije pojavi da ovi mladi kriminalci usvajaju kriminalnu životnu filozofiju koja je vrlo otporna na pozitivne društvene mjere i utjecaje.

Novi životni uvjeti i društveni odnosi mijenjaju i ličnost delikvenata. Poznavanje tih promjena neophodno je za uspješno suzbijanje kriminaliteta.

ac) P r o m j e n e u d r u š t v e n i m o d n o s i m a

Promjene u društvenoj strukturi izazvane industrijalizacijom, urbanizacijom, migracijama, radom u inozemstvu i naglim razvitkom turizma kao posebne privredne grane, predstavljaju povijesnu nužnost u svladavanju ranije privredne nerazvijenosti, siromaštva i zaostalosti i svih negativnih pojava koje iz takvog stanja proizlaze. Naša je zemlja na tom putu ostvarila brze i vrlo značajne rezultate. Postignuti rezultati u izmjeni strukture društva izmijenili su i stalno mijenjaju postojeće društvene odnose i uvjete života ljudi. Svaka nagla društvena promjena krije u sebi i izvjesne opasnosti koje mogu negativno utjecati na vladanje ljudi. Izdvojio sam neke od tekućih društvenih promjena da bih ukazao na njihov mogući utjecaj na kretanje kriminaliteta.

— I n d u s t r i j a l i z a c i j a je proces stvaranja krupne mašinske proizvodnje i na osnovu nje izmjena privredne i socijalne strukture zemlje. Ovim procesom agrarna se zemlja pretvara u pretežno industrijsku. Istovremeno industrijalizacijom se ostvaruje i najbrži i najefikasniji privredni razvoj zemlje. Bez industrijalizacije nije moguće osloboditi se siromaštva i ostvariti viši životni standard većine ljudi.

U 26 godina poslije oslobođenja, u uvjetima ratom gotovo potpuno uništene privrede, u industrijalizaciji Jugoslavije i njenih republika i pokrajina postignuti su izvanredno brzi i krupni rezultati:

— od izrazito agrarne zemlje Jugoslavija, posebno neke republike, prerasle su u srednje razvijene industrijske zemlje;

— u proizvodnji industrijske robe od radionica pretežno obrtničkog tipa prešlo se na industrijsku proizvodnju u velikim novoizgrađenim tvornicama od kojih su neke prerasle u industrijske kombinate;

— broj zaposlenih u pojedinim industrijskim poduzećima porastao je od ranijih nekoliko tisuća (izuzetno napr. »Bata« u Borovu) na desetke tisuća u ne malom broju poduzeća;

— broj inžinjera i drugih visokokvalificiranih kadrova potrebnih u industrijskoj proizvodnji porastao je za preko 20 puta (samo u SR Hrvatskoj na 23.000);

— novi kadrovi u rekordnom vremenu ovladali su složenim tehnološkim procesima (izgradnja brodova od 225.000 bruto registarskih tona, visokogradnja, tunelogradnja i cestogradnja, metaloprerađivačka industrija, industrija eksploatacije i prerade nafte i njezinih derivata ...);

— od pretežne proizvodnje poljoprivredne robe i sirovina prešlo se na proizvodnju industrijskih proizvoda;

— bitno se izmijenila i struktura izvoza u kojoj sve značajnije mjesto zauzimaju industrijski proizvodi;

— dok je ranije za izvršenje malo značajnijeg i složenijeg proizvodnog zadatka trebalo angažirati stručnjake iz inozemstva, danas hiljade i hiljade naših stručnjaka u desecima država na svim kontentima svojim znanjem, radom i sposobnošću pomažu industrijalizaciju drugih manje razvijenih zemalja;

— u proces proizvodnje naglo prodiru takve suvremene metode kao što su mehanizacije, automatizacija, kompjuteri, a u pripremi je i šira upotreba atomske energije;

— u poslijeratnom svijetu Jugoslavija ima jedan od najviših trendova industrijskog razvoja; i tako dalje.

Međutim, kriminološka i sociološka istraživanja su dokazala da nagli industrijski razvitak prati i niz negativnih pojava koje djeluju kriminogeno. Kako su ove promjene vezane i za urbanizaciju, to ćemo ih izložiti zajedno kod urbanizacije.

— U r b a n i z a c i j a je prirodni i mehanički prirast gradskog stanovništva pretežno koncentriranjem industrije u gradovima i pretvaranjem seoskih karakteristika načina života u gradske. Proces urbanizacije karakterističan je za cio svijet. U nerazvijenim i nedovoljno razvijenim zemljama gradsko stanovništvo čini 10—30% sveukupnog stanovništva, dok se u visoko industrijski razvijenim zemljama postotak žitelja koji žive u gradovima penje na 75 — 93%.

Pod utjecajem nagle industrijalizacije i drugih društvenih promjena Jugoslaviju je u poslijeratnom razdoblju zahvatio intenzivan proces urbanizacije. Uoči drugog svjetskog rata svega nekoliko najvećih gradova u Jugoslaviji imalo je preko 100.000 stanovnika, šada takvih gradova ima nekoliko desetaka; većina gradova u kojima se nalazi sjedište republika i pokrajina povećalo je svoje stanovništvo za 26 godina 2 — 3 puta, a izuzetno i više: ovaj proces povećanja gradskog stanovništva zahvatio je sve gradove pa i veća naselja; brzo i intenzivno vrši se koncentracija stanovništva u gradove. Ovakva nagla urbanizacija otvara niz ekonomskih, političkih i socijalnih problema. Intenzivan i neprekidan priliv seoskog stanovništva u gradove otvara krupne komunalne probleme (gradnja stanova nužno zaostaje pa ljudi stanuju u potleušicama, u stanovima bez kanalizacije i električnog osvjetljenja; nema dovoljno škola, bolnica; izgradnja prijeko potrebnih cesta i putova, kanalizacije, električne i plinske mreže, zahtijeva goleme i nesrazmjerne investicije koje gutaju znatan dio nacionalnog dohotka; snabdijevanje živežnim namirnicama, vodom, ogrijevom — otvara ozbiljne probleme).

— Naglu industrijalizaciju i urbanizaciju prati nužno i proces m i g r a c i j e ili masovne seobe pučanstva iz jednih predjela u druge, iz sela u gradove. Prema demografskim podacima za 1961. godinu od 4 miliona stanovnika Hrvatske iz naselja tipa sela migriralo je 1,123.909 stanovnika, a iz svih naselja, bez obzira na tip, 1,500.000 ili 37,5% svih stanovnika. U razdoblju 1945—1961. svaki t r e ć i stanovnik Hrvatske promijenio je boravište. Slična situacija je i u drugim republikama.

Ovi društveni procesi otvaraju mnogobrojne probleme u životu ljudi: kako od poljoprivrednika postati industrijski radnik, kako od stanovnika sela postati stanovnik grada, kako napustiti staru poznatu sredinu i urasti u novu nepoznatu. Prva generacija gradskih industrijskih radnika proživljava pravi šok, jer treba urasti i prilagoditi se novoj po mnogome stranoj sredini. Napušta se poznato (pa makar ono bilo primitivno, nerazvijeno i bez perspektive) i odlazi u nepoznato. Gotovo sve treba mijenjati: boravište, način stanovanja, odijevanja, ishrane, rada, vladanja i navika. Između realnih mogućnosti (relativno niske zarade, jer se pretežno radi o nekvalificiranim radnicima) i naraslih potreba i želja (koje stalno pothranjuje obilje najrazličitije pa i luksuzne robe, široke mogućnosti zabavljanja i provođenja, navike svojstvene visokom životnom standardu . .) dugo vlada gotovo nepremostivi jaz. Razlike u životnom standardu mnogo su jače izražene u novoj gradskoj sredini i pritiskuju svakog novopridošlog stanovnika. U ranijoj sredini usvojeni kodeks etičkih vrijednosti sukobljava se s novim, manje razumljivim i prihvatljivim. Gradska sredina je pristupačnija liberalističkim, egocentričnim i nihilističkim utjecajima. Pod parolom nekonformizma nude se za socijalističko društvo neprihvatljiva shvaćanja (apsurdno je kada intelektualac komunista u socijalističkom društvu glorificira nerad i takve »ideje« prodaje po štampanom retku). Ono što u umornoj i zasićenoj civilizaciji može biti samo intelektualno mudrovanje i brbljanje — u društvu u kojemu se u prvoj generaciji hrvu pretežno patrijarhalna shvaćanja i navike sa suvremenim socijalističkim shvaćanjima, ovakva rabota može imati ozbiljnih posljedica.

Negativne posljedice, koje prate svaku industrijalizaciju, urbanizacije i migracije, u znanosti su dobro poznate. Te znanstvene spoznaje omogućavaju da se utvrdi kako se ti negativni utjecaji mogu bar djelomično neutralizirati. To su racionalnija urbanizacija, sistem mjera za prihvat novih stanovnika gradova i organizirana pomoć pri njihovu uključivanju u novi život i sredinu.

— Odlazak naših radnika na r a d u i n o z e m s t v o uzeo je izvanredno široke razmjere. Broj naših radnika na privremenom radu u inozemstvu kreće se između 600 — 700.000. Polovina toga broja su radnici iz SR Hrvatske, što znači da svaki p e t i aktivni stanovnik (između 14 — 49 godina života) radi u inozemstvu. Osim ekonomskih, političkih i socijalnih problema, ova pojava ima utjecaja i na kretanje kriminaliteta. Sve veći broj djece i maloljetnika, u dobi kada je pedagoški utjecaj roditelja neophodan, ostaje prepušten sam sebi, što dokazano vodi do povećanja maloljetničke delikvencije. U novoj nepoznatoj sredini, čiji jezik ne poznaju, neprihvaćeni, osim kao radna snaga, mladići koji dolaze iz patrijarhalnih sredina sukobljavaju se sa svim iskušenjima razvijenog kapitalističkog društva, tekovinama jedne umorne civilizacije koja izlaz za individuu vidi u sve većem otuđenju. U tom sukobu neki podliježu kri-

minalnim utjecajima, drugi će na povratku u domovinu ponijeti nama tuđe utjecaje, navike i shvaćanja, treći će postati plijen antisocijalističke, antijugoslavenske i antihrvatske djelatnosti emigrantskih grupica i njihovih gospodara...

— Masovni inozemni t u r i z a m u riječi turista nosi i kriminalne pojedince, značajne nama strane negativne utjecaje koji u do jučer partrijahalnoj sredini imaju teže djelovanje. Socijalistički kodeks vrijednosti u uvjetima relativne zaostalosti i relativno niskog standarda života nalazi se pod stalnim udarcima našem društvu stranih antisocijalističkih, egoističkih, profiterskih, antisamoupravnih do u krajnjoj liniji antihumanih utjecaja. Ako tome dodamo pomodarski krajnje liberalan odnos sredstava masovnih komunikacija prema tim pojavama i krajnje nedovoljno organizirano idejno suprotstavljanje našem društvu stranih utjecaja — onda i takvi utjecaji mogu imati kriminogeno značenje s kriminalnim i socijalo patološkim pojavama.

*

* *

Karakteristike krivičnih djela, njihovih učinilaca i društvenih odnosa i pojava koje imaju neposrednijeg utjecaja na kriminalitet date su ovdje u obliku skice i u najnužnijem opsegu da se shvati izvanredna složenost prevencije i represije kriminaliteta. Svako od dotaknutih pitanja zaslužuje i zahtijeva posebnu raspravu uz multidisciplinirani pristup. To, međutim, nije zadatak ovog udžbenika kriminalistike. No, ne može biti uspješnog kriminaliste i pravosudnog radnika koji problemu kriminaliteta ne pristupa s izloženih znanstvenih pozicija.

2b. Poznavanje krivičnog zakonodavstva i suvremenih krivično-pravnih instituta

Krivično materijalno, procesno i izvršno pravo su posebne pravne znanstvene discipline koje se bave isključivo krivičnim djelima i njihovim suzbijanjem. Ove znanstvene discipline nisu izvori prava, iako imaju veliko značenje u kreiranju, pravilnoj primjeni i noveliranju pojedinih zakonskih odredaba. Glavni su izvori krivičnog prava Krivični zakonik, Zakonik o krivičnom postupku i Zakon o izvršenju krivičnih sankcija. Dosljedno našoj općoj koncepciji o potrebi svestranog poznavanja krivičnog-pravne znanosti, smatramo da je uz uspješniju primjenu krivičnog zakonodavstva potrebno i poznavanje relevantnih ustavnih odredaba, međunarodnih ugovora, podzakonskih propisa i posebno sudske prakse.

Novim suvremenim institutima i mjerama, koje su rezultat općeg razvitka znanosti, kulture, civilizacije i društvenih odnosa u određenoj zemlji, valja posvetiti posebnu pažnju — jer one predstavljaju nove putove u tretiranju i suzbijanju kriminaliteta. Kao posebno značajne ističem:

— Usvajanje znanstvenog kompleksnog i multidisciplinarnog pristupa ovom društvenom fenomenu, što praktično znači usvajanje stanovišta da između delikata, delikvenata i društvenih odnosa postoje mnogobrojni odnosi međuzavisnosti i međuutjecaja;

— bitno ograničavanje i postepeno eliminiranje shvaćanja kazne kao odmazde i njezino prerastanje u sistem mjera socijalizacije i resocijalizacije;

— usvajanje načela individualizacije krivičnih sankcija i krivičnih postupaka, što praktično znači potrebu za utvrđivanjem ne samo činjenica relevantnih za postojanje određenih krivičnih djela nego i činjenica koje omogućavaju upoznavanje i diferenciranje ličnosti delikvenata, njihovih motivacija, kriminogenih činilaca u čovjeku i konkretnim društvenim odnosima;

— sve šira individualizirana i svrsishodna primjena instituta uvjetne osude, mjera sigurnosti i odgojnih i odgojno-popravnih mjera;

— u skladu sa postignutim rezultatima u socijalizaciji delikvenata primjena instituta uvjetnog otpusta i izmjena u tretmanu u KPU, uključujući i promjene u režimu sigurnosti i opsegu prava i dužnosti osuđenika (npr. premještaj iz zatvorene u otvorenu KPU), solidnije pripreme pri otpustu osuđenih na slobodu i bolja organizacija prihvata osuđenika otpuštenih sa izdržavanja kazne lišenja slobode;

— sistematsko proširivanje i primjena objektivnih i humanijih znanstvenih metoda i tehnika u utvrđivanju krivičnih djela i krivične odgovornosti;

— u razrješavanju pojedinih krivično-pravnih problema, kreiranju i ostvarivanju krivično-pravnih instituta, izmjenama u inkriminacijama u skladu s razvitkom društvenih odnosa, širem i organiziranom angažiranju društvenih snaga u ograničavanju kriminaliteta — postepeno i kritički uvoditi i primjenjivati principe i institucije društvene samozaštite i samoupravnog socijalističkog društva. Predstavljalo bi svojevrsnu hipokriziju ako bismo j a v n o i f o r m a l n o usvojene principe samoupravnog socijalizma u ovoj specifičnoj oblasti narušavanja usvojenih društvenih odnosa i pravila ponašanja ignorirali.

Bez poznavanja gore izloženih pitanja i institucija, bez usvajanja kompleksnog društvenog i stručnog pristupa i u ovoj oblasti krivično-pravne znanosti nema i ne može biti uspješnog i našem društvu adekvatnog rada na suzbijanju kriminaliteta.

2c. Poznavanje mehanizma prevencije i represije

Prava i dužnosti pojedinih državnih i društvenih organa u oblasti suzbijanja kriminaliteta reguliraju različiti zakoni. Kako se istovremeno radi o osnovnim pravima i obavezama građana sve odredbe u pojedinim zakonima o tim pitanjima imaju izvorište u Ustavu SFRJ i ustavima socijalističkih republika i pokrajina. To je važno istaći jer sve odredbe u posebnim zakonima moraju biti u skladu s ustavnim odredbama.

U suzbijanju kriminaliteta učestvuju različiti državni organi; u otkrivanju krivičnih djela i hvatanju njihovih učinilaca — Služba javne sigurnosti unutrašnjih poslova; u provođenju istrage suci istražitelji; u pokretanju formalnog krivičnog postupka, podizanju i zastupanju optužbe te ulaganju redovnih i izvanrednih pravnih lijekova — javna tužilaštva; u izricanju osuda — sudovi; u izvršenju krivičnih sankcija — razni državni organi, među kojima je najznačajnija služba izvršenja krivičnih sankcija — republičkih sekretarijata za pravosuđe. Organizacija, prava i dužnosti ovih državnih organa regulirana su posebnim zakonima i podzakonskim propisima. Poznavanje ovih propisa predstavlja »conditio sine qua non« u uspješnom suprotstavljanju kriminalitetu. Isto vrijedi i za postojeće predstavničke, društvene i samoupravne mehanizme kada posredno ili neposredno učestvuju ili imaju utjecaja na suzbijanje ili kretanje kriminaliteta.

2d. Poznavanje drugih krivičnih i nekrivičnih znanosti

Kriminalitet predstavlja vrlo složenu društvenu pojavu pa je za njegovo uspješno ograničavanje i suzbijanje (a u skladu s društveno-političkim stavovima određenog društva) neophodno poznavanje različitih grana znanosti. Znanosti koje omogućavaju upoznavanje ovog fenomena i njegovo ograničavanje i suzbijanje mogu se podijeliti na tri grupe.

a) Osnovne krivične znanosti:
- — Materijalno krivično pravo
- — Procesno krivično pravo
- — Kriminologija
- — Kriminalna politika
- — Peniteircijarna znanost ili penologija

b) Pomoćne krivične znanosti:
- — Kriminalistika
- — Kriminalna statistika

c) Pomoćne nekrivične znanosti:
- — Sudska medicina
- — Sudska psihijatrija
- — Osnove nekih prirodnih nauka

Znatan broj znanosti, koje u većoj ili manjoj mjeri treba da poznaje dobar kriminalista pravosudni radnik (u najširem smislu riječi), otvara tri dopunska pitanja:

a) Što p o v e z u j e ove različite znanosti da njihovo osnovno poznavanje tražimo od kriminaliste? To je zajednički interes za društveni fenomen koji nazivamo kriminalitetom. Neke od tih znanosti imaju vlastiti predmet izučavanja, ali istovremeno one nam pružaju i takve znanstvene podatke koji se mogu uspješno koristiti ili bez kojih se uopće ne mogu shvatiti neke pojave u vezi s kriminalitetom i njegovim suzbijanjem. Neke od njih, kao npr. prirodne nauke, medicina, psihijatrija, daju znanstvenu podlogu metodama koje se primjenjuju u rasvjetljavanju kriminaliteta. Što je veći segment kojim te samostalne nauke pokrivaju fenomen kriminaliteta (u najširem smislu riječi svega onoga što se odnosi ili je u vezi s krivičnim djelima i njihovim učiniocima), to je njihovo značenje za kriminalistu značajnije.

b) P o č e m u s e o v e z n a n o s t i m e đ u s o b n o r a z l i k u j u? One se razlikuju po svojem k a r a k t e r u (jedne spadaju u najširu oblast društvenih, a druge u oblast prirodnih znanosti); po svome predmetu; po izvorima spoznaja; po primijenjenim metodama i po stupnju egzaktnosti njihovih zaključaka. Pri utvrđivanju ovih i drugih mogućih razlika morali bismo detaljno analizirati sve ove znanosti — a to prelazi svrhu ove knjige.

c) Kakav je o d n o s tih znanosti prema suzbijanju kriminaliteta? To je značajno pitanje kojim ćemo se baviti pri izlaganju zadataka kriminalistike.

* * *

Možda će se činiti da su zahtjevi postavljeni u ovom poglavlju nešto predimenzionirani. Na žalost, svjesna, organizirana, na znanstvenim temeljima vođena, efikasna i našim društvenim odnosima odgovarajuća borba protiv kriminaliteta nije moguća bez ovih znanja. Opseg ovih znanja zavisi od mjesta, uloge i zadataka što ih određeni organ ima. Hijerarhijski položaj pojedinog radnika u pojedinom organu određuje i nivo njegova znanja, što praktično znači da s odgovornošću funkcije raste i širina potrebnih znanja. Istovremeno postaje evidentno da laički i amaterski pristup u ovoj oblasti može proizvesti ozbiljne društvene štete.

2. REAGIRANJE NA KRIMINALITET

1. Mehanizmi reagiranja Radi što uspješnijeg suzbijanja kriminaliteta i suzbijanja kriminaliteta na način kako to odgovara određenom društvenom uređenju — država i društvo organiziraju i pokreću određene mehanizme. Ti mehanizmi određuju sadržaj, intenzitet i oblike reagiranja. Na krivična djela država i društvo — u skladu sa svojim društveno-političkim uređenjem i stremljenjima — reagiraju putem:

a) O r g a n a v l a s t i — donošenjem propisa.

b) O r g a n a u p r a v e — provođenjem propisa, što u ovoj oblasti znači primjenu represije, koja kroz represiju i drugim mjerama treba da djeluje i preventivno.

c) S a m o u p r a v n i h p r o i z v o d n i h p o d u z e ć a koja raznim oblicima samozaštite vlastite imovine djeluju preventivno, a razvijanjem i jačanjem međuljudskih socijalističkih odnosa doprinose uklanjanju kriminogenih činilaca.

d) D r u š t v e n i h o r g a n i z a c i j a i sredstava m a s o v n i h k o m u n i k a c i j a koja djeluju pretežno preventivno.

U našoj društvenoj zajednici odnosi između tih mehanizama su složeni, međuzavisni i specifični. Među njima ne postoje čvrste granice ni u pogledu njihova djelovanja ni opće nadležnosti. Valja, međutim, naglasiti da su klasični državno-pravni pojmovi: vlast, uprava, podjela vlasti i nadležnosti, sudstvo, u našem državnom i društvenom uređenju dobili novi smisao i sadržaj.

a. Donošenje propisa Svi propisi kojima je regulirano reagiranje na krivična djela dadu se podijeliti na četiri grupe:

— opći propisi u koje spadaju pojedine odredbe Ustava SFRJ i ustava socijalističkih republika i pokrajina. Od bitnog značenja za ovu oblast su odredbe o slobodi, pravima i dužnostima čovjeka i građanina; odredbe o sudovima i javnom tužilaštvu; odredbe o zaštiti ustavnosti i zakonitosti; posebne odredbe u Ustavu SR Hrvatske o organima javnog reda i sigurnosti. Svaki normativni akt mora se kretati u neprekoračivim granicama ustavnih odredaba. Prihvaćeni ustavni amandmani, kao i oni čije je prihvaćanje u toku, znatno unapređuju socijalistički, demokratski i samoupravni karakter našeg društva. Veća samostalnost svih društveno-političkih zajednica od općine do republika inaugurirala je i njihovu veću neposrednu odgovornost za donesene odluke i njihovo provođenje;

— osnovni propisi u koje spadaju Krivični zakonik, Zakonik o krivičnom postupku, Zakon o izvršenju krivičnih sankcija;

— organizacioni propisi u koje spadaju Zakon o sudovima, Zakon o javnom tužilaštvu, Osnovni zakon o unutrašnjim poslovima, Zakon o unutrašnjim poslovima (republika), Opći zakon o advokaturi i drugoj pravnoj pomoći;

— provedbeni propisi u koje spadaju razne uredbe i pravilnici, kao na primjer: Pravilnik o vršenju poslova Službe javne sigurnosti, Uputstvo o načinu vođenja i korištenja operativnih kriminalističkih evidencija u Službi javne sigurnosti (SR Hrvatske), Odluka o osnivanju i djelokrugu komisije za nadzor rada Službe državne sigurnosti, Uredba o naoružanju i opremi milicije,

Pravilnik o zadacima Zavoda za kriminalistička vještačenja i kriminološka istraživanja, Pravilnik o kućnom redu u kazneno-popravnim ustanovama i zatvorima...

U skladu s odredbama Ustava SFRJ Krivični zakonik, Zakonik o krivičnom postupku i Zakon o izvršenju krivičnih sankcija spadaju u red potpunih saveznih zakona, što znači da u toj oblasti ne postoji posebno republičko zakonodavstvo. Ostale organizacione i provedbene propise mogu donositi i savezni i republički i pokrajinski predstavnički organi i organi uprave.

Utvrđena i ustaljena procedura donošenja zakona (prednacrt stručne komisije SIV-a ili RIV-a, primjedbe zainteresiranih organa uprave i stručnih društava, razmatranje tih primjedaba u stručnoj komisiji, razmatranje zakona na sjednicama SIV-a ili RIV-a, razmatranje nacrta u posebnim komisijama narodnih skupština, dostavljanje nacrta zakona na razmatranje narodnim zastupnicima, određivanje izvjestitelja u predstavničkom domu, svestrana debata u predstavničkom tijelu te nerijetko i kod značajnijih zakona prethodna svenarodna diskusija o načelima i odredbama zakona) — garantira ostvarivanje principa samoupravljanja i samoodlučivanja i na specifičan organizirani način omogućava da građani iznesu svoja mišljenja i stavove. Deseci i deseci tisuća građana na ovaj ili onaj način na temelju ovoga ili onoga, učestvuju u donošenju zakona. U našem mehanizmu vlasti donošenje općih i osnovnih zakona nerijetko poprima karakter narodnog referenduma.

Iste principe pri donošenju normativnih odluka sve više primjenjuju i osnovne društveno-političke zajednice (općinske skupštine).

Osim donošenja propisa organi vlasti (od Savezne skupštine do skupština općina) reagiraju na kriminalitet i na druge specifične načine. Savezna narodna skupština, Sabor SR Hrvatske, republičke skupštine drugih republika i pokrajina povremeno vode raspravu o izvještajima sekretara za unutrašnje poslove, predsjednika Vrhovnog suda i javnog tužioca. Ti izveštaji redovno sadrže i podatke o stanju i kretanju kriminaliteta i mjerama poduzetim za njegovo suzbijanje. Zastupničke interpelacije nerijetko sadrže i pitanja iz oblasti suzbijanja kriminaliteta pa time izazivaju reagiranje predstavničkog tijela na pojedina pitanja kriminaliteta. Povremene preporuke i rezolucije skupština u ovim pitanjima prdstavljaju također oblik reagiranja vlasti na kriminalitet. Rasprave o izvještajima predsjednika sudova nadležnim društveno-političkim zajednicama također su oblik reagiranja vlasti na suzbijanje kriminaliteta. Organi vlasti često i organizirano raspravljaju o problemima kriminaliteta, a svojom normativnom aktivnošću djeluju na usmjeravanju suzbijanja kriminaliteta.

b. Provođenje propisa

Provođenje krivično-pravnih propisa — što je pravni izraz za suzbijanje kriminaliteta — povjereno je posebnim državnim organima: sudovima, javnim tužilaštvima i organima unutrašnjih poslova. Njihova organizacija, nadležnost i način postupanja regulirani su posebnim zakonima. U suvremenim uvjetima suzbijanje kriminaliteta ne može se zamisliti bez aktivne uloge odvjetništva, iako odvjetništvo nije organ uprave nego javna služba u društvenom interesu. Od zakonitog i efikasnog reagiranja navedenih organa uprave zavisi ne samo provođenje krivično-pravnih propisa nego i uspjeh borbe protiv kriminaliteta. Navedene ustanove zajedno predstavljaju jedinstveni organ represije kojemu je društvo povjerilo zaštitu od kriminalne aktivnosti. Ove institucije povezuju u jedinstveni organ represije zadatak socijalističkom društvu adekvatnog reagiranja na krivična djela. Istovremeno svaki pojedinačno jest samostalni i nezavisni državni i društveni organ, jer ima posebna ovlaštenja i položaj u proceduri reagiranja, jer reagira na svojstven način i ima posebne zadatke kako u krivičnoj proceduri tako i izvan nje.

Budući je za uspjeh suzbijanja kriminaliteta od bitnog značenja jedinstvo akcije i jedinstvenost u načelnim stavovima kaznene politike — valja utvrditi da li postoje odgovarajuće organizacione forme koje omogućavaju i potiču potrebnu povezanost i suradnju. U organizaciji vlasti i njenim izvršnim organima predviđeni su kolegijalni organi pomoću kojih se ostvaruje jedinstveni društveni nastup prema kriminalitetu.

U posljednjih nekoliko godina došlo je do vrlo značajnih promjena u organizaciji i načinu djelovanja saveznih, republičkih, pokrajinskih i općinskih organa vlasti i uprave. Te promjene još su u toku. Čitav mehanizam vlasti i uprave reorganizira se, kako bi što potpunije zadovoljio dva osnovna načela ustavnih amandmana: daljnje razvijanje socijalističkih samoupravnih odnosa i punu ravnopravnost naroda i narodnosti u Socijalističkoj Federativnoj Republici Jugoslaviji. Promjene u nadležnosti federacije, republika, pokrajina i općina dovele su i do promjena u organizaciji vlasti i uprave. Raniji odbori za unutrašnju politiku Saveznog i republičkih izvršnih vijeća prestali su djelovati. Šefovi pojedinih resora uprave postali su članovi izvršnih vijeća i neposredno odgovorni za izvršenje zadataka povjerenih tom resoru. Savezno i republička izvršna vijeća permanentno djeluju kao kolegijalna političko izvršna tijela. U predstavničkom tijelu federacije i socijalističkih republika i pokrajina formirane su komisije za nadzor rada Službe državne sigurnosti. Zadatak tih komisija jest da sa stanovišta provođenja politike zaštite ustavnog poretka, koju je utvrdila Savezna skupština i republičke i pokrajinske skupštine, prati i razmatra stanje, rad i probleme službe državne sigurnosti, način izvršavanja prava i dužnosti službe, rezultate rada te osiguranje i upotrebu sredstava potrebnih za njihov rad.

U republičkim i pokrajinskim skupštinama odnosno u njihovim određenim vijećima organizirani su posebni odbori koji među inim razmatraju i probleme specifične za suzbijanje kriminaliteta i raznih drugih negativnih pojava koje mogu dovesti i do kriminaliteta. Njihova organizacija i nazivi su različiti, ali im je bit ista.

Tako — na primjer — u Socijalističkoj Republici Hrvatskoj u Republičkom vijeću Sabora djeluje Odbor za organizaciono-politička pitanja, a u Organizaciono-političkom vijeću Odbora za pravosuđe i društvenu obranu. Zadaci su odbora: da prate kretanje određene pojave, raspravljaju o stanju u određenoj oblasti i potrebama kadrova za tu oblast; da u određenoj oblasti prate izvršavanje zakona i drugih normativnih akata; proučavaju prijedloge i pripremaju prijedloge normativnih akata (Poslovnik Sabora SRH čl. 133 i dalje).

Oba odbora redovno prema godišnjem planu rada raspravljaju i o nizu pitanja iz oblasti unutrašnjih poslova. Međutim, ako u toku godine iskrsne neko važno pitanje, čija rasprava nije planirana, ono može biti stavljeno na dnevni red ne samo odbora nego i određenog vijeća. Za svako pitanje koje će biti predmet rasprave služba unutrašnjih poslova, ako se na nju odnosi (ponekad

i služba pravosuđa), mora unaprijed pripremiti stručne elaborate. Organizacija rada u odborima doprinosi kvalitetnijoj obradi pitanja i omogućava donošenje najadekvatnijih odluka.

Savjeti za unutrašnje poslove (bilo samostalni bilo zajednički i za oblast opće uprave) djeluju od 1952. Njihov doprinos suzbijanju kriminaliteta je vrlo značajan. Polazeći od ustavnih principa samoorganizacije općine kao osnovne društveno-političke zajednice osnivanje, sastav i djelokrug rada savjeta utvrđuju se statutom koji donosi općinska skupština. Tako su savjeti od uže resorne organizacije (bili su normirani Zakonom o unutrašnjim poslovima) prerasli u širu društvenu organizaciju čije je izvorište u samoupravljanju ljudi u svim oblastima života i na području općine. Takvo pravno reguliranje statusa i djelovanja savjeta znatno je unaprijedilo njihov rad. Debirokratizacija savjeta našla je čvrsto uporište u odredbama Statuta da članovi Savjeta ne mogu biti (osim sasvim izuzetno) radnici općinskih organa uprave i skupštinskih službi; da članovi savjeta mogu biti i osobe koje predlože samoupravni organi radnih organizacija te društvenih i stručnih organizacija i udruženja.

Znatno su unaprijeđene i metode rada Savjeta: praksa održavanja proširenih sjednica u čijem radu, zavisno od dnevnog reda, može učestvovati i širi krug zainteresiranih stručnjaka i društvenih radnika; odlazak pojedinih članova Savjeta na sjednice organa upravljanja određene radne organizacije u kojoj su se pojavili problemi od interesa za suzbijanje kriminaliteta; organiziranje širih savjetovanja o pojedinim problemima od šireg društvenog interesa (suzbijanje požara, organizacija preventivnih mjera u turističkim mjestima u vrijeme sezone, šira narušavanja javnog reda i mira od grupa izgrednika, itd.); praksa da se o pojedinim pitanjima koja će biti predmet rasprave izrade stručni elaborati ...

Ovi kolegijalni organi osim mjera koje su neposredno poduzimali u suzbijanju kriminalnih pojava vrše značajnu i djelotvornu funkciju u informiranju javnosti i predstavničkih tijela o problemima na čijem razrješavanju treba da se angažira šira društveno-politička zajednica.

c. Aktiviranje društva

Svi se slažemo u tome da je kriminalitet društvena pojava i da je za njegovo uspješno suzbijanje potrebno aktiviranje društvenih snaga. Poznato je i o kojim se društvenim snagama radi (osim klasične uloge sredstava informacija u stvaranju javnog mnijenja): to su naše mnogovrsne i mnogobrojne društvene organizacije i našem društvenom uređenju specifični oblici učešća građana u vlasti (samoupravljanje, zborovi birača, savjeti, komisije). Međutim, mnogo manje se razmatra konkretni mehanizam takvog društvenog reagiranja. Putovi i oblici pomoću kojih se takva reagiranja mogu učiniti efikasnijim ne istražuju se i ne razrađuje dovoljno.

Pravilno usmjeravani mehanizam reagiranja društva na kriminalitet prolazi kroz tri stadija:

1. Informiranje javnosti — upoznavanje pojave ili problema. U tu svrhu služe mnogobrojna sredstva informiranja: tisak, radio, televizija te usmena riječ na sastancima društvenih organizacija ili sjednicama društveno-političkih zajednica. Ove informacije moraju biti činjenične i provjerene, a mogu se odnositi na određeni događaj ili pojavu.

2. Stvaranje javnog mnijenja. Na objektivno informiranje o činjenicama nadovezuje se analiza tih činjenica, njihovo svestrano osvjetljavanje, konfrontiranje s društvenim interesima i shvaćanjima i konačno zauzimanje stava prema pojavi ili događaju. Što je dublja i potpunija društvena i politička analiza određene pojave ili događaja, to su čvršći temelji za stvaranje i usvajanje određenog stava. U našim reagiranjima često manjka ta principijelna analiza i kritički stav prema pojavi. Često se zadržavamo na površnom izlaganju same pojave ili događaja, bez zauzimanja određenog stava, ili prepuštajući da svako zauzme stav kakav želi. Divergentni stavovi onemogućavaju ili znatno otežavaju društvenu akciju. Osnovna idejnopolitička snaga pri zauzimanju stavova prema događajima i pojavama i stvaranju javnog mnijenja treba da bude Savez komunista, Socijalistički savez radnog naroda i sindikati. Osim njih i druge društvene i stručne organizacije — u zavisnosti od događaja i pojava — bivaju nosioci i stvaraoci određenog javnog mnijenja. U stvaranju javnog mnijenja — posebno u novinstvu — ima ozbiljnih slabosti i propusta koji dovode do prihvaćanja socijalizmu tuđih shvaćanja i malograđanskim neprincipijelnim liberalizmom otupljuju oštricu konstruktivne društvene kritike brišući granicu među socijalističkim i antisocijalističkim shvaćanjima.

3. Javno mnijenje pokreće djelatnost organa vlasti i uprave, ili svojim odobravanjem ili osudom vrši neposredni utjecaj na članove društva. Načela socijalističke demokracije i društvenog i radničkog samoupravljanja otvaraju niz konkretnih putova kojima se u određenom pravcu aktivira djelatnost vlasti i uprave. Evo — primjera radi — nekoliko šema takvog aktiviranja:

= Aktiv komunista — Radnički savjet — Skupština općine i njezini izvršni organi; ili

= Osnovna organizacija SSRN — Zbor birača — Skupština općine i njezini izvršni organi.

Mehanizam aktiviranja javnosti može se odvijati u dva osnovna pravca:

a) inicijativa dolazi od građana i upravljena je na aktiviranje vlasti i uprave,

b) inicijativa dolazi od organa vlasti ili uprave i upravljena je na aktiviranje građana.

a) Inicijativa građana. Jedan primjer najbolje će osvijetliti taj mehanizam.

Događaj: u nekom dijelu grada je uočeno da pojedini građani stalno i u većem opsegu narušavaju noćni mir. Građani čiji je mir narušen reagiraju neodobravanjem i traže aktiviranje organa vlasti i uprave.

Zbor birača: informiranje građana o događaju na zboru birača i analiza pojave u raspravi doveli su do zahtjeva da nadležna društveno-politička zajednica poduzme odgovarajuće mjere. Javno mnijenje traži aktiviranje vlasti.

Skupština općine u razmatranju zahtjeva zbora birača nalazi za potrebno da se pojava svestrano ispita i analizira kako bi se poduzele najadekvatnije mjere — pa radi toga zahtjev zbora birača upućuje svome Savjetu za unutrašnje poslove.

Savjet za unutrašnje poslove na temelju zahtjeva građana, prikupljenih podataka i izvještaja svog Sekretarijata za unutrašnje poslove analizira pojavu i zaključuje:

— da Sekretarijat za unutrašnje poslove (ili SJS) pojača pozorničku i patrolnu službu u onim dijelovima grada u kojima je uočeno značajnije narušavanje javnog reda i noćnog mira;

— da nadležni suci za prekršaje pooštre kriterij u izricanju sankcije za te prekršaje;

— da nadležni organ Skupštine općine razmotri lokaciju nekih ugostiteljskih radnji i rad onih ugostitelja za koje je utvrđeno da toče alkoholna pića pijanim gostima;

— da preporuči osnovnim organizacijama SSRN i sindikata da na svojim sastancima rasprave i osude nedolično vladanje noćnih izgrednika;

— da se dva mjeseca nakon poduzetih mjera ispita njihov efekat i da se o postignutim rezultatima obavijesti zbor birača.

Šematski prikaz ovakvog reagiranja bio bi: pojava — Zbor birača — Skupština općine — Savjet za unutrašnje poslove — Sekretarijat za unutrašnje poslove — društvene organizacije.

Ovaj prikaz ne obuhvaća sve moguće oblike reagiranja u njihovim detaljima, jer bi oni zamutili jesnoću i jednostavnost mehanizma.

I n i c i j a t i v a o r g a n a v l a s t i i l i u p r a v e je nešto složenija, ali ne manje efikasna. Primjer će i ovdje najbolje prikazati taj mehanizam.

Pojava: studija posebne stručne komisije Savjet za unutrašnje poslove je utvrdila da je alkoholiziranost značajan faktor u vršenju krivičnih djela i prekršaja te da ima značajnog udjela u uzrokovanju saobraćajnih nesreća i nesreća na radu. Postojeće poduzete mjere pokazale su se nedovoljnima.

Stvaranje javnog mnijenja i njegovo pokretanje: Savjet za unutrašnje poslove sastavio je odgovarajući elaborat i dostavio ga je s preporukom:

— radničkim savjetima — da razmotre stanje u svojem poduzeću; utvrde opseg i težinu nezgoda na radu uzrokovanih alkoholiziranošću; ispitaju poslovanje restorana u poduzeću (u pogledu prekomjernog točenja alkoholnih pića); utvrde broj izostanaka i efekat rada nakon praznika te poduzmu odgovarajuće mjere;

— općinskom sindikalnom vijeću — da održe savjetovanje s funkcionerima sindikalnih organizacija, na kojemu da svestrano razmotre situaciju u pojedinim privrednim poduzećima te da nakon toga održe sastanke u onim osnovnim sindikalnim organizacijama u kojima je utvrđen problem alkoholizma;

— općinskom komitetu Saveza komunista da razmotri na sastancima osnovnih organizacija da li je pijančevanje spojivo sa članstvom u SKJ.

Na sličan način pokreću se po potrebi i druge društvene organizacije (Narodna tehnika, Savez omladine, Savez ženskih društava).

Ovakvo pokretanje javnosti u kriminalističkom smislu ima p r e v e n t i v n i karakter. No ono djeluje i retroaktivno na pokretača inicijative, u ovom slučaju na Savjet za unutrašnje poslove, te inicira ili podržava pokretača u provođenju i drugih mjera kompleksnog reagiranja na ovu pojavu. Javno mnijenje traži aktiviranje svih organa vlasti i uprave putem raznih mjera i na raznim područjima.

R e p r e s i v n e: da Skupština općine razmotri i zaoštri prekršajnu politiku u prekršajima u vezi s alkoholiziranošću; da nadležne inspekcije pojačaju kontrolu ugostiteljskih objekata; da stanica javne sigurnosti pojača odgovarajuće preventivne i represivne mjere: da se održi savjetovanje sa sucima i analizira kaznena politika u odnosu na delikte u kojima su alkohol i alkoholiziranost imali određeno značenje.

E k o n o m s k e: da se poveća porez na alkoholna pića; da se pruže olakšice prehrambenoj industriji u proizvodnji bezalkoholnih pića; da se proširi mreža mliječnih restorana; da se obaveže ugostiteljska mreža da obavezno toči bezalkoholna pića, itd.

P r o p a g a n d n e: da novinstvo (većinom se radi o glasilima SSRN) mobilizira javno mnijenje u provođenju mjera za suzbijanje alkoholizma; da narodna i radnička sveučilišta (opet institucije SSRN i sindikata) organiziraju odgovarajuća predavanja; da se u školama održavaju predavanja i provodi sistematsko zdravstveno prosvjećivanje.

Time cio mehanizam društvenog reagiranja nije iscrpljen u svim detaljima.

Šematski, taj se mehanizam odvija: analiza pojave — inicijativa organa uprave ili vlasti — mobilizacija javnog mnijenja putem društvenih organizacija i institucija samoupravljanja za prihvaćanje i provođenje mjera vlasti i uprave — retroaktivno djelovanje javnosti inicijativom za poduzimanje novih mjera ili unapređivanje postojećih.

Ovakvo aktiviranje društva moguće je kod svake značajnije kriminalne ili socijalno-patološke pojave.

Čini se da nisu dovoljno iskorištene mogućnosti vrlo efikasnog mehanizma društvenog reagiranja na zločin. U sistemu društvenog samoupravljanja i socijalističke demokracije organizirano društveno reagiranje na društvene pojave postaje sve više osnovna metoda djelovanja.

U aktiviranju društva u reagiranju na zločin sve značajniju ulogu imaju sredstva masovnih komunikacija, kao što su novine, časopisi, revije, književnost, film, radio i televizija. Njihovo djelovanje je vrlo složeno i premalo istraživano.

2. Suradnja državnih i društvenih organa i jedinstvenost u reagiranju

U krivičnom postupku vođenom povodom određenog krivičnog djela propisima su regulirani odnosi između subjekata krivičnog postupka i državnih organa koji učestvuju u postupku (suda, javnog tužilaštva, organa unutrašnjih poslova, odvjetnika). Ti se odnosi zasnivaju na propisanim ovlaštenjima i dužnostima. No, time se ne iscrpljuju odnosi suradnje između državnih organa. Ti odnose treba da su širi i djelotvorniji, da su prožeti jedinstvenom težnjom za uspješnim suzbijanjem kriminaliteta. To praktično znači da između tih organa i ustanova treba da postoje odnosi trajne i sistematske suradnje, koji ne proističu samo iz zakonskih obaveza u konkretnom slučaju, nego obuhvaćaju raznovrsnu i svestranu aktivnost u borbi protiv kriminaliteta. Kakva su ovlaštenja javnog tužioca, što je funkcija suda, a što treba da rade službenici unutrašnjih poslova regulirano je propisima, koji će doći do punog izražaja u razmatranju konkretnog slučaja. Međutim, spomenuti organi i ustanove odgovaraju pred društvom za uspjeh ili neuspjeh suzbijanja kriminaliteta u c j e l i n i. Porast određenih krivičnih djela, izrazitije povećanje broja okrivljenih koji se nalaze u povratu, stanje i kretanje maloljetničke delikvencije, utvrđivanje pojava ili odnosa koji imaju kriminogeno djelovanje ... i niz drugih pitanja i problema može biti uspješnije zahvaćeno samo jedinstvenom i koordiniranom akcijom svih aktera koji učes-

tvuju u suzbijanju kriminaliteta. Potrebno je istaći potrebu d j e l o t v o r n e s u r a d n j e organa i ustanova prevencije i represije i j e d i n s t v e n o s t u načelnim stavovima kaznene politike.

Pažljivo uspoređivanje — u proteklom razdoblju i u našem društvu — s jedne strane problema neefikasnog suzbijanja kriminaliteta i socijalno patoloških pojava, i s druge strane stupnja organizirane suradnje među državnim organima i društvenim institucijama kojima je povjereno suzbijanje kriminaliteta, pokazat će da su problemi i poteškoće bili to veći što je stupanj organizirane suradnje bio manji.

3. KRIMINALISTIKA I SUZBIJANJE KRIMINALITETA

1. Mjesto kriminalistike u suzbijanju kriminaliteta U životu društva i pojedinaca zbivaju se različiti događaji. Dio tih zbivanja je krivično-pravno indiferentan, dok dio njih ima sva potrebna obilježja krivičnih djela. Koja se zbivanja uzrokovana ljudskom radnjom ili njenim propuštanjem smatraju krivičnim djelima, propisuje Krivični zakonik. On također propisuje koji su opći i posebni uvjeti potrebni da se određeno vladanje smatra ili može smatrati krivičnim djelom i kakva će biti državna i društvena reakcija na to djelo. Krivični zakonik u svom posebnom dijelu opisuje sva krivična djela i propisuje za njih okvir kazni odnosno sankcija. Tako dolazimo do apstraktnog pojma ubojstva, razbojstva, krađe, pronevjerenja, silovanja... Drugim riječima, saznajemo kakve radnje ili propuštanja određeno društvo smatra krivičnim djelima.

Nasuprot apstraktnim pojmovima krivičnih djela — kako su ona morala biti formulirana u Krivičnom zakoniku — u svakidašnjem životu srećemo se s različitim događajima: pronalazak leša prostrijeljene glave; napad nepoznate osobe na građanina N. N., kojom prilikom je udaren štapom po glavi i oduzet mu je novčanik; nestanak zimskog kaputa iz predsoblja stana; konstatacija revizione službe da blagajniku N. N. manjka 45.000 dinara, koji manjak ne može objasniti; izvršenu obljubu uz primjenu sile nad građankom M. P., koju je počinio neidentificirani muškarac...

Između apstraktnog pojma krivičnog djela i konkretnog događaja treba uspostaviti logičnu, uzročnu vezu, što znači utvrditi da li određeni događaj odgovara pojmu krivičnog djela i kojeg. Tu nam pomaže druga grana krivično-pravne znanosti: procesno pravo formulirano u Zakoniku o krivičnom postupku. Taj zakonik upućuje na o b l i k e u kojima se vrši utvrđivanje postojanja ili nepostojanja krivičnog djela i krivične odgovornosti. Pri utvrđivanju tih oblika Zakonik o krivičnom postupku propisuje ovlaštenja i međusobne odnose učesnika krivičnog postupka.

Prema tome, imamo određeni događaj u životu, zakonom određeni pojam krivičnog djela i zakonom utvrđene oblike u kojima se vrši podvođenje događaja pod određeni propis Krivičnog zakonika. No, još nam uvijek manjka

najsvrsishodnija m e t o d a po kojoj se vrši utvrđivanje da li određeni događaj odgovara pojmu određenog krivičnog djela. O tim najsvrsishodnijim metodama otkrivanja i utvrđivanja krivičnih djela govori kriminalistika ili suvremena tehnika istraživanja krivičnih djela. Evo šematski prikaz tih odnosa:

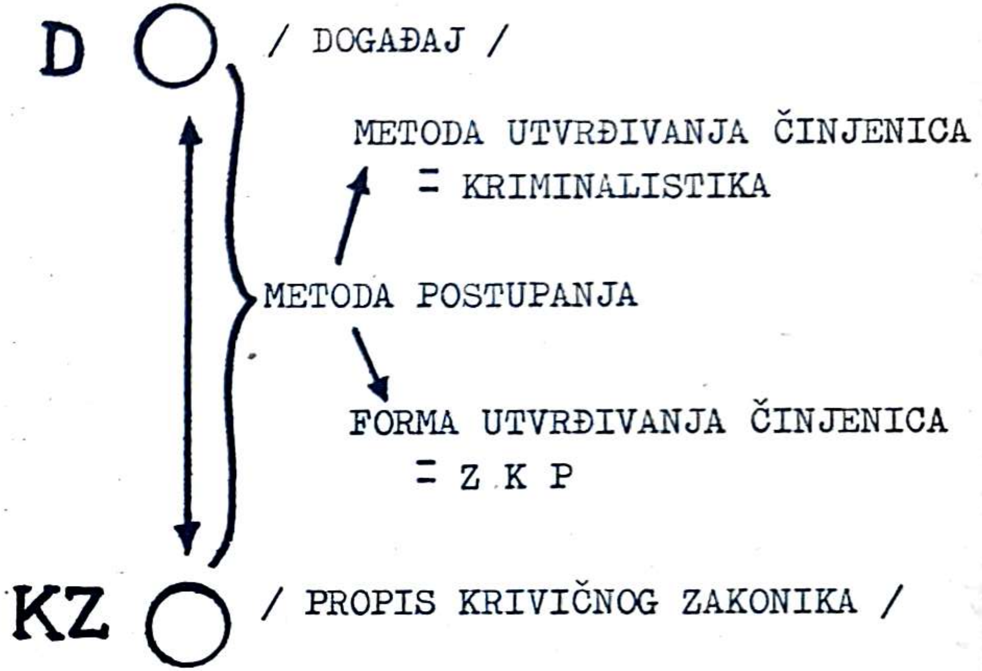

Slika 2

Bilo bi pretenciozno tražiti prioritet bilo za krivično materijalno pravo bilo za krivično procesno pravo bilo za kriminalistiku, jer te znanstvene discipline čine dijalektičko jedinstvo. To posebno vrijedi sa stanovišta s kojega polazimo, a to je interes uspješnog suzbijanja kriminaliteta. To praktično znači da je za uspješno provođenje pravosuđa neophodno da svi oni koji profesionalno učestvuju u suzbijanju kriminaliteta istovremeno i jednako potpuno savladaju temeljna znanja iz ovih oblasti. Stoga nije bez osnove da se u nekim zemljama udomaćio termin »kriminalista« za sve one koji učestvuju u rješavanju krivičnih stvari.

Studiju materijalnog i procesnog krivičnog prava posvećuje se kod nas potrebna pažnja pa se postižu i odgovarajući teoretski i praktični rezultati u njihovu znanstvenom razvijanju. Međutim, na dosta širokom frontu suzbijanja kriminaliteta zaostajemo u oblasti teorije i prakse kriminalistike. Teško je demantirati činjenicu da su visokokvalificirani pravni kadrovi na radu u pravosuđu upućeni da sami po vlastitoj potrebi i inicijativi stječu potrebna kriminalistička iskustva. Neodrživost takve situacije s obzirom na zadatke pravosuđa ne treba posebno dokazivati.

2. Predmet kriminalistike, njene metode i podjela Uspješno otkrivanje i dokazivanje izvršenja krivičnih djela usko je vezano uz problem mogućnosti saznanja i utvrđivanja istine, koja se u krivičnom postupku naziva materijalnom istinom (za razliku od formalne istine zasnovane na zakonom propisanim dokazima). Problem mogućnosti saznanja istine vrlo je složen i izrazito je filozofske prirode. Dijalektički i marksistički pristup tom problemu otvara nove mogućnosti spoznaje. U krivičnom postupku, gdje se radi o utvrđivanju činjenica izvršenja krivičnog djela, taj problem se javlja u specifičnom, nešto pojednostavljenom vidu, jer kod krivičnih djela u pravilu se radi o prošlim događajima, koji izazivaju vidljive promjene i vrlo često ostavljaju tragove. Znanost nas je naoružala mnogobrojnim sredstvima i metodama koje omogućavaju da se na egzaktan način utvrde te promjene i njihovi uzroci.

Pri utvrđivanju istine u krivičnom postupku mi polazimo od ovih pozicija:

— od svrhe krivičnog postupka formuliranog u ZKP »da nitko nevin ne bude osuđen, a da se krivcu izrekne zaslužena kazna«;

— od zahtjeva i potrebe društva i njegovih građana da se suzbija i ograničava kriminalitet;

— od općih tendencija za objektivizacijom i humanizacijom krivičnog postupka, koje su tendencije svojstvene samoupravnom socijalističkom društvu koje svojim novim društvenim odnosima postepeno stvara uvjete za oživotvorenje takvih tendencija.

S izloženih pozicija za utvrđivanje istine u krivičnom postupku bitno značenje ima metoda dokazivanja činjenica izvršenja krivičnih djela. Već smo konstatirali da se upravo kriminalistika bavi utvrđivanjem i primjenom najsvrsishodnijih metoda u suzbijanju kriminaliteta.

Utvrđivanjem zadataka kriminalistike, njezina predmeta, olakšat ćemo njezino definiranje. Najšire shvaćeno, zadaci su kriminalistike:

— da ispituje i utvrđuje kako se vrše krivična djela;

— da utvrđuje načine prikupljanja, pronalaženja, stvarnog i pravnog fiksiranja i ispitivanja dokaza da je krivično djelo izvršeno;

— upućuje kako se na temelju pronađenih tragova utvrđuje i hvata učinilac krivičnog djela;

— pomaže u pronalaženju najsvrsishodnijih metoda u provođenju istražnih radnji;

— upućivanje na svrsishodna sredstva u prevenciji kriminaliteta.

Te zadatke treba objasniti.

Istraživanjem u kojim se pojavnim oblicima javljaju krivična djela na određenom prostoru i u određeno vrijeme bavi se f e n o m e n o l o g i j a kriminaliteta. To je kriminološka ali i kriminalistička disciplina. Klasifikacija krivičnih djela prema zaštitnom objektu (npr. krivična djela protiv društvene i privatne imovine, ili krivična djela protiv života i tijela), kakav je kriterij usvojio Krivični zakonik, ne zadovoljava potrebe kriminalistike. S krivično-pravnog stanovišta razlikujemo npr. krađu — tešku krađu — sitno djelo krađe. To razlikovanje je važno za pravnu kvalifikaciju kriv. djela kao i za potpuno utvrđivanje onih posebnih elemenata po kojima se ta krivična djela razlikuju od drugih. Sa stanovišta kriminalistike — a to znači sa stanovišta uspješnog otkrivanja i dokazivanja — važno je razlikovati, na primjer, provalne i džepne krađe od ostalih krađa, iako u krivično-pravnom smislu džepna krađa može biti krađa (čl. 249 KZ), a može biti teška krađa (čl. 250, stav 1,

točka 3). Daljim fenomenološkim ispitivanjima džepnih krađa utvrdit će se konkretna mjesta na kojima se najčešće vrše (tramvaji, tržnice, robne kuće..) i trikovi koji se najčešće primjenjuju (uz pomoć prostitutke nad pijanim gostima, trojke, pravljenje zida i podjela zadataka ...), postupci za uništavanje tragova (neposredno odbacivanje novčanika, dokumenata i zadržavanje novca), i tako dalje. Slična je situacija i kod niza drugih krivičnih djela. Bez poznavanja ovakvih fenomenoloških detalja nije moguće uspješno otkrivati krivična djela. Ti fenomenološki detalji stalno se mijenjaju pa ih je potrebno stalno i ponovo utvrđivati. Koliko im značenje daje kriminalistika dokazuje i to da u sistemu kriminalističke registracije postoji posebna evidencija krivičnih djela po načinu izvršenja (modus operandi), koja pod određenim uvjetima daje vrlo dobre rezultate u otkrivanju nepoznatih učinilaca kriv. djela.

Znanstvena i stručna obrada tragova i njihovo pretvaranje u dokaz predstavlja centralno pitanje kriminalističkog rada. Unutrašnji poslovi kao državni organ zakonom obavezan da otkriva krivična djela i pronalazi njihove učinioce n u ž n o se mora orijentirati na realne dokaze, jer je pribavljanje personalnih dokaza u nadležnosti sudaca istražitelja. Budući pretežan broj krivičnih djela izaziva promjene koje ostavljaju iza sebe tragove, to šire korištenje realnih dokaza omogućava uspješno suzbijanje kriminaliteta. Neka krivična djela ne mogu se uopće dokazivati personalnim dokazima, ili je njihovo dokazivanje personalnim dokazima znatno otežano i sadrži u sebi znatan stupanj rizika. U slučaju naleta vozača automobila na pješaka brzinom od 60 km/s prisutni svjedok ne može percepirati sam nalet, jer se on događa u prekratkom vremenskom intervalu. Ono što zapažamo jesu posljedice, a ne tok događaja u času naleta. Ili, za utvrđivanje postojanja saobraćajnog delikta često je bitno utvrditi brzinu kretanja vozila; ni najiskusniji i najdobronamjerniji svjedok ne može o konkretnoj brzini pružiti uporabive podatke na kojima bi se smjela zasnivati odluka suda. Ili, utvrđivanje da li je isprava falsificirana ne može se sigurno provesti personalnim, nego samo realnim dokazima. I tako dalje. Suvremeni napredak znanosti i tehnike otvara sve šire mogućnosti za objektivno i egzaktnije rasvjetljavanje krivičnih djela. Potrebno je samo organizirati i osigurati odgovarajuću stručnu pomoć kriminalistike. Obzirom na okolnost da se metode kriminalističke tehnike zasnivaju na prirodnim znanostima i tehnici, koje pokazuju izuzetno intenzivan razvitak, valja očekivati da će tzv. znanstveni dokaz koji osigurava kriminalistika sve više dobivati na značenju i primjeni.

Tragovi koje iza sebe ostavlja većina krivičnih djela omogućavaju ne samo da se utvrdi postojanje krivičnog djela nego nam pružaju i značajne indicije o mogućim učiniocima. Između traga i radnje učinioca koja je trag uzrokovala često postoji neposredna veza. Trag je često nit čiji jedan kraj drži vješti kriminalista a drugi učinilac krivičnog djela. To je nešto realno, gotovo egzaktno; to je putokaz u bespuću. Zrno izvađeno iz tijela žrtve omogućava da se utvrdi uzrok smrti, da se isključi samoubojstvo, ali i da se identificira vatreno oružje iz kojega je zrno ispaljeno. Identificirano vatreno oružje vodi nas vlasniku ili držaocu vatrenog oružja koji može biti učinilac ili nam o učiniocu može dati određene podatke. Slično je i kod mnogih drugih krivičnih djela. Provalnik u blagajnu iz koje je odnesen novac morao je nasilno — uz pomoć različitog alata — provaliti u blagajnu. Sredstva upotrijebljena pri provaljivanju ostavila su tragove koji omogućavaju identificiranje sredstva a preko njega i učinioca. Taj put može biti i vrlo složen i dugotrajan, ali je uvijek

objektivan, a često i uspješan. Tako se sužava potreba korištenja nesigurnih personalnih dokaza i omogućava da se izbjegne često odiozno korištenje informatora. Svojim taktičkim metodama kriminalistika omogućava otkrivanje nepoznatih učinilaca krivičnih djela i onda kada to nije moguće pomoću tragova. Utvrđivanje motiva djela ukazuje na krug unutar kojega treba tražiti učinioca. Metoda indicija i njihova provjeravanja, metoda eliminacije i druge — ukazuju na put kojim nas kriminalistika vodi do učinioca krivičnog djela.

Utvrđivanje činjenica važnih za krivični postupak — u formalno pokrenutom krivičnom postupku — vrši se istražnim radnjama. Zakonik o krivičnom postupku utvrđuje vrstu istražnih radnji, uvjete pod kojima se moraju ili mogu vršiti, oblik u kojem se provode i prava i dužnosti kako subjekata krivičnog postupka tako i učesnika u pojedinim radnjama. Međutim, o najsvrsishodnijim i najefikasnijim načinima provođenja istražnih radnji ZKP ne govori. To je ponovo oblast kriminalistike (taktike). Iz tisuća i tisuća pojedinačno provedenih pretresanja prostorija proizlaze različita saznanja i iskustva. Analitičko i logično razmatranje tih iskustava omogućava i formuliranje u praksi provjerenih pravila o provođenju pretresanja. Ta pravila kriminalističke taktike obogaćena saznanjima drugih znanosti (npr. psihologije) predstavlja vrlo koristan putokaz u provođenju ove istražne radnje. To vrijedi za sve istražne radnje. Valja napomenuti da pri utvrđivanju pravila kriminalističke taktike značajno mjesto zauzimaju kriminalističko-taktička iskustva raznih država, što doprinosi bržem razvijanju kriminalistike.

Osnovna težnja suvremenog društva jest da spriječi pojavu krivičnih djela, a budući u tome ne uspijeva u željenoj mjeri, to se orijentira na represiju kriminaliteta. Odnos između stvarno izvršenih krivičnih djela i utvrđenih učinilaca tih djela više je pokazatelj represije nego prevencije. Sigurnih pokazatelja, pogotovo numeričkih, o uspjehu preventivnih mjera nema. Mi naše sudove o uspjehu preventivnih mjera najčešće zasnivamo na procjenama, koje u sebi neminovno sadrže veći ili manji stupanj pogreške. Koliko je dobro organizirana, stručno i pažljivo provedena pozornička služba spriječila provala?, koliko su saobraćajne patrole spriječile saobraćajnih delikata?, koliko su tehnička zaštitna sredstva spriječila falsifikata?, koliko je uspješna kontrola žarišta kriminala spriječila krivičnih djela?, itd. Teško je utvrditi. Međutim organiziranje tih i drugih preventivnih mjera nije moguće bez sistematskog korištenja kriminalističkih iskustava stečenih u razjašnjavanju tisuća krivičnih djela. Kriminalistika u svakodnevnoj stalnoj borbi protiv kriminaliteta prikuplja istovremeno i drgocjene elemente za organizaciju prevencije. Razjašnjavajući u svakom pojedinom slučaju o kakvom se krivičnom djelu radi, gdje je i kada to krivično djelo izvršeno, tko ga je, kako, čime i zašto izvršio, ona stvara značajni spoznajni fundus bez kojega nema i ne može biti prevencije kriminaliteta. Bez faktografske slike kriminaliteta ne mogu se izrađivati planovi za suzbijanje kriminaliteta. Razumljivo je da kriminalistika ne pretendira i ne može pretendirati da u složenoj sferi društvene prevencije kriminaliteta bude jedini akter, ali je još razumljivije da bez činjeničnih podataka koje može pružiti kriminalistika ne može biti znanstveno organizirane ni uspješno provođene prevencije. I ovdje se oblast kriminalistike i kriminologije isprepleću.

Nakon što smo utvrdili zadatke kriminalistike lakše ćemo je definirati, iako je pojedini kriminalisti i znanstvenici definiraju na različite načine. Evo nekoliko definicija:

»Kriminalistika je skup znanja potrebnih u otkrivanju krivičnih djela« (H. Gross).

»Predmet proučavanja kriminalistike ili naučne policije su tehnički postupci potrebni za otkrivanje zločina« (J. Constant).

»Kriminalistika je nauka o suzbijanju kriminaliteta, tj. otkrivanju i sprečavanju krivičnih djela zahvaljujući korištenju prirodnih znanosti i provođenju istraživanja na tom području« (prof. Kanger).

»Kriminalistika u užem smislu je znanost o rasvjetljavanju pojedinog zločina. Kriminalistika obuhvata svrsishodne postupke u rasvjetljavanju krivičnih djela, ispravnu primjenu snaga koje učestvuju u suzbijanju zločina, usmjereno saslušavanje okrivljene osobe, svjedoka, vještaka, uspješno promatranje, pretresanje, itd. Kriminalistička tehnika obuhvata primjenu pomoćnih sredstava i istražni postupak, posebno osiguranje i identifikaciju tragova na mjestu događaja, npr. otiske prstiju, tragove stopala, tanadi, krvi, kose i sl«. (Gross-Seelig).

»Kriminalistika je znanost o načinima i metodama prikupljanja, pronalaženja, fiksiranja i ispitivanja dokaza koji se iskorištavaju u cilju rasvjetljavanja krivičnog djela, traganja za krivcem i njegovog otkrivanja« (Šaver-Vinberg).

»Kriminalistika je ona znanstvena disciplina koja izučava načine istrage krivičnih djela zasnovana na podacima uzetim iz prirodnih i tehničkih znanosti i prilagođenih za ciljeve istrage« (Strogovič).

Svaka od citiranih definicija u većoj ili manjoj mjeri precizno, ali u osnovi točno utvrđuje predmet kriminalistike.

Na kraju, dosljedni naprijed utvrđenim zadacima kriminalistike, možemo je definirati ovako:

Kriminalistika je znanost koja u suzbijanju kriminaliteta uvodi znanstvene metode i sistematizirana i provjerena iskustva. Ona pronalazi i utvrđuje najefikasnija sredstva za otkrivanje i rasvjetljavanje krivičnih djela; za pronalaženje i hvatanje njihovih učinilaca; za najsvrsishodnije provođenje istražnih radnji; za državnu i društvenu prevenciju kriminala.

Kriminalistika kao posebna znanstvena disciplina je po svojim metodama istovremeno i e g z a k t n a i e m p i r i j s k a, a po svojoj društvenoj funkciji r e p r e s i v n a i p r e v e n t i v n a. Koja od ovih metoda i funkcija će imati prevalentno značenje zavisi o kojoj se grani kriminalistike radi: da li o kriminalističkoj tehnici, kriminalističkoj taktici ili metodici istrage pojedinih vrsta krivičnih djela.

Ono što čini prirodno znanstveni osnov kriminalistike jest primjena egzaktnih metoda prirodnih nauka: matematike, fizike, kemije... Primjena metoda prirodnih nauka u kriminalistici ima za posljedicu:

a) Svaki napredak u oblasti prirodnih nauka i tehnike odražava se i na napredak metoda kriminalistike (primjena infracrvenih i ultraljubičastih zraka, spektrofotometrije, plinske kromatografije, mikrofotografije...);

b) U primjeni novih metoda prirodnih nauka i tehnike ne radi se o mehaničkoj primjeni nego o prilagođavanju tih metoda na specifične potrebe kriminalistike;

c) Uspješno prilagođavanje metoda prirodnih znanosti i tehnike često je uvjetovano konstruiranjem posebnih adaptiranih uređaja i aparatura i utvrđivanjem dopunskih metoda rada. Ovo prilagođavanje nije moguće bez organiziranog rada u kriminalističkim institutima, zavodima i laboratorijima.

Kriminalistička tehnika u ispitivanju trag... kazne vrijednosti služi se gotovo isključivo egzaktnim metodama prirodnih znanosti i tehnike.

Kada, međutim, treba utvrditi najsvrsishodnije metoda za provođenje uviđaja, ili pretresanja prostorija, ili ispitivanja svjedoka, vještaka, okrivljenoga, ili provesti neku drugu istražnu radnju — onda u punoj mjeri dolazi do izražaja empirijski karakter kriminalističke taktike. Tu sistematizirano i provjereno iskustvo pruža dragocjenu pomoć. To ne znači da u formuliranju iskustvenih pravila nema i elemenata znanstvenih metoda nekih nauka (logike, dijalektike, psihologije).

Iako svako utvrđivanje krivičnog djela i primjena adekvatne sankcije na njegova učinioca ima pretežno represivan karakter — ono istovremeno sadrži i vrlo značajne preventivne elemente. U mnogobrojnim istraživanjima u užoj oblasti suzbijanja kriminaliteta nedvojbeno je utvrđeno da brzo i efikasno otkrivanje učinilaca krivičnih djela predstavlja najbolju preventivu. To posebno vrijedi za najopasniji vid kriminaliteta: povratništvo. Uspješna primjena kriminalistike ima značajno represivno-preventivno djelovanje, kako u odnosu na pojedino izvršeno krivično djelo tako i na kriminalitet u cjelini.

Kriminalistika se služi saznanjima i metodama mnogih i različitih znanosti, ona djelomično ima enciklopedijski karakter.

Kriminalistika kao jedinstvena znanstvena disciplina dijeli se na tri velika područja ili grane:

— kriminalistička tehnika,
— kriminalistička taktika,
— posebna taktika (ili metodika) istrage pojedinih vrsta krivičnih djela.

Zadatak je kriminalističke t e h n i k e da uz primjenu prirodno-znanstvenih i tehničkih metoda utvrđuje identitet osoba, ispituje tragove u svrhu njihova pretvaranja u dokaz i obrađuje mjesto kriminalnog događaja.

Kriminalistička obrada mjesta kriminalnog događaja je istovremeno i tehnička i taktička radnja. Ona jasno potvrđuje jedinstvo kriminalistike i neophodnost cjelovitog poznavanja kriminalistike.

Kriminalističko tehnički dokaz (realni dokaz koji proizlazi iz postojanja i ispitivanja tragova) može biti:

a) identifikacioni kada se njime utvrđuje istovjetnost egzaktnim metodama i kada predstavlja realni dokaz u krivičnom postupku,

b) indikacioni kada ne dokazuje istovjetnost u svim mogućim pojedinostima nego pripadnost određenoj grupi, pa može poslužiti kao indicija koja nas vodi do dokaza, ili s drugim indicijama može predstavljati dokaz.

Kriminalistička t a k t i k a utvrđuje najsvrsishodnije metode izvođenja dokaza. To je svrsishodan postupak u istraživanju krivičnih djela i utvrđivanju učinilaca; to je misaoni i iskustveni proces pomoću kojega usmjeravamo naše djelovanje i biramo najsvrsishodnije metode. Kriminalistička taktika je empirijska disciplina.

Kriminalističko-taktičke mjere i sredstva dijele se na opće ili policijske i posebne ili istražne.

P o s e b n a t a k t i k a (ili metodika) istrage pojedinih vrsta krivičnih djela je primjena metoda i sredstava kriminalističke tehnike i taktike na određenu vrstu krivičnih djela. Pojedine vrste krivičnih djela, kao što su saobraćajni delikti, krvni delikti, imovinski delikti sa svojim podgrupama: provalne krađe,

nja, pos... razjašnjenja potrebno poduzeti. Te i takve ... ne taktike u istrazi tih krivičnih djela.

3. Razvitak kriminalistike uvjetovan je razvitkom prirodnih znanosti i tehnike

Dvadeseto stoljeće je stoljeće izvandednog napretka prirodnih znanosti i tehnike. Čovječanstvo u toku svoga povijesnog razvitka još nikada nije u tako kratkom razdoblju ostvarilo takve rezultate gotovo u svim znanstvenim oblastima.

Već smo konstatirali da unapređivanje metoda kriminalistike neposredno zavisi od općeg razvitka i napretka znanosti, a posebno prirodnih i tehničkih. Takva povezanost metoda otvara vrlo široke mogućnosti i osigurava trajan progres i u budućnosti. Ovu vrlo značajnu konstataciju o uvjetovanosti razvitka metoda kriminalistike općim razvitkom prirodnih znanosti i tehnike ilustrirat ću nekim primjerima, da bi utvrdio spoznaju o egzaktnosti nekih kriminalističkih metoda.

U identifikaciji osoba pomoću otisaka papilarnih linija postignuti su izvanredni rezultati zahvaljujući napretku znanosti. U masovnoj primjeni tog identifikacionog sredstva bitnu ulogu je imala primjena matematike. Jedan od pionira daktiloskopije, engleski antropolog *Francis Galton*, matematski je dokazao da postoji 64 milijarde kombinacija šara papilarnih linija. Time je potvrđena jedna od znanstvenih osnova daktiloskopije, da nema dva čovjeka sa istim papilarnim linijama. Kreiranje različitih sistema klasifikacije otisaka papilarnih linija (bez koje nema ni praktičnog njihova korištenja) nije moguće bez primjene matematike. Razvitak kemije, naročito nakon II. svjetskog rata, otkrio je sredstva i metode da se otisak papilarnih linija može izazvati i s novinskog papira, papira za pakovanje, s tekstila i kože, s daske i zida, s obojenih površina, dakle s površina za koje se do pedesetih godina ovog stoljeća smatralo da su apsolutno nepodobne da s njih budu izazvani tragovi papilarnih linija. Elektronika je dovela do konstruiranja računara koji omogućavaju vrlo brzo i točno pronalaženje određenih podataka u milionskoj masi sličnih. Evo rješenja za rukovanje takvim masovnim zbirkama kartona s papilarnim linijama kakova je npr. ona kod FBI u SAD (preko 140 miliona registriranih osoba). — Razvitak kirurgije odrazio se i na daktilarnu kirurgiju koja omogućava trajnu zamjenu otisaka prstiju tuđima i time otvara posebne probleme naučnoj policiji.

U oblasti ispitivanja dokumenata, vrijednosnih papira i novca — čije djelomično ili potpuno falsificiranje predstavlja vrlo često, brojno i opasno krivično djelo — napredak fizikalnih i fizikalno-kemijskih metoda obogatio je kriminalistiku novim značajnim i, što je bitno, egzaktnim metodama. Upotreba ultravioletnih zraka omogućava brzo i sigurno utvrđivanje mehaničkih i kemijskih brisanja na dokumentu. Infracrvena fotografija omogućava restituciju teksta koji je na dokumentu ranije napisan pa je izbrisan. Bez primjene mikrofotografije ne bi se mogla vršiti analiza ukrštanja poteza u rukopisu (naročito potpisu) kada se radi o falsificiranju imitiranjem.

U istrazi mnogih krivičnih djela (saobraćajni i krvni delikti) alkoholiziranost učinioca ili žrtve ima veliko krivično-pravno značenje. I tu je razvitak metoda i njihova egzaktnost u najužoj povezanosti s razvitkom i unapređivanjem metoda kemije i medicine. Počelo se s empirijskim metodama utvrđi-

vanja alkoholiziranosti po mirisu, kretnjama i reakcijama — slijedeći je korak bila Widmarkova metoda ispitivanja krvi i urina, pa encimatska metoda »ADH« i konačno u posljednjih deset godina primjenjuje se specifična metoda plinske kromatografije koja daje do sada najegzaktnije podatke o stupnju alkoholiziranosti određene osobe.

Obrada milionskih podataka u različitim kriminalističkim evidencijama, kao i u evidencijama o motornim vozilima i slično, zahtijeva mnogo vremena, prostora i kadrova, i najčešće traženi podaci kasne. Uloženo je mnogo napora i sredstava za bolju organizaciju ovih službi — ali do sada bez bitnih poboljšanja. Zahvaljujući napretku znanosti nudi se rješenje koje se po točnosti i brzini obavljanja potrebnih operacija ne može usporediti ni sa čime do sada. To su kompjuteri koji se već obilno koriste u policijama razvijenih zemalja i u oblasti suzbijanja kriminaliteta. Nalazimo se neposredno pred uvođenjem tih pomagala i u našu službu.

Domena kriminalističke traseologije u posljednja dva decenija dobila je još jednu značajnu i svakim danom sve širu oblast — oblast mikrotragova. Na veličinu i količinu pronađenog traga u rasvjetljavanju određenog krivičnog djela na žalost se ne može utjecati. Tamo gdje su stariji kriminalisti nailazili na nepremostive zapreke, danas se otvaraju široke mogućnosti, jer iako se radi o mikro količinama i mikro veličinama, to nema značenje za egzaktnost utvrđenih činjenica. Znanost je stvorila nove mogućnosti uvođenja metoda kao što su: spektografija, kromatografija (papirnata, tankoga sloja i plinska), rendgenska difrakciona analiza, atomska apsorpciona analiza i slično.

Proces primjene novih znanstvenih metoda u kriminalistici stalno se nastavlja.

4. Odnos kriminalistike prema nekim znanostima

Utvrđujući uvjete za uspješno suzbijanje kriminaliteta, konstatirali smo potrebu poznavanja šireg kruga znanstvenih disciplina (vidi prvo poglavlje, podnaslov 2d). S nekim od tih znanstvenih disciplina kriminalistika se nalazi u posebnim korelacionim odnosima. Poznavanje tih korelacionih odnosa olakšava razumijevanje uloge kriminalistike u suzbijanju kriminaliteta.

Između krivičnog materijalnog prava, krivično-procesnog prava i kriminalistike postoji odnos sličan odnosu između sadržaja, forme i metode. U odnosu na suzbijanje kriminaliteta — a to je naš opći pristup ovom djelu — radi se o svojevrsnom dijalektičkom jedinstvu. Ovaj odnos je naprijed pobliže objašnjen.

Između kriminologije i kriminalistike postoje mnogobrojne korelacije koje su navele ne baš mali broj autora (npr. *H. Gross, Seelig, Grassberger*, mnogi američki autori) da u kriminalistici vide granu kriminologije.

Ako se ovom pitanju pristupi sa stanovišta potreba državnog i društvenog suzbijanja kriminaliteta, ili sa stanovišta potreba pojedinih državnih organa i institucija (npr. resor unutrašnjih poslova, sudovi, javna tužilaštva), povezanost ovih znanstvenih disciplina još više dolazi do izražaja. Razumljivo, pod uvjetom da problemu suzbijanja kriminaliteta pristupamo sa šireg znanstvenog a ne uskog prakticističkog stanovišta.

Evo neke od značajnih korelacija:

Odnos p o s e b n o g prema o p ć e m. Kriminalistika se prije svega i u svojoj svakodnevnoj primjeni bavi pojedinim krivičnim djelom, dok se

kriminologija bavi ukupnošću krivičnih djela, ili grupama srodnih krivičnih djela. Kriminalista razjašnjavajući pojedino krivično djelo istovremeno prikuplja mnogobrojne i značajne podatke o konkretnim i aktuelnim krivičnim djelima. On je najbliži kriminalnom fenomenu i najbogatiji raznim podacima. Bez tih podataka kriminologija ne može doći do željenih i potrebnih podataka za njihovu dalju analizu i sintezu. Nije slučajno da važan izvor saznanja kriminologija crpi iz policijskih i sudskih spisa. Kriminalista na taj način pruža kriminologu najaktuelniji materijal i posredno ga usmjerava na društveno poželjna i korisna istraživanja. Kriminolog kriminalisti otvara šire vidike, objašnjava mu neke od fenomena s kojima se sreće, daje radu kriminaliste društveni smisao.

U oblasti f e n o m e n o l o g i j e kriminaliteta kriminalista registrira mnogobrojne podatke o načinu izvršenja određenih krivičnih djela. U tu svrhu postoji posebna kriminalistička evidencija koja se zove modus operandi evidencija (evidencija po načinu izvršenja krivičnih djela). Ona na osnovi kriminološki utvrđene pojave perseverance (pojava da povratnik, a posebno profesionalni kriminalac vrši ista krivična djela, napada slične objekte, primjenjuje iste trikove, poduzima iste mjere za uništenje tragova, itd.) koristi ovu evidenciju za otkrivanje u času izvršenja nepoznatih učinilaca krivičnih djela. Ova evidencija, ako je dobro vođena i stručno korištena, često daje vrlo značajne rezultate. Kriminologija izučava pojavne oblike krivičnih djela kao predmet svog istraživanja s ciljem uspješne prevencije i boljeg upoznavanja fenomena kriminaliteta.

To su dva pristupa istom zadatku. Saznanja kriminalista u toj oblasti dragocjena su za kriminologa i obratno.

U oblasti e t i o l o g i j e kriminaliteta (nauke o uzrocima krivičnih djela) kriminalistika i kriminologija ponovo se sreću u vrlo značajnoj povezanosti. Kriminalista da bi utvrdio učinioca analizira utvrđene činjenice i nastoji utvrditi m o t i v e koji su pokretali učinioca. Utvrđeni motivi znatno sužavaju krug mogućih učinilaca, a primjenom metode eliminacije oni ga dovode do konkretnog učinioca. Utvrđivanje motiva (ili pobuda) za kriminalistu nije samo zakonska obaveza (kada je motiv kvalifikatorni elemenat) nego redovno jedan od putova koji vodi otkrivanju učinioca krivičnog djela. Kriminolog pristupa istom pitanju s nešto drugačijih pozicija. Njega zanima pojedini slučaj kao jedinica istraživanja, on po određenom istraživačkom planu prikuplja brojne slične slučajeve da bi iz njih sintezom došao do mogućih u z r o k a i f a k t o r a kriminaliteta. On ih utvrđuje ne zbog otkrivanja učinioca pojedinog krivičnog djela nego radi naučne spoznaje, radi informiranja društva i uspješnije na naučnim temeljima utvrđene prevencije. Međutim, i kriminalista i kriminolog crpu osnovna saznanja iz istih izvora, služe se istim činjeničnim materijalom, pokazuju isti objektivni znanstveni interes. Kriminalisti, pružajući osnovni materijal za kriminološka etiološka istraživanja, osiguravaju sebi šira saznanja koja će im olakšati zadatak otkrivanja nepoznatog učinioca krivičnog djela.

Oblast p r e v e n c i j e kriminala. I kriminalistika i kriminologija moraju polaziti od takovih osnovnih činjenica i podataka koji omogućavaju poduzimanje preventivnih mjera. Analiza prikupljenih podataka o provalnim krađama u jednom gradu omogućit će da se utvrdi gdje i kada se vrše provalne krađe, koji se objekti napadaju, kakva se sredstva i trikovi pri tome primjenjuju. Na temelju takovih saznanja služba javne sigurnosti orga-

nizira pozorničku i patrolnu službu i poduzima druge mjere da bi se s p r i j e č i l e provalne krađe. Jedan od osnovnih zadataka službe unutrašnjih poslova je prevencija krivičnih djela i prekršaja, pa ona u skladu s tim zadatkom organizira svoju službu i poduzima određene operativne i druge mjere. Te mjere imaju i treba da imaju i šire društveno značenje mobilizirajući građane i privredne organizacije u zaštiti vlastitih interesa i prava (opomena građanima koji ostavljaju svoje automobile nezaključane na javnim nečuvanim površinama; opomena poslovođama trgovina, što nedovoljno osiguravaju svoje prodavaonice; intervencije kod organa samoupravljanja proizvodne organizacije da poduzmu potpunije vatrozaštitne mjere; i slično).

Kriminologija, polazeći od svojih istraživanja, koja se u velikoj mjeri oslanjaju na činjenice prikupljene od strane kriminalista, nastoji da utvrdi koja su to društvena stanja i odnosi kriminogenog karaktera i što je moguće učiniti na njihovu uklanjanju. Svako društvo, pa i socijalističko, ima svoje probleme, teškoće i protivurječnosti iz kojih izrastaju društveno patološke pojave i kriminalitet. Uzmimo na primjer masovni odlazak naših radnika na rad u inozemstvo, pri čemu oni vrlo često svoju maloljetnu djecu ostavljaju na brizi rođacima i znancima. Služba javne sigurnosti po svojoj općoj prisutnosti i rasprostranjenosti i služba socijalne zaštite po svojim zadacima, uočile su da dio upravo tih maloljetnika narušava norme vladanja, narušava javni red i mir, a dio vrši i krivična djela. Osnovna zapažanja o pojavi, njezinom opsegu, rasprostranjenosti i učestalosti može dati služba javne sigurnosti. Međutim, to je tek signal za kriminologa da se organizira istraživanje koje će kompleksno osvijetliti cio problem, ali istovremeno i omogućiti poduzimanje državnih i društvenih preventivnih mjera.

Kompleksni pristup problemima prevencije nije moguć ni uspješan ako istovremeno ne sadrži i kriminološke i kriminalističke elemente.

Između kriminologije i kriminalistike — kada se radi o suzbijanju kriminaliteta — postoji visok stupanj međuzavisnosti.

Između kriminalistike i s u d s k e m e d i c i n e postoji izražena međuzavisnost i veza. To se ne odnosi na cijelu sudsku medicinu i kriminalistiku nego i na njihove određene oblasti. Svaki specijalista sudske medicine mora dobro poznavati kriminalistiku, kao što dobar kriminalista ne može biti bez poznavanja osnovnih znanja iz sudske medicine. U suvremenim uvjetima organizacije suzbijanja kriminaliteta djelatnost sudskog medicinara sve više ima karakter kriminalističke aktivnosti. Sudski se medicinar svojim specijalističkim znanjima uključuje u rasvjetljavanje krivičnih djela. Njegova pomoć u razjašnjavanju slučaja i prikupljanju dokaza postaje dragocjena. Učešćem u uviđaju, vanjskim pregledom odjeće i leša, obdukcijom leša, utvrđivanjem da li su kod čovjeka lišenoga života postojala posebna stanja (alkoholiziranosti, narkotiziranosti, bolesti), ispitivanjem mehanizma povređivanja i tragova naročito biološkog porijekla — od sudskog medicinara kriminaliste često zavisi da li će biti utvrđeno postojanje određenog krivičnog djela i da li će biti prikupljeni potrebni dokazi. Ovakva aktivna i djelotvorna uloga sudske medicine nije moguća bez dopunskog usvajanja kriminalističkih znanja. U djelatnosti sudskog medicinara na mjestu krimanalnog događaja često nije moguće razlučiti što je od te djelatnosti sudska medicina a što kriminalistika. Sudska medicina ne pruža svoju pomoć samo u razjašnjenju pojedinih slučajeva nego znatno obogaćuje i metode kriminalističke taktike,

a formuliranje posebne taktike istraživanja nekih grupa krivičnih djela (npr. kriv. djela lišenja života, saobraćajnih delikata s posljedicom smrti, silovanja i dr.) nije moguće bez sudske medicine.

Ako želimo osuvremeniti borbu protiv kriminaliteta, uvesti u tu borbu znanstvene elemente i time je učiniti humanijom i objektivnijom, onda je neminovno da u kriminalističku obradu i sudsku istragu sve dosljednije i u odgovarajućem broju uvodimo i sudske medicinare kriminaliste. Istovremeno postaje nužno da i kriminalista proširi i proširuje svoj fundus sudsko-medicinskog znanja.

Korelacija između kriminalistike i p r i r o d n i h z n a n o s t i determinirana je činjenicom da prirodne znanosti predstavljaju znanstvenu osnovu kriminalistike (posebno kriminalističke tehnike). Kriminalista »posuđuje«, prilagođava i primjenjuje metode prirodnih znanosti. On prati njihov razvitak sa svrhom da ispita i utvrdi koja se nova prirodno-znanstvena dostignuća mogu primijeniti i u kriminalistici.

Kriminalistika nije samo pasivni korisnik metoda prirodnih znanosti već svojim potrebama potiče znanstvena istraživanja i daje im praktički smisao. Značajna i relativno široka potreba identificiranja tragova krvi, sekreta i dlaka potakla su nova istraživanja tih tvari u određenim oblastima medicine; potrebe ispitivanja papira, tinti, boja, maziva, u kriminalističke svrhe, inicirale su njihova istraživanja u oblasti kemije i fizike. U razjašnjavanju saobraćajnih delikata potrebno je utvrditi kako se ponaša vozilo pri sudaru u određenim brzinama, što se događa pri naletu vozila na zapreke ili slijetanju vozila s kolnika; ove potrebe potakle su dalja mehanička i kinetička istraživanja. I tako dalje.

Između kriminalistike i označenih samostalnih znanosti postoji međuzavisnost u tolikom opsegu i značenju da je suradnja s tim znanostima i njihova pomoć od esencijalnog značenja za kriminalistiku.

5. Kriminalistika i realizacija procesnih garancija

Temeljna procesna garancija utvrđena je Zakonom o krivičnom postupku i sadržana je u zahtjevu »da n i t k o nevin ne bude osuđen, a da se krivcu izreknu zaslužena kazna pod uvjetima koje predviđa Krivični zakon i na osnovu zakonito provedenog postupka«. Iz ove temeljne odredbe proizlazi niz drugih kojima se ona ostvaruje.

Uloga kriminalistike u realizaciji procesnih garancija svodi se na zahtjev da se utvrđivanje krivično relevantnih činjenica vrši objektivno, istinito i na humani način.

Nakon što smo precizirali pojmove koje razmatramo (a razmatramo ih sa stanovišta suzbijanja kriminaliteta) možemo pristupiti razmatranju ovog vrlo značajnog i delikatnog pitanja.

Najprije moramo konstatirati da u cijelom svijetu možemo uočiti nastojanja za proširivanjem procesnih garancija. Razvitak krivičnog procesa XX. stoljeća pruža o tome vrlo uvjerljive dokaze. Domet koji su pojedine države postigle na tom području je vrlo različit. Pritisak organiziranih demokratskih radnih masa, s jedne strane, i progresivnih znanstvenika i stručnjaka, s druge strane, stalno zahtijeva proširenje prava i interesa građana. Borba za prava čovjeka je u ofanzivi i prisiljava vladajuće slojeve na sve nove ustupke.

Ovaj proces ima neposrednog odraza na metode otkrivanja i dokazivanja izvršenja krivičnih djela. Što su procesne garancije šire, to je odlučniji zahtjev da dokazi na kojima se zasniva sudska odluka budu objektivniji, racionalniji i logičniji kako bi izdržali kritiku procesnih subjekata. Zloupotreba krivično-procesnih ovlaštenja i eventualne sudske zablude nailaze na žestoki otpor javnosti. Ako se takvi otpori brahijalno guše, oni ponovo izbijaju još većom žestinom. Žestina otpora javnosti ima svoje korijene u potencijalnoj opasnosti da svaki pojedini građanin u ponovljenom slučaju postane žrtva protuzakonitog rada ili zablude. Svako proširenje procesnih prava traži od radnika pravosuđa sve stručniji rad i sve čvršći oslonac na znanstvene metode. U procesu, od usvajanja presumcije nevinosti do ovlaštenja odvjetnika da učestvuje u krivičnom procesu od prvog saslušavanja osumnjičenoga do raspravljanja pred drugostepenim sudom, položaj radnika kojima je povjereno suzbijanje kriminaliteta sve je delikatniji, složeniji i odgovorniji. Jedan od putova u svladavanju ovih teškoća je i šira primjena znanstvenih dostignuća.

U uvjetima rastućeg i društveno sve opasnijeg kriminaliteta razvija se svjetski proces potpunijeg korištenja tehničkih i znanstvenih metoda, bilo da se time jača efikasnost u suzbijanju kriminaliteta bilo da omogućava potpuniju realizaciju pozitivnih nastojanja u proširenju procesnih garancija.

Primjenu znanstvenih i tehničkih metoda u suzbijanju kriminaliteta, posebno u formiranju dokaza, prihvaća kao princip i kapitalističko i socijalističko društvo. Suvremena kemija omogućava da se upotrebom ninhidrina izazovu latentni otisci papilarnih linija; medicina primjenom precipitinskog serum testa omogućava da se iz mrlje utvrdi da li se radi o ljudskoj krvi ili krvi određene životinje; primjena matematskih metoda je neophodna u razjašnjavanju saobraćajnih nesreća: ispitivanja usporednim mikroskopom omogućavaju identifikaciju oružja iz kojeg je metak ispaljen, i tako dalje u izvanredno širokom i sve širem rasponu. Primjena ovih metoda je objektivna. Njihova vrijednost zavisi od znanstvene fundiranosti, dok karakter društva u kojem se primjenjuju nema utjecaja na njihovu znanstvenu dokazanost.

Postavlja se pitanje: da li postoji neka razlika, i u čemu je ona, zavisno od karaktera društva?

Razlike postoje u motivaciji koja je determinirala uvođenje znanstvenog dokaza i u cilju kojemu treba da posluže.

Znanstveni dokaz omogućava veću efikasnost suzbijanja kriminaliteta. Klasno društvo traži efikasniju zaštitu onih vrijednosti koje predstavljaju temelje toga društva, a to su privatna imovina, eksploatacija, vladavina nad radnim ljudima, pa je to društvo prvenstveno zainteresirano za zaštitu tih vrijednosti i traži takve metode koje će tu efikasnost maksimalno osigurati. Polazna točka u takvoj orijentaciji jest zaštita od »najopasnijeg delikventa«, a to su oni koji se bore za izmjenu sistema.

Socijalističko društvo svojom unutrašnjom suštinom mora težiti istoj efikasnosti zaštite (pa i većoj), ali polazeći prvenstveno od potrebe zaštite čovjeka, građanina, radnika. Za socijalističku zajednicu ima bitno značenje koja i kakva prava stvarno uživa čovjek i građanin. Socijalistički društveni razvitak prvenstveno i znači razvijanje i učvršćivanje prava i sloboda radnih ljudi. Apstraktnom, kontemplativnom i sentimentalnom humanizmu građanskog društva — socijalističko društvo suprotstavlja realni Marxov humanizam. Dalji socijalistički razvitak suprotstavlja etatističkim i birokratskim tendencijama — samoupravno društvo; upravljanje ljudima zamjenjuje se upravljanjem stvarima. U tom procesu i zavisno od postignutih rezultata mijenja se potrebni redoslijed zaštite. U socijalističkoj državi ustavna i društvena zaštita od kriminaliteta obuhvaća tri područja:

— nezavisnost i sigurnost države, socijalističko društveno uređenje i ustavom i zakonom utvrđeni državni poredak;

— zaštita prava i interesa širokog kruga građana, potencijalnih žrtava i oštećenika od kriminalne djelatnosti »izricanjem zaslužene kazne krivcima« ili, govoreći jezikom Krivičnog zakonika, zaštitu ličnosti građana, njihovih ustavom i zakonima zajamčenih prava i sloboda od nasilja, samovolje, privredne eksploatacije i drugih društveno opasnih djela;

— zaštitu samog okrivljenika (procesne garancije u užem smislu), da »nitko nevin ne bude osuđen«, da se u utvrđivanju krivične odgovornosti primjenjuju objektivne i humane metode i sredstva, kojima se čuva dostojanstvo ljudske ličnosti.

Redoslijed ove zaštite zavisi od razvitka socijalističkih društvenih odnosa jedne zemlje. Učvršćivanje socijalističkog društvenog sistema, odlučnost i jedinstvo radnih ljudi u usvajanju toga sistema; rezultati demokratskog razvitka i sistema samoupravljanja; jačanje ekonomskih osnova društva; opseg, intenzitet i oblici otpora »eksproprijanih eksproprijatora« i druge okolnosti predstavljaju kriterij za utvrđivanje redoslijeda i intenziteta zaštite i istovremeno se javljaju kao sasvim svojevrsni indikator socijalističkog razvitka jedne zemlje.

Naš poslijeratni razvitak — dakle razvitak Jugoslavije kao socijalističke zemlje — reljefno ilustrira tu misao.

Prvi Krivični zakonik — neposredno nakon oružane pobjede — postavio je težište na zaštitu socijalističkog društvenog sistema. Efikasna zaštita novih revolucionarnih tekovina i oštro kažnjavanje prvenstveno onih krivičnih djela koja su bila upravljena protiv socijalističkog sistema — bili su neminovni. Stabilizacija socijalističkog sistema omogućila je već 1951. godine da se na prvo mjesto stavi zaštita ličnosti, prava i interesa građana, a novelirani Zakonik o krivičnom postupku (stupio na snagu 1. I 1968) posebno je istakao i znatno proširio procesne garancije (formalni krivični postupak prenesen je u isključivu nadležnost sudova; prava obrane su znatno proširena; odvjetnik učestvuje u pripremnom postupku od prvog saslušavanja i pri prikupljanju i izvođenju dokaza, ne može mu se odbiti uvid u spise, učestvuje i u drugostepenom raspravljanju; dosljednije je provedeno načelo kontradiktornosti, itd.). Poznato je da su i u socijalističkom društvu moguće devijacije, zloupotrebe, samovolja i razni oblici narušavanja ustavom zajamčenih prava građana. Zato socijalističko društvo — zavisno od stupnja svoga razvitka — mora stalno i sistematski jačati zaštitu prava i interesa građana, pa i onda kada se radi o delikventima.

Polazeći u socijalističkom društvu od čovjeka i imajući za cilj stalno jačanje i razvijanje sloboda i prava građana — da se omogući svestrani razvitak ljudske ličnosti, kako bi se osigurala primjena ustavnih odredbi o odnosima među ljudima kao samoupravnim proizvođačima i stvaraocima — nužno se u krivičnom procesu orijentiramo na takve metode koje su ne

samo efikasne nego objektivne i humane. Način prikupljanja dokaza i njihovo procesno fiksiranje, prethodno ispitivanje dokaza i njihova konačna sudska kritička ocjena — treba da budu takvi da maksimalno isključuju neistinu i zablude. Takav sistem dokazivanja moguć je samo uz primjenu znanosti i njezino maksimalno angažiranje. Ovakav znanstveni pristup suzbijanju kriminaliteta je kompleksan, a njegova aplikacija u domeni dokaznog prava odlučna, neposredna i konkretna.

Još riječ dvije o dokazima kao centralnom pitanju oživotvorenja krivično-pravnih normi.

Svako društvo, a posebno socijalističko, nalazi se pred teoretskom i praktičnom dilemom kako osigurati maksimum procesnih garancija uz istovremeno maksimalnu efikasnost. Uvjerenje da je objektivnost i istinitost bitni uvjet zdrave kaznene politike našlo je u povijesti svog odraza u vjekovnim nastojanjima da se utvrdi takav sistem dokaza koji najbolje odgovara tom zahtjevu. Ta nastojanja zavise od općeg nivoa određenog društva, dometa općih znanstvenih saznanja, strukture društva, njegovih kodeksa vrijednosti i interesa. Određenim društvenim odnosima odgovara i određeni sistem dokaza. U dokaznom pravu XX. stoljeća dominiraju dva rasprostranjena sistema. Angloamerički sistem dokaza nosi jaki žig zakonskog i običajnog formalizma, koji se ogleda u prethodnoj kontroli umjesnosti dokumenata i iskaza kao dokaza; u unakrsnom saslušanju svjedoka i pojavi okrivljenoga »kao svjedoka u vlastitoj stvari« (pa se može unakrsno saslušavati kao i svjedok). Kriminolozi SAD ustanovili su da ovakav sistem dokaza vodi »trećem stupnju« u istrazi i krajnje je neefikasan kada se radi o okrivljenicima koji imaju dovoljno financijskog i političkog utjecaja da izigraju pravdu. Za kontinentalni sistem dokaza karakteristična je slobodna ocjena dokaza. Budući da se usvajanje (ili odbijanje) jednog dokaza zasniva na unutrašnjem uvjerenju suca, *Ferri* ovakav dokaz naziva »moralni dokaz« a ovu fazu u razvitku sistema dokaza osjećajnom. Jedan od pionira kriminologije u Francuskoj, *Tarde*, u usvajanju principa slobodne ocjene dokaza vidio je »sujevjerje epohe« vezano »za optimističku vjeru u nepogrješivost razuma pojedinca, za nepogrješivost zdravog razuma i prirodnog nagona«. U takvim shvaćanjima znanosti o dokazima dominiraju pravna i logična objašnjenja. Nesigurni empirizam i samovoljni subjektivizam česte su karakteristike tog dokaznog sistema.

Kritika sistema slobodne ocjene dokaza otvorena je radovima *Tardea*, *Ferria* i posebno *F. Gorpha*. Oni ističu da sociološki i psihološki pristup dokazima treba da ide ispred pravnoga. Tako se otvara nova faza u dokaznom pravu — faza znanstvenog dokaza. Suvremeni razvitak prirodnih i društvenih znanosti daje sigurnije osnove za prikupljanje dokaza i njegovu kritičku ocjenu. Znanstveni dokaz ima stvaran, objektivan i materijalan karakter. Pri tome treba lučiti da se unutar dijalektičkog jedinstva: krivično djelo — učinilac — društveni odnosi, drugačije utvrđuju prirodne činjenice ljudske radnje, a drugačije se utvrđuje konkretna društvena opasnost određenog učinioca s obzirom na njegovu ličnost. Pri tome nam pomažu i različite znanstvene discipline. Međutim, za većinu krivičnih djela je karakteristično da je kriminalno vladanje dovelo do materijalnih promjena koje se mogu objektivno utvrditi. Upravo za utvrđivanje tih činjenica može biti presudna primjena spoznaja i metoda egzaktnih znanosti. Smrt kao posljedica namjernog trovanja je uvijek činjenično pitanje koje se utvrđuje primjenom medicinskih i kemijskih ispitivanja. Da li je brava na blagajni otvorena pravim ključem, otpiračem, ili je provaljena — činjenično je pitanje na koje daju odgovor optička i spektrografska ispitivanja. I slično. Znanstveni dokaz provodi se pomoću vještačenja, čiji je cilj ne samo da se utvrde krivično relevantne činjenice nego i da ih se metodično objasni putem eksperimentalnih podataka. Na taj način takav dokaz ne djeluje »ratione imperii« nego »imperio rationis«. Znanstveni dokaz omogućava prijelaz iz subjektivnog vjerovanja u objektivno saznanje koje se može kontrolirati metodama određene znanosti.

Uvođenje znanstvenih metoda u dokazno pravo ne svodi se samo na realne dokaze. Primijenjena eksperimentalna i klinička psihologija (metode asocijativne psihodijagnostike, psihološki dokaz simptoma, psihometrijski testovi, pokus slobodnom asocijacijom ideja, itd.) omogućila je potpunije i objektivnije ocjenjivanje iskaza okrivljenika i svjedoka. Bečki profesor *Grassberger* i rimski profesor *Altavilla* dali su značajne priloge psihologiji krivičnog postupka.

Vrlo je široka i raznovrsna aplikacija znanosti u suzbijanju kriminaliteta. To valja posebno naglasiti da se ne bi dobio dojam da se ona javlja jedino u sferi realnih (materijalnih) dokaza. Ovdje ih posebno naglašavamo jer se bavimo kriminalistikom, a ona se svojom značajnom aktivnošću bavi realnim dokazima.

Na kraju valja istaći: socijalističkoj znanstvenoj misli u oblasti suzbijanja kriminaliteta predstoji vrlo odgovoran zadatak da na temelju dosadašnjih znanstvenih saznanja u oblasti dokaznog prava, općeg napretka znanosti i tehnike i s pozicija novih socijalističkih društvenih odnosa izgradi cjeloviti sistem dokaznog prava, adekvatan novom društvu, njegovim stavovima i potrebama.

Usvajanjem znanstvenih dokaza — gdje su oni mogući — sužava se potreba primjene dokaza pribavljenih fizičkim ili psihičkim nasiljem nad ličnošću čovjeka i umanjuje se opasnost od zabluda do kojih nas mogu dovesti nepouzdani iskazi svjedoka.

Ostvarivanje ovog cilja zavređuje napor socijalističkog društva.

6. Kriminalistika objektivno povezuje rad unutrašnjih poslova, javnih tužilaštava i suda

Prava i dužnosti državnih organa i ustanova regulirana su Ustavom i zakonima (Zakonik o krivičnom postupku, Savezni i republički zakon o unutrašnjim poslovima, Zakon o sudovima, Zakon o javnom tužilaštvu, itd.) U provođenju krivičnog postupka ovi državni organi i ustanove stupaju u zakonom propisane odnose: procesne odnose. Gruba narušavanja tih odnosa kao i prekoračenje zakonom propisanih ovlaštenja mogu dovesti do pravne nevaljalosti neke radnje. Novelirani Zakonik o krivičnom postupku insistira na striktnom provođenju procesnih odnosa i pridržavanja utvrđenih prava i dužnosti, smatrajući pravno irelevantnom radnju izvršenu od neovlaštenog organa.

Kao što je poznato, Novela ZKP uvela je u naš krivični proces neke bitne promjene. Položaj i ovlaštenja (pa shodno tome i procesni odnosi) pojedinih državnih organa doživjeli su značajne promjene. Služba javne sigurnosti djeluje izvan formalnog krivičnog postupka. Njezin je osnovni zadatak da otkriva krivična djela, hvata njihove učinioce i pronalazi tragove i predmete koji mogu poslužiti kao dokaz. Istragu (kada nije moguće podići optužbu na teme-

lju same krivične prijave) provode isključivo sudovi. Tu funkciju vrše suci istražitelji. Služba javne sigurnosti dužna je da prikupi sva obavještenja koja bi mogla biti korisna za uspješno vođenje krivičnog postupka.

Prava branitelja značajno su proširena. Položaj okrivljenika znatno je izmijenjen u njegovu korist. Ove promjene u pravima i ovlaštenjima državnih organa i procesnih subjekata značajno mijenjaju i njihove međusobne odnose. Služba javne sigurnosti i suci istražitelji postepeno se uvode u svoj novi položaj i postepeno usvajaju nov način rada. U tom radu treba da savladaju brojne objektivne i subjektivne teškoće (neadekvatni materijalni uvjeti, malobrojnost kadra, nedovoljna financijska sredstva, pomanjkanje tehničke opreme, neadekvatna stručnost).

Različita zakonska ovlaštenja, različiti procesni položaj i objektivne teškoće u primjeni nekih odredaba Novele ZKP mogu dovesti i dovode u međusobnim procesnim i izvanprocesnim odnosima (ovlašteni radnik unutrašnjih poslova: javni tužilac; ovlašteni radnik unutrašnjih poslova: sudac istražitelj, itd.) do sporova. Ovi sporovi mogu se odnositi na svrsishodnost određenih zahtjeva; obaveznost primljenih uputa; tumačenje propisa; određenih prava i dužnosti u konkretnom slučaju. Takovi sporovi mogu imati negativnog odraza na uspješno i zakonito suzbijanje kriminaliteta. Osim zakonom reguliranih odnosa u otklanjanju ovih sporova značajnu ulogu u njihovom razrješavanju mogu imati organizirana stručna suradnja, dogovori, rasprave i slične metode svojstvene samoupravnom društvu. N i k a d a ovim načinima ne mogu biti mijenjani zakonom utvrđeni odnosi i prava i dužnosti, ali mogu eventualno dovesti do obrazloženih prijedloga predstavničkim tijelima za izmjene propisa.

Smatram, međutim, da široka primjena kriminalistike može u brojnim slučajevima otkloniti sporove i voditi konstruktivnoj suradnji. Evo objašnjenja za takvo stanovište.

Znatan broj činjenica važan za krivični postupak utvrđuje se metodama kriminalistike. Budući se te metode zasnivaju na prirodnim i drugim znanostima, one su objektivne i egzaktne. Takvim svojim karakteristikama one otklanjaju sporove, jer isključuju različitu subjektivnu procjenu. Na primjer: pronađeni fragment otiska prsta na provaljenoj blagajni identičan je otisku prsta Marka Markovića ako se podudara u općim i određenom broju posebnih anatomskih karakteristika. Mrlje na nožu za koji se pretpostavlja da je upotrijebljen pri teškoj tjelesnoj povredi jesu ili nisu čovječja krv. Zrno izvađeno iz tijela ubijenoga jest ili nije ispaljeno iz pištolja »Bereta« broj 777.440 Učesnik u saobraćajnoj nesreći jest ili nije alkoholiziran, i tome slično.

U svim tim i sličnim slučajevima radi se o objektivnim činjenicama koje se utvrđuju objektivnim metodama. Ovako utvrđene činjenice imaju jednaku vrijednost za sve aktere u krivičnom postupku pa ne mogu dovoditi do sporova.

Primjena kriminalističkih metoda jednako je pravo i dužnost kako ovlaštenog radnika unutrašnjih poslova tako i javnog tužioca i suca. Služeći se istim metodama polaze sa istih pozicija. Preduvjet za takovu konstruktivnu suradnju je usvajanje kriminalističkih znanja. Otuda i moje uvjerenje da sve šira primjena kriminalističkih metoda u utvrđivanju činjenica zakonito vodi objektivnom povezivanju rada svih državnih organa i ustanova koje učestvuju u suzbijanju kriminaliteta.

7. Kriminalistička obrada kao jedinstvo kriminalističko - tehničkih i kriminalističko - taktičkih radnji i postupaka

Kriminalistika kao j e d i n s t v e n a znanstvena disciplina čiji je zadatak otkrivanje krivičnih djela i njihovih učinilaca i pribavljanje dokaza da je krivično djelo izvršeno i da je određena osoba učinilac tog krivičnog djela — isključuje parcijalni pristup, bilo sa stanovišta samo kriminalističke tehnike bilo sa stanovišta samo kriminalističke taktike.

Potreba da se pojedini kriminalisti u većoj mjeri osposobe za vršenje određenih tehničkih radnji, da u tome steknu posebnu rutinu i vještinu, a s obzirom na veliki broj kriminalističko-tehničkih radnji koje treba provoditi na određenom području — dovela je do izdvajanja posebne specijalnosti za poslove krimanilističke tehnike.

Takva orijentacija dovela je do krivog shvaćanja o postojanju dva tipa kriminaliste: kriminalistički tehničar, koji obavlja s a m o kriminalističko-tehničke radnje i nije i ne treba da bude i taktičar, i kriminalistički taktičar ili, kako se u praksi običava govoriti, operativni radnik koji ne mora poznavati i kriminalističku tehniku, a po nekim shvaćanjima gotovo da može biti i bez poznavanja kriminalistike uopće, jer to znanje zamjenjuje drugim operativnim svojstvima.

Kada se ne bi javljala takova mišljenja u većoj mjeri, ne bi trebalo ukazivati na štetnost, nestručnost i neprihvatljivost takvih mišljenja i na posljedice koje ona mogu imati na rad službe posebno službe javne sigurnosti. Da se podsjetimo:

— I kriminalistička tehnika i taktika služe istom j e d i n s t v e n o m cilju: otkrivanju krivičnih djela i utvrđivanju njihovih učinilaca. To je jedinstveni nedjeljivi zadatak.

— Primjena kriminalističko-tehničkih sredstava bez jasnog taktičkog cilja bila bi lišena svog racionalnog i esencijalnog sadržaja. Kriminalističko-tehničke radnje nisu same sebi svrha, one su najčešće sredstvo za postizanje cilja, ili nerijetko predstavljaju putokaz do učinioca krivičnog djela. Što će nam putokaz ako ne znamo kamo idemo?

— Kriminalistička taktika bez poznavanja kriminalističko - tehničkih sredstava i metoda bila bi lišena osnovnih sredstava u realizaciji osnovnog cilja kojemu se teži: utvrđivanju krivičnog djela i utvrđivanju njegova učinioca.

Jedini mogući zaključak iz ovih konstatacija jest: kriminalista mora poznavati i tehničke i taktičke metode i sredstva — jer inače nije kriminalista. U protivnom sličio bi gotovo nezamislivom krivičaru praktičaru koji poznaje opće odredbe Krivičnog zakonika, ali ne poznaje njegov posebni dio i obratno.

Događa se da se kriminalističko neznanje prikriva teorijama da kriminalističkom operativcu ne treba poznavanje tehnike, da je kriminalističko-taktički rad jedini operativni rad, dok je kriminalistička tehnika neki pomoćni poluoperativni rad. S druge strane ima isto tako i nerazumijevanja od strane nekih kriminalističkih tehničara o potrebi poznavanja operativnog rada. U takovom odnosu treba tražiti razloge za neuspjehe u pojedinim slučajevima, koji se onda »objašnjavaju« međusobnim optužbama.

Jedina garancija uspjeha u kriminalističkoj obradi i istrazi jest stalno proširivanje i produbljavanje kako kriminalističko-taktičkih tako i kriminalističko – tehničkih znanja, dakle kriminalistike u cjelini.

Ovakav zaključak ne protivurječi potrebi i praksi da se na principima znanstvene organizacije podjele rada pojedina radnja u rasvjetljavanju krivičnog djela povjeri onome koji za izvršenje te radnje ima više rutine i iskustva.

4. RAZVITAK KRIMINALISTIČKIH ZAVODA I LABORATORIJA

1. Pristup Formiranje kriminalističkih instituta, zavoda i policijskih laboratorija samo je nužna posljedica uvođenje znanstvenih metoda u otkrivanju i dokazivanju krivičnih djela. Tu nužnost uvjetovale su dvije grupe okolnosti.

Po riječima *Heindl-a* oko, 1900. godine pronađen je u znanstvenoj kriminalistici nadomjestak za torturu i mučenje u krivičnom postupku. Profesor dr. *Toma Živanović*, povodom osnivanja Kriminalističkog instituta na pravnom fakultetu u Beogradu (1929), zastupao je slično stanovište: »*Da bi se izbjegla surova i često bezefektna sredstva koja su nekada upotrebljavana za utvrđivanje krivice, pronađena su naučna sredstva za otkrivanje tragova izvršioca krivičnih djela i identifikovanje krivaca*«. Prirodne znanosti: kemija, fizika, fotografija, korištenje nevidljivih zraka (X-zrake, ultravioletne, infracrvene) pokazale su početkom stoljeća ozbiljan napredak, kako u metodama istraživanja tako i u utvrđivanju određenih zakonitosti. Fizičar Röntgen otkrio je zrake X, frankfurtski kemičar dr. *Popp* i berlinski kemičari *Jeserich* i *Brüning* primijenili su kemiju u kriminalistici. U oblasti sudske medicine ostvarena su značajna dostignuća od slavnih »krvnih dokaza« dr. *Uhlenhütha* do suvremene hematologije. Znanost i tehnika progresivno napreduju. To omogućava široko korištenje tragova u otkrivanju učinilaca krivičnih djela i u dokazivanju. Porast kriminaliteta, njegovi sve složeniji oblici, organizirano vršenje zločina i sve savršenije metode u izvršenju krivičnih djela i prikrivanju tragova, sve izrazitiji zahtjev društva za uspješnije suzbijanje kriminaliteta — diktiralo je brži razvoj kriminalističkih zavoda i policijskih laboratorija i dovelo do formiranja posebne organizacije policije, znanstvene policije.

Druga grupa razloga za formiranje ovih ustanova leži u samoj suštini i metodi kriminalistike. To je najbolje objasnio pionir kriminalistike dr. *Hans Gross* još 1899. u članku »*Kriminalistički instituti*« (objavljen u »*Archiv für Kriminalanthropologie und Kriminalistik*«):

> »Kriminalistika tvori prirodnoznanstveni elemenat u krivičnom pravu, počiva na egzaktnom tlu ispitivanja, eksperimenata i opažanja; realnosti krivičnog prava u najširem smislu su objekti njenog istraživanja i njenog učinka, one čine nužnom prirodnoznanstvenu metodu njenog obrađivanja, a ta opet zahtijeva skupljanje, ispitivanje, uspoređivanje, pokušavanje i pokazivanje. Ovo zadnje karakterizira vrstu njenog naučavanja koje se ne smije sastojati samo u predavanju nego i u demonstriranju, pa se time samo po sebi dolazi do predodžbe jednog instituta. Sve egzaktne nauke datiraju svoj po-

> let od dana kada su se preselile sa stola za studiranje u laboratorij i kada su saznale da se realnosti ne mogu naučiti iz knjiga nego iz pokusa. To je jedini uzrok ogromnog poleta svih egzaktnih disciplina«.

Povijest osnivanja i razvitka kriminalističkih instituta poklapa se s poviješću nastojanja da se u suzbijanju kriminaliteta uvedu znanstvene metode. Štoviše, može se dokazati da je uspješan razvitak kriminalistike u pojedinim zemljama vezan za razvitak kriminalističkih instituta. Za njihovo osnivanje i kontinuirano djelovanje potrebno je da budu ispunjeni uvjeti: tim stručnjaka koji će se ovim poslovima baviti profesionalno; potrebna laboratorijska oprema; dovoljan opseg praktičnih zadataka koji omogućava potrebnu specijaliziranu praksu i stalan, organizirani i sistematski rad na usvajanju novih i razvijanju postojećih metoda.

Organizacija i nazivi ustanova za primjenu znanstvenih metoda u suzbijanju kriminaliteta su različiti. U toku svoga povijesnog razvitka u XX. stoljeću te su institucije mijenjale svoju organizaciju, zadatke, nazive i status. Gledano u cjelini, dadu se razvrstati u tri velike grupe:

— policijski kriminalistički laboratoriji
— kriminalistički i kriminološki zavodi
— znanstveni instituti

U prvom razdoblju njihova osnivanja teško je izvršiti potrebno razgraničenje među njima. To više što dio znanstvenika smatra da je kriminalistika grana kriminologije, pa se ne pravi oštra razlika između kriminoloških i kriminalističkih ispitivanja. Razlikovanje između tih ustanova otežava i činjenica da su one — iako uvijek više ili manje samostalne — vezane za različite ustanove: sveučilišta, ministarstvo unutrašnjih poslova ili odgovarajuće policijske organe, ministarstvo pravosuđa — koje onda iz ovih ili onih razloga daju često i tom sadržaju različite nazive. Zbog toga se dešava da se pojedine kriminološke ustanove bave kriminalističkim zadacima, da kriminalistički zavodi vrše i kriminološka istraživanja, ili da se iza skromnog naziva policijskog laboratorija krije kvalitetna praktična kriminalistička i kriminološka aktivnost. U zemljama u kojima postoje paralelni kriminalistički i kriminološki zavodi dolazi do stalnog međusobnog ispreplitanja zadataka. U velikim zemljama koje raspolažu s potrebnim visokokvalificiranim kadrovima, dovoljnim financijskim sredstvima, obiljem problema koje treba ispitati i posebno riješenim pitanjima tko i kako treba nova znanstvena saznanja o kriminalitetu da oživotvoruje, pri postojanju posebnih kriminalističkih i kriminoloških zavoda treba izgraditi poseban sistem stvaralačke suradnje. Posebne probleme otvara okolnost da neki od tih zavoda vezanih za sveučilište služe pretežno za nastavne svrhe, dok je njihova konkretna djelatnost, na primjer u oblasti kriminalističkih vještačenja, vrlo skromna. S druge strane, sve veće potrebe svakidašnjeg života traže od tih zavoda da u toku godine obave i desetke tisuća vještačenja, što ih čini prije svega operativnim radnim ustanovama. U ovakvim uvjetima došlo je do novih razgraničenja u tim ustanovama: na sveučilišne i operativne. Kako svako pretjerano razgraničenje ima i negativnih učinaka, to i ovo pitanje treba imati na umu pri organizaciji takvih ustanova. Iz razloga objektivnosti i funkcionalne nezavisnosti sve se više otvara i proces osamostaljivanja tih ustanova.

Između dva svjetska rata, a naročito nakon drugog svjetskog rata, mnogi pojmovi su se kristalizirali i diferencirali. Postoji posebna grana znanstvenih ustanova koja se bavi kriminološkim istraživanjima; to su kriminološki instituti. No i za njih je brzo utvrđeno da njihov razvitak i afirmacija zavise od društvene aktuelnosti tematike kojom se bave. Za kriminalistička vještačenja, pronalaženje novih metoda i postupaka, i njihovu primjenu u radu organa koji se bave suzbijanjem kriminaliteta, postoje posebni kriminalistički zavodi. Konačno, kao poseban tip znanstvenih ustanova valja istaći one koje se bave primjenom znanosti u suzbijanju kriminaliteta kako na kriminalističkom tako i na kriminološkom i penitencijarnom području. One su pogodne za manje zemlje.

O nekim od ovih problema bit će još riječi. U daljem tekstu prikazat ćemo — u osnovnim crtama — neke ustanove, pionire i veterane, i to one koje se ili isključivo ili pretežno bave kriminalističkim zadacima.

2. Institut znanstvene policije i kriminologije u Lausani

Na sveučilištu u Lausanni (kanton Vaud-Švicarska) profesor dr. *Rudolph A. Reiss* (1874 — 1929) po struci kemičar postavljen je 1899. godine za šefa fotografskog laboratorija sveučilišta. U nastavnoj godini 1901/2. ishodio je od sveučilišnih vlasti odluku da se na pravnom fakultetu uvede kurs sudske fotografije i osobnog opisa po Bertillionu. Ovaj kurs prerasta 1906. u izvanrednu katedru sudske fotografije. Ova katedra osim kurseva koji od fakultativnih postaju obavezni počela je već 1907.

Slika 3 — dr Rudolph Reiss

Slika 4. — Marc Bischoff

obavljati ekspertize, te je u toj godini izvršeno prvih 37 ekspertiza. U razdoblju 1906—1909. godine *Reiss* razvija vrlo živu aktivnost usmjerenu na stvaranje prvog Instituta znanstvene policije. Ta su nastojanja uspješno dovršena odlukom Velikog vijeća kantona Vaud od 1. IX. 1909. kojom je osnovan Institut znanstvene policije sveučilišta u Lausanni. Dr. *Reiss* je Institutom rukovodio do prvog svjetskog rata u kojem je kao dobrovoljac učestvovao na proboju na solunskom frontu. Po završetku rata ostaje u Kraljevini SHS i preuzima dužnost eksperta za novčanice Narodne banke. I u tom svojstvu činio je mnogobrojne prijedloge (na žalost sa malo uspjeha) da u ondašnju kraljevsku policiju prodru nazori znanstvene policije. *Reiss* je tvorac znanstvenog osobnog opisa, autor djela *»Manuel de police scientifique« (Priručnik znanstvene policije,* 1911) i brojnih djela iz područja fotografije.

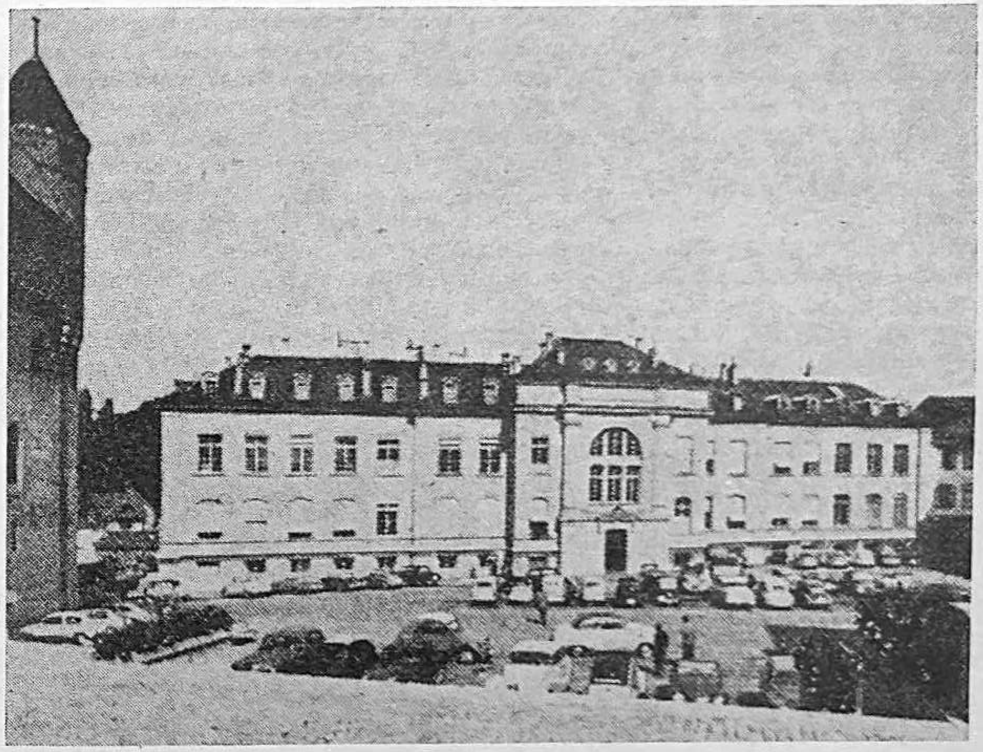

Slika 5 — Sveučilište u Lausanni u kojemu je smješten Institut znanstvene policije

Reissa na dužnosti direktora Instituta zamjenjuje *Marc Bischoff*, u ono vrijeme *Reissov* asistent i treći po redu diplomirani student novog Instituta. Profesor *Bischoff* u toku slijedećih godina ne samo da je razvijao i unapređivao rad na Institutu nego je istovremeno izbio u prvi red svjetskih poznatih kriminalista. Između dva rata profesor *Bischoff* je pružio značajnu stručnu pomoć pri formiranju kriminalističkog laboratorija u Poljskoj, te pri organizaciji znanstvene policije u Braziliji i drugim južnoameričkim državama. Od 1949. bio je jedan od deset stručnih savjetnika Međunarodne organizacije kriminalističke policije.

Uslijed općeg razvitka kriminologije 16. VII. 1954. novi statut Instituta — po odluci Velikog vijeća kantona Vaud — proširuje zadatak Instituta i na kriminologiju, tako da se od tog vremena naziva Institut znanstvene policije i kriminologije.

Poslije umirovljenja, a potom i smrti profesora *Bischoffa* na mjesto direktora dolazi njegov asistent dr. *Jacques Mathyer* (od 1963) koji danas rukovodi Institutom.

Institut ima trostruki zadatak (kako to proizlazi iz njegova više od šezdesetgodišnjeg razvitka): školovanje visokokvalificiranih kriminalističkih kadrova; izvođenje složenih kriminalističkih ekspertiza uz istovremeno znanstveno usavršavanje postojećih i otkrivanje novih metoda; suradnja s policijom radi unošenja i razvijanja znanstvenih elemenata u borbi protiv kriminaliteta.

Najznačajnija funkcija ovog Instituta, po kojoj je postao znamenit u Evropi i svijetu, jest fakultetsko školovanje policijskih kadrova. Na studij se može upisati svaki kandidat koji ima potpunu srednju školu. Studij traje 7 semestara a odvija se na raznim fakultetima (pravnom, medicinskom, prirodno-matematskom), dok se sav praktični rad iz domena znanstvene policije odvija na Institutu i u njegovim laboratorijima. Nakon položenih ispita kandidat mora izraditi dva diplomska rada koji imaju praktičan karakter; ako u tome uspije, stječe diplomu o završenom studiju znanstvene policije (Diplôme d' etudes de police scientifique). To je prvo sveučilište na svijetu koje i formalno daje najviše sveučilišno obrazovanje iz specifične oblasti znanstvene policije. Studij na ovom Institutu u posljednjih 60 godina polazili su mnogobrojni prijašnji, sadašnji i budući funkcioneri kriminalističkih policija raznih država: Jugoslavije, Bugarske, Poljske, Izraela, Afganistana, Madžarske, Holandije, Grčke, Indonezije, Indije, UAR, Italije, Belgije, Brazilije, SAD. Neki od njih polazili su cio studij, dok su drugi vršili kraću ili dužu specijalizaciju te tako postali nosioci novih shvaćanja da borbu protiv kriminaliteta treba postaviti na znanstvene osnove. Ovaj znanstveni Institut demokratske i neutralne Švicarske pridonio je u svjetskim razmjerima usvajanju novih znanstvenih metoda i odbacivanju grubosti i primitivizma u krivičnom postupku. Među inim on je pridonio i boljem razumijevanju ljudi raznih narodnosti i društvenih uređenja.

Značajno svjedočanstvo o školovanju na tom Institutu pruža nam znameniti njemački kriminalista dr. *Robert Heindl*: *»Ja sam radio u tom Institutu i time zanemario svoja predavanja na pravnom fakultetu, ali sam se zato upoznao sa znanstvenom kriminalistikom«.* Ovo upoznavanje je bilo odlučno za dalji životni put tada mladog nastavnika krivičnog prava, da promijeni profesiju i cio dalji život posveti problemima znanstvenog suzbijanja kriminaliteta. Sličan, iako manje poznat, bio je životni put mnogih mladih kriminalista iz cijelog svijeta koji su u svoje često vrlo udaljene zemlje odnosili suvremenija, znanstvena shvaćanja o humanijim metodama u borbi protiv kriminaliteta. To je povijesna zasluga ovog Instituta veterana koji je svojim postojanjem i radom dao široki podstrek osnivanju niza novih sličnih institucija u pojedinim državama.

Slika 6 — Fotolaboratorij Instituta

Slika 7 — Dio muzeja Instituta

Obavljanje složenih kriminalističkih ekspertiza (kao drugi zadatak Instituta) usko je vezan za znanstveno-istraživački rad Instituta. Taj zadatak je ograničenog opsega, jer pretežan dio manje složenih ekspertiza obavljaju po-

Slika 8 — Dr Jacques Mathyer

licijski laboratoriji pojedinih kantona, kojima u većini slučajeva rukovode diplomirani studenti Instituta. Radna suradnja s izvršnim kriminalističkim organima kantona ogleda se u održavanju posebnih kurseva i seminara za rukovodioce žandarmerije, u pomoći pri organiziranju redovnog školovanja žandarmerijskih kadrova i drugim oblicima suradnje upravljene na podizanje stručnog nivoa izvršnih i rukovodećih kadrova.

Institut raspolaže potrebnim laboratorijima, kriminalističkim muzejem i stručnom bibliotekom.

Red je ukazati i na djelatnost Instituta i njegovih rukovodilaca kojom su zadužili našu zemlju. Dr. *Reiss* u ratu 1914—1918. upućen je u Srbiju kao ekspert za utvrđivanje povreda ratnog prava prema srpskom narodu. Na toj dužnosti toliko se srodio sa srpskim narodom da je učestvovao u borbama na solunskom frontu i za svoje zasluge imenovan počasnim građaninom Beograda. Po završetku rata ostaje u Jugoslaviji kao ekspert za novčanice Narodne banke. Umro je u Beogradu. U prvom periodu svoga boravka u Beogradu pokušavao je pomoći savjetom na reformiranju kriminalističko-tehničke policije u Kraljevini SHS. No opće političke i društvene prilike nisu bile pogodne da se glavnjača i pendrek zamijene znanstvenim metodama. Tradiciju neposrednih veza s našom zemljom zadržao je i nastavio i profesor *Bischoff* i njegov sljedbenik dr. *Mathyer*. Oba su dolazila u Jugoslaviju, održavala predavanja i pružala stručnu pomoć. Ova nastojanja dala su značajnije rezultate tek u socijalističkoj Jugoslaviji zahvaljujući izmijenjenim društvenim odnosima a posebno humanijem stavu prema čovjeku. Od 1592. Savezni sekretarijat za unutrašnje poslove, a poslije republički sekretarijati, šalju na specijalizaciju u Institut u Lausanni i naše kadrove. Ovi kadrovi nakon završene specijalizacije i stečene prakse postali su kičma naše mlade službe kriminalističkih ekspertiza.

3. Kriminološki institut sveučilišta u Grazu

Pionir znanstvene kriminalistike dr. *Hans Gross* (1847—1915) pisac kapitalnih kriminalističkih djela: *Handbuch für Untersuchungsrichter als System der Kriminalistik — 1893 (Priručnik za istražne suce kao sistem kriminalistike)* i *Kriminalne psihologije* (1898) još je koncem prošlog stoljeća pokrenuo pitanje osnivanja kriminalističkog instituta na sveučilištu u Grazu. Međutim, tek tri godine prije svoje smrti uspio je da realizira tu svoju zamisao. Tako je 1912. osnovan Kriminalistički institut sveučilišta u Grazu, koji je 1918. godine promijenio svoj naziv »kriminalistički« u »kriminološki«. Taj institut djeluje i danas. Nakon smrti *Grossa* ovim su Institutom rukovodili A. *Lenz*, *Ernst Seelig* (vodeći austrijski kriminolog i pred smrt javni tužilac Austrije) i prof dr. *Hans Bellavić*. Sada Institutom rukovodi dr. *Gerth Neudert*. Po svome statusu ovaj institut je sastavni dio pravnog fakulteta i u prvom redu namijenjen nastavi iz kriminalistike i kriminologije. U prvim godinama svoga djelovanja Institut je obavljao i kriminalistička vještačenja. Posljednjih godina taj je zadatak znatno sužen i rezerviran za izvjesne složene slučajeve. Veze ovog Instituta s policijom su dosta labave. Razlozi su raznovrsni. Neki od rukovodilaca Instituta bili su izrazito kriminološki orijentirani, broj kadrova i opremljenost instrumentarijem nisu omogućavali širi zahvat u oblasti kriminalističkih ekspertiza, pokrajinske vlade pojedinih zemalja Austrije razvile su u sklopu policijske organizacije odgovarajuće laboratorije za kriminalističke ekspertize, itd.

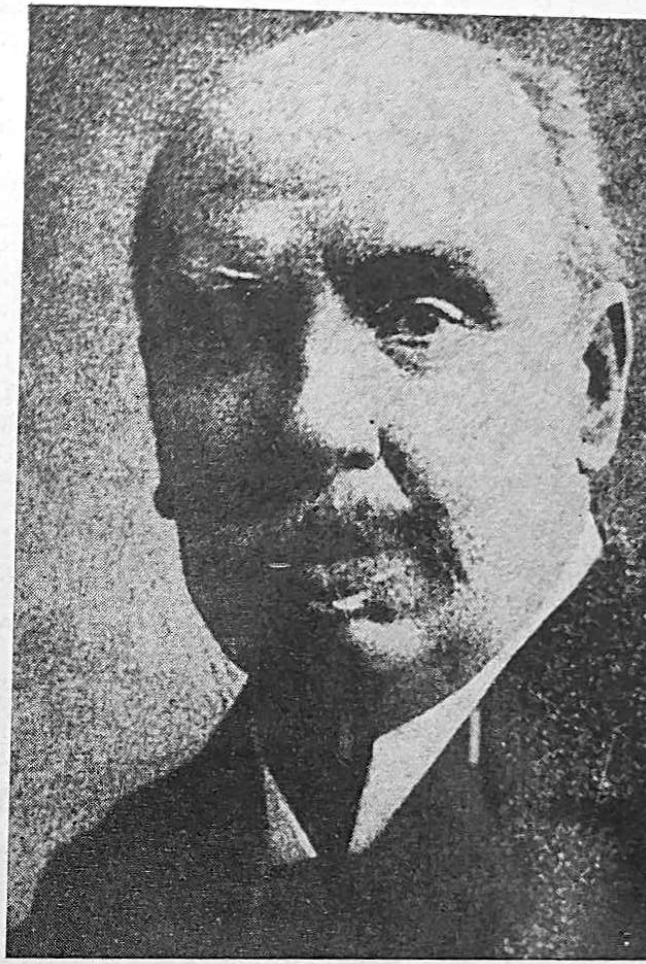

Slika 9 — Dr Hans Gross

Za djelatnost Instituta karakteristična su kriminalno-biološka istraživanja, koja se temelje na ispitivanju i proučavanju osuđenika na izdržavanju kazne lišenja slobode. Metodološki se ta ispitivanja temelje na neposrednom promatranju osuđenika i antropološkim ispitivanjima (pretežno somatološkim i psihijatrijskim). Rezultati ispitivanja unose se u opširne (oko 100 rubrika) dosijee. U tim ispitivanjima ne primjenjuju se psihotehnička ispitivanja putem testova.

Novi direktor Instituta, dr. *G. Neudert*, ponovo manifestira izrazitu sklonost prema kriminalistici i kriminalističkim vještačenjima, što se odražava i na sadašnju orijentaciju Instituta.

Između ovog Instituta i njegovih rukovodilaca i naših kriminalista, naročito iz Hrvatske, postoje dugogodišnje i mnogobrojne veze.

Primjer sveučilišta u Grazu uskoro je u Austriji slijedilo sveučilište u Wienu, gdje je grof *Gleispach* 1923. godine osnovao Institut za cjelokupnu krivično-pravnu znanost i kriminalistiku. Kasnije je ovaj Institut promijenio naziv

u Sveučilišni institut za kriminologiju. U radu toga Instituta značajan trag ostavlja u svijetu poznati kriminolog i kriminalista dr. *Roland Grassberger*, autor nedavno i kod nas prevedenog djela »*Psihologija krivičnog postupka*«. Profesor *Grassberger* je vrlo poznat pisac mnogobrojnih kriminoloških i kriminalističkih djela. U Evropi slovi kao jedan od najboljih poznavalaca problema kriminaliteta u SAD, naročito njegovih organiziranih oblika. Nakon pripojenja Austrije Njemačkom Reichu emigrirao je u SAD gdje je na raznim sveučilištima predavao niz godina. Ovaj Institut je pretežno nastavna ustanova, iako ima pretenzija da bude »centar za službeno vještačenje svega što se odnosi na kriminalističku istragu«, za što nema potreban broj kadrova, tehničku opremu ni odgovarajuću organizaciju.

Dvije godine nakon osnivanja sveučilišnog instituta, pri Direkciji bečke policije došlo je 15. X. 1925. do osnivanja Kriminalističkog instituta. Institut je organizirao poznati stručnjak dr. *Siegfried Türkel*. Osnovni zadatak tog Instituta su kriminalistička vještačenja. Osim toga Institut se bavi i nastavom, koju su u razdoblju između dva rata posjećivali i mnogobrojni policijski funkcioneri evropskih zemalja.

4. Kriminalistički laboratoriji i zavodi u SAD

Prototip policijskog laboratorija srećemo u Sjedinjenim Američkim Državama, gdje je razvitak kriminalistike započeo tri decenija kasnije nego u Evropi. Unatoč tom zakašnjenju i u oblasti kriminalistike i u oblasti kriminologije (od 30 najpoznatijih sveučilišta na 25 kriminologija se predaje kao obavezni predmet) postignuti su takvi rezultati koji često premašuju one u Evropi. Razlog tome je golemi industrijski, financijski i znanstveni potencijal s kojim raspolaže SAD. Visoki stupanj ugroženosti građana i društvenih vrijednosti od kriminalaca diktira potrebu uvođenja efikasnijih sredstava.

Kriminalističke laboratorije u SAD »osnivaju policijske službe kao svoj integralni dio«.

Pionir modernih policijskih metoda u SAD (koje su istovjetne metodama znanstvene kriminalistike) *August Volmer* osnovao je u Los Angelesu (Kalifornija) u budžetskoj godini 1923/24. pri policiji p r v i kriminalistički laboratorij u SAD. Poslije drugog svjetskog rata taj kriminalistički laboratorij prerastao je u suvremeni kriminalistički institut. Danas taj policijski laboratorij (kakav je skromni naziv zadržao) zauzima 33 prostorije u jednoj od najmodernijih policijskih zgrada u SAD. Bavi se kako kriminalističkim vještačenjima tako i unapređivanjem i otkrivanjem novih metoda i postupaka za otkrivanje i obradu tragova krivičnih djela. Ima 8 odjeljenja, i to: za ispitivanje narkotika; za komparativne analize koje obuhvaćaju znanstvenu identifikaciju materijalnih tragova; za identificiranje vozila koja su na bilo koji način poslužila u izvršenju krivičnih djela; za kriminalističko-tehničko vršenje uviđaja; za ispitivanje vatrenog oružja, za ispitivanje i korištenje prislušnih uređaja; za poligrafska ispitivanja; za ispitivanja krvi, alkohola u krvi i sekreta.

Ovaj laboratorij dao je poticaj za osnivanje sličnih kriminalističkih laboratorija. Tako je došlo do osnivanja kriminalističkog laboratorija u Detroitu (1927), u Rochesteru (1929), Laboratorija za znanstveno otkrivanje zločina na Sjeverozapadnom sveučilištu u Chicagu (1929), Kalifornijskog državnog laboratorija (1931), kriminalističkog laboratorija policije u New Yorku (1934). I tako dalje. Danas nema u SAD ni jedne države koja ne bi imala svoj kriminalistički laboratorij.

Čuveni Federal Bureau of Investigation (Federalni istražni ured) u Washingtonu osnovao je tek 1933. godine svoje laboratorije sa zadatkom »ispitivanja dokaza u tekućim istragama«.

Valja se podsjetiti da je FBI svojevrsna organizacija prilagođena ustavnim odredbama i uređenju u SAD. To nije državna policija koja bi bila pretpostavljena svim policijskim vlastima (u gradovima gradskoj policiji, u okruzima odgovarajućoj policijskoj organizaciji, a u pojedinim državama njezinim policijama), FBI je ovlašten da istražuje povrede protiv različitih saveznih krivičnih zakona te da u slučajevima kada to odredi predsjednik SAD vodi ispitivanja u slučajevima koji pogađaju sigurnost Sjedinjenih Američkih Država. Iz tih odredaba proizlazi da je FBI nadležan u oko 150 vrsta slučajeva. Među njima su najpoznatiji i najčešće a pod određenim uvjetima: otmica ljudi (protupravno hvatanje i odvođenje jedne osobe s ciljem postizanja otkupnine, nagrade ili tome slično), krađa automobila (»protupravno sprovođenje bilo kakvog auta iz jedne države u drugu«), pljačka banke (»okrasti ili provaliti u banke koje imaju određeni status«), sprečavanje bijega učinilaca krivičnih djela (»tko putuje iz jedne američke savezne države u drugu da izmakne krivičnom gonjenju ili hapšenju zbog počinjenog zločina«) i svjedoka (»tko iz jedne savezne države u drugu bijegom izmakne svojoj dužnosti svjedočenja u krivičnom postupku, kod kojeg predstoji kazna zatvora«), razaranje aviona bombama, rasturanje nepokrivenih čekova (ako je vršeno iz jedne savezne države u drugu), i tako dalje. O rezultatima istrage o povredi saveznih krivičnih zakona FBI podnosi izvještaj saveznom tužilaštvu ili drugim vladinim ustanovama koje donose odluke o daljem postupanju. Godišnje se zaključuje 500.000 istraga, dok se u bilo koje doba u postupku nalazi oko 100.000 istraga.

Ovakva nadležnost i opseg poslova naveli su direktora FBI *J. E. Hoovera* da u vrijeme drugog svjetskog rata i neposredno nakon njega razvija i odgovarajuće kriminalističke laboratorije. Prema izjavi pravnog savjetnika američke ambasade u SR Njemačkoj, 1960. u tim laboratorijima je radilo 200 stručnjaka od kojih 85 s fakultetskom naobrazbom. »Oprema laboratorija sastoji se od znanstvenog materijala koji se procjenjuje na više od milijun dolara (1947); novi i usavršeni instrumenti nabavljaju se smjesta čim se pojave; i bez prestanka znanstveni rad se nastavlja, kako bi se osvojile nove metode, konstruirali novi instrumenti i unaprijedili novi postupci istraživanja« *(Hoover)*.

U unutrašnjoj organizaciji FBI za kriminalističke poslove posebno značenje ima služba identifikacije i kriminalističko-tehnički odjel za koji su neposredno vezani laboratoriji. Posljedica razvitka laboratorija je osnivanje raznih pododjela. Pododjel za vještačenje dokumenata ne bavi se samo vještačenjem štampanog pisma, pisma pisanog pisaćim strojem i potpisa, već također i vještačenjem krivotvorenih čekova i ispitivanjem papira, tinti, iskrivljenog pisma, otiscima cipela, tragova automobilskih točkova i drugim. U fizikalnom i kemijskom pododjelu poduzimaju se vještačenja s područja kemije, toksikologije, balistike, kose i vlakana, krvi, metalurgije, spektrografije, itd. U pododjelu za elektroniku obrađuju se pitanja razvoja elektronske opreme za kriminalističko-tehnička vještačenja zločina; ovamo spadaju i problemi koji su u vezi s održavanjem radio-mreže FBI. Posebni pododjel bavi se ispitivanjem šifriranih saopćenja i prijevodima dokumenata i isprava, kako za potrebe FBI tako i lokalnih policijskih vlasti.

Laboratoriji FBI predstavljaju danas krajnji domet kriminalistike u svijetu.

5. Policijski laboratoriji u Južnoj Americi

Primjer policije u SAD slijedile su policije pojedinih južnoameričkih država, s daljnjim zakašnjenjem od gotovo 10 godina. Kao suvremeni kriminalistički laboratorij u tom dijelu svijeta valja istaći onaj u Chileu, osnovan 1935. godine po Generalnoj direkciji sudske policije. Njegov zadatak je da »naučno surađuje kod radova službi sudske policije i krivičnih sudova u republici«. Uslugama tog laboratorija služe se i vojni sudovi i sudovi za radne sporove. U 1947. godini izvršeno je 3.178 vještačenja, a kriminalističko-tehnički su obrađeni gotovo svi važniji uviđaji u zemlji, jer je za vršenje takvih uviđaja nadležan samo taj laboratorij. Organizacija tog laboratorija je interesantna i specifična. Laboratorij ima 8 odsjeka, i to: za lokalizaciju krivičnih djela (kriminalističko-tehnička obrada mjesta kriminalnog događaja); odsjek liječnika — policijskih vještaka; odsjek tragova i arhiva; odsjek sudske kemije i fizike; odsjek za ispitivanje dokumenata; odsjek primijenjene tehnike; odsjek vještačenja oružja; odsjek knjigovodstvenih vještačenja.

U ostalim južnoameričkim državama postoje slične često vrlo dobro organizirane službe. Međutim, česti državni udari i nestabilnost režima u pojedinim državama otežavaju kontinuirani rad.

6. Kriminalistički laboratoriji u Francuskoj i Italiji

Nastojanja na usvajanju i uvođenju znanstvenih metoda u suzbijanju kriminaliteta imaju u Francuskoj dugu povijest. Ta su nastojanja — i pored nacionalne specifičnosti — imala značajnog utjecaja na razvitak kriminalistike u svijetu, a odvijala su se na dva paralelna kolosjeka: policijskom i sveučilišnom.

Dekretom Predsjednika Republike Francuske od 11. VIII. 1893. osnovana je Služba sudske identifikacije pri Direkciji sudske policije. Ova je služba organizirana spajanjem već postojećih službi: službe sudskih obavještenja, službe antropometrijske identifikacije (osnovane 1. II. 1888.) i službe sudske fotografije (osnovane 25. II. 1888.). U prvo vrijeme osnovni zadataka te službe je bio identifikacija osoba, a naročito recidivista. Tu je najranije organiziran i kasnije stalno usavršavan sistem kartoteka za utvrđivanje identiteta. Taj sistem je obuhvatio: osobni opis, antropometrijske podatke po sistemu *A. Bertilliona*, fotografiju, podatke o osobnim znacima, a kasnije su mu dodani i otisci prstiju. Zasluga je ove službe u svjetskim razmjerima upravo to da je uveden suvremeni sistem identifikacije osoba.

Zalaganjem profesora dr. *V. Balthazarda* i kemičara *Baylea* postepeno se uvode i kriminalistička vještačenja i osnivaju potrebni laboratoriji. Ova služba je, osim toga, organizirala i vodila kurseve iz kriminalističke tehnike za policijske komesare.

Na sličan je način organiziran i Policijski kriminalističko-tehnički laboratorij u Lyonu. Njegov direktor i osnivač dr. *Edmond Locard* svojim kapitalnim djelom *»Traité de criminalistique« (Rasprave o kriminalistici)* u sedam svezaka mnogo je pridonio razvitku kriminalistike u svijetu. To je najpotpunije i još uvijek dosta suvremeno djelo o kriminalistici, gotovo kriminalistička enciklopedija. Ni prije ni poslije *Locarda* nijedan kriminalista nije dao tako potpuno djelo. Njegova posebna vrijednost je u tome što je pisano na temelju mnogobrojnih eksperimenata i ispitivanja izvršenih u laboratoriju, a često uz po-

moć poznatih stručnjaka i izvan granica Francuske. Po jedinstvenim i povijesno vrijednim dokumentima i eksponatima poznat je kriminalistički muzej ovog laboratorija.

Zahtjev za uvođenje znanstvenih metoda u suzbijanju kriminaliteta našao je odraza i u aktivnostima sveučilišta u Parizu. Dekretom od 22. VII. 1922. osnovan je na sveučilištu u Parizu Kriminološki institut pod zajedničkom upravom pravnog i medicinskog fakulteta. Pri osnivanju ovog Instituta dr. *V. Balthazard* je odigrao bitnu ulogu. Dekretom je određeno da je zadatak Instituta »da koordinira, organizira i razvija teoretska i praktična znanja, koja su u vezi s raznim granama kriminologije«. Karakteristično je da se u savjetu kriminološkog Instituta od njegova osnivanja nalaze osim profesora sveučilišta i šef službe za identifikaciju pri pariškoj policiji, predstavnici pariške prefekture i predstavnik službe izvršenja kazni. Institut ima 4 odjeljenja: za krivično pravo, za sudsku medicinu i psihijatriju; za znanstvenu policiju i kriminalnu politiku. Od predviđenih odjeljenja prvo je počelo djelovati odjeljenje za znanstvenu policiju. Institut se osim istraživačke djelatnosti pretežno bavi nastavom. Na odjelu za znanstvenu policiju nastavu vrše savjetnici Službe sudske identifikacije.

I t a l i j a je vlastitim putem pristupila uvođenju kriminalistike u suzbijanju kriminaliteta. Taj put obilježen je prije svega nastavnim radom i vezan za nastavu sve do novijeg vremena, kada su izvršene neke izmjene u tom sistemu.

Salvatore Ottolenghi (1861—1934), liječnik, profesor sudske medicine i bliski suradnik *C. Lombrosa*, dao je inicijativu za osnivanje Škole za znanstvenu policiju u Rimu. Prvi skromni počeci njenog nastavnog rada počinju 1902. godine. Dvije godine kasnije uz predavanja obavezne su i praktične laboratorijske vježbe. Škola je dobila svoj definitivni status 1919. godine, s tri odjela: služba identifikacije, kriminalističko-tehnički odjel i antropološko-biografski odjel. Škola nije neposredno vršila kriminalistička vještačenja, ali je osposobila veliki broj policijskih kadrova koji su se maksimalno angažirali na provođenju postavki znanstvene policije. Životno djelo S. *Ottolenghija* je *»Polizia scientifica«* (izdanje 1907. i 1932.).

Kadrovi školovani na ovoj školi djeluju u Centralnoj službi tehničke policije ispitivanja, koja je pod nadležnošću Centralne direkcije za javnu sigurnost. Zadatak je ove direkcije da »razvija ispitivanja pomoću znanstvenih metoda i tehničkih sredstava u cilju utvrđivanja činjenica koje mogu predstavljati delikte«. Služba raspolaže sa suvremenim laboratorijima i visokokvalificiranim kadrovima.

7. Savezni kriminalistički ured u Wiesbadenu

U zemljama današnje Savezne Republike Njemačke i Demokratske Republike Njemačke zahtjev za osnivanjem kriminalističkih instituta datira od početka XX. stoljeća. Tako su još 1914. godine *F. von Liszt*, *Lindenau* i *Strassman* stavili pruskoj vladi prijedlog za osnivanje kriminalističkog instituta u Berlinu, koji tada zbog nastupajućeg rata nije osnovan. Poslije rata, u Berlin — Sharlottenburgu došlo je do osnivanja Pruskog policijskog instituta koji je oko 1930. godine razvio široku aktivnost, a po dolasku Hitlera na vlast postao jedna od centralnih policijskih ustanova u Reichu. Razumljivo je da je nacistički režim na određeni način usmjeravao rad tog Instituta i da to

usmjeravanje nije moglo imati mnogo veze s humanizmom. Ovaj Institut školovao je policijske funkcionere, održavao seminare za suce i javne tužioce, organizirao i sprovodio znanstvena istraživanja. Do dolaska nacizma na vlast u većini njemačkih zemalja osnovani su odgovarajući kriminalistički instituti.

Nakon II. svjetskog rata dekretom od 8. III. 1951., a s važnošću od 1. IV. 1951. osnovan je za područje sadašnje Savezne Republike Njemačke Savezni kriminalistički ured u Wiesbadenu, koji je 1. VIII. 1953. uselio u svoje sadašnje nove i funkcionalne zgrade. Savezni kriminalistički ured je najviša savezna ustanova u oblasti suzbijanja općeg kriminaliteta koji prelazi granice pokrajina; sakuplja i koristi sve obavijesti i dokumentacije i daje uputstva za borbu kriminalističke policije protiv kriminaliteta; s interesantnim prikupljenim podacima i stečenim iskustvima upoznaje pokrajinske vlasti; brine se o službi informiranja, identifikacije i kriminalističko-tehničkoj službi; izuzetno i pod utvrđenim uvjetima goni krivična djela u svojoj nadležnosti; provodi službene kontakte s inozemnim policijama i pravosudnim vlastima. Ured se dijeli na 9 odjeljenja, koja su opet dalje podijeljena na referade, i to:

1. Uprava i pomoćne službe
2. Poslovi tuzemstva
3. Poslovi inozemstva
4. Kriminalistički institut

— Stručna odjeljenja (5—8)

5. Služba identifikacije
6. Kriminalističko-tehnička služba
7. Centralna potražna služba
8. Zbirka dokumenata (obavještenja, dokumentacija)
9. Grupa službe osiguranja

Za naše razmatranje interesantne su samo neke službe i odjeljenja, pa ćemo utvrditi njihove zadatke.

Kriminalistički institut bavi se ispitivanjem rada i uspjeha kriminalističko-policijske službe, ispitivanjem unutrašnjih i vanjskih uzroka zločina te oblicima ovih pojava, omladinskim kriminalitetom, borbom protiv kriminaliteta, davanjem prijedloga za poduzimanje odnosnih zakonskih mjera, korištenjem i raspačavanjem inozemnih stručnih časopisa, nabavkom i daljim radom na proučavanju sredstava za naučni rad, uređenjem jedne sveobuhvatne kriminalističko-policijske dokumentacije, provođenjem stručnih tečajeva, izobrazbom stručnjaka i specijalističkom izobrazbom pojedinih službenika. Institut ima knjižnicu, arhivu i zbirku naučnih sredstava.

Služba identifikacije vodi deseteroprsnu daktiloskopsku zbirku, provodi postupak oko pronalaska osoba čije je izručenje traženo iz inozemstva, sudjeluje kod izrade putnica i isprava, vodi monodaktiloskopsku zbirku i zbirku otisaka dlanova te zbirku tragova počinjenih krivičnih djela.

Kriminalističko-tehnička služba znanstveno kriminalističko tehničkim sredstvima ispituje dokazni materijal, ili jednostavno rečeno, obavlja različita kriminalistička vještačenja. Za obavljanje tih vještačenja postoje posebne referade, i to: identifikacija tragova — tragovi vatrenog oružja — tragovi alata — kemijska i fizikalna istraživanja — kemijske pretrage — toksikološke pretrage — ispitivanja prilikom požara, eksplozija i sabotaža — općenite pretrage raznih predmeta — biološka i medicinska ispitivanja i ispitivanja

tla (medicinska, mikrobiološka i bakteriološka istraživanja) — ispitivanje pravovaljanosti isprava — dokazivanje krivotvorenja (istraživanje rukopisa, ispitivanje teksta pisanog strojem, ispitivanje tiskanog teksta) — fotografska radionica.

Slika 10 — Savezni kriminalistički ured u Wiesbadenu

Ova služba raspolaže mnogobrojnim suvremeno opremljenim laboratorijima u kojima rade stručnjaci i visokokvalificirani kadrovi.

Značajne su aktivnosti ovog ureda (njih organizira i provodi Kriminalistički institut) u stručnom osposobljavanju kadrova. Od aktivnosti kojima se realizira ovaj zadatak, treba istaći tri: izdavanje stručnih edicija (npr. »Daktiloskopija«, »Kriminalistička tehnika«, »Problemi policijskog nadzora« ili mnogobrojna uputstva za obavljanje pojedinih zadataka kriminalističke policije (koja se izrađuje u dogovoru s rukovodiocima pokrajinskih kriminalističkih ureda); održavanje sjednica sa stručnim sadržajem o najaktuelnijim tekućim problemima; održavanje tečajeva različitog trajanja, nivoa i namjene.

Osim Saveznog kriminalističkog ureda u svakoj zemlji (pokrajini) Savezne Republike djeluju posebni zemaljski kriminalistički uredi. Neki od njih imaju dugu tradiciju, značajne rezultate te su djelomično poslužili kao uzorak pri osnivanju Saveznog kriminalističkog ureda. To posebno vrijedi za Landeskriminalamt (Zemaljski kriminalistički ured) Bavarske u Münchenu.

Svojevrsne organizacije raznih kriminalističkih ustanova u Saveznoj Republici Njemačkoj i postignuti rezultati jasno utvrđuju da nema i ne može biti uspješne borbe protiv kriminaliteta bez sistematskog i organiziranog oslonca na znanosti i tehniku.

8. Kriminalistički zavodi u socijalističkim zemljama

Države sa socijalističkim društvenim uređenjem predstavljaju novu pojavu u povijesnom razvitku društva i države. Razvitak kriminalistike u tim državama zavisi od brojnih faktora: državno-pravnog statusa (veća ili manja samostalnost) tih država u prošlosti; ideoloških i znanstvenih utjecaja pod kojima su se nalazile; stanja i oblika kriminaliteta koji je u njima vladao; na koja, kakva i čija krivična djela je bila upravljena oštrica pravosuđa, itd. Ve-

ćina tih zemalja je u prošlosti u većoj ili manjoj mjeri usvajala i znanstvene metode u suzbijanju kriminaliteta i organizirala različite ustanove koje su usvojene metode trebale realizirati. To je zasebno pitanje koje bi tražilo pažljiva istraživanja za svaku od tih država posebno. Nas zanima što se u tim državama događa nakon što je u njima pobijedila revolucija i započela izgradnja socijalističkog društva.

Stupanj i intenzitet razvitka znanstvenih metoda u ovoj oblasti zavisio je — uz ostalo — i od znanstvenog naslijeđa koje su te države unijele u novu organizaciju društva i bitno od pristupa socijalističkog društva problemu suzbijanja kriminaliteta. Upravo u tom pristupu, pod utjecajem staljinističkih skretanja u pravnoj znanosti i društvenoj nadgradnji, bilo je ozbiljnih slabosti koje su se odrazile ne samo u SSSR nego i u drugim socijalističkim zemljama. Dominiralo je shvaćanje da iz novih socijalističkih odnosa ne mogu izrastati kriminalne pojave, a njihova utvrđena egzistencija ima se pripisati kapitalističkim reliktima u svijesti ljudi, kapitalističkim zaokruženjem socijalističkih zemalja. Takva shvaćanja slabila su znanstvenu organizaciju suzbijanja kriminaliteta, a nerijetko dovodila do masovne osude nevinih ljudi i kompromitiranja principa socijalističke zakonitosti.

Proces destaljinizacije, i to ne samo u SSSR nego i u ostalim socijalističkim zemljama, zadao je udarac takvim u suštini antisocijalističkim shvaćanjima i otvorio proces intenzivnog organiziranja raznih kriminalističkih ustanova koje postepeno uvode suvremene znanstvene metode.

U SSSR za naše razmatranje značajne su dvije ustanove:

a) Svesavezni naučno-istraživački institut Ministarstva zaštite javnog poretka, u Moskvi. Osnovan je 1946. godine. Na čelu mu se nalazi (1968) pukovnik, kandidat za doktora pravnih nauka, Solopanov. U institutu djeluje 190 radnika od kojih preko 100 ima naučna zvanja. Rad Instituta odvija se u 9 odjeljenja koja se bave znanstveno-istraživačkim radom, kako u oblasti kriminalističke tehnike tako i kriminalističke taktike. Institut ima potrebne suvremeno opremljene laboratorije i kabinete, bogatu biblioteku i vlastitu izdavačku djelatnost. Prilikom posjeta ovom institutu (1968) u radu se nalazilo 40 znanstveno-istraživačkih tema.

b) Svesavezni institut za izučavanje uzroka i razrađivanje mjera kojima se sprečava kriminalitet — osnovan je 1963. godine i smješten u Moskvi. Institut je organizaciono vezan za Generalnu prokuru SSSR. Zadaci su Instituta: izučavanje uzroka kriminaliteta; teoretska obrada problema krivičnog prava, krivičnog postupka, kriminalistike, organizacije sudova i tužilačko-sudskog nadzora. Institut je podijeljen na 8 sektora, i to:

1. opća metodologija izučavanja i sprečavanja kriminaliteta;
2. proučavanje uzroka i sprečavanje maloljetničkog kriminaliteta;
3. proučavanje uzroka i razrađivanje mjera protiv pljački socijalističkog vlasništva te službeničkog i privrednog kriminaliteta;
4. proučavanje uzroka i prevencija krivičnih djela protiv ličnosti i društvene sigurnosti;
5. krivično pravo i prethodni postupak;
6. krivično pravosuđe, organizacija sudova i sudski nadzor;
7. tužilački nadzor;
8. kriminalistička tehnika.

Rad u Institutu vezan je za neko znanstveno zvanje ili prethodnu znanstvenu afirmaciju. Tako je npr. 1965. godine u Institutu radilo 11 doktora nauka i 12 kandidata za doktore nauka. Institut izdaje tri vrste edicija: zbornik istražiteljske prakse, studije o prevenciji u pojedinim oblastima kriminaliteta te monografije o izvršenim istraživanjima.

U pojedinim socijalističkim zemljama djeluju ove kriminalističke institucije:

— u Narodnoj Republici P o l j s k o j : Zavod za kriminalistiku Glavne komande građanske milicije u Warszawi;

— u Demokratskoj Republici N j e m a č k o j: Institut za kriminalističku tehniku narodne policije u Berlinu;

— u Narodnoj Republici M a đ a r s k o j : Naučno-tehničko odjeljenje mađarske policije u Budapestu;

— u Narodnoj Republici B u g a r s k o j : Znanstveno-tehnički odjel Direkcije milicije u Sofiji;

— u Č e h o s l o v a č k o j Socijalističkoj Republici: Zavod za kriminalistiku milicije ČSSR u Prahi.

Na primjeru Zavoda za kriminalistiku milicije ČSSR prikazat ćemo organizaciju te službe u jednoj socijalističkoj zemlji. Zavod ima 9 odsjeka, i to: za traseološka ispitivanja; za mehanoskopska ispitivanja; za balistička ispitivanja; za fizikalno-kemijska ispitivanja koja uključuju i pirotehnička; za biološka (biokemijska i botanička) ispitivanja; za ispitivanje dokumenata; laboratorij za izradu filmova; kriminalistički muzej i redakciju znanstvenih izdanja.

U pokrajinskim komandama milicije djeluju kriminalistički laboratoriji s grupom tehničara i vještaka, a u kotarskim milicijskim stanicama radi 1—2 kriminalistička tehničara.

Instrumentarij u Zavodu omogućava primjenu metoda spektrografije, spektrofotometrije, plinske kromatografije, rendgenografije, polarografije i elektroimunoforeze.

Za navedene socijalističke zemlje karakterističan je vrlo intenzivan razvitak ovih ustanova u posljednjih 15 godina. Njega omogućava nabavka suvremenih aparatura i instrumentarija i posebna briga u školovanju visokokvalificiranih kadrova.

9. Međunarodni simpozij za kriminalistiku

Evropske socijalističke zemlje (osim Jugoslavije) nisu članice Međunarodne organizacije kriminalističke policije, pa ne učestvuju na generalnim zasjedanjima te organizacije na kojima se raspravlja i o nizu stručnih i znanstvenih pitanja iz oblasti suzbijanja kriminaliteta. S druge strane, u tim zemljama došlo je u posljednjem desetljeću do intenzivnijeg razvitka kriminalistike i drugih znanosti koje doprinose efikasnijem i objektivnijem suzbijanju kriminaliteta. Suzbijanje kriminaliteta dobilo je međunarodno značenje pa su za svaku državu korisna nova saznanja, iskustva i metode ograničavanja tog za suvremeno društvo značajnog zla. Poznato je da međunarodni kontakti stručnjaka na dobro organiziranim simpozijima omogućavaju najbrža i najpotpunija saznaja o kriminalitetu i metodama njegova suzbijanja. Razumljivo je stoga da su socijalističke zemlje odlučile da organiziraju međunarodne simpozije o kriminalistici.

Inicijativu za održavanje takvih simpozija dali su nadležni organi Demokratske Republike Njemačke.

Prvi takav simpozij održan je u Berlinu u razdoblju od 16. do 21. srpnja 1962. U njegovu radu učestovali su stručnjaci iz Bugarske, ČSSR, Mađarske, DR Njemačke, Poljske, Rumunjske i SSSR. Na simpoziju je održano 18 referata i donesena rezolucija. O nivou i aktuelnosti podnesenih referata govore i slijedeće na simpoziju obrađivane teme: »Značenje aktivnih radioizotopa u kriminalistici«, »Plinska kromatografija kao pomoćno sredstvo kod otkrivanja delikata«, »Primjena perforiranih kartica u kriminalističkoj registraciji«.

Rezolucijom su utvrđena 4 značajna zaključka:

1. da se organizira sistematska izmjena informacija koje se odnose na metode ispitivanja i tehnička sredstva što se primjenjuju u kriminalističkim ispitivanjima;
2. da se koordiniraju naučno-istraživački planovi i izvrši podjela istraživačkih tema među pojedinim institutima;
3. da se organizira sistematska razmjena stručne literature;
4. da se redovno organiziraju međunarodni kriminalistički simpoziji.

Drugi simpozij održan je u Warszawi u vremenu od 3. do 8. travnja 1964. Učestvovale su iste zemlje kao i na prvom simpoziju. Ukupno je održano 34 referata. Nikakva rezolucija nije donesena. Prva glavna tema simpozija bila je *»Kriminalistički aspekt istrage saobraćajnih nesreća«*, a glavni referent bio je poznati poljski saobraćajni stručnjak dr *A. Solarz*. O toj temi je održano 13 referata u kojima su obuhvaćena i takva pitanja kao što su: »Kompleksno ispitivanje realnih dokaza u cestovnim nezgodama«, »Kompleksno ispitivanje laka u slučajevima cestovnih nezgoda s obzirom na njegovu dokaznu vrijednost u sudskom postupku«, »Kompleksna ekspertiza«, »Neke mogućnosti korištenja matematike u razjašnjavanju uzroka cestovnih nesreća«, »Uređaj za ispitivanje stanja sistema kočnica i provođenje tehničkih ispitivanja automobila«.

Druga glavna tema bila je: *»Najnovije metode i sredstva kriminalističke identifikacije«*. Glavni referat o toj temi održali su poljski kriminalisti *R. Zelwianski* i *Adamczak* pod naslovom »Perspektive razvoja kriminalističke tehnike«. Uz glavni referat održan je i 21. koreferat. Među tim temama valja istaći: »O nekim sredstvima i metodama ispitivanja dokaza«, »Neki problemi primjene emisionospektralne analize u kriminalistici«, »Mogućnost automatizacije daktiloskopske evidencije«, »Predajnik gama zraka VA-T-66-R i njegova primjena u kriminalistici«, »Brza metoda markiranja tragova cinka pomoću radio-izotopa«, »Plinska kromatografija u kriminalističkoj tehnici«, »Identifikacija ljudskog glasa u svjetlu eksperimentalnih ispitivanja«, »Određivanje spola na temelju osušene krvi«, »Određivanje starosti čovjeka na temelju mikroskopske slike izbrušene površine kosti«, »Primjena tehničkih uređaja u ekspertizi rukopisa«.

Treći međunarodni kriminalistički simpozij održan je u Prahi u vrijeme od 18. do 23. listopada 1965. godine. Države učesnice kao i na prvom simpoziju. Glavna tema tog simpozija bila je *»kriminalni povrat«*. U razmatranju te teme utvrđene su slijedeće tematske podgrupe:

a) pravna definicija povrata u pojedinim socijalističkim zemljama te pojam povrata s kriminalističke, kriminološke i penitencijarne točke gledišta;

b) uloga povratnika u izvršavanju pojedinih vrsta kriminalnih akata;

c) uloga kriminalističkih metoda i sredstava u suzbijanju i sprečavanju krivičnih djela koja su izvršili povratnici;

d) kriminološka analiza povrata, a posebno:
- karakteristike povratnika sa socijalnog stanovišta,
- karakteristike povratnika s psihijatrijske i psihološke točke gledišta,
- problematika velikih gradova i industrijskih područja te njihov utjecaj na kriminalni povrat,
- problematika kriminaliteta i povrat među maloljetnicima.

Uvodni referat dao je ministar unutrašnjih poslova ČSSR *J. Kudrna*. Ukupno je održano 24 referata i izvršene 4 demonstracije s novim »crtano-kompozicionim identifikatorom«.

Četvrti simpozij održan je u Budapestu od 3. do 9. studenog 1966. Države učesnice kao i na prvom simpoziju. Glavna tema savjetovanja: *»Problematika maloljetničke delikvencije«*. Uvodni referat održao je pukovnik dr *F. Györök* pod naslovom: Uzroci, nastajanje, formiranje i prevencija kriminaliteta u miljeu maloljetnika u NR Mađarskoj. Sve zemlje učesnice dale su analize maloljetničke delikvencije u svojim zemljama. Održano je ukupno 55 referata i priopćenja.

Peti međunarodni kriminalistički simpozij održan je u Moskvi u vrijeme od 17. do 21. lipnja 1968. Na tom simpoziju osim država koje na njemu

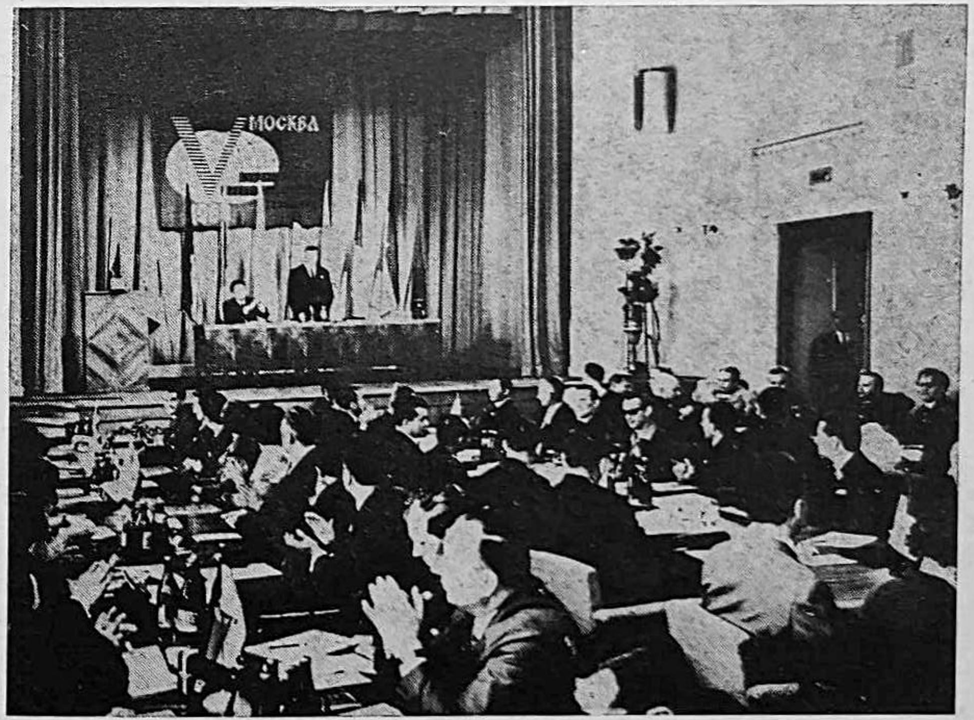

Slika 11 — Plenarna sjednica Međunarodnog simpozija za kriminalistiku u Moskvi

učestvuju od prvog simpozija učestvovale su i NR Mongolija i SFR Jugoslavija. Osnovna tema tog simpozija bila je *»problemi djelatnosti organa milicije (policije) i prethodnog postupka u otkrivanju krivičnih djela«*. Programom je predviđeno da će se raspravljanje o toj temi vršiti u dvije tematske sekcije, i to: 1. problem taktike otkrivanja i istrage krivičnih djela, i 2. tehnička sredstva otkrivanja i istrage krivičnih djela. Rad simpozija odvijao se u plenarnim zasjedanjima i tematskim sekcijama.

Uvodno izlaganje na plenarnom zasjedanju dao je *J. V. Solopanov* (SSSR), pod naslovom »Osnovni pravci usavršavanja znanstvenih metoda otkrivanja krivičnih djela«. Na plenarnom zasjedanju podnijeli su svoje referate i predstavnici Jugoslavije, i to: dr *Tomislav Marković:* »Uloga kriminalistike, a naročito ekspertize, u dokaznom pravu socijalističkih zemalja«, dr *Janez Pečar:* »Problemi otkrivanja, istrage i prevencije krađa u samoposlugama« i dr. *Živojin Aleksić:* »O istrazi paljevina«. Ukupno je na plenarnim zasjedanjima održano 20 referata.

Slika 12 — Naša delegacija sa domaćinima pred Sveučilištem u Moskvi

U prvoj sekciji, koja se bavila pitanjima taktike otkrivanja i istrage krivičnih djela, održan je 21 referat. U toj sekciji delegati iz Jugoslavije nisu imali referenata. Među održanim referatima posebnu su pažnju privukli referati: »Sprečavanje pojave krivičnih djela za vrijeme održavanja masovnih skupova«, »Neka pitanja istrage silovanja«, »Neki aspekti otkrivanja počinitelja paljevina«, »Nova organizacija službe sudskih medicinara u NR Poljskoj i njen značaj za istraživanje krivičnih djela protiv života i zdravlja čovjeka«,

»Sistem otkrivanja krivičnih djela koja vrše putujući kriminalci u ČSSR«, »Informativno-analitički centri kriminalne policije u velikim gradovima«, »Otkrivanje nekih narkotičkih materijala uz pomoć službenih pasa«.

Slika 13 — Pisac za govornicom u Moskvi

U drugoj sekciji, koja je raspravljala o tehničkim sredstvima u otkrivanju i istrazi krivičnih djela, održano je 25 referata. Među referentima bili su i delegati iz Jugoslavije: prof. dr. *Vlado Vodinelić:* »Neka sporna pitanja iz oblasti kriminalističke identifikacije« i *Vlado Vidic:* »Primjena prozračne ljepljive trake u kriminalistici«. U ovoj sekciji referirano je i o slijedećim interesantnim pitanjima: »Novi fluorescentni prašak koji kriminalisti primjenjuju pri izazivanju tragova«, »Perspektive korištenja elektronske računske tehnike u daktiloskopskim evidencijama«, »Formiranje svojstava rukopisa u dječačkom uzrastu«, »Metoda diferencijacije rukopisa na muške i ženske«, »Metoda identifikacije čovjeka na osnovi analize govora«, »Osnove vokalografičke identifikacije ličnosti«, »Stupanj razvoja plinske kromatografije u kriminalistič-

koj ekspertizi ČSSR«, »Morfološko i infracrveno spektrofotometrijsko ispitivanje lakova i boja«, »Metoda ispitivanja mrlja sperme«, »Elektronski lokator — metaloistraživač«, »Reprodukcija teksta izgorjelih dokumenata«.

Slijedeći međunarodni kriminalistički simpoziji održani su: VI. u Zlatnim peskima u Bugarskoj u vrijeme od 25. do 30. rujna 1969. godine; VII. u Bukureštu u Rumunjskoj u listopadu 1970. godine i VIII. u Ulan Batoru NR Mongolija u vrijeme od 26. do 29. rujna 1971. godine. U radu ovih simpozija predstavnici SFRJ nisu učestvovali.

Iz rada međunarodnih kriminalističkih simpozija može se osnovano zaključiti da se u oblasti kriminalistike u evropskim socijalističkim zemljama vrše vrlo značajna ispitivanja na visokom nivou. Priopćeni rezultati tih ispitivanja pokazuju da su odgovarajući zavodi tih zemalja opremljeni suvremenom aparaturom i tehnikom te da u njima djeluju značajni stručnjaci. Iskustva stečena u tim zemljama mogu korisno poslužiti općem razvitku kriminalistike i društvenim naporima za ograničavanje kriminaliteta, objektivnim, egzaktnim i humanijim metodama.

10. Zaključak Ovim prikazom nisu mogle biti obuhvaćene sve ustanove koje su doprinijele ili doprinose razvitku kriminalistike i njezinoj aplikaciji na suzbijanju kriminaliteta. Raspoloživi prostor i svrha ove knjige kao udžbenika ne dopuštaju da se povijesnom razvitku zavoda i njegovim suvremenim organizacionim oblicima i zadacima posveti više pažnje. Možda će to biti učinjeno u posebnoj monografiji.

Čini se da smo ipak ukazali na osnovne i bitne okolnosti, na institucije različitog tipa i organizacije, različitih zadataka i vertikalne i horizontalne povezanosti s pravosuđem i organima državne uprave.

Utvrđeno povezivanje kriminalističkih zavoda uz svakodnevnu praksu, suzbijanje kriminaliteta, stalan i intenzivan razvitak znanosti i tehnike, čine realnu osnovu koja omogućava sve brži i svestraniji razvitak kriminalističkih zavoda različitog tipa.

Za suvremeni proces razvitka demokratskog i socijalističkog društva karakteristična su nastojanja za što šire i potpunije korištenje znanstvenih dostignuća i u oblasti suzbijanja kriminaliteta. Ta nastojanja se ne baš malim dijelom ostvaruju i preko kriminalističkih zavoda i laboratorija.

Sa zadovoljstvom valja konstatirati da naš razvitak ide uspješno istim putem.

5. RAZVITAK I PRIMJENA KRIMINALISTIKE U SFR JUGOSLAVIJI I SR HRVATSKOJ

1. Razvitak kriminalistike u zemljama Jugoslavije prije 1918 Povijesni razvitak nastojanja da se u našu zemlju uvedu znanstvene metode u suzbijanju kriminaliteta još nije opisan. Različiti državno-pravni položaj jugoslavenskih zemalja do stvaranja Kraljevine SHS i političke i društvene prilike za vrijeme Kraljevine Jugo-

slavije pričinjaju ozbiljne smetnje u prikupljanju i obradi potrebnih činjenica. Teško se dolazi do potrebne povijesne građe, jer je dijelom u toku ratova uništena a dijelom je nesređena i nepristupačna. Tome pridolazi i različiti tempo i nivo razvitka pojedinih jugoslavenskih zemalja (sada socijalističkih republika). Poznati kriminalisti pojedinih naših republika još nisu namirili dug prema svojoj struci i zvanju te nisu objavili radove o razvitku kriminalistike u svojoj užoj domovini, pa nam često u nastojanju da se dade opća jugoslavenska slika nedostaju osnovni podaci. Nadamo se da će u budućnosti, i dok je još vrijeme (dok se još mogu prikupiti neki dokumenti), ovaj nedostatak biti uklonjen. Zbog toga niže navedene činjenice nisu potpune, a nemam ni pretenziju da dadem cjelovit prikaz nastojanja uvođenja znanstvenih metoda u suzbijanju kriminaliteta kod nas. Taj zadatak je tek pred nama. Bio bih zahvalan svakome tko bi poslao ili me upozorio na materijale koji se odnose na to pitanje.

U Kraljevini Hrvatskoj, Slavoniji i Dalmaciji, koja se nalazila u sklopu Austro-Ugarske Monarhije — aktivnost austrijskih i njemačkih kriminalista da se na pravnim fakultetima provodi i praktičko-tehničko osposobljavanje pravnika našlo je brzo odjeka u Zagrebu. Aktivnost i djelatnost pravnika i kriminalista Austrije i Njemačke na prijelomu stoljeća odlikovala se intenzivnim nastojanjem na razvijanju novih shvaćanja u krivičnom pravu i uvođenju kriminalistike. Ta nastojanja vršila su značajan utjecaj na pravnike u Zagrebu i užoj Hrvatskoj. Osnovano je Pravničko društvo 1875. koje je iste godine započelo s izdavanjem prvog pravnog časopisa u Hrvatskoj, »Mjesečnik«, koji kontinuirano izlazi do danas (njegov je slijednik u oslobođenoj domovini najprije »Narodni tužilac«, zatim »Naša zakonitost«). Taj časopis donosi već 1894. prijevod članka *Hansa Grossa* »Naobrazba praktičnih pravnika« objavljen u originalu tek godinu dana ranije. Isti je slučaj i s nastupnim predavanjem profesora Franza von Liszta koji se zalaže za slične ideje. Oba članka, na sveučilištu i među pravnicima Zagreba, izazvala su živu pažnju. S osloncem na te nove ideje prof. dr. *Čakanić* najprije pod nazivom kriminalističke vježbe (1880—1884) a zatim pod nazivom kriminalistički practicum (1885—1902) uz nastavu krivičnog postupka provodi i praktične vježbe koje nisu imale karakter kriminalističkih vježbi u današnjem smislu, ali su bile začetak takvog nastojanja. Pod utjecajem profesora krivičnog prava dr *Josipa Šilovića* (izrazitog pristaše i propagatora ideja Međunarodnog kriminalističkog udruženja) dr. *Ernest Miler* 1903/4. predavao je na Pravnom fakultetu »kriminalne znanosti i sociologiju« te izvodio kriminalističke vježbe koje su se uz razne izmjene programa i naziva predmeta održale do 1928. godine.

Na planu društvenih aktivnosti Pravničko društvo je održavalo neposredne i dosta intenzivne kontakte s Međunarodnim kriminalističkim društvom (atribut »Kriminalistički« u nazivu tog međunarodnog društva ne treba shvatiti u sadašnjem smislu; u to vrijeme to je bio sinonim za sva pitanja u vezi teorije i primjene krivičnog prava). Unutar toga društva osnovana je i posebna hrvatska nacionalna grupa koja je bila dosta aktivna na kongresima udruženja i održavala vezu sa svim poznatijim znanstvenicima u ovoj oblasti u to vrijeme.

Paralelno s nastojanjima na Zagrebačkom sveučilištu išla su i nastojanja zagrebačke policije na usvajanju suvremenijih metoda. Tako je već 1904. godine (13. svibnja), dok je u dijelu Evrope još suvereno vladao sistem antropometrijske identifikacije — prvi puta izvršeno daktiloskopiranje okrivljenika za falsifikat čeških kruna (originalni fiš čuva se u Zavodu za kriminalistička

vještačenja i kriminološka ispitivanja u Zagrebu). Od 1906. daktiloskopiranje je uvedeno kao praksa. Godine 1909. izvršena je prva djelomična prerada klasičnog djela H. Grossa »Priručnik za suca istražitelja kao sistem kriminalistike«. Prilagođavanje je izvršio *Milan Mizler*, »kraljevski oružnički satnik«, pod naslovom »Potražna služba — priručnik za oružnike kao i opće za sve organe javne sigurnosti«.

U bivšoj Kraljevini Srbiji pri uvođenju suvremenijih metoda u suzbijanju kriminaliteta išlo se nešto drugačijim putem. Oko 1900. godine u policijsku službu stupilo je nekoliko grupa diplomiranih pravnika, koji su svoje kriminalističko znanje stjecali naknadnim studijem u evropskim policijama. Baš u to vrijeme pada i intenzivniji razvitak kriminalistike. Dio tih mladih pravnika studirao je u Parizu i prenosio kriminalistička znanja i praksu koja se u to vrijeme razvijala pod utjecajem *A. Bertilliona* i dr. *Balthazarda*. Zahvaljujući novim shvaćanjima u Ministarstvu unutrašnjih poslova osnovano je 1904. godine Odjeljenje za identifikaciju krivaca. Osnivač i prvi načelnik toga odjeljenja bio je *Dušan Alimpić*. Iste godine Skupština je donijela »Zakon o merenju, opisu i identifikovanju krivaca« kojim se uvode antropometrijska mjerenja krivaca. U tim nastojanjima posebno mjesto zauzima pokretanje časopisa »*Policija*« (1910), koji je s prekidom za vrijeme rata 1914—1918. izlazio do 1939. godine. Osnovao ga je i uređivao *Vaso Lazarević*.

U Sloveniji, koja se nalazila pod neposrednijim utjecajem Austrije i gdje se kao i u Hrvatskoj vodila uporna borba protiv germanizacije, usvajan je progresivan prodor novih ideja u oblasti krivičnog prava, kriminologije i kriminalistike. U to vrijeme začeo se interes za kriminološka pitanja kojima i kasnije znanstveni krugovi Slovenije posvećuju posebnu pažnju.

Ostale zemlje današnje Jugoslavije zbog svog državno-pravnog položaja nisu mogle razvijati neke samostalne akcije, a nisu izvršena ni odgovarajuća ispitivanja.

2. Kriminalistika i srodne znanosti u Kraljevini SHS i Jugoslaviji

Oslobođenje pojedinih slavenskih naroda od tuđinskog jarma i formiranje zajedničke države pozdravljeno je velikim oduševljenjem i ispunjeno velikim nadama. Međutim, te su nade i očekivanja vrlo brzo iznevjerena. Nova država od prvih svojih dana bila je bremenita nacionalnim i socijalnim sukobima. Crna Gora, iako je novoj zajednici pristupila kao samostalna kneževina, izgubila je svoju samostalnost pa se u novom nazivu države (Kraljevina Srba, Hrvata i Slovenaca) i ne spominje: prema makedonskom narodu odmah je započeo proces odnarođivanja: između hrvatske i srpske buržoazije dolazilo je do stalnih sukoba, a ostale narodnosti smatrane su gotovo državnim neprijateljima. Policija se postepeno pretvara u brahijalnu silu režima. Radnički štrajkovi ugušivani su u krvi, a Komunistička partija i njezini legalno izabrani zastupnici stavljeni su izvan zakona. U takvoj atmosferi nužno je morao propasti svaki pokušaj uvođenja znanstvene policije (uzaludan pokušaj dr *Reissa* za reorganizacijom policije). Uvođenjem monarhofašističke diktature policija prestaje biti prikriveni već se mnogostruko deklarira kao otvoreni instrument socijalnog i nacionalnog podjarmljivanja i porobljivanja. To je razdoblje izrazite stigmatizacije policije uopće, teško nasljeđe koje će trebati prevladati u uvjetima nove Jugoslavije.

I u tako općenito nepovoljnim uvjetima tu i tamo prodirala su suvremenija shvaćanja.

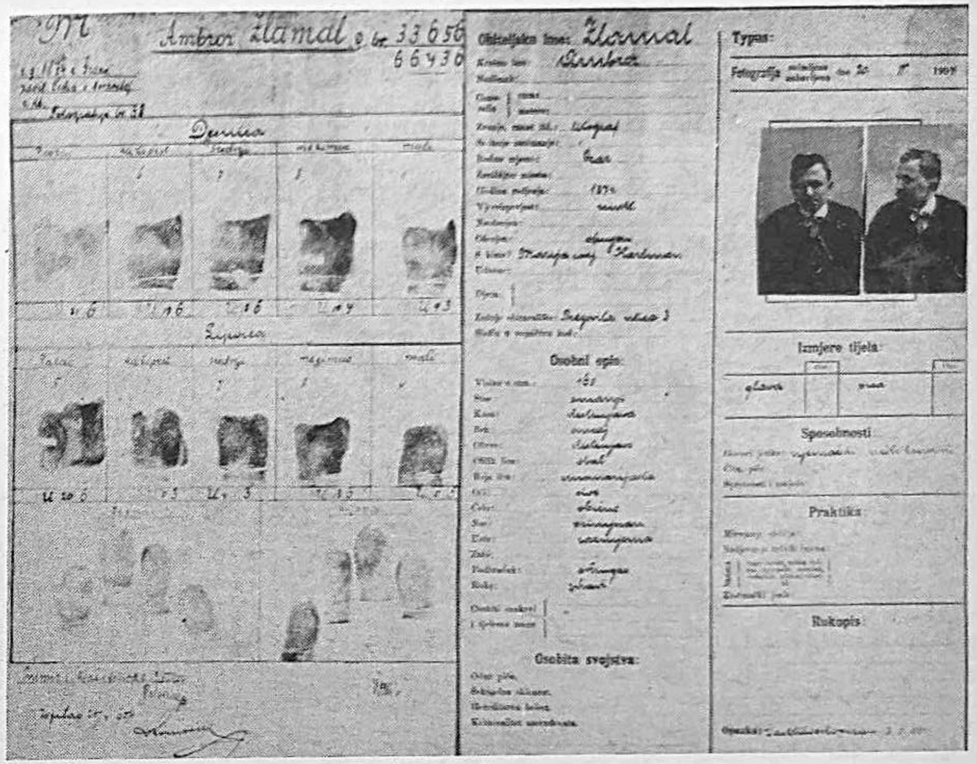

Slika 14 — Prvi daktiloskopski fiš načinjen u Zagrebu 13. V 1904. godine sa otiscima prstiju falsifikatora Zlamala

Na Zagrebačkom sveučilištu od 1928. prestao je svaki oblik nastave iz kriminalistike. U pravnoj literaturi iz oblasti kriminalistike javljaju se članci dr. *Slovena Smodlake* i dr. *Vinka Lozovine* o vještačenju rukopisa (1929/1930).

Na sveučilištu u Beogradu situacija je bila nešto povoljnija. Nove orijentacije u suzbijanju kriminaliteta prodrle su 1921. na Pravni fakultet uvođenjem predmeta kriminalna politika (profesor *Mihajlo Čubinski*). Čubinski je još 1924. godine u Arhivi za pravne i društvene nauke pokrenuo pitanje osnivanja Kriminalističkog instituta na Univerzitetu u Beogradu. Pripremanju osnivanja pristupa se 1926. a do njegova djelovanja dolazi 1929. godine. Iste godine uveden je u studij pravnika predmet kriminalna tehnika, a za honorarnog profesora za taj predmet izabran je *Sergej Tregubov*. Od toga vremena, s manje ili više uspjeha, zavisno od političkih događaja, nastoji se na kriminalističkom obrazovanju pravnika. Kao značajniju pojavu toga vremena valja istaći tiskanje djela *Tregubova* i *Andonovića* (šefa Tehničke policije) »*Kriminalna tehnika*« (1935), koje predstavlja prvo sistematsko izlaganje kriminalističke tehnike kod nas. Od stručnih djela iz tog razdoblja valja istaći i djela dr. *Hansa Bauera*« »*Daktiloskopija*« i »*Vještačenje rukopisa*«.

Za Sloveniju je karakteristično da je prednjačila u razvijanju, populariziranju i istraživanjima u oblasti kriminologije. Svojim znanstvenim dostignućima na tom području do stvaranja SFRJ ističu se *Fran Milčinski, Aleksandar Maklencov* i dr. *Metod Dolenc*.

U Ministarstvu unutrašnjih poslova u Beogradu osnovano je tehničko odjeljenje kojim je rukovodio *Andonović*. U njemu su započeli svoju ekspertiznu karijeru i prvi visokokvalificirani kriminalisti vještaci, kao npr. ing. *Simonović*. Njihov broj je vrlo malen, oprema skromna, a stvarni utjecaj na metode istrage neznatan. Informiranju o suvremenim kriminalističkim dostignućima doprinosi časopis *»Policija«*, a vještina otkrivanja učinilaca krivičnih djela uči se u žandarmerijskim školama. Pravila službe za žandarme prožeta su jakim elementima kriminalistike. U većim gradovima koji su imali posebnu policijsku organizaciju uvodi se registraciona tehnika i daktiloskopske zbirke. Na tom početnom nivou kriminalistike ostala je policija sve do tragičnih travanjskih dana 1941.

Protivno očekivanjima, krivično zakonodavstvo Kraljevine Jugoslavije spada u napredna zakonodavstva. Samo ni ono nije davalo nikakvih podstreka razvijanju kriminalistike.

Postavlja se pitanje zašto Kraljevina SHS odnosno Jugoslavija kroz gotovo 23 godine nije postigla značajnije rezultate na širem uvođenju znanstvenih (ne samo kriminalističkih) metoda u suzbijanju kriminaliteta. Među mnogobrojnim razlozima — čini mi se — odlučno značenje imaju slijedeći:

— Koncepcija slobode građana, odlučnija zaštita njihovih prava i interesa, a posebno ljudskiji odnos prema građanima — bili su strani postojećem monarhofašističkom režimu.

— Povijesno je utvrđena činjenica — naročito u vrijeme između dva rata — da totalitarni režimi vode ograničavanju prava i sloboda građana, sprečavanju prodora znanstvene misli i shvaćanja u organizaciju državnih poslova i društva te tipičnom i intenzivnom ispoljavanju sile. To su bile manifestacije vladanja jugoslavenskog režima.

— Neriješeno nacionalno i socijalno pitanje izazivalo je svakodnevne sukobe s vlašću i jačalo i omasovljavalo otpor radnih ljudi i obespravljenih naroda. Taj otpor ozbiljno je ugrožavao režim, koji je sve svoje snage angažirao na grubom obuzdavanju svih naprednih snaga i svakog progresivnog kretanja.

— Po opsegu značajan kriminalitet odlikovao se relativno primitivnim načinom izvršenja pa se u njegovu suzbijanju više angažirala brahijalna sila žandarmerije nego su primjenjivane znanstvene metode kriminalistike. Etiološki taj je kriminalitet imao značajne sociološke komponente (nezaposlenost, bijeda, obespravljenost, krajnja nezainteresiranost za sudbinu siromašnih ljudi), koje je trebalo otklanjati društvenom akcijom a ne krivičnopravnom represijom. Policija se maksimalno angažirala na lomljenu svakog progresivnog otpora prema režimu. Pri tome se pretežno služila sredstvima sile i terora.

3. Orijentacija na znanstvene metode u suzbijanju kriminaliteta u SFRJ

Oslobođenje zemlje od okupatora i izvršene revolucionarne promjene u državnom i društvenom uređenju ostvarili su — prvi puta u povijesti naših naroda — pogodne uvjete za svestrani razvitak na svim područjima života. Progresivnim subjektivnim revolucionarnim težnjama suprotstavljale su se u prvo vrijeme teške ekonomske i društvene posljedice rata i okupacije, pa su sva nastojanja prvenstveno upravljena na obnovu zemlje, pomoć žrtvama rata i okupacije, te na ubrzanu industrijalizaciju.

U oblasti suzbijanja kriminaliteta i neprijateljske djelatnosti organi pravosuđa i služba unutrašnjih poslova rvali su se s mnogobrojnim, teškim i složenim problemima:

— Suradnici okupatora i klasni neprijatelji, podržavani i podstrekivani od inozemnih obavještajnih službi, vršili su mnogobrojne zločinačke kontrarevolucionarne pokušaje da ometu razvitak naše socijalističke zajednice. Uspješno suprotstavljanje tim i takvim pokušajima predstavljalo je prvorazredni zadatak koji je angažirao najbolje snage novoga društva.

— Nakon uspješnog suzbijanja kontrarevolucionarnih pokušaja unutrašnjeg i vanjskog neprijatelja našli su se isti radnici pred novim zadatkom. Trebalo je suzbiti relativno masovna i svojevrsna krivična djela privrednog karaktera (zapuštanje obrade zemlje, nepredaja obaveznih viškova, široko razgranata nedopuštena trgovina, pasivan otpor aktiviranja radne snage za izgradnju kapitalnih objekata), koja su ugrožavala garantirano snabdijevanje radnih ljudi i obnovu zemlje.

— Politički, privredni i vojni pritisak na našu zemlju u vrijeme Informbiroa tražio je značajne dodatne napore da bi se osigurala nezavisnost zemlje i vlastiti slobodni socijalistički razvitak.

— Nova služba unutrašnjih poslova, javnih tužilaštava a djelomično i sudova našla se — prema uobičajenim kriterijima — pred gotovo nerješivim problemima. Pretežan dio kadrova u tim službama teško se kompromitirao suradnjom s okupatorima, a neki i u doba Kraljevine Jugoslavije, pa su morali biti zamijenjeni novim kadrovima odanim revoluciji i narodu, pripravnim da se odlučno i bez kolebanja suprotstave svakom neprijatelju, da štite i zaštite mlado socijalističko društvo u njegovu rastu. Takovi novi kadrovi, prekaljeni u ratu i revoluciji, svojim entuzijazmom i požrtvovnošću nadomještali su znanje i iskustvo. Zamjena kadrova u ovoj oblasti predstavljala je vrlo složen zadatak koji je uspješno završen. Dalji povijesni razvitak događaja to potvrđuje.

— U izgrađivanju narodne vlasti još u toku rata postalo je jasno da treba organizirano i sistematski pristupiti školovanju potrebnih kadrova. U toku rata, a naročito nakon oslobođenja, otvaraju se mnogobrojne škole i tečajevi za osposobljavanje ratnih kadrova za mirnodopske zadatke. To je posebno karakteristično za službu unutrašnjih poslova i javno tužilaštvo. Od mnogobrojnih primjera iz cijele zemlje navodim samo dva u kojima sam neposredno učestvovao. U Slavoniji još u toku rata (1944/45) organizirani su u Pakracu tečajevi za izvršne radnike službe sigurnosti kao priprema za mirnodopske zadatke. A u javnom tužilaštvu odmah nakon rata započeli su s radom mnogi javnotužilački tečajevi. Posebno ističem općejugoslavenski istražiteljski javnotužilački tečaj u Zagrebu, održan 1948/49. na kojem su učestvovali i oficiri vojnog tužilaštva. Kasnije se školovanje organizira na školama, fakultetima i posebnim visokim školama, koje su dale prve vlastite generacije stručnjaka u tim službama. Koliko je zalaganja, požrtvovanja i odricanja pratilo napore radnika i seljaka u svladavanju mnogobrojnih znanstvenih disciplina, ostat će neopravdano prekriveno velom zaborava.

— Služba unutrašnjih poslova, kao osnovni nosilac otkrivanja krivičnih djela i hvatanja učinilaca krivičnih djela, bila je u prvo vrijeme gotovo bez ikakvog kriminalističko-tehničkog instrumentarija i pomagala. Ono malo što je od toga bilo u Kraljevini Jugoslaviji, u toku rata je propalo. Tu službu tre-

balo je graditi sasvim iz početka. Jedino što je tu i tamo naslijeđeno bile su kriminalističke evidencije i daktiloskopske zbirke.

— Nova služba unutrašnjih poslova jedino što je naslijedila od bivše jugoslavenske policije jest podsvjesni odium poštenih građana. Paralelno s izgrađivanjem nove službe unutrašnjih poslova trebalo je graditi i mostove povjerenja i suradnje s poštenim radnim ljudima.

— Bez iskustva i tradicija, bez uzora koji bi se mogao u potpunosti usvojiti, trebalo je naći najadekvatniji oblik organizacije, koji će odgovarati novim društvenim odnosima i čija bitna karakteristika treba da bude zakonitost.

U takvim uvjetima trebalo je obavljati tekuće zadatke u suzbijanju kriminaliteta i istovremeno na najsvrsishodniji način i što je moguće brže uvoditi suvremene znanstvene metode u rad unutrašnjih poslova i pravosuđa.

U tim nastojanjima već koncem 1945. i početkom 1946. godine formirana su kriminalističko-tehnička odjeljenja u Kriminalističkim upravama Saveznog i republičkih sekretarijata unutrašnjih poslova. Prvenstveni zadatak tih odjeljenja bio je da u republikama i svim lokalnim organima uspostave stručnu službu identifikacije. Taj zadatak obuhvaćao je formiranje i sređivanje posebnih kriminalističkih evidencija, daktiloskopskih zbirki i zbirki signaletičkih fotografija. U njegovu izvršavanju trebalo je osposobiti određeni broj radnika za stručno uzimanje otisaka prstiju i dlanova za klasificiranje daktiloskopskih fiševa, za fotografska signalistična snimanja. Osim toga trebalo je i nabaviti osnovnu opremu u dosta velikom opsegu, što je iziskivalo dosta sredstava i truda, tim više što je vladala opća oskudica materijala, što je naša proizvodnja bila nedovoljna a za nabavke u inozemstvu nije bilo deviza.

Slijedeći krupni zadatak u oblasti kriminalističke tehnike bio je bolje osposobljavanje službe za kriminalističko-tehničku obradu mjesta kriminalnog događaja. Postepenim svladavanjem osnovnih znanja i sticanjem prvih iskustava u rasvjetljavanju krivičnih djela potvrđeno je poznato kriminalističko pravilo da je prva radnja u istrazi većine krivičnih djela stručni pregled mjesta kriminalnog događaja, ili u procesnom smislu uviđaj. Izvršenje tog zadatka otvaralo je nove napore u tri pravca: trebalo je nabaviti po opsegu (a time i po vrijednosti) značajnu opremu, kao što su fotografske kamere, pribor za daktiloskopiranje, mulažiranje i pronalaženje i fiksiranje različitih pronađenih tragova. Većinu ove opreme trebalo je nabaviti iz uvoza, kada je uvoz bio jako ograničen i po opsegu i asortimanu vrlo skroman. Izlazak na mjesto događaja zahtijevao je dalje odgovarajuće vozilo čija nabavka je vezana za značajna sredstva. I konačno svakodnevna sve šira primjena fotografskih postupaka zahtijevala je da se u svim većim jedinicama organiziraju i opreme fotolaboratoriji. Osim toga za ove nove zadatke trebalo je sistematski školovati i stalno osposobljavati odgovarajuće kadrove. Ova faza usvajanja kriminalističkih metoda trajala je duže i otežana je relativno velikim brojem organizacionih jedinica (oko 500) u kojima je trebalo organizirati ove poslove.

Dalji kvalitativno najsloženiji zadatak bio je organiziranje posebnih službi za kriminalistička vještačenja. U svladavanju toga zadatka trebalo je prebroditi izvanredno velike teškoće. Oprema mnogobrojnih laboratorija različitim znanstvenim instrumentarijem zahtijevala je velika devizna sredstva (u posljednjih 10 godina u tu opremu je u Jugoslaviji uloženo nekoliko stotina tisuća dolara). Za smještaj tih laboratorija trebalo je osigurati i adaptirati potreban prostor. Još teži je bio problem sa stručnim osposobljavanjem specijaliziranih vještaka. Nijedan naš fakultet ni visoka škola (osim medicinskih

fakulteta u specijalizaciji sudskih medicinara) nisu i ne osposobljavaju kadrove za kriminalistička vještačenja. U takvoj situaciji upućivanje naših stručnjaka na dopunsko školovanje u Institut znanstvene policije i kriminologije u Lausannu pokazalo se kao uspješno polazno rješenje. Iako danas u našim ustanovama za kriminalistička vještačenja rade fakultetski obrazovani kadrovi raznih specijalnosti i postižu dobre rezultate, ipak su oni manje ili više upućeni na stjecanje vlastitih iskustava bez dovoljne stručne pomoći. Dakle, taj zadatak se ne može smatrati do kraja riješen. Toj svojevrsnoj službi trebalo je dati i adekvatnu organizaciju i status.

Budući da se danas nivo kriminalistike i stupanj primjene znanstvenih metoda u suzbijanju kriminaliteta u jednoj zemlji utvrđuje stupnjem razvijenosti ustanova za kriminalistička vještačenja — treba utvrditi što smo u tom pogledu postigli.

Situacija u pojedinim socijalističkim republikama i pokrajinama je različita, kao što se razlikuje i organizacija, dostignuti stručni nivo i opseg primjene kriminalističkih vještačenja u istrazi krivičnih djela. Karakteristično je, međutim, da su posljednjih 20 godina na tom području u cijeloj Jugoslaviji postignuti vrlo zapaženi rezultati.

U SR Hrvatskoj kao posebna jedinica pri RSUP-u osnovan je koncem 1952. Ured za kriminološka ispitivanja koji danas djeluje pod nazivom Zavod za kriminalistička vještačenja i kriminološka istraživanja.

U SR Srbiji kriminalističke ekspertize vrši posebna jedinica Službe javne sigurnosti pod nazivom Biro za kriminalističku tehniku. Osim toga ne mali broj ekspertiza vrši se i u posebnoj jedinici u Sekretarijatu za unutrašnje poslove grada Beograda.

U SR Bosni i Hercegovini je dr. *Mika Pavlović* u sastavu RSUP-a osnovao 1955. Zavod za kriminološka ispitivanja koji je unatoč vrlo uspješnom startu reorganiziran u Odjeljenje za kriminalističku tehniku koji sada obavlja kriminalistička vještačenja.

U SR Sloveniji vrlo uspješno djeluje kao ekspertizna ustanova Kriminalističko-tehnički laboratorij RSUP-a.

U SR Makedoniji Odjeljenje za kriminalističko-tehnička ispitivanja u RSUP-u posljednjih nekoliko godina nabavilo je suvremenu laboratorijsku opremu i proširilo broj stručnih radnika.

U SR Crnoj Gori nema posebne organizacione jedinice za poslove kriminalističkih ekspertiza. Dio tih ekspertiza obavljaju srodne ustanove a dio se šalje na rad u specijalizirane službe drugih republika (najčešće SR Srbije).

U SP Vojvodini duga je i uspješna tradicija rada na kriminalističkim ekspertizama, a u SP Kosovo u posljednje dvije godine vrše se značajni napori za osposobljavanje odgovarajuće službe.

Razumljivo je da se u svim našim republikama i pokrajinama osim razvijanja kriminalističkih ekspertiza organizirano i sistematski razvijaju i svi drugi kriminalističko-tehnički poslovi koji se pretežno obavljaju u općinskim organima unutrašnjih poslova.

Snažan poticaj razvijanju kriminalistike i usvajanju znanstvenih metoda u radu unutrašnjih poslova daju s t r u č n i r e s o r n i č a s o p i s i. Savezni sekretarijat za unutrašnje poslove izdaje mjesečnik »*13. maj*« koji je počeo izlaziti odmah nakon oslobođenja pod nazivom »*Narodna milicija*«. Republički sekretarijat Srbije izdaje časopis »*Bezbednost*«. U Makedoniji resorni časopis

je najprije nosio naziv »*Narodeni milicioner*«, a sada se zove »*Bezbednost*«. U Sloveniji izlazi resorni časopis »*Varnost*« koji je slijednik ranijeg »*Strokovnog lista*«. RSUP te republike pomaže izdavanje stručno afirmiranog časopisa »*Revijo za kriminalistiko in kriminologijo*«. Zavod za kriminalistička vještačenja i kriminološka istraživanja RSUP-a Hrvatske izdaje od 1953. dvomjesečnik »*Priručnik za stručno obrazovanje radnika unutrašnjih poslova*«. Tromjesečnik »*Izbor članaka iz stranih časopisa*«, koji je izlazio 1955—1968. i predstavljao jedinstvenu ediciju u našoj zemlji, jer je objavljivao isključivo prijevode iz inozemnih kriminalističkih i policijskih časopisa, na žalost je iz financijskih razloga prestao izlaziti. Ovi časopisi stručno su se afirmirali i stalno doprinose stručnom usavršavanju službe.

Još riječ dvije o ulozi Saveznog sekretarijata za unutrašnje poslove u razvijanju kriminalistike i kriminalističko-tehničkih poslova. U podjeli poslova između Saveznog sekretarijata, s jedne strane, i republičkih i pokrajinskih sekretarijata, s druge strane, neposredno vršenje kriminalističkih ekspertiza i drugih kriminalističko-tehničkih zahvata stavljeno je u nadležnost republika odnosno pokrajina. Osnovna aktivnost Saveznog sekretarijata u toj oblasti je opće usmjeravanje, koordiniranje i različiti oblici stručne pomoći. Mislim da niz kriminalističko-tehničkih rješenja treba da bude istovrsno za područje cijele Jugoslavije. U posljednjih nekoliko godina Savezni sekretarijat je na nov i efikasan način doprinosio rješavanju značajnih stručnih pitanja.

Na inicijativu i pod rukovodstvom Službe javne sigurnosti osnovana je stručna međurepublička i međupokrajinska komisija koja je raspravila i usvojila normative za kriminalističko-tehničku opremu općinskih, pokrajinskih i republičkih organa unutrašnjih poslova. Ovi normativi objavljeni su u posebnoj knjižici. Osim toga povremeno se u posebnoj ediciji (»*Tehnički informator*«) objavljuju podaci o pojedinim tehničkim sredstvima i mogućnostima njihove nabavke i primjene. Ta akcija omogućava pravilniju orijentaciju u kriminalističko-tehničkom opremanju i postepeno doprinosi jednobraznosti opreme.

U razrješavanju problema naknadnih specijalizacija naših eksperata organiziran je posjet stručnjaka vodećim kriminalističkim laboratorijima razvijenih evropskih zemalja i utvrđeno je u kojoj zemlji, pod kakvim uvjetima i za koje ekspertize i druge kriminalističko-tehničke poslove bi se u tim laboratorijima mogla vršiti specijalizacija i naših kadrova. Ta saznanja omogućavaju dugoročnija i solidnija planiranja u specijalizaciji kadrova i neophodnom pokrivanju deficitarnih radnih mjesta.

Značajan stručni doprinos Saveznog sekretarijata za unutrašnje poslove je pokretanje stručne biblioteke Službe javne sigurnosti. Nakon rasprava u kojima su učestvovali stručnjaci iz svih republika imenovan je redakcijski kolegij (predsjednik *Bojan Škrk*) koji je izradio dugoročni program izdavanja kraćih edicija u kojima se obrađuje tematika od interesa za službu unutrašnjih poslova. U prva dva izdavačka programa obuhvaćeno je oko 40 tema, od kojih je 11 obrađeno i tiskano a 9 se nalazi u završnoj fazi. Svaka knjižica sadrži 5—10 araka i obrađuje jednu temu. Primjera radi, navodim neke već objavljene teme: *Ognjen Jovašević* i *Dragoljub Vujović:* Postupanje po krivičnoj prijavi; *Vaskrsije Vujasinović* i *Aleksandar Simonović:* Priručnik za postupanje pri održavanju javnog reda i mira na masovnim skupovima; *Miodrag Došić:* Kriminalistička obrada krivičnih djela nedozvoljene trgovine; *Svetin Frleta:* Šta treba znati o carinskoj službi; *Mate Kalanj* i *Anton Lukežić:* Organizacija suzbijanja kriminaliteta u turističkoj sezoni i u turističkim mjestima; Mr. *Slobodan Tatarac* i dr. *Andrija Makra:* Služba unutrašnjih poslova i prevencija kriminaliteta; *Vlado Vidic:* O mikrotragovima u kriminalističkoj obradi; Mr. *Radmila Šovljanski* i dr. *Miroslav Šovljanski:* O otrovima i narkoticima u kriminalističkoj obradi; *Vlado Perić:* Kako se prikupljaju i provjeravaju obavještenja o krivičnim djelima za koja se goni po službenoj dužnosti; i drugi. Program je redakcije da do 1975. izda oko 100 svezaka i da na taj način budu obrađena sva značajna pitanja iz rada službe. Izbor autora vrši se na temelju javnog otvorenog natječaja, što omogućava suradnju poznatih stručnjaka u određenim oblastima. Financijska pomoć SSUP-a omogućila je da se pojedine monografije prodaju po vrlo pristupačnim cijenama. Ova biblioteka po svome opsegu, brojnosti obrađenih tema, kvaliteti obrade i tiražu predstavlja do sada najveću akciju u stručnom osposobljavanju kadrova kod nas. Ovakvih primjera ima malo (osobito ako se ima na umu intenzitet izdavanja) u Evropi i svijetu.

Posebna međurepublička i pokrajinska stručna komisija je izvršila preglede nastavnih programa raznih tečajeva i škola koje su organizirane od službe unutrašnjih poslova i za njene potrebe. Kako su se nastavni programi pojedinih republika iz istog predmeta dosta razlikovali, to su učinjeni značajni napori da se maksimalno usklade.

Konačno SSUP se sve češće javlja kao organizator stručnih savjetovanja o najrazličitijim stručnim, organizacionim, kadrovskim i drugim pitanjima.

Opisana metoda rada predstavlja značajnu novost u radu službe unutrašnjih poslova i značajno potiče prihvaćanje i uvođenje znanstvenih metoda u rad službe unutrašnjih poslova.

U znanstvenom suzbijanju kriminaliteta sve značajniju ulogu igraju kriminalistička i kriminološka i s t r a ž i v a n j a. Što je na tom području postignuto u SFR Jugoslaviji?

Prije nego izložim ustanove koje se tim zadacima bave i njihove rezultate, želio bih da izložim svoj stav prema tim istraživanjima.

Ta istraživanja treba da na osnovu općih naučnih dostignuća i saznanja istražuju našu društvenu stvarnost i dinamiku — strukturu, etiologiju, represiju i prevenciju kriminaliteta, kako se manifestira u našem društvu zavisno od postojećih društvenih odnosa. Posebno nas interesiraju takova znanstvena saznanja koja nam omogućavaju društvene akcije u interesu zaštite i pomoći socijalističkim građanima. Smatram da istraživanja u našoj zemlji osim fundamentalnih saznanja treba da pruže i takve činjenice koje mogu biti putokaz za praktične zakonodavne, organizacione, krivično-pravne, ekonomske i druge društvene akcije koje u krajnjoj liniji doprinose postepenom eliminiranju kriminalnih podstreka i situacija. Da bi se ostvarila ta dva osnovna zadatka — vezanost istraživanja za naše društvo i orijentiranost istraživanja i na pitanja od kojih zavisi društvena akcija — takve istraživačke ustanove treba da su što potpunije, neposrednije i stalno vezane za konkretni život.

U posljednjih 15 godina četiri specijalizirane ustanove za istraživanja u oblasti kriminaliteta objavile su preko 80 radova, a planovi istraživačkog rada sadrže još dvadeset tema u obradi. Kronološkim redom osnivanja radi se o slijedećim ustanovama:

1. Zavod za kriminalistička vještačenja i kriminološka istraživanja RSUP-a Hrvatske, osnovan 1952/53, u zbirci studija objavio je rezultate istraživanja: o krivičnim djelima protiv privrednog sistema; o krivičnim djelima lišenja života na području SR Hrvatske (1946—1955); o krivičnim djelima falsificiranja isprava; o saobraćajnoj nedisciplini; o razbojništvu; o prevari.

U zbirci monografija: o kriminalitetu u općim poljoprivrednim zadrugama; džepari iz sela Pribislavec i Totovec; o jednoj kriminalnoj obitelji; čedomorstva i pobačaji na području SR Hrvatske; antisocijalističke pojave i maloljetnička delikvencija sa stanovišta javnog reda i mira; sprečavanje službene osobe u vršenju službene radnje; odnos policije i javnosti.

U zbirci kriminoloških podataka i materijala: samoubojstva na području SR Hrvatske (1945—1958), a u zbirci podataka od općeg interesa za suzbijanje kriminaliteta: brojnost i plaće policajaca u inozemstvu.

Na žalost, od 1968. godine odlaskom iz ove službe nekoliko stručnjaka ta su nastojanja zamrla. Podatke o istraživačkom radu iznijeli smo potpunije zato što se radi o ustanovi u sastavu službe unutrašnjih poslova. Mislim da nema i ne može biti znanstvenog suzbijanja kriminaliteta ako i služba unutrašnjih poslova ne provodi odgovarajuće ispitivanje.

2. Institut za kriminologiju pri Pravnom fakultetu u Ljubljani osnovao je dr. *Lučovnik* na Pravnom fakultetu 1954. godine i od te godine uspješno i kontinuirano djeluje. Do sada je izvršeno oko 30 ispitivanja od kojih je veći dio i publiciran. Neki od tih radova spadaju u fundamentalna ispitivanja (Kriminologija u krivičnom pravosuđu — zbornik; dr. *Ljubo Bavcon:* Kriminalna politika i njezine tendence u socijalističkom društvu; Problemi povrata — zbornik; dr. *Peter Kobe:* Povratništvo u krivičnom i upravnom postupku; itd.), dok drugi raspravljaju aktuelna pitanja naše teorije i prakse (*A. Klanjšek:* Selekcija pitomaca za otvoreni odgojno-popravni dom u Igu; Analiza sudskih odluka izrečenih psihički abnormnim učiniocima krivičnih djela; dr. *Katja Vodopivec:* Grupiranje pitomaca; Sudsko odmjeravanje kazni u SR Sloveniji). Ovaj Institut afirmirao se ne samo u Jugoslaviji nego i u Evropi. Svojim upornim (s obzirom na objektivne teškoće) i kontinuiranim nastojanjima značajno doprinosi unošenju znanstvenih elemenata u suzbijanju kriminaliteta.

3. Institut za kriminološka i kriminalistička ispitivanja u Beogradu, osnovan odlukom Saveznog izvršnog vijeća koncem 1960. godine. Osnivač i direktor Instituta dr. *Milan Milutinović*. Objavio je preko 30 radova koji se odlikuju opsegom ispitivanja i nastojanjem da se u istraživanja prostorno obuhvati cijela Jugoslavija. U oblasti maloljetničke delikvencije ističemo radove: dr. *Ljubiša Lazarević:* Položaj mlađih punoljetnih osoba u krivičnom pravu; dr. *Lj. Lazarević, O. Matić* i dr. *V. Simonović:* Primena zavodskih vaspitnih mera prema maloletnicima; dr. *A. Todorović* i drugi: Prestupništvo maloletnika u industrijskim naseljima; *Olgica Matić* i drugi: Sileđije; itd. U oblasti kriminalistike objavljeni su radovi: dr. *Ž. Aleksić:* Primena naučnih dostignuća kod ličnih izvora dokaza u krivičnom postupku; dr. *Vladan Vasiljević* i drugi: Priručnik za vršenje uviđaja kod saobraćajnih nezgoda na putevima; dr. *Ž. Aleksić:* Uviđaj kod paljevina. Institut je objavio i prijevode krivičnih zakonika nekih zemalja. U oblasti suzbijanja privrednog kriminaliteta stručnu pomoć pružaju djela: dr. *Dragomir Davidović:* Privredni kriminalitet i uloga društvene kontrole u njegovom suzbijanju; dr. *E. Ivošević*

i drugi: Privredni kriminalitet u Jugoslaviji 1960—1963. U oblasti penitencijalnih nauka: dr. *D. Davidović* i drugi: Efikasnost kratkih kazni lišenja slobode.

Ovaj Institut uspostavio je mnogobrojne veze sa sličnim institutima u inozemstvu i time doprinio izmjeni iskustava i afirmaciji kriminologa i kriminalista Jugoslavije u inozemstvu. Institut u zajednici s Jugoslavenskim udruženjem za krivično pravo i kriminologiju od 1963. godine izdaje časopis *»Jugoslavenska revija za kriminologiju i krivično pravo«* koja je postala značajna tribina naših penalista, kriminologa i kriminalista. Značajna je uloga Instituta u osnivanju i djelovanju Jugoslavenskog udruženja za krivično pravo i kriminologiju.

4. U SR Makedoniji u 1962. godini osnovan je »Ured za kriminološki i psihološki istražuvanja« čiji je slijednik »Institut za sociološki i političko-pravni istražuvanja u Skopje«. I ovaj Institut izvršio je dvadesetak ispitivanja iz oblasti od interesa za suzbijanje kriminaliteta. Spomenimo najznačajnije: potpunost i točnost osnovnih izvora podataka o ranijoj osuđivanosti povratnika; statističko produženo praćenje grupa maloljetnih prvo prestupnika učinilaca krivičnih djela krađe; povrat i povratnici na teritoriju SR Makedonije; problemi statistike kriminaliteta i prijedlozi za njihovo rješenje; opseg i dinamika kriminaliteta na području SR Makedonije prema podacima organa unutrašnjih poslova; problemi izvršenja kratkih kazni lišenja slobode u zatvorima na teritoriju SR Makedonije; preodgojni procesi u vaspitno-popravnom domu u Tetovu.

Toj aktivnosti posebno organiziranih istraživačkih ustanova valja dodati i mnogobrojne radove kriminološkog i kriminalističkog karaktera koje su izradili polaznici postdiplomskog studija kao svoje magistarske radove i kandidati za naslov doktora nauka kao svoje doktorske dizertacije. Ni u jednom

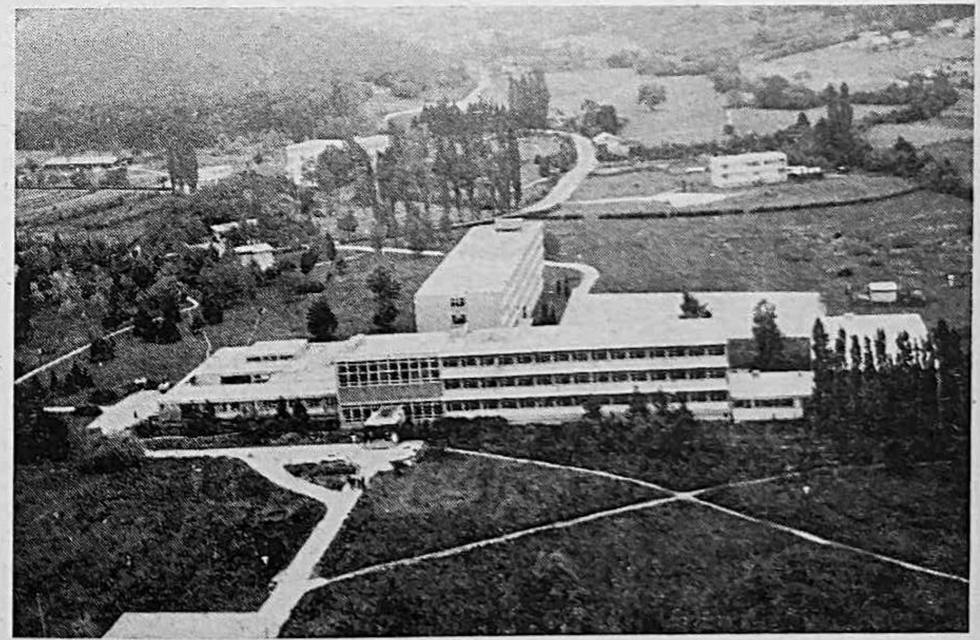

Slika 15 — Školski centar RSUP-a u Zagrebu snimljen iz helikoptera

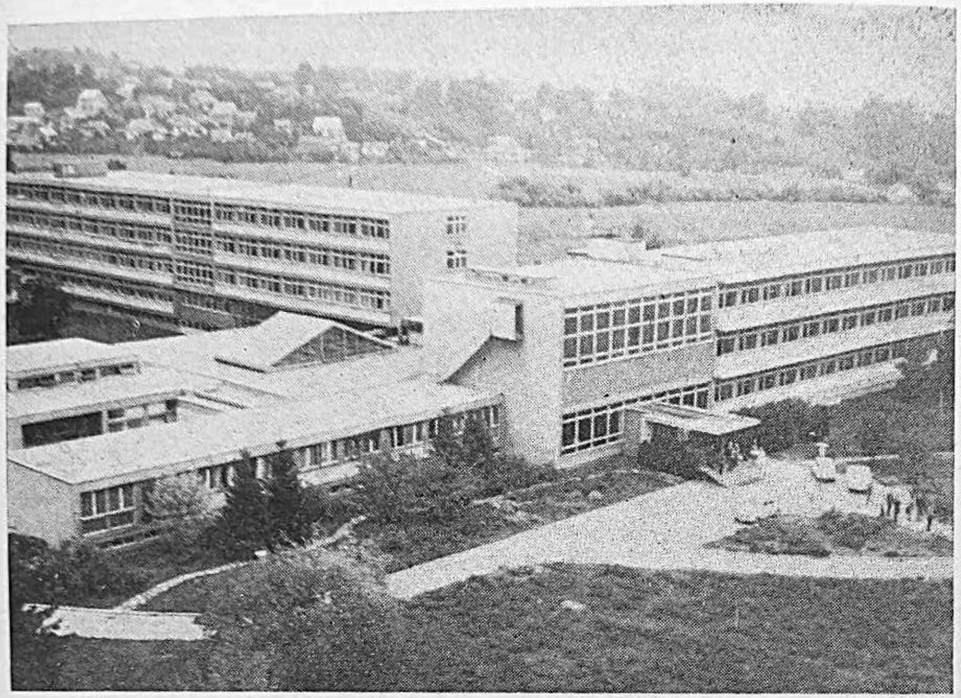

Slika 16 — Kompleks zgrada Školskog centra u kojemu djeluje i Viša škola za unutrašnje poslove

razdoblju naše povijesti nije u tako kratko vrijeme učinjeno toliko mnogo na istraživanju kriminalnog fenomena. Iako bi kritička selekcija neke od tih radova svela više na stručne nego znanstvene radove, oni vrše prodor u pravcu znanstvenog pristupa ovom značajnom društvenom fenomenu. Da bismo eventualnu euforiju sveli u realnije okvire, valja konstatirati da u pogledu šireg korištenja i studiranja tih radova postoje teškoće i propusti koji umanjuju pozitivne učinke izvršenih napora.

Nastava kriminalistike i kriminologije na fakultetima i visokim školama. Pitanje nastave tih predmeta nije riješeno jedinstveno. Fakulteti, visoke i više škole, imaju značajnu samostalnost u propisivanju nastavnog programa, pa zbog toga postoje razlike koje teško otklanjaju i rasprave na interfakultetskim konferencijama. Društvo insistira na ubrzanju studija i na specijalizaciji, a nivo studija istovremeno zahtijeva vrlo solidna opća znanja u određenoj oblasti.

Kriminalistika se najpotpunije predaje na srednjim i Višoj školi za unutrašnje poslove. U nastavnim programima tih škola kriminalistika je jedan od glavnih ispitnih predmeta, a predaje se dvije godine. Očekuje se da će obnavljanje Više škole za unutrašnje poslove (od 1970. u Zagrebu) doprinijeti stručnom unapređivanju službe i njezinu osposobljavanju za rad u novim uvjetima (prema Noveli ZKP).

U nastavi kriminalistike na pravnim fakultetima (u drugom stupnju) postoje tri rješenja: na nekim fakultetima predaje se uz krivično procesno pravo, na drugim kao samostalni obavezni predmet za studente određenog smjera, na trećima se uopće ne predaje. Na onim pravnim fakultetima na kojima se usmjeravanje pravnika i njihova specijalizacija vrši na studiju III. stupnja ili postdiplomskom studiju (na kojemu se stječe zvanje magistra prava) predaje se i kriminologija i kriminalistika. Tako na primjer na Pravnom fakultetu u Zagrebu prof. dr. *Vladimir Bayer* osnovao je u školskoj godini 1958/59. postdiplomski studij iz krivično-pravnih predmeta čiji nastavni program sadrži kao obavezne ispitne predmete i kriminologiju i kriminalistiku. Ista situacija je i na postdiplomskom studiju iz oblasti saobraćajne delikvencije koji je osnovao profesor dr. *Bogdan Zlatarić* 1970/71. Slična je situacija i na postdiplomskim studijama na Pravnom fakultetu u Ljubljani i Beogradu.

Iako su u posljednje vrijeme postignuti pozitivni rezultati na sistematskom učenju kriminalistike i kriminologije, oni još ne zadovoljavaju. Nezamislivo je da radnik unutrašnjih poslova ili pravosuđa može uspješno obavljati svoje poslove bez osnovnih kriminalističkih i kriminoloških znanja.

Društvena aktivnost pravnika krivičara, kriminalista i kriminologa odvija se i u specijaliziranom društvu Saveza pravnika Jugoslavije, Jugoslavenskom udruženju za krivično pravo i kriminologiju, osnovanom 1961. godine. Stručna savjetovanja tog društva (kojih je do 1971. godine održano 10) po aktuelnosti raspravljanih tema, stručnosti podnesenih referata i svestranoj diskusiji postala su značajan faktor u razvijanju teorije i prakse suzbijanja kriminaliteta. Ti skupovi redovno okupljaju na svako zasjedanje nekoliko stotina renomiranih stručnjaka. Časopis udruženja *»Jugoslavenska revija za kriminologiju i krivično pravo«* objavio je u toku 9 godina izlaženja mnogobrojne članke, od kojih neki predstavljaju doprinos našoj teoriji i praksi.

Udruženje pravnika i pojedini fakulteti izdaju stručne pravne časopise koji također povremeno objavljuju i članke kriminološkog i kriminalističkog karaktera (npr. *»Arhiv za pravne i društvene nauke«* — Beograd; *»Pravnik«* — Ljubljana; *»Naša zakonitost«* — Zagreb; *»Pravni život«* — Beograd; *»Anali pravnog fakulteta u Beogradu«*; *»Zbornik Pravnog fakulteta u Zagrebu«*; *»Godišnjak Pravnog fakulteta u Sarajevu«*; i tako dalje).

4. Organizacija kriminalističko-tehničkih poslova u SR Hrvatskoj

Na primjeru službe unutrašnjih poslova u SR Hrvatskoj prikazat ću organizaciju izvođenja kriminalističko-tehničkih poslova. Ta organizacija ne razlikuje se bitno od organizacije tih poslova u drugim republikama i pokrajinama pa može poslužiti kao informacija o organizaciji te službe u Jugoslaviji.

Općina predstavlja osnovnu društveno-političku zajednicu u našem sistemu. Radi toga Zakon o unutrašnjim poslovima određuje da se osnovni organ unutrašnjih poslova nalazi u svakoj općini. U SR Hrvatskoj taj organ se zove Stanica javne sigurnosti, dok je u nekim većim gradovima zadržao naziv Sekretarijat javne sigurnosti. U svakoj SJS predviđa se i obavljanje kriminalističko-tehničkih poslova koji u cijelosti treba da pokriju i poslove mjesno nadležnog općinskog suda, a u granicama svoje osposobljenosti i poslove za koje su stvarno nadležni okružni sudovi, a događaj se zbio na području dotične SJS.

U kriminalističko-tehničke poslove na nivou SJS spadaju:

A) u provođenju uviđaja i rekonstrukcija:

— stručno osiguranje mjesta događaja do dolaska suca istražitelja,

— provođenje uviđaja u hitnim slučajevima i kada se ne traže posebna specijalistička znanja,
— suradnja u uviđaju koji provodi sudac istražitelj ili drugi ovlašteni organ,
— fiksiranje stanja pronađenog uviđajem,
— pronalaženje, fiksiranje i pakovanje tragova koji mogu poslužiti za utvrđivanje krivičnog djela ili pronalaženje učinioca.
izrada fotoelaborata, skica i izvještaja o provedenom uviđaju ili rekonstrukciji.

B) u postavljanju zahtjeva za vještačenje tragova i u drugim kriminalističkim vještačenjima:
— instruiranje zahtjeva za vještačenje.

C) U poslovima identifikacije:
— stručno sastavljanje osobnog opisa,
— signaletički fotografiranje,
— uzimanje otisaka prstiju i dlanova od osoba i leševa za identifikaciju i zbirke,
— kriminalističko-tehnički poslovi u identifikaciji leševa,
— identifikacija osoba i stvari,
— rad na zamolnicama Interpola.

D) U poslovima pretrage prostorija i osoba:
— tehničko fiksiranje stanja pronađenog pretresanjem.

Poslovi oko vođenja operativnih kriminalističkih evidencija povjeravaju se posebnoj referadi, ali u malim SJS, a malim opsegom kriminalističko-tehničkih poslova, mogu biti povjerene i kriminalističkim tehničarima.

Osim organiziranog i sistematskog nastojanja da svaki radnik javne sigurnosti proširuje svoje kriminalističko znanje, kao uvjet za stručno obavljanje poslova, u svakom sekretarijatu ili stanici javne sigurnosti treba sistematizirati jedno ili više radnih mjesta (prema konkretnim potrebama) kriminalističkog tehničara odnosno višeg kriminalističkog tehničara.

Za radno mjesto kriminalističkih tehničara treba zahtijevati slijedeće uvjete:

— Š k o l s k u s p r e m u: potpunu srednju školu, i to: općeobrazovna škola II. stupnja, ili srednja stručna škola unutrašnjih poslova, ili srednja stručna škola onih smjerova koji imaju veze sa zadacima u unutrašnjim poslovima. Gdje je god to moguće treba eliminirati sve ostale srednje škole, osim one unutrašnjih poslova i općeobrazovne škole II. stupnja.

— R a d n o i s k u s t v o: u pravilu dvije godine radnog iskustva na poslovima kriminalističke obrade u miliciji ili na izvršnim poslovima državne sigurnosti. Takvo radno iskustvo omogućava da se utvrde sposobnost i sklonost određenog radnika za kriminalističko-tehničke poslove i da se program dopunskog školovanja za poslove kriminalističke tehnike odtereti od općih predmeta.

— D o b pri stupanju u službu ne bi trebala biti viša od 25 do 30 godina, jer ti poslovi zahtijevaju značajne psihofizičke napore i dopunsko školovanje, koje je uspješnije i ekonomičnije ako se poduzima ranije.

— P s i h o f i z i č k e s p o s o b n o s t i. Uspjeh na tom radnom mjestu u velikoj mjeri zavisi od toga da li određeni radnik prima to radno mjesto kao svoj poziv, da li je za te poslove zainteresiran, ili za njega to radno mjesto predstavlja privremeno rješenje zaposlenja. Osim toga radnik je na tom radnom mjestu izvrgnut posebnim fizičkim naporima, izvrgnut je raznim traumama (leševi, krv, nečistoća), treba da logično zaključuje, da je objektivan

i uporan, itd. Ova sposobnost utvrđuje se raznim testovima, razgovorima, pokusnim zadacima, a najbolje će se moći provjeriti u toku školovanja.

— Z a v r š n i s r e d n j i k r i m i n a l i s t i č k o - t e h n i č k i t e č a j koji se po posebnom programu i u trajanju od 6 mjeseci provodi u Školskom centru SUP-a u Zagrebu.

S t a t u s tehničara. Kriminalistički tehničar ima u resoru užu specijalnost i u načelu se ne bi smio raspoređivati na druge poslove. S obzirom na povećane napore u službi i na interes službe da pojedini tehničar što duže ostane na radnom mjestu u tehnici, trebalo bi ovim radnicima osigurati:
— poseban dodatak,
— beneficirani radni staž,
— radnu odjeću za teren i osobna zaštitna sredstva za rad u laboratoriju,
— prvenstvo da pod istim općim uvjetima napreduje na viša radna mjesta u kriminalističko-tehničkoj struci.

U posljednjih nekoliko godina ubrzano je opremanje općinskih organa unutrašnjih poslova kriminalističko-tehničkom opremom. Kriteriji utvrđeni od Komisije za tehničku opremu SJS — obaveznom instrukcijom republičkog sekretara (295 od 8. VI. 1967.) uvedeni su u život. Osnivanjem Fonda za sigurnost saobraćaja i tehničko opremanje Službe javne sigurnosti — u SRH dobiveni su sigurniji izvori financiranja. Tako se moglo npr. samo u 1968 u tu opremu uložiti oko 200 miliona, a u 1969 godini oko 150 miliona starih dinara. Oprema je raspodijeljena na 114 jedinica i organa na području Republike pa je uz sredstva koja su uložile općinske skupštine i uz pomoć koju su pružile neke radne organizacije postignut značajan napredak u kriminalističko-tehničkom opremanju službe javne sigurnosti. Iako još nisu podmirene sve potrebe, iako stalan razvitak tehnike otvara nove mogućnosti u oblasti kriminalistike, može se konstatirati da nije bilo zadatka koji se nije mogao izvršiti samo zato što odgovarajući organ nije raspolagao s opremom. Osim brige za stalno obnavljanje i dopunjavanje kriminalističko-tehničke opreme na terenu, osnovni je zadatak u ovom času značajniji — da se stalno stručno osposobljavaju kadrovi koji treba da upotrebljavaju već postojeću opremu, a ne da ona zbog nedovoljne stručnosti stoji neupotrebljena.

Prema tome, u organiziranju službe, izboru i školovanju kadrova te opremanju općinskih organa unutrašnjih poslova u oblasti kriminalističke tehnike postignuti su značajni rezultati i stvorena solidna osnova na kojoj se može dalje razvijati ova služba.

C e n t r i j a v n e s i g u r n o s t i su posebne organizacione jedinice Republičkog sekretarijata koje djeluju u većim gradovima s mjesnom nadležnošću za veći broj općinskih organa za unutrašnje poslove (u Splitu na primjer za 22 općine). Osnovni zadatak tih centara jest da pružaju stručnu pomoć općinskim organima javne sigurnosti u sprečavanju i otkrivanju krivičnih djela kao i u pronalaženju i hvatanju učinilaca krivičnih djela. Status tih centara utvrđen je u Zakonu o unutrašnjim poslovima (čl. 21), a pobliže odredbe o zadacima tih centara u oblasti određenih grupa poslova utvrđene su posebnom obaveznom instrukcijom republičkog sekretara (br. 432 od 21. IV. 1968).

Do osnivanja centara javne sigurnosti došlo je povodom ukidanja kotareva kao većih društveno-političkih zajednica koje su povezivale rad više općina, kao rezultat orijentacije na općine kao društveno-političke organi-

zacije samoupravljanja radnih ljudi i društveno-ekonomske zajednice stanovništva te radi uklanjanja slabosti u službi unutrašnjih poslova utvrđenih na IV. brionskom plenumu CK SKJ. Da se ovakva krupna promjena (u uvjetima nedovoljnog broja stručnih kadrova i tehničke opreme) ne bi štetno odrazila na rad službe unutrašnjih poslova u suzbijanju kriminaliteta — kao privremenoj mjeri (to je moje osobno mišljenje) pristupilo se osnivanju tih centara. I druge socijalističke republike našle su se pred sličnim problemima pa su utvrđivale slične mehanizme (u SR Sloveniji Uprave za unutrašnje poslove, u SR Srbiji zajedničke službe općina, itd.).

U kriminalističko-tehničke poslove centara spadaju:

1. Vođenje lokalne monodaktiloskopske zbirke i svi poslovi u vezi s tom zbirkom (takove lokalne zbirke već postoje u CJS u Osijeku, Rijeci i Splitu). Da li će se i gdje formirati lokalna monodaktiloskopska zbirka zavisi od toga da li su ispunjeni potrebni kadrovski, smještajni i financijski uvjeti te da li je i formiranje takve zbirke opravdano s obzirom na opseg i fenomenologiju kriminaliteta.

2. Obavljanje složenih uviđaja, prikupljanja, fiksiranja i pakovanja tragova i instruiranja zahtjeva za vještačenje (ovi poslovi obavljaju se ili po vlastitoj inicijativi, nalogu načelnika centra, ili po zahtjevu područne stanice javne sigurnosti, ili na molbu nadležnog istražnog suda).

3. Obavljanje složenijih pretresanja i fiksiranja pronađenog stanja tehničkim sredstvima.

4. Poslovi prethodnog ispitivanja i eliminacije:
a) benzidinske probe na mrlje za koje se sumnja da potječu od krvi;
b) primjena »bretalajsera« radi utvrđivanja alkoholne **opijenosti;**
c) izlučivanje domaćih i sumnjivih osoba kod tragova papilarnih linija;
d) eliminacija testova pisanih pisaćim strojem na osnovi općih karakteristika stroja.

5. Izazivanje brojeva i znakova na metalu kada se radi o željeznim predmetima.

6. Daktiloskopska vještačenja — ako nisu složena.

7. Utvrđivanje djelovanja pravca sile na staklo.

8. Kod jednostavnih brava utvrđivanje — za operativne potrebe — kako je brava otvorena.

9. Utvrđivanje istovjetnosti traga stopala i guma vozila — osim u složenim slučajevima.

10. Briga o razvijanju i unapređivanju kriminalističke tehnike u stanicama javne sigurnosti i njihovim odjeljenjima, a na svom području, i to:
a) prati rad, instruira i pruža stručnu pomoć kriminalističkim tehničarima u SJS i njihovim odjeljenjima;
b) vrši stalnu kontrolu o kriminalističko-tehničkoj opremljenosti SJS i operativnoj uporabivosti i spremnosti postojeće tehnike za korištenje;
c) pruža stručnu pomoć u realizaciji plana nabavki tehničke opreme, a prema saveznim i republičkim normativima;
d) organizira pravilno korištenje stručne literature, predavanja, vježbi, diskusija i savjetovanja, da bi se ostvarilo stalno stručno usavršavanje kriminalističko-tehničkih radnika u SJS.

11. Pruža stručnu pomoć sudovima (naročito okružnim sudovima u složenijim kriminalističko-tehničkim radnjama, a posebno u prikupljanju materijala za vještačenja, npr. uzimanju rukopisa po diktatu, uzimanju teksta pisaćih strojeva, itd.).

Realizacija tako postavljenih stručnih zadataka uvjetovana je odgovarajućim kadrovima i tehničkom opremom.

Kadrovi koji djeluju u CJS mogu biti viši tehničari, kriminalističko-tehnički inspektori i izuzetno viši kriminalističko-tehnički inspektori. Zavisno od zvanja traže se i određeni uvjeti. Kao odgovarajuću školsku spremu trebalo bi smatrati završenu višu školu za unutrašnje poslove. U prelaznom periodu dolazi u obzir i viša upravna škola, a kao fakultet-

ska sprema završen pravni fakultet, prirodoslovno-matematički fakultet i neki tehnički fakulteti. Radno iskustvo treba da bude 3—5 godina na poslovima kriminalističke tehnike, a kao oblik specijalizacije posebno školovanje na jednogodišnjoj školi za kriminalističke tehničare (osnovana 1970. u Centru za stručnu izobrazbu radnika unutrašnjih poslova SRH u Zagrebu). Pri izboru kadrova za te poslove valjalo bi se pridržavati pravila da se ti kadrovi uz potrebno dopunsko opće i posebno školovanje regrutiraju iz postojećih kadrova kriminalističkih tehničara.

Kriminalističko-tehnička oprema ovih centara treba da je prilagođena njihovim zadacima. Normativi njihove opreme su propisani obaveznom instrukcijom. Smatram — protivno postojećoj praksi — da u CJS ne bi trebalo

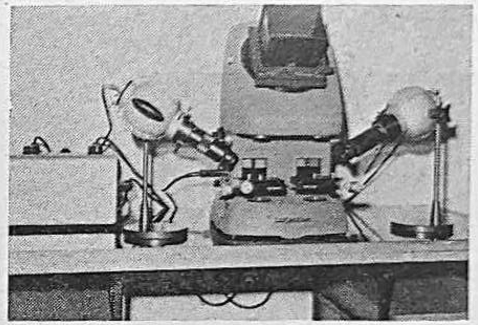

Slika 17 — Projektina

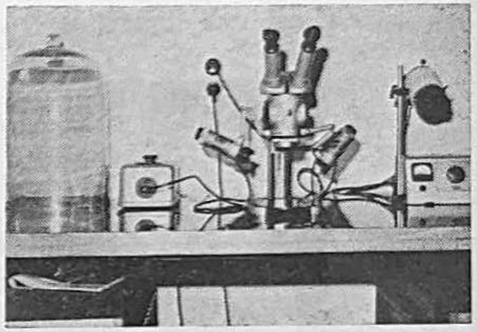

Slika 18 — Mikroskop

Dio laboratorijske opreme SUP Zagreb

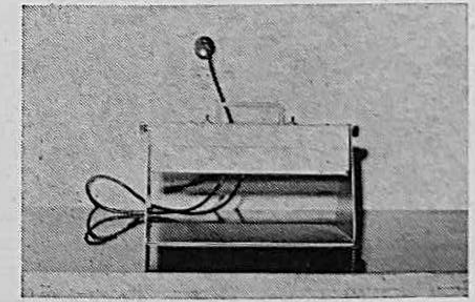

Slika 19 — Ultra violetna svjetiljka

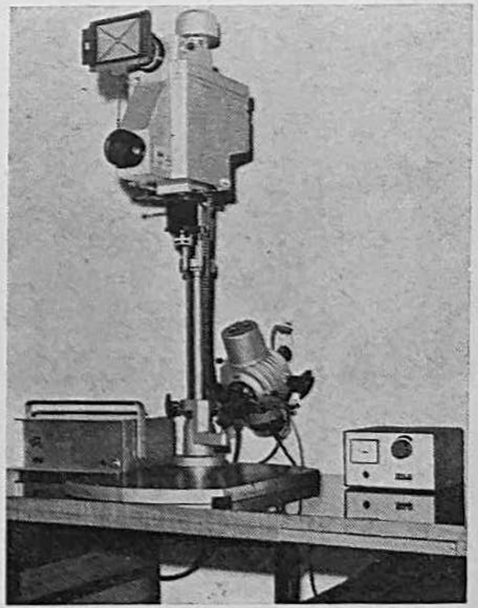

Slika 20 — Inverter

osnivati potrebne laboratorije nego se služiti tehnički ojačanim laboratorijima postojećih SJS u čijem sjedištu centar djeluje.

Zavod za kriminalistička vještačenja i kriminološka istraživanja RSUP-a je svojevrsna ustanova koja je doprinijela i doprinosi primjeni suvremenih znanstvenih metoda u otkrivanju i suzbijanju kriminaliteta pa ćemo o njoj iznijeti osnovne činjenice.

a) Osnivanje. Neposredno nakon oslobođenja, dok su još i javna tužilaštva vodila istrage, ondašnji javni tužilac *Jakov Blažević* u više je navrata insistirao na potrebi da se suzbijanje kriminaliteta postavi na znanstvene osnove. Realizacija te misli imala bi za naše društvo dvije posljedice: veću efikasnost u suzbijanju kriminaliteta i veću objektivnost i humanost u utvrđivanju činjenica. Te misli u vrlo skromnom opsegu razrađivane su u godišnjim izvještajima ondašnjeg Istražnog odjeljenja Javnog tužilaštva Hrvatske,

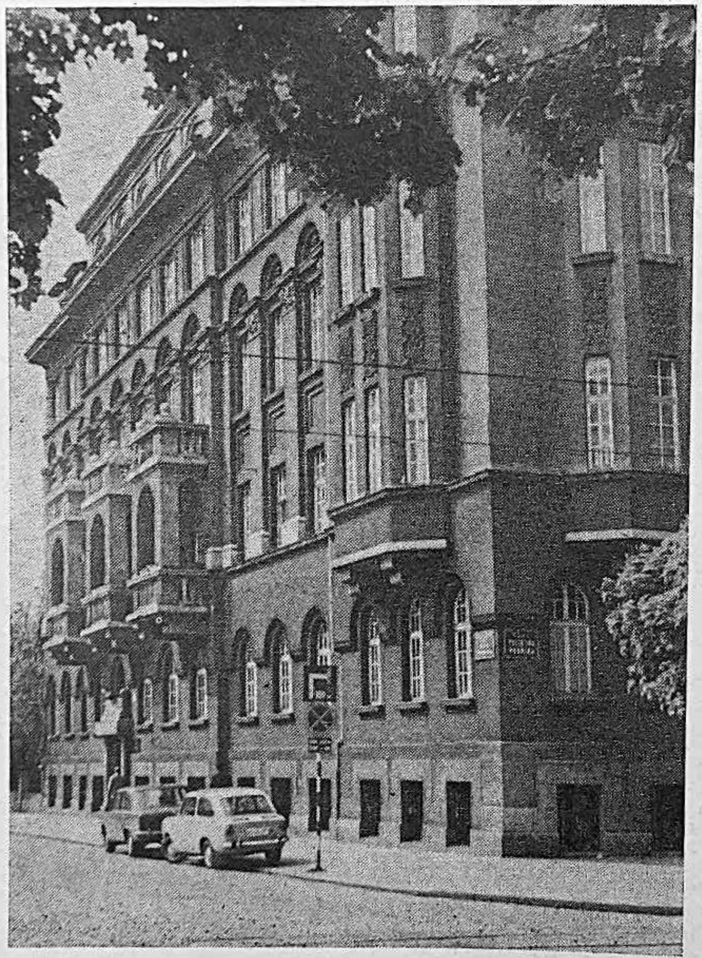

Slika 21 — Zgrada u kojoj je smješten Zavod za kriminalistička vještačenja i kriminološka istraživanja RSUP-a

ali još nisu bile jasne ni metode ni sredstva kojima bi se to postiglo. I u drugim organima represije sazrijevale su slične misli. Kasnije isključenje javnih tužilaštva iz neposrednog vođenja istrage i nedovoljan i nerazvijen kadar sudaca istražitelja učinili su da je glavni teret istraživanja (izviđaja i istrage) pao na Službu unutrašnjih poslova. To je zahtijevalo odgovarajuću reorganizaciju i dodatne napore u toj službi. U toku 1952. godine ondašnje Ministarstvo unutrašnjih poslova SRH održalo je savjetovanje koje se u pristupu problemu suzbijanja kriminaliteta razlikovalo od dotadašnjih i u kojemu su u zapaženoj mjeri došla do izražaja shvaćanja o potrebi iskorištavanja znanosti i tehnike u suzbijanju kriminaliteta. O tome su vođeni razgovori u MUP-u u kojima je učestvovao Josip Gržetić (pomoćnik ministra), Jure Naglić (načelnik kriminalističke uprave), Josip Zmazek (sekretar Ministarstva), autor ove knjige i Ivan Brezović. Zaključeno je da se predloži ondašnjem ministru Ivanu Krajačiću da drugovi Tomislav Marković i Ivan Brezović izvrše studijski obilazak odgovarajućih ustanova u Švicarskoj i Austriji. Drug Krajačić se s prijedlogom složio i planirano studijsko putovanje izvršeno je polovinom 1952. godine. Iste godine u jesen povjereno mi je osnivanje Ureda za kriminološka ispitivanja, sa zadatkom stvaranja uvjeta za uvođenje suvremenijih kriminalističkih metoda i ispitivanja fenomena kriminaliteta, s ciljem njegova uspješnijeg suzbijanja. Izrađen je i projekat republičkog zakona o osnivanju Ureda, ali se naknadno stalo na stanovište da je bolje da se Ured stvarno osnuje i započne djelovati, a naknadno da se donese odgovarajući akt. Pri osnivanju Ureda korištena je skromna oprema postojećeg kriminalističko-tehničkog odjela i zatečeni kadrovi. No, kako ni njihova struktura ni stručnost nisu mogli zadovoljiti nove zadatke, upućeni su prvi naši radnici na dopunski studij u Institut znanstvene policije u Lausanne i angažirani su kadrovi s fakultetskom naobrazbom. Godine 1959. donesena je Uredba o organizaciji i radu DSUP-a u čijem 47—49. članu je reguliran status Ureda, a 1967. godine republički zakon o unutrašnjim poslovima u članu 16. mijenja djelomično status Ureda i utvrđuje ga kao Zavod za kriminalistička vještačenja i kriminološka istraživanja. Zadaci Zavoda utvrđeni su posebnim pravilnikom objavljenim u »Narodnim novinama« (broj 9/1969).

b) Status. U razdoblju 1952—1959. Ured je djelovao bez posebno normativno utvrđenog statusa kao posebna radna jedinica DSUP-a. »Uredba o organizaciji i radu Državnog sekretarijata za unutrašnje poslove i o načelima za organizaciju organa unutrašnjih poslova u Narodnoj Republici Hrvatskoj«, pod posebnom glavom i naslovom »Ured za kriminološka ispitivanja«, donosi ove odredbe:

»Član 47. Za primjenu suvremenih metoda u otkrivanju i suzbijanju kriminaliteta, kao i za stručnu obradu pojedinih pitanja iz oblasti kriminalistike u sastavu Državnog sekretarijata nalazi se Ured za kriminološka ispitivanja u Zagrebu.

Radom Ureda za kriminološka ispitivanja rukovodi upravnik, kojega na prijedlog državnog sekretara postavlja Izvršno vijeće. Za svoj rad upravnik Ureda odgovara državnom podsekretaru koji rukovodi poslovima Uprave javne bezbjednosti.

Unutrašnju organizaciju Ureda određuje državni sekretar«.

»Član 48. U djelokrug Ureda za kriminološka ispitivanja spadaju ovi poslovi:
— obrada činjenica i predmeta važnih za krivični postupak primjenom suvremenih metoda (ekspertize, rekonstrukcije i sl.);
— prikupljanje podataka, ispitivanje i proučavanje uzroka, oblika i kretanja kriminaliteta i kriminalnih pojava; objavljivanje rezultata ovog rada; vođenje stručne kriminalističke i kriminološke dokumentacije;

— davanje savjeta i stručne pomoći sekretarijatima za unutrašnje poslove kod snabdijevanja suvremenim kriminalističko-tehničkim sredstvima;

— pružanje stručne pomoći u školovanju i usavršavanju kriminalističkih, kriminalističko-tehničkih i kriminoloških kadrova suradnjom u izradi nastavnih programa, organizacijom kurseva i seminara i drugim pogodnim sredstvima;

— omogućava specijalizacije i naknadne studije iz oblasti kriminalistike i kriminologije;

— poslovi u vezi s izdavanjem stručnih časopisa;

— obavljanje i drugih stručnih poslova s područja organizacije borbe protiv kriminaliteta, koje odredi Državni sekretarijat«.

»Član 49. Za uspješno izvršenje poslova iz ovog djelokruga Ured za kriminološka ispitivanja surađuje s naučnim ustanovama, fakultetima, organima državne uprave, društvenim organizacijama kao i pojedincima koji se bave kriminalistikom i kriminologijom.

Za obavljanje naučno-istraživačkih radova u Uredu za kriminološka ispitivanja može se postaviti potreban broj naučnih i stručnih suradnika. Za obradu pojedinih pitanja mogu se angažirati vanjski stručni suradnici«.

(Vidi »Narodne novine« broj 9 od 5. ožujka 1959).

Pod režimom tih odredaba Ured je djelovao do 1967, kada je donesen novi republički Zakon o unutrašnjim poslovima, koji u članu 16. pod Glavom »Organizacija republičkog sekretarijata« utvrđuje:

»Za primjenu i razvijanje stručnih i naučnih metoda u suzbijanju kriminaliteta i za unapređenje društvene prevencije, kao i za vršenje kriminalističkih vještačenja, u sastavu Republičkog sekretarijata nalazi se Zavod za kriminalistička vještačenja i kriminološka istraživanja.

Zadaci zavoda za kriminalistička vještačenja i kriminološka istraživanja utvrđuju se pravilnikom republičkog sekretara« (vidi »Narodne novine« broj 1/1968).

Republički sekretar za unutrašnje poslove na temelju ovlaštenja iz ovog zakona donio je 10. II. 1969. godine poseban »Pravilnik o zadacima Zavoda za kriminalistička vještačenja i kriminološka istraživanja RSUP-a SRH« (objavljen u »Narodnim novinama« br. 9/1969). Pravilnik sadrži 19 članova.

Zadaci Zavoda utvrđeni su po grupama:

1. U oblasti kriminalističkih vještačenja i ispitivanja obuhvaćaju 13 grupa različitih vještačenja, specijalnu kriminalističku fotografiju te brigu za kriminalističko-tehničku opremu i suradnju u stručnom osposobljavanju kadrova (član 2.).

2. U oblasti sudsko-medicinskih vještačenja: preglede, obdukcije, reobdukcije i ekshumacije mrtvih tijela; preglede osumnjičenih, analize i vještačenja bioloških tragova; identifikacije osoba na temelju ostataka leša; analizu krvi i mokraće s ciljem utvrđivanja koncentracije alkohola; histološke pretrage (član 3.).

3. U oblasti daktiloskopije: svi poslovi oko desetero i jednoprsne republičke daktiloskopske zbirke; pronalaženje i fiksiranje tragova na predmetima; daktiloskopska vještačenja i vještačenja papilarnih linija na stopalima; poslovi identifikacije na zahtjeve inozemnih policija (član 4.).

4. Učestvovanje u najsloženijim uviđajima i rekonstrukcijama; učestvovanje pojedinih vještaka u posebnoj operativnoj grupi formiranoj za razjašnjenje krivičnog djela od značenja za širu društvenu zajednicu; davanje mišljenja na temelju pisanog i tehnički fiksiranog materijala, stručna pomoć osnovnim općinskim organima (član 5, 6, 7. i 10.).

5. Organizirani i planirani rad na usavršavanju postojećih i uvođenju novih metoda u prikupljanju i obradi tragova (član 9.).

6. U oblasti ispitivanja kriminaliteta i mjera za njegovo suzbijanje; ispitivanje i analiza stanja i kretanja kriminaliteta s ciljem da se utvrde okolnosti od interesa za organizaciju državne represije i društvene prevencije, a naročito za uspješnije obavljanje zadataka organa unutrašnjih poslova u toj oblasti: bibliotekarsko-dokumentacioni poslovi: izrada komparativnih statističkih pregleda; publiciranje rezultata ispitivanja (član 11.).

7. U oblasti stručnog osposobljavanja kadrova: stručno pomaganje u školovanju i usavršavanju kriminalističko-tehničkih, kriminalističkih i kriminoloških kadrova; suradnja u specijalizaciji i naknadnim studijama; učestvovanje u naučno-istraživačkom radu i izdavanje resornih stručnih časopisa i drugih stručnih i naučnih publikacija (član 12.).

Ovdje sumarno izloženi zadaci u Pravilniku su detaljno i precizno formulirani.

Pravilnik predviđa pod kojim uvjetima i kada (član 16. i 18.) Zavod obavlja zadatke iz ovog Pravilnika za potrebe i na zahtjev sudova, državnih organa, organizacija i građana.

c) Organizacija. Zadaci Zavoda obavljaju se u pet odsjeka.

I. Daktiloskopske zbirke, vještačenja i ostali poslovi daktiloskopskog karaktera.

II. Kriminalistička vještačenja i svi poslovi vezani za ta vještačenja.

III. Sudsko-medicinska vještačenja i svi poslovi vezani za njih.

IV. Kriminološka istraživanja, bibliotekarsko-dokumentacioni poslovi i izrada statističkih komparativnih pregleda.

V. Upravni i administrativni poslovi te izdavačka djelatnost.

Svakim odsjekom rukovodi šef službe koji svi zajedno s direktorom Zavoda čine stručni kolegij zavoda. Zavod djeluje kao samostalna radna i samoupravna jedinica.

d) Rezultati u ostvarivanju postavljenih zadataka u posljednjih 18 godina najbolja su osnova za ocjenu da li koncepcija, organizacija i rad u

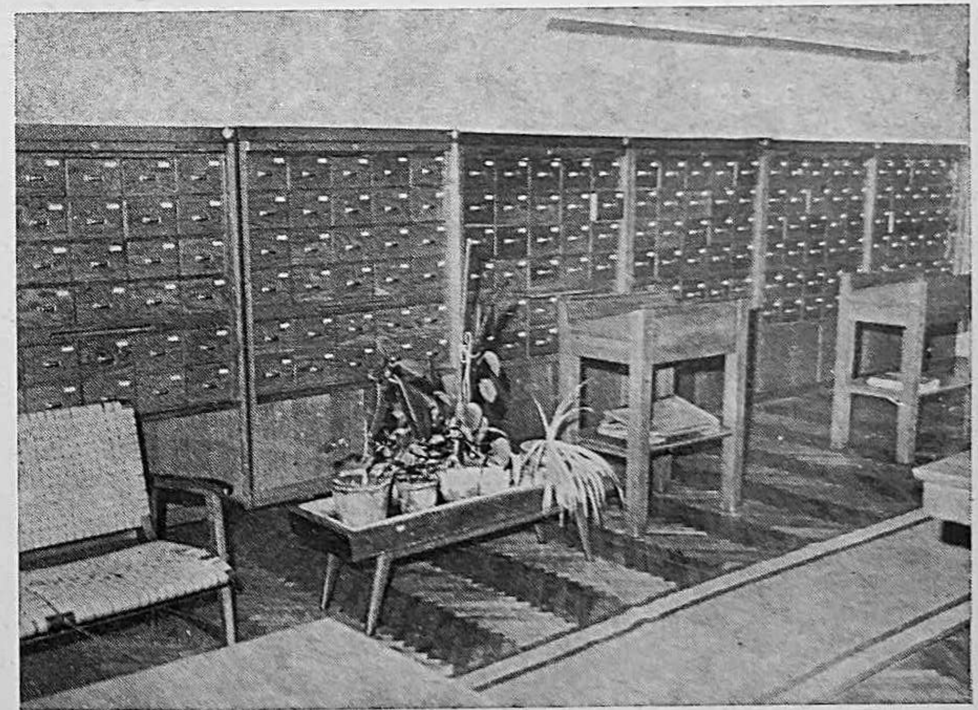

Slika 22 — Dio daktiloskopske zbirke Zavoda

Zavodu odgovaraju društvenim potrebama u suzbijanju kriminaliteta. I ovdje ću biti sasvim sumoran. Svi podaci per 31. XII. 1970.

— Sređena je deseteroprsna daktiloskopska zbirka; u nju su uključene ranije lokalne zbirke i bivša zbirka Uprave državne bezbjednosti. U zbirci je registrirano 329.197. osoba. Osiguran je redovan priliv novodaktiloskopiranih. Sređena je jednoprsna daktiloskopska zbirka u kojoj je registrirano 11.013 osoba sa 154.182 fiša. Daktiloskopskim vještačenjima otkriveno je 2.139 učinilaca krivičnih djela. Uvedene su suvremene metode izazivanja i fiksiranja papilarnih linija i za taj rad osposobljeni su tehničari SJS. Daktiloskopski stručnjaci pružili su značajnu pomoć u stručnom redovnom i dopunskom osposobljavanju kadrova.

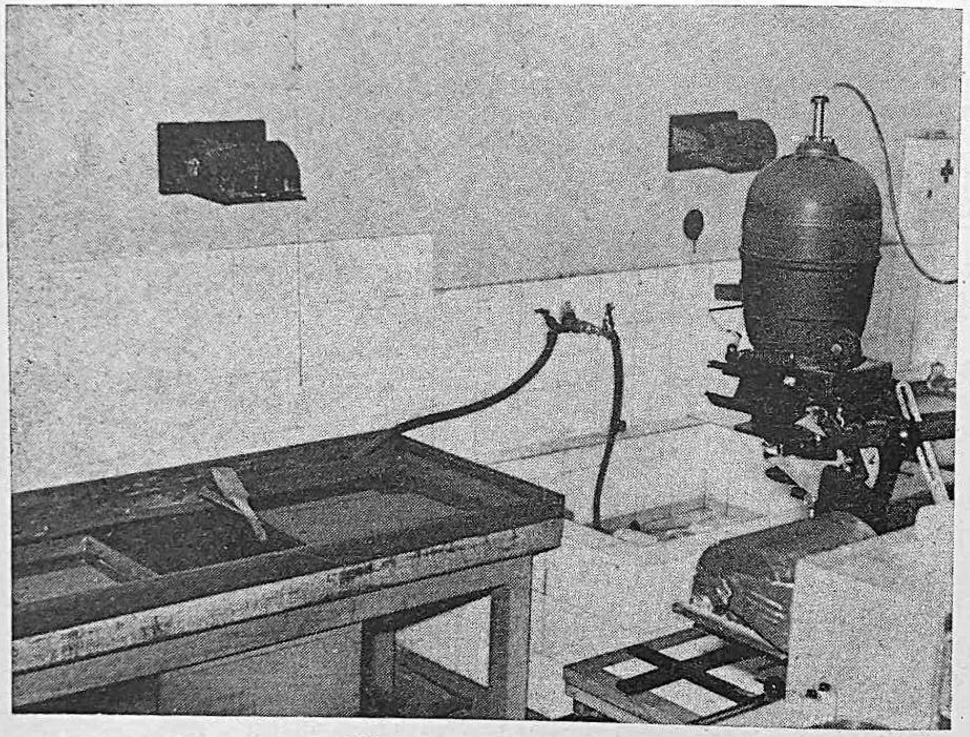

Slika 23 — Dio fotolaboratorije

— Kriminalistička vještačenja. Ukupno je izvršeno 55.945 kriminalističkih, sudsko-medicinskih i drugih vještačenja (od toga samo u 1970. godini 8.780). U 1970. godini u uspoređenju s 1953. godinom broj vještačenja porastao je gotovo za d e s e t puta. U ukupnom bróju izvršenih vještačenja od službe unutrašnjih poslova u Jugoslaviji Zavod učestvuje prosječno s 39,3% (njegovo je maksimalno učešće bilo 1966. godine — 67,8%). Nomenklatura vještačenja u 1970. godini obuhvaća 39 kategorija vještačenja i kriminalističko-tehničkih zahvata. U istoj godini na svakih š e s t krivičnih djela u čijem rasvjetljavanju je učestvovala služba javne sigurnosti dolazilo je po jedno vještačenje. U proteklih 18 godina na zahtjev sudova izvršeno je 8.232 vještačenja ili 14,0% svih vještačenja.

— U izazivanju, fiksiranju i ispitivanju tragova uvedene su nove suvremene metode. Pri izazivanju nevidljivih otisaka papilarnih linija primjenjuju se novi kemijski reagensi; pri ispitivanju mikrotragova primjenjuju se metode spektografije, atomske apsorpcione analize, infracrvene spektrofotometrije, mikrospektofotometrije, rentgenske difrakcije, kromatografije (papirnate, tankog sloja i plinske). Stručnjaci zavoda uspješno ispituju staklo, zapaljive tvari, boje, lakove, zemlju, tkanine i vlakna, biološke tragove (krv, spermu, dlake), tragove metala, narkotike, sredstva pisanja, ostatke otrova, prisutnost barutnih plinova. Postepeno svladavanje i uvođenje tih metoda tražilo je posebne napore i odricanja. Gotovo da i nema traga krivičnog djela koji ne bi mogao biti ispitivan.

— U prvoj godini rada uspjelo je prikupiti 130 stručnih knjiga. Sada biblioteka Zavoda broji 8.212 knjiga i časopisa i predstavlja stručnu kriminalističku i kriminološku biblioteku s najbogatijim fondom knjiga u toj oblasti.

— Jedinstvena kriminalističko-kriminološka stručna dokumentacija raspolaže s ukupno 103.806 podataka klasificiranih u 43 grupe i 157 podgrupa. Pretežno ne radi se o dokumentaciji koja upućuje gdje se odnosni materijal u časopisima i knjigama nalazi, nego je izvorni materijal neposredno pristupačan.

— Zavod je pokrenuo i izdaje časopis »*Priručnik za stručno obrazovanje radnika unutrašnjih poslova*«. U 18 godina tiskano je preko 100 brojeva na oko 12.000 stranica; u 16 stalnih rubrika objavljeno je oko 2.500 članaka i napisa; preko 200 napisa iz oblasti kriminalistike predstavlja svojevrstan prak-

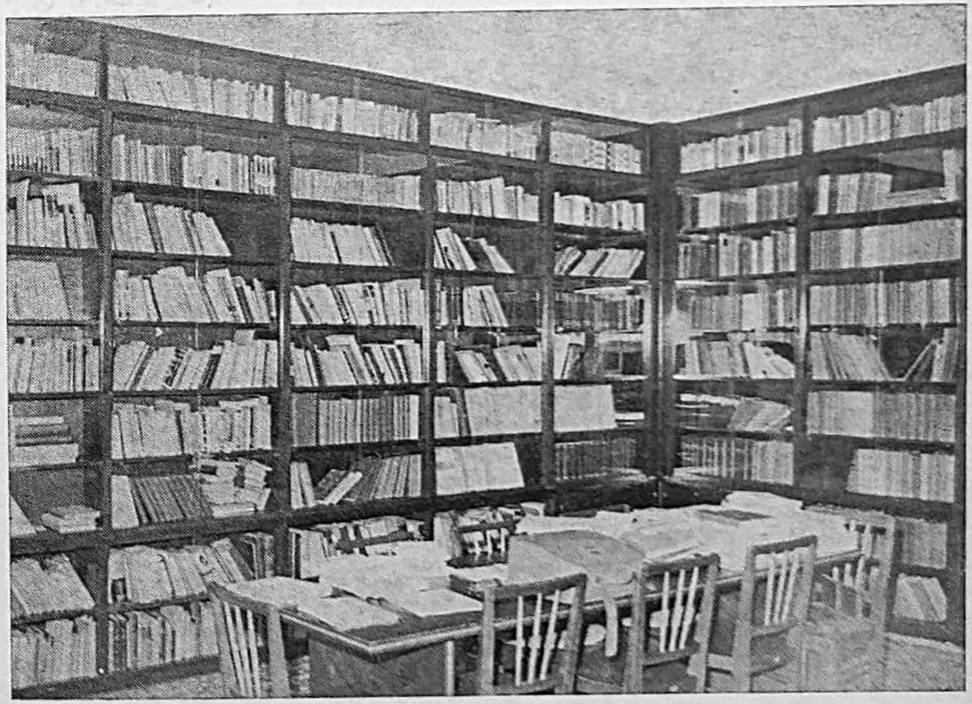

Slika 24 — Dio stručne biblioteke

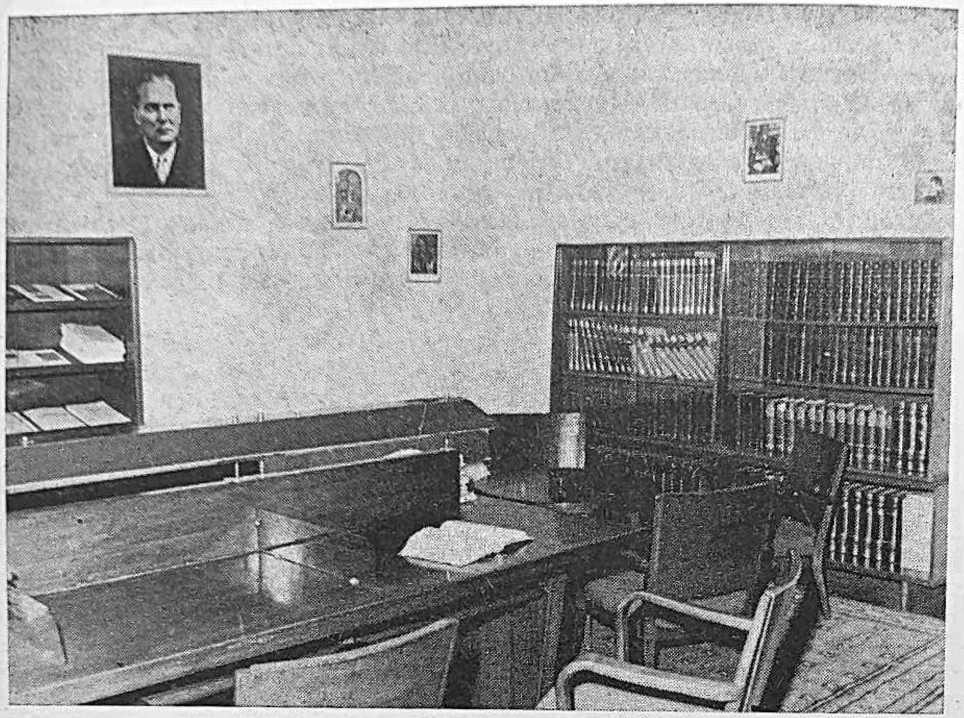

Slika 25 — Čitaonica Zavoda sa stručnim časopisima

tičan priručnik. Drugi časopis, tromjesečnik *»Izbor članaka iz stranih časopisa«*, u vrijeme izlaženja (1955—1968) tiskan je u 56 brojeva na preko 7.000 stranica. Članci su prevođeni na 8 jezika a birani iz 28 raznih inozemnih stručnih časopisa.

— Stručnjaci Zavoda učestvovali su u organizaciji i provođenju mnogobrojnih višemjesečnih kriminalističko-tehničkih i saobraćajnih tečajeva. U 1970. započeo je prvi puta u Jugoslaviji i jednogodišnji tečaj za više kriminalističke tehničare u kojemu su sve predmete (osim općih) predavali stručnjaci Zavoda. U III. stupnju nastave iz krivično-pravnih predmeta katedra kriminalistike povjerena je dr. *T. Markoviću*, dok su pri formiranju i provođenju postdiplomskog studija iz saobraćajne delikvencije pojedini stručnjaci Zavoda dali svoj odlučni doprinos. Osnivanje Više škole za radnike unutrašnjih poslova u Zagrebu predstavlja značajan događaj u školovanju resornih kadrova. Stručnjaci Zavoda učestvovali su u izradi nastavnog programa, a provođenje tog programa povjereno je iz kriminalistike *dr. Markoviću* a iz sudske medicine dr. *Gorkiču*. Nema nijedne akcije u proteklom razdoblju, koja bi se odnosila na stručno osposobljavanje iz kriminalistike, sudske medicine i fotografije, u kojoj ne bi učestvovali stručnjaci Zavoda.

— Zavod je od svoga osnivanja posvetio punu pažnju stručnoj pomoći organima unutrašnjih poslova na terenu. Ta se pomoć ogledala u najrazličitijim oblicima. Jedan od najefikasnijih oblika te pomoći bili su sudsko-medicinski uviđaji i obdukcije (1.899), uviđaji povodom najtežih saobraćajnih nesreća, paljevina, teških provala i slično. U tim slučajevima vještaci Zavoda ne samo da su pridonosili rasvjetljavanju slučajeva nego su istovremeno

vršili konkretnu i praktičnu instruktažu kadrova na terenu. S radnicima na poslovima kriminalističke tehnike održavan je stalan pismeni, usmeni i telefonski kontakt prilikom kojeg su se rješavali otvoreni zadaci i vršila instruktaža. Obilasci terena (iako nedovoljni), pomoć pri uvođenju novih metoda, pomoć u organizaciji fotolaboratorija, stručna savjetovanja i druge mjere — ostvarivali su potrebnu suradnju i pomoć. Nakon višegodišnjeg nastojanja kao odlučnu organizacionu mjeru u organiziranju pomoći na terenu valja istaći otvaranje i popunjavanje mjesta višeg inspektora za kriminalističku tehniku. Njegov je zadatak da neposredno u samim SJS utvrđuje stanje opremljenosti jedinice i stručnosti kadra, da tako prikupljene podatke analizira i predlaže i provodi mjere za unapređenje službe.

— U realizaciji istraživanja kriminalnog fenomena izvršena su ispitivanja i objavljeno je 6 studija, 7 monografija, 1 edicija u zbirci kriminoloških podataka i materijala te 1 edicija u zbirci podataka od općeg interesa za službu unutrašnjih poslova. U razdoblju od 14 godina skromna ekipa od 3—4 stručnjaka obavila je zamašan posao obradivši ukupno 15 tema. Dokumentaristi dodaju ovome polugodišnje biltene (brojčane) o pisanju domaće štampe o kriminalitetu (31 bilten) te na temelju dokumentacionog materijala izrađene informacije (10) o aktuelnim zbivanjima.

— Iako Zavod djeluje u adaptiranoj zgradi, raspolaže s dovoljno prostora. Laboratoriji su dobro opremljeni, a aparature i instrumentarij suvremen. U opremanju Zavoda društvena zajednica je uložila značajna sredstva. Ta posebno vrijedi za posljednje 2—3 godine kada su u tu svrhu korištena sredstva Fonda za sigurnost saobraćaja i tehničku opremu Službe javne sigurnosti. Ukupno je u instrumentarij uloženo oko 100.000 dolara i nekoliko stotina miliona dinara. Time je osigurana i materijalna osnova za dalji razvitak Zavoda.

— Značajan je i kadrovski potencijal Zavoda. Na poslovima kriminalističkih vještačenja rade stručnjaci s fakultetskom naobrazbom (inžinjeri različitih struka i pravnici), na poslovima sudsko-medicinskih vještačenja specijalisti sudske medicine, na daktiloskopskim vještačenjima radnici s višom školom, u dokumentaciji diplomirani filozofi s poznavanjem stranih jezika. Ista je situacija i s laboratorijskim, zdravstvenim i kriminalističkim tehničarima koji imaju odgovarajuću potpunu srednju spremu. U svega 2—3 slučaja školska sprema radnika ne odgovara onoj propisanoj u sistematizaciji. No ni ova povoljna situacija nije bez problema, naročito u pogledu dalje specijalizacije i eventualne fluktuacije kadra.

5. Zaključak U posljednjih 20 godina u našoj zemlji je ostvaren vrlo značajan napredak u razvijanju kriminalistike i uvođenja znanstvenih metoda u suzbijanju kriminaliteta, napredak koji se ne može usporediti ni s jednim drugim razdobljem u povijesti naših naroda. Takav razvitak potakao je i omogućio izvanredni napredak znanosti tehnike, zabilježen u posljednjih nekoliko decenija. Međutim, da bi se iskoristio taj opći objektivni uvjet, valjalo mu je dodati i svjesne napore, sredstva i riješenost socijalističkog samoupravnog društva da i u toj specifičnoj oblasti ostvaruje uvjete za realizaciju tih općih uvjeta. Očito je korisno i ohrabrujuće vratiti se na početne pozicije u razvitku SFR Jugoslavije i SR Hrvatske u ovoj oblasti, pa utvrditi koliko je mnogo učinjeno. To ne znači da nije bilo propusta i lutanja, ne znači da smo završili naš zadatak — no ostvarili smo uvjete za daljni i uspješniji rast.

6. MEĐUNARODNA ORGANIZACIJA KRIMINALISTIČKE POLICIJE (INTERPOL)

1. Razlozi osnivanja Suvremeno suzbijanje kriminaliteta obilježeno je još jednom značajnom činjenicom: potrebom međunarodne suradnje u suzbijanju kriminaliteta. Zahtjev za stvaranje odgovarajuće međunarodne organizacije postavljen je već početkom XX. stoljeća. I nakon realizacije toga zahtjeva — u toku proteklih 70 godina — razlozi izneseni u doba stvaranja te organizacije stalno su dopunjavani novim razlozima koji zajedno utvrđuju n u ž n o s t postojanja takve organizacije.

Kao temeljni razlozi koji se navode u prilog djelovanju ove organizacije obično su slijedeći:

a) Kriminalitet se ne može ograničiti državnim granicama pa ni granicama kontinenata. Njegova je suvremena karakteristika da se sve više internacionalizira. Ilegalni promet narkoticima, zlatom i dragocjenostima; rasturanje krivotvorenih novčanica i vrijednosnih papira; trgovina ženama i djevojkama s ciljem njihova prostituiranja; krijumčarenje oružja; krađe umjetnina velike nacionalne vrijednosti; velike financijske prevare i slična krivična djela najčešće se realiziraju na širokom području koje obuhvaća veći broj zemalja, nerijetko s raznih kontinenata. Čovječanstvo se bori za sve značajnijom pojavom međunarodnog kriminaliteta.

b) Razvitak prometnih sredstava, karakteriziran velikim brzinama i mogućnošću prevoza gotovo neograničenog broja putnika i robe, učinio je svijet malim. Međunarodni brzi vlakovi s minimalnim brzinama od 120 kilometara na sat; deseci miliona sve bržih automobila i autobusa na suvremenim auto-putovima; supersonični avioni; brzi prekooceanski brodovi, smanjili su trajanje putovanja od mjeseca na dane, od dana na sate. Za svega nekoliko sati može se stići u svaku evropsku metropolu.

c) Ljudi sedmog desetljeća XX. stoljeća putuju. Oni su postali svojevrsni nomadi. Stotine miliona ljudi kreće se svake godine neumorno, uporno i konstantno. Samo granice Jugoslavije prijeđe godišnje više putnika nego što iznosi cijelo njezino pučanstvo. Takav intenzivan promet nije moguće nadzirati. Štoviše, on je uvjetovao da su mnoge zemlje (među njima vrlo izrazito i Jugoslavija) maksimalno liberalizirale propise o prijelazu državne granice. Kakva je ozbiljna kontrola moguća — na primjer — na graničnom prijelazu Fernetići kada u 24 sata granicu prijeđe u vrhu turističke sezone 30.000 vozila? Takva situacija pruža izvanredne mogućnosti ilegalnog kretanja kriminalaca.

d) Međunarodni sporazumi i konvencije o suzbijanju nekih krivičnih djela pretpostavljaju postojanje takve međunarodne organizacije koja će omogućiti brzu i uspješnu realizaciju njihovih odredaba. (Npr. Konvencija u vezi suzbijanja trgovine ljudima i eksploatacija prostitucije — OUN od 2. XII. 1949. Prvi puta taj dokumenat donesen je u Parizu još 1904. godine pod nazivom »Međunarodni sporazum za osiguranje uspješne zaštite od kriminalne trgovine poznate pod nazivom: trgovina bijelim robljem«. Ili Jedinstvena konvencija o opojnim drogama. Ili Konvencija o suzbijanju krivotvorenja novčanica, i tako dalje). Značenje međunarodne suradnje u primjeni tih međunarodnih konvencija je toliko da bi Interpol trebalo osnovati kada već ne bi postojao.

e) Kriminalne djelatnosti imaju svoju logiku i metode. Kriminalci ne žele da ostvare svoje kriminalne ciljeve nego i da ostanu neotkriveni, da izbjegnu sankcije. Svaki prijelaz državne granice jako otežava krivični progon. Svakoj državi stoji na raspolaganju redovni diplomatski put međunarodne pravne pomoći. Taj put je, međutim, vezan za mnoge formalnosti, i kada je najbrži, dugo traje. Dok zahtjev stigne nadležnom organu druge države, traženi kriminalac je najčešće nedostižan. To posebno vrijedi za fazu istrage i prikupljanje dokaza. Dok se kriminalac služi avionima i brzim automobilima, ne može ga se dostići pismima koja prolaze preko nekoliko instancija. Tu pomaže samo takva organizacija koja najbržim sredstvima veza (radio, telefon, teleprinter) povezuje izvršne organe dviju država. To je upravo zadatak Interpola.

f) Znanstvena suradnja u istraživanju zločina i mjera za njegovo suzbijanje ostvaruje se na međunarodnom planu i uz pomoć međunarodnih stručnih društava. U toku XX. stoljeća došlo je do osnivanja mnogobrojnih međunarodnih organizacija koje se bave problemom zločina. To su, među inima: Međunarodno kriminološko društvo, Međunarodno društvo sudaca sudova za maloljetnike; Međunarodno društvo za krivično pravo, Međunarodno društvo za društvenu zaštitu, Međunarodno društvo viših policijskih funkcionera, pa i Međunarodna organizacija kriminalističke policije. Ranija Liga naroda kao i sadašnja Organizacija ujedinjenih naroda podupiru tu aktivnost kao djelatnost od općeg interesa.

Navedeni razlozi opravdavaju potrebu djelovanja Međunarodne organizacije kriminalističke policije, ili Interpola, što je brzojavna kratica za tu organizaciju.

2. Povijesni razvoj Nekoliko povijesnih činjenica najbolje će osvijetliti postanak i razvitak ove organizacije.

Međunarodno kriminalističko udruženje, osnovano 1889. od profesora krivičnog prava *Franza* v. *Liszta* (Njemačka). *G. A. van Hamela* (Holandija) i *Adolfa Prinsa* (Belgija), na prijelomu stoljeća bilo je nosilac mnogih naprednih ideja u oblasti krivične znanosti. Ono je prvo ukazalo na potrebu osnivanja Međunarodne organizacije kriminalističke policije. Ono je na svom X. kongresu u Hamburgu (1905) donijelo rezoluciju u kojoj se konstatira:

> »Kao posljedica razvitka modernih saobraćajnih sredstava poniklo je međunarodno prestupništvo, čije otkrivanje i borba protiv njega zahtijevaju međunarodne odredbe. Potrebno je da svaka država organizira po jednu centralu za borbu s međunarodnim prestupništvom«.

Ovu misao, jer je proistekla iz nužnih potreba života, preuzeli su u razmatranje mnogobrojni policijski kongresi u svijetu: Buenos Aires — 1905, Madrid — 1909, Sao Paolo — 1912, Berlin — 1912. Washington — 1913, Monaco — 1914. Izbijanje I. svjetskog rata omelo je formiranje međunarodnog društva koje bi se bavilo suzbijanjem kriminaliteta i organiziralo odgovarajuću neposrednu djelatnost.

Po završetku I. svjetskog rata u prosincu 1919. godine nizozemska (holandska) državna policija- preko svog funkcionera *van Houtena*, dala je inicijativu za osnivanje Međunarodne policijske centrale pri Ligi naroda. (Na 39. zasjedanju Generalne skupštine Interpola, održanom u listopadu 1970. u Bruxellesu, predstavnik nizozemske policije predao je generalnom sekretaru Interpola na čuvanje arhivu *van Houtena* o tom prijedlogu). Inicijativa *van Houtena*, iako su

s njom bile upoznate gotovo sve države u svijetu, nije odmah dovela do željenih rezultata, ali je pripremila teren za realizaciju zamisli o međunarodno organiziranoj djelatnosti na suzbijanju zločina.

Dva događaja u 1923. godini dovela su do osnivanja Međunarodnog policijskog društva — danas poznatog pod imenom Interpol ili Međunarodna organizacija kriminalističke policije. U New Yorku održan je (1—5. V. 1923) policijski kongres međunarodnog značenja, a dr. *Hans Schober*, direktor bečke policije, dao je inicijativu za održavanje međunarodnog policijskog kongresa u Wienu (Beču). Taj kongres održan je u vrijeme 3—8. rujna 1923. Prisustvovao je 131 delegat iz 20 država, a praktična posljedica rada tog kongresa bila je osnivanje Međunarodnog policijskog društva sa sjedištem u Wienu. Ondašnju Kraljevinu Srba, Hrvata i Slovenaca zastupao je *Vaso Lazarević* (načelnik u Ministarstvu unutrašnjih poslova i urednik »Policije«) i grupa policijskih službenika iz Zagreba te je tako bila jedan od osnivača toga društva.

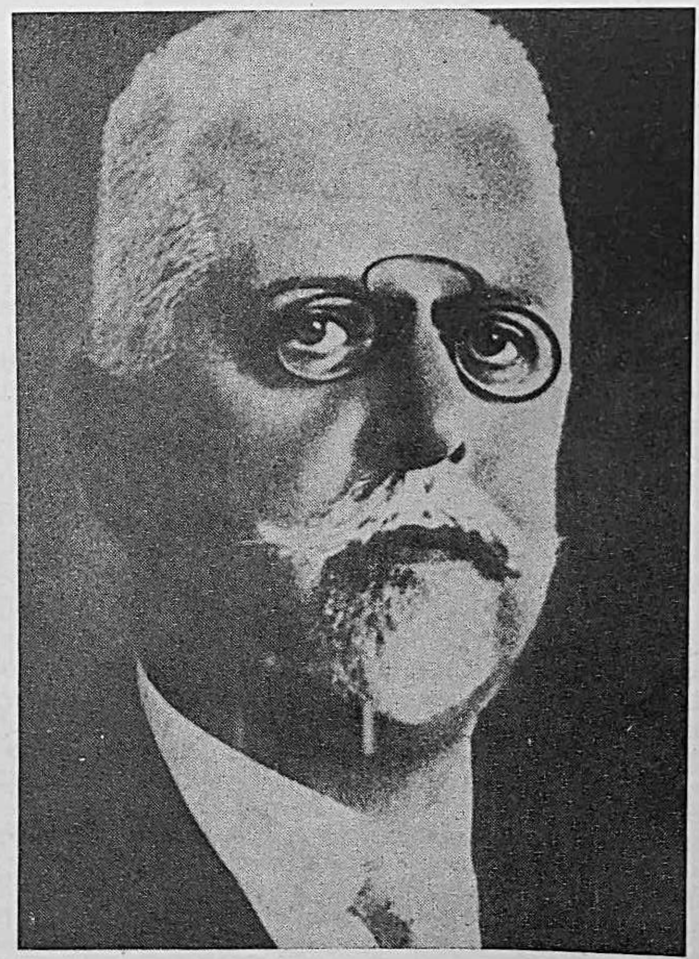

Slika 26 — Dr Hans Schober

Od 1923. do početka II. svjetskog rata to je društvo razvilo značajnu djelatnost i održalo 15 međunarodnih kongresa, od kojih je XII. održan u Beogradu (od 25. svibnja do 4. lipnja 1936). Političke prilike u doba pripremanja rata i nacistička i fašistička shvaćanja, koja su predstavnici Njemačke, Italije i njihovih satelita pokušavali nametnuti tom međunarodnom društvu dovela su do njegova pasiviziranja i konačno do prekida rada.

Odmah po završetku II. svjetskog rata, a u uvjetima daljeg naglog porasta kriminaliteta u nekim zemljama, prišlo se 1946. u Parizu obnavljanju organizacije pod imenom Međunarodna komisija kriminalističke policije, C I P C. Zaključkom Ekonomskog i socijalnog savjeta Organizacije ujedinjenih naroda od 16. II. 1949. toj je Komisiji priznat savjetodavni status. CIPC je istovremeno postao član stalnog odbora međunarodnih organizacija koje imaju veze s prevencijom zločina i postupkom sa zločincima. Taj stalni odbor je ustanovljen od OUN. Na XXV. zasjedanju Generalne skupštine (u Wienu 1956) Međunarodne komisije kriminalističke policije donesen je novi Ustav organizacije, koja je dobila novi (sadašnji) naziv: Međunarodna organizacija kriminalističke policije.

Naša zemlja je učestvovala u reorganizaciji CIPC u 1946. godini u Parizu, stalan je njezin član i redovno sudjeluje u njezinu radu.

3. Zadaci organizacije Novi Ustav Organizacije (stupio na snagu 13. lipnja 1956) ovako formulira zadatke Organizacije:

Član 2. »Njezini su ciljevi:

a) osigurati i promicati najšire moguće uzajamno pomaganje između svih ustanova kriminalističke policije u granicama zakona, koji postoje u pojedinim zemljama (državama), a u duhu »Opće deklaracije o pravima čovjeka«.

b) uspostavljati i razvijati sve institucije koje mogu efikasno doprinijeti sprečavanju i gonjenju krivičnih djela protiv općih zakona«.

Djelatnost Organizacije ograničena je na klasični ili takozvani opći kriminalitet, pa je u članu 3. Ustava propisano:

»Organizaciji je strogo zabranjena svaka djelatnost ili intervencija u pitanjima ili djelima koja imaju politički, vojni, vjerski ili rasni karakter«.

Prema tome, zadatak je ove međunarodne organizacije da razvija međusobnu suradnju i ostvaruje međusobnu pomoć svih onih nacionalnih ustanova pojedinih država kojima je po zakonima tih država povjerena neposredna borba protiv kriminaliteta. Organizacija je pogodan instrumenat i sredstvo pomoću kojega se na najbrži i najefikasniji način ostvaruje potrebna međunarodna suradnja u suzbijanju i gonjenju krivičnih djela.

U članstvo ove organizacije može biti primljena svaka država (zemlja) koja to zatraži od generalnog sekretara preko ovlaštenog vladinog organa u toj zemlji. Definitivan primitak u članstvo odobrava Generalna skupština na svojem zasjedanju, i to dvotrećinskom većinom. Prilikom primanja u članstvo značajan utjecaj ima okolnost da li je dotična država članica Organizacije ujedinjenih naroda.

Do 1. I. 1971. u članstvo Međunarodne organizacije kriminalističke policije primljeni su: Alžir, Savezna Republika Njemačka, Nizozemski Antili, Ujedinjena Arapska Republika, Saudijska Arabija, Argentina, Australija, Austrija,

Slika 27 — Emblem Međunarodne organizacije kriminalističke policije

Belgija, Burma, Bolivija, Brazil, Burundi, Kambodža, Kamerun, Kanada, Afrička Republika, Cejlon, Čile, Republika Kina (Čangkajšekova), Cipar, Kolumbija, Kongo (Brazavil), Kongo (Kinšasa), Republika Koreja, Kostarika, Kot Divor, Kuba, Dahomej, Danska, Dominikanska Republika, Salvador, Ekvador, Španjolska, Sjedinjene Američke Države, Etiopija, Finska, Francuska, Gabon, Gana, Ujedinjeno Kraljevstvo Velike Britanije i Sjeverne Irske, Grčka, Gvatemala, Gvineja, Gvajana, Haiti, Volta, Mauretanija, Indija, Indonezija, Irak, Iran, Republika Irska, Izrael, Italija, Jamajka, Japan, Jordan, Kenija, Kuvajt, Laos, Liban, Liberija, Libija, Lihtenštajn, Luksemburg, Madagaskar, Malavi, Malezija, Mali, Maroko, Mauretanija, Meksiko, Monako, Nepal, Nikaragua, Republika Niger, Nigerija, Norveška, Novi Zeland, Uganda, Pakistan, Panama, Nizozemska, Peru, Filipini, Portugal, Senegal, Sijera Leone, Singapur, Sudan, Švedska, Švicarska, Surinam, Tanzanija, Čad, Tajland, Togo, Trinidad-Tobago, Tunis, Turska, Urugvaj, Venecuela, Republika Vijetnam, Jugoslavija i Zambija. Prema tome u 1971. godini u članstvu Interpola bilo je 107 država.

Stalno povećavanje broja članova Organizacije dovelo je do promjene Ustava Organizacije. Broj potpredsjednika povećan je od dva na tri, a broj članova Izvršnog komiteta od 6 na 9. Drugih značajnijih promjena odredaba Ustava nije bilo.

4. Rukovodeća tijela Organizacije

Prema odredbama Ustava (statuta) Međunarodne organizacije kriminalističke policije u Organizaciji djeluju slijedeća tijela i organi:

— Generalna skupština je najviša ustanova Organizacije, a čine je svi delegati koje imenuju države članice. Nacionalne delegacije mogu biti sastavljene od jednog ili više delegata, no samo jedan od njih ima pravo glasa, tako da svaka članica ima jedan glas, bez obzira na veličinu države i brojnost delegacije. Osnovne su funkcije Generalne skupštine: provodi zadatke izložene u Ustavu; ustanovljava načela i propisuje opće mjere za postizavanje ciljeva Organizacije; ispituje i odobrava opći program djelovanja koji je generalni sekretar predložio za iduću godinu; donosi sve druge propise koji se smatraju potrebnim; bira osobe za obavljanje funkcija koje su predviđene u Ustavu; usvaja rezolucije i donosi preporuke članicama u pitanjima s kojima je Organizacija nadležna da se bavi; odlučuje o financijskoj politici Organizacije; ispituje i odobrava sporazume s drugim organizacijama (član 8); dvotrećinskom većinom odobrava primitak određene države u članstvo Organizacije (čl. 4); odlučuje o mjestu (državi) u kojoj će se održati buduće zasjedanje Organizacije (čl. 12). Generalna skupština sastaje se svake godine u redovnim zasjedanjima, a po odluci Izvršnog komiteta ili zahtjevu članica i u izvanrednim zasjedanjima. Odluke se po pravilu donose jednostavnom većinom prisutnih, a dvotrećinskom većinom samo u posebnim slučajevima propisanim Ustavom.

Izvršni komitet je izvršni organ Generalne skupštine. Njegovi su zadaci: da nadzire izvršenje odluka Generalne skupštine; da priprema dnevni red za zasjedanje Generalne skupštine; da predlaže Generalnoj skupštini program rada i projekte koje smatra korisnim; da nadzire organizaciju rada generalnog sekretara; da izvršava sve ovlasti koje mu povjerava Generalna skupština (čl. 22). Izvršni komitet čine: predsjednik koji je ujedno i predsjednik Organizacije, tri potpredsjednika i 9 članova. Funkcioneri Izvršnog komiteta treba da su iz različitih zemalja, a pri njihovu izboru valja voditi računa o pravilnoj geografskoj podjeli. Bira ih Generalna skupština i to predsjednika na 4 godine a potpredsjednika i članove na 3 godine. Funkcioneri Izvršnog komiteta imaju se vladati kao predstavnici Organizacije a ne kao predstavnici svojih zemalja.

U 1971. godini Izvršni komitet Međunarodne organizacije kriminalističke policije sastavljen je ovako:

Predsjednik: *Paul Dickopf* (Savezna Republika Njemačka)

Potpredsjednici: *A. Ben Ammar* (Tunis)
B. Napombejra (Tajland)
E. T. Rossides (Sjedinjene Države Amerike)

Članovi: *E. Al Ali* (Kuvajt)
F. V. Arul (Indija)
G. van Cakenbergue (Belgija)
M. Diallo (Senegal)
H. Elver (Turska)
M. Hassan (Uganda)
L. Jaspard da Fonseca (Čile)
F. Narvaez Angulo (Meksiko)
J. M. Passo (Portugalija)

Generalni sekretar: *Jean Nepote* (Francuska)

Generalni sekretarijat obavlja stalnu službu Organizacije. Prema Ustavu njegovi su zadaci: provodi u djelo odluke Generalne skupštine i Izvršnog komiteta; djeluje kao međunarodni centar u borbi protiv op-

ćih krivičnih djela; djeluje kao tehnički i informativni centar; osigurava opću administraciju Organizacije; održava veze s nacionalnim i međunarodnim ustanovama; pitanja u vezi s potragama za zločincima rješava preko nacionalnih centralnih biroa; priprema i izdaje publikacije koje smatra korisnim; organizira i obavlja sekretarski posao na zasjedanjima Generalne skupštine, Izvršnog komiteta i eventualno svakog drugog organa Organizacije: sastavlja plan rada za buduću godinu i podnosi ga na razmatranje i odobrenje Izvršnom komitetu i Generalnoj skupštini; podržava, koliko je to moguće, neposredni i stalan dodir s Predsjednikom Organizacije (čl. 26). Generalni sekretarijat sastoji se od generalnog sekretara i potrebnog tehničkog i administrativnog osoblja. Prema izvještaju Generalnog sekretarijata na zasjedanju u Bruxellesu (1970) u toj godini broj stalnih suradnika iznosio je 60, a broj suradnika vezanih ugovorom 49. Generalnog sekretara bira iz redova po znatih policijskih stručnjaka Generalna skupština, a mandat mu traje 5 godina. On za svoj rad odgovara Izvršnom komitetu i Generalnoj skupštini.

Slika 28 — Paul Dickopf, predsjednik

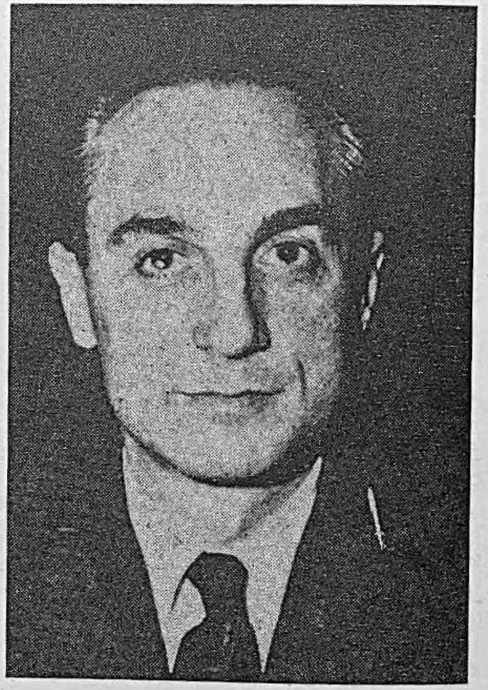

Slika 29 — Jean Nepote, generalni tajnik

Za ocjenu karaktera rada Generalnog sekretarijata značajne su odredbe člana 30 Ustava: »U vršenju svojih dužnosti generalni sekretar i njegovo osoblje ne smiju ni tražiti ni prihvaćati uputstva nijedne Vlade kao nijedne ustanove izvan Organizacije. Oni se moraju suzdržavati od svake djelatnosti koja bi mogla nanijeti štete njihovu međunarodnom zadatku.

Sa svoje strane, svaki član Organizacije obavezuje se da će poštivati isključivo međunarodni karakter misije generalnog sekretara i njegova osoblja i da neće na njih utjecati u vršenju njihovih zadataka.

Sve članice Organizacije učinit će sve što je u njihovoj moći da pomognu generalnom sekretaru i njegovu osoblju u vršenju njihovih funkcija«.

Sjedište Generalnog sekretara nalazi se u Parizu, u novoj, u tu svrhu građenoj zgradi u Saint Cloudu.

N a c i o n a l n i   c e n t r a l n i   b i r o i su ustanove koje su određene od nadležnih organa država članica, sa zadatkom da surađuju s Generalnim sekretarom Organizacije i s nacionalnim biroima drugih država. Bez obzira na državno uređenje pojedinih država članica (konfederacija, federacija) poslove nacionalnog centralnog biroa može obavljati j e d n o tijelo. U našoj zemlji poslove nacionalnog biroa Interpola vrši Odjeljenje za kriminalističku službu Saveznog sekretarijata za unutrašnje poslove. Načelnik tog odjeljenja je Dragutin Gazapi.

S a v j e t n i c i su stručni suradnici Interpola koje je predložio Generalni sekretarijat iz redova znanstvenih radnika na području suzbijanja zločina — a prihvatila Generalna skupština. Oni čine poseban kolegij a uloga im je savjetodavna. Mandat im traje tri godine. Oni proučavaju znanstvena pitanja iz područja djelatnosti organizacije.

5. Djelatnost organizacije Instrumenti kojima se Organizacija služi u ostvarivanju svojih ciljeva su različiti. Treba ukazati na neke od temeljnih odlika djelatnosti Organizacije. Tako se istovremeno stječe i najpotpuniji dojam o ciljevima ove Organizacije.

G e n e r a l n a   z a s j e d a n j a   i l i   K o n g r e s i. U razdoblju od 1923. do 1970. takvih zasjedanja je bilo 39. U posljednih 10 godina održana su ova zasjedanja:

XXX. od 4. do 9. rujna 1961. u Kopenhagenu (Danska)
XXXI. od 19. do 26. rujna 1962. u Madridu (Španjolska)
XXXII. od 21. do 26. kolovoza 1963. u Helsinkiju (Finska)
XXXIII. od 30. rujna do 7. listopada 1964. u Karakasu (Venecuela)
XXXIV. od 16. do 23. lipnja 1965. u Rio de Janeiru (Brazilija)
XXXV. od 31. kolovoza do 7. rujna 1966. u Bernu i Locarnu (Švicarska)
XXXVI. od 27. rujna do 4. listopada 1967. u Kyotou (Japan)
XXXVII. od 1. do 8. listopada 1968. u Teheranu (Perzija)
XXXVIII. od 13. do 18. listopada 1969. u Mexicu (Meksiko)
XXXIX. od 5. do 10. listopada 1970. u Bruxellesu (Belgija).

Dnevni redovi pojedinih zasjedanja imaju ustaljen program rada koji redovno sadrži tri grupe pitanja:

A) Izvještaj o djelatnosti Organizacije
B) Stručna pitanja
C) Administrativna pitanja

ad A) Pod ovom točkom dnevnog reda osim izvještaja o aktivnosti organizacije u protekloj godini raspravlja se o predloženom programu rada za buduću godinu, daje se poseban financijski izvještaj, raspravlja se o primitku novih članova organizacije i slično.

ad B) Raspravljanje pojedinih stručnih pitanja predstavlja najopsežniji i vrlo značajan međunarodni stručni rad. Taj rad se odvija u stručnim komisijama, na temelju stručnih referata najpoznatijih kriminalističkih struč-

njaka. Tematika tih referata odnosi se na razne probleme kriminaliteta i njegova suzbijanja. Često ovi radovi za određeno područje predstavljaju domet znanosti o tom pitanju i time snažno unapređuju društvena nastojanja na suzbijanju kriminaliteta.

Navest ću naslove razmatranih tema na posljednjim zasjedanjima, kako bismo dobili potpuniju predodžbu o stručnoj aktivnosti Organizacije: ilegalni promet narkoticima i njegovo suzbijanje (1961—1970 svakog zasjedanja); fotografiranje i daktiloskopiranje maloljetnih delikvenata (1961); ilegalna trgovina zlatom i dijamantima (1961, 1962, 1965); vraćanje predmeta žrtvi krivičnog djela (1961); zračna policija (1961); korištenje televizije u policijskim službama; prevencija krađe automobila (1962, 1965, 1967); krađa robe izvršena u toku međunarodnog zračnog transporta (1962); međunarodna suradnja u zaštiti brodskog tereta (1970); »Identi-kit« (1962); fotografija u boji u policijskoj obradi i krivičnom postupku (1962); korištenje otisaka drugog zglavka prsta za podklasifikaciju daktiloskopskih zbirki (1962); problemi identifikacije vatrenog oružja i municije (1963, 1968); upotreba vatrenog oružja od strane policije pri hvatanju kriminalaca (1969); biroi kriminalne prevencije u policijskim službama (1963); potraga za nestalim osobama (1963); međunarodno krivotvorenje novca (1964, 1965, 1966, 1967, 1968, 1970); zaštita ustanova za pohranjivanje i zalagaonica od krađa (1964); primjena elektronike u policiji (1964, 1970); identifikacija pisaćih strojeva (1964, 1969); međunarodna trgovina ženama, pod izgovorom zapošljavanja, koja ih izlaže prostituciji (1965); međunarodna suradnja na ispitivanju daktiloskopskih postupaka (1965); doktrina centralnih nacionalnih biroa (1965); tretman delikvenata koji očekuju izručenje (1965); međunarodne prevarne radnje (1966); zaštita prijenosa fondova (1966); identifikacija žrtava velikih katastrofa (1966, 1968); međunarodni kolokviji Interpola (1966); lažne prijave o postojanju bombe u avionu (1967); antisocijalno ponašanje i maloljetnička delikvencija (1967, 1968, 1970); aktuelna situacija i perspektive policije (1967); kako da se pojednostavni identifikacija osoba (1968); zaštita transporta umjetničkih djela i dragocjenih predmeta (1968); istraživanje i planiranje u policiji (1968); ovlaštenja i obaveze policije u oblasti pritvora (1969); krijumčarenje kao delikt općeg prava (1969); policijska zaštita turista (1969); prinudno skretanje aviona s njegova pravca leta (1969); telefotografija (1969); zapljena aviona i brodova (1970); promet i trgovina opscenim publikacijama (1970); organizirano krijumčarenje (1970).

Intenzivan porast broja država članica Interpola, kao i činjenica da su one rasprostranjene na svim kontinentima otvorili su pitanje da li generalna zasjedanja, koja obuhvaćaju sve države članice, omogućavaju temeljito raspravljanje i onih pitanja koja su vezana za određeno područje. Kako je odgovor na to pitanje bio negativan od godine 1962, Interpol je počeo organizirati posebne regionalne konferencije za pojedine kontinente.

Najprije su organizirane regionalne konferencije za države članice s područja Afrike i to u Moroviju (1962), Lagosu (1965) i Adis-Abebi (1969). Na tim konferencijama raspravljalo se o organizaciji Interpola, policijskoj suradnji između afričkih država, Interpolovom sistemu komunikacija, izobrazbi policijskog osoblja u Africi te nacionalnom i međunarodnom kriminalitetu u afričkim zemljama. Ovaj oblik djelatnosti Organizacije znatno je pridonio neposrednom aktiviranju afričkih država u suzbijanju kriminaliteta i unapređivanju policijskih službi.

Za specifične probleme u oblasti suzbijanja kriminaliteta koji posebno interesiraju Evropu (kao što je na primjer: kriminalitet u Evropi i evropskim zemljama, sezonski kriminalitet u turističkim mjestima, krađe umjetničkih predmeta i slično) organizirane su regionalne konferencije Interpola za Evropu. Prva takva konferencija održana je u Rimu 1966.

Održavanje regionalnih međuameričkih konferencija (npr. u Limi 1968) treba da posluži unapređenju rada Interpola u tim zemljama te da se istovremeno raspravi i organizira suradnja u onim područjima policijskog rada u kojima to regionalne prilike zahtijevaju.

Kao treći oblik međunarodnog stručnog rada Generalni sekretarijat je organizirao međunarodne kolokvije o pojedinim pitanjima. Prvi kolokvij (Pariz 1963) bio je posvećen problemima naučne policije. Na kolokviju direktora policijskih škola (Pariz 1965) raspravljalo se o strukturi i funkcioniranju policijskih škola i stručnom osposobljavanju policijskih kadrova. Razvijene policijske službe dosta brzo su uočile prednosti elektronike u obavljanju određenih policijskih zadataka. O tim pitanjima održan je kolokvij u Parizu 1965. godine. Daktiloskopskim problemima (nove metode u izazivanju latentnih tragova, metode klasifikacije, o mogućnosti primjene elektronike u daktiloskopiji, i tako dalje) posvećen je poseban međunarodni kolokvij, održan 1967. u Parizu.

Na planu izdavačke djelatnosti Generalni sekretarijat izdaje od 1946. godine mjesečnik *»Revue internationale de police criminelle«*. To je službeno glasilo Međunarodne organizacije kriminalističke policije. Do konca 1971. izašla su 254 broja. Revija se štampa na francuskom, engleskom i njemačkom jeziku. Objavljuje probrane stručne članke, rezultate istraživanja, informacije i saopćenja.

Druga, za istraživače i znanstvene radnike vrlo značajna edicija Generalnog sekretarijata jest *»Liste trimestrielle d'articles sélectionnés« (Tromjesečni spisak izabranih stručnih članaka)*. Ova edicija predstavlja svojevrsnu bibliografiju članaka raspoređenih po utvrđenim kategorijama (npr. ubojstva, samoubojstva, krađe, razbojstva, naučna policija, sudska medicina, toksikologija). Stručni članci se biraju iz gotovo svih časopisa svijeta koji se bave tematikom koja ulazi u zadatke Interpola. Do sada je izašlo 76 brojeva ove edicije. Dva broja ove edicije objavljena su u 1969. godini (sada izlazi polugodišnje) sadrže podatke o 3.254 članka. Posebna je prednost ove aktivnosti Generalnog sekretarijata da svaka država članica može (uz minimalnu naknadu) dobiti mikrofotokopiju svakog u časopisu registriranog članka.

Za opseg rada Generalnog sekretarijata u toku jedne godine (prema službenom izvještaju za 1969. podnesenom na zasjedanju Generalne skupštine 1970) mogu kao ilustracija poslužiti i ovi podaci: u realizaciji međunarodne policijske suradnje izvršeno je 2.045 lišenja slobode i izmijenjeno je 216. 570 informacija. Nacionalni policijski biroi uz pomoć Generalnog sekretarijata surađivali su na razjašnjenju 9.169 teških krivičnih djela (od čega 3.272 slučaja ilegalnog prometa, proizvodnje i rasturanja narkotika, 2.617 krivotvorenja novčanica i falsifikata, 1.616 prevara, itd.).

Dne 1. lipnja 1970. kriminalna dokumentacija Generalnog sekretarijata raspolagala je s 1,451.750 općih imeničnih fiševa kriminalaca, s 83.781 daktiloskopskim fišem međunarodnih kriminalaca i 6.618 fotografskih fiševa specijaliziranih zločinaca.

Laboratorij za reprodukciju dokumenata Generalnog sekretarijata izradio je u razdoblju od 1. lipnja 1969. do 1. lipnja 1970. godine 43.815 fotografija ili fotokopija, 2.247 mikrofilmova i reproducirano 1,486.210 drugih dokumenata.

Generalni sekretarijat, kao izvršno tijelo Međunarodne organizacije kriminalističke policije, postigao je nakon II. svjetskog rata osobite uspjehe u otkrivanju i hvatanju krivotvoritelja novčanica, proizvođača i rasturača opoj-

Slika 30 — Album međunarodnih kriminalaca — vodi se u Generalnom sekretarijatu u Parizu

Slika 31 — Maketa nove zgrade Interpola u Saint Cloudu u kojoj se nalazi sjedište organizacije od 1967. godine

nih droga, organizatora prostitucije. U organiziranoj i efikasnoj suradnji policija država članica interpola postignuti su vrlo dobri rezultati u hvatanju i izručivanju međunarodnih zločinaca, usavršavanju kriminalističkih metoda i znanstvenom pristupanju problemu kriminaliteta. U izvršenju svojih zadataka Interpol se služio suvremenim telekomunikacionim sredstvima koje je izgradio za svoje potrebe. Njegovim stručnjacima i suradnicima stoji na raspolaganju vrlo bogata stručna knjižnica i posebna kriminalistička dokumentacija.

Planovi o osnivanju Međunarodnog kriminološkog instituta, Međunarodne policijske akademije, znanstvene kriminalističke dokumentacije, naišli su za sada na nepremostive zapreke, prije svega financijske prirode.

Suradnja Međunarodne organizacije kriminalističke policije s odgovarajućim organima Sekretarijata Ujedinjenih naroda i međunarodnim organizacijama koje djeluju na proučavanju ili suzbijanju kriminaliteta intenzivna je i djelotvorna.

Kriminalistička služba Saveznog sekretarijata za unutrašnje poslove SFRJ — kao nacionalni biro naše zemlje — aktivno i uspješno učestvuje u radu ove međunarodne organizacije.

II. OSNOVE KRIMINALISTIČKE TEHNIKE

1. Osnovni pojmovi Kriminalistička tehnika je grana kriminalistike koja primjenjuje i iskorištava prirodoznanstvene i tehničke metode i sredstva u otkrivanju krivičnih djela. U širem smislu u kriminalističku tehniku ulazi i korištenje svim znanjima, iskustvima, metodama rada i sposobnostima koje su potrebne za prepoznavanje, pronalaženje, osiguranje i upotrebu tragova pri sprečavanju i razjašnjavanju krivičnih djela *(Kleinschmidt)*. U priručnom rječniku kriminologije, *Max Hagemann*, nakon opširnog razmatranja utvrđuje da je kriminalistička tehnika »skup svih onih iskustava, pravila, načela i sposobnosti koje su potrebne za stručno vršenje praktične kriminalističke djelatnosti«. *Franz Meixner* konstatira činjenicu da je razvitak i unapređenje kriminalističke tehnike vezano za kriminalističke institute i policijske laboratorije, čija istraživačka djelatnost obuhvaća gotovo sve grane prirodnih znanosti. *Ljubomir Simonović* ukazuje još na jedan bitan elemenat, važan za pravilno razumijevanje kriminalističke tehnike, a taj je da kriminalistička tehnika mora vršiti prilagođavanje i usavršavanje prirodnih i tehničkih nauka za posebne kriminalističke svrhe, što u stvari predstavlja formiranje novih naučno-tehničkih metoda kriminalističke tehnike, koje se samo zasnivaju na već poznatim metodama prirodnih i tehničkih nauka. Mišljenja gore citiranih poznatih kriminalista nisu uzeta nasumce, nego zato što svako od tih mišljenja sadrži jedan naglašeni elemenat koji omogućava usvajanje pojma kriminalističke tehnike u njezinu razvoju.

U praktičnoj kriminalističkoj djelatnosti zadatak je kriminalističke tehnike: utvrđivanje identiteta osoba; utvrđivanje i upotreba tragova pri razjašnjavanju krivičnih djela i hvatanju učinilaca; kriminalističko-tehnička obrada mjesta kriminalnog događaja. Radi ostvarivanja tih zadataka potrebno je poznavanje kriminalističko-tehničkih sredstava i metoda.

2. Ograničenje zadatka S obzirom na stalan razvitak znanosti i tehnike, područje kriminalističke tehnike je vrlo široko, gotovo neograničeno. Ono je istovremeno i vrlo dinamično. Danas više ni ekspert koji se isključivo posvetio kriminalističkoj tehnici ne može u cjelini i jednako uspješno obuhvatiti čitavo to područje. Potreba dubinskog prodiranja u pojedine probleme otvara proces specijalizacije. To je slučaj i u kriminalističkoj tehnici. Specijalizacijom u oblasti kriminalističke tehni-

ke postižu se najmanje dvije izrazite prednosti: prvo, ona omogućava da se riješe i najsloženiji slučajevi, jer specijalista zna s v e što je u toj užoj oblasti postignuto, i drugo, jedino ona omogućava uspješno razvijanje postojećih metoda, njihovo prilagođavanje specifičnim potrebama slučajeva i otkrivanja novih rješenja i mogućnosti. Međutim, specijalizacija u kriminalističkoj tehnici je moguća i nužna samo pod određenim uvjetima, u određenoj situaciji i na određenom nivou. To prije svega vrijedi za kriminalističke zavode i policijske laboratorije u kojima se vrši ispitivanje tragova. U takovim ustanovama teži se ekipnom radu u kojemu svaki član ekipe unosi u rasvjetljavanje slučaja svoju specijalnost i na taj način osigurava optimalne uvjete i maksimum egzaktnosti u rješavanju postavljenih pitanja. Vrijeme univerzalnih kriminalističkih eksperata u traseološkoj ekspertizi je prošlo. Za ispitivanje različitih vrsta tragova potrebni su različiti eksperti, s različitim pretežno fakultetskim obrazovanjem. To je put kojim se danas kreću i razvijaju sve specijalizirane ustanove za kriminalistička vještačenja.

Postavlja se, međutim, pitanje kako učesnicima u krivičnom postupku, posebno organima gonjenja, pružiti osnovna znanja iz kriminalističke tehnike, jer bez tih osnovnih znanja ne može biti znanstvenog suzbijanja kriminaliteta. To je pitanje koje se neposredno nameće i autoru ove knjige. Odgovor na njega zavisi od odgovora na pitanje kome je ova knjiga namijenjena i što se želi postići.

Sistematska obrada kriminalistike za potrebe kriminalista eksperata, a koja bi jednako potpuno obuhvatila sva područja, danas je jedva i moguća, a sigurno je neracionalna. Kada se piše za eksperta u određenoj oblasti kriminalistike, potrebno je ulaziti u sve detalje, prikazati sve faze laboratorijskog rada, objasniti upotrebu instrumentarija, potrebnih formula, proračunavanja i receptura; ustanoviti kako se vrši provjeravanje dobivenih rezultata, kako ih treba tumačiti, do koje su mjere ti rezultati egzaktni itd. Takvo prikazivanje određene oblasti kriminalistike nije moguće bez prethodnih sistematski stečenih stručnih znanja (na prirodoslovno-matematičkom, ili tehničkom, ili strojarskom fakultetu). Za potrebe ovakvih stručnjaka ne pišu se cjelovite kriminalistike, nego se iz te široke oblasti izdvaja samo dio vezan ili uz određenu znanstvenu oblast (npr. kemija u kriminalistici, primjena matematike u kriminalistici) ili uz određenu grupu kriminalističkih vještačenja (npr. vještačenje dokumenata, vještačenje paljevina, vještačenje kod saobraćajnih nesreća). Za njih posebnu vrijednost imaju monografije o pojedinačnim pitanjima i problemima te stručni članci koji često na osnovi kazuistike ukazuju na nova moguća rješenja.

Masovno kriminalističko obrazovanje ne nalazi se u sferi kriminalističkih eksperata nego u mnogobrojnoj i za suzbijanje kriminaliteta odlučnoj armiji operativnih radnika unutrašnjih poslova, sudaca istražitelja, javnih tužilaca, sudaca u vijećima, odvjetnika i drugih učesnika. Oni ne mogu uspješno izvršiti svoje zadatke ako ne dobiju i ne usvoje opća osnovna znanja iz kriminalističke tehnike i kriminalistike. Primjenom kriminalističkih znanja oni snabdijevaju kriminalističke zavode svojim zahtjevima te omogućavaju i potiču njihov rad; istovremeno ti zavodi im u složenim slučajevima i izvan svojih laboratorija pružaju svoju stručnu pomoć i upoznaju ih s novim mogućnostima u pojedinim oblastima kriminalističkih vještačenja i vršenja kriminalističko-tehničkih radnji.

Polazim od potrebe kriminalista da bude osposobljen za uspješno otkrivanje i dokazivanje krivičnih djela, pa se u tom smislu zadatak ove knjige ograničava na:

— utvrđivanje mogućnosti i sredstava koje nam pruža kriminalistička tehnika u borbi protiv zločina;
— utvrđivanje mogućih i prihvaćenih metoda u istrazi;
— utvrđivanje kakove usluge mogu pružiti specijalizirani laboratoriji, kako se surađuje s vještacima te kako se mogu koristiti njihova specijalna znanja.

Prema tome, naš se zadatak ograničava na to da dademo o p ć u k o m p l e k s n u sliku suvremenih mogućnosti i metoda kriminalističke tehnike, bez detaljnijeg ulaženja u laboratorijske metode rada i one naučne grane na kojima se taj postupak zasniva. Tako svjesno odvajamo ono osnovno znanje neophodno svakom učesniku u krivičnom postupku, od onoga znanja koje je potrebno specijalistu za određene kriminalističko-tehničke poslove.

Takav stav u izlaganju kriminalistike usvajaju i nesumnjivi međunarodni autoriteti na tom području:

> »Inteligentni istražitelj treba da stekne znanje i razumijevanje o koristi koju mu pružaju materijalni dokazi, kako ne bi propustio ništa što bi moglo pridonijeti rasvjetljavanju zločina. Potrebno je da ima dovoljno znanja o toku tehničkih operacija, kako bi na jedan pametan način mogao surađivati s kriminalističkim ekspertom«. *(Paul Kirk: Crime investigation).*

Da se razumijemo. Kriminalistički ekspert izvan uže oblasti svoje specijalnosti, u odnosu na ostale oblasti kriminalistike i kriminalističke tehnike, nalazi se u sličnoj situaciji kao istražitelj, operativni radnik ili drugi neposredni učesnik u suzbijanju kriminaliteta. I njemu je izvan njegove oblasti potrebno opće kompleksno poznavanje kriminalistike. U protivnom, ponesen svojim specijalnim znanjima, može ispustiti iz vida da njegov rad ima kriminalistički smisao i služi kriminalističkim zadacima. Bez uspješne kombinacije specijalističkih znanja i općih kriminalističkih spoznaja nema ni vrhunskih rezultata.

Osnove kriminalističke tehnike izložit ćemo pod tri podnaslova, koji odgovaraju trima osnovnim njenim zadacima, i to:

A) Tragom zločinca — koji obuhvaća pitanje identifikacije i pronalaženja osoba na osnovi kriminalističkih evidencija;

B) Tragom zločina — koji sumarno obrađuje kriminalističku traseologiju;

C) Na mjestu zločina — gdje su obrađeni uviđaj, rekonstrukcija i eksperimenti koji se obavljaju na mjestu kriminalnog događaja.

7. IDENTIFIKACIJA OSOBA

1. Pojam identiteta Ustanoviti identitet znači nesumnjivo utvrditi sva ona pravna i fizička obilježja po kojima se jedna osoba razlikuje od druge osobe. Na važnost utvrđivanja identiteta ukazuju mnogobrojni kriminalisti. »Istraga je gotovo uvijek bar jedno izvjesno vrijeme u direktnoj vezi s utvrđivanjem identiteta tražene osobe ili utvrđivanjem istovjetnosti predmeta« *(Borel)*. Bez utvrđenog identiteta delikventa ne mogu se poduzeti potrebne mjere za njegovo otkrivanje, lišavanje slobode i osudu. »Suvremeni oblici zločina uvjetuju kao nikada do sada strogu kontrolu identiteta zločina« *(J. Ducloux)*. Strožije kažnjavanje povratnika izazvalo je u svim državama potrebu da se pronađu sigurnije metode za utvrđivanje identiteta. Taj zahtjev doveo je — još koncem prošlog stoljeća — do formiranja posebnih službi za identifikaciju osoba i stvari. Službe identifikacije značajno su unaprijedile postojeće sisteme identifikacije i dovele do toga da danas utvrđivanje identiteta predstavlja posebnu oblast primijenjene znanosti. Nije pretjerano reći da utvrđivanje identiteta predstavlja jedan od centralnih problema u istrazi krivičnih djela.

U kriminalistici se zahtjev za utvrđivanje identiteta odnosi na:

— utvrđivanje identiteta učinioca krivičnog djela,

— utvrđivanje identiteta žrtve,

— utvrđivanje identiteta stvari (bilo da se radi o realnim dokazima, bilo da se uz pomoć utvrđivanja identiteta stvari dolazi do identiteta učinioca).

2. Sredstva identifikacije U toku svoga povijesnog razvitka sredstva identifikacije su se mijenjala. Pojava sredstava identifikacije vezana je za potrebu utvrđivanja identiteta određene osobe, a takve potrebe su nastale s pojavom kretanja ljudi izvan svoga plemena i izvan područja svoga boravka. One datiraju od prije 3.500 — 4.000 godina. o njima će još biti riječi.

U suvremenom se društvu pri utvrđivanju identiteta osoba služimo ovim sredstvima:

— utvrđivanjem pravnog identiteta pomoću podataka o građanskom statusu određene osobe;

— utvrđivanjem identiteta osobe pomoću njezine fizionomije, i to:

— pomoću osobnog opisa,

— pomoću fotografske snimke,

— pomoću antropometrijskih podataka,

— pomoću prepoznavanja (neposrednog);

— utvrđivanjem identiteta osobe pomoću otisaka papilarnih linija prstiju i dlanova.

Osim ovih sredstava koja neposredno služe utvrđivanju identiteta osoba u otkrivanju učinilaca krivičnih djela, posredno se njihov identitet može utvrditi pomoću stvari i realnih dokaza. Ova posredna metoda ima značajno

mjesto u taktici istraživanja krivičnih djela, o čemu svjedoče mnogobrojni slučajevi iz prakse (zrno metka kojim je izvršeno ubojstvo omogućilo je da se ustanovi kalibar, tip i model oružja, pa je pomoću evidencije vatrenog oružja pronađen ubojica; pregledom knjiga u komisionoj radnji utvrđeno je da je M. N. ponudio na prodaju računski stroj, čiji se tvornički broj podudarao s tvorničkim brojem računskog stroja istog tipa ukradenog u jednom poduzeću; saslušavanjem preprodavača došlo se do učinioca).

3. Apsolutni i relativni identitet S teoretskog stanovišta razlikuje se pojam apsolutnog identiteta od pojma relativnog ili praktičnog identiteta. To razlikovanje u kriminalistici koja se stalno bavi utvrđivanjem identiteta ima i veliko praktično značenje u pokušajima osporavanja identiteta.

Apsolutni identitet u realnosti i ne postoji, jer je osnovni zakon u prirodi i životu da se sve mijenja i nalazi u stalnom i neprekidnom procesu izmjena i kretanja. Već su antički dijalektičari konstatirali da »nitko ne može zakoračiti istom nogom u istu rijeku« i »sve se mijenja« *(Heraklit* 544—483. prije naše ere). Ako pažljivo oko sebe gledamo i ispitujemo, ustanovit ćemo da se mijenja i ono što nam u svakodnevnom životu služi kao atribut nepromjenljivosti. Granitna stijena mijenja se postepeno, nevidljivo ali stalno pod utjecajem atmosferilija, topline, mikroorganizama; pod utjecajem procesa korozije mijenja se svaki čelični predmet. Te promjene nije do sada znanost uspjela bitno usporiti, iako se stalno vrše mnogobrojna istraživanja. Proces stalnih promjena karakterističan je i za čovjeka. U dužem vremenskom trajanju te su promjene vrlo izražene, pa mogu dovesti u pitanje prepoznavanje starca na temelju njegova (posrednog ili neposrednog) poznavanja iz djetinjstva. No, do ovih promjena dolazi i u najkraćim mogućim intervalima vremena, kada ih je nemoguće bez posebnih instrumenata samim opažanjem ljudskim ćutilima zapaziti. Čovjek je stalno poprište najrazličitijih promjena: kosa ispada, raste, sijedi; bore nastaju ili nestaju, tjelesna težina stalno se mijenja; krvna slika stalno se mijenja; jedne ćelije umiru, druge se rađaju; psihička stanja čovjeka stalno se mijenjaju, i tako u beskonačnom i neprekidnom nizu promjena (usporedi *A. Carell: Čovjek nepoznanica)*. Praktično uvijek se radi o jednom te istom čovjeku, pa i onda kad ga teško prepoznajemo i kada su nam potrebni posebni postupci da utvrdimo identitet.

Realni ili praktični identitet, kojim se bavimo u suzbijanju kriminaliteta, razlikuje ove nužne, razvojne, dijalektičke promjene od bitnih promjena. S praktičnog stajališta bilo bi apsurdno osporavati identitet A. A. samo zato što se izmijenila njegova krvna slika, što se povećao ili smanjio broj leukocita, što je dio stanica izumro, dio se obnovio, što su na licu ucrtane nove bore ili su ih kozmetička sredstva odstranila. Odviše je dobro poznato kako se tokom godina bitno mijenjaju psihičke i fizičke osebine istog čovjeka, kako se mijenja njegova fizionomija i njegov opći izgled — a ipak ostaje neosporno da je to jedan te isti čovjek. I pored ovih promjena koje isključuju apsolutni identitet — neosporno je da se s praktičnog gledišta radi o istoj osobi. Nas upravo zanima taj praktični identitet, a znanost pruža dovoljno sve diferencijalnijih sredstava za utvrđivanje praktičnog identiteta.

Uzmimo na primjer utvrđivanje identiteta pomoću otiska prsta. Analiza otiska pokazuje da se radi o kružnom uzorku papilarnih linija, kakovih ima vrlo mnogo, ali istovremeno eliminira golemi broj osoba čije papilarne linije

tvore lučne ili zamčane uzorke. Daljim ispitivanjem kružnog uzorka utvrđuje se njegov tip, čime se eliminira dalji veliki broj papilarnih linija kružnog uzorka drugih tipova. Unutar određenog tipa kružnog uzorka javljaju se posebne individualne anatomske karakteristike (delte, otočići, crtice) po kojima se ovaj otisak razlikuje od svih drugih otisaka papilarnih linija toga tipa kružnog uzorka. Ako uslijed određenih okolnosti ni to nije dovoljno, mogu se ispitati pore koje tvore papilarnu liniju.

Pitanje apsolutnog identiteta najčešće se javlja kod razmatranja materijalnih (realnih) dokaza. Kritički stav prema svakom dokazu je opravdan i nužan. No, osporavanje identiteta dokazala, jer ne postoji apsolutni identitet ili jer postoje razlike nastale prirodnim promjenama, predstavlja pokušaj zavođenja pravde u bludnju. Takovim nastojanjima (koja se tu i tamo u praksi javljaju) treba suprotstaviti stručno znanje i praktično iskustvo vještaka, kojemu su stavljena na raspolaganje sva potrebna pomagala i čiji se rad u složenim slučajevima vrši u ekipama, kolegijalno.

Budući je ovo pitanje od bitnog značenja za vještačenje tragova i njihovu upotrebu kao dokaza, bit će o tome još riječi u traseologiji.

4. Identifikacija putem osobnih podataka o građanskom statusu

Ovo je najčešći administrativni (ne tehnički) način utvrđivanja identiteta.

Za svaku osobu protiv koje se vodi postupak treba na temelju iskazanih podataka utvrditi njezin identitet. Osobne podatke treba uvijek provjeravati, da li su istiniti, usvojeni ili lažni. Od njih često zavise osobna prava i dužnosti. Besprijekorna osobna karta (lična legitimacija) je uobičajeno sredstvo za utvrđivanje identiteta. Kada se posumnja u vjerodostojnost osobne karte ili kada osoba protiv koje se vodi postupak nema osobne karte, pristupa se provjeravanju iskazanih podataka o identitetu. To se postiže utvrđivanjem njegova građanskog statusa ili njegova pravnog identiteta.

U reguliranju društvenih i pravnih odnosa građana jedan od najznačajnijih akata je utvrđivanje njihova građanskog statusa. Radi evidentiranja toga statusa vode se određene matične knjige.

> »S jedne strane, podaci iz matičnih knjiga služe građanima prigodom reguliranja raznih njihovih pravnih i društvenih odnosa (npr. dokazivanje identiteta i rodbinskih odnosa, zaposlenja, pribavljanja osobne karte ili putne isprave, zaključenja braka, ostvarivanja imovinskih i drugih prava), a s druge strane, oni čine podlogu za druge evidencije, koje se vode pretežno u javnom interesu (knjige državljana, evidencije o školskim i vojnim obveznicima, birački spiskovi, statistike o kretanju stanovništva, itd.) *(P. Bonetti* i dr. *K. Pasinović).*

Građanski status, koji služi kao temelj pravnog identiteta, upisuje se u odgovarajuće matične knjige.

Matična knjiga r o đ e n i h sadrži kao temeljni upis rođenja; podatke o usvojenju i prestanku usvojenja; podatke o bračnosti djeteta (pozakonjenje, sudsko proglašenje djeteta bračnim); podatke o priznanju, odricanju i utvrđivanju očinstva i materinstva; produženje roditeljske ili starateljske vlasti; podatke o stavljanju pod starateljstvo i o prestanku starateljstva; podatke o promjeni ličnog imena; podatke o sporazumu roditelja vanbračnog djeteta da

ono nosi porodično ime oca; podatke o sporazumu roditelja o republičkom državljanstvu djeteta, kada roditelji imaju različito republičko državljanstvo; podatke koji se odnose na činjenice upisane u matičnu knjigu vjenčanih i umrlih. Ova matična knjiga, ako je ažurno vođena, pruža potpunu sliku o osobnom statusu upisane osobe.

Matična knjiga v j e n č a n i h sadrži kao temeljni upis sklapanje braka, a kao naknadne upise podatke o proglašenju braka nepostojećim ili ništavnim i podatke o rastavi braka.

Matična knjiga u m r l i h sadrži kao temeljni upis smrti određene osobe, ili sudsko utvrđenje smrti ili proglašenje nestale osobe za umrlu. Kao naknadni upis unose se podaci o eventualnom naknadnom ukidanju rješenja o utvrđivanju smrti ili proglašenju neke osobe umrlom.

Matične knjige su osnovno pomagalo da se putem građanskog statusa utvrdi identitet neke osobe. Naš zakonom utvrđeni sistem matičnih knjiga ima nekoliko prednosti, koje ga čine osobito pogodnim za utvrđivanje identiteta. Evidencija građanskih stanja povjerena je isključivo državnim organima, čiji je postupak propisan Zakonom o državnim matičnim knjigama; činjenice upisane u matične knjige smatraju se istinitim (dok se sudskim putem ne dokaže protivno); izvodi iz matičnih knjiga imaju dokaznu snagu javnih isprava; u matične knjige bilježe se ne samo osnovni podaci nego i sve promjene relevantne za osobni status neke osobe.

S kriminalističkog gledišta matične knjige služe ne samo kao osnova za utvrđivanje pravnog identiteta nego i kao izvor raznih obavještenja, koja mogu biti dragocjena u pronalaženju ili utvrđivanju određene osobe. U operativnom radu često se zaboravlja na pomoć koju mogu pružiti upisi u matičnim knjigama ili evidencije koje se na temelju njih vode.

U svakodnevnom praktičnom životu građanski status se utvrđuje posebnim dokumentima koji se u tu svrhu izdaju. To su: osobna karta, putna isprava i vozačka isprava. Ti dokumenti uz osobne podatke sadrže i fotografiju te zbog toga mogu poslužiti i pri utvrđivanju identiteta. U određenim slučajevima te isprave mogu zamijeniti posebne izvatke iz matičnih knjiga.

Pri izradi i izdavanju ovih dokumenata poduzimaju se posebne mjere osiguranja od eventualnog falsificiranja. U slučaju sumnje točnost podataka upisanih u ove dokumente provjerava se uspoređivanjem s podacima upisanim u matične knjige.

5. Povijesni razvitak sredstava i metoda identifikacije

Kod utvrđivanja identiteta na temelju osobnih podataka najčešće se radi o osobama koje su na dohvat organa postupanja. Kod utvrđivanja identiteta pomoću fizionomije i otisaka papilarnih linija pretežno se radi o slučajevima kada tražena osoba nije na dohvat organa gonjenja, kada tek treba utvrditi njezin pravni identitet i fizički je uhvatiti i to upravo pomoću prepoznavanja njegove fizionomije ili ispitivanja njegovih papilarnih linija. Taj zadatak može biti vrlo složen.

Utvrđivanje identiteta ima svoju povijest. Od pojedinačnog neorganiziranog iskustva tokom vremena ono se organiziralo u posebnu službu. Prvobitna sredstva identifikacije bila su primitivna i malo efikasna, ali su se tokom vremena razvijala dok nisu organizirana u suvremeni, dosta efikasan, sistem identifikacije. Takav razvitak sredstava identifikacije višestruko je uvjetovan:

— sve šira pojava profesionalnih zločinaca i recidivista (u većini razvijenih industrijskih zemalja njihovo učešće u ukupnom broju učinilaca krivičnih djela premašuje 60%) te strožije kažnjavanje za djela izvršena u povratu;

— pokušaji kriminalaca da korištenjem suvremenog saobraćaja, mogućnosti prerušavanja i facijalne kirurgije — izbjegnu identificiranje i lišenje slobode;

— činjenica da pravilna upotreba tragova i predmeta (koji su pripadali učiniocu, koje je učinilac pribavio krivičnim djelom, koji su služili izvršenju krivičnog djela) otkriva identitet učinioca;

— rastuća društvena potreba da suzbijanje i ograničavanje kriminaliteta bude što uspješnije.

Unutar ovako sumarno izloženih razloga razvitak službe identifikacije tekao je u pojedinim državama i u pojedinim razdobljima na specifičan način. U cjelini taj je razvitak doveo do suvremenih sredstava identifikacije, koja su više ili manje usvojena u svim državama.

Povijesni pregled sredstava identifikacije obuhvaća:

1. sakaćenje
2. žigosanje
3. parade prepoznavanja
4. osobni opis
5. fotografiju
6. antropometriju ili bertionažu
7. daktiloskopiju
8. sistem suvremenih sredstava identifikacije.

O prva tri sredstva dat ćemo samo osnovna objašnjenja, jer nemaju više praktično nego samo povijesno značenje.

S a k a ć e n j e je u vrijeme tjelesnih kazni bilo, prije svega kazna određena za pojedina krivična djela, ali je indirektno služila i identifikaciji pojedinih kategorija prestupnika. Tako je npr. Dušanov zakonik (1349) predviđao kao kazne odsijecanje ruke, ušiju, nosa, jezika. Kasnije, i u drugim zakonicima, određene kazne sakaćenja logično su vezane za određena krivična djela. Tako se kradljivcu odsijecala ruka (Japan, Kina), a klevetniku jezik. Obrnuto odsječena ruka ukazivala je na sumnju da se radi o kradljivcu i omogućavala da se lakše pronađe tražena osoba.

Ž i g o s a n j e koje se primjenjivalo u nekim zemljama do pred 60 godina ima naglašeni karakter obilježavanja u svrhu identificiranja. U mnogim zemljama prostitutke i preljubnice javno su žigosane (usporedi: *Nathaniel Hawthorne: »Skrletno slovo »A«)*. Delikventi u carskoj Rusiji, doživotno prognani u Sibir, obilježavani su sve do 17. VIII. 1863. žigom na oba obraza i na čelu. To im je praktično onemoćavalo da se ilegalno vrate i zadržavaju u evropskom dijelu Rusije. U Holandiji žigosanje je primjenjivano sve do 1854. godine. Među evropskim državama prva je ukinula žigosanje Francuska i to već u vrijeme revolucije (1789), pa ga je ponovo uvela i definitivno ukinula 31. VIII. 1832. Žigosanje — to barbarsko sredstvo identifikacije — najduže se zadržalo u Kini, gdje je ukinuto tek 1905. godine. Žigosanje je često vezano za kaznu protjerivanja u radne kolonije izvan metropole i trebalo je da onemogući ili bar jako oteža ilegalno vraćanje takvih osuđenika u zabranjena područja.

Nacizam je u toku svoje vladavine ponovo uveo mnoga svirepa srednjevjekovna sredstva. Židovi su na području cijeloga Reicha i na okupiranim teritorijima morali nositi posebne vidljive oznake. Milioni zatvorenika u njemačkim logorima obilježavani su u ruku tetoviranim brojevima.

P a r a d a p r e p o z n a v a n j a kao humaniji način identifikacije, koji je u bitno promijenjenom obliku i s drugačijom namjenom djelomično zadržan i danas, prvobitno se javio u Engleskoj i Francuskoj XIX. stoljeća. Oštar kurs u kažnjavanju povrata (vrlo često povrat je povlačio za sobom smrtnu kaznu) istakao je značenje prepoznavanja, i utjecao na delikvente da svim sredstvima nastoje sakriti svoj identitet. Parada prepoznavanja sastojala se u tome da su posebni agenti dnevno vršili smotru svih zatvorenika u zatvorskom dvorištu, nastojeći da među njima prepoznaju one koji su već ranije bili u zatvoru. Kako je u Francuskoj prepoznavanje moralo biti potvrđeno priznanjem delikventa, to se kao mjera prisile, koja je trebala dovesti do priznanja, primjenjivalo oduzimanje hrane. Osumnjičeni zatvorenik nije primao hranu dok nije potvrdio terećenje agenta, ili (što je bilo rjeđe) dok agent nije odustao od svoje tvrdnje. Čim bi zatvorenik potvrdio izjavu agenta, dobivao je hranu, te otuda i termin za ovu vrstu identifikacije »se metre à table« (sjesti za stol). Agent koji je uspio da identificira ranije kažnjenog delikventa dobivao je za nagradu paketić duhana, odakle potiče termin »duhanski put«.

Prisila nad zatvorenikom i nagrađivanje agenta nesumnjivo je negativno utjecalo na objektivnost ove vrste identifikacije.

Oslobođena ovih negativnih elemenata i bitno izmijenjena, ova metoda ima svoju logiku. Za neposredno upoznavanje recidivista i potencijalnih recidivista i profesionalnih zločinaca pažljivo promatranje, u svrhu njihova budućeg prepoznavanja, može biti vrlo korisno u provođenju eventualnog pojačanog nadzora na slobodi. U prevenciji nekih krivičnih djela i naknadnom otkrivanju njihovih učinilaca poznavanje aktivnih kriminalaca ima veliko značenje. Uzmimo na primjer sprečavanje džepnih krađa. Operativni radnici koji rade na tome sektoru moraju dobro poznavati sve ranije osuđene džepare, da bi ih mogli prepoznati i spriječiti u vršenju novih krivičnih djela.

Sakaćenje, žigosanje i parade prepoznavanja kao sredstvo i metode identifikacije danas pripadaju prošlosti, jer su na njihovo mjesto stupila suvremenija sredstva.

6. Osobni opis Utvrđivanje identiteta i traganje za učiniocima krivičnih djela na temelju osobnog opisa vrlo je stara metoda. Osobni opisi u potjernicama utvrđeni su već kod starih Egipćana. Kao primjer neka nam posluži osobni opis iz doba Ptolomeja (XIV. stoljeće prije naše ere), koji je objavio *R. Heindl* u svojoj *»Daktiloskopiji«* (1903):

> »Mladi rob Aristogena, sin Hrizapa, predstavnika Albande, pobjegao je u Aleksandriju. Njegovo je ime Herman, nadimak Hejlos. On je rođen u Siriji u Bambikou, oko 18 godina star, srednjeg stasa, golobrad je, noge su mu pravilne, na bradi ima brazdu, a s lijeve strane nosa ima malu okruglu bradavicu, na lijevom uglu usta ima posjekotinu, na desnoj ruci tetuaž od barbarskih slova«.

Za vrijeme prije 3300 godina zaista iznenađujuće točno i potpuno opisivanje. Na žalost, praksa ovako preciznih osobnih opisa uskoro je zaboravlje-

na te su kasniji osobni opisi starog i srednjeg vijeka jako pojednostavljeni, bez nekog sistema i neprecizni.

Za stvaranje osobnog opisa na znanstvenim temeljima ide velika zasluga osnivaču i šefu Službe identifikacije pariske prefekture *Alphonsu Bertillionu* (1853—1914), koji je 1885. u *Instructions signalètiques* postavio temelje osobnog opisa kakav je u upotrebi i danas. Osim njega, kao pionira na području identifikacije, valja istaći već spomenutog *Rudolpha Reissa* (1874.—1929) i njegov *Manuel du portrait parlé* (Paris — Lausanne 1905). Kod nas su se osobnim opisom naročito bavili *Alimpić: Bertionaž*, Beograd 1907, *Tregubov—Andonović: Kriminalistička tehnika*, Beograd 1935. i *Ivan Kobovac: Osobni opis*, Beograd 1957.

Osobni opis za potrebe identifikacije u policijskom radu znatno se razlikuje od osobnog opisa na koji su navikli građani pri opisivanju pojedinih osoba, jer se temelji na određenim principima i sistemu koji omogućava prepoznavanje osobe na temelju osobnog opisa. To nije sasvim jednostavno i pretpostavlja poznavanje metoda za sastavljanje osobnog opisa. Temelj svih današnjih osobnih opisa predstavljaju osnovne kategorije podataka, kako proizlaze iz osobnog opisa po Bertillionu, i to:

— veličina — ima 7 vrijednosti: vrlo veliki, veliki, veći od srednjeg, srednji, manji od srednjeg, mali, vrlo mali. Svaka od ovih vrijednosti ima svoju posebnu skraćenu oznaku:

— boja: očiju, kose, brade, tena; da bi se izbjegle zablude, moguće uslijed individualnog doživljaja boje i njenog opisa riječima, danas se preporuča upotreba posebnih tablica boja u kojima su svaka boja i njezina nijansa označene brojem, koji se onda upisuje i u osobni opis;

— morfološki podaci — opis tijela i detaljan opis glave i njezinih dijelova: čela, nosa, usta, brade...

— opći podaci — držanje, govor, glas, odijevanje, kretnje, navike...

— osobiti znaci — ožiljci, tetoviranja, tragovi kirurških operacija...

Od ovih bitnih elemenata sastavlja se potpuni osobni opis, koji sadrži ove podatke: visina, stas, oblik i boja lica, kose, očiju, obrva, nosa, brade i brkova, usana i ustiju, čela, oblik glave, ušiju, osobiti znaci, osobitosti, odjeća, navike, gdje se obično zadržava i osobne veze.

Svaki se od ovih elemenata opisuje u nizu detalja. Uzmimo, primjera radi, kosu; njeni su detalji: boja, gustoća kose, ćelavost, da li je kovrčava, valovita, glatka, kako je počešljana, oblik frizure, da li je i u kojoj mjeri sijeda, da li je kosa oštra, svilenkasta...

Ovako detaljno sastavljanje osobnog opisa bilo je nužno u vrijeme kada je osobni opis bio jedino i glavno sredstvo identifikacije. Danas se zahtjevi za sastavljanje osobnog opisa u znatnoj mjeri ograničavaju na mnogo manje detalja. U službama javne sigurnosti u Jugoslaviji propisani osobni opis sadrži ove podatke: visina u centimetrima, razvijenost, opći opis lica, čeono-nosni profil, kosa, oči, nos, uši, zubi, profil podbratka, veličina stopala, osobiti znaci i govor.

Osobni opis, iako je izgubio dosta od svog prvobitnog značenja, predstavlja i danas bitni sastavni dio sistema identifikacije. Njegove prednosti dolaze posebno do izražaja u traganju za odbjeglim kriminalcima ili za onima

za kojima se traga samo na temelju podataka dobivenih od svjedoka i oštećenoga. Upravo iz tih operativnih razloga nužno je da kriminalisti dobro poznaju metode uzimanja i korištenja osobnog opisa. Pri tome valja voditi računa da uspješno prepoznavanje jednim dijelom predstavlja vještinu koja nije svakom svojstvena i da je baš zbog toga treba razvijati odgovarajućim praktično smišljenim vježbama.

Klasični osobni opis po Bertillonu ima jednu ozbiljnu slabost, koja je uvjetovana svojevrsnim nastojanjem da osobni opis bude univerzalno sredstvo identifikacije te da prikupljeni podaci budu prikladni za klasificiranje. Zbog toga je *Bertillion* obraćao pažnju na niz elemenata koji u konkretnom slučaju i nemaju posebne vrijednosti za identifikaciju. Mnoštvo podataka potrebnih za osobni opis zahtijevalo je mnogo vremena i vrlo precizan rad, pa ipak nije moglo uvijek dovesti do uspjeha, jer su se u tom mnoštvu podataka utopile bitne karakterističnosti jedne osobe, i to upravo one po kojima se ona razlikuje od druge osobe. Ove slabosti dovele su do malog broja prepoznatih osoba na temelju osobnog opisa, što je imalo za dalju negativnu posljedicu da je uzimanje osobnog opisa postalo sve više mehaničko i birokratsko.

U sadašnjoj situaciji, kada je osobni opis samo jedan od elemenata suvremenog sistema identifikacije, težište bi trebalo postaviti na to da se osim klasičnih podataka (koje valja svesti na razumnu mjeru) posebna pažnja posveti utvrđivanju tzv. diferencijalnih razlika, to jest onim elementima fizionomije, vladanja, navika koji su svojstveni jednoj osobi i po kojima se ona razlikuje od drugih osoba. Trebalo bi postupati kao što radi dobar karikaturist koji na individualnostima fizionomije temelji svoj crtež od nekoliko poteza — a ipak je svatko u stanju da u tom crtežu prepozna osobu koju crtež predstavlja. Kriminalist je u povoljnijem položaju, jer može operirati i s karakterističnim navikama i vladanjem kao elementom prepoznavanja. Orijentacija na takav osobni opis zahtijeva i odgovarajuće školovanje, te izvjesne dopune i izmjene u postojećim kartonima osobnog opisa.

U posljednjih dvadeset godina pažnju kriminalista zaokupila su nastojanja da se pri izradi osobnog opisa koriste posebni u većoj ili manjoj mjeri automatizirani tehnički uređaji. Njih u SAD nazivaju »Identy-kit«, a u Poljskoj npr. »grafičko-kompozicioni identifikator«. U jednostavnijem obliku radi se o slijedećem. Kada treba sastaviti osobni opis na temelju izjava svjedoka i oštećenih, operativni službenik se služi posebno izrađenim modelima svih mogućih dijelova glave i lica raznih oblika i dimenzija. Svaki »model« izrađen je u svim mogućim varijacijama. Na primjer: svi mogući oblici glave, pa svi mogući oblici čela, uha, nosa i njihovih dijelova. Od tih pojedinačnih dijelova sastavlja se slika tražene osobe. Posebno školovani operativni radnik, na temelju podataka koje daje svjedok ili oštećeni, sastavlja dio po dio lika, mijenjajući pri tome pojedine detalje, dok svjedok ne izjavi da sastavljena slika odgovara izgledu tražene osobe. Tako dobivena slika se fotografira i služi kao pomoćno sredstvo službenicima koji provode traganje. U prvobitnom obliku ovi modeli glave i lica nalaze se u posebnoj torbi (koja se može transportirati), a slaganje lika vrši se ručno. Kasnije u tipu »identifikatora« u znatnoj mjeri su korištene mogućnosti mehaničke automatizacije. U posebnom radnom stolu ugrađeni su modeli pojedinih dijelova lica. U sredini stola nalazi se prostor za slaganje lika. Unošenje pojedinih elemenata ili njihova zamjena, vrši se pritiskom na dugme. Ovaj postupak je znatno brži, ali i mnogo

skuplji. Stručnjaci različitih zemalja dali su u građenju takvih identifikatora različita tehnička rješenja. Opravdano je smatrati da je to danas tehnički najsavršenije pomoćno sredstvo za utvrđivanje izgleda tražene osobe na temelju osobnog opisa. Prednost toga sistema je i u tome da se na memoriju svjedoka djeluje vizuelnim sredstvima, koja imaju znatnu prednost pred deskripcijom.

U zemljama koje ne raspolažu ovakvim tehničkim uređajima koristi se pomoć vrsnih crtača koji sastavljaju traženi lik postepenim mijenjanjem nacrtanog lika po izjavama svjedoka. I u našoj zemlji je taj postupak više puta vrlo uspješno upotrebljavan. Najpoznatiji je slučaj sa silovateljem »Mile — Pile« koji je na području Beograda izvršio brojna silovanja, a uhvaćen je na temelju slike koja je nacrtana na osnovi izjava oštećenih.

Razvijanje ovakvih pomoćnih sredstava identifikacije (koje povremeno zbog svoje spektakularnosti izbijaju u središte pažnje) vrlo je korisno kada se tražena osoba ne nalazi u rukama policije, kada policija ne raspolaže o njoj potrebnim podacima i kada je treba pronaći. To je slučaj kod nekih teških krivičnih djela (razbojstava, provala u banke, ubojstava ili teških tjelesnih povreda).

7. Fotografija Bez primjene fotografije danas je teško zamisliti suvremenu kriminalistiku. Ona se svestrano primjenjuje na dva vrlo važna područja: kao sredstvo identifikacije i kao sredstvo pomoću kojega se trajno fiksiraju određena činjenična stanja i nalazi (operativni zahvati, uviđaji, rekonstrukcije, istražni eksperimenti, dokumentacija u kriminalističkim vještačenjima). U suvremenom istraživanju krivičnih djela koriste se sve fotografske tehnike: mikro i makro fotografija, statička i dinamička fotografija, crno-bijela i fotografija u boji, fotografska fiksiranja uz primjenu rendgenskih, ultraljubičastih i infracrvenih zraka, fotografiranje uz primjenu filtera i dirigiranih svjetala. Zbog širine primjene i specifičnih metoda i sredstava kojima se služi iz široke oblasti fotografije izdvaja se kao posebna specijalizirana grana kriminalistička fotografija. Za rad na kriminalističkoj fotografiji potrebna su dopunska znanja i iskustvo, tako da rad u kriminalističkom foto-laboratoriju zahtijeva visoki stepen specijalizacije na nivou više spreme.

Na ovom mjestu bavit ćemo se fotografijom kao sredstvom identifikacije.

Primjena fotografije u kriminalistici može poslužiti kao primjer konstatacije da kriminalistika brzo i uspješno reagira na svako novo tehničko ili znanstveno dostignuće.

Godine 1824. *Nicephore Niepce* (1765—1833) uspio je otkriti postupak mehaničke reprodukcije, na temelju kojega će *Louis Daguerre* (1787—1851) godine 1838. izraditi prvu fotografsku snimku (dagerotipija). Postupak dagerotipije nije omogućavao izradu više kopija. Taj nedostatak uskoro (između 1839 i 1840) je otklonio Englez *William Fox Talbot*, koji otkriva metodu izrade negativa i načina da se iz dobivenog negativa izradi veći broj kopija (talbotipija). Postupak izrade negativa unaprijedio je *Niepce de ST. Victor* (sinovac *Nicephorea Niepcea)* zamijenivši papir sa staklom (nijepsotija), čime je fotografija (talbotipija) dobila mnogo na vrijednosti i izrazitosti u detaljima. *Scott Archer* (1851) otkrio je postupak fotografije s kolodijumom, a dr. *Leach Maddox* (1871) svojim pronalaskom omogućio je izradu takozvanih suhih ploča. Paralelno s ovim pronalascima sistematski se vrše ispitivanja i postižu rezultati na području optičkih i kemijskih usavršavanja metoda primijenjenih u fotografiji.

U kriminalističkom muzeju Policijskog laboratorija u Lyonu čuvaju se četiri fotografije (dagerotipije) zločinaca snimljenih u zatvoru 1843. i 1844, a poslužile su identifikaciji. Švicarski *»Journal des Tribunaux«* donio je 10. IX. 1854. članak *»Novo sredstvo istrage«*, u kojemu se opisuje slučaj u kojemu je istražni sudac dao fotografirati zatvorenika i njegovu sliku dostavio svim kantonalnim policijama radi evidentiranja. Već 1860. u Švicarskoj je uvedena praksa da se svi teži zločinci snimaju i njihove snimke upotrebljavaju kao sredstvo identifikacije. Savjetnik *Odebrecht* iz Berlina objavio je 1864. članak *»Upotreba fotografije u krivičnom postupku«* i time postao pionir nastojanja da se fotografija primijeni u policijskim istragama.

Prvi foto-laboratoriji koji su radili za kriminalističke potrebe formirani su kod Scotland Yarda (1872), policijske prefekture u Parizu (1874), gdje je posebno služio za identifikaciju, i kod gradske policije u Chicagu (1885) koja je 1896, usvojila Bertillionov sistem fotografije.

Temelje znanstvene fotografije, primijenjene za potrebe suzbijanja kriminaliteta, postavili su u svojim djelima:

A. Bertillion: La photographie judiciaire — Paris, 1890.

R. Reiss: La photographie judiciaire — Paris, 1903.

Prvu katedru sudske fotografije osnovao je na sveučilištu u Lausanni dr. *Reiss*. Kao što je poznato, ta je katedra bila začetak kasnijeg Instituta znanstvene policije.

Fotografija kao sredstvo identifikacije ima svoj dugi razvitak, od primitivnih početaka do suvremenih znanstveno organiziranih i utvrđenih oblika i metoda. U prvo vrijeme u svrhu identifikacije služe obiteljske i prigodne fotografije okrivljenika ili žrtava, zatim slijedi smišljeno fotografiranje krivaca, ali na općenito usvojeni način bez posebnih kasnije usvojenih identifikacionih elemenata. Slijedi fotografija krivaca, koja se razlikuje od obične fotografije po tome što se krivac slika s predmetima koji su pribavljeni krivičnim djelom, ili s predmetima kojima je izvršeno krivično djelo (kradljivac s ukradenim predmetima, provalnik s provalničkim alatom). Konačno *Bertillion* uvodi posebnu vrstu fotografije, čija je svrha uspješna identifikacija krivaca, poznate pod nazivom signaletička fotografija. Ona se u posljednjih 60 godina razvila i unaprijedila.

Evo karakteristika signaletičke fotografije.

Snimanje se vrši po posebnim, određenim, uvijek jednakim uvjetima. Vrši se u zatvorenim prostorijama, uz umjetnu rasvjetu, koja treba da je tako prilagođena da potpuno osvjetljava lice i isključuje sjene koje bi mogle utjecati na vjernost snimke. Signaletičke snimke ne smiju se retuširati. Snimanje se vrši u određenom razmjeru, koji može biti 1:5, 1:7 i 1:10, što znači da snimka predstavlja peterostruko, sedmerostruko ili deseterostruko umanjenje portreta osobe koja je snimljena. Ovakovo snimanje u razmjeru omogućava da se točno utvrdi stvarna veličina svakog dijela lica u naravi, što može biti od odlučnog značenja za identifikaciju. Kod nas je usvojen omjer 1:10. Snimanje u omjeru omogućava posebno konstruirana stolica (postolje), uvijek jednaka udaljenost (2 metra) objektiva od osobe koja se snima, poseban položaj foto-aparata i prilagođene foto-ploče veličine 6 x 13 cm. Svaka osoba snima se u tri poze, i to: desni profil, lice sprijeda (en face) i lijevi

poluprofil. Fiksnost ovih poza omogućava spomenuta pokretna stolica, koja u visini glave, sa stražnje strane stolice, ima metalni naslonjač za glavu koji služi za pravilno i nepomično držanje glave pri snimanju. Za signaletičku fotografiju osobe se snimaju gologlave. Kod nekih policija za posebne potrebe i kategorije zločinaca prave se i posebni snimci sa šeširom ili kapom na glavi, te cijela figura, da se tako fiksiraju karakteristična tjelesna svojstva, što može biti od značenja za identifikaciju. Kod signaletičkih snimaka u visini grudnog koša nalazi se metalna tablica u koju se zamjenjivim slovima i brojevima upisuje datum snimanja, redni broj snimke u toj godini te naziv i sjedište ustanove kod koje je snimanje izvršeno.

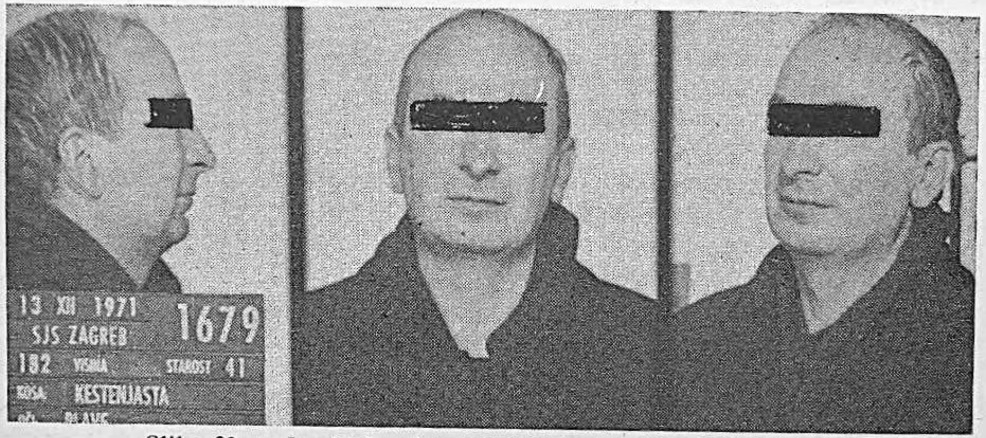

Slika 32 — Iz zbirke signaletičkih fotografija SUP Zagreb

Pri identifikaciji pomoću signaletičke fotografije frontalni snimci imaju dobar pregled općeg izgleda fotografirane osobe, a snimci iz profila daju detalje kao što su uho, profil lica i nosa i druge karakteristike koje su bitne za identifikaciju. Upravo zbog važnosti tih detalja za identifikaciju, a naročito uha, žene se u profilu snimaju tako da se sa uha otkloni kosa.

Mjesto posebno izrađenih ploča, veličine 6 x 13 cm, na koje se snimaju sve tri poze, danas se primjenjuje isto tako dobar postupak s filmom uz primjenu odgovarajućeg adaptera.

Industrija kriminalističkih aparata i uređaja izradila je za singnaletičko snimanje poseban mehanizirani i automatizirani uređaj, poznat pod imenom »Robot«. Njegova je prednost u tome što osoba koja se snima ne vidi foto-aparat i ne zna u kojem je času snimljena. To omogućava da bude snimljena u trenutku kada se drži potpuno prirodno, što ima vrijednost za uspjeh identifikacije pomoću fotografije. Takav aparat upotrebljava kriminalističko-tehnička služba u Beogradu.

Signaletičko fotografiranje vrši se u tri slučaja: Prvo radi provjere i ispitivanja identiteta za potrebe krivičnog, prekršajnog ili upravnog postupka. Osnovni zahtjev je utvrđivanje identiteta, a signaletička fotografija služi samo kao sredstvo. Ovaj postupak može se voditi i na zahtjeve inozemnih policija (preko Interpola) ili drugih organa. Ovlaštenje za ovakvo postupanje — izvan krivičnog postupka — osniva se na odredbi člana 15. Osnovnog zakona o unutrašnjim poslovima po kojima je Savezni sekretarijat za unutrašnje poslove obavezan izdavati obavezne instrukcije u određenim poslovima.

Tako je došlo do »Uputstva o postupku organa unutrašnjih poslova pri utvrđivanju identiteta fizičkih lica«, kojim je postupak u ovim slučajevima reguliran.

Drugo, kada je fotografiranje potrebno za svrhe krivičnog postupka (član 151 stav 4 ZKP). To će biti naročito slučaj kod težih krivičnih djela, kada se radi o učiniocima recidivistima, kada je potrebno poduzeti operativno-taktičke mjere za otkrivanje drugih učinilaca krivičnih djela ili proširiti kriminalističku obradu na još neotkrivena krivična djela izvršena od okrivljenoga protiv kojega se vodi postupak za utvrđena krivična djela. Za signaletičko snimanje ovakvih okrivljenika organi unutrašnjih poslova mogu se pismenim podneskom obratiti sucu istražitelju za odobrenje snimanja.

Treće, pri upućivanju pravomoćno osuđenih u OPD i KPD na izdržavanje kazne lišenja slobode, kao mjera osiguranja, da u slučaju bijega bude lakše pronađen i vraćen na izdržavanje kazne. Ovo se fotografiranje vrši pri dolasku u kazneno-popravnu ustanovu, ali na principima signaletičke fotografije.

U operativnom kriminalističkom radu signaletičke fotografije imaju dosta široku primjenu (širu nego što je osnova za signaletičko fotografiranje): u traganju i hvatanju utvrđenih učinilaca krivičnih djela, koji, jer se nalaze u bijegu, nisu mogli biti osuđeni; u hvatanju odbjeglih osuđenika; prepoznavanje učinioca krivičnog djela od oštećenoga ili svjedoka, čime se omogućava i formalno vođenje krivičnog postupka; identifikacija nepoznatih leševa; pojačani nadzor nad recidivistima i potencijalnim recidivistima radi sprečavanja novih krivičnih djela.

Široka primjena fotografije u boji, usvajanje tehnologije proizvodnje potrebnog fotografskog materijala u većini zemalja i srazmjerno pojeftinjenje troškova u primjeni fotografije u boji otvorili su pitanje da li signaletička fotografija treba da ostane u crno-bijeloj ili treba da se orijentira na kolornu tehniku. Prednost snimanja u boji je u tome da su takve slike životnije, jer u svakodnevnoj praksi ne srećemo ljude u crno-bijelim bojama, nego u njihovim prirodnim bojama. No, snimanje u boji — unatoč jako uznapredovaloj tehnici — ipak ima jednu značajnu slabost, a to je da se postojeći kontrasti ublažavaju a negdje i gube. Crno-bijela fotografija ima prednost upravo u tome što svi detalji i kontrasti dolaze do punog izražaja, a to su upravo elementi važni za identifikaciju. Opći uvjeti u kojima promatramo neku osobu imaju značajnog utjecaja. Izrazito sunčano vrijeme ili jaka umjetna rasvjeta — nasuprot sumraku ili slaboj rasvjeti — ili razna obojena rasvjeta u znatnoj mjeri mijenjaju i nijansiraju boje, što otežava raspoznavanje. Interesantno je da su se neke zemlje nakon privremenog prihvaćanja fotografije u boji ponovo vratile crno-bijeloj tehnici kada je u pitanju signaletička fotografija. Mislim da fotografija u boji nema dovoljno prednosti da zamijeni crno-bijelu signaletičku fotografiju.

Tehnički napredak omogućava da se pomoću posebnih »telefoto« uređaja svaka signaletička fotografija može prenositi na velike udaljenosti za vrlo kratko vrijeme. Ovaj pronalazak ima veliko značenje u potrazi za teškim odbjeglim kriminalcima. Ovu tehniku prenošenja slika u dosta širokom opsegu primjenjuju velike novinske agencije. U 1970. godini vršeni su pokusi s prenošenjem slika, daktiloskopskih otisaka i drugih materijala između Zagreba i Beograda. Ovi pokusi dali su vrlo dobre rezultate. Teškoće su međutim manje

u cijeni potrebnih »telefoto uređaja« a više u visokoj cijeni zakupnine posebnih poštanskih linija bez kojih ovi uređaji ne mogu raditi. To je razlog što je privremeno odgođeno uvođenje ovih uređaja u operativnu službu unutrašnjih poslova.

U suvremenim uvjetima signaletička fotografija predstavlja jedno od sredstava identifikacije. Zajedno s ostalim sredstvima čini suvremeni sistem identifikacije efikasnijim i boljim. Stalna usavršavanja foto-aparata, tehnike snimanja, negativskog i pozitivskog fotografskog materijala i metoda laboratorijske obrade — čine fotografiju ne samo neophodnim sredstvom identifikacije, nego i kriminalističke tehnike uopće.

8. Antropometrija — bertionaža

Belgijski znanstvenik *Lambret Adolphe Jacques Quetelet* (1796—1874), utemeljitelj suvremene statistike, matematičar i astronom — utvrdio je oko 1840. godine da raspored oblika i dimenzija u prirodi biva po naročitim matematski točnim pravilima. Iz toga se logično izvodi da praktično nema dva čovjeka čiji bi razmjeri (dimenzije) kostura bili potpuno istovjetni. Prema *H. Södermanu (Modern criminal investigation* — 1952) ovu teoriju je prvi pokušao iskoristiti *Stivens*, upravitelj zatvora u Louvenu (1860), koji je u eksperimentalne svrhe uveo mjerenje glave, ušiju, grudiju i visine zatvorenika. Taj pokušaj je ostao nezapažen i neiskorišten.

Pionir znanstvene identifikacije, *Alphonse Bertillion*, iskoristio je Queteletovu teoriju i ondašnji stupanj antropologijskih znanja te konstruirao svoj sistem antropometrijskih mjerenja u identifikaciji krivaca, posebno povratnika. Taj sistem identifikacije nazvan je antropometrija, ali je bolje poznat pod imenom njegova tvorca »bertillionage«. Sistem se zasniva na ovim znanstvenim pretpostavkama:

1. čovječji kostur, njegove dimenzije, ne mijenjaju se nakon 20 godina starosti, i tada postaju konstantne;

2. dimenzije kostura su individualne te prema tome nema dva čovjeka koji bi imali potpuno jednake dimenzije kostura;

3. postoji mogućnost točnog mjerenja dimenzija kostura pomoću posebno konstruiranih aparata, a dobiveni podaci mogu se klasificirati.

Za identifikaciju po sistemu Bertillion potrebno je posebno konstruiranim aparatima od svakog pojedinca uzeti ove mjere:

1. visina tijela,
2. raspon (širina) raširenih ruku,
3. visina poprsja u sjedećem stavu,
4. dužina glave — maksimalni dijametar lubanje,
5. širina glave — maksimalni transverzalni dijametar lubanje,
6. širina između dvije jagodice — bizigomatični dijametar,
7. dužina desnog uha,
8. dužina lijevog stopala,
9. dužina srednjeg prsta lijeve ruke,
10. dužina malog prsta lijeve ruke,
11. dužina lijeve podlaktice.

Kasnije su kao elementi za identifikaciju, a naročito kao elementi za klasifikaciju, uvedeni: boja očiju (5 grupa) i osobiti osobni znaci.

Za antropometrijska mjerenja Bertillion je konstruirao potrebne mjerne instrumente, a tehničare koji su imali vršiti mjerenja podvrgao posebnom školovanju.

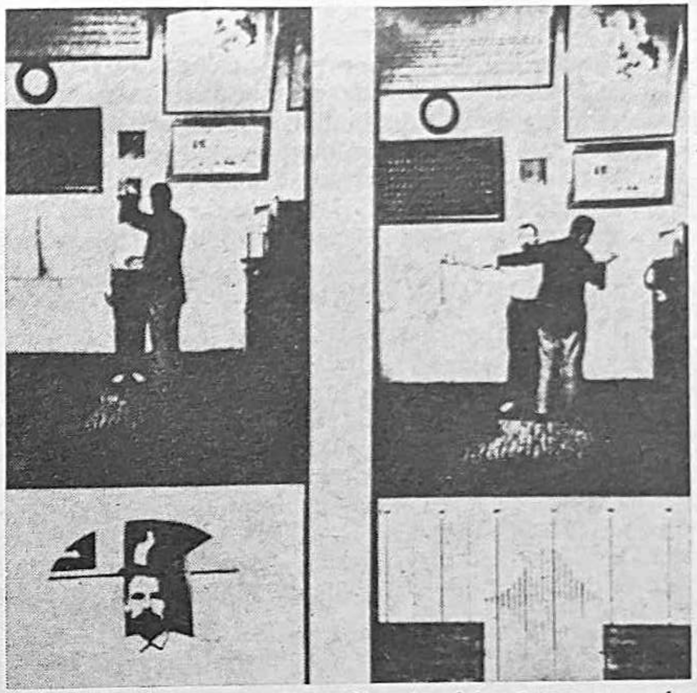

Slika 33 — Antropometrija: mjerenje visine i raspona ruku

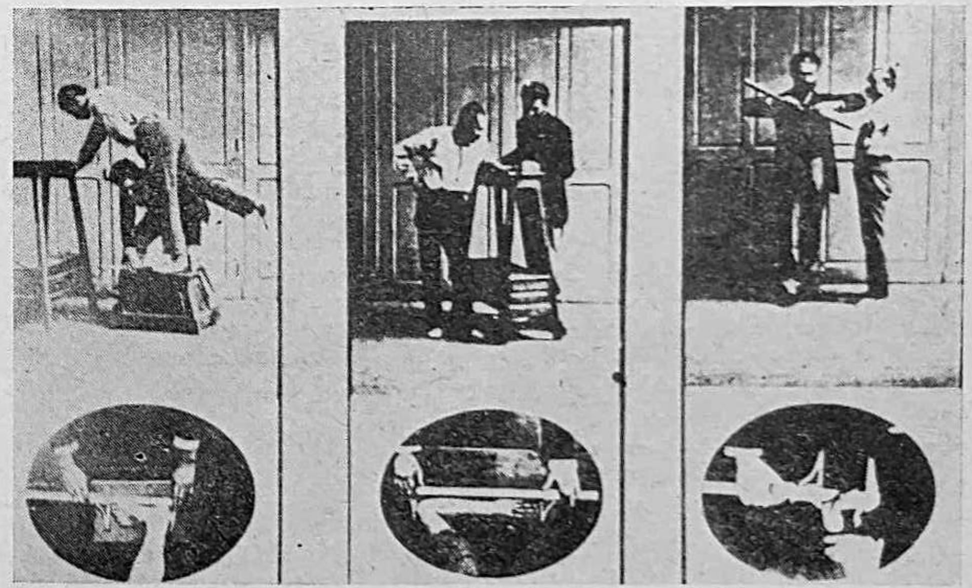

Slika 34 — Antropometrija: mjerenje stopala, podlaktica i prsta

Bertillion je uspješno riješio i drugi bitni problem identifikacije: izmislio je oštroumni sistem klasifikacije. Kartoni s antropometrijskim podacima razvrstani su tako da se može pronaći traženi karton. Usvojen je tripartitni sistem. Osnovna je podjela na 3 grupe: prema dužini glave — maksimalni dijametar lubanje (velika, srednja, mala); svaka od ovih grupa dijeli se na 3 podgrupe: prema širini glave — maksimalni transverzalni dijametar lubanje (velika, srednja, mala); svaka podgrupa dijeli se na 3 klase: prema dužini srednjeg prsta lijeve ruke (veliki, srednji, mali); svaka klasa dijeli se na 3 kategorije: prema dužini malog prsta lijeve ruke (veliki, srednji, mali). Matematski izraženo, to izgleda ovako: 3 x 3 x 3 x 3 = 81, što znači da po ovoj podjeli ima 81 ladica u kojoj može da bude veći ili manji broj registracionih kartona. Kod velikog broja kartona u istoj kategoriji nužno je uvesti dalju potpodjelu prema dužini stopala, visini, itd. Kako prilikom mjerenja može doći do izvjesnih netočnosti, utvrđena su dopuštena odstupanja u svakoj kategoriji.

Ovaj sistem identifikacije prvi puta je uveden u Francuskoj 1882; detaljno je razrađen 1889. u Službi sudske identifikacije pariške policije (Service d' identité judiciare), čiji je osnivač i prvi šef bio upravo *A. Bertillion*. U prvoj godini uvođenja ovog sistema (1882) uspjelo je 49 identifikacija, a deset godina kasnije već 680. Zbog svojih znanstvenih osnova ovaj sistem je vrlo brzo uveden u mnoge policije svijeta. Interesantno je da je ovaj sistem uvela i Kraljevina Srbija »Zakonom o merenju, opisu i identifikovanju krivaca« od 21. XII. 1904. U ostalim zemljama današnje Jugoslavije koje su se tada nalazile pod dominacijom Austro-Ugarske Monarhije ovaj sistem u potpunosti nije nikada primjenjivan.

Nakon što je ovaj sistem uveden u gotovo cijelom svijetu, napušten je, jer je pokazao ozbiljne mane, koje su došle do punijeg izražaja tek kada se omasovio. Ipak, odlučan udarac antropometriji zadao je novi suvremeniji sistem identifikacije — daktiloskopija. Dužni smo utvrditi koje su osnovne mane — neke od njih neotklonive — sistema antropometrijske identifikacije.

— Kao što je poznato, ovaj sistem nije se mogao primjenjivati prema osobama ispod 20 godina (kasnije je utvrđeno da je i ta dob utvrđena prenisko), što znači da znatan dio delikvenata, i to upravo onih čija dobna skupina pokazuje izraziti porast — nije mogao biti registriran.

— Antropologija i anatomija u svojim naknadnim suvremenijim ispitivanjima utvrdile su izvjesne netočnosti u postavkama bertionaže u odnosu na rast.

— Antropometrijski podaci o ženama bili su vrlo često — gotovo redovno — netočni, jer su precizna mjerenja otežana dugom kosom.

— Velike zbirke i njihovo intenzivno povećavanje jako su otežale klasifikaciju i perlustraciju kartona.

— I onda kada je antropometrija bila uspješna, svodila se na utvrđivanje identiteta osobe koja je o sebi dala lažne podatke, a nije mogla poslužiti za neposredno otkrivanje učinioca krivičnih djela na temelju tragova ostavljenih na mjestu kriminalnog čina, kao što je to slučaj s daktiloskopijom.

Unatoč opisanim slabostima bertionaža je imala prednost u tome što su sve države koje su je usvojile radile po istom sistemu klasifikacije; to nije slučaj s daktiloskopijom, jer su zbirke pojedinih država klasificirane po različitim sistemima.

Pristaše antropometrijske identifikacije uporno su se opirali uvođenju daktiloskopije. Oni su pokušavali da otklone njezine nedostatke. Tako je berlinski liječnik *Lewinsohn* predlagao da se nedostaci u mjerenjima kostura otklone uvođenjem rendgenskih snimaka kostura. To nije prihvaćeno, jer je novi sistem identifikacije imao izrazite prednosti.

Danas je antropometrija kao sistem identifikacije potpuno napuštena. U nekim zemljama zadržana je kao dopunska metoda identifikacije. Tako se, na primjer, u Francuskoj u osobnim kartama (legitimacijama) Roma (Cigana) i skitnica osim osobnog opisa unose i izvjesni antropometrijski podaci.

8. DAKTILOSKOPIJA KAO SREDSTVO IDENTIFIKACIJE

Daktiloskopija je najsuvremenija, najsigurnija i najraširenija metoda utvrđivanja identiteta. Pod nazivom daktiloskopije razumije se iskorištavanje papilarnih linija na prstima, dlanovima i tabanima ljudi u svrhu utvrđivanja identiteta i razlikovanja.

1. Što su to papilarne linije

Ako pažljivo pogledamo kožu na dlanovima, a naročito na jagodicama trećem članku prstiju, vidjet ćemo i okom da koža nije glatka nego da se na njoj javljaju fine udubine i ispupčenja koja tvore vijuge raznih šara. Te vijuge

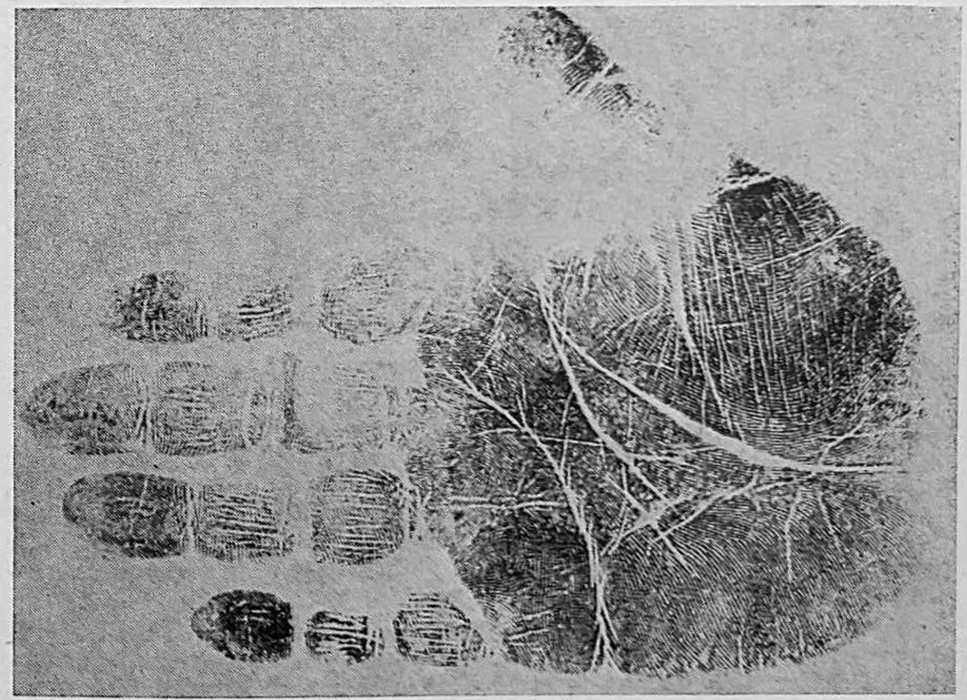

Slika 35 — Papilarne linije na dlanu

postaju potpuno izrazite, tako da možemo slijediti njihov tok ako jagodice prstiju promatramo kroz povećalo.

Što kaže o tim vijugama i šarama suvremena anatomija?

Koža se sastoji od dva osnovna sloja. Donji deblji sloj corium i gornji površinski sloj, koji se zove epidermis a sastoji se opet od dva sloja: stratum corneum i stratum malpighii. Površina epiderme pokazuje pod povećalom papilarne linije (ispupčenja) i kožne brazde (udubljenja). U tim kožnim brazdama, između papilara, završavaju se nervi čula pipanja. Ako pod jačim povećanjem promatramo površinski papilarne linije, vidjet ćemo da se u svakoj od papilarnih linija nalazi red pora. Ako ove pore ispitamo u presjeku kože i uz potrebno povećanje, vidjet ćemo da su te pore zapravo izlazi kanala znojnih žlijezda i da se kroz njih ruke i tabani znoje. Ova okolnost ima izvanredno značenje — kako ćemo kasnije vidjeti — za otkrivanje učinilaca krivičnih djela koji su na mjestu izvršenja ostavili otiske papilarnih linija. Jedna pora sa svojom okolinom naziva se ostrvce. Smatra se da broj pora predstavlja broj ostrvaca koja su se spojila u jednu papilarnu liniju.

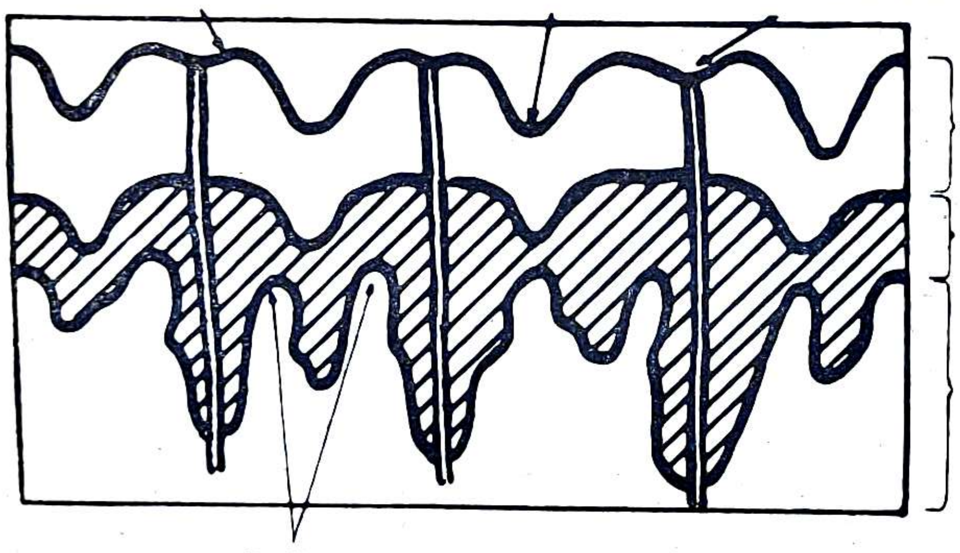

Slika 36 — Presjek kože sa papilarnim linijama i znojnim kanalima

Konstatirali smo da se papilarne linije javljaju na prstima, dlanu i tabanima, dok ih na drugim dijelovima tijela nema. Valja, međutim, istaći da su papilarne linije na vršcima prstiju (jagodicama, trećem članku prsta) najraznovrsnije, najviše zapletene i oblikuju najrazličitije slike složenih šara — pa su zbog toga za identifikaciju najvrednije.

Stručni termin daktiloskopija potječe od našeg zemljaka, Hvaranina *Ivana Vučetića*, jednog od svjetskih pionira daktiloskopske identifikacije, a izveden je od grčke riječi daktilos = prst i skopein = gledati. Pokušaji da se usvoje drugi termini, kao dermatotipia, iknophalangometria, nisu uspjeli.

2. Povjesni razvitak iskorištavanja papilarnih linija za identifikaciju

Poviješću daktiloskopije bavio se naročito poznati njemački kriminalista dr. *Robert Heindl* u svojemu kapitalnom djelu *»System und Praxis der Daktyloskopie«*. Rasvjetljavanje porijekla i razvitka daktiloskopije pridonijeli su i mnogobrojni radovi drugih kriminalista: *E. Locarda, F. Kleinschmidta, Södermana, Cherrilla, C. Repisa*, ing *L. Junga* i niza drugih. U sporu, kome pripada primat otkrivanja i praktične primjene daktiloskopije, raspravljalo se u nekoliko navrata i u britanskom parlamentu. Ova živa, a često i žučljiva diskusija o doprinosu pojedinih naroda, učenjaka i praktićara za usvajanje daktiloskopije, najbolje svjedoči o njenoj vrijednosti i značenju koje ima kao suvremeno sredstvo identifikacije.

Kleinschmidt u povijesnom razvitku daktiloskopije razlikuje tri razdoblja: pretpovijesno, empirijsko i znanstveno.

U p r e t p o v i j e s n o m razdoblju teško je odrediti značenje i vrijednost otisaka prstiju koji se nalaze na mnogim pretpovijesnim spomenicima, kao otisci prstiju u pećinama, posebno na grnčarskim tvorevinama. Na iskopinama iz vremena starih Babilonaca i Asiraca često se nalaze otisci prstiju. Pretpostavlja se da otisak prsta na nekim pločama iskopanim u Ninivi ima značaj potpisa. Istraživač *Sir Aurel Stein* našao je u istočnom Turkestanu jedan ugovor o posudbi, koji potječe iz 782. godine prije naše ere, na kojemu među ostalim stoji: »Obje strane smatraju ovo jasnim i pravednim i kao znak svoje ličnosti stavljaju otiske prstiju«. U sanskritu (ili sanskrtu = jezik Hindusa i Brahmana u Hindustanu, kojim su pisana njihova klasična religiozno-filozofska i pjesnička djela, dok je kao govorni jezik izumro još u VI. vijeku prije naše ere) nalazi se riječ koja doslovno znači »odraz prsta« — »ogledalo prsta«. U staroegipatskom jeziku riječ »pečat« je identična s riječju »prst«. Engleski antropolog *Francis Galton* konstatira:

> »Mnogo otisaka prstiju nađeno je na antičkoj grnčariji kao i na rimskim pločama: istina, latinska riječ »palmutus« rečeno je da znači otisak u mekoj glini, kao što je otisak na zidu utisnut udarcem dlana. Otiske prsta upotrebljavali su keramičari raznih naroda, ima ih na asirskim ciglama kao potpisi, npr. u asirskoj sobi britanskog muzeja na zapadnoj strani kutije C-43, jedna od tih opeka sadrži bilješku o prodaji i počinje riječima, koje su bile prevedene ovako: »Znak prsta Nabu-Sum-Usura, prodavača tog polja, je kao njegov pečat«.

Za stare Rimljane i Grke nema dokumenata koji bi dokazivali upotrebu otisaka prstiju.

E m p i r i j s k o razdoblje u korištenju papilarnih linija počinje nešto prije naše ere i završava se polovinom XIX. stoljeća. Ono je karakteristično po praktičnoj upotrebi papilarnih linija u svrhu identifikacije. O tome postoje mnogobrojni i nesumnjivi dokumenti. Opravdano se smatra da su Daleki i Srednji istok domovina daktiloskopije. Tako se u zakoniku Yang Hwin, za vrijeme dinastije Tang (618—906), spominju otisci prstiju, dok se sa stvarnim otiscima u glini susrećemo još 200 godina prije naše ere. U Kini su od najstarijih vremena u upotrebi glineni žigovi, koji nisu drugo nego otisci prstiju duboko utisnuti u mekanu glinu i osušeni. Ti žigovi su namjerno izrađivani radi identifikacije vlasnika, a upotrebljavani su pri ispostavljanju ugovora o dugu. Vrijednost otiska prsta kao sredstva identifikacije bila je u

Kini općenito poznata. U krivičnom postupku u staroj Kini kao dokazno sredstvo važan je i otisak prsta pronađen na mjestu izvršenja krivičnog djela. Kineski pisac *Kia-Kun-Yen*, koji je živio sredinom XVII. stoljeća, govori o daktiloskopiji kao sredstvu identifikacije. Japan, Indija, Tibet i Iran spadaju u one zemlje u kojima je već vrlo rano prodrlo znanje o otiscima prstiju.

Iz ovog najranijeg perioda interesantan je i slučaj rimskog pravnika *Quintiliana*, koji je pred sudom branio jednog slijepog čovjeka optuženoga da je ubio svoga oca. Na mjestu ubojstva nađeni su na zidovima krvavi otisci dlanova. Oni su, po mišljenju tužioca, pripadali tom slijepom čovjeku, koji je nakon ubojstva krvavim rukama pipao po zidu da bi izašao iz prostorije. Obrana je tvrdila da je te otiske ostavila maćeha okrivljenoga da bi na taj način krivnju za ubojstvo bacila na svoga pastorka. Na žalost nema podataka o tome da li je u tom slučaju pokušana identifikacija otisaka.

Anatomska istraživanja ljudske kože na rukama i nogama znače dalji doprinos razvitku daktiloskopije. Engleski autori s ponosom ističu da je prvi anatom koji se bavio papilarnim linijama bio dr. *Nehemiah Grew* (1641—1712) koji je u *»Philosophical transaction for 1684«* obradio »opis i upotrebu papilarnih linija na koži ruku i nogu«. U tom članku *Grew* tvrdi da — koliko je njemu poznato — do tada nijedan anatom nije opisao te linije. U svijetu je mnogo više poznat doprinos talijanskog anatoma *Marcella Malpighija* (1626—1694), suvremenika *Grewa*, koji je vršio ispitivanja funkcije i morfologije kože. Po njemu je donji sloj epidermisa dobio naziv malpighijev sloj. On je opisao papilarne linije i uspješno ih prenosio na papir. Ova anatomska ispitivanja nastavio je profesor fiziologije na sveučilištu u Wroclawu (Breslau) *Ivan Evanđelista Purkinje* (1787—1869). On je prvi sastavio skicu otisaka prstiju i pokušao da ih sistematizira. Predložio je i sistem klasifikacije s devet osnovnih uzoraka papilarnih linija (teza na latinskom jeziku objavljena 1823. godine pod naslovom: Commentatio de examine phsiologice organi visus et systematis cutanei). Valja konstatirati da ova anatomska ispitivanja nisu dovela do prijedloga da se papilarne linije upotrebljavaju u svrhu identifikacije. Unatoč tomu, ispitivanja i otkrića ovih anatoma bila su vrlo značajna za kasniji razvitak daktiloskopije, pa je *E. Locard* s pravom nazvao *Malpighija* djedom a *Purkinjea* ocem moderne daktiloskopije.

Interesantno je da je slavni engleski drvorezbar *Thomas Bewick* (1753—1828) na svoje umjetničke drvoreze mjesto potpisa stavljao vjerno izrezbareni otisak svoga prsta. Postoji i posebni drvorez koji predstavlja otisak prsta i koji ima naziv »Thomas Bawick — njegov otisak«. Čini se da je ovaj umjetnik bio jedan od prvih u Evropi koji je spoznao praktičnu vrijednost otiska prsta za identifikaciju.

Praktična primjena otisaka prstiju kao sredstva identifikacije na Dalekom i Srednjem istoku i naučna ispitivanja anatoma o prirodi i oblicima papilarnih linija pripremili su teren za otkrivanje i opće usvajanje daktiloskopije kao sistema identifikacije. U toj posljednjoj znanstvenoj fazi razvitka daktiloskopije odlučnu ulogu odigrali su neki engleski učenjaci i praktičari i jedan naš zemljak, Hvaranin *Ivan Vučetić*. Njihovim pionirskim nastojanjima kasnije su se pridružili i mnogobrojni drugi znanstvenici i praktičari iz mnogih zemalja.

Sir William Herschel (1833—1917) bio je britanski kolonijalni službenik u Bengalu (Indija). On je oko 1858. godine počeo ispitivati otiske prstiju s namjerom da ih praktično primijeni za identifikaciju. Za to je imao praktično

opravdanje i podstrek. Pri sklapanju ugovora i isplaćivanju penzija domorocima u Bengalu, koji su većinom bili nepismeni, a Evropejci njihove fizionomije teško razlikuju, dolazilo je do mnogobrojnih i čestih reklamacija. Bilo je teško utvrditi identitet nosioca prava ili obaveze, pa su prevare bile vrlo česte (i do 5.000 slučajeva godišnje). Tražeći pogodan sistem identifikacije došao je na misao da umjesto uobičajenoga rukoznaka traži stavljanje otiska prsta. Toj odluci je prethodilo široko i detaljno ispitivanje otisaka prstiju. Praksa je brzo pokazala prednosti takvog sistema, jer su se sporovi oko identiteta nakon uvođenja otisaka prstiju smanjili za više od 10 puta. Ova pozitivna praksa navela ga je da 1877. u jednom poluslužbenom izvještaju o otis-

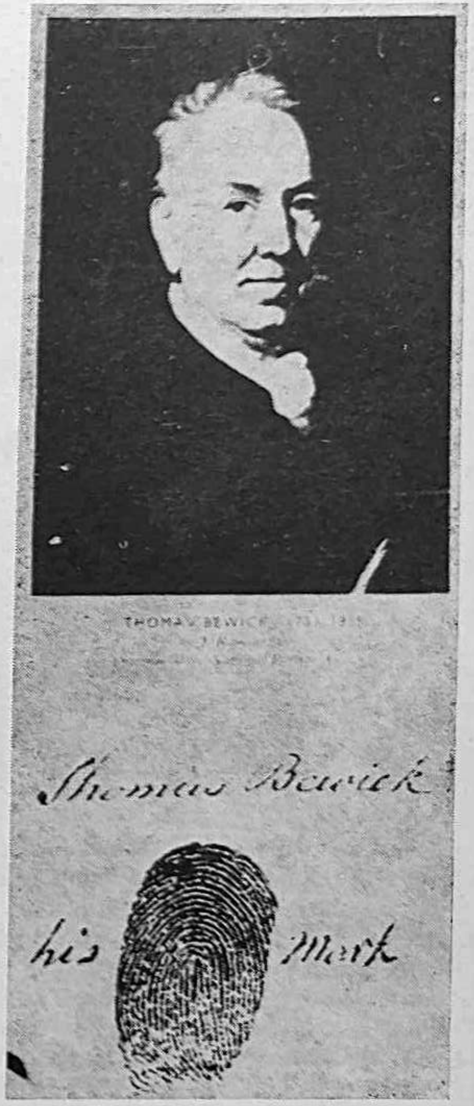

Slika 37 — Thomas Bewich sa izrezbarenim otiskom papilarnih linija kojim je »potpisivao« svoje radove

cima prstiju predloži generalnom inspektoru indijskih zatvora da uvede uzimanje otisaka prstiju kao sredstvo identifikacije u slučaju traganja za odbjeglim osuđenicima. Taj prijedlog nije tada usvojen ali pokazuje da je Herschel vidio u otiscima prstiju najbolje sredstvo identifikacije.

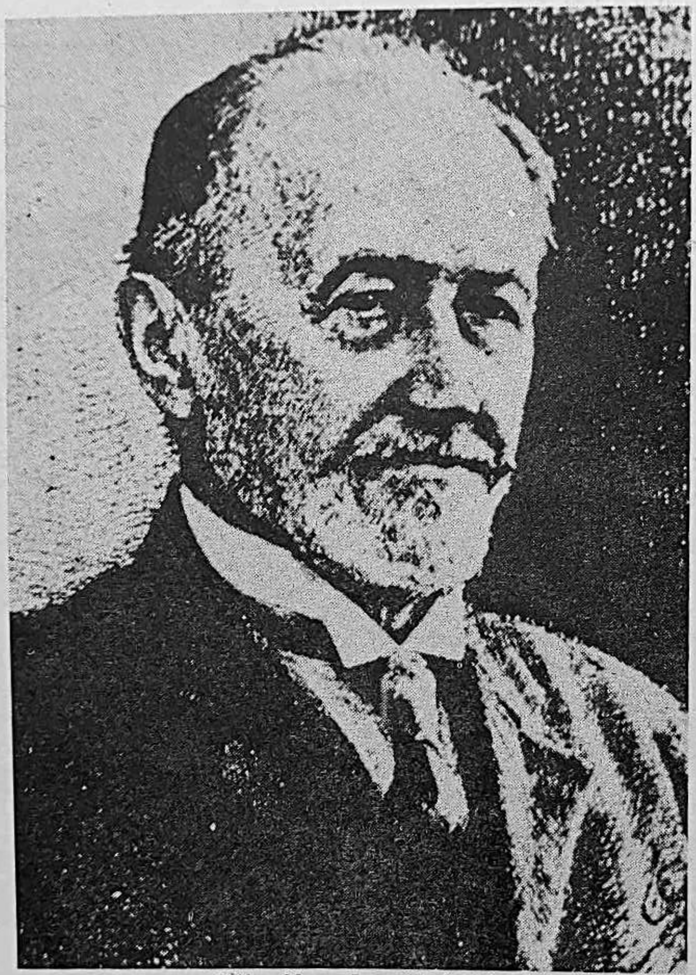

Slika 38 — Ivan Vučetić

Škotski liječnik dr. *Henry Faulds* (1843—1930), kao liječnik jedne bolnice u Tokiju, upoznao se s praksom uzimanja otisaka prstiju u Japanu. Povodom jednog ubojstva, prilikom kojega su pronađeni krvavi otisci prstiju na mjestu zločina, *Faulds* se koristio tim tragovima za utvrđivanje krivca i predložio da se otisci prstiju upotrebljavaju za otkrivanje zločinaca. Taj svoj prijedlog *Faulds* je objavio 28. X. 1880. u časopisu »*Nature*« pod naslovom »Na *žljebovima kože ruke*«. Pri tome se *Faulds* ograničio na »prirodne otiske« vidljivo izražene krvavim prstima. O mogućnosti korištenja latentnim (nevidljivim) otiscima, ostavljenim prividno čistim rukama, za otkrivanje učinilaca, *Faulds* nije znao niti je takvo korištenje predlagao. To ukazuje na to da nije dovoljno poznavao narav papilarnih linija i činjenicu da se u papilarnim linijama nalaze izlazi znojnih žlijezda zbog kojih svaki dodir s glatkim, tvrdim i suhim površinama ostavlja vidljivi ili nevidljivi otisak papilarnih linija. Svoje stanovište dr. *Faulds* je kasnije obradio u dijelu »*Guide to finger print identification*«, 1905.

U engleskoj stručnoj literaturi dugo je vođen spor oko primata prijedloga za korištenje latentnih otisaka prstiju u svrhu otkrivanja učinilaca krivičnih djela. Prema posljednjim radovima *(F. R. Cherill: The finger print system at Scotland Yard*, London, 1954) čini se da je taj spor riješen u korist *Herschela*, kojega treba smatrati pionirom suvremene daktiloskopije.

Druga dva Engleza dala su bitan znanstveni doprinos otkrićima Herschela i dovela do suvremene daktiloskopije. Bio je to već spomenuti antropolog *Francis Galton* (1822—1911) koji je formulirao znanstvene osnove daktiloskopije i predložio odgovarajući sistem klasifikacije (»*Fingerprints*«, London, 1892) i *Edward Henry (1859—1931)*, viši funkcioner Metropolitenske policije u Londonu, koji je u svom djelu »*Classification and uses of fingerprints*« (London, 1900) izradio sistem klasifikacije otisaka prstiju na vrlo jednostavan i praktičan način. Pri izradi tog sistema *Henry* je slobodno i dosta široko posuđivao iz sistema klasifikacije *Galtona.* No to ne umanjuje njegov doprinos u stvaranju praktičnog sistema. Valja naglasiti da su Henryju u njegovu radu godinama pomagala tri službenika Scotland Yarda *(Stedman, Collins i Hunt)*. Rad ove ekipe doveo je do sistema klasifikacije u svijetu široko primjenjivog i poznatog pod nazivom Galton-Henryev sistem. Ovaj sistem najprije je uveden u Indiji, a zatim 1901. kao službeni sistem prihvaćen je u Scotland Yardu.

Među pionire daktiloskopije spada i naš zemljak *Ivan Vučetić* (rođen 20. VII. 1858. u Stari Gradu na Hvaru, umro 25. I. 1925. u La Plati) koji je 1884. emigrirao u Argentinu, a 1888. primljen na rad u Centralni ured policije u Buenos Airesu. Nakon tri godine postaje šef Odjela za statistiku i pokreće stručnu publikaciju »*Mjesečni statistički bilten*«, a 1891. osniva Službu identifikacije u La Plati. Kao šef Službe identifikacije *Vučetić* uvodi 1891. (prvi potpuni deseteroprsni daktiloskopski karton za identificiranje uveden za zbirku pod brojem 1 nosi datum 10. IX. 1891) redovno uzimanje otisaka prstiju od zatvorenika, a Vrhovni sud u Buenos Airesu iste godine službeno ih priznaje.

Prema tome je *Vučetić* bio prvi u svijetu koji je uveo sistem uzimanja otisaka svih deset prstiju. *Henry—Galton* su to učinili 1897. u Indiji, a 1901. u Scotland Yardu; *Bertillion* 1904. u Francuskoj; *Windt—Kodiček* 1906. u Austriji, pa iste godine *Daae* u Norveškoj; *Roscher* u Hamburgu, *Gasti* u Italiji; *Oloriz* u Španjolskoj, itd.

Njegov vrlo značajan doprinos je izrada sistema klasifikacije otisaka prstiju, koji se odlikuje jednostavnošću i vrlo širokim mogućnostima primjene. Ovaj sistem poznat je u svijetu kao Vučetićev sistem i primjenjuje se u gotovo svim zemljama Južne Amerike, a u Evropi u Oslu, Genèvi, Lyonu i drugim gradovima.

Treća krupna zasluga *Vučetića* u oblasti daktiloskopije jest to što je među prvima spoznao i vrijednost otisaka prstiju za otkrivanje zločinaca. Njemu je tako još 29. VI 1892. uspjelo da rasvijetli slučaj dvostrukog ubojice u gradu Necochea.

Vučetić je autor mnogobrojnih djela u oblasti daktiloskopije. Spomenut ćemo neka: »*Identifikacija ličnosti — nedostaci antropometrijskog sistema*«,

Montevideo, 1907, »*Usporedna daktiloskopija*«, prvo izdanje 1904, a najnovije 1953, »*Primjena daktiloskopije u suzbijanju zločina*« (1909), »*Malpighi i Purkinje — preteče daktiloskopije*« (1919), »*Povijesni pregledi prve službene primjene otisaka prstiju i njeni rezultati*« (1920), i druga.

U La Plati na fakultetu pravnih i društvenih nauka osnovan je »Museo Vucetich«. Na ulazu u daktiloskopski odsjek policije u Rosariu postavljeno je (20. VII. 1958.) Vučetićevo poprsje. Na postolju od crnog mramora uklesan je veliki otisak prsta, s tekstom: »U čast i uspomenu Ivanu Vucetichu — stvaraocu argentinske daktiloskopije — Policija u Rosariu«.

Sa žaljenjem valja konstatirati da se često namjerno prešućuje odlučujuća uloga Vučetićevih radova na uvođenju daktiloskopije. Ni naša zemlja — njegova prva domovina — nije učinila gotovo ništa da se ne zatre uspomena na tog značajnog čovjeka.

Valja istaći napore dr *Krste Pasinovića* na prikupljanju građe o životu, radu i djelovanju *Ivana Vučetića*.

3. Znanstvene osnove daktiloskopije

Mnogobrojna istraživanja anatoma, a kasnije kriminalista, te sedamdesetgodišnja praksa daktiloskopije kao sredstva identifikacije u cijelom svijetu, potvrdili su osnovna svojstva papilarnih linija, koja ih čine nezamjenjivim sredstvom identifikacije.

— Prva je bitna konstatacija da je izgled papilarnih linija n e p r o m j e n l j i v od rođenja do raspadanja kože. Papilarne linije počinju se formirati na prstima, dlanovima i tabanima zametka u vrijeme između 100 i 120 dana nakon začeća. Njihov raspored, oblik i uzajamni odnos se ne mijenjaju sve do raspadanja epidermisa duže ili kraće vrijeme nakon smrti. Prema tome, ne postoji nikakva ni najmanja razlika u slici crteža papilarnih linija djeteta kada se rodi s crtežom istih papilarnih linija nakon 10, 20, 30, 40 ili više godina, tj. do smrti odnosno raspadanja kože. Između otisaka prsta djeteta i njegovih otisaka prstiju kada odraste do muževne dobi postoji isti odnos kakav je između kontakt-fotografije i njezina povećanja. Vršeni su mnogobrojni pokusi koji to potvrđuju. Njemački antropolog *Welker* iz Giessena 1856. u svojoj 34 godini napravio je otisak dlana koji je ponovio u starosti od 75 godini (1897). Uspoređenje tih otisaka uzetih u razmaku od 41 godine pokazuje da su oni potpuno identični. Isti pokus ponovio je *Herschel*, koji je uzeo otisak dlana prvi puta 1860. godine i trideset godina nakon toga, 1890. Njihovo uspoređenje pokazuje identičnost.

Oboljenja, osim gube (lepre), ne utječu na uzorke papilarnih linija. Doktor *Locard* i *Witkowski* vršili su pokuse da utvrde utjecaj opekotina vrelom vodom, uljem i usijanim metalima na uzorke papilarnih linija. Ti su pokusi pokazali, da se ponovo formiraju uzorci papilarnih linija, identični ranijima, kada opekotine zacijele i kada izraste nova koža. Isto vrijedi i za ranjavanje. Tek ako se radi o dubokim povredama (do malpighijeva sloja), tada se ponovo ne formiraju papilarne linije, nego ostaju brazgotine (koje su same po sebi karakteristične). Sjevernoamerički gangsteri pokušali su da izmijene svoje otiske prstiju. Tako je poznati gangster John Dilinger pokušao da kiselinom ošteti svoje otiske prstiju na jagodicama, da bi tako prikrio svoj identitet. Na mjestima djelovanja kiseline nastale su bijele mrlje bez papilarnih linija, no to je samo djelomično otežalo identifikaciju. Mnogo je ozbiljniji pokušaj gangstera Winklera »Gusa« koji je dao izvršiti kiruršku operaciju na svojim prstima,

s ciljem da djelomično promijeni oblik svojih papilarnih linija, tako da te promjene dovedu do drugačije klasifikacione formule i deseteroprsnoj zbirci te da na taj način izbjegne identifikaciju. Ovaj izvanredan zahvat daktilarne kirurgije ipak nije uspio, iako je jako otežao rad na identifikaciji. Još je *Henry Faulds u* »Guide to finger print identification« upozorio: »Slučaj neobjašnjenog uništavanja papilarnih linija sam po sebi treba da znači sumnjivu okolnost«. Svi dosadašnji pokušaji pokazuju da nije moguće izmijeniti ili oštetiti papilarne linije tako da se potpuno onemogući identifikacija. Tako otisci, prstiju ostaju »neizbrisivi potpis koji nosimo od kolijevke do groba«.

— Druga bitna, karakteristika papilarnih linija je njihova različitost ili i n d i v i d u a l n o s t, što se obično izražava formulom: n e p o s t o j e d v a č o v j e k a s a i d e n t i č n i m o t i s c i m a p a p i l a r n i h l i n i j a. *Francis Galton* u svom djelu »*Fingerprints*« matematski je dokazao da postoje 64 milijarde kombinacija šara papilarnih linija. Drugi jedan učenjak izračunao je: kad abismo uzeli samo 20 karakteristika u svakom otisku i pri sadašnjem broju stanonvika, trebalo bi 400 miliona godina da se pojavi isti uzorak. Iako se pravilno ističe »da biološke činjenice ne treba zatvarati u matematske luđačke košulje«, ipak 70 godina prakse daktiloskopske identifikacije s preko 250 miliona daktiloskopiranih osoba — među kojima nije pronađen ni jedan slučaj identičnih otisaka različitih osoba — najbolje dokazuje točnost ovog pravila. Osim ovih matematskih izračunavanja vršena su mnogobrojna ispitivanja s blizancima i istojajčanim blizancima, koja su pokazala da i kod ove maksimalne sličnosti u prirodi ipak postoji razlika u slici papilarnih linija. Interesantno je napomenuti da su mnogobrojni učenjaci (*Galton, Forgeot, Senet, Cevidalli, Helweg, Harster, Sommer, Elderton, Bonnevie, Poll* i drugi) ispitivali da li postoji nasljednost formiranja šara papilarnih linija te da li bi se ti podaci mogli upotrijebiti u dokazivanju paterniteta (očinstva). Ta su ispitivanja u antropološkom smislu pokazala izvjesne tendencije nasljednosti u formiranju papilarnih linija, no u praksi se pokazalo da između otisaka prstiju roditelja i djece, braće i sestara, nikada nema podudarnosti u daktiloskopskom smislu, da bi se moglo govoriti o identičnim otiscima.

—S praktičnog stanovišta treća bitna osobina papilarnih linija je u tome što oblici šara papilarnih linija omogućavaju njihovu k l a s i f i k a c i j u. U suvremenim uvjetima postojanja velikih zbirki (oko 150 miliona u SAD) ova osobina je od vrlo velikog značenja. Bez pogodnog sistema, koji omogućava relativno brzo i sigurno pronalaženje odgovarajućeg kartona među milionima drugih, vrijednost daktiloskopije kao sistema identifikacije bila bi ozbiljno dovedena u pitanje.

— S kriminalističkog gledišta posebno značenje ima okolnost od papilarne linije, jer se u njima nalaze izlazi znojnih žlijezda, imaju sposobnost da na stvarima s kojima dolaze u dodir ostavljaju n e v i d l j i v e o t i s k e koji mogu biti učinjeni vidljivim i upotrijebljeni za identifikaciju. Tako daktiloskopija doprinosi neposrednom otkrivanju učinilaca krivičnih djela.

4. Uzimanje otiska papilarnih linija

Korištenje otisaka papilarnih linija u svrhu identifikacije pretpostavlja da otisci koji će biti podvrgnuti ispitivanju budu uzeti na pravilan način. Pravilno uzeti otiske papilarnih linija znači uzeti ih stručno, pažljivo, uredno i **k o n t r o l i r a n o**. Široki je krug službenih osoba koje bi trebale znati jednostavnu tehniku uzimanja otisaka. To su svi radnici unutrašnjih po-

slova, sudova, tužilaštava i odvjetništva, ali i onj upravnih službi koje vode matične knjige ili izdaju različite dokumente koji su u vezi s identitetom građana. Način uzimanja otisaka papilarnih linija zavisi od nekoliko okolnosti.

— S obzirom na s v r h u kojoj treba da posluže uzeti otisci razlikuju se:

a) otisci koji se uzimaju na posebne kartone deseteroprsne i jednoprsne zbirke;
b) otisci jednog prsta — obično kažiprsta desne ruke — mjesto potpisa kod nepismenih ili kada se radi o izuzetno značajnim dokumentima;
c) otisci uzeti radi uspoređivanja (od domaćih osoba na mjestu kriminalnog događaja radi njihova eliminiranja; od osumnjičenih da se utvrdi da li ostavljeni otisci pripadaju ili ne pripadaju njima; kada treba provjeriti istovjetnost otisaka stavljenog mjesto ili uz potpis).

— S obzirom na v r s t u otisaka:

a) otisci prstiju,
b) otisci dlanova,
c) otisci tabana.

— S obzirom na b i o l o š k o stanje osobe:

a) od živih osoba,
b) od umrlih osoba.

— S obzirom na t e h n i k u uzimanja otisaka:

a) uzimanje otisaka klasičnom metodom,
b) uzimanje otisaka bez bojenja.

Za uzimanje otisaka prstiju potreban je slijedeći p r i b o r.

P a p i r na koji se prenose otisci prstiju treba da je bijel, sjajan i gladak. Hrapavi papir, papir koji upija boju, papir s vodotiskom, tanki papir na kojemu je na suprotnoj strani tiskan tekst i slično, nije uputno upotrebljavati. Ako se otisci uzimaju za daktiloskopsku zbirku, upotrebljavaju se propisani kartoni određene veličine, debljine i kakvoće. Ako je potrebno uzeti otiske na papir, treba upotrebljavati bijeli, bezdrvni pisaći papir.

B o j a crna, tiskarska, u malim tubama, a ne u velikim limenkama, jer se suši, pa onda nije pogodna za fino bojenje papilarnih linija. Izuzetno, ako ne raspolažemo tiskarskom bojom, najbolje je poslužiti se bojom koja se upotrebljava za umnožavanje (Gestetner i sl.). Upotreba tinte ili kemijskih boja za štambilje daje vrlo nejasne i za identifikaciju često neupotrebljive otiske. Mjesto tiskarske boje koja prlja prste danas se u svijetu dosta često primjenjuje metoda uzimanja otisaka bez bojenja (SE — sans encrage). U tom slučaju potrebna je posebna bezbojna kemikalija kojom se premazuje jastučić na kome se valjaju prsti i poseban kemijski obrađen papir. Povećani troškovi (a u nekim zemljama i potreba uvoza materijala) otežavaju širu primjenu ove metode.

P l o č i c a veličine 15x25 cm (standardna) od pocinčanog lima na koju se nanosi boja i boje prsti prije stavljanja otiska na karton ili papir. Danas se mjesto lima široko upotrebljavaju različiti plastični materijali, ako su otporni na izjedanje i oštećenje, zatim staklo i slično.

G u m e n i v a l j a k od tvrde gume, kakvi se upotrebljavaju u foto-laboratorijima, ili posebne izrade i veličine. Služi za razmazivanje tiskarske boje na pločicu prije bojenja papilarnih linija.

O p ć i p o s t u p a k uzimanja otisaka papilarnih linija obuhvaća nekoliko radnji od kojih se neke javljaju redovno, a neke su vezane za posebne postupke (o čemu će biti niže riječi).

Osoba od koje će biti uzeti otisci papilarnih linija treba da toplom vodom ili sapunom opere ruke, ili, što je jednostavnije, prsti i dlanovi (ili tabani) pažljivo se izbrišu vatom namočenom u benzin. Samo očišćene papilarne linije dat će jasan i kontrastan otisak. Ako je pločica ranije upotrebljavana, mora se pažljivo oprati benzinom i posušiti, zatim se na nju nanosi tiskarska boja, bilo da se istiskuje iz tube ili nanosi komadićem staklene pločice. Nanesenu boju gumenim valjkom valja pažljivo rastrljati da bude jednolično raspoređena u sloju tankom oko 0,1 mm. Ako nanesemo previše boje, otisci će biti zamrljani, a ako je boje premalo, otisci će biti blijedi i nedovoljno izraženi. Uz pločicu se stavi karton ili papir na koji treba nanijeti otiske. Ako karton ili papir nisu imobilizirani posebnim držačem, onda će pri uzimanju otisaka asistirati još jedan radnik koji će pridržavati papir ili karton da se ne miče, jer bi inače otisci bili pomaknuti, pa prema tome neupotrebivi za identifikaciju. Nakon izvršenih priprema prilazimo uzimanju otisaka, npr. prstiju. Službenik koji uzima otiske prstiju najprije hvata svaki prst i valja treći članak prsta od lijeve do desne ivice nokta. Tako je sada prst obojen. Obojeni prst na isti način i u jednom zamahu valja se na kartonu ili papiru. Nakon što je na taj način otisak uzet, pregledava se ručnim povećalom, da se ustanovi da li su svi detalji dobro izraženi, da li nije došlo do pomaka, da li su šare potpune, itd. Ako ustanovi da kvalitet otiska ne zadovoljava, obavezno postupak ponavlja. Čitava je procedura jednostavna, brzo se nauči, ali uvijek zahtijeva pažljiv i odgovoran odnos.

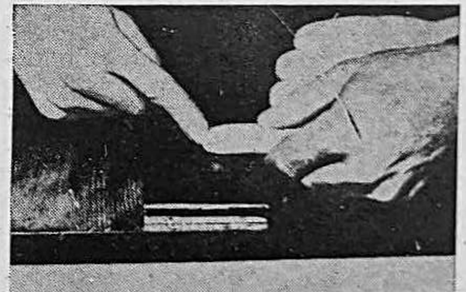

Slika 39 — *Uzimanje otisaka prsta*

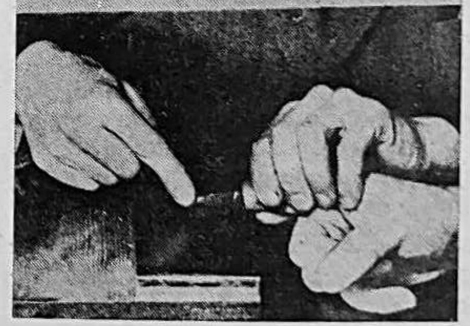

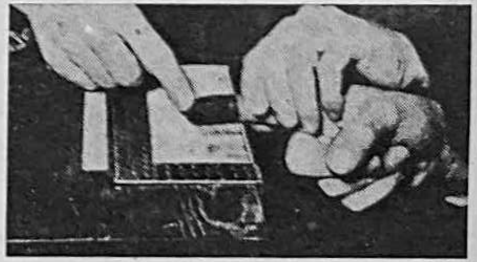

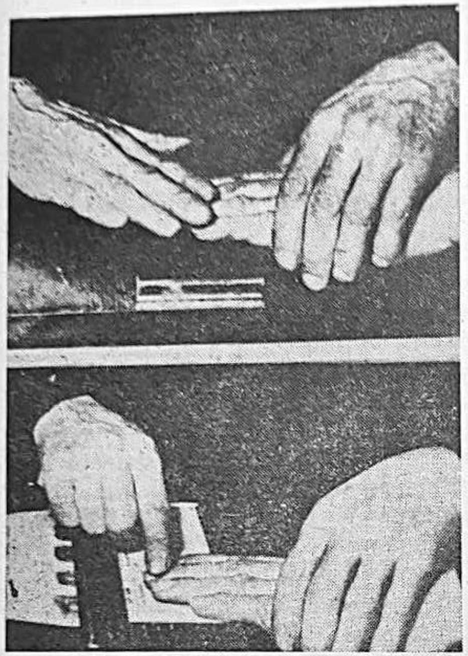

Slika 40 — Uzimanje otisaka prstiju

Posebni postupci. Kod uzimanja otisaka za deseteroprsnu daktiloskopsku zbirku moraju se uvijek upotrebljavati propisani kartoni jedinstveni za područje cijele SFRJ. Raspored prstiju je slijedeći, desna ruka: palac, kažiprst, srednji prst, prstenjak i mali prst, te isti raspored za lijevu ruku. Uvijek se moraju uzeti otisci svih prstiju. Nedostatak prsta ili odsutnost papilarnih linija označavaju se šiframa koje ovise o sistemu klasifikacije. Na kartonu se osim otisaka nalaze i propisane i provjerene generalije. Zatim se svaki pojedini otisak ocijeni i dobije svoju vrijednost, zavisno od sistema klasifikacije, iz koje se sastavlja formula od pet znakova u brojniku i pet znakova u nazivniku, i potklasifikacije. Pravilnost ocjene i klasifikacije provjerava još jedan daktiloskop, a zatim se kartoni prema formuli ulažu u zbirku.

Postupak uzimanja otisaka za jednoprsnu daktiloskopsku zbirku je isti kao i kod deseteroprsne, s tom razlikom da se otisak svakog prsta uzima na poseban karton i posebno se ocjenjuje.

Postupak kod uzimanja otisaka dlanova za zbirku otisaka dlanova (hejroskupsku zbirku) je nešto drugačiji. Tiskarska se boja valjkom direktno nanosi na dlan, pri čemu valja paziti da se rastrlja u jednoličnom tankom sloju, jer od toga zavisi jasnoća otiska. Dobre otiske papilarnih linija dlanova nije moguće dobiti pritiskivanjem na vodoravnu plohu na kojoj se nalazi odgovarajući papir. Zbog toga se ispod papira stavlja poluvaljak konveksnog (ispupčenog) oblika, ili se ispod papira stavlja pokretni valjak. Za uzimanje dobrih otisaka dlanova potrebna je praksa. Zbog toga, kada je god moguće, ovaj zadatak valja povjeriti kriminalističkim tehničarima.

Kod uzimanja otisaka tabana uzimaju se otisci pete i prednjeg prščanog dijela. I ovdje se boja nanosi valjkom direktno na tabane. Otisak se prenosi tako da se papir stavi na pod na koji onda osoba od koje se uzimaju otisci

stane, te prenese na tu nogu svu težinu tijela. Valja obratiti pažnju na to da pri stupanju na papir ne dođe do pomicanja noge ili papira, jer će tada otisci biti neuporabivi. I ove otiske uzima kriminalistički tehničar.

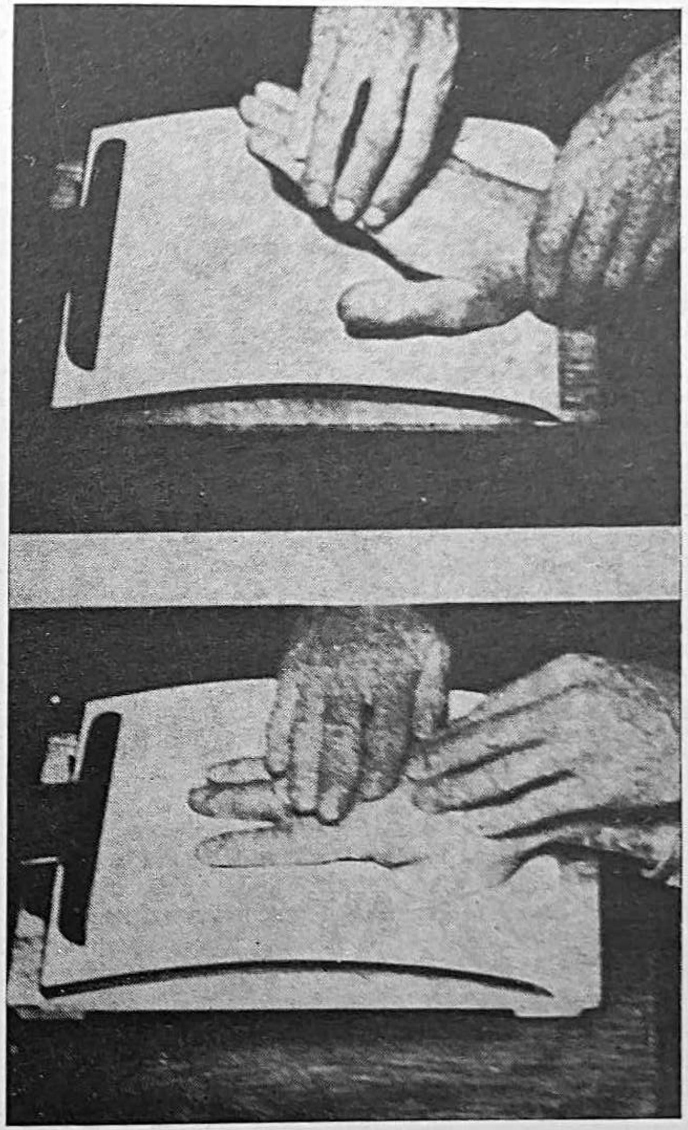

Slika 41 — Uzimanje otiska dlanova

Uzimanje otisaka prsta mjesto potpisa ili uz potpis. U praksi je utvrđeno da su ovi otisci najlošiji i nestručno uzeti pa često od njih nema nikakve koristi. Upotrebom odgovarajućeg ručnog nesesera (izrađuje ga »Fototehnika« Zagreb) i na način kako je opisano kod uzimanja otisaka prstiju za daktiloskopske zbirke, otklonit će se svi nedostaci. Uz uzeti otisak prsta valja

naznačiti o kojem prstu koje ruke se radi (npr. »kažiprst desne ruke Petra Petrovića«).

Nesporni otisci domaćih i sumnjivih osoba uzimaju se na listovima papira odgovarajuće kvalitete a ne s kartonima. Na listu na kojemu se nalaze otisci papilarnih linija mora se označiti od koga otisci potječu (najnužnije i dovoljne generalije). Ovaj podatak treba da je službeno ovjeren pečatom i potpisom službene osobe koja ovu radnju provodi. Ti otisci moraju biti vrlo dobre kvalitete, jer će najčešće biti uspoređivani ne s potpunim otiscima nego s njihovim fragmentima.

Metoda uzimanja otisaka bez bojenja gotovo se isključivo primjenjuje kod uzimanja otisaka prstiju, naročito kada se radi o domaćim osobama. Tiskarsku boju i pločicu ovdje zamjenjuje bezbojni kemijski reagens koji se nakapa na jastučić pa se onda na njemu valjaju prsti i papilarne linije prenose na posebno preparirani papir. I takvi otisci su trajni, tj. ne gube se s vremenom, iako su malo blijeđi i manje kontrastni.

Uzimanje otisaka papilarnih linija prstiju od umrlih osoba zahtijeva iskustvo, uvježbanost i posebna pomagala. Zato ovaj zadatak u pravilu treba povjeriti iskusnom kriminalističkom tehničaru, kojemu će nerijetko biti potrebna pomoć specijaliste za sudsku medicinu. Boja se uvijek neposredno nanosi valjkom na prste, dlanove ili tabane. Kod uzimanja otisaka prstiju pomažemo se posebno izrađenom konkavnom žlicom. U tu žlicu ulažu se odresci papira, pa se na njih nanose papilarne linije prsta. Oni pojedinačno uzeti otisci na posebne papire lijepe se kasnije jedan do drugoga, tako da se dobije kompletan otisak. Ako je koža na prstima jako smežurana (gotovo redovno kod leševa izvađenih iz vode), pod kožu se najprije ubrizga parafin ili glicerin, kako bi se izazvalo bubrenje kože, bez čega je teško dobiti detalje otiska. Ako je došlo do odvajanja kože od donjeg mesnatog tkiva, valja obući tanke gumene rukavice i pažljivo skalpelom skinuti epidermis i pincetom komadić po komadić složiti na vlastitom prstu, pažljivo bojiti i uzeti otiske. Izuzetno i u posebno važnim slučajevima može se izvršiti i amputacija prstiju.

5. Osnovni oblici crteža papilarnih linija i njihova klasifikacija

Ako pregledamo veliki broj otisaka papilarnih linija, ustanovit ćemo da se osnovna slika crteža papilarnih linija javlja u svega nekoliko osnovnih oblika. Okolnost da papilarne linije i pored svoje različitosti (individualnosti) u svakom pojedinom slučaju, u cjelini formiraju samo nekoliko osnovnih oblika, predstavlja veliku prednost za stvaranje odgovarajućeg sistema klasifikacije.

Pažljivo istraživanje slika otisaka papilarnih linija pokazalo je da postoje slijedeći osnovni oblici crteža papilarnih linija:

a) Lukovi — kod kojih papilarne linije teku u obliku luka od jedne strane na drugu a da se ne vraćaju. Lukovi se po obliku dijele na dvije podgrupe: čisti lukovi ili samo lukovi, i jeloviti lukovi. Jeloviti se lukovi razlikuju od lukova po tome što u svome središtu imaju jednu ili više okomitih papilarnih linija, iznad kojih teku ostale papilarne linije koje tvore luk.

b) Zamke ili petlje su takav oblik u kojemu papilarne linije teku od jedne strane prema središtu, savijaju se u obliku ukosnice (zamke) i vraćaju na tu istu stranu. Na suprotnoj strani od otvora petlje papilarne linije formi-

Slika 42 — Luk

raju otvoreni ili zatvoreni trougao, sličan riječnoj delti, pa se zato i zove delta. Prema tome na koju stranu je otvorena zamka, ova osnovna grupa se dijeli na dvije podgrupe, i to: zamka lijevo ili radijalna zamka (otvor zamke je okrenut prema palcu) i zamka desno ili ulnarna zamka (otvor zamke je okrenut prema malom prstu).

c) Krugovi su takav oblik crteža u kojemu papilarne linije formiraju upadljivu kružnu sliku, koja je po svojim zavijucima mnogo složenija nego je slika lukova i zamki. Osim složenosti oblika kružni uzorak karakterizira i činjenica da ima dvije delte na suprotnim stranama uzorka. Prema različitim slikama koje formira, kružni uzorak dijeli se na šest podgrupa: krugovi ili ovali — spirale — zamke blizanci — dvostruke zamke — elipse i mješoviti uzorci.

Prema izloženom imamo tri osnovna oblika (grupe) u kojima se javlja crtež papilarnih linija. Ako osim ovih osnovnih oblika uzmemo u obzir i podgrupe, u koje se dijele pojedine osnovne grupe, tada ćemo takvih podgrupa imati 10. To ne bi bilo dovoljno za razlikovanje jednog otiska papilarnih linija

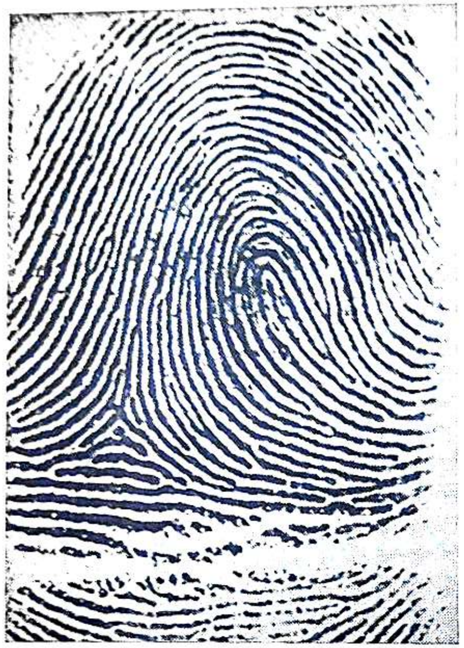

Slika 43 — Zamka — lijevo

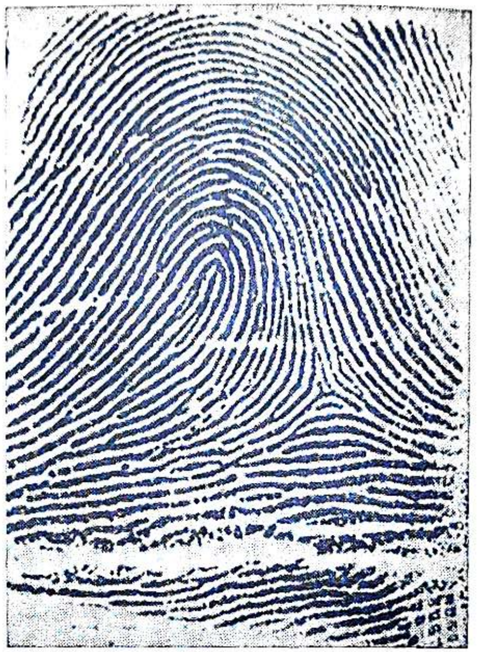

Slika 44 — Zamka desno

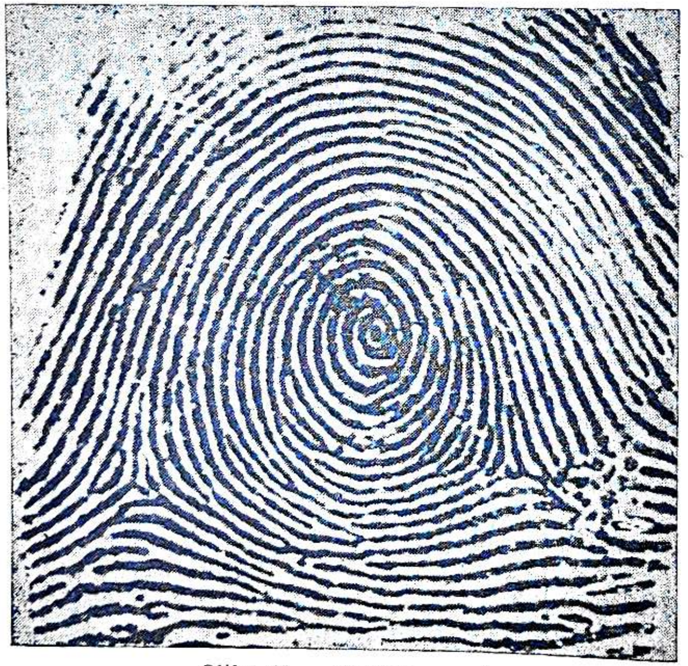

Slika 45 — Kružni uzorak

od drugoga, jer se svi otisci ljudi dadu svesti na te osnovne grupe odnosno podgrupe. Zato identitet jednog otiska prsta nije određen samo osnovnim oblikom crteža, nego i po mnogobrojnim i vrlo različitim pojedinostima, koje se zovu karakteristike papilarnih linija. Te karakteristike po svom obliku i redoslijedu kojim se javljaju predstavljaju upravo one individualnosti po kojima se otisak jednog prsta razlikuje od tiska istog tipa drugog prsta. Valja precizirati da za ove anatomske karakteristike nije bitno mjesto na kojemu se javljaju, nego redoslijed kojim se javljaju kada pratimo tok papilarnih linija. Ove anatomske karakteristike javljaju se u vidu određenog broja tipova, i to: početak papilarne linije, završetak papilarne linije, kukica okrenuta prema gore, kukica okrenuta prema dolje, otočić, most, račvanja prema gore, račvanja prema dolje, točkica, crtica, razni oblici delta. Njihov raspored je ravnomjeran s tendencijom da su brojnije i značajnije oko središta i delte otiska.

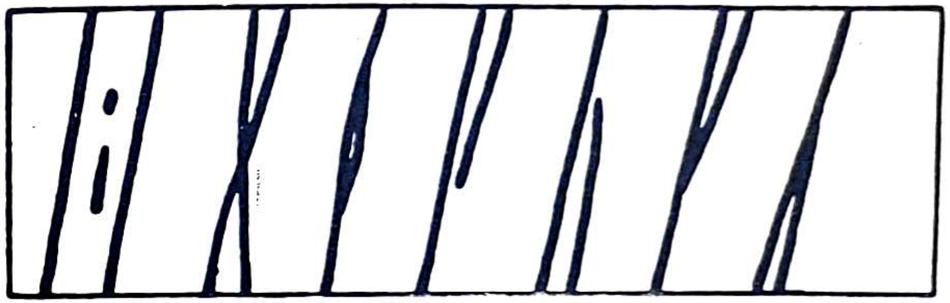

Slika 46 — Individualne karakteristike papilarnih linija

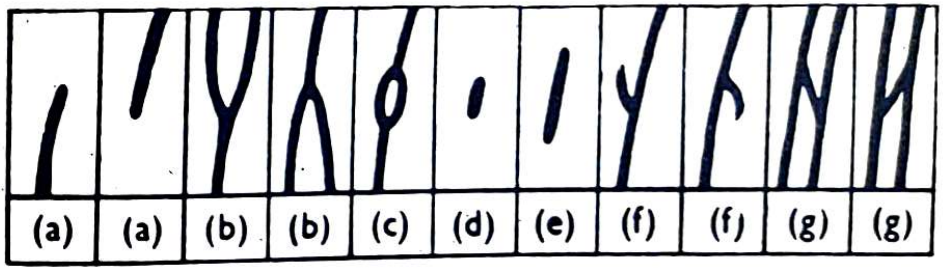

Slika 47 — Individualne karakteristike papilarnih linija

Za dokaz identiteta dvaju otisaka prstiju potrebno je da dva otiska koja se uspoređuju pokazuju, osim podudarnosti toka papilarnih linija u osnovnom uzorku, i podudarnost u određenom broju anatomskih karakteristika unutar slike papilarnih linija. Različiti autori i zemlje zastupaju različita stanovišta o broju anatomskih karakteristika potrebnih za sigurno utvrđivanje identiteta dvaju otisaka prstiju. U Njemačkoj je usvojeno da je pod određenim uvjetima dovoljna podudarnost u 8 anatomskih karakteristika. *Galton* i *Balthazard* izvršili su mnogobrojna matematska izračunavanja te drže dokazanim da se 12 anatomskih karakteristika može smatrati dovoljnim da potpu-

no isključe mogućnost zablude. Ovim pitanjem se opsežno bavio i dr. *Locard*. Čini se da on pravilno ukazuje na srž problema, a taj nije samo u broju podudarnosti nego i u rijetkosti i specifičnosti slike što je tvore anatomske karakteristike. On smatra da se u praksi mogu javiti tri vrste slučajeva:

— podudarnost u 12 i više anatomskih karakteristika — identitet je nesporan;

— podudarnost u 8—12 anatomskih karakteristika — nespornost identiteta zavisi od: a) jasnoće slike; b) rijetkosti tipa karakteristika; c) postojanja centra slike ili trougla u dijelu koji se može pročitati; d) prisutnost pora; e) očigledne i točne širine grebena i brazde, pravca linija i uglova račvanja;

— podudarnost u 7 i manje anatomskih karakteristika — i uz izrazite osobnosti i rijetkosti tih karakteristika može se govoriti samo o vjerojatnom, mogućem identitetu.

Naša praksa postavlja nešto oštrije zahtjeve od dr. *Locarda*. U pravilu se utvrđuje 14 i više anatomskih karakteristika; ako ih je 12 ili manje od 12, onda se detaljno ispituju i obrađuju.

Da bi jednom uzeti otisci prstiju mogli poslužiti kasnijoj identifikaciji treba da budu klasificirani na siguran i po mogućnosti jednostavan način, koji omogućava da se traženi otisci brzo i sigurno pronađu.

Osnovna misao vodilja svake daktiloskopske identifikacije jest da se određeni tipovi papilarnih linija izraze brojkama ili brojkama i slovima, da svaki otisak dobije svoju matematsku formulu, najčešće u vidu razlomka.

Postoje dvije klasične i u svijetu najraširenije klasifikacije za deseteroprsnu zbirku otisaka. To je klasifikacija *Ivana Vučetića*, uvedene prvi puta 1891. u Buenos Airesu i kasnije proširena na gotovo sve zemlje Južne Amerike i dio Evrope (Francuska, Norveška, Jugoslavija, itd.), i *Galton-Henryjeva* klasifikacija, uvedena najprije u Indiji 1897, a zatim u Scotland Yardu 1901. godine, a odakle se proširila na niz zemalja Sjeverne Amerike i Evrope. Ovi su sistemi od svoga postanka do danas u pojedinim zemljama više ili manje modificirani, što je i razumljivo, ako uzmemo u obzir milionske zbirke, koje traže da se sistem klasifikacije razvija u pravcu sve većeg detaljiziranja na podgrupe.

Iz ova dva osnovna sistema klasifikacije izrasli su i posebni sistemi, koji više ili manje odstupanja od njih, i koji nose imena svojih autora. U Hamburgu i dijelu Njemačke upotrebljava se Roscherov sistem (taj se sistem primjenjuje i u SR Hrvatskoj). U Austriji Wind-Kodičekov, Lebedevljev u Rusiji, Protivenskijev u Pragu, Gastijev u Italiji, Daaeov u Norveškoj, itd. Svi ti sistemi pomalo ustupaju mjesto klasičnim sistemima klasifikacije. U prvim decenijama usvajanja daktiloskopije bilo je suvremeno da svaki kriminalist, otkrivajući slabosti klasičnih sistema, a u uvjetima rastućih zbirki, ne otklanja te nedostatke u granicama postojećih sistema, nego da nastoji stvoriti »vlastiti« sistem. To ima i danas vrlo štetnih posljedica, jer znatno otežava brzo i sigurno izmjenjivanje daktiloskopskih podataka, što ne bi bio slučaj da u svijetu postoji jedinstveno usvojeni sistem klasifikacije.

Od različnosti usvojenih sistema klasifikacije nije pošteđena ni Jugoslavija. Uslijed različitog povijesnog razvitka i različitog državnopravnog položaja pojedinih zemalja današnje Jugoslavije, došlo je do uvođenja različitih sistema klasifikacije. Potrebnoj unifikaciji za područje Jugoslavije stoje na putu ozbiljne smetnje. Usvajanje jedinstvenog sistema zahtijevalo bi da se preo...ljeni oko pola miliona daktiloskopskih kartona, a za to treba dosta vremena,

sredstava i stručnog rada. Stručnjaci iz Hrvatske već nekoliko godina zastupaju gledište o potrebi sistematskog stvaranja jedinstvenog sistema deseteroprsne daktiloskopske zbirke za cijelo područje Jugoslavije. Unifikacija kartona već je prvi korak na tom putu.

Detaljno izlaganje sistema klasifikacije i problema koji se redovno javljaju kod većih daktiloskopskih zbirki, kao i usporedna izlaganja sistema klasifikacije spadaju u domenu stručnjaka daktiloskopa i prelaze okvire ove knjige. Velika je odgovornost pisca kriminalistike u pravilnom izboru građe i izbjegavanju opasnosti da ulazi u detalje važne samo za specijalizirane kadrove.

Ograničit ću se na sumarno (radi stjecanja predodžbe) izlaganje kako se utvrđuje klasifikaciona formula. Za primjer uzet ćemo Vučetićev sistem klasifikacije, koji poznaje osnovnu klasifikaciju i dopunsku ili podklasifikaciju.

Osnovna klasifikacija vrši se na temelju osnovnih oblika crteža papilarnih linija i broja i položaja delti. Na osnovi toga kriterija svaki prst desne i lijeve ruke dobiva svoju vrijednost izraženu brojem. Vrijednost izražena u određenom broju upisuje se za desnu ruku počevši od palca do malog prsta u brojnik, a za lijevu ruku u nazivnik, tako da dobijemo formulu u obliku razlomka:

$$\frac{42234}{12242}$$

Što znače ove vrijednosti? U glavnoj grupi osnovne klasifikacije po ovom sistemu: uzorak luk ima vrijednost 1

uzorak lijeve zamke vrijednost 2
uzorak desne zamke vrijednost 3
kružni uzorak ima vrijednost 4

I u ovoj osnovnoj klasifikaciji može se naići na nedostatke, koji otežavaju da se na temelju osnovnog oblika crteža papilarnih linija utvrdi njegova brojčana vrijednost. Tri su takova slučaja:

— osnovni oblik crteža papilarnih linija ne može se utvrditi, jer postoji duboka povreda, ožiljak ili rana, pa su papilarne linije uništene ili jako oštećene — u takvom slučaju mjesto brojke stavlja se znak X (iks);

— osnovni oblik crteža papilarnih linija pokazuje više od dvije delte — to su tzv. složeni uzorci i označavaju se sa X 1 (iks jedan);

— odnosni prst je odsječen, što se označava znakom 0 (nula).

Prema tome u formuli osnovne klasifikacije osim brojeva 1—4 javljaju se i znakovi X, X_1 i 0.

Ova osnovna klasifikacija za imalo veću zbirku nije dovoljna, jer bi se pod istom formulom nalazio veliki broj u detaljima različitih otisaka prstiju, što bi onemogućavalo pronalaženje odgovarajućeg kartona. Radi toga se primjenjuje d o p u n s k a klasifikacija, koja se osniva na metodi brojenja i metodi slijeđenja (praćenja) papilarnih linija. Brojenje papilarnih linija vrši se između dvije točno određene točke i to unutrašnjeg i vanjskog terminusa. Unutrašnji terminus je zamišljena točka, koja se nalazi u samom središtu uzorka suprotno od delte, a vanjski terminus je zamišljena točka koja se nalazi u sredini delte. Metoda slijeđenja papilarnih linija primjenjuje se samo kod kružnih uzoraka, a sastoji se u tome da se donji krak lijeve delte prati u pravcu desne delte i, ovisno o tome da li praćeni krak lijeve delte ide iznad donjeg kraka de-

sne delte ili je u istoj visini ili ispod donjeg kraka desne delte — raspoređuju se uzorci u tri grupe. U podklasifikaciji upotrebljavaju se brojčane vrijednosti 1—7 te vrijednosti O i X i bilježe crvenom tintom. Vučetićeva metoda klasifikacije omogućava 1,048.576 daktiloskopskih formula.

Na sličnim principima počivaju i ostale daktiloskopske klasifikacije za deseteroprsne zbirke.

Pri klasifikaciji otisaka daktiloskopi (stručni tehnički službenici koji obavljaju daktiloskopske poslove) se služe posebno konstruiranim tronožnim lupama koje povećavaju 5 puta. U te lupe mogu se uložiti prozirni diskovi od stakla s crveno obilježenim promjerom i koncentričnim krugovima, koji znatno olakšavaju brojenje. Mjesto lupa sve se više upotrebljavaju posebno konstruirane naočale.

6. Praktična upotreba otisaka papilarnih linija

Otisci papilarnih linija koriste se u dvije osnovne svrhe: a) otisci svih deset prstiju u provjeravanju identiteta, i b) otisak jednog ili više prstiju u otkrivanju nepoznatog učinioca krivičnog djela.

a) deseteroprsni otisci koriste se za utvrđivanje identiteta osobe čiji je identitet nepoznat, ili ga ona skriva, ili se služi lažnim generalijama. U tu svrhu za određene učinioce krivičnih djela vodi se posebna desetoprsna daktiloskopska zbirka u koju se po usvojenom sistemu klasifikacije ulažu svi kartoni osoba koje su daktiloskopirane za tu svrhu. S kriminalističkog gledišta potrebno je uzimati otiske prstiju svih osoba protiv kojih je vođen krivični postupak; koje su kažnjene za teže prekršaje protiv javnog reda i mira; od osoba kod kojih je utvrđeno da prikrivaju svoj identitet, upotrebljavaju posuđene ili lažne podatke; od skitnica, naročito od onih delikvenata koji vrše djela u povratu. Međutim, zakonodavstva u pojedinim zemljama različito utvrđuju krug od kojih treba uzeti otiske prstiju. U SFRJ vrijede ova rješenja:

— daktiloskopiranje radi utvrđivanja identiteta (i kada se ne radi o krivičnom postupku) regulirano je »Uputstvom o postupku organa unutrašnjih poslova pri utvrđivanju identiteta fizičkim osobama«, što ga je propisao Savezni sekretar za unutrašnje poslove na osnovi člana 15 Osnovnog zakona o unutrašnjim poslovima i člana 82 Zakona o saveznoj upravi;

— daktiloskopiranje za potrebe krivičnog postupka regulirano je u Zakoniku o krivičnom postupku (čl. 141/2).

— daktiloskopiranje osoba osuđenih na kaznu lišenja slobode pri dolasku na izdržavanje kazne u KPD i zatvore — regulirano je posebnim pravilnikom o fotografiranju i daktiloskopiranju osuđenika.

Kada treba provjeriti identitet određene osobe za koju se pretpostavlja da je već ranije daktiloskopirana, postupa se na slijedeći način. Osobi se uzmu prema usvojenom sistemu otisci svih deset prstiju. Ti se otisci zatim ocjenjuju prema sistemu usvojenom u toj zbirci i sastavlja se daktiloskopska formula. Po toj formuli vrši se provjeravanje da li se takav otisak već nalazi u daktiloskopskoj zbirci. Ako se utvrdi, da se u zbirci nalazi otisak s istom formulom, vrši se neposredno uspoređivanje oba otiska te ukoliko se utvrdi potpuni identitet između oba otiska, vrši se uspoređivanje danih osobnih podataka i podataka o građanskom statusu. Osobni podaci (kratke generalije), zabilježene na kartonu koji je uložen u zbirku, već su ranije posebnim postupkom provjereni, pa se smatraju točnima. Na taj se način odmah utvrdi pokušaj naknadnog mijenjanja osobnih podataka i utvrđuje nesporni identitet bez obzira na naknadne izjave osobe čiji se identitet provjerava. Ako daktiloskopirana osoba nije registrirana u zbirci, tj. još se u zbirci ne nalazi njezin daktiloskopski karton, tada se po potrebi vrši provjeravanje identiteta ispitivanjem podataka o građanskom statusu u matičnim knjigama i prepoznavanjem pomoću fotografije. Kada je identitet provjeren i utvrđen, novi karton se prema utvrđenoj formuli ulaže u zbirku.

b) Otisci prstiju ostavljeni na mjestu izvršenog zločina mogu poslužiti u otkrivanju učinioca ili saučesnika u izvršenju krivičnog djela. Kako, po prirodi stvari, na mjestu kriminalnog čina ne ostaju potpuni otisci svih prstiju ili cijeloga ili čak oba dlana, to se u cilju otkrivanja učinilaca krivičnih djela vode posebne zbirke, koje se zovu monodaktiloskopske ili jednoprsne zbirke. Te zbirke vode se po principu prethodnog uzimanja otisaka svakog pojedinog prsta i do polovice dlana na poseban karton. Tako će osoba koja se registrira u tu zbirku imati 14 kartona (10 za prste i 4 za dlanove). Svaki se karton posebno ocjenjuje i ulaže po usvojenom sistemu klasifikacije i formuli posebno. Postupak otkrivanja je slijedeći: ako je na mjestu izvršenja krivičnog djela uspjelo pronaći, učiniti vidljivim i fiksirati otisak prsta ili dijela dlana — taj se otisak najprije uspoređuje s otiscima prstiju ili dlanova domaćih osoba, tj. osoba koje prirodno dolaze u dodir s predmetom na kojima je otisak pronađen. Ako se utvrdi identitet otiska, tada se takvi otisci izlučuju. Ako se otisci ne podudaraju, vrši se uspoređivanje s otiscima uzetim od sumnjivih osoba. Ako ni ovo uspoređenje ne dade rezultata, vrši se uspoređivanje (po formuli) u monodaktiloskopskoj ili hejroskopskoj (otisci dlanova) zbirci. Detaljnije o otiscima papilarnih linija kao tragovima krivičnih djela bit će govora kod razmatranja tragova krivičnih djela.

S kriminalističkog gledišta otisci za monodaktiloskopsku zbirku uzimaju se od učinilaca onih krivičnih djela za koja je djela tipično ostavljanje ovih tragova (npr. provale, krađe, razbojstva, ubojstva, itd.) i za koje se učinioce može pretpostaviti da će se javiti ponovo kao učinioci krivičnih djela.

7. O nekim otvorenim pitanjima

U oblasti daktiloskopije ima nekoliko pitanja koja imaju neposrednog odraza na suzbijanje kriminaliteta. U njihovu razrješavanju moguća su različita rješenja. Kriminalist stručnjak treba da o njima izgradi svoj stav, a potom se založi za optimalna rješenja koja uvijek i nemaju najveću podršku.

a) P i t a n j e c e n t r a l i z a c i j e i d e c e n t r a l i z a c i j e d e s e t e r o p r s n e d a k t i l o s k o p s k e z b i r k e. Kod nas se u svakoj republici i pokrajini, a u nekim republikama i u većim gradovima vodi lokalna deseteroprsna zbirka. Neki od kartona iz lokalnih zbirki nalaze se i u republičkim i pokrajinskim zbirkama. To je dijelom nasljeđe prošlosti, dijelom posljedica težnji decentralizacije poslova pod svaku cijenu a i dijelom odraz nedovoljne aktivnosti adekvatnijih rješenja.

Centralizacija deseteroprsne daktiloskopske zbirke unutar jedne države ima utvrđeno ove prednosti: provjera u evidenciji i njezina upotreba e f i k a s n i j i su jer se vrše samo na jednom a ne na mnogobrojnim mjestima; njezina primjena je j e f t i n i j a (daktiloskopski fiševi se ne moraju preslikavati, ne moraju se slati u razna mjesta), i konačno, velike zbirke omogućavaju uvođenje i širu primjenu suvremene tehnike (sistem bušenih kartica, računari). Decentralizirane zbirke — ako se radi o lokalnim učiniocima —

osiguravaju vrlo brzo utvrđivanje identiteta i omogućavaju upotrebu (s obzirom na mali broj kartona) i u raznim slučajevima kada su podaci nepotpuni. Očito je da su prednosti organiziranja jedne centralne deseteroprsne daktiloskopske zbirke prevalentne. No prelazak od brojnih lokalnih na jednu centralnu zbirku otvara ne mali broj problema: jedinstveni oblik i sadržaj daktiloskopskog fiša; usvajanje jedinstvenog sistema klasifikacije; uvođenje telefoto uređaja; osiguranje sredstava za centralnu zbirku, njezin smještaj, školovanje potrebnog broja stručnih radnika i konačno izvanredno zamašan posao preocjenjivanja sadašnjih fiševa na jedinstveni sistem. No, ove teškoće ne bi trebale obeshrabriti, jer su kroz njih prošle mnoge velike zemlje koje danas imaju centraliziranu deseteroprsnu zbirku (npr. SAD).

U prihvaćanju takvog rješenja najsvrsishodnija su etapna rješenja: striktno pridržavanje jedinstvenog fiša, uvođenje jedinstvenog sistema klasifikacije — slanje svih novih fiševa u centralnu zbirku.

Nije bez osnove ni kompromisno rješenje, tj. da republike i pokrajine obavezno po jedan primjerak daktiloskoposkog fiša šalju centralnoj zbirci, a jedan zadržavaju u svojim zbirkama.

b) Isto pitanje se postavlja i u vezi s monodaktiloskopskim zbirkama. Ovdje, međutim, postoje vrlo značajni lokalni interesi. Lokalne zbirke omogućavaju da se vrlo brzo, promišljeno i organizirano reagira. Neposredni interesi da se otkrije nepoznati učinilac krivičnog djela podstaknut će stručne radnike da pokušaju s raznim kombinacijama i onda kada uvjeti za korištenje zbirke nisu standardni. Zbog toga ovdje ima mjesta razumnoj decentralizaciji. Atomiziranje ovih zbirki i njihovo razbijanje na svaki organ unutrašnjih poslova (oko 500) značilo bi praktično njihovo obezvređivanje. Treba utvrditi kriterije za opseg decentralizacije. Čini se da bi pri tom trebale imati utjecaja ove okolnosti: velika anglomeracija stanovništva, značajni industrijski kapaciteti, jače izražena migracija stanovništva, opseg turizma, postojanje intenzivnog prometa (željezničkog, brodskog, autobusnog, itd.) te opseg i intenzitet imovinskog kriminaliteta. No i ovdje, iako usvajanje sistema decentralizacije ima prednosti, svi tehnički standardi trebali bi biti jedinstveni: oblik i sadržaj monodaktiloskopskog fiša i jedinstveni sistem klasifikacije.

c) Otisci prsta na ili uz osnovne dokumente o identitetu. Tri su općenito usvojena dokumenta koja služe za utvrđivanje identiteta; to su: osobna karta, putna isprava i vozačka isprava. Protivno stručnom mišljenju kriminalista sa sadašnje osobne karte je uklonjen ranije obavezan otisak prsta, dok se na ostale dvije isprave otisak nije ni stavljao. U cilju zaštite ovih dokumenata od falsificiranja uvedene su mjere tehničke zaštite (osobna karta se nakon popunjavanja strojem stavlja u posebnu foliju koja se ne bi mogla otvoriti bez vidljivih oštećenja; priprema se nov način popunjavanja putnih isprava perforiranim slovima, itd. Ove tehničke mjere zaštite ne mogu zamijeniti vrijednost otiska prsta u brzom, neposrednom i sigurnom provjeravanju da li isprava pripada ili ne pripada osobi koja ju pokazuje. Zašto je onda to najsigurnije sredstvo isključeno? Razloge treba tražiti u neprihvatljivom i nedovoljno objašnjenom gledištu da bi uzimanje otisaka prstiju predstavljalo zadiranje u sfere osobnih prava ili dostojanstva ljudske ličnosti. Teško je polemizirati s takvim gledištem kada ono nema argumenata nego se temelji na tvrdnjama. Zašto fotografija, ili uzete generalije, ili osobni opis, nisu diskriminacioni — a otisak prsta jest? Zašto se služiti manje pouzdanim sredstvima kada postoje egzaktno sigurna? I tako dalje. Čini mi se da ima mjesta za izmjenu postojećih propisa. Do tada — služba javne sigurnosti kao odgovorna za javni red i mir i suzbijanje kriminaliteta — mogla bi ovaj nedostatak otkloniti tako da traži prilikom predaje ovih dokumenata da molitelj na posebnom kartonu stavi otisak kažiprsta desne ruke prema rigoroznim propisima za uzimanje otisaka. Tako bi se bar djelomično i pod određenim uvjetima mogle vršiti provjere u slučajevima kada se to pokaže nužnim.

d) Otisci prstiju nepismenih osoba na novčanim i drugim dokumentima. Isplatne blagajne, pošte, banke i drugi novčani zavodi trebali bi da uvedu praksu, da nepismene osobe mjesto potpisa obavezno stavljaju otisak kažiprsta desne ruke. Na taj način izbjegli bi se mnogobrojni sporovi u dokazivanju da li je određena osoba korisnik vrijednosti ili nije. Služba unutrašnjih poslova dužna je poduzimati mjere prevencije. Investiranjem na uzimanju otisaka prsta na dokumentima vrlo se efikasno sprečavaju moguće prevare.

e) S obzirom na dosada nepremašenu prednost otisaka prstiju za utvrđivanje identiteta, pojedine zemlje su uvele i nastoje uvesti takozvane građanske zbirke otisaka prstiju, a same otiske tretiraju kao sastavni dio generalija. U tom pravcu su najdalje otišle SAD, gdje se otisci prstiju uzimaju pri stupanju na odsluženje kadrovskog roka, pri stupanju u službu javne uprave, pri stupanju u službu ili na rad u velika poduzeća, pri izdavanju raznih osobnih dokumenata. Preko polovice cjelokupnog stanovništva je daktiloskopirano. Unatoč tako širokom uzimanju otisaka prstiju vodi se smišljena i sistematska propaganda da svaki građanin SAD dade svoje otiske prstiju. Slična nastojanja vrše i neke druge države. Uzimanje otisaka prstiju nema ničega diskriminirajućeg, a može pod određenim uvjetima upravo istim tim građanima prištedjeti vrlo velike neprijatnosti. Neposredno nakon rata vođeno je stotine i stotine tisuća sporova o utvrđivanju smrti osoba nestalih u ratu. Teške i po žrtvama mnogobrojne saobraćajne nesreće s gotovo potpuno deformiranim leševima, elementarne nepogode, zemljotresi, teške eksplozije u industriji i transportu, itd., svakodnevno u tisućama slučajeva otvaraju problem utvrđivanja identiteta unesrećenih. Pri tome je često jedini siguran put uspoređivanje otisaka žrtve s ranije uzetim otiscima. Ako otisci ranije nisu uzeti zbog našeg nerazumnog stava, onda identifikacije dolaze u pitanje. Građanske zbirke otisaka prstiju treba da posluže bitnim interesima samih građana, pa bi bilo razumljivo i razumno da se pristupi formiranju takvih zbirki uz dobrovoljni pristanak ili na traženje građana.

9. KRIMINALISTIČKA IDENTIFIKACIJA LEŠEVA

1. Pristup Povodom pronalaska leša prvi je operativni zadatak da se utvrdi njegov identitet. U pojedinim slučajevima utvrđivanje identiteta žive osobe može predstavljati vrlo složen zadatak. Kod pronalaska lešine gotovo je to redovno složen zadatak. Svake godine Službe javne sigurnosti u Jugoslaviji sreću se s nekoliko stotina ozbiljnijih slučajeva u kojima treba utvrditi identitet nepoznatog leša.

Pri utvrđivanju identiteta nepoznatih leševa u pravilu se srećemo s ovim situacijama:

— u najvećem broju slučajeva identifikacija nepoznatog leša izvrši se brzo, u lokalnim okvirima i bez poduzimanja širih mjera;

— u ne malom broju slučajeva postupak identifikacije obuhvaća različite kriminalističke mjere, provodi se na širem području i angažira veći broj organa javne sigurnosti;

— u relativno malom broju slučajeva — ali zato često vrlo složenim — identifikacija se proširuje i preko granica Jugoslavije (naročito kada je leš doplovio Dravom, Murom, Tisom, Dunavom, ili se radi o lešu putnika s inozemnog broda). Ovi slučajevi uvijek su dugotrajni i ne mogu se uspješno dovršiti bez suradnje s određenom inozemnom policijom.

Nepoznati leš može se praktično pronaći na svakom mjestu. Međutim, na nekim mjestima pronalaze se mnogo češće. Mjesto pronalaska utječe na izgled leša, pa prema tome valja poduzeti i mjere za utvrđivanje identiteta.

Na obalama rijeka, jezera i mora često su leševi osobe koje su život izgubile nesretnim slučajem; zatim osobe koje su izvršile samoubojstvo, a tek na zadnjem mjestu (po broju) slučajevi u kojima je smrt nastupila kao posljedica krivičnog djela. Leševi izvađeni iz vode ili naplavljeni na obalu obično su jako naduti, deformirani uslijed udaraca leša o stijenje, panjeve i druge zapreke, i obično nagriženi od riba.

U šumama, gustim šikarama i slabo pristupačnim planinskim predjelima smrt nepoznatih obično je nastupila ili kao posljedica nesretnog slučaja ili kao posljedica krivičnog djela. Slučajevi samoubojstva na tim mjestima su relativno rijetki. Ovi leševi obično se pronalaze tek nakon proteka dužeg vremena, a oštećeni su djelovanjem životinja i insekata.

U kamenjarima, provalijama i škrapama pronalaze se leševi osoba kod kojih je smrt nastupila kao posljedica nesretnog slučaja i krivičnog djela. Samoubojstva izvršena na ovim mjestima vrlo su rijetka. Ovi leševi obično su vrlo stari, često u visokom stupnju raspadanja, i tu i tamo pronalazi se samo kostur. U koliko su sačuvani, redovno su oštećeni.

Poseban kriminalistički problem predstavljaju sakriveni leševi. Obično se radi o zakopanim leševima. Na selu to je često đubrište (npr. kod čedomorstva), staje, vrtovi, oranice, obližnji šumarci. U našoj kriminalističkoj praksi bilo je slučajeva zakapanja leša u donji sloj auto-cesta, ugrađivanje leša u temelje zgrade (koja je u to vrijeme bila u gradnji). Traganje za ovakvim leševima nerijetko je ostalo bezuspješno, jer se nije moglo pobliže utvrditi mjesto gdje je leš zakopan, a traganje na širem području bilo je vezano za gotovo nepremostive poteškoće. Sovjetska istraživanja u oblasti konstrukcije posebnih detektora za pronalaženje leševa otvaraju nove mogućnosti u rješavanju ovakvih zadataka.

U kriminalistici se smatra da je najsloženiji slučaj kada se radi o raskomadanim i djelomično uništenim leševima. Ovdje se radi o djelomično spaljenim leševima, ili leševima na koje se djelovalo jakim kiselinama ili su drugim sredstvima i načinima djelomično uništeni. Ovakovi su slučajevi kod nas relativno vrlo rijetki. Identifikacija takvih leševa ili njihovih ostataka je zadatak kriminalističke sudske medicine.

Interes da se utvrdi identitet nepoznatog leša može biti dvojak:

— Društveni — da se razjasni da li je smrt posljedica krivičnog djela, tj. da li postoji ili ne postoji nečija odgovornost za nastalu smrt. To praktično znači razrješenje trileme: nesretni slučaj — samoubojstvo — ubojstvo. Razjašnjenje ove trileme je prije svega zadatak kriminalističke operativne službe.

— Građansko-pravni interes rodbine, prijatelja, organa državne uprave, a motiviran je pijetetom, nasljeđivanjem, prestankom obaveza: vojne, poreske, ugovorne i drugih.

Razgraničenje kriminalističkih od sudsko-medicinskih metoda u identificiranju leša zavisi od njegova stanja. Dok je leš manje ili više očuvan, njegova identifikacija je prvenstveno kriminalistički zadatak — uz razumljivu nužnu i korisnu pomoć sudske medicine. Ako je pronađen samo kostur ili pojedine kosti kostura (lubanja, bedrene kosti, kosti ruku, itd.), onda je to specijalni zadatak sudske medicine. Sudsko medicinske metode omogućavaju danas da se pod određenim uvjetima utvrdi spol, približna starost, visina, eventualne povrede, koliko je vremena proteklo od smrti, itd. Razumljivo je da ovi podaci mogu biti dragocjeni za dalji kriminalistički operativni rad.

2. Sredstva i metode identifikacije

Zadržat ćemo se samo na onim metodama i sredstvima koje primjenjuje kriminalistika pri utvrđivanju identiteta leševa. Njihov redoslijed izložen je po načelu od jednostavnog složenijem a ne kao redoslijed radnji uviđaja pri pronalasku leša, koji podliježe posebnim pravilima koja će biti na drugom mjestu detaljno izložena.

— P r o n a l a ž e n j e d o k u m e n a t a o identitetu je najjednostavniji način identifikacije. Pažljivim vanjskim pregledom leša mogu se u odijelu pronaći razni dokumenti, kao: osobna karta, putna isprava, vozačka isprava, vojna knjižica. Ovi dokumenti — u koliko nema osnova sumnje da su falsificirani — služe neposredno utvrđivanju identiteta. Kao dokumenti koji posredno mogu poslužiti utvrđivanju identiteta su članske karte raznih društava (posebno ako su providene fotografijom). Utvrđivanje identiteta mogu posredno poslužiti i druga pismena pronađena u odijelu, kao što su fotografije, pisma, računi, pozivi i slično. Sve ove dokumente i pismena treba pažljivo prikupiti, osigurati od mogućeg oštećenja, pregledati i naknadno provjeriti. Svi pronađeni dokumenti i pismena stavljaju se u posebne omotnice na kojima se označi gdje su pronađeni. Nalazak dokumenata i pismena treba unijeti i u zapisnik o uviđaju.

— P r e p o z n a v a n j e lešine od službenih osoba ili pozvanih građana. Komandir stanice, vođa patrole i drugi službenici stanica javne sigurnosti mogu prepoznati lešinu. Služba javne sigurnosti tako je organizirana da više od bilo kojega drugoga državnog organa poznaje stanovništvo na svom području. Prepoznavanje može biti izvršeno i od strane građana iz bliže okolice, za koje se pretpostavlja da bi mogli izvršiti prepoznavanje. Ovo prepoznavanje može biti po vlastitoj inicijativi građana ili na poziv službenih osoba. Način odijevanja, tragovi obavljanja određene profesije, predmeti pronađeni uz leš i slično mogu predstavljati značajne indikatore u kojem mjestu ili sredini treba tražiti poznanike mrtve osobe.

— U z i m a n j e o s o b n o g o p i s a. Moguće su dvije situacije: lešina je u takvom stanju da se bez posebnog dotjerivanja (toaletiziranja) može uzeti osobni opis, koji može poslužiti pri utvrđivanju identiteta; i drugi slu-

čaj, kada se lešina nalazi u takovom stanju da bismo bez toaletiziranja dobili iskrivljeni osobni opis. U oba slučaja najprije se uzima osobni opis bez toaletiziranja i unosi u zapisnik o uviđaju. To je potrebno da se vjerno utvrdi stanje kakovo je pronađeno prilikom vršenja uviđaja. Tako utvrđene činjenice mogu u kasnijem postupku biti od značenja za rasvjetljavanje cijelog događaja, a ne samo za utvrđivanje identiteta. Toaletiziranje obuhvaća niz postupaka kojima je svrha da se lešina dovede u takovo stanje kakovo najviše odgovara stanju neposredno prije nastupa smrti. U tom postpku lice se opere od tragova krvi, blata ili nečistoće, rane se zašiju, a lice obriše i osuši. Podbuhla mjesta (naročito kod utopljenika) liječnik punktira radi ispuštanja plinova, a smežurana mjesta ispravi potkožnim injekcijama. Kosa se ispere, osuši i počešlja. Odijelo se dovede u pretpostavljeni položaj. Očni kapci se otvore i tamponiraju, a oči osvježe ukapavanjem glicerina razrijeđenog u vodi. Sve ove radnje poduzimaju se s ciljem da se dobije što vjernija slika osobe te da se može sačiniti vjeran osobni opis. Neke od ovih mjera poduzima u pravilu liječnik. Drugi zahvati, koji idu za »oživljavanjem« (pudranje, šminkanje) lika usmrćenog, koji se primjenjuju prije fotografiranja, ovdje ne dolaze u obzir. U svim ovim slučajevima uzimanja osobnog opisa je detaljno a ne sumarno. Za razliku od osobnog opisa kod živih osoba, kod lešina nužno je posvetiti posebnu pažnju zubima. Potreban je detaljni opis svih eventualnih zubarskih zahvata na zubalu, jer to može biti odlučno za utvrđivanje identiteta. Opis zubiju treba vršiti na posebnim kartonima kojima se služe zubari i na kojima je otisnuto zubalo. Pri opisu u kartoni se unose znakovi koje upotrebljavaju zubari (posebni znakovi za plombu, solo krunu, karijes, most i sl.). Zubi na kojima nisu vršeni nikakvi zahvati ne mogu (ili sasvim izuzetno) poslužiti identifikaciji. Identifikacija na temelju promjena na zubalu predstavlja sigurno sredstvo u identifikaciji nepoznatih leševa. Preduvjet je da pronađemo onoga zubara koji je vršio popravke, jer on obavezno vodi svoju kartoteku u koju upisuje sve zahvate koje je poduzeo na određenom zubalu. Kod karboniziranih i djelomično uništenih leševa identifikacija pomoću izvršenih zubarskih radova često je jedino sredstvo identifikacije.

— O p i s o d j e ć e, r u b l j a, i o b u ć e. Svaki pojedini dio odjeće i rublja treba posebno opisati. Ovaj opis obavezno obuhvaća vrstu, boju i kroj. Posebnu pažnju treba posvetiti oznakama tvornice koja je izradila odijelo, rublje i cipele, oznakama obrtnika ako se ne radi o konfekciji, oznakama čistionice ili perionice, ako se roba nalazila na čišćenju ili pranju. Osim opisa i fotografije odijela i rublja treba uzeti uzorke tkanine. Ovi uzorci se uzimaju kao kvadrati 3x3 cm i lijepe se na posebne kartone koji se prilažu cjelokupnom materijalu za identifikaciju. Praksa u posljednjih nekoliko godina pokazuje da su ovi uzorci odijela i rublja pomogli pri utvrđivanju identiteta. Na kartonima uz uzorak treba označiti o kojem komadu odijela ili rublja se radi.

— F o t o g r a f i r a n j e lešine. I ovdje se kao i kod uzimanja osobnog opisa u pravilu radi o dva fotografiranja. Prvom, prije toaletiziranja, kao sastavnom dijelu utvrđivanja stanja pronađenog na mjestu događaja — i drugom, nakon toaletiziranja, s ciljem identificiranja. Kod toaletiziranja prije fotografiranja radi prepoznavanja poduzimaju se sve mjere koje mogu dovesti do što prirodnijeg izgleda žrtve. Radi toga se vrši pudranje, šminkanje, mazanje usana, kako bi se stvorila iluzija žive osobe. Fotografiranje se vrši

po principu za signaletičku fotografiju, kako bi se na fotografiji sačuvao određeni omjer. Ako to nije moguće, valja načiniti frontalnu snimku i snimku iz profila veličine 6x9 cm.

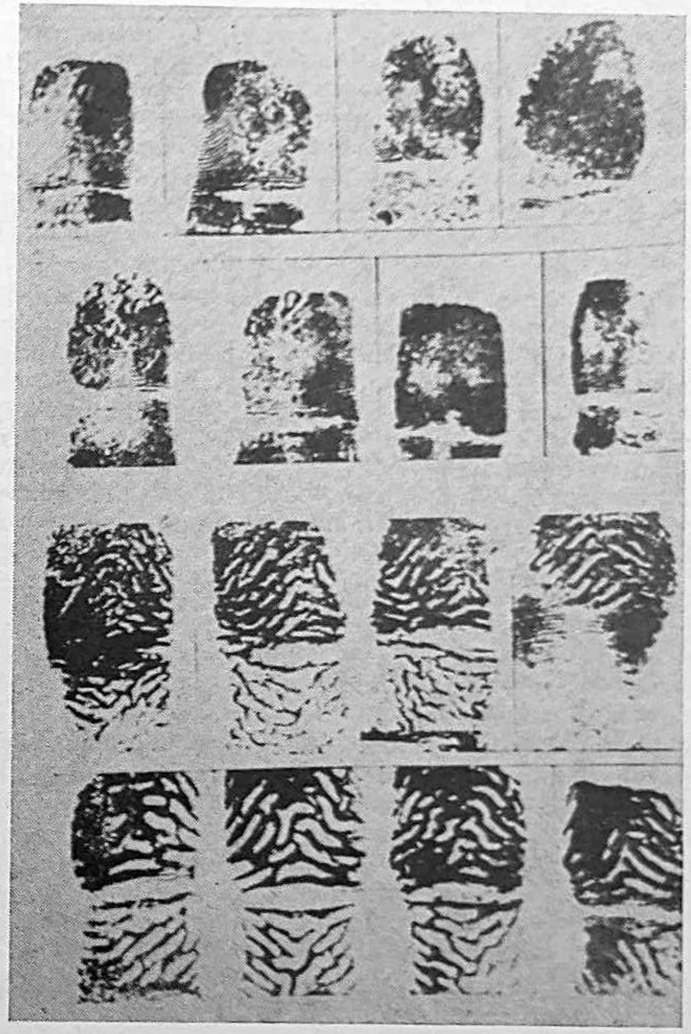

Slika 48 — Uzeti otisci prstiju leša izvađenog iz vode nakon potkožnog ubrizgavanja glicerina

— D a k t i l o s k o p i r a n j e. Ako identitet nije odmah utvrđen dokumentima ili prepoznavanjem, svaki leš čiji identitet nije utvrđen treba prije sahrane daktiloskopirati. Od toga zahtjeva ne smije se odustati sve dok postoje i minimalni uvjeti. Ako je koža na prstima jako smežurana, treba prije uzimanje otisaka izvršiti potkožno ubrizgavanje parafina ili glicerina. Ako se koža odvojila od donjeg mesnatog tkiva, treba navući na ruke tanke gumene rukavice te na njih redom nanositi kožu pojedinih prstiju i tako uzeti otiske. Ako se radi o leševima s neoštećenom kožom na prstima, treba prste pret-

hodno oprati benzinom i osušiti, a zatim postupiti na ranije opisani način. Ako je osoba čiji leš treba identificirati ranije bila daktiloskopirana (ili je povodom izdavanja dokumenata dala svoj otisak kažiprsta), njezina identifikacija je osigurana.

— Provjeravanje u evidenciji nestalih osoba. Republički sekretarijati za unutrašnje poslove vode posebnu evidenciju nestalih osoba. Evidencija se vodi na posebnom kartonu i sadrži važne podatke za njihovo pronalaženje. Ovi podaci (osobni opis, fotografija) dobrim dijelom su istovjetni s podacima koji se prikupljaju pri pronalasku leša čiji je identitet nepoznat. Evidencija nestalih osoba ima tu prednost što znamo generalije i građanski status nestale osobe. Provjeravanje u evidenciji nestalih osoba može se utvrditi identitet nepoznatog leša.

— Raspisivanje potrage u posebnim službenim edicijama Saveznog i republičkih sekretarijata. Centralna potraga raspisuje se u Glasniku SSUP-a. U potrazi se točno označava gdje i kada je lešina pronađena, daje se detaljan osobni opis te opis odjeće i rublja, objavljuje se fotografija i označava organ unutrašnjih poslova kojemu treba dostaviti podatke o identitetu. Ove potrage praktično dopiru do svakog organa unutrašnjih poslova u Jugoslaviji i do znatnog broja operativnih radnika. Svi radnici unutrašnjih poslova obavezni su da odmah priopće sve što im je poznato o osobi za čije se mrtvo tijelo traži utvrđivanje identiteta. Radnici potražne službe poduzimaju organizirano mjere za utvrđivanje identiteta.

— Korištenje sredstvima masovnih komunikacija. Centralni i lokalni dnevnici, radio i televizija mogu se vrlo korisno angažirati u traganju za identitetom pronađenih leševa. To se čini u posebno važnim slučajevima i kada se može pretpostaviti da će takva objavljivanja dati rezultate.

Ako se pretpostavlja da bi se na određenom području moglo doći do podataka važnih za utvrđivanje identiteta, mogu se po naseljima objaviti oglasi i leci. Pri korištenju ovih sredstava valja izbjegavati nepotrebno uzbuđivanje javnosti.

10. KRIMINALISTIČKE EVIDENCIJE I NJIHOVO KORIŠTENJE

1. Osnovni pojmovi

U posljednjem stoljeću kriminalističke službe i policije organizirale su poseban sistem kriminalističkih evidencija. Taj sistem se stalno proširuje i unapreduje te je postao jedno od osnovnih pomoćnih sredstava u borbi protiv kriminaliteta. Bez postojanja posebnih kriminalističkih evidencija teško je zamisliti organizaciju službe kojoj je povjereno suzbijanje kriminaliteta. Danas kriminalističke evidencije spadaju u klasična pomoćna sredstva svake policije.

Kriminalističke evidencije su sistematsko, organizirano i planirano prikupljanje, obrada i bilježenje provjerenih podataka o krivičnim djelima, osobama, stvarima, objektima i događajima od interesa za službu javne sigurnosti, a u cilju otkrivanja krivičnih djela, identifikacije učinilaca krivičnih djela, pronalaženja stvari i poduzimanja preventivnih mjera.

Kriminalističke evidencije predstavljaju začetak kriminalističko-tehničkih sredstava u suzbijanju kriminaliteta. Podsjetimo se osnivanja »Službe sudske identifikacije pri Direkciji sudske policije u Parizu« (1893), iz koje se s vremenom razvila suvremena kriminalističko-tehnička služba. Tako je to bilo u svijetu a i kod nas. Uvođenje kriminalistike uvijek počinje osnivanjem službi identifikacije i stvaranjem kriminalističkih evidencija.

Činjenica da su gotovo u svim zemljama organi policije odgovorni za otkrivanje krivičnih djela i hvatanje učinilaca prisiljava ih da se tako organiziraju da, s jedne strane, budu efikasni, a s druge strane, da primjenjuju što je moguće manje prisile.

U zemljama (kao što je npr. SFRJ) u kojima su organi unutrašnjih poslova dužni da otkrivaju krivična djela i učinioce, ali bez prava poduzimanja formalnih radnji u krivičnom postupku (saslušavanja okrivljenoga i svjedoka), neophodno je da utvrđuju i razvijaju nove metode rada, da sistematski i organizirano koriste razna tehnička pomagala. Jedno od takvih pomagala je i sistem kriminalističkih evidencija.

Kriminalističke evidencije imaju dvostruki karakter:

a) Procesno-pravni, jer se na temelju njih utvrđuju neke pravno relevantne činjenice, kao npr.: da li je neka osoba ranije kažnjavana; radi kakvog krivičnog djela; od kojega suda i na kakvu krivičnu sankciju; tok i eventualne promjene u toku izvršavanja sankcije. Registriranje ovih podataka omogućava da se ustanovi da li je neka osoba ranije osuđivana, da li postoji povrat i kakav, da li se uvjetna osuda može brisati, da li su ispunjeni uvjeti za zakonsku ili sudsku rehabilitaciju. Primjena ovih vrlo važnih suvremenih instituta ne bi bila moguća bez odgovarajućeg evidentiranja podataka.

b) Operativno-kriminalistički, jer mnogobrojne ove evidencije pomažu da se otkrije nepoznati učinilac krivičnog djela, da se utvrdi da je krivično djelo izvršeno i da se pribave dokazi o krivičnom djelu i učiniocu. Upravo taj operativni karakter kriminalističkih evidencija čini ih neophodnim organima kojima je povjereno suzbijanje zločina, pa ih ti organi stalno unapređuju i prilagođavaju novim potrebama. Nije rijedak slučaj da rasvjetljavanje jednog zločina zavisi od stručnosti i sposobnosti operativnog radnika da se pravilno koristi kriminalističkim evidencijama.

Kriminalističke evidencije mogu se podijeliti prema različitim kriterijima. Prema njihovim osnovnim zadacima dijelimo ih u tri velike grupe:

a) Kaznena evidencija, u koju se unose podaci o osuđenim osobama; ona ima prije svega procesno-pravno a zatim i operativno značenje;

b) Posebne operativne evidencije, u koje se unose podaci koji mogu poslužiti otkrivanju učinilaca krivičnih djela te utvrđivanju i dokazivanju krivičnih djela. Ove evidencije imaju naglašeni operativni karakter. Njihov broj i način vođenja stalno se prilagođava novim potrebama. U nastavku o svakoj od tih evidencija bit će riječi.

c) Evidencije koje služe utvrđivanju identiteta. Ovamo spadaju kartoni osobnog opisa s fotografijama a naročito deseteroprsna daktiloskopska zbirka. O ovim evidencijama opširno je govoreno u glavi o identifikaciji osoba.

Sistem kriminalističkih evidencija ima svoj materijalni i formalni izvor. Sadržajni ili materijalni izvor ovih evidencija predstavljaju teoretske i praktične spoznaje kriminalistike i kriminologije, krivično-pravno iskustvo i posebne potrebe suzbijanja kriminaliteta. Formalni izvor predstavljaju normativna reguliranja, bilo kao posebne odredbe u nekim zakonima bilo kao podzakonski provedbeni propisi. Od normativnih akata kojima su regulirane ove evidencije treba posebno istaći: odredbe Krivičnog zakonika o povratu, višestrukom povratu, vrstama krivičnih djela, pojmu zastare, rehabilitaciji, pravnim posljedicama krivičnih djela itd., Zakonik o krivičnom postupku (čl. 130), Osnovni zakon o unutrašnjim poslovima (čl. 12) i Zakone o unutrašnjim poslovima republika (za SRH čl. 29). Na temelju ovlaštenja iz ovih zakona Savezni sekretarijat za unutrašnje poslove propisao je »Uputstvo o postupku organa unutrašnjih poslova pri utvrđivanju identiteta fizičkih osoba« (10. V. 1968.), kojim je stavljeno izvan snage uputstvo iz 1964, kojim je bio utvrđen način vođenja kriminalističkih evidencija za cijelo područje Jugoslavije. Propisivanje načina vođenja kriminalističkih evidencija prešlo je u nadležnost republičkih i pokrajinskih sekretarijata unutrašnjih poslova. Na temelju toga ovlaštenja republički sekretar RSUP-a SRH propisao je »Uputstvo o načinu vođenja i korištenja operativnih kriminalističkih evidencija u Službi javne sigurnosti SR Hrvatske« (br 293/1-1970. od 6. VII. 1970), a primjenjuje se od 1. VIII. 1970.

Osnovni nosilac svih evidencija jest općinski organ unutrašnjih poslova. U SR Hrvatskoj stanica javne sigurnosti u pravilu vodi sve poslove operativne kriminalističke evidencije. Kao dopunski nosioci nekih evidencija mogu se javiti i republički sekretarijati pa i Savezni sekretarijat.

Evidencije treba da su smještene u posebnoj osiguranoj prostoriji. Kartoni, kartoteke i dosijei čuvaju se u posebno konstruiranim ormarima i bazenima koji treba također da budu osigurani posebnim bravama i zaštitnim sredstvima. Suvremena birotehnika pronalazi sve ekonomičnije i svrsishodnije načine razvrstavanja, spremanja i čuvanja kartotečnog materijala.

2. Kaznena evidencija

U ovu evidenciju registriraju se sve osobe koje su na teritoriju Jugoslavije osuđene za krivična djela pravomoćnom osudom, kao i jugoslavenski državljani koji su osuđeni za krivična djela pravomoćnim osudama inozemnih sudova, ako su takve osude dostavljene državnim organima Jugoslavije. U kaznenu evidenciju unose se ovi podaci: naziv suda koji je izrekao osudu; broj i datum osude; krivično djelo zbog kojeg je izrečena osuda; podaci o izrečenoj sankciji; podaci o izvršenju sankcije; podaci o amnestiji, pomilovanju, zakonskoj i sudskoj rehabilitaciji, brisanju uvjetne osude; smrti za vrijeme izvršenja kazne lišenja slobode i sve druge pravno relevantne promjene do kojih je došlo nakon pravomoćnosti osude.

Osnovni organi za vođenje kaznene evidencije su općinski organi unutrašnjih poslova (stanice javne sigurnosti) — prema okolnostima slučaja — po mjestu rođenja, prebivalištu ili po mjestu u kojem se nalazi sjedište suda koji je izrekao prvostepenu osudu. Nadležnost organa za vođenje kaznene evidencije tako je postavljena da potpuno isključi slučajeve da se traženi podaci ne bi mogli dobiti, jer određena osoba ima složenu situaciju u pogledu mjesta rođenja, prebivališta, suda koji je izrekao pravomoćnu osudu, itd. Osim općinskih organa za unutrašnje poslove kao organa za vođenje kaznene evidencije,

u određenim slučajevima ovu evidenciju vodi i Savezni sekretarijat za unutrašnje poslove. U pravilu SSUP se javlja p o r e d općinskih organa unutrašnjih poslova i ne isključuje ih od primarne dužnosti vođenja kaznene evidencije.

Podaci iz kaznene evidencije mogu se davati sudovima, javnim tužilaštvima, javnim pravobranilaštvima i drugim zainteresiranim državnim organima na njihov zahtjev. Potvrde o činjenicama upisanim u kaznene evidencije (prema posebnom propisanom formularu) mogu se izdavati i osuđenima i drugim osobama, samo ako dokažu da za takve potvrde imaju pravni interes.

Okolnost ranije osuđivanosti i postojanja povrata u krivičnom postupku dokazuju se samo izvatkom iz kaznene evidencije.

Posljednji cjeloviti normativni akt kojim je u potpunosti regulirano vođenje kaznene evidencije jest »Uputstvo o vođenju kaznene evidencije« Saveznog sekretarijata za unutrašnje poslove (Službeni list, broj 22 od 25. V. 1955). Novelirani ZKP u članu 130 zadržao je nadležnost SSUP za propisivanje bližih propisa o vođenju kaznene evidencije, ali ga je obavezao da pribavi prethodnu suglasnost saveznih organa nadležnih za pravosuđe. Nakon donošenja Novele ZKP (1967) SSUP je izradio nekoliko nacrta novih uputstava za vođenje kaznene evidencije. Ovi nacrti raspravljani su na sjednici Saveznog savjeta za pravosuđe, ali definitivni tekst još nije usvojen. Kako je u međuvremenu došlo do značajnih promjena u organizaciji i nadležnosti organa savezne i republičke uprave, donošenje novih cjelovitih uputa o vođenju kaznene evidencije moralo je biti odgođeno.

Ako kaznenu evidenciju tretiramo kao samostalnu izdvojenu evidenciju, ona obuhvaća: opći abecedni imenik, karton kaznene evidencije, zbirku kaznenih listova i dosije kriminalaca povratnika.

Riječ dvije o posebnim dijelovima kaznene evidencije.

a) O p ć i a b e c e d n i i m e n i k ili kaznena kartoteka, sastoji se od kartona određene veličine, na kojima su, osim propisanih generalija, ubilježeni svi podaci o izrečenoj kazni, i to: datum i broj osude, naziv suda koji je izrekao pravomoćnu osuđujuću osudu, izvršeno krivično djelo, vrst i opseg izrečene sankcije te sve one promjene do kojih je došlo u toku i nakon izvršene kazne. Ovi kartoni, na čijem zaglavlju je upisano prezime i ime osuđenoga, ulažu se u posebne u tu svrhu konstruirane bazene, po strogo abecednom redu prezimena, a unutar istih prezimena po abecednom redu imena. Za strana prezimena sastavljaju je dva kartona: ortografski i fonetski, ukoliko među njima ima razlike. U karton općeg abecednog imenika bilježe se i sve potrage koje se odnose na tu osobu. Ukoliko se ovaj abecedni imenik vodi za sve kriminalističke evidencije, na karton se bilježe i sve oznake koje ovaj imenik povezuje sa svim kriminalističkim evidencijama u kojima je određena osoba ubilježena. Ovaj imenik u tom slučaju predstavlja osnovu svih evidencija i registracija koje se vode u službi javne sigurnosti.

b) Z b i r k a k a z n e n i h l i s t o v a i drugih izvještaja nadležnih organa o promjenama u toku izvršenja kazni. Karton kaznene evidencije (općeg abecednog imenika popunjava se iz kaznenih listova ili izvještaja, koje je sud koji je izrekao pravomoćnu osuđujuću osudu dostavio organu nadležnom za vođenje evidencije, a sam kazneni list ili izvještaj uvodi se u urudžbeni zapisnik i posebno odlaže po rednom broju. Broj urudžbenog zapisnika upisuje se na karton. Tako se formira posebna zbirka dokumenata, koji su poslužili kao osnova upisivanja u karton kaznene evidencije. Ako je to potrebno, nadležni službenik uzima uvid u originalne dokumente.

c) Zbirka osobnih listova. Za operativne potrebe uobičajeno je da se za pojedine kategorije delikvenata formiraju posebni osobni dosijei, koji se nazivaju osobni listovi. Ovakvi dosijei formiraju se samo za teža krivična djela i društveno opasnije učinioce krivičnih djela, a redovno za one delikvente koji su osuđeni u povratu, ili se smatraju profesionalnim ili putujućim delikventima, ili se potencijalno radi o takvim delikventima. U te dosijee osim podataka iz kaznene evidencije unose se i podaci o svakom novom pokretanju krivičnog postupka, svakom novom pritvaranju, izrečene kazne za teže prekršaje protiv javnog reda i mira i slično. Na taj način takav dosije daje realnu sliku o delikventu i njegovu djelovanju pa predstavlja dragocjenu pomoć u vođenju svakog novog postupka. Ovi osobni listovi (koji se u SR Hrvatskoj vode preko 50 godina) zamjenjuju se posebnom evidencijom osoba pod pojačanim nadzorom. Ovi osobni listovi — tamo gdje se vode i gdje su sačuvani — imaju ne samo veliku operativnu vrijednost nego predstavljaju dragocjeni materijal za kriminološke i kriminalističke studije.

Iako kaznena evidencija ima izrazito procesno-pravni karakter, bilo bi pogrešno ne vidjeti njezino veliko operativno značenje. Za upoznavanje ličnosti delikventa i individualizaciju postupka podaci iz kaznene evidencije predstavljaju dragocjenu pomoć. Ako ovu evidenciju promatramo kao posebnu evidenciju — a za to postoje osnovani razlozi, jer nije isključeno da će se ova evidencija voditi nezavisno od operativnih evidencija, a možda i kod drugog državnog organa, a ne kod unutrašnjih poslova — onda ona dobiva posebno značenje u radu sudaca istražitelja i drugih pravosudnih ustanova.

3. Osnovna podjela operativnih kriminalističkih evidencija

Nastojanja organa, kojima je povjerena neposredna borba protiv kriminaliteta, da suzbijanje kriminaliteta učine što efikasnijim i da ga organiziraju na znanstvenim temeljima — dovela su do stvaranja niza posebnih kriminalističkih evidencija. Organiziranje i vođenje kriminalističkih evidencija postalo je posebna grana kriminalističke službe, u kojoj sposobni i iskusni kriminalisti organiziraju stalno unapređivanje postojećih evidencija poboljšavaju sistem njihova povezivanja, a posebno unapređuju metode njihova uspješnog korištenja u rasvjetljavanju krivičnih djela i otkrivanju učinilaca krivičnih djela. Rad u ovim evidencijama je izrazito operativan. Tretiranje ovih poslova kao kancelarijskih poslova nedopustivo je i štetno. S kriminalističkog stanovišta ova služba — iako se znatan dio aktivnosti njezinih radnika iscrpljuje u popunjavanju kartona i unošenju podataka u evidencije — predstavlja kriminalističku operativnu službu za čije se uspješno obavljanje traži mnogo iskustva i operativnog znanja. Tamo gdje su ovi poslovi shvaćeni biroktratski, ne daju ni očekivanih rezultata, a tamo gdje im je dato pravo mjesto, služba postiže takve rezultate kojih se neće olako odreći nijedan sposoban operativni radnik.

U suvremenim uvjetima veća efikasnost u suzbijanju kriminaliteta postiže se tamo gdje su različite službe organizirane u jedinstveni sistem koji djeluje usklađeno i harmonično. Pojedini operativni radnik, ma koliko bio sposoban, teško može sam uspješno razrješavati složene kriminalne slučajeve. On treba da se oslanja na različite službe i da koristi pomoć različitih stručnjaka. Jedna od važnih operativnih službi u suzbijanju kriminala je i služba operativnih kriminalističkih evidencija.

Sistem naših operativnih kriminalističkih evidencija temelji se na općim, u cijelom svijetu usvojenim kriminalističkim spoznajama. U posljednjem sto-

ljeću (u kojemu se i kod nas primjenjuju kriminalističke evidencije) stečeno je značajno vlastito iskustvo. Pod utjecajem suvremenih kriminalističkih spoznaja i vlastitog praktičnog iskustva sistem kriminalističkih evidencija stalno se unapređuje i prilagođava našim potrebama. Donošenje propisa o operativnim kriminalističkim evidencijama organa unutrašnjih poslova spada u nadležnost republika i pokrajina.

Prema »Uputstvu o načinu vođenja i korištenja operativnih kriminalističkih evidencija u službi javne sigurnosti SR Hrvatske« (od 6. VII. 1970) operativne kriminalističke evidencije mogu se podijeliti u slijedeće logične grupe:

A) Opća abecedna kartoteka

B) Evidencije:
1. modus operandi,
2. ukradenih i nestalih stvari,
3. posebno vidljivih osobnih znakova,
4. nadimaka,
5. nepoznatih pronađenih leševa i nestalih osoba,
6. album fotografija učinilaca krivičnih djela,
7. određenih kategorija učinilaca krivičnih djela,
8. krivičnih djela s nepoznatim učiniocem,
9. osoba oštećenih krivičnim djelom,
10. političkih delikvenata,
11. legitimiranih sumnjivih osoba,
12. određenih objekata.

C) Dosijei:
1. za krivična djela s nepoznatim učiniocem,
2. za osobe,
3. za događaje,
4. za strano plovilo.

D) Upisnici:
1. za krivična djela
2. za uviđaje
3. za prekršaje.

Prema citiranom uputstvu u sistem operativnih kriminalističkih evidencija spada i kaznena evidencija i opća daktiloskopska, monodaktiloskopska i hejroskopska zbirka.

O kaznenoj evidenciji pisano je pod posebnim naslovom, jer ta evidencija jedina ima i procesno-pravni karakter te se po tome bitno razlikuje od ostalih operativnih evidencija. Stručne diskusije, vođene nakon noveliranja ZKP-a, kao moguću varijantu razmatraju i rješenje da se vođenje kaznene evidencije povjeri drugom državnom organu, a ne unutrašnjim poslovima. Takvo je rješenje moguće, kao što je moguće i samostalno postojanje ove evidencije paralelno uz operativne evidencije koje moraju ostati u nadležnosti onog državnog organa kojemu je povjereno otkrivanje krivičnih djela i hvatanje učinilaca krivičnih djela. No konačno rješenje treba sačekati dok se ne donese uputstvo predviđeno u čl. 130 ZKP-a ili dok se ta odredba ZKP-a ne izmijeni.

Daktiloskopske zbirke (deseteroprsne, jednoprsne i dlanova) spadaju kriminalistički u sistem evidencija koje služe utvrđivanju identiteta osoba. S obzirom na način rukovanja tim zbirkama, posebna stručna znanja koja mo-

raju imati radnici koji rade na tim poslovima i cilj kojemu evidencija služi, one su izuzete i obrađene u izlaganju sistema identifikacije osoba.

Preostale evidencije predstavljaju više ili manje klasične i općenito usvojene operativne kriminalističke evidencije. O njima će biti u daljem tekstu više riječi.

4. Opća abecedna kartoteka Ova kartoteka ima isto značenje koje ima opći abecedni imenik kod kaznene evidencije. Kako je novim uputstvom kaznena evidencija uključena u jedinstveni sistem kriminalističkih operativnih evidencija, opća abecedna kartoteka predstavlja osnovnu i sveobuhvatnu operativnu kriminalističku evidenciju o osobama. Svaka osoba koja se po bilo kojoj osnovi nalazi evidentirana u bilo kojoj od propisanih evidencija mora biti prvenstveno upisana u ovoj kartoteci.

Uvid u opću abecednu kartoteku daje odgovor na pitanje: da li je neka osoba uopće evidentirana — u kojoj se evidenciji (ili evidencijama) vodi — zbog čega je evidentirana.

U ovu kartoteku evidentiraju se naročito:

— osobe protiv kojih je podnesena krivična prijava,

— osobe za koje se po nalogu procesnih subjekata prikupljaju potrebna obavještenja,

— učinioci krivičnih djela stavljeni pod pojačano nadziranje,

— osobe za koje je raspisana centralna ili međunarodna potraga,

— osobe za koje je ostvaren — po bilo kojoj osnovi — kontakt sa inozemnim policijama,

— daktiloskopirane osobe,

— osobe za koje je uspostavljen dosije,

— osobe iz »Registra stranaca«,

— osobe kažnjene zbog teških prekršaja,

— osobe evidentirane u »MOS«,

— osobe koje se vode u albumu fotografija,

— učinioci krivičnih djela koji imaju posebne osobne znakove,

— osobe od interesa za službu javne sigurnosti u suzbijanju kriminaliteta.

Ova kartoteka vodi se na posebnom obrascu 9 i pomoćnom obrascu 9a određene veličine i sa utvrđenim rubrikama. Kartoni se ulažu po strogom abecednom redu prezimena, a kod istih prezimena po abecednom redu imena. Za osobe sa stranim prezimenima popunjavaju se dva kartona: jedan ortografski, a drugi fonetski. Za evidentirane osobe koje se služe lažnim prezimenima i imenima popunjava se toliko kartona koliko lažnih prezimena i imena upotrebljavaju. Ovi kartoni moraju biti povezani s kartonom koji glasi na pravo prezime i ime.

5. Evidencije Operativne kriminalističke evidencije razlikuju se po mnogim elementima, pa ih je potrebno pojedinačno i sumarno izložiti.

a) M o d u s o p e r a n d i s i s t e m. Dugogodišnje kriminalističko iskustvo i kriminološka istraživanja utvrdila su kod većine recidivista i profesionalnih kriminalaca fenomen perseverance. Perseveranca manifestira se u činjenici da recidivisti i profesionalni kriminalci vrše uvijek istovrsna ili istorodna krivična djela; da pri tome napadaju istovrsne objekte; da se služe istom tehnikom i primjenjuju istovrsne trikove. Recidivisti u vršenju imovinskih delikata (a takovih recidivista je najviše) u pravilu ne vrše različite imovinske delikte, nego se specijaliziraju za određena krivična djela, npr. džepne krađe, provale, krađe, itd. Džepar nikada ne vrši provale, a provalnik se ne bavi džepnim krađama. I dalje. Džepari se nadalje

specijaliziraju za vršenje džepnih krađa ili u robnim kućama, ili u vlakovima, autobusima i tramvajima, ili na sajmovima, ili se orijentiraju na pripite građane: rade sami, ili po dvojica ili trojica, primjenjuju usvojene trikove, itd. Jednom usvojeni objekt, lokaciju, tehniku i trikove uporno i konstantno primjenjuju i teško unose novine u način svoga rada. Provalnik koji se specijalizirao za provale u izloge trgovačkih radnji na način da premaže izlog blatom i tada ga razbije kamenom, pa zatim uzima vrijednu robu — ostaje uvijek vjeran svom načinu rada. Kradljivac vrijednosti iz stanova, ako se odlučio za prodiranje u stan uskakivanjem kroz otvoreni prozor — ostaje trajno dosljedan takovoj metodi izvršenja, isto tako kao što drugi kradljivci prodiru u stan otvaranjem vrata sličnim ključem ili otpiraćem. Prije nekoliko godina uhvaćen je u Zagrebu jedan kradljivac koji je za godinu dana izvršio 127 krađa iz stanova. On je pribavio zbirku svih mogućih ključeva (preko 150 raznih ključeva), izabrao je kuću, pozvonio na vrata da provjeri da li se tko nalazi u stanu (ako bi se stanar javio, pitao je za izmišljenu osobu), pa ako se nitko nije javio, izabrao je jedan od ključeva, otključao stan i iz stana odnio vrijednosti.

U svojoj kriminalnoj karijeri svaki se profesionalac opredjeljuje na određenu vrstu krivičnih djela i na određen, njemu svojstven način izvršenja krivičnih djela. Istraživanja ovog fenomena ukazala su na duboke psihološke korijene takve orijentacije. Stvorena navika dominira postupcima takvog kriminalca, iako mu najčešće nije nepoznato da takav način vršenja krivičnih djela krije u sebi opasnost da bude otkriven.

Ova evidencija vodi se za određene kategorije krivičnih djela s poznatim učiniocem (crveni kartoni) i s nepoznatim učiniocima (bijeli kartoni).

Pri klasifikaciji kartona ove evidencije mogu se primjenjivati razni kriteriji, no dominantno značenje imaju dva kriterija: prema vrsti krivičnih djela i prema načinu izvršenja unutar određene vrste. Kao vrste krivičnih djela uzimaju se na primjer: provalne krađe — džepne krađe — razbojstva — prevare — falsifikati, itd. Unutar ovih grupa (po vrstama krivičnih djela) primjenjuje se potklasifikacija prema kriterijima: mjesto izvršenja — vrijeme izvršenja — sredstvo izvršenja — radnja izvršenja.

Operativni cilj ove evidencije jest u tome da se na temelju podataka o načinu izvršenja krivičnih djela otkriju nepoznati učinioci. Kartoni s istim načinom izvršenja krivičnog djela povezuju se i na taj način moguće je otkriti učinioca ako je ranije registriran. Kartoni s istim načinom izvršenja krivičnog djela povezuju se i onda kada učinilac nije poznat. Na taj način moguće je da prije nego je učinilac otkriven postoje povezani podaci o nizu djela koja mu se pripisuju. U takvom slučaju poduzimaju se i posebne organizirane mjere za njegovo otkrivanje.

Vođenje modus operandi evidencije regulirano je uputstvom Saveznog sekretarijata za unutrašnje poslove, kako bi se osiguralo jedinstvo u njezinu vođenju i njezina efikasnost, jer se radi o mobilnim kriminalcima koji se ne kreću samo unutar granica jedne republike ili pokrajine, nego se intenzivno kreću unutar granica Jugoslavije.

Ova evidencija može dati dragocjene rezultate. Nije rijedak slučaj i u našoj praksi da je povodom otkrivanja jedne provalne krađe ova evidencija omogućila da se uhvaćenom provalniku dokaže deset i više drugih provala izvršenih u istovrsne objekte i na istovrstan način, ali u raznim mjestima u zemlji. Svaki takav slučaj u potpunosti naknađuje trud potreban za stručno i ažurno vođenje ove evidencije. Pri korištenju ove evidencije posebno dolaze do izražaja operativne sposobnosti službenika koji rade na toj evidenciji.

U svijetu se ova evidencija smatra kao jedna od najvažnijih kriminalističkih evidencija, pa joj je u stručnoj literaturi posvećeno mnogo pažnje. Postoje ozbiljni pokušaji da se pronađe ne samo najefikasniji način klasificiranja podataka, nego da se postojeća klasifikacija, radi lakšeg pronalaženja traženog kartona, svede na određenu formulu, slično formuli daktiloskopskih otisaka. Tako je, na primjer, Etčerli u Velikoj Britaniji pokušao s desetinskim sistemom od 1 do 10, a u SAD je Folmeri upotrijebio najprije slova od a do x, a zatim brojčanu formulu (u SAD se ova evidencija vodi za određena krivična djela centralno kod FBI), dok se u SSSR primjenjuje dosta složeni postupak pri stvaranju formule. Sva ova nastojanja idu za tim da se povećaju rezultati ove evidencije, jer je logično i empirijski dokazano da ona mora dati rezultate ako se s njom zna stručno rukovati.

b) E v i d e n c i j a u k r a d e n i h i n e s t a l i h s t v a r i. U ovu evidenciju stavljaju se ukradeni predmeti veće vrijednosti i to s a m o oni koji se mogu iden-

tificirati, jer imaju određene oznake ili individualne karakteristike po kojima se razlikuju od istovrsnih stvari. Cilj je ove evidencije dvostruk: da se pronalaženjem ukradenih stvari i slijeđenjem njihova kolanja otkrije učinilac određenog krivičnog djela i da se pronalaskom stvari, koje su otuđene krivičnim djelom, obeštetí oštećeni.

Kriterij za klasifikaciju kartona koji sadrže podatke o ukradenim stvarima je na prvom mjestu vrsta stvari (na primjer: pisaći strojevi, radio-aparati, televizori, računski strojevi, foto-aparati, oružje, motorkotači, automobili, glazbala, precizni mehanički instrumenti, tekstilni predmeti), a zatim posebna obilježja po kojima se ta stvar razlikuje od istovrsnih stvari. Na primjer, ukradeni pisaći stroj dolazi najprije u grupu pisaćih strojeva, zatim u podgrupu prema tvorničkom nazivu (Adler, Erika, Continental, Olimpia, Reminghton), a unutar toga naziva po tvorničkom broju. Isti sistem se primjenjuje kod svih stvari koje imaju tvorničku oznaku i broj. Kod tekstilnih predmeta stvar je složenija, no i ovdje vrijedi najprije princip vrste pa zatim posebnih obilježja. Kod dragocjenosti, uvijek kada je moguće, treba priložiti fotografiju ukradene dragocjenosti.

Podaci iz ove evidencije objavljuju se u Registru stvari i knjizi lokalnih obavijesti o ukradenim i pronađenim stvarima i motornim vozilima. Evidencija se vodi u općinskom organu unutrašnjih poslova u kojemu su ukradene stvari brojnije i za vlastito područje.

Mnoge krađe i teške krađe rasvijetljene su zahvaljujući pronalaženju stvari u vezi s tim krivičnim djelima.

c) Evidencija posebnih osobnih znakova. U ovu evidenciju registriraju se osobe koje su evidentirane u evidenciji određenih kategorija učinilaca krivičnih djela (povratnici, profesionalni, potencijalni povratnici), ako imaju vidljive osobne znakove po kojima se mogu prepoznati. Kao vanjska vidljiva obilježja smatraju se na primjer: ćoravi, šepavi, s brazgotinom na licu, bez uha, deformiranog nosa, s tetuažom na licu, itd. Kriterij za klasifikaciju: spol; dio tijela na kojemu se nalazi osobni znak (glava, vrat, prsa, grbavost), ruke (nedostatak prsta); vrsta osobnog znaka; posebne karakteristike (govorne mane, specijalno držanje). Evidencija se vodi na posebnom propisanom obrascu.

Ova evidencija omogućava uspješno nadziranje određenih kriminalaca i njihovo otkrivanje.

d) Evidencija nadimaka. Kriminalni svijet ima svoje običaje i navike, shvaćanja i odnose. Među ostalim specifičnostima za kriminalce je karakteristično da vrlo rado i u širokom opsegu umjesto vlastitih imena upotrebljavaju nadimke. Razlog tome nije samo taj što se želi prikriti identitet, nego i posebne navike života kriminalaca koji redovno imaju svoje posebne nadimke. Značajan utjecaj imaju i psihološki elementi (dualizam ličnosti, prekid s ranijim životom). Za nas je bitna iskustvena činjenica da kriminalci, a naročito profesionalci (a upravo su oni interesantni) upotrebljavaju razne nadimke. Kriminalisti se koriste ovom spoznajom u cilju otkrivanja kriminalaca.

Evidencija nadimaka je posebna kriminalistička evidencija u koju se registriraju određene kategorije kriminalaca po nadimku kojim se služe i po kojemu su poznati u kriminalnom svijetu, a s ciljem da posluži otkrivanju učinilaca krivičnih djela.

U evidenciju se registriraju samo osobe koje se vode u evidenciji određenih kategorija učinilaca krivičnih djela (povratnici, profesionalci, potencijalni povratnici).

Osnova za klasifikaciju je nadimak, uz koji se označavaju provjereni osobni podaci i broj dosijea u kojem se vodi. Nadimci kao: Brico, Džeri, Keba, Doktor, Laf, Macan... ispisuju se na posebne kartone s provjerenim osobnim podacima i ulažu po strogom abecednom redu. Da bi se ova kartoteka mogla stalno popunjavati novim podacima nužno je da se u toku kriminalističke obrade i formalne istrage nastoji utvrditi nadimak.

Primjer korištenja ove evidencije. Operativnim provjeravanjem došlo se do podatka da je određenu provalu vjerojatno izvršio »Džeki«. Iz evidencije nadimaka izuzeti su svi kartoni s tim nadimkom. Iz ovih kartona su vidljive potpune generalije i veze s ostalim kartotekama. Provjeravanjem alibija za svakog kriminalca registriranim pod tim nadimkom nerijetko se dolazi do podataka koji omogućavaju njegovo identificiranje kao učinioca krivičnog djela.

e) Evidencija nepoznatih pronađenih leševa i nestalih osoba. Za sve kriminalističke evidencije vrijedi pravilo da će biti to uspješnije što budu bolje međusobno povezane, tako da čine zatvoreni jedinstveni sistem. To

posebno vrijedi za evidenciju nestalih osoba i pronađenih nepoznatih leševa. Iako se radi o dvije evidencije, one služe jedinstvenom cilju i koriste se kao jedinstvena evidencija. Obje evidencije vode se na kartonima istog oblika (različite boje), imaju gotovo identična pitanja i, što je bitno, moraju se uvijek uspoređivati podaci jedne evidencije s podacima druge evidencije.

Obje evidencije sadrže ove podatke:

— morfološke podatke (visina, spol, starost, osobni opis, naročito glave i opis osobnih znakova);
— detaljan i precizan opis odijela, rublja, obuće (kod lešina se uzimaju uzorci);
— fotografiju;
— otiske prstiju.

Evidencija nestalih osoba posebno sadrži iscrpne generalije i što potpunije podatke o nestanku, krugu osoba i mjesta gdje bi se nestali mogao nalaziti te indicije o razlozima nestanka.

Evidencija neidentificiranih lešina sadrži posebno podatke o stvarima koje su pronađene na mjestu pronalaska lešine, kako u odijelu tako i na samoj lešini; mišljenje liječnika specijaliste o uzroku smrti.

U evidenciju nestalih osoba unosi se svaka osoba koja je nestala ili za koju postoje podaci da je nestala, a pod uvjetom da se može pretpostaviti da je njezin nestanak u vezi s krivičnim djelom, samoubojstvom, nesretnim slučajem, ili se radi o privremeno ili trajno neuračunljivim osobama. Kao nestale osobe tretiraju se i maloljetnici i osobe pod starateljstvom koje su napustile svoje boravište bez znanja svojih staratelja. Kao nestale smatraju se i osobe za koje se osnovano pretpostavlja da su izvršile samoubojstvo ili su bile žrtve nesretnog slučaja, ali njihove lešine nisu pronađene (nestali na vodama, u šumama ili planinama).

U evidenciju nepoznatih lešina registrira se svaka lešina čiji identitet nije mogao biti ustanovljen.

Stavljanjem u evidenciju nestalih osoba ili pronađenih nepoznatih leševa operativni rad se ne prekida, nego se stalno nastavlja odgovarajućim sredstvima i metodama potražne službe.

f) Album fotografija učinilaca krivičnih djela. Album kriminalaca je zbirka fotografija kriminalaca koji su registrirani u evidenciji određenih kategorija učinilaca krivičnih djela sređenih po određenom sistemu, sa svrhom da se pregledom albuma prepozna i utvrdi učinilac krivičnog djela kojega je vidio oštećeni ili svjedok. U ovaj album ne unose se fotografije svih kriminalaca nego samo povratnika, profesionalaca ili potencijalnih povratnika. Kriterij za klasifikaciju fotografija je vrsta izvršenog krivičnog djela, pa se pojedini učinioci krivičnih djela razvrstavaju kao: razbojnici — provalnici — džepari — kradljivci — ucjenjivači — falsifikatori — kriminalci koji se bave nedopuštenom trgovinom — osobe koje vrše razne perverzije... i tako dalje prema usvojenoj nomenklaturi određenih kategorija učinilaca krivičnih djela u pojedinoj zemlji. Unutar ovih grupa mogu se formirati podgrupe prema kriteriju: objekt napada — mjesto izvršenja — način izvršenja — vrsta stvari pribavljena krivičnim djelima, a unutar podgrupe fotografije se razvrstavaju po godinama starosti, zatim po visini. Ovaj sistem razrađuje se prema broju fotografija, intenzitetu kriminaliteta i njegovim pojavnim oblicima.

U evidenciju se stavljaju fotografije u tri poze po sistemu signaletičkog snimanja. Kod mlađih osoba treba nastojati da se starije fotografije povremeno zamjenjuju novijima. Kada su ispunjeni potrebni uvjeti album se može zamijeniti fototekom.

Primjer korištenja: oštećeni građanin prijavio je SJS da je netom nad njim izvršena džepna krađa u tramvaju. On o mogućem džeparu daje i nepotpuni osobni opis. Po primitku prijave oštećeni se vodi radniku koji rukuje albumom kriminalaca. Na osnovi osobnog opisa oštećenoga iz albuma se vade slike džepara, podgrupe džepara koji operiraju na tramvaju, starosti između 25—30 godina. Ove fotografije pokazuju se oštećenome jedna po jedna. Ona fotografija za koju oštećeni pretpostavlja da predstavlja džepara izluči se. Na fotografiji se nalaze potrebne generalije i veze s drugim evidencijama koje omogućavaju da se utvrdi da li je osoba koja se nalazi na slici na slobodi, da li boravi u mjestu gdje je džepna krađa izvršena — a zatim se poduzimaju dalji operativni zahvati u cilju identificiranja učinioca. Prepoznavanje od oštećenoga ili svjedoka ne smatra se samo po sebi dokazom, nego je to često vrlo značajna indicija koja nas vodi učiniocu, čija krivnja mora biti utvrđena i drugim dokazima.

Ova evidencija omogućava i operativnim radnicima da upoznaju izgled određenih aktivnih kriminalaca, kako bi ih mogli nadzirati, sprečavati u vršenju krivičnih djela i otkrivati kao učinioce krivičnih djela.

g) Evidencija određenih kategorija učinilaca krivičnih djela. U ovu evidenciju registriraju se: povratnici, profesionalni delikventi i specijalizirani učinioci krivičnih djela za koje se pretpostavlja da će krivično djelo ponoviti (dva puta osuđeni za krivična djela koja se gone po službenoj dužnosti); osobe stavljene pod pojačano nadziranje; osobe najmanje dva puta kažnjene za određene prekršaje protiv javnog reda i mira (drsko ponašanje, tuču na javnom mjestu, kockanje, skitnju i besposličarenje).

Kao posebne kategorije evidentiraju se: razbojnici — provalnici — džepari — kradljici — varalice — osobe suđene zbog kriv. djela protiv narodne privrede i pljačke — proizvođači, rasturači i uživaoci droga — osobe sklone prostituciji i podvođenju — psihopatske osobe sklone vršenju krivičnih djela i prekršaja — osobe koje se bave nedopuštenom trgovinom spomenicima kulture, strane valute, dragocjenostima i robom iznozemnog porijekla — falsifikatori stranih valuta i čekova, štednih knjižica, školskih svjedodžbi, itd.

Ova evidencija služi za rasvjetljavanje krivičnih djela s nepoznatim učiniocem i ima izrazito operativno značenje. Njeno uspješno korištenje vezano je i za druge evidencije. Ova evidencija, tj. podaci iz nje mogu poslužiti i za odabiranje i predlaganje određenih osoba za stavljanje pod pojačano nadziranje.

Evidencija se vodi na posebnom propisanom obrascu. Jedan delikvent može biti evidentiran u više kategorija.

h) Evidencija krivičnih djela s nepoznatim učiniocem. U ovu evidenciju registriraju se sva krivična djela za koja učinilac nije utvrđen. Kartoni se klasificiraju po vrstama krivičnih djela, a unutar njih po godinama izvršenja. Evidencija se vodi za svako područje općinskog organa unutrašnjih poslova SJS. Ako je broj krivičnih djela s nepoznatim učiniocem mali, može se mjesto evidencije formirati samo dosije. Formiranje dosijea je obavezno ako na području SJS ima 30 ili više krivičnih djela s nepoznatim učiniocem. Cilj je ove evidencije: da se osigura stalan rad na predmetima u kojima je učinilac nepoznat; da se pomogne u rasvjetljavanju tih krivičnih djela i da posluži pri analizi represivnih i preventivnih mjera na određenom području. Vodi se na posebnom propisanom obrascu.

i) Evidencija osoba oštećenih krivičnim djelom. U ovu evidenciju registriraju se osobe koje su oštećene krivičnim djelom, kada učinilac krivičnog djela nije poznat. Cilj je evidencije da se omogući korištenje eventualnih naknadnih saznanja oštećenoga u traganju za nepoznatim učiniocem i da se omogući obeštećenje oštećenoga u slučaju pronalaska vrijednosti otuđenih krivičnim djelom. Vodi se za područje stanice javne sigurnosti. Zavisno od broja registriranih, može se voditi u obliku kartoteke ili u obliku indeksa (kazala). Obaveza evidentiranja nastaje u času prijave za krivično djelo s nepoznatim učiniocem.

j) Evidencija političkih delikvenata zapravo je dio evidencije određenih kategorija učinilaca krivičnih djela. U ovu se evidenciju registriraju osobe koje su pravomoćno osuđene za jedno ili više krivičnih djela protiv naroda i države. U evidenciju mogu se registrirati i osobe pravomoćno osuđene zbog težih prekršaja političke naravi. Ova evidencija vodi se na isti način kao i evidencija određenih kategorija učinilaca krivičnih djela. Ako na području jednog općinskog organa unutrašnjih poslova (SJS) ima mali broj takvih osoba, ne vodi se posebna evidencija, nego se vodi kao posebna kategorija u evidenciji određenih kategorija učinilaca krivičnih djela.

k) Evidencija legitimiranih sumnjivih osoba. U ovu evidenciju registriraju se od ovlaštenih radnika unutrašnjih poslova legitimirane osobe koje svojim ponašanjem izazivaju sumnju i koje su na određenom području nepoznate. Ovo registriranje, kao i samo legitimiranje ima operativno značenje, jer doprinosi otkrivanju krivičnih djela. Evidentiranje se vrši na temelju izvještaja koji sastavlja radnik koji je izvršio legitimiranje. Ovaj izvještaj obavezno obuhvaća: osobne podatke (generalije) legitimiranog, osobni opis i opis odjeće, vrijeme i mjesto legitimiranja, razlog legitimiranja, opis prtljage legitimiranog (ako je imao prtljagu) i kratka objašnjenja legitimiranog. Ako je jedna osoba na području jedne stanice javne sigurnosti više puta legitimirana, podaci se dopisuju na isti karton ili se formira dosije za osobu.

l) Evidencija određenih objekata. Tri su kriterija za formiranje ove evidencije: da se na određenom objektu ili mjestu vrše krivična djela ili druge nedopuštene radnje — da se u određenom objektu sakupljaju učinioci krivičnih djela — da se može očekivati da će se na određenom objektu javiti činjenice vezane za krivična djela. Postojanje određenih okolnosti mora biti provjereno. Za određeni objekat ili mjesto može postojati jedna ili više okolnosti koje predstavljaju temelj za stavljanje u ovu evidenciju. Evidencija se vodi u općinskom organu unutrašnjih poslova. Evidencija se vodi samo u vidu dosijea ili dosijea i kartoteke. Kartoteke se uspostavljaju samo kada se radi o većem broju registriranih objekata. Ova evidencija služi ne samo za otkrivanje i sprečavanje krivičnih djela nego i kao vrijedna informacija za organizaciju službe obilaska i njezino provođenje.

6. Dosijei To su posebni oblici kriminalističke evidencije u kojima se u poseban omot upisuju kronološkim redom i odlažu svi podaci koji se odnose na predmet zbog kojega je dosije osnovan. U našim operativnim evidencijama vode se ovi dosijei:

a) Dosije za krivična djela s nepoznatim učiniocem formira se onda ako u času prijavljivanja učinilac krivičnog djela nije bio poznat. Dosije na svojoj naslovnoj strani sadrži broj upisnika, godinu, naziv krivičnog djela i član Krivičnog zakonika. Slijedeće strane čine kronološki upisnik s rubrikama: redni broj, datum upisa, broj spisa i priloga i kratki sadržaj. U dosije se ulažu svi materijali koji se odnose na ovo krivično djelo (kao npr. krivična prijava, zapisnik o uviđaju, podaci o kriminalističko-tehničkim zahvatima i ispitivanjima, itd.). Dosijei se arhiviraju po godinama a unutar godina po broju krivičnog upisnika. Ukoliko se vodi i posebna evidencija (kartoteka) o krivičnim djelima s nepoznatim učiniocem, dosije mora biti povezan s tom evidencijom.

b) Dosije za osobe obavezno se formira samo za učinioce određenih krivičnih djela. Za učinioce kojih krivičnih djela se formira dosije utvrđeno je uputstvom republičkog sekretara. Za jednu osobu, bez obzira da li je evidentirana u više evidencija, formira se samo jedan dosije. Strogo se provodi princip: jedna osoba jedan dosije. Na naslovnoj strani dosijea osim potpunih generalija upisuju se i podaci: koje strane jezike govori, da li je i kako tvrđen identitet, osobni opis, postojanje nekih osobnih svojstava (alkoholičar, seksualno nastran), uzorak rukopisa i otisak kažiprsta desne ruke. Slijedeće stranice sadrže kronološki upisnik. U dosije se ulažu materijali operativne obrade, kopije krivičnih spisa, popis sudskih i prekršajnih kazni, materijali od interesa za SJS i pregled korištenja dosijea. Ovaj dosije daje se na korištenje samo uz revers. Pri vraćanju dosijea ima se obavezno sravnati materijal u predanom dosijeu s popisom uloženog materijala. Ako evidentirana osoba napusti dotadašnje boravište, njegov dosije ili izvadak iz dosijea ima se dostaviti mjesno nadležnom općinskom organu unutrašnjih poslova novog boravišta.

c) Dosije za događaje obavezno se formira za: samoubojstva — sumnjive i zadesne smrti — nesretne slučajeve na radu sa smrtnim ili teškim posljedicama — poplave — požare — teške slučajeve narušavanje javnog reda i mira — demonstracije, a fakultativno i za druge događaje i pojave po odredbi rukovodioca organa. Ukoliko se naknadno utvrdi da se radi o krivičnom djelu, materijali iz tog dosijea prenijet će se u dosije za osobu ili dosije za krivično djelo s nepoznatim učiniocem. Dosije se vodi na način kako je opisano kod prethodnih dosijea.

d) Dosije za strano plovilo. U jugoslavenske vode ulaze mnogobrojna strana plovila. Prema nekima od tih plovila potrebno je poduzimati određene operativne radnje da bi se spriječile ili otkrile protuzakonite aktivnosti. Mjere koje je potrebno poduzimati prema određenim stranim plovilima predviđene su Obaveznom instrukcijom o vođenju registra određenih stranih plovila i o postupku za njegovo korištenje — koju je propisao savezni sekretar za unutrašnje poslove. Osim ovog registra propisan je i dosije u koji se ulažu materijali vezani za određeno strano plovilo. U te materijale spadaju naročito prijedlog za uvođenje nekog broda u registar, izvještaj o poduzetim mjerama u odnosu na to plovilo i prikupljeni podaci u vezi s tim plovilom. Prijedlog da se neko strano plovilo unese ili briše iz registra stavljaju organi unutrašnjih poslova općina. Sadržaj dosijea sličan je ostalim dosijeima.

7. Upisnici Bez upisnika kao pomoćnog kancelarijskog sredstva ne može se zamisliti uredna administracija. Podaci uneseni u upisnike mogu biti iskorišteni i kao izvor informacija za različite potrebe. Upisnici koji se vode u službama unutrašnjih poslova tako su oblikovani da mogu poslužiti i za potrebe operativne kriminalističke evidencije.

U upisnik za krivična djela evidentiraju se sva krivična djela izvršena na području jednog organa unutrašnjih poslova i to odmah pri podnošenju krivične prijave. Upisnik sadrži 14 rubrika. Podaci iz ovog upisnika služe za popunjavanje statističkog lista. Obrada ovih statističkih listova omogućava da se utvrde i prate mnogobrojne okolnosti o policijski utvrđenom kriminalitetu te da posluže za bolju organizaciju službe i poduzimanje adekvatnih mjera.

U posebni upisnik za uviđaje registriraju se svi uviđaji koje su provele ovlaštene službene osobe u vezi s krivičnim djelima i saobraćajnim nezgodama. Rubrike sadrže podatke od posebnog interesa za kriminalističko-tehničku službu. Podaci iz upisnika omogućavaju na činjenicama fundiranu analizu efikasnosti provođenja ove toliko važne radnje za otkrivanje učinioca krivičnih djela; utvrđivanje slabosti u provođenju ove radnje; nedostatke u organizaciji izlaska na mjesto kriminalnog događaja; neadekvatnost kriminalističko-tehničke opreme i eventualne nedostatke u stručnom znanju kadrova koji ih provode.

Slična je situacija i s upisnikom za prekršaje u koji se evidentiraju svi prekršaji za koje su ovlaštene službene osobe SJS podnijele prijavu. Rubrike ovog upisnika omogućavaju analizu rada na suzbijanju prekršaja protiv javnog reda i mira te poduzimanju potrebnih mjera za njihovo suzbijanje.

Pri znanstvenoj organizaciji rada ovi pomoćni kancelarijski instrumenti postaju značajan izvor spoznaje o činjenicama koje omogućavaju potpunije upoznavanje pojava i uspješniji rad na njihovu tretiranju.

8. Postupak evidentiranja i način upotrebe evidencije Unošenje podataka u pojedine evidencije nije mehaničko i ne zavisi od individualnih shvaćanja pojedinog ovlaštenog radnika, nego podliježe određenom, propisanom i organiziranom postupku. Postupak evidentiranja, u najkraćim crtama i šematski, izgleda ovako: Ovlaštena službena osoba, koja provodi određenu operativnu radnju, ako utvrdi takove okolnosti koje bi trebalo evidentirati, prikuplja o njima podatke i u toku tog prikupljanja vrši njihovo provjeravanje. Nakon što su za neku evidenciju interesantni podaci prikupljeni i provjereni — utvrđuje se da li su ispunjeni normativni uvjeti za njihovo evidentiranje. Ako ovlašteni radnik ustanovi da su ispunjeni i ti uvjeti, stavlja prijedlog starješini organa ili rukovodiocu evidencije (u velikim jedinicama) da se podaci uvrste u odgovarajuću operativnu evidenciju. Operativni radnici dužni su dostavljati evidencijama i dopunske podatke o već evidentiranim osobama ili događajima, ako su do takvih podataka naknadno došli.

Kao što je potrebno utvrditi režim inicijative evidentiranja, potrebno je utvrditi i postupak korištenja evidencije, kako bi se onemogućile zloupotrebe i difamacije. Podsjetimo se da se operativne kriminalističke evidencije vode radi uspješnijeg suzbijanja kriminaliteta, pa su s tim ciljem koncipirane i organizirane. Zbog toga prilikom svake operativne djelatnosti ovlaštena službena osoba jednu od prvih radnji koju poduzima jest pribavljanje podataka iz operativne kriminalističke evidencije. Tu se operativni radnik vrlo često uspješno naoružava za dalji rad na rasvjetljavanju krivičnog djela i hvatanju učinioca. Ovlaštena službena osoba može iz evidencije dobiti podatke na tri propisana načina: u pravilu na pismeni zahtjev — u opravdanim hitnim slučajevima na usmeno traženje — izuzetno, kada određene radnje treba odmah poduzeti, i na telefonsko traženje (uz odgovarajuće mjere opreza). Rukovodilac evidencija ili radnik na evidencijama odobrava korištenje podataka ovlaštenim službenim osobama. Rukovodilac službe javne sigurnosti odobrava korištenje evidencija radnicima organa unutrašnjih poslova koji nisu ovlaštene osobe te korištenje podataka za koje postoji poseban operativni interes službe (ovi podaci imaju posebnu oznaku).

Uvid u materijale evidencije redovno se vrši u određenoj prostoriji, a iznimno i po posebnom odobrenju u drugim službenim prostorijama. Ovlaštena osoba koja je koristila dosje o korištenju dosjea sastavlja posebnu bilješku u kojoj će naznačiti u koju su svrhu podaci korišteni i s kakvim rezultatom. Ova bilješka ulaže se u dosje koji je korišten.

9. O nekim pitanjima za razmišljanje Svaki propisani režim evidencija — bez obzira na naš osnovni stav — mora se provoditi dok je na snazi i dok se eventualno ne izmijeni na propisani način. Princip poštivanja propisa dok su na snazi je temeljni princip pravne države. No kreativni kriminalisti praktičari i teoretičari moraju stalno istraživati i provjeravati da li određena rješenja daju odgovarajuće efekte i da li su u skladu sa socijalističkim samoupravnim društvenim odnosima. Njihova je briga da u tom smislu poduzimaju mjere za unapređivanje postojećeg sistema operativnih evidencija. Razumljivo je da pojedinci ne mogu samovlasno vršiti izmjene, ali mogu biti predlagači da se izvrše odgovarajuće izmjene, ako za takove izmjene postoje opravdani razlozi.

Smatram da se trajno otvara nekoliko aktuelnih pitanja, pa ću o njima iznijeti svoj stav.

O p s e g e v i d e n c i j a. Da bi jedan sistem kriminalističkih evidencija bio efikasan, njegov opseg ne smije biti ni prevelik ni premalen. Veliki sistemi preopterećeni brojnim podacima svojim opsegom postaju neefikasni. Najbolji dokaz za to su službe EK-3 Gestapoa u toku drugog svjetskog rata na području okupirane Jugoslavije. U prvo vrijeme sistem ovih evidencija zadavao je značajne udarce narodno-oslobodilačkom pokretu; no s vremenom, kako se materijal evidencija progresivno povećavao, zahtijevao je sve više prostora za smještaj podataka, otvarao ozbiljne probleme u klasifikaciji materijala, angažirao sve veći broj radnika na obradi podataka. Kada se malo po malo većina stanovnika Jugoslavije iz raznih razloga našla u evidencijama Gestapoa, one su izgubile svoju operativnu vrijednost.

Operativnim evidencijama prijete dva ekstrema: da se njihova vrijednost i značenje ignorira, što praktično vodi njihovu ograničavanju do mjere kada postaju bez vrijednosti, ili da se njihova vrijednost predimenzionira, što praktično vodi golemim podacima preopterećenim evidencijama, pa onda ni one ne daju željene rezultate.

U razmatranju ovoga pitanja ne treba zaboraviti njegovu povezanost s interesima i pravima građana, koji uvijek ispoljavaju određenu averziju prema svakom evidentiranju, pa makar se radilo o kriminalnim i asocijalnim činjenicama.

Sve ovo upućuje na zaključak da operativne kriminalističke evidencije treba svesti na pravu mjeru, da treba evidentirati samo osobe i pojave gdje je državna i društvena intervencija trajnija.

— Opasnost od z a t v a r a n j a ovih poslova u izoliranu aktivnost koja je sama sebi svrhom. Nedvojbeno je da je u organiziranju ovih poslova po-

treban određeni stupanj samostalnosti, jer on doprinosi njihovu razvijanju sređenosti i boljoj organiziranosti. Međutim, njihova nedovoljna povezanost s operativnim službama može imati vrlo negativnih posljedica u njihovu formiranju, a nedovoljno korištenje za operativne ciljeve može dovesti u pitanje smisao njihova postojanja.

— Provjerenost i točnost podataka unesenih u operativne evidencije je osnovni kriterij njihove vrijednosti i centralno pitanje njihove dopustivosti u samoupravnom socijalističkom društvu. Sve dosadašnje kritike ovih evidencija redovno polaze od sumnji (a i pojedinačno dokazanih slučajeva) u točnost upisanih podataka. Zbog toga je osnovni zahtjev u formiranju ovih evidencija da uneseni podaci budu provjereni i točni. Ako se izuzetno radi o važnim indicijama, koje nisu ili ne mogu u času upisa biti provjerene, a nužno ih je evidentirati, valjalo bi obavezno staviti posebnu oznaku »neprovjereno«. Za svako utvrđeno unošenje netočnih i neprovjerenih podataka u evidenciji trebalo bi obavezno učiniti odgovornim ovlaštenog službenog radnika koji je tražio unošenje tih podataka.

— Izbor radnika u evidencijama ima značajnog utjecaja na kvalitet njihova vođenja i korištenja. Dio poslova koji se obavlja u operativnim evidencijama ima karakter administrativnih poslova, pa ga mogu obavljati i osobe bez operativnog iskustva. Dio poslova i rukovođenja poslovima evidentiranja i korištenja evidencijama ima izrazito kriminalističko-operativni karakter, pa treba da bude povjeren iskusnim operativnim radnicima. Ako se u pojedinom organu ne bude poštivao taj princip, u kriminalističke operativne evidencije bit će uložen značajan rad i sredstva a bez adekvatnih rezultata na utvrđivanju krivičnih djela i njihovih nepoznatih učinilaca.

Metode rada u budućnosti će pretrpjeti značajne promjene zahvaljujući intenzivnom znanstvenom i tehničkom razvitku. Dosta skupu i sporu manuelnu obradu potiskuje mehanografska obrada. U budućnosti za dio evidencije treba očekivati kompjutorsku obradu, koja će nužno u cio ovaj sistem uvesti značajne i bitne promjene.

B) TRAGOM ZLOČINA....

11. TRAGOVI I VJEŠTAČENJE TRAGOVA

1. Pristup

Tragovima zločina bavi se posebna grana kriminalistike koja se naziva traseologija. Za pojam traseologije bitno je definirati što je trag u kriminalističkom smislu, jer se kriminalistička traseologija bavi takvim tragovima. Mnogi poznati kriminalisti formulirali su svoje definicije traga. Osnovni elementi tih definicija su zajednički, što je i razumljivo. Evo nekih definicija:

»Trag je sve ono što ostavlja čovjek, životinja ili predmet, što bi moglo poslužiti ili da se otkrije njegov učinilac ili da se ustanove neke individualne okolnosti« (prof. dr. *A. Niceforo).*

»Pod tragom u kriminalističkom smislu razumijemo obilježja iz kojih možemo prepoznati činjenicu i tok zbivanja koji upućuje na učinioca« *(F. Kleinschmidt).*

Kao kompilativnu definiciju mogli bismo usvojiti: »Tragovi su vidljive ili nevidljive promjene koje je fizičkom radnjom proizveo čovjek, životinja ili kakav predmet prilikom vršenja ili u vezi s vršenjem krivičnog djela«.

Ova definicija ukazuje na tri, s kriminalističkog gledišta, bitna elementa:

a) Kod velike većine krivičnih djela dolazi do promjena (oduzimanje pokretne stvari pri krađi, smrt pri ubojstvu, oštećenja pri provalnoj krađi, izrada lažnog dokumenta kod falsifikata). Te promjene ostavljaju za sobom vidljive ili nevidljive tragove. »Nevidljivost« tragova je često prividna. Povećalo, ultraljubičasti zraci, kemijski reagensi čine vidljivim ono što je u prvom času nevidljivo. Sva sposobnost kriminalista je u tome da zna pronaći tragove, učiniti ih vidljivima, pravilno ih protumačiti (bilo sam bilo uz pomoć vještaka) i prema okolnostima slučaja procesno ih oformiti i iskoristiti kao dokaz.

b) Promjene koje izazivaju tragove treba da su posljedica radnje čovjeka, životinje ili predmeta (oruđa i oružja). Ako su izazvani slučajno ili su posljedice prirodnih promjena, one nemaju vrijednost traga.

c) Kriminalista zanimaju samo takvi tragovi koji su nastali ili u vršenju krivičnog djela ili u vezi s krivičnim djelom. Tragovi nastali nezavisno od učinioca, njegove žrtve i krivičnog djela nemaju u postupku nikakvo značenje i treba ih eliminirati kao irelevantne.

2. Gdje se mogu naći tragovi

Pronalaženje tragova je vještina koja zavisi od znanja i prakse. Temeljita stručna naobrazba je samo osnova na kojoj se u svakodnevnoj praksi, u stotinama i stotinama slučajeva, postignutim rezultatima a sve više i češće utvrđenim propustima gradi kriminalistička vještina. Tragove treba tražiti:

a) Na mjestu kriminalnog događaja. Mjesto na kojemu se krivično djelo dogodilo obilježeno je mnogobrojnim tragovima. Vrlo je malo kriminalaca koji su u stanju da uklone sve tragove. Njih se nikada ne može potpuno ukloniti. Ako ih ne pronađemo, znači da je kriminalac radio bolje od kriminalista. Pregled mjesta kriminalnog događaja je bitna kriminalistička operativna radnja upravo zbog toga što se tu nalaze tragovi koji mogu postati realni dokazi. Već ovdje valja istaći da mjesto kriminalnog događaja ne obuhvaća samo mjesto neposrednog čina, nego i širu okolicu (npr. pretpostavljeni put dolaska i odlaska).

b) Na učiniocu krivičnog djela. Pod određenim okolnostima tragovi se nalaze na odijelu i obući (džonovima i rubovima cipela, nogavicama hlača, okolo džepova i u džepovima, na rukavima, na prednjoj strani odijela, na šeširu, pod noktima prstiju, u nosnoj i ušnoj šupljini. Kao tragovi javljaju se: prašina, ostaci zemlje, trave, sjemenki, metalne prašine, žbuke, kapljice krvi, kose i dlake, dlačice sukna.

c) Na žrtvi kod određenih krivičnih djela: npr. tragovi kože ili kose pod noktima žrtve koja se opirala; tragovi sperme na rublju ili tijelu silovane; tragovi automobilskih guma na pregaženom, itd.

d) Na predmetima koji su upotrijebljeni pri izvršenju krivičnog djela: otisci prstiju na nožu ili pištolju; tragovi krvi i kose na kolcu; sitni dijelići boje s provaljenih vratiju na provalničkom alatu, itd.

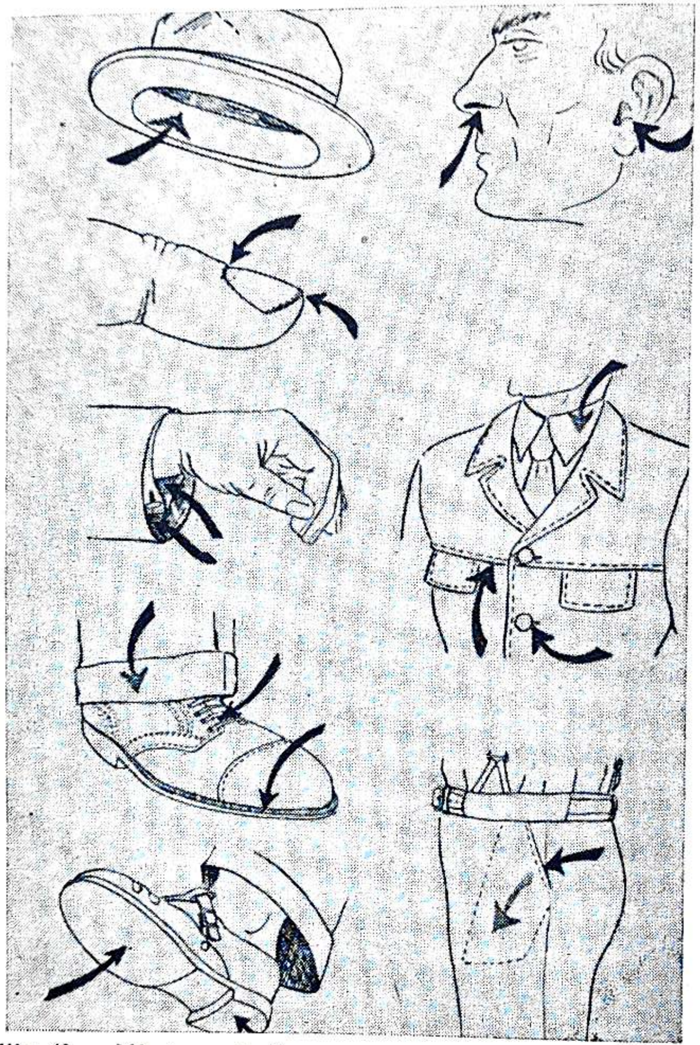

Slika 49 — Mjesta na kojima se mogu naći tragovi na učiniocu

e) Na mjestima koja su u vezi s izvršenim krivičnim djelom. Tako na primjer mjesto na kojemu je bila pronađena lešina ne mora biti mjesto na kojemu je žrtva ubijena. I mjesto gdje je lešina pronađena i put kojim je lešina prenošena i mjesto gdje je ubojstvo izvršeno — sve su to mjesta na kojima se mogu pronaći tragovi, pa ih treba sve pažljivo pregledati. Kao mjesto koje je u vezi s krivičnim djelom smatra se i mjesto gdje je krivično djelo pripremano kao i mjesto prikrivanja vrijednosti stečenih krivičnim djelom,

mjesto prikrivanja upotrijebljenih alata i oružja i slično. Kako se i na tim mjestima mogu pronaći tragovi značajni za krivični postupak, valja ih temeljito pregledati i istražiti.

3. Relevantni odnosi Da bi trag mogao poslužiti za utvrđivanje postojanja krivičnog djela, pronalaženje učinioca i kao dokaz u krivičnom postupku, treba da bude utvrđen odnos između traga i krivičnog djela i odnos između traga i učinioca krivičnog djela. Uvrđivanje ovih za krivični postupak relevantnih odnosa ima bitno značenje. Samo trag koji je podoban da utvrdi postojanje krivičnog djela i koji se može pripisati djelovanju učinioca može poslužiti kao dokaz. Zbog toga je nužno da se prilikom provođenja uviđaja utvrđuju ti relevantni odnosi. Svaki propust u tom pravcu može imati kao posljedicu da pronađeni trag bude neprihvatljiv kao dokaz. Relevantne odnose potrebno je ne samo utvrditi nego i na način propisan zakonom trajno fikisirati (zapisnikom o uviđaju, skicom, fotografijom, obilježavanjem traga, njegovim čuvanjem i osiguranjem od mogućih slučajnih ili namjernih promjena). U kontradiktornom postupku i uz proširena ovlaštenja branitelja sve su šire mogućnosti da se ospori vrijednost traga kao realnog dokaza zbog toga što je došlo do propusta u njegovu procesnom fiksiranju.

4. Značenje tragova Vrijednost tragova u krivičnom postupku manifestira se na nekoliko područja koja su sva upravljena na cilj postupka:

a) Tragovi ukazuju na postojanje krivičnog djela. Pronalazak lešine i nalaz obdukcije da je uzrok smrti presijecanje aorte ukazuju na krivično djelo ubojstva; provaljena blagajna i nestanak novca ukazuje na postojanje krivičnog djela teške krađe; posječeni vinograd ukazuje na krivično djelo oštećenja tuđe stvari.

b) Tragovi ukazuju na način na koji je krivično djelo izvršeno i na sredstva kojima je izvršeno. Razbijena vrata ukazuju na to da je krađa izvršena provaljivanjem, a vidljivi tragovi zasjeka sjekire da je razbijanje izvršeno sjekirom; vidljive izbočine na poleđini sumnjivog dokumenta ukazuju na krivično djelo falsifikata, a mikrotragovi indigo-papira na činjenicu da je falsifikat izvršen kopiranjem preko indigo-papira.

c) Tragovi omogućavaju direktnu identifikaciju osoba koje su bile prisutne na mjestu na kojemu je krivično djelo izvršeno te mogu ukazivati na njihovo učešće u izvršenju krivičnog djela. Otisci prstiju, dlanova i tabana, tragovi stopala, izgubljeni predmeti, istrgnuta vlakna ili komadići odjeće su najčešći tragovi koji omogućavaju identifikaciju prisutnih osoba.

d) Tragovi mogu ukazivati na motiv zbog kojega je krivično djelo izvršeno, kao što su npr. tragovi sperme na tijelu žrtve; ucjenjivačka pisma pronađene kod žrtve; višestruki udarci sjekirom i nakon što je smrt nastupila; oduzimanje vrijednosti nakon ubojstva, itd. Utvrđivanje motiva ima vrlo veliko značenje u operativnom radu pronalaženja učinioca određenog krivičnog djela.

e) Tragovi koji služe za utvrđivanje identiteta nepoznatog oštećenika ili žrtve (tuđe osobne isprave pronađene kod džepara, po kojima se može identificirati oštećeni; tuđi predmeti za osobnu upotrebu pronađeni kod učinioca razbojstva; naknadno izazvani uništeni brojevi na okvirima ukradenih bicikla, na radio-aparatima, televizorima ili drugim predmetima na kojima se nalaze brojevi i tvornička oznake).

Ovi podaci do kojih dolazimo istraživanjem tragova služe osnovnom kriminalističkom cilju: da se utvrdi postojanje krivičnog djela i da se utvrdi njegov učinilac.

Ispitivanje tragova, budući se temelji na prirodnim znanostima i tehnici, čini e g z a k t n i element istrage. Povezivanje utvrđivanja relevantnih činjenica s ispitivanjem tragova osigurava trajan napredak u ustanovljivanju istine u krivičnom postupku. Znanstvenim ispitivanjem tragova osigurava se dokaz koji je objektivan, efikasan i human.

Utvrđena vrijednost tragova u rasvjetljivanju krivičnog djela stvara trajnu potrebu sistematskog i organiziranog stjecanja novih znanja iz oblasti kriminalistike, zavisno od općeg znanstvenog progresa.

5. Specifičnosti tragova kao materijala za kriminalistička vještačenja Pronađeni tragovi, da bi mogli poslužiti kao dokaz, u većini slučajeva moraju biti podvrgnuti posebnom ispitivanju i tumačenjima, koja nazivamo kriminalističkim vještačenjima. Pronađeni pištolj i izvađeno zrno iz tijela ubijenoga predstavljaju značajne tragove, ali da bi mogli poslužiti kao dokaz moraju biti vještačeni. Otisci prstiju izazvani na ucjenjivačkom pismu treba da budu vještačeni — uspoređeni s otiscima prstiju sumnjivih osoba. Mrlje pronađene na odijelu mogućeg ubojice moraju biti vještačene da bi se dokazalo da se radi o mrljama krvi i to ljudske krvi. Kliješta, za koja se pretpostavlja da su njima sječene ukradene telefonske žice, moraju biti vještačena da bi se utvrdilo da je sječenje izvršeno upravo njima. I tako dalje. Pronalaženje tragova i njihovo stručno tumačenje (vještačenje) predstavlja dijalektičku cjelinu. Svi tragovi — gotovo bez iznimke — da bi mogli poslužiti kao dokaz moraju biti vještačeni. Međutim, kriminalistička vještačenja imaju nekoliko specifičnosti na koje valja ukazati i koje ovaj zadatak čine često vrlo složenim. Tragovi predstavljaju datosti. Na njihovu količinu i veličinu ne može se utjecati kao što je to moguće prilikom drugih eksperimentiranja i ispitivanja. Ono što je pronađeno, onako i onoliko koliko je pronađeno, to je ono čime raspolažemo. To određuje granice mogućnosti vještaka. Kao posebne važne specifičnosti valja istaći slijedeće:

a) K o l i č i n a i v e l i č i n a materijalnog traga je unaprijed određena. Na nju se ne može utjecati, njezino povećanje ne zavisi od volje i mogućnosti kriminalista. Sitna mrlja na koricama noža za koju se pretpostavlja da je krv, komadići stakla na mjestu saobraćajnog delikta, metalna prašina isisana iz odijela potencijalnog provalnika u blagajnu, zemlja na cipelama osumnjičenog za silovanje, količina otrova u organima ubijenoga, itd. — to je materijal s kojim se kriminalist susreće. U svim ovim slučajevima gotovo se redovno radi o mikro količinama i mikro veličinama (gramima, miligramima, mikronima) koje ne možemo povećati. Vještak je tu u mnogo nepovoljnijem položaju nego eksperimentator kojemu stoje na raspolaganju neograničene količine materijala za istraživanje. Često bi egzaktnost ispitivanja tražila i nekoliko kontrolnih pokusa, ali budući se radi o određenim količinama, veći broj ispitivanja nije moguć. Od vještaka se traži da do rezultata dođe ili u prvom ispitivanju ili će svako dalje nastojanje biti bez temelja, jer se neće imati što ispitivati. Dalje, date mikro količine često onemogućavaju da se dio materijala upotrijebi za eksperimentiranje a dio za definitivnu ekspertizu ili kontrolno provjeravanje prvobitno dobivenih rezultata. Dalju poteškoću stvara okolnost što materijal ispitivanja, da bi poslužio

kao dokaz, ne smije biti izmijenjen (npr. dokument) a ipak na njemu treba vršiti ispitivanja.

b) Drugi važan faktor je v r i j e m e. Istraga ima svoju logiku. Pritvoreni želi na slobodu, glavnu raspravu treba što prije zakazati i slučaj okončati pravomoćnom sudskom osudom. Stručnjaku u laboratoriju ne prijeti vrijeme kao Damoklov mač, on može eksperimentirati. Kriminalistički vještak ne radi nikada dovoljno brzo. Njega svi požuruju i nerijetko traže i nemoguće. Međutim, određeni pokusi i kemijske reakcije imaju određeno trajanje, koje nije moguće skratiti. U određenim slučajevima i relativno jednostavno mikrosnimanje može trajati satima. Ubrzavanje postupka nije moguće bez štetnih posljedica na točnost i egzaktnost ispitivanja. U trci s vremenom postoje međutim različite mogućnosti koje je mogu ublažiti, kao što su na primjer:

— Svaku potrebnu ekspertizu treba zatražiti o d m a h čim je to moguće, a ne — kako je to čest slučaj u praksi — kada je istraga pri završetku, predmet treba predati javnom tužilaštvu ili sudu, a potrebna je još »samo« ekspertiza.

— Uz zahtjev za vještačenje dostaviti odmah s a v materijal, da ne bi naknadno iskrsla potreba za dopunskim materijalom. Zahtjev za vještačenje treba da sadrži kako sporni tako i nesporni materijal. Da bi se zahtjev za vještačenje mogao pravilno instruirati potrebno je da kriminalist zna što u konkretnom slučaju treba vještaku.

— Zahtjeve za vještačenje treba p r a v i l n o i p o t p u n o formulirati. Svaka nejasnoća i nepotpunost mogu produžiti trajanje vještačenja. Zato u svakoj fazi istrage i krivičnog postupka treba primjenjivati kriminalistička znanja.

e) Treća je specifičnost, potreba p r i l a g o đ a v a n j a o p ć i h z n a n s t v e n i h metoda na specifičnosti kriminalističkih vještačenja. Opće znanstvene metode koje se primjenjuju u fizici, kemiji, biologiji, elektronici, optici, itd., ne mogu se često n e p o s r e d n o primijeniti u kriminalističkim vještačenjima. Njih treba prilagoditi specifičnostima kriminalističkih zahtjeva i specifičnostima krivičnog postupka. Radi se o stvaralačkoj primjeni određenih zakonitosti i metoda za kriminalističke potrebe. To traži od vještaka da osim poznavanja određene znanstvene grane poznaje i kriminalistiku.

6. Klasifikacija tragova Postoje različiti kriteriji za podjelu tragova u kriminalistici. Svaka od tih klasifikacija ima svoje prednosti i slabosti. To nije samo teoretsko nego i praktično pitanje. Klasifikacija tragova najuže je povezana s klasifikacijom vještačenja, dakle s praktičnim zadatkom izvođenja zaključaka relevantnih za postupak. Tri klasifikacije zaslužuju posebnu pažnju:

a) K l a s i č n a k l a s i f i k a c i j a koja polazi od vrste traga i razlikuje slijedeće tragove kojima odgovaraju određene vrste vještačenja:

— otisci papilarnih linija (prstiju, dlanova i tabana),
— tragovi stopala (bosih nogu ili u raznim vrstama obuće),
— tragovi vozila (auto-guma, guma na biciklima i motorkotačima, točkova zaprežnih vozila),
— tragovi životinja (otisci nogu, papaka, kopita),
— tragovi oruđa (vrlo široka skala svih mogućih oruđa koja se upotrebljavaju kao sredstvo pri izvršenju krivičnog djela),

— tragovi oružja (vatrenog i hladnog),

— tragovi odjeće i vlakana (bilo da se javljaju kao utisci dezena, načina tkanja, šavova, krpanja, bilo da se radi o komadićima tkanine ili pojedinim vlaknima),

— tragovi stakla (identifikacija dvaju komada stakla, utvrđivanje pravca djelovanja fizičke sile),

— tragovi metala(metalna prašina, otisci drugih metala na oruđu, ispitivanje lomova),

— tragovi zemlje (identifikacija zemlje i prašine s cipela ili odijela osumnjičenoga s onom na mjestu izvršenja krivičnog djela),

— tragovi boje i lakova (identifikacija boje s vozila, na upotrijebljenim oruđima),

— otrovi i narkotici (identifikacija u prometu ili u tijelu čovjeka),

— krv i sekreti (mrlje krvi, sperme, znoja, pljuvačke),

— dlake i kosa (vrsta, porijeklo, istovjetnost, da li je odsječena, istrgnuta ili ispala),

— papir i tinta (vrsta, istovjetnost, starost, način čuvanja),

— tragovi falsifikata (vrlo široka oblast javnih i privatnih isprava i pismena, novčanice, marke, pečati, znakovi, umjetnine).

b) Klasifikacija prema znanstvenim oblastima koje se primjenjuju u ispitivanju pojedinih vrsta tragova. Autor ove klasifikacije je Charles Sannié (La recherche scientifique du criminel). Ona istovremeno pokazuje kako gotovo sve znanstvene oblasti daju doprinos kriminalističkim vještačenjima.

— Primjena matematskih znanosti čini temelj antropometrijskih i daktiloskopskih klasifikacija. Da bi se izvršilo odabiranje klasifikacionih elemenata bilo je nužno izvršiti složena matematska izračunavanja. U provjeravanju metoda utvrđivanja očinstva matematske metode također igraju važnu ulogu. Usvajanje tih metoda osniva se na matematskom dokazivanju. Matematska izračunavanja i provjeravanja primjenjuju se pri vještačenju vatrenog oružja, posebno rasturanja sačme ispaljene iz lovačke puške. Geometrija kao posebna grana matematike predstavlja osnovu svake metričke fotografije. Razvitak fotogrametrije doveo je do Wildovih stereofotogrametrijskih kamera koje imaju značajnu primjenu pri ispitivanju saobraćajnih nesreća. Ovaj uređaj omogućava ne samo točno fiksiranje mjesta kriminalnog događaja nego i mehaničku preciznu izradu skice. Opća geometrija i trigonometrija predstavljaju temelj za uspoređivanje i utvrđivanje identiteta stopala, pečata i slova u ispitivanjima teksta pisanog pisaćim strojem. U kriptografiji (šifriranim tajnim pismima) matematske metode imaju vrlo široku primjenu. Matematika zbog svoje egzaktnosti privlači mnoge vještake i istraživače. Na svim se područjima nastoje primijeniti matematske metode, jer su one u izvjesnom smislu uzor točnosti i objektivnosti (s tog gledišta je razumljivo i nastojanje da se i u vještačenjima rukopisa uvedu grafometrijske metode). Istraga saobraćajnih delikata nije moguća bez primjene međunarodnih metoda.

— Primjena metoda fizike u kriminalističkim vještačenjima je svestrana, neposredna i zbog svoje točnosti, osjetljivosti i sigurnosti vrlo prihvatljiva. Metode fizike u većini kriminalističkih vještačenja dolaze na ovaj ili onaj način do primjene. Bez rezultata postignutih u oblasti optike teško je zamisliti suvremena kriminalistička ispitivanja. Već smo konstatirali da se kod tragova krivičnih djela pretežno radi o mikro tragovima i mikro količinama materijala koji se podvrgava ispitivanjima. Povećalo i mikroskop gotovo su postali simboli kriminalističkih istraživanja; bez njih nema ni pronalaženja tragova, ni njihova istraživanja. Usporedni i elektronski mikroskopi, kao suvremena znanstvena dostignuća tehnike na tom području, odmah su našli široku primjenu u kriminalistici. Nije bez značenja činjenica da je jedan od prvih elektronskih mikroskopa u svijetu izrađen za potrebe Federal bureau of investigation u SAD. Vještačenja gotovo svih mehaničkih tragova (mikro tragova na zrnima i čahurama vatrenog oružja, tragova sječiva i oruđa) omogućeno je isključivo primjenom usporednih mikroskopa. Vještačenje rukopisa, dokumenata, teksta pisanog pisaćim strojem ne može se zamisliti bez primjene povećala različite konstrukcije i jačine. Krvne mrlje, sekreti i svi biološki tragovi često se ispituju mikroskopom.

— Primjena obojenih filtera (u fotografiji, kod povećala i svih vrsta-vrsta mikroskopa) omogućava selekciju vidljivih boja te nalazi široku primjenu pri ispitivanju maraka, novčanica, tkanina, niti, tinti, olovaka u boji, slika, itd. U laboratorijima se upotrebljavaju i monokromatori, jer daju bolje rezultate.

— Kod ispitivanja pečata, maraka, papira, novčanica, slika, da bi se utvrdilo da li su pisma otvarana, i u nizu drugih slučajeva, primjenjuju se za oko nevidljiva ultravioletna i infracrvena zračenja. U vezi s ovim zračenjima je i iskorištavanje fluoroscencije (kod ultravioletnih zračenja) i konstruiranje posebnih aprata za nevidljivo promatranje u mraku (infracrvena zračenja). Fizika je obogatila metode kriminalističkih ekspertiza i nizom drugih vrlo preciznih i upotrebivih metoda: spektografskim, spektrofotometrijskim i drugima. Primjena tih metoda je vrlo široka kod ispitivanja raznih mikro tragova.

— Metode kemije dolaze do izražaja u mikrokemijskim ispitivanjima, posebno pri primjeni ovih metoda valja istaći kromatografiju i elektroforezu. Ove metode se upotrebljavaju kod ispitivanja svih vrsta metala i slitina, zemlje, stakla, baruta, tragova baruta, pepela, tinti, u pronalaženju sve osjetljivijih i sve efikasnijih reagensa za izazivanje latentnih otisaka prstiju, ispitivanje papira, izazivanje tajnih nevidljivih pisama, ispitivanje ruža za usne, da ne govorimo o ispitivanjima otrova i narkotika, koja ispitivanja pretežno počivaju na kemijskim metodama.

— Primjena metoda biologije ostvaruje se pri ispitivanju krvnih mrlja, sperme, sline, dlake i kose. Strogo uzevši ovamo spadaju i ispitivanja papilarnih linija (iako se obično izdvajaju u posebnu grupu), nokata i zubiju, jer se uspoređivanja u cilju identifikacije temelje na općim biološkim spoznajama.

— U kriminalističkim ispitivanjima tragova primjenjuju se i tehnike mineralogije, botanike i zoologije. Iako je njihova primjena rjeđa, činjenice koje mogu biti utvrđene tim metodama mogu za pojedini slučaj istrage biti odlučne. Te metode se primjenjuju kod ispitivanja blata, trave, sjemenki, lišća, životinjskih i biljnih ostataka, mikroorganizama, kostiju, flore, mikroba, diatomeja i slično.

— Od ostalih primijenjenih znanosti treba istaći pomoć koju može pružiti metalografija (npr. ispitivanje lomova prilikom saobraćajnih delikata i diverzija) i tehnologija općenito.

Bez bojazni od demantija može se tvrditi da nema nijedne znanstvene oblasti koja na ovaj ili onaj način ne pruža pomoć kriminalističkim ekspertizama.

Uz ovu inače vrlo interesantnu klasifikaciju treba napomenuti:

1. Rijetko u kriminalističkim vještačenjima dolazi do izražaja samo jedna znanstvena oblast i primjena samo jedne znanstvene metode specifične za tu oblast. Razvitak metoda primijenjenih u kriminalističkim vještačenjima ide u pravcu što šire primjene raznih metoda iz raznih znanstvenih oblasti, pri čemu se jedna metoda javlja kao dopuna ili kontrola druge metode.

2. Metode pojedinih znanstvenih oblasti treba prilagoditi specifičnim potrebama kriminalističkih ekspertiza.

3. U primjeni metoda određene znanstvene oblasti potrebno je osim poznavanja te oblasti imati i posebno kriminalističko obrazovanje.

c) Treća vrlo korisna klasifikacija mogla bi se nazvati kriminalističko-tehnička. U pojedinim krivičnim djelima javljaju se specifični tragovi. Sa stanovišta tehnike potrebno je poznavanje vrsta tragova i načina postupanja s njima; sa stanovišta istrage (taktike) potrebno je znati kakvi se specifični tragovi pretežno ili u većem broju slučajeva javljaju uz pojedina krivična djela. To omogućava kriminalisti da uspješnije izvrši svoj zadatak, da istragu pravilnije i potpunije provede. Evo tri primjera za takvu klasifikaciju, jer bi iznošenje cijele klasifikacije bilo preopširno.

Krivično djelo teške krađe:

— tragovi koji ukazuju na način izvršenja krivičnog djela; tragovi oruđa: otpirača, poluge, oruđa za sječenje, prokopavanje, piljenje; tragovi metalne prašine; oštećenja na zidovima, vratima, prozorima, podovima i stropu; komadići razbijenog stakla; zaboravljena ili ostavljena oruđa;

— tragovi kretanja (dolaska, odlaska, zadržavanja); tragovi vozila, stopa; tragovi blata i prašine; ugažena trava i polomljeno šiblje; oštećenja na plotovima;

— tragovi na učiniocu: metalna prašina (provale u blagajne ili rezanje metalnih zaštitnih šipki); prašina žbuke i cigle (kod prokopavanja); sitni komadići stakla (kod razbijanja); kapljice krvi (od povreda prilikom provlačenja kroz staklo);

— tragovi kod učinioca: skriveno oruđe kojim je izvršena provala, otuđene stvari,

— posebni tragovi: izgorene šibice, odbačeni opušci, prazne kutije od šibica i cigareta, mrlje krvi na razbijenom staklu.

Krivično djelo ubojstva:

— tragovi na lešini: povrede koje su uzrokovale smrt (rane zadane vatrenim oružjem ili hladnim oružjem, tragovi gušenja, tragovi trovanja); tragovi borbe; poderano odijelo i rublje; povrede u samoobrani (posjekotine na ruci, kojom se hvatao za nož ubojice); ostaci kože i kose pod noktima ili u ruci; predmeti i činjenice koje mogu poslužiti za utvrđivanje identiteta nepoznate žrtve: isprave, odjeća i obuća, osobiti znaci, papilarne linije;

— tragovi koji ukazuju na način i sredstvo izvršenja krivičnog djela: otisci na oružju; pištolj, čahura i zrno; hladno oružje (nož, sjekira, toljaga, kamen) i tragovi na njemu; uže kod vješanja; tragovi trovanja (kako organi tako i bočice, recepti, tube);

— tragovi kretanja (da li je mjesto pronalaska lešine i mjesto lišenja života; dolazak, kretanje i odlazak sa mjesta događaja); stopala, tragovi vozila; tragovi vučenja i prenošenja lešine;

— tragovi borbe na mjestu događaja (razbacane stvari, polomljeni predmeti, ugažena trava, komadići odjeće, otkinuta dugmeta);

— specifični tragovi: biološki tragovi (mrlje krvi); mjesta s kojih se zrno odrazilo, zrna u stropu, zidu, podu;

— tragovi na učiniocu: prskotine krvi, tragovi barutnih plinova na rukama kod upotrebe vatrenog oružja, povrede na licu i tijelu, tragovi borbe na odijelu.

Krivična djela ugrožavanja javnog saobraćaja:

1. Tragovi na mjestu događaja

a) tragovi na kolniku:

— tragovi kretanja vozila: tragovi što ih ostavljaju gume, blatobrani, lanci, stršeći dijelovi, nečistoća na gumama, a omogućavaju da se utvrdi: vrsta vozila, pravac kretanja, izmjene u pravcu kretanja, kojim dijelom ceste se vozilo kretalo, utvrđivanje prostornih odnosa između predmeta na cesti, tragovi zanošenja, klizanja, potiskivanja zakočenog vozila;

— tragovi struganja gume vozila;

— tragovi grebanja metalnih dijelova;

— tragovi kočenja (kotrljajućim ili blokiranim točkovima);

— tragovi tekućina (vode, AT ulja, antifriza, pogonskog goriva, ulja iz korita motora, ulja iz diferencijala);

— tragovi stakla: fara, vjetrobrana, prozora, zadnjeg vjetrobrana, leptir-stakla, vanjskih ogledala, pozicionih svjetiljki;

— tragovi boje i laka: vozila i njegovih dijelova, sigurnosnog trokuta;

— tragovi metala: krhotine vozila (spona);

— tragovi živih bića: trag hodanja, vučenja, guranja, tragovi masnog tkiva, krvi i dlaka, odjeće i obuće;

b) tragovi na objektima na putu i pored puta:

— tragovi okrznuća: o kilometarski stup, betonske i kamene odbojnike, kolobrane, metalne odbojnike, ograde mostova i vodenih propusta, signalnih, telefonskih i električnih uređaja;

— tragovi preloma: kilometarskog stupa, kolobrana, odbojnika, saobraćajnog znaka, telefonskih i električnih stupova, ograde mostova, svjetlosnih stupova na trgovima i raskršćima;

— tragovi boje vozila na: kilometarskim stupovima, kolobranima, odbojnicima, na stupovima saobraćajne signalizacije;

— tragovi krivljenja: metalnih odbojnika, ograde mosta, semaforskih stupova;

— tragovi udara ili struganja guma na: kamenim kolobranima, odbojnicima, propustima vode;

— tragovi oštećenja: ograda, zgrada, drveća;

— tragovi vožnje: preko pločnika, odbacivanja i klizanja na pločniku.

c) tragovi na putnom zemljištu:
— tragovi zanošenja, klizanja, kočenja;
— tragovi odronjavanja pod težinom vozila;
— tragovi prevrtanja.

2) Tragovi na i u vozilu
— tragovi uleknuća: branika, blatobrana, karoserije;
— tragovi lomljenja i kidanja: branika, blatobrana, karoserije, brisača, emblema, antene, ogledala, kvaka, kardana, diferencijala, korita motora, ruda prikolica, pedala bicikla, ruda zaprege, lanaca priključnih vozila, kablova na priključna vozila, crijeva za kočnicu priključnog vozila;
— tragovi oštećenja: hladnjaka, ventilatora hladnjaka, motora, spona, šasije, gibnjeva, mijenjača, table s instrumentima, upravljača, papučice za plin, kočnice, kvačila, sjedišta, prtljažnika, kabine kamiona, rezervoara, guma, točkova, držača za suputnika na motociklu, upravljača motocikla, prikolice, rame bicikla i motocikla, registarskih tablica;
— tragovi prskanja stakla: fara, vjetrobrana, prozora, zadnjih svjetala, vanjskog ogledala, unutrašnjih ogledala;
— tragovi boje i laka: krhotine i brisotine;
— tragovi okrznuća drugih vozila i objekata na cesti (npr. reklamnih panoa, signalnih uređaja);
— tragovi otisaka prstiju i dlanova: na upravljaču, komandnoj ploči, kvakama, prozorima;
— mehanizam povređivanja u odnosu na raspored i oštećenja u vozilu;
— biološki tragovi: krvi, kose, dlaka, tkiva;
— tragovi zemlje i prašine;
— tragovi goriva, maziva i tekućina (akumulatora);
— tragovi dijelova drugih vozila u vozilu;
— tragovi povrijeđenih na vozilu.

3) Tragovi na žrtvi
— tragovi povreda i mehanizam njihova nastanka; vrste povreda: povreda glave: prelomi lubanja, potres mozga, nagnječenja, istiskivanje mozga, ogrebotine i razderotine lica, oguljotine na dijelovima glave; povrede trupa i udova: povrede hrptenjače, kostolomi, amputacije, gnječenje prsnog koša i prelomi rebara; unutrašnje povrede: rascjepi jetre, crijeva, krvnih sudova; vanjske povrede: krvni podljevi, nagnječine, oguljotine, razderotine;
— tragovi vozila na tijelu i ranama: boja i staklo, komadići metala, plastike, laka;
— tragovi krvi i tkiva na tijelu;
— tragovi na odjeći i obući: prašina s vozila, staklo, prljavština i masnoće s donjeg dijela vozila, struganje, cijepanje i kidanje tkanina i obuće;
— tragovi kolnika: zemlja, prašina, blato;
— predmeti koji pripadaju žrtvi: štap, naočale, ženske torbice, sat, aktovka, knjige, novine, mreža za robu, ključevi, kišobrani, cigarete, šibice, metalni novac, šeširi, kape, proteze invalida.

4) Tragovi na učiniocu krivičnog djela
Ovi tragovi su atipični jer izuzetno dolaze do direktnog kontakta izvršioca sa žrtvom. Direktan kontakt je obično uspostavljen između žrtve i vozila, pa se na vozilima nalaze tragovi neposrednog kontakta. Ipak i ovo pitanje se postavlja u slučajevima bijega učinioca s mjesta kriminalnog događaja, u slučajevima kada je bitno ustanoviti tko je upravljao vozilom i slično. Kao mogući tragovi se javljaju:

— tragovi upravljaćkog mehanizma;
— tragovi razbijenog stakla;
— biološki tragovi: krv, kosa, tkivo;
— povrede i njihovi mehanizmi;
— tragovi na odjeći i obući (papučice);
— tragovi koji omogućavaju identifikaciju vozača (otisci prstiju).

5) Tragovi koji ukazuju na ispravnost ili neispravnost vozila. Ovo je domena vještaka za mehaniku vozila. Sve relevantne okolnosti se fiksiraju ili osiguravaju pri uviđaju, dok se odgovarajuća ispitivanja vrše naknadno. Ispituju se samo one neispravnosti koje su u vezi s ispitivanom nesrećom ili saobraćajnim deliktom. Uvijek se prethodno ispituju oni mehanizmi vozila koji imaju vitalno značenje za sigurnost. To su mehanizmi za: upravljanje, kočenje; pokazivači smjera; rasvjetni uređaji: farovi, stop-lampe; obavezno valja ispitati tragove eksplozije i oštećenja gume te lomove osovina.

Detaljna kriminalističko-tehnička klasifikacija tragova (kakova je na primjer kod saobraćajnih delikata) u velikoj mjeri pravilno usmjerava i olakšava istragu.

7. Otkrivanje, fiksiranje i korištenje tragova

Za uspješno otkrivanje tragova potrebno je znati:
— koji su tragovi specifični za pojedina krivična djela i gdje ih treba tražiti;
— kakvim metodama i pomoćnim sredstvima se traže tragovi;
— kakvih ima nevidljivih tragova, gdje se nalaze i kako ih činimo vidljivima.

Za trajno fiksiranje tragova postoje specifične metode za pojedine vrste tragova (fiksiranje traga stopala sadrenim odljevima, fiksiranje papilarnih linija folijom, fiksiranje mjesta događaja fotografijom i skicom, itd.).

Za pravilno i potpuno korištenje tragova i njihovo pretvaranje u dokaz bilo neposredno bilo putem vještačenja, potrebno je dobro poznavanje kriminalistike i pravilno instruiranje zahtjeva vještaku.

Sva ova tri zadatka postižu se posebnim kriminalističkim školovanjem i praksom. Pri tome valja imati na umu i pomoć koju mogu pružiti specijalizirani kriminalističko-tehnički kadrovi: kriminalistički tehničari, viši kriminalistički tehničari, kriminalističko-tehnički inspektori i viši kriminalističko-tehnički inspektori. Njihov osnovni zadatak je upravo u tome da otkrivaju, fiksiraju i predlažu odgovarajuće korištenje tragova. S njima treba da surađuje sudac istražitelj ili operativni radnik kojemu je povjerena istraga ili kriminalistička obrada. I pri najužoj suradnji valja se čuvati sputavanja inicijative kriminalističko-tehnički specijaliziranih radnika.

8. Procesno oformljenje tragova

Trag je dokaz o određenoj činjenici. Njegova je vrijednost u tome što svojim unutrašnjim sadržajem na objektivan način utvrđuje relevantne činjenice. Tragovi i njihovo vještačenje predstavljaju prema riječima Sanniéa »zamjenu ljudskog svjedočenja — svjedočenjem činjenica«. Da bi trag mogao poslužiti kao dokaz potrebno je da bude tako fiksiran:
da isključi mogućnost zamjene,
da isključi mogućnost naknadne promjene,
da isključi mogućnost zloupotreba.

Zbog toga svaki trag, da bi kasnije mogao poslužiti kao dokaz, mora da bude »ozvaničen« na način određen u Zakoniku o krivičnom postupku i uz primjenu suvremenih tehničkih metoda (obilježavanjem samog traga; fiksiranjem mjesta gdje je trag pronađen; čuvanjem traga da ne dođe do promjena; točnim fiksiranjem svih postupaka kojima je trag u cilju vještačenja podvrgnut i uz njegovo prethodno fiksiranje u izvornom stanju).

9. Pravila za postupanje s tragovima

U postupanju s tragovima u istrazi i kriminalističkoj obradi postoje neka temeljna pravila kojih se valja pridržavati. Iako postupanje s tragovima zavisi od vrste traga, ipak postoje neka pravila koja vrijede gotovo u svim slučajevima, pa ih zbog toga registriramo:

— trag odmah nakon što je pronađen treba biti obilježen oprezno i na svrsishodan način da ne dođe do oštećenja koja bi kasnije otežala ili onemogućila njegovu dalju obradu i upotrebu;

— trag treba da je prethodno fotografiran u totalitetu mjesta događaja, tako da se uvijek i naknadno može utvrditi gdje se nalazio i u kakvim odnosima prema drugim predmetima na mjestu pronalaska;

— u zapisnik o uviđaju treba ubilježiti tko, gdje i kakav je trag pronašao i što je s tragom učinjeno;

— tragove treba pakovati tako da ne budu zagađeni drugim tragovima, da ne dođe do njihova oštećenja ili drugih promjena;

— kosu, dlake, vlakna i druge sitne čestice treba najprije odvojeno staviti u čisti bijeli papir, a tek onda u omotnicu. U istu svrhu mogu dobro poslužiti i epruvete. I na omotnice i na epruvete treba staviti znak po kojem će se prepoznati;

— tvari koje se mrve treba tako pakovati da u toku transporta ne budu oštećene i smrvljene;

— stvari sa otiscima papilarnih linija treba tako pakovati da uslijed trenja ili dodirivanja ne dođe do brisanja tragova;

— čahure i zrna treba najprije svako posebno umotati u vatu, a zatim staviti u kutijicu;

— korozivne tekućine slati u bocama sa staklenim brušenim čepom, a ne s čepom od gume ili pluta;

— ako liječnik specijalist drugačije ne odredi — organe slati u staklenim suhim čvrsto zatvorenim i zapečaćenim posudama. Za slanje organa i drugog biološkog materijala Zavod za kriminalistička vještačenja i kriminološka istraživanja izradio je posebne drvene kovčežiće s potrebnom ambalažom i uputama, pa se treba prvenstveno njima služiti;

— pri obilježavanju boca s tekućinama treba se služiti običnom olovkom, a ne tintom ili kemijskom olovkom;

— kod slanja isprava na ispitivanje ne stavljati oznake na samu ispravu ili pismeno, niti na njima bilo što označivati, nego potrebne podatke staviti u omotnicu;

— isprave i pismena na kojima želimo izazvati otiske papilarnih linija ne primati rukama, nego pincetom ili s dva u kvadrat savijena papira staviti u posebnu omotnicu. Na omotnici vidljivo ispisati upozorenje da se radi o materijalu na kojemu treba izazvati otiske;

— s ostalim tragovima postupati na način kako bude opisan uz obradu pojedinih vrsta tragova.

12. TRAGOVI PAPILARNIH LINIJA

Svaki trag manje ili više predstavlja kariku koja spaja zločinca s krivičnim djelom. Kod tragova papilarnih linija ta je veza posebno izražena. Uspoređivanje papilarnih linija je omogućilo ne samo najsigurnije utvrđivanje identiteta osoba koje svoj identitet prikrivaju, nego je istovremeno omogućilo neposredno otkrivanje nepoznatih učinilaca krivičnih djela. Samo u SR Hrvatskoj u razdoblju 1953—1970. izvršena su 12.364 daktiloskopska vještačenja koja su doprinijela otkrivanju 2.139 učinilaca krivičnih djela.

1. Primjeri

Opisani primjeri treba da olakšaju stvaranje predodžbe o ovoj vrsti tragova i njihovoj ulozi u rasvjetljavanju krivičnih djela. Primjeri su izabrani iz prakse Zavoda za kriminalistička vještačenja u Zagrebu i to na način da obuhvate što potpunije tragove na različitim podlogama i kod raznovrsnih krivičnih djela.

— U slavonskom selu Trnavi izvršena je krađa sadnica vinove loze iz rasadnika. Uviđajem mjesta gdje su sadnice izvađene pronađen je grumen zemlje na kojemu je ostao otisak srednjeg prsta desne ruke. Ovaj reljefni otisak trajno je fiksiran, fotografiran i povećan. Daktiloskopskim je vještačenjem dokazano da otisak potječe od učinioca krađe.

— Franjo K. izvršio je brisanje primljenih količina građevinskog materijala na virmanskom nalogu Građevinskog poduzeća »Tempo« u Gospiću, s ciljem da dio građevinskog materijala utaji. Ispitivanjem dokumenta je pokazalo da se radi o falsifikatu, no kako se radilo o brisanju i mijenjanju nekoliko brojaka, nije bilo moguće vještačenjem rukopisa utvrditi tko je izvršio falsifikat. Okrivljeni je tvrdio da s tim dokumentima uopće nije rukovao, pa prema tome da nije ni mogao izvršiti falsifikat. Na dokumentu br. 276 utvrđeni su otisci zamazanih ruku. Izazivanjem i vještačenjem tih otisaka utvrđeno je da je otiske ostavio okrivljeni Franjo K.

— Prilikom uviđaja povodom izvršene provale u prodavaonicu trgovačkog poduzeća »Bratstvo« u Drnju, na stolu, u kancelariji gdje je provala izvršena, pronađen je otisak bose pete. Otisak je fotografiran. Pregledom otiska utvrđeno je da je upotrebiv za uspoređivanje. Za tu krađu osumnjičen je Zvonko J. ali dokaza o njegovoj krivnji nije bilo. Vještačenjem otiska pete pronađene na mjestu provale i uzetog otiska pete Zvonka J. utvrđeno je da se radi o identičnom otisku.

— Stjepan K. iz Zagreba ubijen je u svome stanu udarcem sjekire po glavi. Nikakvih indicija o mogućem učiniocu nije bilo. Prilikom uviđaja na kanti za vodu pronađen je otisak prsta za kojega se osnovano pretpostavljalo da potječe od ubojice. Provjeravanja u monodaktiloskopskoj zbirci pokazala su da se takav otisak u toj zbirci ne nalazi, ali da se među tragovima otisaka donesenih sa mjesta zločina nalazi još neidentificirani otisak prsta pronađen prilikom ubojstva ing. Vladimira O. izvršenog godinu i pol ranije. Trebalo je pronaći dvostrukog ubojicu, za kojega osim ovih otisaka nije bilo drugih podataka. Daktiloskopski vještaci su pokušali utvrditi od kojega prsta potječe otisak na kanti za vodu, pa su se složili da je to palac. Ostale indicije prikupljene prilikom uviđaja ukazivale su da je ubojica žena. Organiziran je pregled 30.000 kartona s otiscima deset prstiju u deseteroprsnoj daktiloskopskoj zbirci na taj način da je svaki palac desne i lijeve ruke uspoređivan s otiskom pronađenim na kanti vode. Nakon tri dana pregledavanja u zbirci utvrđeno je da pronađeni otisak potječe od Milice Š. Utvrđeno je da i otisak pronađen povodom ubojstva ing. V. O. također potječe od Milice. Ovo daktiloskopsko vještačenje omogućilo je otkrivanje dvostrukog ubojice.

— Na periferiji Slavonskog Broda ubijen je i opljačkan Josip M. Uviđajem je ustanovljeno da se na ručnom ogledalu koje se nalazilo u torbici J. M. zajedno s novcem nalazi otisak prsta. Na temelju ovoga otiska prsta identificiran je ubojica koji nije bio ni sumnjiv.

— Povodom provalne krađe u selu Veliko Trojstvo izvršen je uviđaj pa je u tavanskoj prašini pronađen otisak dlana. Otisak je pažljivim stručnim postupkom fiksiran, fotografiran i povećan. Vještačenjem ovog otiska s otiskom dlana lijeve ruke osumnjičenog Đure S. dokazana je njegova prisutnost na mjestu provale.

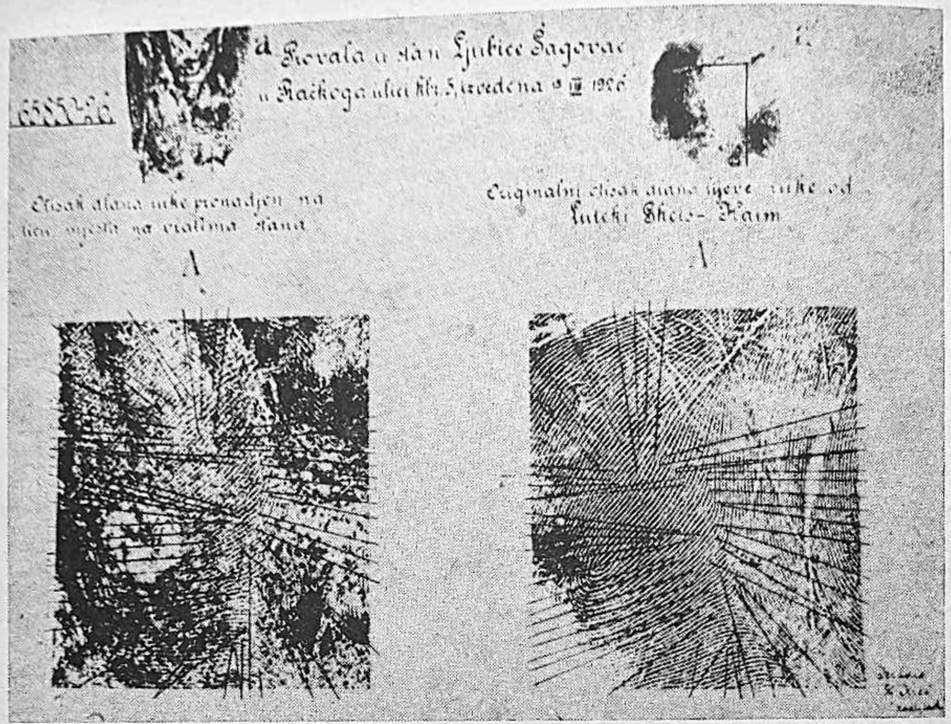

Slika 50 — Fotokopija prvog daktiloskopskog elaborata izrađenog 1926. godine

2. Kako nastaju tragovi papilarnih linija

Anatomska ispitivanja papilarnih linija pokazala su da se u grebenima papilarnih linija nalaze pore koje predstavljaju izlaze znojnih kanala kože. Utvrđeno je, dalje, da je znojenje trajan proces te da svaka pora predstavlja mikroskopski mali izvor koji stalno u većoj ili manjoj mjeri izlučuje znoj. Kemijska ispitivanja sastava znoja pokazala su da znoj sadrži 98,5—99,5% vode i 1,5 do 0,5% organskih i anorganskih tvari. Analiza tih tvari pokazala je da su sastavljene od kuhinjske soli, mokračevine, kiseline (naročito aminokiselina) i bjelančevine. Izlučeni znoj, posebno organske tvari u znoju, vrše sličnu funkciju kakvu u tiskarstvu sredstva za bojenje, s tom razlikom što su prirodna »bojenja« papilarnih linija znojem najčešće slabo vidljiva. Pri dodiru prstiju, dlana ili tabana s glatkim, suhim i tvrdim površinama na njima ostaje otisak papilarnih linija. Voda se ispari, a trajnije bojenje ostavljaju organske tvari iz znoja.

Druga okolnost koja omogućava da na predmetu ostanu tragovi papilarnih linija jest činjenica da se dodirivanjem korijena kose, čela, lica, nosa, kao i masnih predmeta na prstima, stvara naslaga masnoće koja služi kao sredstvo za »bojenje« otisaka papilarnih linija na predmetima. Prilikom izvršenja krivičnog djela učinilac dodiruje razne predmete koji su podobni da na njima ostanu otisci papilarnih linija. Ti otisci mogu se odgovarajućim postupcima učiniti vidljivima, trajno fiksirati i podvrći uspoređivanju. Tako ti otisci papilarnih linija postaju tragovi te služe za otkrivanje učinilaca krivičnih djela ili dokazivanje njegove prisutnosti na mjestu kriminalnog događaja, ili pak to da je učinilac držao predmet kojim je krivično djelo izvršeno.

Prema podlozi na kojoj su ostali otisci papilarnih linija i prema prirodnom sredstvu »bojenja« papilarnih linija razlikujemo:

— na glatkim, suhim i tvrdim površinama, papiru različite kvalitete i namjene, tekstilu i koži (prirodnoj i umjetnoj) ostaju slabo vidljivi ili nevidljivi (bez posebne obrade) otisci papilarnih linija omogućeni organskim tvarima iz znoja;

— papilarne linije obojene krvlju, bojom, masnoćama i nečistoćom ostavljaju vidljivo obojene otiske papilarnih linija na tvrdim i suhim površinama koje ne moraju biti glatke; ti otisci često su u detaljima nejasni;

— na prašnim površinama s tankim slojem prašine otisci papilarnih linija se formiraju skidanjem sloja prašine prilikom dodirivanja;

— u mekanim masama (neosušena boja, nestvrdnuti kit na prozorima, stearinske i lojane svijeće, maslac) otisci papilarnih linija nastaju utiskivanjem;

— kod fino zrnastih materija (deblji sloj prašine, brašna, kakao) otisci papilarnih linija nastaju utiskivanjem.

Svaka od ovih grupa otisaka papilarnih linija zahtijeva poseban način obrade, kako pri otkrivanju tako i pri fiksiranju.

3. Vrste tragova papilarnih linija

Tragovi papilarnih linija s gledišta njihova praktičnog iskorištavanja u kriminalistici dijele se na:

a) P l a s t i č n e i l i u t i s n u t e tragove, koji nastaju utiskivanjem u mekane i fino zrnaste tvari, ili skidanjem gornjeg sloja prašine s predmeta na kojima se nalazi tanki sloj prašine. Na primjer kapotine svijeće, stearin, vosak, nestvrdnuti prozorski kit, ljepila na poleđini poštanskih maraka i naljepnica, ili na gumiranom dijelu omotnice, ili na nesasušenom tutkalu kojim se lijepe plakati, na čokoladi, siru, maslacu, sapunu, grudama vlažne zemlje, u prašini na tavanima, ili prašini na gornjim dijelovima namještaja, u brašnu i fino zrnatim začinima.

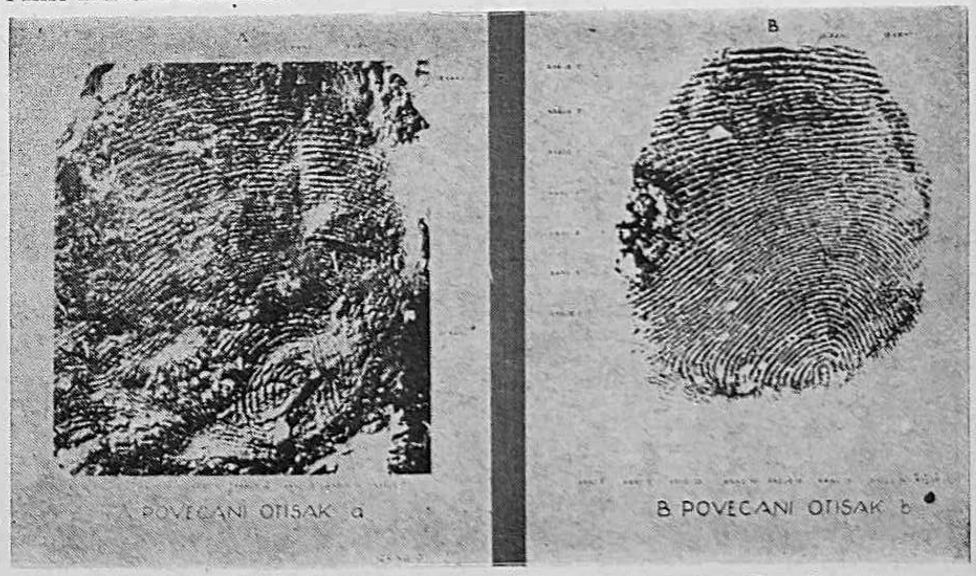

Slika 51 — Vještačenje otisaka papilarnih linija utisnutih u ilovači

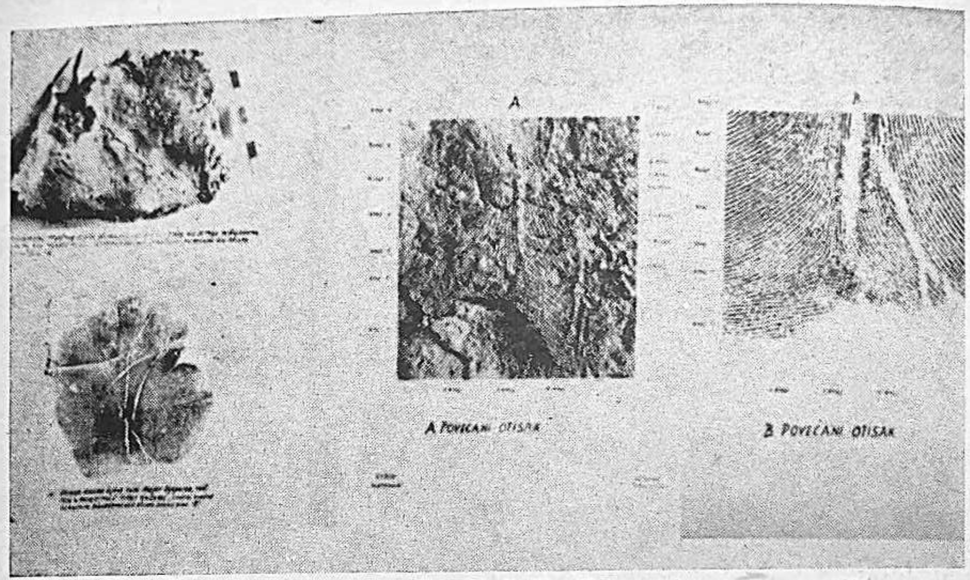

Slika 52 — Vještačenje papilarnih linija dlana utisnutog u zemlji

b) Vidljivi površinski tragovi papilarnih linija nastaju onda, kada su najčešće prsti ili dlan zamrljani krvlju, bojom, tintom, masnoćama ili nečistoćom (često pomiješanom znojem). Ti otisci često nisu pogodni za identifikaciju jer nemaju dovoljno detalja. To je slučaj kada su papilarne linije začepljene materijom pa ne daju otisak nego mrlje. Otisci izazvani

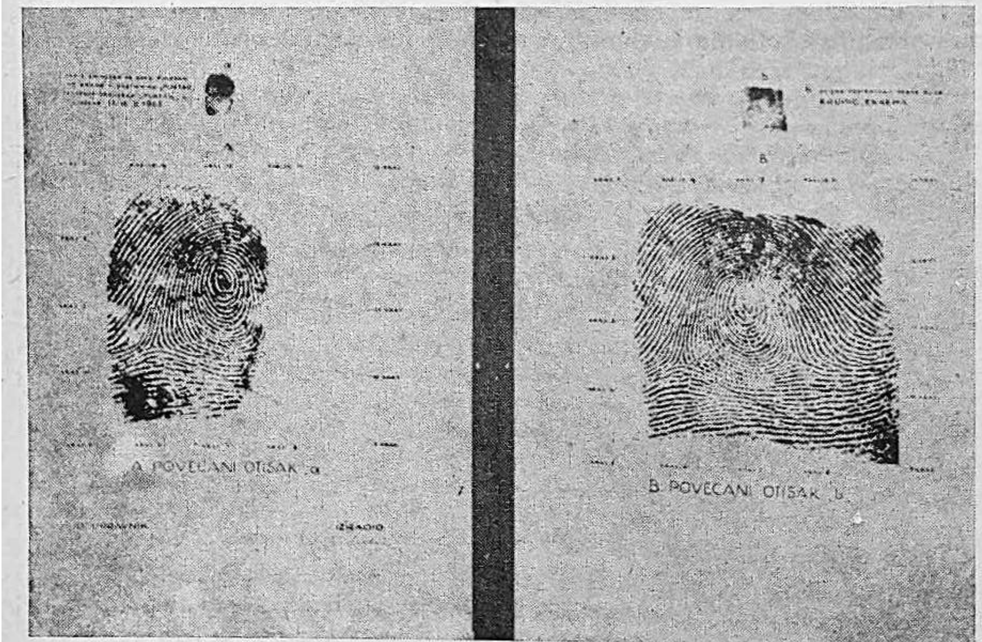

Slika 53 — Vještačenje površinskih tragova papilarnih linija prsta

krvavim prstima ili dlanom najčešće nemaju potrebnih detalja. Korisno je slijediti takav trag, jer posljednji su otisci obično bljeđi, ali imaju mnogo više detalja.

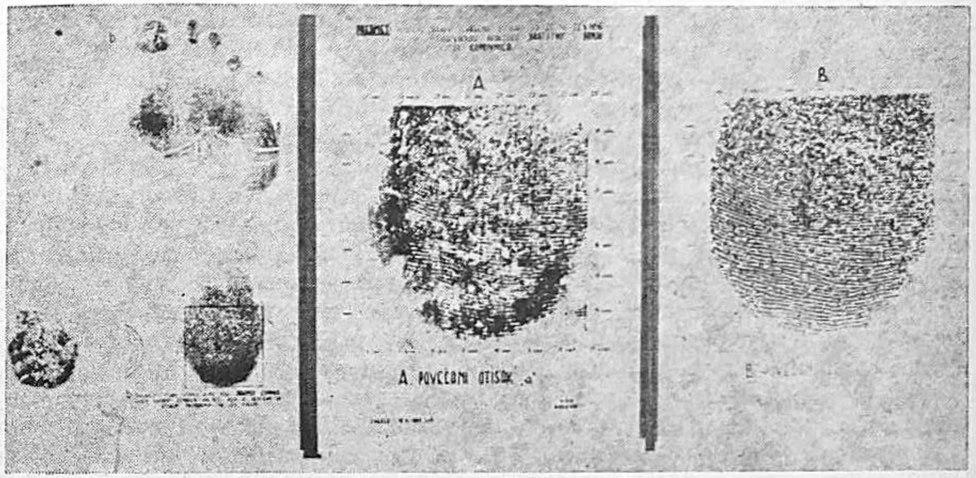

Slika 54 — Vještačenje površinskog otiska pete

c) Nevidljivi površinski tragovi su oni koji su nastali dodirivanjem »čistih« papilarnih linija, gdje je do otiska došlo djelovanjem organskih tvari iz znoja. Takvi su tragovi često nevidljivi pri običnoj svjetlosti. Kosim dirigiranim osvjetljavanjem (npr. električnom svjetiljkom) često otkrivamo njihove konture. No da bi postali vidljivi, treba ih izazvati odgovarajućim sredstvima i postupcima. Na nekim podlogama oni se nikakvim osvjetljavanjem, bez odgovarajućih postupaka i obrade, ne mogu utvrditi. Još prije desetak godina vrijedilo je kao isključivo pravilo da se nevidljivi otisci papilarnih linija mogu izazvati samo na glatkim, tvrdim i suhim površinama. Takvim površinama smatrano je staklo (prozorsko, ogledalo, čaše, boce, stakleno posuđe), mramor i umjetni polirani kamen (kamini, satovi, prozorski nasloni, ploče na noćnim ormarićima), porculan, majolika i keramika (kada za kupanje, umivaonici, posuđe); polirani metal (kase, oruđe i oružje, karoserije automobila, brave); lakirano ili polirano drvo (namještaj, vrata, prozorski okviri); plastične mase (štitnici oko brava i kvaka, kućne potrepštine i pribor); lakirana koža (novčanici, torbice, podmetači za pisanje, mape, notesi).

Zahvaljujući suvremenim ispitivanjima i pronalasku osjetljivih reagensa danas se otisci mogu izazvati na papiru (ne samo na bijelom, glačanom i bezdrvnom nego i na grubljem novinskom, štamparskom, pa i omotnom), na tekstilu (platnu, svili, inletu, cicevima), na novčanicama, na glatkom nebojenom i nepoliranom drvetu, na glatkoj a ne samo na lakiranoj koži.

4. Pronalaženje tragova papilarnih linija

Na onim predmetima i površinama koje je učinilac krivičnog djela pri izvršenju krivičnog djela dodirivao mogu ostati tragovi papilarnih linija. Poznavanje vrste tragova papilarnih linija i znanje na kojim i kakvim predmetima i površinama mogu ostati i kakovi tragovi papilarnih linija nije

dovoljno za njihovo pronalaženje. Operativni radnik ili sudac koji rukovodi uviđajem i kriminalistički tehničar koji traži i fiksira tragove, na prvom mjestu treba da spriječe da učesnici u uviđaju ne unište postojeće tragove, ili da na pogodnim predmetima pri vršenju uviđaja ne ostave svoje otiske, koji onda mogu biti pogrešno tretirani kao da potječu od učinioca. U praksi se još uvijek događa da nakon svestranog (a često i dugotrajnog) provjeravanja bude utvrđeno da uspješno fiksirani tragovi papilarnih linija potječu od učesnika uviđaja. Zbog toga uvijek iznova treba upozoravati učesnike u uviđaju da ništa ne diraju ni ne dotiču dok tragovi ne budu fiksirani.

Iskustvo nas upućuje na to da kriminalistički tehničar, prije nego pristupi traženju tragova, treba da razmisli i na temelju činjenica uočenih na mjestu događaja pretpostavi kako je učinilac krivičnog djela radio, gdje se kretao, kako je došao a kako otišao s mjesta kriminalnog događaja, što je mogao a što morao dodirivati. Na temelju ovako stvorene predodžbe kriminalistički tehničar pristupa pažljivom, sistematskom, podrobnom i smišljenom traženju tragova. Žurba ovdje nije na mjestu. Prije obrade pojedinog predmeta treba ponovo razmisliti gdje i kako je predmet dodirivan i gdje su i koji (kojih prstiju ili dijela dlana) tragovi ostali. Izbor najadekvatnijeg reagensa ili metode fiksiranja traga predstavlja dalje pitanje. Pogrešan izbor reagensa ili metode fiksiranja može dovesti do trajnog uništenja traga pa je time isključena mogućnost da se uz pomoć tragova papilarnih linija utvrdi učinilac. Ako kriminalistički tehničar nije siguran u pravilnost izbora reagensa ili metode, najbolje je da napravi pokus, tako da na istoj površini, na mjestu za koje je siguran da ga učinilac nije dodirivao, ostavi svoj otisak i pokuša ga izazvati izabranim reagensom. Ako ovaj pokus bude uspješan izabrani reagens je odgovarajući.

Iskustvo je pokazalo da uporno traženje tragova papilarnih linija u većini slučajeva daje dobre rezultate. Pretpostavka da je učinilac radio u rukavicama ne može biti razlog da se odustane od traženja tragova. Pri takvoj pretpostavci treba obratiti posebnu pažnju na istraživanje pretpostavljenog puta dolaska i odlaska na ili s mjesta događaja (vrata, kvake, prozori). Kriminalci mnogo rjeđe nego se to smatra rade u rukavicama, jer im one smetaju u radu, jer prvoprestupnici nemaju iskustva i ne znaju da li su već daktiloskopski registrirani. Kriminalci nerijetko odluče da će po izvršenom krivičnom djelu sve dodirnute predmete obrisati, pa u toj odluci budu ometeni ili propuste da neki predmet obrišu. Ni rad u rukavicama ne isključuje mogućnost pronalaženja tragova. Tako na primjer pri provaljivanju mogu biti istrgnute pojedine niti koje onda mogu biti podvrgnute ispitivanjima, ili se rukavice djelomično poderu pa ostave fragment otiska.

Pokusi izvršeni u posljednje vrijeme u SAD ukazuju na mogućnost (pod određenim uvjetima) da se pomoću ninhydrina izazovu otisci papilarnih linija u unutrašnjosti rukavica. O tome je pisao američki kriminalista *H. A. Speaks* u *»Časopisu za otiske prstiju i identifikaciju«* koji izlazi u Chicagu. Provjeravanje ove metode u SR Njemačkoj ne potvrđuje optimizam *Speaksa,* ali ukazuju na stalna pozitivna nastojanja da se postojeće metode stalno usavršavaju i postepeno savladaju mjere koje poduzimaju kriminalci da bi ostali neotkriveni.

Za naše operativne radnike, koji ne mogu računati na takvu pomoć kakvu pruža kriminalistički znanstveni i istraživački kapacitet SAD i SR Njemačke vrijedi pravilo da nikada ne treba odstupiti od nastojanja da se pronađu i fiksiraju tragovi papilarnih linija.

5. Kako se izazivaju i fiksiraju tragovi papilarnih linija

Da bi tragovi papilarnih linija mogli poslužiti bilo za otkrivanje učinilaca bilo za dokazivanje prisutnosti osumnjičenog na mjestu kriminalnog događaja, ili okolnosti da je rukovao predmetom kojim je krivično djelo izvršeno — potrebno je da vidljivi tragovi budu trajno fiksirani, sačuvani za uspoređivanje i predočenje sudu, a nevidljivi tragovi najprije učinjeni vidljivim, a zatim trajno fiksirani. Ove potrebe uvjetovale su stalan i sistematski istraživački rad u mnogobrojnim kriminalističkim laboratorijima i institutima. Ta su nastojanja dala dobre rezultate i, što nije manje značajno, ta nastojanja se stalno nastavljaju. Suvremena sredstva pružaju daleko šire mogućnosti nego ona koja su upotrebljavana prije 20 godina.

Osnovna sredstva za fiksiranje i izazivanje otisaka papilarnih linija jesu:

a) F o t o g r a f i r a n j e je temeljno sredstvo u fiksiranju vidljivih tragova papilarnih linija. Pri tome valja imati na umu da odgovarajuća fotografska tehnika (dirigirana svjetla, upotreba filtera) omogućava da se trajno i uspješno fiksiraju i takovi tragovi papilarnih linija koji su slabo vidljivi okom. Poseban postupak pri razvijanju filma pruža dalje mogućnosti korištenja tragova papilarnih linija. Ovi tragovi na fino zrnastim materijama (prašina, brašno) prvenstveno se i sigurno fiksiraju fotografijom, jer postupak mulažiranja takovih tragova može dovesti do njihova oštećenja do te mjere da ne mogu poslužiti za identifikaciju.

Fiksiranje papilarnih linija fotografijom, nakon što su tragovi učinjeni vidljivima odgovarajućim metodama, obavezno je i nužno iz dva razloga. Prvi je procesno-pravne prirode. U krivičnom postupku, a naročito u stadiju raspravljanja pred sudom, potrebno je da postoje n e s u m n j i v i i t r a j n i dokazi da je određeni trag papilarnih linija pronađen, ili na mjestu gdje je krivično djelo izvršeno ili na predmetu koji je u vezi s izvršenjem krivičnog djela. Zbog toga je nužno da bude fotografiran u svojoj prirodnoj okolini (mjestu događaja), kako ne bi bilo sporno da je upravo t a j trag pronađen prilikom uviđaja u vezi s t i m krivičnim djelom. Osim fotografije, iz koje mora biti vidljiv položaj traga u odnosu na druge predmete na mjestu događaja, nužno je da se ta činjenica fiksira i u zapisniku o uviđaju, a da se snimljene fotografije službeno ovjere i povežu s odgovarajućim predmetom. Drugi razlog fotografiranja je kriminalističko-tehničke prirode. Pojedini izazvani tragovi (zavisno od sredstava izazivanja) moraju se trajno fiksirati fotografijom kako bi mogli biti uspoređeni s otiscima papilarnih linija osumnjičenih osoba. I svako vještačenje tragova papilarnih linija traži fotografsku dokumentaciju.

Fotografiranje tragova papilarnih linija često predstavlja vrlo složen tehnički proces (tragovi na obojenim površinama, na izvijenim površinama, na površinama koje jako reflektiraju svjetlo), pa je potrebno da taj zadatak obavi kriminalistički tehničar s potrebnim iskustvom ili specijalizirani kriminalistički fotograf.

b) Izazivanje otisaka p r a š k o v i m a predstavlja najrašireniju i najstariju metodu. Kriminalističko-tehnička istraživanja i praksa su pokazali da određene organske i anorganske tvari, samljevene u fini prah, imaju svojstvo da se vežu s tvarima koje se nalaze u znoju papilarnih linija te ih na taj način oboje i čine vidljivima tako da se mogu ili fotografirati ili posebnim postupkom pomoću želatinozne folije skinuti s predmeta na kojemu se nalaze. Najpoznatiji takvi praškovi su sivi i crni argentorat, fino samljeveni grafit, drveni

ugljen, zatim razni metalni prašci i razne smjese praškova koje se posebno izrađuju za potrebe izazivanja tragova papilarnih linija i javljaju se pod raznim tvorničkim nazivima. Posebnu grupu predstavljaju ultravioletni prašci, koji daju vidljivu sliku tek kada se trag nakon naprašivanja podvrgne osvjetljavanju ultravioletnom svjetiljkom. Ovi se prašci upotrebljavaju onda kad je podloga raznobojna (novčanice, umjetničke slike, dokumenti).

Uobičajeni postupak izazivanja tragova papilarnih linija prašcima sastoji se u nanošenju odgovarajućeg praška na površinu na kojoj se želi izazvati trag pomoću fine četkice (od devine dlake ili dlake iz vrha repa vjeverice) ili prskanjem traga posebnim raspršivačima praškova, ili valjanjem praška (npr. kada je podloga papir), ili upotrebom magnetske četkice kada se radi o metalnim prašcima a podloga nije metalna (široko primjenjivan postupak u SSSR). Tragovi izazvani prašcima mogu se trajno fiksirati fotografijom i crnom ili prozirnom želatinoznom folijom (Schneiderova folija, Rubnerova folija, Berlinska folija) na kojoj ostaju nalijepljena fina zrna praška u rasporedu koji potpuno odgovara tragu papilarnih linija. Tragovi izazvani različitim ultravioletnim praškovima pod svjetlom UV svjetiljke različito i karakteristično fluoresciraju (narančasto, zeleno, svjetložuto, crvenkasto), fiksiraju se pretežno crnom folijom, a dobiveni negativ se fotografira uz osvjetljavanje UV svjetiljkom. Prašci se primjenjuju za izazivanje nevidljivih otisaka papilarnih linija u slučajevima kada je podloga na kojoj se nalazi staklo, porculan, politirano drvo, polirani metalni predmeti, lakirana koža, emajl, bakelit i druge slične sintetične materije, papir razne kvalitete i namjene, itd. Trajno fiksiranje tragova papilarnih linija izazvanih valjanjem praškova vrši se zagrijavanjem.

Koji prašak treba primijeniti u pojedinom slučaju zavisi od podloge, vrste obojenja podloge i tvari od koje je sačinjena. Potrebno je i šire specijalizirano iskustvo.

c) Izazivanje tragova papilarnih linija p a r a m a (dimni proces). Ova metoda primjenjuje se kada treba izazvati nevidljive tragove papilarnih linija na papiru. Upotrebljavaju se jodne pare, koje se vežu s organskim tvarima iz znoja i boje vidljivi otisak smeđe. Ima više načina kako se papir izlaže utjecaju jodnih para. Najjednostavniji je pomoću posebnog aparata koji je poznat pod imenom »jodoful«. To je stakleni cilindar u kojemu se nalaze kristali joda i staklena vata. Cilindar je s gornje strane začepljen, a na donjoj strani je otvoren i prelazi u kvadratnu nešto povišenu pločicu. Na cilindru se nalazi gumena cijev s gumenom kruškom, kojom se u cilindar ubacuje zrak. Cilindar se pridržava i zagrijava rukom, a jodne pare strujom zraka iz gumene kruške upućuju se na određeni dio površine papira. Ako se na tom mjestu nalaze nevidljivi tragovi papilarnih linija, jodne pare će ih obojiti smeđe. Tako izazvane tragove treba odmah fotografirati, jer inače jod ishlapi i tragovi nestaju. Drugi je način stavljanjem jodnih kristala u plitku limenu posudu koja se prekrije papirom na kojemu se žele izazvati tragovi; posuda se lagano i ravnomjerno zagrijava. Treći je način pomoću staklenih ploča na koje su ranije nanesene pare joda. Tim pločama se prekrije papir s tragovima a ploče se s vanjske strane zagrijavaju dlanom. Posebnim postupkom mogu se tragovi izazvani jodnim parama trajno fiksirati. U protivnom nužno ih je odmah nakon izazivanja fotografirati. Okolnost da se tragovi papilarnih linija izazvani jodnim parama brzo i p o t p u n o gube (ako se ne primijeni poseban postupak trajnog fiksiranja) može imati značajnu operativnu vrijednost.

d) Izazivanje tragova papilarnih linija t e k u ć i n a m a predstavlja posljednje i vrlo uspješno sredstvo. Radi se o iskorištavanju osobina ninhydrina i srebrnog nitrata. Ninhydrin se može uspješno primijeniti na raznim podlogama, ali izrazite prednosti ima kod izazivanja otisaka papilarnih linija na papiru, drvetu i zidovima. Tamo gdje su druga sredstva (prašci i jodne pare) zbog djelomične hrapavosti podloge nemoćne, ninhydrin daje odlične rezultate. Srebrni nitrat ima prednost pri izazivanju tragova papilarnih linija na tkaninama, drvetu i papiru. Jedan i drugi postupak uspješno se primjenjuju u laboratoriju. Kod postupka s ninhydrinom vrši se premazivanje podloge na kojoj se želi izazvati trag odgovarajućim rastvorom ninhydrina tako da se u taj rastvor umoči štapić na kojemu je namotana vata i njime se premazuje podloga. Kod izazivanja tragova papilarnih linija srebrnim nitratom vrši se potapanje predmeta u odgovarajući rastvor srebrnog nitrata u tamnoj sobi pod crvenim svjetlom.

Posebnim praktičnim školovanjem kriminalistički tehničari su usvojili metode za izazivanje otisaka papilarnih linija. Uopćeno iskustvo upućuje na sredstva koja će u konkretnom slučaju biti najefikasnija. Međutim, kada je potrebno pokušati s različitim sredstvima, iskustvom je utvrđen redoslijed: prašci — jodne pare — ninhydrin — srebrni nitrat. Ovakav redoslijed u znatnoj mjeri otežava da zbog primjene neadekvatne metode dođe do trajnog uništenja tragova.

Za izazivanje i fiksiranje tragova papilarnih linija postoji posebna standardna oprema poznata pod nazivom daktiloskopski kovčeg za uviđaje. Taj kovčeg sadrži: lupu s potrebnim dovoljno velikim vidnim poljem, lupu ugrađenu u električnu svjetiljku, električnu ručnu svjetiljku, ogledalo obično i zubarsko, četkice od devine dlake ili vjeveričina repa raznih oblika (plosnate, okrugle, u obliku kista), razne vrste praškova u posebnim hermetički zatvorenim kutijama (najbolje u originalnoj ambalaži), raspršivač, uređaj za jodne pare, folije (bijele i transparentne), škare, usisač za kupljenje suvišnog praha, magnetsku kičicu, pincete, omotnice, kartone za označivanje i kartone za uzimanje uzoraka papilarnih linija, prozirnu ljepljivu traku, materijal za pakovanje tragova i kompletan pribor za uzimanje otisaka prstiju. Ovom priboru može se pridodati i posebna kamera za snimanje otisaka prstiju.

Potrebne folije i praškovi ne izrađuju se u našoj zemlji nego se uvoze.

6. Kako se koriste tragovi papilarnih linija

Kada su na mjestu na kojemu je izvršeno krivično djelo ili na predmetima koji su u vezi s krivičnim djelom izazvani i fiksirani tragovi papilarnih linija, pristupa se njihovu iskorištavanju, koje obuhvaća ove radnje:

a) Uzimaju se otisci papilarnih linija d o m a ć i h o s o b a radi eliminiranja onih tragova koje su domaće osobe ostavile. Pod domaćim osobama razumije se one koje legalno i prirodno dolaze u dodir s predmetima na kojima su ostali tragovi. Kao domaće osobe treba tretirati i učesnike u uviđaju, ako sumnjamo da su oni neoprezno ostavili svoje otiske prilikom vršenja uviđaja. Otisci identični otiscima domaćih osoba se eliminiraju.

b) Ako je utvrđen krug o s u m n j i č e n i h o s o b a, od njih se također uzimaju otisci papilarnih linija (prema okolnostima slučaja: prstiju, dlanova ili stopala), pa se ili odmah uspoređuju (ako je kriminalistički tehničar osposobljen za takova uspoređivanja) ili zajedno s pronađenim tragovima šalju na uspoređivanje službi koja vrši kriminalistička vještačenja.

c) Ako uspoređivanje tragova papilarnih linija s otiscima papilarnih linija osumnjičenih osoba ne dovede do rezultata, vrši se provjeravanje pronađenih tragova u monodaktiloskopskoj zbirci (lokalnoj, republičkoj ili saveznoj).

d) Ako ni provjeravanje u monodaktiloskopskoj zbirci ne dade rezultata, tragovi se stavljaju u posebnu evidenciju neidentificiranih tragova donesenih s mjesta kriminalnog događaja te se povremeno provjeravaju i uspoređuju s monodaktiloskopskim otiscima i tragovima naknadno primljenim s uviđaja povodom novih krivičnih djela.

e) Ako se u krugu osumnjičenih ili provjerom u monodaktiloskopskoj zbirci utvrdi da trag potječe od određene osobe, pristupa se vještačenju otiska i traga i izrađuje se vještački nalaz koji se potkrepljuje uvećanim fotografijama otiska i traga uz oznaku u kojim se anatomskim karakteristikama podudaraju.

Za utvrđivanje identiteta osobe koja je ostavila trag papilarnih linija često važnu ulogu igra utvrđivanje kojem prstu ili dijelu dlana pripada izazvani trag. Na mjestu kriminalnog događaja u pravilu ne nalaze se otisci svih prstiju, nego samo pojedinih prstiju i to često samo fragmenti pojedinog otiska. Utvrđivanje od kojega prsta potječe trag može biti presudno za otkrivanje učinioca. Sigurne metode, koja bi omogućila takvo razlikovanje, još nema, iako se u tom pravcu čine značajni napori. Iskustvo upućuje na slijedeća pravila:

— promatranjem i logičnim zaključivanjem utvrditi kako je izazivač traga radio ili morao raditi;

— uzeti u obzir veličinu i oblik predmeta;

— uzeti u obzir poziciju otiska na predmetu, smjer toka papilarnih linija i međusobni odnos tragova, ako ih na jednom predmetu ima više;

— što je na jednom predmetu više tragova (2, 3, 4), to je lakše odrediti koji trag pripada pojedinom prstu;

— ako se pronađe samo jedan trag otiska prsta (prema iskustvu *F. R. Cherrilla*), vjerojatno pripada palcu, kažiprstu ili srednjaku.

Identificirani trag papilarnih linija određene osobe dokazuje prisutnost te osobe na mjestu gdje je krivično djelo izvršeno, ili činjenicu da je ta osoba držala ili dodirivala predmet koji je u vezi s krivičnim djelom. Prema okolnostima slučaja takav dokaz može imati veću ili manju vrijednost za utvrđivanje činjenice izvršenja krivičnog djela i krivnje određenog okrivljenika. Vrijednost tog dokaza cijeni se u odnosu na ostale dokaze i indicije. Pravosuđa gotovo svih zemalja bilježe slučajeve u kojima je, i uz poricanje okrivljenika, sud izrekao osuđujuću osudu temeljenu na dokazu tragova papilarnih linija. Neki noviji zakoni o krivičnom postupku sadrže i posebne odredbe o daktiloskopskim vještačenjima kao dokaznom sredstvu (na primjer engleski The Criminal justice act — 1948, section 39).

U dosadašnjem izlaganju je bilo riječi pretežno o tragovima papilarnih linija prstiju. Sve izloženo vrijedi i za tragove papilarnih linija na dlanovima i tabanima, iako se s njima, naročito s tragovima papilarnih linija tabana, mnogo rjeđe susrećemo.

U slučajevima kada su na mjestu događaja ili na predmetima pronađeni samo fragmenti tragova papilarnih linija, ili su tragovi umrljani, pa se ne mogu utvrditi anatomske karakteristike, mogu se primijeniti poroskopske metode vještačenja. *Dr. Edmond Locard* oko 1900. godine posebno se bavio p o r o s k o-

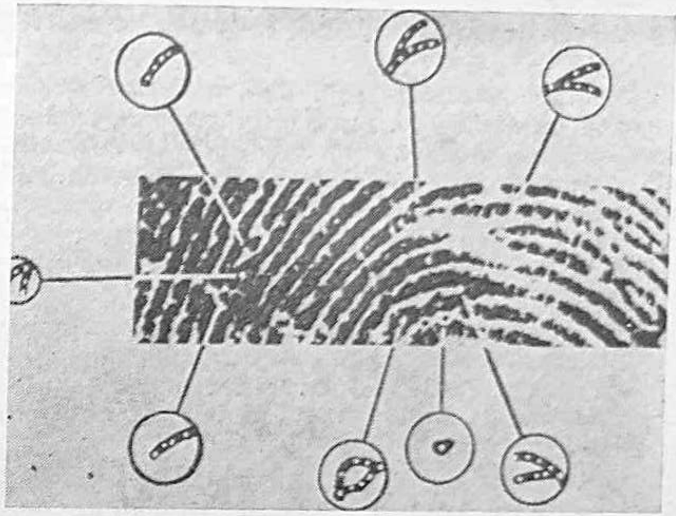

Slika 55 — Identične individualne karakteristike papilarnih linija u fotoelaboratu

p i j o m, tj. ispitivanjem pora u grebenima papilarnih linija, pa je ustanovio da su i one nepromjenljive i individualne te mogu poslužiti za identifikaciju. Primjena ovih vještačenja u praksi je jako ograničena zbog mikroskopske prirode pora i potrebe velikih povećanja.

7. Krivična djela kod kojih se javljaju tragovi papilarnih linija

Tragovi otisaka papilarnih linija praktično se mogu javiti kod raznovrsnih i mnogobrojnih krivičnih djela. No za neka krivična djela oni su karakteristični, jer ih gotovo redovno prate. Ovamo spadaju provalne krađe, i to najprije na putu kojim je učinilac prodro na mjestu gdje je krađu izvršio (vrata, prozori, brave, kvake, lokoti), zatim na mjestu provale (stolovi, ormari, blagajne, pultovi), na predmetima kojima se poslužio pri provaljivanju (provalnički alat, poluge), na predmetima koje je otuđio te na putu kojim je napustio mjesto izvršenja. Isto vrijedi i za gotovo najbrojnija krivična djela krađa. Kod krađa iz motornih vozila i krađa i posluge motornim vozilima tragovi papilarnih linija često ostaju na karoseriji, na kvakama vratiju, na prozorskim staklima, na upravljaču, na registarskoj tablici. U istrazi krivčnih djela ugrožavanja javnog saobraćaja nerijetko se javljaju i pitanja tko je sjedio za upravljačem, da li je neka osoba uopće bila u vozilu i na kojem mjestu i slično. Rasvjetljavanje tih pitanja je najsigurnije pronalaženjem odgovarajućih otisaka papilarnih linija.

Kod krivičnih djela neprijateljske propagande, povreda ugleda države, njezinih organa i predstavnika, povreda ugleda strane države, međunarodnih organizacija i njihovih najviših predstavnika kao sredstvo izvršenja često se javljaju leci, pismena, ispisane parole i slično. Ta pismena nalazila su se ili prolazila kroz ruke učinioca pa su na njima ostali nevidljivi tragovi papilarnih linija. Ti se otisci mogu uspješno izazvati. To vrijedi i za omotnice, posebno onaj dio omotnica gdje se nalazi ljepilo za zatvaranje omotnice, zatim na gumiranom dijelu upotrijebljenih maraka. Pravilnim postupkom pri uzimanju tih pred-

meta mogu se osigurati dokazi o identitetu učinioca. To vrijedi i za ucjenjivačka pisma.

Kod krvnih delikata otiske papilarnih linija možemo naći na upotrijebljenom oružju. Pištolji, revolveri i drugo vatreno oružje često predstavlja idealnu podlogu za ostavljanje tragova papilarnih linija. Slična je situacija i s hladnim oružjem, a usavršavanje metoda izazivanja otisaka papilarnih linija omogućava izazivanje otisaka i na tupotvrdim predmetima (kolac, šipka, vile). Na mjestu ubojstva često se mogu pronaći krvavi tragovi otisaka na predmetima koje je ubojica dirao. Kod ubojstava iz koristoljublja tragovi ostaju i na predmetima kao kod krađa.

Otisci prstiju mogu pomoći u identifikaciji džepara. Na novčaniku oštećenoga koji je džepar odbacio, na tuđim dokumentima koje je odbacio, na novčanicama koje su promijenile vlasnika i slično, ako se brzo i stručno radi mogu se naći otisci prstiju. O ovim mogućnostima u operativnoj službi još se uvijek premalo vodi računa.

Tragovi papilarnih linija javljaju se i kod diverzija, oštećenja tuđih stvari, ucjena i falsifikata. Tako su tragovi papilarnih linija najbrojniji tragovi koji najuspješnije vode identificiranju učinioca.

Za uspješnu upotrebu tragova papilarnih linija u otkrivanju nepoznatih učinilaca krivičnih djela u SR Hrvatskoj značajnih zasluga ima daktiloskopska služba Zavoda za kriminalistička vještačenja i njezin dugogodišnji rukovodilac *Dragutin Baričević.*

8. Neka praktična pravila Pri iskorištavanju tragova papilarnih linija korisno je pridržavati se i ovih iskustvenih pravila:

— Tragovi papilarnih linija mogu se pronaći i tamo gdje je često teško i pretpostaviti da bi se mogli nalaziti. Zbog toga, i s obzirom na veliku praktičnu vrijednost tih tragova, treba ih tražiti uporno, sistematski, pažljivo i marljivo.

— Tragove papilarnih linija najbolje je tražiti pri umjetnom osvjetljenju (džepna električna svjetiljka čiji se snop svjetla upravlja koso na površinu). Postoje i posebne konstruirane električne svjetiljke s ugrađenom lupom namijenjene traženju tragova.

— Krađa ili teška krađa započeta u rukavicama završava vrlo često bez rukavica, pa je traženje tragova opravdano i onda kada se pretpostavlja da je učinilac radio u rukavicama.

— Ne hvataj predmete na mjestu za koje se pretpostavlja da ga je dodirivao učinilac!

— Ne treba se zadovoljiti izjavom domaćih osoba da nisu dodirivale određeni predmet, nego treba redovno vršiti uspoređivanje tragova s otiscima domaćih osoba radi eliminiranja onih koji potječu od domaćih osoba.

— Kada je god to moguće, predmet na kojemu je pronađen trag papilarnih linija treba prenijeti u laboratorij radi obrade. Neki vrlo uspješni postupci uopće nisu mogući izvan laboratorija.

— Pri pakovanju predmeta na kojima treba izazvati tragove papilarnih linija treba postupati s najvećom pažnjom, da se postojeći tragovi ne unište. Osnovno je pravilo pri pakovanju da onaj dio površine predmeta na kojemu se pretpostavljaju tragovi ne smije doći u dodir s ambalažom i da predmet mora biti tako učvršćen da se u ambalaži ne može pomicati.

— Kod traženja tragova papilarnih linija treba uvijek zatražiti stručnu pomoć kriminalističkog tehničara, a ako se radi o složenom slučaju, stručnu pomoć daktiloskopa; do dolaska stručnjaka tragove treba osigurati da ne budu nehotice uništeni.

— Trajnost tragova papilarnih linija zavisi od mnogo okolnosti: površine na kojoj je trag ostavljen, vlažnosti zraka, temperature, o tome, da li je trag ostavljen na slobodnom prostoru ili u zatvorenoj prostoriji, o fiziološkim reagiranjima osoba koje su trag ostavile, o sredstvima kojima se pojedini trag može izazvati. Uvijek treba nastojati da se izazivanje i fiksiranje tih tragova izvrši što je moguće prije.

— Da bi trag papilarnih linija mogao poslužiti kao dokaz treba poduzeti potrebne mjere, kako bi se uvijek mogao identificirati. Pronalaženje traga fiksirati u zapisniku o uviđaju; fotografirati ga zajedno s predmetom na kojemu je pronađen, tako da je moguće utvrditi njegovu poziciju na mjestu događaja; kada se fiksiranje traga vrši folijom, na poleđini folije upisati povodom kojeg krivičnog djela je trag pronađen, gdje i kada, tko ga je fiksirao, broj zapisnika i potpis službenika koji je uredovao.

13. TRAGOVI STOPALA

1. Primjeri Ljeti 1949. godine zapaljene su gospodarske zgrade Seljačke radne zadruge u Ivanovčanima. Pričinjena je velika materijalna šteta, a sve je ukazivalo na to da je motiv paljevine neprijateljski odnos prema kolektivizaciji u poljoprivredi. Prilikom uviđaja pronađeni su u blizini garišta otisci stopala od kojih je jedan imao niz karakterističkih detalja. Otisak je uspješno mulažiran gipsom. Kod osumnjičenih su izvršene pretrage prostorija ne bi li se našle cipele kojima je ostavljen trag u blizini garišta. Kod bogatog seljaka Alojza D. pronađene su na tavanu sakrivene muške visoke cipele. Izvršeno je mulažiranje otisaka tih cipela i dobiven je otisak uspoređen s otiskom stopala izrađenim na mjesto paljevine. Utvrđeno je da je trag ostavljen u blizini garišta nastao cipelama Alojza D. i da je on izvršio ovu paljevinu.

— Prilikom teške krađe u prodavaonicu OPZ u Oroslavlju izvršen je uviđaj, pa je na mjestu provale pronađen komadić stvrdnutog blata s karakterističnim šarama koje su upućivale na to da se radi o otisku izazvanom vjerojatno gumenim čizmama. Sumnja je pala na čuvara OPZ, ali nije bilo dokaza. Kod njega je izvršena pretraga stana i pronađene su gumene čizme. Vještačenje pokusno napravljenih otisaka tih čizama i pronađenog otiska na mjestu provale pokazalo je da je otisak čizama na komadiću blata pronađenog na mjestu provale proizveden čizmama osumnjičenog čuvara.

— U stan Janka P. iz Pleternice izvršena je provala. Širim pregledom mjesta događaja pronađeni su tragovi bosog stopala koji su iz kuće kroz vrt vodili na poljski put. Tragovi stopala su mulažirani. Kao učinilac je osumnjičen Rade Š. Njegovo boso stopalo je nekoliko puta mulažirano. Vještačenje je pokazalo da su tragovi u vrtu oštećenog izazvani stopalima Rade Š.

— U kuću Margarete S. iz Kloštar Oderjana, dok je bila odsutna, izvršena je provala. Upravo u to vrijeme vršeni su popravci u kuhinji oštećene, pa se u njoj nalazila hrpa zemlje. Učinilac provale je nekoliko puta stao u tu zemlju i ostavio tragove stopala. Mulažirani tragovi tih stopala ukazivali su da bi se moglo raditi o tragovima ostavljenim čizmama. U traganju za učiniocem posebna je pažnja posvećena osobama koje nose čizme. Od više osumnjičenih mulažirani su otici njihovih čizama. Vještačenje je pokazalo da su tragovi stopala pronađeni na mjestu provale ostavljeni čizmama Franje B.

— Prilikom izvršenog razbojstva nad Stanom J. i Milkom M. iz Kuseja napadači su stali blatnim čizmama na plahtu i vreću koje su oštećene u času napada imale uz sebe. Tragovi stopala su fotografirani. Za ovo krivično djelo temeljito je bilo sumnjivo više osoba koje su se međusobno optuživale. Pretragom pronađena obuća podvrgnuta je vještačenju, pa je kao izazivač traga i jedan od napadača identificiran Mile B.

2. Kakvi mogu biti tragovi stopala

Tragovi stopala mogu se najprije podijeliti na tragove izazvane bosim nogama, na tragove izazvane nogama obuvenim u čarape i na tragove izazvane nogama u obući (cipele, čizme, opanci, sandale). Ako se pri obradi tragova stopala bosih nogu mogu koristiti papilarne linije, tada se postupa kao s tragovima papilarnih linija. U svim ostalim slučajevima postupa se kao s posebnom vrstom tragova koja traži posebnu tehniku fiksiranja i posebne metode vještačenja.

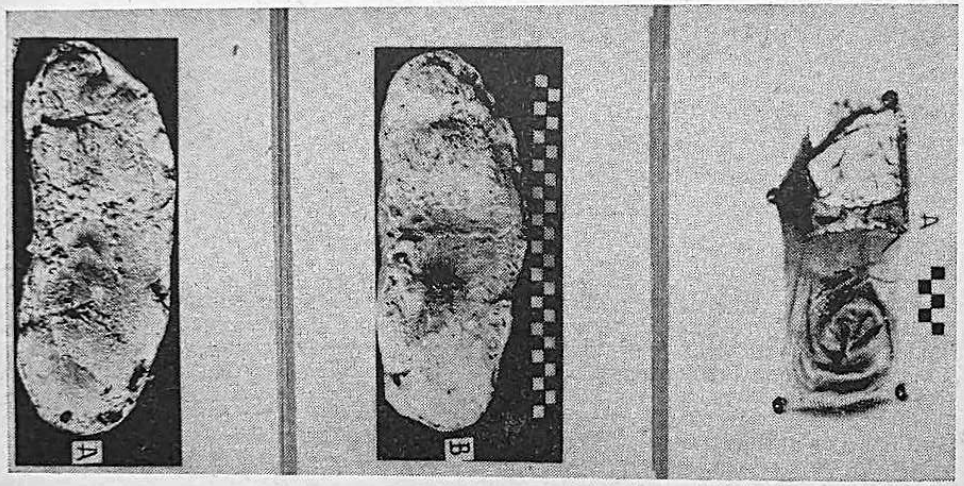

Slika 56 — Vještačenje otisaka stopala izazvanih krpanim čarapama

S obzirom na način na koji su nastali, tragovi stopala mogu se podijeliti:

a) Površinski, koji nastaju u prašini, blatu, pijesku i drugim fino zrnastim tvarima nanesenima na glatke i tvrde površine. Takove tragove možemo pronaći na glačanom parketu, glačanim obojenim drvenim podovima, na glačanim kamenim podovima, podovima od linoleuma i gume, kao i na glačanim podovima od sintetičkog materijala; na papirima koji su ležali na podu; na stolovima, stolicama i policama na kojim se nalazi tanak sloj prašine. Ostaju i na namještaju na kojemu je učinilac stajao. Ovi tragovi su često slabo vidljivi. Pri traženju ovih tragova treba se obavezno služiti kosim dirigiranim svjetlom.

b) Udubljeni ili reljefni tragovi stopala nastaju uslijed težine tijela koja se prenosi sa stopala na meke površine. Takve tragove nalazimo u rahloj zemlji, blatu, snijegu, pijesku i prašini. Ovi tragovi se često odlikuju izrazitošću pa su u tom slučaju vrlo pogodni za identifikaciju. Njihovo trajno fiksiranje nerijetko izaziva tehničke poteškoće.

c) Tragovi kretanja su takvi tragovi koji su parcijalni ili nemaju posebnih individualnih karakteristika pogodnih za identifikaciju, a najčešće ostaju na travi i nasadima. Oni ukazuju na pravac kojim se učinilac kretao. Ovi tragovi mogu biti vrlo uspješno iskorišteni uz pomoć psa tragača.

3. Što pokazuju tragovi stopala

Tragovi stopala na mjestu krivičnog djela mogu posredno ili neposredno pridonijeti utvrđivanju identiteta učinioca.

Identificirani trag stopala je neposredni dokaz da je određena osoba bila na mjestu na kojemu je izvršeno krivično djelo. Vjerodostojnost tog dokaza temelji se na činjenici da obuća upotrebom dobiva diferencijalne karakteristike. Individualni način hoda ima za posljedicu da se potplate i pete troše i deformiraju na karakterističan način. Upotreba gumenih potpetica, zaštitnih plehova, čavala, brokvica, a posebno popravci na obući, daju određenoj obući individualne karakteristike po kojima se ona razlikuje od istovrsne obuće. Ručno izrađena obuća ima više karakteristika od industrijski izrađene obuće. Kod industrijske obuće individualne karakteristike nastaju tek upotrebom. Pretežan je broj onih slučajeva u kojima su tragovi stopala izazvani nošenom obućom, dakle takvom kod koje je vjerojatno da ima individualnih karakteristika. Kod tragova stopala izazvanih bosim nogama ili nogama u čarapama za identifikaciju je nužno postojanje posebnih individualnih karakteristika. Čarape često imaju posebne šavove, karakteristične poderotine ili mjesta na kojima su zakrpane. Svi ti detalji mogu poslužiti identifikaciji. Ako individualnih karakteristika nema ili su malobrojne, ne može se govoriti o identičnosti nego pripadnosti određenoj većoj grupi, što eventualno omogućava eleminiranje određene osobe, ali ne pozitivnu identifikaciju.

Tragovi stopala posredno služe identifikaciji u dva pravca: daju značajne indicije o tjelesnim osobinama učinioca ili pružaju podatke o njegovu kretanju na mjestu kriminalnog događaja. Izvođenje zaključaka iz stopala o tjelesnim karakteristikama osobe koja ih je ostavila nije samo vještina nego zahtijeva teoretsko i praktično znanje, jer se mnogi zaključci izvode na temelju prethodnih izračunavanja. Ovakva zaključivanja moguća su samo ako postoji više sukcesivnih tragova stopala. Što je broj vidljivih stopala veći to su i mogućnosti zaključivanja veće. Ova vrsta ispitivanja obično se naziva analiza elemenata hoda. Iz ove analize može se zaključiti o visini osobe koja je ostavila tragove stopala; o njezinim fizičkim nedostacima (ravna stopala, šepavost, upotreba štapa); o oboljenjima i stanjima te osobe (Parkinsonova bolest, tabes dorsalis, trudnoća, pijanstvo), o nekim zanimanjima osobe (mornari, džokeji); da li je dotična osoba nosila kakav teret; da li je trčala; gdje se zadržavala; u kojem se pravcu kretala, i drugo.

Ovi podaci mogu znatno pomoći u otkrivanju učinioca krivičnog djela, mogu predstavljati onu dragocjenu nit čije slijeđenje dovodi do učinioca. Često se iz neznanja i nemara na ovakovo ispitivanje tragova stopala gleda s nevjericom i podsmijehom, kao da se radi o dječjoj igri traganja a ne o često dosta složenim proračunavanjima i mjerenjima koja kao i svaka matematička radnja imaju svoju realnu vrijednost.

4. Kako se fiksiraju tragovi stopala

Od vrste traga (površinski ili reljefni) i od podloge na kojoj je trag ostavljen zavise metode fiksiranja tih tragova. Bez trajnog i svrsishodnog fiksiranja tragova ne može se vršiti njihovo uspoređivanje i vještačenje, a bez odgovarajućeg vještačenja trag ne može biti korišten kao dokaz u postupku. Kao opće pravilo za svaku vrstu traga stopala vrijedi da se svaki takav trag, prije poduzimanja bilo kakvih drugih radnji, mora fotografirati. Pri fotografiranju uz trag se stavlja mjerna traka, a ploha filmskog negativa ili ploče mora da bude paralelna s tragom stopala koje se fotografira.

Fiksiranje p o v r š i n s k i h tragova stopala. Najidealniji je slučaj kada se podloga na kojoj je ostavljen površinski trag može prenijeti u laboratorij i neposredno podvrći obradi i vještaćenju. Na žalost takav slučaj predstavlja izuzetak. Ako trag treba fiksirati na mjestu gdje je ostavljen, takav ćemo trag fotografirati. Kod slabo vidljivih površinskih tragova dobre rezultate daje koso osvjetljenje. Osim fiksiranja fotografijom ovi se tragovi mogu »skinuti« s podloge na kojoj se nalaze pomoću nekoliko metoda, i to: pomoću daktiloskopske folije (jednostavan i uspješan način), pomoću posebno priređenog fotografskog filma, pomoću posebno priređenog fotografskog papira i konačno pomoću rastvora rastopljenog čvrstog organskog materijala (pyroxylin, kolodium, acetat celuloze) koji će se po isparivanju rastvarača (alkohol, eter) stvrdnuti u tanak providan sloj nalik na film.

Kod r e l j e f n i h otisaka, zavisno od podloge, fiksiranje se vrši mulažiranjem. Za mulažiranje mogu se upotrijebiti kaša potrebne gustoće od finog gipsa ili sadre (alabaster), rastopljeni vosak i rastopljeni sumpor. Posebne poteškoće stvara mulažiranje u fino zrnastim tvarima (prašina, brašno) i snijegu. Tu se prije mulažiranja primjenjuju metode za učvršćivanje (stvrdnjivanje) detalja tragova. U tu svrhu se upotrebljavaju prskalice sa šelakom, naprašivanje talkom i premazivanje uljem. Radi pojačanja odljeva traga vrši se armiranje drvenim daščicama ili komadićima lima. Dodavanjem određenih supstancija (soli, boraksa ili sode bikarbone) sredstvu za mulažiranje može se ubrzati ili usporiti proces izrade odljeva ili postići jače stvrdnjavanje odljeva. Kada se dobiveni odljev dobro osuši, finom četkicom uklone se svi suvišni strani predmeti, a na poleđini odljeva se obavezno upisuje gdje, kada, tko i povodom kojeg krivičnog djela je odljev traga stopala izrađen. Po potrebi se stavljaju i druge posebne oznake (brojevi) koje omogućuju da se jedan odljev razlikuje od drugoga odljeva. Postupak izrade odljeva traži posebno stručno znanje i praksu.

Za uspoređivanje traga stopala fiksiranog na mjestu izvršenja krivičnog djela i traga stopala određene osobe vrijedi kao osnovno pravilo da se vrši uspoređivanje jednakoga s jednakim. To znači ako je trag fiksiran fotografijom, tada treba izraditi u istom omjeru i pod istim uvjetima fotografiju obuće za koju se pretpostavlja da je njome izazvan trag, pa se vrši uspoređivanje tih dviju fotografija. Ako je trag fiksiran mulažiranjem treba načiniti odljev traga određene cipele, pa se vrši uspoređivanje tih dvaju odljeva. I tako dalje. Protivan postupak može dovesti do poteškoća koje onemogućavaju identifikaciju.

Prilikom uspoređivanja najprije se utvrđuje podudarnost u osnovnim oblicima i omjerima. To se postiže geometrijskom mrežom crteža koja se mora podudarati u kutovima, dužinama i širinama. Nakon toga se pristupa utvrđivanju individualnih karakteristika (mjesta oštećenja, izlizanosti, zakrpe i popravci, deformacije, raspored i vrsta čavala i brukvica, ispali čavli, naknadno ukucani čavli). Utvrđivanje tih karakteristika vrši se i po vrsti i po preciznosti utvrđenom i izmjerenom mjestu na kojemu se nalaze. Tek pri postojanju takovih individualnih karakteristika može se sigurno zaključiti da postoji identičnost. Utvrđeno stanje se fiksira ili ucrta na fotografiju tragova u naravnoj veličini. Za demonstraciju identičnosti dvaju tragova stopa-

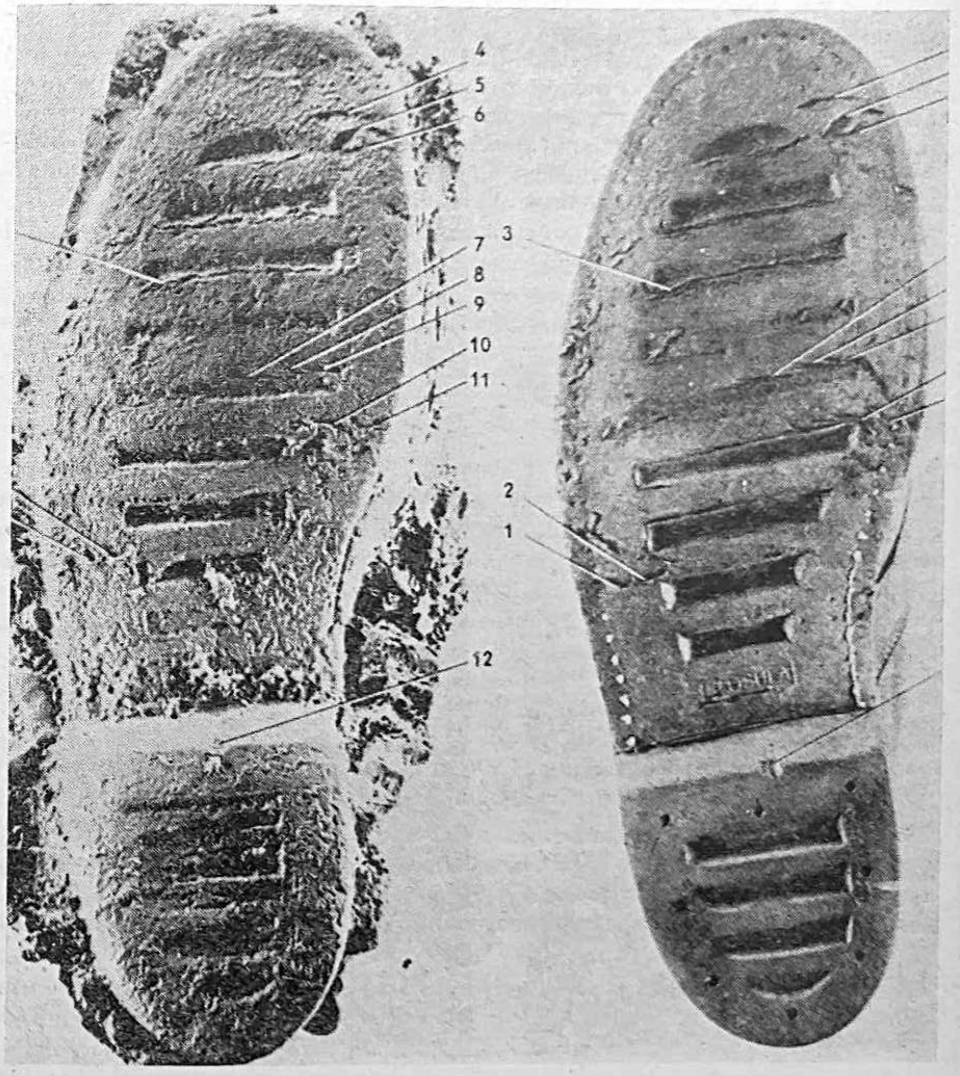

Slika 56 — Uspoređenje traga izazvanih cipelom

la vrlo uvjerljivo djeluje prikaz pomoću providne trake na kojoj su ucrtane karakteristike; traka se prilijepi na fotografiju traga tako da se individualne karakteristike međusobno podudaraju.

5. Krivična djela kod kojih se javljaju tragovi stopala

Nagla urbanizacija i napredak civilizacije koja se manifestira i u sve većem broju popločenih ulica u naseljima, redovnom održavanju i čišćenju cesta i ulica, širokoj upotrebi otirača, sve rjeđa upotreba obuće pojačane čavlima i brukvicama, potiskivanje ručno izrađene obuće obućom industrijski izrađenom, upotreba raznih sintetičkih materijala za izradu potplata, viši standard koji otklanja potrebu popravka obuće, jer se oštećena obuća pretežno zamjenjuje novom — jako ograničavaju broj slučajeva u kojima se javljaju takovi tragovi stopala koji zbog svojih individualnosti mogu biti identificirani. Unatoč tomu postoji značajan broj krivičnih djela za čije je izvršenje specifično to da ih prate tragovi stopala. To su teške krađe i krađe, paljevine, razbojstva, ubojstva, silovanja i diverzije. Kod paljevina tragovi predstavljaju dragocjeni dokazni materijal jer uslijed požara i mjera gašenja često dolazi do uništenja ostalih tragova.

Kako se ne mali broj krivičnih djela događa u naseljima tipa sela i zaseoka, uz poljske putove, obale potoka i rijeka i na drugim otvorenim prostorima, to su u takvim prilikama sačuvani potrebni uvjeti da na mjestu kriminalnog čina ostanu tragovi stopala. U posljednjim godinama može se primijetiti da naši operativni radnici i tamo gdje ima uvjeta za pronalaženje tragova stopala ne obraćaju na njih potrebnu pažnju, pa se njima sve rjeđe i rjeđe koriste u rasvjetljavanju krivičnih djela.

6. Neke praktične upute

Ako se, prema vrsti izvršenog krivičnog djela, stanju zatečenom prilikom vršenja uviđaja i ostalim okolnostima slučaja mogu pretpostaviti tragovi stopala, treba prilikom uviđaja od kriminalističkog tehničara zahtijevati da posveti potrebnu pažnju tim tragovima. To osobito vrijedi kod paljevina.

— Prije nego se završi temeljiti pregled mjesta događaja treba svim osobama zabraniti kretanje, kako ne bi uništili postojeće i ostavili svoje tragove.

— Svaki sumnjivi trag koji bi mogao predstavljati stopalo ili dio stopala treba odmah osigurati i zaštiti do njegova definitivnog fiksiranja.

— Tragove stopala uvijek koristiti kao polaznu točku za psa tragača, kojega treba redovito izvoditi na mjesto kriminalnog događaja.

— Treba brižljivo ispitati prirodu zemljišta na kojemu je ostavljen trag stopala, u vezi s atmosferskim prilikama, jer to može bitno utjecati na promjene traga (npr. na nekim vrstama ilovače, ako na ostavljeni trag stopala direktno sija sunce, dolazi do naglog isušivanja, koji utječe na pucanje i smanjivanje traga).

— Mjerenje tragova stopala uvijek se vrše metrom, šestarom i kutomjerom.

— Ako je trag ostavljen u fino zrnastim tvarima, pa postoji opasnost da bi uslijed neodgovarajućeg izbora sredstva za mulažiranje moglo doći do oštećenja detalja traga, treba izvršiti pokus u istom materijalu na mjestu događaja

tako da se namjerno izazove trag stopala i pokusno mulažira; sredstvo mulažiranja koje daje najbolje rezultate primijenit ćemo nakon toga na stvarni trag.

— Da težina tvari za mulažiranje ne bi oštetila detalje traga treba prije mulažiranja provesti postupak očvršćivanja traga.

— Obuću kojom je izazvan određeni trag pronaći što je moguće prije. Upotrebom se obuća stalno mijenja te ako protekne suviše dugo vremena od časa kada je trag stopala ostavljen do časa kada je uzet usporedni otisak ne mogu se očekivati zadovoljavajući rezultati, a često je takvo vještačenje nemoguće.

— Sa mjesta na kojemu je fiksiran trag stopala valja uzeti uzorak zemlje, kako bi mogao biti uspoređen i vještačen sa ostacima zemlje pronađenim na obući osobe na koju se sumnja da je ostavila trag stopala.

Uspoređivanje traga i otiska obuće kao i trajno fiksiranje tragova stvar je stručnjaka i vještaka, pa ih treba njima prepustiti.

— Prilikom vršenja uviđaja svaki nestručan zahvat u trag i njegovo ispitivanje i uspoređivanje treba zabraniti (npr. utvrđivanje da li u pronađeni trag ulazi i s njime se poklapa određena obuća).

14. TRAGOVI VOZILA

1. Primjeri

Na prilazu Zagrebu jedan kamion je pregazio pješaka, na mjestu ga usmrtio i pobjegao. Očevidaca nije bilo. Pažljivim pregledom pregaženoga nađeni su na njegovu gornjem kaputu otisci guma točkova. Vozilo je imalo nove gume, a cesta je bila prašna, pa je otisak desena gume bio vrlo izrazit. Na temelju profila gume utvrđeno je da se radi o kamionu. Fotografirani desen otiska gume poslužio je za provjeravanje kod niza poduzeća koja se bave prodajom kamionskih guma, da se utvrdi kada je i kome takva guma prodana. Ova provjeravanja su bila uspješna, jer je utvrđeno poduzeće kojemu je guma prodana, a daljim provjeravanjem u tom poduzeću pronađen je kamion kojim je izvršeno gaženje.

— Na cesti u Orahovici jedan nevješti biciklist izazvao je sudar kamiona i automobila i u zbrci neposredno nakon saobraćajne nesreće pobjegao. Na mjestu gdje je biciklist naglo skrenuo s kolnika ostali su vidljivi i dobro izraženi tragovi guma bicikla u blatu. Trag je mulažiran i izmjeren. Pokazalo se da trag ima neuobičajenu širinu. U bližoj i daljoj okolici vršeno je provjeravanje da se utvrdi kome je prodana takva guma za bicikl. Ova traganja i kasnija usporedba gume i traga omogućili su da se pronađe biciklist koji je izazvao saobraćajnu nesreću.

2. Vrste i značenje tragova vozila

Upotreba vozila pri izvršenju krivičnih djela ili u vezi s izvršenjem krivičnih djela sve je brojnija i značajnija. S tog gledišta je opravdana tvrdnja američkog kriminalista *O' Hare* da »suvremeni kriminalac smatra automobil nerazdvojnim dijelom svoje opreme«. Naglim razvitkom motorizacije ova konstatacija ima sve veće značenje i za evropske zemlje, pa sve više i više i za našu zemlju. Vozila na razne načine mogu poslužiti u vršenju krivičnih dje-

la: da dovezu učinioca i njegove saučesnike na mjesto izvršenja krivičnog djela; da omoguće bijeg učiniocu ili osuđeniku; da posluže za prijevoz predmeta pribavljenih krivičnim djelom a tu i tamo vozilo predstavlja sredstvo kojim je krivično djelo izvršeno.

Tragovi vozila su vrsta mehaničkih tragova zavisnih od vrste vozila, težine vozila i podloge po kojoj se vozilo kretalo. Pod vozilom razumijemo sve vrste vozila, bez obzira na energiju koja ih pokreće.

Različite vrste vozila ostavljaju različite tragove:

— zaprežna vozila ostavljaju tragove kopita, potkova, željeznih šina s točkova, a u posljednje vrijeme sve češće otiske guma, jer se one sve više upotrebljavaju kod zaprežnih vozila mjesto željeznim šinama okovanih točkova;

— vozila na dva točka — bicikli i motocikli, ručna kolica za prijevoz prtljage, ostavljaju tragove guma, ogrebotine štitnika, tragove grebanja stršećih dijelova (npr. pedala, guvernala);

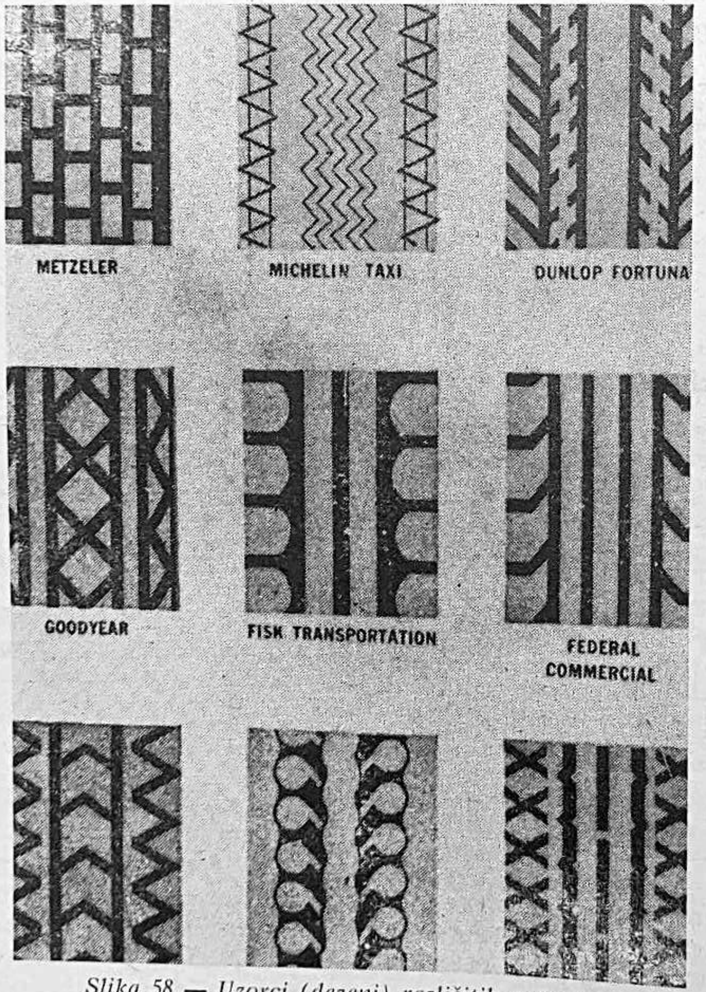

Slika 58 — Uzorci (dezeni) različitih autoguma

— vozila na četiri točka — automobili, kamioni, šleperi, kamioni s prikolicama, samohodni strojevi radilice, traktori — ostavljaju tragove guma, pod određenim uvjetima druge mehaničke tragove, ali i tragove maziva, blata, prašine i slično (što ulazi u druge vrste tragova).

Tragovi vozila omogućavaju:

a) Identifikaciju vozila. Dimenzije guma, širina i veličina točka, razmak između točkova i oblik točkova pružaju nam značajne indicije o kakvom se vozilu radi: biciklu, motociklu, putničkom ili teretnom automobilu, a unutar toga o kakvoj marci i tipu vozila. Desen na gumama ili individualna oštećenja, ako su dobro izražena mogu doprinijeti neposrednoj identifikaciji vozila.

b) Smjer kretanja i mjesto zadržavanja vozila mogu omogućiti rekonstrukciju saobraćajne situacije neposredno prije saobraćajnog delikta ili nesreće, ili olakšati traganje za nepoznatim učiniocem drugih krivičnih djela.

c) Stanje kočenja. Dužina kočenja i intenzitet kočenja (kotrljajućim točkovima ili klizajućim točkovima) predstavljaju jedan od najznačajnijih tragova u razjašnjavanju saobraćajnih delikata. Suvremena izrada kolnika na auto-putovima, nove sirovine za izradu guma i usavršena tehnologija izrade guma, efikasnija konstrukcija uređaja za kočenje imaju za posljedicu da su tragovi kočenja sve manje izraženi.

d) Oštećenja na gumama i uzroci njihova prskanja imaju veliko značenje u nastanku pojedinih saobraćajnih delikata i nesreća, pa će o njima biti niže opširnije govora.

Tragovi vozila mogu biti p o v r š i n s k i na tvrdim površinama i udubljeni ili r e l j e f n i na mekim površinama. Fiksiraju se fotografijom i mulažiranjem na način opisan kod tragova stopala.

Da bi se vozilo moglo identificirati na osnovi oblika i desena guma potrebno je voditi zbirku uzoraka guma za vozila po tvorničkim markama i serijama. Kada je pribavljanje i sređivanje takvih uzoraka otežano (sve veći broj tvornica izrađuje gume za vozila), korisno mogu poslužiti i metričke fotografije uzoraka. Na početku svjetskog procesa motorizacije, i dok se cestama svijeta nisu kretali milijuni motornih vozila, a s obzirom na važnost identifikacije vozila za identifikaciju pojedinih delikvenata, poznati kriminalisti pokušali su pronaći efikasni sistem klasifikacije uzoraka guma. Tako je poznati njemački kriminalist *R. Heindl* uzorke guma vozila podijelio najprije na simetrične i asimetrične, a zatim na podgrupe prema geometrijskom obliku desena gume: rombovi, pravokutnici, žljebovi. Spomenuti američki kriminalist *O' Hara* za temelj klasifikacije uzeo je broj resica (žljebova i udubljenja) na vanjskom rubu gume. Vođenje takovih zbirki zahtijeva dosta materijalnih sredstava i angažiranja posebnih radnika. U situaciji kada sve veći broj tvornica proizvodi gume za vozila različitog desena i kada se promet internacionalizira do te mjere da putovima jedne zemlje voze vozila iz raznih zemalja, pa i s raznih kontinenata i kada vozila registrirana u jednoj zemlji upotrebljavaju gume proizvedene u najrazličitijim zemljama — stvaranje zbirke uzoraka guma vozila nije efikasno ako se ograniči na domaću proizvodnju guma, a pribavljanje uzoraka proizvedenih u svijetu otvara mnogobrojne poteškoće.

Tragovi vozila javljaju se u vezi s ovim krivičnim djelima: ugrožavanje javnog saobraćaja, krađe i teške krađe, bjegovi s mjesta kriminalnog događaja, iz pritvora i KPU i preko granice, nedopuštene trgovine dragocjenostima, oružjem i valutom, u nedozvoljenom prometu narkoticima.

3. O oštećenju i prskanju guma

Praktično značenje ispitivanja oštećenja i prskanja guma je u tome što omogućava identifikaciju vozila, ili utvrđivanje uzroka saobraćajnog delikta ili nesreće. S obzirom na sve razvijeniji motorizirani saobraćaj, ta ispitivanja imaju sve veće značenje.

Do oštećenja ili prskanja guma može doći iz razloga:

— mehaničke prirode: preopterećenja vozila — nepravilan pritisak zraka u gumama — prevelika brzina — visoka temperatura — oštećenja na putovima — tehničke neispravnosti vozila — nepravilno sparivanje udvojenih guma i slično;

— kemijske prirode: sunčana svjetlost — djelovanje ulja, masti i naftinih derivata — vlaga.

Ispitivanja guma mogu obuhvatiti: uzroke oštećenja, eksplozija guma, ispitivanje izgorenih guma i ispitivanje desena na gumama.

Ispitivanje eksplozije guma ima veliko praktično značenje, jer se krivac u saobraćajnoj nesreći nerijetko brani da je do sudara, naleta, slijetanja ili prevrtanja došlo jer je neposredno prije tog događaja prsla guma.

Do eksplozije gume može doći u ovim okolnostima:

a) Eksplozija gume zbog udara u neki stabilan predmet ili prepreku. Ovakovo oštećenje gume karakteriziraju ovi tragovi: felga je manje ili više ulubljena, oštećenja na gumi i zračnici nalaze se na pravcu oštećenja felge; nema tragova hoda praznim gumama; naprsnuća gume i zračnica su karakteristični.

b) Eksplozija gume zbog njezina prelaska preko čavla, stakla i slično. Karakteristični tragovi: u vanjskoj gumi redovno se nalazi strano tijelo koje je izazvalo sijećenje gume (ili, ako je strano tijelo pričvršćeno za cestovnu površinu, naći ćemo ga pažljivim pregledom kolnika; oštećenja su karakteristična često produžena; postoje vidljivi tragovi vožnje praznom gumom.

c) Eksplozija gume bez vanjskih povoda. Obično do takve eksplozije dolazi zbog prevelikog opterećenja vozila, velike vrućine i brzine, grešaka u izradi i sl. Karakteristični tragovi: na felgi u pravilu nema nikakvih oštećenja; razderotine na zračnici imaju poseban oblik, a oštećenja vanjske gume pokazuju djelovanje sile iz zračnice prema vanjskoj strani; vozilo se kreće i nakon prsnuća gume i ostavlja izrazite specifične tragove.

d) Eksplozija na gumi je fingirana da bi se izbjegla krivična odgovornost. Na žalost u posljednje vrijeme i u našoj praksi takovi su slučajevi sve češći. Njihovu pojavu i širenje omogućili su nedovoljno stručno provedeni uviđaji, odustanak od vještačenja guma, ili nestručno vještačenje guma. Kao karakteristični tragovi javljaju se: na felgama nema oštećenja; na cesti nema tragova vožnje praznim gumama; na vanjskoj gumi mogu se pronaći tragovi alata koji je upotrijebljen pri bušenju ili rezanju gume.

Da bi se utvrdilo da li je došlo do prskanja gume i iz kojih razloga, operativni radnici i suci koji provode uviđaj, kriminalističku obradu i istragu, treba da poduzmu slijedeće radnje:

— prilikom uviđaja na mjestu događaja utvrditi da li ima tragova vožnje praznim gumama i te tragove fiksirati u zapisniku, skici i fotografijom;

— utvrditi da li se u gumi nalazi kakvo strano tijelo;

— ako postoje neobjašnjivi tragovi stranog tijela koje se ne nalazi u gumi, pažljivo pregledati površinu ceste od mjesta od kojega je vozač osjetio da s gumama nešto nije u redu, i to od tog mjesta unatrag;

— ako se ukaže potreba vještačenja, na vještačenje uvijek poslati vanjsku gumu, zračnicu i felgu.

Sve ostalo je stvar specijaliziranog stručnjaka.

15. TRAGOVI ORUĐA

1. Primjeri

Na području općine Kutina učestale su zlonamjerne sječe vinograda i voćnjaka. Broj tih slučajeva izazvao je uznemirenost i urodio zahtjevom da se pronađu učinioci. Na ispitivanje dostavljen je veći broj uzoraka posječenih voćaka i posječenih trsova. Uz taj materijal dostavljen je veći broj obilježenih sjekira i drugog oruđa za koje se pretpostavljalo da su upotrijebljeni pri sječi. Ispitivanjem rezova na presječenim mjestima i dobivenih pokusnih rezova utvrđeno je da pojedini pokusni rez načinjen dostavljenim sjekirama u nizu detalja odgovara rezovima utvrđenim na posječenim voćkama. Rezultati tih usporedbi fotografirani su pod istim uvjetima i povećani. Na taj način je utvrđeno kojom je sjekirom sječa izvršena i time je pribavljen nesporan dokaz o sredstvu kojim je krivično djelo izvršeno.

— Između Nove Diklenice i Bjelovara posječeni su stupovi električnog voda. Ispitivanjem rezova na stupovima i tragova izazvanih sjekirom osumnjičenoga utvrđeno je da je određenom sjekirom izvršena ova sječa, a pomoću sjekire utvrđen je i učinilac.

— Učestale krađe telefonske žice s telefonskih stupova na širem području grada Zagreba imale su za posljedicu česte prekide telefonskih veza. Pri uviđajima pažljivo je prikupljen onaj kraj žice koji je ostao na vodu, a od kojega je učinilac odsjekao dio i prisvojio. Rekonstrukcija djela u mnogobrojnim slučajevima je pokazala da se učinioci penju na telefonske stupove, presijecaju žicu uz samu čašicu držača, spuštaju je na zemlju i dalje sa zemlje slijedeći žicu (100—200 metara) kidaju je s držača, a zatim ponovno presijecaju upotrebom alata. Od osumnjičenih prikupljena su kliješta, škare i druga oruđa podobna za sjećenje žice. Prilikom vještačenja najprije su pojedini presjeci žice podvrgnuti mikroskopskom ispitivanju da se utvrdi da li se na presjecima nalaze kakvi karakteristični tragovi oruđa za sjećenje. U slučajevima gdje su takvi tragovi pronađeni fiksirani su mikrofotografijom. Zatim je dostavljenim oruđem za sjećenje izazvan na olovu čitav niz pokusnih sječenja. Pri izradi tih pokusnih presjeka nastojalo se da se sjećenje izvrši pod istim kutom pod kojim je presječena ukradena žica. Dobiveni rezultati fiksirani su mikrofotografijom. Oni pokusni i nesporni tragovi koji su imali identične karakteristike ispitani su na usporednom mikroskopu i načinjene su mikrofotografije. Ta su usporedna ispitivanja pokazala niz podudarnih tragova izazvanih finim oštećenjima oštrice te su nedvojbeno ukazala na kliješta kojima je žica sječena.

— Prilikom pokušaja provale u kasu Vinogradarsko-voćarske zadruge u Kneževim Vinogradima nepoznati učinioci čeličnim dlijetom isjekli su vanjski oklop kase, ali su ometeni pobjegli. Kod osumnjičenih pronađeno je nekoliko čeličnih dlijeta. Ova dlijeta s oklopom kase dostavljena su na ispitivanje, da se utvrdi da li je i s kojim od tih dlijeta sječen oklop kase. Pregledom dlijeta pod mikroskopom utvrđeno je da imaju karakteristična oštećenja, koja su morala pri upotrebi ostaviti trag. Vještačenjem tragova na oklopu kase i pokusno izvedenih tragova ovim dlijetima utvrđeno je kojim je od njih sječen oklop.

— U stol u kojemu su se nalazili vrlo važni i povjerljivi dokumenti izvršena je provala. Na ladici stola pronađeni su jasni i duboki tragovi dlijeta kojim je stol

nasilno otvoren. Tragovi su pažljivo snimljeni i mulažirani. U operativnom postupku pronađeno je dlijeto za koje je trebalo utvrditi da li ostavlja tragove identične onima kakvi su pronađeni na obijenom stolu. Izvedeni su pokusni tragovi tim dlijetom. Ispitivanja pod usporednim mikroskopom pokazala su da se radi o identičnim tragovima.

— Povodom jedne provalne krađe u općini Čakovec bilo je odlučno da se utvrdi da li je brava na vratima prostorije otvorena originalnim ključem ili otpiračem. Na vještačenje je dostavljena brava i originalni ključ. Brava je rastavljena i mjesto okretanja ključa ispitano pod stereomikroskopom. Kada se brava otvara originalnim ključem, stalnim trenjem ključa po donjoj strani brave nastaju vidljivi tragovi koncentričnog oblika. U konkretnom slučaju osim tih jednoličnih koncentričnih krugova utvrđene su svježe ogrebotine koje mjestimično potpuno izlaze iz ranije ucrtanog kružnog traga koji je ključ vremenom formirao. Zatim su podvrgnuti stereomikroskopskom ispitivanju zupci brave čijim se pokretanjem brava otvara. Na zupcima su pronađene svježe ogrebotine tipične za otvaranje brave otpiračem. Ispitivanje je pokazalo da je u ovom slučaju brava otvorena otpiračem.

— Na željezničkoj stanici u Vinkovcima uhvaćena je grupa provalnika u željezničke vagone, koji su pažljivo skidali plombe, krali robu i ponovo stavljali plombe. Pretragom kod okrivljenih pronađen je dio ukradene robe. Okrivljeni su poricali sve one provale od kojih nije kod njih pronađena roba, iako su sve okolnosti govorile za to da su oni izvršili i te krađe. Pribavljene su sve plombe s vagona u koje je izvršena provala. Pronađena su i kliješta (ne službena) kojima su plombe ponovo učvršćivane na provaljene vagone. Dostavljene plombe ispitane su pod stereomikroskopom i na njima pronađeni karakteristični tragovi, različiti od tragova službenih kliješta. S dostavljenim kliještima na komadićima olova izazvani su pokusni tragovi. Ispitivanje tih tragova pod usporednim mikroskopom omogućilo je da se utvrde i oni slučajevi u kojima su plombe zatvarane istim lažnim kliještima, a koje su slučajeve okrivljeni priznali tek kada im je predočeno izvršeno vještačenje.

Ovakvih i sličnih vještačenja samo u Zavodu za kriminalistička vještačenja izvršeno je u razdoblju 1953—1970. ukupno 1.269. U posljednjim godinama ovakvih vještačenja vrši se godišnje oko stotinu.

2. Kako nastaju tragovi alata

Ispitivanje mehaničkih tragova, dakle i tragova oruđa, predstavlja vrlo široko i značajno područje traseologije. Po učestalosti, krivičnim djelima kod kojih se ti tragovi javljaju i njihovoj efikasnosti u istrazi krivičnih djela, oni se kao grupa mogu usporediti s tragovima papilarnih linija. Zbog toga Izrael Castellanos s Kube predlaže da se istraživanja svih vrsta tragova oruđa organiziraju kao posebna grana kriminalističke traseologije pod nazivom i n s t r u m e n t o s k o p i j a. U Santiago de Chili već djeluje poseban odsjek koji se bavi tom vrstom tragova. Ova ideja djelomično je realizirana i u nekim evropskim zemljama. Takav pristup tim tragovima aktualizira potrebu stvaranja kartoteka i zbirki alata, posebno novih alata i alata upotrijebljenih pri izvršenju određenih krivičnih djela, a neidentificiranih. Posebna vrijednost ovih ispitivanja je u činjenici da je moguće sigurno eliminirati određeno oruđe kao sredstvo izvršenja određenog krivičnog djela.

Kriminalistiku zanimaju samo takvi tragovi alata koji omogućavaju da se određeni alat identificira kao sredstvo kojim je krivično djelo izvršeno, ili da se može sigurno eliminirati, jer nije upotrijebljen pri izvršenju krivičnog djela. Da bi se vještačenjem mogli postići takvi rezultati potrebno je prethodno utvrditi da li se na alatu nalaze individualne krakteristike po kojima se ovaj alat razlikuje od svih drugih alata iste vrste. Do tih individualnih karakteristika dolazi:

— prilikom izrade alata,

— upotrebom alata (pravilnom, posebno nepravilnom),

— protekom vremena u toku kojega neminovno dolazi do trošenja alata i utjecaja korozije.

Oštećenja koja se javljaju kao individualne karakteristike na alatu imaju oblik: zubaca, udubljenja ili ispupćenja. Kod ovih oštećenja potrebno je uzimati u obzir: veličinu — širinu ili dubinu — oblik — broj i raspored individualnih karakteristika.

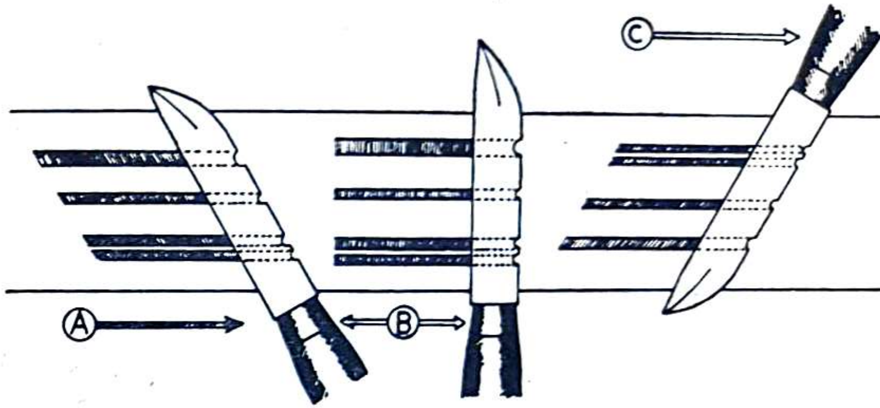

Slika 59 — Mehanizam nastajanja trgova sječiva noža

Mehanizam nastanka tragova alata javlja se u dva osnovna vida:

— f r i k c i j o m ili trenjem koje nastaje jednostrukim ili višestrukim povlačenjem alata po podlozi ili kroz podlogu (otpirači, noževi, sjekire, kosiri, motike, dlijeta, izvijači, pile, turpije);

— k o m p r e s i j o m ili utiskivanjem, pri čemu alat većom ili manjom silom djeluje na podlogu na kojoj ostavlja svoju utisnutu sliku (čekić, vatralj, ušica sjekire, motika, kuke, dlijeto, izvijač).

Za uspjeh vještačenja često je odlučno da li je upotrebljeni alat došao s materijalom na kojemu je ostavio trag u dodir samo j e d a n p u t (npr. presjek ili zasjek sjekirom, jedan udarac čekićem, prosijecanje žice jednim zahvatom kliješta, utisak dlijeta na ladici stola, zasjek sjekirom u lubanju) ili v i š e p u t a (npr. prerez pilom, turpijano mjesto na kojemu se ranije nalazio tvornički broj ili oznaka). U slučaju višestrukog dodira alata s podlogom na istom mjestu na kojemu je trag ostao, mogućnosti vještačenja su minimalne, jer kasniji trag alata uništava raniji.

Tragovi alata ostaju na predmetima samo onda ako je materija iz koje su ti predmeti izrađeni mekša od alata. Tragovi nastali kompresijom ostavljaju na predmetima utiske koji pokazuju oblik cijelog ili dijela upotrijebljenog alata. Tragovi nastali trenjem ostavljaju otiske i ogrebotine karakteristične za određeni alat.

3. Vrste alata

Prema svrsi kojoj služe alati se mogu podijeliti na tri velike grupe:

— alati koji se redovno upotrebljavaju u proizvodnji i domaćinstvu, pa su u konkretnom slučaju upotrijebljeni i pri izvršenju krivičnog djela;

— alati prilagođeni kriminalnim svrhama;

— kvazi-alati ili alati upotrijebljeni ad hoc (npr. poluga).

Najčešće se srećemo s alatima koji se inače upotrebljavaju u domaćinstvu, obrtima, industriji, poljoprivredi, šumarstvu, trgovini i slično. Grupe tih alata ostavljaju specifične tragove i pružaju različite mogućnosti njihove identifikacije pomoću ostavljenih tragova. Zbog toga o nekima od njih treba reći i nešto posebno.

Alati za sječenje s jednom oštricom (sjekire, bradve, dlijeta, noževi, britve) upotrebljavaju se pri oštećenju ili uništenju tuđih stvari (sječe vinograda ili voćnjaka), pri provalama (radi nasilnog ulaženja u prostorije, ili radi nasilnog otvaranja stolova, ormara, kasa), kod ubojstva i teških tjelesnih povreda (u slučaju ubojstva Lovre N. iz sela V. kojega je ubila njegova žena Bara udarcima sjekire po glavi, vještaci su identificirali sjekiru kojom je zadana sjekotina u kosti lubanje). Identifikaciju tih alata omogućavaju vidljiva ili bez povećanja nevidljiva oštećenja oštrice (nazubljenja) koja nastaju pri upotrebi a posebno kod neodgovarajuće upotrebe tih alata.

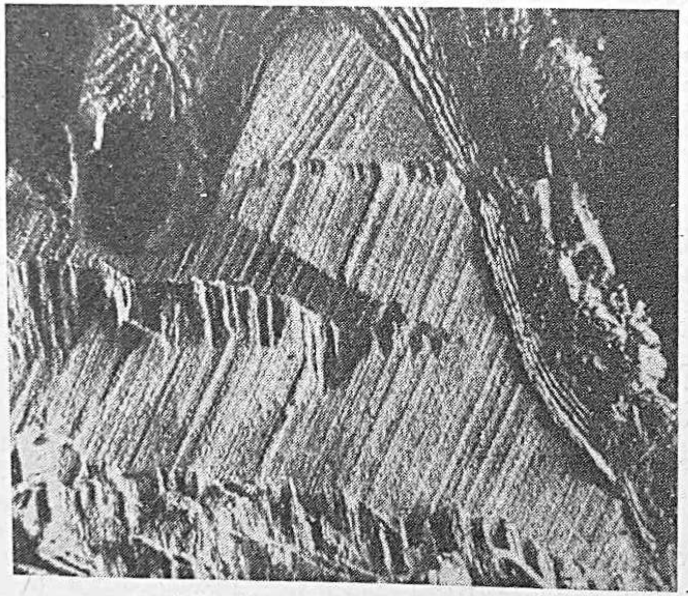

Slika 60 — Trag sječiva sjekire

Alati za sjećenje s dvije oštrice (škare, kliješta za sječenje lima ili žice) upotrebljavaju se kod krađa (krađa telefonske žice), sabotaža (uništenje električnih tvorničkih postrojenja, uništenje linija veze), kleveta, ucjene i neprijateljske propagande (tragovi rezanja papira na kojemu je napisano ucjenjivačko, klevetničko ili neprijateljsko pismo). I ovdje su tragovi na podlozi nastali oštećenjima na oštrici alata.

Alati za zabijanje (čekić, bat, malj, presa). Tragove ostavljaju oštećenja na plohi alata kojom se djeluje na podlogu (glava čekića). Ovi tragovi javljaju se kao udubljenja ili ispupčenja, deformacije prvobitnog izgleda alata uslijed otpadanja komadića materijala, rascvjetavanja glave alata, itd. Takve

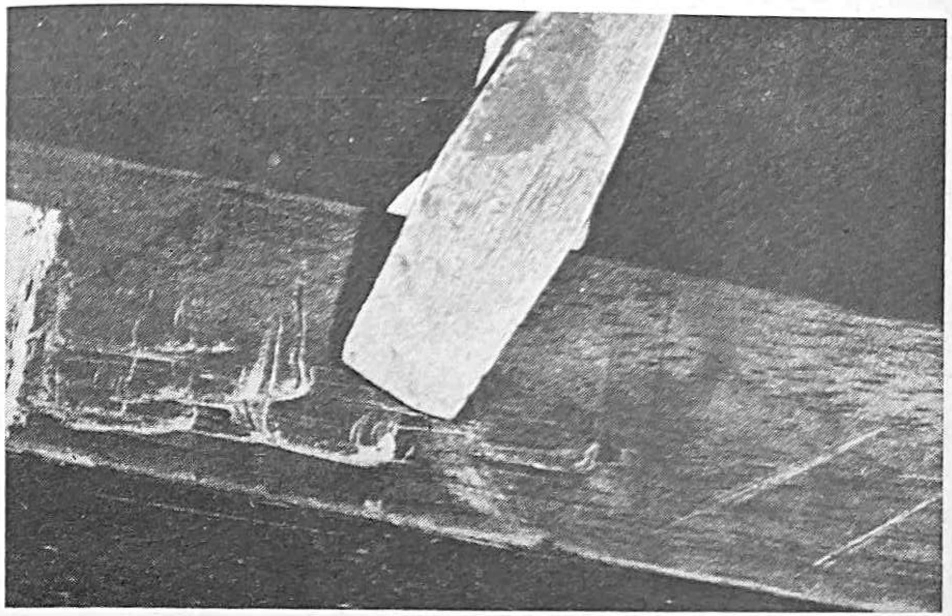

Slika 61 — Tragovi dlijeta na stranici ladice uz bravu nastali prilikom provale

Slika 62 — Tragovi kliješta na podlozi

tragove pronalazimo najčešće kod provala, zatim kod uništenja tuđih stvari i sabotaža.

Izvijači i dlijeta prema načinu upotrebe ostavljaju ili utisnute tragove, ako je pritiskom djelovano na podlogu, ili tragove rezova ako su upotrijebljeni za sječenje.

Tragovi raznih vrsta klliješta nastaju utiskivanjem na podlogu. To vrijedi ako se radi o plosnatim kliještima (npr. za zatvaranje plombi, kod odvrtanja ili zavrtanja matica, kod savijanja dijelova metala), ukoliko se na njima nalaze karakteristična oštećenja i ukoliko pri upotrebi nije došlo do višestrukog uzastopnog hvatanja kliještima, tako da su se tragovi izmiješali.

Tragovi pila i turpija rijetko mogu poslužiti za identifikaciju, jer je način upotrebe tih alata takav da se tragovi miješaju i međusobno poništavaju. Da bi ovi alati mogli biti identificirani treba da imaju izrazita i značajnija oštećenja (manjak jednog zuba na pili, na primjer). Poteškoće se javljaju i kod izrade pokusnog traga, jer trag zavisi od intenziteta pritiska i od kuta pod kojim je pila upotrijebljena.

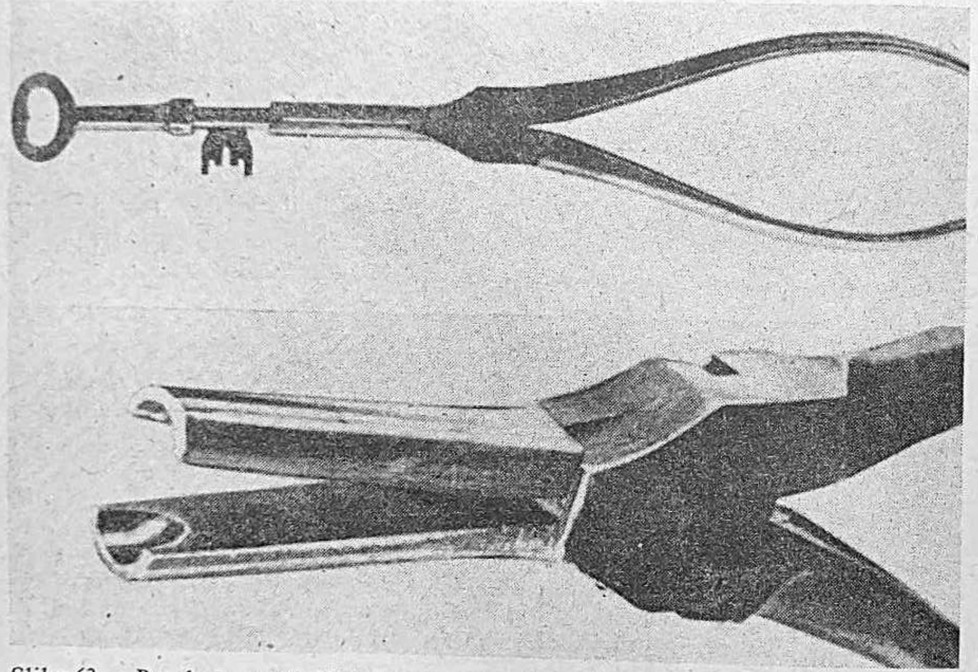

Slika 63 — Posebni provalnički alat za otvaranje vrata u slučaju kada se ključ nalazi u bravi

U alate prilagođene za kriminalne svrhe spadaju: otpirači, balerine, prasečje noge, rezači zakovnica, sekanji, stezaljke, uistini i mnogobrojni drugi. Profesionalni kriminalci potiču usavršavanje ovih alata. Najčešće se upotrebljavaju pri provalama otpirači, stezaljke i uistini za otvaranje vratiju, balerine i prasečje noge za probijanje metalnog oklopa na blagajnama, sekanji pri džeparenjima. Neki od tih prilagođenih alata ostavljaju specifične tragove. Tako se na primjer tragovi upotrebe otpirača javljaju kao ogrebotine na unutrašnjoj strani brave ili na zupcima mehanizma brave. Postojanje tih tragova sigurno utvrđuje da je brava otvorena otpiračem; međutim ako treba identificirati otpirač kojim je to učinjeno, zadatak je mnogo složeniji, jer ostavljeni trag najčešće nema dovoljno individualnih karakteristika. Ako su u bravi ostali odlomljeni dijelovi otpirača, ili ako su ostali dijelovi materijala od kojega je otpirač izrađen, spektografska ispitivanja pružaju vrlo značajne mogućnosti

za identifikaciju. Kod upotrebe balerina i prasečjih nogu srećemo se s dosta mnogobrojnim tragovima koji u većini slučajeva omogućavaju identifikaciju.

U trećoj grupi kvazi-alata najčešće se javljaju metalne poluge najrazličitije namjene. Njima se napadaju lokoti, vrata, prozori; služe pri prekopavanju zida. Ovi alati imaju značajne prednosti za kriminalce jer se ne moraju posebno prilagođavati, mogu se nakon upotrebe ostaviti, bez bojazni da će biti (ukoliko nisu na njima ostavili svoje otiske papilarnih linija) identificirani kao vlasnici tih poluga; njihova je primjena pri provaljivanju gotovo univerzalna. Upotreba ovog kvazi-alata je vrlo česta, posebno na periferiji gradova i u manjim naseljima. Identifikacija ovih alata dosta je otežana jer obično nemaju izraženih individualnih karakteristika.

4. Vrste tragova nastalih prilikom upotrebe alata

U identifikaciji učinilaca krivičnih djela koji su se pri izvršenju djela koristili različitim alatima značajne su tri grupe tragova:

a) Tragovi alata na podlozi omogućavaju da se utvrdi način na koji je krivično djelo izvršeno i vrstu alata koji je upotrijebljen. U slučaju kada se na alatu nalaze takova oštećenja koja imaju karakter individualne karakteristike, može se identificirati ne samo vrsta upotrijebljenog alata nego i individualni alat koji je upotrijebljen. Identifikacija upotrijebljenog alata često nas vodi identifikaciji vlasnika ili držaoca alata a to znači učinioca kriv. djela. Tragovi alata na podlozi mogu u sudskom postupku predstavljati značajan dokaz.

b) Tragovi na alatima nastaju djelovanjem materijala koji je alatom obrađivan, a javljaju se kao oštećenja, ogrebotine, utisci i slično. Prilikom bušenja, rezanja, sječenja, piljenja i drugom upotrebom alata, na njima mogu ostati sitne čestice drva, metala, boje ili laka. Identitet ovih čestica može biti utvrđen odgovarajućim spektografskim metodama ili utvrđivanjem refraktivnog indeksa. Utvrđivanje istovjetnosti čestica materijala na alatu s materijalom na koji je alat djelovao dokazuje da je upravo taj alat upotrijebljen pri izvršenju krivičnog djela, pa se pomoću njega dolazi i do učinioca. Pri upotrebi od alata se mogu odlomiti djelići koji ostaju u materijalu na koji se je djelovalo (komadić odlomljenog otpirača u bravi, komadić odlomljenog svrdla u vratima, odlomljeni zubac pile uz gvozdenu šipku koja je rezana), pa vještačenje odlomljenog djelića i alata može dovesti do identifikacije alata. Na alatima mogu ostati i otisci papilarnih linija nastali pri upotrebi alata, što vodi sigurnom pronalasku učinioca. Ako se učinilac krivičnog djela pri upotrebi alata posjekao, nastali biološki tragovi (npr. krv) mogu poslužiti eliminiranju određenih osoba.

c) Tragovi koji upućuju na vlasnika ili držaoca alata. Prema njemačkom kriminalistu, Fridrichu Kleinschmidtu, kao obilježja ili tragovi te vrste mogu se javiti: oznake proizvođača: tvorničke marke i znakovi, brojevi, način bojenja ili lakiranja; greške u proizvodnji: greške u sirovini, tragovi obrade i dorade, turpijanja, brušenja, poliranja; obilježja vlasnika: imena, znakovi ili brojevi vlasnika, radionice ili radnika kojemu je alat dodijeljen na upotrebu; obilježja upotrebe: oštećenja, popravci; tragovi osobe koja je upotrebljavala alat; otisci prstiju, utisci zubiju, tragovi kose i odjeće. Ovi tragovi i obilježja mogu poslužiti da se utvrdi koja je osoba zadnja upotrebljavala alat, što može imati vrijednost u pronalaženju učinioca.

Za ocjenu dokazne vrijednosti tragova alata interesantno je citirati osudu Vrhovnog suda države Washington protiv Clarka (izrečena 28. IV. 1930), a citirana prema dr. *H. Södermanu* i *J. J. O' Connellu, Modern criminal investigation:*

»Sudovi više nisu skeptični i smatraju da se pomoću znanstvenih metoda može identitet jedne osobe utvrditi na osnovi otisaka prstiju. Ne postoji načelna razlika u upotrebi mikrofotografske snimke da bi se ustanovilo da je alat kojim je načinjen jedan utisak istovjetan s alatom kojim je načinjen pokusni utisak. Vrh jednog sječiva isto je toliko različit od drugoga koliko i papilarne linije na jednoj ruci od papilarnih linija na ruci nekog drugog čovjeka. Ovo je napredno doba. Znanstvena sredstva kojima se raspolaže treba iskoristiti radi hvatanja zločinaca«.

5. Kako se fiksiraju tragovi alata

Tragovi alata pronađeni pri izvršenju krivičnog djela, da bi se mogli vještačiti i poslužiti kao dokaz, moraju biti propisno fiksirani. Potrebno je izvršiti ove radnje:

— Pronađeni trag treba fotografirati tako da se uvijek može utvrditi mjesto ili predmet na kojemu je pronađen. Na taj način se taj trag povezuje s određenim krivičnim djelom i učiniocem.

— U zapisniku o uviđaju i skici treba točno označiti gdje i kakav je trag pronađen.

— Trag se mora fotografirati i u svim svojim detaljima. Zbog toga se uz trag stavlja milimetarsko mjerilo, a pri fotografiranju upotrebljavaju se odgovarajući filteri i dirigirana svjetla.

— Kada je god moguće, u kriminalistički laboratorij treba poslati podlogu ili isjeći dio podloge na kojoj se trag nalazi.

— Kada na istraživanje nije moguće poslati podlogu na kojoj se trag nalazi, trag se mulažira. Pri mulažiranju traga alata nikada se ne služimo gipsom. Za mulažiranje može se — prema okolnostima slučaja — upotrijebiti: zubarski vosak omekšan u vodi, plastelin ili kit omekšan s nekoliko kapi lanenog ulja i gnječen, akrilat ojačan ljepljivom trakom. Prije mulažiranja trag se mora pažljivo posuti tankim slojem talka ili pudera, da se sredstvo mulažiranja ne zalijepi za trag, pa da ga ne možemo skinuti. Profesor *Guven* za uzimanje traga s posječenog drveta predlaže kopiranje papirom (na trag se stavi bijeli papir pa se preko njega prelazi donjim dijelom olovke, onako kako djeca kopiraju novce). Metode mulažiranja tragova alata stalno se usavršavaju.

— Mulažirani otisak treba na odgovarajući način obilježiti, da bi u kasnijem postupku mogao biti identificiran. Isto vrijedi i u slučaju kada je moguće podlogu s tragom poslati u laboratorij. I ovu radnju treba utvrditi zapisnikom.

6. Postupak uspoređivanja

Vještaku za ispitivanje mehaničkih tragova u čiju oblast spada ispitivanje tragova alata — zavisno od konkretne situacije — mogu se postaviti različiti zadaci. Bez obzira na vrstu zadatka vještak najprije temeljito ispituje podlogu na kojoj je trag ostao. Ovo ispitivanje vrši kako slobodnim okom tako i uz pomoć optičkih instrumenata.

Što može vještak u slučaju kada ne raspolažemo spornim alatom?

Na temelju fotografiranih i mulažiranih tragova i uz suradnju kriminalističkog tehničara koji je učestvovao u uviđaju, u određenim slučajevima vještak može utvrditi o kakvoj vrsti alata se radi i kakve bi individualne karakteristike trebao da ima. Ovaj podataka može biti vrlo koristan za dalji operativni rad.

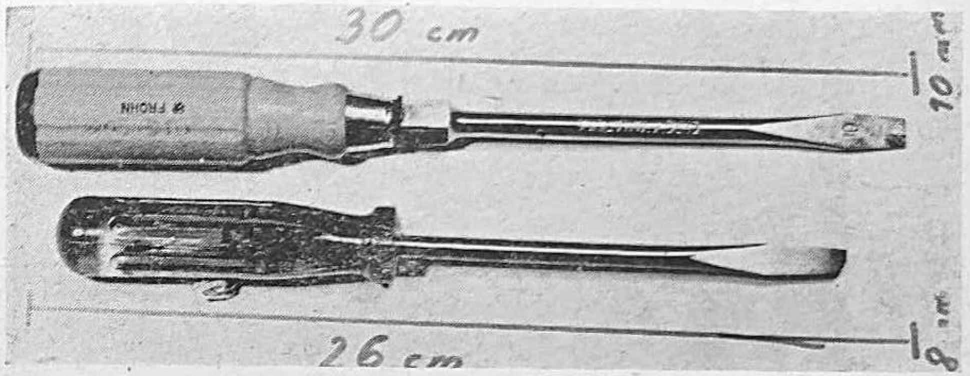

Slika 64 — Tragovi izvijača upotrijebljenih prilikom provale u turističku agenciju omogućili su otkrivanje više značajnih provala

U slučaju kada je pronađen alat za koji se pretpostavlja da je njime prouzrokovan pronađeni trag, vještaku se postavlja zadatak da utvrdi da li je poslani sporni alat onaj kojim je izazvan pronađeni nesporni trag. Temeljitim pregledom uz pomoć optičkih instrumenata i drugih pomagala treba ustanoviti da li se u tragu nalaze individualne karakteristike alata takvog karaktera i opsega da mogu poslužiti za identifikaciju. Ako takvih tragova ima, potrebno je s poslanim spornim alatom na odgovarajućoj podlozi izazvati tragove za uspoređivanje s nespornim tragom. Ovi tragovi za uspoređenje izrađuju se kada je god moguće na istoj podlozi (na dijelu istog stabla posječene voćke, ili na trsu), a kada to nije moguće, izrađuju se u plastelinu, prerađenom vosku i olovu. Neki kriminalisti preporučuju da se na ploču od kaučuka stavi bijeli papir, a preko njega karbon ili indigo-papir i da se preko tog papira s alatom pod određenim kutom ostave tragovi. Pri izazivanju pokusnih tragova mora se paziti da alat bude upotrijebljen pod približno istim kutom i istim intenzitetom pritiska kao kod nespornog traga. Sporni i nesporni trag pažljivo se ispituje na usporednom mikroskopu. Pri uspoređivanju osim opće geometrijske podudarnosti u toku linija traga treba utvrđivati i posebnu podudarnost svakog udubljenja ili ispupčenja traga po obliku, visini i dubini. Upravo ove individualne karakteristike imaju najveću vrijednost za identifikaciju. Rezultati dobiveni uspoređivanjem fotografiraju se foto-aparatom pričvršćenim na komparativni mikroskop. Kada je god moguće radi veće zornosti dokaza, sporni trag se snimi na prozirnu traku, koja se jednim dijelom prilijepi na snimku nespornog traga tako da se vidi u kojim se općim i posebnim karakteristikama podudaraju sporni i nesporni trag (postupak superpozicije). Usporedni mikroskopi za ispitivanje mehaničkih tragova u posljednjem desetljeću znatno su usavršeni: omogućeno je okretanje traga u svim pravcima, za mjerenje kutova rezova stavlja se posebni goniometar koji omogućava precizna mjerenja, omogućena je upotreba filtera, usavršen je sistem osvjetljavanja predmeta, itd.

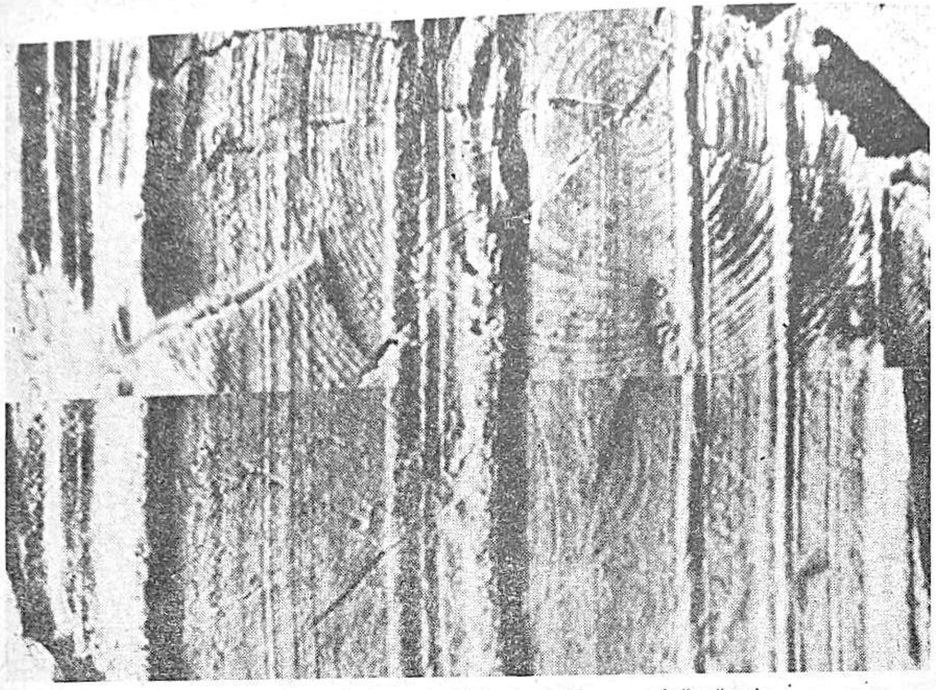

Slika 65 — *Sporni i nesporni trag sjekire — vještačenje*

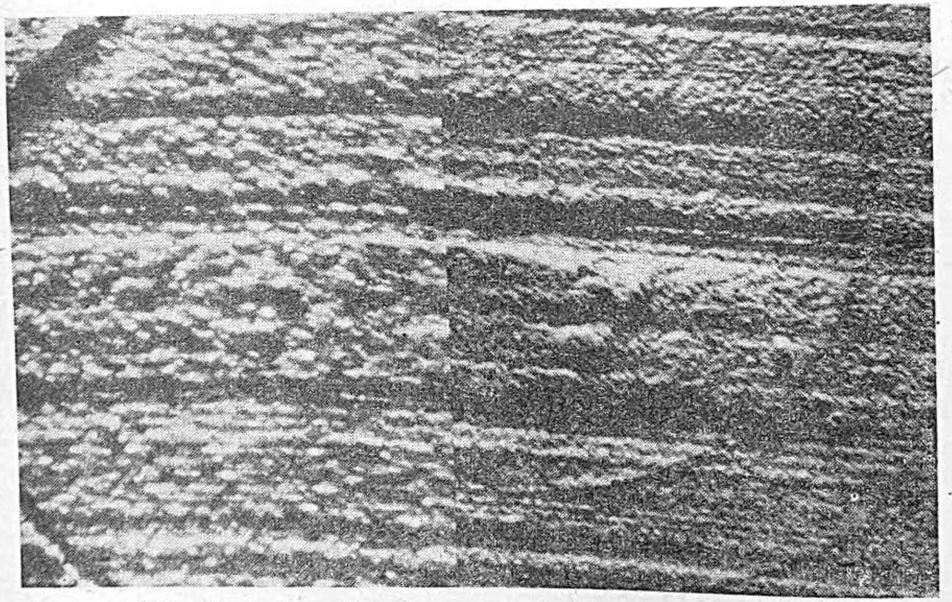

Slika 66 — *Uspoređivanje spornog i nespornog traga kosira*

Osim vještačenja mehaničkih tragova — a u svrhu što egzaktnijih nalaza — ako su na alatu pronađeni djelići materijala koji potječu od predmeta na

kojima je trag ostavljen, provjerava se odgovarajućim metodama istovjetnost tog materijala s materijalom podloge od koje potječe.

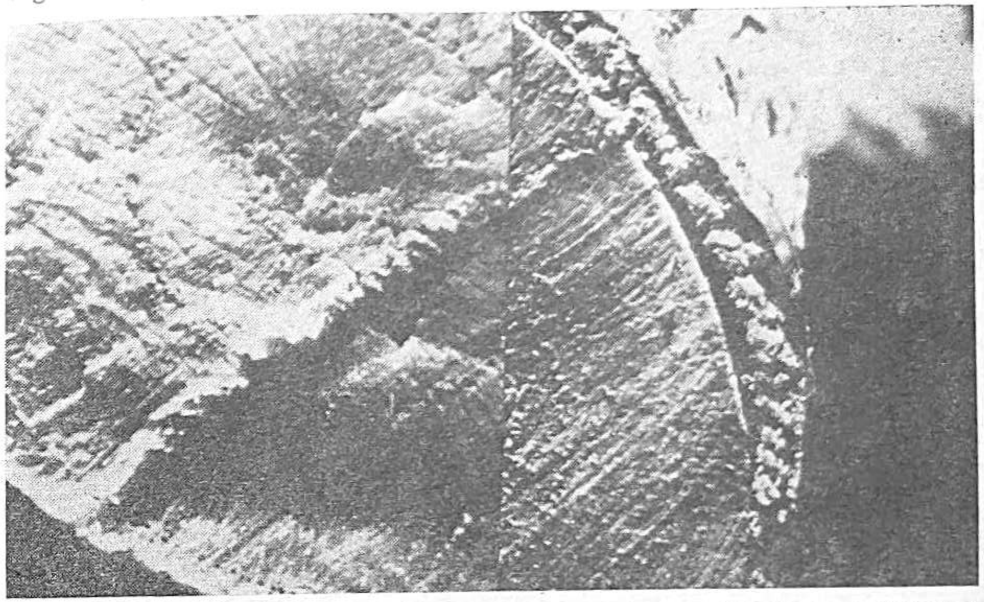

Slika 67 — *Uspoređivanje spornog i nespornog traga vinogradskih škara na uništenoj vinovoj lozi*

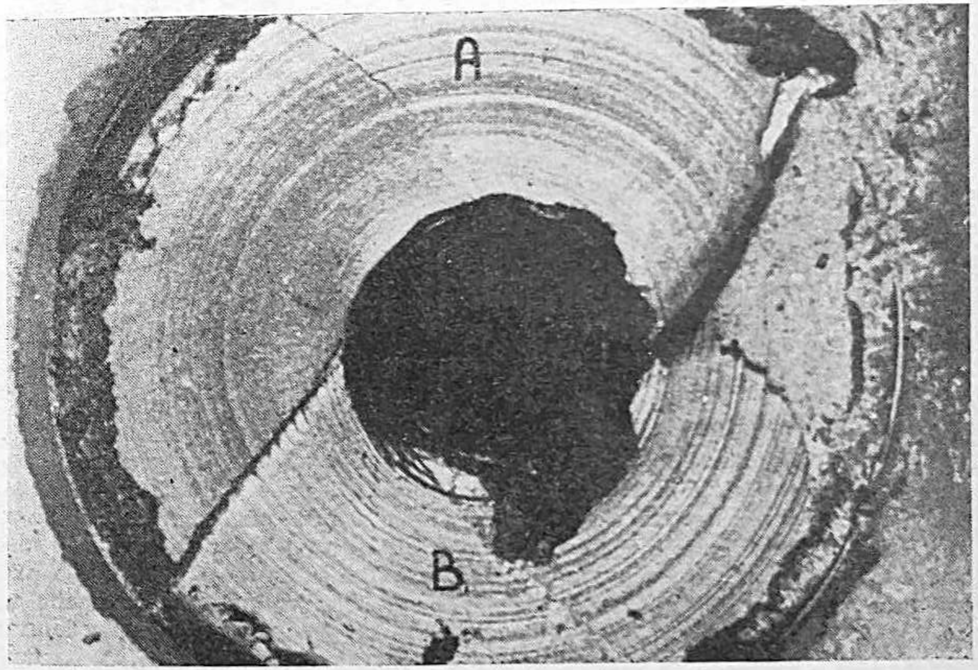

Slika 68 — ***Izazvani tragovi deformacija na pojedinim površinama svrdla omogućili su identifikaciju svrdla upotrebljenog pri provali***

Za ocjenu istovjetnosti dvaju tragova odlučna je individualnost traga. Što je trag karakterističniji, to je lakše i sigurnije utvrditi njegovu istovjetnost. Pri tome valja imati na umu da nije moguće utvrditi istovjetnost u svakom pojedinom detalju. Većina vještaka usvaja (na temelju računa vjerojatnosti) gledište da su dva traga identična ako su istovjetna npr. u 60 linija od mogućih 100. Ako se od sto mogućih podudarnih linija podudaranje utvrdi u 40, tada se, ukoliko ne postoje posebna krakteristična individualna oštećenja, ne može govoriti o identičnosti. Podudarnost i u samo nekoliko linija može biti dokaz identiteta, ako ove linije čine visoki postotak od ukupnog broja postojećih linija.

7. Krivična djela kod kojih se javljaju ovi tragovi Sva ona krivična djela pri čijem izvršenju su upotrebljavani alati mogu biti razjašnjena pronađenim i vještačenim tragovima. Ovi tragovi su tipični kod krivičnih djela krađe teških krađa (provala), oštećenja ili uništenja tuđih stvari, sabotaža i diverzija ucjene, klevete, falsifikata, posluge automobila, a atipični kod ubojstava i drugih krivičnih djela.

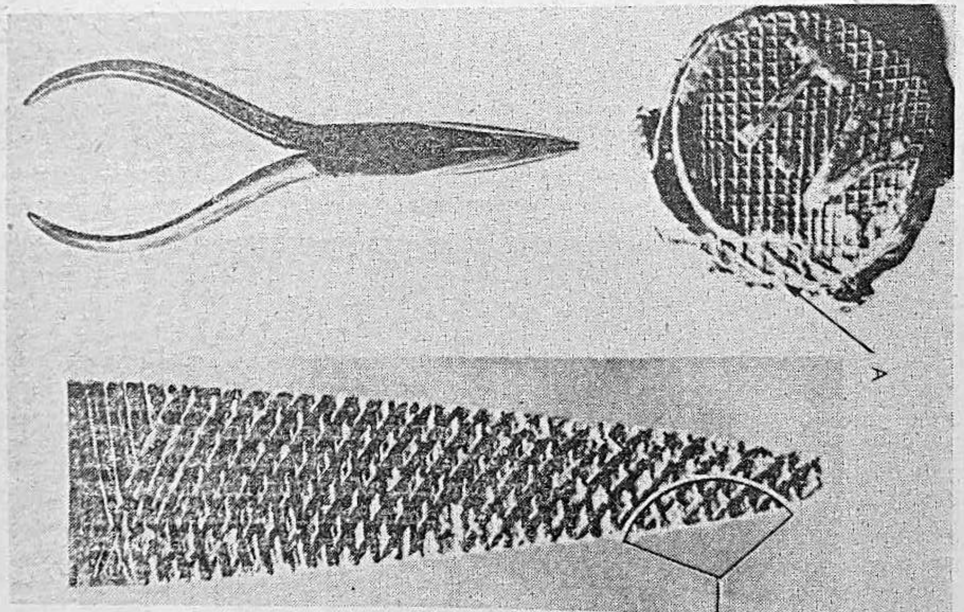

Slika 69 — Tragovi kliješta na plombi

Na primjeru posluge motornim vozilom i saobraćajnih delikata pokazat ćemo kako su ovi tragovi mnogobrojni i raznovrsni. Pri nasilnom ulazu u vozilo obično se forsira leptir staklo, prozori i vrata; pri tome se upotrebljavaju različiti alati koji ostavljaju tragove. Ako se na upravljačkom mehanizmu nalaze uređaji koji onemogućavaju nelegalno stavljanje vozila u pokret, pri uklanjanju tih zaštitnih uređaja ostaju tragovi. Ako se pri stavljanju vozila u pokret upotrijebi patvoreni ključ ili otpirač, ostat će tragovi. Pod određenim okolnostima, nakon saobraćajnih delikata, krivci su zainteresirani da na upravljačkom mehanizmu i mehanizmu za kočenje namjerno izvrše izmjene, koje ostavljaju tragovi upotrijebljenog alata. Pri oštećenju guma, u namjeri

da se izazove dojam da je došlo do ekplozije guma, ostaju tragovi alata kojim je oštećenje guma izvršeno. Ista je situacija i kod namjerne izmjene stvarnog stanja na farovima i stop-lampi.

Ovaj primjer najbolje pokazuje kako pri izvršenju krivičnih djela često dolazi do upotrebe alata.

8. Neke praktične upute Pri provođenju uviđaja potrebno je posvetiti posebnu pažnju traženju tragova alata. Pri tome se služimo povećalom, dirigiranim svjetlom, a u određenim okolnostima i UV zrakama.

Mjesto na kojemu je pronađen trag fotografirati, unijeti u skicu i opisati u zapisniku o uviđaju.

Ako se radi o mikro tragovima zatražiti stručnu pomoć kriminalističkih tehničara ili vještaka, a do dolaska stručnjaka trag osigurati od mogućih oštećenja.

Nakon mulažiranja traga otisak traga staviti u čvrstu kutiju da ne dođe do oštećenja traga prilikom transporta. Mulažirani trag na pogodan način posebno obilježiti da se uvijek može identificirati kao trag u vezi s određenim krivičnim djelom.

Kada je potrebno pronaći alat kojim je trag izazvan, najprije i brzo pribaviti mišljenje vještaka o kakvoj se vrsti alata radi te kakve posebne karakteristike bi taj alat mogao imati.

Pri oduzimanju sumnjivih alata paziti da se na alatu ne unište eventualno postojeći tragovi (sitne čestice boje, metala) koji su nastali upotrebom alata pri izvršenju krivičnog djela. Svaki alat pojedinačno zapakovati, tako da ne dođe do trenja alata i ambalaže, i posebno ga i na pogodan način (npr. vezivanjem ceduljice) označiti: kojoj osobi pripada i povodom kakvog se istraživanja privremeno oduzima.

Vještačenje tragova alata je specijalizirano i vrši se u republičkim kriminalističkim laboratorijima.

16. TRAGOVI VATRENOG ORUŽJA

Krivična djela lišavanja života spadaju u najteža, takozvana kapitalna krivična djela. Za njihovo izvršenje moguće je pod određenim uvjetima izreći smrtnu kaznu. Za obitelj žrtve posljedice krivičnog djela ubojstva su teške, jer im često otvaraju emotivne, ekonomske i druge probleme, naročito ako je žrtva hranilac obitelji.

Zbog toga (a i zbog drugih složenih razloga) javnost odlučno traži da se otkrije, uhvati i privede kazni učinilac ovakvog krivičnog djela.

Kod kriminalnog lišavanja života često se upotrebljava vatreno oružje. Upotrebu vatrenog oružja imamo i kod samoubojstava i nesretnih slučajeva. Ovu trilemu često razrješavamo upravo ispitivanjem vatrenog oružja. Ukupan broj svih slučajeva u kojima je vatreno oružje uzrokovalo smrt određenih osoba penje se samo u SR Hrvatskoj na nekoliko stotina.

Zbog toga ispitivanja vatrenog oružja i njegovih tragova zauzimaju značajno mjesto među kriminalističkim vještačenjima. Stalan napredak znanosti i tehnike i mnogobrojna istraživanja vatrenog oružja u pojedinim zemljama i zavodima obogaćuju kriminalističku obradu i istragu sve novim i efikasnijim mogućnostima. Razumljivo je da pretežan broj pitanja u provođenju vještačenja vatrenog oružja spada u užu oblast specijaliziranih vještaka.

U Zavodu za kriminalistička vještačenja i kriminološka ispitivanja u Zagrebu izvršeno je do konca 1970. godine 858 vještačenja vatrenog oružja, njegovih tragova i balističkih osobina.

1. Primjeri

Josip K. iz sela Jesenje Gornje nađen je prostrijeljen vatrenim oružjem. Mnoge okolnosti govorile su za samoubojstvo. Kraj lešine pronađen je pištolj »Gaser« kalibra 8 mm, a iz tijela izvađeno zrno kalibra 7,65 mm. Trebalo je utvrditi da li je iz nađenog pištolja pucano i da li je moguće iz tog pištolja ispaliti metak 7,65 mm. Vještačenjem je utvrđeno da je iz »Gasera« pucano pred kratko vrijeme, da je iz njega moguće isplati metak kalibra 7,65 mm, da u tom slučaju na zrnu ne ostaju karakteristični tragovi žljebova cijevi te da je s obzirom na kratku udaljenost potrebnu pri samoubojstvu moguće usmrćenje i na ovaj način.

— Ljuban Ž. iz Bijele Vode pucao je na provalnika kojega je zatekao pri provali u njegov stan i ubio ga. Radi krivično-pravne ocjene postupka Ljubana Ž. trebalo je utvrditi da li je ulazna rana na prednjoj ili stražnjoj strani prsnog koša, jer sudsko-medicinski nalaz nije davao siguran odgovor na ovo pitanje. Izvršeno je vještačenje radne bluze koju je provalnik nosio pri provali, na postojanje ostataka barutnih čestica, pa je utvrđeno da se ulazna rana nalazi na prednjoj strani prsnog koša.

— U okolici Jastrebarskog ubijeni su iz vatrenog oružja Josip i Franjo J. Na mjestu događaja pronađene su dvije čahure. Za ubojstvo je okrivljen Stjepan G. Pretragom je kod njega pronađena vojnička puška s podrezanom cijevi. Vještačenjem je dokazano da su čahure pronađene na mjestu ubojstva ispaljene iz puške pronađene kod Stjepana G.

— Jakov J. iz Severovca ranjen je vatrenim oružjem. Oštećeni je tvrdio da ga je ranila nepoznata osoba, a neke okolnosti su govorile u prilog samoranjavanju. Na vještačenje su dostavljeni Jakovljev kaput i košulja na kojima su utvrđene čestice baruta, čiji je raspored govorio za to da je metak opaljen iz neposredne blizine. Oštećeni je nakon toga izjavio da se bojao priznati da se sam ranio, jer nije imao dozvolu za držanje vatrenog oružja.

— Iz stručno postavljenog zahtjeva suca Okružnog suda u Osijeku — povodom jednog ubojstva — da se izvrši vještačenje vatrenog oružja, proizlazi kako takav zahtjev može biti složen i raznovrstan:

1. da li je zrno, nađeno na mjestu događaja, ispaljeno iz pištolja »Walter« br. 5231;

2. da li je zrno čahure, nađene na mjestu događaja, ispaljene iz pištolja »Walter« br. 5231;

3. u kojem smjeru i kako daleko padaju čahure ispaljene iz ovog pištolja, posebno u slučaju pojedinačne paljbe;

4. može li pištolj »Walter« br. 5231 da opali sam, bez potezanja za okidač, ako bi ga se, na primjer, naglo trglo iz pojasa držeći ga za korice, ali tako da se njime ne udari ni u kakav predmet;

5. da li je pištolj »Walter« br. 5231 u ispravnom stanju i mora li se prilikom svakog pucanja potegnuti za obarač;

6. s kolike udaljenosti treba biti hitac ispaljen da ostanu tragovi baruta.

Vještačenjem je utvrđeno:

— da su zrno i čahure, nađene na mjestu događaja, ispaljeni iz pištolja »Walter« br. 5231 (odgovor na pitanje 1. i 2.);

— da smjer i udaljenost izbacivanja čahura zavisi od kuta koji zatvaraju uzdužna os pištolja i površina tla (pitanje 3);

— da pištolj »Walter« br. 5231 ne može ni s napetim okidačem opaliti bez pritiska na okidač u jačini od 3,39 kg (pitanje 4);

— ispitivani pištolj je ispravan (pitanje 5);

— čestice baruta i barutni plinovi u konkretnom slučaju ostavljaju vidljive tragove do 80 cm udaljenosti (pitanje 6).

2. Vrste vatrenog oružja

Vatreno oružje koje se upotrebljava pri izvršenju krivičnih djela može se podijeliti na nekoliko vrsta. Od vrste vatrenog oružja, njihovih osobina i karakteristika zavise mogućnosti i metode ispitivanja. Zbog toga je nužno da razlikujemo osnovne vrste vatrenog oružja klasificiranog i za potrebe kriminalističkog vještačenja. Vatrena se oružja dijele na:

a) dugo vatreno oružje (vojničko i lovačko),

b) kratko ili ručno vatreno oružje (revolveri i pištolji),

c) prerađeno ili ručno izrađeno vatreno oružje,

d) skriveno vatreno oružje i oružje s prigušivačima.

a) U dugo vatreno oružje spadaju razni tipovi pušaka. Suvremena puška ima dosta dugu razvojnu povijest. Najstarija oružja slična pušci javljaju se već u XIV. stoljeću pod imenom arkebuze. Slijede muskete, pa kremenjače koje su se upotrebljavale dva stoljeća. Bitna usavršavanja omogućena su pronalaskom kapisle (početkom XIX. stoljeća). Prva je puška ostraguša Dreyseova tipa, kalibra 16 mm. Slijede francuski tip »Chassepot« i tip »Mauser«.

Među puškama najznačajniji su različiti tipovi vojničkih pušaka. Cijevi puške su s unutrašnje strane nažlijebljene i obično imaju 4—6 žljebova koji teku paralelno i helokoidalno (uvijeno). Ovi žljebovi služe da se zrnu po izlasku iz usta cijevi dade vrtnja po uzdužnoj osovini i tako spriječi prevrtanje, da se ostvari potpunije sagorijevanje baruta i time poveća probojna snaga zrna. Kalibri vojničkih pušaka (promjer zrna izražen u milimetrima ili inčima) su različiti (7,9—6,5—7,6—8 mm).

Lovačke puške razlikuju se od vojničkih najprije po tome da li imaju glatku ili nažlijebljenu cijev. Lovačke puške s glatkom cijevi zovu se sačmare, upotrebljavaju se u lovu na nisku divljač, a ako se pune samo jednom olovnom kuglom (»idealka«) i za krupnu divljač. Obično imaju dvije cijevi. Lovačke puške s nažlijebljenom cijevi zovu se lovački karabini, njima se ispaljuje zrno kao i kod vojničke puške, a upotrebljavaju se u lovu na visoku divljač. Postoje i kombinirane lovačke puške iz kojih se može ispaljivati i sačma i zrno. Tako na primjer »driling« ima dvije cijevi za sačmu, a ispod njih treću nažlijebljenu cijev za zrno.

Posebnu vrstu pušaka čine malokalibarske puške (kalibar 5,6) koje se upotrebljavaju za gađanje u sportu, ali ih upotrebljavaju i zvjerokradice. Zračne puške upotrebljavaju se isključivo za sportske svrhe, javljaju se u raznim kalibrima (4—9 mm), djeluju na komprimirani zrak, no na udaljenosti 10—15 metara probijaju jelovu dasku od 1 cm pa mogu biti opasne i prouzrokovati teške tjelesne povrede.

b) Kratko vatreno oružje naziva se i ručno, jer se njime po pravilu rukuje jednom rukom. Dijeli se na revolvere i pištolje.

»Revolver je ručno vatreno oružje na čijem se kraju cijevi nalazi bubanj podijeljen na nekoliko valjkastih pregrada koje se pri okretanju bubnja naizmjenično stavljaju u položaj produžetka cijevi i mehanizam za brzo i uza-

stopno pucanje« (dr. Söderman i O'Connell). Najpoznatije tvorničke marke revolvera jesu: »Colt«, »Smith-Wesson«, »Winchester« i »Nagan«. Pretežno se upotrebljavaju u SAD i SSSR. Poslije II. svjetskog rata znatan broj tih revolvera ostao je i u zemljama Evrope u kojima do tada nije bio uobičajen. Javlja se u različitim kalibrima koji se za američko oružje izražavaju u inčima (0,22—0,25—0,32—0,38—0,44—0,45). Kalibar 0,38 inča približno odgovara evropskom kalibru 9 mm;

»Automatski pištolj (bolje rečeno poluautomatski) je ručno vatreno oružje kod kojega se čaura ispaljenog metka izbacuje napolje, a novi metak iz šaržera ubacuje u ležište pomoću plinova nastalih prethodnom eksplozijom. Šaržer je obično smješten u dršci ili rami pištolja a može da bude i zaseban dio mehanizma« (dr. Söderman i O'Connell). Ovo je pretežno evropsko oružje. Najpoznatije su tvorničke marke: »Walter«, »Bereta«, »Mauser«, »Luger«, »FN«, »Zbrojovka«, »TT«, »Browning«. Evropski su kalibri 5—5, 6—6, 35—7, 65—9—11 i 12 mm.

Prednost revolvera pred pištoljem je u tome što kod revolvera ne može doći do zaglavljenja metka koji bi omogućio dalje pucanje, niti je potrebno neispravni neispaljeni metak najprije izbaciti da bi se moglo pucati. Pištolj ima prednost u tome da je moguće brzo zamijeniti šaržer nakon ispaljivanja jednog šaržera, dok je za zamjenu metaka u bubnju kod revolvera potrebno više vremena. Osim toga, pištolj je moguće nositi manje upadljivo od revolvera (bubanj).

S ciljem uspješnijeg ispitivanja vatrenog oružja vrši se njegovo klasificiranje. Kao elementi klasifikacije uzimaju se: kalibar, način paljenja kapisle (centralno, obodno i na iglu — kod suvremenog oružja javlja se samo centralno paljenje), broj žljebova i polja u cijevi, veličina nagiba žljebova. Uz pomoć tih klasifikacionih elemenata izrađuju se posebni atlasi oružja sa svim potrebnim podacima. Za evropska oružja najpotpuniji je i najpoznatiji Mazger-Hessov atlas vatrenog oružja, a u SAD Smithov. Oba se javljaju u obliku kartoteke. Za uspješnu upotrebu ovih atlasa pri kriminalističkim ekspertizama potrebne su zbirke vatrenog oružja.

Osim opisanih javljaju se i posebne vrste pištolja namijenjene posebnim svrhama. Tako na primjer postoji posebna vrsta pištolja koji izazivaju vrlo jak prasak, ali ne izbacuju zrno i služe zastrašivanju. Razni tipovi plinskih pištolja imaju metak punjen punodimnim barutom i nekim kemijskim omamljujućim sredstvom, izazivaju jaki prasak a u zatvorenoj prostoriji onemogućavaju napadača. Upotrebljavaju ih građani u cilju svoje zaštite ili policijski službenici u savladavanju otpora da bi izbjegli upotrebu ubistvenog vatrenog oružja. Posebni tip pištolja su posebni raketni pištolji za ispaljivanje signalnih raketa. Posebno konstruirani, ti pištolji mogu izbacivati i dimne i suzne bombe, pa se upotrebljavaju pri uspostavi javnog reda i mira. Budući da i ova oružja mogu biti upotrijebljena pri izvršenju krivičnog djela ili pri samoubojstvu, potrebno je da znamo za njihovo postojanje.

c) Prerađeno i ručno izrađeno vatreno oružje može biti i kratko i dugo. Najčešće se prerađuju vojničke puške skraćivanjem kundaka i cijevi da bi se mogle skriveno nositi (tzv. »štucevi«). Takvo oružje redovno upotrebljavaju zvjerokradice, a kod nas se češće upotrebljava i kod razbojstava. Znatan broj ubojstava izvršen je prerađenim puškama. Kod kratkog vatrenog oružja rjeđe se radi o prerađivanju a češće o ručnoj izradi. U nekim našim krajevima s dugom tradicijom izrade vatrenog oružja mnogi kovači su u stanju

da od komada cijevi puške ili cijevi pištolja izrade vatreno oružje. Kako su i ovdje česte improvizacije, dolazi pri upotrebi tog oružja do samoranjavanja i ubojstava iz nehata. Kod vršenja krivičnih djela ova vrsta vatrenog oružja je sve rjeđa. Jedan od razloga za ranije široko razvijenu ručnu izradu vatrenog oružja bila je naglašena želja za posjedovanjem vatrenog oružja u mnogim našim krajevima. Znatno šire mogućnosti legalnog pribavljanja vatrenog oružja, kao i dosta raširena ilegalna trgovina vatrenim oružjem proizvedenim i nabavljenim u inozemstvu sve više ograničavaju potrebu ručne izrade vatrenog oružja.

d) Sakriveno oružje gotovo pripada prošlosti. Najčešće se radi o puškama skrivenim u štapovima koje mogu ispaliti jedan metak. U našim kriminalističkim muzejima može se vidjeti dosta takvog oružja. Na području SR Hrvatske posljednji put je takvo oružje pronađeno kod jedne razbojničke grupe u Zagrebu prije 15 godina, a ni onda nije bilo upotrijebljeno. Kriminalac koji bi se danas pojavio na ulici sa štapom u kojemu je sakrivena puška, već samim tim što nosi štap izazvao bi pozornost. Međutim, zamisao o sakrivenom oružju nije napuštena u kriminalnim krugovima, nego je dobila nove oblike i rješenja. Gotovo u cijeloj Evropi zabilježeni su slučajevi upotrebe vatrenog oružja skrivenog u naliv-peru i sličnim predmetima svakodnevne upotrebe. Do toga je došlo vjerojatno kao posljedica pronalaženja sakrivenih sredstava diverzije iz drugog svjetskog rata.

Mnoge nove opasnosti krije kriminalna upotreba vatrenog oružja s prigušivačima. Takva upotreba vatrenog oružja u pravilu je kriminalna jer je upotreba prigušivača nedopuštena. Prigušivači su posebne navlake u obliku cijevi, izrađene od gume, koje se stavljaju na produžetku cijevi vatrenog oružja. Svrha im je da što je moguće više priguše prasak koji prati ispaljivanje zrna iz vatrenog oružja. Prigušivači se češće javljaju kod kratkog vatrenog oružja, ali ima ih i za dugo vatreno oružje. U našoj zemlji su ih prvi upotrijebili fašistički i nacistički diverzanti.

3. Dijelovi vatrenog oružja važni za identifikaciju

Neki dijelovi vatrenog oružja bitni su za kriminalističke ekspertize jer ostavljaju karakteristične tragove koji mogu poslužiti za identifikaciju. To su cijev vatrenog oružja, udarna igla, čelo zatvarača, izvlakač i izbacivač, zatim zrna, čaure i ostaci barutnih čestica i plinova.

Cijev vatrenog oružja izrađuje se od komada čelika koji se odgovarajućim alatima buši. U unutrašnji dio cijevi (osim kod lovačkih pušaka sačmara) urezuju se žljebovi (4—6) između kojih se stvaraju »kopna« ili »polja«. Ovi žlijebovi su pod određenim kutom nagnuti na lijevu ili desnu stranu. Broj žljebova, njihova dubina, kut nagiba lijevo ili desno karakteristični su za pojedine tipove oružja i pojedine proizvođače. Pri izradi cijevi dolazi uslijed istrošenosti alata, grešaka u materijalu i drugih razloga do minimalnih odstupanja koja nemaju nikakvog utjecaja na ispravno funkcioniranje oružja, ali su do daljnjih individualnih karakteristika oružja koja, također ,nemaju utjecaja ristike određenog vatrenog oružja. Upotrebom, čišćenjem i rđanjem dolazi do novih individualnih oštećenja ili se ranija oštećenja povećavaju. Tako dolazi do daljnjih individualnih karakteristika oružja koja, također, nemaju utjecaja na ispravno funkcioniranje oružja. Ove individualne karakteristike u unutrašnjosti cijevi prenose se na zrno pri njegovu prolazu kroz cijev. Zrno je uvijek

izrađeno od mekšeg materijala nego što je cijev: nešto malo je veće od promjera cijevi, pa kada pod velikim pritiskom barutnih plinova prolazi kroz cijev, na njemu se urezuju ne samo postojeći žljebovi nego i sva individualna oštećenja.

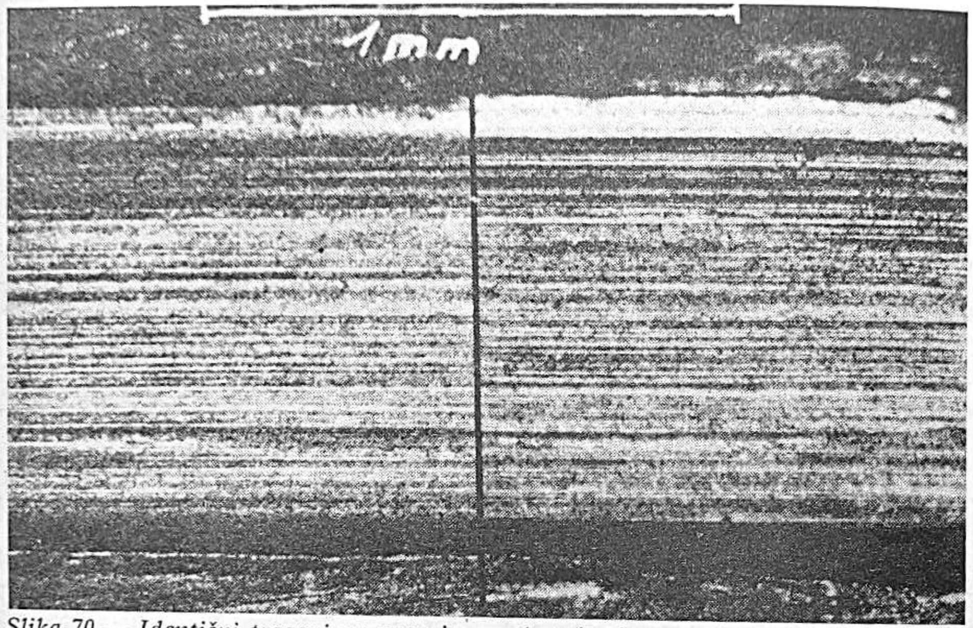

Slika 70 — Identični tragovi na zrnu izazvani grebenima u cijevi pištolja pokazuju da se radi o zrnima ispaljenim iz istog pištolja

U d a r n a   i g l a,   č e l o   z a t v a r a č a,   izvlakač   i   i z b a c i v a č ostavljaju tragove na čauri. Svaki se metak sastoji od zrna, čaure i barutnog punjenja. Čaura ili »hilzna« izrađuju se pretežno od mjedi, ali ima čaura izrađenih i od željeza i drugih metala ili slitine. Čaure se izrađuju u raznim oblicima i kalibrima. Čaure pružaju najviše mogućnosti za identifikaciju vatrenog oružja. Na donjem dijelu čaure, koji se naziva i glava čaure, gotovo su redovno označeni proizvođač, kalibar i godina proizvodnje. Na dijelu cilindra čaure (uz glavu čaure) nalazi se kružno udubljenje različite dubine i oblika (svojstveno određenoj proizvodnji i tipu). Na glavi čaure nalazi se kapisla u koju udara udarna igla koja izaziva paljenje baruta i time izbacivanje zrna. Sve operacije ispaljivanja ostavljaju tragove na čauri. Udarna igla ostavlja svoj trag na kapisli koji se razlikuje najprije s obzirom na način paljenja. Danas gotovo isključivo prevladava centralno paljenje, što znači da će manje ili više u sredini kapisle ostati trag udarne igle. Iako je udarna igla centrirana, ona upotrebom više ili manje odstupa od strogog centra. Ta mikro odstupanja mogu biti karakterističan trag. Oštećenja na vrhu udarne igle također mogu ostavíti karakteristične mikro tragove. Tako tragovi udarne igle često bitno doprinose identifikaciji oružja.

Drugu grupu tragova na čauri ostavlja čelo zatvarača. Čelo zatvarača mora biti precizno izrađeno pa se radi toga nakon strojne obrade ovog dijela vrši ručno dotjerivanje alatom koji redovno ostavlja individualne tragove. O tome

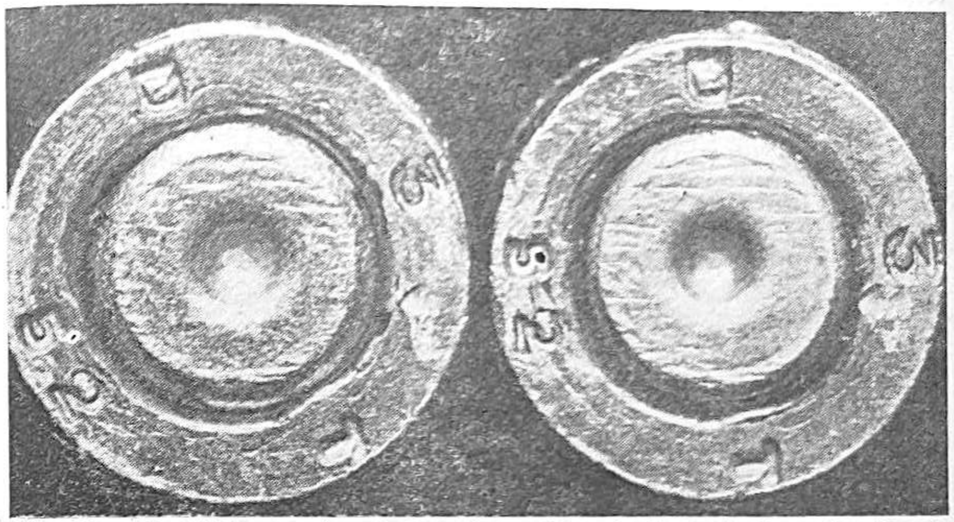

Slika 71 — Identični tragovi na glavama čaure dokazuju da su obe čaure ispaljene iz istog pištolja

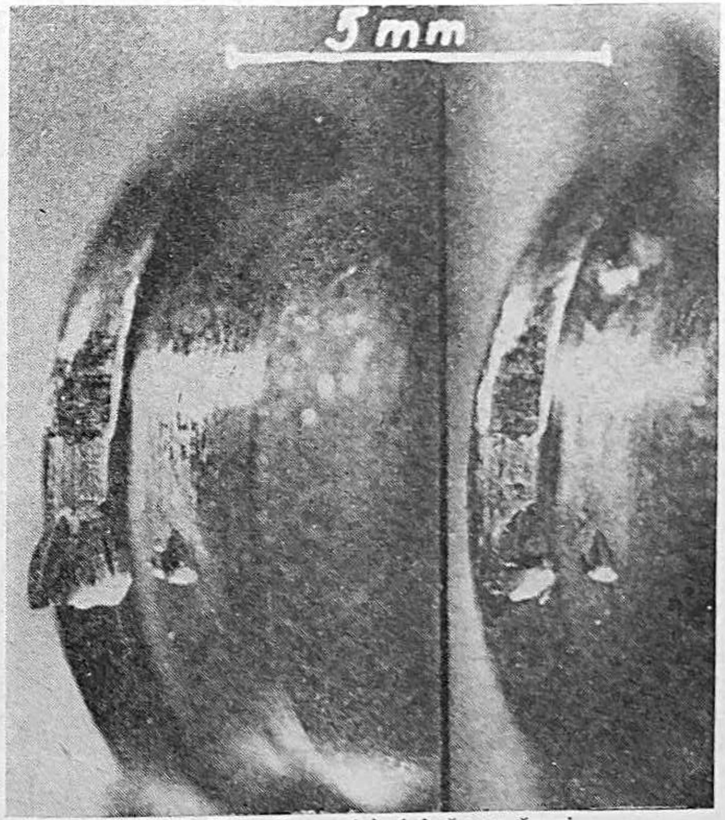

Slika 72 — Tragovi izvlakača na čauri

se možemo uvjeriti ako čelo zatvarača promatramo uz pomoć povećala. Kako ovi tragovi na čelu zatvarača dospijevaju na glavu čaure? Kada udarna igla izazove paljenje baruta, u čauri se razvijaju barutni plinovi koji djeluju na sve strane; prema tome i glava čaure biva velikom silom pritisnuta na čelo zatvarača koji je sprečava da se pomakne unatrag. Uslijed ovog pritiska na glavi čaure nastaju utisci svih ogrebotina i ispupčenja na čelu zatvarača. Čelo zatvarača biva preslikano na glavu čaure. Pri postojanju individualnih karakteristika na čelu zatvarača (a one su redovne) na čauri nastaju tragovi podobni za identifikaciju.

Tragovi i z v l a k a č a ekstraktora nastaju na prednjem dijelu oboda čaure tako što je izvlakač prihvatio čauru ispaljenog metka za obod pri glavi čaure — da bi ga uz pomoć i z b a c i v a č a ejektora izbacio iz cijevi i na njegovo mjesto ubacio novi neispaljeni metak. Cio ovaj postupak omogućava djelovanje barutnih plinova i opruga. Pri tome i izvlakač i izbacivač redovno ostavljaju mikro tragove na čauri koji se javljaju u obliku zareza i ogrebotina. Ti tragovi kod velikog povećanja daju otiske dijelova izvlakača i izbacivača koji su bili u dodiru s čaurom.

B a r u t se upotrebljava kao eksplozivno sredstvo kojim se pune meci i čija je svrha da nakon zapaljenja (putem kapisle) velikom silom izbaci zrno metka. Za punjenje metaka upotrebljava se crni barut, bezdimni barut i polubezdimni barut; svaki ima različiti kemijski sastav. Danas se pretežno upotrebljava bezdimni barut. Pri ispaljivanju zrna razvija se od usta cijevi oblak barutnih plinova koji se taloži na bliže predmete. Barutni plinovi sadrže i nesagorive čestice. Ove čestice mogu se naći na vatrenom oružju, na ruci kojom je ispaljeno vatreno oružje, oko rane zadane vatrenim oružjem i na onom dijelu odijela gdje je metak udario — sve pod uvjetom da se ne radi o većoj udaljenosti od usta cijevi do predmeta. Ove čestice mogu biti identificirane kemijskim metodama, jer barut sadrži nitrite i nitrate koji se mogu identificirati. Ova ispitivanja dolaze do praktične primjene kada treba utvrditi da li je pred kraće vrijeme (najviše deset dana) pucano iz nekog vatrenog oružja, da li je pucano iz neposredne blizine, i da bi se razriješila dilema ubojstvo — samoubojstvo. Pri ovim ispitivanjima primjenjuju se metode snimanja infracrvenim pločama (područja na kojima treba utvrditi postojanje barutnih plinova), parafin — difenilamin test (tzv. parafinska rukavica) i Walkerov test. Parafin-difelamin test daje samo potkrepljujuće dokaze.

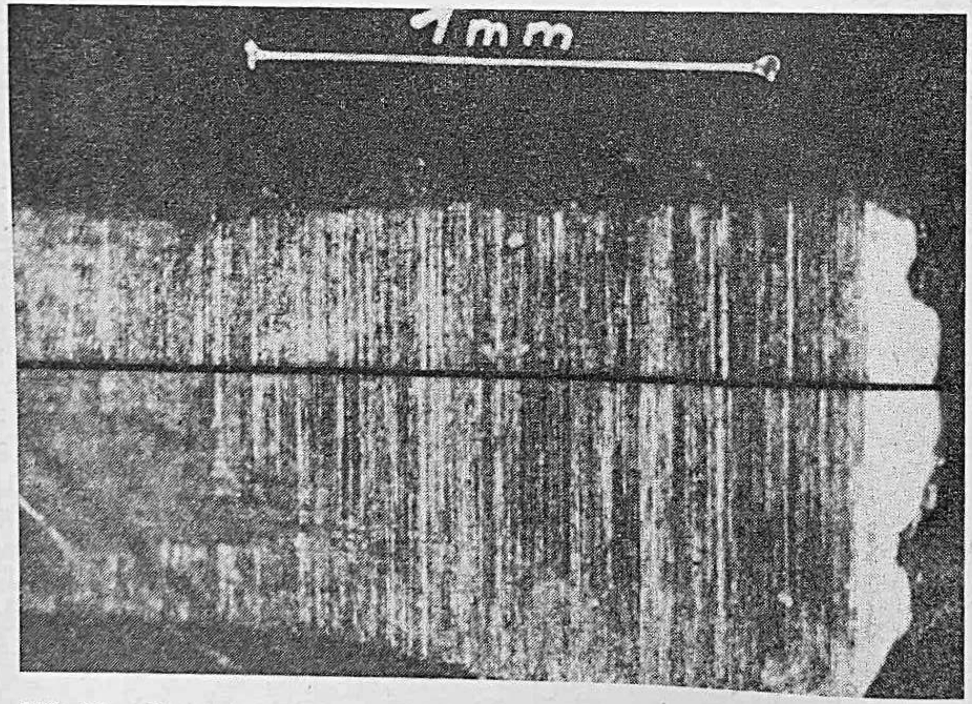

Slika 73 — Gornji tragovi izazvani izvlakačem ispitivani pod usporednim mikroskopom pokazuju identičnost

4. Kakva su vještačenja vatrenog oružja moguća

Kada je pri izvršenju krivičnog djela upotrijebljeno vatreno oružje, mogu se postaviti različiti zahtjevi za kriminalistička vještačenja; među tim zahtjevima najznačajniji su:

a) Da li se na vatrenom oružju nalaze otisci p a p i l a r n i h l i n i j a? Glatke, metalne, redovito polirane površine na vatrenom oružju predstavljaju idealne površine za ostavljanje tragova papilarnih linija. Zato s vatrenim oružjem na mjestu događaja treba pažljivo postupati da ti tragovi ne budu uništeni. Ti tragovi imaju posebnu vrijednost u razrješenju dileme samoubojstvo — ubojstvo.

b) Da li je iz jednog individualno određenog oružja ispaljeno određeno zrno ili čaura? To su najčešći i najbrojniji zahtjevi. Da bi se udovoljilo tom zahtjevu potrebno je da imamo na raspolaganju zrno ili čauru i vatreno oružje iz kojega pretpostavljamo da je metak ispaljen. Vještačenje se vrši na temelju naprijed opisanih tragova koji na zrnu nastaju od žljebova cijevi, a na čauri od udarne igle čela zatvarača, izvlakača, izbacivača i eventualno šaržera. Pri ovom vještačenju nužno je da se uz vatreno oružje (kada je to ikako moguće) koje treba ispitati dostavi i municija koja se upotrebljava za to oružje. U toku vještačenja iz dostavljenog vatrenog oružja potrebno je pokusno ispaliti nekoliko metaka, tako da ni zrno ni čaura ne budu oštećeni. To se postiže ispaljivanjem vatrenog oružja u posebne uređaje (npr. drveni sanduk napunjen namočenom piljevinom ili sanduk napunjen pamukom ili cilindar napunjen vodom ili gustim smjesama) koji zadržavaju zrno bez deformacije i oštećenja. Pokusno ispaljena zrna ili čaure uspoređuju se na posebnom optičkom instrumentu koji se zove komparator ili usporedni mikroskop, sa zrnima i čaurama pronađenim na mjestu kriminalnog događaja. Utvrđene podudarnosti fiksiraju se mikrosnimcima i zapisnikom o vještačenju.

c) Određivanje t i p a i p r o i z v o d n j e vatrenog oružja iz kojega je pucano, samo na temelju pronađenih zrna i čaure. To su slučajevi kada je prilikom vršenja uviđaja pronađeno zrno ili čaura, ali ne i vatreno oružje. Vatreno oružje treba tek pronaći. Operativnim radnicima u traganju za oružjem kojim je izvršeno krivično djelo vrlo korisno će poslužiti podatak o tome koji tip i kalibar vatrenog oružja treba tražiti, jer se time znatno sužava krug

osumnjičenih. Ovakav zahtjev predstavlja složen i često vrlo težak zadatak. Za odgovor na ovo pitanje potrebno je da kriminalistički laboratorij raspolaže s atlasima vatrenog oružja i što potpunijom zbirkom raznih sistema i tipova vatrenog oružja s odgovarajućom municijom, a usporedni mikroskop s nizom dopunskih optičkih instrumenata. Za ovakva ispitivanja relevantni su, kod zrna: kalibar, broj, nagib i širina žljebova, a kod čaure: širina otiska rupice na čelu zatvarača kroz koju prolazi udarna igla, postojanje ili nepostojanje posebnog izbacivača, oblik traga izbacivača, tragovi izvlakača, te odnos i položaj izvlakača prema izbacivaču.

d) S koje je udaljenosti pucano? Ova udaljenost kod svih tipova vatrenog oružja (osim lovačke puške sačmare) može se relativno odrediti do maksimalne udaljenosti od 1,5 metra. Posljednjih godina vrše se intenzivna istraživanja i pokusi kako bi se udaljenost s koje je pucano mogla utvrditi i za veće udaljenosti. U tom pravcu postignuti su i neki rezultati koji otvaraju mogućnosti utvrđivanja udaljenosti do 3 metra. Na žalost još se uvijek radi o eksperimentalno dobivenim rezultatima a ne o opće usvojenoj rutinskoj metodi. U postojećim uvjetima, što je udaljenost manja to su rezultati sigurniji, ali su uvijek određeni u rasponu (npr. 25 — 30 cm). Ovo se vještačenje temelji na istraživanju ogarina, začađenja, rasporeda neizgorenih čestica baruta i utvrđivanja prisutnosti tragova onih elemenata od kojih je zrno izrađeno. U ovim ispitivanjima primjenjuju se infracrvena fotografija, Walkerov test i spektralna analiza. Kod lovačkih pušaka na sačmu udaljenost se izračunava na osnovi širine lijevka rasturanja sačme. Pri tom ispitivanju potrebni su mnogobrojni kontrolni pokusi.

e) Određivanje pravca iz kojega je pucano. Za uspjeh ovog vještačenja od presudnog je utjecaja fiksiranje svih mogućih tragova prilikom uviđaja. Propusti pri uviđaju teško se mogu otkloniti kasnijom rekonstrukcijom. Vještačenje se temelji na geometrijskim i trigonometrijskim izračunavanjima. U jedostavnom slučaju pravac pucanja se dobije povlačenjem linije od mjesta nalaza zrna kroz mjesto ulaza ili izlaza zrna kroz određeni predmet. Ulaz i izlaz zrna daju dvije čvrste točke kojima je određen pravac. Kod prolaza zrna kroz tijelo treba točno izmjeriti udaljenost pojedinih strijelnih rana od tabana povrijeđenog. Valja posebno naglasiti da je određivanje pravca iz kojega je pucano na osnovi ulazne i izlazne rane vrlo teško, a često i nemoguće. Razlog su dvije osnovne poteškoće: a) stvarni položaj tijela u času događaja vrlo je teško naknadno sigurno utvrditi, b) zrno na prolazu kroz tijelo nailazi na zapreke i mijenja prvobitan pravac kretanja.

Poseban problem predstavljaju zrna koja su se odrazila (rikoše) od čvrstih površina i predmeta.

f) Određivanje stajališta s kojega je pucano. Mjesto na kojemu je stajala osoba koja je pucala može biti utvrđeno raznim tragovima koji nemaju direktne veze s vatrenim oružjem (tragovi stopala, tijela i odjeće) a može se zasnivati i na ispitivanjima i fiksiranju mjesta na kojemu su pronađene čaure. Kut izbacivanja čaure karakterističan je za pojedine tipove vatrenog oružja. Potrebno je vrlo dobro poznavanje raznih tipova vatrenog oružja, jer jedni izbacuju čaure lijevo a drugi desno. Zbog toga treba precizno ustanoviti i fiksirati mjesto gdje su čaure pronađene te provjeriti da

li su pomicane s mjesta na koje su izbačene iz vatrenog oružja. I ovdje temeljito i savjesno proveden uviđaj igra važnu ulogu. Ova ispitivanja kombiniraju se s ispitivanjima pravca pucanja te se tako uzajamno nadopunjavaju.

g) Određivanje vremena kada je zadnji puta pucano iz jednog vatrenog oružja. Ova ispitivanja temelje se na kemijskom ispitivanju ostataka barutnih plinova neizgorenih barutnih čestica u vatrenom oružju. Uvjet je da takovo oružje nakon upotrebe nije čišćeno. Uslijed oksidacije i korozije dosta brzo nastupaju takove promjene koje onemogućavaju uspješno vještačenje. Gornja vremenska granica je oko deset dana. Vještačenje izuzetno daje pozitivne rezultate, no i tada se vještak mora ograničiti na duži ili kraći razmak vremena (od — do) unutar kojega je pucano (npr. prije 3—4 dana). Vještačenje je moguće samo ako su meci punjeni crnim bezdimnim barutom ili fulminatom (kod municije za flobert). Usavršavanjem metoda ovih vještačenja bave se mnogi eksperti za vatreno oružje, pa valja očekivati nova poboljšanja.

Sva ova vještačenja vatrenog oružja (osim pronalaženja otisaka papilarnih linija, što ulazi u oblast daktiloskopije) su specijalizirana, tj. njih provode vještaci za vatreno oružje i to u kriminalističke svrhe. Uloga suca istražitelja, operativnog radnika i kriminalističkog tehničara svodi se na potpuno i vjerno fiksiranje svih tragova ostavljenih na mjestu događaja. Kada se radi o utvrđivanju udaljenosti s koje je pucano, pravca iz kojega je pucano, stajališta na kojemu se nalazila osoba koja je pucala, najbolje bi bilo da već pri uviđaju učestvuje vještak za vatreno oružje, jer bi se tako izbjegli često nenadoknadivi propusti. Ako se pri razmatranju ovih okolnosti radi o takvom događaju gdje je zrno prolazilo kroz ljudsko tijelo, neophodna je suradnja vještaka sudske medicine i vještaka za vatreno oružje. To je slučaj i onda kada treba odrediti položaj ljudskog tijela u času kada je pogođeno zrnom iz vatrenog oružja.

Pri ispitivanju vatrenog oružja u praksi najčešće se događa da se naprijed izloženi pojedinačni zahtjevi javljaju u kombiniranom obliku, tj. da je potrebno istovremeno nekoliko različitih vještačenja vatrenog oružja. Takve kombinacije pružaju i sigurnije nalaze. Osim ovih standardnih zahtjeva vještaku mogući su i brojni drugi zahtjevi koji u biti predstavljaju modifikacije standardnih zahtjeva. Tako, na primjer, o ispravnosti vatrenog oružja i municije; o utvrđivanju tipa i kalibra municije kod deformiranih i rasprsnutih zrna; o probojnoj snazi određenog vatrenog oružja; o preinakama na vatrenom oružju i slično. Praksa je toliko raznovrsna da nije moguće sve ove zahtjeve nabrojiti a nema ni potrebe za to.

5. Krivična djela kod kojih se javljaju ovi tragovi

Tragovi vatrenog oružja i vještačenja vatrenog oružja javljaju se, po pravilu kod krivičnih djela protiv života i tijela, a naročito kod ubojstava i teških tjelesnih povreda. Oni se javljaju i kod pojedinih krivičnih djela protiv naroda i države, kod razbojstava i krivičnih djela protiv oružanih snaga.

6. Neke praktične upute

Prilikom uviđaja fotografijom i skicom u točnom omjeru fiksirati pronađeni trag vatrenog oružja.

— Odmah prilikom uviđaja pribilježiti stanje u kojemu je vatreno oružje pronađeno (položaj osigurača, tragovi neispravnog metka u cijevi, činjenica da metak nije mogao da opali jer se zaglavio).

— Vatreno oružje što je moguće manje dirati prije dolaska stručnjaka za vatreno oružje, odnosno, ukoliko stručnjak neće doći, pažljivo spakovati vatreno oružje odmah na mjestu događaja.

— Zavisno od složenosti slučaja i mogućnosti, već u provođenju uviđaja koristiti pomoć vještaka za vatreno oružje.

— Vrlo pažljivo postupati s pronađenim zrnima i čaurama da bi se sačuvali tragovi (pakovati ih u pamuk ili vatu, a tek nakon toga staviti u čvrstu kutijicu na kojoj treba napisati najvažnije podatke).

— Zrna i čaure treba brižljivo i uporno tražiti u svim slučajevima kada je prilikom izvršenja krivičnog djela upotrijebljeno vatreno oružje.

Mjesta na kojima su pronađene čaure i zrna treba da budu ubilježena u skicu i fiksirana fotografijom i u zapisniku o uviđaju. Pojedinačne čaure i zrna treba tako obilježiti i pakovati da se uvijek i naknadno može utvrditi gdje je pojedina čaura ili zrno pronađeno.

— Zrna zabodena u drvo, zidove, vratnice, prozore, podove, stropove i slično ne vaditi (»kopati«) nožem ili alatom, nego pažljivo isjeći s podlogom ili zrno osloboditi postepenim uklanjanjem materijala tako da zrno ne dođe u neposredni dodir s alatom nego da samo ispadne iz ležišta. U protivnom mogu postojeći tragovi biti uništeni i radi toga otežano ili onemogućeno vještačenje.

— Spriječiti nestručno i neovlašteno repetiranje i pregledavanje vatrenog oružja.

— Materije za koje se pretpostavlja da su na njima sačuvane čestice neizgorenog baruta pažljivo spakovati u vrećice od vinila.

— Metak pronađen u cijevi na mjestu događaja posebno obilježiti.

— Marka i broj oružja mogu se nalaziti i ispod cijevi, a kod oružja američke proizvodnje i ispod korica.

— Ako zrno ili čauru treba pronaći na otvorenom prostoru (travnjaci, livade, šumarci, šikarje i sl.) upotrijebiti posebne detektore.

17. REKONSTRUKCIJA IZBRISANIH BROJEVA I ZNAKOVA NA METALU

1. Primjeri

Sekretarijat unutrašnjih poslova grada Zagreba organizirao je kontrolni pregled bicikla, jer su građani podnijeli velik broj prijava o krađama bicikla. Prilikom pregleda utvrđeno je da mnogi bicikli čije porijeklo nije moglo biti dokazano imaju prerađene ili odstranjene tvorničke brojeve. Ovi bicikli poslani su na ispitivanje. U oko 60% slučajeva uspjelo je rekonstruirati prvobitne, kasnije odstrugane brojeve. Za većinu tih bicikla je utvrđeno da su ukradeni.

Za O. O. je utvrđeno da je ukrao radio-aparat marke »Kosmaj«. Okrivljeni je izvršio više krađa radio-aparata, pa se nije moglo utvrditi od koje krađe potječe pronađeni aparat, a tri oštećena građana istovremeno su tvrdila da je pronađeni radio-aparat svakog od njih pojedinačno. Da bi se utvrdilo kome stvarno aparat pripada izvršena je uspješna rekonstrukcija odstruganog tvorničkog broja.

Prilikom pretrage prostorija kod jednog ranije osuđivanog provalnika pronađen je među ostalim sumnjivim stvarima i jedan foto-aparat marke »Zorkij«. Da

bi se utvrdilo da li ovaj foto-aparat potječe iz jedne veće provalne krađe trebalo je rekonstruirati raniji tvornički broj koji je bio izmijenjen. Kemijskom obradom mjesta na kojemu je udaren tvornički broj uspjelo je u potpunosti rekonstruirati raniji broj i tako dokazati da pronađeni foto-aparat potječe od provale u kojoj je učestvovao i okrivljeni.

2. Brojevi i znakovi na predmetima

Uobičajeno je, a u određenim slučajevima i propisano, da tvornice na svoje proizvode stavljaju posebni tvornički znak, a na određene predmete i tvornički broj. Stavljanje tvorničkog broja je obavezno kod svih onih proizvoda za koje tvornica daje garanciju trajanja i kvalitete. Tipični su proizvodi na koje se obavezno stavlja osim tvorničkog znaka i tvornički broj: bicikli (obično na rami), sve vrste motornih vozila (na šasiji i motoru), pisaći i računski strojevi, ručno vatreno oružje, foto-aparati, radio-aparati, televizori, dalekozori, optički instrumenti (mikroskopi), satovi, itd. Kako su upravo ove stvari najčešće predmet krađe, ovi brojevi i oznake mogu dovesti do otkrivanja učinioca krivičnog djela i pronalaženja oštećenoga.

Tvornički brojevi i znakovi stavljaju se na gotove proizvode raznim tehničkim postupcima: štancanjem ili kovanjem (najčešće), graviranjem, lijevanjem, grebenjem, izjedanjem i elektropisaćem. Od načina na koji je broj ili znak stavljen na predmet zavise metode i mogućnosti njihova rekonstruiranja u slučaju da su ti znakovi ili brojevi namjerno odstranjeni. Tako, na primjer, kod stavljanja broja štancanjem površina metala ispod utisnutog broja je nabijena, uslijed čega dolazi do promjena u kristalnoj strukturi metala na tom mjestu i to dublje nego što dopire sam broj.

Kriminalci su svjesni da ih brojevi i znakovi na ukradenim metalnim predmetima mogu otkriti, pa ih radi toga odstranjuju ili mijenjaju. To se postiže na razne načine: turpijanjem, pomoću dlijeta i glodalice, pilenjem, brušenjem, razbijanjem, grebenjem, lemljenjem i zavarivanjem. Svi ovi postupci, ma kako vješto bili izvedeni, ostavljaju vidljive i nevidljive tragove.

3. Kakve su mogućnosti vještačenja

Rekonstrukcija izbrisanih brojeva i znakova na metalima treba da posluži otkrivanju i dokazivanju krivičnog djela te utvrđivanju vlasnika predmeta radi njegova obeštećenja. Vještaku se mogu postaviti slijedeći zahtjevi:

a) Da li je na određenom predmetu originalni tvornički broj ili znak sastrugan ili na drugi način uklonjen? Gotovo u svim slučajevima takvih zahtjeva može se dati decidirani odgovor.

b) Ako je originalni broj ili znak uklonjen, koji je to broj bio, tj. pokušaj da se taj broj rekonstruira.

c) Da li je preko ranijeg originalnog broja ili znaka izrađen novi lažan broj ili znak?

d) Na kakav način i kojom vrstom alata je vršeno uništavanje, preinačivanje ili izrada tvorničkog broja ili znaka?

Prema okolnostima slučaja ovi zahtjevi se mogu kombinirati na najrazličitije načine.

Pri rekonstruiranju uklonjenih brojeva i znakova na metalu primjenjuju se razne metode. Jedna od najpoznatijih i najčešće upotrebljavanih je kemijska metoda Hannemann — Schräderova. U primjeni ove metode najprije se

mjesto koje treba podvrći obradi dobro očisti benzinom ili petrolejem (masnoće ili ulje) i terpentinom (boje), zatim se tako očišćena površina glača smirkovim papirom najfinije gradacije, dok se ne dobije potpuno uglačana (polirana) površina. Dobivena uglačana površina premazuje se reagensom kiseline za nagrizanje (po recepturi *Hannemann—Schräder)*. Nabijena mjesta ispod odstranjenih brojeva zbog ovakvog postupka pokazuju razliku u odsjaju (zbog izjedanja) i mogu se pod jako kosim svjetlom fotografirati. Ova metoda je vrlo uspješna ako su brojevi stavljeni štancanjem.

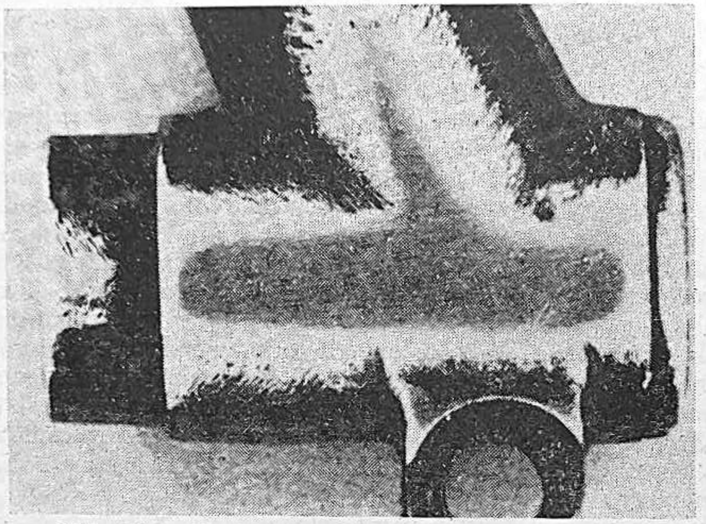

Slika 74 — Nevidljivi uništeni broj na rami bicikla

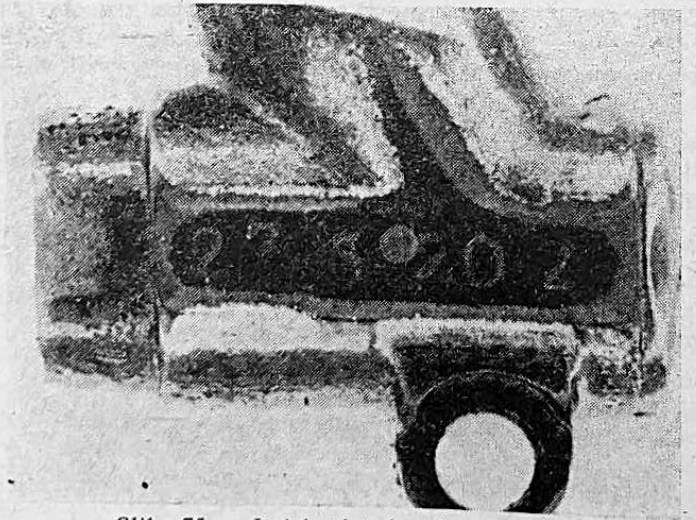

Slika 75 — Isti broj naknadno izazvan

Osim ovih postoji i niz drugih metoda kao što je W. J. Davisova metoda zagrijavanja pomoću lako topivih legura metala, čije je talište ispod 100°C; postupak pomoću magnetskog praška (samo kod feromagnetskih metala); pomoću iskorištavanja tragova brojeva i znakova ako nisu potpuno uklonjeni. Ove metode se i dalje usavršavaju. U posljednje vrijeme u sve široj je upotrebi i metoda elektrolize. Specijalizirani laboratoriji postižu uspjeh u oko 60% svih ispitivanja. S obzirom na još uvijek primitivan način uklanjanja tvorničkih brojeva i znakova kod nas moguće je postići i bolje rezultate. Valja podvući da najbolje rezultate dobivamo kombiniranjem različitih metoda i postupaka. Za uspjeh tih ispitivanja često je odlučno poznavanje procesa izrade tvorničkih brojeva i znakova na pojedinim proizvodima određenih tvornica.

4. Krivična djela kod kojih se javljaju ova vještačenja Zahtjevi i potrebe za ovakvim ispitivanjima pretežno se javljaju kod imovinskih delikata. To su svi oblici krađa nakon kojih učinilac krivičnog djela nastoji da uklanjanjem tvorničkog broja ili znaka onemogući ili oteža svoje otkrivanje. U posljednje vrijeme postupci uništavanja ili zamjene tvorničkih brojeva u velikom se broju javljaju pri izbjegavanju plaćanja carine. To posebno vrijedi za motorna vozila ,bilo zamjenom cijelog vozila bilo zamjenom motora. Pojedinci odlaze u inozemstvo kao navodni turisti, tamo promijene motor, tj. mjesto starog dotrajalog motora dadu ugraditi novi čiji broj prilagođavaju ranijem broju motora koji se nalazi upisan u dokumentima vozila. Smatram da bi bilo sasvim svrsishodno da carina u svoju tehničku službu uključi i stručnjaka za ispitivanje brojeva na metalu. S izmjenama tvorničkih brojeva srećemo se i kod vatrenog oružja i alata kojima je krivično djelo izvršeno.

5. Neke praktične upute U operativnom radu treba, po mogućnosti, pribaviti obavlještenja o tome na kojem dijelu predmeta koji treba ispitivati se nalaze tvornički brojevi ili oznake.

— U zahtjevu za ispitivanje treba naznačiti da li je na pretpostavljenom mjestu broja ili znaka vršen i kakav postupak (brisanje, pranje, struganje).

— Treba zabraniti nestručnjaku da sam, bez potrebne opreme i znanja, pokušava izazvati raniji broj ili znak, jer takav postupak ima redovno za posljedicu da kasniji stručni postupak ne dade rezultat.

— Pri postavljanju zahtjeva i upotrebi nalaza vještaka vršiti provjeravanja u evidenciji nestalih i ukradenih stvari.

— Kada je to moguće, prikupiti podatke o tome koji broj ili kakav znak bi se trebao nalaziti na mjestu gdje je broj ili znak odstranjen (najbolje je načiniti jednostavan crtež).

18. TRAGOVI I ISPITIVANJE STAKLA

1. Primjeri Prilikom provale u stan Ivana J. iz Bocaka odneseno je novca i robe u velikom iznosu. Provalnik je ušao u stan kroz staklena vrata koja vode u hodnik. Okno na vratima je bilo razbijeno. Indicije su govorile da je krađu izvršio jedan ukućanin, a razbijanje okna na vratima trebalo je skrenuti istragu u pogrešnom pravcu. Odlučno je bilo pitanje da li je staklo razbijeno s unutrašnje ili vanjske strane. Da bi se razjasnilo ovo pitanje, prikupljeni su i pažljivo spakovani svi komadi stakla i okvir sa ostacima stakla i poslani na vještačenje. Ispitivanje lomova stakla je pokazalo da je staklo razbijeno s unutrašnje strane.

— Povodom jednog ubojstva okrivljeni se branio da se nalazio u nužnoj obrani. U provjeravanju obrane i utvrđivanju činjeničnog stanja trebalo je, među inim, utvrditi da li je metak koji je prošao kroz okno ispaljen iz prostorije u dvorištu ili obratno. Vještačenje okna pokazalo je da se radilo o hicu ispaljenom iz dvorišta u prostoriju, čime su navodi obrane potvrđeni.

— Prilikom provale izvršene razbijanjem prozora i uskakivanjem u prostoriju, osobnom pretragom osumnjičenoga pronađeni su u rukavu i u gornjem džepu kaputa sitni komadići stakla. Postavljen je zahtjev da se utvrdi da li su komadići stakla pronađeni kod osumnjičenoga identični sa staklom na prozoru prostorije u koju je provaljeno. Ispitivanjem stupnja gustoće po metodi P. Kirka utvrđeno je da se radi o identičnom staklu.

— Povodom teškog saobraćajnog delikta u kojemu je nepoznato vozilo bočno zahvatilo drugo vozilo, odbacilo ga u duboki jarak uz cestu, tako da je jedna osoba usmrćena a jedna teško povrijeđena, na mjestu događaja pronađeni su stakleni dijelovi prednjih farova koji nisu pripadali u jarak odbačenom vozilu. Ovi dijelovi stakla pažljivo su prikupljeni, obilježeni i sačuvani, jer se pretpostavljalo da moraju potjecati od vozila koje je izazvalo nesreću. Svestranim operativnim radom pronađeno je vozilo na kojemu su upravo izvršeni popravci među kojima i zamjena prednjeg lijevog fara. Automehaničar koji je vršio demontiranje razbijenog fara slučajno ga je sačuvao i predao ga je operativnim radnicima. Vozač automobila je kategorički poricao učešće u saobraćajnom deliktu, a oštećenje automobila objašnjavao nehotimičnim udarom u betonski stup garaže. Izvršeno je detaljno ispitivanje pronađenih komada stakla i ostataka stakla u demontiranom faru, pa je utvrđeno da je staklo pronađeno na mjestu saobraćajnog delikta istovjetno s ostacima stakla na faru osumnjičenog M. O.

2. Osobine stakla i mogućnosti njegova vještačenja Prozorsko staklo i staklo koje se sve više upotrebljava u građevinarstvu pri izradi fasada i enterijera, stakla koja se upotrebljavaju pri proizvodnji motornih vozila, staklo za izradu ogledala, svjetiljki i u kućanstvu, koje se dakle proizvodi masovno i u komercijalne svrhe, jednako je po svojem osnovnom sastavu ali se po svojim fizikalnim svojstvima više ili manje razlikuje. Kako je to pitanje od bitnog značenja za mogućnost i vrijednost utvrđivanja istovjetnosti dvaju komada stakla — nužno je ukazati na one elemente koji omogućavaju identifikaciju koja je moguća samo ako pojedino staklo u odnosu na istovrsna stakla sadrži diferencijalne razlike.

Odgovor treba tražiti u sastavu stakla i načinu njegove proizvodnje. Kao što je poznato, obično staklo je mješavina silicilijeva dioksida i silikata različitih metala. Pri izradi stakla postoje velike mogućnosti u varijacijama njegova sastava. Pri izradi stakla za različite potrebe upotrebljava se 11 elemenata (npr. silicij, natrij, mangan, olovo, aluminij, željezo, bakar, itd.); raspon tih smjesa u određenom staklu kreće se od 4 do 9.

Do značajnih varijacija u staklu dolazi i zbog ovih okolnosti:

— od specijalnog kalupa u kojemu se staklo tali, pa se rastale i neznatne količine mase iz koje je kalup sačinjen;

— pri visokim temperaturama (800 — 1200 stupnjeva Celzijusa) masa iz koje se izrađuje staklo mora se miješati, pa se tvar od koje je izrađeno mješalo tali i ostavlja male količine materijala iz kojega je izrađeno;

— na površini posude u kojoj se nalazi rastaljena smjesa dolazi do hlapljenja nekih tvari;

— upotrijebljeni pijesak iz istog rudnika, ali iz raznih lokaliteta, pokazuje minimalne varijacije;

— pri izradi stakla u pojedinim tvornicama primjenjuje se u detaljima različita tehnologija;

— sastav stakla varira i s obzirom na namjenu.

Ovako nastale varijacije ne mogu se izbjeći. One se više manifestiraju u fizičkim svojstvima stakla nego u kemijskom sastavu, a imaju veliko praktično značenje za identifikaciju stakla u kriminalističke svrhe.

Za kriminalističke potrebe staklo se ispituje u dva osnovna pravca: lomovi stakla i identifikacija stakla.

3. Djelovanje sile na lom stakla Staklo pokazuje izraziti otpor na lomove. To ne vrijedi za boce i staro staklo. Voda i para smanjuju otpornu snagu stakla. Specifičan sastav stakla utječe na način lomljenja stakla, ako na njega djeluje sila određenog intenziteta. Ova osobina stakla od posebnog je značenja za kriminalistička vještačenja, jer omogućava odgovor na pitanje da li je neko staklo razbijeno djelovanjem sile s unutrašnje ili s vanjske strane. Evo bitnih činjenica.

Ako se na površinu stakla djeluje silom određenog intenziteta, ono će se, jer je elastično, najprije uvijati u pravcu djelovanja sile dok ne dođe do granice rastezanja i ne pukne, i to najprije na strani protivnoj od one odakle djeluje sila. Pri lomljenju stakla najprije nastaju r a d i j a l n i ili z r a k a s t i lomovi koji teku u obliku žbica na točku iz centra koji predstavlja onu točku na staklu gdje djeluje sila. Ovi lomovi se nazivaju i p r i m a r n i lomovi. Ako sila i nakon stvaranja radijalnih lomova djeluje i dalje, dolazi do sekundarnih k o n c e n t r i č n i h lomova koji teku u obliku krugova čiji je centar mjesto na kojemu djeluje sila. Koncentrični lom presijeca radijalne lomove tako da nastaju trokuti raznih oblika koji najčešće ispadaju iz okna. Ako rub slomljenog stakla (presjek loma) podvrgnemo posebnom ispitivanju uz pomoć optičkih instrumenata, vidjet ćemo na njemu niz zavinutih linija koje se zovu l i n i j e n a p r e z a n j a. Ove linije su gotovo paralelne na jednu stranu stakla, a okomite na drugu stranu stakla, imaju paraboličan oblik i nazivaju se k o n h o i d a l n e linije. One pokazuju porast napregnutosti u staklu dok staklo ne pukne i uvijek su o k o m i t e na onu stranu koja prva pukne. Pravac djelovanja sile na staklo može se utvrditi ispitivanjem radijalnih i koncentričnih lomova i linija naprezanja. Vrijede pravila:

— kod radijalnih lomova linije naprezanja stoje okomito na stranu protivnu od one s koje je djelovala sila;

— kod koncentričnih lomova linije naprezanja stoje okomito na stranu s koje je djelovala sila.

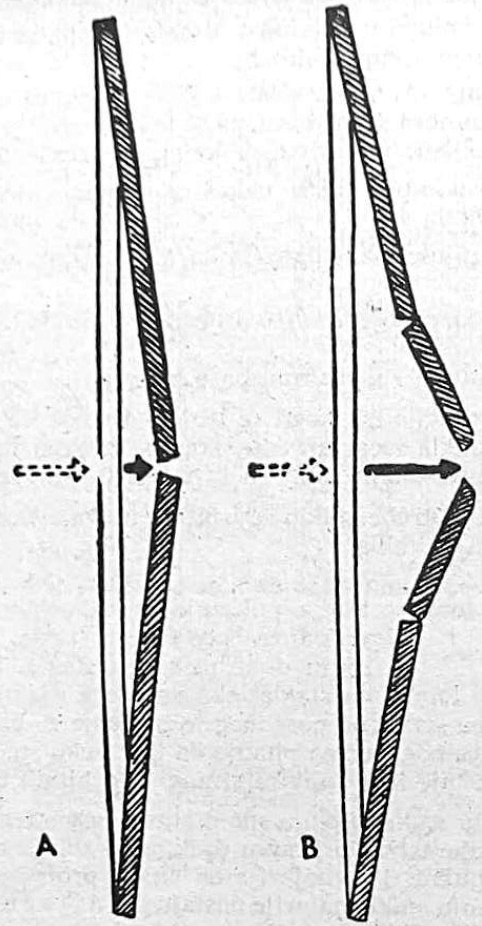

Slika 76 — Pod pritiskom sile staklo se najprije ugiba, pa zatim puca

Valja ukazati na karakteristične promjene na staklu kada u staklo bude ispaljen metak. Kad metak ispalimo iz neposredne blizine zbog djelovanja barutnih plinova koji prate zrno lom se bitno ne razlikuje od loma nastalog udarcem kamena. Isto vrijedi i za udar zrna iz velike udaljenosti, kada je probojna snaga zrna znatno smanjena. U slučaju srednje udaljenosti na staklu nastaju karakteristične promjene koje se razlikuju od lomova nastalih udarcem. Ulazna rupa zrna u staklu je oštro rezana, dok je izlazna nešto proširena i pokazuje niz oljuštenja, tako da sliči na krater vulkana. Ako je hitac ispaljen u staklo pod pravim kutom, oljuštenja na izlaznoj rupi su koncentrična i ravnomjerno raspoređena. Ako je metak ispaljen pod desnim kutom na desnoj strani izlazne rupe, bit će vrlo malo ljuskica, one će se nalaziti na lijevoj strani. Ove karakteristike loma uslijed udara zrna vatrenog oružja omogućavaju utvrđivanje kuta pod kojim je pucano, i dalje, pravac iz koga je pucano odnosno stajalište na kojemu se nalazila osoba koja je pucala.

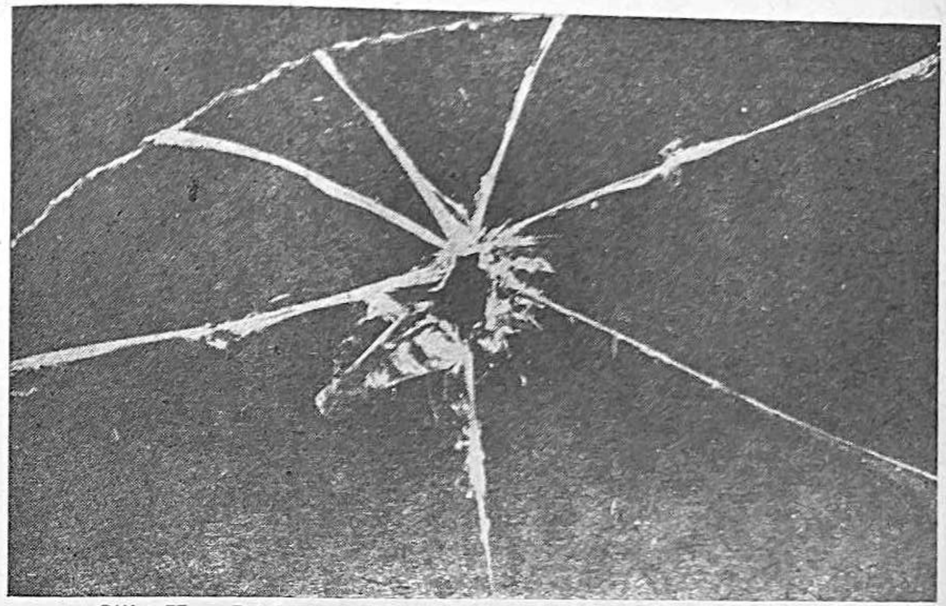

Slika 77 — Pri lomu stakla najprije dolazi do zrakastih a zatim do koncentričnih lomova

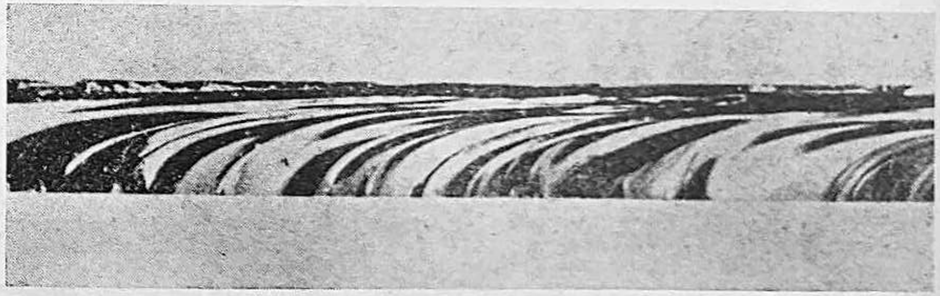

Slika 78 — Linije naprezanja na mjestu loma stakla

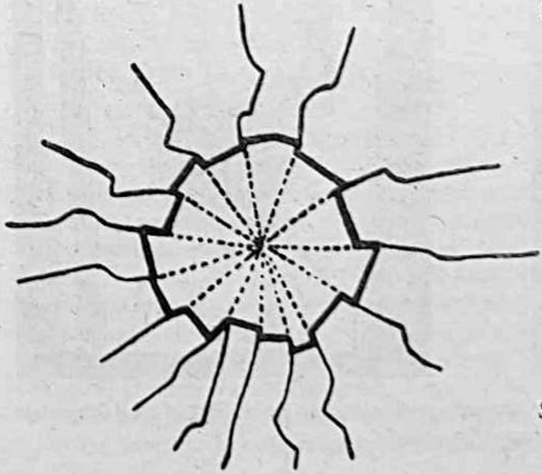

Slika 79 — Šematski prikaz pucanja stakla uslijed hica

Pri ispitivanju razbijenog stakla srećemo se i s pitanjem kako dolazi do loma stakla ako na njega djeluje toplina. Utvrđeno je da prozorska okna koja su prsla uslijed djelovanja topline imaju karakteristične valovite pukotine i da komadi razbijenog stakla padaju na onu stranu s koje djeluje toplina.

Zahvaljujući iznesenim okolnostima u kriminalističkoj obradi i istrazi mogu se vještaku postaviti u odnosu na lomove stakla slijedeći zahtjevi:

— S koje je strane djelovala fizička sila (udarac štapom, bačeni kamen) koja je izazvala lomljenje stakla?

— Da li je zrno vatrenog oružja, i s koje strane, probilo staklo?

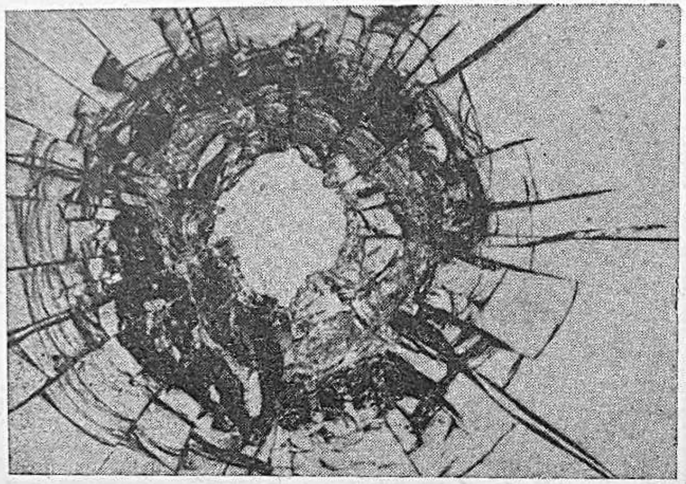

Slika 80 — Pucanje stakla pri okomitom udaru zrna u staklo; jasno se vide ljuskice jednoliko raspoređene oko kratera

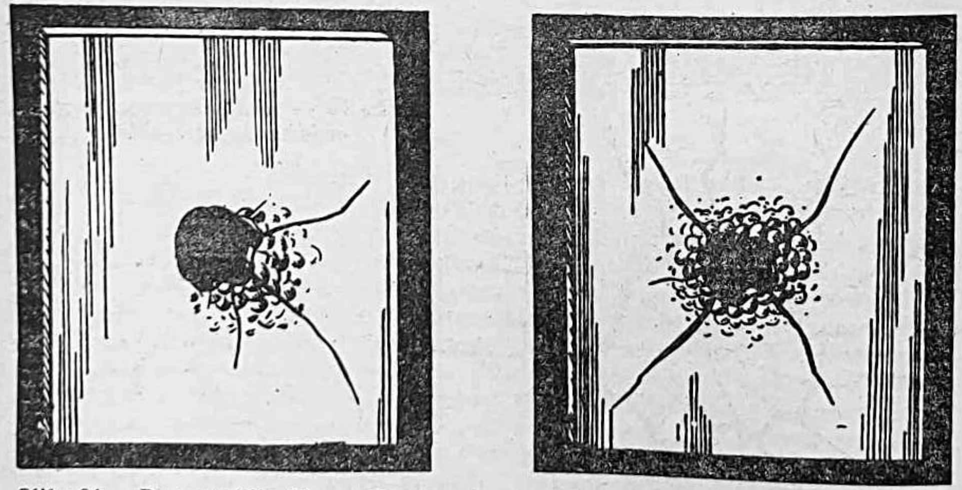

Slika 81 — Raspored ljuskica stakla na mjestu proboja zrna otkriva kut pod kojim je zrno probilo staklo

— Pod kojim je kutom ispaljeno zrno vatrenog oružja koje je probilo staklo?

— Da li je do loma stakla došlo uslijed topline i s koje je strane toplina djelovala?

4. Identifikacija stakla

Identifikaciju stakla omogućavaju utvrđene varijacije u fizičkim svojstvima istovrsnog stakla nastale pri proizvodnji, razlike koje postoje između stakla različite namjene, primjena usavršenih metoda istraživanja i ograničenost postavljenog zadatka. U ovoj oblasti ispitivanja stakla mogući su slijedeći zahtjevi vještaku:

— Da li veći fragment stakla pripada određenom staklenom predmetu koji je razbijen?

— Da li određeni fragment stakla pripada dijelu ili točki originalnog razbijenog stakla?

— Da li određeni fragment pripada određenoj v r s t i stakla (npr. prozori, farovi, vjetrobrano staklo)?

— Da li mali fragmenti stakla (stakleni iveri, ljuskice) potječu od određenog staklenog predmeta?

U odgovoru na ove zahtjeve primjenjuju se različite metode.

Pri utvrđivanju da li jedan veći fragment pripada određenom staklenom predmetu primjenjuje se metoda slaganja fragmenta s rubom originala. Utvrđeno je da ne postoje dva identična mjerljiva loma. Kod ispitivanja da li jedan fragment pripada faru (ili drugim staklenim dijelovima automobila) značajnu pomoć pruža okolnost da se na faru gotovo redovno nalaze posebni crteži, da staklo nije vodoravno nego rebrasto, da se na fragmentu mogu naći ostaci zaštitne gume ili drugih tvari iz okvira fara, itd.

Pri užoj identifikaciji stakla (da li su dva komadića stakla istovjetna) ispitivanja se temelje na fizikalnim svojstvima stakla. U tim ispitivanjima najčešće se primjenjuju ove metode: ispitivanje stupnja gustoće po metodi plivanja u tekućini različite gustoće, metodi *P. Kirka* (ova je metoda vrlo jednostavna i ima izrazite prednosti kada treba utvrditi da li su dva komadića stakla identična); spektografske analize (sigurna metoda čija je jedina slabost što rezultat zavisi od prisutnosti nekih elemenata u sastavu stakla); utvrđivanje indeksa loma pomoću refraktometra (staklo zbog različitih fizikalnih i kemijskih osobina na različiti način lomi svjetlo, tj. indeks loma je specifičan za pojedine vrste stakla); ispitivanje fluorescencije pod ultravioletnim svjetlom, i druge. Kemijske analize, s obzirom na velike varijacije stakla, nemaju praktične vrijednosti.

5. Krivična djela kod kojih se primjenjuje ispitivanje stakla

Tragovi stakla i njihovo ispitivanje od velikog su značenja u istrazi ugrožavanja javnog saobraćaja (osobitu vrijednost ovi tragovi imaju onda kada je vozač motornog vozila nakon izazvane nesreće pobjegao s mjesta događaja); zatim kod provalnih krađa u kojima je došlo do razbijanja prozora ili okna na vratima, ili staklenih stijena na kioscima ili prodavaonicama, a na odijelu učinioca su ostali sitni komadići stakla; kod fingiranih teških krađa (npr. učinilac da bi prikrio pronevjeru fingira tešku krađu, provaljivanjem razbija staklo iznutra prema van); kod paljevina u svrhu postizanja osiguranja, pa se podmetanje požara vrši iz zgrade, a razbija

se prozor da bi se prikazalo da je učinilac došao izvana; kod ubojstava i teških tjelesnih povreda da se razjasni da li je hitac ispaljen iz prostorije ili u prostoriju.

6. Neke praktične upute Smjer djelovanja udarca ne može se utvrditi ispitivanjem pojedinih odvojenih djelića stakla. Za to ispitivanje potrebno je prikupiti i pažljivo spakovati (da prilikom transporta ne dođe do novih lomova stakla) s v e pronađene komade stakla i zajedno ih s ostacima stakla u oknu poslati na ispitivanje.

— Ako komadići stakla, izbijeni djelovanjem sile, padnu s veće visine na tvrdu podlogu, pa se u dodiru s podlogom razbiju u još sitnije komade, neće biti moguće, ili sasvim izuzetno, odrediti smjer djelovanja sile, jer se ne mogu razlikovati lomovi nastali djelovanjem sile od lomova nastalih padom.

— Pri slanju komadića stakla na vještačenje valja imati na umu da se tako postupa zato da u toku transporta ne dođe do novih lomova i da ne dođe do zamjene spornog i nespornog materijala.

— Ako ispitivanje stakla treba izvršiti u vezi s ugrožavanjem javnog saobraćaja, posebnu pažnju treba posvetiti slijedećim okolnostima:

— razbijeno staklo putuje u pravcu primijenjene sile, ali najsitnije krhotine stakla putuju u suprotnom pravcu, pa se mogu naći na odijelu (npr. vozača iza razbijenog vjetrobranog stakla);

— kod razbijenih farova i stop-svjetiljki veće fragmente odmah na uviđaju usporediti s ostacima u okviru fara te ako bi takav dokaz bio relevantan, odmah osigurati i izuzeti ostatke stakla iz fara zajedno s farom;

— prilikom bijega vozila s mjesta događaja najpažljivije prikupiti fragmente stakla i odmah ih usporediti s razbijenim staklima na vozilu zatečenom na mjestu događaja, kako bi se mogli eliminirati, jer ne potječu od odbjeglog vozila.

19. TRAGOVI ZEMLJE I PRAŠINE

U kriminalistici se kao prašina tretiraju mikroskopski malene čestice neke tvari koje nalazimo u vezi s istragom krivičnih djela a koje, ako budu identificirane, predstavljaju dokaz. Prašina može potjecati od zemlje, pijeska, raznih metala, biljnih ostataka, organskih tvari, ona je konglomerat. Zemlja nastaje erozijom, oksidacijom, meteorološkim i kemijskim djelovanjem na kamene stijene. Sastav stijena je različit pa je i zemlja različita. Tim varijacijama doprinose i naknadna djelovanja biljnog i životinjskog svijeta i čovjeka. Razlike između pojedine zemlje na istom tlu mogu se konstatirati već na svakih pola metra. Ispitivanje zemlje i prašine omogućava sigurno utvrđivanje lokaliteta s kojega potječe.

Tragovi prašine i zemlje mogu se naći na mjestu na kojemu je krivično djelo izvršeno, na učiniocu krivičnog djela, na žrtvi ili oštećeniku, te na alatima ili sredstvima koja su pri izvršenju krivičnog djela upotrijebljena. Na

mjestu kriminalnog događaja sa zemljom i prašinom srećemo se dosta često. Pri sudaru i udaru vozila (i u tijelo čovjeka) s blatobrana i donjeg dijela karoserije otpadaju komadići blata koji su za razjašnjenje saobraćajnog delikta od vrlo velikog značenja. Na površini mrlja od maziva hvata se prašina, kako s vozila tako i s mjesta događaja. Pri bušenju zidova, stropa i poda kod provala pada prašina žbuke i cigle. Pri kretanju učinilac na mjestu kriminalnog događaja svojom obućom nanosi komadiće blata i prašinu. Ista je situacija ako je pri izvršenju krivičnog djela upotrijebljeno vozilo, jer i ono pri kretanju ostavlja tragove zemlje i prašine.

Na učiniocu krivičnog djela, zavisno od događaja i njegove aktivnosti, mogu ostati tragovi prašine i zemlje. Na cipelama uvijek ima prašine, naročito u rubovima i na potplatama i petama. Ova prašina i blato mogu biti u slojevima. Odijelo učinioca je izvor raznih prašina (npr. profesionalna prašina: kod zidara prašina žbuke i kreča, kod ličioca prašina boje, kod stolara drvena piljevina i strugotina, kod pekara prašina brašna, itd., zatim prašina koja ukazuje na boravište učinioca, prašina nastala u toku vršenja krivičnog djela).

Identifikacija prašine i zemlje na žrtvi krivičnog djela otvara značajne mogućnosti u istrazi. To posebno vrijedi u saobraćaju. Prilikom gaženja ili udara vozila u pješaka na njegovu odijelu ostaju blato i prašina s točkova, blatobrana i donjeg dijela karoserije. Na mrljama maziva na odijelu se hvata prašina. Pri razjašnjavanju da li je mjesto pronalaska lešine istovjetno s mjestom na kojemu je došlo do lišenja života — tragovi prašine igraju vrlo značajnu ulogu.

Na alatima upotrijebljenim pri izvršenju krivičnog djela često ostaju tragovi prašine (žbuka na polugi kojom je provaljeno, zemlja na sjekiri kojom je sječeno trsje, itd.).

Da bi se tragovi zemlje i prašine mogli ispitivati, potrebno je prikupiti sporne i nesporne uzorke. Prikupljanje tih uzoraka predstavlja složen zadatak, jer se radi o mikro količinama i jer postoji povećana opasnost od kontaminacije traga (njegova miješanja s drugim tvarima). Sporni materijal (onaj kojega treba identificirati) predstavlja uvijek određenu količinu koja se ne može povećati ali se može smanjiti. Pri prikupljanju usporednog materijala nalazimo se u nešto boljoj situaciji jer količina tog materijala nije najčešće ograničena. Evo nekih uputa kako treba postupati pri sakupljanju potrebnog materijala za vještačenje:

a) Veće količine spornog i nespornog uzorka (grudvice zemlje, hrpice praha). Sporni materijal zahvaća se posebnom prethodno dobro obrisanom plastičnom žlicom. Materijal se stavlja na čisti bijeli papir s kojega se pažljivo istrese u čistu epruvetu. Epruveta se zatvara čistim čepom, a po strani nalijepi se etiketa na koju se upisuju potrebni podaci. Nesporni materijal mora se uzeti što je moguće bliže mjestu događaja (npr. ako je na koljenu hlača — pri silovanju — ostao trag zemlje, onda bi uzorak trebalo uzeti na mjestu gdje se na zemlji vidi udubljenje koljena). Uvijek treba uzeti nekoliko uzoraka koji se obilježavaju 1, 2, 3, itd. Mjesto s kojega se uzimaju tragovi i uzorci treba fotografirati a na snimcima označiti mjesto s kojega je materijal uziman.

b) Male količine površinske prašine na tvrdim podlogama (npr. karoseriji, blatobranu, kotaču, podovima, posoblju) uzimaju se prozirnom ljepljivom trakom. Ova traka nakon uzimanja traga ili uzorka zaštiti se još jednim

komadom trake iste veličine, tako da se uzorak nađe između dvije trake i sada se ne može ni štetiti ni zagaditi drugim tvarima. Doktor *Frei* iz Züricha, koji je uveo ovu metodu još 1947. godine, tvrdi da se oko 70% svih tragova ove vrste može fiksirati na ovaj način.

c) Kada se prašina nalazi na odijelu, na teško pristupačnim površinama i u vrlo malim količinama, upotrebljava se poseban usisivač koji je konstruirao dr. *Söderman*. U usisivaču nalazi se poseban filter, materijal je osiguran od kontaminiranja, može se regulirati jačina usisavanja. Zahvaljujući konstrukciji ovog usisivača omogućeno je mnogo šire korištenje ovim tragovima.

U vezi s tragovima prašine vještaku se mogu postaviti slijedeći zahtjevi:

— Što je dostavljena prašina po svom sastavu (pijesak, žbuka, cigla, ilovača, krečnjak, strugotine i prašina određenog metala, duhan, lišće, trava, drvena pilovina)?

Da li su dva uzorka zemlje identična i da li je poslana prašina identična s određenom materijom (uzorkom zemlje s mjesta zločina, čeličnim oklopom na kasi)?

Osim toga tragovi prašine na mjestu kriminalnog događaja mogu pružiti operativnim radnicima vrlo korisne informacije za pronalaženje učinioca krivičnog djela.

Kako se kod ispitivanja tih tragova redovno radi o mikrokoličinama, ispitivanja su vrlo složena i specijalizirana. Pozitivni nalaz može predstavljati dragocjeni dokaz, ali često i negativni nalaz ima vrijednosti za istragu. U ispitivanju tih tragova primjenjuju se razne metode. Obično se primljeni materijal za vještačenje ispita vizuelno, stereoskopski i mikroskopski da se utvrdi o kakvoj se tvari radi, da li je podobna za ispitivanje i kakvom metodom.

Metode spektralne analize daju dobre rezultate kada nije potrebno utvrđivanje anorganskih elemenata i kada je dovoljno da se utvrdi postojanje općih karakteristika, npr. silicija, kalcija, aluminija, magnezija, natrija, itd.

Ispitivanje rendgenske difrakcije obično predstavlja dopunsko ispitivanje. Oko 98% anorganskih i 93% organskih tvari ima kristalni oblik. S obzirom na raspored atoma u takvom kristalu formiraju se ravnine različitog položaja i međusobnog razmaka. Nema dviju tvari koje bi imale istu kristalnu strukturu a različiti kemijski sastav. Zbog toga što se pomoću rendgenske difrakcije mogu utvrditi najsloženiji spojevi, ona predstavlja značajno sredstvo u ispitivanju zemlje i prašine.

Polazeći od utvrđene činjenice da pojedine tvari s obzirom na svoj sastav imaju različitu gustoću, prof. *P. Kirk* (sa sveučilišta u Berkeleyu) je u ispitivanje zemlje, prašine i sličnih tvari uveo metodu utvrđivanja specifične gustoće ili gredijenta. U slučaju primjene ove metode u kriminalistici zadatak je pojednostavljen jer ne treba utvrđivati brojčani izraz specifične gustoće svake pojedine čestice, već se zadatak svodi na to da se utvrdi da li dvije čestice imaju u skladu specifičnu gustoću jer su istog kemijskog sastava. Po ovoj metodi u staklenu epruvetu unose se tekućine u slojevima različitih gustoća tako da stupanj gustoće opada idući od dna cijevi prema vrhu. Uslijed miješanja tekućine u cijevi dobiva se tekućina čija gustoća vrlo ravnomjerno opada idući od dna cijevi prema vrhu. U tako pripremljene epruvete stavljamo sporni i nesporni uzorak zemlje (ili druge tvari). Ove čestice će uranjati i zaustaviti se na određenoj visini i to upravo na onoj visini gdje specifična gustoća tekućine odgovara specifičnoj gustoći pojedine čestice ispitivanog

materijala. Čestice koje su se zaustavile na istoj visini identične su. Valja naglasiti da se ova metoda ne primjenjuje izolirano nego u kombinaciji s drugim metodama ispitivanja. Za primjenu Kirkove metode dovoljni su uzorci od 5 miligrama, a razlikovanja zemlje su utvrđena već na razdaljini od dva kvadratna metra na više.

Kvalitativna, posebno kvantitativna kemijska analiza ne primjenjuju se zbog vrlo malih količina materijala.

Tragovi zemlje i prašine najčešće se javljaju kod krivičnih djela ugrožavanja javnog saobraćaja, teških krađa, ubojstava, razbojstava i silovanja.

Pri uzimanju uzoraka prašine i zemlje treba se pridržavati i ovih iskustvenih pravila:

— Trag i uzorci ne smiju se prikupljati struganjem s podloge jer se često na taj način kontaminiraju. Ako ne raspolažemo posebnim usisavačem, a prašinu valja izvaditi iz odijela, pojedini dijelovi odijela stavljaju se u vinilsku vreću ili čistu papirnatu vreću, pa se po zatvorenoj vreći udara štapom i odjevni se predmet trese oko pet minuta. Nakon toga se iz vreće pažljivo prikuplja istresena prašina.

— Materijal prikupljen na mjestu događaja stavlja se ili u čiste vrećice od vinila, dobrog papira, ili u staklene epruvete. Ova ambalaža mora biti provjereno čista. Na ambalažu se stavljaju svi oni podaci koji će omogućiti identifikaciju materijala.

— Pronalaženje i uzimanje prašine kao materijala za vještačenje vrši se kao službena radnja i mora se utvrditi zapisnikom. Isto vrijedi i za uzimanje uzoraka za uspoređivanje.

U kazuistici Zavoda za kriminalistička vještačenja i kriminološka ispitivanja RSUP u Zagrebu do pred dvije godine najznačajnije mjesto su zauzimali tragovi s provalnih krađa (oko 50% svih ispitivanja). Ispitivani su: porijeklo prašine s ruku i maramice provalnika; identičnost prašine s unutrašnje strane obijenog prozora i prašine iz kaputa; uspoređenje zemlje s cipela i mjesta provale; uspoređivanje prašine na rukavicama i prašine s mjesta kriminalnog događaja; i slično. U posljednje dvije godine sve češći su slučajevi (a to je i sasvim razumljivo) ispitivanja ovih tragova u vezi sa saobraćajnim deliktima (npr. blato na odijelu pregaženoga s blatom na blatobranu vozila za koje se pretpostavljalo da je izvršilo gaženje; zemlja na haljini i čizmama pješaka odbačenog od motornog vozila, itd.). Sva ova ispitivanja imala su veliko značenje u slučajevima traganja za nepoznatim učiniocima. U pravilu ovaj dokaz se javljao uz druge dokaze.

20. TRAGOVI BOJE I LAKA

Najprije nekoliko primjera iz prakse.

— Pri provali u stol željezničke blagajne ladica stola je nasilno otvorena dlijetom. Na površini stola ostali su fragmenti tragova dlijeta koji nisu bili pogodni za identifikaciju. Ustanovljeno je da je boja na mjestu upotrebe dlijeta oštećena i djelomično ostrugana. Pretragom stana kod osumnjičenoga pronađeno je dlijeto na kojemu su utvrđeni sitni tragovi boje. Spektrografskim ispitivanjem utvrđeno je da je boja na dlijetu identična boji na ladici provaljenog stola.

— U gradu V. došlo je do sudara kamiona s osobnim kolima. Sudar je izazvao vozač kamiona koji je odmah napustio mjesto događaja. Pozvan na odgovornost poricao je da je učestvovao u tom sudaru. Pažljivim pregledom blatobrana i desne strane sanduka karoserije pronađeni su tragovi plave boje. Ovi ostaci boje uspoređeni su s bojom uzetom s karoserije osobnih kola, pa je utvrđeno da su obje boje identične.

— U jednoj velikoj tvornici događali su se ozbiljni kvarovi na namotajima na generatoru. Kako su ti namotaji izrađeni od posebne vrste žice, presvučene bojom i lakom, a utvrđeno je da je boja oštećena prilikom presijecanja žice, tragalo se za alatom kojim je izvršeno rezanje žice. Niz alata osumnjičenih osoba podvrgnut je ispitivanjima, pa je pronađen alat čiji su se tragovi poklapali s tragovima na presječenoj žici. Na tom alatu pronađeni su i ostaci boje. Usporedno ispitivanje ove boje i boje uzete s mjesta gdje je namotaj sječen pokazalo je da se radi o identičnoj boji.

Sa stanovišta ekspertize i njezinih mogućnosti ne mogu se uvijek odvajati boje od lakova. Ono što ispitujemo to su »materije korištene za prekrivanje neke površine u cilju zaštite ili dekoracije, bez obzira na njihov izgled i sastav«.

Pri upotrebi ovih tragova potrebna su izvjesna osnovna predznanja o bojama i njihovim karakteristikama, jer iz njih proizlaze mogućnosti njihovih ispitivanja i veći ili manji stupanj vjerojatnosti zaključaka do kojih se dolazi njihovim ispitivanjem.

Svaka je boja mješavina:

— p i g m e n a t a i l i k o l o r a t a (metalni: soli, olova, titana, cinka, željeza, kadmija, kobalta, kroma...; organski: derivati nitrata, tanina...;

— v e z i v a (sintetske smole s dodatkom masnih ili uljnih kiselina — ili još uvijek kao osnovno vezivno sredstvo: laneno ulje ili kazein);

— o t a p a l a i r a z r e đ i v a č i (sekativ, kanfor, plasticerij).

Boje se dalje dijele na topive i boje s uljem za sušenje.

Po pravilu bojenje se vrši u slojevima (npr. kod metalnih predmeta najprije se površina izglača finim smirkovim papirom, pa se premazuje sredstvom za zaštitu od korozije (minij), a zatim se vrši bojenje 2—3 puta i konačno lakiranje. Nerijetko se nakon obrade površine smirkovim papirom vrši kitanje neravnina i tek onda stavlja osnovna boja (grundira). Ovakav način bojenja ima veliko značenje za kasnija ispitivanja jer nam pruža razne elemente i razne mogućnosti da se kombiniraju metode ispitivanja.

Tragovi boje mogu se pronaći na motornim vozilima koja su se sudarila ili očešala jedno o drugo; na kolniku kada su u obliku krhotina otpala s vozila; na alatima koji su upotrijebljeni pri vršenju krivičnih djela i na učiniocu krivičnog djela. Učinilac krivičnog djela može ostaviti tragove na bojenim površinama kada se radi o svježoj, još nesušenoj boji, a tragovi se javljaju kao utisci ruke ili tkanja odijela. S takvim tragovima postupa se kao s mehaničkim tragovima. Tragovi boje na učiniocu mogu ostati tako da doticanjem odijelom otre svježu boju; ako je prilikom izvršenja krivičnog djela upotrebljavao boju, pa su na njegovu odijelu ili obući ostale sitne kapljice boje (npr. pri pisanju neprijateljskih parola). U odijelu učinioca mogu se naći sitni komadići krhotina sasušene i otpale boje s predmeta s kojim je bio u dodiru (npr. kod provala).

Tragovi boje mogu se javiti kao:

— krhotina boje,

— mrlje i brisovi boje.

Pri ispitivanju ovih tragova vještaku se mogu postaviti ova pitanja odnosno zahtjevi:

— Da li neka krhotina boje pripada određenom bojenom predmetu?

— Da li su dvije krhotine boje identične?

— Da li su mrlje boje ili bris boje identični s određenom bojom na bojenom predmetu?

Ispitivanje boja je složeno. Metode ispitivanja zavise od postavljenog zahtjeva, kvalitete traga, vrste boje koju treba ispitivati i od primijenjenih metoda u ispitivanju. Egzaktnost dobivenih nalaza je različita.

Pri ispitivanju najprije se vrši vizuelno ispitivanje okom i uz primjenu optičkih instrumenata. Promatranje okom vrši se uz obično, ultraljubičasto ili infracrveno svjetlo sa ili bez korištenja obojenih ekrana. Pri ispitivanju stereomikroskopom koriste se povećanja 10—15 puta. Pod mikroskopom ispitivanja se vrše običnim objektivom uz povećanje 400—600 puta, ili specijalnim imerzionim objektivom uz povećanje do 1000 puta.

Pri ispitivanju krhotina boje uspješno se — pod određenim okolnostima — može primijeniti ispitivanje presjeka slojeva boje. Okomiti ili kosi presjek krhotine učvrsti se u parafinski blok, stavlja pod mikroskop, ispituje i snima u koloru. Kao elementi za utvrđivanje da jedna krhotina potječe s veće bojene površine, služe: broj slojeva boje, boja svakog sloja, redoslijed slojeva, viskozitet boje.

Pri utvrđivanju da li jedna krhotina boje pripada većem bojenom predmetu (da li je krhotina otpala s određenog automobila), ako se radi o većim komadićima, moguće je u nekim slučajevima postupiti kao s mehaničkim tragovima, tj. utvrditi da se krhotina uklapa na mjesto gdje je oljuštena boja. Pri ovom ispitivanju značajnu ulogu može imati okolnost da se ispod krhotine nalazila brušena metalna površina, pa su tragovi obrade vidljivi i na donjoj strani krhotine.

Ispitivanje organskih tvari u boji (a sadržane su djelomično u pigmentu, a pretežno u vezivima) vrši se infracrvenom spektrofotometrijom.

Ispitivanje anorganskih elemenata boje (metali) vrši se spektografskim ispitivanjem.

Piroliza je najsuvremeniji i najspecifičniji način ispitivanja boja, pri kojoj se svaki elemenat (»pik«) dobiven plinskom kromatografijom dalje obrađuje infracrvenom spektrofotometrijom.

Kod brisova boje valja imati na umu mogućnosti kontaminacije, pa zaključak istraživanja rijetko može biti decidiran.

Kolorimetrijska ispitivanja danas su napuštena kao nedovoljno pouzdana za identifikaciju. Međutim, pri traganju za odbjeglim vozilom boja vozila ima veliko značenje. Teškoće proizlaze iz činjenice da je doživljaj određene boje individualan pa dolazi do različitih verbalnih opisa iste boje. Teškoće izaziva i sve veći broj različitih nijansi boja. Za operativne svrhe u traganju za odbjeglm vozilom na temelju podataka o boji korisno mogu poslužiti posebne tablice boja u kojima je njihov opis zamijenjen brojem, što znatno uklanja nepreciznosti u opisivanju boje (primjenjuje se u Švicarskoj). (Nakon pozitivnih iskustava u SR Sloveniji od 1971. godine ovakve tablice (blokovi) boja primjenjuju se i u SR Hrvatskoj).

Vještačenja boja obično se javljaju u vezi s drugim vještačenjima, a izuzetno kao jedina vještačenja.

Tragovi boja javljaju se kao specifičan trag kod krivičnih djela ugrožavanja javnog saobraćaja. Kod bijega učinioca nakon pregaženja (usmrćenje, teške povrede) ili obaranja ovi tragovi su često bitni za pronalaženje krivca. Kod imovinskih krivičnih djela, naročito teških krađa provaljivanjem, ovi tragovi se javljaju uvijek kada je pri provali nasilno povrijeđena neka bojena površina. Identifikacija boje ima značajno mjesto u istragama povodom neprijateljskih letaka, pisama, oglasa i parola. Praksa pokazuje da se ovi tragovi javljaju i kod krvnih delikata te da izuzetno i ovdje imaju veliko značenje.

Kod prikupljanja i upotrebe ovih tragova valja imati na umu i ova praktična iskustva:

— Na mjestu kriminalnog događaja — ako se mogu pretpostaviti tragovi boje — treba pažljivo, ustrajno i s lupom pregledati da li su prikupljene sve krhotine boje.

— Pripremanje metalne podloge za bojenje (grundiranje) vrši se čeličnom četkom i kiselinama što na toj površini ostavlja tragove koji se održavaju i na sloju boje. Ovi tragovi imaju veliko značenje za identifikaciju krhotine boje kao mehaničkog traga. Zbog toga svako mjesto na bojenoj površini s kojega su otpale krhotine boje treba pažljivo ispitati povećalom, pa ako utvrdimo postojanje tragova, treba ih procesno i tehnički fiksirati.

— Pri skidanju uzoraka boje za uspoređivanje ne smije se jako strugati da se ne zahvati sloj ispod boje i time oteža identifikacija.

— Za skidanje i prikupljanje boje potrebni su: ručna električna svjetiljka, oštar nož, nekoliko žileta, ljepljiva prozirna traka, kutijice i kesice.

— Svako mjesto s kojega je uzet uzorak boje mora biti fotografirano i tako označeno da se uvijek može naknadno utvrditi.

— Pri ocjeni realnosti zahtjeva vještaku i kritičnoj ocjeni nalaza vještaka valja imati na umu da brisovi boje, gnječena boja, kontaminacija (prašina, zemlja, krv) i protek vremena otežavaju a nekada i onemogućavaju identifikaciju.

Uslijed izrazitog porasta krivičnih djela u cestovnom saobraćaju broj zahtjeva za vještačenje boje je sve veći. Samo u 1969. i 1970. godini Zavodu za kriminalistička vještačenja postavljeno je 106 takvih zahtjeva. Upotreba novih supstancija u proizvodnji boja i lakova, njihova industrijska proizvodnja u velikim serijama otežavaju ova ispitivanja koja nužno postaju sve više specijalizirana. S druge strane uvođenje novih metoda u kriminalistička ispitivanja mikro tragova, kao što je npr. infracrveni spektrofotometar, otvaraju nove mogućnosti. Okolnost da su tragovi boje kod nekih krivičnih djela osnovni za njihovo rasvjetljavanje opravdavaju nova organizirana nastojanja za usavršavanje metoda u ispitivanju ovih tragova (npr. grupa stručnjaka oko profesora *Ceccaldia* i Interpola u Parizu).

U potvrdu postavci da su tragovi boje bitni za razjašnjenje saobraćajnih delikata s posljedicama smrti ili teškim tjelesnim povredama, a pri bijegu učinioca s mjesta događaja, neka posluže i ovi podaci. U 20 vještačenja boje izvršenih u Zavodu u početku 1970. godine utvrđeni su krivci za smrt četiri pješaka, dva biciklista i dva mopedista.

21. TRAGOVI ODJEĆE I VLAKANA

1. Primjeri

— Na prilazu gradu Zagrebu pijani motorista zahvatio je prikolicom jednu djevojku, oborio je na zemlju, teško tjelesno povrijedio i pobjegao. Osumnjičen je M. M. Izvršen je pažljiv pregled prikolice i na njoj je pronađena nit od 7 cm. Pregledom oštećene utvrđeno je da ju je prikolica udarila u nogu, poderala čarapu, a nogu slomila. Iz čarape oštećene uzete su niti radi uspoređenja. Vještačenjem niti pronađene na prikolici s nitima iz čarape oštećene utvrđeno je da su identične.

— Na cesti je pregažen i usmrćen S. J. a vozač je pobjegao. Pregledom ozljeda žrtve ustanovljeno je da je iz kaputa istrgnut komadić sukna. Traganje je dovelo do P. A. čiji je automobil podvrgnut detaljnom pregledu. Na donjem dijelu karoserije pronađen je komadić istrgnutog sukna. Vještačenje je pokazalo da komadić sukna pronađen na karoseriji automobila P. A. pripada odijelu usmrćenog S. J.

— Protiv S. P. vođen je krivični postupak zbog krivičnog djela silovanja izvršenog na jednoj livadi uz obalu Save. Okrivljeni je poricao djelo. Pregledom hlača okrivljenoga pronađene su mrlje sperme i utvrđeno da su hlače na koljenima krpane na karakterističan način. Ponovo je izvršen uviđaj mjesta događaja, pa su u ilovači, na mjestu gdje je okrivljeni klečao, pronađeni utisci koljena a na utisku se jasno razabirali tragovi krpanja hlača. Tragovi su mulažirani i fotografirani i izvršeno je uspoređivanje s hlačama okrivljenoga. Vještačenje je pokazalo da su tragovi pronađeni na mjestu kriminalnog događaja izazvani hlačama okrivljenoga.

2. Vrste odjeće, tkanine i vlakana

Prije nego utvrdimo kakove se vrste tragova tekstila mogu javiti i kakve su mogućnosti njihova vještačenja, treba da se upoznamo s nekim osnovnim okolnostima.

— O d j e ć a i o b u ć a po različitosti tragova koje ostavlja, po učestalosti, vezanosti za određena krivična djela i po mogućnosti vještačenja u istrazi ima veliko značenje.

Na cipelama ostaju mnogobrojni tragovi, kao npr. mrlje krvi, masnoće i drugih materijala; na rubovima potplata, stražnjem dijelu potplata i peti ostaju tragovi blata, zemlje i prašine; u potplatu i peti mogu se naći tragovi utisnutih predmeta (stakla, kamenja) ako se preko njih prelazilo; u unutrašnjosti cipela mogu se pronaći ostaci materijala sa zemljišta preko kojega se prelazio (pijesak, kamenčići, tragovi lišća, trave, mahovine); na cipelama se mogu naći i tragovi boje, katrana, maziva i slično.

Na donjem rublju i hlačama mogu se naći tragovi sperme i krvi, a na košulji tragovi aktivnosti, kao profesionalna prašina, i mrlje.

I na šeširima i kapama nalazi se kosa i prašina, izvana i iznutra.

Na rukavicama mogu se pronaći prašina, sitni komadići stakla, krvave mrlje, mrlje masnoće i maziva.

Na hlačama, i to nogavicama, manžetama, oko džepova i razreza na hlačama nalaze se tragovi, zavisno od aktivnosti, kretanja po određenim područjima, sredstava upotrijebljenih pri izvršenju krivičnog djela i slično.

Na kaputima posebnu pažnju treba obratiti reverima, području oko džepova i prednjoj strani kaputa.

Ostavljeni tragovi na odjeći i obući po svojoj svrsi mogu biti vrlo različiti i za njihovo ispitivanje primjenjuju se različite metode; no okolnost da su vezani za različite tekstilne izrađevine i tekstilna vlakna ima svoje značenje.

— T k a n i n e se prije svega razlikuju po upotrijebljenoj sirovini iz koje su izrađene. Kao materijal iz kojega se izrađuju tkanine služe: vuna, pamuk, svila i umjetna svila, lan, konoplje, nylon, kazein i staklo. Rijetko se tkanine

izrađuju samo od jedne vrste materijala, nego se pretežno radi o raznim kombinacijama materijala. Druga objektivna osnova za razlikovanje tkanina je način izrade. Suvremena tehnologija stvorila je u tom pogledu izvanredne mogućnosti. Poznavanje tekstila i njegove izrade tako se jako razvilo da je potreban visok stupanj specijalizacije na najvišoj razini. Nas, međutim, ova pitanja zanimaju toliko koliko nam mogu poslužiti u suzbijanju kriminaliteta i ukoliko nam ne mogu pomoći visoko specijalizirani tekstilci, čija je pažnja usredotočena na proizvodnju.

Za kriminalističke potrebe značajno je i razlikovanje na čiste i zamazane tkanine. Ispitivanje zamazanih tkanina pruža šire mogućnosti, jer se kao dopunska vještačenja u postupku identificiranja mogu vršiti ispitivanja nečistoće na tkaninama (npr. mrlje od ulja kod saobraćajnih delikata, mrlje krvi kod krvnih delikata, mrlje od prašine kod provalnika) i jer nečiste tkanine pod određenim uvjetima ostavljaju tragove koji mogu poslužiti identifikaciji.

Kao elementi za uspoređivanje tkanina služe: dimenzije, boja, oblik, tip tkanine, način tkanja, broj niti i pravac sukanja niti.

— U otkrivanju učinilaca krivičnih djela najčešće se srećemo s vlaknima kao tragovima. Najčešće se radi o jednom ili nekoliko vlakana. Osnovna podjela vlakana je na: naravna — modificirana i umjetna. Prema porijeklu vlakna se dijele na životinjska, biljna i sintetična, a prema uobičajenim nazivima u prometu na vunu, pamuk, rajon (viskoza, acetati, nitroceluloza), svilu, lan, jutu, konoplju i sisalsku konoplju.

— Užad i konopi kod nekih krivičnih djela predstavljaju važan elemenat u identifikaciji. Kao sirovina iz koje se izrađuje užad i konopi upotrebljava se: pamuk — vaskularna vlakna — lan — juta — konoplje — sisal, a u posljednje vrijeme sve više i češće sintetična vlakna. Kao elementi ispitivanja dolaze u obzir: promjer — pravac sukanja — broj sukanja po jedinici dužine — broj strukova — broj niti po struku i prosječan broj vlakana po niti.

3. Vrste tragova

U kriminalistici tragovi odjeće, tkanine i vlakana javljaju se u tri osnovna vida:

a) Konci, niti i krpice na vozilima (odbojniku, blatobranu, farovima, kotačima, donjem dijelu karoserije, kvakama, vratima); na upotrijebljenim alatima; na prozorima (na razbijenom prozoru kroz koji se provlačio provalnik); na ogradama (preko koji je prelazio učinilac krivičnog djela); na mjestu borbe između učinioca krivičnog djela i njegove žrtve; na mjestu događaja; u šaci; na odijelu žrtve (kontaktni tragovi kod silovanja), itd. Na svemu tome mogu se pronaći veći ili manji fragmenti odjeće ili njezinih pojedinih dijelova koji omogućavaju identifikaciju osobe od koje potječu ti fragmenti. Na vozilima se češće nalaze komadići tkanine i više vlakana, dok se u ostalim slučajevima pretežno radi samo o vlaknima i njihovim većim ili manjim dijelovima.

b) Tragovi na odijelu, i to: tragovi pregaženja (dezen i širina guma); tragovi prašine (profesionalne); nastale prilikom vršenja krivičnog djela: kreč, cigla, blato, malter; ponesene s mjesta događaja ili nanesene na mjesto događaja: blato, pijesak; mrlje: krvi (kod povreda), sperme (kod silovanja), kiselina i drugih kemikalija (kod izrade falsifikata), ulja i maziva (kod saobraćajnih delikata), zapaljivih tvari (kod paljevina); kod vatrenog oružja: rupe, prostrijeli, razderotine, ostaci barutnih čestica; tragovi borbe: razderani džepovi, košulje, otkinuti rukav; tragovi boje i stakla (sitne čestice

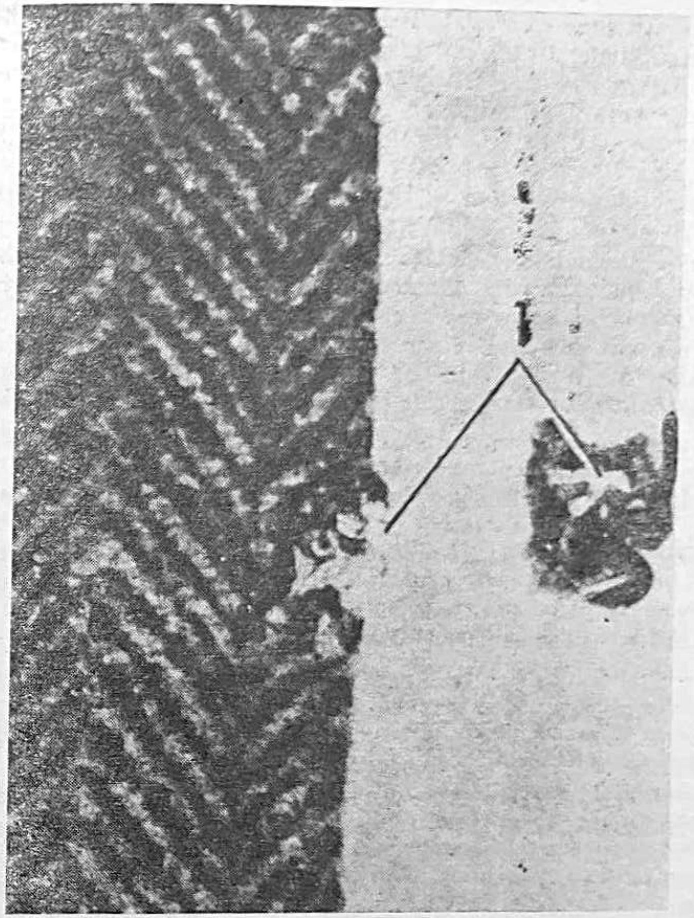

Slika 82 — Istrgnuti komadić tkanine pri pregaženju pješaka

tih materija ubodene pri provali, saobraćajnoj nesreći); tragovi biljnog porijekla (mahovina, djelići kore, travke ... kod samoubojice ili silovane); dlačice s odijela druge osobe s kojom se dolazilo u dodir (npr. pri silovanju); tragovi konopa i užadi na rukama samoubojice vješanjem, kako bi se razriješila dilema ubojstvo ili samoubojstvo (dr. *Frei* iz Züricha ispitao je 82 slučaja samoubojstva vješanjem i u svim slučajevima na rukama samoubojice našao je dlačice konopa ili užeta).

c) Tragovi izazvani tkaninama. Otisci u tankom sloju prašine (trag rukava na prašini ormara ili škrinje u koju je provaljeno; trag čarape na prašnim podovima; trag odložene kape ili šešira na prašnoj polici); reljefni utisci u ilovači, pijesku, neosušenoj boji (npr. trag koljena u ilovači pri silovanju), pri čemu pojedini dijelovi odjeće ostavljaju tragove ne samo oblika, nego i tkanja, šavova ili mjesta koja su krpljena ili prepravljana. Kod ovih tragova ispituje se oblik, tkanje, šavovi i krpljenja.

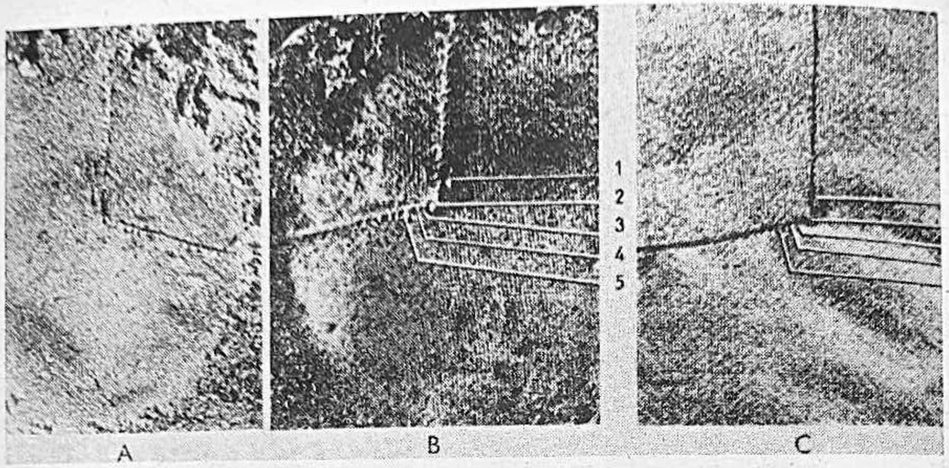

Slika 83 — Trag krpanja hlača utisnut u zemlju i njegovo uspoređivanje

4. Mogući zahtjevi vještaku Zahtjevi koji se mogu postaviti vještaku vrlo su raznovrsni i zavise od čitavog niza konkretnih okolnosti, prije svega od opsega i kvalitete prikupljenog materijala. Kao specifični zahtjevi u ovoj oblasti vještačenja smatraju se:

a) Da li konci, niti ili krpice pronađene na mjestu događaja, na alatima, žrtvi ili mogućem učiniocu pripadaju odjeći određene osobe?

b) Da li je otisak ili utisak odjeće pronađen na mjestu kriminalnog događaja izazvan određenom odjećom ili dijelom odjeće?

c) Da li tragovi na odijelu ili dijelovima odijela potječu od prašine, mrlja, vatrenog oružja, boje, stakla, biljnih ostataka i slično, i da li materijal na tragovima odgovara određenom materijalu?

5. Postupak prikupljanja tragova U postupku prikupljanja ovih tragova valja se pridržavati slijedećih iskustvenih pravila:

— Pri pronalaženju ovih tragova moramo polaziti od mogućih verzija o događaju, učiniocu i žrtvi.

— Na mjestu kriminalnog događaja i na predmetima koji su ili mogu biti u vezi s izvršenim krivičnim djelom valja sistematski i uporno tražiti i ove tragove.

— Pri pregledu površina na kojima se očekuje pronalazak tragova treba se služiti dnevnim ali i jakim umjetnim dirigiranim svjetlima i povećalom.

— Svaki pronađeni trag treba prethodno fotografirati na mjestu gdje je pronađen te pronalaženje tog traga unijeti u zapisnik o uviđaju.

— Svaki trag treba brižljivo, odvojeno i stručno pakovati, uz oznaku gdje je pronađen.

— Utisnute tragove treba fotografirati i mulažirati samo onda ako je mulažiranje s obzirom na podlogu moguće. Ako trag nije mulažiran, obavezno načiniti nekoliko snimaka istog traga.

— Kod vještačenja odjeće svaki dio odjeće pakuje se u posebnu vreću. Pri otvaranju vreće radi ispitivanja traga treba prethodno na stol dovoljne veličine staviti bijeli papir koji pokriva cijelu površinu stola, da bi se na taj

način sačuvali tragovi istreseni u toku transporta. Sadržaj svakog džepa stavlja se u posebnu omotnicu na kojoj se označi iz kojega džepa potječe. Prašina i drugi sitni djelići tvari prikupljaju se posebno konstruiranim usisavačem. Sumnjiva mjesta pregledavaju se mikroskopski i pogodno označavaju (krug kredom, ušivenim nitima velikih šavova).

— S tvrdih površina tragovi se mogu fiksirati i prozirnom ljepljivom trakom, a nikako običnom papirnatom.

— Kod mrlja na odjeći (mazivo, biološki tragovi) odjeća se mora pakovati tako da zamrljana mjesta na odjeći ne dođu u neposredni dodir s drugim dijelovima odjeće, da se između sebe ne taru i da se ne lome.

— Pranje zamazane odjeće ili njezinih dijelova prije izvršenog ispitivanja jednako je uništenju tragova.

— Pregled vozila u slučaju gaženja ili naleta (usmrćenje i teške povrede) i bijega, kada ne postoje očevici, treba prilagoditi određenim pretpostavkama koje će olakšati kasniju identifikaciju traga (kojom stranom ceste se kretalo vozilo, kojim dijelom vozila je vjerojatno došlo do obaranja, koji dijelovi tijela su zahvaćeni).

— Ako vještak nije bio na mjestu događaja treba mu uz zahtjev za vještačenje dostaviti sve materijale i potrebne informacije (skicu i fotografije mjesta događaja, pronađene tragove i uzete uzorke).

— Kada se radi o istrgnutim vlaknima, treba ustanoviti s kojeg mjesta na odjeći su vlakna iskinuta. Za odgovor na ovo pitanje misaona rekonstrukcija na mjestu događaja pruža najveće mogućnosti.

6. Ispitivanje tragova Od vrste traga i prirode zahtjeva koji se postavlja vještaku zavisi koje će se metode ispitivanja primijeniti. Kod otisnutih ili utisnutih tragova tekstila i vlakana primjenjuju se metode ispitivanja mehaničkih tragova. Kod ispitivanja mrlja maziva ili drugih tekućina na tekstilu, primijenit će se odgovarajuće kemijske metode prilagođene tim ispitivanjima. Kod ispitivanja tragova vatrenog oružja na tekstilu primjenjuju se posebne metode svojstvene za ove tragove. Kod ispitivanja prašine ili zemlje na tekstilu primjenjuju se posebne metode ispitivanja prašine. I tako dalje.

Specifično ispitivanje u ovoj oblasti je uspoređivanje dvaju komadića tekstila ili tekstilnih vlakana sa zadatkom da se utvrdi da li su ili nisu identična.

Ispitivanje počinje vizuelnim pregledom nespornog materijala. Materijal se pregledava okom, stereomikroskopom i mikroskopom sa ili bez upotrebe dirigiranih svjetala, filtera i infracrvenih i ultraljubičastih zraka. Ovo ispitivanje ima zadatak da utvrdi da li je nesporni materijal podoban za ispitivanje i koje su njegove karakteristike.

Dalja specifična metoda je ispitivanje materijala na infracrvenom spektrofotometru.

Mogućnosti ispitivanja vlakana i dokazana vrijednost tih vještačenja direktno zavise od broja ispitivanih vlakana.

Interesantna je naša kazuistika u Zavodu za kriminalistička vještačenja u Zagrebu. U svim na vještačenje prihvaćenim slučajevima postignuti su pozitivni rezultati koji su u toku dalje istrage doveli do novih dokaza ili priznanja. Preko 35% ispitivanih tragova odnosilo se na saobraćajne delikte, nešto preko 20% na silovanje i provale, oko 15% na ubojstva, a ostalo na paljevine

i druga krivična djela. Primjera radi navodimo nekoliko karakterističnih tragova kod saobraćajnih delikata: vlakna vunenog šala žrtve na vjetrobranu stakla; niti crvene vune iz veste žrtve na vjetrobranom staklu; tragovi maziva na odijelu pregaženoga; krpice balonera i hlača na prednjem faru automobila; istrgnute niti iz kaputa žrtve na blatobranu, itd.

22. ISPITIVANJE METALA

S potrebom ispitivanja metala susrećemo se kod saobraćajnih delikata (u cestovnom, željezničkom, avionskom i brodskom saobraćaju), kod nesreća na radu s teškim posljedicama, kod provala, sabotaža i diverzija. Ova ispitivanja samo svojim manjim dijelom ulaze u kriminalistička vještačenja, iako potreba za takvim ispitivanjima u cilju razjašnjenja određenih krivičnih djela stalno raste. Većina ovih vještačenja ulazi u oblast metalografije, a vrše ih specijalizirani inžinjeri. Velika poduzeća metaloprerađivačke industrije imaju specijalizirane laboratorije za ispitivanje metala (npr. »Rade Končar«). Za određene zahtjeve treba se koristiti njihovim uslugama jer kriminalistički zavodi nemaju ni ne mogu imati instrumentarij potreban za ova istraživanja ni specijalizirane stručnjake.

Tragovi metala, kada se javljaju kao tragovi u kriminalistici, upravljeni su na:

a) Ispitivanje metalnih krhotina, strugotina i prašine. Do ovih tragova dolazi kada se na metalnu površinu ili metalne predmete djeluje drugim metalnim predmetima ili alatima dovoljne tvrdoće. Oni su karakteristični kod nasilnog otvaranja brava, kasa, prilikom nedopuštenih manipulacija na upravljačkom i kočnom mehanizmu motornih vozila. Zahtjevi za vještačenje mogu se kretati u dva pravca:

— o kakvom se metalu radi,

— da li su dvije čestice metala istovjetne, odnosno da li je čestica metala ili metalna krhotina ili strugotina bila sastavni dio određenog metalnog predmeta. Pri ispitivanju primjenjuju se spektrografska i metalografska ispitivanja.

b) Odlomljeni metalni dijelovi. Kod saobraćajnih delikata pri bočnom struganju, bočnom sudaru, prevrtanju vozila događa se da se otkinu pojedini dijelovi ili njihovi fragmenti (dio kvake, dio fara, dio odbojnika, karter i slično). Zahtjev vještaku ide u pravcu da se utvrdi da li odlomljeni dio pripada određenoj cjelini. Najjednostavniji način razjašnjenja ovog pitanja je potpuno fizičko slaganje odlomljenog dijela s cjelinom na mjestu loma.

c) Uzroci lomova. Pretežno se radi o lomovima vitalnih dijelova automobila (uređaj za upravljanje, uređaj za kočenje, osovine, itd.) povodom saobraćajne nesreće ili delikta. Utvrđivanje uzroka lomova najčešće je odlučno za razjašnjenje pitanja da li se radi o saobraćajnoj nesreći ili deliktu. Vozači motornih vozila često se brane da su uslijed iznenadnog loma izgubili vlast nad kolima, pa je zato moralo doći do nesreće, i to bez njihove krivnje.

Odlučna su pitanja:

— Da li je do loma došlo prije sudara, udara ili prevrtanja ili u toku i povodom njih?

— Što je uzrokovalo lom (djelovanje sile preko otpornosti materijala, ranija oštećenja materijala, greške prilikom proizvodnje, neodgovarajuća unutrašnja struktura materijala, itd.).

U odgovoru na ova pitanja primjenjuju se različita metalografska ispitivanja. Ova ispitivanja treba da vrše specijalizirani stručnjaci u specijaliziranim laboratorijima.

Pretežan broj ispitivanja krhotina, strugotina, prašine i odlomaka vrši se u kriminalističkim laboratorijima.

Kad god se postavi pitanje loma na dijelovima automobila koji su relevantni za utvrđivanje eventualne krivične odgovornosti, odmah treba poduzeti mjere osiguranja da ne bi došlo do naknadnih promjena (namjernih ili nenamjernih) na mjestima loma ili odlomljenim dijelovima. Najbolje je vozilo i odlomljeni dio privremeno izuzeti i zabraniti bilo kakve promjene i intervencije, dok to ne odobri stručnjak kojemu ćemo povjeriti ispitivanje loma.

Svojevrsno ispitivanje metala je i ispitivanje žarulja i stop-svjetiljki na motornim vozilima.

Noću, pri naletu jednog vozila na drugo, postavlja se pitanje da li je vozilo na koje je drugo vozilo naletjelo (jer je bilo parkirano ili se sporo kretalo) bilo osvijetljeno zadnjim pozicionim svjetlima. Ovo pitanje može biti odlučno za utvrđivanje krivične odgovornosti. Ispitivanjem žarnica u žarulji moguće je pod određenim okolnostima dati siguran odgovor na ovo pitanje. No da vidimo što se događa kada žarulja u pozicionom svjetlu iznenada prsne.

Svaka automobilska žarulja sastoji se od staklenog balona iz kojega je isisan zrak (kisik). U zrakopraznom prostoru balona montirane su žarnice koje se pri svijetljenju jako ugriju i zažare. Ako vanjski stakleni balon naglo prsne pa u ranije zrakoprazan prostor nadre zrak (kisik) i dođe do loma žarnica, na njima dolazi do niza promjena. Ako je žarna nit prekinuta pod naponom (dakle dok je gorjela), nastupaju slijedeće promjene: karakteristična taljenja niti — boja žarne niti se mijenja — na žarnoj niti javljaju se staklene perle — vide se tragovi oksidacije. Do tih promjena dolazi uslijed naglog prodora kisika u ranije zrakoprazan prostor balona sijalice. Sve gore opisane promjene mogu se točno utvrditi mikroskopskom pretragom preostalih dijelova žarnica. Postojanje tih promjena dokazuje da je sijalica u času sudara ili naleta gorjela.

Slika 84 — Perle na žarnoj niti na žarulji koja je gorjela u času naleta na motorno vozilo

Ovo ispitivanje ne daje rezultate ako prilikom naleta na vozilo nije došlo do prskanja staklenog balona sijalice, pa nema dovoljno elemenata da se utvrdi da li je u času sudara sijalica gorjela ili nije.

Zbog toga na vještačenje ne treba slati žarulju čiji je balon neoštećen.

Pri pakovanju oštećenih žarulja treba paziti da ne dođe do naknadnih lomova vrlo osjetljivih niti žarnice. Najbolje je takve žarulje poslati zajedno s demontiranim ležištima.

23. BIOLOŠKI TRAGOVI

1. Pristup i vrste tragova Ljudsko tijelo, njegovi dijelovi i organi, krv i izlučevine mogu predstavljati važan trag i pružiti značajne informacije za rasvjetljavanje krivičnih djela. Ispitivanje tih tragova spada u posebnu oblast sudske medicine i biologije, pa se izlaže u posebnim udžbenicima i monografijama. (Upozoravam na upravo tiskanu monografiju našeg poznatog stručnjaka u toj oblasti dr *Save Gorkiča* pod naslovom »O tragovima biološkog porijekla u kriminalističkoj obradi«). Međutim, mislim:

a) da se najbolji i najegzaktniji rezutati u ispitivanju i tumačenju ovih tragova postižu u djelotvornoj suradnji specijalista sudske medicine, biologa i kriminalista;

b) da bi udžbenik kriminalistike bio nepotpun kada ne bi sadržavao najosnovnije podatke o tim tragovima, i to s kriminalističkog gledišta, tim više što dio operativnih radnika i radnika pravosuđa u toku svog stručnog osposobljavanja ne uči osnove sudske medicine za kriminaliste i pravnike. (Od školske godine 1971/72. na Pravnom fakultetu u Zagrebu — pravosudnom smjeru — uvedena je nastava kriminalistike, ali nije i nastava sudske medicine. Slična situacija je i na drugim pravnim fakultetima. Iako osobno smatram takvo rješenje nesvrsishodnim, moramo polaziti od realnih okolnosti).

Ove tragove izložit ćemo u četiri grupe:

a) neki dijelovi ljudskog tijela,
b) dlake i kosa,
c) krv,
d) sekreti (sperma, slina i urin).

2. Neki dijelovi ljudskog tijela Svaki dio ljudskog tijela može biti predmet sudsko-medicinskih i bioloških ispitivanja u kriminalističke svrhe. Isto tako može biti nosilac i prouzrokovatelj tragova značajnih za kriminalistiku. Ipak, ograničit ćemo se samo na one dijelove ljudskog tijela koji u kriminalistici imaju veće značenje i čiji su tragovi često odlučni za razjašnjenje kriminalnog slučaja.

— K o s t i. Antropološka, antropometrijska i sudskomedicinska istraživanja utvrdila su razlike u građi i obliku kostiju s obzirom na dob i spol te mjerljive individualnosti u građi i međusobnim odnosima kostiju unutar kostura. Ove spoznaje omogućavaju, da se pod određenim uvjetima i u kriminalističke svrhe na temelju cijelog kostura ili njegovih pojedinih dijelova utvrdi:

— spol osobe,
— starost osobe,
— približno vrijeme smrti,
— povrede, ako su njima zahvaćene kosti (nasilni prijelomi, udar projektila u kosti ili prolaz projektila kroz kosti, zasjekotine),
— na temelju dobro očuvane lubanje i pri postojanju ranijih fotografija glave moguće je pod povoljnim uvjetima izvršiti identifikaciju nepoznate lešine,
— dobri rendgenski snimci ranijih karakterističkih lomova kostiju (noge, ruke, itd.) pružaju značajne identifikacione mogućnosti.

Poznavanje ovih mogućnosti upućuje kriminalistu da pronađene tragove kostiju pažljivo osigura, da spriječi naknadne promjene na njima, da zabrani svaki nestručni postupak s njima i da zatraži stručnu pomoć specijaliste sudske medicine.

— Z u b a l o. Raspored zubi, njihovi oblici, razmaci između zubiju, njihova veličina, tragovi oboljenja i popravljanje pružaju značajne identifikacione mogućnosti. U kriminalističke svrhe zahtjevi za ispitivanje zubi mogu ići u dva pravca:

— da se identificira nepoznati leš (naročito nagorjeli leševi, raskomadani leševi, leševi u visokom stupnju raspadanja);
— da se identificira osoba koja je ostavila trag zubi (ugrizi u voću, slanini, siru, nekim kolačima) ili se radi o ugrizima žrtve (u obrani, prilikom silovanja). Ovi tragovi nisu biološki tragovi.

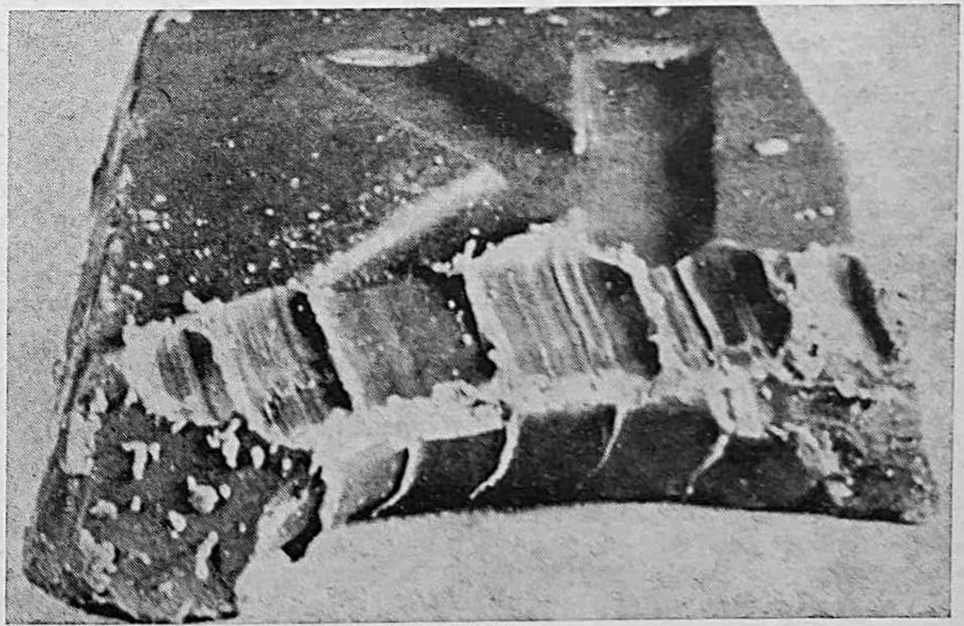

Slika 85 — Tragovi zubiju u čokoladi

Zadatak je kriminalista da osigura tragove, da pravovremeno angažira specijalistu sudske medicine i da operativnim radom pronađe materijal (sporni) za uspoređivanje.

— N o k t i. Tragovi nokata mogu se javiti u ovim oblicima:

— kao ogrebotine nokata na koži, a ako sadrže izražene karakteristike (oštećenje nokata, naročiti način obrezivanja), mogu doprinijeti identifikaciji;

— tragovi pod noktima (ostaci kože, krvi, specifičnih nečistoća);

— kao ostaci odrezanih ili polomljenih nokata (moguće je utvrditi mehaničko poklapanje odreska s noktom na ruci);

— tragovi nokata na pogodnim mekim predmetima (kao kod zubi). Ni ovo nisu biološki tragovi.

Ovi tragovi najčešće imaju značaj indicija; izuzetno pri postojanju individualnih karakteristika mogu poslužiti i identifikaciji.

3. Dlake i kosa Kod krivičnih djela ubojstva u kojima je došlo do borbe između učinioca i žrtve, kod razbojstva u kojima je žrtva pružala otpor, kod seksualnih delikata, kod krađe stoke i nezakonitog lova (zvjerokradica) i kod saobraćajnih delikata srećemo se s tragovima kose i dlaka kao specifičnim tragovima. I kod drugih krivičnih djela izuzetno javljaju se i ovi tragovi. Njihovo je značenje prije svega u tome da mogu poslužiti kao dokaz prisutnosti određene osobe na određenom mjestu.

Tragovi kose ili dlaka mogu se naći na žrtvi, na učiniocu krivičnog djela, na mjestu kriminalnog čina te na raznim predmetima koji su bili upotrijebljeni pri izvršenju krivičnog djela, bilo da su se nalazili na mjestu događaja bilo da su potekli iz doticaja s žrtvom ili učiniocem. Tako, na primjer, mogu se naći na odijelu, na spolnim organima, na rukama, na oružju, na krevetima, na podu, na prostiraču, na namještaju, češljevima, četkama, itd.

Dlake se dijele na ljudske i životinjske. U ljudske dlake spadaju: kosa, brada, stidne dlake, obrve, trepavice, ušne i nosne dlake te dlake trupa i udova. Različite vrste dlaka razlikuju se među sobom i mogu biti identificirane po vrsti. Kako je ispitivanjima utvrđeno, dob osobe od koje dlaka potječe ima bitnog utjecaja na oblik i karakteristike dlake, pa razlikujemo dlake novorođenčeta, dlake u pubertetu i dlake odraslih osoba. Građa dlake pruža osnovu za identifikaciju dlaka. Svaka dlaka sadrži korijen i stabljiku. Stabljika dlaka ima nekoliko dijelova: srž imaju deblje dlake, koru dlake čine orožane stanice, a površinski sloj mogu činiti ljuskaste ćelije. Važan je i presjek dlake koji može biti okrugao, ovalan i bubrežast. Debljina dlake kreće se od 60 — 90 mikrona kod kose i 100 — 130 mikrona kod brade.

Ispitivanje kose i dlaka — prema okolnosti slučaja i podobnosti i dovoljnosti materijala — može se odnositi na slijedeća pitanja:

— da li je dlaka ispala, odrezana ili iščupana;

— da li se radi o dlaci ili vlaknu;

— da li je dlaka čovječja ili životinjska;

— s kojega dijela tijela dlaka potječe;

— približna dob osobe kojoj dlaka pripada (novorođenče, adolescent, odrasla osoba);

— spol osobe kojoj dlaka pripada;

— da li je dlaka bojena;

— izuzetno i da li dlaka pripada određenoj osobi (elementi za ovu identifikaciju jesu: duljina, oblik, debljina, izgled srži osobina raspodjele pigmenta, građa kutikule, osobine perifernog dijela.

Mogućnosti ispitivanja i vrijednost nalaza zavise od b r o j a dlaka koje se ispituju. Povećavanjem njihova broja raste i mogućnost odgovora na pojedina pitanja.

Pri pokušaju utvrđivanja identiteta dlaka radi se u pravilu o s l i č n o s t i a ne o istovjetnosti (najčešće nema dovoljno individualnih karakteristika na kojima bi se moglo osnivati decidirano mišljenje).

Ispitivanje kose i dlaka temelji se na njihovoj anatomskoj građi. Najprije se ispituje vanjska struktura dlake: korijen (koji može biti živ i osušen), stabljika (s nizom karakteristika) i vrh dlake (koji može biti prirodan ili odrezan). Zatim se ispituje poprečni presjek dlake koji može biti okrugao, ovalan, trokutast; istovrstan i promjenljiv na cijeloj dužini dlake. Kod unutrašnje strukture dlake ispituje se vanjska opna koja često pokazuje površinske ljuskice postavljene jedne preko drugih kao krljušt kod riba; kora i srž, čije je ispitivanje najvažnije. Osim toga ispituje se promjer medule, odnos između promjera medule i promjera dlake, boja dlake, strani elementi (nečistoća, masnoće) na dlaci. Ispitivanja se redovno vrše mikroskopima, a mjerenja mikrometrima. Vještačenje je specijalizirano i traži široko iskustvo i kritičnost.

Nove metode ispitivanja nečistoće na dlakama otvaraju nove mogućnosti.

Iako vještačenje kose i dlaka nije ni lako ni uvijek moguće ili pouzdano, od njiga ne treba zbog toga uvijek odustati jer može pružiti vrlo važne indicije za pronalaženje učinioca. U slučaju dvostrukog ubojice M. Š., čije su žrtve same poduzimale sve mjere opreza da ih nitko ne vidi s ubojicom, pronalaženje kose za koju je utvrđeno da je ženska, znatno je olakšalo pronalaženje ubojice.

Pronađene dlake, da bi se mogle uspješno ispitivati, treba da u laboratorij dođu u nepromijenjenom stanju, pa s njima treba pažljivo postupati. Pakuju se u čiste bijele omotnice ili u epruvete odgovarajuće veličine. Krhke dlake (uprljane krvlju ili spermom), da ne bi došlo do njihova lomljenja, mogu se na bijeli papir pričvrstiti trakom, ali tako da na mjestu gdje se dlaka dodiruje s trakom i papirom ne bude ljepila (da ne bi došlo do zagađivanja dlake). Ako se može pretpostaviti da će biti potrebno izvršiti uspoređivanje s dlakama žrtve, treba na vrijeme uzeti dovoljno materijala za uspoređivanje i pažljivo ga spakovati i obilježiti. Posebno valja naglasiti da sav prikupljeni i upakovani materijal mora biti tako obilježen da se potpuno isključi zamjena.

4. Krv Traženje mrlja krvi na mjestu kriminalnog događaja ili na predmetima i osobama ne može se nikada izvršiti previše pažljivo i savjesno. Karakter mrlja krvi, njihova veličina i sposobnost da pod raznim fizičkim i kemijskim utjecajem izmijene svoju boju znatno otežava njihovo pronalaženje. Vrijednost tragova krvi u rasvjetljavanju krivičnih djela i metode koje omogućavaju da se utvrde mikro tragovi krvi upućuju na opravdanost da se ulože potrebni napori za njihovo pronalaženje. Često utvrđivanje krivične odgovornosti ili nevinosti u teškim krivičnim djelima lišenja života u dobroj mjeri zavisi od pronalaženja i vještačenja mrlja za koje se sumnja da su mrlje krvi.

Tragovi krvi javljaju se u ovim oblicima:

— l o k v e koje nastaju obilnim zaživotnim isticanjem krvi, ili male lokvice krvi koje obično nastaju postmortalno. Ovaj oblik traga krvi predstavlja značajnu indiciju u razjašnjavanju pitanja da li je smrt izazvana na mjestu pronalaska lokve krvi ili ne;

— t r a g o v i c u r e n j a k r v i koji otkrivaju položaj osobe u času krvarenja;

— k a p l j i c e krvi su kriminalistički najznačajniji tragovi krvi, jer omogućavaju rekonstrukciju okolnosti pod kojima se kriminalni događaj zbio.

Tragovi krvi se mogu pronaći:

a) N a m j e s t u k r i m i n a l n o g d o g a đ a j a; razlikujemo dva moguća slučaja: da se pronađeni vidljivi tragovi krvi koji po svom položaju, okolnostima pod kojima su pronađeni i izgledu nesumnjivo ukazuju da se radi o tragovima krvi — ili da se radi o sitnim, jedva vidljivim kapljicama za koje se p r e t p o s t a v l j a da potječu od krvi ili je učinilac poduzeo sve mjere opreza da nakon izvršenog krivičnog djela ukloni tragove krvi. U ovom drugom slučaju treba tragove krvi tražiti: ispod ruba stola (o koji je učinilac otro ruke); ispod ladica stola i ormara (gdje je učinilac tražio novac); u sifonu umivaonika (u kojemu je učinilac prao ruke, ali se dio okrvavljene vode zadržao u sifonu koji treba odšarafiti); na drvenim podovima, naročito na mjestima sastavljanja dasaka ili parketa (kada su podovi prani); na zidovima (na koje je krv mogla prsnuti); na suknu za pokućstvo i zavjesama (potreban je pažljiv odnos jer se takove mrlje upijaju u podlogu i mijenjaju boju, pa ih je teško pronaći); na kvakama i vratima, te prekidačima električne struje i onda ako se golim okom ne primjećuju; na posudama za vodu i umivaonicima; na vodovodnim pipama; na posteljini i na svim predmetima za koje se može pretpostaviti da ih je učinilac dodirivao. Ako je krivično djelo izvršeno na otvorenom prostoru, treba pažljivo ispitati zemlju, vlati trave, lišće i grančice žbunja, okolno drveće i ostalo raslinje. Ako ima indicije da je učinilac nakon izvršenog krivičnog djela prao ruke, otirao ih ili na drugi način pokušavao uništiti tragove krvi, treba pažljivo pregledati sve posude s vodom, ručnike i tekstil u koji su ruke, oružje ili oruđe mogli biti obrisani. Kod zločina izvršenog u stanu uvijek treba pregledati kupaonice i nužnike.

b) Na s r e d s t v i m a k o j a s u u p o t r i j e b l j e n a prilikom vršenja zločina. Na primjer, u koricama opranog noža, na mjestima gdje sječivo noža ulazi u drvenu, metalnu ili drugačiju dršku; na ušicama sjekire; na štapovima i kolcevima; na glavi i dršku čekića; na ušicama i držalu motike; u pukotinama alata; na blatobranima, šasiji i karoseriji motornog vozila (ako se radi o gaženju); na razbijenim bocama; na željeznim polugama svih vrsta; na kamenju i utezima svih vrsta, itd. — dakle na svim onim predmetima koji su upotrijebljeni ili za koje se pretpostavlja da su upotrijebljeni ili mogli biti upotrijebljeni pri izvršenju krivičnog djela. Dragocjena upozorenja o vrsti predmeta (oruđa i oružja) koji su upotrijebljeni pri izvršenju zločina može dati liječnik specijalist nakon izvršene obdukcije.

c) Na o d i j e l u, o b u ć i i t i j e l u u č i n i o c a. Na odijelu i obući učinioca tragovi krvi mogu nastati uslijed prskanja krvi pri izvršenju krivičnog djela, uslijed nesvjesnog otiranja krvavih ruku, ili uslijed toga što je došao u doticaj s lokvama krvi. Tragovi krvi mogu se naći na prednjoj strani kaputa, košulje ili veste, na hlačama, rubu hlača, oko džepova, u samim džepovima, na rukavima i potplatima cipela. Ako je odijelo prano treba ga na

sumnjivim mjestima rasparati po šavovima i tako ga ispitati. Na tijelu se mogu naći tragovi krvi pod noktima, na bradi i kosi. Korisno je da se traženje tih tragova vrši u laboratoriju.

d) Na ž r t v i na istim onim mjestima kao i kod učinioca. Traženje tih mrlja može biti od interesa kada se pretpostavlja da bi na žrtvi mogli ostati tragovi krvi od povrijeđenog učinioca.

Da bi pronađene mrlje mogle biti ispitane i poslužiti kao dokaz treba s njima stručno postupati. Vidljive pronađene mrlje, za koje se sumnja da potječu od krvi, treba najprije fotografirati (kada je to moguće u koloru), ubilježiti u skicu mjesta događaja i ubilježiti u zapisnik o uviđaju. Oblik, veličina i položaj mrlja mogu pružiti dragocjene indicije (u kojem pravcu je krv otjecala, prskala ili curila; u kom pravcu je nošen predmet na kojemu se nalazila krv; u kojem pravcu se kretala ranjena osoba, itd.). Svi predmeti sa sumnjivim mrljama najbolje mogu biti ispitani u laboratoriju. Pri pakovanju predmeta na kojima se nalaze tragovi krvi (odijelo, rublje, maramica, ručnici) treba pažljivo postupiti. Ako je na tkanini mrlja još vlažna, mora se najprije na propuhu ili sobnoj temperaturi osušiti, da u toku transporta ne bi došlo do truljenja krvi, koje onemogućava ispitivanje. Osušena mrlja se prekrije čistim papirom koji se na tkaninu pričvrsti pribadačama, pažljivo savije i stavi u kartonsku kutiju, koja se po potrebi stavlja u drveni sanduk. Ako se mrlja nalazi na zemlji, treba pažljivo iskopati mrlju s podlogom, umotati je u čistu vatu, staviti u kutiju ili staklenu posudu, tako da ne može doći do mrvljenja grumena. Na isti način postupiti i s mrljama na lišću. Nečistoću ispod nokata — ako se sumnja da se u njoj nalaze tragovi krvi — treba staviti u staklenu epruvetu odgovarajuće veličine. Alate i oružja valja upakovati najprije u čisti papir, a zatim u odgovarajuću kutiju. Osim čistog papira i vate ništa ne treba da dođe u dodir s mrljom. Nikada uz mrlju za koju se pretpostavlja da je krv ne treba ništa dodavati. I oprani predmeti mogu biti ispitani i mogu dati pozitivne rezultate. Ako se mrlja nalazi na poroznoj površini (na primjer zidu) može se skinuti pomoću bugačice ili filter-papira. Mrlje krvi u snijegu uzimaju se zajedno s okolnim snijegom i stavljaju u staklenu posudu ili epruvetu koja se može čvrsto začepiti. Ako je potrebno skinuti mrlje s tijela, navlaži se komadić gaze, vate ili čistog bijelog platna i mrlja otare tako da se u cijelosti prenese na gazu, vatu ili platno a potom osuši i pakuje. Predmet na kojima se nalaze mrlje krvi pakovati odvojeno. Na vanjskom omotu paketa (ili omotnici) treba uvijek točno i potpuno označiti sve podatke koji omogućavaju da se utvrdi odakle, pod kakvim uvjetima, tko, u vezi s kojim krivičnim predmetom je uzeo mrlje krvi ili predmete na kojima su mrlje krvi. Kada je moguće, takve predmete treba pečatiti službenim pečatom.

Ako se sumnja da su odijelo, rublje, posteljina, ručnici i krpe na kojima su se nalazile mrlje krvi — prani, treba takve predmete poslati na ispitivanje, jer se prisutnost krvi može dokazati i nakon pranja.

Mogućnosti ispitivanja mrlja za koje se pretpostavlja da su mrlje krvi. Do 1900. godine nije bilo moguće znanstvenim metodama utvrditi da li jedna sumnjiva mrlja potječe od krvi ili neke druge tvari. Istraživanja dr. *Karla Landsteinera*, dr. *Uhlenhutha*, dr. *Teichmanna*, dr. *Wienera* i niz drugih omogućila su u posljednjih 50 godina izvanredni razvoj hematologije koja svojim daljnjim razvitkom pruža sve šire mogućnosti ispitivanja krvi.

Za kriminalističke potrebe u sadašnjem stadiju znanosti mogu se pri ispitivanju mrlja krvi postaviti slijedeći zahtjevi:

a) U odnosu na p o l o ž a j i o b l i k mrlja krvi na mjestu kriminalnog događaja:

— Da li je i s koje približne visine krv kapala?

— U kojem se pravcu kretala osoba ili predmet s kojega je kapala krv?

— Položaj ubojice i način na koji je djelovao.

Odgovor na ova pitanja ima značenje indicija, temelji se na iskustvu i mnogobrojnim izvršenim pokusima. Za operativni rad ove indicije mogu biti vrlo dragocjene, no bilo bi teško na njima zasnivati dokaz. Njih treba uzeti kao putokaz u razjašnjavanju slučaja. Treba izbjegavati brzoplete i laičke zaključke. Malo je stručnjaka s dovoljno iskustva koji mogu dati zadovoljavajuće odgovore na ova pitanja. Faktori koje valja uzeti u obzir jako su različiti, mnogobrojni i individualni. Istraživanja kriminalista obećavaju poboljšanja u metodi stvaranja zaključaka.

b) U odnosu na s a d r ž a j mrlje za koju se pretpostavlja da je krv:

— Da li je određena mrlja krv ili nije?

— Ako mrlja potječe od krvi, da li potječe od čovjeka ili od životinje?

— Ako krv potječe od životinje, o kojoj se životinji po vrsti radi?

— Ako je krv čovjeka, kojoj krvnoj grupi pripada?

— Da li se na temelju krvne grupe određena osoba može isključiti kao ona od koje krv potječe?

— Da li se na osnovi ustanovljene krvne grupe i krvnih faktora određeni muškarac može isključiti kao mogući otac djeteta?

Kao što je poznato, zavisno od svojih osobina razlikuju se četiri krvne grupe: A — B — 0 i AB. Prema izvršenim ispitivanjima rasprostranjenost pojedinih krvnih grupa u pučanstvu je neravnomjerna. Tako krvnu grupu A (uključujući i podgrupe A^1, A^2) ima 43% stanovnika, krvnu grupu 0 — 34%, krvnu grupu B — 16% i krvnu grupu AB — 7%. Ove razlike mogu imati značajnu operativnu vrijednost. Osim krvnih grupa razlikuju se i krvni faktori, koji se obilježavaju sa M., N., MN., P., RH. Ovi krvni faktori ne mogu se u mrlji praktično i pouzdano dokazivati.

Ova razlikovanja ljudske krvi omogućavaju da se p o t p u n o s i g u r n o e l i m i n i r a određena osoba kao ona od koje potječe određeni trag krvi.

Ispitivanje i vještačenje krvi i krvnih mrlja spada u specijalizirana i vrlo složena vještačenja koja treba povjeriti specijalistima sudske medicine, hematologije, ili biokemičarima koji su se za takva vještačenja specijalizirali i koji u takvim vještačenjima imaju veliko iskustvo.

Metode koje se primjenjuju da se utvrdi da li jedna mrlja potječe od krvi ili ne, dijele se na prethodne ili orijentacione i potvrdne.

P r e t h o d n e ili o r i j e n t a c i o n e metode najčešće se primjenjuju na mjestu kriminalnog čina, da bi se eliminirale one mrlje koje ne potječu od krvi, a izgledaju kao mrlje krvi. Negativna reakcija pri primjeni tih metoda je siguran dokaz da neka mrlja nije krv, dok pozitivna reakcija nije siguran dokaz da se radi o krvi nego upućuje na potrebu da se takva mrlja ispita laboratorijskim metodama. Kao orijentaciona metoda na mjestu događaja najčešće se primjenjuje benzidinska reakcija. Kao reagens služi otopina benzidina u octenoj kiselini i otopina 3% vodikovog peroksida. Sumnjiva se mrlja najprije blagim trljanjem mjesta na kojemu se nalazi prenese na filter-papir, zatim

se na mjesto trljanja kapne najprije benzidinski reagens, pa odmah zatim otopina vodikova peroksida. Ako se nakon stavljanja vodikova peroksida javi u roku od nekoliko sekundi (obično pet) intenzivna plava boja, mrlja može biti od krvi. Ako se javi sasvim slabo obojenje, ili tek nakon dužeg vremena, ili se obojenje uopće ne javi — praktički s i g u r n o je da se radi o mrlji krvi. Primjena ove metode moguća je i kod stare i sasušene krvi. *H. M. Robinson* (*»La science contre le crime«*, Paris 1941) tvrdi da je dobivena pozitivna benzidinska reakcija i na grudvi usirene krvi s balzamirane mumije stare 5.000 godina.

Na mjestu kriminalnog događaja prisutnost krvi može se utvrđivati i luminolskom reakcijom. Ova metoda je pogodna onda kada treba tražiti sitne, okom slabo vidljive mrljice, ili treba ispitivati površine na kojima se nalazila krv pa je oprana. Luminol u dodiru s krvi emitira u mraku intenzivnu svjetlost (luminiscira). Pojava luminiscencije upućuje na prisutnost krvi. Ova reakcija mora se obavljati u mraku. Reakcija je vrlo osjetljiva i javlja se i kod odnosa 1 : 5.000.000, što praktično znači da se može utvrditi kap krvi u dvije stotine litara vode.

P o t v r d n e metode primjenjuju se najčešće onda ako su orijentacione metode dale pozitivan rezultat. Samo ovim metodama sigurno se utvrđuje da li je neka mrlja krv ili nije. Ove metode daju odgovor i na pitanje da li se radi o ljudskoj ili životinjskoj krvi. Od laboratorijskih metoda kojima se utvrđuje da li je krv ljudska ili životinjska kao osnovna i sigurna metoda primjenjuje se p r e c i p i t i n s k i s e r u m t e s t. Antiljudski precipitinski serum (kojim se utvrđuje da je krv ljudska) dobiva se intravenoznim ubrizgavanjem seruma ljudske krvi u krv kunića, gdje stvara antitijela. Tako dobiveni antiljudski serum s ljudskim bjelančevinama uopće, pa tako i s ljudskom krvi, dovodi do specifične reakcije precipitacije. Na sličan način se izrađuju i precipitinski serumi za pojedine vrste životinja: kokoš, mačka, svinja, pas, srna, itd. Pozitivna reakcija na određeni serum dokazuje da se radi o ljudskoj krvi odnosno o krvi određene životinje. Metoda je specifična i sigurna. Dovoljne su minimalne količine krvi. Vrlo je važno da precipitinski serumi budu izrađeni u laboratorijima i tvornicama koje imaju veliko iskustvo u izradi ovih seruma, jer je bilo u našoj praksi slučajeva da su nekvalitetni serumi doveli do netočnih rezultata.

Metode s kojima se sigurno dokazuje krv jesu:

— mikrokristalografske probe, spektroskopske, spektrografske, kromatografske i morfološke probe (mikroskopsko utvrđivanje krvnih zrnaca). Porijeklo krvi može se dokazivati i drugim metodama kao što su mikroskopsko ispitivanje oblika i jezgri krvnih zrnaca. Anatomsko porijeklo krvi, tj. određivanje organa iz kojega je krv istekla vrši se mikroskopskim ispitivanjem krvi. Tako, na primjer, menstruacijska krv je obilježena prisutnošu epitelnih skupina koje su sastavljene od spljoštenih stanica skupljenih u grupu s velikom središnjom jezgrom; krv iz nosa karakteriziraju mrežaste kubične stanice s velikom središnjom jezgrom, a izuzetno i stanice s trepetljikama iz nosne sluznice. Utvrđivanje da krv potječe iz nosa skopčano je s velikim teškoćama i izuzetno daje sigurne nalaze.

Ispitivanje krvnih grupa, tj. određivanje da li je, na primjer, krv na odjeći okrivljenog njegova krv ili krv žrtve — delikatno je, dugotrajno i zahtijeva veliko iskustvo i složeni laboratorijski rad. Primjenljive metode se stalno

usavršavaju. Ova ispitivanja služe eliminiranju određene osobe. Potvrdan nalaz znači samo to da krv *m o ž e* potjecati od određene osobe, ali i *s v a k e d r u g e* osobe koja ima istu krvnu grupu.

Sva ova ispitivanja, osim orijentacionih ispitivanja na mjestu kriminalnog događaja, strogo su specijalizirana i treba ih povjeriti samo onim vještacima koji se bave ispitivanjem krvnih mrlja. Takvi specijalizirani vještaci, često i pod vrlo nepovoljnim uvjetima, postižu dobre rezultate.

U Zavodu za kriminalistička vještačenja i kriminološka ispitivanja u razdoblju od 1957. (kada je ova vrsta vještačenja uvedena) do konca 1970. izvršeno je preko 100 vještačenja mrlja krvi sa nekoliko tisuća pojedinačnih analiza. Posljednjih godina prosječno godišnje vrši se oko 100 vještačenja. Doktor *Savo Gorkič*, koji je uveo ova vještačenja u rutinski rad, nesumnjivo spada u red naših najkvalificiranijih i najpoznatijih stručnjaka u toj oblasti.

Tragovi krvi kao specifični tragovi javljaju se kod krivičnih djela protiv života i tijela: ubojstva, tjelesnih povreda, učestvovanja u tuči, pobačaja i drugih krivičnih djela u kojima je neka osoba lišena života. Ovi tragovi mogu biti značajni i za rasvjetljavanje razbojstava i razbojničkih krađa. Njihovo značenje je sve veće a zahtjevi sve brojniji u razjašnjavanju saobraćajnih delikata. Ovi tragovi mogu se javiti i kod ispitivanja uzroka teških nesreća pri radu.

Pri pronalaženju, prikupljanju i iskorištavanju ovih tragova valja se pridržavati ovih praktičnih iskustava:

— Pronalaženje, fiksiranje i pakovanje ovih tragova traži vrlo pažljiv odnos i iskustvo, a nerijetko i stručnu suradnju liječnika specijalista.

— Zaključci iz položaja i oblika mrlja krvi na mjestu kriminalnog događaja treba da se izvode samo u suradnji s liječnikom specijalistom i specijaliziranim istražiteljem krvnih delikata.

— Položaj pronađenih mrlja krvi treba fotografirati fotografijom u *b o j i*, unijeti u skicu mjesta događaja i detaljno opisati u zapisniku o uviđaju.

— Kod većih količina krvi treba uzeti što više krvi, a kod manjih količina svu krv.

— Ako se pretpostavlja da će doći do uporeďivanja s krvlju žrtve, treba odmah prilikom obdukcije ili liječničkog pregleda leša uzeti potrebnu količinu krvi.

— Najsigurnije je da se predmeti na kojima se nalaze mrlje krvi pažljivo spakuju i pošalju u laboratorij.

O drugim praktičnim iskustvima i postupku pri uzimanju spornih i nespornih uzoraka već je pisano naprijed.

5. Izlučevine Kao izlučevine ljudskog tijela razlikuju se: sekreti s površine ljudskog tijela (znoj, sekreti slušnih kanala, izlučevine nosne sluznice i suze); izlučevine iz probavnog trakta (fekalije); izlučevine bubrega (mokraća); izlučevine spolnih organa (kod muškaraca sperma, kod žena izlučevine za vrijeme menstruacije, poroda i babinja) i izlučevine novorođenčeta. Dio ovih izlučevina može biti značajan za rasvjetljavanje krivičnih djela. U tom slučaju pretežno se radi o indicijama, koje omogućavaju eliminaciju određene osobe, a sasvim izuzetno mogu poslužiti identifikaciji učinioca. Međutim, tragovi izlučevina mogu imati veće značenje u razjašnjavanju događaja i njegova toka i na moguće učinioce. Zadržat ćemo vašu pažnju na onim izlučevinama koje u kriminalistici imaju veće značenje.

— *S p e r m a* je izlučevina muških spolnih organa koja se pojavljuje pod određenim okolnostima. Kod ubojstava iz seksualnih pobuda, silovanja, rodoskrvnuća, protuprirodnog bluda i bludnih radnji utvrđivanje tragova sperme može biti vrlo važno za razjašnjavanje slučaja. Mrlje sperme mogu se naći na odijelu i tijelu žrtve, na odijelu i tijelu učinioca i na mjestu na kojemu se događaj zbio. Na tijelu se tragovi sperme najčešće nalaze na spolovilu i u njegovoj okolini, a prema posebnim okolnostima slučaja na drugim mjestima. Na odjeći se tragovi sperme mogu naći na haljini, bluzi, donjem rublju, čarapama, steznicima, podvezicama, na hlačama i muškom rublju. Na mjestu kriminalnog čina na posteljini, otomanima, kaučevima, pokrivačima, sagovima ili, ako se radi o krivičnom djelu izvršenom na otvorenom prostoru, na vlatima trave ili lišću, dok ih je na zemlji (ako je rastresita ili pijesak) uzaludno tražiti. Mrlje sperme mogu se naći i na ručnicima, salvetama, plahtama i drugim predmetima upotrijebljenim za brisanje. Prema podlozi na kojoj se nalaze (tkanine) mrlje sperme poprimaju različit izgled, no obično se javljaju kao ljušturaste trake. Na rublju se javljaju kao bijele ili žućkaste mrlje; na koži kao sjajne providne korice. Mrlje sperme se teško otkrivaju. Osim pažljivog razgledavanja treba sumnjiva mjesta i opipati, jer mjesta s osušenim mrljama sperme malo su ukrućena, kao uštirkana. Utvrđivanje da li jedna mrlja potječe od sperme vrši se u laboratoriju. Transport u laboratorij valja izvršiti vrlo pažljivo, da mrlja ne bude uništena, jer mrlja sperme kada se osuši postaje krhka, lako se lomi i pretvara u prašinu. U izlomljenoj mrlji sperme izlome se i spermatozoidi, pa se ne može sigurno utvrditi njihova prisutnost u mrlji, prema tome ni porijeklo mrlje. Sumnjiva mrlja ne smije u toku transporta doći u dodir ni s kakvim drugim predmetom. Ako se osušena mrlja sperme nalazi na ljudskom tijelu, može se lako skinuti kirurškim nožem (uhvatila se kao ljuskica ili kožica na tijelu) i staviti u epruvetu koja se dobro začepi.

Osnovni zahtjev koji se može postaviti vještaku jest da se utvrdi da li jedna mrlja potječe od sperme ili ne. Pod uvjetom da je mrlja sačuvana odgovor na ovo pitanje može biti određen i egzaktan. Drugo je pitanje da li se neka osoba može *i s k l j u č i t i* kao ona od koje potječe mrlja sperme. Ovaj zahtjev najprije ograničava okolnost da su samo oko 80% ljudi sekretori ili izlučivači (izlučivači su one osobe čije tjelesne izlučevine sadrže specifičnu tvar iste grupe kakva se nalazi u krvi). Prema tome, samo kod tih 80% teoretski i praktično postoji mogućnost utvrđivanja krvne grupe iz sperme. Drugo ograničenje proizlazi — unatoč optimizmu nekih kriminalista — iz okolnosti što metode za takva ispitivanja još nisu dovoljno sigurne ili ih mogu primijeniti samo u posebno opremljenim laboratorijima specijalizirani stručnjaci.

Ispitivanje sperme zavisi od toga da li se radi o vlažnim ili suhim mrljama. Praktično vrlo se rijetko radi o ispitivanju vlažnih mrlja (od pojave mrlja do utvrđivanja da postoje i njihova ispitivanja gotovo uvijek protekne toliko vremena da se osuše), iako bi takvo ispitivanje imalo niz prednosti. Ispitivanja u laboratoriju se vrše pod mikroskopom, uz prethodno bojenje ili bez bojenja, da se utvrdi postojanje spermatozoida. Mikroskopska ispitivanja suhih mrlja vrše se raznim metodama: Florence, Paranenova reakcija, Lugolova reakcija, Baecchi metoda i druge. Pokušaji identifikacije odnosno eliminacije na temelju krvnih grupa vrše se metodama za određivanje krvnih grupa.

U praksi zavoda u 1969/1970. godini izvršena su 53 vještačenja mrlja za koje se pretpostavljalo da su od sperme. Zahtjevi su išli isključivo za tim da se utvrdi da li se radi o mrlji sperme ili ne.

Mokraća. U nekim slučajevima za dalji tok istrage može biti važno da se utvrdi da li neka mrlja potječe od mokraće ili drugih sekreta ili tekućina. Često se javlja potreba da se mrlje mokraće razlikuju od mrlje sperme. Pri traženju mrlja mokraće pomažemo se filtriranom UV svjetlošću. Identifikacija mokraće vrši se klasičnim metodama biološke kemije kojima se utvrđuje prisutnost klorida, fosfata, mokraćne kiseline, mokraćevine. Zahtjev da se kod osoba sekretora, na temelju ispitivanja krvnih grupa, izvrši eliminiranje određene osobe, u pravilu daje negativne rezultate, jer su svojstva grupe u mokraći previše razrijeđena.

Nasuprot tome, pri utvrđivanju stupnja alkoholne opijenosti ispitivanje mokraće ima veliko značenje i trebalo bi ga obavezno primjenjivati uz ispitivanje alkohola u krvi.

— Ostali sekreti. Od ostalih sekreta određeno kriminalističko značenje mogu imati: pljuvačka, znoj, sluz iz nosa, vaginalna i maternička lučenja. Postojećim metodama može se utvrditi o kakvoj se izlučevini radi, što može u pojedinom postupku biti od interesa. Određivanje krvnih grupa na temelju ovih sekreta i eliminiranje određenih osoba skopčano je s velikim poteškoćama i samo izuzetno može dati pozitivne rezultate. Još je složeniji zadatak kada se radi o mikrokoličinama sekreta (slina na opušcima, kuvertama, markama).

24. UTVRĐIVANJE STUPNJA ALKOHOLIZIRANOSTI

1. Pristup Kronični i akutni alkololizam igraju značajnu ulogu u genezi mnogobrojnih i raznovrsnih krivičnih djela. Iz multidisciplinarnih ispitivanja alkoholizma proizlazi da zloupotreba alkohola djeluje na organe i funkcije tijela izazivajući određene bolesti.

Mnogi učenjaci raznih specijalnosti istraživanjima i testovima, promatranjima i zapažanjima, longitudinalnim praćenjem kriminalaca, alkoholičara, prostitutki i drugih asocijalnih tipova prikupili su i obradili utvrđene činjenice o vladanju pojedinca pod utjecajem alkohola. Za kronični alkoholizam je utvrđeno da izaziva više ili manje intenzivne, više ili manje opsežne zdravstvene, ekonomske i društvene posljedice i time postaje jedna od vrlo značajnih socijalno patoloških pojava.

U ispitivanjima korelacije između alkoholizma i kriminaliteta utvrđeno je da kronični i akutni alkoholizam imaju značajan utjecaj na krivična djela ubojstva, tjelesnih povreda, seksualne delikte, sprečavanje službene osobe u vršenju službene radnje, i na saobraćajne delikte. Kod teških prekršaja protiv javnog reda i mira pretežno srećemo alkoholizirano stanje. U genezi maloljetničke delikvencije ponovo se srećemo sa zloupotrebom alkohola, a alkoholizam je često jedna od karakteristika ličnosti povratnika i profesionalaca, naročito pri kraju njihove kriminalne karijere.

Većina ovih pitanja ulazi u oblast kriminologije, a mi se moramo ograničiti na osnovne činjenice, važne u kriminalistici.

Utvrđivanje koncentracije alkohola u krvi i urinu predstavlja vrlo značajno praktično pitanje. Zato je od posebnog interesa utvrditi one faktore od kojih zavisi koncentracija alkohola u krvi (prema tome i vladanje izazvano alkoholiziranošću). Znanstveno je utvrđeno da koncentracija alkohola u krvi zavisi od mnogobrojnih faktora. Poznati alkoholog, profesor *Adrew* (na II. kursu znanstvenog studija prevencije alkoholizma u Genevi 1956), smatra da koncentracija alkohola u krvi zavisi od ovih faktora:

1. količine apsorbiranog alkohola,
2. težine osobe koja je pila,
3. temperamenta osobe koja je pila,
4. brzine kojom se pije (ako se pije polagano koncentracija alkohola u krvi povećat će se polaganije nego kada se pije naglo),
5. da li je alkohol popijen na prazan želudac ili s obilnim obrocima,
6. stupanj koncentracije alkohola u alkoholnom piću (žestoka pića brže povećavaju koncentraciju alkohola u krvi),
7. tolerancija prema alkoholu osobe koja je u pitanju,
8. temperatura zraka (toplo vrijeme ubrzava intoksikaciju, jer visoke temperature smanjuju radni kapacitet),
9. visina osobe koja pije,
10. tjelesno stanje onoga koji pije.

Faktor pod 7, tj. tolerancija određene osobe prema alkoholu, traži posebno objašnjenje. Tolerancija je utvrđena činjenica da pijanac ima potrebu za sve većim dozama alkoholnog pića da bi postigao isti efekt. Kronični alkoholičari mogu popiti 2 — 4 puta više nego nealkoholičari, a da ne budu u pravom pijanom stanju. Kao objašnjenje ove pojave ističu se slijedeći argumenti i pretpostavke:

a) izgleda da alkoholičari mogu u svojoj jetri oksidirati više alkohola nego što to mogu nealkoholičari;

b) uslijed gastritisa i podražaja duodenuma kod njih se alkohol apsorbira polaganije;

c) prema jednoj hipotezi, jedan dio alkohola bi se oksidirao u području spajanja neurona, što bi favoriziralo toleranciju;

d) kada se alkoholu oda osoba s jakom mogućnošću da upravlja sama sobom, takova će osoba moći uvelike upravljati svojim ponašanjem i kada prekomjerno pije.

Što se događa s alkoholom kad dospije u organizam? Oko 90 do 98% alkohola unesenog u organizam potpuno sagori (oksidira), razgradi se do ugljendioksida i vode. Količina oksidiranog alkohola je proporcionalna s koncentracijom alkohola u krvi. Oksidacija alkohola počinje vrlo brzo nakon njegova unošenja u organizam. Količina alkohola koja se razgradi u jedinici vremena zavisi i od tjelesne težine. Tako npr. odrasla osoba težine 70 kg »sagori« za jedan sat oko 10 cm^3 čistog alkohola, ili jedan decilitar ljute rakije za 4 — 5 sati. Ista osoba ako pije sukcesivno može u toku 24 sata oksidirati najviše 240 — 300 cm^3 čistog alkohola, ili jednu litru rakije, ili 2 — 3 litre vina.

Preostali dio alkohola od 2 do 10% se ne oksidira nego se izlučuje. Preko 2% izlučenog alkohola javlja se samo kod određenih osoba i ako se radi o većim količinama alkoholnog pića. Izlučivanje (eliminacija) alkohola iz organizma vrši se preko bubrega — mokraćom, preko pluća — izdisanjem zraka i znojenjem i pljuvačkom.

Oksidacija alkohola u krvi prestaje nakon smrti; prema tome, ako neka osoba pogine u saobraćajnoj nesreći, ili slično, a sumnja se da je bila pod utjecajem alkohola ili se želi takva sumnja otkloniti, sa sigurnošću se može utvrditi istina ako se poslije smrti ili prilikom obdukcije uzme krv iz lešine i izvrši odgovarajuća kemijska analiza. Budući i alkohol u lešini podliježe truležnim i drugim promjenama, potrebno je uzorak krvi iz lešine uzeti što je moguće prije te izvršiti odgovarajuću kemijsku analizu.

Između koncentracije alkohola u krvi i eliminiranog alkohola u izdahnutom zraku i u izlučenoj mokraći vlada izvjesna zakonitost. To omogućava da se na temelju ispitivanja tih tvari utvrdi alkoholna opijenost koja kod istrage krivičnih djela, prekršaja i saobraćajnih nesreća ima vrlo veliko značenje u utvrđivanju odgovornosti učesnika događaja. Osnovni način utvrđivanja stupnja alkoholne opijenosti vrši se kemijskim ispitivanjima koncentracije alkohola u krvi i urinu. Pri tome analiza koncentracije alkohola u mokraći pretežno služi kao kontrolna metoda pri ocjeni podataka dobivenih analizom koncentracije alkohola u krvi. Određivanje alkohola u izdahnutom zraku vrši se raznim tipovima pomagala, kao što su: alkotest, alkometar, intoksimetar, drankometar, itd. Svi su oni u biti zasnovani na istom principu. Ispitivanja alkohola u izdahnutom zraku smatraju se orijentacionim i informativnim. Negativni rezultat je dovoljan da se neka osoba može smatrati trijeznom i da se odustane od namjere da joj se uzme krv radi ispitivanja. Ako je rezultat pozitivan, ne može poslužiti kao dokaz o s t u p n j u alkoholne opijenosti nego samo kao dokaz da je određena osoba pila.

2. Stupnjevi akutne alkoholiziranosti

Kod niza krivičnih djela i prekršaja stanje akutne alkoholiziranosti može biti relevantno za utvrđivanje odgovornosti, izbor krivične sankcije, težinu krivične sankcije i postupanje u toku izvršenja krivične sankcije. Zbog toga se u svim zemljama i povodom najrazličitijih događaja ovim pitanjima bave službe kojima je povjerena zaštita pravnog poretka, interesa i prava građana.

Stupanj akutne alkoholiziranosti utvrđuje se prema koncentraciji alkohola u krvi (o metodama bit će riječi niže). Dobivene vrijednosti izražene u promilima upućuju na određeni stupanj alkoholiziranosti sa svim njegovim psihofizičkim posljedicama.

U Medicinskoj enciklopediji Leksikografskog zavoda SFRJ stadiji pijanstva razvrstani su u ove kategorije.

Prva je kategorija t r i j e z n o s t do 0,5 promila.

Druga kategorija je p r i p i t o stanje koje obuhvaća koncentraciju alkohola u krvi od 0,5 do 1,5 promila. Ono je obilježeno vazomotornim i psihomotoričnom uzbuđenošću. Prvo se očituje pojačanim i ubrzanim srčanim radom, povišenim tlakom i vazodilatacijom. Zbog toga se javlja subjektivni osjećaj topline. Psihomotorična uzbuđenost očituje se intelektualnom agilnošću, duševnom živahnošću, željom za sudjelovanjem u svim razgovorima i pothvatima. Redovita je emocionalna afektivnost kao povećana osjetljivost, euforija, veselost ili srditost, svadljivost i slično. Pripiti su moralno impulzivni, osjećaju se smjeliji i poduzetniji, bezobzirniji i neobuzdaniji. Javlja se i seksualna agresivnost u obliku pojačanog libida i pohotljivosti. Smanjena je kontrola viših centara u mozgu, deprimirani su intelektualni inhibitorni centri.

Zbog toga je slobodnije vladanje i smjelije su odluke. Kao rezultat motoričnog uzbuđenja javlja se govorljivost, gestikulacije i drugo.

O p i j a n o m stanju govori se kod koncentracije alkohola u krvi između 1,5 do 2,5 promila. Ovdje su navedeni simptomi redovno pojačani; uz to se javlja: plitkost, drskost, nepromišljenost, surovost, itd. Kod ovih koncentradicija počinju se javljati i znakovi narkotičnog djelovanja, tako da dolazi do dremljivosti, nesigurnosti u pokretima i hodu, vidnog smanjenja pažnje, koncentracije i shvaćanja. Opasnije su traume u alkoholiziranom stanju jer je smanjen vitalitet, a zbog smanjene kondicije organizam se teško oporavlja od šoka.

T e š k o p i j a n o stanje ili stanje teške alkoholne intoksikacije uzrokuje koncentracija alkohola u krvi od 2,5 do 3,5 promila. Ovakvi pijanci pokazuju jasne znakove narkotičnog djelovanja: klijenut vazomotorike i psihomotorike, koja se očituje pospanošću i snom, teškim disanjem, padom krvnog tlaka i pulsa te perifernom cijanozom zbog klijenuti vazomotora. Često se u ovom stanju javlja povraćanje, puštanje mokraće i fekalija.

K o m a t o z n o stanje, u kojem može nastupiti i smrt javlja se kod koncentracija većih od 3,5 do 4 promila. Zjenice su u početku proširene i tromo reagiraju na svjetlo i akomodaciju; u kasnijoj fazi se zjenice stiskaju. Za razliku od drugih komatoznih stanja može poslužiti test zjenica (Macewenov test). Smrt obično nastupa u akutnom stanju, pod slikom zatajenih vitalnih centara.

Različiti autori stupnjeve akutne alkoholiziranosti razvrstavaju u veći ili manji broj kategorija, dajući pojedinim kategorijama odgovarajući opis. Međutim, znanstveno je utvrđeno da postoje izražene individualne razlike u toleranciji na alkohol i u vladanju ljudi kod iste koncentracije alkohola u krvi (vidi naprijed). S obzirom na krivično-pravno i sudsko-medicinsko značenje ispitivanja koncentracije alkohola smatramo da i svakom pojedinom slučaju i svim raspoloživim metodama treba i n d i v i d u a l n o utvrditi stupanj alkoholne intoksikacije i njegovo značenje u konkretnom slučaju.

Jedino zakonska presumcija da se neka osoba nalazi »pod utjecajem alkohola« jest utvrđivanje da se u njezinoj krvi nalazi koncentracija viša od 0,5 promila.

> **»Smatrat će se da je pod utjecajem alkohola osoba za koju se, analizom krvi ili krvi i urina, ili kojom drugom znanstvenom metodom mjerenja količine alkohola u organizmu, utvrdi, da joj sadržaj alkohola u krvi iznosi više od 0,5 promila, ili kod koje se bez obzira na sadržaj alkohola u krvi liječničkim pregledom ustanove znaci alkoholne poremećenosti«** (član 12. stav 3. Osnovnog zakona o sigurnosti saobraćaja na javnim putovima).

3. Utvrđivanje stupnja alkoholiziranosti

U praksi kriminalističkih ekspertiza stručnjaci Zavoda za kriminalistička vještačenja i kriminološka istraživanja u Zagrebu smatraju da bi u svakom pojedinom slučaju valjalo utvrđivati koncentraciju alkohola u krvi u njegovim apsolutnim vrijednostima, a ne u rasponima, te da bi utjecaj alkohola u odnosu na pojedinu osobu individualno trebalo utvrđivati, a u skladu s općim znanstvenim spoznajama i stavovima. Pri tome su svjesni da realizacija ovakvog stava izaziva mnogobrojne poteškoće i da je djelomično još uvijek više orijentacija nego realizacija.

Za kvantitativno utvrđivanje alkohola u krvi postoje specifične i nespecifične kemijske metode. Kao specifična metoda primjenjuje se tzv. encimska ili ADH metoda, a u posljednje vrijeme metoda plinske kromatografije. Kao nespecifične ali dosta uspješne metode smatraju se metoda Widmark, Niclaux i Mc Nally.

Postoje prethodna ili eliminatorna ispitivanja i laboratorska ili potvrdna. Prethodna ili eliminatorna ispitivanja mogu se primjenjivati masovno a služe izlučivanju trijeznih osoba. Ova ispitivanja obično vrše operativne službe na terenu u kontroli trijeznosti učesnika u cestovnom saobraćaju, strojovođa i pilota. Kao posebna preventivna mjera može se primjenjivati u onim industrijskim pogonima i kod onih radnika gdje alkoholiziranost radnika na radnom mjestu i u toku radnog procesa može imati vrlo teške posljedice. Od mnogobrojnih metoda ove vrste navest ćemo dvije najčešće:

A l k o t e s t sastoji se od jednog balona na koji se nastavlja cijev duga 10 cm, širine olovke u koju se puše. U cijevi se nalazi reagens, određena kemijska supstanca koja mijenja boju ako u upuhanom zraku ima alkohola. Kod koncentracije alkohola u izdahnutom zraku od 0,3 promila na više dolazi do promjene boje reagensa u cijevi. Što je veća koncentracija alkohola u izdahnutom zraku to je promjena boje intenzivnija. U posljednjih nekoliko godina nastoji se da se pronađe takva supstancija koja će mijenjati boju proporcionalno s koncentracijom alkohola u izdahnutom zraku. Ta nastojanja dala su izvjesne rezultate, ali unatoč tom napretku alkotest se još ne može upotrijebiti za kvantitativno utvrđivanje koncentracije alkohola. U slučaju pozitivne reakcije, a u svrhu utvrđivanja stupnja alkoholne opijenosti, treba od osobe kod koje se pokazala pozitivna reakcija uzeti krv radi kemijskog ispitivanja u laboratoriju. Primjena alkotesta je sigurna samo kao negativan dokaz, tj. ako nema promjene boje u cijevi, osoba je trijezna.

B r e a t h a l y s e r (bretalojzer) je poluautomatski aparat za utvrđivanje količine alkohola u izdahnutom zraku; prvi je puta u Evropi primijenjen u Genevi. Mnogobrojnim ispitivanjima je utvrđeno da 2,100 cm³ alveolarnog zraka na 33°C sadrži toliko alkohola koliko 1 cm³ krvi. Prema tome, ako se zna količina alkohola sadržana u dahu, jednostavno proračunavanje omogućava da se dobije pokazatelj alkohola u krvi. Ovaj uređaj (breathalyser) lako je prenosiv, veličina mu je 27 x 23 x 22 cm, težak je oko 8 kilograma i termostatiziran na 45 — 50°, radi na struju ili automobilske baterije (6 ili 12 volti). Proces utvrđivanja alkohola traje manje od 5 minuta. Aparat je u stvari kolorimetar s fotoelektričnim ćelijama. Temelji se na slijedećem principu: dah prolazi kroz otopinu žutog kalijevog bikromata, iza čega se zbog nastalih kemijskih promjena javlja oslabljenje žute boje. Slabljenje žute boje tim je intenzivnije što dah sadrži više alkohola. S preciznošću može se brzo odrediti takova »dekolorizacija«. Ova metoda može se dopuniti laboratorijskom analizom krvi. Čim se utvrdi veći promil alkohola u krvi osumnjičenoga za krivična djela podvrgava se i uzimanju krvi. Intenzivno se radi na povećanju pouzdanosti ove metode, kako bi se mogla primjenjivati bez laboratorijskog ispitivanja krvi.

Organi sigurnosti javnog saobraćaja unutrašnjih poslova primjenjuju dosta široko ispitivanje pomoću alkotesta, a neki raspolažu i s breathalyserima.

Od l a b o r a t o r i j s k i h metoda ispitivanja alkohola u krvi najpoznatija je i još uvijek dosta primjenjivana W i d m a r k o v a metoda. Zbog provjeravanja njezine pouzdanosti organiziran je i proveden tzv. »bonski alkoholni pokus«. Na sedam sudsko-medicinskih instituta SR Njemačke vršeno je

ispitivanje uzoraka krvi uzetih istovremeno od istih osoba, da se utvrdi stupanj alkoholne opijenosti po Widmarkovoj metodi. Utvrđena su odstupanja od srednje vrijednosti do 0,27 promila, dok je najveće apsolutno odstupanje iznosilo 0,4 promila. Ovi kontrolirani nalazi izazvali su priličnu buru i doveli do osporavanja vrijednosti ove metode. Grupa stručnjaka ponovo je razmotrila dobivene rezultate, pa je zaključila da se mogu uzeti u obzir samo odstupanja srednje vrijednosti od 0,27 promila, da su odstupanja pri primjeni Widmarkove metode neizbježna, da se kreću u granicama od 5% i da se Widmarkova metoda može smatrati upotrebljivom. Na »bonski alkoholni pokus« upozorili smo zato, što se u Jugoslaviji još uvijek primjenjuje u laboritorijskim ispitivanjima Widmarkova metoda.

Nedostaci i nepreciznosti Widmarkove metode ponukale su stručnjake koji se bave utvrđivanjem alkoholiziranosti iz uzete krvi da pokušaju pronaći bolje i specifične metode. To je i uspjelo. Najprije primjenom encimske ili ADH metode, zatim primjenom metode plinske kromatografije.

M e t o d a p l i n s k e k r o m a t o g r a f i j e je danas najegzaktnija metoda za utvrđivanje stupnja alkoholne opijenosti iz krvi i urina. Ona ima i druge prednosti, jer omogućava poluautomatsko ispitivanje istovremeno većeg broja uzoraka. To je metoda koja se rutinski primjenjuje u Zavodu za kriminalistička vještačenja i kriminološka istraživanja.

Kako egzaktno utvrđivanje stupnja alkoholne opijenosti ima veliko značenje za suzbijanje krivičnih djela i prekršaja, i utvrđivanje stupnja krivične odnosno prekršajne odgovornosti, te time duboko zadire u prava i interese građana — nužno je da se pri ispitivanju i utvrđivanju alkoholne opijenosti primjenjuju najsuvremenije i najadekvatnije metode. S tih pozicija kriminalistika upućuje na tri grupe metoda: klinička ispitivanja, grafički test i laboratorijska ispitivanja.

K l i n i č k o ispitivanje pijanstva sastoji se u promatranju vanjskog izgleda ispitanika, naročito njegova držanja i kretanja, orijentacije u vremenu, reakcije vida i sluha, rada srca i pulsa. Takav pregled obavlja liječnik zdravstvene ustanove u koju je ispitanik doveden. On je obavezan da u poseban zapisnik (prema utvrđenim rubrikama) unese anamnezu ispitanika (najčešće učesnika u saobraćajnoj nesreći), a zatim izvrši pregled koji obuhvaća utvrđivanje visine, težine, pulsa, reakcije na svjetlo, znakove ataksije, pokus na nistagmus, orijentacija u vremenu i prostoru, da li se mogu utvrditi znakovi epilepsije, psihoze ili opće iscrpljenosti, opći utisak, da li je ispitanik prije uzimanja krvi dobio narkozu eterom ili klor-etilom, te mišljenja liječnika u ovim mogućim formulacijama:

— nije vidljivo da bi pregledani bio pod utjecajem alkohola,
— pregledani je pod utjecajem alkohola,
— pregledani je pod znatnim utjecajem alkohola,
— pregledani je u besvjesnom pijanom stanju.

Ovakav klinički pregled ima posebnu vrijednost i zbog toga što se obavlja neposredno nakon relevantnog događaja i neposredno prethodi uzimanju krvi.

G r a f i č k i test uz kliničko i kemijsko ispitivanje može se javiti kao dopunski način ispitivanja stupnja alkoholne opijenosti. Temelji se na činjenici da su pokreti pisanja posljedica izvjesnog rada mišića, a rad tih mišića je uvjetovan trenutnim psihičkim stanjem osobe koja se ispituje. Grafički test obuhvaća tri pokusa:

— pokus ispisivanja pravih linija iste međusobne udaljenosti u neodređenom vremenu trajanja,

— isti pokus ali s točno određenim vremenom trajanja,

— pokus s ispisivanjem brojeva (osmica) i znakova (plus i minus).

Uvođenje ovog testa preporučili su stručnjaci Međunarodne organizacije kriminalističke policije na zasjedanju Generalne skupštine 1961. godine

L a b o r a t o r i j s k e k e m i j s k e analize. Za uspjeh ovih analiza preduvjet je dobra organizacija i detaljno utvrđen postupak pri uzimanju uzoraka krvi i urina. U standardnom postupku uzorci krvi i urina uzimaju se u standardne staklene epruvete, označene dvostrukim brojevima (od kojih jedan ostaje na epruveti, a drugi se lijepi na zapisnik sačinjen prilikom uzimanja uzorka), s posebnim čepom, a u jednoj epruveti (za krv) i sredstvom protiv koaguliranja. Epruvete se stavljaju u metalne valjkaste posude. Da bi se spriječila upotreba alkohola pri dezinfekciji kože (koja bi onda utjecala na nalaz), najbolje je bilo upotrijebiti posebne zrakoprazne epruvete s ugrađenom iglom za vađenje krvi — venile, ili priložiti uz ambalažu komadić sublimatne vate za dezinfekciju kože. Uzorke krvi i urina treba čuvati u hladnjači i najbržim putem poslati u laboratorij koji vrši ispitivanje. Sve relevantne okolnosti do kojih je došlo pri uzimanju uzoraka krvi i urina upisuju se u poseban formular (zapisnik) u produženju kliničkog nalaza i eventualnog grafičkog testa. Uz uzimanje uzoraka krvi uzima se i uzorak urina. Ovakva praksa omogućava kontrolu rezultata dobivenih ispitivanjem krvi i razjašnjenju okolnosti koje se mogu javiti u tumačenju dobivenih rezultata.

Od laboratorijskih metoda primjenjuju se Widmarkova, ADH metoda i metoda plinske kromatografije. Ova posljednja je najegzaktnija i ima i niz drugih prednosti.

Mišljenje o stupnju alkoholne opijenosti treba da daju dva specijalista, nakon temeljitog razmatranja cijelog materijala: inžinjer kemije koji je izvršio kemijsku analizu i liječnik specijalist sudske medicine.

Okolnost da se saobraćajni milicioneri, inspektori, viši inspektori i mnogobrojni drugi operativni radnici javne sigurnosti svakodnevno susreću s potrebom da se u mnogobrojnim slučajevima utvrđuje da li je neka osoba trijezna ili nije (u cestovnom saobraćaju, povodom prekršaja protiv javnog reda i mira, povodom otkrivanja krivičnih djela), upućuje na potrebu da se detaljno i stručno utvrditi standardni postupak primjene alkotesta i uzimanje uzoraka krvi i urina za laboratorijsku pretragu, da se osigura potrebna oprema i da se organizira služba ispitivanja. U SR Hrvatskoj organizacija provođenja ovog zadatka i laboratorijska ispitivanja povjerena su za potrebe službe unutrašnjih poslova Zavodu za kriminalistička vještačenja i kriminološka istraživanja. Ovaj Zavod u razdoblju 1958—1970. izvršio je 24.726 ovakvih vještačenja. Do 1966. godine primjenjivana je Widmarkova metoda, od 1968. encimska metoda, a godinu dana kasnije isključivo se primjenjuje metoda plinske kromatografije. Organizacija prikupljanja materijala stalno se unapređuje. U toku rada utvrđeni problemi stalno se i uspješno razrješavaju. Zasluge za suvremena rješenja u alkoholimetriji u Hrvatskoj pripadaju dr *Emilu Lackoviću*, jednom od najboljih poznavaoca ove bolesti u Jugoslaviji. Upućujem na njegovu uspješnu monografiju » O uslovima i načinu utvrđivanja alkoholne opijenosti«, izdanje stručne biblioteke SJB, Beograd 1972.

25. TRAGOVI OTROVA

1. Osnovni pojmovi Ispitivanje otrova spada u posebnu znanstvenu oblasti. I najbolji kriminalist treba da je svjestan da se njegov udio u toj oblasti svodi na što uspješniju suradnju s odgovarajućim stručnjacima i prikupljanje onih informacija i činjenica koje mogu poslužiti razmatranju osnovnog zahtjeva: da li se radi o otrovu i kakvom. Mogućnosti kriminalista su i tu znatne i bez presizanja u ona pitanja na koja odgovor može dati toksikološki laboratorij. Da bi se kriminalist mogao upraviti na prikupljanje potrebnih informacija, potrebno je da ima opća znanja o otrovima, a precizna znanja o svojim dužnostima i zadacima u slučajevima kada se sumnja da je upotrijebljen otrov.

»U sudsko-medicinskom smislu otrov je svaka stvar upotrijebljena u takvoj količini i na takav način da je unesena bilo kojim putem u tijelo, zbog svojih kemijskih osobina u stanju da zdravlje teško ošteti ili prouzroči smrt« (prof. dr. *Janez Milčinski*). Ili:

»Otrov je supstanca koja je u stanju, kada se unese u usta ili želudac, ili kada dospije u krv, da ozbiljno poremeti zdravlje ili da uništi život svojim djelovanjem na tkivo s kojim dolazi u dodir bilo neposredno bilo poslije unošenja u organizam« *(Tayler)*.

Proučavanjem otrova bavi se toksikologija. To je »znanost o otrovima, koja ispituje porijeklo, svojstva, kemijski sastav, fiziološko djelovanje i načine utvrđivanja otrova i protuotrova« *(Lukas)*.

S krivično-pravnog stanovišta s otrovima se srećemo kod krivičnih djela ubojstva (u pravilu to će biti kvalificirano ubojstvo); kod krivičnog djela dovođenja u opasnost života i imovine općeopasnom radnjom ili sredstvom (čl. 268 i 273 KZ) i kod krivičnog djela izrađivanja i nabavljanja oružja i sredstava namijenjenih za izvršenje krivičnog djela (čl. 300 KZ). Otrovi igraju često značajnu ulogu i kod samoubojstva i nesretnih slučajeva. Iz kriminološkog istraživanja krivičnih djela lišenja života u razdoblju 1946—1955. u SR Hrvatskoj ustanovljeno je da je otrov kao sredstvo za lišenje života upotrijebljen u svega 26 slučajeva ili 1,8% svih slučajeva ubojstva. Kod samoubojstva je situacija drugačija. Od 5.763 samoubojstva izvršena u SR Hrvatskoj u razdbolju od 14 godina (1945—1958) izvršeno je 692 samoubojstva otrovom (od toga 58 plinom), što čini 12% svih samoubojstava. Prema tome otrov se više od šest puta češće upotrebljavao kao sredstvo samoubojstva nego ubojstva. No ne treba smetnuti s uma da ubojica trovač nastoji da trovanje prikaže kao prirodnu smrt i da uspjeh otkrivanja ubojstva izvršenih trovanjem zavisi i od organiziranosti, stručnosti i pažljivosti mrtvozorničke službe. Nije bez interesa da je toksikolog dr. *A. O. Gettler* u Institutu sudske medicine grada New Yorka utvrdio da je od 30.000 naprasnih smrti 2.500 izvršeno trovanjem.

2. Vrste otrova i djelovanje Otrovi se mogu klasificirati na različite načine. Našim potrebama odgovara najjednostavnija, koja otrove dijeli na:

a) organske,

b) neorganske.

Organski otrovi dijele se na: hlapive: etil i metil alkohol, anilin, fenol (karbolna kiselina), i nehlapive, u koje spadaju alkaloidi (akonitin, kokain, hiescin, morfin, derivati morfina, strihnin) barbiturati i hašiš.

Neorganski otrovi dijele se dalje na metalne otrove (arsenik, antimon, olovo, živa, bakar, talij, berilij ...), na nemetalne otrove (cijan, fosfor, fluoridi), na nagrizavajuće otrove (alkalije i kiseline), na plinovite otrove (ugljični monoksid, hidrogen, sulfid).

Za otkrivanje kriminalnih trovanja posebnu vrijednost ima poznavanje herbicida (preparati za uništavanje korova) i insekticida (sredstva za uništavanje insekata), koji se zbog jakog otrovnog djelovanja i relativno lakše nabave (inače su otrovi izvan slobodnog prometa) često upotrebljavaju za namjerna trovanja.

Svaki od navedenih otrova ima specifično djelovanje. Bliže poznavanje otrova traži specijalizirani studij i spada u domenu toksikologa.

Trovanja mogu biti akutna (nastaju uzimanjem određene veće doze jednog određenog otrova — obično kod samoubojstva), kronična trovanja (nastaju uzimanjem manjih doza otrova kroz duže vrijeme) i kumulativna trovanja (nastaju uslijed naglog pojačanja intenziteta djelovanja otrova kao posljedica nagomilavanja otrova).

Djelovanje otrova javlja se u tri oblika: lokalno djelovanje (otrov ozljeđuje ili uništava samo ona tkiva s kojima je u neposrednom dodiru), naknadno djelovanje (otrov djeluje tek nakon što je dospio u krv) i lokalno i naknadno djelovanje istovremeno (otrov djeluje najprije na tkivo, a zatim ulazi u organizam i dalje djeluje).

Uvjeti za djelovanje otrova: vrsta otrova, doza otrova (pravilo je: što veća doza otrova to brže djelovanje), način davanja otrova (djelovanje otrova je najbrže ako je otrov neposredno unesen u krv; ako je otrov unesen kroz usta djeluje sporije; plinoviti otrovi koji kroz pluća brzo prodiru u krv djeluju brzo; otrovi stavljeni na nepovrijeđenu kožu sporo se apsorbiraju, pa i sporije djeluju); stupanj idiosinkrazije (pretjerana osjetljivost na neki otrov); doba starosti (djeca su osjetljivija nego odrasli); navika i podnošljivost (stalna upotreba otrova u malim količinama čini veću podnošljivost otrova tako da je za usmrćenje potrebna često velika doza); bolest (patološko stanje organizma može imati velikog utjecaja na djelovanje otrova).

3. Simptomi trovanja

Postojanje ili nepostojanje trovanja treba da utvrdi toksikolog; on je jedini koji može i treba da o tome dade svoj nalaz i mišljenje. U kriminalističkoj obradi i istrazi, da bi se mogla osigurati potrebna stručna pomoć, da bi se mogla pružiti pomoć žrtvi i da bi se mogli osigurati potrebni tragovi i dokazi — važno je poznavati izvjesne simptome koji su karakteristični kako za trovanje uopće tako i za pojedinu vrstu trovanja. Prema *Södermanu* i *O' Connellu* (i drugim američkim autorima) pojedini simptomi ukazuju na slijedeće otrove:

— Obamrlost i malaksalost na morfij, kodein, derivate klorne, sulfonske i barbituratne kiseline, kloroform, eter, cianide, ugljični monoksid i dioksid, atropin i alkohol.

— Povraćanje, proljev, abdominalni bolovi na: arsen, antimon, akonitin, kiseline i alkalije, digitalis, fosfor, bakar, jod, živu, sulfonamide, cink.

— Grčevi na strihinin, nikotin, cianide, ugljični monoksid, kamfor.

— Paraliza na alkohol, arsenik, barij, olovo, nikotin, trovanje hranom (botulizam), cijanide, ugljični monoksid i dioksid.

— Delirij na alkohol, arsenik, atropin, kokain, morfij, skopolamin, olovo, živu.

— Promjene na zjenici, širenje zjenica na alkohol, atropin, kokain, skopolamin, benzedrin, beladona; skupljanje zjenica na morfij, opij, muskarin.

— Cijanoza (plavo obojenje kože) na cijanide, morfij, opij, anilin.

— Miris i zadah: miris badema na cijanide; zadah na bijeli luk na fosfor; specifičan zadah iz usta na alkohol, kloroform i nikotin.

— Obilno lučenje pljuvačke na živu.

— Promjene na koži na: arsen, bakar, olovo, živu.

— Promjene u disanju — teško ili mučno disanje na strihnin, cijanide, ugljični monoksid — brzo disanje na atropin, kokain, ugljični dioksid — slabo, polagano disanje na opijum i ugljični monoksid.

Ovi simptomi, osobito kada ih se više združi u jednom slučaju (a to je česta pojava), pružaju vrlo važne indikacije za utvrđivanje otrova kojim je trovanje izvršeno. Za pružanje prve pomoći to može imati odlučno značenje.

4. Postupak u slučajevima kada se sumnja na trovanje

Upotrebu otrova za izvršenje krivičnog djela karakterizira vjerovanje učinioca da će uz potrebne mjere opreza izbjeći krivičnu odgovornost, jer neće biti utvrđeno da se radi o trovanju. Zato trovač pažljivo uklanja tragove i nastoji primijeniti idealan otrov, a taj bi bio koji nema okusa, koji sigurno djeluje a ne ostavlja tragova. Ako se takvom nastojanju suprotstavi dovoljno stručna i uporna ekipa, nema mnogo vjerojatnosti da će u tome uspjeti. Neuspjeh (a oni su mnogobrojni i teško bivaju utvrđeni) pretežno je vezan za subjektivne razloge. U slučajevima smrti sumnjivima na trovanje treba poduzeti mjere na koje kriminalističko iskustvo ukazuje.

— Svestrano ispitivanje svih okolnosti koje su prethodile simptomima trovanja, i to: da li je dotična osoba ranije bolovala i od kakve bolesti; ako se radi o bolesnoj osobi, tko ju je liječio i što taj liječnik izjavljuje o naravi bolesti i organizmu te osobe; kada je (vremenski točno utvrditi) dotična osoba uzela posljednji obrok, od čega se on sastojao i u kojem vremenu nakon uzimanja obroka (hrane i pića) su nastupili određeni simptomi; detaljno opisivanje simptoma uočenih prije izlaska na mjesto događaja; da li je s obzirom na zanimanje te osobe moguće profesionalno trovanje i kakovo.

— Pri izlasku na mjesto događaja pregledati i izuzeti (radi kasnijih analiza) sve predmete koji bi mogli ukazati na trovanje, i to: svi ostaci jela i pića; posuđe kojim se ta osoba služila (čaše, boce, tanjure, jedala, zdjele); svi lijekovi i ostaci lijekova koji su kod te osobe ili na mjestu događaja pronađeni (ampule, bočice, kutije s praškovima, papirići u koje su praškovi bili zamotani, recepti, itd.). Treba izvršiti pretragu same žrtve, mjesto gdje je pronađena i svih prostorija stana, ako je do trovanja došlo u stanu. Kada se sumnja na određenu osobu, treba i tu osobu pretresti i izvršiti pretragu njezinih stambenih prostorija. Kada se utvrdi vrsta upotrijebljenog otrova, treba izvršiti ispitivanje u apotekama i radnjama gdje se takav lijek može nabaviti.

— U zapisnik o uviđaju (ili u obliku službene bilješke, ako se ne radi o formalno vođenom postupku) točno utvrditi sve simptome kako su utvrđeni na mjestu događaja, a kod smrtnih slučajeva simptome koji su smrti prethodili i koji su se pojavili nakon smrti.

— Temeljita obdukcija od vještaka sudske medicine (ovdje treba isključiti mogućnost da obdukciju izvrši liječnik opće prakse). U toku obdukcije treba voditi računa o tome da li obdukcioni nalaz potkrepljuje ili osporava zaključivanja izvedena iz utvrđenih simptoma. Posmrtne pojave često su karakteristične za određena trovanja. Unatoč tomu, u svakom slučaju kada obducent smatra da se radi ili bi se moglo raditi o trovanju, treba da uzme potrebne uzorke za kasniju toksikološku analizu.

— Uzimanje uzoraka za toksikološku analizu zavisi od vrste otrova na koji se sumnja.

Uzeti uzorci, da bi mogli poslužiti za toksikološke analize, treba da budu stručno zapakovani. U pravilu pri ovom pakovanju treba da učestvuje liječnik. Za pakovanje organa upotrebljavaju se staklene boce sa staklenim zatvaračima. Zapremina boce treba da je oko jedne litre. Kada se uzorak stavi u bocu treba je dobro zatvoriti i spriječiti pristup zraka. Osim toga takova boca mora biti zapečaćena službenim pečatom, tako da se ne može otvoriti bez povrede službenog pečata. Svaka boca mora biti etiketirana, a na etiketi zapisani potrebni podaci. Svaki se uzorak stavlja u posebnu bocu. Boce se stave u drveni sandučić i po mogućnosti izoliraju od topline. Najbolje ih je držati u hladionicima. Pažljivo postupanje s uzorcima od presudne je važnosti, pa treba svaki laički zahvat u tom poslu isključiti.

— Toksikološka ispitivanja predstavljaju specijalizirana ispitivanja i trebalo bi da ih vrše toksikolozi i to u posebno opremljenim i prilagođenim laboratorijima. Metode ispitivanja otrova su i biološke i kemijske, pa ipak je nužno da se toksikološka ispitivanja povjere toksikologu a ne biologu ili kemičaru koji bi ih vršili uzgred i ne kao svoj osnovni rad. U toksikologiji se upotrebljavaju vrlo različite znanstvene metode, i to:

a) fizikalne: spektroskopske i spektrografske, primjena ultraljubičastih i infracrvenih zraka (kod određivanja vrste otrova);

b) mikroskopske (pri ispitivanju čestica otrova u ostacima hrane);

c) biološke (pokusi sa životinjama);

d) kemijske (vrlo su brojne i specifične, a primjenjuju se pri ispitivanju organa, izlučevina, fekalija, tkiva).

— Ako je sumnja na trovanje učinjena vjerojatnom tek nakon sahrane, potrebno je prethodno prikupiti sve podatke o uočenim simptomima, izvršiti pretragu prostorija, utvrditi da li je prije sahrane zahtijevano da se sahrana obavi što je moguće prije, da li je bilo užurbanosti i propusta prilikom izdavanja smrtovnice, ili drugih okolnosti koje sumnju potkrepljuju. Jedini egzaktni način da se provjere postojeće sumnje jest da se izvrši ekshumacija i obdukcija, uzmu potrebni uzorci i izvrše toksikološke analize. Kod većine otrova koji se upotrebljavaju u trovanju moguće je i naknadnom obdukcijom utvrditi neke bitne činjenice.

— Kada je zahtjev za toksikološko vještačenje postavljen vještaku koji nije prisustvovao obdukciji, potrebno je uz zahtjev i uzorke dostaviti materijale koji sadrže odgovor na slijedeća pitanja:

1. Proteklo vrijeme između posljednjeg uzimanja hrane ili pića i
   a) prve pojave simptoma trovanja, i
   b) smrti.
2. Opis svih simptoma.
3. Da li je i koji od slijedećih simptoma utvrđen: povraćanje i pražnjenje crijeva, duboki san, svrbež kože, grebanje u vratu, grčevi, buncanje i hvatanje imaginarnih predmeta.
4. Opis bilo kakvih drugih primijećenih simptoma.
5. Da li se neke osobe uzimale istu hranu ili piće, sumnjivo da je otrovano, i da li su se kod tih osoba pojavili znakovi trovanja.
6. Svi ostali podaci koji mogu ukazati na vrstu otrova koji je upotrijebljen, jer je bez tih podataka potrebna cjelokupna kvalitativna i kvantitativna analiza — što najčešće nije moguće s obzirom na količinu uzorka i vrijeme potrebno za takva ispitivanja.

Ako ovih podataka u materijalima kriminalističke obrade i istrage nema, treba ih pribaviti i u vidu službenog izvještaja dostaviti toksikološkom laboratoriju.

26. TRAGOVI NARKOTIKA I PSIHOTROPSKIH TVARI

1. Osnovni pojmovi »Narkotici ili opojne droge su takve droge (lijekovi) koje u umjerenim dozama ublažavaju osjetljivost, smanjuju bol i stvaraju obamrlost ili san; u velikim dozama one stvaraju omamu, dugotrajnu nesvjesticu ili smrt«.

Uživaoci opojnih droga i psihotropskih tvari, kada one nisu medicinski indicirane, nazivaju se narkomani. Prema vrsti opojne droge koju uživaju dijele se na morfiniste, kokainiste, pušače opijuma, marihuane, itd.

Svjetska zdravstvena organizacija definira narkomaniju na slijedeći način:

»Narkomanija je stanje kronične ili periodične intoksikacije, štetne kako za pojedince tako i za društvo, do koje dolazi ponovljenom potrošnjom prirodne ili sintetične droge.

Osnovne su karakteristike narkomanije:

a) neodoljiva želja, potreba ili obaveza da bi se nastavilo sa uzimanjem droge, kao i do nje došlo bilo kojim sredstvima;

b) tendencija da se doze povećavaju;

c) mentalna (psihološka) i općenito fizička zavisnost o učincima droge«.

Do narkomanije dolazi na razne načine. Ispitivanja su pokazala da povod za narkomaniju leži u jednoj od slijedećih situacija:

— Kod nekih teških, naročito kroničnih bolesti, liječnici radi ublažavanja bolova daju razne narkotike. Iz ove opravdane liječničke intervencije može se postepeno razviti narkomanija, unatoč mjerama koje liječnici poduzimaju da do narkomanije ne dođe. Ispitivanja u SAD, gdje se suzbijanje narkomanije

vodi na široko organiziranom i znanstveno fundiranom frontu — utvrđeno je da je kod svega 2% narkomana do uzimanja opojnih droga došlo u toku liječenja teških bolesti.

— Mnogobrojniju grupu narkomana sačinjavaju oni koji su prvi put uzeli opojnu drogu na poticaj drugih narkomana iz znatiželje, snobizma i avanturizma. Kako kod mnogih osoba uzimanje opojnih droga izaziva osjećaj lažne euforije (osjećanje prijatnosti, zadovoljstva samim sobom; misli i osjećaji prožeti su vedrinom i spokojstvom) — dolazi uvijek do novog i novog posizanja za drogom, dok to ne pređe u naviku.

— Emocionalne nestabilne osobe iz straha pred svakodnevnim poteškoćama, razočarani jer nisu ostvarili svoje ambicije, da bi pobjegle od stvarnosti, i tako dalje — postaju robovi opojnih droga.

— U posebnu kategoriju spadaju oni koji su na uzimanje opojne droge (npr. marihuane) podstaknuti vjerovanjem da je to izvanredni seksualni stimulans.

— Kod većine narkomana je utvrđeno da se radi o psihopatskim ličnostima i neurotičarima.

Uživanje opojnih droga obuhvaća tri slijedeće pojave: toleranciju, naviknutost i zavisnost.

T o l e r a n c i j a na određenu opojnu drogu je pojava koja se manifestira u tome što se stalno mora povećati doza opojne droge, da bi se postigao isti efekat.

N a v i k n u t o s t je stanje u kojemu je neka osoba navikla na redovno uzimanje droge, ali još nije od nje zavisna.

Z a v i s n o s t od opojne droge predstavlja izopačenje normalnih fizioloških funkcija, a nastaje uslijed dužeg uzimanja opojne droge i odražava se potrebom prisutnosti određene količine jedne opojne droge u organizmu radi održavanja tjelesne ravnoteže.

2. Vrste opojnih droga i psihotropskih tvari

Opojne droge i psihotropske tvari mogu se podijeliti po različitim kriterijima. S policijskog gledišta i potreba prevencije i istrage ilegalnog prometa opojnim drogama i psihotropskim tvarima — najprihvatljivija je klasifikacija koju preporuča odjel za opojne droge (»Division of narcotic drugs«). Organizacije ujedinjenih naroda u Genevi u svojoj publikaciji pod naslovom Policijska organizacija i metode prevencije i istrage zabranjenog prometa opojnim drogama i drugim psihotropskim tvarima (»Police Organisation and Methods to prevent and investigate illicit trafficking in narcotic drugs and other psychotropic substances«, United Nations 1971). Prema toj klasifikaciji prihvaćena je osnovna podjela na opojne droge i psihotorpske supstance. U grupu opojnih droga spadaju: opijum, morfijum, heroin, kokain i hašiš (marihuana), a u psihotropske tvari psihodepresivna sredstva il depresori rada mozga, trankilizeri, psihostimulansi i halucinogena sredstva.

Opojne droge proizvode se od tri osnovne sirovine: opijumski mak (Papaver somniferum), grmlje koke (Erythroxylon Coca) i indijske konoplje (Cannabis sativa ili indica), poznate i kao marihuana ili hashish (hašiš).

O p i j u m i njegovi derivati i izrađevine (oko 25) predstavljaju vrlo važan lijek ali i vrlo raširenu opojnu drogu. Dobiva se iz opijumskog maka koji raste u Evropi, na Bliskom, Srednjem i Dalekom istoku. Zarezivanjem makovih čaura dobiva se smeđa, ljepljiva, gumasta masa, bljutavog okusa i vrlo karakterističnog mirisa. U zemljama proizvođačima (i u Jugoslaviji) u nedozvoljenom prometu javlja se u ovakvom sirovom stanju. U zemljama u kojima je rašireno uživanje opojnih droga obično postoje ilegalni laboratoriji koji prerađuju sirovinu u opijum raznih gradacija i oblika, i njegove derivate. Opijum i njegovi derivati u narkomanske svrhe uživaju se: pušenjem, uzimanjem na usta i potkožnim ubrizgavanjem.

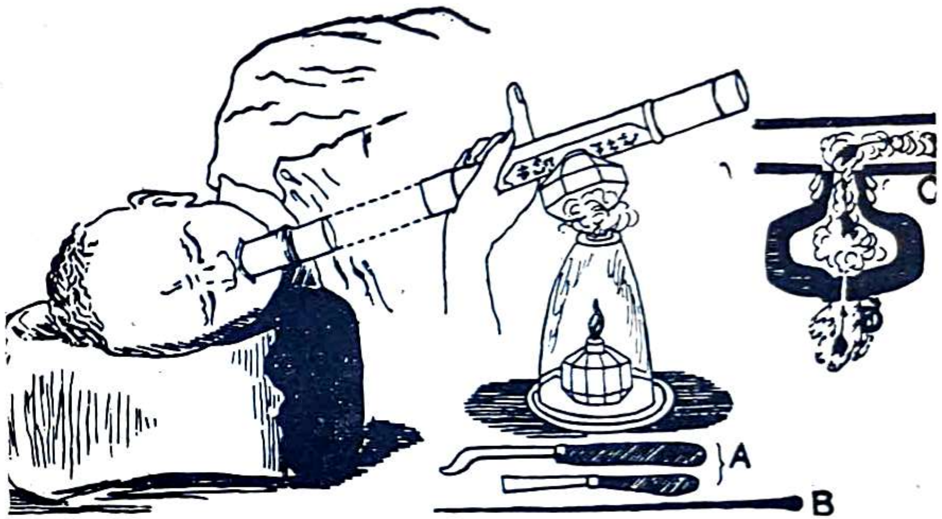

Slika 86 — Šematski prikaz pušenja opijuma i pribor za pušenje

Za pušenje opijuma pripremaju se male pilule koje se pomoću igle ili nekog drugog sredstva drže u jednoj maloj rupi na luli. Ove kuglice opijuma ne gore same, pa se radi toga stavlja na njih komadić žara ili se primakne otvorenom plameniku i u času kada se opijum razgori duboko udahne dim koji se razvio. Za novi udah potrebno je ponovo primaknuti lulu otvorenom plameniku. Pušači opijuma Dalekog i Srednjeg istoka služe se posebnim lulama, a pušenje se obavlja u posebnim dobro prikrivenim pušionicama. Ove pušionice otkrivaju se zahvaljujući prijavama građana ili suradnika i vršenjem nadzora nad sumnjivim zgradama. Na usta se opijum i njegovi derivati uzimaju u kavi, alkoholu (laudanum) ili kao čaj koji se priprema kuhanjem taloga iz opijumskih lula. Potkožno se opijum i njegovi derivati uzimaju u obliku injekcija ili posebnim napravama.

U posljednje vrijeme sve se manje uživa sirovi ili preparirani opijum. Mnogo je više rasprostranjena i sve se više širi upotreba derivata opijuma, i to m o r f i j a i h e r o i n a.

Ove droge za potrebe nedopuštenog prometa rijetko se proizvode u zemljama proizvođačima opijuma. Obično se sirovi ili polupreređeni opijum krijumčari u zemlje s velikim brojem narkomana ili u kojima postoji raz-

granata mreža trgovaca opojnim drogama, gdje se prerađuje i prerađen dotura potrošačima. Morfijum kao opojna droga počeo se upotrebljavati osamdesetih godina XIX. stoljeća, a heroin (sintetični alkaloid opijuma) početkom XX. stoljeća. Upotreba i jednog i drugog stalno se širi. Heroin se šmrče, potkožno ubrizgava, a često i puši.

Narkomansko uživanje opijuma i morfija prati opće tjelesno i duševno propadanje. Nerijetko obolijevaju od tuberkuloze pluća, a ako drogu uzamaju potkožno, često pate od neizlječivih čireva ili obole od sepse. Tjelesno opadanje prati slabljenje karaktera i izmjene ličnosti. Opijum i morfij pokazuju visoki stupanj tolerancije, tako da su narkomanima potrebne tako velike doze koje bi za osobe koje ne uživaju droge bile smrtonosne.

K o k a i n se dobiva iz biljke »Erythroxylon coca« koja kao grm raste u Peruu, Boliviji, Kolumbiji i na Javi. U medicinu je kokain uveden 1884. godine i vrlo brzo zloupotrijebljen kao opojna droga. Kao opojnu drogu uživale su ga još Inke u Peruu. U primitivnim uvjetima droga se uživa tako da se lišće koke žvače, a u suvremenim uvjetima se šmrče, a izuzetno se uzima kao injekcije. Uživanje kokaina izaziva osjećanje blaženstva, praćeno ubrzanim pulsom i jačom cirkulacijom krvi, kao i upadljivo pretjeranim samopouzdanjem u pogledu fizičkih i duševnih snaga kokainomana. Uzimanje kokaina omogućava izvršenje iscrpljujućih fizičkih napora. Često duža upotreba kokaina dovodi do halucinacija, gubitka na težini, grčeva i opće slabosti.

H a š i š i l i m a r i h u a n a dobiva se iz lišća, cvjetova i ploda indijske konoplje (Cannabis indica), koja raste u Indiji, SAD, Grčkoj, Egiptu, Iranu i Braziliji. Hašiš se uživa pušenjem u cigaretama ili na lulu. Puši se osušeno lišće ili cvijet koji se obično miješaju s duhanom. Uživa se i u kavi i alkoholnim ekstraktima, a u Egiptu i na Dalekom istoku uživa se kao kaša pod nazivom »mazul« (mješavina meda, ulja, začina, ušećerenog voća i hašiša). Kod nekih uživaoca hašiš izaziva opojne snove pohotljive prirode. Slučajevi u kojima su uživaoci hašiša izvršili višestruka ubojstva naveli su na misao da uživanje hašiša dovodi do ubilačkih sklonosti. Ova pretpostavka nije ni potvrđena ni osporena.

P s i h o t r o p s k e tvari u genezi i naglom širenju raznih oblika narkomanije zauzimaju sve značajnije mjesto i otvaraju mnoge zdravstvene, psihološke i socijalne probleme. Prema mišljenju stručnjaka Organizacije ujedinjenih naroda dijele se u četiri velike grupe.

U psihodepresivna sredstva ili depresore rada mozga spadaju: barbiturati, eter, hloroform i fluotan.

Trankilizeri »su sredstva koja umiruju, smanjuju osjećaj straha, unutrašnju napetost i razdraženja, pa se poslije unošenja ovih preparata bolesnici osjećaju opušteni i smireni. Svijest je pri tome očuvana. Glavni predstavnici trankilizera su: atarax, meprobamat, fenotiazinski derivati, rezerpindibenzazepin (librium)«.

»Psihostimulansi su lijekovi koji povećavaju fiziološke i psihološke funkcije, povisuju motornu i stvaralačku aktivnost, a djeluju i na raspoloženje, uklanjaju osjećaj umora, pospanosti i mlitavost. Oni prolazno povisuju bistrinu svijesti i povećavaju sposobnost duševnog rada, a izazivaju potrebu za povišenom aktivnosti. Najvažniji predstavnici ove grupe su amfetamin, pervitin, preludin i lucidril. Posebna psihostimulanse predstavljaju kofein, kat, nikotin, strihnin i kokain«.

»Psihodisleptici, psihodetici ili halucinogena sredstva su sredstva koja izazivaju kod zdravih i normalnih osoba psihički abnormalna stanja slična psihozama. Najčešće su to vizije i halucinacije. Ova sredstva terapeutske primjene ne koriste se kao lijekovi, a uživaoci droga ih uzimaju radi postizanja toksikomanskog efekta. Najvažniji predstavnici ove grupe su hašiš, meskalin, LDS, psihocibin i STP«.

Potpuniji opis opojnih droga i psihotropskih tvari vidi: Mr. Radmila Šovljanski i dr. Miroslav Šovljanski: O otrovima i narkoticima u kriminalističkoj obradi, izdanje Stručne biblioteke službe javne bezbednosti, Beograd 1971.

3. Suzbijanje nedopuštene proizvodnje, prerade i prometa opojnim drogama

Smisao oštre međunarodne borbe protiv nedopuštene proizvodnje, prerade i prometa opojnim drogama leži u osnovi u dvije činjenice. Sa šireg društvenog stanovišta to je zaštita zdravlja ljudi i sprečavanje svestranog degenerativnog djelovanja opojnih droga. S užeg stanovišta to je od posebnog interesa za unutrašnje poslove i pravosuđe u dokazanoj povezanosti narkomanije sa zločinom. Ta povezanost je višestruka. Narkoman ne preza ni od kakvog krivičnog djela da bi zadovoljio svoju potrebu za drogom. Ilegalno snabdijevanje opojnim drogama podstiče organizirani zločin i predstavlja neiscrpan izvor materijalnih koristi za široki krug kriminalaca koji se bave proizvodnjom, preradom i rasturanjem opojnih droga. Ilegalni promet opojnim drogama moguć je samo uz postojanje odgovarajuće organizacije i kriminalnog udruživanja.

Početkom XX. stoljeća, naročito nakon prvog svjetskog rata, u mnogim industrijskim zemljama visokog životnog standarda započelo je postepeno pa sve intenzivnije širenje najrazličitijih oblika narkomanije, da bi danas preraslo u ozbiljan svjetski problem. Zbog toga su razni stručnjaci koji su pravovremeno uočili opasnost širenja narkomanije poduzimali akcije da se preko Lige naroda, a kasnije preko Organizacije ujedinjenih naroda proizvodnja, prerada i promet opojnih droga stavi pod međunarodnu kontrolu. To je učinjeno Konvencijom i Protokolom, donesenima u Genevi 13. VII. 1931. Nakon drugog svjetskog rata donesen je u Parizu 19. XI. 1948. novi protokol, koji je nakon višestrukih izmjena i dopuna zamijenjen Jedinstvenom konvencijom o opojnim drogama koja je sada na snazi. Jugoslavija je prihvatila sve ove dokumente i izvršila prilagođivanje u odnosnim zakonima.

Do koje je mjere uživanje opojnih droga postalo svjetski problem najbolje svjedoči činjenica da postoji pri OUN posebni fond za kontrolu zloupotrebe droga i poseban odjel za opojne droge. Ne bez ponosa konstatiramo da se na čelu Odjela za opojne droge nalazi naš zemljak dr. *Vladimir Kušević.*

U zemljama u kojima je problem narkomanije značajan djeluju posebne organizacije kojima je povjerena borba protiv narkomanije. Tako je, na primjer, u SAD osnovan posebni Biro za narkotike pri Ministarstvu financija koji ima svoje lokalne urede, i na širokom planu, koristeći i svestrano pomažući međunarodnu suradnju, vodi borbu protiv narkomanije.

Poštivajući primljene međunarodne obaveze naš je Krivični zakonik propisao kao krivično djelo neovlaštenu proizvodnju, prerađivanje i prodaju opojnih droga i otrova (čl. 208), kažnjivo od tri mjeseca do tri godine zatvora, a ako se ova kriminalna djelatnost obavlja od strane više osoba koje su se udružile za vršenje ovakvih djela, najmanje šest mjeseci zatvora ili strogi

zatvor do pet godina. Zakonom o opojnim drogama utvrđeno je koji se proizvodi smatraju opojnim drogama te tko je ovlašten da ih proizvodi, prerađuje i vrši promet. Proizvodnja koka lišća (kokain) i indijske konoplje (hašiš) zabranjena je, osim u znanstvene svrhe. Posebnom uredbom o nadzoru nad proizvodnjom i prometom opojnih droga propisan je sistem kontrole za provođenje Zakona o drogama.

Dvije okolnosti čine i za našu zemlju problem narkomanije aktualnim.

Iz maka, koji se naročito gaji u SR Makedoniji, proizvodi se vrlo kvalitetan opijum i njegovi derivati. Otuda sve češći i organiziraniji pokušaji krijumčarenja opijumske sirovine iz naše zemlje. Osim toga naša je zemlja značajno tranzitno područje preko kojega se sirovine ili prerađevine droge transportiraju s Bliskog istoka u Italiju i Francusku i dalje za velika tržišta u SAD.

Drugi je razlog novijeg datuma. Još do pred deset godina narkomanija je u Jugoslaviji bila rijetka pojava i jedva da je predstavljala ozbiljniji problem. Posljednjih deset godina situacija se bitno promijenila. Sve veći broj mladih ljudi, pa i maloljetnika, stječe prva iskustva s različitim opojnim drogama i još češće s različitim psihotropskim tvarima. Koliko ih je što ih navodi da posegnu za drogom treba tek utvrditi (no sigurno je da prodor stranih utjecaja, obijest, otuđenost ili teško objašnjivi protest, snobizam, želja za imitacijom i nagovor igraju značajnu ulogu). Ozbiljnost problema potvrdio je i Prvi simpozij o narkomaniji što ga je organizirao Institut za alkoholizam i narkomanije u Zagrebu 1971. godine, kojemu je prisustvovalo oko 500 učesnika. Prvi je zaključak tog simpozija: »Narkomanija kao socijalno-medicinski problem sve ozbiljnije zahvaća našu zemlju, pa društvena zajednica mora ozbiljnije i organiziranije pristupiti poduzimanju mjera, kako u njihovoj prevenciji tako i u zbrinjavanju i liječenju narkomana«.

Od ovog šireg društvenog zadatka na organe unutrašnjih poslova dolaze zadaci otkrivanja nedopuštene proizvodnje, prerade ili prometa opojnim drogama i suradnja s organima vlasti, uprave i stručnim organizacijama u poduzimanju preventivnih i represivnih mjera. U izvršenju tih zadataka organi unutrašnjih poslova češće dolaze u priliku kada je potrebno sigurno i egzaktno identificirati droge.

Međutim, opojne droge imaju složenu strukturu, i utvrđivanje da li je neka tvar opojna droga i koja, predstavlja vrlo složen zadatak. Kvalitativna analiza temelji se na empirijskim ispitivanjima boje i mikroskopskom ispitivanju kristala koje na specifičan način obrazuju pojedine droge. Pri ispitivanju taloga primjenjuje se Wagnerov, Sonnescheinov i Mayerov reagens. Primjena metoda plinske i tankoslojne kromatografije i infracrvene spektrofotometrije u specijaliziranim laboratorijima osigurava optimalne rezultate. Utvrđivanjem da li je neka tvar opojna droga bavi se u SR Hrvatskoj Zavod za kriminalistička vještačenja i kriminološka istraživanja koji je ta istraživanja uveo 1969. godine i u prve dvije godine izvršio 48 takvih istraživanja. Zavod ima potreban suvremeni instrumentarij i opremu kao i stručnjake koji su ovladali potrebnim metodama.

Ispitivanje organa i tjelesnih tekućina (krv i urin) čovjeka vrši Zavod za sudsku medicinu Medicinskog fakulteta, a kontrolu da li bolesnici na liječenju troše drogu nakon otpuštanja s liječenja provodi Laboratorij Instituta za alkoholizam i narkomanije.

Znanstveni radnici u Zavodu za ispitivanje lijekova u Zagrebu pronašli su metodu za uspješno određivanje porijekla opijuma. Ova metoda omogućava

da se utvrdi iz koje zemlje potječe neki opijum koji se nalazi u prometu. Ovaj uspjeh donio je Zavodu međunarodno priznanje i ugled.

Opojne droge se prenose, skrivaju i rasturaju na najnevjerojatnije načine i na najmanje očekivanim mjestima: u kosi, u lažnim zubima, u nakitu, u manžetama hlača, u šavovima odijela, u steznicima, u čarapama, u šupljim petama i džonovima, ispod ovratnika, ispod podstave u šeširu, ispod pokretnih cigala u zidovima, u šupljinama podova, u cijevima, u skrovištima vrata i prozora, u rublju koje se suši, u kotlićima u WC, u šupljim čepovima od pluta, u naliv-perima, u kutijama za naočale ,u električnim svjetiljkama, u tjelesnim šupljinama .... gotovo i nije moguće nabrojiti sva skrovišta u koja se skrivaju opojne droge.

Otkrivanje opojne droge u vozilima prilikom tranzita kroz našu zemlju vrlo je značajan zadatak naših operativnih radnika. U provođenju tog zadatka neophodna je suradnja s carinom i sličnim službama. Otkrivenu opojnu drogu sakrivenu u motornom vozilu treba fotografirati zajedno sa skrovištem i pažljivo obilježiti. Pri otkrivanju neke droge treba nastojati da se prikupi što je moguće više podataka i informacija o vrsti pronađene droge, njezinoj čistoći, namjeni i drugim činjenicama koje posredno ili neposredno mogu doprinijeti ispitivanju materijala u laboratoriju.

U velikim gradovima i gradovima koji se javljaju ili kao tranzitni centri u prometu drogama ili sve više postaju potrošački centri trebalo bi jednom inspektoru ili višem inspektoru povjeriti ovaj sektor rada, kako bi bili efikasniji i kako bi se organizirano prikupila iskustva u jednoj oblasti koja je za nas do pred kratko vrijeme bila periferna. Valja se međutim čuvati toga da borba protiv rastuće narkomanije bude ograničena na službu unutrašnjih poslova.

Već smo konstatirali da je osnovni zadatak operativnih radnika unutrašnjih poslova da pronađu i privremeno oduzmu opojne droge koje su bile predmet nedopuštene proizvodnje, prerade ili prometa. O svakom takvom slučaju nužno je pribaviti iscrpne podatke za izvještaj RSUP-u i SSUP-u. Viši inspektor RSUP-a SRH *Duško Modly*, koji se stručno, organizirano i profesionalno bavi suzbijanjem narkomanije, predlaže da se u svakom pojedinom slučaju prikupe i utvrde slijedeće činjenice i podaci (vidi Priručnik broj 6/1971. str. 611-612):

»1. vrsta i težina oduzete droge (u gramima i kilogramima);

2. mjesto i datum pronalaska, prenošenja ili oduzimanja;

3. način pakovanja (ambalaža) oduzete droge (etikete, tvorničke marke, oznake, plastične vrećice, itd.);

4. upotrijebljena prijevozna sredstva uz oznaku imena vlasnika (potpune generalije) odnosno korisnika vozila posebno njegovo državljanstvo, isprave o identitetu (tko ih je izdao, kada, gdje i njihov broj), registarska oznaka vozila;

5. put kojim je droga transportirana, uključujući i mjesta u kojima je vršeno pretovarivanje, sortiranje, vaganje, slijetanje aviona i sl.;

6. mjesto u koje je droga bila upućena;

7. mjesto nabavke droge (ime grada, sela, područja, pokrajine);

8. ako je vršena prerada droge, podaci o mjestu u kojemu je droga prerađena;

9. mjesto proizvodnje droge (bilo da je droga prirodnog porijekla, derivat ili sintetska);

10. kratak prikaz slučaja;

11. način nabavke droge (kupnja, krađa, utaja, odnosno legalan ili ilegalan način njezina pribavljanja);

12. sredstva koja su upotrijebljena pri sakrivanju droge (naročito tajna skrovišta) treba detaljno opisati i po mogućnosti fotografirati ako se radi o karakterističnim i specifičnim načinima prikrivanja;

13. metode i sredstva koja su upotrijebljena u konkretnom slučaju otkrivanja, kao npr. legalni izvori, informatori, praćenje, anonimna prijava i sl., kao i sredstvo detekcije: tankoslojna kromatografija, infracrvene spektrofotometrije, kemijski reagensi, rendgenski refraktometar, mikroskopski i slično, ili audiovizuelne metode: fotografiranje teleobjektivom, razne tehničke registracije kao magnetoskop, magnetofon, video korner i sl.,

14. ostala obavlještenja: u slučaju tajnog laboratorija da li je oduzet kakav materijal ili ne, da li je i kakav narkomanski pribor oduzet;

15. potpuni identitet: generalije, državljanstvo, nacionalnost, zanimanje, prebivalište ili boravište, isprave koje su poslužile utvrđivanju identiteta (broj, tko, gdje i kada ih je izdao) svih osoba koje su lišene slobode ili se nalaze u bjekstvu a umiješane su u slučaj; njihovo svojstvo (pomagač, učinilac, podstrekač, prikrivač) i uloga u konkretnom slučaju;

16. sudske i administrativne mjere (broj i datum presude ili rješenja, tko ih je donio, vrsta sankcije, zakonska osnova donošenja osude ili rješenja);

17. dostaviti signaletičke fotografije i daktiloskopske fiševe barem u tri primjerka, a ako je u slučaj umiješano više osoba raznog državljanstva toliko primjeraka koliko ima raznih država; fotoelaborat sa snimkama ambalaže, tajnih skloništa, adresara koji su pronađeni i sl.;

18. što je učinjeno s drogom (pohranjena kao corpora delicti, uništena, prodana ili predana na otkup ovlaštenom poduzeću«.

27. MIKROTRAGOVI

1. Pristup

U primjeni kriminalističkih vještačenja postoji redoslijed determiniran općim razvojem znanosti i tehnike. Počelo se s uspoređivanjima rukopisa i utvrđivanjima falsifikata samo na temelju iskustva a bez primjene instrumenata. Sudsko-medicinska vještačenja smrti znače prvi prodor egzaktnijih metoda. Ta su vještačenja kod trovanja inicirala brži razvitak kemijskih ispitivanja. Sve veća potreba vještačenja mehaničkih tragova alata, vatrenog oružja, lomova stakla i metala, potrebe izazivanja nevidljivih otisaka papilarnih linija ... dala su značajan podstrek uvođenju i prilagođavanju fizikalnih i kemijskih metoda kriminalističkim ekspertizama. Postepeni prodor metoda prirodnih znanosti otvara sve veće mogućnosti u ispitivanju tragova. Došlo je i vrijeme da se pristupi ispitivanjima raznih vrsta tragova koji ranije nisu mogli biti predmeti ispitivanja zbog svoje male količine ili veličine. Na dnevni red stavljeno je pitanje mikrotragova. Njihova sistematska obrada datira od 1953. u Švifarskoj (dr. *Martin* i dr. *Frei*).

Mikrotrag je svaka supstanca, svaki trag koji se javlja u vrlo malim količinama ili veličinama, pa ga ne vidimo ili jedva vidimo bez pomoći posebnih instrumenata. Prema tome, ne radi se o nekoj posebnoj vrsti traga nego mikrotrag može biti bilo koji trag čija količina ili veličina ulaze u red mikrokoličina i mikroveličina. Ovi tragovi bili su i ranije poznati, ali njihovo ispitivanje nije bilo moguće jer nisu postojale odgovarajuće metode i instrumentarij za njihovo ispitivanje.

Mogućnost ispitivanja mikrotragova otvara novo vrlo značajno poglavlje u kriminalistici. Domet jedne ustanove za kriminalistička vještačenja sve više se cijeni po tome u kojoj mjeri može vršiti vještačenja mikrotragova.

Suvremeni razvitak znanstvenih metoda istraživanja u oblasti prirodnih znanosti stvorio je gotovo nezamislive mogućnosti u ispitivanju najsitnijih čestica tvari. Radi potpunije predstave o tome evo samo jedan primjer. Pri trovanju arsenom arsen se taloži i vrlo dugo zadržava u kosi i kostima. Identifikacija arsena u kosi i kostima dosta je dugo poznata i moguća. No atomska apsorpciona analiza jedne kose omogućava da se prema slojevima taloženja utvrdi da li je otrov dan u jednom ili u više navrata.

2. Vrste mikrotragova

Najprije ću ukazati na one mikrotragove koji se mogu vezati za pojedine vrste krivičnih djela. Takvo vezivanje ima taktičkih prednosti, jer upozorava operativne radnike na one mikrotragove koje treba tražiti.

— Kod požara i paljevina kao mikrotragovi javljaju se: uzorci pepela; uzorci nagorjelog materijala sa zgarišta; garež nataložena na predmetima. Ovi tragovi omogućavaju da se utvrdi uzrok požara, a posebno da se ustanovi prisutnost zapaljivih tvari i kakvih.

— Kod saobraćajnih delikata kao mikrotragovi se javljaju: ostaci boje i lakova (kod okrznuća vozila); ostaci stakla, ostaci volframove žice u žarulji stop-svjetiljke ili fara (da se ustanovi da li je žarulja u času sudara gorjela ili nije).

— Kod ubojstava: tragovi krvi (kod sekretora i pljuvačke i sperme); zemlje, tekstilnih vlakana, algi, cvjetnog praha; silikatnih algi i dijatomea (kao dokaz zaživotnog bacanja u vodu) — kod vješanja: na rukama tragovi vlakana konopca (kod samoubojice nalazi se 10 — 15 takvih vlakanaca na rukama), kore stabla na cipelama, vlakna odijela na kori drveta; kod ubojstava vatrenim oružjem ostaci neizgorenih barutnih čestica na rukama, rani i odjeći.

— Kod seksualnih delikata: biološki mikrotragovi (kapljice krvi, mrlje sperme, vaginalni sekreti, urin, dlačice, mikrotragovi vegetacije), tekstilna vlakna (kontaktni tragovi), tragovi s mjesta u prirodi (zemlja, biljke).

— Kod ispitivanja dokumenata mogu se javiti ovi mikrotragovi: ostaci grafita ili tinte u potezu, tragovi brisanja, ostaci voska u žigu, ostaci ljepila (nelegalno otvarana pisma) tragovi indiga.

Kao mikrotragovi koji nisu specifični za određena krivična djela, a mogu se javiti u kriminalističkoj praksi, treba navesti ove:

— Biljni tragovi: vodene i silikatne alge — diatomeje (u plućima, pa i u srcu, jetrima i mozgu utopljenika, na odjeći i cipelama); lišajevi (dodir i otiranje o drveće, zidove stijena); mahovina na odijelu žrtve ili učinioca).

— Mikrotragovi životinjskog porijekla: jednoćelijske životinjice (amebe i protozoe); ostaci ptičjeg perja; riblja krljušt.

— Mikrobiološki tragovi: bakterije i gljivice (termofilne: sijeno i slama — urin, pljuvačka, sperma, fekalija — paraziti (gliste, trakavica).

— Tragovi mirisa (otkrivanje dinamita i bombi na aerodromima pomoću posebnog detektora koji djeluje na mirise — pronalaženje zakopanih leševa pomoću sonde koja djeluje na plinove koji nastaju u toku procesa raspadanja — otkrivanje vijetnamskih partizana sakrivenih u zemunicama pomoću detektora konstruiranog u SAD koji djeluje na ljudske mirise).

Valja, međutim, upozoriti na postojeći raskorak između realnih znanstvenih mogućnosti i stvarne primjene tih mogućnosti u svakodnevnoj kriminalističkoj praksi.

3. Gdje se mogu naći mikrotragovi

Mikrotragovi mogu se pronaći na istim onim mjestima na kojima pronalazimo i ostale tragove. Međutim, u traganju za njima treba obratiti pažnju na neke posebne okolnosti.

a) Na mjestu kriminalnog događaja. Pregledu mjesta događaja treba pristupiti pažljivo i oprezno, da se mikrotragovi ne previde ili nehotice unište. Pregled obuhvaća šire i uže mjesto kriminalnog događaja. Za pronalaženje ovih tragova potrebno je opće kriminalističko znanje i iskustvo. Pri pronalaženju tragova treba se služiti misaonom rekonstrukcijom događaja. Pri fiksiranju ovih tragova šire se treba služiti fotografijom u boji kada boja može biti relevantna za diferenciranje traga. Pri pronalaženju mikrotragova treba ih uzeti s v e a kasnije će se utvrditi koji su relevantni.

b) Mikrotragove na upotrijebljenim alatima treba tražiti povećalom. Ako na alatu utvrdimo postojanje mikrotragova, najbolje je takav alat pažljivo spakovati i poslati ga u laboratorij na ispitivanje.

c) Na učiniocu krivičnog djela i njegovoj žrtvi ovi se tragovi najčešće nalaze na obući (prašina i zemlja, čestice lišća, sjemenki, stabljike, mahovine i lišajeva) na odjeći (nogavice hlača, prednja strana kaputa, okolina i sadržaj džepova), na rukama i tijelu (nečistoća pod noktima, tragovi barutnih plinova, biološki tragovi...).

4. Pomagala za prikupljanje mikrotragova

Prikupljanje mikrotragova često predstavlja složen kriminalistički zadatak. Da bi se olakšao rad na njihovu prikupljanju upotrebljavaju se posebna pomagala, kao što su:

a) P r o v i d n a l j e p l j i v a t r a k a (selotejp) obično 2,5 cm široka i izrađena od neutralnog lijepka. Upotrebljava se za fiksiranje prašine, stakla, boje, tekstilnih vlakana i kose; njom se uzimaju tragovi s razbitog prozora, tragovi na alatima (ukoliko sam alat nije poslan na ispitivanje), s mjesta na kojima se učinilac naslonio na zid, s ulaznih vrata, ormara, tragovi na sjedištima automobila i slično. N e u p o t r e b l j a v a se za uzimanje tragova s lošeg papira za pakovanje, koverata, papirnatog novca, mrlja krvi, ostataka gume.

b) P r o v i d n a d a k t i l o s k o p s k a f o l i j a upotrebljava se u istim slučajevima u kojima i providna ljepljiva traka. Primjena folije je skuplja i treba je uvoziti, jer je u našoj zemlji ne proizvode.

c) U s i s i v a č z a p r a š i n u može biti prilagođen ili posebno konstruiran. Upotrebljavaju se samo mali usisavači. O načinu kako se obični usisavač može prilagoditi za kriminalističke potrebe vidi *Vlado Vidic:* O mikrotragovima u kriminalističkoj obradi, str. 39—41).

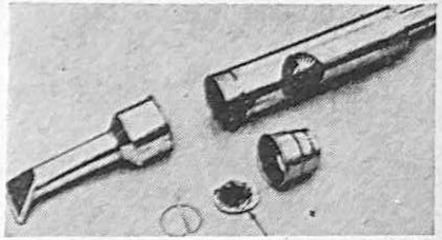

Slika 87 — Usisivač posebne konstrukcije (po Södermanu) sa specijalnim filterom

d) N a e l e k t r i z i r a n i š t a p od tvrde gume danas se primjenjuje izuzetno jer su naprijed utvrđene metode prikupljanja materijala pogodnije.

5. Zahtjevi i instrumentarij

Pri ispitivanju mikrotragova mogu se postaviti slijedeći standardni zahtjevi:

— Što je neki trag po svojem kemijskom sastavu i fizikalnim osobinama?

— Da li su sporni i nesporni trag identični?

— Da li neki mikro dio tvari pripada većoj cjelini po svojem sastavu i osobinama?

Kada će se na ova pitanja moći dati decidirani odgovor zavisi od konkretnog slučaja, potrebnih instrumenata i aparata i iskustva stručnjaka koji vrši ispitivanje. U ispitivanju mikrotragova primjenjuju se slijedeći instrumenti i metode:

a) mikroskopi (binokularne lupe, stereomikroskopi, usporedni, polarizacioni i elektronski mikroskopi);

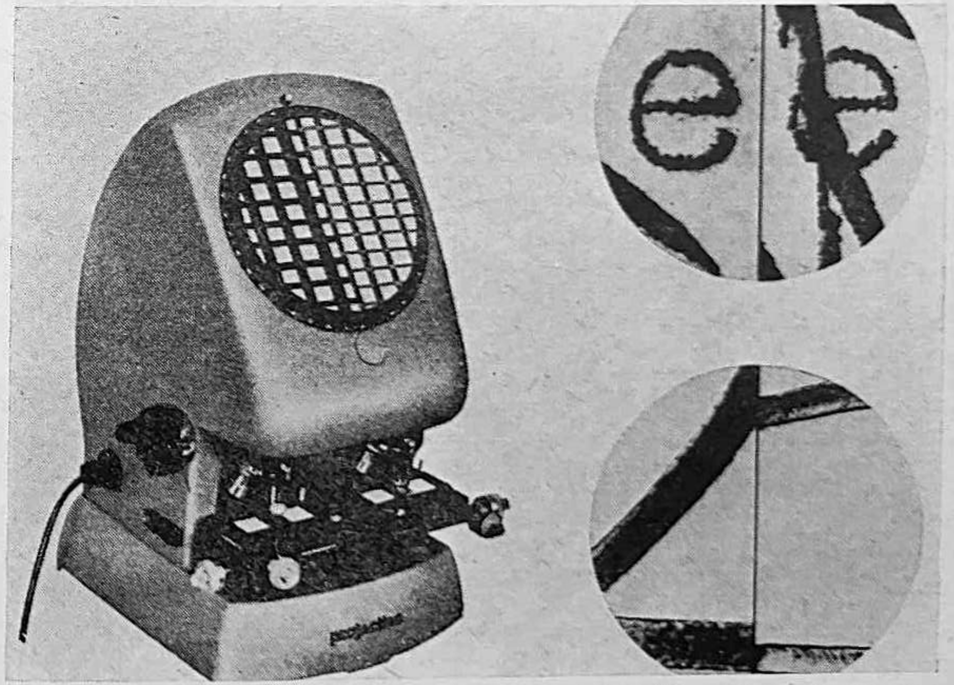

Slika 88 — »Projektina« — komparator (povećanje 3 do 2.000 puta) sa mikrofotografijom ispitivanih slova na pisaćem stroju

b) spektrograf (emisiona spektralna analiza naročito za anorganske tvari: staklo, boje, lakovi, metali, zapaljiva sredstva);

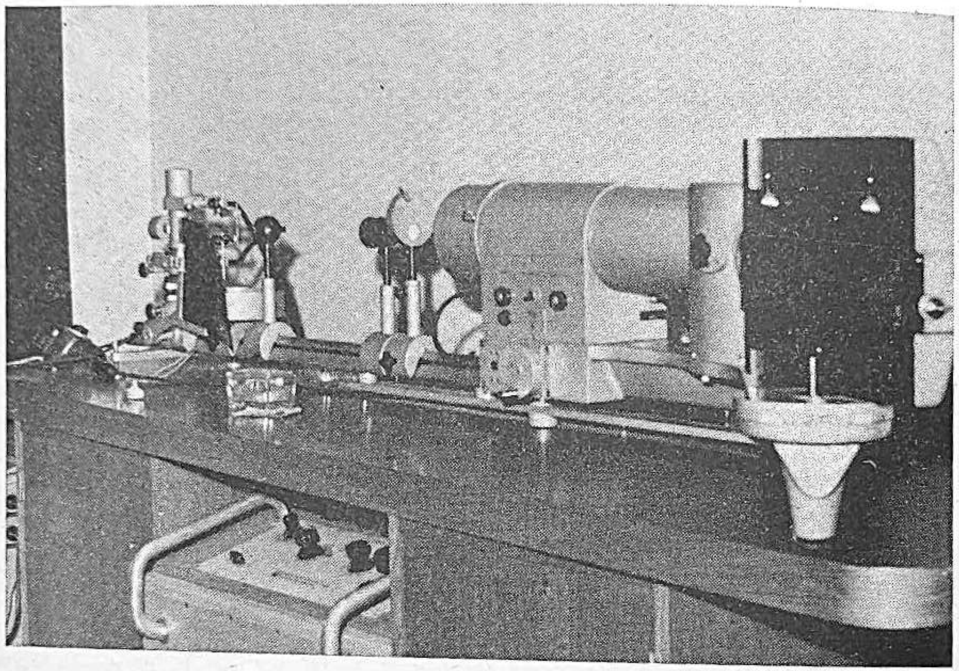

Slika 89 — Spektrograf Q 24 kakav se upotrebljava u Zavodu

Slika 90 — Dio spektrograma ispitivanog uzorka na spektrogramu Q 24

c) uređaj za atomsku apsorpcionu analizu, pretežno za anorganske tvari i utvrđivanje kvantitativnih odnosa utvrđenih elemenata;

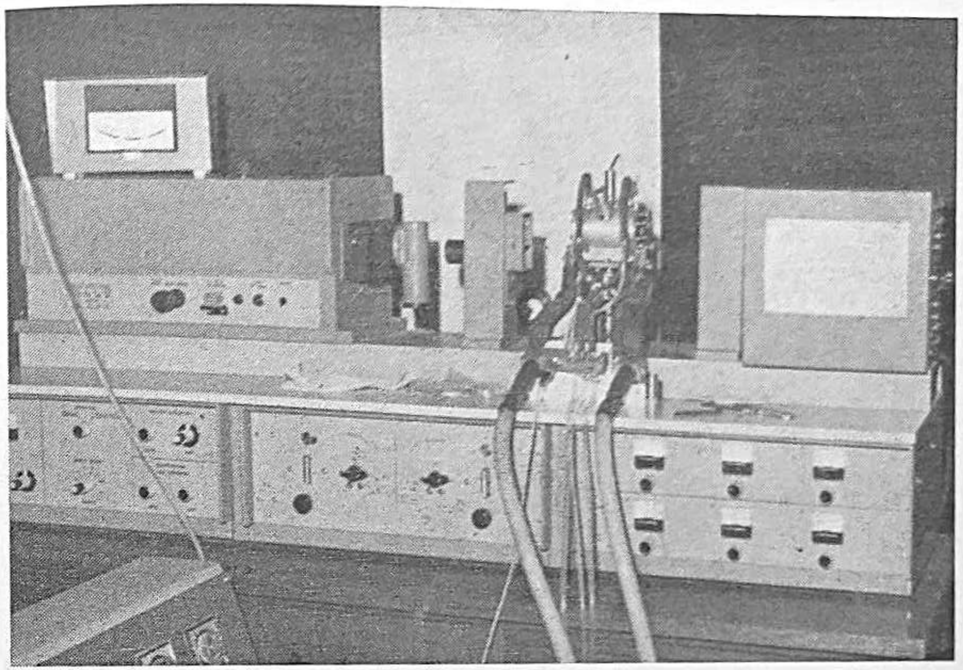

Slika 91 — Jarell — Ash-ov uređaj za atomsku apsorpcionu analizu sa grafitnom kivetom

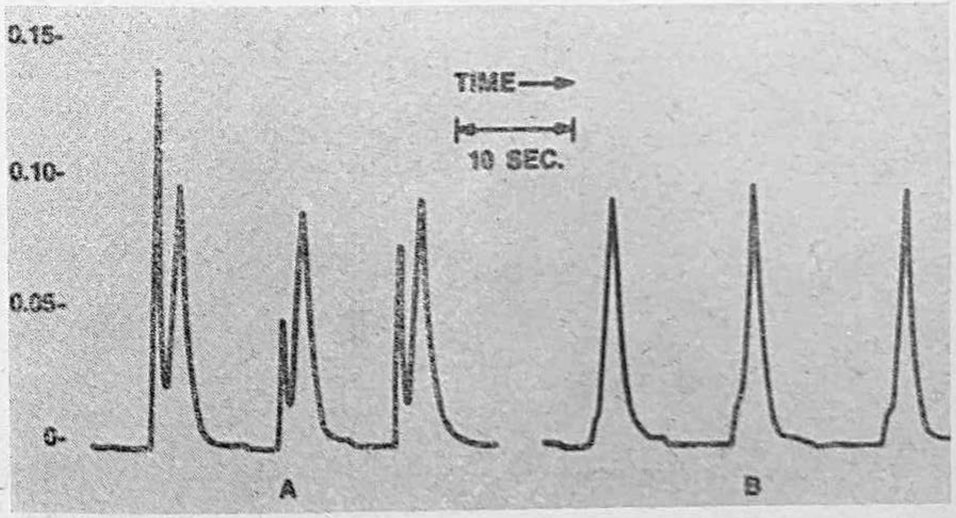

Slika 92 — Dijagram određivanja olova u krvi dobiven na uređaju za atomsku apsorpcionu analizu

d) spektrofotometar [za područje vidljivog (3.600 — 6.500 angstrema) i ultravioletni (2.000 do 3.600 angstrema); ispituju se boje, lakovi, organske tvari, vlakna, zemlja, prašina . . .];

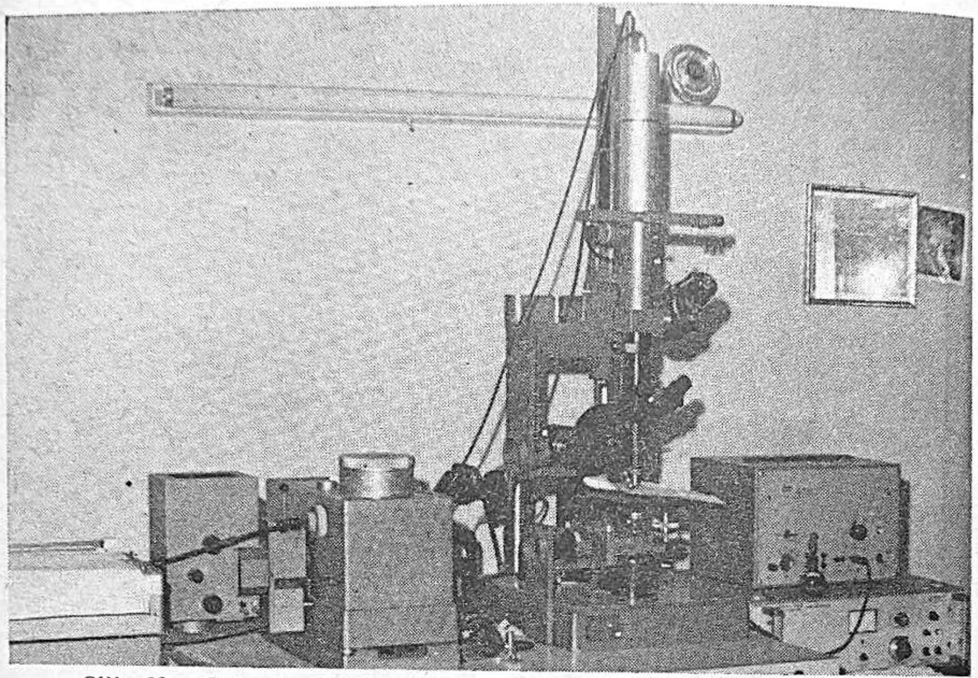

Slika 93 — Leitzov mikrospektrofotometar za ispitivanje mikrotragova

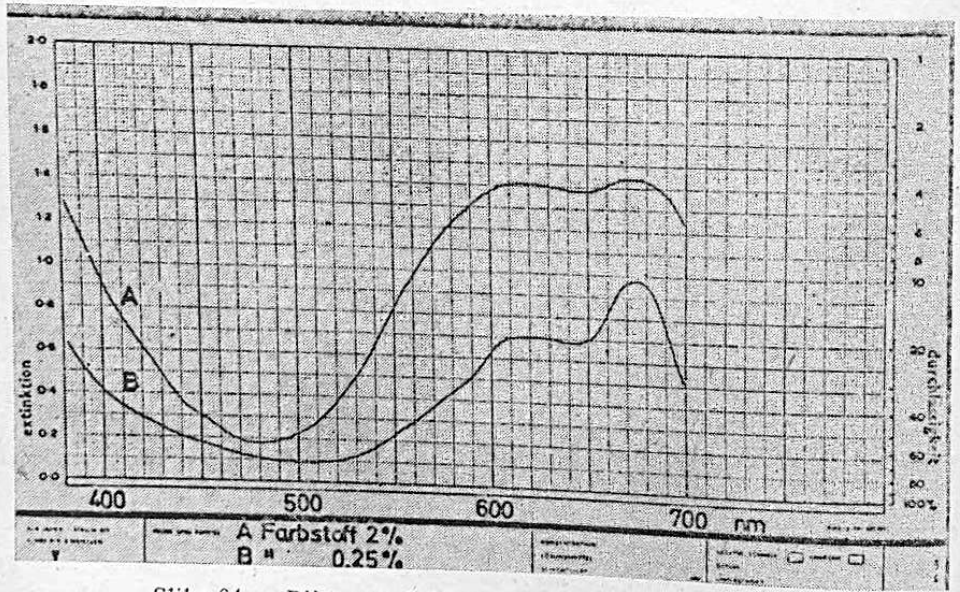

Slika 94 — Dijagram dobiven na mikrospektrofotometru

e) infracrveni spektrofotometar (za organske tvari, naročito droge);

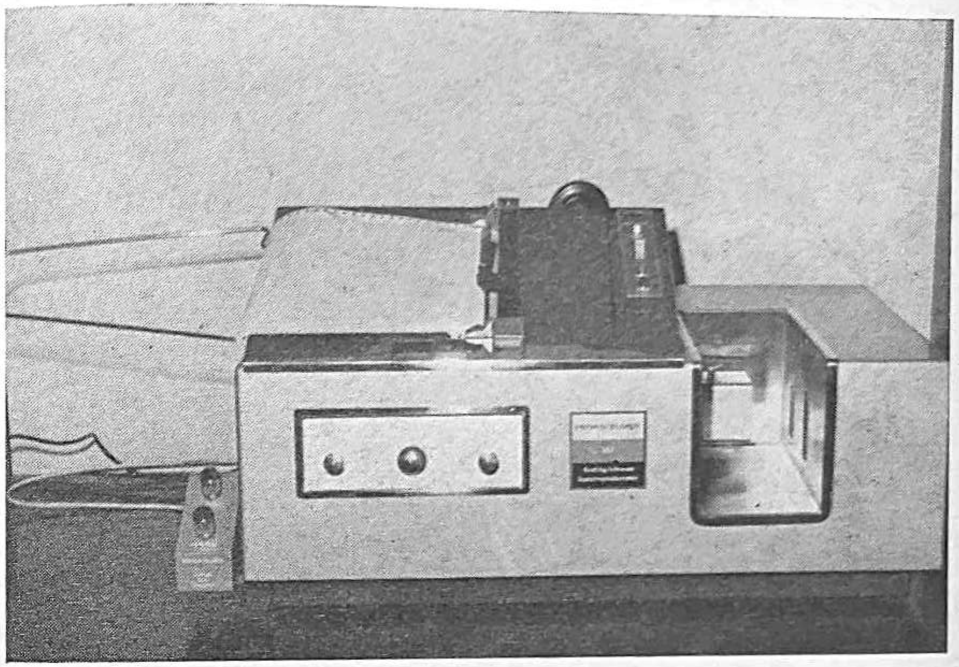

Slika 95 — Infracrveni spektrofotometar 257 tvrtke Perkin — Elmer

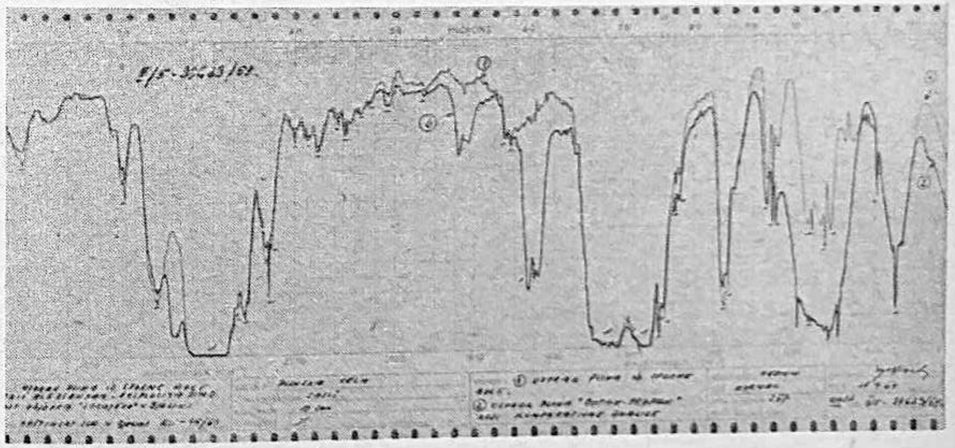

Slika 96 — Infracrveni spektrogram uspoređivanja plinova dobiven na ispitivanju

f) kromatografija u sva svoja tri osnovna oblika (kromatografija tankog sloja za ispitivanje maziva, tinte — plinska kromatografija za utvrđivanje alkohola u krvi i urinu — papirnata);

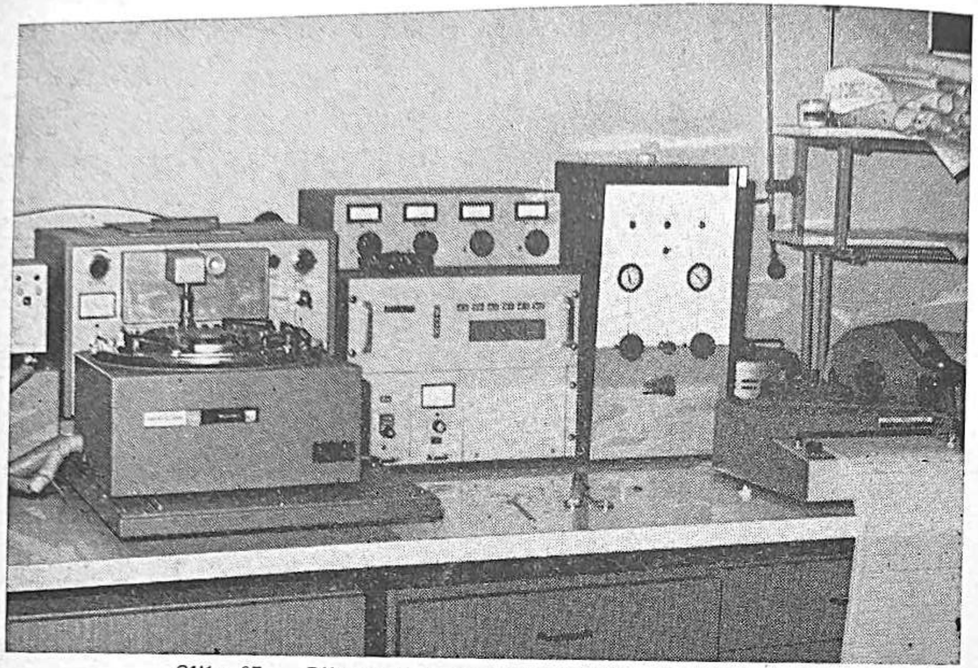

Slika 97 — Plinski kromatograf »Multifrakt« F — 40

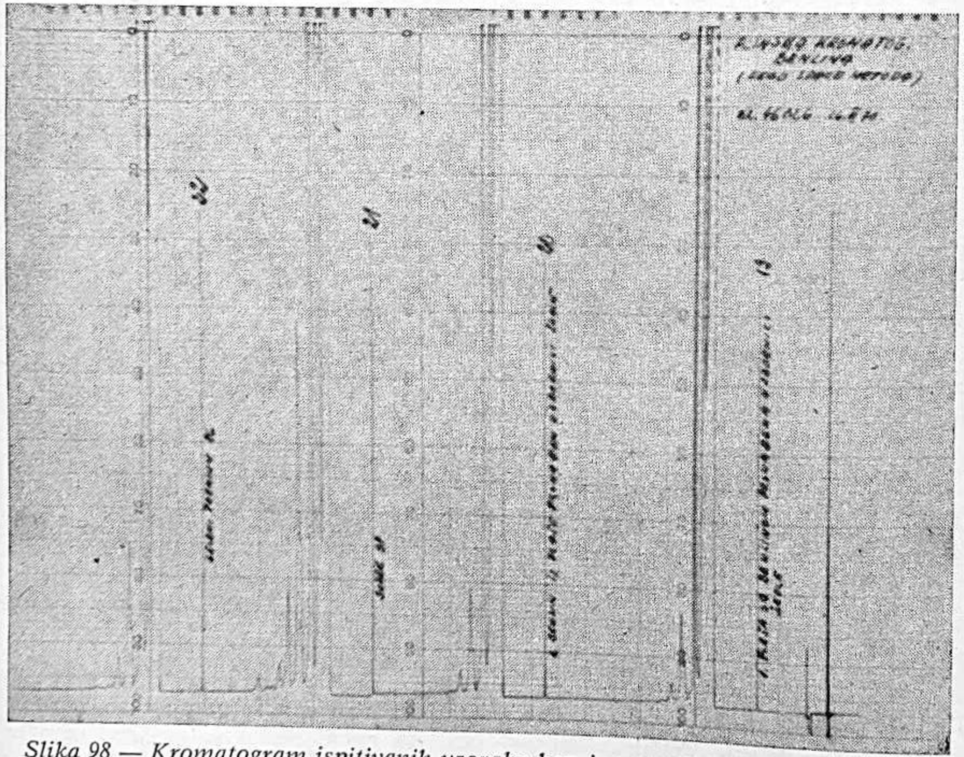

Slika 98 — Kromatogram ispitivanih uzoraka benzina na plinskom kromatografu

g) kristaloflex (za primjenu rendgenske difrakcije kod onih organskih i anorganskih tvari koje imaju kristalnu rešetku praktično pri ispitivanju zemlje, prašine . . .);

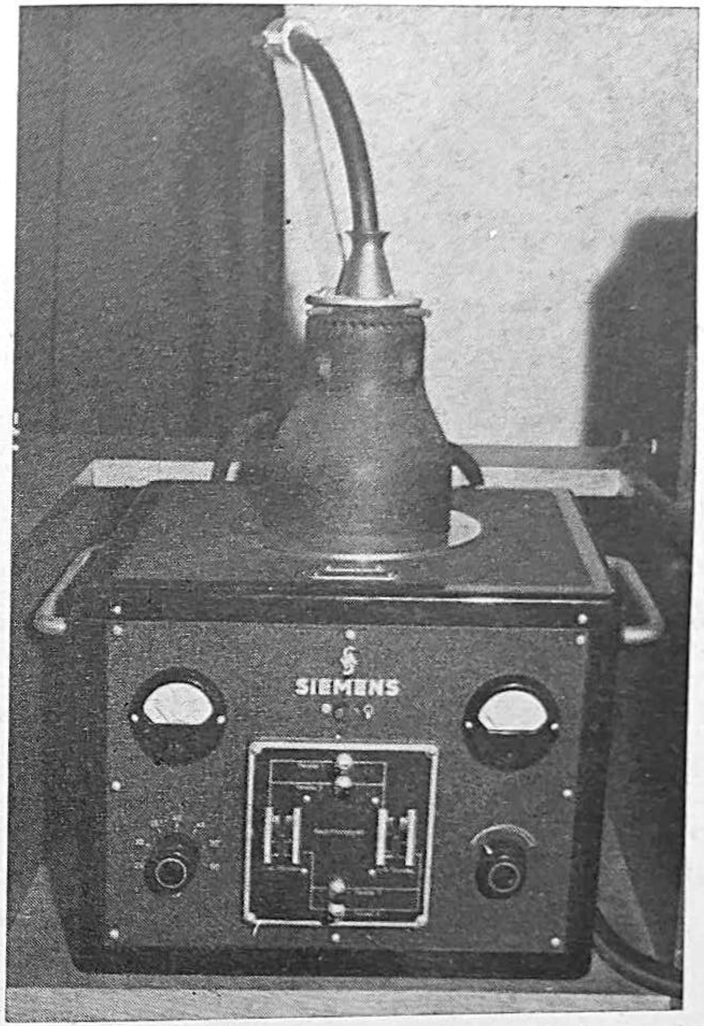

Slika 99 — Kristalofleks 2 — uređaj za rendgensku strukturnu analizu

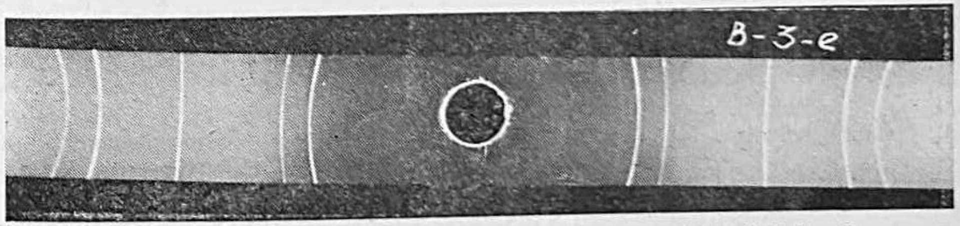

Slika 100 — Rendgenogram ispitivanih uzoraka na Kristalofleksu 2

h) ostale metode i uređaji kao na primjer metoda elektroforeze, Kirkova metoda gredijenta...

Velika prednost ovih suvremenih aparata i instrumenata je i u tome što se rezultati ispitivanja mogu trajno fiksirati fotografijom ili automatskim pisačima (grafikoni, krivulje, pikovi).

6. Neke praktične upute Za uspjeh ispitivanja mikrotragova odlučno je kako stručno uzimanje mikrotragova tako (u mnogim slučajevima kada će biti zahtijevano uspoređivanje) i stručno pribavljanje materijala za uspoređivanje. Uzorak za uspoređivanje uzima se neposredno s onoga mjesta na kojemu je trag pronađen (ako se želi izvršiti uspoređenje prašine s hlača učinioca koji poriče da se nalazio na mjestu silovanja — onda se uzorak za uspoređenje uzima na mjestu gdje su ostali tragovi stopala... i slično). Mjesto s kojega je uzet uzorak mora biti fotografirano. Ako se radi o tragovima biljki uzima se kao uzorak cijela biljka. Ako se radi o kontaktnom tragu boje onda se uzorak uzima iz neposredne blizine nastale ogrebotine. Dok kod uzimanja tragova ne možemo utjecati na količinu traga, kod uzimanja uzoraka treba se orijentirati na dovoljne količine, a ne na minimalne količine.

I pakovanje mikrotragova treba provoditi stručno i pažljivo. Izuzeti tragovi ne smiju se stavljati u kemijski nečistu ambalažu (kutije od šibica, upotrebljavane bočice) jer može doći do kontaminacije (zagađenja) traga. Za uzimanje mikrotragova treba unaprijed pripremiti odgovarajuće čiste vrećice, folije i epruvete. Kod ovih tragova i uzetih uzoraka uvijek postoji opasnost od kontaminacije koja može dovesti u pitanje rezultate ispitivanja. Da bi se izbjegla druga opasnost pri obradi tragova — mogućnost zamjene — treba svaki pronađeni trag i uzorak na odgovarajući način obilježiti.

Naš poznati stručnjak i vještak *Vlado Vidic* iz Ljubljane napisao je posebnu monografiju o mikrotragovima *(Vlado Vidic: O mikrotragovima u kriminalističkoj obradi,* izdanje Stručne biblioteke Službe javne sigurnosti, Beograd 1971).

Svaki udžbenik kriminalistike na određeni način predstavlja i povijesni razvitak i stanje kriminalistike u određenoj zemlji, pa nije potrebno izbjegavati i neke činjenice u razvitku kriminalistike u našoj zemlji, jer bi se lako mogle izgubiti u magli anonimnosti. Zbog povijesne istine dužan sam da konstatiram da je bitni doprinos u uvođenju metoda ispitivanja mikrotragova u našoj praksi dao poznati kriminalistički ekspert *Ivan Babić* iz Zavoda za kriminalistička vještačenja i kriminološka istraživanja RSUP-a u Zagrebu.

28. ISPITIVANJE ISPRAVA I FALSIFIKATA

1. Pojam i primjeri Povijest pisma organski je vezana na nastanak civilizacije i kulture čovječanstva. Pojavu prve pisane isprave prati kao njena sjena pojava prvog falsifikata. Razvitak tehnike pisanja, sistematsko usavršavanje sredstava pisanja, pojava sve savršenijih pisaćih strojeva... na izvjestan način podstiču i unapređuju i tehniku falsifikatora.

Suvremeni javni, upravni, trgovački, novčani i privatni promet obilježen je sve širom i svestranijom upotrebom pisanih dokumenata i isprava. Pismenost je postala svojina milijarde ljudi; od privilegije malobrojnih i izabranih postala je osnovna potreba svake organizirane ljudske zajednice i jedan od osnovnih interesa ljudi. Ostvarivanje prava i interesa građana često je uvjetovano postojanjem odgovarajućih isprava i pismenih dokazala. I sam fiziološki fakat rođenja i smrti mora u pravnom saobraćaju, u društvenim odnosima, biti »dokazan« odgovarajućim pisanim zapisima i ispravama. Cio ljudski život od rođenja do smrti prate beskrajne trake ispisanih i tiskanih papira; izvodi iz matice rođenih, školske svjedodžbe i diplome, vojne isprave, svjedodžbe državljanstva, zdravstveni dokumenti, isprave o zasnivanju, toku, prestanku radnog odnosa, vozačke dozvole, isplatne liste, narudžbe, računi, pisma, osobne legitimacije, putne isprave, putnički čekovi... Šume se prerađuju u papir, brda grafita u olovke, hiljade hektolitara vode i kemikalija u tinte, stotine tvornica izrađuju milione pisaćih strojeva. »Rađanje« jedne tvornice, ili cijelog kombinata, jednog broda, ili auto-puta, jedne stambene zgrade ili reprezentativne palače — prate tisuće stranica ispisanih dokumenata (nacrta, proračuna, troškovnika, elaborata). U djelatnosti od Savezne narodne skupštine do komune, od osnovne škole do akademije znanosti, dobrovoljnog vatrogasnog društva do Izvršnog odbora SSRNH... srećemo milione pisanih dokumenata.

U cjelokupnom životu pojedinca i zajednice isprave i pismena zauzimaju vrlo značajno mjesto.

Prirodno je da ovu svestranu upotrebu pisanih dokumenata prati kriminalno nastojanje da se potpunim ili djelomičnim falsificiranjem isprava, pisama, vrijednosnih papira i drugih pismena ostvare određeni kriminalni interesi.

S krivično-pravnog gledišta krivotvorenje se može javiti kao s a m o s t a l n i delikt (svi kriminalizirani slučajevi falsifikata), ili kao p r a t e ć i delikt, a s kriminalističkog gledišta kao sredstvo podobno da se u istrazi otkrije učinilac krivičnog djela ili da posluži kao dokaz. Kod niza krivičnih djela protiv društvene i privatne imovine, protiv narodne privrede, protiv službene dužnosti ili protiv pravosuđa, protiv naroda i države te protiv časti i ugleda... falsificiranje isprava ili samo postojanje pisanih dokumenata predstavlja važne indicije ili dokaz. Neka od ovih krivičnih djela nužno prati falsificiranje kao sredstvo da se prikrije kriminalna djelatnost.

Teško je uopće označiti takvo krivično djelo u kojemu se pismena ili isprave uopće ne mogu javiti kao indicij ili dokaz. To objašnjava činjenicu da se broj vještačenja pisanih isprava stalno povećava. U razdoblju od 1953. do 1970. samo u Zavodu za kriminalistička vještačenja i kriminološka istraživanja RSUP-a u Zagrebu izvršeno je 7.844 vještačenja pisanih isprava i falsifikata. Stvarna potreba za ovim vještačenjima je više nego dvostruka, no kadrovska deficitarnost ograničava mogućnost preuzimanja samo određenog broja takovih vještačenja. Kako ova vještačenja obavlja i ne mali broj kod suda registriranih vještaka stvarna cifra izvršenih vještačenja je nekoliko puta veća.

Nekoliko primjera iz prakse ukazat će bar djelomično na raznovrsnost zahtjeva u vještačenjima pismena i isprava.

— Službenik jedne društvene organizacije za 9 godina »poslovanja« pronevjerio je oko 30 miliona dinara (starih). Svestrano ispitivanje financijskih dokumenata pokazalo je da je do prisvajanja većih svota novca dolazilo tek onda kada je pristupio falsificiranju mnogobrojnih priznanica novca. Ispitivanjem nekoliko

stotina materijalno financijskih dokumenata otkrilo je nevjerojatan opseg pronevjerenja i predstavljalo važan dokaz u postupku.

— Poznati provalnik-povratnik F. S. u toku krivičnog postupka uspješno je simulirao duševno oboljenje, pa je upućen u bolnicu Vrapče na promatranje. Iz bolnice je pobjegao, izvršio nove provale i pripremao bijeg u inozemstvo. Da bi prikrio svoj identitet i lakše se deklarirao kao »politički« emigrant falsificirao je osobnu legitimaciju i druge potrebne isprave. Za dovršenje krivičnog postupka bilo je odlučno da se utvrdi falsifikat tih isprava i način na koji su i od koga falsificirane.

— Preko ambasade jedne zemlje postavljen je zahtjev da se refundira vrlo značajna suma deviza s naslova nacionalizacije jednog velikog poljoprivrednog dobra njenog državljanina. U dokaz da je dobro oduzeto prilikom primjene Zakona o agrarnoj reformi i kolonizaciji priložena je odluka jednog našeg suda. Na odluci se nalazio originalni štampilj toga suda, dok je sadržaj nesumnjivo upućivao na falsifikat. Postavilo se pitanje kako je došlo do stavljanja originalnog štampilja na falsificiranu ispravu. Složena ispitivanja u prisutnosti zastupnika stranaka pokazala su da se radi o falsifikatu načinjenom na taj način da je na bianko papir stavljen štampilj suda, zatim napisana odluka. Zahtjev za naknadu je odbijen.

— Radi nedopuštene trgovine širokog opsega lišen je slobode austrijski državljanin Š. Povodom njegova lišavanja slobode došlo je do intervencije konzulata. U toku postupka pasoš Š. izazvao je sumnju, iako su se u njemu nalazile vize iz dobrog dijela Evrope. Izvršena je ekspertiza pasoša koja je pokazala vrlo vješt falsifikat pasoša. Ova konstatacija pomogla je da se u Beču otkrije veća grupa falsifikatora austrijskih pasoša.

— Povodom jedne istrage o ubojstvu, u odijelu žrtve koja je izvađena iz vode pronađeno je pismo pisano na pisaćem stroju. Pismo je bilo djelovanjem vode oštećeno. Za istragu je bilo važno da se dokaže da li je ovo pismo pisano na pisaćem stroju marke »Torpedo«, određene serije i broja. Vještak je to utvrdio pa je istraga uspješno završena.

— Iz zapečaćenog paketa nestale su vrijedne stvari. Nakon krađe paket je ponovo zapečaćen. Bilo je sporno da li su se stvari uopće nalazile u paketu ili je paket otvaran. Vještačenjem voštanog pečata pokazalo je da su pečati na sumnjivom mjestu načinjeni pečatnim voskom koji se razlikuje od pečatnog voska drugih pečata na istom paketu i od pečatnog voska pošiljaoca.

— U jednoj školi na Jadranu pojavile su se parole neprijateljskog sadržaja. Zatražena je pomoć vještaka. Vještačenjem parola i bilježnica osumnjičenih otkriveni su skripteri.

— N. N. pisao je kroz pune četiri godine desetke pisama uvredljivog i neprijateljskog sadržaja nizu ličnosti i ustanova. Sistematsko prikupljanje ovih pisama i njihova obrada doveli su do utvrđivanja skriptera.

— Nepoznata osoba podigla je u trgovačkoj kući »NA-MA« na račun jedne vojne ustanove veću količinu robe. Vojno tužilaštvo zatražilo je da se vještačenjem utvrdi od koje ustanove potječe štampilj na narudžbenici — zaključnici, čije su se konture okom jedva nazirale. Vještak je utvrdio cio tekst štampilja, pa je istraga uspješno okončana.

— Jedno veliko transportno poduzeće u poslovanju s inozemstvom oštećeno je naplatom falsificiranih dokumenata za 200.000 dolara. Ekspertiza je obuhvatila ispitivanje upotrijebljenih formulara, potpisa, štampilja i upotrijebljenog pisaćeg stroja. Vještačenjem su prikupljeni značajni podaci za dalje vođenje postupka i otkrivanje falsifikata međunarodnog karaktera.

I tako bismo mogli redati stotine primjera. Oporuke, ugovori, srećke, čekovi, platni nalozi, isplatne liste, blagajnički i knjigovodstveni dokumenti, skladišni dokumenti, osobne karte, svjedodžbe, diplome (jedna i o doktoratu nauka), vozačke isprave, vojna uvjerenja, dokumenti o radnom stažu, anonimna i ucjenjivačka pisma, dopisivanje među kriminalcima, itd. bivaju svake godine podvrgnuti ekspertizama i često bitno utječu na tok krivičnog postupka.

2. Povijesne činjenice

Uspoređivanje dokumenata — ono što danas nazivamo vještačenjem i ispitivanjem rukopisa — ima svoju dugu povijest koja se poklapa s poviješću upotrebe pisanih isprava. Razvijanjem i jačanjem pismenog saobraćaja jača i proširuje se potreba i zahtjevi ispitivanja dokumenata.

Najstariji pravni spomenik u kojemu se spominje ispitivanje pisanih isprava je zakon cara Konstantina iz 300. godine naše ere u kojemu se konstatira:

> »U slučaju da se postavi pitanje, da li neki dokument predstavlja falsifikat treba poduzeti oštru istragu, vršeći dokaze navodima, svjedocima, u s p o r e đ i v a n j e m   r u k o p i s a i svim ostalim sredstvima dokazivanja istine«.

Prva uspoređenja rukopisa izazvala su i prve sporove o vjerodostojnosti nalaza vještaka. Povodom tvrdnje dvojice vještaka za autentičan dokument da je falsifikat, konstatira se u Noveli 73. cara Justinijana (539. godine naše ere):

> »Razlikovanje rukopisa za nas je vrlo sumnjiva stvar; to je argumenat koji nas je tisuću puta prevario. Na njega se nećemo moći osloniti sve dotle, dok ne vidimo boljih dokaza«.

Pravna povijest svake zemlje zabilježila je mnoge sporove i gruba zastranjivanja u vještačenju rukopisa i pisanih isprava. To je i razumljivo, jer se često kao jedina kvalifikacija vještaka tražilo da budu »pismene osobe« (u srednjem vijeku su to najčešće svećenici i liječnici, a kasnije učitelji pisanja i sudski pisari). Spor oko vještačenja krivotvorenog potpisa Karla IX. doveo je u Francuskoj do osnivanja »Udruženja vještaka verifikatora rukopisa« (1570). Članovi tog udruženja primili su od ministra pravde diplome kao »zaprisegnuti majstori vještaci — verifikatori rukopisa i potpisa računa i proračuna osporavanih pred sudom«. Ovo udruženje za vrijeme Luja XV. (oko 1727) podignuto je na stupanj akademije. Tek nekoliko godina pred prvi svjetski rat osnovao je E. *Solange Pellat* u Francuskoj *»Tehničko društvo vještaka rukopisa«*, koje je odigralo značajnu ulogu u uvođenju znanstvenih metoda u ova vještačenja. Koncem XIX. i početkom XX. stoljeća i u drugim zemljama dolazi do osnivanja društava koja su se bavila ispitivanjem rukopisa. Tako je u Njemačkoj pod utjecajem *Ludwiga Klagesa* došlo do osnivanja *»Njemačkog grafološkog društva«* koje je izdavalo i svoj časopis *»Graphologische Monatshefte«* (1897—1908). U Francuskoj je 1873—1881. izlazio časopis *»Graphologie«*.

Presudnu ulogu u razvijanju i usavršavanju metoda ispitivanja rukopisa i pisanih dokumenata imala su pojedina kapitalna djela, od kojih spominjemo samo najznačajnija:

François Demelle: »Mišljenje o procjeni krivotvorenih upisivanja (1609). Bio je to prvi značajniji udžbenik.

Camillo Baldo: »O mogućnosti donošenja presude prema danom grafizmu« (1622) — udžbenik talijanskog preteče grafologije.

Raveneau: »Rasprave o krivotvorenim spisima« (1666); sve do uvođenja suvremenih laboratorijskih metoda bilo je to najpotpunije i najstručnije djelo iz ove oblasti (nije bez interesa da je Raveneau i sam izvršio falsifikat, koji je otkriven možda upravo zahvaljujući metodama koje je on opisao).

Iz razdoblja u kojemu ispitivanje rukopisa dobiva m i s t i č n i grafološki karakter valja spomenuti najznačajnija djela iz toga razdoblja:

Hoquart: »Vještina ocjenjivanja ljudskih karaktera po rukopisu (1819).

Adolf Henze: »Hiro-gramatomansija« (1863).

Michon: »Misterija rukopisa«, »Sistem rukopisa«, »Metode rukopisa« (1873), te pokretanje i uređivanje časopisa *»Grafologija«* (1873—1881).

Crépieux — Jamin svojim djelovanjem na početku XX. stoljeća izveo je vještačenje rukopisa iz domene misticizma svećenika Michona u domenu znanosti.

Početkom XX. stoljeća, sa stvaranjem znanstvene kriminalistike, osnivanjem kriminalističkih laboratorija, konstruiranjem posebnih aparata i uređaja, zahvaljujući kapitalnim radovima nekoliko pionira znanstvenog ispitivanja rukopisa i pisanih isprava — vještak za rukopise prestaje biti samo empirik i postaje znanstvenik. Novu epohu u ispitivanju rukopisa zacrtali su radovi *A. Reissa* i *M. Bischoffa* iz Lausanne: udžbenik *E. S. Pellata: Zakoni rukopisa* (1927), *Alberta S. Osborna: Ispitivanje dokumenata* — New York (1929); dr. *E. Locard: Rasprave iz kriminalistike:* vještačenje dokumenata (knjiga V. VI. i VII.), Lyon 1935. i 1936. i mnogobrojna djela i članci *H. Schneickerta, Saudeka, Wittlicha* i drugih.

Kod nas — uz članke u pravnim i kriminalističkim časopisima i odgovarajućih poglavlja u kriminalistikama — valja registrirati cjelovita djela o ovim vještačenjima:

— dr. *Hans Bauer: Vještačenje pismenih isprava* — Beograd 1940.

— *Ljubomir Simonović: Kriminalističko vještačenje dokumenata* — Beograd, 1956.

3. Razvitak metoda Vještačenje pisanih isprava, s obzirom na metode koje su se primjenjivale, prošlo je kroz četiri osnovne faze. Prva faza obuhvaća najduže razdoblje: od pojave pisanih dokumenata, pisma, papira i sredstava za pisanje do početka XIX. stoljeća. Osnovna metoda u ovoj fazi je f o r m a l n o u s p o r e đ i v a n j e r u k o p i s a. Po pravilu se ne koriste nikakva pomoćna sredstva, uređaji ni aparati. Pismenost vještaka je njegova osnovna kvalifikacija. Empirizam je krajnji domet ovog razdoblja.

U drugoj fazi, koja se nastavlja na metodu formalnog uspoređivanja rukopisa, osnovna je metoda » g r a f o l o g i j a «. Grafolozi napuštaju »usko« područje kriminalističkih vještačenja i ispitivanju rukopisa daju mnogo šire značenje: oni pokušavaju da iz individualnosti rukopisa zaključe o karakteru skriptera, a neki idu i dalje, pa pokušavaju iz rukopisa zaključiti o prošlosti i budućnosti jedne osobe. Predstavnici ovakvog gledanja su *Hogquart, Michon,* djelomično *Crépieux Jamin*, a početkom i u toku XX. stoljeća Nijemci *Klages, Wittlich* i drugi. *H. Södermann* i *O' Connell* konstatiraju: »Sa gledišta krivične istrage grafologija i ispitivanje rukopisa su dvije sasvim različite stvari. Grafologija je u svom najgorem vidu šarlatanska »znanost« slična astrologiji. Takvi grafolozi tvrde da su u stanju da čitaju iz rukopisa prošlost i budućnost izvjesne osobe«. Jedan od najvećih autoriteta na području ispitivanja rukopisa, Amerikanac *A. S. Osborn*, u svome djelu *»Ispitivanje dokumenata«* posvetio je posebno poglavlje grafologiji. On konstatira da mnoge stvari koje radi ljudsko biće pokazuju njegov karakter i ličnost; i u rukopisu dolaze do izražaja izvjesni elementi i karakteristike ličnosti, no to je daleko premalo da bi se dobila objektivna predstava kompleksne ličnosti. Grafolozi traže u rukopisu

znakove »poremećenja crijevnih funkcija«, ili »altruizam ograničen na obiteljski krug«, ili »ljubav za životinje«, ili »neplodnost muškarca ili žene«. »Zavoj pera na lijevo je grafički znak defanzivne prirode, a kad potez opisuje luk kružnice i zavija tim smjerom, to je siguran znak da takav čovjek zaštićuje i voli djecu i životinje« veli *R. D. Stocker* u knjizi *»Jezik rukopisa«*. »Dakle, ukratko, ja sam primijetio da se ljubav za atletiku vidi po malim slovima p, y, g, i to da ta slova imaju abnormalno dug potez prema dolje ... U slučajevima, gdje je izgledalo da muž i žena zbog neplodnosti nisu imali djece u braku, ja sam primijetio pomanjkanje spojnica između slova i riječi« *(J. H. Keene: »Tajna rukopisa«).* Velika slova spojena s malima iza njih, ali tek nakon što je napisana petlja, znače altruizam ograničen na obiteljski krug ili na krug prijatelja. Mali »m« i malo »a« u obliku »u« = prirodna dobrohotnost. Točke vrlo visoko — religiozni duh. Veliki »M« s prvim dijelom nižim nego drugim — zavidni ponos *(Crépieux Jamin: »Pismo i karakter«).*

Ovakav intuitivan, okultan karakter grafologije čini je pseudoznanošću nepodobnom za utvrđivanje činjenica vezanih za ispitivanje dokumenata. Doprinos grafologije u ispitivanju dokumenata je u tome što je podstakla i razvila svestranije ispitivanje rukopisa pojedinačno (posebno spornog a posebno nespornog rukopisa) i time doprinijela napuštanju prosto mehaničkog uspoređivanja slova koje se je prakticiralo u ranijem razdoblju.

Kao reakcija na okultni, pseudoznanstveni karakter grafologije — kao metoda kriminalističkog vještačenja rukopisa i pisanih dokumenata od početka XX. stoljeća primjenjuje se i danas g r a f o m e t r i j s k a metoda (predstavnici *Frazer, Schneickert,* dr. *Locard).* Osnovna karakteristika ove metode jest da se u ispitivanju pisanih dokumenata po mogućnosti uklone elementi subjektivne procjene i da se maksimalno primjenjuju matematski zakoni. Što se u vještačenju isprava, posebno rukopisa budu više primjenjivale matematske metode to će takva ispitivanja biti egzaktnija a zaključci sigurniji. Od matematskih kategorija primjenjuju se zakoni vjerojatnosti, serije, slučajnosti i srednje vrijednosti. Ova metoda i danas privlači pažnju mnogih poznatih kriminalista. Grafički nalazi u ispitivanom rukopisu često se verificiraju tako da se pojedini elementi nalaza izražavaju brojčano te se stupanj sigurnosti vještačenja utvrđuje matematskim operacijama. Primjena ove metode nailazi na poteškoće u odnosu na individualnu prirodu rukopisa. Identificiranje jednog rukopisa zasniva se na individualnostima i diferencijalnim razlikama, po kojima se jedan rukopis razlikuje od drugoga, pa je često vrlo teško te individualnosti izraziti u općenitosti brojnih izraza.

Suvremena metoda ispitivanja rukopisa je g r a f i č k a metoda, koja se javlja kao sinteza najboljih elemenata iz dosadašnjih metoda. Ovu metodu prate i nova shvaćanja kompleksnog ispitivanja dokumenata koje obuhvaća (kada je to god moguće) i niz drugih ispitivanja. O njoj će još biti riječi.

4. Vrste vještačenja Prilikom vještačenja dokumenata susrećemo se s dvije grupe zadataka:

a) da se utvrde m a t e r i j a l n i e l e m e n t i d o k u m e n t a, kao što se papir, vrsta tinte, kakvo je sredstvo upotrijebljeno pri izradi dokumenta, da li su nastale kemijske ili mehaničke promjene na dokumentu, ispitivanje štambilja i žigova, biljega i poštanskih maraka, itd. Ova ispitivanja temelje se na manje-više složenim prirodnoznanstvenim metodama, što omogućava da stručnjak vještak nakon izvršenog ispitivanja dade decidirani, kategorički odgovor na postavljena pitanja.

b) da se utvrdi s k r i p t e r — p i s a c jednog dokumenta, ili autor falsifikata izrađenog na bilo koji mehanički ili sličan način. (Na primjer, da li je upravo A. A. izvršio falsifikat potpisa na čeku; da li je okrivljeni dodao u preinačenom ugovoru riječ ili rečenicu; da li je okrivljeni napisao brojke na isplatnici; da li je okrivljeni pisac ucjenjivačkog pisma, itd.) Pri ovakvim ispitivanjima još uvijek ne postoje takve znanstvene metode koje bi u svakom slučaju mogle dovesti do kategoričkih zaključaka. Ovdje su savjesni ekspert ili grupa eksperata često puta prisiljeni da u mišljenju o skripteru upotrijebe daleko blaže formulacije koje idu na eliminiranje određene osobe ili ukazuju na veliki stupanj izvjesnosti da je određena osoba skripter ili autor nekog dokumenta ili falsifikata. Stupanj izvjesnosti neposredno je zavisan od raspoloživih znanstvenih metoda i tehnike ispitivanja, a u konkretnom slučaju od kvalitete i kvantitete spornog materijala i materijala za uspoređivanje (objektivni faktori), i od sposobnosti vještaka (subjektivni elementi). Takva situacija često vodi diskusiji o vrijednosti nedovoljno decidiranih nalaza i mišljenja kao da je vještački nalaz jedini elemenat na kojemu treba da se temelji odluka o predmetu; kao da nalaz da je N. N. vrlo vjerojatno pisac uvredljivog pisma ne predstavlja značajnu indiciju u sklopu ostalih činjenica i pruža istražitelju određene mogućnosti u daljem rasvjetljavanju događaja. Osim toga, nalaze o vještačenju rukopisa treba, kada je to god moguće, vezati i za ispitivanje materijalnih elemenata dokumenta (vidi pod a), te svaki dokument promatrati u njegovu totalitetu, a ne iz njega istrgnuti samo jedan element.

S gledišta kriminalističkih vještačenja pod dokumentima se razumiju sve vrste javnih i privatnih isprava, pisma, vrijednosni papiri (uključujući novac, biljege i poštanske marke) i tiskane stvari. Metode kriminalističkih vještačenje ne zavise od pravnog karaktera isprave ili dokumenta, nego od materijalnih elemenata isprave i vrste zahtjeva. Na primjer, za vještačenje potpisa nije bitno da li se radi o potpisu u privatnom pismu, potpisu na sveučilišnoj diplomi, potpisu na novčanici ... pa prema tome ni podjela na privatne i javne isprave, vrijednosne papire, itd. nema bitnog utjecaja na vještačenje.

Kao osnova za ispitivanje dokumenata služe slijedeći elementi:

Na čemu je isprava pisana	Kako je isprava pisana	Posebni dodaci ispravi	Osnovne vrste vještačenja
papir	rukopis	pečati (suhi,	kemijska i fizikalna:
pergament	pisaći stroj	vlažni, voštani)	papir, tinta, omotnica indigo, ljepilo ...
tekstil (zaštitni znak)	tisak	biljezi	optička: svi dokumenti
ostalo (drvo, zid)		marke	mehanička: pisaći strojevi, pečati
			grafička: rukopisa

Od vrste dokumenta, načina na koji je načinjen i vrste zahtjeva zavise razne moguće varijante ispitivanja i mogućnosti ispitivanja.

Dalju šematsku razradu mogućih kombinacija zahtjeva i elemenata na koje treba obratiti pažnju prikazat ćemo u vezi pisanih dokumenata, jer su oni najbrojniji:

Sredstvo na kojemu je isprava pisana	Čime je isprava pisana	Podloga na kojoj se nalazilo sredstvo	Sušenje	Što se ispituje
papir	pero i tinta	mapa	bugačica	porijeklo
pergament	naliv-pero	bilježnica	praškovi	sadržaj
tekstil	olovka	drvo	bez sušenja	potpis
ostalo	olovka u boji	staklo		način izrade
	tintovna olovka			kolanje
	kemijska olovka			

Usvojeno je pravilo da istražitelj, naročito vještak, mora obratiti pažnju na cio dokument i na sve njegove elemente, pa i onda kada se traži samo ispitivanje rukopisa. S obzirom na opseg ispitivanja i karakter krivotvorevina treba razlikovati:

a) t o t a l n i i l i p o t p u n i falsifikat, koji se u praksi relativno rijetko javlja, izuzevši krivotvorevine novčanica. Potpuni falsifikat stavlja krivotvoriteljima odviše velike zahtjeve, pa ih oni, kada je god moguće, izbjegavaju:

b) d j e l o m i č n i f a l s i f i k a t, koji se obično javlja kao izmjena u autentičnom ili originalnom dokumentu. Ovakvi su slučajevi najčešći, jer krivotvoritelj uz manje truda postiže postavljeni cilj.

Među stručnjacima je sporno da li falsifikat potpisa na ispravi predstavlja potpuni ili djelomični falsifikat. Ako vrijednost dokumenta zavisi upravo od stavljenog potpisa, a ostalo nije od bitne važnosti, većina vještaka smatra da se radi o potpunom falsifikatu.

Pri istrazi falsifikata u krivičnom postupku valja razlikovati dva odvojena radna postupka, i to:

a) K r i m i n a l i s t i č k o rasvjetljavanje sumnji u vezi s falsifikatom, koje obuhvaća primjenu taktičkih i metodičkih postupaka, zavisno od konkretnog slučaja, a odnosi se na prikupljanje činjenica u vezi s namjenom dokumenta, njegovom upotrebom, važnošću činjenica koje se dokumentom dokazuju, da li su podaci iz dokumenta proturječni drugim okolnostima, da li od autentičnosti dokumenta zavisi postojanje ili nepostojanje krivičnog djela, itd. Ova ispitivanja obuhvaćaju i činjenice u vezi sa samim dokumentom, kao što su: pretpostavljena starost dokumenta, način čuvanja dokumenta,

postojanje ili nepostojanje formulara za određene dokumente, način predočenja ili pronalaženja dokumenta, itd. Dakle, radnje i postupci koji se primjenjuju u istrazi određenih krivičnih djela.

b) Kriminalističko — tehničko ispitivanje i ocjena falsifikata odnosno dokumenta, koja obuhvaća kompleksno vještačenje određenog dokumenta, kako njegovih materijalnih elemenata tako i elemenata koji omogućavaju utvrđivanje skriptera.

Pri tehničkom ispitivanju dokumenata i pismena razlikuju se dvije sukcesivne faze:

ba) prethodno ispitivanje dokumenta koje obuhvaća provjeravanje da li se na dokumentu nalaze otisci prstiju i čiji (kada je to za postupak relevantno — npr. kod anonimnih, ucjenjivačkih pisama, pisama putem kojih se provodi neprijateljska propaganda); da li na dokumentu ima znakova mehaničkog ili kemijskog brisanja (pregled dokumenta pod kosom svjetlošću, prodornom svjetlošću i pod ultraljubičastom svjetiljkom); da li je potpis na dokumentu sumnjiv (ako se u svim detaljima poklapa s istim potpisom na drugom dokumentu, ako se na poleđini dokumenta a na mjestima potpisa mogu uočiti tragovi izrazitog pritiska); da li na dokumentu, i to na pregibima, ima tragova razlijevanja tinte u pregib; da li je dokument namjerno gužvan, zamrljan i poderan; da li su brojke, ili slova, ili pojedine riječi, ispravljane; da li je tekst na pojedinim dijelovima dokumenta neprirodno zbijen ili razvučen; da li raspored teksta na dokumentu uopće pokazuje vidljiva odstupanja; ako se radi o dokumentu sastavljenom na propisanoj tiskanici ili formularu, da li pokazuje kakva odstupanja od propisanih formulara, itd. Kratko rečeno, svaki dokument koji ima bilo kakvu vrijednost u postupku treba prethodno ispitati na sve opisane okolnosti. Praksa prečesto ukazuje na slučajeve u kojima se olako prihvaćaju »činjenice« koje dokument »dokazuje« a da se prethodno nije utvrdila autentičnost dokumenta.

bb) laboratorijsko vještačko ispitivanje dokumenata obuhvaća razne optičke, kemijske, fizikalne, grafičke i druge metode.

Pri vještačenju dokumenata najčešće se postavljaju slijedeća standardna **pitanja:**

— da li je dokument u cijelosti autentičan ili lažan (oporuka, ugovori, ulaznice, svjedodžba, marka, novčanica, osobna karta, putnica, vojna isprava);

— da li je potpis na dokumentu autentičan ili nije (ček, račun, priznanica, dostavnica, mjenica, ugovor . . .);

— da li su na dokumentu vršene preinake i kakve (brisanje, dodavanje, umetanje, zamjenjivanje . . .);

— da li je dokument izdan u vrijeme koje je označeno na dokumentu ili za koje se tvrdi da je upravo u to vrijeme izdan;

— da li su pečati na dokumentu autentični ili lažni;

— da li su biljezi ili marke na dokumentu već ranije upotrijebljeni ili nisu;

— tko je skripter (pisac) određenog dokumenta (ucjenjivačkog ili uvredljivog pisma, izvještaja, letka), tko je potpisnik određenog dokumenta (potpis na čeku, mjenici, svjedodžbi, računu, primki), ili tko je izvršio preinake na dokumentu (dopisivanje, preinake).

Osim ovih općih standardnih pitanja mogu se u vezi s pojedinim vrstama ispitivanja postaviti i druga pitanja, o čemu će na odnosnim mjestima još biti govora.

5. Materijalni elementi dokumenta

Ispitivanje materijalnih elemenata dokumenata predstavlja specijaliziranu vrstu vještačenja, koja traži angažiranje specijalista raznih struka i dosta složene uređaje i metode. O ispitivanju nekih ovih elemenata postoji veoma opsežna literatura. Ovdje će biti riječi samo o osnovnim faktorima iz kojih se mogu uočiti mogućnosti koje znanost i tehnika pružaju u ovoj oblasti.

Papir. Od bambusovih pločica i svile u Kini i egipatskog papirusa kao sredstava na kojima se pisalo u najstarije vrijeme do suvremene tvorničke proizvodnje papira (Francuska 1798) iz drvene kaše (između 1870. i 1880) bilo je mnogobrojnih i raznovrsnih pokušaja koji su doveli i stalno vode unapređivanju tehnologije proizvodnje papira. Danas imamo vrlo veliki broj raznih vrsta papira prilagođenih određenim potrebama i ukusima. Posebni istraživački laboratoriji i specijalizirani inžinjeri stalno proširuju krug sirovina iz kojih se izrađuje papir, unapređuju tehnologiju proizvodnje i pojedinim vrstama papira daju željenu kvalitetu i osobine.

Kao elementi koji mogu poslužiti u identifikaciji određenog papira dolaze u obzir: dimenzije ili format (pored uobičajenih tvorničkih formata izrađuju se i posebni formati po narudžbi), linije na papiru (mogu biti u vidu paralelnih linija i kockica — ispituje se obojenje i razmak); nijanse obojenja (zavisno od vrste bojenja i starosti); debljina papira; sastav papira (od kemijskog sastava zavise razne vrste papira: pergamenski, »žozef« ili svileni papir, papiri za precrtavanje, bugaćica, švedski papir, kineski papir, itd.); filigran (crtež utisnut u još vlažnu kašu papira pomoću valjaka); smjer izrade papira; rubovi prereza; slijepljenost papira; čvrstoća; otpornost prema lomljenju i deranju; prozirnost papira; postojanje zaglavaka (tiskanih, utisnutih); ispitivanje pepela papira. Ova ispitivanja vrše se mikroskopskim, kemijskim i fizikalnim metodama.

Dva su osnovna pitanja koja se najčešće postavljaju kriminalističkom vještaku:

— utvrđivanje istovjetnosti (identičnosti) dvaju papira;

— da li je papir bio proizveden u vrijeme koje je označeno kao vrijeme izdavanja isprave.

U vezi ispitivanja papira u kriminalističke svrhe javljaju se još neka posebna ispitivanja i problemi.

Poderani papir odnosno dokument ili pismeno. U takvim slučajevima potrebno je prije svega pažljivo prikupiti sve komadiće papira, a zatim se metodično i strpljivo pristupa njihovu slaganju s ciljem da se rekonstruira poderani dokument. Prikupljeni komadići se najprije poslažu na staklenu ploču da se uoči oblik dokumenta. Zatim se traže uglovi i rubovi papira, pa naslovi, zaglavlja, datumi, potpisi, izrazi učtivosti na kraju pisma, itd. Od tih elemenata počinje sastavljanje. U tu svrhu koriste se i podaci o lijevom ili desnom rubu papira, linije i kockice na papiru, perforacije, itd. Pri sastavljanju poderanog dokumenta valja voditi računa i o načinu (pretpostavljenom) na koji se neki papir dere. Pripadajući dijelovi se stavljaju između dvije staklene ploče, ili se gumiraju i slijepe. Praktično je moguće rekonstruirati svaki poderani dokument — ako je deranje vršeno ručno a ne posebnim strojem.

Izgorjeli papir ili dokument može se pod određenim uvjetima rekonstruirati i pročitati tekst koji je na njemu bio napisan. U operativnom

prikupljanju ovakvog materijala valja se pridržavati ovih pravila: prekinuti svaki dovod zraka na mjesto gdje se nalazi izgorjeli papir (zatvoriti vrata, prozore, peći); izgorjeli papir je krhak, lako se lomi, pa treba poduzeti mjere da se ožilavi (laganim indirektnim vlaženjem prskalicom); komadići izgorenog papira nanose se uz pomoć komadića kartona na staklenu ploču i pokrivaju se drugom staklenom pločom; ako se radi o komadićima koje prethodno treba sastaviti, svaki se komadić vrlo finom četkicom najprije sa stražnje, a zatim i sa prednje strane presvuče tankim slojem ricinusovog kolodija; slaganje komadića izgorjelog papira uvijek se vrši iza zaklona staklene ploče. Fotografiranjem izgorjelog dokumenta, uz primjenu odgovarajućih filtera, dirigiranog i ultravioletnog svjetla, i infracrvenih ploča, može se pod povoljnim uvjetima rekonstruirati tekst na izgorjelom dokumentu. Postoje i specifične metode i kemijski postupci koji omogućavaju rekonstrukciju teksta i njegovo trajno fotografsko fiksiranje. Ti su postupci vrlo složeni, traže određeni instrumentarij, a mogu ih provoditi specijalizirani stručnjaci. Kao primjer takvih specifičnih metoda može se navesti metoda rekonstrukcije teksta dokumenata spaljenih žarenjem. Prema eksperimentima koje su u Mađarskoj provodili *Imre Kertes* i *Laslo Leistner* (priopćeno na V. međunarodnom simpoziju kriminalistike u Moskvi, 1968) postignuti su dobri eksperimentalni rezultati — iako se radi o vrlo složenoj metodi. O njenoj rutinskoj široj primjeni za sada nema riječi.

Ispitivanje b u g a č i c e omogućava da se uz pomoć ogledala pročita tekst ili dio teksta koji je sušen bugačicom, i da se na taj način sazna za određenu poruku, postojanje određenog dokumenta, ili da se dokaže da je jedan dokument osušen bugačicom pronađenom kod određene osobe. Utvrđivanje da li je neki tekst sušen bugačicom ili nije ima značenje i za pojedina grafička ispitivanja.

T i n t e. Većina dokumenata i pismena koja su predmet kriminalističkih vještačenja pisana su raznim vrstama tinte. S kriminalističkog gledišta ispitivanje tinte pruža tri mogućnosti: ispitivanje vrste tinte, boje tinte, a pod određenim uvjetima i starosti tinte. Mogućnosti vještačenja u znatnoj mjeri zavise od vrste tinte, tj. da li se radi o željezogalusnoj (galotaninskoj), hromo-tinti (kampeš), anilinskoj tinti, obojenim tintama ili tušu (najstarije sredstvo pisanja koje datira iz 3000. godine prije naše ere). Ako je tekst jednog dokumenta pisan s dvije različite tinte moguće je to sigurno utvrditi, a ako je pisan istom vrstom tinte, tada je takav zadatak mnogo složeniji i ne daje uvijek siguran rezultat. Određivanje boje tinte okom zbog osobnih svojstava pojedinaca gotovo je isključeno. Razne laboratorijske metode (Osbornova pomoću tintometra, fotografske) pružaju i na tom području izvjesne mogućnosti. Ispitivanje relativne starosti tinte pretežno se ograničava na željezogalusne tinte, dok kod ostalih vrsta tinte postoje izvjesne mogućnosti, kada se radi o tekstu starom nekoliko dana. Ispitivanje starosti tinte dolazi do izražaja kada se radi o ispravljanju brojaka, dodavanju riječi ili dopisivanjem teksta nakon što je stavljen potpis, kao i pri određivanju redoslijeda potpisa. Na žalost upotreba željezogalusnih tinti sve je rjeđa. Od specifičnih metoda za utvrđivanje starosti teksta pisanog tintom valja istaći *Mezger — Hessovu* metodu utvrđivanja slike klorida i sulfata u papiru. Ispitivanja kod nas i u svijetu pokazala su da ova metoda daje samo relativne rezultate. U ispitivanju tinti primjenjuju se i razne mikroskopske, kolorimetrijske, fotografske, spektrografske, kemijske i kromatografske metode. Ove se metode stalno usavršavaju i pronalaze novi postupci.

Određivanje starosti tinte javlja se u praksi kod ovih zahtjeva: da se utvrdi koliko je star sumnjivi tekst; da se utvrdi da li su određeni tekstovi pisani u isto ili različito vrijeme; da se utvrdi da li je preinaka na dokumentu izvršena u vrijeme izdavanja dokumenta ili naknadno.

P r i b o r z a p i s a n j e obuhvaća pera, naliv-pera, olovke, a u nekim zemljama Istoka još i kist.

P e r o se javlja u vrlo različitoj izradi i kvaliteti. Stručnjaci računaju da se danas proizvodi oko 10.000 raznih vrsta pera. Sve ove različite vrste dadu se svesti na nekoliko osnovnih kategorija, i to: čelična pera, naliv-pera, pera za crtanje i rond-pera. Vrsta pera i način njegove upotrebe uvjetuju oblike rukopisa, pa zbog toga mogu imati vrijednost u raznim vrstama vještačenja dokumenata. Od elemenata koji se ispituju i koji mogu pridonijeti uspješnom vještačenju nekog dokumenta dolaze u obzir: crta pera, smjer pera, ritam pritiska, tragovi i brazde pera, trošenje pera i mrljanje pera. Ispitivanje pera javlja se u praksi uz ostala ispitivanja dokumenata, a rijetko samostalno. Kombinirana ispitivanja, na primjer papira, pera, tinte i rukopisa daju često najbolje rezultate i omogućavaju kontroliranje pojedinih nalaza. Suvremena ispitivanja pera prvenstveno su upravljena na naliv-pera jer se sve više upotrebljavaju i intenzivno potiskuju ostale vrste pera.

O l o v k e sa svojom širokom upotrebom vezane su za pronalazak grafita u grofoviji Cumberland (Velika Britanija) 1564. godine. Od 1565. godine počela je proizvodnja olovaka. U to vrijeme Velika Britanija imala je monopol na izradu grafitnih olovaka. Za vrijeme francuske revolucije došlo je do prekida svih odnosa između Velike Britanije i Francuske, pa je potpuno prestao i uvoz olovaka. To je imalo za posljedicu da je francuski fizičar i kemičar *J. N. Conte* oko 1795. godine otkrio novi način proizvodnje olovaka koji se ni do danas nije mnogo izmijenio. On je miješao mljeveni i filtrirani grafit s ilovačom, od ove kaše pravio oble mine koje su nakon zagrijavanja uljepljivane u žljebove drvenih šipki. Prije pronalaska grafita izrađivala su se posebna sredstva pisanja od nekih metala (olovo, crveni bakar, srebro, zlato), a u slikarstvu se upotrebljavao i ugljen.

U ispitivanju dokumenata pisanih olovkama ispituje se potez olovke. Izgled poteza zavisi od ovih elemenata: marke olovke, broja olovke (tvrdoća), oblika šiljka, vlažnosti šiljka, nagiba olovke u odnosu na papir, pritisak olovke te odnosa olovke prema vrsti i vlažnosti papira. Pomoću kemijskih metoda ispituje se sastav olovke, a prilagođena mikroskopska i fotografska ispitivanja omogućavaju ispitivanje poteza. Ispitivanje poteza olovke otežavaju strane primjese u papiru. Ne može se — osim izuzetno — utvrditi da li je jedan dokument pisan istom olovkom. Postoje veće mogućnosti ako treba utvrditi da dva dokumenta nisu pisana istom olovkom (negativni nalaz). Ako je jedan dokument pisan istovremeno olovkom, olovkom u boji ili tintenom olovkom, postoje velike mogućnosti da se to utvrdi. Za ovakva ispitivanja primjenjuju se metode njemačkog kemičara *Kogela*. Značajne mogućnosti pruža i ispitivanje teksta pisanog na taj način što je prvobitni potez olovke prevučen tintom. Ispitivanje pomoću ultravioletnih zraka omogućava da se ispod poteza tinte utvrde sitni djelići grafita. Kod pismena i dokumenata pisanih olovkom izvjesne mogućnosti pruža ispitivanje vrste podloge na kojoj je ležao papir za vrijeme pisanja. Ako je papir stavljen neposredno na

drvenu podlogu (osobito ako se radi o hrastovoj dasci), sve neravnine i hrapavosti podloge (postojeći godovi) odrazit će se i u potezu olovke. Tragovi tih neravnina mogu se otkriti pomoću dirigiranih svjetala, mikroskopa i fotografije. Ispitivanjima niza poznatih kriminalista utvrđeno je da isti rukopis pokazuje značajna odstupanja, zavisno od sredstava za pisanje. Zbog toga se — u pravilu — ne može i ne treba uspoređivati rukopis pisan tintom s rukopisom pisanim olovkom.

Kist se kao sredstvo pisanja kod nas ne upotrebljava. Ispitivanja kineskih kriminalista su pokazala da postoji zavisnost između poteza kista i vrste kista, sirovina iz kojih je kist izrađen, načina izrade i stupnja istrošenosti. Analiza ovih elemenata pruža izvjesne mogućnosti identifikacije kista kojim je pisano.

6. Rukopis Uspoređivanje rukopisa je ispitivanje dvaju ili više rukopisa u pogledu njihova identiteta, u svrhu ustanovljavanja autora rukopisa. Većina kriminalista, ne samo većina vještaka za rukopise, slaže se u tome da vještačenje rukopisa spada među najteže probleme kriminalistike. I laik može utvrditi da su dva rukopisa slična, no da se radi o rukopisu određene osobe može utvrditi samo vještak. Nije stvar istražitelja nego vještaka za rukopise da utvrdi skriptera nekog dokumenta. Od vještaka za rukopise traži se veliko stručno znanje, dugotrajno iskustvo i sposobnost da otkrije i neznatne razlike u oblicima. Osnovno obilježje napretka u vještačenjima rukopisa nije samo u usavršavanju metoda ispitivanja samog rukopisa, nego i činjenici da je napredak tehnike i pojedinih znanstvenih oblasti omogućio da se vrše ispitivanja materijalnih elemenata dokumenta; drugim riječima, da se vrši kompleksno ispitivanje spornog dokumenta.

Postavljeni zadatak ovog rada i njegov opseg ne dopuštaju da se izlažu složene metode ispitivanja i uspoređivanja rukopisa. To može i treba da bude predmet posebne studije o ispitivanju rukopisa namijenjene stručnjacima vještacima za ispitivanje rukopisa a ne kriminalistima operativnim radnicima.

Radi pravilnije ocjene mogućnosti vještačenja i rada vještaka valja ukazati na to da se primjena suvremene grafičke metode ispitivanja rukopisa odvija u nekoliko faza:

a) pregled i ispitivanje spornog dokumenta u cjelini, da se utvrde eventualni tragovi falsifikata, spontanost ili iskrivljavanja rukopisa, opće bitne karakteristike rukopisa i konačno posebne karakteristike određenog rukopisa;

b) pregled i ispitivanje nespornog rukopisa na način kao i kod spornog rukopisa;

c) uspoređivanje općih i posebnih karakteristika rukopisa;

d) objašnjenja i dokumentacija za razlike u rukopisima;

e) izrada nalaza i mišljenja i posebne fotografske i mikrofotografske dokumentacije.

Pri vještačenju i uspoređivanju rukopisa ispituju se ovi elementi:
— ispisanost — izgled rukopisa u odnosu na školski;
— kvaliteta rukopisa — to je intelektualni aspekt rukopisa (službenik koji ispunjava različite formulare ili vodi matične knjige piše kaligrafski, novinar često piše skraćenicama, pojednostavnjuje slova, ispušta slova i interpunkcije, itd.);

— pravopis u pismenu — pravopisne pogreške ne ukazuju samo na stupanj obrazovanja nego predstavljaju za određenu osobu i karakterističnosti rukopisa;
— interpunkcije — točke, navodnici, zarezi, crtice, apostrofi;
— brzina pisanja — tempo rukopisa i odnos prema ritmu i sigurnosti poteza;
— pritisak — ne zavisi samo od materijalnih faktora (pero, tinta, papir, podloga) nego i od osobnih faktora (fizičko stanje, raspoloženje, položaj pri pisanju);
— raspored teksta — kompozicija u cijelom dokumentu ili pismenu, razmaci, mjesto adrese, datuma, potpisa;
— razmak od ruba papira — lijevo i desno;
— linija pisanja — normalna, ispod ili iznad linije;
— razmak između riječi — veći, manji, srednji, ravnomjeran, raznovrstan;
— povezanost slova — podizanje pera kod velikih slova, točke na »i«, dijakritički znakovi;
— pravac riječi — da li je ista riječ na liniji ili ide ispod ili iznad linije;
— kosina slova — normalna kosina je 30 stupnjeva nagiba u desno;
— dimenzija — veličina rukopisa predstavlja naviku;
— proporcije slova — visina slova je promjenljiva i zavisi od tipa pisma;
— početni i završni potezi;
— način stavljanja ili nestavljanja točke na »i«, »j«, »lj«, »nj«;
— uljepšavanja;
— ispravljanja;
— način formiranja slova arkadnog tipa »m« i »n«;
— početak kružnih dijelova slova »o«, »a«, »c« i »b«;
— zatvaranje kružnih dijelova;
— ekscentričnosti u rukopisu.

Osim ovih standardnih elemenata pojedini vještaci za rukopise ispituju i druge specifične elemente rukopisa.

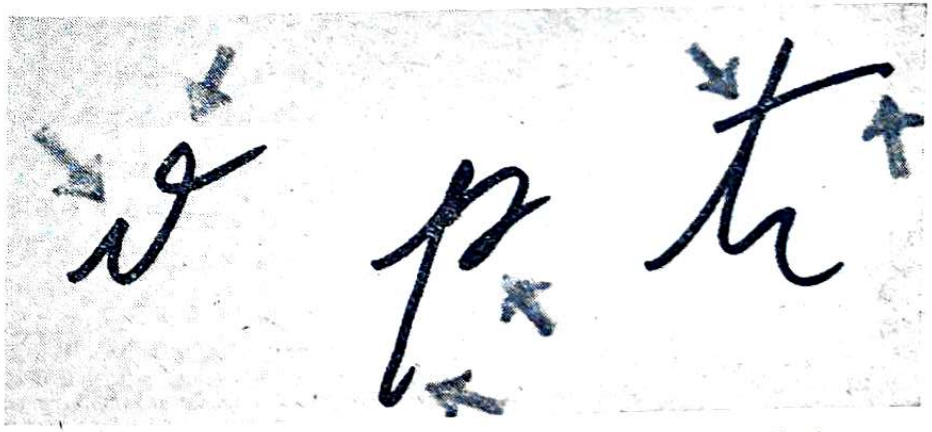

Slika 101 — Primjeri vrijednih individualnih karakteristika rukopisa

Postupanje s dokumentima za koje se pretpostavlja da će poslužiti kao dokaz. Istražitelj pri pronalasku i oduzimanju pisanih isprava za koje pretpostavlja da će služiti u krivičnom postupku treba da s njima postupa na takav način da ne omete kasniji rad vještaka, da ne uništi tragove, da procesno pravno osigura dokumente. U tom cilju treba da se pridržava ovih iskustvom stečenih pravila:

— dokumente što manje dirati rukama; kada god je moguće, posebno ako se očekuje potreba vještačenja otisaka papilarnih linija, dokumente uzimati plosnatom pincetom, ili u kvadrat savijenim bijelim papirom;

— dokumenti i pismena se ne smiju presavijati; da do presavijanja ne bi došlo u toku kasnijeg manipuliranja i transporta, i kada se radi o važnim dokumentima, treba ih staviti u kartonske korice određene veličine da se zaštite od savijanja;

— dokument se sa zaštitnim koricama ili bez njih stavlja u omotnicu na kojoj se zabilježe sve potrebne oznake i podaci;

— na dokumentu koji će biti podvrgnut ispitivanju ništa se ne smije pisati, ništa podvlačiti; na njega se ne stavljaju ni brojevi; sve potrebne oznake stavljaju se na omotnicu u koju se stavlja dokument, a zapažanja, mišljenja i prijedlozi izlažu se u popratnom dopisu;

— dokumenti se nikada ne lijepe u zapisnik, niti u predmet, niti se lijepe na papir da bi se zaštitili;

— na dokumente ne treba stavljati praškove (da bi se izazvali otisci), već to treba prepustiti vještaku; između vještaka za otiske i vještaka za ispitivanje rukopisa treba da se uspostavi radna suradnja u svrhu prethodnih dogovora. U slučaju da bude postavljeno više zahtjeva u ispitivanju dokumenta, koordinaciju rada vrši vještak za rukopise;

— dokumenti se ne smiju posebno osvjetljavati, ostavljati na vlazi ili izlagati toplini;

— svaki dokument koji će biti podvrgnut ispitivanju i koji treba da posluži u postupku kao dokaz treba procesno pravno osigurati, tako da se može uvijek identificirati i da se spriječe izmjene ili zamjene;

— u vezi s dokumentom treba pribilježiti sve relevantne okolnosti (gdje je dokument pronađen, pod kakvim je uvjetima čuvan; koja je njegova starost, da li je na njemu došlo do kakvih izmjena i kojih, što su o njemu izjavile stranke, itd.);

— ukoliko pri ispitivanju dokumenta može doći do njegovih izmjena treba zahtijevati da se dokument prije obrade fotografira u originalnom izgledu.

Prikupljanje materijala za vještačenje. Najprije treba razlikovati nesporne dokumente od spornih. Pri vještačenju rukopisa potrebno je da se uvijek pribave obje vrste dokumenata. Nesporni su oni izvorni dokumenti o čijoj autentičnosti i skripteru nema nikakve dvojbe. Sporni su oni koje treba ispitati i čijeg skriptera treba utvrditi. Za uspoređivanje spornih dokumenata s nespornima treba prikupiti potrebne nesporne uzorke. Ti uzorci mogu biti dvovrsni: pisani nezavisno od predmeta i uzeti po diktatu. Za uzorke vrijedi opće pravilo da će jedan jedini uzorak najčešće biti nedovoljan. Prirodno je i opravdano da vještak traži i nastoji da od svakog sumnjivog skriptera dobije što više uzoraka za uspoređivanje. Potpuniji materijal osigurava i bolje rezultate.

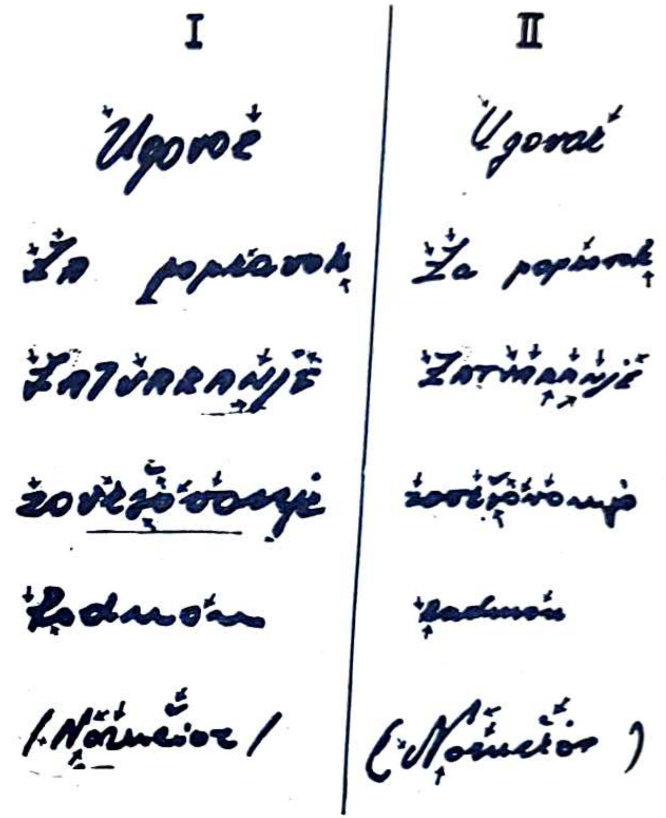

Slika 102 — Fotoelaborat vještačenja rukopisa

— Pribavljanje uzoraka nezavisnih od predmeta. Takvi uzorci potječu iz raznih obaveznih registracija i službenih, osobnih i društvenih odnosa. To su razna pisma, bilježnice, notesi, dopisivanja u zasnivanju i toku radnog odnosa, razne molbe, službeno dopisivanje, čestitke, izvještaji, dnevnici ... Uzorak po svojoj vrsti treba da je po mogućnosti istovrstan sa spornim dokumentom (ako se radi o ucjenjivačkom pismu treba pribaviti pisma; ako se radi o čeku treba pribaviti ček; ako se radi o računovodstvenoj stavci treba pribaviti odgovarajuće računske knjige). Datumi ispostavljanja spornog dokumenta i dokumenta uzorka treba da su što je moguće bliži (rukopis istog čovjeka mijenja se u toku godina). Potrebno je prikupiti dovoljnu količinu nespornog uzorka (ako se radi o potpisima 20 — 30 potpisa, ako se radi o tekstu u obliku dopisa 4 — 5 stranica, ako je tekst pisan rukom ali tiskanim slovima, najmanje 4 stranice teksta pisanog rukom tiskanim slovima). Uzorak treba da bude napisan istim sredstvima i na istom materijalu kao sporni dokument (isti papir, isti tip i vrsta pera ili olovke, papir s linijama ili bez linija).

— Pribavljanje ozorka po diktatu. I uz postojanje uzoraka nezavisnih od predmeta neophodno je da se uzme i uzorak do diktatu. Kada se ne može pronaći (na žalost to je dosta čest slučaj više uvjetovan ne-

snalažljivošću nego objektivnim stanjem stvari) odgovarajući nesporni materijal nezavisan od predmeta vještačenja, jedini način da se dođe do uzorka za uspoređivanje je uzimanje uzoraka po diktatu.

Svako uzimanje rukopisa po diktatu treba dobro pripremiti. U dogovoru s vještakom treba u toku priprema odabrati pogodan tekst za diktat koji će sadržavati potrebne riječi i slova, odrediti količinu teksta, okolnosti pisanja i sredstava na kojima će se pisati. U složenim uvjetima pisanje uzorka po diktatu treba povjeriti vještaku.

Pri diktiranju uzorka treba se pridržavati slijedećih preporuka:

— po pravilu treba izbjegavati (kada je to moguće) diktiranje potpuno istovjetnog teksta kakav je na spornom dokumentu. Diktat se formulira tako da u njemu budu iste fraze, rečeničke konstrukcije, pojedine riječi, pogreške, strani termini, isto pismo (latinica ili ćirilica) i isti tip slova (pisana ili tiskana) — kao u spornom dokumentu.

— svaki tekst diktira se tri puta uzastopce; nakon proteka od nekoliko sati, a ponekad i nekoliko dana, diktiranje se ponavlja;

— za vrijeme diktata treba promatrati pisca, da bi se uočilo da li namjerice iskrivljuje rukopis;

— određeni tekst uvijek se diktira, nikada nije dopušteno prepisivanje određenog teksta;

— tekst se diktira bez ikakvih sugestija (što znači bez upozorenja na velika slova, interpunkcije, način pisanja pojedinih riječi, itd.);

— diktat se piše samo na jednoj strani papira;

— čim je jedan primjerak teksta napisan odmah se oduzima od skriptera i stavlja u posebnu mapu;

— diktirati treba polako i pažljivo, ali ne prepolako, što bi omogućilo skripteru da se koncentrira na iskrivljavanje rukopisa. Sa svakim daljim primjerkom tempo diktiranja se nešto pojačava, tako da »tjera« skriptera na brzo pisanje. Zadnji primjerak diktira se tako brzo koliko skripter najbrže piše;

— na svakom uzorku uzetom po diktatu označiti ime skriptera, datum, vrijeme i mjesto pisanja, redoslijed primjerka, tko je diktirao i tko je eventualno diktiranju prisustvovao. Osim toga korisno je sastaviti poseban kratak zapisnik u kojem se konstatira pod kojim je uvjetima izvršeno uzimanje uzorka po diktatu.

Kod uzimanja rukopisa po diktatu vrijedi pravilo da sve okolnosti moraju biti što sličnije okolnostima pod kojima je sastavljen sporni dokument. To znači da sredstvo kojim se piše i na kojemu se piše treba da je istovrsno, da se ostvari isti položaj tijela kao i pri pisanju spornog dokumenta (ako se npr. radi o tekstu pisanom na zidovima, vratima, plotovima... uzorak se uzima tako da se stavi papir određene veličine na zid, vrata, plot... i diktira se tekst.

Ne treba zaboraviti da od pravilnog uzimanja uzorka po diktatu zavisi u velikoj mjeri uspješan rad vještaka. Postojanje dobrih uzoraka po diktatu ne isključuje potrebu prikupljanja materijala nezavisno od predmeta.

7. Ispitivanje potpisa

U zahtjevima za ispitivanje i vještačenje rukopisa posebno mjesto zauzima ispitivanje potpisa na raznim dokumentima. Takvi su zahtjevi mnogobrojni, vrlo složeni i često odlučni za dokazivanje pronevjerenja, prevare, zloupotrebe službenog položaja i ovlaštenja, falsifikata i slično. Složenost zahtjeva za vještačenje potpisa to je veća što je potpis kraći ili što se potpisnik više pridržava školskog rukopisa.

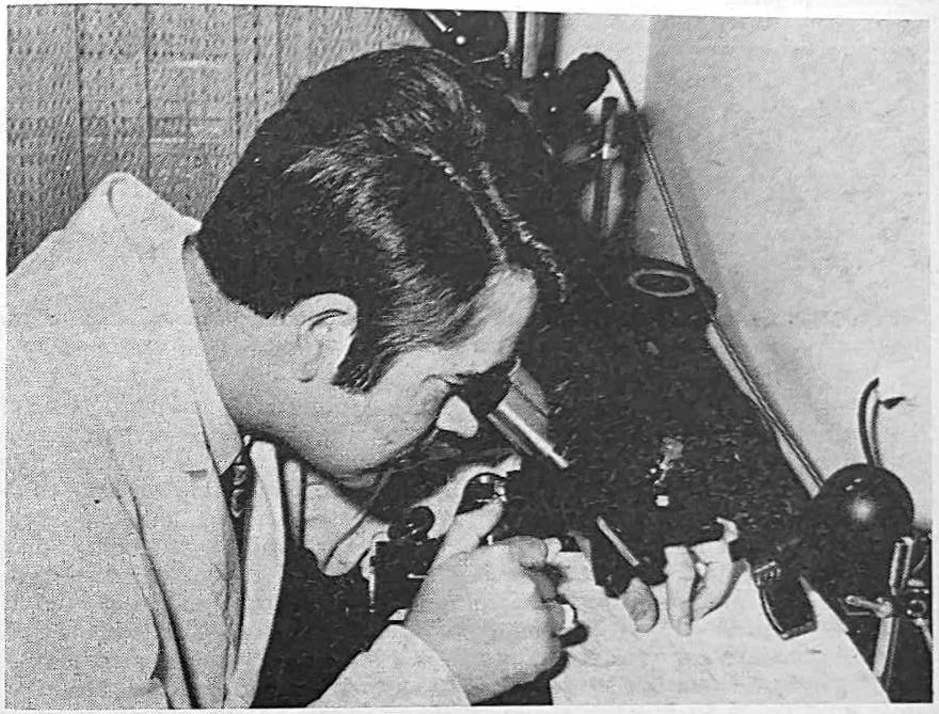

Slika 103 — Proučavanje potpisa pomoću stereomikroskopa

Falsifikator se pri krivotvorenju potpisa u osnovi služi s dvije metode:

a) K o p i r a n j e originalnog potpisa na sporni dokument. Tehnički ovo kopiranje vrši se bilo precrtavanjem kroz staklo (na staklo kroz koje prodire svjetlo stavi se najprije dokument s originalnim potpisom, preko ovog dokumenta stavi se dokument na koji se želi kopirati potpis; potezi se pažljivo precrtaju na sporni dokument šiljastom olovkom, a zatim se preko tankih crta olovke prelazi tintom), bilo kopiranjem kroz indigo, karbon ili druge vrste papira za kopiranje; ili bez olovke i podloge za kopiranje prelaženjem zašiljenog predmeta preko originalnog potpisa, pa se na temelju tragova pritiska popunjava tekst. U oba slučaja falsifikator treba da raspolaže sa dokumentom s kojega precrtava potpis. Falsifikat ove vrste otkrivaju mikroskopski malene čestice indigo-papira ispod poteza tinte, neuobičajeni pritisak koji se nerijetko može utvrditi na poleđini spornog dokumenta te okolnost da su pronađena dva dokumenta kod kojih se potpisi podudaraju u svakoj i najsitnijoj pojedinosti, kakva podudarnost u realnosti dokazano nije moguća.

b) I m i t i r a n j e m p o t p i s a p o u z o r u n a n e s p o r n i p o t p i s. U ovom slučaju krivotvoritelj duže ili kraće vrijeme vježba precrtavanje potpisa slobodnom rukom. Najprije to čini sporo i nesigurno, a zatim sve sigurnije i brže. Ova vrsta falsifikata otkriva se mnogo teže od falsifikata kopira-

njem, jer falsifikator može postići zavidnu vještinu i sigurnost u imitiranju rukopisa. Falsifikat potpisa imitiranjem otkriva mikroanaliza ukrštavanja poteza pri formiranju slova i riječi, tragovi popravljanja, zastajkivanja i nesigurnost poteza.

Slika 104 — Superpozicija potpisa krivotvorenih kopiranjem

Pronalaženje uzoraka za uspoređivanje od odlučne je važnosti. Uzorci potpisa nezavisno od predmeta mogu se pronaći u poreskim prijavama, potvrdama o primitku robe, preporučenih pisama i brzojava, na molbama (za vozačku dozvolu, zajmove, zdravstveno osiguranje, komunalne usluge), sudskim spisima, platnim nalozima, personalnim dokumentima, putnim ispravama, vojnim dokumentima, itd. U suvremenom trgovačkom, javnom i društvenom životu svaki građanin gotovo dnevno dolazi u priliku da na isprave stavlja svoj potpis. Osim uzoraka potpisa nezavisno od predmeta treba redovno od osumnjičenoga uzeti i potpis po diktatu. Osim već izloženih pravila za uzimanje uzoraka rukopisa po diktatu — kod diktiranja potpisa valja imati u vidu i slijedeće sugestije: što je potpis kraći to treba više uzoraka. Minimalna je količina 20 do 30 potpisa. Nepravilna je uobičajena praksa da se svi ti potpisi pišu na istom komadu papira, što omogućava skripteru da se uspješno pridržava iskrivljavanja rukopisa. Pravilno je uzorak uzimati na istoj vrsti dokumenta na kakvoj se nalazi i sporni potpis (na čeku, poštanskoj uputnici, računu, potvrdi o primanju robe, platnom iskazu, itd.), a kada to nije moguće, tada se na jedan list papira (formata kakav je sporni dokument) stavlja samo po jedan potpis i odmah oduzima.

Pri ispitivanju potpisa najčešće se postavljaju slijedeća pitanja:

— Da li potpis na ispravi potječe od iste ruke i iste tinte kao i čitav ostali tekst na ispravi?

— Da li je najprije stavljen potpis, pa onda tekst, ili najprije napisan cio tekst pa onda stavljen potpis?

— Da li je pri pisanju teksta i potpisa upotrijebljeno isto sredstvo pisanja (isto pero, ista olovka, isto naliv-pero)?

— Tko je izvršio falsificiranje potpisa?

Mogućnost odgovora na ova pitanja zavisi od mnogih okolnosti. Međutim, utvrđivanje da se radi o falsificiranom potpisu dosta je realno i relativno češće. Utvrđivanje tko je falsificirao potpis mnogo je teže, a često isključeno.

8. Iskrivljeni rukopis

Pri pisanju anonimnih i ucjenjivačkih pisama, provođenju neprijateljske propagande, kao i pri uzimanju uzoraka po diktatu delikventi se često služe iskrivljavanjima rukopisa kako bi na taj način spriječili da budu identificirani kao pisci. Zbog toga je za istražitelja i operativnog radnika važno da u osnovi poznaje one indicije koje ukazuju na iskrivljavanje rukopisa. Teorija i praksa vještačenja utvrdile su kao indicije za iskrivljeni rukopis slijedeće elemente:

— slova su vrlo mala ili izrazito velika;

— crteži slova su komplicirani;

— tekst je pisan polako i više puta ispravljan;

— linije u potezima su nepravilne, kose ili valovite;

— slova su jako nagnuta lijevo ili desno;

— cijeli tekst odaje nesigurnost i drhtavost (treba paziti jer se isti elementi javljaju i kod starih i bolesnih osoba).

Indicije koje govore za prirodan rukopis upotpunjuju znanje koje omogućava razlikovanje iskrivljenog rukopisa od prirodnog. Elementi su prirodnog rukopisa:

— cio tekst je pisan s lakoćom i tečno;

— unutar samog teksta nailazimo na jako izražene sličnosti rukopisa;

— neki opći i posebni detalji stalno se ponavljaju;

— oblik slova sam po sebi, njihove dimenzije i nagib ukazuju na prirodan rukopis.

9. Preinake na dokumentima

Već smo konstatirali da su potpuni falsifikati isprava izuzetak, a djelomični falsifikati na originalnim ispravama pravilo. Djelomičan falsifikat sastoji s u preinakama u originalnom dokumentu. Preinake na dokumentu javljaju se u tri osnovna oblika:

a) brisanje dijela teksta, pojedine rečenice, riječi ili brojke, da bi se tako izmijenio sadržaj dokumenta;

b) dodavanje novog pasusa, rečenice, riječi, brojke ili znaka u originalnom tekstu, tako da se izmijeni sadržaj dokumenta;

c) zamjenjivanje koje se vrši tako da se briše dio teksta, s ciljem da se na mjesto originalnog teksta stavi željeni, dakle falsificirani.

B r i s a n j e originalnog teksta može se izvršiti mehaničkim sredstvima, kemijskim sredstvima i ispiranjem. Mehaničko brisanje vrši se struganjem oštrim nožićem, žiletom, britvom i sličnim sredstvima. Takvo je brisanje grubo i ostavlja tragove koji se ogledaju u oštećenju strukture i gornje površine papira, gubljenju sjaja papira, mrljama na papiru, većim propuštanjem svjetla, a često i razlijevanjem tinte na onim dijelovima papira gdje je vršeno struganje. Tragovi se mehaničkog brisanja otkrivaju mikroskopskim pregledom uz prodorno ili jako koso svjetlo, pregledom pod ultravioletnom svjetiljkom, infracrvenom fotografijom i kemijskim sredstvima (jodne pare i benzin). Kada je tekst pisan pisaćim strojem ili olovkama brisanje se često vrši uspješnije gumama za brisanje raznih kvaliteta i tvrdoće. Za brisanje slova pisaćeg stroja upotrebljavaju se gume s raznim dodacima koji ostavljaju fina mikrooštećenja slična struganju. Takva brisanja otkrivaju stanjenost papira, povrede gornjeg sloja papira i gubitak sjaja, mikroskopske ostatke boje olovke zaostale u neravninama papira. Ispitivanja se vrše kao i kod brisanja struganjem.

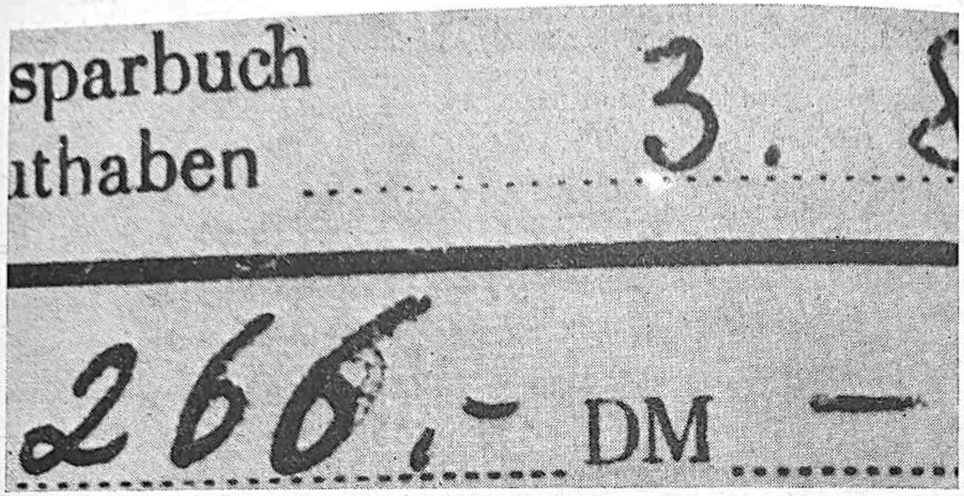

Slika 105 — Mehaničko brisanje brojke »6«

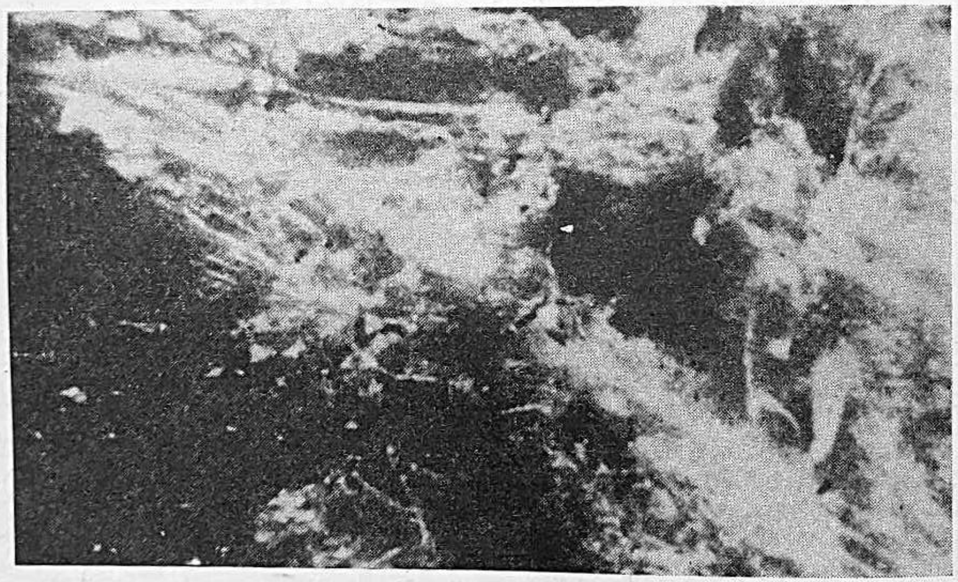

Slika 106 — Oštećenje na papiru na mjestu brisanja

Za kemijska brisanja upotrebljavaju se razna kemijska sredstva koja rastvaraju tintu, a zatim uklanjaju tragove kemijske obrade. Najpoznatije takvo sredstvo je takozvani »Tintentod«. Iskusniji falsifikatori služe se savršenijim sredstvima. Kemijska brisanja ostavljaju tragove u obliku tamnijih mjesta na papiru, dovode do popuštanja vlakana u papiru, mogu dovesti do promjene u izgledu i boji poteza. Osim pregleda uz pomoć optičkih instrumenata odlične rezultate pruža pregled dokumenta pod ultraljubičastom svjetiljkom, zatim posebne vrste fotografije uz umjetno dirigirano svjetlo, kao i dosta

mnogobrojne i uspješne kemijske metode (zaparivanje amonijevim hidrosulfidom, određivanje »ph« vrijednosti, pomoću univerzalnog indikatora papira — da se odredi sredstvo brisanja). Suvremene laboratorijske metode omogućavaju ne samo da se utvrdi činjenica brisanja nego i da se u određenim slučajevima obnovi, učini vidljivim ranije napisani pa izbrisani tekst. U tu svrhu primjenjuju se posebni fotografski postupci (infracrvene ploče), ispitivanja pod ultravioletnom svjetiljkom i kemijski postupci (tekući i plinoviti reagensi).

D o d a v a n j e novoga teksta u već napisani originalni tekst vrši se na taj način da se između pojedinih riječi ili između pojedinih redova, ili na početku ili na kraju pisanog teksta, doda novi tekst. Poseban slučaj predstavlja dodavanje jedne ili više brojki uz već postojeće brojke. Dodani tekst otkrivaju: razlike u načinu i tempu pisanja, mijenjanje interpunkcija (točke u zarez), razlike u upotrijebljenom materijalu za pisanje (različita pera, olovke, tinte — po vrsti i starosti), razlike u ukrašavanju poteza, razlivanje tinte po pregibu, kada je upravo na tom mjestu trebalo izvršiti dodavanje, razlike u tragovima podloge ako je prilikom pisanja papir ležao na različitim podlogama. Kada se radi o dodavanju brojki, ispitivanje može predstavljati vrlo težak zadatak.

Z a m j e n j i v a n j e teksta na taj način da se originalni tekst izbriše i na njegovo mjesto stavi željeni tekst — u praksi se javlja vrlo često. Pretežno se radi o izmjenama u raznim školskim svjedodžbama i diplomama, osobnim kartama i putnim ispravama, vozačkim dozvolama, liječničkim receptima, materijalno-financijskim dokumentima, itd. Falsifikator mijenja za njega neželjeni tekst u originalu ili pribavlja tuđe originalne dokumente te ih preinačuje za svoju upotrebu. Do zamjenjivanja teksta dolazi zbog toga što je često puta vrlo teško izvršiti potpuni falsifikat neke isprave, jer što je isprava vrednija to je njezina izrada složenija i falsifikatoru postavlja izuzetne stručne zahtjeve. Otkrivanje zamjenjivanja omogućeno je činjenicom da postoje dosta brojne i uspješne metode za utvrđivanje brisanja i dodavanja.

Posebnu grupu preinačavanja teksta originalnog dokumenta predstavlja precrtavanje ili prekrivanje dijela teksta pomoću tinte, olovaka i drugih sredstava pisanja. Zabilježeni su u praksi i slučajevi prekrivanja teksta naljepljivanjem komadića papira preko dijela teksta.

Za sve preinake dokumenata vrijedi pravilo da se sigurno i egzaktno može utvrditi postojanje falsifikata, a teško je i često puta isključeno da se ustanovi tko je izvršio falsifikat (npr. tko je dopisao uz broj dvije nule).

Veliko značenje koje ima ispitivanje rukopisa i dokumenata u suzbijanju kriminaliteta stalno podržava i inicira nova istraživanja u toj oblasti. Mnogi istraživači okrenuli su se ispitivanju prirode i formiranja rukopisa (npr. ispitivanja o formiranju obilježja rukopisa u školskom uzrastu u Mađarskoj, ili utvrđivanje metodike diferenciranja na muške i ženske u SSSR, itd.). U SSSR i SAD ozbiljno ispituju mogućnosti uvođenja kompjutora pri ispitivanju rukopisa. Dosadašnja ispitivanja dala su vrlo dobre rezultate.

10. Tekst pisan pisaćim strojem

Od *Henry Milla*, koji je 1714, prvi patentirao pisaći stroj, i početka proizvodnje pisaćih strojeva (Remington 1871) do danas u javnom, službenom, privrednom a dobrim dijelom i privatnom životu upotreba pisaćih

strojeva sve više i potpunije potiskuje tekstove pisane rukom. Vještačenja tekstova pisanih pisaćim strojem zbog toga stalno dobivaju na značenju i opsegu.

Osnovni zahtjevi koji se mogu postaviti vještaku u ispitivanju teksta pisanog pisaćim strojem, jesu slijedeći:

— Da li je dva ili više dokumenata pisano na istom pisaćem stroju?

— Da li su dvije stranice istog dokumenta pisane na istom pisaćem stroju ili raznim pisaćim strojevima?

— Da li su autentičnom dokumentu dodane falsificirane stranice?

— Da li je dokumentu pisanom pisaćim strojem po njegovu završetku dodana riječ, rečenica ili odlomak?

— Na kakvom fabrikatu, modelu i tipu pisaćeg stroja je napisano pismo ili dokument koji se ispituje?

— Na kojem od više pisaćih strojeva istog fabrikata, modela i tipa je napisan neki dokument?

— Da li vrijeme izrade određenog pisaćeg stroja odgovara datumu na dokumentu?

— Izuzetno i pod povoljnim uvjetima, da li je određena osoba pisala određeni tekst?

— Rekonstruiranje nekog teksta na osnovi upotrijebljenog indigo-papira.

Laici smatraju da se dva pisaća stroja iste marke, tipa i serije ne mogu diferencirati ni identificirati, pa upotrebljavaju pisaće strojeve za pisanje anonimnih i ucjenjivačkih pisama i za pisanje neprijateljske propagande. Stvarnost je drugačija. Vještačenja ove vrste temelje se na elementima materijalne prirode, što vodi solidnijim i sigurnijim dokazima nego je to slučaj kod teksta pisanog rukom.

Mogućnost identificiranja pisaćeg stroja temelji se na općim i posebnim karakteristikama pisaćeg stroja.

Opće karakteristike pisaćeg stroja omogućavaju da se odredi marka, model, tip i serija pisaćeg stroja. Utvrđivanje općih karakteristika pisaćeg stroja vrši se pomoću formule kriminalista Schneebergera. Suvremena Schneebergerova formula (dopunjena prijedlozima komisije evropskih kriminalista) sadrži ove elemente:

— korak pisaćeg stroja (koju dužinu izraženu u milimetrima čini 100 kucanih slova, znakova ili razmaka između slova. Korak pisaćeg stroja mjeri se posebnom napravom koja se zove gabarit. To je prozirna celuloidna folija na kojoj su označeni vodoravni razmaci za korake od 150 do 282. Korak pisaćeg stroja označen »260« znači npr. da se sto slova ili znakova nalazi na dužini od 260 mm);

— položaj crtica na slovu »t«. Ova crtica može biti simetrična ili asimetrična; kada je nesimetrična označava se brojem 1 a kada je simetrična brojem 2;

— oblik brojeva može biti klasičan i moderan. Klasični brojevi su u većoj mjeri zatvoreni, ukrašeni i zaokrugljeni, a označavaju se slovom »a«. Moderni brojevi su jednostavniji, više otvoreni i označavaju se slovom »b«;

— položaj crtice na slovu »f« koja može biti nesimetrična i označava se brojem 1 i simetrična i označava se brojem 2;

— položaj srednjeg dijela slova »M«. Ako srednji dio ovog slova ide do linije pisanja označava se slovom »A«, a ako je nešto iznad linije pisanja slovom »B«.

Na crtežu što ga je nacrtao mr. *Željko Sabol* prikazani su svi elementi Schneebergerove formule (do znaka + klasična formula, dodatak do znaka + suvremena dopunjena formula).

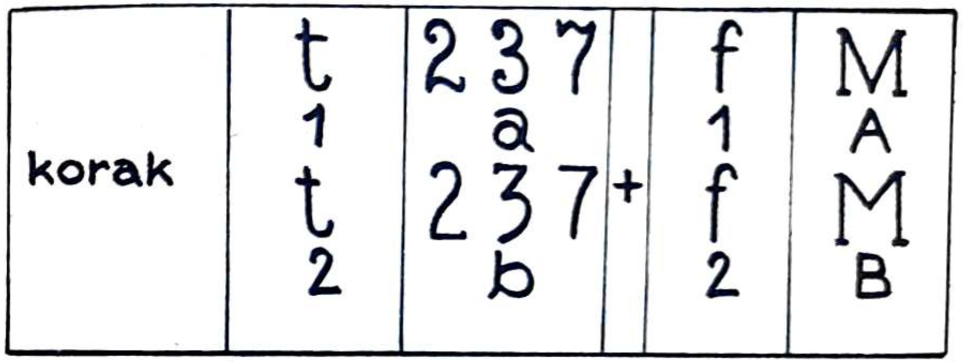

Slika 107 — Šema Schneebergerove formule (od znaka + proširena suvremenim kriminalističkim zahtjevima)

Da bi se utvrdilo na kakvom pisaćem stroju je pisan sporni tekst vještak treba da raspolaže ažurnom kartotekom uzoraka otisaka pojedinih pisaćih strojeva. Najpotpunija takva kartoteka nalazi se kod kriminalističko-tehničke službe RSUP-a SR Slovenije u Ljubljani. Utvrđivanje vrste pisaćeg stroja na kojemu je pisan neki tekst uvijek je vrlo složeno, dugotrajno i opsežno.

Pored općih karakteristika na svakom pisaćem stroju u toku njegove (pravilne ili manje pravilne) upotrebe, uslijed popravaka i čišćenja, djelomično već i pri izradi — nastaju i posebne ili individualne karakteristike koje omogućavaju da se identificira upravo onaj pisaći stroj na kojemu je tekst pisan. Kao individualne karakteristike pisaćeg stroja utvrđene su:

— horizontalni i vertikalni pomak između slova i redova. Ova odstupanja utvrđuju se posebnim napravama koje omogućavaju utvrđivanje odstupanja ispod milimetra, dakle i takovih koja okom nisu vidljiva;

— deformacije pojedinih slova do kojih dolazi upotrebom pisaćeg stroja udaranjem slovo o slovo, i različitim intenzitetom udarca daktilografa;

— iskrivljena slova (torzije) do kojih dolazi zapletanjem slova, tako da ona udaraju niže ili više, okomito ili nagnuto.

U ispitivanjima teksta pisanog pisaćim strojem neophodno je uzimanje uzoraka na onim pisaćim strojevima za koje se pretpostavlja da je upravo na njima pisan sporni tekst. I ovdje vrijede određena pravila:

— otkucati na pisaćem stroju isti tekst kao što je i sporni. Pri tome upotrijebiti istu vrstu papira, istu vrstu dokumenta (blanket, dopisnicu, nalog, priznanicu, račun, itd), istu vrstu vrpce;

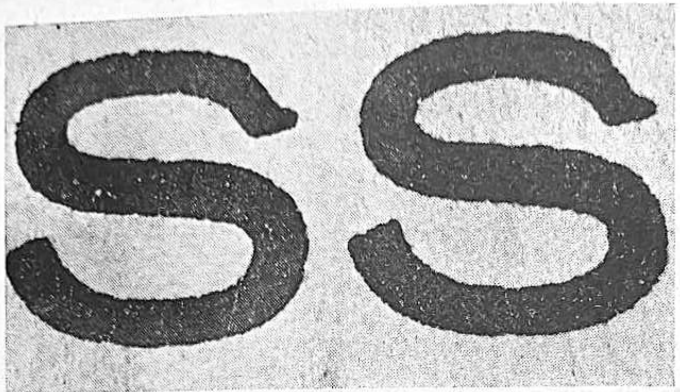

Slika 108 — Uspoređivanje oštećenja slova »S« na gornjem završnom dijelu

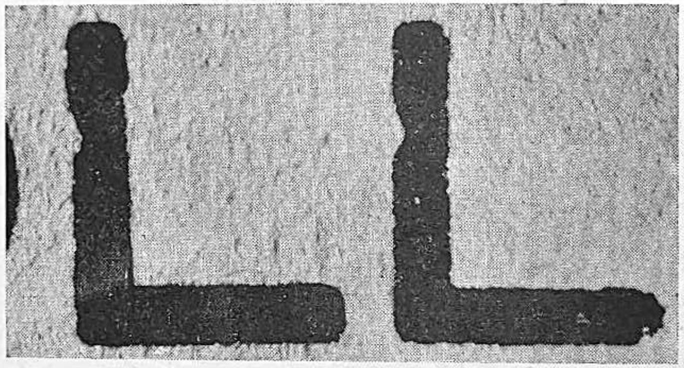

Slika 109 — Uspoređivanje oštećenja slova »L« na okomitom dijelu i završnom vodoravnom dijelu

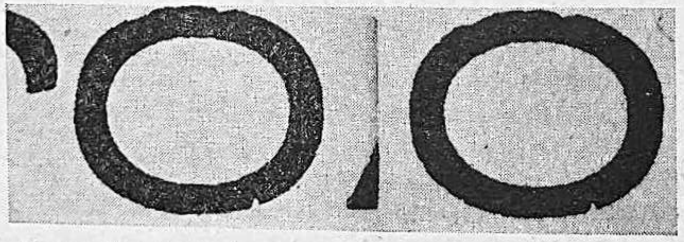

Slika 110 — Uspoređivanje oštećenog slova »O« na gornjem lijevom i donjem desnom dijelu

— kopirati raspored i oblik teksta točno po uzorku;
— ponoviti kopiranje;
— kod dugačkih tekstova od nekoliko stranica nije potrebno otkucavati cio tekst; dovoljna je samo jedna stranica teksta, ali najmanje 30 — 40 redova;
— otkucati sva slova i znakove počevši od lijevog gornjeg ugla tastature do desnog donjeg ugla, i to i mala i velika slova. Otkucavanje ovog uzorka treba izvršiti nekoliko puta;
— otkucati uzorak kroz indigo bez vrpce;

— otkucati uzorak uz različiti intenzitet udarca na slovo (lagano, srednje i jako);
— obilježiti uzorak ovim podacima: naziv tvornice, broj modela i serijski broj pisaćeg stroja; ime osobe koja je uzela otisak, datum, mjesto i vrijeme uzimanja otisaka, da li je i kada pisaći stroj u posljednje vrijeme popravljan;
— ako je od nastanka ispitivanog teksta prošlo nekoliko mjeseci potrebno je prikupiti nesporne tekstove pisane u vrijeme nastanka spornog teksta;
— ako je pisaći stroj u razdoblju između nastanka spornog teksta i uzimanja uzoraka čišćen ili popravljan mora se naznačiti što je na njemu popravljano i kada je čišćen.

Falsifikat teksta pisanog pisaćim strojem može se izvršiti i dodavanjem novog pasusa, nove rečenice ili nove riječi. Dodavanje se utvrđuje: na temelju razlika upotrijebljenih pisaćih strojeva; na temelju razlika u uvjetima pisanja (različita vrpca); na temelju odstupanja u horizontalnom i vertikalnom ravnanju i razlika u datumima pisanja (za ovo ispitivanje potreban je vrlo opsežan usporedni materijal i izuzetna stručnost vještaka).

Kod ovih vještačenja primjenjuju se optičke, mikrometrijske, fotografske i kemijske metode. Jedan od pionira ispitivanja tekstova pisanih pisaćim strojem, *A. Osborn,* izradio je niz regliranih prozirnih pločica koje znatno olakšavaju ispitivanje.

Valja konstatirati da je za sada gotovo isključeno da se sigurno utvrdi osoba koja je kucala falsificirani tekst, iako postoje u tom smislu izvjesni indikatori, kao što su: pogreške u udaru, pisanje pojedinih riječi i greške u pomacima i razmacima.

Vještačenje teksta pisanog pisaćim strojem spada u specijalizirana vještačenja. Uspjeh vještaka u velikoj mjeri zavisi od kvalitete i opsega materijala prikupljenog za uspoređivanje.

11. Falsifikat novca Novac u ekonomskom smislu je posebna roba koja radi svojih svojstava i zakonom garantirane opće vrijednosti vrši društvenu funkciju općeg ekvivalenta. U krivičnopravnom smislu novac je metalni i papirnati novac koji je na temelju zakona u opticaju u Jugoslaviji ili u stranoj državi. Svaka država vrlo je osjetljiva na svaki pokušaj falsificiranja novca, i to ne samo zbog neposredne štete koja se time pričinja, nego i radi opasnosti da šira pojava falsificiranog novca ne poljulja povjerenje građana u novac. Zbog toga je ostvarena međunarodna suradnja u suzbijanju falsifikata novca (Međunarodna konvencija o suzbijanju pravljenja lažnog novca donesena u Genevi 20. IV. 1929. u nekoliko je navrata prilagođivana suvremenoj situaciji).

Falsificiranje novca može se javiti u dva oblika: novac se u cjelini falsificira, ili se falsifikatom mijenja vrijednost na autentičnom novcu. Uslijed mjera koje se poduzimaju kod izrade novca danas su sve rjeđi slučajevi falsifikata mijenjanjem označene vrijednosti novca. Za svaku određenu vrijednost izrađuju se posebne novčanice — apoeni. U opticaju većine država nalazi se metalni i papirnati novac. Od vrste novca zavise i mogućnosti falsificiranja.

M e t a l n i   n o v a c se falsificira lijevanjem, galvanoplastičnim postupkom i kovanjem. Lijevani falsificirani novac otkrivaju tragovi lijeva na obodu novca, težina različita od originalnog novca, neoštra slika (reljef je blaži,

linije zaobljene a ne oštre kao kod originalnog novca) te u nekim slučajevima mikroskopski zaostaci materije iz koje je napravljen kalup za lijevanje novca. Kod novca falsificiranog galvanoplastičnim postupkom indikatori prepoznavanja su: mukli zvuk novca, jer nije homogen; malo dublji zarez u površinu novca otkriva ispod tanke ljuske drugu vrstu metala; mikroskopski se mogu utvrditi tragovi spajanja vanjske ljuske (»školjke«). Falsificiranje metalnog novca kovanjem predstavlja metodu falsificiranja koja se najteže otkriva. Međutim, falsifikatorima je vrlo teško nabaviti i izraditi precizne uređaje za kovanje. Kovanje novca izaziva buku koja može dovesti do otkrivanja ilegalne kovnice novca. Da se radi o falsificiranom novcu izrađenom kovanjem ukazuju slijedeće okolnosti: novac je na jednoj strani deblji; uobičajeni likovi na licu i naličju ne nalaze se u odgovarajućem propisanom odnosu; javljaju se razlike u crtežu.

Tehničko ispitivanje falsifikata metalnog novca obuhvaća: težinu, zvuk, tvrdoću, opip i boju novca, a kemijska ispitivanja kvalitativna i kantitativna ispitivanja i analizu slitine.

U našoj zemlji falsifikat kovanog novca javlja se relativno rijetko. Više se radi o pojedinačnim neuspjelim pokušajima nego ozbiljnim, uspješnim i masovnim falsifikatima. Kao falsifikatori najčešće se javljaju metalci i kovači.

Pri izradi p a p i r n a t o g n o v c a poduzimaju se posebne mjere opreza. Međunarodna organizacija kriminalističke policije, putem svoje posebne sekcije za suzbijanje falsifikata novca, stalno upozorava na nove tehničke metode osiguranja novčanica. Unatoč velikim mjerama opreza teško je, gotovo nemoguće, proizvesti novčanicu koja se ne bi mogla falsificirati. To dokazuju mnogobrojne falsifikatorske afere u svijetu. Mjere osiguranja imaju zadatak da što više otežaju mogućnost falsifikata i da omoguće njegovo lakše otkrivanje. Između troškova falsificiranja i rasturanja, s jedne strane, i nominalne vrijednosti novčanice, s druge strane, mora da postoji povoljan odnos u korist falsifikatora. To upućuje falsifikatora da što više smanji svoje troškove, no time istovremeno smanjuje i kvalitet svoje krivotvorevine. Falsifikat novčanica možemo najprije podijeliti na grube, vrlo uočljive falsifikate i falsifikate uspješno tehnički ostvarene, koje teško prepoznavaju i stručnjaci u bankama, a građani ih redovno primaju kao prave. Grubi falsifikati su česti i redovno se svode na nekoliko novčanica. O tome svjedoče deseci pokušaja crtanja novčanica rukom, čije je stavljanje u opticaj omogućeno samo zahvaljujući izuzetnim okolnostima (gužva, plaćanje u sumrak ili noću, potpuna odsutnost pažnje onoga koji prima novčanicu). Uspješni falsifikati su rjeđi ali mnogo opasniji. Kod nas su bili značajni falsifikati novčanice od 1000 dinara izrađeni u Trstu 1946. godine te falsifikat novčanice od 1000 dinara rasturan u Zagrebu 1958. godine, a izrađen u Belgiji.

Falsifikati se mogu podijeliti prema tome da li su ručno izrađeni ili su rađeni strojnom tehnikom kojom se izrađuju novčanice. Pri ručnoj izradi novčanica (koja može biti vrlo kvalitetna, o čemu svjedoči slučaj falsifikatora dolarskih novčanica G) obično se izrađuju novčanice velike vrijednosti, dok se kod strojne izrade novčanica ide na srednje i manje vrijednosti.

O t k r i v a n j e f a l s i f i k a t a novčanice omogućavaju ispitivanja pojedinih elemenata novčanice, i to:

P a p i r. Za izradu novčanica upotrebljava se poseban papir, čiji kemijski sastav i način izrade predstavlja tajnu. Izrada ovog papira povjerava se

po pravilu samo jednoj tvornici. Takav papir je izvan prometa i ne može ga nitko nabaviti osim Zavoda kojemu je povjerena izrada novčanica. Pri izradi papira primjenjuju se posebni kemijski i mehanički postupci koji olakšavaju otkrivanje falsifikata. Različitost papira može se otkriti uspoređivanjem originalne i sumnjive novčanice pod ultraljubičastim svjetlom, koje u slučaju razlike pokazuje različitu fluorescenciju. U laboratorijima koji vrše ispitivanje falsifikata novčanica primjenjuju se kromatografska ispitivanja, kemijska ispitivanja, ispitivanja debljine, elastičnosti i hrapavosti papira.

F i l i g r a n, vodeni znakovi i slično predstavljaju posebno osiguranje za razlikovanje originalnih od falsificiranih novčanica. Filigran je određeni crtež koji se utiskuje u papirnatu masu dok ona prolazi kroz valjke. Često su vidljivi tek kada se novčanica izloži prodornom svjetlu. I filigran se može više ili manje uspješno falsificirati, pa je pogrešno u njemu vidjeti apsolutnu zaštitu novčanice, kako je to bilo pred pola stoljeća.

B o j e. Pri tiskanju novčanica upotrebljavaju se boje posebnog sastava i posebne izrade. One se kao i papir izrađuju po posebnom postupku od samo jedne tvornice i ne nalaze se u prometu.

C r t e ž i. Tekst i slike na novčanicama predstavljaju složene umjetničke crteže. Država povjerava izradu crteža renomiranim umjetnicima sa zadatkom da crtež učine što složenijim i težim za falsificiranje. Reprodukcije ovih crteža traže vrlo skupe i precizne strojeve, što predstavlja posebnu prepreku za falsifikatore.

Način i z r a d e novčanica također je složen i zavisan od posebne tajne tehnike.

Osim opisanih mjera u izradi novčanica (kao zaštita od falsificiranja) primjenjuju se različiti zaštitni postupci: stavljanje obojenih vlakana, obojenih papira, vlakana koja su vidljiva samo pod ultravioletnim svjetlom, traka plastike ili metala (kao posljednja najsigurnija mjera zaštite). Za sigurno prepoznavanje falsifikata pri izradi novčanice upotrebljavaju se radioaktivne tvari.

Sve ove mjere čine da falsificiranje novčanica predstavlja složen i težak posao koji najčešće nije moguće riješiti u zemlji nego u inozemstvu. Poznato je da u Evropi najbolje i najsigurnije novčanice izrađuje Švicarska. Prema izjavi dr. *Jaques Mathyera*, direktora Instituta znanstvene policije i kriminologije u Laussani švicarske novčanice zbog svoje precizne izrade nisu do sada u širem opsegu falsificirane.

Uspješno otkrivanje falsifikatora novčanica ne obuhvaća samo utvrđivanje da je novčanica falsificirana, nego pronalaženje uređaja i materijala za falsificiranje, i hvatanje cijele falsifikatorske družine. Takav zadatak određuje i posebnu taktiku istrage krivičnih djela falsificiranja novčanica.

S kriminalističkog gledišta u vezi s novčanicama mogu se postaviti slijedeći zahtjevi:

— Da li je novac lažan?

— Da li je na autentičnom novcu mijenjana nominalna vrijednost?

— Da li je novac za koji je utvrđeno da je falsificiran izrađen uređajima koji su pronađeni kod okrivljenika?

— Da li je falsificirani novac izrađen iz materijala pronađenog kod okrivljenika:

Stručno vještačenje novca vrši Zavod za izradu novčanica u Beogradu.

Postupak sa s u m n j i v o m novčanicom:

— svaku sumnjivu novčanicu treba staviti u poseban omot i na njemu naznačiti sve važne podatke u vezi s pronalaskom novčanice;

— kod oduzimanja novčanice (kada je ono taktički opravdano) nedvojbeno utvrditi identitet osobe koja ju je stavila u opticaj, i to ne samo na temelju izjave nego na temelju isprava (osobne karte);

— ako je utvrđeni identitet sumnjiv, osobu do daljnjega zadržati i najbržim putem provjeriti njezin identitet:

— zadržavanje ili legitimiranje osoba, prikupljanje podataka o stavljanju u opticaj sumnjive novčanice... izvršiti na što je moguće diskretniji način, kako suučesnici ne bi bili upozoreni na opasnost;

— ako postoji samo sumnja da se radi o falsificiranoj novčanici i kada se ne zna da li se u opticaju nalaze falsificirane novčanice, pa je moguće da se radi o pravoj novčanici lošije izrade, ili oštećenoj novčanici, prethodni pregled novčanice može biti izvršen u kriminalističko-tehničkim laboratorijima republika ili pokrajina, ili se mogu konzultirati bankovni ili poštanski radnici;

— ako i nakon toga novčanica ostane sumnjiva, treba je poslati Zavodu za ispitivanje novčanica na vještačenje.

12. Falsifikat vrijednostnih papira i znakova za vrijednost

Suvremena privreda sve se više služi raznim vrijednosnim papirima, čekovima, poštanskim uputnicama, mjenicama, kreditnim pismima, državnim obveznicama, akcijama, srećkama državne i drugih lutrija, bonovima, itd. U ovu kategoriju spadaju i poštanske marke i biljezi (taksene marke). Sve veći i češći promet vrijednosnim papirima dovodi i do njihova falsificiranja. U našoj praksi rijetko se radi o falsificiranju samih vrijednosnih papira. Obično se radi o falsifikatima na vrijednosnim papirima (lažan potpis, preinake) za čije otkrivanje i vještačenje vrijedi sve ono što je rečeno o falsifikatima uopće. Pri izradi vrijednosnih papira poduzimaju se mjere osiguranja kao i kod izrade novčanica, pa su načela vještačenja takvih papira istovrsna, ako se radi o potpunom falsifikatu vrijednosnih papira. Ipak valja izdvojiti neke slučajeve na koje praksa ukazuje i čini ih specifičnima.

Poslijeratne ekonomske prilike uvjetovale su i u našoj privredi široku primjenu bonova (za nabavku industrijske robe, otkupnih bonova, bonova garantirane opskrbe). Ovi bonovi nalazili su se u velikom broju u opticaju, a njihova tehnička izrada, upotrebljeni materijal i način kolanja pružali su široke mogućnosti falsifikatorima. To je dovelo do mnogobrojnih slučajeva falsifikata od kojih su neki bili vrlo uspješni (npr. industrijski bonovi falsificirani u velikim količinama od Huge G. i družine u Zagrebu), dok su drugi potvrdili (slučaj Dragutina S. iz Kunovca s otkupnim bonovima) da je te bonove bilo moguće falsificirati i vrlo primitivnim sredstvima (pločica od škriljevca kao kliše, komadić čelika kao sredstvo crtanja, običan papir i boje iz prodaje). Da bi se spriječio falsifikat ovakvih bonova trebalo bi njihovu izradu i mjere zaštite što više približiti onima pri izradi novčanica. U vještačenjima se primjenjuju iste metode kao i kod vještačenja novca.

Falsifikat p o š t a n s k i h m a r a k a i b i l j e g a javlja se u tri osnovna oblika: izrada potpunih falsifikata, što predstavlja složen i težak zadatak, uz malu mogućnost proturanja velikih količina. Takvih slučajeva u našoj praksi nije bilo. Drugi oblik falsifikata sastoji se u tome da se već upotrijebljene i žigosane marke upotrijebe ponovo kao nove. Tu se falsifikator

sreće s nekoliko zadataka: kako odlijepiti marku a da je ne ošteti; kako izvršiti njezino novo odgovarajuće gumiranje, i kako odstraniti žig ili znakove da je marka upotrijebljena. Ovakvi pojedinačni slučajevi dosta su česti, pogotovo ako se za žigosanje maraka upotrebljavaju u vodi topive boje (treba upotrijebiti boje na bazi čađe) i ako se stavljanje ljepila (gumiranje) na poleđini marke vrši nekvalitetnim ljepilima. Postojećim metodama ovakvi se slučajevi dadu relativno lako utvrditi. Ispitivanja su češća (i uspješnija) kod ponovnog korištenja biljega (taksenih maraka) veće vrijednosti.

Falsifikati poštanskih maraka namijenjenih potrebama f i l a t e l i j e su česta pojava. Postoji vrlo velika razlika u vrijednosti iste marke ako je žigosana ili ako nije žigosana (razlika u vrijednosti je moguća i do omjera 1 : 1000), pa se već prema potrebi postojeći žig briše, ili se na novu marku stavlja falsificirani žig. Drugi vrlo čest oblik falsifikata maraka je mijenjanje vrijednosti. Izrada falsificiranih maraka s greškama može predstavljati vrlo unosan posao (vrlo interesantan je bio slučaj falsifikata marke DFJ sa pretiskom od 8 dinara, gdje je prepravljena osmica u nulu pa se tako pojavio skupi i traženi primjerak — za koji je vještačenjem utvrđeno da je falsifikat). Vrše se i falsificiranja ljepila, mijenja se zupčanje marke, falsificiraju se nijanse boja, oštećene marke se prepravljaju u »neoštećene«, itd. Falsificiranje poštanskih maraka u filatelističkom prometu predstavlja posebno interesantno područje kojim se rjeđe bave kriminalistički laboratoriji, iako su moguća uspješna vještačenja. Intervencije vlasti su u ovoj oblasti rijetke, a oduševljeni filatelisti teško podnose kada se utvrdi da je »ponos« njihove zbirke falsifikat.

13. Falsifikati umjetničkih slika

Dvostruki je interes zajednice da se utvrdi da li je neka umjetnička slika falsifikat ili original: da spriječi prevare u prometu umjetničkim djelima i da u skladu s postojećim propisima spriječi neovlašteni i neocarinjeni izvoz slika iz zemlje.

Vještačenje umjetničkih slika, kao i drugih umjetnina, može biti dvojako: umjetničko i laboratorijsko-znanstveno. Za pojedina razdoblja u slikarstvu, pojedine slikarske škole i pojedine velike slikare postoje umjetnici, stručnjaci koji slove kao vještaci za tu vrstu slika. Osim toga postoje znanstveno tehničke metode ispitivanja koje omogućavaju da se otkrije falsifikat.

Kada se radi o čuvenim umjetničkim djelima falsifikat obuhvaća samu sliku i dokumente koji »potvrđuju« autentičnost slike. S dokumentima o autentičnosti slike postupa se u ispitivanju kao i s drugim pisanim ispravama. Pri ispitivanju same umjetnine primjenjuju se posebne metode. Ispitivanjima same slike pod ultravioletnim, infracrvenim i zrakama »X« razne valne dužine postižu se često izvanredni rezultati. Nalazi dobiveni pod ovim zrakama često se kombiniraju s fotografskim metodama ili se fotografski fiksiraju. Kemijska analiza boje omogućava da se utvrde sirovine iz kojih je boja izrađena. Pojedini sastavi boja pronađeni su tek u novije vrijeme, što isključuje upotrebu takve boje u ranijim razdobljima vezanim za djelovanje određenog slikara. Dalji elemenat ispitivanja je podloga na kojoj je slika izrađena (drvo a kasnije platno), što pruža dalje važne indikatore. Ispitivanje okvira u kojemu se slika nalazi; utvrđivaje da li ima tragova koji pokazuju da se pokušavalo da se slika namjerno prikaže starijom; ispitivanje poteza

kista; tehnika namaza boje; način miješanja boje; ispitivanje potpisa ili znakova na slici i niz drugih elemenata, pružaju mogućnosti da se utvrde falsifikati.

Slika 111 — Falsifikat crteža Modigliani-a

Interesantna je pojava da se često izbjegava znanstvena i tehnička ekspertiza i da se daje prednost umjetničkoj ekspertizi.

Nekoliko faktora utječe na činjenicu da danas u svijetu ima vrlo mnogo falsifikata. Tako, na primjer, jedan od vodećih eksperata na području vještačenja umjetničkih slika, Francuz *Guy Isnard* (*«Gusari slikarstva«*), ističe da je Corot autor oko 3.000 djela, a da je samo u SAD prodano 10.000 »originalnih« slika Corota. Prema nekim statistikama ima: 9.428 lažnih Rembrandta, 113.254 lažnih crteža crvenom olovkom Watteaua, 140.000 lažnih Utrilla, itd. Ovo obilje falsifikata iskorištavaju, a poneki put i podstiču pojedini nesavjesni prodavači umjetnina koji svjesno i obrtimice proturaju mnogobrojne falsifikate umjetničkih djela. Njihova je djelatnost omogućena i potaknuta mnogobrojnim zahtjevima snobova i skorojevića koji pod svaku cijenu žele da imaju svoje »originale«. Pojedini privatni kolekcionari, pa i direktori galerija, teško bi se pomirili s konstatacijom da su njihovi »majstori« falsifikati, pa unaprijed odbijaju svaku egzaktnu ekspertizu. Pojedine falsifikatore umjetničkih djela ne pokreće želja za zaradom, nego želja za afirmacijom. Falsifikatom svjetski priznatih majstora oni dokazuju svoje umjetničke kvalitete. Ove nekriminalne pojave utječu na sve veći broj falsifikata umjetničkih slika. To je nagnalo velike galerije da formiraju posebne stručne službe koje se brinu o njihovim slikama. No oni se pretežno bave restauratorskim i konzervatorskim poslovima, manje tehničkim ispitivanjima krivotvorenja umjetničkih slika. Ispitivanje falsifikata umjetničkih slika, pa i drugih umjetnina, spada u specijalizirano područje, zahtijeva odgovarajuću laboratorijsku opremu i specijalizirane kadrove. Kod nas do sada takva specijalizirana služba nije osnovana — iako se za njom osjeća sve veća potreba.

29. O TAJNIM SPORAZUMIJEVANJIMA

U kriminalnoj djelatnosti često se upotrebljavaju razna sredstva tajnog sporazumijevanja. Kriminalci u zatvorima imaju često potrebu da stupe u tajni dodir sa svojim suučesnicima na slobodi; veze između kriminalnih grupa, tajnih udruženja i subverzivnih elemenata obično se održavaju na tajni način; ratni zarobljenici nastoje da tajno uspostave vezu sa eventualnim suradnicima i pomagačima; za obavještajnu i kontraobavještajnu službu tajno održavanje veza predstavlja prvorazredno pitanje...

Pri održavanju tajnih veza kriminalci se mogu poslužiti ovim sredstvima:

a) Nevidljivim tintama ili sredstvima za pisanje. Ova se sredstva razlikuju prema tome da li se radi o prirodnim proizvodima pristupačnim širokom krugu osoba, ili posebnim kemijskim sredstvima koja su upravo napravljena u svrhu tajnog sporazumijevanja i namijenjena određenim osobama. Kao prirodna sredstva tajnog pisanja mogu poslužiti: sok od limuna ili narandže, crveni luk, mlijeko, urin, slina, rastopljeni aspirin, voštane šibice, itd., a od kemijskih su općepoznata: stipsa (alaun), boraks, borna kiselina, specijalno pripremljene tinte.

Za otkrivanje nevidljivih tinta postoje vrlo brojni uspješni postupci: ispitivanje pomoću dnevne svjetlosti, ultravioletnih svjetiljaka, infracrvenih zraka, posebne fotografije, »X« zraka male voltaže, gajgerovih brojača, jodnih para, topline, obojenih praškova, obojenih otopina, ponekad kemijskih reagensa, itd. Pri tome engleski kriminalist *A. Lukas* pravilno ističe: »Vrijed-

nost tajnog pisanja ne sastoji se u tome što se ono ne može razviti ako se ne zna priroda tinte i ako se ne primijene odgovarajući kemijski razvijači, jer se većina nevidljivih tinta može razviti odgovarajućim metodama, već se njegova vrijednost sastoji u tome što tajno pisanje može izbjeći otkrivanju, sve dok ne izazove sumnju i dok se ne izvrši specijalno istraživanje«.

Pri izboru metoda razvijanja nevidljivih pisanja vrlo je važan indikator da li se skripter nalazi na slobodi ili u zatvoru. Ova su istraživanja specifična pa ih ne treba vršiti nitko drugi osim stručnjaka, jer neadekvatnim postupkom može doći do definitivnog uništenja tajnog teksta.

b) Poruke pisane tajnim znakovima i crtežima koji imaju dogovoreno značenje. Ova vrsta sporazumijevanja sreće se često kod putujućih kriminalaca i povratnika. Otkrivanju njihova značenja pomaže sistematsko prikupljanje podataka o takvim znakovima i njihovu značenju. Ovaj oblik tajnog sporazumijevanja sve je rjeđi.

c) Znakovi dani rukama i prstima, od kojih svaki znači određeno slovo, što omogućava i duži razgovor (zatvorenika na prozorima ćelija). Ovi su znakovi općenito poznati i mogu se primijeniti samo ako se ne vrši potreban nadzor.

d) Znakovi prepoznavanja unaprijed dogovoreni (mimika lica, pokreti ruku, namigivanje i slično).

e) Akustični znakovi (otkucavanje Morseove abecede po zidovima, kroz peći, imitiranjem životinjskih glasova, pjevanjem).

f) Vidljivim obilježavanjima na licu i rukama.

g) Upotreba tajnog pisma — kriptograma. Kriptografija je znanost o najprikladnijim sredstvima da se sačuva tajna određenog teksta dogovorenog šifriranog govora. Kriptogram je šifrirani tekst, a ključ ili šifra je dogovoreni znak koji omogućava pretvaranje nerazumljivog teksta u razumljivi i obratno. Dešifriranje kriptograma je posebna struka za koju se traži vrlo veliko strpljenje, odlično poznavanje matematike i kriptografskih metoda. Ako se radi o dešifriranju dugačkog teksta, ono se često svodi na složenu matematsku operaciju. Kriptogrami se sastavljaju prema tri osnovne metode: *inverzije* (prava slova se zamjenjuju odgovarajućim slovima jedne ili više abeceda = slovni sistem, brojevima = brojčani sistem, ili ugovorenim znacima = stenogrami); *transkripcione* metode (slova pravog teksta redaju se po utvrđenom redu, drugačijem od normalnog reda (rešetke su jedna varijanta ove metode); i metoda *rječnika* (svaki korespodent ima rječnik u kojemu se pojedine riječi bilježe brojevima). Svaka od ovih metoda ima svoje mnogobrojne varijante. Prvi je zadatak u dešifriranju jednog teksta da se otkrije metoda šifriranja kriptograma, a zatim se pristupa za pojedine memetode specifičnim ispitivanjima.

Od svih metoda tajnog sporazumijevanja najraširenije i najozbiljnije su metode kriptograma i tajnih tinta. Njihovo ispitivanje nije moguće bez laboratorijskog rada i primjene posebno konstruiranih uređaja i aparata. U kriptografiji je posljednjih godina učinjen izvanredan napredak zahvaljujući primjeni elektronike i kompjutora u tu svrhu konstruiranih. Za poslove u oblasti kriptografije školuju se posebni kadrovi na akademskom nivou.

Iako rad na otkrivanju tajnih sredstava sporazumijevanja spada u posebnu specijaliziranu oblast nužno je da se kriminalisti upoznaju s osnovnim pojmovima u kriptografiji.

C) NA MJESTU ZLOČINA...

30. UVIĐAJI NA MJESTU KRIMINALNOG DOGAĐAJA

1. Vrijednost uviđaja u kriminalističkoj obradi i istrazi

Mjesto zločina predstavlja materijalni okvir unutar kojega se zločin zbio. Zbog toga je jedini siguran način da utvrdimo istinu o događaju da metodično i sistematski ispitamo mjesto na kojemu se neko krivično djelo dogodilo. Za kriminalističke operativne radnike — osobito ako ne mogu provoditi formalne procesne radnje — pregled mjesta događaja je često polazna točka u razjašnjenju slučaja.

S kriminalističkog gledišta pregled mjesta kriminalnog događaja omogućava:

— utvrđivanje činjenica (konstatacije),
— postavljanje pretpostavki (hipoteza),
— verifikaciju postavljenih hipoteza.

Objektivno utvrđivanje činjeničnog stanja daje odgovor na pitanja: što se dogodilo (da li je bilo kakvih povreda zakona, tj. da li se je i kakovo krivično djelo dogodilo); gdje se događaj zbio (utvrđivanje mjesta krivičnog djela); kojim sredstvom je djelo izvršeno; da li je djelo izvršio pojedinac ili više osoba; na koji je način i u koje vrijeme djelo izvršeno.

Pregled mjesta događaja omogućava logično izvođenje pretpostavki o tome tko bi mogao biti učinilac i iz kakvih je pobuda djelovao. Osim ovih osnovnih pretpostavki u toku utvrđivanja činjenica često se javljaju alternative čije razjašnjavanje ostvarujemo eliminiranjem određenih pretpostavki ili otvaranjem novih. Uviđaj u svojoj suštini treba da posluži rekonstruiranju toka krivičnog djela, ali idući od izvršenog djela i tragova pronađenih na mjestu događaja prema izvorištu, tj. pripremanju i vršenju krivičnog djela. Takvo rekonstruiranje moguće je samo na mjestu kriminalnog događaja, a istovremeno nužno (jer se najčešće ne zna tok događaja nego se vide samo njegove posljedice) vodi mnogobrojnim pretpostavkama i hipotezama. Verifikacija ovih hipoteza moguća je jedino na mjestu kriminalnog čina, gdje se nalaze još mnogobrojni tragovi, gdje su sačuvani opći uvjeti prostora i druge okolnosti koje čine da hipoteze i njihova verifikacija ne izviru samo iz apstraktnog razmišljanja nego imaju svoj materijalni okvir.

Pod mjestom kriminalnog događaja ne smatra se samo usko ograničeni prostor unutar kojega je izvršeno krivično djelo, već i njegova bliža a prema okolnostima slučaja i dalja okolica u kojoj se mogu pronaći tragovi krivičnog djela (kao što su put dolaska i odlaska učinioca, skrovišta u koja je učinilac sakrio sredstva kojima je krivično djelo izvršeno, itd.).

Od klasičnog udžbenika *Hansa Grossa »Priručnik za suca istražitelja kao sistem kriminalistike«* do danas nije bilo značajnijeg kriminalista koji se nije bavio pitanjima uviđaja i nastojao da u skladu s općim napretkom tehnike i znanosti unaprijedi metode i tehniku vršenja uviđaja.

Na značenje uviđaja i njegovu vrijednost u kriminalističkoj obradi i istrazi upućuju mnogobrojni svjetski kriminalisti:

> »Uviđaj omogućava da se što točnije i što je moguće objektivnije utvrde materijalne okolnosti krivičnog djela...
> Prve konstatacije učinjene pri uviđaju predstavljaju kamen temeljac čitavog procesa« (Marc Bischoff).
> »Uviđaji i zapažanja na mjestu događaja treba da budu vršeni s ciljem

da se stvori što potpunija predstava o okolnostima koje su prethodile djelu, koje su ga pratile i koje su mu neposredno slijedile, kao i predstava o ličnosti učinioca« (F. E. Louwage).

»Kada kriminalist dolazi na mjesto ubojstva, njegovi postupci, osobito u prvih 15 minuta, u znatnoj mjeri odlučuju da li će istraga uspjeti ili će ostati bezuspješna« (Le Moyne Snyder).

»Mjesto zločina često igra važnu ulogu u prikupljanju dokaznog materijala neophodnog za pokretanje krivičnog postupka, i stoga njegova jasna slika služi kao podloga za iznošenje dokaznih činjenica i okolnosti sudu i poroti. Izgled mjesta zločina treba prikazati i izložiti na takav način da svjedoci, tužioci, branioci, porotnici i suci steknu jasan pojam o mjestu gdje se zločin odigrao. U analima krivične istrage zabilježeni su slučajevi koji su pretrpjeli neuspjeh na sudu samo zbog toga što nije odmah načinjen iscrpan opis mjesta zločina. Zbog toga je vrlo važno da se sastavi objektivan i podroban opis, prije nego bi ma šta moglo da se izmijeni, ukloni i uništi« (dr. H. Söderman).

Naša teorija i praksa u cijelosti potvrđuje ovakvo značenje i vrijednost uviđaja. Za ilustraciju mogu poslužiti podaci dobiveni anketom provedenom 1968. u SR Hrvatskoj (vidi literaturu). Te godine na 49.283 krivična djela kod kojih se u pravilu provodi uviđaj izvršeno je 30.167 uviđaja ili u 61,2% svih slučajeva, a prilikom uviđaja pronađeno je 13.284 tragova ili prosječno nešto više od kod svakog drugog uviđaja.

2. Vrste uviđaja Uviđaj uvijek predstavlja jedinstvenu radnju, koja se poduzima s utvrđenim ciljem, u zakonom propisanim okvirima i uz primjenu kriminalističkih metoda. Međutim, korisno je uviđaj analizirati prema njegovu prevalentnom karakteru, vremenu kada se vrši i službenim radnicima koji ga provode. Prema ovim kriterijima moguće su slijedeće situacije:

Po karakteru	Prema vremenu kada se vrši	Po organu koji provodi uviđaj
— kao operativna kriminalistička radnja — kao formalna istražna radnja	— prije formalno pokrenutog kriv. postupka — u istrazi — u toku i izvan glavne rasprave	— ovlašteni radnik unutrašnjih poslova — sudac istražitelj — predsjednik kriv. vijeća ili po njemu delegirani sudac

P o k a r a k t e r u

— O uviđaju kao p r o c e s n o j radnji govori član 222 ZKP:

»Uviđaj se poduzima kad je za utvrđivanje kakve važne činjenice u postupku potrebno neposredno opažanje.

Uviđaj se može obaviti i uz sudjelovanje vještaka«.

Analizu ovih odredaba izvršit ćemo pod točkom 3.

S kriminalističkog stanovišta, dakle, uviđaj kao operativna kriminalistička radnja obično se definira ovako:

»Uviđaj je pažljivo, metodično i detaljno pregledavanje mjesta gdje se događaj zbio, s ciljem da se otkriju okolnosti i podaci koji ukazuju na to: da li je i kakovo krivično djelo izvršeno; način na koji je krivično djelo izvršeno; sredstva kojima je izvršeno; na učinioca krivičnog djela, a s ciljem da se prikupe podaci za pronalaženje i hvatanje učinioca, ako nije poznat«.

Ovakav dvostruki karakter uviđaja dovео je do razlikovanja uviđaja na sudski i kriminalistički (policijski) uviđaj, iako se radi o dva vida iste pojave. Strogo razlikovanje kriminalističkog od sudskog uviđaja može imati i u pravilu ima štetne posljedice. Ako uviđaj promatramo i prihvaćamo samo kao procesnu radnju i zanemarimo njegov operativni karakter — dovodimo u pitanje utvrđivanje krivca za izvršeno krivično djelo, a suca istražitelja pretvaramo u pasivnog registratora događaja. Ako pak uviđaj promatramo i prihvaćamo samo kao operativnu kriminalističku radnju, a zanemarimo njegovu procesnu prirodu, te propustimo da utvrđene činjenice fiksiramo na način propisan u ZKP-u, dovodimo u pitanje dokaznu vrijednost tih činjenica.

Tragovi koji su ostali na mjestu kriminalnog čina nakon njegova izvršenja uvijek su u većoj ili manjoj mjeri podvrgnuti promjenama koje su protekom vremena sve izrazitije. Zbog te važne činjenice treba odmah i procesno i kriminalistički besprijekorno i istovremeno utvrditi, stanje pronađeno na mjestu događaja, jer nakon određenog vremena neće se moći n i k a k o utvrditi.

Uviđaj može imati naglašeni operativni ili naglašeni procesni karakter — no umjetno odvajanje uviđaja na operativni i procesni nema osnove, jer je uviđaj j e d i n s t v e n a radnja, čiji je cilj jedinstven, pa u svakom uviđaju treba da budu zastupljeni i njegov operativni i procesni vid.

P o v r e m e n u u k o j e s e p o d u z i m a

Od naravi događaja zavisi kada će se vršiti uviđaj. Iskustvo i teorija upućuju da ga treba vršiti što je moguće prije, te da u tu svrhu treba graditi odgovarajuću organizaciju.

— Najčešći i najbrojniji su uviđaji koji se provode prije formalno pokrenutog krivičnog postupka. Potreba za takvim uviđajem javlja se netom se sazna za događaj koji bi mogao imati obilježja krivičnog djela. Takav uviđaj služi među inim i kriminalističkoj provjeri osnovanosti sumnje da li je izvršeno kakvo krivično djelo. Kada se utvrdi da je sumnja da je krivično djelo izvršeno osnovana, poduzimaju se kriminalističke mjere osiguranja mjesta događaja, naročito osiguranja tragova, organizira se potjera za odbjeglim učiniocem ... i obavještava se sudac istražitelj i javni tužilac radi daljih dispozicija. Kriminalistički je najispravnije rješenje da sudac istražitelj po primljenoj obavijesti kriminalističkih radnika izađe na mjesto događaja i provede uviđaj. Na taj će način biti sačuvane operativne kriminalističke prednosti uviđaja u prikupljanju dokaza.

— U toku otvorene istrage može se pojaviti potreba da se provede uviđaj. Iako ovaj uviđaj ima karakter radnje u istrazi, njegov je nedostatak u tome što je od događaja do vođenja uviđaja proteklo određeno vrijeme koje je moglo negativno utjecati na mogućnost utvrđivanja činjenica i pronalaženja tragova. Kriminalistički bi bilo ispravno da sudac istražitelj netom mu je povjerena određena istraga, provjeri da li će biti potrebno provođenje uviđaja, te u pozitivnom slučaju provede uviđaj kao jednu od prvih istražnih radnji.

— U toku postupka pred sudom uviđaj se provodi u posebnim okolnostima, koje su značajne za kriminalistički karakter uviđaja. Ako je došlo do postupka pred sudom (glavne rasprave), znači da je učinilac krivičnog djela poz-

nat i da je prikupljeno dovoljno dokaza za optužbu. Dok je kod uviđaja izvan formalno pokrenutog krivičnog postupka ili u toku istrage osnovni zadatak uviđaja da se prikupe dokazi o krivičnom djelu i učiniocu — u slučaju provođenja uviđaja u toku postupka pred sudom u pravilu će se raditi o provjeravanju samo određenih okolnosti koje su u toku rasprave postale sporne. Na taj način takav uviđaj kriminalistički ima više karakter rekonstrukcije nego uviđaja. Ovdje je na mjestu upozorenje profesora *Marc Bischoffa:*

> »Rekonstrukcija izvršena tjednima i mjesecima poslije časa kada je djelo počinjeno, nikada nije vjerna, što više ona je često opasna jer može dati sasvim pogrešan dojam o onome što se u stvarnosti zbilo«.

P o o r g a n u k o j i p r o v o d i u v i đ a j

— Ovlaštena službena osoba organa unutrašnjih poslova može provesti uviđaj samostalno, po odredbi suca ili u suradnji sa sucem. Pretežno se radi o uviđaju provedenom prije pokrenutog krivičnog postupka. Samostalno provođenje uviđaja je izuzetak vezan za određene uvjete, jer član 143/2 određuje: »U hitnim slučajevima, kad se ne može čekati na dolazak istražnog suca, organi unutrašnjih poslova mogu i s a m i izvršiti uviđaj«. Prema tome, samostalno provođenje uviđaja moguće je samo u hitnim slučajevima, tj. kad bi uslijed proteka vremena došlo do značajnih promjena na mjestu događaja, kada bi se na taj način mogli uništiti tragovi, kada uslijed posebnih vremenskih prilika prijeti uništenje tragova, kada se događaj zbio na jako frekventnoj prometnoj površini koju je nužno što prije osloboditi za promet, itd. No i u hitnim slučajevima ovlašteni radnik unutrašnjih poslova treba da obavijesti suca istražitelja o potrebi hitnog provođenja uviđaja, kako bi saznao da li će sudac istražitelj doći na uviđaj ili neće.

U praksi se dosta često događa da sudac istražitelj po primljenoj obavijesti o potrebi provođenja uviđaja — a zavisno od slučaja i ne uvijek s naslova hitnosti — ovlasti ovlaštenog radnika unutrašnjih poslova da provede uviđaj. Razlozi za takvu odluku najčešće leže u deficitarnosti kadrova istražnih sudaca.

Treći oblik učešća ovlaštenog radnika unutrašnjih poslova u provođenju uviđaja jest suradnja i pomoć istražnom sucu u provođenju određenih kriminalističkih i kriminalističko-tehničkih radnji (čl. 162 ZKP). Ovakav način provođenja uviđaja smatram najboljim i poželjnim.

— Provođenje uviđaja naš ZKP tretira kao istražnu radnju, pa tu radnju u pravilu u toku istrage provodi sudac istražitelj. (Na žalost praksa — jer nisu stvoreni neophodni uvjeti, o čemu sam u pravo vrijeme pisao — ne slijedi jasne odredbe ZKP. Na temelju provedene ankete u SRH u 1968. godini od svih provedenih uviđaja suci istražitelji su proveli 11,23% uviđaja. Iako se u međuvremenu situacija popravila, još je uvijek golem raskorak između prakse i odredaba ZKP-a iako o tome ili ne raspravljamo ili raspravljamo ekskluzivno).

— Provođenje uviđaja u postupku pred prvostepenim sudom je u pravilu izuzetno. Takav uviđaj provodi predsjednik vijeća ili sudac član vijeća (čl. 303/2). Još je rjeđi slučaj da do provođenja uviđaja dođe u drugostepenom postupku (vidi čl. 343 ZKP).

S obzirom na potrebu učešća v j e š t a k a uviđaj se provodi sa ili bez vještaka. Pravna teorija (prof. dr. *Bayer)* daje ovo objašnjenje za razlikovanje ovih uviđaja:

— Uviđaj što ga provodi sam organ krivičnog postupka (uviđaj bez sudjelovanja vještaka) jest »utvrđivanje činjenica koje organ krivičnog postupka vrši vlastitim opažanjem«.

— Uviđaj što ga provodi organ krivičnog postupka uz sudjelovanje vještaka jest »utvrđivanje činjenica na osnovu tragova što su ih te činjenice ostavile u vanjskom svijetu u vrijeme kada su se zbile, kada je za takvo utvrđivanje potrebna posebna stručna sprema i umijeće koje nema organ krivičnog postupka«.

3. Razlike u kriminalističkom i procesnom pojmu uviđaja

O uviđaju kao istražnoj radnji vrijedi odredba ZKP (član 222): »Uviđaj se poduzima kad je za utvrđivanje ili razjašnjenje kakve važne činjenice u postupku potrebno neposredno opažanje«. Profesor dr. *Tihomir Vasiljević (»Sistem krivičnog procesnog prava SFRJ«)* s osloncem na Zakonik o krivičnom postupku uviđaj definira ovako: »Uviđaj je neposredno i u zakonskoj formi poduzeto čulno opažanje organa koji vodi postupak o činjenicama važnim za rješenje konkretnog krivično pravnog slučaja«. Iz ove definicije proizlazi da se procesno kao uviđaj tretiraju:

— u v i đ a j: a) mjesta kriminalnog čina,

b) ostalih mjesta u vezi s izvršenim krivičnim djelom;

— p r e g l e d o s o b a: a) okrivljenoga (»Tjelesni pregled okrivljenoga poduzet će se i bez njegovog pristanka ako je potrebno da se utvrde činjenice važne za krivični postupak«. — Čl. 238 stav 1.

b) druga osoba (»Tjelesni pregled drugih osoba može se bez njihovog pristanka poduzeti samo onda ako se mora utvrditi da li se na njihovom tijelu nalazi određeni trag ili posljedica krivičnog djela«. — Čl. 238 stav 1 ZKP);

— p r e g l e d s t v a r i: a) leša (»Pregled i obdukcija leša poduzet će se uvijek kad u nekom smrtnom slučaju postoji sumnja ili je očigledno da je smrt prouzrokovana krivičnim djelom ili je u vezi s izvršenjem krivičnog djela. Ako je leš već zakopan, odredit će se ekshumacija u svrhu njegovog pregleda i obdukcije«. — Čl. 231 stav 1 ZKP),

b) začetka (»Pri pregledu i obdukciji začetka treba posebno utvrditi njegovu starost, sposobnost za izvanmaterični život i uzrok izumiranja«. — Čl. 234 stav 1 ZKP),

c) pokretnina (»Predmeti koji se po krivičnom zakonu imaju oduzeti ili koji mogu poslužiti kao dokaz u krivičnom postupku privremeno će se oduzeti i predati na čuvanje sudu ili će se na drugi način osigurati njihovo čuvanje«. — Čl. 196 stav 1 ZKP),

d) nekretnina.

Za razliku od ovakvog procesnog proširenja pojma uviđaja u kriminalistici se kao uviđaj tretiraju samo uviđaji mjesta kriminalnog čina i drugih mjesta u vezi s krivičnim djelom. Pregledi osoba i stvari tretiraju se kao sastavni dio odgovarajućih vještačenja. Tjelesni pregled osoba i pregled leša vezuju se za biološke tragove i sudsko-medicinska vještačenja, a pregled stvari za mehaničke tragove i vještačenje alata, vatrenog oružja i slično. U detaljima, i zavisno od konkretnog slučaja, i pri pregledu osoba i stvari, mogu se pronaći značajni tragovi koje će u pretežnom broju slučajeva biti potrebno i vještačiti. Neki od mogućih pregleda s kriminalističkog gledišta provode se u toku uviđaja.

Procesno krivično pravo regulira procesne formalnosti u provođenju uviđaja, tj. tko može prisustvovati uviđaju i kako se ustanovljavaju rezultati uviđaja. Kako treba taktički i metodološki provoditi uviđaj, o tome Zakonik o krivičnom postupku ne govori, jer je to oblast kriminalistike. Pri utvrđivanju najsvrsishodnijih metoda provođenja uviđaja operativni kriminalistički radnik mora voditi računa o procesnim odredbama, i onda kada bi drugačiji postupak s kriminalističkog stanovišta bio svrsishodniji.

Načela krivičnog procesnog prava i sve izrazitija suvremena orijentacija na realne dokaze podržavaju kriminalistički zahtjev za širokom i stručnom primjenom uviđaja.

S obzirom na istovremeni i procesni i operativno-kriminalistički karakter uviđaja prednost imaju takova rješenja u provođenju uviđaja koja osiguravaju koordinirani rad suca istražitelja i stručnih kriminalističkih radnika unutrašnjih poslova.

4. Kada treba provoditi uviđaj

Zakonik o krivičnom postupku kao kriterij za provođenje uviđaja utvrđuje potrebu »neposrednog opažanja«. Ova široka formulacija omogućava da organi krivičnog postupka u svakom pojedinom slučaju ocijene da li je potrebno ili nije potrebno provođenje uviđaja. Kriminalistika i praktično iskustvo upućuju na što češće i šire vršenje uviđaja, jer se na mjestu kriminalnog čina najuspješnije utvrđuju činjenice relevantne za krivični postupak. Valja upozoriti da se postojanje nekih krivičnih djela ne može utvrditi bez uviđaja (npr. saobraćajni delikti).

Kriminalisti smatraju da uviđaj treba obavezno provoditi kod ovih krivičnih djela:

— krvnih delikata, uključujući samoubojstva i sumnjive smrti,
— provala i krađa,
— saobraćajnih delikata,
— paljevina i sumnjivih požara,
— seksualnih delikata,
— teških nesreća pri radu,
— razbojništva i razbojničkih krađa,
— sabotaža i diverzija.

Okolnosti konkretnog slučaja bit će odlučne kad i kod navedenih krivičnih djela može uviđaj izostati odnosno kada ga treba provoditi i kod drugih krivičnih djela. Kod nekih krivičnih djela protiv narodne privrede i protiv službene dužnosti bit će često vrlo korisno da se provede uviđaj u smislu šire zakonske formulacije (i pregledi). Kriminalisti nisu uvijek svjesni prednosti koje može imati »neposredno opažanje« kod niza privrednih delikata.

Da s kriminalističkog gledišta uviđaji nisu provođeni u svim onim slučajevima u kojima je to bilo korisno, svjedoče podaci iz ankete provedene 1968. godine u SR Hrvatskoj. U toj godini uviđaji su provedeni u 92,8% kod svih oblika ubojstava, 89,9% kod svih samoubojstava, 85,5% kod saobraćajnih nesreća, 89,3% kod provalnih krađa, 33,5% kod krađa, 65,0% kod razbojništava i razbojničkih krađa, 79,3% kod paljevina i 30,8% kod požara.

5. Pripreme i organizacija provođenja uviđaja

Izlazak na mjesto kriminalnog događaja i provođenje uviđaja spadaju u one radnje koje se obavljaju svakodnevno i u velikom broju. Prosječno se u SR Hrvatskoj provede svaki dan između 75—100 uviđaja. Stručno i uspješno obavljanje uviđaja zavisi od dobro izvršenih priprema i dobre organizacije službe koja treba da osigura provođenje uviđaja.

Organizacija priprema za provođenje uviđaja temelji se na općim kriminalističkim načelima, a posebno na brzini izlaska na mjesto događaja, jedinstvu akcije (koordinacija i suradnja službe javne sigurnosti, istražnih sudaca i javnih tužilaca) i ekonomičnosti.

Prethodne pripreme za uspješno obavljanje uviđaja obuhvaćaju:

a) Organizirani sistem d o j a v e o događaju koji traži izlazak na mjesto kriminalnog čina. Obavijest o događaju može poteći od učesnika događaja, svjedoka događaja, pozornika, motoriziranih patrola i službenika za kontrolu saobraćaja.

b) Organiziranost sistema v e z a, i to pomoću UKV veza, radio-veza, telefona i posebnih kurira.

c) Organizacija p e r m a n e n t n o g d e ž u r s t v a koje može osigurati da u najkraće mogućem vremenu uputi potrebnu ekipu na mjesto kriminalnog čina, gdje će biti potrebno provesti uviđaj. Sastav ekipe utvrđuje se za kraće ili duže razdoblje i prilagođen je potrebama slučaja, pa će i članovi ekipe biti stalni i dopunski. Da li je za jedno područje dovoljna samo jedna ekipa ili treba organizirati više, zavisi od događaja na tom području. Korisno je predvidjeti rezervu u slučaju da iskrsnu posebne potrebe. Voditelj dežurstva i voditelj ekipe za izlazak na mjesto događaja treba da su u stalnom kontaktu sa istražnim sucem i javnim tužiocem (u svom službenom bloku treba da imaju adrese i brojeve telefona sudaca istražitelja i javnih tužilaca, kako u ustanovi tako i u stanu).

d) Osiguranje potrebne t e h n i č k e o p r e m e za izlazak na mjesto događaja i provođenje uviđaja, kao što su vozila, uređaji za osvjetljavanje mjesta događaja; uređaji za osiguranje rada na cestovnim površinama; fotoaparati s bljeskalicama i rezervnim fotografskim materijalom; standardni kovčezi za provođenje uviđaja sa svim potrebnim priborom; ambalaža za pakovanje tragova; službene tiskanice; po mogućnosti mali prenosni pisaći stroj. Sav ovaj pribor treba da se nalazi pripremljen u vozilu ili u sobi dežurnoga. Treba da je kompletan i podoban za upotrebu i pod nepovoljnim uvjetima.

e) Osiguranje eventualnih n e o p h o d n i h i n t e r v e n c i j a, kao što su: brzo pružanje prve pomoći i prijevoz povrijeđenih u zdravstvenu ustanovu; izvlačenje povrijeđenih (iz vozila, provalija, srušenih zgrada i slično); raskrčivanje cestovne površine da se što prije omogući redovan saobraćaj; uklanjanje i teglenje oštećenih vozila; adrese i telefonski brojevi vještaka koji u određenim slučajevima treba da učestvuju u uviđaju, itd. Poznato je da nije lako ni jednostavno organizirati pomoć i suradnju raznih ustanova, poduzeća i pojedinaca, čija je pomoć u nekim slučajevima neophodna. Međutim, još je teže, i može imati vrlo teških posljedica, ako organizaciji potrebnih intervencija pristupimo tek onda kada su te intervencije neophodne.

f) O s i g u r a n j e m j e s t a d o g a đ a j a do dolaska suca istražitelja odnosno ovlaštenog radnika unutrašnjih poslova (ako se radi o hitnom slučaju, ili je sudac istražitelj povjerio organu unutrašnjih poslova da provede uviđaj). Osiguranje mjesta događaja obuhvaća ove radnje:

— osiguranje da se postradalima pruži prva pomoć,

— kratka činjenična obavijest određenom službeniku unutrašnjih poslova i sucu istražitelju,

— blokiranje mjesta događaja,

— osiguranje tragova od promjena i uništenja,

— osiguranje prisutnosti svjedoka (zadržavanje),

— zadržavanje učesnika u događaju,

— odstranjivanje znatiželjnika,

— ako nije moguće izbjeći promjene na mjestu događaja, prije izvršenih promjena zatečeno stanje fotografirati i skicirati te zabilježiti kakve su promjene izvršene,

— ako se radi o saobraćajnoj nesreći (ili deliktu), osigurati da se na motornim vozilima ništa ne mijenja i poduzeti potrebno da se saobraćaj regulira tako da obilazi mjesto događaja ili da se upravi zaobilaznim putem.

g) S radnicima koji redovno provode uviđaje treba organizirati stalan rad na njihovom **stručnom usavršavanju.**

Prihvaćanje ovih organizacionih mjera znatno bi unaprijedilo rad u provođenju uviđaja.

6. Kako se provodi uviđaj

S kriminalističkog gledišta, za uspješno provođenje uviđaja bitne su organizacione pripreme, pregled mjesta događaja i svrsishodno fiksiranje pronađenog stanja. O organizaciji priprema za provođenje uviđaja bilo je riječi naprijed.

Pri provođenju uviđaja kriminalist treba da polazi od nekih utvrđenih okolnosti i stavova.

Postoji značajna razlika u promatranju mjesta događaja između prisutnog građanina i kriminalista.

Građanin promatra laički — kriminalist kvalificirano.

Građanin promatra s manjim ili većim interesom — kriminalist profesionalno.

Građanin može biti i subjektivni promatrač — kriminalist mora da bude objektivan.

Građanin promatra da zadovolji svoju znatiželju ili interes — kriminalist da bi utvrdio činjenice i istinu.

Uviđaj ne može biti i nije rutinska radnja koju je dopušteno provoditi mehanički — nego za kriminalista uvijek predstavlja određeni intelektualni napor u razjašnjavanju zagonetke uvijek nove ili s novim elementima.

Za uspjeh uviđaja bitan je stav istražitelja prema postavljenom zadatku: da li se svodi samo na to da se formalno provede uviđaj ili je uviđaj sredstvo da se razjasni slučaj. Nerijetko srećemo se s formalističkim i birokratskim odnosom prema uviđaju, pa je u takvom slučaju razumljivo ako izostanu rezultati.

Pregled mjesta događaja zavisi od konkretnih okolnosti slučaja, pa se i taktičko postupanje prilagođava tim posebnim okolnostima. Osim ovih raznolikosti u postupanju postoje izvjesna opća pravila koja vrijede u svim ili u većini slučajeva.

Prve radnje na mjestu događaja

a) Utvrditi da li je mjesto događaja prethodno osigurano; da li su na mjestu događaja vršene promjene i kakove; tko su učesnici u događaju; da li i kakve mjere treba poduzeti u svrhu pružanja pomoći unesrećenima; odredbe u odnosu na eventualno usmrćene.

b) Sumarno informiranje o događaju na temelju izvještaja radnika koji je izvršio osiguranje; izjava svjedoka; izjava učesnika u događaju informativnog pregleda mjesta događaja.

c) Ako se istražni sudac ne nalazi na mjestu događaja, uspostaviti vezu s istražnim sucem radi referiranja i da se dozna da li će istražni sudac doći na mjesto događaja ili uviđaj treba provesti bez njega.

d) Odstraniti osobe koje ometaju rad i osigurati tragove u široj okolici mjesta događaja.

e) Pribilježiti imena i adrese svjedoka i učesnika u događaju. U kratkom informativnom razgovoru prikupiti osnovne podatke na temelju kojih se može dobiti predodžba o događaju. Odlučiti koje osobe treba zadržati radi naknadnih objašnjenja i saslušavanja.

f) Utvrditi da li je za dalje provođenje uviđaja potrebno osigurati suradnju vještaka određene specijalnosti i da li je potrebno narediti izvođenje psa tragača.

g) Ako je učinilac krivičnog djela pobjegao s mjesta događaja, a prikupljeno je dovoljno podataka za njegovo identificiranje, organizirati za njim potragu.

Pomoć eventualno povrijeđenima ima u svakoj fazi provođenja uviđaja prioritet pred svim ostalim radnjama. Pri tome uvijek, kada je to moguće, utvrditi identitet povrijeđenih i njihovo boravište. Ako stanje unesrećenih dopušta, zamoliti ih za kratku izjavu o događaju. Ako se radi o teško povrijeđenima, kojima prijeti opasnost da bi mogli podleći povredama, a nisu pri svijesti, ambulantnim kolima uputiti i službenika koji bi mogao pribilježiti eventualne izjave povrijeđenoga u toku vožnje i neposredno nakon pružanja pomoći, ako se time ne bi pogoršalo njegovo zdravstveno stanje.

Pregled mjesta događaja

— Izvršiti opći pregled šireg mjesta događaja i njegove okoline. Izbjegavati nepotrebno kretanje i paziti da se ne unište postojeći tragovi.

— Kriminalistički tehničari treba da poduzmu sve mjere za pronalaženje tragova. Za to vrijeme, po mogućnosti, prekinuti svako kretanje osoba. Traženje tragova obuhvaća prilaze mjestu događaja, pregled prozora, vrata, kvaka, traženje stopala pred vratima, pod prozorima u prostoriji; traženje tragova papilarnih linija; tragova lomljenja; pregled pokućstva u prostoriji ili stvari na slobodnom prostoru; pregled dokumenata i isprava; odbačeni, izgubljeni i napušteni predmeti; tragovi alata i oružja koje je upotrijebljeno; mrlje i dlake; i slično. U traženju tragova posebnu vrijednost ima znanje o tome koji i kakvi tragovi se javljaju uz određena krivična djela. Pri traženju tragova treba postupati metodično.

Utvrđivanje i provjeravanje pojedinosti ne zavisi samo od krivičnog djela, načina rada učinioca, upotrijebljenih sredstava ... nego i od prirode mjesta na kojemu se događaj zbio. Metodičan, sistematski, pažljiv i minuciozan pregled mjesta događaja mogao bi se slikovito prikazati kao niz koncetričnih krugova u čijem središtu se nalazi samo mjesto gdje se događaj zbio (npr. leš ubijenoga, provaljena kasa, pretpostavljeno žarište požara ...). Zavisno od konkretnog slučaja valja se odlučiti na jednu od metoda pregleda, i to ili od središta prema periferiji ili obratno, ali uvijek u koncentričnim krugovima takve međusobne udaljenosti, da se zadrži dobar pregled terena.

Specifičnosti metoda pregleda mjesta događaja zavise od vrste događaja (saobraćajna nesreća, krađa izvršena provaljivanjem, ubojstvo, paljevina; da li je učinilac poznat ili nije; da li je poznati učinilac dostupan ili se nalazi u bijegu, itd.).

S kriminalističkog gledišta treba posebno naglasiti da uviđaj kao operativni zahvat može biti efikasan samo onda ako se na mjestu događaja ostvari djelotvorna suradnja svih službenih osoba koje učestvuju u uviđaju. Oni treba da djeluju kao radna grupa u kojoj svaki pojedinac, prema svojoj specijalnosti doprinosi svoj dio, a rješenje zadatka je stvar rada cijele ekipe. Oni treba međusobno da izmjenjuju zapažanja, usklađuju i provjeravaju pojedine pretpostavke i mogućnosti. Što uviđaj dobije dinamičniji karakter, što se upornije bude nastojalo da se utvrdi što se i kako dogodilo, i što se pojedine pretpostavke budu potpunije i stručnije ispitivale, provjeravale i uspoređivale, to uviđaj dobiva značajnije mjesto u rasvjetljavanju slučaja.

7. Izvođenje hipoteza i njihova verifikacija

S kriminalističkog operativnog stanovišta vrijednost uviđaja leži i u mogućnostima koje uviđaj pruža za izvođenje pretpostavki o događaju. Taj vid uviđaja naziva se u kriminalistici i dinamični uviđaj, za razliku od statičnog koji se pretežno iscrpljuje u utvrđivanju činjenica u onom stanju kako su one zatečene u času pregleda mjesta kriminalnog čina. U statičkom dijelu uviđaja naročita pažnja posvećuje se tragovima i njihovu vjernom fiksiranju. Treba trajno, vjerno potpuno i na što je moguće adekvatniji način utvrditi relevantne činjenice kako one proizlaze iz uviđaja mjesta događaja. Time što smo reletantne činjenice fiksirali nismo ih još objasnili. Objašnjavanje činjenica koje vode razjašnjavanju događaja provodi se postavljanjem hipoteze i njihovim provjeravanjem još na mjestu događaja jer se na tom mjestu hipoteze mogu najpotpunije i najuspješnije provjeravati. Evo nekoliko primjera:

Prilikom teške krađe u prodavaonicu trgovačkog poduzeća X ulazna vrata u prodavaonicu pronađena su otvorena i bez vidljivih tragova oštećenja. To je konstatacija iz koje se mogu izvesti različite pretpostavke, kao što su: ulazna su vrata nemarnošću osoblja prodavaonice ostala nezaključana; ulazna vrata su otvorena sličnim ključem; ulazna vrata su otvorena otpiračem. Od točnosti svake od ovih mogućih pretpostavki zavisi logično objašnjenje slučaja i mjere koje treba poduzeti u otkrivanju učinioca. Istovremeno od ove tri pretpostavke može biti samo jedna istinita. Provjeravanje ovih pretpostavki vrši se tako da se cijela brava stručno skine s vratiju i pošalje vještaku na mehaničke tragove koji može egzaktno utvrditi da li je brava otvarana originalnim ključem, sličnim ključem ili otpiračem, a u određenom broju slučajeva vještak će pronaći tragove upotrebive za identifikaciju sredstva kojim je brava otvarana. Ili:

U blizini prozora prodavaonice pronađen je trag stopala pregledom kojega je utvrđeno da sadrži dovoljno karakteristika da bi se na temelju ovoga traga mogla identificirati obuća kojom je trag ostavljen. No kao prethodno pitanje postavlja se: tko je mogao ostaviti ovaj trag? U konkretnom slučaju osnovano je pretpostaviti da je trag mogao ostaviti učinilac krivičnog djela, slučajni prolaznici ili osoblje prodavaonice. Ove pretpostavke valja provjeriti, pa ako se utvrdi da je kraj toga prozora pri dolasku na rad (a poslije

izvršene provale) prolazio prodavač N. N. i ostavio trag svojih cipela, utvrđena činjenica pronalaženja otiska stopala je za konkretni slučaj irelevantna. Ili:

Povodom teške saobraćajne nesreće u kojoj su učestvovala dva motorna vozila jedan vozač je sa svojim vozilom pobjegao. Na mjestu događaja pronađeni su otisci guma upotrebljivi za identifikaciju. Ti tragovi guma mogu potjecati od vozila koje se nalazi u bijegu, od zatečenog vozila ili nekog drugog prolazećeg vozila. U koliko bi trag guma potjecao od odbjeglog vozila, mogao bi dobro poslužiti u traganju i identifikaciji odbjeglog vozila. U ovom slučaju od tri moguće hipoteze jedna se može odmah na mjestu događaja objasniti: da trag guma potječe od vozila zatečenog na mjestu događaja, pa prema tome nema značenja za pronalaženje vozila koje se nalazi u bijegu. Ili:

U šumarku na drvetu pronađeno je obješeno tijelo M. M. Iz prikupljenih informacija postoje indicije i za ubojstvo koje se pokušava prikriti samoubojstvom i za samoubojstvo. Tijelo visi na grani drveta oko metar i pol iznad zemlje. Drvo je hrastovo, s ispucanom korom i mjestimično obraslo lišajem. Ako se radi o samoubojstvu samoubojica se morao popeti na drvo da bi vezao uže, stavio ga sebi oko vrata i bacio se s drveta. Ova pretpostavka može biti egzaktno provjerena samo na mjestu događaja. Uz takvu pretpostavku prozirnom ljepljivom trakom treba skinuti eventualne tragove dlačica užeta na rukama; na cipelama i odijelu treba tražiti tragove kore drveta i lišajeve. Od postojanja ili nepostojanja ovih tragova zavisi koja se pretpostavka može eliminirati i u kojem pravcu valja nastaviti u razjašnjavanju događaja.

Ovakve i slične slučajeve mogli bismo redati u nedogled.

Uviđaj u kojemu ne bi došla do punog izražaja njegova dinamična strana, uviđaj koji bi se zaustavio na konstatacijama, a ne bi iskoristio goleme mogućnosti izvođenjem hipoteza i njihovim provjeravanjem za razjašnjenje slučaja — teško da bi se mogao smatrati uviđajem uopće. Suvremeni razvitak kriminalistike pruža sve veće mogućnosti ispitivanja tragova na mjestu kriminalnog događaja, ali samo pod uvjetom da se uviđaj ne shvaća kao golo registriranje činjenica.

31. FIKSIRANJE STANJA UTVRĐENOG UVIĐAJEM

1. Pristup

Sve okolnosti utvrđene u toku provođenja uviđaja treba da budu trajno i u potpunosti sačuvane, tako da nam pružaju potpunu, istinitu i vjernu sliku o događaju povodom kojega je vršen uviđaj. Zadatak fiksiranja pronađenog stanja uviđajem je višestruk:

— da posluži kao materijalni okvir za dalje vođenje istrage;

— da posluži vještaku kao službeni izvor podataka o svim utvrđenim okolnostima važnim za njegov nalaz i vještakovo mišljenje;

— da posluži javnom tužiocu kao izvor spoznaja pri donošenju odluka na koje je zakonom ovlašten (javni tužilac — prema postojećoj praksi — učestvuje u provođenju uviđaja);

— da posluži raspravnom vijeću kao bitna informacija o događaju;

— da posluži drugostepenom vijeću kao izvor informacija pri raspravi povodom uložene žalbe.

Kod nekih krivičnih djela — kao na primjer kod saobraćajnih delikata — bez dokumenata kojima je utvrđeno stanje pronađeno uviđajem nije moguće raspraviti taj slučaj.

Stanje pronađeno povodom uviđaja može se fiksirati:

— zapisnikom o uviđaju kao osnovnim procesnim dokumentom;

— grafičkim prikazom mjesta događaja ili skicom;

— fotoelaboratom koji sadrži logičnim redom izložene fotografije mjesta događaja;

— posebnim metodama fiksiranja pronađenog stanja:

— filmskom kamerom = filmska traka,

— magnetofonom = magnetofonska traka,

— poseban nalaz i mišljenje vještaka, ako je učestvovao u uviđaju i kada za njegov nalaz i mišljenje nisu potrebna naknadna ispitivanja;

— kao sredstvo za plastično prikazivanje pronađenog činjeničnog stanja — osobito ako je ono složeno, a radi se o značajnom krivičnom djelu — može poslužiti m a k e t a naknadno izrađena prema sastavljenim dokumentima.

2. Zapisnik Zapisnik o uviđaju je osnovni procesni dokument. Sastavlja se na osnovi propisa Zakonika o krivičnom postupku (član 77—81) i praktičnih kriminalističko-taktičkih pravila. Redovno se zapisnik sastavlja po uputama suca istražitelja ili ovlaštenog radnika unutrašnjih poslova koji provodi uviđaj. Ako uviđaj provodi predsjednik vijeća ili sudac vijeća, onda oni sastavljaju zapisnik. Zapisnik se sastavlja u toku uviđaja ili neposredno nakon završenog uviđaja. Ne može se dovoljno naglasiti da zapisnik treba da vjerno, potpuno i detaljno registrira sve utvrđene relevantne činjenice i stanja. Metoda i vjernost izlaganja treba da omoguće i onima koji nisu bili na mjestu događaja da stvore predodžbu o događaju i o svim utvrđenim detaljima.

S kriminalističkog gledišta valja podvući da u zapisnik treba da bude detaljno i točno unesen opis svih pronađenih tragova, opis mjesta na kojemu su pronađeni, da li su i kako izuzeti tragovi obilježeni, da li su fotografirani i ubilježeni u skicu, i što je s tragovima učinjeno. Sve izvedene radnje i utvrđene činjenice moraju se također registrirati. U pretežnom broju slučajeva važno je da se u zapisnik unesu i podaci u meteorološkim prilikama u času provođenja uviđaja te izjave svjedoka o vremenskim prilikama u vrijeme samog kriminalnog događaja. U zapisnik se mogu unijeti i relevantne izjave osoba koje u smislu odredaba ZKP-a (čl. 143 stav 3 i čl. 156 stav 7 i 8) mogu prisustvovati uviđaju. U zapisniku treba registrirati i sve utvrđene promjene na mjestu događaja od časa izvršenja krivičnog djela do časa vršenja uviđaja, zatim opis i mjesto na kojemu su pronađeni, ostavljeni, zaboravljeni ili izgubljeni predmeti, te opis i mjesto onih predmeta koji su prema izjavama svjedoka ili oštećenika odneseni s mjesta događaja. Izlaganja u zapisniku treba da su jasna, sistematizirana i potpuna. U praksi se ponekad javlja dilema da li u zapisnik treba unijeti i negativne okolnosti. Ako su negativne okolnosti utvrđene provjeravanjima u toku uviđaja, a njihov je rezultat relevantan za dalji postupak, treba ih unositi u zapisnik.

U toku provođenja uviđaja određene činjenice bit će fiksirane fotografijom i skicom, kao sredstvima koja imaju vizuelne prednosti. I fotografije i skice predstavljaju sastavni dio zapisnika. Radi se o istim činjenicama fiksiranim različitim sredstvima. Zbog toga u tekstu zapisnika valja vršiti povezivanja i upozorenja na detalje u skici i fotografijama, a ne samo konstatirati da se zapisniku prilažu skice i fotografije.

Poznato je da uviđaj kao hitnu radnju može provesti i ovlašteni radnik unutrašnjih poslova, da u tom slučaju sastavlja zapisnik koji dostavlja istražnom sucu, a ovaj ga s potrebnim obrazloženjem o potrebi hitnog poduzimanja uviđaja dostavlja javnom tužiocu (čl. 143 stav 3 ZKP).

Međutim, kada je sudac istražitelj prisutan (a to bi trebala biti redovna praksa) a učinilac krivičnog djela je nepoznat, ili je poznat ali o njegovoj krivnji još nisu prikupljeni dovoljni dokazi pa kriminalističko-operativna služba nastavlja kriminalističku obradu da se utvrdi učinilac ili prikupe dokazi, radnik unutrašnjih poslova koji prisustvuje uviđaju treba da osigura kopiju zapisnika o uviđaju, i da u toku uviđaja pravi bilješke koje će mu omogućiti dalju kriminalističku obradu.

U toku provođenja uviđaja prisutne službene osobe, svjedoci i učesnici u kriminalnom događaju daju izjave, postavljaju pitanja, konstatiraju činjenice ili vrše njihovo provjeravanje. Ove aktivnosti najčešće imaju verbalnu formu, a trajno fiksiranje nalaze u zapisniku o uviđaju. Uzbudljivost situacije, učešće većeg broja osoba, nerijetko i nedovoljna organiziranost na mjestu događaja utječu na to da pojedine izjave izmiču pažnji ili se u određenoj fazi rada ne može pravilno ocijeniti njihovo značenje. Osim toga zapisnik ne bi trebalo opterećivati detaljima koji se mogu kasnije pokazati irelevantnim, no teškoće su upravo u tome što je neki puta vrlo teško u svakoj fazi provođenja uviđaja utvrditi koje su pojedinosti relevantne a koje su irelevantne. Većinu ovih poteškoća moglo bi se otkloniti upotrebom reporterskih magnetofona na koje bi se snimale izjave učesnika. Ovo tehničko pomagalo omogućilo bi sastavljanje kvalitetnijih zapisnika o uviđaju, a u daljem toku istrage omogućilo bi da se po potrebi ponovo saslušaju izjave dane u toku provođenja uviđaja. Kod teških krivičnih djela i kod složene činjenične situacije upotreba magnetofona kao pomoćnog sredstva ima očite prednosti.

3. Grafički prikaz mjesta događaj ili skica Grafički prikaz mjesta događaja ima nekoliko prednosti pred fotografijom: jednostavnost (jer za njegovu izradu nisu potrebni posebni aparati i uređaji) — preglednost (jer omogućava da se istaknu ili registriraju samo bitne okolnosti a zanemare nebitne ili registriraju samo posebnim znakovima) preciznost (jer se izrađuje na temelju izvršenih mjerenja, pa omogućava da se naknadno utvrde relacije između predmeta i veličina predmeta u stvarnosti).

Skica je kriminalističko pomagalo koje omogućava da se objektivno utvrdi činjenično stanje na mjestu događaja; pruža znatne mogućnosti pri provjeravanju izjava svjedoka i okrivljenoga; u toku istrage omogućava sucu

istražitelju da provjeri određene verzije; na raspravi služi kao vizuelno sredstvo u izvođenju dokaza.

Izrada skice prolazi kroz nekoliko faza. Na mjestu uviđaja vrše se točna mjerenja i upisuju u bilježnicu. Na temelju izvršenih mjerenja i grube skice izrađuje se konačni grafički prikaz mjesta događaja. Pri izradi skica može poslužiti jedna od ovih metoda: metoda osovine — metoda koordinatnog sistema, metoda trougla — metoda polarnog koordinatnog sistema. Za izradu skica potreban je ovaj pribor: mjerna traka (25 m), metalni gipki metar, kompas, milimetarski blok, obični blok, ravnala i krivuljari, olovke.

Grafički prikaz mjesta događaja mora odgovarati određenim uvjetima:

— Skice se sastavljaju u određenom manjem omjeru. Uobičajeni omjeri za skice slobodnog prostora su 1 : 5000 i 1 : 1000, a kod zatvorenog prostora 1 : 100 i 1 : 200. Prema okolnostima slučaja može se primijeniti i svaki drugi omjer kojega se mora strogo pridržavati, jer u protivnom skica nema vrijednosti ni smisla. Sva mjerenja moraju se vršiti mjernim trakama, a ne npr. koracima. Na svakoj skici mora biti označeno u kojem je omjeru sastavljena.

— Skica sadrži tumač znakova ili legendu. Preporuča se da se prilikom fotografiranja označe brojevima, slovima, krugovima i strelicama pojedini predmeti ili situacije. Te oznake se istovjetno prenose i na skicu, jer skica i fotografije se međusobno upotpunjavaju.

— Radi orijentacije u prostoru potrebno je na skici označiti strane svijeta.

— Sva mjesta s kojih je vršeno fotografiranje treba da budu ubilježena posebnim znakovima u skicu. Uz znak treba da bude označen i kut pod kojim je vršeno snimanje.

— U skicu se ne unose oni predmeti koji se nalaze na mjestu događaja ali su irelevantni za određeni krivični postupak. Natrpavanje skice nepotrebnim pojedinostima protivurječi njezinoj namjeni.

— U skicu moraju biti ubilježena mjesta pronađenih tragova.

— Usvojena metoda izrade skice mora se primjenjivati dosljedno.

— Svaka skica treba da sadrži datum kada je izrađena, mjesto na koje se odnosi, povodom kojeg krivičnog djela je izrađena, ime i prezime radnika koji ju je izradio. Ove podatke i samu skicu treba da ovjeri pečatom i potpisom službenik koji je vodio uviđaj.

— Prema potrebama skice se izrađuju u obliku: t l o c r t a koji prikazuje širinu i dužinu određenog prostora; p r e s j e k a koji prikazuje visinu i širinu (ili dužinu) određenog prostora; r a z v i j e n e s k i c e koja posebnom tehnikom prikazuje sve tri dimenzije (najčešće) prostorija, tako da je na istoj skici prikazan pod, stijene ili zidovi i strop.

Najsuvremeniji i najtočniji način izrade skica omogućava crtanje skica autografom prema snimkama načinjenim stereo kamerom Wild C-120 ili C-40, kakve su u upotrebi SUP-a Zagreb.

Kod izrade skica šire okolice ili terena u izvangradskom području korisno mogu poslužiti isječci iz topografskih karata, a kada se radi o prostorima u gradu (trgovi, raskršća) isječci iz planova grada.

4. Fotografiranje mjesta događaja i izrada foto-elaborata

Fotografija ima značajne prednosti u trajnom fiksiranju činjenica utvrđenih na mjestu krivičnog čina. Fotografija na određen način predstavlja oblik vještačkog pamćenja i omogućava naknadnu rekonstrukciju događaja. Zbog toga ona predstavlja nužnu

i neophodnu dopunu zapisniku a za sudsko vijeće nadomjestak za neposredna opažanja na mjestu kriminalnog čina. Fotografijom se vrlo uspješno trajno fiksiraju tragovi i mjesto njihova pronalaska te se time omogućava upotreba tragova kao dokaza, jer se osigurava njihova identifikacija i povezivanje s mjestom kriminalnog događaja. Konačno, fotografija baš zato što predstavlja vjernu sliku pronađenog stanja, nakandno pomaže istražitelju da provjerava pojedine iskaze i verzije te da pronalazi dalje mogućnosti u rasvjetljavanju krivičnih djela.

Pri fotografiranju mjesta događaja obično se izrađuje više fotografija. Kao opća šema redoslijeda fotografiranja može se prihvatiti:

— snimanje okolice mjesta događaja — kada je potrebno prikazati prilaze mjestu i pretpostavljeni ili utvrđeni put dolaska ili odlaska učinioca krivičnog djela,

— snimanje šireg mjesta događaja,

— snimanje samog mjesta događaja,

— snimanje detalja, naročito fiksiranje tragova.

Većinu foto-snimaka treba napraviti s dva suprotna stajališta. Mjesta s kojih snimamo treba ubilježiti u skicu. Pri snimanju okoline mjesta događaja treba izrađivati panoramske snimke, a kod snimanja šireg mjesta događaja i mjesta događaja treba snimati s povišenog mjesta. Snimanja s povišenog mjesta ima posebno značenje kod uviđaja saobraćajnih delikata i nesreća. U tu svrhu londonska tvrtka Edwin Snell & Sons LTD konstruirala je uređaj za snimanje iz zraka nazvan Hi-Spy System. Ovaj se uređaj sastoji od terenskog vozila tipa Land — Rover na kojemu je montiran metalni sklopivi stup koji se može podići na visinu od 16 metara. Na vrhu ovog stupa nalazi se televizijska kamera i kamera za snimanje. Snimanje se uz pomoć televizijske kamere vrši sa zemlje. Ovaj sistem snimanja mjesta kriminalnog događaja iz zraka već se primjenjuje u mnogim razvijenim zemljama Evrope, te pomalo postaje sastavni dio opreme za vršenje uviđaja.

Kod snimanja detalja treba se uvijek poslužiti mjernim testom, tj. pokraj predmeta koji se snima staviti mjernu traku. Za snimanje detalja i tragova neka kao primjer posluži saobraćajni delikt. U tom slučaju vrše se snimanja slijedećih detalja: vozila sa sve četiri strane; svako relevantno oštećenje na vozilu; unutrašnjost vozila; posebni utvrđeni tragovi na vozilu; svi relevantni elementi na cesti a posebno tragovi pronađeni na cesti; položaj usmrćenih neposredno nakon događaja; povrede na unesrećenima.

Pri snimanju i izradi fotografija treba se prema okolnostima slučaja služiti svim fotografskim tehnikama i pomagalima: širokokutnim i teleobjektivima, filterima, umjetnom rasvjetom (»bljeskalicama«), a kod niza krivičnih djela (npr. saobraćajni delikti, krvni delikti) i fotografijom u boji. Pri fotografiranju treba se služiti stabilnim stativima kada god je potrebno duže vrijeme eksponiranja. Ako je iskaz pojedinog svjedoka ili učesnika u događaju od posebne vrijednosti za razjašnjenje slučaja, treba na fotografiji šireg mjesta događaja ili mjesta događaja označiti mjesto na kojemu se ta osoba nalazila u času zapažanja onoga o čemu daje iskaz.

Pri snimanju mjesta događaja sve više se primjenjuju specijalne tehnike snimanja koje se zovu m e t r i č k a f o t o g r a f i j a. Potreba povezi-

vanja grafičkog prikaza (skice) i fotografije dovela je do upotrebe posebno konstruiranih fotografskih aparata koji omogućavaju da se izvrše mjerenja udaljenosti i odrede dimenzije predmeta na temelju snimljenih fotografija. Te se fotografije upotrebljavaju pri izradi planova (nacrta-skica) mjesta događaja. Poznate su tri takve tehnike koje se nazivaju prema poznatim kriminalistima koji su ih primijenili i konstruirali odgovarajuće kamere. To su postupci po *Alphonsu, Bertillionu, Robertu Heindlu* i *Henry Wildu*. Bertillionov postupak je najstariji, konstruirana kamera je glomazna i danas se više gotovo i ne primjenjuje. Heindlov je postupak suvremeniji od Bertillionova, kamera je jednostavnija, a mogućnosti grešaka su manje.

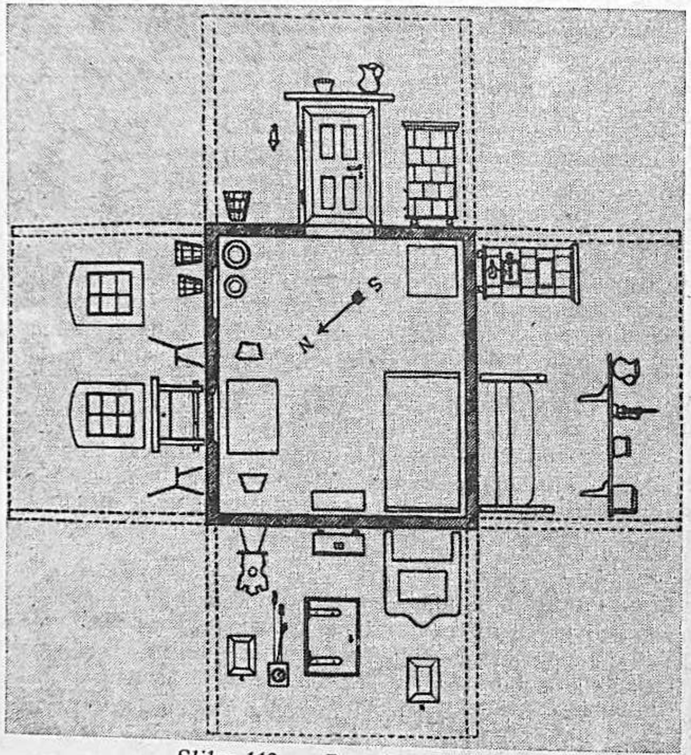

Slika 112 — Razvijena skica

Najsuvremeniji je postupak *H. Wilda,* ali je potrebna oprema za stereofotogrametrijsko snimanje (kako se taj postupak naziva) vrlo skupa, pa to znatno usporava njezinu širu primjenu unatoč velikim prednostima. Za stereofotogrametrijsko snimanje upotrebljavaju se dvije posebno konstruirane stereo kamere (Wild C-120 za vanjska snimanja i Wild C-40 za unutrašnja snimanja) koje se nalaze na istoj baznoj cijevi, jedna od druge udaljena 120 cm odnosno 40 cm, a imaju različito snimalište. Ovaj uređaj omogućava kod tipa C-120 snimanje na udaljenosti od 5 do 80 metara s dopuštenom greškom u prostornim odnosima od 2 cm na 50 metara. Foto-negativi (foto-ploče formata 6,5 x 9 cm) stavljaju se zatim u posebno konstruirani uređaj koji se zove autograf (tip A-40) i posebnim stručnim postupkom izrađuju se skice u točnom omjeru.

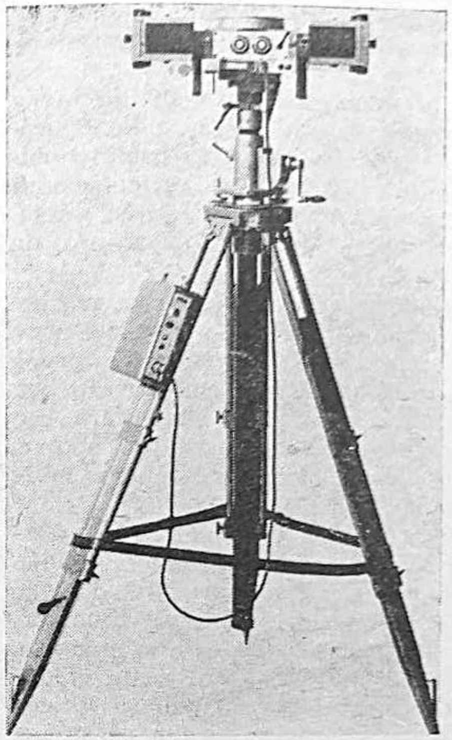

Slika 114 — Kamera Wild C-120 za vanjska snimanja

Slika 113 Kamera Wild C-40 za unutrašnja snimanja

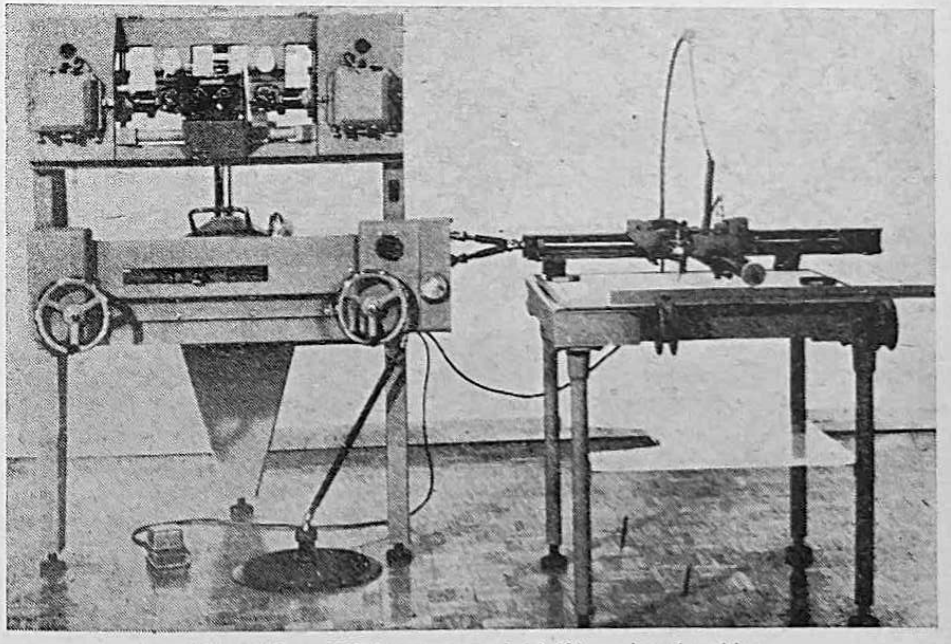

Slika 115 — Wildov autograf (A-40) za izradu skica

Drug *Rudolf Lorencin*, koji je prvi u Jugoslaviji praktično uveo stereofotogrametrijski postupak u Sekreterijat za unutrašnje poslove Zagreba, ističe slijedeće prednosti ovog postupka:

»Snimanje lica mjesta, uključivši i pripremu, zahtijeva znatno kraće vrijeme nego u slučaju klasičnog vršenja uviđaja, bez obzira na konfiguraciju terena gdje se vrši snimanje. Cijeli se postupak svodi na pažljivo obilježavanje tragova pomoću specijalnih kolica, postavljanje orijentacionih repera, izmjere udaljenosti između orijentacionih točaka i zatim snimanja stereo-kamerom. Izvježbanoj ekipi je dovoljno 15 minuta u prosjeku da se obave ove radnje.

Postiže se točnost visokog stupnja prilikom kartiranja situacije, ma koliko konfiguracija terena bila nepovoljna i bez obzira koliko je vozila učestvovalo u udesu. To je bez sumnje najautoritativniji argumenat u prilog primjeni fotogrametrije kod saobraćajnih nezgoda. Mogli bismo navesti bezbroj slučajeva netočne izrade skice od strane kriminalističkih tehničara, kao i više slučajeva u kojima je obrana zbog netočnosti mjera uspjela opovrći navode optužbe. Međutim, skice lica mjesta izrađene na autografu ne može nitko osporiti, jer je njihova točnost neosporna.

Postoji mogućnost rekonstrukcije nekadašnjih stanja na licu mjesta i postavljenje na točno određena mjesta onih predmeta koje kamera zabilježi. To je od osobite važnosti kada se posumnja u nečiju izjavu ili kad netko želi prikazati ranije zbivanje na drugačiji način nego se stvarno zbilo. Dovoljno je tada izuzeti iz foto-arhive negative osporenog događaja, montirati ih u autograf i na očigled eventualnih svjedoka izvršiti restituciju stanja. Što više mogu se pronaći i eventualni drugi sitniji detalji koji su izbjegli pažnji operatera kod prvog kartiranja, ili su smatrani nevažnim pa su izostavljeni iz skice.

Fotografski postupak na licu mjesta omogućuje kriminalističkom tehničaru kvalitetniji i pedantniji rad na pronalaženju tragova i obradi lica mjesta u cjelini. Uzmimo kao primjer klasično skiciranje jedne raskrsnice u koju se ukršta pet ulica. Kriminalistički tehničar utroši oko dvije trećine vremena na mjerenju udaljenosti i unošenju mjera u kroki skicu, pa mu za cjelovitu obradu lica mjesta ostaje ralativno kratko vrijeme.

Slika 116 — Posebna kola za uviđaje SUP grada Zagreba u kojima su smješteni uređaji za stereofotogrameterijska snimanja

Treba reći i to da je dokumentacija koja se kasnije izrađuje za potrebe suda i drugih organa neuporedivo kvalitetnija od one izrađene na stari način«.

Slika 117 — Stražnji dio kola sa svom tehničkom opremom za provođenje uviđaja

I z r a d a   f o t o e l a b o r a t a vrši se po određenim principima čija je krajnja svrha da utvrđeno stanje na mjestu događaja što plastičnije i vjernije prikaže i sačuva. U tu je svrhu potrebno:

— Fotografije snimljene na mjestu događaja podvrći kritičkoj selekciji, što znači da za elaborat treba izabrati samo one kojima se utvrđuju relevantne činjenice. Ostale se ne uništavaju nego čuvaju kao eventualni prilog predmetu (stavljaju se u posebnu omotnicu na kojoj se označi koje snimke sadrži).

— Fotografije se unose u fotoelaborat određenim logičnim redom. Obično se polazi od principa od općeg ka posebnom, te se prema tome najprije stavljaju slike koje prikazuju okolicu (prilazni putevi), pa šire mjesto događaja, pa mjesto događaja i konačno detalje. Ako to konkretne okolnosti zahtijevaju, može se primijeniti i drugi princip, no u svakom slučaju usvojeni princip izlaganja mora biti dosljedno sproveden.

— Svaka slika mora biti opisana, što znači da čitljivo (najbolje pisaćim strojem) treba označiti što slika predstavlja. Pri opisu slika treba se

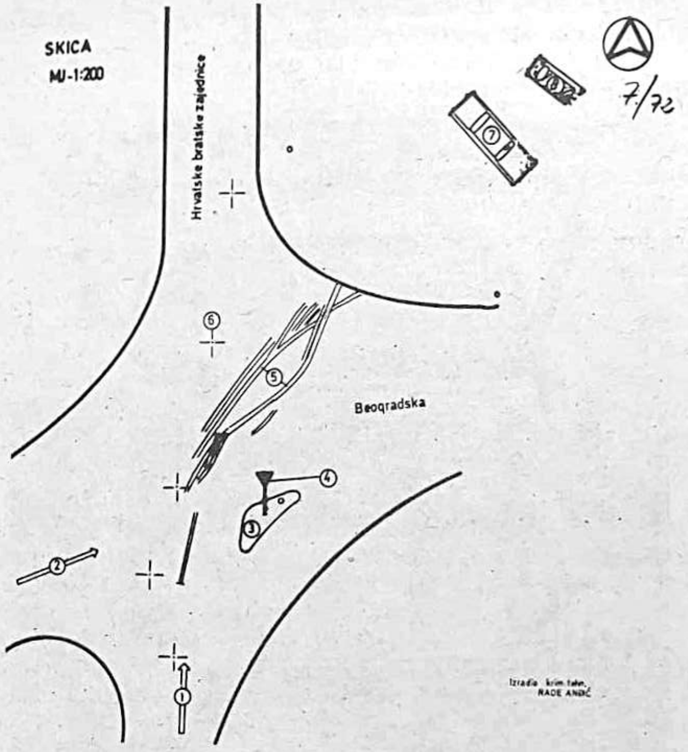

Slika 118 — Skica izrađena autografom

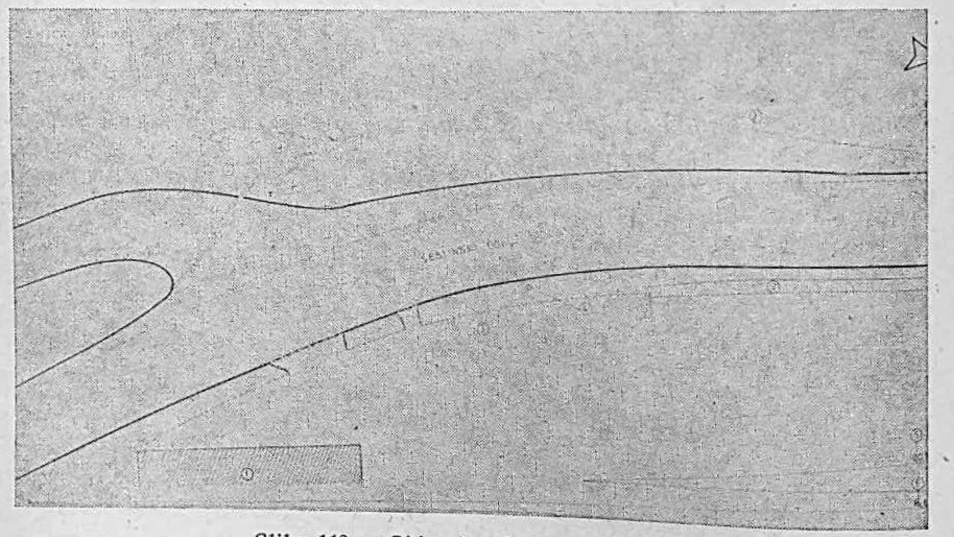

Slika 119 — Skica izrađena autografom

zadržati na bitnim okolnostima. Osim opisa, slike treba i službeno ovjeriti pečatom (ali tako da se ne pokriju pojedini detalji slike). Cio elaborat ovjerava se pečatom i potpisom službene osobe. Svaki fotoelaborat sadrži i broj i oznaku predmeta.

— Budući da fotografije, skice i zapisnik o uviđaju treba da predstavljaju jedinstvenu logičnu cjelinu, međusobno povezanu, potrebno je da se i u fotoelaboratu vrše potrebna povezivanja sa skicom odnosno sa zapisnikom.

— Fotoelaborat po pravilu osim snimaka sadrži i skice odnosno grafički plan mjesta događaja.

Vrlo plastičan način povezivanja fotografskih snimaka i skice primjenjuju neke policije država Južne Amerike. Ta se metoda sastoji u tome da se u središte elaborata stavlja skica, a oko skice stavljaju se fotografije. Svaka se fotografija odnosi na dio skice, tako da imamo i šematski i plastični prikaz nađenog stanja na mjestu događaja.

5. Posebne metode prikaza činjenica utvrđenih uviđajem Složena situacija na mjestu kriminalnog događaja može u znatnoj mjeri otežati da organ krivičnog gonjenja koji nije prisustvovao uviđaju stekne potrebnu predodžbu o događaju. Takva situacija je dosta česta kod saobraćajnih nesreća (bilo cestovnih bilo željezničkih). Zbog toga se u složenim i teškim slučajevima pri utvrđivanju stanja na mjestu događaja pribjegava snimanju fotografskom kamerom. Snimanje kamerom ima dosta prednosti pred statičnom fotografijom. Ako se u toku provođenja uviđaja javi potreba da se izvrši djelomična rekonstrukcija događaja ili provjeravanje određenih verzija — taj dinamičan dio uviđaja vrlo je teško trajno fiksirati statičnom fotografijom, pa se upotrebljava kamera. Njena primjena — mogli bismo reći — bila bi obavezna kod provođenja rekonstrukcije kao posebne radnje. U našoj praksi (a i u svijetu) obično se upotrebljava filmska kamera od 16 mm.

Iako je prvo snimanje foto-kamerom (uviđaja i djelomične rekonstrukcije) u Hrvatskoj izvršeno još 1954. godine — povodom teške saobraćajne nesreće na Mirogoju, kojom prilikom je bilo mnogo usmrćenih — primjena ove tehnike još uvijek izuzetna. Ovo snimanje je izvršio Ivan Lukan. Razlog vjerojatno leži u okolnosti što nema dovoljno specijaliziranih kriminalističkih fotografa.

Sve su češći slučajevi teških krivičnih djela sa složenim činjeničnim stanjem u kojima se na glavnoj raspravi iz fotoelaborata i skica ne dobiva prava predodžba o događaju. Taj nedostatak mogao bi se otkloniti izradom posebne m a k e t e na temelju snimljenih fotografija i skica. Maketa vrlo plastično prikazuje situaciju koja je osnova raspravljanja. Pri izradi makete mora se voditi računa o zahtjevu da svi detalji na maketi moraju odgovarati određenom usvojenom omjeru, jer samo u tom slučaju maketa odražava stvarno stanje na mjestu događaja. S obzirom na činjenicu da maketa sadrži sve tri dimenzije, ona je plastična i vrlo uvjerljiva. U našoj praksi makete se izrađuju sasvim izuzetno. U našem procesu još uvijek dominira verbalizam, čiji nedostaci u sistemu porote još uvijek dolaze do izražaja.

Makete vezane za neka značajna krivična djela i procese imaju posebnu vrijednost u nastavi kriminalistike.

32. REKONSTRUKCIJE I POKUSI NA MJESTU DOGAĐAJA

1. Pojam Rekonstrukcija scene krivičnog djela sastoji se u tome da se na mjestu na kojemu je izvršeno krivično djelo, a na temelju iskaza okrivljenoga, svjedoka, oštećenoga ili drugih učesnika događaja, ili na temelju utvrđenih tragova, pod istim uvjetima kakvi su bili u vrijeme događaja, obnovi tok događaja. Rekonstruirati se može čitav događaj ili njegovi dijelovi. Učesnici u rekonstrukciji (osim službenih osoba) zauzimaju točno onaj položaj na kojemu su se nalazili u času izvršenja krivičnog djela, i ponove radnju koju su u to vrijeme izvršili. Svaka rekonstrukcija ima dvostruki karakter: karakter procesne radnje i operativnog kriminalističkog zahvata, a može se provoditi u svakom stadiju krivičnog postupka odnosno u postupku koji prethodi krivičnom postupku. Rekonstrukcija ima izuzetno značenje kod saobraćajnih delikata. Rekonstrukcija kod saobraćajnih delikata osim općih elemenata svake rekonstrukcije (obnavljanje toka događaja, na istom mjestu, pod istim uvjetima a na temelju tragova i drugih promjena i izjava svjedoka, okrivljenoga, oštećenoga i drugih učesnika) kao posebne elemente sadrži: rekonstrukciju saobraćajne situacije neposredno p r i j e nesreće ili delikta i provjeravanje mogućih uzroka koji su doveli do nesreće. Svaki uviđaj saobraćajne nesreće mora sadržavati određene elemente rekonstrukcije.

2. Kada se vrši rekonstrukcija Mnogobrojni su slučajevi u kojima je korisno provesti rekonstrukciju, pa se pojedinačno ne mogu nabrojiti. Do rekonstrukcije može doći u toku uviđaja ili duže i kraće vrijeme nakon izvršenog uviđaja. Izložit ćemo neke situacije koje upućuju na potrebu provođenja rekonstrukcije za svaki od ovih slučajeva.

a) Razlozi za provođenje rekonstrukcije u t o k u i l i n e p o s r e d n o nakon uviđaja:

— Prije dolaska radnika ovlaštenih za provođenje uviđaja došlo je do nužnih promjena (npr. trebalo je cestu osloboditi za saobraćaj), pa je potrebno uspostaviti prvobitno stanje na temelju tragova i izjava.

— O događaju nema svjedoka, a učesnici su događaja mrtvi — prije i u toku uviđaja potrebno je rekonstruirati događaj.

— Kod saobraćajnih delikata u razjašnjenju činjeničnog stanja najčešće je potrebno utvrditi saobraćajnu situaciju neposredno prije događaja i provjeriti okolnosti vezane za kretanje vozila. Ova provjeravanja, od kojih zavisi uspjeh uviđaja nisu moguća bez djelomične rekonstrukcije u toku provođenja uviđaja.

b) Rekonstrukcija duže ili kraće vrijeme nakon izvršenog uviđaja provodi se u ovim slučajevima:

— Uviđaj je izvršen površno ili nestručno pa su naknadno iskrsle okolnosti koje međusobno protivurječe. Radi njihova provjeravanja i otklanjanja kontradikcija potrebno je sam događaj ili dio događaja rekonstruirati.

— Potrebno je provjeriti istinitost ili točnost važnog iskaza svjedoka ili okrivljenoga, a to nije moguće provesti na drugi način. Na primjer istinitost ili točnost iskaza zavisi od činjenice da li je s mjesta na kojemu se svjedok ili okrivljeni nalazio bilo moguće s obzirom na objektivne prilike vidjeti određeni događaj, ili čuti određeni razgovor, i slično.

— Vještačenje je naknadno određeno a određeni vještak nije učestvovao u uviđaju. Stavljeni su mu na raspolaganje zapisnik o uviđaju, fotografije i skice. Pažljivim pregledom tih dokumenata vještak je ustanovio da oni ne sadrže podatke o pitanjima važnim za vještačenje, ili da u nekim detaljima relevantnim za postupak postoje kontradikcije; da bi se omogućilo vještačenje potrebno je izvršiti rekonstrukciju.

— Nalaz i mišljenje vještaka protivurječe drugim dokazima, a nastale kontradikcije mogu se riješiti samo rekonstrukcijom na mjestu događaja.

— Treba utvrditi da li se događaj odigrao na pretpostavljeni način, pa događaj treba obnoviti u rekonstrukciji. Prema američkoj terminologiji ova vrst rekonstrukcije se naziva fizička rekonstrukcija.

Broj potpunih rekonstrukcija u SR Hrvatskoj kreće se godišnje oko tri stotine. Pretežan broj ovih rekonstrukcija odnosi se na saobraćajne delikte i nesreće, a manji broj na ubojstva (upotreba vatrenog oružja, provjera da li se neka osoba doista nalazila u nužnoj obrani) i paljevine. Kod fingiranih razbojstava i fingiranih provalnih krađa rekonstrukcija često jedina daje egzaktan odgovor. S kriminalističkog gledišta rekonstrukcija može dati vrlo važne podatke za dalje vođenje istrage.

3. Kako se provodi rekonstrukcija Rekonstrukcija treba da utvrdi što se stvarno dogodilo a ne što se pretpostavlja da se dogodilo, ili je vjerojatno da se dogodilo. Za rekonstrukcije je bitno utvrđivanje činjenica. Uspjeh rekonstrukcije zavisi od priprema i provođenja te od potpunog i pravilnog fiksiranja rezultata. Za svaku od ovih faza utvrđena su kriminalističko-taktička pravila:

a) P r i p r e m a n j e rekonstrukcije obuhvaća:

— utvrđivanje činjenica i okolnosti koje treba rekonstrukcijom utvrditi ili provjeriti,

— određivanje mjesta i vremena rekonstrukcije,

— utvrđivanje uvjeta u kojima se rekonstrukcija mora provoditi,

— utvrđivanje metoda koje će se u toku provođenja rekonstrukcije primjenjivati,

— utvrđivanje da li vještaci i kakve specijalnosti treba da učestvuju u rekonstrukciji,

— utvrđivanje načina na koji će se fiksirati tok rekonstrukcije (očita je prednost filmskog snimanja i korištenja reporterskih magnetofona),

— kratka pismena skica plana provođenja rekonstrukcije,

— obavijest okrivljenom, oštećenom, branitelju i javnom tužiocu o mjestu i vremenu provođenja rekonstrukcije.

b) P r o v o đ e n je rekonstrukcije:

— osiguranje mjesta na kojemu će se provoditi rekonstrukcija,

— utvrđivanje i zapisnička registracija pod kojim općim i posebnim uvjetima na mjestu događaja se provodi rekonstrukcija; da li i u čemu ti uvjeti odstupaju od uvjeta pod kojima se događaj stvarno zbio,

— provođenje planiranih radnji,

— utvrđivanje dobivenih rezultata,
— eventualno ponavljanje cijele rekonstrukcije ili njenih pojedinih dijelova — radi provjere dobivenih rezultata.

c) Fiksiranje rezultata rekonstrukcije:

— sastavljanje zapisnika uz eventualno korištenje magnetofonski snimljenih izjava,
— filmovanje toka rekonstrukcije ili primjena drugih fotografskih tehnika,
— izrada plana mjesta događaja (skice),
— obrazloženje primijenjenih metoda i dobivenih rezultata.

d) Taktičke upute:

— Osnova za provođenje rekonstrukcije uvijek moraju biti utvrđeni tragovi, utvrđene činjenice ili izjave učesnika i svjedoka.

— Rekonstrukcija se može vršiti i radi provjere verzije kako se događaj mogao zbiti. I tada se ne može ignorirati tragove, nego od njih polazi, a provjeravanje se odnosi na izjave koje mogu biti subjektivne i odstupati od objektivnih činjenica. Zadatak je rekonstrukcije u ovom slučaju da dokaže da se događaj nije mogao dogoditi na način kako je prikazan u određenim izjavama.

— Uspjeh rekonstrukcije zavisi prije svega od detaljno prostudiranog materijala i jasnoće ciljeva koje treba rekonstrukcijom ostvariti.

— Plan rekonstrukcije treba postaviti elastično, što znači da se bez teškoća može modificirati prema novoutvrđenim okolnostima na mjestu događaja.

— Rekonstrukciju treba vršiti pod što je moguće sličnijim uvjetima kakovi su bili u vrijeme izvršenja krivičnog djela (rasvjeta, vidljivost, doba dana, atmosferske prilike, ista sredstva i predmeti ...).

— Treba maksimalno nastojati da rekonstrukciji prisustvuju okrivljeni, njegov branitelj, oštećeni, svjedoci i predstavnik javnog tužilaštva. U protivnom na glavnoj raspravi mogu iskrsnuti novi prigovori, pitanja i prijedlozi koji mogu dovesti do odgađanja sudske odluke.

— Kada se rekonstrukcija vrši na temelju izjava učesnika i svjedoka, oni u toku rekonstrukcije treba da zauzmu točno onaj položaj na kojemu su se nalazili u vrijeme događaja.

— Mjesto na kojemu su se nalazile žrtve treba markirati crtežom ili još bolje odgovarajućim lutkama.

— Ako u toku događaja postoje različite verzije koje treba provjeriti, provjeravanje se vrši za svaku verziju posebno, a polučeni rezultati odmah se upisuju u zapisnik. U zapisniku treba označiti tko stoji iza određene verzije.

— Rekonstrukcija saobraćajne nesreće ne može se ograničiti na momenat kolizije već je razmatra kao pojavu koja nastaje u vremenu na određenoj dionici puta.

4. Pokusi — istražni eksperimenti

Naše procesno krivično pravo ne poznaje istražni eksperiment kao posebnu istražnu radnju. Naša teorija nije o-vom pitanju posvetila značajniju pažnju. Sovjetski kriminalisti raspravljaju o istražnom eksperimentu i definiraju ga ovako:

»Istražnim eksperimentom se naziva provjeravanje bilo kakvog dokaza putem rekonstrukcije situacije onog događaja na koji se taj dokaz odnosi«.

Dr *Vladan Vasiljević* i drugovi u *»Priručniku za vršenje uviđaja kod saobraćajnih nesreća na putevima«* piše: »Istražni eksperiment uvodi svjesno i planski nove činjenice tokom rekonstrukcije događaja u njegovu strukturu, sa ciljem da se utvrdi koje će djelovanje one da proizvedu«.

U našoj praksi istražni se eksperiment javlja:

— kao sastavni dio pojedinačnih vještačenja a ne kao samostalna radnja,
— kao faza rekonstrukcije,
— kao sastavni dio dinamičnog dijela uviđaja.

U praksi — primijenjeno na saobraćajne delikte — primjeri istražnog eksperimenta bi bili:

— radi provjeravanja brzine kretanja i tragova kočenja s istim vozilom i na istom mjestu — vrši se probno kočenje;

— domet i intenzitet osvjetljenja provjeravaju se na mjestu događaja prema određenim uvjetima;

— vidokrug vozača provjerava se istim vozilom, na istom mjestu i pod istim uvjetima (onaj koji vrši provjeravanje treba da sjedi iza vozača a ne pokraj njega);

— sa stajališta na kojemu se nalazio svjedok u času događaja provjerava se da li je mogao zapaziti okolnosti o kojima svjedoči.

Prema tome, karakteristično je za istražni eksperiment da se promatranje vrši u obnovljenom rekonstruiranom obliku a objekat koji se promatra provjerava se ispitivanjem. Čini mi se da je za istražni eksperiment ipak bitno da služi provjeravanju činjenica koje bi mogle poslužiti kao dokaz.

Provođenje istražnog eksperimenta prolazi kroz iste one faze kao i rekonstrukcija: planiranje i pripreme — provođenje — fiksiranje postignutih rezultata. Za provođenje pojedinih faza vrijedi u osnovi sve ono što je rečeno o provođenju rekonstrukcije. U pravilu kod provođenja istražnog eksperimenta nužno je pojedini pokus ponoviti nekoliko puta i svaki posebno dobiveni rezultat registrirati. Budući da istražni eksperimenti služe provjeravanju određenih činjenica — na taj način se te činjenice pretvaraju u dokaz ili bivaju eliminirane kao dokaz.

33. SPECIFIČNOSTI U PROVOĐENJU UVIĐAJA KOD NEKIH KRIVIČNIH DJELA

1. Pristup

Opća kriminalistička tehnička i taktička pravila o organizaciji i provođenju uviđaja pružaju opći okvir u koji treba ugraditi posebna znanja i iskustva uvjetovana specifičnostima pojedinih krivičnih djela. S kriminalističkog gledišta krivična djela se klasificiraju po ovim kriterijima: pojavni oblici; vrste tragova koji redovno prate ta krivična djela;

specifične radnje koje treba provesti u njihovoj istrazi; način provođenja tih radnji; specifičnosti u fiksiranju utvrđenog činjeničnog stanja na mjestu kriminalnog događaja. Ove specifičnosti pojedinih vrsta krivičnih djela upućuju na potrebe da i u provođenju uviđaja dođu do izražaja.

Kriminalističko-taktička pravila koja proizlaze iz specifičnosti krivičnih djela, a odnose se na uviđaje pri izvršenju tih djela — rezultat su dugogodišnjeg provjerenog iskustva. Kako se radi o krajnje fleksibilnoj pojavi, nužno je prikupljati uvijek nova iskustva i kloniti se krutih šablona.

Za svaku od grupa krivičnih djela o kojima će biti riječi ukazat ćemo na specifičnosti u ovim fazama rada i okolnostima:

A) Specifičnosti u pripremanju i organizaciji provođenja uviđaja;
B) Specifičnosti u provođenju uviđaja;
C) Specifični tragovi;
D) Specifičnosti u fiksiranju stanja pronađenog uviđajem.

2. Saobraćajni delikti

Kod ovih krivičnih djela u organizaciji i provođenju uviđaja valja obratiti pažnju na slijedeće specifičnosti:

A) U pripremama i organizaciji

a) Važnost primjene ovih kriminalističkih načela:

— što b r ž i izlazak na mjesto događaja (da se saobraćajna situacija kakva je bila u času delikta ili nesreće sačuva nepromijenjena unatoč potrebi odvijanja prometa; da promet na cestovnoj površini i atmosferilije ne unište tragove koji bi omogućili rekonstrukciju saobraćajne situacije; da se spriječe zloupotrebe, jer se nerijetko pod izgovorom oslobođenja cestovne površine pomiču vozila i uništavaju tragovi, ili se svjesno vrše korekcije na upravljačkom i kočnom mehanizmu, svjetlima, gumama, itd.);

— t e m e l j i t o s t i u p o r n o s t (rekonstrukcija saobraćajne situacije u času delikta znatno je otežana razaranjima i oštećenjima; očevici uslijed kratkoće vremenskog intervala u kojemu se događaj zbio nisu uvijek u mogućnosti da dadu potpune i objektivne informacije);

— o b j e k t i v n o s t (učinilac saobraćajnog delikta najčešće ulazi u kategoriju neporočnih građana, a nerijetko se radi i o uglednim ljudima. Takva situacija na određeni način impresionira. Učinilac bez obzira na svoj društveni status — ili možda upravo zbog njega — bitno je zainteresiran za takav prikaz situacije koji će biti za njega povoljan. S druge strane, saobraćajni delikti imaju često kao posljedicu teško ranjavanje ili usmrćenje starih ljudi, invalida, djece, pa dolazi do emocionalnog protesta protiv učinilaca takvih krivičnih djela. Pravi izlaz iz ove dileme je objektivno utvrđivanje činjenica a kasnijem postupku treba prepustiti utvrđivanje društvene opasnosti djela i učinioca i izbor adekvatne sankcije).

b) Pri organizaciji d e ž u r n i h ekipa koje će izlaziti na mjesto događaja obratiti posebnu pažnju na slijedeće:

— Službu kontrole saobraćaja — naročito motorizirane patrole — treba tako organizirati da se ona pojavljuje na onim mjestima i u ono vrijeme kada se prema utvrđenim podacima javlja najviše nesreća. Dobra organi-

zacija kontrole spriječit će saobraćajne delikte, a ako ih ne bude spriječila, omogućit će brzu intervenciju. Saobraćajne patrole na terenu omogućavaju daleko bržu intervenciju nego one koje su stacionirane u sjedištu SJS. Dio vozila ovih patrola ima UKV uređaje pa mogu brzo biti dirigirane na mjesto događaja.

— Pri organiziranju stacionirane dežurne službe treba razlikovati radi li se o području sa svakodnevnim ili rjeđim saobraćajnim deliktima. U prvom slučaju preporuča se — s kriminalističkog gledišta — da za provođenje uviđaja kod saobraćajnih delikata djeluju posebne specijalizirane ekipe, jer takvo rješenje omogućava optimalne rezultate.

— U specijaliziranim uviđajnim ekipama i na područjima s velikim brojem saobraćajnih nesreća i delikata sastav ekipa treba da je prilagođen potrebama uviđaja kod saobraćajnih delikata. To znači da učesnici u ekipi treba da budu dopunski školovani, bilo da se radi o kriminalističkim tehničarima ili operativnim radnicima. Voditelj ekipe treba da uvijek ima kod sebe popis i adrese onih vještaka koje će eventualno morati angažirati u toku provođenja uviđaja (liječnik specijalist, stručnjak za motorna vozila, kriminalist specijaliziran za saobraćajne delikte...).

— Tehnička oprema uviđajne ekipe za saobraćajne delikte — unatoč znatnim uloženim sredstvima — još uvijek je deficitarna; posebno: uviđajne ekipe ili nemaju ili ne upotrebljavaju redovno uređaje koji upozoravaju na opasnost; uređaji za osvjetljavanje mjesta događaja noću su nedovoljni ili ih uopće nema; ekipe u većim naseljima ne raspolažu uvijek instrumentima za mjerenje brzine, nagiba ili pada ceste, kao ni instrumentom za probno kočenje; uređaji za snimanje pri umjetnom svjetlu (bljeskalice) nisu uvijek ispravni ili ih uopće nema; osim bijelo-crnog filma ekipa rijetko raspolaže i filmom u boji. Sve ove okolnosti utvrđuju da univerzalna oprema za uviđaje nije dovoljna i da je treba popuniti i prilagoditi potrebama uviđaja kod saobraćajnih delikata.

— Poseban problem predstavlja neorganiziranost i teškoće u osiguranju potrebnih policijskih intervencija (organizirano pružanje prve pomoći, prijevoz povrijeđenih, raskrčivanje ceste, uklanjanje oštećenih vozila, itd.).

c) Treba osigurati rigorozno provođenje svih mjera u prethodnom osiguranju mjesta događaja, što znači osigurati provođenje ovih radnji: prva pomoć nastradalima; dojava; blokiranje mjesta događaja; osiguranje tragova; osiguranje vozila; osiguranje prisutnosti učesnika u događaju; osiguranje prisutnosti svjedoka očevidaca; odstranjivanje znatiželjnika; reguliranje ili usmjeravanje saobraćaja obilaznim putem i omogućavanje uviđajnoj ekipi da radi bez opasnosti od povređivanja. Ako se ne mogu izbjeći promjene na mjestu događaja, prvobitno stanje treba fotografirati, skicirati i obilježiti. Zapisati koje su promjene izvršene. Ako je učinilac saobraćajnog delikta pobjegao, organizirati mjere za njegovo identificiranje i hvatanje.

B) Specifičnosti u provođenju uviđaja odnose se na utvrđivanje općih uvjeta pod kojima se događaj zbio i postupka s učesnicima.

a) O p ć i u v j e t i pod kojima se događaj zbio utvrđuje se ovim detaljima:

— lokacija (opća: npr. raskršće Ulice socijalističke revolucije i Heinzelove — desni kolnik u pravcu Maksimira; posebno: udaljenost izražena u metrima i centimetrima od stabilnih orijentacionih točaka);

— vrijeme događaja (dan, sat i minuta — raspon — prema čijoj je izjavi utvrđeno vrijeme događaja);
— atmosferske prilike (vedro — oblačno — sunčano — maglovito — suho — sniježi — kiši . . .);
— vidljivost (najbolje je izraziti metrima na temelju izvršenog pokusa, a ne općim frazama: dobra, slaba itd.);
— vrsta kolnika (asfalt, betonska podloga, makadam, kocka . . .);
— stanje kolnika (suh — vlažan — mokar — prašan — zaleđen — pokriven snijegom — oštećen . . .);
— širina kolnika (izmjeriti je i izraziti u metrima);
— pravac puta (zavoj lijevo ili desno, dvostruki zavoj, put je prav);
— nagib puta (uzbrdica ili nizbrdica u promilima);
— da li se na putu nalazi pješački prijelaz i da li je obilježen i kako;
— da li se uz put ili na putu nalazi stajalište autobusa, tramvaja, i da li je obilježeno;
— opis signalizacije na putu (njezina ispravnost i adekvatnost);
— objekti uz put (stabla, stupovi, reklame, branici, ograde . . .).

b) U odnosu na učesnike:
— da li je potrebno utvrditi alkoholiziranost učesnika;
— eliminatorna upotreba alkotesta;
— uzimanje krvi i urina radi laboratorijskog pregleda;
— zapisnički utvrditi izjave učesnika da li su u razdoblju od događaja do uzimanja krvi pili alkoholna pića koliko i kada;
— utvrditi i registrirati posebna psihofizička stanja kod pojedinih učesnika ako se pretpostavlja da se radi o šoku ili da bi ta stanja mogla objasniti vladanje nakon događaja;
— utvrditi dužinu vremena koje je vozač proveo za volanom i dužinu prevaljenog puta do časa saobraćajne nesreće;
— ustanoviti kada je vozač uzeo zadnji obrok i kada je zadnji puta i koliko spavao;
— ispitati da li vozač i suvozač boluju od kakve kronične ili akutne bolesti i koje;
— utvrditi da li je vozač uzimao kakove lijekove prije ili za vrijeme vožnje.

C) Specifični tragovi

a) Na kolovozu:
— tragovi kretanja vozila (ostavljaju ih gume, blatobrani, stršeći dijelovi, nečistoća na gumama i donjem dijelu karoserije);
— tragovi zanošenja, klizanja i potiskivanja zakočenog vozila;
— tragovi struganja guma vozila;
— tragovi grebanja metalnih dijelova;
— tragovi kočenja;
— tragovi tekućina, goriva i maziva (vode, AT ulja, pogonskog goriva, antifriza, ulja iz korita motora, ulja iz diferencijala);
— tragovi stakla (fara, vjetrobrana, postranih i zadnjih prozora, leptir-stakla, vanjskih ogledala, pozicionih svjetiljki . . .);
— tragovi boje i laka (vozila, njegovih dijelova, sigurnosnog trokuta);
— tragovi metala (krhotine vozila, spona);

— tragovi živih bića (tragovi hodanja, guranja, vučenja, krv, dlake, odjeća, masno tkivo . . .).

b) Na objektima na putu i pored puta:
— tragovi okrznuća (o kilometarski stup, betonske, kamene ili metalne odbojnike, ograde mostova, električne stupove . . .);
— tragovi preloma (saobraćajnog znaka, telefonskih i telegrafskih stupova, stupova za rasvjetu na trgovima i raskršćima. . .);
— tragovi boje vozila na stupovima, kolobranima, odbojnicima, reklamnim panoima;
— tragovi krivijenja metala odbojnika, ograde mostova, semaforskih stupova;
— tragovi guma na kamenim kolobranima, odbojnicima, propustima vode;
— tragovi oštećenja (zgrada, ograda, drveća);
— tragovi vožnje (preko pločnika, odbacivanje i klizanje na pločniku).

c) Na putnom zemljištu:
— tragovi zanošenja, klizanja i kočenja
— tragovi odronjavanja pod težinom vozila;
— tragovi prevrtanja.

d) Na i u vozilu:
— tragovi ulubljenja branika, blatobrana i karoserije;
— tragovi lomljenja i kidanja: branika, blatobrana, karoserije, brisača, amblema, antene, ogledala, kvaka, kardana, diferencijala, korita motora, ruda prikolice, pedala bicikla, kablova na priključna vozila, crijeva za kočnicu priključnog vozila;
— tragovi oštećenja (hladnjaka, ventilatora hladnjaka, motora, spona, šasije, gibnjeva, mjenjača, table s instrumentima, upravljača, papučica za plin, kočnica, kvačila, sjedišta, prtljažnika, kabine kamiona, guma, točkova, držača za noge na motociklu, upravljača motocikla, okvira bicikla, tablica . . .);
— tragovi stakla (prskanje stakla);
— tragovi boje (brisotine i krhotine);
— tragovi okrznuća drugih vozila i objekata na cesti;
— tragovi otisaka prstiju i dlanova;
— mehanizmi povređivanja u odnosu na raspored i oštećenja u vozilu;
— biološki tragovi (krvi, kose, dlaka, tkiva);
— tragovi zemlje i prašine;
— tragovi tekućina (akumulatora);
— tragovi dijelova drugih vozila u vozilu.

e) Na žrtvama:
— tragovi povreda i mehanizmi nastanka povređivanja;
— tragovi vozila na tijelu i u ranama (staklo, boje, komadići metala, plastike, laka . . .);
— tragovi krvi i tkiva na tijelu;
— tragovi na odjeći i obući (prašina s vozila, boja, staklo, prljavština, kidanje tkanina, oguljotine na obući . . .);
— tragovi puta (kolnika: zemlja, blato, prašina);
— predmeti žrtve (naočale, ženske torbice, sat, knjige, novine, cigarete, mreža za robu, torba za spise, ključevi. . .).

f) Na učiniocu saobraćajnog delikta:
— tragovi upravljačkog mehanizma ili na upravljačkom mehanizmu;
— tragovi povreda i mehanizam njihova nastanka;

— biološki tragovi (krv, kosa, tkiva ...);
— tragovi razbijenog stakla;
— tragovi na odjeći i obući (papučica);
— tragovi za identifikaciju vozača (otisci).

Ovi tragovi kod saobraćajnog delikta su atipični. Utvrđivanje ovih tragova posebno je indicirano kada treba utvrditi tko je stvarno upravljao vozilom i kada se radi o pronalasku odbjeglog vozača.

g) Tragovi koji ukazuju na ispravnost ili neispravnost vozila. Ova ispitivanja ulaze u domenu vještaka za mehaniku vozila. Utvrđuju se samo oni kvarovi koji su relevantni za saobraćajnu nesreću ili delikt. Ispitivanje obično obuhvaća pregled onih mehanizama vozila od kojih zavisi sigurnost vožnje i mogućnost upravljanja: mehanizmi za upravljanje, kočenje, pokazivači smjera, rasvjetni uređaji, lomovi i oštećenja guma.

D) Specifičnosti u fiksiranju stanja pronađenog uviđajem. Kod uviđaja saobraćajnih nesreća pri fiksiranju i registriranju činjenica osim općih pravila i odredaba treba posebnu pažnju posvetiti i slijedećim okolnostima i preporukama:

— saobraćajna situacija mora biti detaljno, potpuno i provjereno istinito fiksirana, jer najčešće predstavlja ključ za utvrđivanje odgovornosti;
— fiksiranje i registriranje utvrđenih tragova zahtijeva posebnu pažnju i savjesnost;
— preporuča se magnetofonsko snimanje izjava učesnika;
— pri snimanju treba se služiti metričkom fotografijom a u složenim slučajevima i stereofotogrametrijom;
— preporuča se upotreba filmske kamere i snimanje detalja u koloru;
— izrada grafičkog plana mjesta događaja (skica) ima značenje prednosti.

Slika 120 — Kod saobraćajnih delikata najbolje je fotografirati po sistemu Hi-Spy — kola sa stupom za snimanje iz zraka

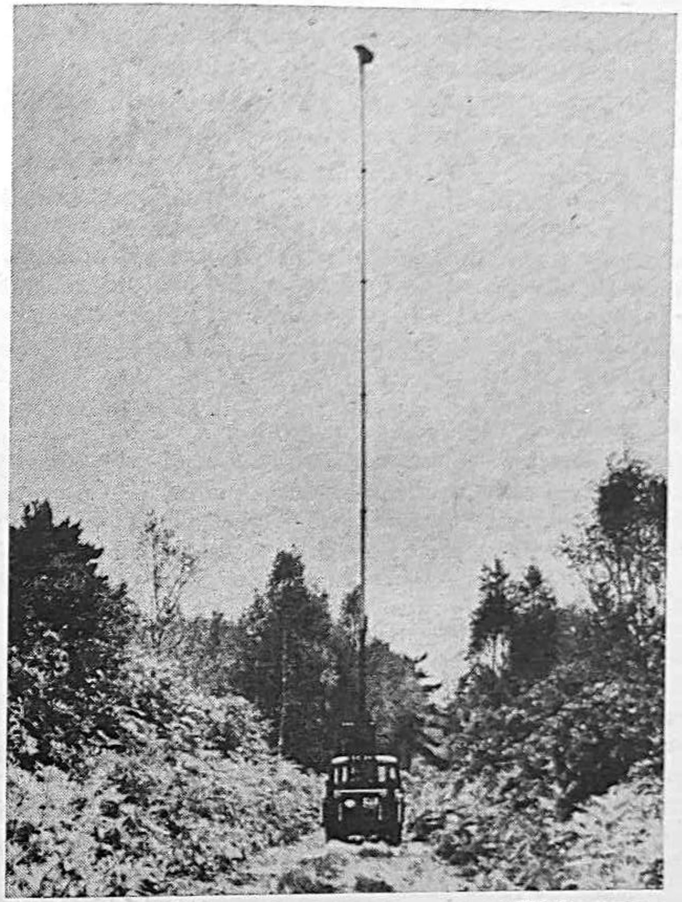

Slika 121 — Hi-Spy sa isturenom kamerom i TV kamerom

3. Provalne krađe. Provalnim krađama najčešće se napadaju ovi objekti: stanovi, ljetnikovci, vikendice, trgovačke prodavaonice, skladišta robe, klijeti i podrumi, izlozi, kiosci, pošte, kampovi kase i trezori, željeznički vagoni, automobili, ormarići u svlačionicama, crkve, itd.

Pri izvršenju ovih krivičnih djela najčešće se kod nas primjenjuju ove metode: uskakivanje kroz otvoreni prozor; uskakivanje uz razbijanje stakla na prozoru; uskakivanje kroz svjetlarnik u WC-u; ulaženje preko balkona s upotrebom i bez upotrebe ljestvica; razvaljivanje brave, lokota i slično; otvaranje vrata sličnim ključem ili otpiračem: isijecanje brave; isijecanje ploha na drvenim vratima; piljenje alke na lokotu; razvaljivanje vrata upotrebom poluge; presijecanje šarnira na vratima; potkopavanje okvira vratiju, izvaljivanje vrata sjekirom, presijecanje željeznih rešetki; uklanjanje crepova na krovu; sječenje platna šatora; vađenje kolčića kojima je šator učvršćen; hladni postupak prodiranja u kase: proglodavanjem, razvaljivanjem, iglama ili prilagođenim ključem; topli postupak prodiranja: upotrebom plamenika za rezanje čelika ili eksplozivom; upotrebom bor-mašine, prasečje noge, balerine; kidanjem

plombe na željezničkim vagonima; skidanje i ponovno stavljanje plombe; otvaranje automobila žicom; prodiranje u automobile kroz leptir-stakla upotrebom izvijača ili sličnih alata, itd.

Analiza izvršenih uviđaja kod provalnih krađa u 1968. godini na području SR Hrvatske pokazala je slijedeće relevantne okolnosti:

Uviđaj je proveden u 89,30% slučajeva provalnih krađa; suci istražitelji učestvovali su u provođenju uviđaja u svega 2,61% ovih krivičnih djela; kriminalistički tehničari učestvovali su u 34,81% uviđaja; u 0,56% provedenih uviđaja pronađeni su upotrebljivi tragovi; pri fiksiranju uviđajem utvrđenog stanja u 13,86% slučajeva izrađene su skice, a u 25,06% fotoelaborati. Očito da ovakvo stanje ne zadovoljava i da bi ga trebalo bitno mijenjati.

Kao specifičnosti u provođenju uviđaja kod ovih krivičnih djela mogli bismo utvrditi:

A) U pripremama i organizaciji:

— obavezan izlazak na mjesto događaja u slučaju provalnih krađa;

— primjena posebne prilagođene tehničke opreme;

— u provođenju uviđaja treba obavezno da učestvuje kriminalistički tehničar i operativni radnik specijaliziran za provalne krađe.

B) U provođenju uviđaja:

— utvrditi da li je provala izvršena sa ili bez upotrebe alata;

— utvrditi elemente važne za kvalifikaciju djela (provaljivanje, uskakivanje, naoružani);

— utvrditi da li je djelovala jedna ili više osoba;

— provjeravati da li se radi o profesionalcu ili prvoprestupniku (a na osnovi primijenjene tehnike, upotrijebljenih sredstava);

— točno utvrditi kakve su vrijednosti odnesene, njihov detaljan opis i diferencijalne osobine;

— u traganju za učiniocem i oduzetim stvarima koristiti se službenim psima;

— u provođenju uviđaja o b a v e z n o se pažljivo ispituje i okolica mjesta događaja, da bi se utvrdio put dolaska i odlaska provalnika.

C) Specifični tragovi:

— tragovi kretanja (utisci ili otisci stopala i obuće; izgažena trava; polomljeno šiblje; tragovi blata i prašine unesene u prostoriju . . .);

— tragovi prodiranja (na vratima, zidovima, prozorima, stropu, podu, svjetlarnicima, na balkonu . . .);

— tragovi koji omogućavaju identifikaciju učinilaca (otisci prstiju i dlanova; tragovi niti i vlakana na žici ograde, žbunju, staklu razbijenog prozora; otkinuta dugmeta i izgubljene stvari; odbačene žigice, opušci, kutije od cigareta i šibica; utisci u blatu . . .);

— tragovi na presumptivnom učiniocu (metalna prašina, tragovi žbuke i cigle, tragovi stakla, tragovi povreda, posjekotine na staklu . . .);

— tragovi alata (otpirača, poluge, izvijača, alata za siječenje, alata za bušenje . . .).

D) U fiksiranju stanja pronađenog uviđajem kod provalnih krađa primjenjuju se uobičajene tehnike.

4. Krvni delikti

U ovu kategoriju krivičnih djela ulaze sva ona djela pri čijem izvršenju su jedna ili više osoba lišene života, ili kada postoji sumnja da je takvo krivično djelo izvršeno. Okolnost da je neka osoba lišena života uvijek otvara kvadrilemu: krivično djelo — samoubojstvo — nesretni slučaj (pad s visine, utapanje, zagušenje plinom . . .) i prirodna smrt pod neuobičajenim okolnostima.

Kriminalistička obrada i istraga ovih krivičnih djela provodi se pod nekoliko nepovoljnih okolnosti:

— Kako se radi o najtežim krivičnim djelima, čije se posljedice ne mogu otkloniti niti popraviti — javnost uporno i odlučno traži da s v a takva krivična djela budu razjašnjena.

— Uviđaj kod ovih krivičnih djela vrši se pod vrlo nepovoljnim uvjetima: obilje krvi, izbodena tijela, prerezani vrat, rasuti mozak, što od učesnika u uviđaju traži da uvijek ponovo savladaju psihičke stresove i fiziološke reakcije. Pri provođenju uviđaja moraju se detaljno i u svim pojedinostima utvrditi sve relevantne činjenice, što praktično znači da je potrebno sabrano, mirno i temeljito kroz duže vrijeme raditi na mjestu događaja. Samo oni radnici koji dokazano mogu u takvim uvjetima kriminalistički raditi i misliti mogu provoditi ovakve uviđaje.

— Efikasnost policije i pravosuđa u najširem smislu najčešće se procjenjuje prema tome koliko je krivičnih djela lišenja života ostalo nerazjašnjeno. Broj nerazjašnjenih krivičnih djela ove vrste u pojedinim državama jako se razlikuje i kreće se od 5 do 40%. U SR Hrvatskoj ovaj postotak se kreće oko minimuma, ali posljednjih godina pokazuje tendenciju porasta.

— Svaka sumnjiva smrt treba da bude objašnjena. Svjetski stručnjaci u toj oblasti smatraju da bi trebalo ispitivati 20% svih smrti ili svaku petu. Ovakav veliki opseg posla u provjeravanju uzroka smrti ukazuje na potrebu svrsishodne organizacije mrtvozorničke službe i potrebi specijalizacije operativnih radnika za kriminalističku obradu i istragu ovih krivičnih djela. Samo u SR Hrvatskoj ima godišnje oko 2000 smrti koje bi trebalo ispitati (ubojstva, čedomorstva, samoubojstva, usmrćeni u saobraćajnim nesrećama, nastradali u drugim nesrećama, itd.).

— Svjetski stručnjak za istrage ubojstava Le Moyne Snyder smatra da se ubojstvo ne može razjasniti bez uviđaja. To mišljenje zastupaju i drugi svjetski kriminalisti.

A) Priprema i organizacija:

— Od kriminalističkih načela posebno valja istaći načelo brzine (»Kada kriminalist dolazi na mjesto ubojstva, njegovi postupci, osobito u prvih 15 minuta, u znatnoj mjeri odlučuju da li će istraga uspjeti ili će ostati bezuspješna« — Snyder).

— U sastav ekipe za uviđaj treba obavezno da uđe operativni radnik specijaliziran za ubojstva, i liječnik, specijalist sudske medicine. S obzirom na podobnost i maksimalnu moguću efikasnost — praksa je liječnike koji učestvuju u uviđaju krivičnih djela lišenja života ovako kategorizirala: liječnik opće prakse — liječnik specijalist sudske medicine i liječnik specijalist sudske medicine — kriminalist, ili kako se u nekim zemljama naziva, policijski liječnik. Sistem policijskih liječnika specijalista sudske medicine ima nekih izrazitih prednosti: oni mogu biti dovoljno operativni i uvijek na raspolaganju, zavisno od potreba slučaja; imaju godišnje veliki broj slučajeva koji ih održa-

va u praksi; dinamični su i operativni, orijentirani na razjašnjenje slučaja a ne čekaju samo laička, često nekompetentna pitanja; osposobljeni su i samoinicijativni u razjašnjavanju događaja; mogu pružiti vrlo značajnu pomoć operativnim radnicima u usmjeravanju u istražnom radu; specijalizacija ovih liječnika obuhvaća i krivično materijalno i procesno pravo, kriminalistiku i kriminologiju, a svoju djelatnost treba da proširc i na biološke tragove.

Ovakav specijalist je najbolja garancija uspjeha.

Sadašnja situacija u pogledu pomoći liječnika specijalista sudske medicine traži da se što prije provedu odgovarajuće organizacione i druge mjere.

— Uviđaj mjesta krvnih delikata i drugih sumnjivih smrti zahtijeva odgovarajuću dopunsku opremu: standardni kovčeg za uviđaj kod ubojstva s potpunim priborom za seciranje; sklopivi stol za seciranje; plahte i vinilske prevlake; pribor za uzimanje i pakovanje bioloških tragova; pribor za uzimanje uzoraka krvi i urina radi utvrđivanja alkoholne opijenosti, itd. Suvremeno rješenje su posebno konstruirana i opremljena kola za uviđaje.

— U prethodnom osiguranju mjesta događaja ima specifičnosti. Na mjestu događaja često dolazi do bitnih promjena (rodbina skloni leš, nerijetko ga opere i presvuče; mjesto da se leš prekrije plahtama, on se uklanja s mjesta događaja, itd.). Ove promjene treba savjesno utvrditi i stalno instruirati javnost da u slučaju pronalaska leša ništa ne treba dirati. Mjesto događaja beziznimno treba blokirati.

B) Provođenje uviđaja:

— Prije nego se prijeđe na provođenje uviđaja mora se o b a v e z n o izvršiti prethodno fotografiranje zatečenog stanja (otvoren prostor — zgrade — prostorije — prilazi — detalji). Do prethodnog fotografiranja ne smije se ništa dirati.

— Ako se događaj zbio u zatvorenoj prostoriji, nitko ne treba da u nju ulazi i bilo što dira dok liječnik specijalist i tehničar ne obave svoje poslove, tj. fiksiraju prvobitno stanje. (Od 1957. dr. *Gorkič* insistira da učesnici u uviđaju, dok se ne fiksira pronađeno stanje, drže ruke u džepovima).

— u provođenju uviđaja nije dopuštena nikakva žurba;

— pregled i fiksiranje mjesta pronalaska oružja kojim je lišenje života izvršeno;

— pregled i fiksiranje položaja leša;

— pregled i fiksiranje tragova na rukama;

— pregled i fiksiranje tragova na odjeći;

— pregled i fiksiranje svih tragova na mjestu događaja;

— obdukcija i utvrđivanje mehanizma povređivanja;

— pregled osumnjičenih (ruku — odijela — eventualnih povreda).

Redoslijed ovih radnji uvjetovan je karakterom događaja.

C) Specifični tragovi:

— Tragovi na l e š u: povrede koje su uzrokovale smrt (rane vatrenog i hladnog oružja, tragovi gušenja, tragovi trovanja, tragovi djelovanja mehaničke sile), tragovi borbe (poderano odijelo i rublje, povrede u samoobrani: sjekotine na ruci kojom se hvatao za nož napadača; ostaci kože ili vlasi kose pod noktima ili u ruci); predmeti i činjenice koje mogu poslužiti za utvrđivanje identiteta nepoznate žrtve (odjeća i obuća, isprave, osobiti znaci, papilarne linije . . .).

— Tragovi koji ukazuju na n a č i n i s r e d s t v o izvršenja krivičnog djela: vrsta oružja ili oruđa (pištolj, revolver, lovačka puška, čaura, zrno, nož, sjekira, toljaga, kamen, uže kod vješanja, kod trovanja kako organi tako i bočice, recepti, tube . . .), tragovi na oružju i oruđu (otisci prstiju, tvorničke i druge oznake po kojima se može identificirati vlasnik ili držalac); specifični tragovi (mrlje krvi, ostaci dlaka i kose, tragovi sekreta . . .).

— Tragovi k r e t a n j a (da li je mjesto pronalaska leša i mjesto izvršenja krivičnog djela; dolazak, kretanje i odlazak s mjesta događaja): stopala, tragovi vozila, tragovi vučenja i prenošenja lešine.

— Tragovi b o r b e na mjestu događaja (razbacane stvari, polomljeni predmeti, ugažena trava, izlomljeno šiblje, komadići odjeće, otrgnuta dugmeta . . .).

— Tragovi na učiniocu i kod u č i n i o c a: prskotine krvi, tragovi barutnih plinova i neizgorenih čestica kod upotrebe vatrenog oružja; tragovi borbe na odijelu i povrede na licu i tijelu; tragovi prašine i krvi na obući; upotrijebljeno oružje ili oruđe; oduzeti predmeti.

— Kao s p e c i f i č n i tragovi ističu se: mrlje krvi, položaj lešine, pomicanje lešine; mjesta s kojih se zrno vatrenog oružja odrazilo; zrna u zidu, stropu i podu; izgubljeni i odbačeni predmeti.

D) Pri fiksiranju pronađenih tragova i utvrđenih činjenica treba insistirati da se osim crno-bijele fotografije upotrebljava i fotografiranje u boji (naročito detalja). One dijelove uviđaja koji sadrže izrazita obilježja rekonstrukcije, treba snimiti filmskom kamerom. Kod složenih činjeničnih stanja kori-

Slika 122 — Specijalna kola sa svom tehničkom opremom za uviđaje kod ubojstava (SR Njemačka)

sno je poslužiti se tehnikom Wildove stereofotogrametrije. Pri fiksiranju i pakovanju tragova (posebno bioloških) valja koristiti stručnu pomoć prisutnog liječnika specijalista.

5. Paljevine i požari Koliko je značenje požara i paljevina za narodnu privredu pokazuje podatak da je u razdoblju 1966—1970. u SR Hrvatskoj bilo 13.804 značajnijih požara koji su prouzročili 320 miliona dinara štete (ili 32 milijarde starih dinara). Štete prouzrokovane turističkoj privredi šumskim požarima praktično su neprocjenjive.

Kriminalistička služba i istraga ne ispituje sve požare. S obzirom na uzroke požara oni se mogu podijeliti na tri velike grupe:

— Požari nastali uslijed prirodnih uzroka (udar groma, potresi, utjecaj sunčanih zraka, životinje kao prenosnici požara . .). U ovim požarima čovjek ne učestvuje ni indirektno niti za njih može snositi odgovornost radi nehata.

— Slučajni ili nehatni požari (samozapaljivanje, iskre iz lokomotive, građevinski nedostaci, neopreznost pušača, loženje vatre u šumi, igra djece . . .). Kod ovih požara čovjek može snositi odgovornost zbog nepažnje, nesavjesnosti ili nepoduzimanja vatrozaštitnih mjera . . .

— Namjerni kriminalni požari ili paljevine izazvane svjesnom i voljnom ljudskom aktivnošću, iz različitih pobuda, prema raznim objektima i na razne načine.

Odgovor o kakvoj se vrsti požara radi nije moguć bez uviđaja. Prema anketi provedenoj u SR Hrvatskoj u 1968. godini uviđaj je proveden kod 79,39% paljevina (od toga bez učešća kriminalističkog tehničara 46,46%) i kod 30,86% požara (od toga bez učešća kriminalističkog tehničara 64,98%). Prilikom izvršenih uviđaja kod paljevina izrađeno je skica u 52,56% uviđaja, a fotoelaborata kod 47,07% uviđaja. Kod uviđaja požara situacija je još nepovoljnija (11,13% skica i 27,37% fotoelaborata).

A) Pripreme i organizacija

— Problem visokokvalificirane, stalne službe za uviđaj i vještačenje u složenim slučajevima (npr. u Jugoplastici, požari na brodovima), unatoč nastojanju Vatrogasne škole i Zavoda za protupožarnu zaštitu u Zagrebu — nije riješen na zadovoljavajući način.

— U sastav ekipe koja će provesti uviđaj prema okolnostima slučaja treba da uđu: specijalizirani radnici unutrašnjih poslova, vatrogasni stručnjaci, specijalizirani kemičari, specijalizirani inžinjeri elektrotehnike, specijalizirani inžinjeri građevinarstva, specijalizirani biolog i vodič službenog psa kod požara na selima i otvorenim prostorima. Razumljivo je da će sastav ekipe varirati prema događaju. No organizaciono i stvarno treba da postoji mogućnost da se po potrebi može pozvati odgovarajući stručnjak.

Standardna tehnička oprema za provođenje uviđaja treba da sadrži i ambalažu za prikupljanje i sredstva za obilježavanje prikupljene gareži i drugih ostataka, alate za demontiranje električnih vodova i uređaja, sonde za ispitivanje topline u nagomilanim samozapaljivim tvarima, indikatore za prikupljanje plinova . . .

B) Provođenje uviđaja

— Kod ovih krivičnih djela više nego kod bilo kojih drugih od prikupljanja dokaza na mjestu događaja ovisi da li će slučaj biti rasvijetljen ili neće.

— Posebna je okolnost da vatra uništava tragove, a od vatre pošteđeni tragovi bivaju uništeni sredstvima gašenja i učešćem velikog broja ljudi u gašenju požara.

— Pretjerana žurba na mjestu događaja stvara zbrku i otežava smišljeni rad. Zbog toga je uvijek potrebno prethodno uočiti cijelu situaciju, a tek nakon toga pristupiti metodičnim istraživanjima.

— Osnovna taktička metoda je metoda e l i m i n a c i j e pojedinih uzroka požara.

— Mjesto događaja treba podijeliti na odsjeke i svaki odsjek pažljivo i sistematski pregledati.

— U toku provođenja uviđaja treba odlučno odstraniti sve one osobe koje ne učestvuju u uviđaju.

— Utvrđivanje da li se radi o paljevini ili požaru zavisi od utvrđivanja uzroka požara, a to često prelazi mogućnosti i znanje operativnih kriminalističkih radnika i sudaca istražitelja, pa u rad na uviđaju treba obavezno uključiti odgovarajuće specijaliste.

— U toku uviđaja treba pažljivo ispitati širu okolicu radi pronalaska tragova (stopala, odbačeni zapaljivi predmeti . . .).

— Utvrditi i zabilježiti sve faze požara: brzinu širenja požara, vrsta, količina i boja dima i plamena; mirisi; atmosferske i meteorološke prilike: vjetar, oborine, atmosferski elektricitet, temperatura zraka.

— Uz pomoć stručnjaka utvrditi žarište požara i detaljno ga pregledati uz izuzimanje svih tragova.

— Ako stoji pretpostavka da je do požara došlo uslijed nepravilno izvedenih ili dotrajalih električnih instalacija, nedostataka u konstrukciji i funkcioniranju peći i dimnjaka, ili uslijed drugih propusta u vatrozaštitnim mjerama — odmah na mjestu događaja izvršiti pregled uz suradnju odgovarajućeg stručnjaka.

C) Specifični tragovi

— Na širem području mjesta događaja mogu se naći: tragovi stopala, kopita, bicikla, motornih vozila; odbačene boce, kante i druge posude; tragovi prenošenja slame, sijena, iverja, kučine, papira . . .

— Na zgarištu, i to pretpostavljenom žarištu požara: tragovi paljenja: upaljači, fitilj, svijeće (rastopljena svijeća upija se u podlogu na kojoj je stajala) — požarni ostaci; benzin (dodaci koji se stavljaju u benzin radi povećanja oktana, npr. olovni tetraetil) tragovi pepela, tragovi gareži na gredama — tragovi plinova(ugljikovodik koji ostaje u zraku nakon izgaranja nafte, petroleja, može se uzeti posebnim dregerovim aparatom ili J. W. indikatorom za aromatske ugljikovodike) — tragovi mrlja na podu — ostaci električnih vodova i žica (ispitivanjem bakarnog oksida na žici može se ustanoviti da li je talenje žice nastalo kao posljedica požara ili ga je izazvalo).

— Uzorci materijala za koji se smatra da je u njemu došlo do samozapaljenja (u sijenu npr. mikrobiljni procesi pri djelovanju bakterija ili kemijske reakcije raspadanja).

— Kod osumnjičenog: materijali koji dokazuju njegovu prisutnost na mjestu požara (stopala, otisci papilarnih linija, izuzetna polica osiguranja, novac); materijali koji dokazuju manipuliranje zapaljivim tvarima (slama, ulje, nafta); tragovi koji dokazuju dodir s vatrom (opekotine, ogarotine na odijelu, osmuđene dlake ...).

D) Specifičnosti fiksiranja pronađenog stanja

— Zapisnik o uviđaju treba da sadrži znatno više podataka nego je to uobičajeno kod drugih krivičnih djela. Stručnjaci Zemaljskog kriminalističkog ureda u Stuttgartu, *Dorsch* i *Vass*, predlažu da se prikupe odgovori na oko 40 pitanja, inače neuobičajenih kod drugih krivičnih djela.

— Izizumanje i postupak s pronađenim tragovima mora biti detaljno unesen u zapisnik (a prema okolnostima i fotografiran i unesen u skicu).

— Plan mjesta događaja izrađuje se kao opći plan a zatim kao plan svake pojedine prostorije.

— Pri fotografskom fiksiranju preporuča se filmovanje i upotreba filma u boji u određenim fazama i požara i provođenja uviđaja.

* * *

Specifičnosti uviđaja kod drugih vrsta krivičnih djela nisu takvog opsega i karaktera da bi ih trebalo posebno izlagati — ako se ne želi ponavljati određena opća načela. O njima treba da bude riječi u taktici istrage pojedinih vrsta krivičnih djela.

III. OSNOVE KRIMINALISTIČKE TAKTIKE

34. REAGIRANJE NA ZLOČIN I ORGANIZACIJA SUZBIJANJA ZLOČINA

1. Mehanizam reagiranja na zločin

Na krivična djela reagiraju i pojedinci i društvo. Oblici i intenzitet toga reagiranja su različiti i kod pojedinaca zavise (pretežno) od konkretnog odnosa toga pojedinca prema konkretnoj žrtvi ili učiniocu, a kod društva (pretežno) od stupnja društvene opasnosti konkretnog krivičnog djela i učinioca. Na osnovi ovih konkretnih odnosa mehanizam reagiranja na zločin nije jedinstven nego zavisan od posebnih odnosa koji postoje između pojedinca i društva, s jedne strane, i kriminalca, s druge strane. Zavisno od tih konkretnih odnosa moguće je ukazati (šematski) na pet različitih specifičnih osnovnih reagiranja, i to:

a) Žrtva (oštećenik) krivičnog djela reagira neposredno i subjektivno. Oštećenik prisiljen da trpi posljedice krivičnog djela psihološki opravdano reagira talionskim zahtjevom: zlo za zlo; sklon je da zahtijeva drastičnu kaznu i često pokazuje malo smisla da se u konkretnom slučaju primijene načela kaznene politike kao što su: humanitarnost, reedukacija i resocijalizacija. Njegovo reagiranje prema konkretnom učiniocu vrlo često je strože od društvenog reagiranja. Ovakav stav se često transponira i ubuduće na istovrsnu kategoriju delikvenata.

b) Bliža okolina žrtve, vezana uz žrtvu odnosima rodbinstva, prijateljstva, ljubavi ... reagira posredno ali emotivno. Napad upravljen na njima bliskog oštećenika oni na izvjestan način doživljavaju kao napad na njih same. Što je krivično djelo teže, to oni emotivnije reagiraju, i u svome zahtjevu za oštrim kažnjavanjem gotovo se identificiraju s oštećenikom.

c) Reagiranje zločinca na vlastiti zločin je vrlo složeno i zavisi od čitavog niza faktora: ličnosti delikventa, motiva djela, posebnog odnosa prema žrtvi, vrste krivičnog djela, itd. Njegov odnos prema kazni za izvršeno krivično djelo kreće se od frojdovski objašnjene težnje motivirane samokažnjavanjem do poricanja društvu svakog prava na represiju. Jednom re-

habilitirani, nakon izvršene sankcije često manifestiraju izrazitu blagost prema određenoj kategoriji delikvenata ili prema delikventima za određena krivična djela.

d) B l i ž a o k o l i n a d e l i k v e n t a, ako je uz njega emotivno vezana, pretežno usklađuje svoje reagiranje reagiranju delikventa i po pravilu je sklona da u konkretni slučaj unese više »razumijevanja« nego u slične, za nju indiferentne slučajeve, i smatra potrebnim da se na ovaj »slučaj« primijene sve olakšavajuće okolnosti koje ne vidi kod drugih sličnih slučajeva. Ovo nenapuštanje delikventa u njegovim najtežim trenucima može imati i u pravilu ima pozitivno penološko djelovanje, što u toku izvršenja sankcije treba koristiti u reedukaciji i resocijalizaciji.

e) Reagiranje d r u š t v a na zločin manifestira se kao pravno neodobravanje, a motivirano je reagiranjem na narušavanje određenih društvenih odnosa i opasnošću ponavljanja narušavanja društveno utvrđenih odnosa. Opasnost od ponavljanja krivičnih djela u svijesti pojedinih članova društva javlja se kao strah da i oni ne bi postali žrtva krivičnih djela. Većina članova društva nisu ni delikventi ni žrtve krivičnih djela pa je njihovo reagiranje lišeno subjektivne neposrednosti i oštrine, iako ni ono nije sasvim objektivno. Za oblike i intenzitet reagiranja društva nisu bez značenja ni profesionalne devijacije onih članova društva koji po svojem pozivu dolaze u neposredni kontakt s kriminalitetom i njegovim suzbijanjem. Naše društvo svoj načelni stav o svrsi društvenog reagiranja na krivična djela formiralo je u članu 3 Krivičnog zakonika:

»— sprečavanje društveno opasne djelatnosti;
— sprečavanje učinioca da ne čini krivična djela i njegovo popravljanje;
— odgojni utjecaj na druge da ne čine krivična djela;
— utjecaj na razvijanje društvenog morala i društvene discipline građana«.

Iz ovako motiviranog društvenog reagiranja i iz potrebe zaštite određenih društvenih odnosa proizlazi i odlučni zahtjev društva za prevencijom krivičnih djela.

2. Mehanizam suzbijanja zločina

Mehanizam suzbijanja zločina vrlo je složen i determiniran određenim društvenim uređenjem i dominantnim društvenim odnosima i shvaćanjima građana. Uz sve različitosti u pojedinostima, mehanizam suzbijanja zločina pokreću dvije osnovne poluge:

a) P r e v e n c i j a, koja obuhvaća sve one mjere koje su upravljene na to da se spriječi izvršavanje krivičnih djela, kao i razvijanje i manifestacije latentnih kriminogenih sklonosti pojedinih članova društva. Preventivne mjere ne vezuju se samo za pojedino krivično djelo, nego za potencijalnu društvenu opasnost od kriminaliteta.

Za provođenje efikasnijih preventivnih mjera i određenom društvenom uređenju adekvatne kaznene politike potrebno je da budu ispunjeni slijedeći uvjeti:

aa) Znanstveno poznavanje kriminaliteta i kriminalaca naročito etiologije kriminogenih situacija i kriminogenih podražaja, da bi se ti i takvi podražaji i situacije planski i organizirano otklanjali. Za znanstveno upoznavanje kriminaliteta od bitnog značenja je izučavanje i razvijanje kriminologije.

ab) Takva organizacija i kvaliteta službe javne sigurnosti (policije) da bude sposobna da brzo i u što većem postotku otkrije krivična djela i njihove učinioce te da je u stanju organizirati takav sistem mjera i kontrole koji znatno otežavaju vršenje krivičnih djela. Općenito se smatra da je brzo otkrivanje i hvatanje delikvenata jedna od najefikasnijih preventivnih mjera. Da bi se ostvario ovaj zahtjev potrebno je sistematsko izučavanje raznih policijskih sistema, stalno podizanje stručnog nivoa radnika javne sigurnosti te elastično i svrsishodno pronalaženje odgovarajućih organizacionih oblika.

ac) Odgovarajuće društveno-ekonomsko uređenje koje omogućava da se provedu ekonomske, socijalne, mentalne i higijenske mjere u ograničavanju kriminalnih poticaja. Društveno uređenje u kojemu vlada sistem klasne eksploatacije zapliće se u nerazrješive unutrašnje suprotnosti, jer, s jedne strane, samo po sebi rađa kriminogene situacije, i gotovo kriminalnom psihologijom izraženom u životnom geslu: »nešto za ništa« — a s druge strane poduzima niz preventivnih i represivnih mjera za suzbijanje onih krivičnih djela koje smatra posebno opasnim. Uslijed ovih bitnih unutrašnjih suprotnosti mnoge mjere klasnog društva u suzbijanju kriminaliteta postaju palijativne. No, ni u socijalističkom društvu problem nije jednostavan jer se često optimistički nerealno i neznanstveno očekuje brzo i mehaničko »odumiranje« kriminaliteta.

ad) Provođenje odgojnih i medicinskih mjera radi odgajanja i liječenja društveno opasnih pojedinaca.

ae) Mobilizacija društvenih snaga i faktora u provođenju određenih i usvojenih preventivnih mjera.

b) R e p r e s i j a je skup zakonskih i drugih mjera koje se primjenjuju protiv pojedinaca ili grupe, koji svojom djelatnošću i težnjama ugrožavaju sigurnost građana, društvene zajednice i države. Za razliku od preventivnih mjera represivne mjere upravljene su protiv određenog učinioca krivičnog djela. Budući je pojedinac svojim vladanjem ili djelatnošću ugrozio ili narušio određene društvene odnose (izvršio krivično djelo), to se kao reakcija na njegovo djelo javlja represija. U mehanizmu suzbijanja zločina i sama represija ima odgovarajuće preventivno djelovanje. I u uspješnom provođenju represije kriminalistika zauzima značajno mjesto.

3. Opći faktori suzbijanja zločina

Faktori od kojih u prvom redu zavisi ograničavanje kriminaliteta u suzbijanju zločina jesu:

a) krivično zakonodavstvo,
b) služba unutrašnjih poslova (javna i državna sigurnost),
c) pravosuđe,
d) sistem izvršenja sankcija.

a) Z a k o n o d a v s t v o kao faktor suzbijanja zločina. Protivno pravnom načelu »da nepoznavanje zakona nikoga ne oslobađa odgovornosti«, da bi zakonodavstvo moglo preventivno djelovati nužno je da građani unaprijed znaju što je dopušteno a što je zabranjeno i što predstavlja krivično djelo. S obzirom na svijest građana o tome što se smatra krivičnim djelom, sva se krivična djela mogu podijeliti u tri kategorije:

— krivična djela za koja s v i znaju da su krivična djela (npr. krađa, razbojstvo, ubojstvo),

— krivična djela za koja v e ć i n a građana zna da su krivična djela (npr. kleveta, laka tjelesna povreda, zaraza spolnom bolešću),

— krivična djela koja samo s t r u č n j a c i poznaju kao takva (npr. pojedina krivična djela protiv narodne privrede).

Švedski kriminolog *Olaf Kinberg* u studiji *»Réflexions critiques sûr la prévention«* (Kritička razmatranja o prevenciji) ukazuje na osnovne aspekte djelovanja zakona na građane:

— Zakon djeluje zastrašujuće. Prema tome, što je zakon stroži trebao bi izazvati veći strah i imati jače preventivno djelovanje. Povijesna ispitivanja izvršena u tom pravcu demantirala su takova shvaćanja. U Velikoj Britaniji XIX. stoljeća bilo je 200 krivičnih djela kažnjivih smrću a smrtne kazne su se izvršavale javno. Svaki pokušaj da se za neka krivična djela ukine smrtna kazna nailazio je na oštar otpor. (Npr. »Kada se u domu lordova pretresao prijedlog za ukidanje smrtne kazne zbog krađe pet šilinga izvršene u nekom dućanu, lord vrhovni sudac Ellen Borough upozorio je Dom da se čuva prijedloga zakona koji je pun opasnosti po pravo vlasništva«). Unatoč ovakovim drakonskim mjerama porast kriminaliteta nije spriječen. Slična je situacija utvrđena i u drugim zemljama.

— Strah od sankcije ima samo onda efekta ukoliko se delikventi brzo i efikasno hvataju. Svaki neuspjeh u otkrivanju delikventa na izvjestan način ga učvršćuje na njegovu kriminalnom putu. Prema tome, preventivno djelovanje zakona više dolazi do izražaja u njegovoj uspješnoj primjeni nego u njegovoj strogosti.

— Zakon treba da dovede do spoznaje o određenim društvenim vrijednostima. Međutim, takve spoznaje se najteže formiraju kod profesionalnih delikvenata koji su društveno najopasniji. Ispitivanja američkog kriminologa *Sutherlanda (»Kriminalci bijelih ovratnika«)* pokazuju da shvaćanja određenih društvenih grupa i trulenje eksploatatorskog društva čine da prevladavaju shvaćanja protivna krivičnom zakonu. Otpor određenog društva ili određene društvene grupe protiv pojedinih stavova krivično-pravnih propisa dovodi do njihova neprimjenjivanja ili izmjene (kažnjavanje za pobačaj, preljub, sodomiju).

— Zakon pod određenim uvjetima može imati i demoralizatorsko djelovanje. Tako preveliki broj krivično-pravnih propisa slabi djelovanje osuda. Preveliki broj osuđenih čini da neporočnost prestaje biti pravilo, što bitno slabi preventivnu moć osude. Kod sve većeg broja osuđivanih javno mnijenje se okreće u prilog osuđenih.

— Zakon na različite ljude djeluje različito: na najispravnije građane ima najveće djelovanje — a upravo kod njih je takvo djelovanje najmanje potrebno. Kod najgorih i opterećenih kriminalnom prošlošću ima najmanje djelovanje, iako bi kod njih preventivno djelovanje bilo najpotrebnije i najpoželjnije.

— Što je zločin teži to je veća otpornost pojedinaca prema njegovu izvršenju. Između stupnja otpornosti prema izvršenju krivičnog djela i težine krivičnog djela postoji međuzavisnost. U šemi: ubojstvo — provala — krađa — uvreda, stupnjevana je i jačina otpora.

Iz izloženog proizlazi: da se precjenjuje preventivno djelovanje zakona; da brojnost krivičnih djela i strogost kazni može imati i negativan učinak na sprečavanje zločina; odredbe krivičnog zakonodavstva treba da idu u korak s odgovarajućim ekonomsko-socijalnim mjerama.

b) S l u ž b a s i g u r n o s t i kao faktor suzbijanja krivičnih djela. Pojedine države imaju različitu organizaciju pravosuđa; različito krivično-materijalno i procesno zakonodavstvo; šire ili uže procesne garancije; različita šira ili uža ovlaštenja i organizaciju službe unutrašnje sigurnosti (policije). Jedno je, međutim, izvan diskusije: služba javne sigurnosti je jedan od b i t n i h faktora u suzbijanju krivičnih djela. Danas je i u teoriji i u praksi usvojeno da nema i da ne može biti uspješne borbe protiv kriminaliteta bez znanstveno organizirane, stručno osposobljene i od građana kontrolirane službe javne sigurnosti. Zloupotrebe što ih klasno društvo, diktatorski režimi, narodu nametnuta klika ili korumpirani političari vrše sa službom sigurnosti — ne isključuje potrebu službe sigurnosti nego nameću zahtjev da ta služba bude tako organizirana i kontrolirana da zakonito služi interesima naroda.

Položaj, zadaci i organizacija naše službe unutrašnjih poslova (javne i državne sigurnosti) regulirani su posebnim zakonima. Tim zakonima utvrđeni su poslovi koji su povjereni službi unutrašnjih poslova, među kojima istaknuto mjesto zazuzima suzbijanje kriminaliteta (preventivno i represivno). Da bi služba unutrašnjih poslova mogla izvršiti zakonima propisane zadatke — potrebna je

— svrsishodna organizacija službe,
— suvremena tehnička opremljenost,
— stručni kadrovi,
— djelotvorna suradnja s građanima.

Da bi se postigla s v r s i s h o d n a o r g a n i z a c i j a unutrašnjih poslova treba je organizirati na načelima znanstvene policije i uz primjenu znanosti o upravljanju. To nije jednostavan zadatak. Iskustva suvremenih država mogu se upotrijebiti samo djelomično i uvjetno. Nema nikakvog recepta prema kojemu bismo mogli graditi službu javne sigurnosti adekvatnu položaju i ulozi građana u samoupravnom socijalističkog društvu. Nju treba postepeno izgrađivati. Na žalost u tom pravcu kod nas još nisu provedena ozbiljnija znanstvena istraživanja.

S pozicija ustavom garantiranih prava i interesa građana (što shvaćam kao istovremenu zaštitu okrivljenika procesnim garancijama, ali i socijalističkih građana od kriminalnih napada) i vitalne potrebe istih tih građana da se zaštiti i njihova socijalistička samoupravna zajednica — otvara se značajno pitanje: do koje mjere, kod kojih zadataka i s kakvim ovlaštenjima treba provoditi princip decentralizacije odnosno centralizacije. Poznato je da kriminalitet ne poznaje lokalne, pokrajinske i republičke granice (a nerijetko ni državne granice ne predstavljaju neku značajnu prepreku) pa načela na kojima je služba organizirana moraju voditi računa o toj okolnosti, ali i okolnosti da usvojeni ustavni amandmani utvrđuju načelo decentralizacije i samoupravljanja u društveno-političkim zajednicama, proizvodnim poduzećima, ustanovama i svim drugim oblicima javnog društvenog života. Orijentacija na samoupravne dogovore (gdje ne postoje opća zakonska reguliranja) treba da osigura takvu službu unutrašnje sigurnosti koja će efikasno štititi ustavom utvrđena osobna, imovinska i politička prava i interese građana i njihove socijalističke samoupravne zajednice, osigurati pravni poredak i mir, onemogućavati kontrarevolucionarne napade iz zemlje i inozemstva. Upravo su u izradi novi savezni, republički i pokrajinski zakoni u kojima ova pitanja treba da dobiju adekvatno rješenje.

U procesu decentralizacije sve je značajnija uloga lokalnih društveno-političkih zajednica. Takova organizacija omogućava da se cijela zemlja obuhvati mrežom organa unutrašnjih poslova koji brzo i neposredno djeluju tamo gdje se događaji zbivaju. U tu svrhu ti organi organiziraju potrebne službe i primjenjuju taktičke postupke koji osiguravaju optimalno izvršenje zadataka.

Proces reorganizacije (u kojemu se ova služba — kao uostalom i niz drugih — permanentno nalazi) otvara mnogobrojna pitanja i probleme o kojima u ovom udžbeniku nije mjesto da se raspravlja.

Suvremena tehnička opremljenost službe sigurnosti omogućava brze i efikasne intervencije, stručno i operativno obavljanje zadataka i svrsishodno rukovođenje akcijama. U tu svrhu služi sistem suvremenih telekomunikacionih veza (interfoni, UKV mreže, telefoni, teleprinteri, vozni cestovni i plovni park); posebna organizacija dežurne službe u tzv. komandnim sobama, sistem centralnih i lokalnih kartoteka i evidencija, kriminalističke fotografske komore i laboratoriji, suvremena oprema za vršenje uviđaja, oprema i instrumentarij za sva kriminalistička vještačenja, i tako dalje. U posljednjih deset godina učinjen je značajan napredak u tehničkom opremanju službe javne sigurnosti. Upravo primjena novih znanstvenih i tehničkih dostignuća, koja su omogućena novom tehnikom, daje službi javne sigurnosti izvjesne atribute znanstvene policije.

Stručni, politički zreli i narodu odani kadrovi su uvjet uspjeha u borbi protiv kriminaliteta. Smišljeni sistem izbora kadrova, njihovo organizirano školovanje na raznim nivoima i organizirane mjere za stalno dopunsko usvajanje novih znanja osnove su na kojima se temelji kadrovska politika resora. Na svakom od ovih područja učinjeni su značajni napori, a negdje postignuti i vrlo dobri rezultati. To posebno vrijedi za sistematsko dopunsko školovanje putem različitih višemjesečnih tečajeva, za školovanje u srednjoj školi za unutrašnje poslove, a od 1970. godine i za organizaciju Više škole za unutrašnje poslove. Međutim, različite materijalne i financijske teškoće, nedovoljno razrađen sistem po kojemu od stručnosti, sposobnosti i rezultata postignutih u radu neposredno zavisi nagrađivanje i napredovanje pojedinih radnika, različiti kriteriji u kadrovskoj politici, a najčešće nedosljednost i neupornost u provođenju usvojenog sistema — utječu na to da postignuti rezultati nisu bolji. Postalo je evidentno da radnik javne sigurnosti i drugih službi unutrašnjih poslova ne može više udovoljiti složenim zadacima koji su mu povjereni ako sistematski i stalno ne unapređuje svoje znanje. To je trajan proces koji u posebnom školovanju dobiva samo dobre osnove, ali koji se mora nastaviti u toku čitavog službovanja ako se želi osigurati progresivan napredak i službe i svakog pojedinog radnika.

Djelotvorna suradnja s građanima u suzbijanju kriminaliteta predstavlja značajnu preventivnu mjeru i osigurava potrebnu pomoć u otkrivanju krivičnih djela i njihovih učinilaca.

Za naš samoupravni socijalistički sistem u kojemu je proklamirana briga za čovjeka — razvijanje pravnih odnosa između unutrašnjih poslova i javnosti ima šire značenje. To je ne samo oblik neposredne društvene kontrole nego i neposrednog angažiranja građana i njegovih organizacija u razvijanju službe javne sigurnosti kao društvene službe od interesa za sve građane.

Međunarodno iskustvo u odnosu na suradnju građana s organima javne sigurnosti ukazuje na neke vrlo efikasne oblike i metode:

— Policijski savjetodavni uredi (u Skandinaviji) besplatno i stručno savjetuju građane — žrtve ili potencijalne žrtve krivičnih djela — kako će efikasno zaštititi svoju imovinu i izbjeći da bude objekt kriminalnih napada.

— Policijske izložbe (u Njemačkoj, Velikoj Britaniji, u SR Sloveniji) prikazuju građanima način rada kriminalaca, stanje i kretanje kriminaliteta, vrijednost suradnje građana u otkrivanju i hvatanju kriminalaca, a naročito razne zaštitne mjere koje građani mogu primijeniti da se zaštite od kriminalaca.

— Sredstva informiranja (novinstvo, radio, televizija) predstavljaju suvremeno, najširim slojevima pristupačno vrelo spoznaja. Ta sredstva istovremeno informiraju i mobiliziraju javno mnijenje. Informiranje javnosti o stanju kriminaliteta i načelima određene kaznene politike je uvjet za mobilizaciju javnosti. Suzbijanje kriminaliteta kao društvene pojave društvenim snagama ostaje fraza ako se istovremeno ne omogući objektivno, potpuno i stručno obavještavanje društva o osnovnim problemima kriminaliteta. S druge strane, konkretna poduka građana kako će se zaštititi od kriminalaca ima veliko značenje u prevenciji kriminaliteta.

— Film može mnogostruko pomoći prevenciji kriminaliteta. Od dijapozitiva, preko nastavnih i dokumentarnih kratkometražnih filmova, do umjetničkih filmova s tematikom zločina i zločinaca — postoji široka skala mogućnosti da se prednosti filma (audiovizuelnost, neposrednost doživljavanja, sugestibilnost umjetničkog djela, itd.) iskoriste u općedruštvenim nastojanjima suzbijanja kriminaliteta.

— Primjena tehničkih sredstava osiguranja imovine i ljudi od mogućih kriminalnih napada predstavlja značajnu nedovoljno iskorištenu oblast u borbi protiv krivičnih djela. Specijalna zaštitna sredstva od krađa i provala (specijalne brave, razni sistemi alarmnih uređaja, posebni smještaj robe u dućanima, posebna organizacija kontrole ...), tehničko osiguranje vozila; posebna sredstva osiguranja osoba u službi (dostavljača novca, inkasatora); tehničko osiguranje ugroženih prostorija (banaka, draguljarnica, prodavaonica, stanova u vrijeme godišnjih odmora i odsutnosti stanara, itd.) — sve su to vrlo efikasna sredstva i predstavljaju značajan doprinos borbi protiv kriminaliteta.

— Neposredna, stalna i sistematska upozorenja i savjetovanja građanima o mogućim opasnostima: da ne drže gotovinu i vrijednosti u kući nego je predaju na čuvanje u banku; da su otvoreni prozori ili nezaključane prostorije u odsutnosti stanara podstrek provalnicima; da je nošenje novca i vrijednosti u torbama za tržnicu i vanjskim džepovima izvanredna prilika za džepara ...

Ovakvi i slični oblici suradnje između građana i službe sigurnosti tkaju odnose povjerenja, uzajamnog poštivanja i korisnosti i predstavljaju zdrav temelj na kojemu raste aktivna djelatnost i pomoć građana u suzbijanju krivičnih djela.

c) P r a v o s u đ e k a o f a k t o r s u z b i j a n j a k r i m i n a l i t e t a. Primjenu neposredne represije prema učiniocu krivičnih djela društvo je povjerilo posebnom organu — p r a v o s u đ u. Sudovi primjenom sankcija prema delikventima ostvaruju društvenu represiju — a putem te represije djeluju i preventivno.

Kako sudovi djeluju preventivno?

— Provođenjem pravilne kaznene politike, što znači primjenom pravedne i srazmjerne sankcije (sankcije srazmjerne društvenoj opasnosti krivičnog djela i učinioca i u skladu sa zahtjevima reedukacije i resocijalizacije delikventa);

— javnošću pretresanja pojedinih kriminalnih slučajeva;

— suđenjem uz sudjelovanje porotnika;

— podnošenjem izvještaja o svojemu radu (posebno o stanju i kretanju kriminaliteta i načelima primijenjene kaznene politike) organima vlasti;

— praćenjem i proučavanjem društvenih odnosa i pojava od interesa za ostvarivanje funkcija suda i prijedlozima za sprečavanje društveno opasnih i štetnih pojava.

U vršenju pravosuđa osobito značajnu ulogu imaju i javna tužilaštva koja predstavljaju važan sastavni dio pravosuđa, a čiji utjecaj na određenu kaznenu politiku je odlučan.

Efekt preventivne djelatnosti pravosuđa zavisi, među inim, i od kriminoloških i kriminalističkih znanja subjekata krivičnog postupka.

d) S i s t e m i z v r š e n j a s a n k c i j a kao faktor suzbijanja kriminaliteta može imati udjela u ograničavanju kriminaliteta. To posebno vrijedi za kaznu lišenja slobode. Instituti kao što su promatranje i klasifikacija osuđenika, posebne otvorene kazneno-popravne ustanove, izbor i školovanje osoblja za KPU, sistemi i metode resocijalizacije, uvjetni otpusti, godišnji odmori, itd. doprinose osnovnom zadatku provođenja sankcija: napuštanju kriminalnog vladanja.

Praktično preventivno djelovanje sistema izvršenja sankcija očituje se:

— u sprečavanju i ograničavanju pojave povrata;

— u djelovanju na osuđenike da ponovo prihvate korisnu društvenu djelatnost;

— u djelovanju na javnost preko tisuća i tisuća otpuštenih i resocijaliziranih osuđenika, čije neposredne spoznaje djeluju uvjerljivo i preventivno.

35. OSNOVNI POJMOVI I NAČELA KRIMINALISTIČKE TAKTIKE

1. Pojam kriminalističke taktike Kriminalistička taktika kao grana kriminalistike efikasnim otkrivanjem krivičnih djela, hvatanjem učinilaca i egzaktnijim prikupljanjem dokaza o krivičnom djelu i krivičnoj odgovornosti — bitno pridonosi suzbijanju i ograničavanju kriminaliteta.

Kriminalistička taktika je ispravan i svrsishodan postupak praktičnog kriminalista u istraživanju krivičnih djela i u postupku traganja za učiniocem krivičnog djela. To je misaoni i iskustveni proces pomoću kojega se usmjerava djelovanje određenom cilju i pri tome primjenjuju najsvrsishodnije metode. U konkretnom slučaju istraživanja krivičnih djela kriminalistička taktika omogućava da se odredi da li u toj istrazi treba primijeniti određena kriminalističko-tehnička sredstva, u koje vrijeme ih treba primijeniti, kojim redoslijedom i na koji način — da bi se osigurali optimalni rezultati. Ili, na primjer, u provođenju saslušavanja kriminalistička taktika pomaže da se pravilno odrede pitanja koja u konkretnom slučaju treba rasvijetliti, kojim redoslijedom i na kakav način. Ukratko, kriminalistička taktika upućuje na najsvrsishodniji plan akcije.

Kriminalistička taktika predstavlja tipičnu empirijsku (iskustvenu) disciplinu u kojoj su stečena iskustva izvori spoznaje i omogućavaju izradu plana akcije.

Upravo zbog toga što je kriminalistička tehnika kondenzirano iskustvo i što počiva na misaonom procesu logičnog razmišljanja i zaključivanja — postoji laičko vjerovanje da kriminalističku taktiku ne treba ni sistematski ni teoretski učiti nego se kriminalističko-taktička znanja stječu jedino u praksi. Nasuprot takvim mišljenjima postoji niz razloga koji upućuju na potrebu sistematskog učenja kriminalističke taktike. Navest ćemo neke:

— Istražitelj (sudac istražitelj i operativni radnik) ne može »a priori« poznavati pravila kriminalističke taktike — treba ih prije svega naučiti, a tek nakon toga vlastitim iskustvom produbiti i eventualno unaprijediti.

— Stjecanje vlastitih iskustava je sporo i po pravilu je vezano uz činjenje niza grešaka i propusta.

— Znanje i iskustva starijih i sposobnijih kriminalista treba učiniti zajedničkim vlasništvom i tako doprinijeti jačanju efikasnosti borbe protiv kriminaliteta.

— Nema univerzalnih kriminalista koji bi bili sposobni da se jednako uspješno ogledaju u razjašnjavanju raznih vrsta krivičnih djela (imovinski delikti, krvni delikti, seksualni delikti, saobraćajni delikti, itd.), a potrebe često traže da se i manje iskusan kriminalist ogleda na području koje ne spada u njegovu užu specijalnost. Tada se posizanje za kriminalističko-taktičkim priručnicima, monografijama i prikazima slučaja ukazuje kao nužno i korisno.

— Društvo je životno zainteresirano za otkrivanje krivičnih djela pa se ne može prepustiti slučaju ili sposobnosti i snalažljivosti pojedinog istražitelja da li će krivično djelo biti otkriveno ili neće. Najmanje se može dopustiti da efikasnost borbe protiv kriminaliteta zavisi od sposobnosti ili nesposobnosti istražitelja koji samouvjereno misli da je moguće da sam stekne sva iskustva u taktici rasvjetljavanja krivičnih djela.

— Prikaz već otkrivenih krivičnih djela i utvrđenih učinilaca po pravilu je logičan i razumljiv. Međutim, u času kad doznamo za događaj on je često zamršen i nerazumljiv, a rasvjetljavanje događaja zavisi upravo od kriminalističkih sposobnosti istražitelja. Primjeri o pogreškama zbog kojih su pojedine istrage upropaštene odviše su česti i imaju odviše teških posljedica, te se ne može olako prijeći preko pitanja kriminalističke stručnosti onih radnika kojima je stavljeno u zadatak da provode krivični postupak.

— Dobra koja su krivičnim djelima ugrožena (radilo se o časti, slobodi ili životu pojedinca ili o sigurnosti društva) predstavljaju odviše velike vrijednosti da bi se moglo olako prelaziti preko činjenice da se bez velikog znanja i iskustva ne može uspješno djelovati u ovoj oblasti.

Kriminalističke taktičke mjere i sredstva dijele se na opće i posebne. Kriterij za njihovo razlikovanje je u sadržaju pojedinih radnji koje se provode, u različitim državnim organima kojima su povjerene i u stadiju postupka u kojemu se primjenjuju.

U opće ili policijske taktičke radnje i postupke ulaze, naročito:

— upotreba informatora,
— prismotra i nadziranje,
— traganje,
— provođenje lišenja slobode,
— racije,
— zasjede,
— upotreba službenih pasa.

U posebne taktičke radnje pretežno spadaju radnje koje se primjenjuju u istrazi, i to:

— pretraga osoba, prostorija, vozila i slobodnih prostora,
— prepoznavanje osoba i stvari,
— suočavanje,
— provjeravanje alibija,
— ispitivanje okrivljenoga i presumptivnog okrivljenog,
— ispitivanje svjedoka i presumptivnih svjedoka,
— primjena poligrafa i drugih sredstava za provjeravanje iskaza,
— upotreba vještaka.

Neke taktičke mjere provode isključivo ovlaštenici radnici unutrašnjih poslova, neke samo suci istražitelji a neke koordinirano provode ovlašteni radnici unutrašnjih poslova i suci istražitelji.

Za one taktičke radnje koje su pod nazivom radnji u istrazi propisane u Zakoniku o krivičnom postupku u istom zakonu je propisan njihov oblik i uvjeti za primjenu. Za taktičke radnje isključivo povjerene službi javne sigurnosti potrebna ovlaštenja i oblici propisani su u Pravilniku za vršenje poslova službe javne sigurnosti. I kod jednih i drugih njihova taktična suština izvire iz kriminalističkih spoznaja.

2. Standardi za kriminaliste

Pravilan izbor kadrova je jedan od najznačajnijih suvremenih zahtjeva na svim područjima društvene, privredne i upravne aktivnosti. Za pojedinca pravilan izbor zvanja ima bitno značenje za cijeli tok života.

Specifičnost službe suzbijanja zločina i naglašena opasnost od mogućih profesionalnih deformacija zahtijevaju da kriminalisti ispunjavaju posebne uvjete — standarde. Ti su standardi različiti u raznim državama. Bitni su i prihvatljivi slijedeći zahtjevi:

— Psihofizičke prirode: fizička kondicija koja omogućava svladavanje često puta posebnih napora u vršenju službe; zdrava i funkcionalno dovoljno osjetljiva ćutila koja omogućavaju potrebna zapažanja: dar zapažanja, dobro pamćenje i sposobnost kombiniranja; logičan i razborit način mišljenja koji omogućava pravilno rasuđivanje; mirnoća i sposobnost samosvladavanja i u najsloženijim i neočekivanim situacijama; sposobnost brzog refleksnog djelovanja; potrebno iskustvo, znanje i mentalne sposobnosti za rukovođenje akcijama.

— Karakterne prirode: beskompromisno poštenje (ne smiju se upotrebljavati nepošteni i sumnjivi trikovi, govoriti neistinu okrivljeniku i svjedocima, davati obećanja koja se ne mogu ili ne smiju ispuniti, prijetiti, dozvoliti da se korumpira (koncesije motivirane prijateljstvom, ljubavlju, razumijevanjem mogu dovesti do koncesije motiviranih primanjem mita u bilo kojem obliku); energičnost i ustrajnost; samokritičnost i sposobnost da se primi opravdana kritika.

— Emotivne prirode: sklonost prema izabranom zvanju i poslu, koja omogućava da se savladaju posebni napori (nenormirano radno vrijeme), da se izlaže opasnostima, da se ustraje u određenom zadatku, da se prijeđe preko neopravdanih kritika (operativni radnik koji vrši pretragu, lišavanje slobode, praćenje, nadziranje, ili koji provodi krivični postupak — često je neopravdano izložen otrovnim strijelama kritike).

— Poznavanje propisa i kriminaliteta: krivično-pravni propisi (Krivični zakonik, Zakonik o krivičnom postupku, Zakon o izvršenju krivičnih sankcija), organizacioni propisi (zakoni o javnom tužilaštvu, sudovima, organima unutrašnjih poslova, odvjetništvu) i razni provedbeni propisi (uredbe i pravilnici) — predstavljaju pravu osnovu za rad kriminalista; poznavanje kriminalistike, kriminologije i penologije predstavlja posebnu stručnu osnovu za rad kriminalista; životno, konkretno poznavanje kriminaliteta je uvjet za primjenu teoretskih znanja u praksi. Takvo znanje može se steći samo stalnim i upornim učenjem. Zbog toga su potpuno namjestu riječi *F. E. Louwagea:* »Mi pripadamo onima koji smatraju da kriminalist nije nikada dovoljno obrazovan. Uvijek smo sebi govorili da je izgubljen svaki onaj čas, a ne samo svaki onaj dan, kada ništa nismo naučili«.

— Poznavanje ljudi i psihologije, naročito psihologije primijenjene u krivičnom postupku, nužan je uvjet ne samo za uspješno provođenje određenih istražnih radnji u formalnom postupku nego i dragocjeno pomagalo pri postavljanju verzija. Osim poznavanja stručnih djela *R. Grassbergera, F. Gorpha, F. E. Louwagea* — neophodno je i poznavanje osnovnih učenja individualne psihologije (*Alfred Adler* i sljedbenici), psihoanalize (*Sigmund Freud* i sljedbenici) i učenja o karakteru, karakterološkim i psihološkim tipovima (*E. Seelig, E. Kretschmer, C. G. Jung*).

Izloženi zahtjevi predstavljaju maksimalne, mogli bismo reći idealne zahtjeve, pa ih je teško u potpunosti ispuniti. To ne umanjuje potrebu njihova fiksiranja jer nam plastično predočavaju lik kriminalista, i pravilno usmjeravaju kadrovsku politiku u izboru kadrova za ove poslove.

3. O načelima kriminalističke taktike

U pojedinačnom konkretnom slučaju: u istrazi konkretnog krivičnog djela (konkretne krađe, ubojstva, razbojstva, pronevjerenja, itd.) ne postoje takve kriminalističko-taktičke šeme, recepti ili spasonosna i sverješavajuća pravila koja obavezno dovode do uspjeha, do rasvjetljavanja slučaja. U tom smislu je prihvatljiva misao njemačkog kriminalista *F. Meixnera* »da u kriminalističkoj taktici ne postoje nikakva stalna pravila koja bi vrijedila u svakom pojedinom slučaju i koja bi morala bez-

uvjetno dovesti do uspjeha«. Krivična djela mogu biti istovrsna a ličnosti delikvenata slične, no nikada u svim detaljima jednake. Bilo bi protivno prirodi kriminalističke taktike kao misaonog procesa i sistema logičnog zaključivanja — kada bi se od nje tražile šeme koje treba samo mehanički primjenjivati. Utvrđivanje krivičnih djela, pronalaženje učinilaca i dokazivanje da su upravo oni učinioci određenih krivičnih djela bilo bi krajnje pojednostavljeno i svelo bi se na podvođenje pojedinih slučajeva na već pripremljene kalupe. Životna stvarnost, na žalost, pokazuje da nije tako.

Međutim, iskustvo iz stotine i stotine tisuća krađa, razbojstava, ubojstava, pronevjerenja (u svjetskim omjerima) pokazuje da je moguće formulirati izvjesna opća pravila taktičkog postupanja koja stvaralački primijenjena i prilagođena pojedinom slučaju vode uspjehu. Kriminalitet, metode rada kriminalaca i načini otkrivanja učinilaca stalno se mijenjaju.. To ukazuje na potrebu da se kriminalistička taktika stalno razvija, da se stalno obogaćuje i modificira uvijek novim i novim iskustvima. To nameće kriminalistima obavezu da izlože svako poboljšanje metoda. U tome leži velika vrijednost — mogli bismo reći neophodnost sistematskih prikaza slučajeva iz prakse. Takvi prikazi trebaju biti rađeni kritički i obuhvatiti kako pozitivne rezultate tako i pogreške i zablude u provođenju određene istrage.

Većina kriminalista prihvaća slijedeće rukovodeće kriminalističko-taktička pravila:

— Metodičnost u radu, što znači plansko pristupanje ispitivanju određenog krivičnog djela. To dalje znači da je u svakom konkretnom slučaju potrebno fiksirati: osnovna pitanja koja treba objasniti; osnovne radnje koje treba izvršiti; redoslijed kojim će se radnje provoditi i pojedina pitanja razjašnjavati; rokove u kojima će se pojedine radnje provesti. Ovi okviri prilagođavaju se u svakom konkretnom slučaju a plan se primjenjuje elastično, zavisno od postignutih rezultata. Bez jasnog plana akcije (koji ne mora uvijek biti i pismeno fiksiran) nema i ne može biti metodičnosti u radu.

— Operativnost u radu. Brzo i smišljeno postupanje omogućava brže rasvjetljavanje krivičnog djela i hvatanje učinioca jer ga sprečava u bijegu, uklanjanju tragova krivičnog djela, osiguranju lažnog alibija, utjecanju na svjedoke, itd. Osim toga operativnost u radu znači da se osnovne radnje za utvrđivanje krivičnog djela i učinioca obavljaju na mjestu kriminalnog događaja, slijeđenjem tragova, neposrednim ispitivanjem i provjeravanjem činjenica, i to što je moguće brže i neposrednije. Kabinetski rad i administriranje u nizu slučajeva su grobari uspjeha. Istraga se ne može voditi samo iz kancelarije.

— Temeljitost i upornost u radu. Naoko sitni propusti mogu dovesti do teških posljedica. Iskusan kriminalac po pravilu ne pravi krupne pogreške, nego sitne propuste. Upravo ti sitni propusti mogu navesti na njegov trag ali moraju biti pravovremeno uočeni. Nijedna pojedinost, nijedan trag, nijedna indicija nije tako beznačajna da je ne bi trebalo ispitati i provjeriti. Uvijek je opasno olako prelaziti preko »sitnica«. U istrazi se često događaju početni neuspjesi. To ne smije obeshrabriti kriminalistu. Za njega je predmet riješen tek onda, kada je utvrđeno ili da se ne radi o krivičnom djelu ili kada je učinilac utvrđen. Brojni su i poznati slučajevi iz naše prakse gdje je upornost kriminalista dovela do uspjeha i 2—3 godine nakon izvršenog krivičnog djela (slučaj ubojstva harmonikaša u Maksimiru, slučaj Habazin u Zagrebu i sl.). Ova načela dolaze do posebnog izražaja prilikom uviđaja na mjestu kriminalnog događaja. Pronalaženje relevantnih tragova i njihova stručna obrada često su garancija uspjeha, a njihovo pronalaženje često nije moguće bez temeljitog i upornog rada.

— Objektivnost je uvjet za utvrđivanje istine. To je ne samo izričita zakonska obaveza nego i jedini pravi put za uspješno suzbijanje kriminaliteta. Objektivnost u operativnom radu i istrazi je atribut etike kriminalista.

— Kritičnost i samokritičnost u radu usko je vezana uz načelo objektivnosti u radu. Olako prihvaćanje pojedinih verzija bez njihove temeljite i kritičke analize vodi zabludama koje mogu imati vrlo štetne i nepopravljive posljedice. Istrajanje na određenoj pogrešnoj verziji — da se ne prizna vlastita zabluda, da se opravdaju izvjesni pogrešni potezi — ne predstavlja samo pomanjkanje svake samokritičnosti nego u određenim slučajevima prerasta u zloupotrebu ovlaštenja i povjerenja koje je društvo dalo kriminalistima u delikatnom zadatku borbe protiv zločina.

— Jedinstveno rukovođenje jednom istragom. U složenim slučajevima (ili zbog složenog činjeničnog stanja, ili zbog većeg broja izvršenih krivičnih djela, ili učešća više osoba u izvršenju krivičnih djela) nužno se nameće angažiranje više istražitelja i dobro promišljena podjela rada. U takvim slučajevima ekipni rad daje najbolje rezultate (rad kriminalističkih tehničara na mjestu kriminalnog događaja, kriminalističkih vještaka u laboratorijima, operativaca u pretragama prostorija, praćenje određenih osoba i lišavanju slobode, istražitelja u provođenju saslušavanja, itd.). Međutim, da bi se osigurao uspjeh potrebno je da jedan kriminalist rukovodi radom ekipe, da prati i na prikladan način registrira rezultate svakog člana ekipe, da usmjerava sve akcije i analizira prikupljeni dokazni materijal. Bez takvog rukovođenja ne može biti rezultata. U suvremenim uvjetima vršenja krivičnih djela (udruženo vršenje krivičnih djela, veći broj istovrsnih pa i raznovrsnih krivičnih djela koja se inkriminiraju određenim učiniocima) ovakva organizacija rada sve se više nameće kao nužnost).

— Koordinacija i suradnja u radu. Pojedina krivična djela prelaze lokalne okvire, a često i okvire jedne republike (banda falsifikatora novčanica, bande provalnika, organizirana nedopuštena trgovina motornim vozilima), pa je za uspjeh istrage i njezinu temeljitost potrebno ostvariti djelotvornu i intenzivnu suradnju u kojoj intenzitet zalaganja treba da bude takav kao da se radi o vlastitom predmetu. Iako se je u nekoliko posljednjih godina poboljšala suradnja između pojedinih organa, ipak još nije dopušteno razlikovanje (po intenzitetu angažiranja i prioritetu) između vlastitih predmeta i tzv. »zamolbenih« predmeta. U sve složenijim uvjetima suzbijanja kriminaliteta i sve više izraženoj orijentaciji na realne dokaze suradnje između organa unutrašnjih poslova, javnih tužilaštava i sudova dobiva sve veće značenje, a u određenim slučajevima od djelotvorne suradnje zavisi uspjeh u rasvjetljavanju krivičnih djela. Prethodna organizacija pravovremenog izlaska stručne ekipe na mjesto kriminalnog događaja, organizacija pomoći drugih organa i organizacija (zdravstvene službe, vatrogasne službe, poduzeća za raskrčivanje putova, posebnih specijaliziranih vještaka, itd.), usklađivanje zadataka i akcija i slično, nije moguće bez stalne i organizirane suradnje. Još je uvijek previše »resornih granica« tamo gdje one nemaju nikakvo zakonsko ni racionalno opravdanje.

— Čuvanje službene tajne u istrazi. Mnogi pozitivni rezultati dovedeni su u pitanje zbog toga što se nije poštivalo načelo čuvanja službene

tajne. Zainteresirani su neovlašteno saznali za planirane akcije, ili smjer u kojemu je upravljena istraga ili kriminalistička obrada, što im je omogućilo da spriječe da se utvrdi istina. Postoji jedno zlatno pravilo po kojemu o činjenicama i akcijama u istrazi treba da znaju samo oni koji neposredno rade na toj istrazi, a za njih postoji obaveza da saznanja proistekla iz istrage zadrže za sebe do podizanja optužnice. Razumljivo je da se ovim načelom ne dira u zakonska ovlaštenja subjekata krivičnog postupka. Ovdje valja posebno istaći da novinstvo može imati velike zasluge za rasvjetljavanje pojedinog slučaja, ali isto tako može otežati a tu i tamo onemogućiti uspješno provođenje istrage. I s kriminalističkog i s procesnog stanovišta, kao i sa stanovišta prava i interesa okrivljenoga, u stadiju istrage trebalo bi izbjegavati svaki suvišni publicitet. Što se može u toj fazi postupka publicirati treba prepustiti odluci suca istražitelja.

Osim posebno izloženih neki kriminalisti ističu i neka druga načela kriminalističke taktike, kao što su npr. ekonomičnost, planiranje, i druga. Smatram, međutim, da su ta načela na ovaj ili onaj način već obuhvaćena u izloženim načelima, ili proizlaze iz izloženih načela kao njihova logična posljedica. Nije problem u većem ili manjem broju formuliranih načela nego je problem u njihovoj primjeni. Od verbalnog prihvaćanja načela kriminalističke taktike malo je koristi. Ona treba da bude utkana u svakodnevni rad u razjašnjavanju svakog pojedinog slučaja.

A) OPĆE OPERATIVNE TAKTIČKE MJERE I SREDSTVA

36. UPOTREBA INFORMATORA

1. Pojam Sistematsko i organizirano korištenje mreže informatora (doušnika) vezano je za ime francuskog ministra policije *Josepha Fouchéa (1759—1829)*. On je od upotrebe informatora — poznate od najstarijih vremena — stvorio sistem na kojemu je počivala policija i koji mu je osobno omogućio da četiri puta vrši funkciju ministra policije Francuske i da se održi na vlasti za vlade Konventa (francuske buržoaske revolucije), za vlade cara Napoleona i konačno za vrijeme ponovne uspostave kraljevske kuće Bourbonnea. Režimi su se mijenjali, *Fouché* je ostajao zahvaljujući izvanredno organiziranoj mreži doušnika i pouzdanika. Zato ga smatraju velikim konspiratorom i organizatorom. Zloupotrebe i amoralnost u postupcima *Fouchéa* doprinijeli su da se na korištenje informatora gleda kao na prljavo, nedopušteno i opasno sredstvo.

Ovakvom shvaćanju informatora pridonio je drugi jedan veliki državnik — austrijski ministar vanjskih poslova i jedan od najznačajnijih državnika svoga doba, *Clement von Metternich* (1773—1859). On je u velikom stilu a istovremeno odlučno i bez ikakvih skrupula za diplomatske informacije iskorištavao svoje ljubavnice iz najvišeg društva, a svome šefu policije u Beču (grof *Josef Sedlnitzky)* naredio da u svoj policijski sistem doušnika uključi

prostitutke. Aranžman je bio potpuno poslovan. Svaka prostitutka koja je policiji davala informacije mogla je od policije očekivati toleranciju prema njezinu pozivu. Povjesničari obavještajne službe smatraju da je ovaj sistem bio još efikasniji od sistema kojega je uveo *Fouché*.

Povijesna je činjenica da je od pojave Fouchéa do pojave znanstvene policije upotreba pouzdanika i doušnika bila osnovna taktička metoda svih policija svijeta. Nakon uvođenja znanstvenih metoda u suzbijanju kriminaliteta znatno se smanjuje uloga informatora u otkrivanju krivičnih djela. Poznati kriminalist i generalni inspektor belgijskog ministarstva pravde *F. E. Louwage* smatra da upotreba informatora opada srazmjerno upotrebi kriminalistike i razvoju znanstvene policije. Prema njegovoj izjavi, u Belgiji se za 40 godina (1910—1950) upotreba informatora smanjila za deset puta. Sličan razvitak — zavisan od društveno-ekonomskog uređenja, intenziteta klasne borbe, međunarodnih odnosa, unutrašnje stabilnosti određenog pravnog poretka i niza drugih okolnosti — može se utvrditi i u drugim zemljama. Unatoč ovakvom razvitku ostaje kao tvrdoglava činjenica da upotreba informatora još uvijek predstavlja usvojeno i priznato taktičko sredstvo suvremenih policija. Nema ni jedne policije na svijetu koja više ili manje, uz ovakva ili onakva ograničenja, pod ovakvim ili onakvim uvjetima — ne upotrebljava informatore u otkrivanju krivičnih djela i njihovih učinilaca.

U daljem izlaganju poslužit ćemo se i mislima i gledištima poznatih kriminalista u svijetu: *F. E. Louwage* (Belgija), *F. Meixner* i *F. Kleinschmidt* (SR Njemačka), *Bertschinger* i *H. G. Mutrux* (Švicarska), *R. Morish* (Velika Britanija), *R. Borel* (Francuska) i nekim dostupnim službenim dokumentima iz pojedinih država. Molim da se ima na umu da pozivanje na pojedine autore ne znači istovremeno da se u svim pojedinostima slažem s tim autorima.

2. Tko je informator Odgovor na ovo pitanje najbolje će pružiti jedan dosta iscrpan citat *F. E. Louwagea* iz njegova djela »*Kriminalistička policija — tehnika i taktika*«.

> »Da li je informator miran i pošten ali plašljiv građanin koji je saznao da se neka sumnjiva individua koja odgovara osobnom opisu učinioca izvjesnog krivičnog djela, nastanila u njegovu susjedstvu, pa to javi policiji?
> Da li je informator trgovac koji se boji represalija kriminalaca i javi da je neka sumnjiva osoba došla da ponudi na prodaju stvari za koje izgleda da potječu od krađe?
> Da li je informator vlasnik kabarea koji kaže policajcima da njegov lokal posjećuju stranci koji izgledaju kao varalice?
> To su uobičajeni informatori policije koja dobiva podatke i od visokih funkcionera, advokata, financijera, industrijalaca, itd., tj. ljudi koji žele pomoći pravdi ali se boje da će biti uznemiravani češćim preslušavanjima, a osim toga da će ih na raspravi ismijavati i omalovažavati obrana. Dešava se i to da bivši »klijenti« policije, iz zahvalnosti prema onima koji su s njima dobro postupali (to se događa daleko češće nego se pretpostavlja), ali i iz mržnje i ljubomore, nekada pak u nadi da će dobiti nagradu od privatnog tužioca (jer većina kriminalističkih policija, posebno belgijska, ne raspolažu ni najmanjim kreditima), daju podatke u vezi s krivičnim predmetima. Da li treba otjerati te informatore, praviti se da smo se zgadili nad njima i odbiti upotrebu njihovih podataka pod izgovorom da su to bivši osuđenici?

Nitko tko ima zdravog razuma neće nam protivurječiti ako kažemo da policajac u nekim slučajevima može, čak i mora, da pribjegne takvim pomagačima«.

O nužnosti prihvaćanja informatora govore i drugi autori. Tako dr. *Bertschinger* (kotarski javni tužilac — Švicarska) smatra: »Bitni dio uspjeha u radu policije ovisi u posjedovanju i dostupnosti diskretnih informacija«.

Razlikuju se ove kategorije informatora:

— I n f o r m a t o r u p o j e d i n o m s l u č a j u daje informacije o jednom krivičnom djelu, mogućem učiniocu ili sumnjivoj osobi. Njegov kontakt s policijom je vezan za taj događaj ili osobu i nakon toga se po pravilu prekida. Pri davanju informacije on želi da ostane anoniman. Motivi iz kojih želi da ostane anoniman nisu bitni — bitna je istinitost i upotrebljivost dane informacije.

— S t a l n i i n f o r m a t o r trajno surađuje s policijom jer je provjereno i utvrđeno da daje pouzdane informacije. To može biti svaki građanin — izuzetno bivši osuđenik — a najčešće je to osoba blizu određenom kriminalnom krugu, jer je s njime vezana izvjesnim prijateljskim, rodbinskim, profesionalnim ili drugim vezama. Postoji dosta široki krug zanimanja čiji se pripadnici nalaze u situaciji da u vršenju svoga zvanja saznaju podatke koji mogu biti interesantni za kriminalističku policiju (konobari, gostioničari, recepcioneri, taksisti . . .).

U odnosu na osobna svojstva i ličnost informatora razlikuju se:

— I n f o r m a t o r n e p o r o č a n g r a đ a n i n koji obično informira o pojedinom slučaju, a izuzetno i stalno (jer za to nema uvijek mogućnosti obzirom na način života i okolinu u kojoj se kreće). Motivi koji ga pokreću mogu biti različiti: želja da pomogne pravdi: sklonost prema progonu delikvenata; okolnost da je sam ranije bio žrtva zločina; mržnja prema određenoj osobi; želja da se nekome pomogne ili osveti; nada u izvjesne beneficije, i slično. Stalne informacije (bolje rečeno povremene) daju neporočni građani kada im to vršenje njihova zanimanja omogućava.

— I n f o r m a t o r neporočni građanin b l i z a k k r i m i n a l n o m k r u g u. Takve osobe imaju najbolje uvjete da budu stalni informatori policije. Njihova suradnja može biti dragocjena, a može biti najrazličitije motivirana.

— I n f o r m a t o r b i v š i o s u đ e n i k često može pružiti vrlo korisne informacije. Prema takvim informacijama najčešće se zauzima rezerviran stav, pa se pretežno koriste kao informatori o slučaju. Kod njih osim provjeravanja informacije (što se obavezno čini sa svim informacijama) ispituju se i motivi koji su ih naveli da pruže određene informacije.

Još i ovo.

Kriminalisti obično govore o informatorima kao o povjerljivim ljudima, dok javnost upotrebljava pogrdne izraze, kao policijski špijun, špicl, doušnik, cinkar . . . Možda nije nerealno upozoriti da li se propagiranjem takvih gledanja ne odbijaju pošteni i neporočni građani od suradnje s policijom u suzbijanju krivičnih djela, a upravo suradnja takvih informatora je najpoželjnija. Što više poštenih građana odbija informacije (ne radi se o svjedocima u procesnom smislu), to je policija češće prinuđena da posiže za informacijama iz kriminalnog kruga ili iz kruga osoba bliskih kriminalnom krugu.

3. Vrijednost dojava informatora

Obično se vrijednost informacija za otkrivanje određenog krivičnog djela i utvrđivanje njegova učinioca precjenjuje. Rijetko se radi o potpunim i sasvim točnim informacijama. Informacije se — suprotno takvim mišljenjima — obično javljaju u ovakvim oblicima:

— »Poznati džepar J. J. u zadnje vrijeme troši veće svote novca, iako ne radi, a nije do novca došao na poznati legalan način«.

— »M. M. i N. N., oba bez stalnog zanimanja, nude na prodaju računski i pisaći stroj«.

— »Poslovođa N. N. odlazi taksijem na Bled gdje je u dva navrata potrošio 5.000 d.«.

— »U gostionici »Pod brdom« sastali su se ranije kažnjavani šverceri O. O. i R. P. s nekim strancima i od njih preuzeli dva kovčega«.

— »U baru »Havaji« sastaje se grupa sumnjivaca za koje se pretpostavlja da se bavi nedopuštenom trgovinom zlatom«.

— »Provalu u zlatarsku radnju Z. vjerojatno je izvršio P. P. jer je po niskim cijenama nudio na prodaju zlatno prstenje« . . . i tako dalje.

Ovakve informacije predstavljaju samo određeni putokaz koji može dovesti do cilja, ali odvesti i u bespuće.

U istinitosti svake informacije ne može se uvijek vjerovati. Njemački kriminalist *Meixner* duhovito konstatira: »U povjerljive ljude (misli na informatore) se ne može pouzdati. To je točno. No ne može se pouzdati ni u iskaz svjedoka, pa čak ni u priznanje, baš kao ni u službeni metereološki izvještaj«.

To znači da je pravilo da se svaka informacija b r i ž l j i v o i t e m e l j i t o p r o v j e r a v a. Svaka informacija služi kao podatak, eventualno kao indicija, a ne kao dokaz. Informacija nas vodi drugim dokazima (dokumentima, tragovima, iskazima svjedoka). Takvim navođenjem na dokaze značenje informacije se iscrpljuje. Tu je i njezina najveća vrijednost. Poslužîvši kao pomoćno sredstvo informacija je dovela do besprijekornih dokaza i na tim dokazima a ne na informaciji temelji se optužba. Unatoč ovom principijelnom i prihvatljivom stavu neka zakonodavstva razvijenih i demokratskih zemalja (u Švicarskoj, na primjer) dopuštaju upotrebu informacija kao dokaze u formi »od strane koja ne želi da bude imenovana potpisanom je priopćeno«. Razumljivo je da takav »dokaz« podvrgnut svestranoj kritičkoj ocjeni nerijetko izaziva ozbiljnije poteškoće, pa i tužbe.

Smatram da je realna vrijednost informacija informatora u tome da omogućava pribavljanje i utvrđivanje drugih pretežno realnih dokaza. Sposoban kriminalist može vrlo korisno i pravilno iskoristiti na izgled neprecizne informacije informatora. Zbog toga su informacije prije svega pomoćno operativno sredstvo.

4. Pravila upotrebe informatora — prema mišljenjima kriminalista

Kriminalistička teorija i praksa upućuje na neka pravila kojih se je korisno pridržavati, bilo u upotrebi informatora bilo u načinu održavanja kontakta s njima, bilo u pravilnom i maksimalnom iskorištavanju dobivenih informacija:

— Informatori se najčešće angažiraju u toku kriminalističke obrade, bilo na inicijativu operativnog radnika bilo na inicijativu informatora.

— Za upotrebu informatora treba da dade načelnu suglasnost nadležni policijski starješina koji je dužan da svestrano instruira svoga službenika o tome kako, do koje mjere i pod kakvim uvjetima se može koristiti informator.

— Prije angažiranja informatora treba diskretno provjeriti tok njegova života (naročito da li je osuđivan ili nije), način života, okolinu u kojoj se kreće, i pobude koje su ga navele na suradnju. Ovakovo upoznavanje informatora najbolje omogućava pravilan odnos prema informatoru i pomaže ocjeni vrijednosti primljenih informacija.

— Informatoru po njegovu zahtjevu treba osigurati anonimnost — da bi uspješno djelovao i bio zaštićen od moguće osvete kriminalaca. Obećanu tajnost treba u svakom slučaju održati. Obećanje obavezuje službenika a ne službu, pa se zbog toga nikada ne daje pismeno. Većina kriminalista a i neka zakonodavstva smatraju identitet informatora **službenom tajnom**. (Na primjer čl. 353 b krivičnog zakonika SR Njemačke; ili slučaj jednog belgijskog oficira sudske policije (prema Louwageu) koji je odbio da otkrije suradnika pa je kažnjen zbog odbijanja svjedočenja, no na njegovu žalbu kasacioni sud je osudu ukinuo i oslobodio ga krivnje, uz obrazloženje da se radilo o službenoj tajni).

Stav američkog pravosuđa izložen je u osudi u slučaju Wilson protiv SAD:

> »Pravo je i dužnost svakog građanina SAD da saopći izvršnim organima vlade kojima je povjerena dužnost sprovođenja zakona sve informacije koje on ima o učinjenom krivičnom djelu protiv zakona SAD; ova informacija uživa povlasticu kao povjerljiva informacija za koju sud neće prinuditi niti dozvoliti da bude objelodanjena bez pristanka vlade. Takav je dokaz isključen ne radi zaštite svjedoka već radi politike zakona... Međutim, sud mora riješiti slučaj koji je pred njega iznesen. Ako ono što se traži predstavlja bitan dokazni materijal da se utvrdi nevinost okrivljenoga ili smanji opasnost lažnog svjedočenja ili je bitno za pravilno rješenje slučaju — na otkrivanju će se prinuditi«.

Za stav profesionalnih kriminalista interesantan je slučaj njemačkog kriminalista *F. Meixnera* od kojega je 1933. šef Gestapoa Heidrich tražio da mu se otkrije informator o radu nacionalsocijalističke partije, a ovaj je to odbio pozivajući se na službenu tajnu.

Otkrivanje imena informatora, kršenje dane obaveze o tajnosti, spriječilo bi svako dalje primanje informacija — što bi se odrazilo na suzbijanje kriminaliteta.

— Stalni informatori djeluju obično pod određenom **šifrom**. Njihov se identitet ne smije ni posredno otkriti ni u personalnim dosjeima ni u službenim spisima. Oni se nikada ne pozivaju na sud, iako to odvjetnici često traže.

— S informatorima treba kontaktirati oprezno i suzdržljivo. Pred njima se mora strogo čuvati službena tajna i njima se ne mogu ni pod kakvim izgovorom davati podaci o osobama i rezultatima postupka.

— Između službenika i informatora ne treba da bude nikakve intimnosti ni prijateljstva. Informator ne treba da zna za stan službenika, niti je poželjno da su mu poznati bliži podaci o službeniku, njegovim prilikama i sklonostima. Ženske informatore treba da drže na vezi ženski službenici. Ako to nije moguće, sastancima treba da prisustvuje i ženska službena osoba.

— Sastanke s informatorom ne treba držati: ni u stanu službenika ni u stanu informatora, ni u zgradi policije, ni po parkovima i osamljenim mjestima. Sastanci se održavaju: u javnim čekaonicama, željezničkim stanicama, lokalima, a najbolje u posebnim stanovima. Pravilo je da se sastanci održavaju na neupadljivim mjestima i ondje gdje informator neće biti kompromitiran.

— Stalne informatore treba povremeno staviti pod diskretni strogi nadzor i promatranje.

— Svaku informaciju treba uzimati prije svega kao signal, zabilježiti je i provjeriti.

— Informatoru se ni pod kakvim uvjetima ne smije ništa obećati što se ne može ili ne smije ispuniti. Istovremeno ga treba odlučno i strogo upozoriti da će u slučaju ako provocira neko krivično djelo biti predan sudu.

— Informator ne dobiva nagradu nego se nagrada naziva »naknada troškova«. Ova naknada se obično daje tek nakon što je provjerena vrijednost informacije, a njezina visina utvrđuje se i visinom troškova koje je informator imao i vrijednošću informacije. Pri određivanju visine naknade valja biti vrlo razborit. Visoke naknade mogu stimulirati informatora na izmišljanje, a preniske otežati pribavljanje potrebnih informacija. Dobro plaćeni stalni informatori mogu predstavljati opasnost.

— Treba cijeniti i točnu negativnu informaciju.

— Informatore treba da drži na vezi iskusan policajac a ne policijski rukovodilac.

— Kada se radi o povremenim informacijama građana treba pokazati da se cijeni svaka i najmanja informacija.

5. Krivična djela kod kojih su korisni informatori

Po pravilu informatori mogu biti korisni kod svakog krivičnog djela ili kriminalnog događaja. Stalni informatori korisni su u rasvjetljavanju ovih krivičnih djela: provale, džepne krađe, sakrivanje i proturanje ukradenih predmeta, proizvodnje, prerade i promet opojnim drogama, izrada falsifikata i njihovo rasturanje, nedopuštena trgovina zlatninom i stranom valutom širih razmjera, kriminalni pobačaji, protuprirodni blud, proizvodnja i širenje pornografskih izrađevina, potkradanja, kao i niz krivičnih djela upravljenih protiv narodne privrede.

Posebnu i vrlo značajnu ulogu igraju informatori u suzbijanju krivičnih djela protiv naroda i države.

6. Neke primjedbe i ograde

Izloženi stavovi i gledišta odnose se pretežno na takozvana klasična krivična djela. Na upotrebu informatora iz redova osoba bliskih kriminalnom krugu ili bivših osuđenika, u ovoj oblasti kriminaliteta nema neke jače izražene reakcije javnosti. Svima je jasno da u rasvjetljavanju ovih krivičnih djela informacije informatora mogu pružiti značajnu pomoć i da nema nekih bitnih razloga da se zazire od takovih informacija.

Nešto je drugačija situacija kada se radi o informacijama koje omogućavaju rasvjetljavanje privrednih delikata. Tu je upotreba informatora delikatna, a reagiranja javnosti često vrlo polarizirana. Dok su jedni ogorčeni protivnici pribavljanja informacija na taj način — drugi ih opravdavaju. Smatram — osobno — da problemu informatora i upotrebi njihovih informacija kod ovih

krivičnih djela treba pristupiti s drugog gledišta. Samoupravni socijalizam i ustavni društveni i politički zahtjev da neposredni proizvođači upravljaju procesima proizvodnje i podjelom stečenih dobara stavlja svakog neposrednog proizvođača u poseban odnos prema društvenoj imovini stavljenoj i njemu na neposredno upravljanje, čuvanje i reprodukciju. Pojam državne zaštite od napada na društvenu imovinu transformira se u nove oblike društvene samozaštite. Time se bitno mijenja (bar u perspektivi) i uloga državnih organa kojima je povjereno otkrivanje krivičnih djela i učinilaca krivičnih djela i načini njihova rada. Vanjski napadi na društvenu imovinu radne organizacije suzbijaju se tehničkim mjerama zaštite i čuvarskom službom. Ovaj oblik zaštite ostaje još uvijek značajna domena rada organa javne sigurnosti. Ovdje se i ne radi o privrednim deliktima nego o klasičnim oblicima napada na imovinu, s razlikom da je to društvena a ne privatna imovina. Razumljivo je da proizvođača u pojedinom poduzeću mogu također doprinijeti boljoj zaštiti imovine. Međutim, u privrednom životu mnogo značajniju štetu i opasnost predstavljaju razna krivična djela protiv narodne privrede i protiv službene dužnosti. Sprečavanje i otkrivanje ovih krivičnih djela treba da postane stvar radnog kolektiva putem različitih oblika samozaštite. Kako će rasti svijest i odlučnost samoupravljača da se spriječe zloupotrebe i krivična djela, tako će se smanjivati potreba za informatorima. Mjesto tajnih informatora na javnoj sceni unutar radnog kolektiva javljat će se i javni i svjesni samoupravljači koji će radnom kolektivu predlagati da svojim snagama i sredstvima spriječi zloupotrebu. Takav proces već je otvoren, postepeno se razvija i sve više postaje svojevrstan način reagiranja samoupravnog socijalističkog društva. Međutim, ni ovdje se ne možemo zanositi željama i emocijama nego moramo biti realni. Naš privredni sistem nalazi se u izgrađivanju, pa su mnoga pitanja otvorena, a mnogi odnosi neregulirani. Još uvijek postoje ne male mogućnosti da pojedino proizvodno poduzeće kao cjelina ostvaruje nerealne i neopravdane koristi na račun šire društvene zajednice. Zajednički interes veže sve članove kolektiva, pa se za sada jedva može očekivati da bi sam kolektiv samoinicijativno pretpostavio šire društvene interese užim interesima kolektiva. U takovoj situaciji informacija o zloupotrebama može biti vrlo značajna za otkrivanje i utvrđivanje određenih krivičnih djela. U sistemu samozaštite ona će sve više biti izuzetak, njezin će se opseg smanjivati, a osnovno reagiranje dolazit će od samih proizvođača i njihovih izabranih tijela.

Još je složenija situacija ako se radi o krivičnim djelima upravljenim protiv unutrašnje ili vanjske sigurnosti zemlje, tj. o krivičnim djelima protiv naroda i države. Vrlo izražena karakteristika tih krivičnih djela je tajnost i konspirativnost. Pri svakoj akciji sistematski se i organizirano poduzimaju mjere da akcija ostane tajna a njezini akteri neotkriveni. U većini ovih krivičnih djela značajnu ulogu ima podstrekavanje i pomoć vanjskog neprijatelja. U otkrivanju ovih za svaku društvenu zajednicu najtežih krivičnih djela n i j e d n a zemlja niti se odrekla niti se može odreći podataka koje mogu pružiti informatori.

Kod ovih krivičnih djela mogu postojati vrlo značajne razlike u motivacijama i moralnim i etičkim karakteristikama ličnosti informatora. Dio informatora za ova krivična djela su pošteni građani, odani svojoj socijalističkoj domovini, i odlučni da je brane od svakog napada i napadača. Oni djeluju iz patriotskih pobuda i nerijetko se izlažu ozbiljnim opasnostima. Njihov rad je društveno koristan i zaslužuje društveno priznanje.

Iako postoje značajne razlike o potrebi informatora s obzirom na različite grupe krivičnih djela, opća tendencija koja bi odgovarala principima našega društva je svestrano nastojanje o g r a n i č a v a n j a i p o s t e p e n o g e l i m i n i r a n j a stalnih informatora.

Suzbijanje kriminaliteta sve više treba usmjeravati na društveni plan, na upotrebu društvenih mehanizama (radnički savjeti, potrošački savjeti, zborovi birača, inspekcije, komisije, itd.) i stvaranje i jačanje društvene kontrole i posebnih oblika društvene samozaštite; na ublažavanje ili postepeno isključivanje egzogenih kriminogenih faktora (nezaposlenosti, eksploatacije, kriza, bijede); na suradnju i razvijanje javne suradnje s poštenim i patriotski zadojenim građanima koji u progonu delikvenata vide i svoj interes. Takva orijentacija smanjuje upotrebu informatora.

Druga velika mogućnost za ograničavanje upotrebe informatora je šira, potpunija i stručnija primjena kriminalističke tehnike i kriminalistike u pronalaženju, prikupljanju i iskorištavanju tragova u dokazivanju krivičnih djela. To treba da bude osnovna profesionalna orijentacija — u svim slučajevima i prilikama kada je to objektivno moguće.

Kakova je vrijednost informacija primljenih od informatora? Naš je stav da ih treba isključivo tretirati kao signale i indicije koje omogućavaju da se dođe do drugih po mogućnosti realnih dokaza. Formalni krivični postupak može biti pokrenut samo na provjerenim osnovama sumnje. Sama informacija može biti p o v o d a ne o s n o v a za postupanje. Informacije se uvijek provjeravaju. Na neistinite informacije uvijek treba reagirati na odgovarajući način.

Naš krivični zakonik u cilju sprečavanja nekih najtežih krivičnih djela potiče pojedince da otkriju ta krivična djela. Kod krivičnog djela udruživanja protiv naroda i države (čl. 117. stav 4. KZ) i zločinačkog udruživanja (čl. 299. stav 3.) sud je ovlašten da člana udruženja iz čl. 117. stav 1. i člana grupe iz člana 110. i 111. KZ koji otkrije udruženje odnosno grupu prije nego što je u njezinu sastavu ili za nju učinio neko krivično djelo protiv naroda i države — blaže kazni ili oslobodi kazne. Pod istim uvjetima član zločinačkog udruženja oslobodit će se kazne. Razlog za takav stav zakonodavca leži u spoznaji da neporočni građani nemaju pristupa u kriminalni krug i da najčešće ne mogu pružiti nikakve informacije.

Cio kompleks pitanja o mjestu i ulozi informatora u samoupravnom socijalističkom društvu zahtijeva posebna istraživanja i širu monografsku obradu. Takav zadatak tek predstoji. Međutim, ni jedna kriminalistika ne može mimoići ovu temu kao da se radi o tabu-temi. Zločinci se u svojoj zločinačkoj djelatnosti rukovode svojom logikom, postupcima i interesima. Društvo se na svojevrstan način suprotstavlja adekvatnim sredstvima — među kojima se još uvijek javljaju i informatori. To je činjenica koja se može prešutjeti, o kojoj se može izbjegavati svaki razgovor, štoviše možemo glumiti kao da za nju ne znamo — no ona je još uvijek prisutna u svakom društvu i državi. Zar onda nije bolje da o njoj otvoreno raspravljamo i pronalazimo načine za njezino postepeno eliminiranje odnosno takvu upotrebu koja će odgovarati i etičkim načelima našega društva.

37. PRISMOTRA I NADZIRANJE

1. Pojam »Prismotra je tajno i neprekidno nadziranje osoba, vozila ili mjesta radi dobivanja informacija o aktivnostima ili identitetu nadziranih«. Ova definicija F. E. *Louwagea* može se prihvatiti, pogotovo što su definicije ove operativne radnje u kriminalistici dosta rijetke.

Nadziratelj je osoba koja vrši ili podržava prismotru, a nadzirani je osoba ili objekt koji se nadzire.

P o v o d za nadziranje može biti različit, no uglavnom se dade svesti na ove situacije:

— U prijavi o krivičnom djelu (službenoj), oštećenika, ustanove, anonimnoj ili pseudonimnoj (spominje se sumnjiva osoba) stječu se osnovne sumnje bez dovoljno podataka i dokaza. Radi utvrđivanja relevantnih okolnosti, identiteta ili vladanja te osobe i njezinih veza — procijenjeno je da je potrebno da se stavi pod prismotru.

— U toku istrage došlo se do saznanja o osobi ili događajima koji ukazuju na krivično djelo, no nema dovoljno osnova za pokretanje formalnog postupka, ili valja očekivati da bi uslijed pomanjkanja dokaza pokrenuti postupak mogao biti obustavljen. Da bi se prikupili potrebni dokazi, utvrdilo kretanje sumnjive osobe, otkrili jataci, otkrila mjesta na koja su sakrivani predmeti koji su potekli od krivičnog djela ili su poslužili pri izvršenju krivičnog djela, stavlja se osoba ili objekat pod prismotru.

— Od informatora su primljeni važni ali za pokretanje formalnog postupka nedovoljni podaci. Potrebno je provjeriti primljene informacije, prikupiti dokaze, utvrditi identitet učinioca ... U takvom prethodnom postupanju prismotra se može pokazati kao vrlo efikasno sredstvo.

— U smislu obavezne instrukcije Saveznog sekretarijata za unutrašnje poslove nad određenim kategorijama delikvenata povratnika provode se mjere pojačanog nadzora. U provođenju tih mjera značajnu ulogu igra i prismotra.

Osim ovih tipskih situacija postoje i druge u kojima je potrebno primijeniti prismotru. »Mora da nam bude jasno: prismotra je tema koju nije moguće iscrpiti. Zato su njezini oblici i područja primjene previše mnogobrojni, a zahtjevi u pojedinim slučajevima kojima treba da se prilagodi suviše mnogostrani« (Schmücker).

Prismotra i nadziranje spadaju u one metode policijskog rada kojima se služe sve zemlje. U popularnoj televizijskoj seriji »Nesalomljivi« čuveni federalni agent Eliot Ness prikazuje taktički i tehnički vrlo uspješno provođenje nadziranja, koje ga redovno vodi potrebnim dokazima i razjašnjavanju slučaja.

2. Zadaci i oblici prismotre Valja razlikovati povod prismotre od zadataka prismotre. Povod su one okolnosti koje utječu da se odredi primjena nadziranja, a zadaci nadziranja su one okolnosti i činjenice koje treba u toku nadziranja prikupiti. Provođenje prismotre i nadziranje može imati ove osnovne zadatke:

— pronalaženje tražene osobe promatranjem mjesta gdje se zadržava ili nalazi; nadzor nad njezinom rodbinom, prijateljima, znancima i osobama s kojima je održavala veze;

— otkrivanje ortaka, jataka, pomagača ili prikrivača nadziranoga: utvrđivanje njihova boravišta, radnog mjesta, mjesta sastajanja, ili prirode veze između njih i nadziranog;

— sprečavanje nadziranoga da izvrši namjeravano krivično djelo;

— stjecanje šireg, dubljeg i neposrednijeg uvida u životne uvjete i okolnosti nadziranoga, naročito u izvore njihovih prihoda;

— stjecanje detaljnih informacija o aktivnosti ili nazovi aktivnosti nadziranoga;

— pribavljanje dokaznog materijala o izvršenom krivičnom djelu (nadziranjem doći do predmeta koji potječu od krivičnog djela, ili su poslužili kao sredstvo za izvršenje krivičnog djela);

— prikupljanje informacija za uspješno i pravovremeno provođenje pretrage;

— kontrola rada informatora;

— prikupljanje podataka do kojih se na drugi način ne bi moglo doći;

— stjecanje važnih osobnih utisaka koji mogu poslužiti u provođenju postupka ili njegovih pojedinih radnji.

Posebni zadaci nadziranja zavise od o b j e k t a koji se podvrgava nadziranju. Treba razlikovati zadatke nadziranja osoba od zadataka nadziranja objekata.

Posebni su zadaci nadziranja o s o b a:

1. da se ostvare zadaci pojačanog nadzora osoba stavljenih pod pojačani nadzor;
2. da se uhvate odbjegli osuđenici ili okrivljenici;
3. da se spriječi bijeg osobe koja će naknadno biti lišena slobode i protiv koje će biti proveden krivični postupak;
4. da se spriječi namjeravano izvršenje krivičnog djela;
5. da se utvrde stvarne aktivnosti neke sumnjive osobe;
6. da se otkriju suradnici i jataci nekog okrivljenika;
7. da se prikupe potrebne informacije i dokazi;
8. da se prikupe šira, dublja i neposrednija znanja o životnim uvjetima i okolnostima nadziranoga.

Posebni zadaci nadziranja o b j e k a t a:

1. nadziranje mjesta na kojemu je krivično djelo izvršeno (da se npr. spriječi naknadno uništavanje tragova i dokaza);
2. nadziranje sastajališta kriminalaca i sumnjivaca;
3. nadziranje mjesta na kojima se vrši promet ukradenim stvarima ili nedopuštena trgovina (stvari, valute, zlata, opojnih droga, pornografskih tvorevina ...);
4. prikupljanje informacija za uspješno provođenje pretrage, racija i zasjeda;
5. nadziranje saobraćajnih sredstava i stanica.

Osnovni su tipovi n a d z i r a n j a i prismotre:

— p o k r e t n a, u kojoj se nadzirani slijede pješice, uz pomoć vozila ili kombiniranim slijeđenjem pješice i pomoću vozila;

— s t a c i o n i r a n a prismotra i nadziranje se vrši iz jednog objekta, ili se promatra određeni objekt;

— u b a c i v a n j e u k r i m i n a l n u g r u p u sa zadatkom nadziranja i neposrednog prikupljanja podataka.

U praksi se najčešće pojedini tipovi prismotre kombiniraju prema potrebama slučaja.

Nadziranje ili prismotra prolazi kroz ove f a z e:

— utvrđivanje potrebe da se organizira nadziranje :

— utvrđivanje konkretnih zadataka u određenom slučaju nadziranja;

— provođenje nadziranja;

— prekid nadziranja(jer je izvršen postavljeni zadatak prismotre ili jer je prismotra otkrivena, pa se pristupa realizaciji pojedinih mjera a od prismotre se odustaje. Ako je prismotra određena radi sprečavanja krivičnog djela, nastavlja se i kada je otkrivena);

— fiksiranje činjenica utvrđenih prismotrom.

O nekim od ovih faza bit će još detaljnije riječi.

3. Pokretna prismotra pješice Za provođenje ovog tipa prismotre potrebno je razmotriti nekoliko grupa pitanja koja upućuju na načine uspješnog provođenja prismotre.

a) P r i p r e m e obuhvaćaju:

— odrediti tip i stupanj prismotre;

— nadziratelji treba da dobro upoznaju nadziranoga (iscrpan osobni opis s naročitim upozorenjem na svojstveno držanje, kretanje, govor i navike — fotografija — a najbolje je da nadziratelj prije preuzimanja prismotre vidi nadziranoga i da profesionalnom rutinom uoči bitne karakteristike po kojima se nadzirani razlikuje od drugih ljudi i po kojima će ga prepoznati);

— precizan plan smjene nadziratelja i način održavanja veze s rukovodiocem prismotre;

— nadziratelj treba da ima pripravljeni izgovor ako mu se nadzirani neposredno obrati;

— utvrditi postupak za slučaj da prismotra bude otkrivena;

— osigurati potrebnu opremu koja će se primjenjivati u konkretnom slučaju (kamera, teleobjektiv, magnetofon).

b) V a n j s k i i z g l e d i v l a d a n j e n a d z i r a t e l j a

— Valja poći od praksom utvrđene činjenice da su kriminalci — naročito profesionalci — vrlo nepovjerljivi, oprezni i u otkrivanju prismotre oštroumni. To nameće određene mjere opreza.

— Vanjski izgled nadziratelja treba da je neupadljiv: stas, lice, odijelo, ponašanje, kretanje i glas ne smije se razlikovati od okoline u kojoj će nadziratelj obavljati prismotru i ne smije na sebe privlačiti pažnju. Nošenje brade i brkova, pušenje lule, karakteristične crte lica, osobiti vidljivi vanjski znaci mogu pridonijeti tome da nadziratelj bude brzo otkriven.

— Za dobrog nadziratelja se traži niz psihofizičkih osobina: da ima vrlo dobar vid, da vrlo dobro čuje, da je u dobroj fizičkoj kondiciji, da je inteligentan, da ima dobro pamćenje, da je sposoban da se prilagodi i brzo reagira, da poznaje teren na kojemu djeluje, da je strpljiv, miran i inicijativan.

— Nadziratelj treba da izbjegava šuljanje, napadno sklanjanje iza drveta, iskakivanje iz vozila, izvirivanje iza uglova, zurenje u nadziranoga i druge upadljive postupke.

— Nadziratelj treba da oponaša i potpuno se uživi u određeni izabrani tip (kolportera, montera, čistača cipela, dokonog građanina, studenta...). U granicama izabranog tipa treba ostvariti adekvatno prirodno ponašanje.

— Nadziratelj treba da je iskusan i dobro poučen u određenom zadatku, da ima dobre reflekse i sposobnost brzog reagiranja, jer se stalno nalazi ili zapada u izuzetne situacije.

c) P r e r u š a v a n j e

— Klasični oblici prerušavanja danas se napuštaju a mnogi od tih oblika već prelaze u oblast smiješnoga. Dobri rezultati se postižu ovim prirodnim i uobičajenim sitnim preinakama: izmijeni se oblik oboda šešira; šešir se zamijeni kapom ili se skine; skine se ili se obuče ogrtač; stave se ili skinu naočale; podigne se ili spusti ovratnik, stavi se ili skine kravata... Razumije se da i ove preinake moraju odgovarati konkretnim okolnostima i da su u skladu s uobičajenim vladanjem u konkretnoj prilici ili vremenu (crne naočale pri kišovitom vremenu djeluju upadno i mogu biti razlog da nadzirani skrene pažnju na nadziratelja).

d) T e h n i k a n a d z i r a n j a

— Razmak između nadziratelja i nadziranoga u selu i na pustim mjestima je znatno veći nego u gradu, na željezničkoj postaji, u robnoj kući ili jako prometnim ulicama. Razmak treba da je proporcionalan s mogućnostima praćenja i mogućnošću da nadzirani ne otkrije prismotru.

— Kada je u toku prismotre potrebno stati i čekati ili se kraće vrijeme zadržavati na jednom mjestu, treba da je nadziratelj zabavljen prihvatljivim postupcima (paljenjem cigarete, kupovanjem ili prelistavanjem novina, razgledavanjem izloga, promatranjem neke građevine ili događaja).

— U restoranu ili gostionici nadziratelj treba da odmah plati naručeno, da tempo uzimanja pića ili hrane tako prilagodi da bez svraćanja pozornosti može brzo napustiti lokal, tj. da je lako i brzo pokretan. Nadziratelj treba da u lokalu sjedi tako da može kontrolirati ulaze i izlaze, ulaz u garderobu, telefonsku govornicu i WC.

— U vozilu javnog saobraćaja najbolje je sjesti 2—3 sjedišta iza nadziranog i promatrati njegove noge. Ako to nije moguće, stati 2—3 sjedišta iza nadziranoga i promatrati ga pomoću odraza u prozoru.

— Treba izbjegavati situacije u kojima bi nadzirani nagovorio nadziratelja. Zato — a i iz drugih razloga — ne treba u njega zuriti, niti mu se približiti više nego to okolnosti slučaja zahtijevaju.

— U prometnoj ulici nadziranoga pratiti sa suprotnog hodnika. Upotrijebiti odraze u izlozima i promatranje kroz izloge na uglovima, da se utvrdi smjer kretanja nadziranoga.

— Za vrijeme prismotre izbjegavati susrete sa znancima i prijateljima, da ne ometu prismotru ili ne otkriju nadziratelja.

— Nadziratelj treba da uvijek ima sitnog novca, da može brzo izvršiti sitna plaćanja.

— Početak prismotre uvijek otvara probleme jer nadziratelj može biti odmah otkriven i jer je nadzirani obično najoprezniji pri izlasku iz zgrade. Najbolje je nadziranoga pričekati u obližnjoj zgradi ili parkiranom vozilu. Treba izbjegavati (jer se najlakše otkriva) da se prismotra započne na ulici.

— Ako nadzirani umakne, brzo provjeriti mjesta gdje se inače zadržava. Ako imamo valjan izgovor, provjerke se mogu provesti i telefonom. U ovom slučaju za nastavljanje prismotre treba angažirati više nadziratelja.

— Kod prismotre osoba koje podižu poruke ili materijale (ucjenjivačka pisma, predmeti u vezi s krivičnim djelom) u pravilu ne lišavati slobode osobu nakon što je preuzela poruku ili materijal jer je ona najčešće veza koja vodi učiniocu ili njegovim suučesnicima.

— Pri složenim nadziranjima redovno se primjenjuje sistem »ABC« s tri nadziratelja. Ovaj sistem omogućava čvrsto blokiranje nadziranoga, mnoge varijacije u slijeđenju i otkrivanju tzv. »konvoja« kojim nadzirani želi provjeriti da li je pod prismotrom. Sličan je i sistem »AB« u kojemu učestvuju dva nadziratelja. Ima iste prednosti kao i sistem »ABC« samo je manje pokretan.

e) Otkrivanje prismotre

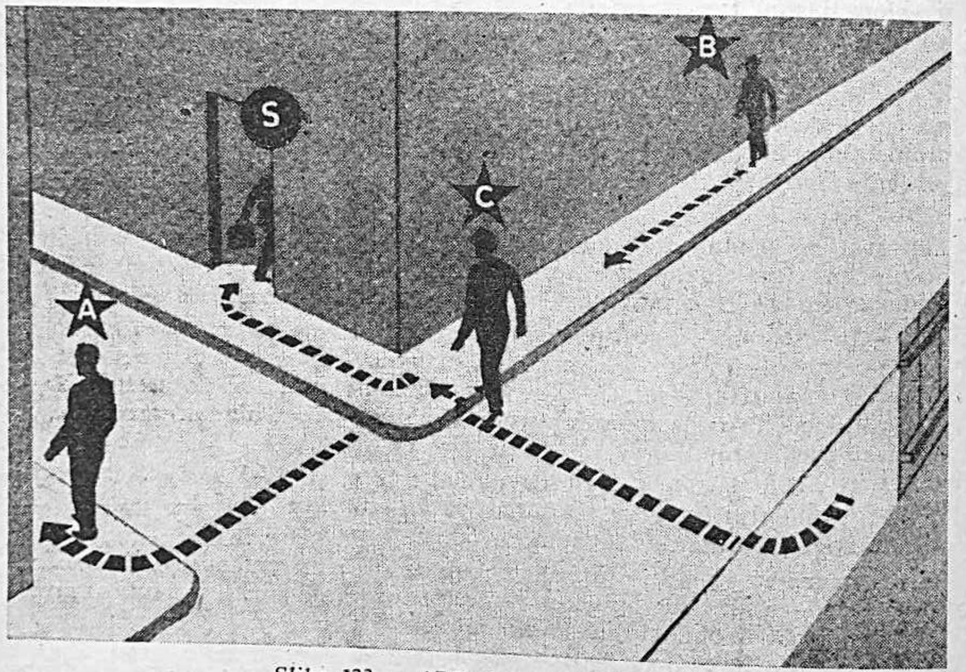

Slika 123 — ABC sistem nadziranja

— Nadzirani, osobito kada se radi o delikventu ili osobi koja se bavi nedopuštenom djelatnošću, često nastoji da otkrije da li je pod prismotrom ili nije. U tu svrhu služi se raznim trikovima, kao: pođe određenim putem i naglo se vrati istim putem da vidi da li ga tko prati; odbacuje predmet ili papir da vidi da li će ga tko dići i što će s njime učiniti; ulazi u javno vozilo i kada vozilo krene naglo iz njega iskoči; ulazi u javno vozilo i na prvoj stanici izlazi iz vozila pa se ukrca u slijedeće vozilo i taj postupak ponavlja dok nije siguran da ga nitko ne prati; požuri se do ugla i iza ugla naglo stane da vidi

da li ga tko prati; ulazi u kino, robnu kuću ili javnu ustanovu s više izlaza; održuje konvoj, što znači da iza njega ide njegov suradnik koji utvrđuje da li ga tko prati .... itd.

— Kada nadzirani utvrdi da je pod prismotrom, može postupiti na više načina: pristupa nadziratelju bilo pod kakvim izgovorom i stupa s njim u razgovor te ga na taj način onemogući u nadziranju, jer takav nadziratelj mora biti isključen iz dalje prismotre; pravi se da nije primijetio prismotru i planira kada i gdje će se prismotre osloboditi; pravi se da nije primijetio nadziratelja i »vodi ga na šetnju po gradu« a da pri tome nije pružio prismotri nikakve podatke.

— Nadziratelju je često teško utvrditi da li je otkriven ili nije. Zato o toj okolnosti treba da vodi stalno računa, a pretpostavljeni koji je naredio prismotru treba da date točne instrukcije, kako za slučaj kada je prismotra otkrivena tako i za slučaj kada nadziratelj sumnja da je otkrivena.

4. Pokretna prismotra vozilom U suvremenim uvjetima mnogi kriminalisti smatraju ovaj tip prismotre najboljim. I ovdje valja ukazati na prihvatljiva iskustva iz prakse.

a) Pripreme

— Tip i model automobila ne smije biti upadljiv. Najbolje je upotrijebiti putnički automobil kakav se najčešće javlja u prometu na mjestu na kojemu se vrši prismotra.

— Na autu ne smije biti službena policijska registracija, nego privatna registracija ili registracija uobičajena za taksi-vozila. Osim toga treba osigurati mogućnost da se registracija može brzo i na svakom pogodnom mjestu mijenjati. To znači da u automobilu treba da postoje rezervne registarske tablice i alat potreban za njihovo brzo montiranje.

— Vozilom treba da upravlja sposoban i vrlo vješt šofer, jer prismotra često zahtijeva izuzetne napore i vještinu u upravljanju vozilom.

— Prije akcije treba detaljno pregledati i utvrditi tehničku ispravnost vozila, osigurati najpotrebnije rezervne dijelove i gume, napuniti rezervoar i uzeti rezervno gorivo. Ako unatoč tome treba u toku prismotre nabavljati gorivo, ono se ne plaća bonom nego gotovim novcem, jer plaćanje bonom može otkriti da se radi o službenom vozilu.

— U vozilo treba staviti najnužniju priručnu opremu za posebne slučajeve (povreda, požar, nepogode, nesreća).

b) Provođenje prismotre vozilom zahtijeva posebne mjere opreza i adekvatno vladanje.

— U vozilu kojim se vrši prismotra treba da budu najmanje dvije osobe: vozač i nadziratelj. Vozač svu pažnju koncentrira na vožnju i vozilo a nadziratelj promatra, bilježi zapaženo, eventualno snima, održava vezu s pretpostavljenima, a po potrebi izlazi iz vozila i nastavlja nadziranje pješice.

— U vozilu i na vozilu — radi kamuflaže — vrše se povremene izmjene (izmjena mjesta na kojemu sjedi nadziratelj, stavljanje ili skidanje kape ili šešira, spuštanje ili podizanje zavjese, izmjena registrarske tablice ...).

— Pri parkiranju vozila valja paziti kako na propise o parkiranju tako i na okolnost da parkiranje bude izvršeno prirodno i što manje upadljivo.

— U gradu razmak između auta nadziranoga i auta nadziratelja ne smije biti veći od razmaka između dva bloka kuća. Na otvorenom prosto-

ru i u selima razmak treba biti veći, pa se povremeno dopušta da se između kola ubacuju kola trećih osoba. Ako se sigurno zna kamo nadzirani vozi, kola nadziratelja voze u svim mogućim varijantama (čas iza kola nadziranog, čas ispred njega, čas s većim ili manjim razmakom), no nikada ne treba nadziranoga izgubiti iz vida.

— Kod važnih i složenih prismotri korisno je za nadziranje odrediti dva i više vozila i vršiti povremenu smjenu vozila.

— Kod noćne prismotre mogućnost da se na kolima nadziratelja mijenja osvjetljenje ima prednosti za prikrivanje prismotre.

c) Otkrivanje prismotre vršene iz vozila i pomoću vozila moguće je kao i kod nadziranja pješice. I ovdje nadzirani često kontrolira da li ga tko prati. Tako, na primjer, nadzirani vozi brzo i iznenada (pod bilo kakvom izlikom), iza okuke ili na raskršću stane ili uspori vožnju da vidi kako će se ponašati auto na koji sumnja da ga prati. U takvom slučaju treba produžiti istom brzinom i prema okolnostima slučaja stati tek na benzinskoj stanici, raskršću, parkiralištu, pred gostionicom. Ako se pretpostavlja takva mogućnost, najbolje je koristiti dva vozila, od kojih jedno prosljeđuje nesmanjenom brzinom a drugo na znak prvoga usporava brzinu i zadržava se iza vozila nadziranoga. Valja imati na umu da nadzirani može vozilo napadno parkirati da upravo napadnošću parkiranja odvrati pažnju. U takvom slučaju treba biti naročito oprezan. Da li će se pri napadnom vraćanju vozila nadziranog, ili kada se pretpostavlja da je prismotra otkrivena, nastaviti s prismotrom — zavisit će od okolnosti slučaja i primljenih uputa.

5. Stacionirana prismotra

Prismotra objekata osim općih naprijed izloženih ciljeva ima svrhu da se otkriju narav, namjena i oblici aktivnosti na određenom mjestu, da se identificiraju sve one osobe koje zalaze u određeni objekat, da se ustanove njihovi međusobni odnosi i odnosi prema objektu, da se prikupe informacije o vremenskom redoslijedu kretanja osoba u objektu.

Ovaj tip prismotre može se vršiti iz drugih objekata (stan, hotelska soba, balkoni, tavanske prostorije, dućani, restorani) a može se vršiti i sa slobodnih prostora (ulica, cesta, parkovi, obale rijeka). Kada se vrši sa slobodnih vidljivih površina, treba konstruirati logično opravdanje dužeg zadržavanja nadziratelja na slobodnom prostoru (prodavači novina i povrća, čistači cipela i ulica, radnici na popravljanju ceste, električnih instalacija, vodovoda, plina). Kada je god moguće, stacioniranu prismotru treba vršiti iz zatvorenih prostorija, tako da nadziratelj ostane nevidljiv.

Za uspješno provođenje ovog tipa prismotre važne su ove praktične okolnosti: temeljito i oprezno ispitati objekt koji će se nadzirati (ulazi, izlazi, raspored prostorija, vidokrug), njegovu okolinu i mogućnost za pravilno postavljanje stacionirane prismotre; pažljivo izabrati mjesto za promatračku bazu; pripremiti se za naglu izmjenu situacije; osigurati potreban broj i pravovremenu smjenu nadziratelja; osigurati tajnost promatračke baze i promatranja (promatračka baza se ne smije ni na čas napuštati, ne treba paliti cigarete ni pušiti, promatranje vršiti iza zavjese ili spuštenih roleta); u promatraju koristiti tehnička pomagala (dalekozor, teleskop, prislušni uređaji); važne okolnosti odmah trajno fiksirati (statičkom slikom ili filmovanjem); napuštajući promatračku bazu pažljivo ukloniti sve tragove koji bi ukazivali da je iz te prostorije vršeno promatranje.

Tajna kontrola objekata noću i u mraku predstavlja poseban problem koji se može riješiti upotrebom posebnog projektora za emitiranje infracrvenih zraka na nadzirani objekat i hvatanje odraženih zraka s objekta na posebno konstruirani fluorescentni ekran. Ovaj uređaj mogućava da se nadziranje objekta nastavi nevidljivo u potpunom mraku. Za konstruiranje ovih uređaja poslužila su iskustva postignuta u armijama s uređajima za noćna promatranja pomoću infracrvenih zraka. Konstruiran je laki uređaj (domet 80 — 100 metara), srednji (domet 300 do 500 metara) i teški (domet do 1500 metara). Magla isključuje upotrebu ovih aparata a kiša i snijeg smanjuju domet promatranja. Rukovanje aparatima i čitanje slika na fluorescentnom ekranu traži posebnu stručnu obuku a njihova primjena i upotreba razradu posebne kriminalističke taktike. Praktična ispitivanja izvršena u Švicarskoj pokazala su da se ovi uređaji mogu uspješno i korisno primijeniti pri čuvanju banaka i vanih industrijskih uređaja, kontroli granice, kontroli prebacivanja krijumčara i u policijskom nadziranju. Posljednih godina ovi su uređaji usavršeni. Prvobitne poteškoće njihove nabave (iz vojnih razloga) znatno su umanjene.

6. Ubacivanje u kriminalnu grupu kao oblik nadziranja

Za rasvjetljavanje kriminalne djelatnosti (npr. nedopuštena trgovina valutom i dragocjenostima, ilegalan promet opojnim drogama, provalne krađe i prevara, krivična djela upravljena protiv naroda i države...) koju sistematski vrši kriminalna banda — ima posebnog efekta ubacivanje nadziratelja u takvu bandu. Praksa u svijetu i kod nas pruža o tome vrlo uvjerljive dokaze.

a) Priprema

— Jedan od osnovnih uvjeta za uspjeh ovog tipa prismotre je pravilan izbor nadziratelja. Od njega se traži da ima veliku praksu, izuzetnu hladnokrvnost i prirođenu sposobnost prilagođavanja. Nadziratelj treba da ima glumačke sposobnosti (da igra izabranu ulogu), potrebno samopouzdanje, jaku volju (da se uspješno može oprijeti iskušenju alkohola, droga, hazarda, žena), da poznaje navike kriminalne grupe i podzemlja i da je u detalje savladao svoju ulogu.

— Za ubacivanje u kriminalnu grupu valja izabrati prihvatljivi povod. Najbolje je ako u kriminalnu grupu bude uveden po članu grupe. Treba pripremiti uvjerljivu »priču« za koju će biti teško da se tvrdi da je lažna i koja opravdava njegovo prilaženje grupi. »Priča« određuje i ulogu nadziratelja, kojoj mora ostati dosljedan.

— Predmeti osobne upotrebe koje će nadziratelj ponijeti sobom (odijelo, sat, prsten, novac, isprave, kovčeg itd.) moraju odgovarati njegovoj priči i izabranoj ličnosti. Nikada se ne nose (ni skriveno) prave isprave i predmeti koji bi nadziratelja mogli kompromitirati. Nošenje oružja zavisi od okolnosti slučaja i izabrane »priče«. Svaka, ma i najsitnija pogreška može dovesti ne samo do otkrivanja nadziratelja nego i do njegove likvidacije. Na žalost u prvim pripremama često se prave sitne ali vrlo opasne pogreške.

— Vrlo je složeno pitanje kako organizirati vezu između ubačenog nadziratelja i rukovodioca službe. Tu vezu treba svesti na minimum, dobro kamuflirati, a izvještaje šifrirati na potpuno neupadljiv način (da sliče na razumljive a za grupu beznačajne kontakte). Primijenjene metode zavise od konkretnog slučaja.

— Valja predvidjeti i mogućnost otkrivanja ubačenog nadziratelja te mu osigurati moguću zaštitu i pomoć.

— Prihvaćanje ovog zadatka treba vezati uz dobrovoljni pristanak određenog službenika.

b) U provođenju ovog tipa prismotre treba imati na umu:

— Nadziratelj treba u grupi da bezuvjetno živi u granicama uloge koju je kao najprikladniju konstruirao. Izabranoj ulozi treba prilagoditi vanjski izgled, govor, držanje, izražavanje mišljenja, oblike razonode i navika. Sadašnjost treba u potpunosti da odgovara konstruiranoj prošlosti.

— Nadziratelj se ni pod kakvim opravdanjima ne smije sam uplesti u zločine bande, niti ih svojim vladanjem provocirati.

— Čuvati se izazivanja ljubomore (bilo po kojoj osnovi) kod pripadnika bande jer ona redovno dovodi do sumnji i provjeravanja a to do otkrivanja nadziratelja.

— Za prismotru važne podatke nadziratelj treba da zapamti. Treba izbjegavati svako bilježenje. Ako je to nemoguće, bilješke treba neupadljivo šifrirati (kao broj telefona, kao pornografsku pričicu, pismo od ljubavnice i slično).

— Sastajanje radi podnošenja izvještaja na unaprijed ugovorenom mjestu uvijek je opasno i treba ga isključiti. Bolje je vezu održavati šifrirano s javne govornice, i to uvijek druge, ili s telefona u javnim lokalima, i uvijek s unaprijed pripravljenom »pričom« za kriminalnu grupu. Ako je to nemoguće, a podnošenje izvještaja se ne može izbjeći, treba poslati šifrirano pismo na unaprijed ugovorenu adresu.

7. Registriranje podataka prikupljenih prismotrom O svim okolnostima i događajima zapaženim u toku prismotre valja sačiniti potpune i detaljne bilješke (opisi osoba s kojima se nadzirani sastajao, mjesta koja je posjećivao, kako se dugo zadržavao i što je radio na nekom mjestu, njegovo vladanje i aktivnost, da li je kontrolirao, nalazi li se pod prismotrom, da li je pokušavao izbjeći nadzoru, itd.). Zabilježiti treba sve pojedinosti jer se unaprijed ne zna koje će okolnosti biti relevantne. Bilješke se sastavljaju kronološkim redom i što je moguće prije. Ne treba se previše uzdati u pamćenje.

— Bitna zapažanja važna za nastavak prismotre treba po mogućnosti priopćiti slijedniku u prismotri.

— Važnije okolnosti, djelatnosti i susreti mogu biti fiksirani fotografijom (statičkom ili snimanjem kamerom) uz upotrebu odgovarajućeg teleobjektiva.

— U pojedinim slučajevima vrlo je korisno snimiti razgovore nadziranog na magnetofonsku vrpcu i uz primjenu odgovarajuće tehnike.

— Kada postoje zakonski uvjeti za kontrolu pošte nadziranoga, privremeno zadržanu poštu treba fotografirati.

— Važne telefonske razgovore treba također registrirati magnetofonom.

8. Neke napomene U suvremenoj organizaciji policije uspješno provođenje prismotre otvara nekoliko pitanja.

— Prismotra može biti uspješna samo onda ako se provodi permanentno. I kratak prekid prismotre može biti dovoljan da višesatni ili višednevni rad bude doveden u pitanje. Praktično prismotra treba da traje svih 24 sata dnevno. Tako organizirana prismotra zahtijeva permanentni rad nadziratelja. Prismotra se ne može vršiti kao drugi poslovi, unutar radnog vremena; nju treba nastaviti i nakon radnog vremena, i noću i na državne i vjerske praznike. Takva situacija zahtijeva od policijskih službenika da pretežno rade i izvan radnog vremena. Ako pitanje nereguliranog radnog vremena izazvanog potrebom izvršenja službenih zadataka nije na odgovarajući način regulirano, može izazvati i redovno izaziva određene kadrovske probleme. Ovi problemi nerijetko dovode u pitanje uspješan završetak dobro započete prismotre.

— U provođenju prismotre često treba da bude angažiran veći broj radnika. U općoj deficitarnosti policijskih kadrova ovakav zahtjev često otvara gotovo nerješiva pitanja. I nedostatak dovoljnog broja radnika i neregulirano radno vrijeme često imaju kao posljedicu da se odustane od prismotre i tamo gdje bi ona nesumnjivo mogla dati značajnih rezultata, tj. otkriti ili spriječiti značajnu kriminalnu aktivnost.

— Uspješno provođenje nadzora treba naučiti. I oni službenici koji imaju poseban smisao i sklonost za izvršavanje takvih zadataka moraju biti i teoretski i praktično poučeni. Treba uvježbati neprimjetno slijeđenje, započinjanje prismotre, nastavljanje ili preuzimanje prismotre, zamjenu prismotre pješice motoriziranom i obratno, različite metode skrivenog promatranja, snalaženje u iznenadnim situacijama, itd. To nije moguće bez praktičnih vježbi. Ove vježbe često se uopće ne provode ili se provode u nedovoljnoj mjeri, pa kada je potrebno provesti prismotru čine se grube početničke pogreške.

— Provođenju prismotre suprotstavljaju se razne poteškoće. Treba li pred njima odstupiti?

Sve češća pojava organiziranih kriminalnih grupa, novi oblici krivičnih djela za čije izvršenje je potrebna suradnja više osoba, sve češći slučajevi međunarodnog povezivanja kriminalaca u uvjetima slobodnog kretanja miliona ljudi (različitog državljanstva, sklonosti i namjera) — upozoravaju na potrebu da se policijski kadrovi osposobe za provođenje ove taktičke mjere i stvore potrebni organizacioni i kadrovski uvjeti za njenu primjenu u slučaju potrebe.

38. LIŠAVANJE SLOBODE

1. Pojam Osobna sloboda građana spada među temeljna ustavom garantirana i zakonima zaštićena prava građana. Pri donošenju odluke o ograničavanju prava slobodnog kretanja treba strogo paziti da li su ispunjeni zakonski uvjeti, i da li okolnosti slučaja i osobine građana čiju slobodu ograničavamo opravdavaju takav zahvat.

S druge strane, valja stalno imati na umu i takve situacije da zakašnjela intervencija operativne službe javne sigurnosti može imati kao posljedicu teža ugrožavanja života i imovine drugih građana, značajnija narušavanja javnog reda i mira, izvršenje teških krivičnih djela, itd., dakle napad na vrijednosti koje se moraju zaštićivati.

Ograničavanje osobne slobode i kretanja javlja se u različitim oblicima, ima različit intenzitet i temelji se na različitim zakonskim ovlaštenjima. Za različite oblike ograničavanja slobode upotrebljavaju se različiti dovoljno neusklađeni termini. Uhapsiti neku osobu znači lišiti je slobode, ograničiti njezinu slobodu. Zadržati neku osobu znači također ograničiti njezinu slobodu. Hapšenje se sastoji u hvatanju u zakonskim oblicima, pa i primjenom sile, osobe koja narušava javni red i pravni poredak, čini prekršaje ili vrši krivična djela, tako da se liši slobode i na taj način spriječi narušavanje poretka i osigura mogućnost provođenja određenog postupka (prekršajnog, krivičnog).

Bez obzira na zakonsku osnovu na kojoj se temelji ograničavanje ili lišavanje slobode — s kriminalističko-taktičkog gledišta svi oblici ograničavanja slobode imaju izvjesne zajedničke karakteristike.

Oblici ograničavanja slobode mogu biti, u kriminalističko-taktičkom smislu:

a) Shvaćeno u najširem smislu riječi, u oblike ograničavanja slobode kretanja spada i upućivanje određene osobe istražnom sucu. Ovo upućivanje je moguće pod ovim uvjetima: da se radi o osobi zatečenoj na mjestu izvršenja krivičnog djela — da je ta osoba u mogućnosti da pruži podatke važne za krivični postupak — da sudac istražitelj neće doći na mjesto kriminalnog događaja — da se ta osoba ne bi mogla kasnije saslušati ili da bi njezino saslušavanje bilo znatno otežano. Osoba koja ispunjava sve ove uvjete dužna je da se u određenom roku javi sucu istražitelju a službena osoba koja je odredila upućivanje dužna je sastaviti službenu bilješku i naknadno provjeriti da li se »upućena osoba« javila sucu istražitelju. Postupak oko upućivanja građana sucu istražitelju reguliran je Pravilnikom o vršenju poslova službe javne sigurnosti (član 14).

b) Privođenje je takvo ograničavanje osobne slobode pri kojemu ovlaštena službena osoba dovodi građanina do prostorija organa unutrašnjih poslova, drugog organa ili određenog mjesta, uz pristanak ili bez pristanka te osobe. Može biti izvršeno po pismenoj naredbi ili bez pismene naredbe.

— Ako se privođenje izvršava na osnovi pismenih naredbi, onda to može biti u jednom od slijedećih slučajeva:

1. po naredbi suda za dovođenje okrivljenika;

2. po naredbi suda za dovođenje svjedoka ili vještaka u krivičnom postupku, ili svjedoka u parničnom postupku;

3. po naredbi suca za prekršaje;

4. po zaključku nadležnog organa u upravnom postupku;

5. na osnovi izdane potjernice za osobom za koju je u potjernici naređeno dovođenje;

6. po naredbi suda ili organa nadležnog za izvršenje krivičnih sankcija za prisilno dovođenje osobe kažnjene kaznom lišenja slobode;

7. po naredbi organa unutrašnjih poslova za privođenje osobe koja se nije odazvala pozivu radi pružanja potrebnih obavještenja o izvršenom krivičnom djelu.

— Bez pismene naredbe ovlaštena službena osoba vrši privođenje u ovim slučajevima:

1. kod privođenja osoba koje zadržava ili lišava slobode;

2. kod privođenja osobe koju su građani lišili slobode prilikom izvršenja krivičnog djela za koje se goni po službenoj dužnosti;

3. u izvršenju usmenog naloga suca istražitelja.

Prilikom privođenja osobi koja se ima privesti u pravilu se predočava naredba ili se usmeno izloži sadržaj naredbe. Ako se očekuje otpor, ili privođenje treba izvršiti odmah i iznenada, naredba se neće predočiti. Već kod privođenja moguće je vezivanje. Ono se primjenjuje u slučaju pružanja otpora, pokušaja bijega, napada na službenu osobu koja provodi privođenje, ili ako se može osnovano očekivati jedno od opisanih vladanja. Vezivanje se vrši stavljanjem lisica. Privođenje — kada je god moguće — valja provoditi motornim prevoznim sredstvima. U određenim slučajevima — kada to okolnosti slučaja zahtijevaju — u izvršenju privođenja treba da učestvuju dva službenika. Sva pitanja oko privođenja regulirana su odredbama članova 15—20 Pravilnika o vršenju poslova javne sigurnosti.

c) Zadržavanje je privremeno ograničavanje slobode kretanja, bilo na određenom mjestu bilo u posebnim prostorijama organa unutrašnjih poslova.

Ovlaštena službena osoba ima pravo da zadrži:

1. osobu zatečenu na mjestu izvršenja krivičnog djela koja bi mogla dati važne podatke za krivični postupak, a vjerojatno je da kasnije ne bi mogla biti saslušana, ili samo uz veće teškoće — do dolaska suca istražitelja, a najviše dva sata;

2. osobu koja narušava ili ugrožava javni red i mir — koliko je potrebno, a najviše 24 sata;

3. osobu u pijanom stanju zatečenu u vršenju prekršaja — dok se otrijezni, a najviše 12 sati;

4. osobu zatečenu u vršenju prekršaja u vrijeme izvan radnog vremena suca za prekršaje — ako se ne može utvrditi njezin identitet, ako nema prebivališta, ako postoji opasnost da će pobjeći i ako postoji opasnost da će nastaviti vršenje prekršaja — do privođenja sucu za prekršaje, a najduže 24 sata;

5. osobu zatečenu na prostoru na kojemu se vrši blokada (racija) — dok se kontrola ne završi;

6. osobu zatečenu u stanu ili drugim prostorijama u kojima se vrši pretraga;

7. osobu koju je potrebno zadržati radi uspješnog izvršenja radnji koje se poduzimaju radi pronalaženja ili hvatanja učinioca krivičnog djela (zasjeda).

O svakom zadržavanju sastavlja se službena bilješka. Ne mogu se zadržati zastupnici Savezne, Republičke i Pokrajinske skupštine, osobe s diplomatskim ili konzularnim imunitetom, ni odbornici općinskih skupština na teritoriju svoje općine. Postupak zadržavanja reguliran je u članu 21—24 Pravilnika o vršenju poslova službe javne sigurnosti.

d) Lišavanje slobode je trajnije ograničavanje slobode uz primjenu pritvora. Tri su slučaja u kojima ovlaštena osoba može građanina lišiti slobode:

1. kada je sud donio rješenje o stavljanju u pritvor;

2. kada postoji osnovana sumnja da je ta osoba izvršila krivično djelo za koje je određivanje pritvora po odredbama ZKP-a obavezno, no maksimalno 24 sata;

3. kada je za određenom osobom raspisana potjernica radi stavljanja u pritvor ili radi vraćanja u KPU ili OPD iz kojih je pobjegla.

Zakonske osnove za ograničavanje i lišavanje slobode jesu:

1. Zakonik o krivičnom postupku (član 169. za dovođenje, 175—184 a naročito 180 za lišenje slobode),
2. Zakon o unutrašnjim poslovima,
3. Pravilnik o vršenju poslova službe javne sigurnosti,
4. Osnovni zakon o prekršajima i zakoni o prekršajima protiv javnog reda i mira,
5. Zakon o općem upravnom postupku.

Iako postoji kvalitativna razlika između lišavanja i ograničavanja slobode na temelju Zakonika o krivičnom postupku i onih na temelju drugih propisa — određena taktička pravila vrijede i korisno ih je primjenjivati kod svakog lišavanja slobode (uz primjenu načela srazmjernosti). Težište ovih izlaganja je na takvim ograničavanjima i lišavanjima slobode koja se provode u vezi s izvršenjem krivičnih djela i ugrožavanjem javnog reda i mira. Lišavanje slobode u bilo kojem obliku provode milicionari i ovlašteni radnici unutrašnjih poslova.

2. Opća taktička pravila Ograničavanje i lišavanje slobode predstavlja ozbiljno zadiranje u osnovna ustavna prava građana, pa je potrebno strogo se pridržavati zakonskih odredaba. Ostvarivanje načela zakonitosti treba da dođe do izražaja prije svega u kritičkoj ocjeni da li konkretan slučaj opravdava takav zahvat i da li ga zakon baš u takvom slučaju dopušta. Formu provođenja treba podrediti svrsi i okolnostima slučaja.

Dok zakoni propisuju u v j e t e pod kojima se može vršiti ograničavanje slobode — kriminalistička taktika utvrđuje m e t o d e po kojima se ta radnja vrši.

Evo nekih taktičkih uputa.

— Lišavanje slobode treba prilagoditi predviđenim okolnostima na mjestu gdje će biti izvršeno i osobinama ličnosti koja se lišava slobode. To znači dalje u svakom slučaju, i kada to prilike dopuštaju, treba izvršiti odgovarajuće pripreme i predvidjeti odgovarajuće postupke.

— Rukovodioci službe moraju stalno voditi brigu o osobnoj sigurnosti službenika koji provodi lišavanje slobode. U tu svrhu treba ih stalno instruirati i snabdijevati neophodnom i besprijekornom opremom, što znači:

— ispravnim oružjem i municijom, sredstvima za vezivanje,

— osigurati visoki nivo kondicije u borilačkim vještinama,

— osigurati nivo znanja i vještine u upotrebi svih vrsta vatrenog i plinskog oružja.

— Svako lišavanje slobode treba provoditi o p r e z n o. Ne mali broj službenika unutrašnjih poslova doživio je gorka iskustva jer je postupao protivno ovom taktičkom načelu. Nisu baš rijetki slučajevi ubojstva milicionara. Iskustvo pokazuje da se izgledi za otpor smanjuju u omjeru sa snagama koje vrše lišavanje slobode (što više službenika učestvuje u hapšenju, to su manji izgledi za otpor). Pravilo je da lišavanje slobode treba da provode dva službenika. Oprez je potreban i kod lišavanja slobode žena koje češće prave scene i pokušavaju izazvati »sućut« prisutnih. Kod lišavanja slobode žena preporuča se da učestvuje i žena službenik unutrašnjih poslova. Kod delikvenata koji se osjećaju sigurni jer imaju »alibi« može biti korisno pozivanje na razgovor i lišavanje slobode u službenim prostorijama. Biti oprezan u svakoj prilici ne znači bojati se nego biti razborit.

— Milicionari koji provode lišavanje slobode treba da smišljeno iskorištavaju efekat što ga osigurava iznenadan i neočekivan postupak. Na taj način često je moguće spriječiti mogući otpor. U takvom slučaju osoba biva lišena slobode prije nego je mogla reagirati.

— Pri svakom značajnijem lišavanju slobode treba obavezno provesti i osobnu pretragu radi pronalaženja oružja, tragova i dokaza, a prema okolnostima slučaja provesti i pretragu prostorija.

— U provođenju ograničavanja i lišavanja slobode pod zakonom propisanim uvjetima (član 26. Osnovnog zakona o unutrašnjim poslovima) milicionari i druge ovlaštene osobe unutrašnjih poslova mogu upotrijebiti slijedeća sredstva prisile: fizičku snagu, gumenu palicu, plinsko oružje, kemijska sredstva i druga sredstva prisile. Uvjeti i način primjene ovih sredstava regulirani su Pravilnikom o vršenju poslova službe javne sigurnosti (član 51—54).

Osnovni zakon o unutrašnjim poslovima (član 27) utvrđuje uvjete pod kojima milicionari i ovlaštene službene osobe organa unutrašnjih poslova smiju upotrijebiti vatreno oružje. Ove odredbe detaljizirane su u članu 55. Pravilnika o vršenju poslova službe javne sigurnosti. Ta odredba glasi:

»Pri vršenju službenih poslova ovlaštena službena osoba smije upotrijebiti vatreno oružje samo ako drugačije ne može:

1. da zaštiti život ljudi;

2. da spriječi bijeg osobe zatečene u vršenju krivičnog djela za koje je predviđena kazna strogog zatvora petnaest godina ili stroža kazna;

3. da spriječi bijeg osobe lišene slobode ili osobe za koju je izdan nalog za lišenje slobode zbog izvršenja krivičnog djela za koje je predviđena kazna strogog zatvora petnaest godina ili stroža kazna;

4. da od sebe odbije neposredan napad kojim se ugrožava njezin život;

5. da odbije napad na objekt koji osigurava«.

U daljim odredbama Pravilnika (član 56—64) detaljno su obrađeni uvjeti za upotrebu vatrenog oružja.

Treba posebno upozoriti na odredbu stava 2 člana 27. Osnovnog zakona o unutrašnjim poslovima koji propisuje: »Ovlaštene službene osobe upotrijebit će vatreno oružje samo ako upotrebom fizičke sile, gumene palice ili drugih sredstava prinude, predviđenih pravilima službe, ne mogu osigurati izvršenje službenog posla«.

Sadašnje odredbe u pogledu upotrebe vatrenog oružja pri sprečavanju bijega osobe zatečene na vršenju krivičnog djela i sprečavanju bijega osobe

lišene slobode i osobe za kojom je izdan nalog za lišenje slobode (član 27. stav 1. točka 2 Osnovnog zakona o unutrašnjim poslovima) morat će pretrpjeti izvjesne izmjene jer ih u sadašnjoj formulaciji praktično nije moguće primjenjivati.

Milicionari i ovlaštene službene osobe unutrašnjih poslova svjesno i organizirano se usmjeravaju i školuju u stjecanju fizičke kondicije i borilačkih vještina koje im omogućavaju savladavanje fizičkog otpora i bez upotrebe vatrenog oružja.

Pitanje upotrebe vatrenog oružja javlja se kao problem u mnogim policijama svijeta, naročito onima koje se sukobljavaju s organiziranim zločinom. Ispitivanja su upravljena na utvrđivanje u kojim okolnostima policijski službenici najviše stradavaju. Jedno ispitivanje provedeno u Kaliforniji, koje se odnosi na 110 upotreba vatrenog oružja protiv policajaca, 51% se odnosi na slučajeve u kojima je trebalo lišiti slobode kriminalce.

— Kriminalistička taktika ukazuje i na ono što nikada prilikom lišavanja slobode ne treba činiti:

— ne budi grub prema osobama koje lišavaš slobode;

— ne upuštaj se u pregovore i diskusije s osobama koje treba lišiti slobode i s trećim osobama;

— ne potcjenjuj osobu lišenu slobode u pogledu mogućnosti otpora;

— ne prilazi preblizu s vatrenim oružjem niti ga prislanjaj uz tijelo lišenoga slobode jer ga može oteti;

— ne govori previše;

— ne izazivaj scene;

— ne dopusti nikome da stane između tebe i lišenoga slobode;

— ne dopusti da prije osobnog pretresanja uhapšenik bude okrenut licem prema tebi.

3. Pripreme za lišavanje slobode

Kada okolnosti slučaja dopuštaju ili zahtijevaju, treba prikupiti prethodne informacije o m j e s t u na kojemu će biti izvršeno lišavanje slobode (prostorija, stan, otvoreni prozor, sklonište). Ako je moguće, treba birati mjesto gdje su mogućnosti za bijeg minimalne, gdje hapšenje neće izazvati vrevu i uplitanje, gdje je moguća upotreba vatrenog oružja bez opasnosti za nevine, gdje nema uvjeta za pomoć jataka uhapšenome, gdje promet nije živ i po mogućnosti ne noću. Pribaviti informacije o navikama osobe koju treba lišiti slobode (da li će se nalaziti na pretpostavljenom mjestu, da li treba očekivati otpor ili pokušaj bijega) i o identitetu osobe koju treba lišiti slobode (slika, osobni opis, dokumenti — uz oprez, jer mogu biti falsificirani).

Pravilan i z b o r službenika koji će izvršiti lišavanje slobode, što znači: njegova fizička sposobnost (da slome mogući otpor, da spriječe bijeg i provedu gonjenje), stručno znanje (da uoče i prikupe tragove, indicije i dokaze), da poznaju predmet, da raspolažu s potrebnom opremom (lisice, oružje, svjetiljke) i da poznaju topografiju mjesta.

Pravilan izbor vremena u koje će biti izvršeno lišavanje slobode, prema okolnostima slučaja, s ciljem da se osoba pronađe.

Odrediti način i redoslijed izvršenja zadatka.

Osigurati potrebna prijevozna sredstva za prijevoz lišenih slobode.

Odrediti mjeru u slučaju nepredviđenih okolnosti (smještaj djece da ne ostanu bez pomoći i potrebnog nadzora, iznenadna bolest osobe koju treba lišiti slobode, zaticanje trećih osoba kod osobe koja se lišava slobode).

Pripreme, i onda kada su najtemeljitije, ne isključuju mogućnost nastupanja izuzetnih situacija, pa na razna iznenađenja treba biti uvijek spreman.

4. Izvršenje lišenja slobode

U provođenju lišavanja slobode treba se pridržavati slijedećih preporuka:

— Lišavanje slobode se provodi odlučno, hladnokrvno i uljudno.

— Od okolnosti slučaja zavisi da li će se osobi koja se lišava slobode prethodno predati rješenje o lišavanju slobode i da li će se službenik koji provodi lišavanje slobode prethodno legitimirati. Ubojstva i ranjavanje milicionara i drugih službenih osoba predstavljaju dovoljnu opomenu.

— Ako se lišavanje slobode vrši na javnom mjestu, treba energično odstraniti radoznalce i sve one koji nemaju službenih razloga da prisustvuju lišenju slobode.

— Izvršiti osobnu pretragu, da se utvrdi da li je uhapšenik naoružan, da li se kod njega nalaze dokazi koji bi mogli poslužiti u postupku i da li na njemu ima tragova važnih za postupak.

— Nakon osobne pretrage — prema okolnostima slučaja — staviti lisice i izvršiti pretragu prostorija u kojima je uhapštenik zatečen, radi pronalaženja tragova, dokaza, predmeta, kojima je krivično djelo izvršeno ili koji potječu iz izvršenog krivičnog djela ili koji ukazuju na suučesnike.

— Prije osobne pretrage — u pravilu — ne treba udovoljiti ni jednom zahtjevu osobe koja se lišava slobode.

— Prije odvođenja uhapšenoga temeljito provjeriti njegov identitet jer se događa da suučesnik, rođak ili prijatelj dopuštaju da budu uhapšeni mjesto okrivljenoga, da bi mu omogućili bijeg, jer znaju da će nakon što bude utvrđena »zabuna« biti pušteni na slobodu.

— Kada se vrši lišavanje slobode više osoba, provesti njihovo međusobno odvajanje, da se spriječi dogovor s ciljem ometanja istrage ili pripremanja bijega.

— Paziti da u toku lišavanja slobode ili sprovođenja uhapšenoga ovaj ne odbaci ili ne uništi dokaze i tragove.

— Treba biti oprezan i na mogućnost samoubojstva u toku lišavanja slobode.

— Pri lišavanju slobode maloljetnih, žena i starih osoba postupati s istim oprezom, ali uz maksimum pažnje i obzira. Lišavanje slobode maloljetnika uvijek vrše službenici u civilu.

— Nakon završenog lišavanja slobode i završenog sprovođenja sastaviti kratak pismeni izvještaj o svim okolnostima slučaja (pronađenom oružju

i dokazima, otporu, upotrebi gumene palice ili oružja, načinu sprovođenja, itd.). I onda kada nije bilo posebnih događaja, treba sastaviti kratak izvještaj i priložiti ga predmetu.

5. Posebni slučajevi U provođenju lišavanja slobode javljaju se i takvi slučajevi koji provođenje ovog zadatka čine specifičnim i zahtijevaju poseban način postupanja.

— Takvu kategoriju na prvom mjestu predstavljaju osobe kod kojih se sa sigurnošću može očekivati otpor. Do obavijesti o takvom mogućem vladanju dolazimo putem prethodnih provjeravanja i prikupljanja podataka. Tako npr. kada u Glasniku SSUP-a stoji »HO«, treba u pravilu primijeniti mjere opreza koje se primjenjuju kod opasnih osoba. Takvi delikventi su oprezni, poznaju policijske metode i primjenjuju razne trikove da bi sakrili svoj identitet ili boravište, a pred neposrednom opasnošću da budu lišeni slobode ne prezaju ni od upotrebe sile. Praksa ukazuje na nekoliko korisnih metoda koje se primjenjuju pri lišavanju slobode opasnih osoba.

a) Lišavanje slobode vrše tri službenika. Po jedan mu se iznenada i s leđa približi s lijeve i s desne strane i uhvate ga za ruku, dok treći traži eventualno oružje i stavlja lisice. Ovaj zahvat, ako se stručno i uvježbano provodi, uspješan je i kod najopasnijih delikvenata.

b) Lišavanje slobode vrše dva službenika. Jedan na udaljenosti od 3—5 metara uperi oružje u delikventa sa zahtjevom da podigne ruke i okrene leđa (a kada to okolnosti slučaja dopuštaju i licem pristupi zidu), drugi službenik prilazi po strani (paziti da se ni tren ne nađe između uhapšenoga i drugog službenika koji osigurava lišavanje slobode vatrenim oružjem), pretražuje ga i stavlja lisice.

c) Kada lišavanje slobode treba izvršiti pri ulazu u stan opasnog delikventa, pokuca se ili pozvoni na vrata i odmah uzme zaklon iza zida s obje strane vratiju, delikvent se poziva da izađe pred vrata, pristupa mu se odostraga i sa strane i stavljaju mu se lisice.

Kod ovakvih opasnih lišavanja slobode na svaki pokušaj delikventa da potegne ili upotrijebi oružje treba odgovoriti upotrebom vatrenog oružja, jer će inače biti prekasno.

— Poseban slučaj lišavanja slobode opasnih delikvenata je onda kada se jedan ili više delikvenata z a b a r i k a d i r a j u i iza barikada pružaju otpor. Prvi je zadatak u takvom slučaju da se taj objekt blokira da se onemogući bijeg. Operativni plan napada treba detaljno izraditi. Radi istjerivanja iz skloništa upotrebljavaju se kemijska sredstva (suzavac, nagrizajući i podražujući plinovi). Radnici koji provode takva lišavanja slobode treba da su snabdjeveni maskama, šljemovima pa i štitovima. U zemljama u kojima se češće javlja potreba za takvim intervencijama one se povjeravaju posebnim jedinicama. Čini se da je to najbolje i najuspješnije rješenje. Tim putem pošlo se i u SR Hrvatskoj, pa je posebnoj jedinici milicije stavljeno u dužnost da po potrebi izvrši i takav zadatak. Jedinica je opremljena posebnim tehničkim sredstvima a njezini pripadnici vrše stalno posebnu stručnu obuku.

— Poseban zadatak predstavlja lišavanje slobode teškog delikventa koji se nalazi u krevetu (radi stvarne ili izmišljene bolesti). Takav delikvent obično pod jastuk, u noćni ormarić ili u odloženo odijelo stavlja vatreno

oružje, da se nađe pri ruci i da ga može iznenada upotrijebiti. Njih treba izazvati iz sobe ili iznenada i bez najave upasti u sobu, ili na delikventa upraviti jaki mlaz svjetla iz ručnog reflektora i u času dok se ne snađe izvršiti lišenje slobode i stavljanje lisica.

6. Preprata lišenih slobode Samim lišenjem slobode zadatak još nije u cijelosti izvršen. Njih treba prepratiti u zatvor ili na drugo mjesto uredovanja. Izvršenje ovog dijela zadatka skopčano je s opasnošću bijega i mogućnostima napada na službenika. Osim toga, danas suvremena policija nastoji da preprata uhapšenih (i u njihovu interesu i u interesu daljeg postupka) ne izazove nepotrebnu pažnju prolaznika. U većim gradovima u određene sate i u određenim ulicama uopće se ne može zamisliti preprata lišenih slobode koja ne bi izazvala opću pažnju a živi promet omogućavao bijeg.

Radi toga prepratu lišenih slobode treba vršiti m o t o r n i m v o z i l o m. To je najsigurnije i najmanje uočljivo. U tu svrhu konstruirana su posebna vozila koja služe pretežno za prijevoz lišenih slobode. U tim vozilima predviđene su posebne mjere sigurnosti. Osim posebnih vozila za prijevoz zatvorenika upotrebljavaju se osobni automobili. U slučaju prijevoza osobnim automobilom praksa upućuje da uhapšenik ne smije sjediti pokraj vozača, da treba da je po mogućnosti okrenut leđima vozaču i da bude vezan. Ista pravila vrijede i pri prijevozu zaprežnim vozilima.

Ako se radi o većim razdaljinama, preprata se vrši ž e l j e z n i c o m. Do željezničke postaje uhapšeni se prevoze motornim vozilom, zatim prije ulaska ostalih putnika smještaju se u poseban odjeljak vagona koji se zaključava i u koji osim službenih osoba nitko nema pristupa. Prozori u tom odjeljku treba da su zatvoreni. Ako se radi o opasnim zatvorenicima, prepraćuju se vezani. Uhapšenici ne smiju ostati nikada bez nadzora, i to neposrednog (ni u WC-u) Pri izlazu i ulazu u vagon treba sačekati kada nema drugih putnika, a vagon se blokira.

Preprata p j e š i c e danas se prakticira izuzetno. Ako se radi o opasnim delikventima, takva preprata može dovesti do bijega ili napada na službenike, a ako se radi o neopasnim delikventima, takva preprata (posebno u slučajevima lakših krivičnih djela) nanosi nesrazmjernu povredu ugleda uhapšenih. Ako su službenici prisiljeni da primijene i takav oblik preprate, treba izabrati vrijeme kada je promet najslabiji, kretati se sporednim ulicama, osigurati dovoljan broj milicionara (od kojih dio treba da je u civilu) i pojačati mjere protiv eventualnog bijega) neke policije prakticiraju da takvom uhapšeniku oduzmu remen od hlača ili naramenice za hlače, tako da uhapšenik mora hlače pridržavati rukama, što ga gotovo sigurno sprečava u bijegu).

* * *

Na kraju izlaganja o taktičkom provođenju ove mjere valja upozoriti na taktičko načelo srazmjernosti, što znači da opseg, intenzitet i način provođenja mjera treba prilagoditi konkretnom slučaju i okolnostima, tako da se nikada ne poduzima ni više ni manje nego to okolnosti zahtijevaju.

39. TRAGANJE ZA OSOBAMA I PREDMETIMA

1. Pojam

»U kriminalističko-policijskom smislu pod traganjem razumijemo traženje poznatih ili nepoznatih osoba ili stvari koje se dovode u vezu s kakvim krivičnim djelom ili koje su iz drugog kojeg razloga od interesa za kriminalističku policiju« *(Meixner)*.

Pravilno funkcioniranje službe traganja ima veliko značenje za suzbijanje kriminaliteta. Zakonska osnova za provođenje traganja za ljudima i stvarima nalazi se u Zakoniku o krivičnom postupku (član 508 — 512) a provedbene odredbe u Pravilniku o vršenju poslova službe javne sigurnosti (član 164 — 177) i Obaveznoj instrukciji o postupku organa unutrašnjih poslova pri vršenju potražne djelatnosti (Pov. br. 23/68). Zakonik o krivičnom postupku određuje da se potrage vrše pomoću potjernica i objava i utvrđuje kakva su prava i dužnosti subjekata i učesnika u krivičnom postupku u traganju. Kako treba da bude organizirana služba za provođenje traganja, kako se taktički provodi traganje, kakve se taktičke mjere i sredstva upotrebljavaju — to se rješava na osnovi pravila kriminalističke taktike. Organizacija i provođenje službe traganja stavljeni su u isključivu nadležnost organa unutrašnjih poslova.

Potjernica se raspisuje za okrivljenikom koji se nalazi u bijegu, ili osuđenikom koji je pobjegao s izdržavanja kazne lišenja slobode. Izdavanje potjernice može narediti sud pred kojim se vodi krivični postupak odnosno upravitelj kazneno-popravne ustanove iz koje je osuđenik pobjegao. Ako su potrebni podaci o pojedinim predmetima koji stoje u vezi s krivičnim djelom, ili ove predmete treba pronaći, a osobito ako je to potrebno radi ustanovljenja identiteta pronađenog nepoznatog leša — raspisuju se objave.

Organ ili ustanova koja traži raspisivanje potjernice ili objave obraća se mjesno nadležnom organu unutrašnjih poslova.

Prema području na kojem se vodi potražna djelatnost potrage mogu biti lokalne, centralne i međunarodne. Lokalna se potraga može raspisati za područje jedne ili više općina, ili jedne ili više republika. Centralna potraga je zahtjev upućen svim organima unutrašnjih poslova u Jugoslaviji da poduzmu traganje. Centralne potjernice i objave unose se u Registar potjernica i objava koji izdaje Savezni sekretarijat za unutrašnje poslove četiri puta godišnje. Brisanja iz Registra i dopune u Registru (unutar tromjesečja) objavljuju se u Glasniku, kojega također izdaje SSUP.

Međunarodne potrage raspisuju se na osnovi zahtjeva organa unutrašnjih poslova u republici ili pokrajini, kao i na zahtjev inozemnih policija (obično preko nacionalnog biroa Interpola). Ove potrage raspisuje Savezni sekretarijat za unutrašnje poslove.

U svim organima unutrašnjih poslova za provođenje poslova traganja organizirane su odgovarajuće radne grupe i tijela.

2. Neka opća taktička pravila

Brzo i operativno postupanje je osnovni uvjet uspjeha u traganju. Svaki gubitak u vremenu na potragama je dobitak u vremenu za kriminalce. Poslove traganja treba tako organizirati da omogućavaju maksimalnu pokretljivost i potpunu upotrebu suvremenih telekomunikacionih sredstava.

— Poduzete mjere treba da budu u razumnom odnosu s događajem i njegovim značenjem za suzbijanje kriminaliteta (npr. angažiranje cijele mreže radio-stanice za pronalaženje prvoprestupnika učinioca manje značajnog krivičnog djela bilo bi nerazumno i neekonomično, jer su izazvani troškovi i opseg angažiranja radnika nesrazmjerni društvenoj opasnosti delikventa).

— Aparat potraga treba da je tako organiziran i stručno osposobljen da po određenom zahtjevu o d m a h i c j e l o k u p a n stupa u djelovanje i istraje na slučaju dok ne bude riješen. Pravilno angažiranje i stalno instruiranje milicionara je odlučno za uspjeh.

— Pri pripremanju potražnih mjera treba imati na umu i ovo: o kakvoj se kategoriji traženih radi (potjernica ili objava); u krivičnom ili prekršajnom postupku; lokalna ili centralna potraga) da li s obzirom na okolnosti slučaja treba očekivati da će traženi ostati u zemlji ili pobjeći u inozemstvo; da li i kakve posebne mjere treba poduzeti.

— Kod formalnog raspisivanja potjernice voditi računa o zakonskim ograničenjima. Potjernica se može raspisivati i poduzeti odgovarajuće mjere traganja samo za osobama odbjeglim sa izdržavanje kazne i okrivljenicima protiv kojih je pokrenut krivični postupak za krivično djelo za koje se može izreći kazna zatvora preko dvije godine i teža. Traganja za osobama koje nemaju formalni karakter potjernice nisu ograničene ovim propisom.

3. Kategorije traženih

S obzirom na razloge zbog kojih se neka osoba traži, konkretne okolnosti slučaja, njegovu važnost i osobine onih koji se traže — oni se mogu klasificirati na nekoliko kategorija:

— Traganje za osobama čiji je n e s t a n a k prijavljen ili o čijem se nestanku raspolaže s određenim znanjima i informacijama. Razlozi za nestanak osobe mogu biti različiti. To može biti avanturistički bijeg djece, sezonski bjegovi maloljetnih u vezi s neuspjehom u školi, bijeg od bračnog druga, amnezija, nestanak uslijed nesretnog slučaja ili samoubojstva, nestanak kao posljedica zločina, ilegalno napuštanje zemlje. Motiv i uzrok nestanka u znatnoj mjeri određuju opseg i intenzitet mjera koje treba poduzeti.

— Traganje za poznatim učiniocem u bijegu često zavisi od toga da li se radi o prvoprestupniku ili povratniku. Prvoprestupnik je obično nevješt i neiskusan; ostavlja za sobom tragove po kojima se može pronaći; obično uzima majčino ili prijateljevo prezime; traži zaposlenje u svojoj struci; vidno manifestira nesigurnost, itd. Povratnik je iskusan i oprezan; poznaje metode rada policije pa poduzima protumjere; nikome se ne povjerava; češće mijenja boravište; služi se potpunijim lažnim podacima da izmijeni ili prikrije one karakteristike svog osobnog opisa po kojima može biti prepoznat. Iako se za takve kriminalce u bijegu obično raspolaže fotografijom, osobnim opisom i otiscima prstiju, njih je često teže pronaći nego prvoprestupnike za koje se takvim podacima u pravilu ne raspolaže. Za uspjeh traganja za odbjeglim učiniocem krivičnog djela važna je i okolnost o kakvom se krivičnom djelu radi.

— U treću kategoriju traganja za osobama spada traganje radi utvrđivanja identiteta lešina. Ovaj zadatak je važan i s kriminalističkog gledišta jer je često utvrđivanje identiteta žrtve uvjet za otkrivanje učinioca krivičnog djela.

— U četvrtu kategoriju spadaju administrativno tražene osobe, gdje treba utvrditi boravište i priopćiti adresu.

— Potraga za ukradenim i nestalim stvarima spada u posebnu kategoriju.

4. Sredstva traganja Operativni radnici organa unutrašnjih poslova služe se pri traganju različitim sredstvima koja se u skladu s općim razvitkom znanosti i tehnike i posebnim razvitkom kriminalistike stalno usavršavaju. Osnovna su sredstva traganja:

a) T e l e k o m u n i k a c i j e

— Telefoni, i to opća telefonska mreža i posebna policijska mreža. Pri upotrebi opće telefonske mreže teško je sačuvati potrebnu tajnost, a posebne policijske telefonske mreže — uz niz prednosti — obično su radi visokih troškova održavanja nedovoljno razvijene. Pri upotrebi ovog sredstva paziti da visina troškova bude razmjerna postignutom ili očekivanom efektu.

— Brzojavi (obično šifrirani) izazivaju znatne troškove i prilično sputavaju službenike jer su potrebna ograničenja u dužini teksta. Zato je upotreba ovog sredstva ograničena na slučajeve kada je potreban kontakt samo s ograničenim brojem ustanova i službi.

— Teleprinteri predstavljaju najbolje, najbrže i najefikasnije, mogli bismo reći gotovo idealno sredstvo traganja. Oni omogućavaju istovremeno dostavljanje poruke u niz mjesta. Nedostatak im je što su dosta skupi, pa valja paziti na sastav poruke i da se poruka uputi samo onima kojima je to za uspjeh traganja nužno. Pri odlučivanju (kako kod teleprintera tako i uopće) kome će se uputiti poruka pridržavati se ovih kriminalističkih iskustava: odbjegli ne idu odmah na željezničku postaju nego se privremeno prikrivaju u mjestu; ukradeno vozilo se najprije garažira i prepravlja i tek prepravljeno javlja u javnom prometu; utopljenika se traži samo nizvodno, itd. Time se ujedno ograničava krug službi kojima se treba obratiti.

— Radio-mreža i emisije. Česta upotreba redovnih radio-emisija ne daje zadovoljavajuće rezultate. Građani koji slušaju radio emisiju rijetko će biti u stanju po danom opisu prepoznati traženoga; mnogi su na takve molbe indiferentni; takve se emisije nerado slušaju jer prekidaju tok redovnih emisija; tu i tamo takve emisije mogu predstavljati izvor informacija za kriminalce. Iz navedenih razloga, i zbog malog efekta, ove emisije se rijetko upotrebljavaju. Da bi se otklonili ovi nedostaci a iskoristile prednosti radio-veza kao sredstva za traganje — većina zemalja uspostavlja posebnu policijsku mrežu radio-prijemnika i odašiljača. Ovakva radio-mreža ima znatnih prednosti (naročito brzina), treba da radi na posebnom valu i da je služba emisija »za sve službe« tako organizirana da u to vrijeme na svim prijemnicima službenici bilježe primljene obavijesti. Prednosti policijske radio-mreže u traganju za zločincima dovele su do uspostavljanja međunarodne policijske radio-mreže Interpola (1946) sa sjedištem u Parizu, povezanim s nizom nacionalnih biroa u raznim državama (SAD, Velika Britanija, Švicarska, Švedska, Norveška, Belgija, Italija, Turska, itd.).

Radio-mreža i teleprinteri sve više zamjenjuju telefone i brzojave u službi traganja.

— Korištenje UKV uređaja u motornim vozilima (radius djelovanja i preko 100 km) i njihovo povezivanje preko odgovarajuće centrale na posebne i redovne telefonske linije predstavlja izvrsno pomoćno sredstvo u traganju. Ono neslućeno povećava operativnost, pokretljivost i efikasnost službe. To je u posljednje vrijeme najznačajniji doprinos tehnike službi traganja.

— Televizija otvara široke mogućnosti u provođenju traganja. Za sada se ona u policijske svrhe upotrebljava povremeno. Sjedinjene Američke Države prve su uvele redovnu upotrebu televizije u traganju za najtežim zločincima nazvanima neprijateljima države. Posljednjih godina, s naglim razvitkom televizije, sve češće se srećemo s povremenom upotrebom televizije u traganju za zločincima — i kod nas.

b) P u b l i k a c i j e

— Među publikacijama važnim za potragu treba na prvom mjestu spomenuti posebne policijske publikacije namijenjene traganju. Ove se publikacije uređuju na svrsishodan način, tako da su što je moguće preglednije, da omogućavaju brzo pronalaženje tražene informacije i da se mogu po potrebi vršiti dopune i ispravci. U tu svrhu postoje standardne rubrike (potjernice abecednim redom; objave abecednim redom; objave o nestalima, objave o neidentificiranim nepoznatim leševima; objave o nestalim ili ukradenim stvarima, itd.). Takve su publikacije kod nas Glasnik Saveznog sekretarijata za unutrašnje poslove, Registar potjernica i objava, Indeks (kazalo) međunarodnih potjernica. Za lokalne potrebe vode se posebne knjige ili registri, a neke republike izdaju posebne publikacije za potrage za stvarima (u SRH npr. »Vjesnik).

Izdavanje Glasnika potjernica i objava i odgovarajućih registara je općeusvojena praksa u svijetu i spada u klasična pomagala. Problemima unapređivanja službe traganja u inozemnim stručnim časopisima posvećeno je znatno mjesto.

c) K a r t o t e k e

Bez dobro organiziranih i uredno vođenih kriminalističkih evidencija ne može se zamisliti uspješno provođenje traganja. U usvojenom sistemu operativnih i drugih kartoteka i evidencija za potragu imaju posebno značenje:

— evidencija prijavno-odjavne službe;

— kaznena evidencija i opći abecedni imenik uz tu evidenciju;

— kriminalističke operativne evidencije.

d) P o s e b n e m j e r e

Ove mjere se primjenjuju kao smišljeni operativni zahvati službe traganja prema težim zločincima ili u provođenju složenijih organiziranih akcija. Među takve moguće mjere spadaju:

— Objava fotografije traženoga (ako je umjesno) u lokalnim novinama ili svim novinama u zemlji.

— Plakati s potjernicom, obično uz obećanje nagrade onome koji pomogne pronalaženju tražene osobe (o primjeni ove mjere treba dobro razmisliti u odnosu na njezin efekat, troškove i područje na kojemu treba objaviti ove letke).

— Objavljivanje potjernice uz pomoć dijapozitiva u kinematografima (temeljito razmotriti razložnost ovakvog postupka).

— Javno izlaganje lutaka ili crteža traženih osoba izrađenih prema brižljivo prikupljenim podacima (uspješno primijenjeno u SAD i SR Njemačkoj).

— Javno izlaganje sredstava kojima je krivično djelo izvršeno radi prepoznavanja i utvrđivanja vlasnika držaoca tih sredstava.

— Kontrola gostionica, hotela, motela, konačišta, sa svrhom da se pronađu tražene osobe.

— Kontrola prometa — cestovnog, željezničkog, riječnog, pomorskog i avionskog, s ciljem pronalaženja traženih.

— Pregled bolnica, s ciljem da se utvrdi da li se traženi nisu u njih sklonili.

— Organizacija racija.

— Postavljanje zasjeda na mjestima na koja se očekuje dolazak traženoga.

— Pregled radilišta na kojima je zaposlena sezonska radna snaga (građevinarstvo, drvna industrija, veliki poljoprivredni radovi).

— Upotreba informatora.

— Kod potraga za stvarima povremeni pregledi komisionih radnji, staretinarnica, draguljarnica, trgovina fotomaterijalom, radioaparatima, televizorima, pisaćim i računskim strojevima. Organizirani pregledi motornih vozila. Kontrola sajmišta.

Koje od ovih mjera i kada treba primjenjivati kod nas, uvijek zavisi od okolnosti slučaja i kritičke ocjene da li je određena mjera pogodna.

5. Potraga velikih razmjera

Neke policije u svijetu organiziraju povremeno potrage velikih razmjera. Tako je, na primjer, u SR Njemačkoj 1950. godine organizirana potraga za velikim brojem nestale djece. U toj potrazi učestvovalo je 25.000 službenika. U SAD se takve potrage organiziraju u vezi s otmicom djece. U Švicarskoj se jednom godišnje u cijeloj zemlji organizira istovremeno potraga za ukradenim i nestalim motornim vozilima.

Ima događaja i situacija koje opravdavaju takve široke zahvate u kojima učestvuju sve policijske snage. Pri organiziranju ovakovih pothvata javljaju se dva osnovna pitanja: pravilno odrediti oblast u kojoj se vrši takav zahvat (treba da je dobro zatvorena: prirodnim granicama rijeke, planine), a sama operacija treba da traje što je moguće kraće i da se vrši intenzivno (operacije ovakvih razmjera unose mnoge pometnje u redovni promet i kretanje ljudi). Dosadašnja je praksa pokazala da su postignuti rezultati nesrazmjerni uloženim naporima.

40. RACIJA

1. Pojam

»Racija je pažljivo pripremljena, iznenadno i munjevito provedena neočekivana policijska mjera koja se može odnositi na javne ulice i trgove, na slobodne prostore i šume a i na zatvorene prostorije. Svrha joj je da se izvrši provjera nekog, prethodno u detalje neutvrđenog kruga osoba, bilo s razloga krivičnog progona bilo zbog policijskih preventivnih potreba. Mjere što ih treba poduzeti u svrhu izviđanja, rekognosciranja, pripreme i provedbe ravnaju se uglavnom prema principima akcije kod pretrage. Stoga je jedan od bitnih uvjeta za uspjeh racije najstroža tajnost. Munjevito i neprobojno postavljanje kordona (blokade) oko dotičnog područja je nužno da bi se moglo kontrolirati svako ulaženje i izlaženje«. Tako policija u SR Njemačkoj utvrđuje i pojam ovog velikog policijskog zahvata. Gornjoj formulaciji ne bi se imalo što dodati.

Racije se obično organiziraju s ciljem:

— da se pronađu osobe za kojima se traga,

— da se otkriju žarišta kriminala,

— da se spriječi vršenje određenih krivičnih djela, a u vezi s događajima koji posebno pogoduju vršenju krivičnih djela (npr. za vrijeme održavanja Velesajma i drugih masovnih skupova dolazi do koncentracije džepara, švercera, prostitutki, pa racija predstavlja važno preventivno sredstvo; ili značajno povećanje krađa motornih vozila, ili provalnih krađa, ili u svrhu razbijanja dobro organiziranih grupa koje se bave ilegalnim prometom opojnih droga).

Preventivno djelovanje racija dolazi do izražaja izazivanjem osjećaja nesigurnost kod delikvenata i potencijalnih delikvenata. U kriminalni svijet unosi se pometnja i strah da bi mogli biti otkriveni i uhvaćeni; samopouzdanje potrebno pri vršenju krivičnih djela opada; jača nemir; delikventi i potencijalni delikventi dovode se u stanje psihičke napetosti i uznemirenosti, što sprečava izvršenje krivičnih djela.

Racije se odnose na:

— određena mjesta ili prostor:
bunkere u kojima se ilegalno toči alkohol, željezničke i autobusne postaje; javne lokale i zgrade; javne parkove; kinematografe; razna skrovišta (sjenici, štagljevi, zgrade u gradnji, iz rata ostali bunkeri, spremišta, kućice u vinogradima i voćnjacima, itd.);

— određene kategorije osoba:
skitnice, prosjake, prostitutke, preprodavače, osobe pod pojačanim nadzorom, posteljare, džepare, provalnike, varalice — dakle kriminalce ili osobe koje s njima kontaktiraju.

2. Neka pravila organiziranja racija

Dugogodišnje iskustvo mnogih policijskih organizacija ukazuje na neka pravila u organiziranju racija koja omogućavaju optimalne rezultate:

— Za svaku raciju treba izraditi detaljan plan koji omogućava da se racija provede brzo, tiho, sigurno, uspješno i zakonito. Ako se racija ne provede dovoljno brzo, izgubit će svoju snovnu prednost: iznenađenje, i traženima će biti omogućeno da se pravovremeno sklone. Isto vrijedi i za

pravilo da se ima sačuvati tajnost racije. Nije dovoljno da učesnici racije ne govore o planiranoj raciji nego je potrebno prikriti sakupljanje službenika i koncentraciju vozila koja će učestvovati u raciji. Kretanje veće grupe uniformiranih službenika može također otkriti pripreme za raciju.

— U provođenju racije prema onim građanima koji su se stjecajem okolnosti zatekli na mjestu racije i ne spadaju u kategoriju traženih osoba — treba se odnositi maksimalno uljudno i taktično, i naknadno objasniti tim građanima, da se radilo o zahvatu koji je izvršen i u njihovu interesu. Ovo je vrlo osjetljivo pitanje pa mu treba posvetiti posebnu pažnju i na svaku nepravilnost oštro reagirati.

— Za provođenje racije treba formirati poseban stručni štab koji čvrsto rukovodi akcijom i koji odgovara za njezino provođenje.

— Ako se racija provodi u određenom objektu, treba prethodno izvršiti pažljivo izviđanje i promatranje toga objekta (izlazi iz objekta, dvostruki ulazi i izlazi u objekt, postojanje posebnih izlaza za nuždu, postojanje protupožarnih stepenica, mogući bunkeri i skloništa, prilazi podrumu i tavanu, vanjski prilazi objektu, promet u okolici objekta).

— Utvrditi moguće zapreke, da se neočekivano ne bi ispriječile u provođenju racije (psi koji bi alarmirali stanare, susjedi koji bi mogli upozoriti na koncentraciju službenika i vozila, građani koji bi mogli u većem broju (npr. poslije kino predstave ili završetka rada u susjednoj tvornici, itd.).

— Pažljivo i svrsishodno odrediti vrijeme provođenja racije.

— Odrediti iskusno, staloženo i dovoljno brojno ljudstvo za provođenje racije. Utvrditi koji će službenici nastupati u civilu a koji u uniformi. Svakoj grupi postaviti rukovodioca grupe, a svakom učesniku racije odrediti točno negove zadatke. Neposredno pred početak racije sve učesnike racije upoznati s operativnim planom akcije, njezinim zadacima, krugom osoba protiv kojih je racija upravljena i načinom postupanja u svim pretpostavljenim slučajevima. Učesnike u raciji treba obavezno upozoriti da li se očekuje ili ne očekuje fizički ili oružani otpor i što u slučaju otpora imaju činiti da se takav otpor slomi.

— Osigurati potrebnu rezervu s kojom raspolaže štab akcije.

— Osigurati potrebna vozila (sa i bez službenih oznaka, vozila za prijevoz zadržanih, vozila za održavanje veze (UKV) kojima će se brzo i što je moguće manje primjetno prebaciti operativni radnici, oprema i zadržani).

— Utvrditi i osigurati potrebnu opremu (ručne svjetiljke i reflektore, lisice, angažirati bravara s potrebnim alatom za otvaranje prostorija, provjeriti ispravnost naoružanja, osigurati potrebna kemijska sredstva, itd.).

— Prema okolnostima slučaja i osobinama terena na kojemu se racija provodi, ocijeniti da li bi bila svrsihodna upotreba policijskih pasa, i u potvrdnom slučaju osigurati potreban broj vodiča pasa sa službenim psima.

— Osigurati brzo i diskretno prevoženje zadržanih sumnjivih osoba i privremeno oduzetih predmeta u štab akcije koji treba po pravilu da se nalazi u službenim prostorijama.

— U štabu akcije organizirati pravilno primanje, brzu i stručnu provjeru i brzo donošenje odluke o svakom pojedinom slučaju.

— S obzirom na svrhu racije i područje na kojemu se provodi ispitati moguće pozitivno ili negativno reagiranje okolnog stanovništva i prema toj ocjeni narediti dopunske mjere.

— U toku priprema jedno od centralnih mjesta zauzima dobra organizacija potpunog zatvaranja (blokiranja) područja na kojemu se racija provodi.

— Racija je uvijek *izuzetno* operativno sredstvo koje više ili manje pogađa i ispravne građane, pa treba kritički procijeniti da li očekivani rezultati opravdavaju uznemirenje građana.

3. Provođenje racije Svaka racija ima svoje specifičnosti, pa se dvije racije nikada ne poklapaju u svim pojedinostima. Ipak one imaju i niz sličnosti koje omogućavaju da se dade skica provođenja racija:

a) Na temelju prethodne analize kriminaliteta, određene vrste krivičnih djela i drugih kriminalnih ili asocijalnih pojava i u očekivanju određenih događaja utvrđuje se potreba provođenja racije. Starješina organa unutrašnjih poslova je prihvatio i naredio da se provede racija pa se izrađuje plan akcije i pismeni plan racije. Ovaj plan racije starješina organa koji ga je naredio treba da usvoji. Smatram da je korisno i pravilno da se o namjeravanoj raciji upozna javni tužilac a eventualno i predsjednik općine i političko rukovodstvo.

b) Pismeni plan racije treba da sadrži:

— zadatak racije;

— popis objekata u kojima će se ili prostora na kojemu će se izvršiti racija;

— vrijeme racije (dan, sat i minuta);

— krug osoba protiv kojih je upravljena racija;

— spisak službenika koji će učestvovati u raciji i njihove dužnosti;

— spisak vozila i opreme koji će biti upotrijebljeni u raciji;

— utvrđivanje rezerve;

— sjedište štaba akcije i popis službenih prostorija u kojima će se obavljati pojedine radnje u vezi s racijom (soba za prihvaćanje predvedenih, soba za osobno pretresanje, soba za ispitivanje, itd.);

— koje pomoćne službe i u kojem opsegu treba da stoje na raspolaganju u provođenju racije (fotolaboratorij, daktiloskopi, kriminalističke operativne evidencije, prijavno-odjavna služba, itd.).

c) Prijedlog plana racije je prihvaćen pa se pristupa pripremama za njegovo izvršenje:

— vrše se konačna vanjska izviđanja i osmatranje objekta i prostora;

— vrši se instruiranje učesnika u raciji;

— vrši se kontrolni pregled vozila, opreme i veza;

— utvrđuju se rezerve u ljudstvu, opremi i vozilima;

— vrši se pojedinačno (ili u malim grupama) upućivanje službenika na polazna mjesta za akciju;

— prema okolnostima slučaja postavlja se širi ili uži (ili dva i više) kordon, da se mjesto akcije potpuno blokira.

d) Na određenom objektu ili određenom prostoru pristupa se provođenju racije:

— utvrđuje se da li je određeni objekt ili prostor zatvoren tako da nitko ne može neopaženo iz njega izaći niti u njega ući;

— grupe (obično trojke ili petorke, u kojima bar po jedan službenik treba da je u uniformi) vrše legitimiranje i pregledavanje građana;

— traženi i sumnjivi se odmah izdvajaju, utvrđuje se da li su naoružani ili se kod njih nalaze traženi predmeti (paziti da ih ne odbace ili unište) i prevoze se u štab akcije;

— posebno formirana grupa, u čijem se sastavu nalaze službenici vješti pretrazi prostorija i prostora — detaljno, savjesno i potpuno pregledaju sve prostorije (uključujući i razna moguća skrovišta) ili otvoreni prostor radi pronalaženja svih predmeta u vezi s krivičnim djelom;

— nakon obavijesti svih vođa grupa da je akcija završena rukovodilac racije naređuje postepeno povlačenje kako onih koji su vršili raciju tako i onih koji su vršili osiguranje;

— prema okolnostima slučaja u provođenju racije treba da učestvuju i vodiči službenih pasa sa svojim psima.

e) Posebno pripremljena i instruirana grupa u štabu racije vrši provjeravanje i ispitivanje predvedenih:

— prema okolnostima slučaja provodi se ponovo potpuno osobno pretresanje radi pronalaženja oružja i traženih stvari;

— onemogućava se kontakt između predvedenih;

— uzimaju se kratke generalije i osnovni podaci o potrebnom broju primjeraka; ovaj zadatak obavlja iskusni operativni radnik;

— primjerci ovog kratkog zapisnika se numeriraju istim brojem i šalju na provjeru u prijavni ured, u operativne kriminalističke evidencije čiji službenici na zapisniku dopisuju utvrđene činjenice (»iskazana adresa točna«, »nije prijavljen«, »ne vodi se u kaznenoj evidenciji«, »postoji centralna potjernica koja se prilaže«, itd.) i dopunjene zapisnike vraćaju u štab akcije, gdje se povezuju i o svakom pojedinom slučaju donosi se odgovarajuća odluka.

— Štab racije nakon razmatranja prikupljenih podataka i danih izjava može donijeti jednu od slijedećih odluka:

— da se predvedeni pusti odmah na slobodu, uz prethodno objašnjenje potreba racije i uz eventualnu ispriku;

— da su uputi službi socijalne zaštite, jer se radi o socijalnoj ugroženoj sobi (beskućnici, prosjaci, maloljetnici, prostitutke);

— da se predvede sucu za prekršaje, sa zahtjevom da se provede prekršajni postupak;

— da se zadrži do preprate u nadležnoj ustanovi jer se radi o osobi za kojom je raspisana potjernica;

— da se zadrži radi daljeg provjeravanja jer se radi o osobi bez dokazanog identiteta i stalnog boravišta;

— da se predvede istražnom sucu radi pokretanja krivičnog postupka i eventualnog stavljanja u pritvor;

— da se privremeno smjesti u prihvatilište jer se radi o maloljetnicima bez potrebnog smještaja i nadzora.

f) Nakon završene racije prikupe se svi podaci i zapažanja o raciji, pripremi se izvještaj, organizira kolegijalno razmatranje akcije te donose zaključci o rezultatima racije, njenim slabostima i uspjehu. Detaljan izvještaj podnosi se rukovodiocu ustanove koji će ga eventualno iznijeti na stručni sastanak rukovodstva organa i eventualno o nekim značajnim okolnostima obavijestiti javnog tužioca, predsjednika općine i političko rukovodstvo.

Izloženo mišljenje da o svakoj značajnijoj i po opsegu široj raciji treba obavijestiti i javnog tužioca, predsjednika općinske skupštine i političko rukovodstvo — treba da obrazložim, jer takova obaveza ne proizlazi iz postojećih propisa. Racija u punom svom policijskom značenju predstavlja takav zahvat pri kojemu nije moguće izbjeći ometanje građana koji s određenom kriminalnom aktivnošću nemaju nikakve veze. Što je opseg ometanja izazvan racijom veći, to je reakcija građana veća. Istovremeno svaka racija vrši se isključivo s ciljem uspješnije zaštite prava i interesa svih građana, pa je prema tome i u interesu onih građana koji su bili ometani. To će im obavezno objasniti i službenici koji raciju provode. No, takvo objašnjenje može nekoga zadovoljiti a nekoga ponukati da protestira. Normalno je prema tome da javni tužilac, kojemu će se takvi građani eventualno obratiti, raspolaže s potrebnim informacijama koje mu omogućavaju da građanima dade zadovoljavajući odgovor. No ja idem i dalje i smatram da spomenuti predstavnici javnog života određene društveno-političke zajednice treba da budu u mogućnosti da učestvuju u procjeni da li su se stekli potrebni uvjeti za provođenje racije odnosno da i oni preuzmu dio odgovornosti za planiranu akciju. Razumljivo je da u konzultacijama u toku pripremanja akcije mora biti osiguran princip tajnosti, jer u protivnom racija nema nikakvog policijskog smisla. U analizi postignutih rezultata posebno o eventualnim primjedbama na neodgovarajući postupak osoba koje su provodile raciju, može u dobrom dijelu doći do izražaja i načelo javnosti.

4. Neke sugestije Praksa i teorija ukazuju na neke praktične mjere koje mogu doprinijeti boljim rezultatima racija koje se kod nas vrlo rijetko — gotovo iznimno — primjenjuju, i to pretežno u većim gradovima.

— Jedno od najosjetljivijih pitanja svake racije jest kako postići da se u masi zadržanih pravilno i brzo izluče traženi i sumnjivi. Stoga se preporuča u pripremanju racije izraditi malu priručnu kartoteku u kojoj će se nalaziti kartoni (s podacima i fotografijama) osoba koje se traže u određenoj raciji. Teško je očekivati od službenika koji provode raciju da memoriraju sve te podatke, pa se može dogoditi da traženi pojedinci umaknu, što je istovjetno s neuspjehom racije. Duže zadržavanje velikog broja građana također je neprihvatljivo. Ovako bi kartoteka omogućila da se već na mjestu racije izvrši djelomična seriozniia diferencijacija.

— Onaj koji se skriva od vlasti — a prema takovima je redovno upravljena racija — obično nije bez isprava nego ima lažne ili falsificirane isprave. Učešće vještaka za ispitivanje dokumenata u radu ekipe koja provodi raciju omogućava da se na samom mjestu racije vrše prethodna stručna provjeravanja isprava te utvrde sumnjive isprave i njihovi nosioci. To bi raciju učinilo efikasnijom.

— Održavanje veza između mjesta na kojemu se provodi racija, štaba akcije i raznih pomoćnih službi često je otežano pa i onemogućeno. Zato bi u raciji učešće jednih kola sa UKV uređajem ove teškoće svelo na minimum. Ako se radi o širim prostorima na kojima treba provesti raciju, neophodna je šira upotreba malih prenosnih stanica koje nose pojedini učesnici u raciji i koje omogućavaju međusobno sporazumijevanje.

— Oprema službenika koji provode raciju često je nedovoljna, pa to stvara razne komplikacije. Na temelju iskustva stečenih u racijama na određenom području nije teško ustanoviti potrebe za određenom opremom. Treba je utvrditi a zatim potrebnu opremu nabaviti, održavati njezinu uporabivost i osigurati da bude na raspolaganju pri svakoj novoj raciji. Prema novostečenim iskustvima treba je stalno dopunjavati.

— U mjestima u kojima se relativno češće vrše racije i kontrolni pregledi objekata preporuča se praksa jednog našeg većeg grada. Svi objekti interesantni za javni red i mir u kojima se povremeno vrše racije i pregledi klasificirani su u određene grupe (npr. ugostiteljski objekti, ilegalne točionice alkoholnih pića, javne površine, skloništa, itd.) a unutar tih grupa na pojedine objekte. Svaki objekt ima svoju šifru. Ovakva evidencija znatno olakšava sastav plana racije, ima znatnih prednosti u čuvanju tajnosti akcija i omogućava (zahvaljujući usvojenim šiframa) brzo i otvoreno (putem javne telefonske mreže) davanje uputa. Ova evidencija može se uspješno kombinirati s evidencijom određenih objekata i dosjeom za događaje. Na taj način se pojedinačne racije bolje uklapaju u širi plan preventivnih mjera.

* * *

Pravilnik o vršenju poslova službe javne sigurnosti ne regulira provođenje racije. Mjesto toga u članu 93 kao mjeru za održavanje javnog reda i mira i sprečavanje krivičnih djela predviđa blokadu. Blokada po svojim zadacima i načinu provođenja u mnogim bitnim elementima odgovara kriminalističkom pojmu racije.

41. ZASJEDA

Zasjeda je policijski pothvat tajnog i organiziranog nadziranja određenog objekta ili prostora sa svrhom da se uhvati određena osoba ili osobe koje se kriju, ili su pobjegle za vrijeme vršenja krivičnog djela.

U traganju za osobama koje su pobjegle iz KPU sa izdržavanja kazne ili za okrivljenima protiv kojih se vodi krivični postupak, pa se u toku postupka sakrivaju — postavljanje zasjede često predstavlja odlučno sredstvo za njihovo hvatanje.

Učestale krađe iz automobila na otvorenom parkiralištu; brojnije i češće posluge motornim vozilima; krađe iz hotelskih soba u vrijeme turističke sezone; masovne krađe iz kampova; učestale provale u kioske i prodavaonice; učestali razbojnički napadi ... često ne mogu biti uspješno suzbijeni bez zasjeda delikventima.

S kriminalističkog gledišta u primjeni i provođenju zasjede važne su slijedeće okolnosti i činjenice:

— Uspjeh zasjede zavisi prije svega od informacije. Te informacije mogu biti rezultat temeljitog kriminalističkog ispitivanja i analize a mogu

potjecati od informatora. Bez informacija zasjeda se ne može postaviti niti ima smisla. Ako se radi o traganju za odbjeglim osobama, prednost imaju podaci dobiveni od informatora. Ako se radi o hvatanju delikvenata ili grupe delikvenata pri vršenju krivičnih djela, analiza svih elemenata iz niza ranijih događaja iste vrste pruža vrlo dobar temelj za uspješnu zasjedu.

— Kod svih operativnih policijskih zahvata jedan od uvjeta uspjeha jeste da se namjeravana akcija održi u tajnosti. Ovaj prancip ima naglašeno značenje kada se radi o zasjedama. Treba očuvati tajnost u odnosu na samo pripremanje zasjede, u toku zaposjedanja mjesta gdje će se održavati zasjeda i konačno u toku provođenja zasjede. Svaki propust u održavanju tajnosti sigurno otežava a najčešće isključuje zasjedu.

— Zasjeda na određenom mjestu može da potraje i duže vrijeme. Na mjestu na kojemu je postavljena zasjeda radnici koji se nalaze u zasjedi treba da se vladaju tako da ničim ne otkriju svoju prisutnost. Svaka, često i vrlo mala nepažnja — plaća se neuspjehom. Vladanje na mjestu zasjede podvrgava se strogom režimu, prema okolnostima slučaja. Na mjestu zasjede ne smije se pušiti, jer se žar cigarete vidi na veliku udaljenost i otkriva zasjedu. Nije dopušten ni razgovor, jer i razgovor otkriva prisutnost. Kretanje na mjestu zasjede treba maksimalno izbjegavati; ono se prilagođava potrebama i zadacima zasjede. Učesnici u zasjedi u toku čitave zasjede treba da zadrže maksimalnu koncentraciju i pažnju. Vrlo često zasjeda nije uspjela samo zato što je s vremenom popustila pažnja, pa je nije bilo dovoljno u kritičnom momentu.

— Održavanje veze za vrijeme održavanja zasjede često se ukazuje neophodnim. Zahvaljujući napretku tehnike ovo je pitanje uspješno riješeno. Upotreba »voki-toki« uređaja — uz potrebne mjere opreza — omogućava tajno održavanje veze. Trebalo bi osigurati da se ovo i ovakova sredstva isključivo upotrebljavaju za održavanje veze.

— Ako zasjeda duže potraje — a ona može trajati satima, pa i danima (bilo bez prekida bilo s prekidima u određeno vrijeme) — treba dobro organizirati način smjene službenika koji učestvuju u zasjedi. U kojim će se vremenskim razmacima vršiti zamjena službenika zavisi od mnogobrojnih okolnosti slučaja. Jedan o kojemu se nedovoljno vodi računa jest i okolnost da protekom vremena kod svakog službenika koji učestvuje u zasjedi pažnja i koncentracija opadaju. U tome leži i jedna od opasnosti da zasjeda doživi neuspjeh. Zamjena službenika u zasjedi mora se tako provesti da tim povodom zasjeda ne bude otkrivena.

— Dobri vodiči pasa i dobro dresirani psi mogu biti od velike koristi u provođenju zasjede. Kada je opravdana i korisna, upotreba službenih pasa uvijek je konkretno pitanje koje treba vrlo pažljivo razmatrati. Odgovor na ovo pitanje u velikoj mjeri zavisi o stupnju izvježbanosti i osobinama pasa koji će biti upotrijebljeni u zasjedi.

— Učesnici zasjede moraju biti instruirani u svim pitanjima koja se mogu pojaviti u toku zasjede. To se posebno odnosi na detaljne upute o postupanju prema osobama zbog kojih je zasjeda postavljena. U kojem momentu treba intervenirati; na kakav način treba intervenirati; u kojem slučaju upotrijebiti sredstva prisile uključujući upotrebu vatrenog oružja; kakve predmete treba tražiti; što činiti s uhvaćenim osobama, i tako dalje — sve su to pitanja o kojima starješina koji naređuje zasjedu treba da dade sasvim decidirane upute. U zasjedu mogu upasti građani koji s kriminal-

nom aktivnošću zbog koje je zasjeda postavljena nemaju nikakve veze. Oni svojom iznenadnom pojavom mogu dovesti u pitanje dalje održavanje zasjede. U svakom konkretnom slučaju mora se takva okolnost razmotriti, moraju se poduzeti svrsishodne mjere i dati jasne upute što činiti u svakom pojedinom slučaju.

— Kriminalci i krug njihovih suradnika — osobito ako se radi o profesionalcima — mogu pribjeći dezinformacijama. Svrha je tih dezinformacija da se policijske snage angažiraju na jednom mjestu, a planirana krivična djela se izvrše na drugom mjestu. S tom mogućnošću u pripremanju zasjede treba računati. Temeljita analiza postojećih podataka o načinu rada određene kriminalne grupe (ili pojedinca), poznavanje njegovih osobina, provjera primljenih informacija i slično, mogu omogućiti da se otkrije planirana dezinformacija te da se protivno očekivanju kriminalaca poduzmu adekvatne mjere.

— Za planiranje, organizaciju i provođenje zasjede vrijede sve one upute o kojima je posebno bilo riječi kod provođenja nadziranja i racije. Zasjeda s tim operativnim policijskim zahvatima ima mnoge sličnosti, štoviše između njih ne postoje čvrste granice. I za organizaciju i za provođenje zasjede potrebno je široko iskustvo, a radnici koji provode zasjedu treba da imaju određene osobine i svojstva.

— Poslije svake uspjele ili neuspjele zasjede treba njezine pripreme, organizaciju i provođenje podvrći kritičkom razmatranju. Ovakva kritička rasprava omogućit će ubuduće uspješnije provođenje zasjede. Objektivno utvrđivanje razloga neuspjeha ima veliku vrijednost za budući rad. Da novostečena iskustva budu sačuvana i za buduće slučajeve i za pouku mlađim službenicima, korisno je da budu fiksirana u obliku posebnog izvještaja. Od mlađih službenika treba zahtijevati da studiraju takve izvještaje, a najinteresantnije treba objavljivati u resornim časopisima.

— Kriminalistička teorija i praksa dokazuju da je u provođenju zasjede potrebna upornost. Nerijetko potraje i duže vremena dok se ne postigne uspjeh. Napuštanje zasjede samo zato što se nakon 2-3 pokušaja ostalo bez uspjeha — nije opravdano. Zasjeda se nastavlja sve dok ne bude otkrivena ili dok se ne utvrdi da je nesvrsishodna.

— Provođenje zasjede spada u one policijske operativne zahvate koji imaju preventivno djelovanje jer mogu vrlo značajno povećati efikasnost u otkrivanju ili sprečavanju krivičnih djela.

42. UPOTREBA SLUŽBENIH PASA

1. Pojam Službeni psi su naročito izabrani i dresirani psi za potrebe službi unutrašnjih poslova. Dobro uvježbani službeni pas može biti vrlo koristan u provođenju raznovrsnih zadataka. Ova vrsta pasa obično se u svijetu naziva policijskim psima.

U toku upotrebe pasa čovjek stalno proširuje njegovu primjenu: čuvar

kuće ili granice, branič čovjeka, čuvar stada, sanitarni pas, pas za održavanje veze, pas tragač, spasilac u katastrofama i poplavama, pas vodič slijepih, itd.

Upotreba pasa u vojne svrhe je najstarija upotreba pasa u državne svrhe.

Dokazana upotreba pasa u policijske svrhe datira iz XV. stoljeća u Velikoj Britaniji. O tome svjedoče posebni propisi po kojima se na ove pse plaćao poseban porez, i osoba koja je spriječila ulazak policijskom psu u stan pri traganju za zločincem smatrala se suučesnikom zločinca. U XVIII. stoljeću u SAD psi su upotrebljavani za hvatanje odbjeglih osuđenika. Kinolozi, vojni stručnjaci i kriminalisti Njemačke i kasnije Austrije, Francuske, Belgije i Kanade, zaslužni su što se pristupilo sistematskom i organiziranom ispitivanju mogućnosti upotrebe i dresure pasa za policijske svrhe. Na temelju iskustava dobivenih korištenjem psa za vojne potrebe stvorena je u Njemačkoj, početkom XX. stoljeća, organizacija koja je imala zadatak da pripremi psa za potrebe policijskih službi i u borbi protiv kriminala. Policijski senator dr. *Gerland* iz Hideschelma provodio je pokuse (1886) o upotrebi pasa u policiji. Policijski komesar *Laufer* iz Schwelma i policijski kapetan *Schoenherr* (kasniji upravitelj škole za uzgajanje i dresuru pasa u Grünheide) prvi su vrlo dobrim rezultatima u svakodnevnoj policijskoj praksi upotrebljavali policijske pse. Godine 1902. konjički kapetan *V. Stephanitz* štampao je monografiju pod naslovom *»Pas u policijskoj službi«*. Spominjem je zbog jednog kuriozuma: monografija je imala 1.999 strana i sadržavala je taktiku upotrebe psa, podatke o rasama, način kupovanja pasa, ponašanje prema psima, uzgoj, odgoj i dresuru pasa. Prve jedinstvene policijske propise o korištenju policijskih pasa napisao je sekretar kriminalne policije Böttger, koji je 1907. u Karlshorstu kod Berlina osnovao prvi zavod za školovanje vodiča i dresure pasa. Centralna škola ministarstva unutrašnjih poslova za dresuru pasa osnovana je 1910. u Grünheide.

Policijske patrole grada Pariza prvi puta su upotrijebile pse pri patroliranju i hvatanju kriminalaca 1895. godine. Za potrebe policije za policijskim psima osnovana je sekcija policijskih pasa smještena u predgrađima Pariza. Ovom sekcijom rukovode funkcioneri podređeni glavnoj upravi gradske policije. Kriminalisti Pariza uspješno su izradili sistem korištenja policijskih pasa u patrolama. Taj sistem, stalno usavršavan, primjenjuje se i danas.

Pionir kriminalistike, dr. *Hans Gross*, svojim člankom *»Ein Gehilfe des Gendarmen«* (1896) ukazao je na široke mogućnosti upotrebe pasa kao pomagača u obavljanju raznih policijskih dužnosti.

U prvoj i drugoj deceniji XX. stoljeća u svim većim evropskim državama psi se uvode u policijsku službu. U to vrijeme, na primjer, 450 policijskih stanica u Njemačkoj ima policijske pse.

Nije bez interesa ni činjenica da je *Milan Mizler*, »oružnički satnik« u Hrvatskoj u doba Austro-Ugarske Monarhije, već 1910. godine priredio knjigu *»Pas u istražnoj službi«* (prema sličnom djelu *R. Gersbacha*, izdanom iste godine), kojom je propagirao uvođenje pasa u policijsku službu.

Danas se suvremena policija ne može zamisliti bez odgovarajuće upotrebe posebno izabranih i dresiranih pasa. Psi su službeno priznati kao dio policijske organizacije.

2. Osobine pasa i njihova upotrebna podjela

Suvremena kinološka ispitivanja su pokazala da njuh, sluh i vid psa imaju znatnih prednosti pred vidom, sluhom i njuhom čovjeka. Moć zapažanja i diferenciranja ovim ćutilima kod pasa je daleko veća i istančanija nego kod čovjeka. Tako su ispitivanja ruskog fiziologija Pavlova pokazala da uho psa prima nadražaje čija se frekvencija penje do 80.000 titraja u sekundi, dok su čovjekovu uhu pristupačni nadražaji s frekvencijom od 28.000 do 30.000 u sekundi. Oko je psa tako konstruirano da pas odlično vidi u mraku i da premete iz blizine vidi mnogo preciznije od čovjeka, jer mu mrežnica oka omogućava da predmet iz blizine vidi za jednu četvrtinu manji nego čovjek. Njuh je najdragocjeniji organ psa. Octena je kiselina jedan od bitnih sastojaka ljudskog znoja. Njuh psa zapaža i može razlikovati već 500 molekula octene kiseline, dok čovječji njuh jedva zapaža 50 bilijuna molekula; ili, pas zapaža 9.000 molekula mlječne kiseline a čovjek sedam milijardi; ili, pas zapaža 250.000 molekula propinske kiseline a čovjek tek 420 milijardi, i tako dalje. Ovako istančani njuh omogućava psu da po mirisu razlikuje ljude, da slijedi njihov trag, pa i da pronađe predmet koji je neka osoba držala, jer je i predmet prihvatio mirise čovjeka.

Važna je i okolnost da se smišljenim izborom pasa i dresurom ova svojstva psa mogu razvijati i usmjeravati u zajednici s čovjekom na određene zadatke. To omogućava čovjeku da odgovarajućim postupcima učini od psa dragocjenog pomoćnika i suradnika.

Prema zadacima ili namjeni određenoj psima (kojoj se prilagođava dresura) psi se mogu podijeliti:

— psi čuvari,
— lovački psi,
— vojni psi,
— policijski psi.

Najstarija je upotreba p a s a č u v a r a. Kako pokazuje etografija (znanost o životnim navikama životinja), psi čuvari upotrebljavaju se već oko 12.000 godina. Pri nomadskom načinu života psi su bili neophodni čovjeku. Do naših dana pas čuvar je nezamjenjiv. U ekstenzivnom stočarstvu, i u životu poljoprivrednika igra važnu ulogu. Njegove čuvarske sposobnosti iskorištene su u vojne i policijske svrhe. Vrlo je interesantno da je 1952. veliko poduzeće Marschall Field and Company u Chicagu uposlilo pse kao pomoćne čuvare u velikim robnim kućama, s izvanrednim rezultatima.

I l o v a č k i p s i imaju tisućugodišnju upotrebu. Slabo naoružan, bez pomoći lovačkih pasa čovjek ne bi mogao osigurati potrebnu prehranu. Lov na većinu zvjeradi nije ni do danas uspješan bez upotrebe pasa. To vrijedi kako za lov kao granu privrede tako i za lov kao vrstu sporta.

Upotreba pasa u v o j n e i r a t n e svrhe ima također dosta dugu primjenu. Povijest starog vijeka pokazuje da su Grci, Rimljani, Asirci i Egipćani upotrebljavali pse u ratne svrhe. Tako je osnivač velikog perzijskog carstva Kir (600—529 godine prije naše ere) u svojim osvajanjima upotrebljavao pse. Rimske legije su upotrebljavale pse kao pomoć straži, za uznemiravanje neprijatelja i za nošenje tereta. Engleski kralj Henrik VIII. (1491—1547) poslao je 400 engleskih boksera kao pomoć španjolskoj armiji Karla V. Napoleon je u svojim vojnama obilno koristio stražarske pse. U ratu 1870—1871. njemačke vojne jedinice upotrebljavale su pse za pronalaženje

ranjenih vojnika. Godine 1914. njemačka je armija u nepuna četiri tjedna nakon objavljivanja rata raspolagala s četiri tisuće prvorazredno školovanih pasa za spasavanje ranjenika. Godine 1917. prusko ministarstvo rata priznalo je psu vojni status. U toku prvog svjetskog rata upotrijebljeno je 28.000 dresiranih pasa. U drugom svjetskom ratu Nijemci su na bojištima Poljske, SSSR i Norveške upotrijebili nekoliko desetaka tisuća dresiranih pasa. Treći Reich zloupotrijebio je pse u svojim mnogobrojnim koncentracionim i zarobljeničkim logorima. Sve su armije u toku drugog svjetskog rata upotrebljavale dresirane pse. Njihova široka primjena zabilježena je i na bojištima SSSR, gdje su psi uspješno upotrebljavani za diverzantske akcije i uništavanje tenkova. Danas gotovo sve suvremene armije imaju u svom sastavu dresirane pse.

V o j n i p s i upotrebljavaju se u različite svrhe, kao:

a) S a n i t e t s k i p s i. Njihov je zadatak da pronalaze ranjenike na bojnom polju, nose sandučić prve pomoći, a često su dresirani da ranjeniku dovode bolničara.

b) P s i z a v e z u nose naredbe i izvještaje na liniju fronta i natrag. Ovi psi se mogu koristiti na udaljenosti od jednog i više kilometara tamo gdje nema poljskih radio-aparata. Psi za vezu šalju se s fronte u bazu s hitnim izvještajima a preko njih se održava i veza s trupama u pozadini.

c) P a t r o l n i p s i služe kao izvidnica i rade na tuđem terenu. Ovi psi idu ispred kolone, i to u šumi 10 metara a na otvorenom prostoru 100 metara. Njihovi su zadaci da otkriju zasjedu na putu kretanja i da o svemu sumnjivom alarmiraju i upozore jedinicu. Ovi psi mogu biti dresirani kao ofanzivni i defanzivni. Ofanzivni su onda kada lavežom upozoravaju na opasnost a defanzivni kada o opasnosti obavještavaju svoga vodiča ne dižući uzbunu. Ovi psi su tako dresirani da ne napadaju nego se vraćaju i o opasnosti obavještavaju vodiča.

d) P s i č u v a r i čuvaju izlaze i ulaze na vojnim terenima, skladišta, magazine, logore; stražare nad određenim terenom i u slučaju potrebe alarmiraju čuvare. Njihov je zadatak i da brane stražare od iznenadnih skrivenih napada.

e) P s i s t r a ž a r i pomažu graničarima u čuvanju i zaštiti granice pa imaju zadatak i pasa tragača i patrolnih pasa.

f) P s i t r a g a č i m i n a otkrivaju mine umjesto elektromagnetskih uređaja. Njihova je prednost što otkrivaju i uređaje od stakla i plastike.

U pojedinim armijama, zavisno od terena i potreba, vojni psi se upotrebljavaju u pratnji vlakova, prenošenju pošte, pri transportima zarobljenika, i drugdje.

3. Službeni (policijski) psi i njihova upotreba

Pri izboru pasa za službene svrhe mora se paziti na njihove fizičke sposobnosti i posebne kvalitete. Fizičke sposobnosti stoje u tijesnoj vezi s osobinama tjelesne građe psa. Potrebno je poznavanje pojedinih rasa jer nedostaci u građi psa smanjuju fizičku spremnost psa a time i njegovu korisnost kao službenog psa. Loše građen pas ima manje radne kvalitete, slabiju kondiciju i slabije psihičke osobine. Loše građeni psi su teški, skloni sporom tempu rada, imaju slabiji temperament i nedovoljan radni elan, nervozni su, neotporni i bojažljivi. Zato je prvi uvjet za uspješnost

službenih pasa pravilan izbor rase a unutar nje najboljih primjeraka. Pas spada u vrstu životinja s visoko organiziranim sistemom nervnih aktivnosti. Dugotrajnim življenjem psa s čovjekom stvorila se velika plastičnost njegove psihe, što nazivamo inteligencijom. Ovdje igraju ulogu uvjetni refleksi, stečeni u toku pokoljenja pod utjecajem čovjeka, koji su tokom vremena postali instinktom. Takve reflekse nisu postigle druge životinje. *Pavlov* je na području ispitivanja uvjetnih refleksa zaključio da se više nervne aktivnosti kod životinja formiraju pod utjecajem konkretnih životnih uvjeta. Rasni psi su produkt svjesnog odgoja, dakle izbora i selekcije koju vrši čovjek. Čovječja djelatnost duboko utječe na životne uvjete domaćih životinja u pravcu selekcije osobina koje su korisne čovjeku. Od psa se zahtijeva da izvršava korisne aktivnosti te da se oslobodi osobina koje su nekorisne s čovjekove točke gledišta. Izvršavanje djelatnosti koje su korisne za čovjeka a nisu u interesu psa, ne treba tumačiti kao privrženost i vezu psa s čovjekom, već kao dresuru. Otuda ogromno značenje školovanja i dresure pasa.

Slika 124 — Ekipa službenih pasa nagrađena na natjecanju u Comu sa ondašnjim upraviteljem škole Miljenkom Mihaljevićem i komandantom milicije general-majorom Dragutinom Stojakovićem

Službeni psi u službi javne sigurnosti dijele se na
a) pse tragače ili istražne pse,
b) zaštitne pse
c) pse čuvare,
d) ostale pse.

a) Istražni ili pas tragač zauzima najznačajnije mjesto među službenim psima u službama javne sigurnosti. Pas tragač mora imati posebne rasne kvalitete i treba da bude vrlo dobro dresiran. Pas tragač djeluje

u suradnji s vodičem. Za uspješni rad istražnog psa nužno je da između psa i njegova vodiča nema konflikata ni netrpeljivosti; njihov odnos treba da se temelji na uzajamnoj simpatiji; vodič treba da dobro poznaje narav, navike, osobine i mogućnosti psa; među njima pri izvršenju zadataka treba da postoji razumijevanje i jedinstvo; psu vodič treba da pomaže ali nikada ne treba da sprečava njegovu samoinicijativu.

Slika 125 — Nagrađeni psi sa upraviteljem škole drugom Klarićem

Zadaci su psa tragača:

— da slijedi trag i identificira osobu čiji je trag slijedio i tako otkrije na mjestu kriminalnog događaja sakrivenog učinioca ili njegova suučesnika, ili da slijeđenjem traga otkrije ili navede na odbjeglog učinioca krivičnog djela;

— da pronađe sakrivene, odbačene ili izgubljene predmete koji mogu poslužiti kao dokaz, ili su u vezi s krivičnim postupkom te da pokaže kome pripadaju ti predmeti ili tko je zadnji bio u dodiru s tim predmetima;

— da pri pretrazi prostorija pomogne u pronalaženju traženih osoba i stvari;

— da pomogne u pronalaženju nestalih ili zalutalih osoba;

— da pronalazi i spasava osobe nastradale u elementarnim nepogodama (ukoliko ne postoje za taj zadatak posebni sanitetski psi);

— da pronalazi leševe.

Psi tragači treba da se odlikuju istančanim njuhom a njihovi vodiči strpljivošću.

b) Zaštitni ili obrambeno-patrolni pas razlikuje se po svojim osobinama i svojstvima od psa tragača. On treba da je oštriji i brži, a istovremeno (kada se radi o policijskom psu) i vrlo discipliniran. Njegovi su zadaci:

— da štiti patrolu ili pojedinca od napada u službenoj intervenciji, osobito kada je upotreba palice ili vatrenog oružja onemogućena ili otežana;
— da olakšava lišavanje slobode opasnih osoba;
— da pomogne u pretrazi sumnjivih i nepreglednih mjesta, s ciljem pronalaženja traženih osoba i sprečavanja napada tih osoba na milicionare;
— da otkrivanjem zasjeda zaštiti patrolu pri noćnom patroliranju i na osamljenim i nepreglednim područjima;
— da pomogne u sprovođenju osoba lišenih slobode i zatvorenika (sprečavanje bijega ili napada);
— da spriječi bijeg iz zone zasjede;
— da pomaže u sprečavanju tuče i pri uspostavljanju javnog reda i mira;
— da učestvuje u spasavanju davljenika.

Slika 126 — Vježbe napada i odustajanja od napada

c) Psi čuvari. Njihova je dresura po opsegu i intenzitetu manja a osobine u pravilu drugačije od onih kod istražnih i zaštitnih pasa. Njihovi su zadaci:

— da samostalno ili kao pomagači čuvaju određene objekte;
— da pomažu u osiguravanju kazneno-popravnih ustanova.

d) U određenim uvjetima služba javne sigurnosti ima potreba i za drugim vrstama pasa, kao što su sanitetski psi (psi za spasavanje), psi za vezu i slično. Međutim, takva široka specijalizacija najčešće nije moguća pa se zadaci pojedinih specijaliziranih vrsta pasa daju nekoj od osnovnih vrsta policijskog psa (npr. spasavanje u elementarnim nepogodama mjesto sanitetskom psu psu tragaču). Osim toga za neke posebne zadatke mogu se angažirati i već dresirani vojni psi — s naslova uobičajene pomoći armije u izvanrednim prilikama.

Već smo konstatirali da upotrebljivost i sposobnost pasa zavisi kako od pravilnog izbora tako i od svrsishodne i uspješne dresure. Danas je u gotovo svim zemljama usvojen princip da se dresura pasa za potrebe policije organizira u posebnim školama koje se u tu svrhu osnivaju. Za škole se propisuju posebni programi dresure koja se stalno unapređuje, kao što se stalno unapređuje i režim postupanja sa psima i proširuje krug stručnjaka koji treba da učestvuju u dresuri (tako je suvremena škola za dresuru pasa danas nezamisliva bez veterinara kinologa). Zadatak ovih škola ne završava se predajom određenog broja dresiranih pasa korisnicima, nego se nastavlja u stalnoj brizi za dresirane pse, njihovu pravilnu upotrebu i unapređivanje metoda u izboru i dresiranju pasa. Bez ovako organiziranih ustanova ne može se ni zamisliti šira primjena pasa u službi javne sigurnosti.

Slika 127 — Po završenoj dresuri službeni pas pokazuje svoja znanja

Nakon oslobođenja prva škola za dresuru pasa u SR Hrvatskoj otvorena je pri Ministarstvu unutrašnjih poslova 1948. godine. U prvo vrijeme škola je imala vrlo skroman smještaj i djelovala je pod vrlo teškim uvjetima: njena kontinuirana aktivnost više je održavana entuzijazmom nego stvarnim mogućnostima. Početni uspjesi pasa dresiranih u ovoj školi podudarali su nastojanja da se 1958. u sklopu zgrada Školskog centra izgradi i suvremena škola za dresuru pasa. U školi su izgrađene suvremene nastambe za pse, posebna kuhinja, veterinarska ambulanta, kupaonice za pse, učionica za vodiče pasa, a u neposrednoj okolici osiguran je potreban poligon za izvođenje nastave. Zahvaljujući entuzijazmu ondašnjeg direktora Škole *Miljenka Mihaljevića* (sada suca Okružnog suda u Zagrebu) i njegova najužeg suradnika druga *Klarića* (sada upravitelja ove Škole i čovjeka koji je ovim poslovima posvetio četvrt stoljeća) i razumijevanju i pomoći ondašnjeg podsekretara *Josipa Zmazeka* — ubrzo su postignuti vrlo dobri rezultati u korištenju službenih pasa. Prema izvršenim analizama u tom razdoblju, proizlazilo je da su službeni psi u 13% svih slučajeva postigli potpuni a u 37% svih slučajeva djelomični uspjeh. Na međunarodnim natjecanjima službenih pasa u Comu (Italija) naša Škola za dresuru pasa dobila je međunarodno priznanje.

Slika 128 — Pas tragač u »Balkan« ekspresu traga za drogom

U posljednje vrijeme — iz najrazličitijih razloga — najmanje zbog neefikasnosti — mnogi organi unutrašnjih poslova u općinama zanemaruju sva nastojanja oko upotrebe postojećih i nabavke i školovanja novih službenih pasa.

4. Uvjeti za upotrebu psa tragača Niže navedeni uvjeti odnose se na upotrebu istražnih ili pasa tragača, a formulirani su na temelju iskustava Škole za dresuru pasa u Zagrebu:

— da postoje sigurni i nebrisani tragovi osoba ili ostavljeni predmeti koje pas može onjušiti;

— da od ostavljanja traga do dolaska psa nije prošlo više od 6—8 sati (a u izuzetno povoljnim okolnostima više od 20 sati);

— da mjesto na kojemu je ostavljen trag nije jako prometno i da je stručno osigurano;

— da tragovi nisu brisani jakom kišom, debljim slojem snijega, jakim vjetrom ili mrazom te da uslijed jake žege nije došlo do isparavanja traga;

— da službeni pas bude dopremljen na mjesto rada tako da sačuva svježinu i volju za rad.

Ovim uvjetima treba dodati jedan opći uvjet za sve slučajeve, a taj je da se sa službenim psom mora stalno i sistematski raditi i vježbati. Pas mora biti u stalnoj kondiciji a njegov radni kontakt s vodičem svakidašnji i intenzivan. Preporuča se da se psi s terena povremeno — na kraće vrijeme — vraćaju u školu za dresuru, kako bi se njihovo znanje sistematski obnovilo.

5. Neke taktičke upute Mogućnosti upotrebe službenih pasa zavise od svih okolnosti slučaja a ne samo od vrste izvršenih krivičnih djela. Zbog toga je pogrešno upotrebu službenih pasa svesti samo na traganje u slučaju krađa i provalnih krađa.

— S obzirom na vrijeme unutar kojega pas može pružiti efikasnu pomoć potrebno je da operativni radnik ili sudac istražitelj u svakom konkretnom slučaju o d m a h razmisli da li ima uvjeta za upotrebu službenog psa, jer od te odluke zavisi cio niz mjera koje treba poduzeti. U dvojbenim slučajevima bolje je pokušati nego se odreći pomoći službenog psa.

— Za uspješnu upotrebu službenog psa osnovni je uvjet pravilno osiguranje mjesta događaja. Ako na mjestu događaja ima vidljivih tragova ili se po naravi događaja mogu pretpostaviti i pronaći mjesta gdje se učinilac duže zadržavao, treba ta mjesta osigurati tako da se pokriju (sanducima, kartonskim kutijama, pleterom, daščicama, papirom) izdaleka pomoću štapova ili drugih pomagala, da se ne miješaju mirisi učinioca s onima službenika. U ovom osiguranju treba da učestvuje što je moguće manje službenika. Kretanje na mjestu događaja treba svesti na najmanju moguću mjeru. Na mjesto događaja spriječiti dolazak trećih osoba, naročito pasa. Ako tragovi nisu dovoljno izraženi, osigurati što šire mjesto događaja (u radijusu od 100 metara). Osiguranje zadržati do završetka traganja, jer će se možda pokazati potreba da se ponovo s mjesta događaja uzme trag, jer ga je pas na putu izgubio, pa će ga možda novim uzimanjem ponovo pronaći. Ako je mjesto izgaženo i prometno, pokušati s pronalaženjem tragova u široj okolici.

— Psa tragača treba navesti na trag tako da ponjuši vidljive tragove ili da ponjuši mjesto gdje se učinilac zadržavao, ili da ponjuši predmete koji pripadaju osobi za kojom se traga. Psa i njegova vodiča slijediti na takvoj udaljenosti da se ne ometa rad psa. Ako je trag izgubljen, ponoviti traganje.

— Sve što pas na putu pronađe treba pažljivo ispitati i pregledati, bilo da se radi o predmetima bilo o izrazitim tragovima (naročito stopalima).

Predmete koji mogu poslužiti u daljem postupku pincetom ili hvataljkom staviti u staklenu posudu koja se može hermetički zatvoriti. Tako osigurani predmeti mogu poslužiti za identificiranje onih koji su bili s tim predmetima u dodiru još 30 dana nakon pronalaženja.

— Između kriminalističkog operativnog radnika i vodiča psa treba uspostaviti stalnu aktivnu suradnju. Kriminalistički radnik upozorava na tragove, pretpostavljene događaje, pretpostavljeni pravac kretanja, upućuje na sve ostale tragove i vrši njihovo ispitivanje. On se dogovara s vodičem o potrebnim mjerama za nastavljanje i ponavljanje traganja i čini sve da olakša traganje — ali se nikada ne miješa u rad psa. To je zadatak vodiča.

— Traganje koje je do određene točke obavio pas treba nastaviti (na raskršću, vrlo prometnoj cesti ili putu, potoku gdje je pas izgubio trag) primjenom drugih mjera traganja (ispitivanjem osoba koje su se u određeno vrijeme nalazile na tom mjestu, provjeravanjem kretanja osoba koje u blizini borave, utvrđivanjem tko su te osobe, da li je u blizini u određeno vrijeme primijećen stranac, kako se vladao i kako izgleda, itd.).

— Posebnu pažnju treba posvetiti tragovima stopala koji su pronađeni nešto dalje od mjesta događaja a koji su podobni za identifikaciju.

— O kretanju psa, slijeđenju traga, pronalaženju predmeta ili tragova na putu traganja do eventualnog pronalaženja tražene osobe treba odmah sastaviti skicu i priložiti je uz izvještaj odnosno zapisnik.

— Škole za dresuru pasa trebale bi postepeno da prerastu u znanstvenoistraživačke centre koji bi se sistematski, organizirano i svestrano bavili svim pitanjima uzgoja pasa, poboljšanjima njihovih rasnih prirođenih i stečenih osobina, sistemom školovanja pasa i njihovih vodiča, utvrđivanjem uvjeta upotrebe određenih vrsta službenih pasa, utvrđivanjem taktike pri upotrebi pasa, ispitivanjem kako spriječiti djelovanje nekih tvari na njuh psa, mogućnostima za proširenje upotrebe policijskih pasa u službi javne sigurnosti, itd. Danas bez znanstvenog pristupa ni u ovoj oblasti ne može biti rezultata ni napretka.

B) TAKTIKA POJEDINIH RADNJI U ISTRAZI

U rasvjetljavanju krivičnih djela na opće operativne taktičke mjere (zvane i policijske taktičke mjere) nadovezuje se niz formalnih radnji, obično u već formalno pokrenutom krivičnom postupku, čiji je zadatak da se prikupi dovoljno dokaza o izvršenom krivičnom djelu i njegovu učiniocu, kako bi se na temelju prikupljenog materijala mogla podići optužba radi raspravljanja pred sudom. Zakonik o krivičnom postupku utvrđuje koje se radnje provode u istrazi, određuje njihovu formu, utvrđuje službene organe koji su ovlašteni za njihovo provođenje, precizira granice ovlaštenja i obaveza. Neke od tih radnji mogu se izvoditi i u stadiju postupka na glavnoj raspravi (ispitivanje svjedoka, oštećenika, vještaka, obrana okrivljenoga, suočavanje, prepoznavanje osoba i stvari), no tada se njihov način provođenja i njihova priroda mijenjaju. Dok u istrazi (koja se svojim znatnim dijelom kreće u oblasti nepoznatog i neizvjesnog) od njihova uspjeha zavisi mogućnost podizanja optužbe — na glavnoj raspravi utvrđuje se i provjerava konačni rezultat ovih radnji (glavna rasprava se kreće u oblasti poznatog i utvrđenog). Na glav-

noj raspravi odvija se u izvjesnom smislu repriza radnji izvršenih u istrazi i prilagođenih potrebama donošenja sudske odluke. Takova situacija upućuje na maksimalnu stručnost i savjesnost u provođenju radnji u istrazi, što praktično znači da treba da budu provedene zakonito (u smislu propisa ZKP-a) i uspješno (u kriminalističkom smislu). Bez poznavanja kriminalističke taktike ove radnje ne mogu se uspješno provoditi ni u istrazi ni na glavnoj raspravi.

Suština zakonitosti postupka ne može se shvatiti drugačije nego kao zahtjev da sve okolnosti budu istinito utvrđene. Sama zakonita forma bez istinitosti sadržaja bila bi bezakonje i vraćanje sistemu formalnih dokaza. Razumljivo je da to ne može značiti i prihvaćanje nezakonitog pribavljanja dokaza, pa ni onda kada su istiniti. Takav sistem treba odbaciti kao zloupotrebu i napad nad ustavom zajamčena prava i interese. Ali isto tako treba odbaciti mišljenje da zakonska forma dopušta i omogućava utvrđivanje neistinitih sadržaja, ili da zbog čuvanja zakonske forme treba biti indiferentan prema naporima da se utvrdi istina. Ovo je centralno pitanje pravosuđa svake zemlje. I više od toga, ono je temelj prihvatljivih društvenih odnosa i svakog progresa čovječanstva.

U razrješavanju ovoga problema znanost upućuje na svrsishodne postupke i metode.

Sam Zakonik o krivičnom postupku ne daje i ne može dati detaljna uputstva za taktičko provođenje pojedinih istražnih radnji.

Dok kod primjene kriminalističke tehnike sudovi i javna tužilaštva mogu zatražiti stručnu pomoć specijaliziranih kriminalističko-tehničkih službi — za kriminalističko-taktičko provođenje pojedinih radnji u postupku treba da budu osposobljeni ne samo učesnici u prethodnom postupku nego i svi učesnici u postupku pred sudom (članovi presudnog vijeća branitelj i javni tužilac). U delikatnoj materiji kakva je suzbijanje kriminaliteta taktička greška može biti od odlučnog značenja. Shvaćanja da je poznavanje kriminalističke taktike stvar samo radnika službe javne sigurnosti napuštena su danas u svijetu kao štetna i neodrživa.

Svaka radnja u istrazi ima svoj formalni (zakonski) i istovremeno svoj taktički vid, pa se nijedna radnja ne može uspješno provesti samo sa zakonskih ili samo s taktičkih pozicija. Neke od tih radnji provode se i prije formalno pokrenutog postupka (pretresanje prostorija i osoba, provođenje uviđaja, ispitivanje presumptivnih svjedoka). Sve to ukazuje na činjenicu da svaka istražna radnja predstavlja kompleks pitanja, čije okvire i ovlaštenja za postupanje propisuje ZKP a način postupanja kriminalistička taktika.

Prema Noveli Zakonika o krivičnom postupku istragu (formalni krivični postupak) isključivo provode suci istražitelji. Operativni kriminalistički radnici organa unutrašnjih poslova u pravilu ne provode radnje u istrazi; u nekima od tih radnji učestvuju sa sucima istražiteljima, a neke od njih pod zakonom utvrđenim uvjetima mogu provesti i sami. Međutim, u provođenju svojih zakonom utvrđenih zadataka oni neke istražne radnje provode kao neformalne i pod određenim uvjetima (npr. ispitivanje presumptivnih okrivljenika i svjedoka). Iz ovakve pravne situacije neki izvode zaključak da operativnim radnicima nije potrebno poznavanje taktike provođenja onih radnji koje ne mogu provoditi kao formalne radnje, kao što ni sucima istražiteljima i drugim subjektima krivičnog postupka nije potrebno poznavanje taktike provođenja općih kriminalističkih (policijskih) taktičkih mjera. Ova-

kova su stanovišta neprihvatljiva. Prije svega, sudac istražitelj i ostali subjekti krivičnog postupka treba da znaju kakve su taktičke mjere primijenjene u prikupljanju dokaza o krivičnom djelu i izvršiocu, kakva je vrijednost tih mjera i pod kakvim uvjetima treba da budu izvršene, da bi ih mogli kritički ocijeniti i prihvatiti ili odbiti, ili da ih mogu narediti, kako bi se utvrdile osnovne sumnje da je krivično djelo izvršeno. Svrha postupanja suca istražitelja i operativnog radnika je ista, razlika je u opsegu ovlaštenja i načinu postupanja. Isto vrijedi i za operativne radnike unutrašnjih poslova. Kako oni mogu izvršiti prethodno ispitivanje presumptivnih okrivljenika i svjedoka ako ne znaju taktiku ispitivanja? Kako mogu uspješno provesti pretragu osoba i prostorija — koju im suci istražitelji u pravilu povjeravaju — ako ne znaju taktiku pretrage kao tipične operativne radnje?

Prema tome, korisno je i nužno da svi učesnici u krivičnom postupku dobro poznaju osnove kriminalističke taktike, jer je to garancija njihova zakonitog i uspješnog rada.

43. PRETRAGA PROSTORIJA, VOZILA I PROSTORA

1. Pojam Pretrage su zakonom predviđeni operativni zahvati ili formalne procesne radnje koje se poduzimaju u rasvjetljavanju krivičnih djela s ciljem da se pronađu tragovi krivičnog djela koji mogu poslužiti kao dokaz, da se pronađu drugi premeti korisni za krivični postupak i da se pronađe tražena osoba.

Razlikuje se:

a) Pretraga p r o s t o r i j a, i to: stana i njegovih nusprostorija; javnih prostorija (gostionica, kavana, kino dvorana, tj. takvih prostorija u koje je dozvoljen pristup individualno neodređenom krugu osoba); prostorija državnih organa, ustanova i privrednih organizacija; prostorija vojnih ustanova; privatnih i javnih v o z i l a; otvorenih p r o s t o r i j a.

b) Pretraga o s o b a, i to radi pronalaženja tragova i predmeta važnih za postupak — pretraga pri lišavanju ili ograničavanju slobode kao mjera sigurnosti.

Z a k o n s k a o s n o v a za vršenje pretraga nalazi se u odredbama pojedinih zakona, i to:

— u krivičnom postupku — Zakonik o krivičnom postupku, članovi 191. do 195, i Osnovni zakon o unutrašnjim poslovima, član 22. i 23;

— u ostalim postupcima: Osnovni zakon o prekršajima; Zakon o općem upravnom postupku, Carinski zakon i odgovarajući organizacioni i provedbeni propisi.

Pretraga prostorija može se izvršiti i kao formalna istražna radnja i kao operativni zahvat. Ova dva oblika pretrage razlikuju se u određenim okolnostima, pa ćemo ih najprije izložiti odvojeno:

Pretraga kao radnja u istrazi:

Naređuje je: sud.

Procesna forma: pismena obrazložena naredba.

Postupak: naredba se predočuje osobi nad kojom ili kod koje se vrši pretraga i upućuje zahtjev da izruči stvari ili otkrije osobu. Naredba se ne predočuje i ne upućuje se prethodni zahtjev ako se očekuje oružani otpor, kada pretresanje treba izvršiti odmah i iznenada te kada se pretresanje ima izvršiti u javnim prostorijama (čl. 192. stav 3). Po pravilu se provodi po danu a noću samo u nastavku pretrage ili u posebnim okolnostima kao operativni zahvat.

Prisutni: držalac stana ili njegov zastupnik, ili odrasli ukućanin, ili susjed. Ako se radi o ustanovi, organu ili organizaciji, njezin predstavnik, a ako se radi o vojnoj ustanovi, njezin starješina ili osoba koju on odredi. Dva punoljetna građana kao svjedoci. Službenici koji provode pretragu (operativni radnici unutrašnjih poslova, sudac istražitelj, sudac općinskog suda) i javni tužilac i branitelj (čl. 156. stav 3).

Posebna ovlaštenja: službenici koji provode pretragu ovlašteni su da silom otvore prostorije, ormare, kase i sl. ako držalac stana odbije da ih otvori; da liše slobode osobu koja se traži; da privremeno oduzmu tragove i predmete koji mogu poslužiti u krivičnom postupku.

Registriranje pronađenog stana: zapisnik o pretrazi i potvrda o privremeno oduzetim stvarima.

Pretraga kao o p e r a t i v n a r a d n j a:

Provodi se i bez pismene naredbe po inicijativi milicionara i operativnih radnika unutrašnjih poslova, u slučajevima:

— ako držalac stana to želi,

— ako netko zove u pomoć,

— ako je potrebno da se uhvati učinilac krivičnog djela koji je na djelu zatečen, ili radi sigurnosti ljudi i imovine,

— ako se u stanu ili drugoj prostoriji nalazi osoba koja se po naredbi nadležnog državnog organa ima pritvoriti ili prisilno dovesti, ili koja se tu uslijed gonjenja sklonila,

— kada je očigledno da se drugačije ne bi mogli osigurati dokazi.

Razlike u postupku: ako se samo ušlo u stan a nije izvršena pretraga, nisu potrebni svjedoci i ne sastavlja se zapisnik nego se držaocu stana izdaje potvrda o ulasku u stan, a nadležnom organu podnosi izvještaj. Ako je pri ulasku u stan izvršena i pretraga, postupak je kao i kod pretrage kao formalne radnje, tj. sastavlja se zapisnik, a pretrazi prisustvuju svjedoci.

2. Opća taktička pravila Zakonik o krivičnom postupku ne upućuje gdje, kada i kako treba vršiti pretragu, nego utvrđuje uvjete i okolnosti u kojima je pretraga dopuštena. Zakonik o krivičnom postupku polazi s gledišta zaštite prava građana, da bez valjane osnove ne budu uznemiravani, a Krivični zakonik u članovima 154 i 155 predviđa kao krivično djelo povredu tih prava.

Krivični postupci raznih država ne govore o tehničkom i praktičnom provođenju pretrage, jer nije moguće normirati tisuće i tisuće različitih slučajeva. Teško je unaprijed predvidjeti sve pojedinosti u određenim slučajevima, štoviše propisivanje krutih šablona i recepata bilo bi štetno. Kriminalistička taktika upućuje na primjenu korisnih metoda koje su i same podložne izmjenama. Zato je za uspješno provođenje ove radnje potrebno stal-

no proširivati opseg znanja i koristiti tuđa iskustva (praćenjem stručnih časopisa).

Louwage osnovano tvrdi: »Policijski 'njuh' ne postoji. Jedino što postoji je poznavanje tehničkih metoda, iskustvo, sposobnost za izvođenje zaključaka i analiza ... a ponekad i sreća«.

Kriminalistička taktika upozorava na slijedeća opća pravila:

— postupati zakonito i svrsishodno;

— sačuvati tajnost namjeravane pretrage;

— postupati iznenada (naročito kada se pretragom traže osobe ili ih se želi zateći u nezakonitoj djelatnosti), jer iskusan kriminalac, ako očekuje pretragu (a on je gotovo redovno predviđa kao moguću) poduzima odgovarajuće protumjere;

— pretragu valja temeljito pripremiti; prikupiti potrebne informacije i izvršiti odgovarajuća provjeravanja;

— pretrage se provode o p r e z n o jer je uvijek dobro računati s iznenađenjima i mogućim otporom;

— postupati s r a z m j e r n o. Između vrijednosti i značenja traženog predmeta ili osobe i poduzetih mjera treba da postoji razumna ravnoteža. Drugačiji će biti opseg mjera i postupanja ako se traži ukradeni sat, a drugačiji kada se traže sredstva kojima je izvršeno falsificiranje novčanica;

— površnost je najveći neprijatelj uspjeha u pretragama;

— pretraga se provodi sistematski i p l a n s k i — pobliže provođenje ovog pravila uvijek je činjenično pitanje;

— iskustva u pretragama stječu se u praksi uz pomoć iskusnog radnika.

3. Pripreme za pretragu U pripremanje pretrage ulaze ove radnje i postupci:

— Prikupljanje prethodnih informacija o m j e s t u gdje će biti izvršena pretraga (promatranje objekta, pregled građevinskih nacrta, povjerljiva provjeravanja kod kućepazitelja, stanara ili vlasnika zgrade); o v r e m e n u u koje će biti izvršena pretraga (ne uraniti i time dati signal okrivljenome da se protiv njega vodi postupak i da se traga u određenom pravcu, ali ne i zakasniti i time omogućiti da se unište tragovi, sakriju dokazi, prekine kontakt sa suučesnicima); o o s o b n i m s v o j s t v i m a i prema njima o mogućim očekivanim vladanjima (mogući fizički ili oružani otpor, primjena trikova).

— Izvršiti pravilan i z b o r s l u ž b e n i k a koji će izvršiti pretragu (njihove mentalne sposobnosti, iskustvo, poznavanje predmeta, dovoljan broj).

— Osigurati p o t r e b n u o p r e m u za uspješno provođenje pretrage (pribor za pečaćenje; pečatni vosak, šibice, svijeća, špaga, metalni pečatnik; — pribor za osvjetljavanje: električne svjetiljke i ručni reflektori; — pribor za označavanje i pakovanje predmeta: kartoni, omotnice, kesice, epruvete, konac, špaga, vrpce, olovke u boji, gumeni štambilj; — tehnički pribor: otpirači, izvijači, kliješta, čekić, bat za otkucavanje; — pribor za registriranje pronađenog stanja: formulari zapisnika i potvrda o privremeno oduzetim stvarima; pribor za pisanje, foto-aparat, kamera).

— Izraditi o p e r a t i v n i p l a n pretrage, što znači odgovoriti: š t o i k o g a t r e b a t r a ž i t i (sakrivenog delikventa, lešinu, pribor za falsificiranje, pištolj, zlatnike, sakriveni tekstil, auto, itd. — predmeti sami određuju mjesto i mogućnosti prikrivanja). Nužno je predvidjeti i mogućnost da će se pojaviti i kakvi drugi predmeti a ne samo traženi. Kod k o g a treba tražiti (odrediti krug osoba kod kojih treba tražiti: okrivljeni, suučesnici, njihovi prijatelji, znanci, rođaci). K a d a treba tražiti (zaticanje na izradi falsifikata, zaticanje kriminalne družine na sastanku; pronalaženje sakrivenoga; zaticanje u vršenju hazarda ili prostitucije — zavisi od pravilno određenog vremena u kojemu će se obaviti pretraga; osim toga valja imati na umu i odredbu o provođenju pretrage danju, ako okolnosti ne traže drugačije). G d j e treba tražiti (zavisi prije svega od predmeta ili osobe koji se traže, mogućnosti sakrivanja, sposobnosti prikrivača). K a k o treba tražiti (obuhvaća sam plan provođenja pretrage uz odgovarajuću podjelu uloga: vanjsko osiguranje i promatranje, nadziratelj izdvojenih ukućana, promatrač osobe kod koje se vrši pretraga i ujedno rukovodilac pretrage — sve prema okolnostima slučaja).

4. Provođenje pretrage Uvijek se pretraga prilagođava okolnostima konkretnog slučaja. Pažnju obratiti na slijedeće radnje u uobičajenom redoslijedu:

— Neprimjetno p r i s t u p a n j e objektu i njegovo vanjsko zaposjedanje (osigurati promatranje izlaza, pomoćnih izlaza, izlaza u nuždi, prozora, tavana i podruma — da se utvrdi kretanje ili pokušaj bijega osoba ili pokušaj izbacivanja i sakrivanja predmeta).

— I z b o r odgovarajućih punoljetnih građana koji će kao s v j e d o c i prisustvovati pretrazi. Ove građane ne smije se izvrći opasnosti fizičkog ili oružanog otpora. Ako se očekuje oružani otpor, zakonski svjedoci će nastupiti tek nakon što je oružani otpor skršen i kada se bez opasnosti može pristupiti pretragi. Pri izboru svjedoka imati na umu da oni ne smiju imati nikakove veze sa slučajem i da svojim životom i vladanjem uživaju potreban ugled u društvu. Ako se pretraga vrši kod ženske osobe, svjedoci treba da budu žene.

— P r e d o č e n j e (ili nepredočavanje) naredbe za pretragu, legitimiranje službenika koji vrše pretragu i utvrđivanje identiteta osobe kod koje se vrši pretraga pregledom dokumenata — razumno prilagoditi okolnostima slučaja, a posebno okolnosti da li se očekuje ili ne očekuje otpor i da li treba djelovati iznenada.

— U slučaju pretpostavljenog fizičkog ili oružanog otpora najprije izvršiti osobnu pretragu, da se pronađe oružje i predmeti koji se mogu upotrijebiti za napad.

— Držalac stana ili osoba kod koje se vrši pretraga poziva se da prisustvuje pretrazi. Ako to odbije, poziva se da odredi svoga zamjenika, a ako to odbije, rukovodilac pretrage sam će odrediti zastupnika.

— Sve ostale osobe upućuju se u jednu ili dio prostorije i stavljaju pod nadzor jednog službenika uz zabranu (prema okolnostima slučaja) kretanja.

— U toku pretrage osobama kod kojih se vrši pretraga i njihovim ukućanima u pravilu je zabranjena upotreba telefona i svaki razgovor o predmetu.

— Pri ulazu u prostorije treba paziti da se u predsoblju iza vratiju (zaklonjen vratima ili tijelom druge osobe koja je vrata otvorila) ne sakriva osoba ili traženi predmet.

— Prostorije se pregledavaju jedna po jedna. Ako ih je veći broj, dobro je napraviti skicu ili pribaviti plan prostorija i na njemu označiti koje su prostorije pregledane. Pregledane prostorije se nakon pregleda zaključavaju da se spriječi da se u već pregledane prostorije unesu traženi predmeti i sakriju.

— Unutar jedne prostorije se obično pretražuje od uglova od lijeva na desno, od gore prema dolje, nakon pregleda zidova i stvari uz zidove vrši se pregled sredine prostorije. Na kraju se pažljivo pregleda pod. Traženje zavisi od predmeta koji se traži i od krivičnog djela u vezi kojega se provodi pretraga.

— Što je vrijednost predmeta veća (bilo stvarna ili dokazna), to se pažljivije sakriva.

— Velike stvari mogu se i rastaviti da bi se pojedini dijelovi lakše sakrili.

— S k r o v i š t a s e mogu podijeliti u dvije grupe:

a) iskorištavanje postojećih skrovišta i mogućnosti,

b) posebna u svrhu prikrivanja izgrađena skrovišta.

Ad a) Pokućstvo: ormari, stolovi, kreveti, noćni ormarići; u izglačanom rublju (novac, dokumenti, nakit); u madracima, jorganima, jastucima; u kotlićima za ispiranje u WC-u; u cijevima centralnog grijanja i plina; u muzičkim instrumentima (glasovir, kutija za violinu, gitara); u bocama i kuhinjskom posuđu (boce za kompot, kutije za mirodije, kace za mast); u igračkama; među prljavim rubljem; u loncima i sandučićima za cvijeće; u okvirima slika i ogledala; u knjigama u biblioteci; u kišobranima i odijelima obješenim na vješalice u predsoblju ili ormaru; na upadljivim mjestima (u novinama na noćnom ormariću, pismima na stolu); u vazama za cvijeće; u termos-bocama; u šupljinama namještaja izgrađenog od šupljih cijevi; u pećima; u lovačkim trofejima; i tako dalje. Predmeti se mogu sakrivati i lijepljenjem (kitom, gumom za žvakanje, naljepnicama) na plohu ispod stola. Sakriva se rado u posteljinu kreveta u kojemu leži bolesnik. Praktično sve što se nalazi u prostorijama može u danim uvjetima poslužiti kao skrovište za prikrivanje.

Ad b) U posebno izrađenim ladicama (stolova, noćnih ormarića, kovčega i sanduka s dvostrukim dnom ili dvostrukim stranama); u posebno izgrađenim šupljinama u namještaju (šuplje noge, tapecirane stolice, šuplje statue i skulpture); šupljine u vratima; skrovišta u zidovima kamuflirana slikama i namještajem; šupljine u podovima prekrivene sagovima; skrovišta iza tavanskih greda; u naslagama ugljena ili drva; iza hrpe starudija i sanduka te konačno posebno izgrađene i kamuflirane prostorije.

Za prijenos predmeta nedopuštene trgovine (naliv-pera, satovi, upaljači), valute i opojnih droga kriminalci se utvrđeno služe kovčezima s dvostrukim dnom; posebno izrađenim ulošcima za ogrtače koji imaju poseban sistem džepova; pojasom s džepovima čvrsto privezanim uz tijelo ispod rublja; sandučićima s biranim voćem u čijim stranicama su izgrađena skrovišta; u tobožnjim trgovačkim uzorcima i kolekcijama, itd.

O skrovištima u vozilima i na otvorenom prostoru bit će još riječi.

— Prozore za vrijeme pretrage treba držati zatvorene. Obavezno pregledati rolete, vanjski dio prozora i pogledati kroz prozor da provjerimo nije li što odbačeno ili obješeno.

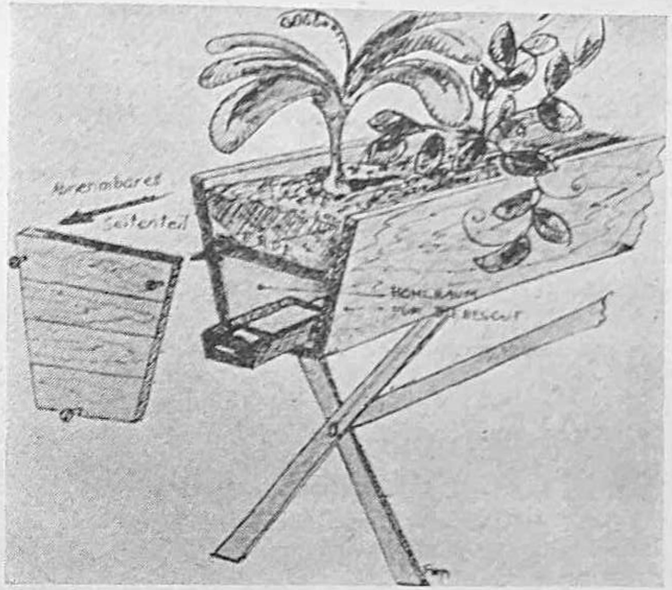

Slika 129 — Skrovište u sandučiću za cvijeće

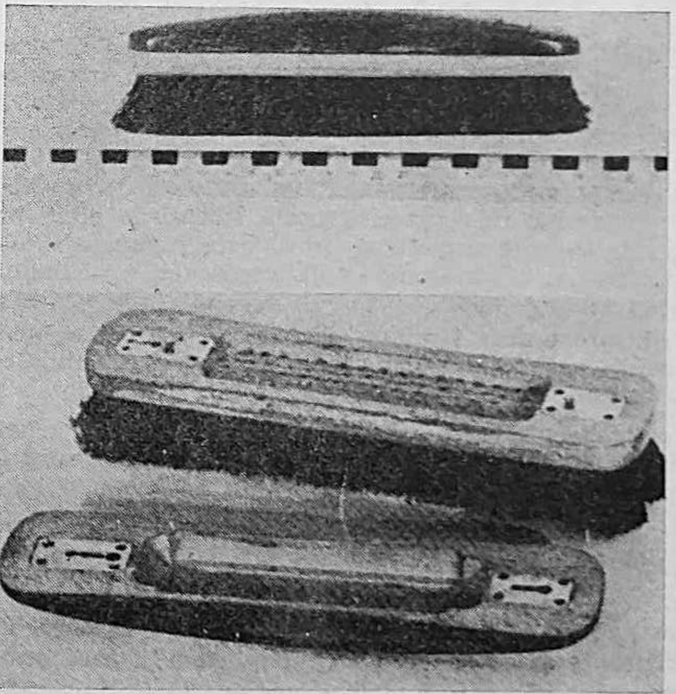

Slika 130 — Skrovište u gornjem dijelu četke

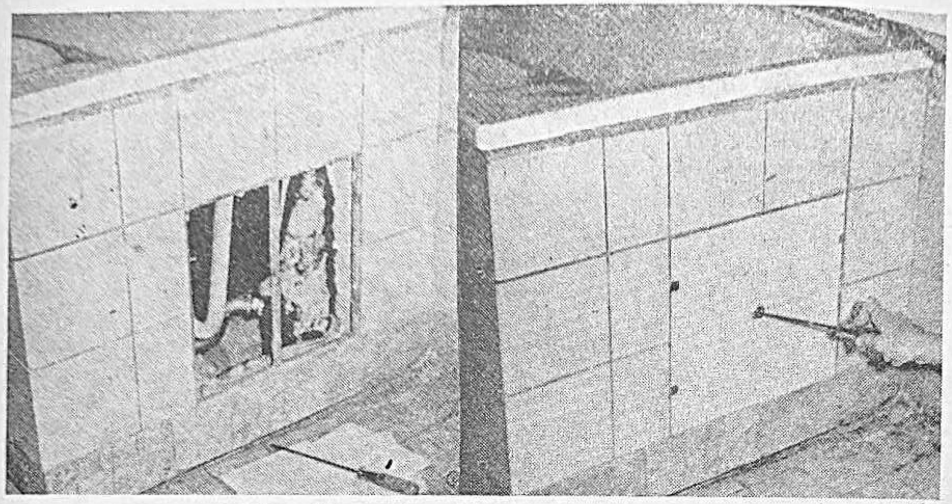

Slika 131 — Skrovište u kadi kupaonice

— Za vrijeme pretrage službenici koji vrše pretragu treba da budu nesmetani. Za rješavanje eventualno iskrslih pitanja ili situacija treba odrediti službenika koji će ih rješavati. Oni treba da budu osigurani i od eventualnog napada — a sve radi maksimalnog koncentriranja na pretragu. Bez maksimalne koncentracije nema optimalnih rezultata.

— Za uspjeh pretrage ima istu vrijednost iskustvo u traženju kao i pravilno i stalno p r o m a t r a n j e osoba kod kojih se vrši pretraga i koje znaju gdje se predmet nalazi, pa zato i nesvjesno reagiraju na svaku mogućnost pronalaženja traženih predmeta. U promatranju treba angažirati sva ćutila. Voditi razgovor s osobom kod koje se vrši pretraga, jer glas (boja, zastajkivanje, nagla brbljavost) govori isto toliko kao i vanjske promjene (bljedilo, podrhtavanje ruku, uznemirenost). Intenzivno promatranje je veliki doprinos psihologije uspješnom provođenju pretrage. »Cjelovito zapažanje dane situacije i proširenje polja zapažanja dostignutih osjetilima predstavlja najvažnija psihološka pomagala za uspjeh pretrage« *(Grassberger)*.

— Između promatrača i pretresivača treba postojati ugovoreni i samo njima razumljivi način sporazumijevanja, jer javno sporazumijevanje zapazila bi i osoba kod koje se vrši pretraga, pa bi mogla poduzeti protumjere.

— Za pretraživanje treba osigurati dovoljno vremena, da se može izvršiti sistematski, bez žurbe i u miru. Po potrebi treba se vratiti i u već pregledane prostorije.

— Na uspjeh pretrage pozitivno utječe to da se vrši po dnevnom svjetlu. Umjetno osvjetljenje ima i nedostataka koji imaju negativnih posljedica za pretragu.

— Iskustvena je istina da se žena teže nego muškarac odriče svojih stvari, što upućuje na to da pri traženju vrijednosti, naročito nakita, zlatnine, valute, novca — kada su u pitanju žene — treba biti uporan jer je malo vjerojatno da su se odrekle tih dobara i uništile ih.

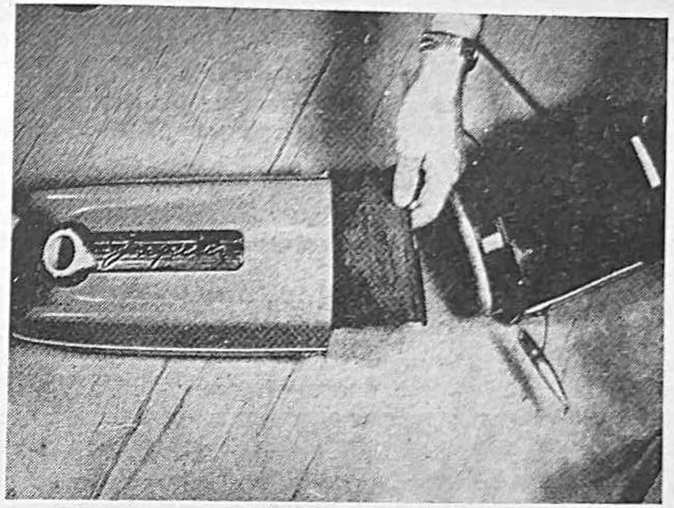

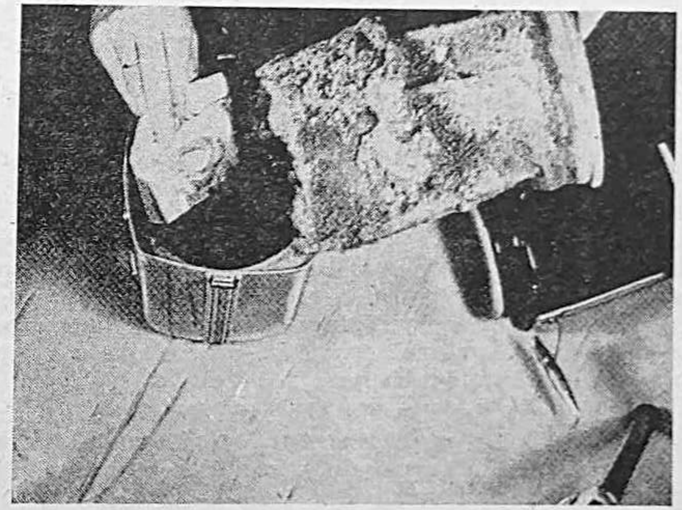

Slika 132a i b — Skrovište u usisivaču

— Pretrage kao jednog od najvrednijih sredstava za pribavljanje dokaza ne treba se nikada unaprijed odreći.

5. Posebni slučajevi Pri pretrazi možemo naići i na nesvakidašnje slučajeve koji zahtijevaju drugačiji način postupanja od uobičajenoga. Evo nekih:

— U prostorijama u kojima treba izvršiti pretragu ne nalazi se ni tražena osoba ni njezini ukućani, a pretraga se u interesu istrage ne može odgoditi. U tom se slučaju takve prostorije silom otvaraju, ako to okolnosti

slučaja dozvoljavaju, određuje se zastupnik držaoca stana i provede se pretraga. S obzirom na posebnu situaciju u ovom slučaju treba insistirati na zakonskim svjedocima.

— Držalac stana odbije da otvori prostorije i omogući pretragu, ali se s njegove strane ne očekuje fizički otpor ni napad na službenike. Ako u toku razgovora nije bilo moguće naglo i silom otvoriti vrata (stavljanjem noge između vrata), treba pozvati kućepazitelja da otvori vrata rezervnim ključevima (ako ih ima) ili bravara da ih otvori silom. Dobro je da se u tehničku opremu za pretresanje uključi i zbirka otpirača i da operativni radnici znaju kako se njima rukuje.

— Držalac stana odbija da otvori stan i može se očekivati fizički ili oružani otpor. U tom slučaju zgrada se odmah blokira i stavlja pod nadzor, da nitko iz nje ne može izaći ni ući, da se utvrde eventualne nastale promjene. Osigurati potreban broj službenika za akciju. Predvidjeti potrebnu rezervu i osigurati mogućnost njezina brzog angažiranja. U prostoriju se ulazi tek onda kada su svi učesnici u blokadi zauzeli svoja mjesta. Pri ulaženju u prostoriju poslužiti se trikom (ako je moguće da kućepazitelj otvori vrata, ili se javi sustanar ili susjed, dok je god moguće ne isticati da se radi o policiji) ili tiho otpiračem otvoriti vrata. Pri tome se kloniti ključaonice, otvora za pisma i špijunke (da ne bude viđen ili napadnut). Nakon ulaska najprije izvršiti osobnu pretragu držaoca stana i ukućana i poduzeti mjere protiv mogućeg napada (stavljanje lisica, stavljanje pod strogu kontrolu). Ako na ovaj način nije moguće izvršiti pretragu, postupiti kao kod lišavanja slobode zabarikadiranih kriminalaca.

— Držalac stana svjesno ili nesvjesno odugovlači otvaranje prostorija. U tom slučaju odmah i detaljno pregledati peći (topla peć u hladnoj prostoriji uvijek je sumnjiva okolnost), nužnike, korpe za otpatke (sve sumnjivo izuzeti i podvrći detaljnom pregledu), pogledati kroz prozor da neki predmet nije bačen kroz prozor i obješen s vanjske strane prozora. U tu svrhu naročito su pogodni prozori s nužnicima i oni koji gledaju na zatvoreno dvorište. Obratiti posebnu pažnju na sve one promjene za koje se može pretpostaviti da su izvršene neposredno prije ulaska u stan ili odudaraju od uobičajene i očekivane situacije.

— Ako na takvu potrebu ukazuju okolnosti slučaja, a ispunjeni su zakonski uvjeti, odmah protegnuti pretragu i na sustanare i podstanare, pa i na osobe koje ne mogu ili ne moraju svjedočiti, a mogle bi biti upletene u prikrivanju traženih osoba i stvari.

6. Oduzimanje predmeta

U toku pretrage oduzimaju se a) traženi predmeti koji mogu poslužiti kao dokaz ili poslužiti u krivičnom postupku, i b) drugi sumnjivi predmeti.

Ad a) U kategoriju predmeta koji mogu poslužiti kao dokaz spadaju:

— predmeti koji su poslužili prilikom izvršenja krivičnog djela (oružje, alati, uređaji za falsificiranje);

— predmeti koji su proizašli iz krivičnog djela (falsificirane novčanice, isprave, pornografske tvorevine);

— predmeti pribavljeni krivičnim djelom (ukradene stvari, ubijena divljač, riba ulovljena na nedopušteni način);

— predmeti dobiveni kao nagrada za izvršeno krivično djelo (stvari ili vrijednosti);

— predmeti na kojima se nalaze tragovi krivičnog djela (odjeća s prskotinama krvi ili tragovima borbe, obuća čiji su tragovi pronađeni na mjestu kriminalnog događaja).

Ad b) Ovamo spadaju stvari za koje se pretpostavlja da su tuđe ili da mogu poslužiti kao dokaz za krivično djelo za koje se još ne vodi postupak. Prilikom pretrage kod povratnika ili osoba koje slove kao prikrivači i rasturači — treba uvijek posebnu pažnju posvetiti vrijednim predmetima (televizori, radio-aparati, vozila, satovi, zlatnina), zabilježiti njihovu vrstu, tvorničku marku i broj pa vršiti provjeravanja. I ove se stvari mogu privremeno oduzeti.

Popis oduzetih stvari unosi se u zapisnik o pretrazi a držaocu stvari se izdaje posebna potvrda. Opis stvari da je takav da omogućava indentifikaciju oduzetih stvari.

6. Registriranje pronađenog stanja

Stanje pronađeno prilikom pretrage — da bi kasnije moglo poslužiti u postupku — treba na odgovarajući i svrsishodan način registrirati. U tu svrhu služe:

— Zapisnik o provedenoj pretrazi koji se sastavlja u smislu općih propisa (član 77—80) i posebnih propisa (član 193—195 ZKP-a). S taktičkog gledišta treba upozoriti da iz zapisnika treba da budu vidljive sve okolnosti pod kojima je pretraga vršena (vladanje osobe kod koje je pretraga izvršena, da li su traženi predmeti izručeni na zahtjev ili su pronađeni u toku pretrage, točan opis mjesta gdje su pojedini predmeti pronađeni, takav opis predmeta da mogu biti identificirani).

— Potvrda o oduzetim stvarima. Ova se potvrda sastavlja u dva primjerka; original se predaje stranci a duplikat zadržava u spisu.

— Statička fotografija. Kod pronalaženja posebnih skrovišta ili lukavo iskorištenih postojećih skrovišta, a radi se o važnim predmetima, preporuča se njihovo fotografiranje. Isto vrijedi i u slučaju kada se radi o većoj količini sakrivenih predmeta. Fiksiranje pronađenog stanja fotografijom (uz zapisnik) plastično prikazuje pronađeno stanje i može biti od velike koristi u daljem postupku. Teško je opravdati zašto je tako mali broj fotografiranja prilikom pretraga.

— Filmovanje kamerom za uski film primjenjuje se kod složenih i teških krivičnih djela, gdje rezultati pretresanja ne mogu biti plastično i potpuno prikazani ni zapisnikom ni statičkom fotografijom (npr. pronalaženje bunkera s velikim količinama sakrivene robe, pronalaženje skrivenih radionica za izradu lažnih novčanica, funkcioniranje posebnih mehanizama u skloništu za prikrivanje osoba, i slično).

— U najužoj vezi s registracijom pronađenog stanja prilikom pretraga jest i osiguranje predmeta ostavljenih na čuvanje držaocu stana ili drugim osobama. Kada nije moguće prevesti oduzete stvari, treba poduzeti mjere da se spriječi njihovo otuđivanje i da se spriječi bilo kakova izmjena na mjestu događaja. Predmete koji zbog svoje veličine i brojnosti ne mogu biti prevezeni, smjestiti u pogodnu prostoriju. a prozore i vrata u prisutnosti svjedoka zapečatiti. Na vrata staviti pismeno upozorenje o zabrani ulaženja u tu prostoriju. Skidanju pečata radi popisa i prijevoza stvari treba da prisustvuju iste osobe koje su bile prisutne prilikom stavljanja pečata. Ako se radi o motornom vozilu a nema garaže ili se garaža ne može

zapečatiti, pečati se sastavljaju na blokirani volan i zatvorena vrata vozila, a zatim se stavi vidljivo upozorenje o zabrani diranja. Ako se radi o većem broju dokumenata koje nije moguće odmah pregledati — svi se dokumenti stavljaju u ormar, kasu, drveni sanduk, i slično, i dobro se zapečate. Kada se radi o zapljeni nakita, nakit se stavlja u kazetu a kazeta se pečati. U popis nakita bez konzultiranja stručnjaka ne može se zapisati da je predmet od zlata, platine ili da se radi o biseru, dijamantu, smaragdu, nego se predmet opisuje i fotografira u koloru. Kod zapljene novca treba zapisati i brojeve serija novčanica. Sve ove radnje treba vršiti u prisutnosti svjedoka i detaljno ih opisati u zapisniku. Pri pečaćenju može se upotrijebiti samo službeni metalni pečat. U praksi još uvijek dosta često improvizacije pri obilježavanju stvari uvijek kasnije stvaraju poteškoće i nisu dopuštene. Gdje je i kada moguće, osim pečaćenja prostorija treba zadužiti određenu osobu da vrši povremeni nadzor, a u posebno važnim slučajevima treba prostoriju staviti pod stražu.

8. Potraga za osobama pri pretrazi prostorija

Zadatak pretrage može biti i pronalaženje određene osobe. U tom slučaju pretraga se može odnositi na a) otvoreni prostor, b) zatvorene prostorije.

Ad a) Kod pretrage otvorenog prostora (vrijede i upute za službu traganja) treba upotrijebiti psa tragača i vršiti odgovarajuća usputna ispitivanja (kod prolaznika, u susjednim zgradama). Ako pas tragač na određenom mjestu izgubi trag, traganje se nastavlja promatranjem terena, ispitivanjima i drugim odgovarajućim mjerama.

Ad b) Kod traganja za osobama koje su se sklonile u zatvorene prostorije valja imati na umu da sakriveni imaju određene fiziološke potrebe (uzimanje hrane i pića, vršenje nužde) koje ukazuju na njihovo sklonište i olakšavaju njihovo hvatanje.

U prostorijama posebnu pažnju treba obratiti na prostore ispod kreveta i otomana; u ormarima; iza ormara; na mjestima za odlaganje ogrtača, u uglovima nastalim pogodnim postavljanjem ormara; u prostoru ispod stepeništa; ispod verandi; iza gomile sanduka i starudije; u nužnicima; na tavanima; u sjenicima iza gomila sijena; u štagljevima; u podrumima iza pogodno složenih drva i ugljena; u radionicama.

Za trajnije sakrivanje često se izrađuju posebni bunkeri koji se uspješno otkrivaju uspoređivanjem građevinskog nacrta stana i faktičnog stanja. Jedna od metoda prikrivanja jest ta da tražena osoba napusti prostoriju u času ulaska službenika u zgradu (kroz prozor, preko verande, preko izlaza za nuždu, prikrivanjem iza vratiju i slično), pa treba sve prilaze staviti pod kontrolu.

Neposredno nakon pronalaženja tražene osobe treba nad njom izvršiti osobnu pretragu.

9. Značenje pretraga za krivični postupak

Pretrage u krivičnom postupku mogu imati jedno od slijedećih značenja:

a) kao metoda pronalaženja dokaza,
b) kao način osiguranja prisutnosti okrivljenoga,
c) kao metoda neposrednog opažanja.

Ad a) Prilikom pretrage povodom teške krađe pronađen je traženi provalnički alat, ili vrijednosti otuđene prilikom krađe; povodom ubojstva pronađeno je traženo vatreno oružje; u istrazi falsifikata pronađeni su traženi klišeji i sredstva za umnožavanje; pri rasvjetljavaju krivičnih djela neprijateljske propagande i ucjene pretragom su pronađeni odgovarajući papir, sredstva pisanja, boje slične onima kojima su pisma pisana; u traganju za odbjeglim vozačem koji je pregazio pješaka pronađen je auto kojim je izvršeno gaženje — i tako dalje. U svim ovim i sličnim slučajevima pretraga nema karakter dokaza nego predstavlja način zakonskog i operativnog pribavljanja tragova koji će najčešće naknadnim vještačenjem postati dokaz. Pretrage predstavljaju vrlo značajno sredstvo za pronalaženje realnih dokaza.

Ad b) Pronalaženje okrivljenika koji se skriva, koji je pobjegao ili koji se oglašuje o naredbu da stupi pred organe krivičnog postupka — omogućava dalje vođenje postupka i njegovo uspješno dovršavanje. U ovom slučaju pretraga se javlja kao poseban način osiguranja prisutnosti okrivljenoga u krivičnom postupku.

Ad c) Predstavljalo bi propust ako ne bismo uočili vrijednost neposrednog opažanja vezanog za pretrage. Ova zapažanja imaju nesumnjivog utjecaja pri formiranju sudova i odluka. Ova neposredna opažanja omogućavaju da se utvrdi sama činjenica prikrivanja; otkrivaju stupanj odlučnosti u prikrivanju dokaza i time posredno ukazuju na društvenu opasnost određenog učinioca; omogućavaju spoznaje o načinu života i standardu okrivljenoga. Da bi se trajno sačuvale vrijednosti neposrednih zapažanja, u pretrazi utvrđene okolnosti treba da budu što potpunije, vizuelno i plastično registrirane Otuda i zahtjev kriminalističke taktike da se takova zapažanja fiksiraju statičkom fotografijom, snimanjem kamerom i fotografijom u boji.

10. Pretraga vozila

Vozila u javnom i osobnom prometu sve se češće upotrebljavaju i u kriminalnom djelovanju. U njima se mogu nalaziti odbjegli osuđenici, kriminalci koji se skrivaju, njima se može brzo i na veće udaljenosti dolaziti na mjesto gdje će krivično djelo biti izvršeno, njima se uspješno i u većem opsegu mogu prevoziti predmeti proistekli iz krivičnog djela, itd. Kod nekih kriminalnih aktivnosti motorna vozila imaju vrlo veliku ulogu. Tako na primjer pri ilegalnoj trgovini, u krijumčarenjima vatrenog oružja, opojnih droga, satova, tranzistora, pri ilegalnoj trgovini valutom i dragocjenostima, itd. Privatna motorna vozila vrlo su pogodna za unošenje tiskanog neprijateljskog propagandnog materijala u zemlju. Ukratko, vozila se javljaju kao vrlo pogodno sredstvo za prikriveno prenošenje najrazličitijih stvari. Zbog toga je i pretraga vozila od posebnog značenja u traganju za stvarima. I ovdje, kao i u prostorijama mogu se iskorištavati postojeća skrovišta u vozilima a mogu se i posebno konstruirati. Kao postojeće mogućnosti u vozilu za prikrivanje stvari koriste se »džepovi« na vratima kola, šupljina iza ugrađenog radio-aparata, prostor ispod sjedišta, prostor ispod presvlaka na sjedištima i u uglovima na sjedištu, ispod zaštitnih tepiha na podu automobila, u kanistrima za vodu i gorivo, u kovčežiću za priručni alat, u rezervnoj gumi, u kutijama prve pomoći; u kutiji s rezervnim žaruljama (prikrivenom originalnim »neotvorenim« pakovanjem u džepovima), odloženih kaputa i kiš

nih kaputa, u kišobranima, u rezervnim cipelama, papučama, cipelama za vožnju, u prtljažniku, itd. Posebna se skrovišta grade u vratima vozila, u sjedištima i naslonima, u nevidljivim pregradama u prtljažniku, ispod blatobrana, u kardanskoj osovini, u montiranim gumama, ispod karoserije vozila, i slično. Vozač koji ilegalno prevozi stvari pažljivo bira vrijeme i mjesto prelaska (npr. državne granice), kada je promet tako intenzivan da je pažljiviji pregled jako otežan. Pažljivo postavljene zasjede ili organizirana kontrola desetak kilometara ispred i iza granice daju dobre rezultate, jer obično oprez popušta, a nerijetko se prikrivene stvari premještaju. Za otkrivanje ove ilegalne djelatnosti prismotra sumnjivih i upotreba informatora daju

Slika 133 — Različita skrovišta u automobilu

vrlo dobre rezultate. Pri pregledu sumnjivih vozila posebnu pažnju valja posvetiti utvrđivanju psihofizičkih promjena koje se manifestiraju kod vozača i njegovih suputnika. Manifestacija takvih promjena upućuje nas na potrebu rigoroznijeg pregleda, a olakšava i lokaciju mjesta u vozilu, kojoj treba posvetiti posebnu pažnju. Šablonski i površni pregled vozila gotovo redovno rađa neuspjehom. Podaci o ranijim ilegalnim aktivnostima vozača i suputnika predstavljaju važnu indiciju.

Događaji posljednjih nekoliko godina ozbiljno opominju na posljedice neopreznog postupanja u odnosu na mogući fizički i oružani otpor putnika u vozilu. Kada se traga za odbjeglim osobama ili kada se u provođenju kontrole naiđe na organizirane krijumčare (naročito vatrenog oružja, opojnih droga i dragocjenosti), uvijek treba pretpostaviti mogući otpor, pa se obavezno poduzimaju sve mjere opreza, uključujući osobnu pretragu i blokiranje vozila.

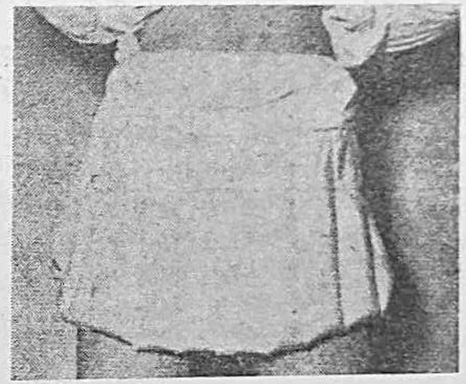

Slika 134 — Hlačice sa džepovima za prikrivanje švercane robe

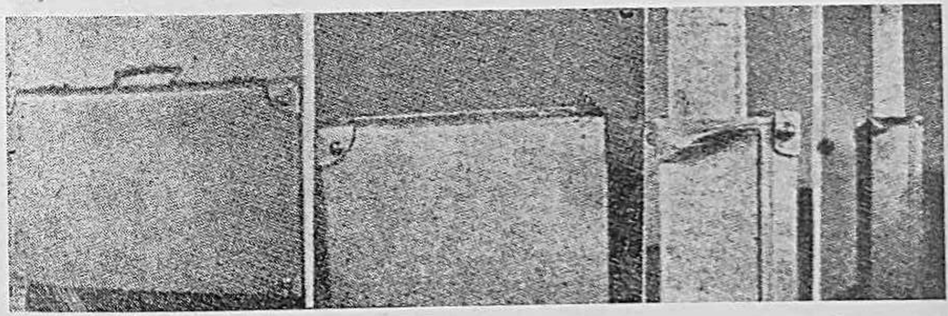

Slika 135 — Kovčeg sa dvostrukim dnom

Osim automobila u ilegalnom prometu stvarima vrlo se često upotrebljavaju i željeznice. U željezničkom prometu ilegalno prevoženje stvari moguće je i bez suradnje i bez znanja željezničkog osoblja. Stvari koje se ilegalno prevoze često se stavljaju ispod ili iznad tuđeg sjedišta i ostavljaju u hodnicima. Njihov držalac prikriveno nadzire te stvari, pa ako dođe do pretrage napušta kupe ili vagon, ili tvrdi da ne zna kome te stvari pri-

padaju. Stvari manjeg opsega sakrivaju se tako da se u WC skinu ploče koje pokrivaju vodovodne ili električne instalacije pa se u skrovište stavlja predmet, a ploče se nanovo stavljaju, ili se otpiračem ili sličnim ključem otvaraju ormarići s instrumentima i tamo se skrivaju stvari. Slično se može koristiti i prostor iznad umivaonika. U spavaćim kolima podignu se ploče kojima su pokrivene cijevi za grijanje, predmeti se o njih objese, a ploče se ponovo stavljaju. Novac i valuta lijepe se ispod sjedišta, ili umivaonika, ili skrivaju u okvire iza slika i službenih objava ili stalnih oglasa. U većini ovih slučajeva mogu se otkriti tragovi izvijača na zidnim pločama i okvirima.

Pretraga brodova — osobito velikih — predstavlja vrlo složen problem. Poduzima se izuzetno. S obzirom na troškove koje izaziva i zadržavanje velikog broja ljudi treba pažljivo ocijeniti kada je opravdano da se poduzme. Prije pretrage treba pribaviti nacrte u kojima su ucrtane ne samo sve prostorije nego i kanali kojima teku različite brodske instalacije. U pretresanju broda treba da učestvuju i osobe koje dobro poznaju konstrukciju brodova i koje u pretrazi brodova imaju iskustva. Za pretragu broda treba osigurati potreban broj službenika. Korisno je da u pretrazi broda učestvuju i carinici i službenik kapetanije pristaništa ili luka.

Slika 136 — Uložak za ogrtač sa ušivenim džepovima

11. Pretraga otvorenih prostora

Pretraga prostora može se odnositi na više objekata i prostor između njih, a može biti i pretraga prostora bez objekata (određeni šumski predjeli, kotline, planinski predjeli, barišta, područje nekog jezera i sl). Svrha i zadaci pretrage ovih prostora su u osnovi istovjetni s onima pretrage prostorija. Međutim, u njihovu provođenju postoje izvjesne specifičnosti.

Prije pretraga — zavisno od okolnosti slučaja — treba pažljivo utvrditi granice unutar kojih će se provesti pretraga. Pri određivanju granica posebnu pažnju treba posvetiti iskorištavanju prirodnih granica i nesavladivih prepreka.

Određeni prostor mora biti dobro zatvoren (blokiran), tako da nitko bez kontrole ne može ući ni izaći iz određenog prostora. Blokada mora biti izvršena neposredno prije pretrage, ali u svakom slučaju pretraga i ne može započeti dok se ne primi obavijest da je određeni prostor blokiran.

Ako se radi o većem prostoru, treba ga prethodno podijeliti na sekcije. Svaka se sekcija (njezine granice) ubilježava u plan (najbolje uvećani isječak iz topografske karte) i posebno označava. Pretraga se provodi po sekcijama a linija blokade može se pomicati prema granicama onih sekcija koje su pretražene.

Za pretragu slobodnog prostora valja osigurati potrebno ljudstvo i tehničku opremu, a naročito mogućnost upotrebe sistema bežičnih veza (voki-toki, male radio-stanice i UKV).

U provođenju pretrage otvorenih prostora vrijede i taktička pravila koja se primjenjuju pri blokadama i zasjedama.

U SR Njemačkoj povodom posjeta jednog državnika postojala je opasnost da dođe do atentata i narušavanja javnog reda širih razmjera. Kao baza koju su inozemni agenti izabrali za svoj teroristički pothvat trebalo je poslužiti jedno naselje inozemnih radnika, smješteno na otvorenom prostoru u nekoliko objekata. Izvršena je pretraga cijelog tog prostora. Do terorističke akcije nije došlo. Nakon završetka ova je pretraga otvorenog prostora analizirana, pa se došlo do slijedećih zaključaka (koje objavljujem jer upotpunjuju naše praktično znanje i iskustvo).

1. Tok javnog života (povodom pretrage) ne treba ometati više nego što je potrebno.

2. Pripreme pretrage i potjera osnivaju se pretežno na informacijama i izviđanjima.

3. Brižljivo upoznavanje dodijeljenih rukovodilaca sa zadatkom i mjestom događaja.

4. Konspiracija i iznenađenje također utječu na uspjeh.

5. Snage za akciju treba pripremiti daleko od objekta pretrage.

6. Početak pretrage u svitanje povećava iznenađenje i daje prednosti u pogledu raspoloživog vremena.

7. Akciju treba izvršiti munjevito. Brz i odvojen nastup s vozilima radi zaokruženja objekta pretrage i postavljanja blokade povećava iznenađenje. Kod nastupanja prema objektu pretrage treba pažljivo proračunati vrijeme i prostor.

8. Opsežne pretrage zahtijevaju jake snage. Noćne pretrage povećavaju poteškoće, pa treba da se ograniče na iznimne slučajeve.

9. Prigodom raspodjele snaga treba uzeti u obzir vanjsku blokadu, unutrašnju blokadu, blokadu zgrada, snage za pretragu, snage za sabiralište lišenih slobode, saslušavanje i rezervu.

10. Snage određene za pretragu dijele se u manjim akcijama na pretražne grupe. Za vođe tih grupa se obično postavljaju kriminalistički službenici. U većim akcijama područje pretrage se dijeli na pretražne rajone koji se pretražuju jedan za drugim. Više pretražnih grupa je pod jedinstvenim rukovodstvom sjedinjeno u pretražno odjeljenje koje odgovara za jedan rajon pretrage.

11. Sabiralište lišenih slobode treba najuže da surađuje s mjestom za preslušavanje. Ovdje treba upotrijebiti kriminalističke službenike kao i pripadnice ženske policije.

12. Upotrijebljene snage treba uputiti kako će se ponašati u slučaju pokušaja jačih ometanja akcije ili prekida pretrage. Unaprijed treba odrediti alarmne znakove i sabirališta.

13. Nakon dovršenja pretrage treba prvo sabirati snage koje su učestvovale u pretrazi, zatim transportirati uhapšenike i pronađene ili zaplijenjene stvari. Nakon toga treba dignuti unutarnju i vanjsku blokadu.

14. Prilikom pretrage zgrada treba proučiti planove zgrada i situacione nacrte s obzirom na akciju.

15. Pretražna grupa treba da se u suradnji s kućnom blokadom sama osigura za vrijeme upada. Odmah treba zaposjesti tavane. Prolaze i podrumske propuste prema susjednim kućama treba blokirati, kako bi se spriječilo bježanje osoba ili skrivanje ili uništavanje materijala. Pretragu treba vršiti odozgo prema dolje. Ako se radi o podzemnim bunkerima ili sličnim objektima, treba postupati obratno.

16. O svrsi pretrage ovisi da li će se nađene osobe ostaviti u njihovim prostorijama ili će se smjestiti na druga mjesta pojedinačno ili zajedno pod nadzorom. Uhapšene treba odmah odvojiti od ostalih osoba.

17. U postupku stotnine (posebna vrlo pokretna jedinica koja je potpuno motorizirana i naoružana srednjim automatskim oružjem i bornim kolima) ne treba se miješati više nego je to potrebno.

18. U ovoj situaciji potrebno je da zapovjedi budu jasne i da se zna tko ima što da naređuje.

19. Blokirati treba potrebni — ali samo potrebni — prostor.

20. Dopušteni promet prostorom koji se pretražuje i njegovom okolinom treba kontrolirati na propusnim točkama koje se moraju nalaziti na liniji blokade. (Vidi: *Die polizeiliche Lage*, broj 2., studeni 1961. strana 5—8, prilog časopisu *Die Polizei*, 32. godište, broj 11. studeni 1961).

44. PRETRAGA OSOBA

1. Oblici osobne pretrage

S obzirom na svrhu koja se želi postići osobnom pretragom, treba razlikovati:

a) Pretragu osobe kao istražnu operativnu radnju. Svrha je te pretrage da se kod pretraživane osobe pronađu tragovi krivičnog djela ili predmeti važni za krivični postupak (čl. 191 stav 2 ZKP). Pretraga nad osobom vrši se na temelju pismene obrazložene naredbe suda i u prisutnosti dvaju svjedoka.

»Ovlaštene službene osobe organa unutrašnjih poslova mogu bez naredbe o pretrazi i bez prisustva svjedoka izvršiti pretragu osobe prilikom izvršenja rješenja o privođenju, ili prilikom lišenja slobode ako postoji sumnja da ta

osoba posjeduje oružje ili oruđe za napad ili ako postoji sumnja da će odbaciti, sakriti ili uništiti predmete koje treba od nje oduzeti kao dokaz u krivičnom postupku« (čl. 195. stav 4. ZKP).

b) Pretragu osoba kao mjeru sigurnosti. Ovakva se pretraga vrši prilikom privođenja ili lišavanja slobode, prilikom pritvaranja i prilikom prihvaćanja na izdržavanje kazne lišenja slobode u kazneno-popravnu ustanovu.

Svrha je ove pretrage da se ustanovi da li određena osoba raspolaže ili sakriva: oružje ili predmete pogodne za napad, sredstva ili predmete pogodne za bijeg, predmete i sredstva podobna za održavanje nedopuštenih ilegalnih kontakata i sredstva i predmeta kojima je moguće izvršiti samoubojstvo.

U provođenju ove pretrage imaju se primjenjivati odredbe Zakonika o krivičnom postupku, Zakona o unutrašnjim poslovima i Pravilnika o vršenju službe javne sigurnosti.

S taktičkog stanovišta razlikujemo:

— prethodnu pretragu osoba,

— naknadnu potpunu pretragu osoba,

— pretragu osoba prije stavljanja u pritvor ili kazneno-popravnu ustanovu.

Za svaki od ovih slučajeva postoje posebna taktička pravila koja ćemo niže izložiti.

2. Prethodna pretraga osoba

Ova pretraga se primjenjuje prilikom privođenja, lišavanja slobode ili u vezi s pretragom prostorija. Osobnoj pretrazi je svrha da se pronađu i privremeno oduzmu:

— predmeti koji se mogu upotrijebiti za napad (vatreno oružje, noževi, bokseri, skrivene palice . . .);

— predmeti koji se mogu upotrijebiti za bijeg (otpirači, pile);

— sredstva koja se mogu upotrijebiti za samoubojstvo (otrovi, žileti);

— predmeti upotrijebljeni pri izvršenju krivičnog djela (a mogu poslužiti kao dokaz ili su korisni za dalje vođenje postupka);

— predmeti koji predstavljaju korist od krivičnog djela (novac, dragocjenosti, roba).

Pri traženju predmeta koji mogu poslužiti kao dokaz treba polaziti i od vrste krivičnog djela, jer ono upućuje na specifične tragove i sredstva. Tako npr. treba tražiti:

— kod zvjerokradice: dlake divljači, mrlje krvi, jelenske četine, tragove mahovine i zemlje (zato temeljito pregledati džepove, maramicu, nokte, nož);

— kod provalnika: tragove žbuke, zemlje, željezne pilovine; alata za provaljivanje, ukradene vrijednosti;

— kod ubojice: tragove baruta, krvi, dlaka, tragove borbe, tragove oruđa, oružja kojim je djelo izvršeno, stvari koje potječu od žrtve (pisma, dokumenti, vrijednosti),

— kod falsifikatora isprava i novčanica: kistove, pera, boje, kiseline, tuševe, tinte, papire, metale za kliševe, foto-aparate, numeratore, tragove boje i kiseline na rukama i na noktima.

Ove okolnosti valja imati na umu i prilikom pretrage prostorija i osobne pretrage. Ako na njih ne pazimo prilikom prethodne pretrage, može se dogoditi da takvi predmeti budu odbačeni, sakriveni, uništeni, ili ostavljeni pod raznim neupadljivim izgovorima.

Operativno-taktički razlikujemo klasičnu osobnu pretragu i »zidnu pretragu«.

Kod klasičnog tipa pretrage osoba koja se pretražuje podigne ruke iznad glave i okrene se leđima službeniku koji vrši pretragu. Drugi službenik na udaljenosti 3—5 metara daje osiguranje.

Kod »zidne pretrage«, koja se primjenjuje kod opasnih osoba ili kod onih za koje se pretpostavlja da su opasne, naređuje se osobi koja se pretražuje da licem pristupi zidu, stane na vrhove prstiju nogu, a vrhovima prstiju ruku se naslanja na zid tako da se nalazi u vrlo labilnoj ravnoteži. Jedan službenik stavi nogu pokraj noge pretraživanoga i pri najmanjem pokušaju napada povuče nogu pretraživanoga, zbog čega ovaj gubi ravnotežu i pada. Drugi službenik vrši pretragu. Ako se na ovaj način vrši pretraga više osoba, službenik koji vrši pretragu ne smije se nikada nalaziti između dva delikventa nego pretraženoga po završenoj pretrazi šalje na čelo kolone. Ako se zidna pretraga ne može izvršiti jer nema potrebnih uvjeta, a radi se o opasnim delikventima, tada im se naredi da kleknu i da drže ruke u zraku iznad glave.

Svako kretanje za vrijeme prethodne pretrage treba zabraniti.

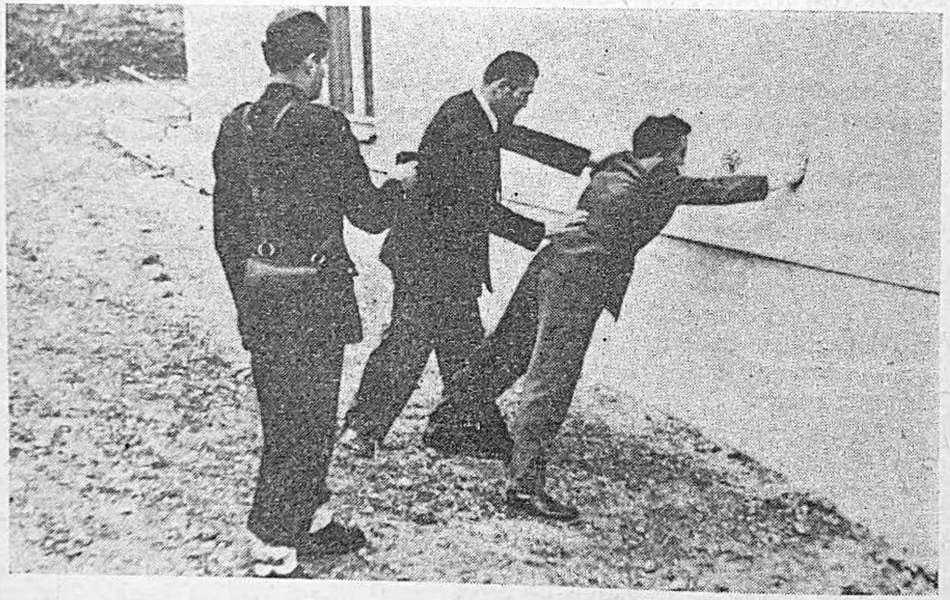

Slika 137 — Zidni pretres

Kao pogodan postupak za neposrednu pretragu policija u SAD preporuča slijedeći postupak:

— ukloni šešir ili kapu i pregledaj je;
— opipaj između lopatica po plećima do pojasa i gore po desnoj strani do pazuha;
— opipaj desnu ruku do zapešća s vanjske i unutrašnje strane;
— opipaj grlo, prsa i pojas;
— isprazni džepić za sat;

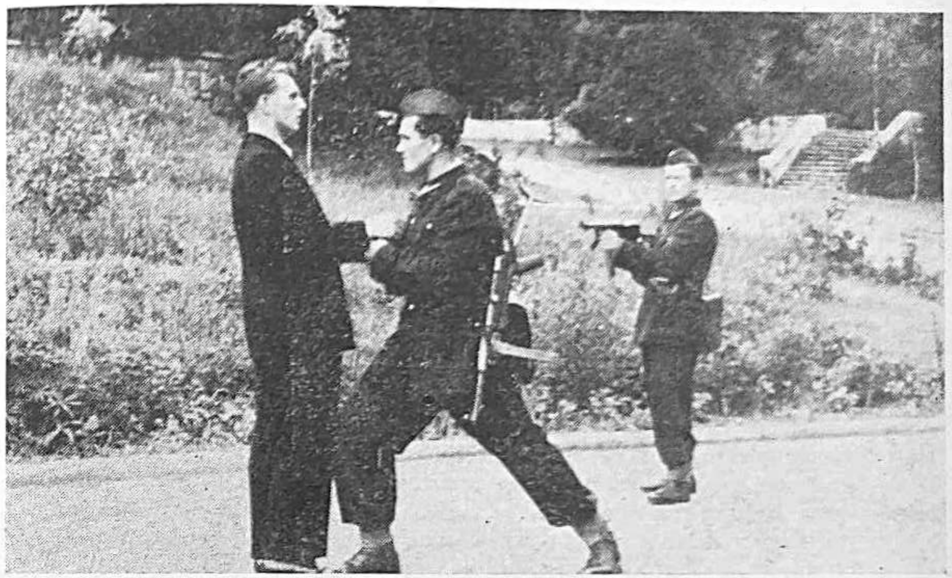

Slika 138 — Pretraga prije lišavanja slobode uz osiguranje

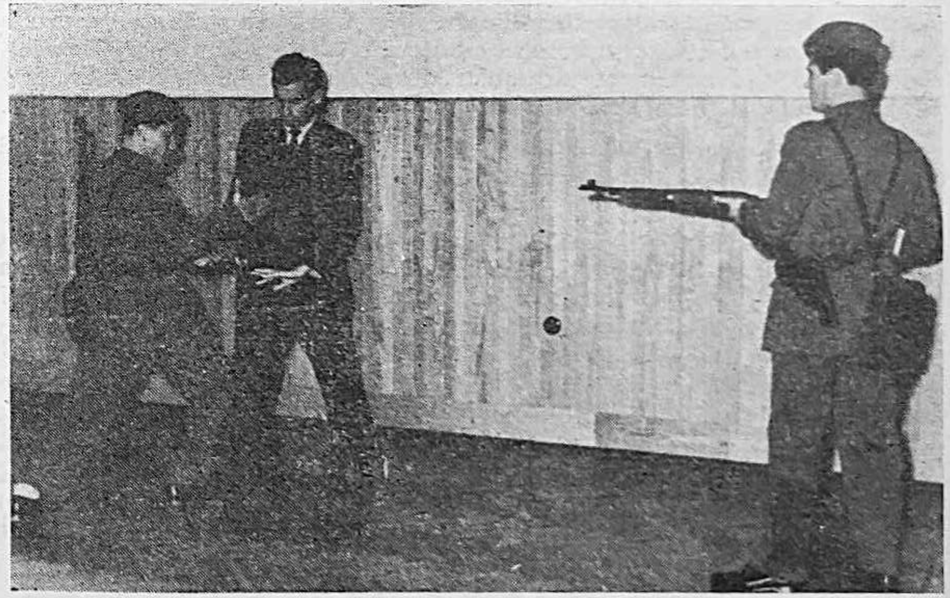

Slika 139 — Pretraga prije lišavanja slobode uz osiguranje

— pretraži i isprazni sve džepove;
— pazi na skrivene džepove i ispupčena mjesta;
— opipaj kravatu i revere kaputa;
— isprazni džepove hlača (sa strane i odostraga);
— pretraži pažljivo predio između nogu;
— opipaj obje noge do gležnja;
— pogledaj donji rub hlača, čarapa i opipaj vrh cipela;
— sve oduzete predmete pažljivo odvoji, označi i ukoliko ih treba oduzeti stavi u omote s oznakom gdje su pronađeni.

Ovaj postupak citirali smo zbog toga jer predstavlja cjeloviti postupak koji isključuje mogućnost da bilo što bude propušteno. Razumljivo je i više puta naglašeno da opseg i intenzitet pregleda zavise od okolnosti slučaja.

3. Potpuna pretraga osoba Ova pretraga se provodi nakon dovođenja lišenog slobode u službene prostorije. Pri provođenju ove vrste pretrage valja se držati ovih uputa:

— Pretraga se vrši u zatvorenim prostorijama u koje se uvodi jedna po jedna osoba koju treba pretražiti.

— Pretragu vrše dva službenika — ako je potrebno uz osiguranje.

— Osoba koja se pretražuje skida sa sebe svu odjeću i obuću i stavi je na stol za to određen i oblači pripremljeni ogrtač.

— Po potrebi i prema okolnostima slučaja može se najprije uz pomoć liječnika izvršiti tjelesni pregled.

— Odložena odjeća pregledava se komad po komad, uz sve mjere opreza: obratiti pažnju na vanjsku vrpcu i podstavu šešira, štit i podstavu kape, okovratnik, revere, šavove, podstavu, dugmeta, ukrase i džepove dugog i kratkog kaputa i veste; paziti na prikrivene džepove, kopču opasača i naramenice; kod košulja na ovratnik, manžete, džep ili lažni džep, kod hlača na šavove, manžete i podstavu; na podstavu kravate; kod cipela na potplate, petu (da nije šuplja), podstavu i jezik; sve predmete za osobnu uporabu treba posebno i detaljno pregledati: lisnice, kutije šibica, upaljač, dozu, omot cigareta, pera, olovke, sat.

Nakon ovakvog pregleda teško je zamisliti da bi nešto moglo ostati neotkriveno.

4. Pretraga prije stavljanja u pritvor ili KPU Kod ove vrste pretrage zadatak je pretrage da se pronađe skriveno oružje, da se pronađu sredstva i pomagala za bijeg, da se pronađu i oduzmu sredstva koja bi mogla poslužiti za samoubojstvo ili izazivanje bolesti (sa svrhom da se dođe u bolnicu a iz bolnice da se pobjegne); zadatak je također pronalaženje i oduzimanje onih stvari čije držanje u konkretnom slučaju i s obzirom na osnovu upućivanja u zatvor nije dopušteno.

Ovu pretragu provode službenici na dužnosti u pritvoru ili u kazneno-popravnoj ustanovi. Oni odgovaraju za eventualne propuste u toku pretrage, pa treba da budu školovani i instruirani (kako uopće tako i u konkretnom slučaju). Okolnostima konkretnog slučaja prilagođavaju se opseg i intenzitet mjera u toku osobne pretrage.

* * *

Naša svakodnevna praksa bilježi i ovakve slučajeve: fizičke povrede (izuzetno usmrćenje) milicionara i radnika unutrašnjih poslova od delikvenata nad

kojima nije izvršena ili je izvršena površna osobna pretraga; unošenje vatrenog oružja i oružja za napad u pritvor, iako je izvršena pretraga; unošenje u pritvor sredstva za bijeg i sredstva za održavanje nedopuštenih kontakata, iako je pretraga izvršena; prikrivanje važnih tragova i predmeta važnih za krivični postupak. Ove pojave potvrđuju da se ne pravi dovoljna razlika između opasnih i neopasnih delikvenata; da se pretraga ne vrši po pravilima kriminalističke taktike. Nasuprot tome, primjera koji bi ukazivali na pretjeranu rigoroznost prilikom osobnih pretraga i nema. To znači da bi bilo svrsishodno da se u većoj mjeri nego do sada primjenjuju iskustva stečena s teškim i opasnim kriminalcima.

Kritička ocjena svakog pojedinog slučaja sa stanovišta srazmjernosti i svrsishodnosti i dalje ostaje važno pravilo pri odluci o opsegu i načinu primjene mjera u toku osobnih pretraga.

45. PREPOZNAVANJE OSOBA I STVARI

1. Pojam Prepoznati znači utvrditi istovjetnost prisutne osobe ili stvari s ranije viđenom ili poznatom osobom ili stvari. Prepoznavanje je složeni psihički proces kojega F. Gorphe smatra emotivnom pojavom koja počiva na utisku prisnog, već p o z n a t o g. Prepoznavanje je vezano uz zahtjev da se određena osoba ili stvar identificiraju.

Prepoznavanje dolazi do izražaja u sudu o istovjetnosti između jedne sadašnje i jedne prošle percepcije (zapažanja). Prepoznaje se jedna osoba ili jedna stvar kada se — videći ih — sjećamo da smo ih ranije vidjeli. Ako se taj sud odnosi na jednu stvar ili na jednu osobu koju treba sudski prepoznati, s posebnim garancijama ustanovljenim procesnim pravom imamo utvrđivanje istovjetnosti *(Altavilla)*.

Eksperimentalna psihologija i kriminalistička praksa upozoravaju na ozbiljne opasnosti koje u sebi krije prepoznavanje. U prepoznavanju se održavaju sve nepreciznosti ranije percepcije, njenog sjećanja (pamćenja), njene evokacije (izazivanja) i najzad pogreške u sudu koje mogu proizaći iz uspoređenja tih dviju percepcija.

Osnovni razlozi zabluda pri prepoznavanju dadu se svesti na ove:

— zamjenjuje se istovjetnost sa sličnošću;

— uvjeti zapažanja su bili nepovoljni uopće ili samo za određenu osobu (kratkoća promatranja, stanje osvjetljenja, udaljenost, položaj, psihičko stanje, stupanj koncentracije). Postoje i individualne razlike u moći percepcije.

Zablude su svakodnevna popratna pojava kod prepoznavanja, pa je nužno ovu radnju provoditi s najvećom pažnjom i osjećajem odgovornosti.

Zakonik o krivičnom postupku (član 206) kod okrivljenika se ograničava na prepoznavanje stvari (bilo u službenoj prostoriji bilo na mjestu gdje se nalaze). Kod svjedoka Zakonik (čl. 217) otvara mogućnost prepoznavanja i osoba i stvari. O prepoznavanju mjesta događaja u Zakoniku se posebno ne govori.

U postupku prepoznavanja ZKP predviđa prethodno opisivanje predmeta ili osobe, uz navođenje znakova po kojima se razlikuju od drugih te njihovo prepoznavanje među stvarima iste vrste, ili među osobama nepoznatim svjedoku koji vrši prepoznavanje i koje nemaju veze s predmetom. Radnja mora biti registrirana zapisnikom.

2. Što se prepoznaje Dok Zakonik o krivičnom postupku govori samo o prepoznavanju osoba i stvari — kriminalistička taktika s obzirom na način i vrstu prepoznavanja razlikuje:

— prepoznavanje osoba:
— neposredno:
— putem fotografije,
— putem crteža,
— putem projekcije;
— prepoznavanje leševa:
— prepoznavanje stvari (uključujući i vozila),
— prepoznavanje mjesta događaja.

Ovakovo razlikovanje objekata prepoznavanja ima svoju praktičnu vrijednost jer omogućava da se potpunije ispitaju sredstva i mogućnosti prepoznavanja. Sve veće značenje prepoznavanja motornih vozila (o čemu ZKP također ne govori jer nužno zaostaje za brzim znanstvenim i tehničkim razvitkom) otvara dosta ozbiljne probleme i zahtijeva temeljita istraživanja i prikupljanje praktičnih iskustava — osobito ako se radi o prepoznavanju motornih vozila percipiranih u kretanju.

3. Prepoznavanje osoba Kod ove vrste prepoznavanja najčešće se radi o prepoznavanju okrivljenika. To prepoznavanje se može vršiti neposredno na taj način da se okrivljeni ima prepoznati između više osoba koje nemaju nikakve veze s krivičnim postupkom. Posredno prepoznavanje vrši se pomoću fotografije, posebno izrađenog crteža (koji se upotrebljavaju pri traganju) i pomoću filmske projekcije.

Kriminalistička taktika upućuje na neka pravila čija primjena smanjuje opasnost od netočnog prepoznavanja:

— Utvrditi sposobnost za percepciju svjedoka ili osobe koja vrši prepoznavanje. To praktično znači imati na umu individualne razlike koje su vezane za dob (dijete ne opaža diferencijalne razlike, često živi u nestvarnom svijetu, radije zamjenjuje stvarnost sa stvorenim predstavama), spol (žena je odličan promatrač lica i ženske odjeće, ali je zato pri samom prepoznavanju podložna emotivnim utjecajima), psihičku ličnost (eksperimentalna je psihologija utvrdila da je pojedinim ljudima svojstven određeni tip zapažanja: vizuelni, vizomotorni, slušni, neutralni), kulturu, (ljudi bliži prirodnom životu imaju veću moć zapažanja), profesiju (slikar odlično zapaža diferencijalne razlike lica, cipelar cipele). Pri utvrđivanju sposobnosti zapažanja korisno je u dvojbi izvršiti eksperiment koji se sastoji u tome da se nakon nekoliko minuta razgovora zatraži od svjedoka da se okrene i opiše kravatu, košulju, odijelo ili predmet koji je u ruci držala osoba koja provjerava sposobnost percepcije. Razumije se da ovaj pokus može dati samo indicije o sposobnosti zapažanja.

— Utvrditi pogodnim pitanjima uvjete u kojima je vršeno zapažanje: u kojim uvjetima je vidio ili čuo; gdje je stajao u času zapažanja; da li je bilo

vidljivo; da li je na događaj obratio pažnju ili nije; i tako dalje. Pri tome valja imati na umu da kratko zapažanje ne dopušta percipiranje pojedinosti, da stanje osvjetljenja (danju ili noću), prijelaz iz tame u svjetlo i obratno, pokretno osvjetljavanje, stvaranje sjenki, otvoreni ili zatvoreni prostor — bitno utječu na sadržaj i opseg percepcije; da udaljenost ublažava diferencijalna obilježja; da psihičko stanje utječe na emocije u kojima se percipira; da koncentracija pažnje (znatiželja, interes, neobičnost događaja) može biti odlučna za točno ili pogrešno prepoznavanje.

— Zatražiti podroban opis osoba čije će se prepoznavanje izvršiti bez postavljanja pitanja da bi se otklonilo sugestivno djelovanje. Pri tome imati na umu da su sposobnost o p i s i v a n j a i sposobnost p r e p o z n a v a n j a dvije stvari i da se te sposobnosti kod iste osobe ne moraju stjecati u istom opsegu. »Precizan opis osobe ili stvari koje smo pozvani da prepoznamo jest dokaz koji ulijeva povjerenje točnosti kasnijeg prepoznavanja, ali pogreška u opisu ili čak nesposobnost da se opiše bilo kakvo obilježje ne znači da se ne može točno prepoznati«. Opis ima vrijednost samo kad uspijeva da dâ precizne detalje koji fiksiraju individualna i u isto vrijeme diferencijalna obilježja. Opis jednog ožiljka ili pramena bijele kose ima vrijednost individualne karakteristike, dok podatak da je osoba prosjeda, srednjeg rasta, atletske građe, ima slabu i relativnu vrijednost. Relativnost ovakvih općih podataka najbolje dolazi do izražaja u primjeru da osoba srednjeg rasta, među osobama niskog rasta, daje dojam da se radi o visokoj osobi. I slično.

— Sjećanju svjedoka može se pomagati samo općim upozorenjima na stas, izgovor, ožiljke i druge vidljive vanjske osobne znakove. Ove diferencijalne razlike imaju posebnu vrijednost za prepoznavanje.

— Utvrditi da li je svjedok osobu koju je prepoznao ranije poznavao. To ranije poznavanje može imati prednosti ali i slabosti u prepoznavanju. Osobito ako je prepoznavanje vršeno u vezi s očekivanim susretom (svjedok N. N. upravo očekuje da će na mjestu gdje se događaj zbio zateći M. M.; to očekivanje može imati značajan i nesvjesni utjecaj na »prepoznavanje«).

— Prepoznavanje se vrši (nakon uzetog osobnog opisa i posebno nakon utvrđivanja diferencijalnih razlika) u grupi sličnih ljudi koji provjereno nemaju nikakve veze s događajem. U toj grupi okrivljeni ne smije biti ničim obilježen (vezan, čuvan od stražara, u zatvoreničkom odijelu, neobrijan). Osobe između kojih se vrši prepoznavanje treba da budu približno iste starosti, sličnog fizičkog izgleda i slične boje tena.

— Prepoznavanje treba da se vrši u svjetlosnim i prostornim uvjetima što je moguće sličnijim onima kakvi su bili pri percepciji.

— Taktički je dosta sporno da li prepoznavanje treba da bude izvršeno javno; jer ako je okrivljeni doista učinilac a nije prepoznat, ta činjenica može znatno utjecati na njegovo držanje i činiti poteškoće u daljem postupku.

— U slučaju prepoznavanja posebno utvrditi na temelju kojih diferencijalnih razlika je prepoznavanje izvršeno (držanje, boja glasa, karakteristične crte lica, pramen bijele kose, ožiljak, tetuaža).

— Rezultati prepoznavanja registriraju se u zapisnik. Sve okolnosti pod kojima je ova radnja izvršena treba da budu konstatirane: pripreme, mjere opreza, iskaz svjedoka, reakcije svjedoka, reakcije okrivljenika . . .).

— Mnogi kriminalisti praktičari (*Houts, Borel*) smatraju da prepoznavanje služi samo kao indicija, da ne može biti jedini dokaz, da uvijek pri ocjeni

vrijednosti prepoznavanja treba imati na umu kvalitet i mogućnosti prepoznavanja (povoljni objektivni uvjeti, utvrđena sposobnost zapažanja, izražene diferencijalne razlike).

P o s r e d n o prepoznavanje — zavisno od pomoćnih sredstava kojima se u prepoznavanju služi — teže je od neposrednog prepoznavanja, pa valja ukazati na neke okolnosti.

Prepoznavanje na f o t o g r a f i j a m a zahtijeva poseban oprez i gotovo sitničavost u radu. Fotografije koje mogu poslužiti za prepoznavanje mogu se podijeliti u tri grupe: signaletička fotografija iz operativnih kriminalističkih evidencija ima mnoge prednosti (tri poze, nije retuširana, zadržan je određeni omjer); fotografije profesionalnih fotografa su tehnički besprijekorne ali često retuširane i radi toga uljepšane, čime se mijenja sličnost; trenutne fotografije zadržavaju vjernost, ali zbog posebnih uvjeta pod kojima su snimane (neprilagođeno osvjetljenje) lako mogu dovesti do pogrešaka.

— Pogreške prepoznavanja na fotografiji potječu prije svega od promjena do kojih dolazi zbog različitog osvjetljenja. *Ottolenghi* je upozorio na ove promjene izazvane svjetlom.

I z r a v n o svjetlo upravljeno na lice splošnjava ispupčenje lica, ublažava ili čak čini da iščeznu bore, udubljuje očne duplje, ugiba jagodične kosti, proširuje nos, stanjuje usne, čini bradu manje istaknutom. Čovjek izgleda deblji, zaobljen, širi, mongolskog tipa.

Svjetlo o d o z g o usred lica stvara veliki kontrast između izbočenih i ulegnutih dijelova, naročito u donjem dijelu lica koje je slabije osvijetljeno; lukovi očne šupljine manje su istaknuti, nos izgleda ulegnut; podusni žlijeb se skriva, otvor usta izgleda da krivuda u udubljenju prema dolje.

Svjetlost o d o z g o prema gore i usred lica stvara obrnute opreke od prethodnih, između izbočenih i ulegnutih dijelova, naročito u donjem dijelu lica koje ostaje slabije osvijetljeno. Istaknutost brade postaje pretjerana, naglašena je dubina nosnog žlijeba. Donja usna izgleda istaknutija od gornje. Baza nosa izgleda šira, jagodične kosti, očne jabučice, lukovi obrva postaju istaknutiji uslijed čega čelo izgleda udubljeno.

Svjetlost p o t p u n o s a s t r a n e spljoštava dio u sjeni. Osvijetljeni dio izgleda jače razvijen; stoga se javljaju simetrije lica koje uistinu ne postoje ili postaju jako izražene. Lice izgleda duže, donja vilica uža, brada zašiljena.

Druge promjene mogu izazvati pretjerano svjetlo, propusti u eksponiranju i razvijanju, prevelika blizina objekta, pomicanja, itd.

Osim ovih promjena valja istaći da otsutnost boja u crno-bijeloj fotografiji takoder utječe na opći izgled.

Kod prepoznavanja pomoću fotografija treba pokazati svjedoku što više fotografija, pri čemu svjedoka ne treba upoznati sa sistemom po kojemu su fotografije sređene u kartoteci (ako se radi o fotografijama iz kartoteke).

Pri prepoznavanju treba se čuvati svake i najmanje sugestije, jer ima osoba (naročito ako se radi o oštećenom) koje vrlo bezobzirno i neodgovorno »prepoznavaju«.

Ako se pokazuju signaletičke fotografije insistirati na prepoznavanju u sve tri poze.

Nakon uspješnog prepoznavanja po fotografiji ne prelaziti na naknadno prepoznavanje u stvarnosti, jer uslijed unutrašnjih procesa u svijesti čovjeka postoji velika vjerojatnost da će doći do zabune.

Prepoznavanje na osnovi c r t e ž a primjenjuje se najčešće u slučajevima kada se na temelju osobnog opisa, dobivenog od niza svjedoka, uz sve mjere opreza, potrebnu vještinu i tehnička pomagala rekonstruira izgled osobe koja se traži. Takovo prepoznavanje primjenjuje se u slučajevima traganja za teškim zločincima. Ono je više puta dovelo do rezultata, ali nikada nije poslužilo kao dokaz. Crtež je samo sredstvo u traganju za učiniocem koje vodi pozitivnim rezultatima ali i pogrešnom prepoznavanju. Najznačajniji uspjeh ovako sastavljenog crteža kod nas je otkrivanje i hvatanje silovatelja »Mile Pile« u Beogradu koji je izvršio oko 100 napada na žene i djevojke. Uspjeh je to značajniji što je postignut u vrijeme kada službe unutrašnjih poslova nisu raspolagale sa suvremenim tehničkim sredstvima.

Suvremeni domet tehničkog rješenja u izradi slike nepoznatih osoba, a na osnovi izjava svjedoka, predstavlja »crtači kompozicioni identifikator« IRK — I, konstruiran u Zavodu za kriminalistiku Glavne komande Građanske milicije Poljske. Od 1965. godine nalazi se u široj primjeni.

IRK — I sastoji se od 950 crteža jedanaest elemenata lica na prozirnim trakama, veličine 13 x 18 cm, koje su označene slovima i brojkama, a odgovaraju varijanti elementa prikazanog na traci. U posebnom albumu koji je sastavni dio uređaja) nalaze se svi elementi nacrtani na filmskim trakama. Označene su istim simbolima kao i crteži na trakama. Upotreba identifikatora sastoji se u slaganju portreta iz crteža elemenata na traci.

Prepoznavanje pomoću f i l m s k e p r o j e k c i j e na ekran nije drugo nego poseban način prepoznavanja pomoću fotografije. Za ovu vrstu prepoznavanja vrijedi sve ono što smo rekli za prepoznavanje pomoću fotografije. Prakticira se onda kada u prepoznavanju treba angažirati veliki broj osoba i kada se želi da osoba koja će izvršiti prepoznavanje ostane za javnost anonimna (slučajevi kada se prepoznavanje odbija zbog straha od osvete kriminalaca). Postoji još jedan slučaj kada se upotrebljava filmska projekcija. To je slučaj kada je namjerno ili slučajno došlo do filmovanja događaja s kojim u vezi treba izvršiti prepoznavanje osoba koje su u njemu učestvovale. U takvom slučaju filmska projekcija daje mnogo više elemenata za prepoznavanje nego fotografija osobe, jer je ovdje vidimo u kretanju, u raznim položajima, s raznih stajališta, itd. — dakle vjernije i s više elemenata.

4. Prepoznavanje lešine

Pri prepoznavanju lešina može doći do najčudnijih zabluda. Nisu rijetki slučajevi u svijetu (a i kod nas) da je bliža rodbina izvršila pogrešno prepoznavanje svoga bliskog srodnika. Razlozi koji mogu dovesti do pogrešaka su mnogobrojni i složeni.

Lešina se obično promatra odozgor, dok se nalazi u ležećem položaju, a žive ljude upoznajemo u vertikalnom položaju. Utisak nesličnosti zbog ovog različitog položaja je velik.

Kod živih osoba diferencijalne razlike po kojima ih prepoznajemo često su njihov mimički izraz. Kod lešina mrtvačka ukočenost, opuštanje svih mišića lica, stvara potpuno različit izraz onome na koji smo navikli kod žive osobe. O tome svjedoče i vrlo česte izjave rodbine umrloga (gdje nema nikakve sumnje o identitetu) da se je umrla osoba jako promijenila.

Nagost lešine, nasuprot odjevenosti živih osoba, ima također utjecaja na prepoznavanje.

Osim ovih objektivnih okolnosti na prepoznavanje utječe i posebno psihičko stanje koje je kod većine ljudi izazvano pogledom na lešinu. U nelagodnosti, uzbuđenju i grozi često se samo baci jedan pogled, i to površan i odsutan, tako da i ne može doći do prepoznavanja.

Kod raskomadanih lešina moguće greške postaju još brojnije a prepoznavanje još teže.

Kod prepoznavanja lešine pomoću fotografije zbrajaju se moguće greške prepoznavanja lešine i prepoznavanja pomoću fotografije — tako da su stvarne mogućnosti sigurnog prepoznavanja minimalne.

Da bi se otkrio dio ovih poteškoća obično se preporuča da se izvrši toaletiziranje lešine. Lešina se opere, osuši, obuče, počešlja, otkloni se nadutost, oči ožive a usta zatvore. Ovaj postupak otklanja neke poteškoće u prepoznavanju, ali ih ne ukida.

Kod svakog prepoznavanja sugestija igra važnu ulogu. Kod prepoznavanja lešina ona može imati odlučno značenje. Dovoljno je da jedan svjedok izvrši prepoznavanje (pa ma ono bilo i pogrešno) pa da se ostali svjedoci povedu za njim. Često je dovoljna i sama glasina da se radi o M. M. pa da se svjedoci povedu za tom glasinom.

Kao korisna mjera koja može smanjiti pogreške u prepoznavanju preporuča se prepoznavanje odijela, rublja, obuće i drugih stvari. Osim tvorničkih oznaka, oznaka praonice, karakteristika nastalih prepravljanjem i krpanjem, mogu korisno poslužiti u uzorci odijela.

Ostaje najsigurnije sredstvo sigurnog prepoznavanja uzimanje otisaka prstiju, pod uvjetom da je osoba ranije daktiloskopirana. Postojeće poteškoće u prepoznavanju lešina gotovo bi se posve eliminirale kada bi za sve ljude postojala zbirka otisaka prstiju kao dio njihovih osobnih podataka.

5. Prepoznavanje stvari

Ovdje nas zanima samo prepoznavanje stvari u vezi sa krivičnim postupkom, pa ostavljamo po strani češte slučajeve prepoznavanja izgubljenih stvari.

Valja razlikovati stvari koje direktno dokazuju krivično djelo od stvari koje indirektno dokazuju izvršenje krivičnog djela. I naš Zakonik o krivičnom postupku razlikuje predmete koji mogu poslužiti kao dokaz i predmete koji su u vezi s krivičnim djelom. Ukradena stvar pronađena kod trećih osoba može biti dokaz za oduzimanje tuđe pokretne stvari ali istovremeno može dovesti i do pronalaska učinioca. Njeno prepoznavanje može poslužiti i kao dokazno sredstvo i kao sredstvo za utvrđivanje obeštećenja. Kriminalistička taktika je zainteresirana za obje vrste prepoznavanja, jer bez obzira na različitu svrhu proces prepoznavanja je isti.

Kada predmeti služe kao dokaz obično govorimo o realnim dokazima (materijalni dokazi). Na primjer, sredstvo kojim je krivično djelo izvršeno kao dokaz izvršenja krivičnog djela. Uvođenje materijalnih dokaza u krivični postupak profesor dr. *R. Grassberger* smatra »svjetlom stranicom moderne sudsko-medicinske i kriminalističko-tehničke nauke o istrazi«.

Da bi predmeti mogli poslužiti kao dokaz potrebno je:
— da budu sačuvani neoštećeni,
— da u toku postupka ne budu promijenjeni,
— da bude i formalno registrirano gdje, kod koga i kako su pronađeni.

Proces prepoznavanja prolazi kroz ove stadije:

— Temeljiti opis stvari — naročito onih karakteristika po kojima se ta konkretna stvar razlikuje od istovrsne stvari. Pomanjkanje individualnih obilježja kod jedne stvari dovodi do njezina utapanja u množini istovrsnih stvari. Što je veća rasprostranjenost određenih istovrsnih predmeta i što su individualne karakteristike manje izražene — to je teže prepoznavanje i manja samostalna vrijednost prepoznavanja kao dokaza. (Kako prepoznati bijelu panama-košulju tvorničke izrade broj 42 bez ikakvih diferencijalnih razlika od tisuća i tisuća sličnih košulja?). Osim toga pojedine stvari ne pobuđuju toliki interes da bi pažnja bila tolika da bi omogućila kasnije prepoznavanje.

(Valja istaci vrijednost tvorničkih oznaka, brojeva, zaštitnih znakova, zatim znakova koji se stavljaju povodom prepravljanja, popravljanja, čišćenja ili obrade, oznaka prodavaonica, vrijednost monograma, itd. U tom pravcu postoji sveopća nemarnost. Na primjer, vrlo malo ljudi zna ili ima zabilježen tvornički broj svoga sata, televizora, radio-aparata- foto-aparata... a još manje se potrudi da na upotrebne predmete stavi svoj posebni znak radi prepoznavanja. Bilo bi korisno u tom pravcu o tome kao o preventivnom sredstvu usmjeriti propagandu među građanima).

Prepoznavanje stvari između drugih istovrsnih stvari koje s konkretnim slučajem nemaju veze.

Utvrđivanje po kojim diferencijalnim razlikama je stvar prepoznata.

Zapisničko fiksiranje toka prepoznavanja na način i u opsegu kako je to izloženo kod prepoznavanja osoba.

Opća psihološka znanja i taktičko iskustvo kod prepoznavanja osoba primjenjuje se i kod prepoznavanja stvari.

Kod prepoznavanja vozila valja imati na umu da prepoznavanje stvari viđenih u pokretu izaziva znatne poteškoće. Profesionalne navike (šofer, milicioner saobraćajac) mogu ove poteškoće umanjiti. Kod ovog prepoznavanja često dolazi do zamjene brojeva (mjesto 0 — 6 ili 9 ili obrnuto) i ispuštanje dva ista broja u istom nizu (3458 mjesto 34558).

6. Prepoznavanje mjesta događaja

Kod pojedinih krivičnih djela (npr. razbojstva, silovanja) prepoznavanje mjesta događaja može biti odlučno za istragu. Pronalaženje mjesta na kojemu je krivično djelo izvršeno omogućava da se na tom mjestu pronađu tragovi i na temelju njih pravilno usmjeri dalje istraživanje. Pravilno lociranje događaja može biti značajno i onda kada je u postupku nužno izvršiti rekonstrukciju događaja. Prema tome, za operativni rad u istrazi često je nužno utvrditi mjesto na kojemu je krivično djelo izvršeno.

Karakteristike samog mjesta (šuma, kamenjar, cesta, raskršće, poplavljeno područje) i protek vremena mogu stvarati znatne poteškoće u prepoznavanju. Poteškoće mogu zavisiti i od okolnosti pod kojima je osoba koja treba da izvrši prepoznavanje to mjesto vidjela (danju ili noću, stojeći na jednom mjestu ili vozeći se u vozilu; da li mjesto poznaje od ranije ili se u času percepcije prvi puta na njemu našla).

I ovdje izvjesne posebne karakteristike mjesta mogu pomoći prepoznavanju (drvo velike visine ili naročitog oblika, blizina mosta, bunara, osamljene kuće, potoka, vrtače posebnog oblika). Njih obično nazivamo orijentacionim točkama.

Kod ove vrste prepoznavanja treba insistirati da se obavi u što je moguće kraćem roku.

Osnovna je taktička pogreška kada istražitelj izvrši prepoznavanje na taj način da osobu koja treba da izvrši prepoznavanje dovede sam na mjesto za koje pretpostavlja da je mjesto događaja i od osobe traži da samo potvrdi da je to mjesto događaja.

Opća pravila i iskustva za prepoznavanje vrijede i ovdje.

46. SUOČENJE

1. Pojam »Suočenje je sredstvo za razjašnjavanje sumnjivih ili proturječnih podataka okrivljenika ili svjedoka« *(Kleinschmidt)*. S obzirom na složenost ove istražne radnje i opasnosti koje može u sebi kriti — suočenju se pristupa izuzetno i kada se radi o važnim okolnostima koje nije moguće na drugi način utvrditi. Teorija i praksa pokazuju da se vrijednost suočenja često precjenjuje.

Suočenje krije u sebi dvije osnovne slabosti. Onaj koji je čvrsto odlučio da poriče, on to uporno i provodi i teško je pretpostaviti da će od svoga stava odustati samo zbog suočenja. Ako je pri tome još upozoren da će biti izvršeno suočenje ili se nada suočenju, onda se za suočenje posebno priprema i samim tim dolazi u povoljniji položaj od osobe s kojom će biti suočen a koja nema interesa da se za suočenje posebno priprema. Ako se suočenje ima poduzeti između suučesnika, može dovesti do neželjenih posljedica koje mogu biti i u tome da su suučesnici iskoristili suočenje da se sporazume o stavu koji će zauzeti i time još više otežati dokazivanje. Ako se radi o suočenju između svjedoka, može doći do međusobnog jakog sugestivnog utjecaja na štetu istine i činjenica. Pri tome suočeni ni ne moraju biti svjesni toga sugestivnog utjecaja.

Suočenje treba provoditi smišljeno, razumno i na temelju širokog iskustva. Zbog toga suočenje treba da provode samo vrsni i iskusni istražitelji.

Zakonik o krivičnom postupku govori o suočenju u vezi s ispitivanjem okrivljenika (čl. 205) i u vezi sa saslušanjem svjedoka (član 216 stav 3) i utvrđuje ove procesne odredbe:

— suočavanje se poduzima samo onda ako se dani iskazi ne slažu u v a ž n i m činjenicama;

— suočavanje nije nikada obavezno za organ koji vodi postupak nego se poduzima onda ako se od suočavanja može očekivati kakav rezultat;

— suočiti se odjednom mogu samo dvije osobe;

— suočavanje se vrši samo o protivurječnim ili nejasnim okolnostima, radi njihova razjašnjavanja;

— u svakoj nejasnoj okolnosti zbog koje se vrši suočavanje svaki od suočenih dat će svoju izjavu koja se unosi u zapisnik;

— tok i rezultati suočavanja unose se u zapisnik.

2. Vrste suočenja i mogući rezultati U praksi se mogu javiti tri tipa suočavanja od kojih svaki ima svoje posebnosti:

— suočenje svjedoka sa svjedokom,

— suočenje između suokrivljenika,

— suočenje između svjedoka i okrivljenika.

Kao što postoje tri tipa suočavanja moguća su i tri različita rezultata u suočavanju:

— došlo je do razjašnjenja suprotnosti i nejasnoća jer je jedan od suočenih izmijenio svoj prvobitni iskaz tako da sada oba suočena o istoj okolnosti suglasno izjavljuju;

— suočenje nije dalo rezultata, jer je svaki od suočenih ostao kod svoga ranije datog iskaza;

— došlo je do djelomičnog razjašnjenja protivurječnih i nejasnih okolnosti, što je dovelo do novih podataka koji će doprinijeti razjašnjavanju protivurječnosti.

3. Neka taktička pravila Za uspjeh suočavanja odlučno je veliko p s i h o l o š k o znanje i razumijevanje te sposobnost prilagođavanja. Istražitelj treba da osjeti i da zna p r a v i l n o p r o t u m a č i t i: fine promjene u glasu, vladanju, načinu reagiranja, blago podrhtavanje, osjećaj neprilike, zbunjenosti, straha ili žučno reagiranje; nelogičnost u tvrdnjama; nesposobnost koncentracije; nesuvislost odgovora i niz drugih manifestacija. Pri tome je bitno da se te promjene prema okolnostima slučaja i prema osobnostima suočenih pravilno ocijene i protumače. Sigurnost i odlučnost u izlaganju ne moraju biti dokaz istinitosti. Lukavi kriminalac i podučeni lažni svjedok često iskazuju sigurnije, mirnije i odlučnije i s manje zbunjenosti nego svjedok koji govori istinu, ali uslijed naročitih okolnosti mjesta, osobina ličnosti, postupka suočenog ili voditelja suočavanja — a zbuni se, postaje nesiguran, uzbuđuje se i crveni, dakle manifestira »klasično« vladanje osobe koja ne govori istinu. Spol, dob, obrazovanje, društveni položaj, psihička svojstva, položaj u procesu, mjesto na kojemu se suočavanje vrši — sve su to okolnosti koje valja imati na umu pri ocjenjivanju rezultata suočavanja.

Pravilno protumačene manifestacije vladanja suočenih mogu i uz formalno neuspjelo suočenje biti vrlo dragocjene i ukazivati na istinu. Znati pravilno postaviti pitanja, iskoristiti suprotnosti i apsurdne situacije, ne dati se zavesti prividnim izgledom stvari, nego nastojati da se prodre u njezinu suštinu — znači uspješno obaviti suočenje. Sve su to manje više iskustvene i psihološke kategorije.

Jedan od uvjeta za uspješno suočavanje je temeljito poznavanje predmeta i temeljita priprema suočavanja. Za uspjeh gotovo svake složene istražne radnje uvjet je da bude pripremljena — no kod suočenja je to od posebne važnosti. Iz detaljnog poznavanja predmeta treba da proizađu nerazjašnjena pitanja i uočene protivurječnosti. Njih treba registrirati i zabilježiti na odgovarajućem mjestu uz dane iskaze osoba koje će biti suočene. Činjenice o kojima postoje suprotni iskazi treba detaljno poznavati.

Taktički je nepravilno, pa i opasno, da osobe koje će biti suočene budu na to unaprijed upozorene. Takvo upozorenje imat će najčešće za posljedicu da će se jedan ili oba suočenika spremati za suočenje, da će unaprijed pretpostavljati moguće izjave suprotne strane i pripremati odgovore na njih. Svjesno ili nesvjesno, unaprijed se priprema neuspjeh suočavanja (okrivljeni jer je to u interesu njegove obrane, svjedok često i samo zato što ljudi nerado odstupaju od svog prvog iskaza, da izbjegnu neugodno pitanje: »zašto ste ranije drugačije iskazali?«). Profesor *Altavilla* pravilno upozorava suce da uvijek kada predviđaju mogućnost suočenja svjedoka zabrane već saslušanom

svjedoku da ostane u sudnici i čuje izjavu svjedoka ili okrivljenoga s kojim će biti suočen, jer time suočeni dolaze u neravnopravan položaj: jedan zna a drugi ne zna za iskaz protivne stranke prije suočavanja.

Čitanje iskaza na suočenju, umjesto zahtjeva da se usmeno iznesu činjenice o kojima se vrši suočavanje, taktički je pogrešno i unaprijed upravljeno na to da se određeni iskaz potvrdi a ne da se provjeri i utvrdi istina. Suočeni uvijek pojedinačno i usmeno daju svoje izjave i tek te izjave (a ne izjave ranije dane u zapisnik) postaju temelj za suočenje. Tek ako u usmenom izlaganju dođe do odstupanja od ranije izjave, javlja se potreba da se i ta odstupanja razjasne.

Suočavanjem treba rukovoditi odlučno i hladnokrvno, ne dopustiti da se suočavanje pretvori u svađu, niti dovesti ili dopustiti da jedan od suočavanih bude doveden u situaciju da se ne usuđuje slobodno i istinito iskazivati. Drugačije rečeno, istražitelj provodi suočenje planski i svrsishodno. On rukovodi situacijom a ne situacije njime.

Pri suočavanju valja imati na umu i mogući utjecaj društvenog položaja, zvanja ili osobina jednog od suočenih na drugoga i sam tok suočenja. Odlučna izjava neke autoritativne osobe, nadmoćne kulture i društvenog položaja, izaziva prilično često izvjesnu smetenost upravo zbog toga što navike poštovanja ne dopuštaju sumnju u to da bi takva osoba mogla netočno ili neistinito iskazivati. Suočenje između službenika pravosuđa i svjedoka građanina odlikuje se, također, već unaprijed izvjesnom nejednakošću koja nije bez utjecaja na rezultat suočenja. Ne treba zaboraviti ni činjenicu da neke osobe čija prošlost nije besprijekorna znaju biti pred pravosudnim radnikom toliko servilne da svjesno prilagođavaju svoje iskaze u suočenju pretpostavljenim željama službenika pravosuđa.

Svaku novu činjenicu ili izmjenu u ranijem iskazu treba odmah registrirati u zapisnik, jer može biti polazna točka za dalje razjašnjavanje suprotnosti. Jednom prihvaćena i registrirana ona se teže bez osnovanih razloga mijenja. Postupnost u suočenju je važna taktička mjera.

Magnetofonsko snimanje toka suočenja vrlo je korisno, bez obzira na postignuti rezultat, jer istražitelju omogućava da po želji ponavlja tok suočenja i tako sagledava izvjesne okolnosti koje mogu biti korisne za razjašnjenje slučaja.

Uz formalni zapisnik o suočenju često može biti korisno bilježenje promjena i zapažanja u toku suočenja. Suočenje ne mora dovesti do formalnog usklađivanja izjava, ali može pružiti istražitelju važne indicije o tome tko ne govori istinu i u kojem pravcu treba dalje voditi istragu. Ova zapažanja korisno je priložiti spisu jer je svako ponavljanje suočavanja taktički neprihvatljivo i nekorisno. U kojoj mjeri ova zapažanja mogu imati relevantno značenje, uvijek je konkretno pitanje. Ako se shvate kao sredstvo za dalju akciju, takve su bilješke opravdane jer nas mogu navesti na nove okolnosti i dokaze.

Nerijetko u praksi u različitim stadijima postupka dolazi do ponavljanja suočenja. Takvo je ponavljanje taktički neprihvatljivo jer ne vodi daljim rezultatima nego suočene učvršćuje u njihovim izjavama, bez obzira na njihovu istinitost.

Mjesto na kojemu se vrši suočavanje ima ne malog utjecaja na tok i rezultate suočavanja Suočenje u pritvoru treba u pravilu isključiti. Suočavanje na glavnoj raspravi u prisutnosti publike ima loših strana jer nema čovjeka na kojega prisutnost trećih osoba (osobito u većem broju) ne bi imala utjecaja. Radna soba istražitelja, uz isključenje svih trećih osoba, je najpovoljnije mjesto za suočavanje.

Istražitelj koji provodi suočenje treba da se čuva da suočenima i nesvjesno ne nametne svoje mišljenje, jer to objektivno može (što ne znači da mora) dovesti do neistine.

S kriminalističko-taktičkog gledišta suočenje je prije svega taktička radnja koja omogućava provjeravanje određenog iskaza. U toku toga provjeravanja dolazi se do novih informacija, znanja, indicija, drugim riječima nove spoznaje omogućavaju dalju istragu. Veći dio problema o suočenju kao istražnoj radnji proizlazi iz okolnosti da se tu i tamo pokušava suočavanje tretirati kao dokaz ili kao put za priznanje. U ovakovoj orijentaciji mora doći do vrlo složenih otvorenih pitanja.

47. PROVJERAVANJE ALIBIJA

U krivičnim postupcima javlja se jedan dokaz nevinosti koji ima posebnu vrijednost. To je dokaz alibijem.

Alibi je pokušaj okrivljenoga za zločin da dokaže da je on u času izvršenja zločina bio na drugom mjestu, pa zločin nije mogao izvršiti. Takva obrana je ne samo dokaz nevinosti nego i najprirodnija obrana. Dokaz alibijem može biti pouzdan samo onda ako je točno i nedvojbeno utvrđeno vrijeme izvršenja krivičnog djela, a to je često skopčano s ozbiljnim teškoćama.

U primjeni dokaza alibijem osnovni je problem provjeravanje. U provjeravanju alibija stečena su mnogobrojna iskustva na kojima se temelje preporuke kriminalističke taktike:

— Kada okrivljeni nakon dužeg proteka vremena od časa izvršenja krivičnog djela do saslušavanja odmah i detaljno daje svoj alibi — takav je alibi uvijek sumnjiv i treba ga pomno provjeriti. Nevini često teže dokazuju svoj alibi, jer se po pravilu ne sjećaju svih detalja kao krivac koji je planirao svoj alibi. Zato je osnovni taktički zahtjev da se alibi ima sistematski i u svim pojedinostima provjeriti.

— Da bi se mogla izvršiti provjera alibija okrivljenoga treba ga iscrpno ispitati o osobama s kojima je navodno bio: tko su te osobe; kako su bile odjevene u vrijeme razgovora s njim; što su tom prilikom razgovarali; da li se i što u njihovoj blizini događalo, itd.

— Kada okrivljeni tvrdi da se u kritično vrijeme nalazio u kinematografu, treba ga ispitati o sadržaju filma; pojedinim scenama; reklamama koje su tada objavljene; žurnalu; cijeni ulaznica; gdje je sjedio u dvorani; da li se u kinematografu sreo sa poznanicima; može li opisati osobe koje su sjedile pokraj njega; da li je možda zadržao ulaznicu, itd. Ako izjavi da je bio u kavani ili gostionici pitati ga o unutrašnjem uređenju prostorija, posluzi koja ga je posluživala, što je konzumirao; da li je sjedio sam ili u

društvu; što se zbivalo u objektu za vrijeme njegova boravka; da li je upotrijebio garderobu; da li je sreo poznanike i koje, itd. Ako izjavi da se zadržao na željezničkoj postaji, ispitati ga što je tamo radio; koji su vlakovi stigli a koji napustili postaju u vrijeme njegova zadržavanja; što je posebno uočio; da li je svraćao u restoran; da li je sreo poznanike i koje, itd. Na sličan način treba pristupiti provjeravanju svakog mjesta za koje se okrivljeni poziva da se u njemu zadržavao.

— Pozivanje okrivljenoga na prijatelje, rodbinu, roditelje, ukućane, kao svjedoke svoga alibija, nerijetko se čini sumnjivim. Ipak je takova situacija najprirodnija i najčešća. Mjesto da se takva izjava olako odbije, treba je detaljno provjeriti.

— Saslušavanje svjedoka alibija treba da je okolnosno i detaljno. Ako ima više svjedoka, oni treba da nezavisno jedan od drugoga potvrde alibi; da bi se spriječilo dogovaranje i međusobno utjecanje, treba onemogućiti dogovaranje između svjedoka alibija. To se odnosi kako na svjedoke međusobno tako još u većoj mjeri na dogovor između svjedoka i okrivljenoga. Zbog toga ovo provjeravanje treba vršiti brzo i operativno (dok se okrivljeni nalazi još na ispitivanju drugi službenici odlaze k svjedocima i provjeravaju iskaz okrivljenoga).

— Utvrđivanje točnosti iskaza o vremenu predstavlja čvorno pitanje. Radi toga uvijek treba postaviti pitanje saslušavanome (okrivljenom, svjedoku alibija) kako se sjeća vremena koje je u pitanju. Radi provjere iskaza treba ga obavezno ispitati i o događajima koji su prethodili i koji su slijedili danu i satu za koji se potvrđuje alibi.

— I okrivljenome i svjedocima treba pomoći u rekonstruiranju događaja. Što je proteklo duže vremena, i kada se ne radi o pripremljenom alibiju, to je teže prisjetiti se detalja. Kada bi se od istražitelja tražilo da detaljno iskaže gdje se nalazio i što je radio u 18 sati prije mjesec dana — malo je takvih koji bi lako i brzo mogli dati ispravan odgovor. Zato saslušavanima treba pomoći podsjećanjima i izazivanjem asocijacija. U tom pravcu vrlo korisno mogu poslužiti kalendari, radni dnevnici, novine, sastanci društvenih organizacija, sportske priredbe, posjeti kinematografu, kazalištu, koncertima, uobičajeno posjećivanje klubova i kavana i niz drugih okolnosti zavisnih od načina života, obaveza, sklonosti i interesa saslušavanoga. Pri saslušavanju treba biti posebno pažljiv i taktičan, jer se za pokretanje mehanizma sjećanja traži pogodna atmosfera i posebna strpljivost.

— Utvrđeni lažni alibi predstavlja uvijek jaki indicij o krivnji. Pri tome valja voditi računa o takozvanim nekrivičnim lažima. Okrivljeni stvarno ima alibi ali ga ne želi iznijeti, jer bi time kompromitirao sebe ili treće osobe. U takvim slučajevima istražitelj treba garantirati okrivljenome potrebnu diskreciju.

— Povratnici i profesionalni učinioci krivičnih djela u pripremanju izvršenja novih krivičnih djela često smišljeno, organizirano i često puta uspješno pripreme i alibi. Pripremljeni alibi često je logičan i površna provjeravanja ga potvrđuju. Međutim, taktičko iskustvo upozorava da kod takvih delikvenata alibi treba više puta provjeravati i to vrlo savjesno i minuciozno. Takav način operativnog provjeravanja često je utvrdio lažnost alibija koji je u početku izgledao vrlo pouzdan.

— Provjeravanje alibija je tipična operativna radnja. Ona se ne može uspješno provoditi iz kabineta, nego u brzim neprekidnim provjeravanjima.

Kada je god moguće, treba pri provjeravanju alibija kod svjedoka poslužiti se fotografijom, osobnim opisom, opisom odjeće. Ako se sumnja da je alibi konstruiran, treba ispitivati i odnose između okrivljenoga i svjedoka alibija.

— Ako neki okrivljeni nema alibija — to se još uvijek ne može uzeti kao dokaz. To je samo indicij da ustrajemo u istrazi koja mora pružiti dokaze da je upravo okrivljeni izvršio krivično djelo.

48. VJEŠTAČENJA I VJEŠTACI

1. Pristup i osnovni pojmovi

Suvremeni je postulat svake napredne kaznene politike da činjenice u krivičnom postupku budu utvrđene objektivno, bez fizičke ili psihičke prisile, bez zloupotrebe službenih ovlaštenja, uz poštivanje ljudske ličnosti, s osnovnim ciljem da se spriječi buduća kriminalna aktivnost. Brzo, istinito i efikasno otkrivanje krivičnih djela i njihovih učinilaca predstavlja najbolju prevenciju. Nije nam potrebna primjena sankcija prema presumptivnim krivcima nego utvrđenim učiniocima krivičnih djela. Ako svako krivično djelo čiji učinilac nije utvrđen predstavlja svojevrstan podstrek kriminalcima — svaka sankcija prema nevinome predstavlja nedopustivu i neoprostivu zloupotrebu društvenih ovlaštenja. Istinito utvrđivanje činjenica zauzima ne samo centralno mjesto svakog krivičnog postupka nego je i esencijalno pitanje odnosa prema čovjeku u nekom društvu.

Suvremena nastojanja za primjenom znanstvenih i tehničkih metoda i postupaka pri utvrđivanju dokaza u krivičnom postupku predstavljaju najznačajniji doprinos u utvrđivanju istine. Učinjen je prvi značajan korak da se dokaz zasnovan na subjektivnom vjerovanju pretvori u objektivnu spoznaju koja se može kontrolirati metodama egzaktnih znanosti. Bar u odnosu na ne mali broj činjenica relevantnih za određena krivična djela. Ova vrsta dokaza provodi se pomoću vještačenja, čiji je cilj da se utvrde pravno relevantne činjenice koje se metodološki objašnjavaju pomoću eksperimentalnih podataka.

Mnogobrojne znanstvene discipline daju značajan doprinos u suzbijanju kriminaliteta. Prirodne znanosti tehnika daju osnovu različitim vještinama, a posebno kriminalističkim vještačenjima.

Kriminalistička vještačenja omogućavaju:

a) utvrđivanje da li je i kakvo krivično djelo izvršeno,

b) pribavljanje dokaza da je određena osoba učinilac određenog krivičnog djela.

Utvrđivanje ovih činjenica vrši se na egzaktan i objektivan način.

U većini evropskih država postotak krivičnih djela s nepoznatim učiniocima kod mnogih krivičnih djela prelazi 50% svih utvrđenih krivičnih djela. Jedno od značajnih, često nenadoknadivih sredstava da se poboljša efekat otkrivanja jest šira primjena kriminalističkih vještačenja.

Utvrditi da li se radi o požaru ili paljevini, saobraćajnoj nesreći ili deliktu, ubojstvu, samoubojstvu ili prirodnoj smrti, itd., često nije moguće bez odgovaraćujeg vještačenja. Ispitivanja papilarnih linija, bioloških tragova, tragova alata, vatrenog oružja, kao i utvrđivanje falsifikata omogućuje pribavljanje realnih dokaza sa svim njihovim očitim prednostima.

Primjena kriminalističkih vještačenja u otkrivanju krivičnih djela i pribavljanju dokaza otvara nove vrlo široke mogućnosti koje se ne mogu ostvariti drugim sredstvima u kriminalističkoj obradi i istrazi.

Naš Zakonik o krivičnom postupku ne daje definiciju vještačenja kao procesne radnje, ni vještaka kao nosioca te radnje — nego vještačenje tretira kao posebnu radnju u istrazi, fiksirajući djelomično procesni položaj, prava i dužnosti vještaka. Predviđa samo klasične vrste vještačenja — dok ignorira sve brojnija i značajnija fizikalno-kemijska i druga prirodoznanstvena vještačenja.

Kada je to zakonik propustio, treba da odredimo opće značenje pojedinih pojmova:

— V j e š t a k je osoba koja u određenoj oblasti znanja raspolaže specijalnim znanjima na visokom nivou, koje mu znanje omogućava da razjasni pojedina pitanja važna za krivični postupak.

— V j e š t a č e n j e je provođenje naređenog ispitivanja određenih okolnosti važnih za proces, a provodi ih vještak.

— M i š l j e n j e vještaka je njegov zaključak zasnovan na njegovim posebnim znanjima (koja ga čine vještakom) i provedenim ispitivanjima vezanim za postavljeno pitanje.

— D o k a z vještačenjem u užem smislu riječi je vještačko mišljenje ali i materija ispitivanja ako je je bilo.

Na ovom mjestu treba upozoriti da ključno pitanje dokazivanja vještačenjem jest da vještak ne može davati mišljenje o pravnim nego stvarnim činjenicama.

O pravnoj prirodi vještačenja mišljenja su podijeljena. Različita shvaćanja o pravnoj prirodi vještačenja mogu se svesti na ova stanovišta:

a) Vještačenje je z n a n s t v e n a o s u d a a vještak je z n a n s t v e n i sudac. Prema ovom mišljenju nalaz i mišljenje vještaka u određenom pitanju za koje je traženo vještačenje bilo bi definitivno i obavezno za sud. To dalje znači da bi, u slučaju, da je predmet vještačenja bila kakva relevantna činjenica na kojoj se osniva odluka o krivnji — vještakov nalaz i mišljenje u stvari značili osudu u toj krivičnoj stvari.

Nasuprot ovakvom gledištu može se staviti činjenica da svako mišljenje vještaka podliježe slobodnoj ocjeni suda, da sud svoje nedovoljno stručno znanje u izvanpravnoj oblasti može nadoknaditi saslušavanjima vještaka, ponovnim vještačenjem od istih vještaka i ponovnim vještačenjima od drugih vještaka. Osim toga mišljenje i nalaz vještaka u pravilu se odnose samo na određeno pitanje u krivičnom postupku, dok sud slobodno razmatra cio krivični postupak i sve pribavljene dokaze.

b) Drugo je mišljenje da su vještaci s p e c i j a l n i znanstveni svjedoci, jer raspolažu posebnim stručnim znanjima. »Obično svjedočenje ima za predmet stvari koje se mogu percipirati i običnom sposobnošću, a svjedočenje vještaka ima za predmet stvari koje da bi bile percipirane zahtijevaju specijalnu sposobnost. I ne samo to: da bi bolje i izričitije odredio prirodu vještačenja, reći ću da je ovo svjedočenje o znanstvenim i stručnim činjenicama, o njihovim odnosima i posljedicama« *(F. de Malatesta).*

Ovo gledište teško je prihvatiti, jer između svjedoka i vještaka uz sličnosti ima i vrlo značajnih razlika koje ne omogućavaju da se vještak tretira kao svjedok.

— Svjedoku za svjedočenje u procesnom smislu nije potrebno nikakvo posebno stručno znanje. Ono što neku osobu čini svjedokom to je okolnost da je zapazio činjenice od interesa za krivični postupak. Nasuprot tome posebno stručno znanje u određenoj oblasti je osnovni uvjet da neka osoba može biti vještak.

— Svjedok iskazuje o prošlim činjenicama kako su se one dogodile i kako ih je svjedok percipirao. Vještak iskazuje o sadašnjim činjenicama kako ih je on u postupku ispitivanja utvrdio.

— Svjedok i s k l j u č i v o iskazuje o činjenicama, dok je njegovo individualno mišljenje pravno irelevantno. Nasuprot tome bit vještakova nalaza čini vještakovo mišljenje izgrađeno i provjereno ispitivanjem činjenica.

— Svjedok se ne može zamijeniti a vještak može.

— Zapažanja svjedoka su spontana i determinirana različitim subjektivnim i objektivnim okolnostima. Svjedok u času percepcije ne zna kakvom će događaju prisustvovati niti da će o zapaženom kasnije svjedočiti. Situacija vještaka je druga. Vještak organizirano i svjesno percipira i u toku percepcije svjesno i voljno vrši provjeravanje zapaženoga kako bi o utvrđenim okolnostima mogao iskazivati.

— U procesnom položaju svjedoka i vještaka ima razlika.

c) Neki kriminalisti smatraju da je vještačenje p o s e b a n o b l i k uviđaja. Zavedeni činjenicom da vještak gotovo redovno, da bi mogao izvršiti vještačenje, uzima uvid u predmet i izlazi na mjesto događaja, kako bi neposredno opažao ili provjerio neke okolnosti i činjenice. Često bez ovakvih postupaka vještačenje nije moguće.

Nasuprot tome valja imati na umu da se radi o dvije različite istražne radnje koje povezuju samo isto mjesto događaja. Aktivnost vještaka upravljena je samo na onaj dio okolnosti na mjestu kriminalnog čina, dok se uviđaj odnosi na sve okolnosti. Pri utvrđivanju činjenica vještak primjenjuje metode različite od onih koje primjenjuje sudac istražitelj ili operativni radnik unutrašnjih poslova. Procesni položaj vještaka na mjestu kriminalnog čina je drugačiji od procesnog položaja subjekata krivičnih postupaka i drugih učesnika.

d) Vještačenje je dokaz s u i g e n e r i s personalno-materijalnog karaktera. Aktivnost vještaka odnosi se jednim dijelom na prikupljanje dokaza, pri čemu mu njegova stručnost omogućava da prikupi i takve dokaze koji bez posebne stručnosti ne bi bili pribavljeni — a drugim dijelom da iz prikupljenih činjenica izvodi zaključke pa se javlja kao vodič sucu u tumačenju stručnih elemenata vezanih za određeni dokaz ili činjenicu.

U teoriji i praksi prevladava mišljenje da je vještačenje poseban dokaz a vještak stručni suradnik suda. Vještak ne nosi teret dokazivanja nego pomaže dokazivanju. Sud može prihvatiti ili ne prihvatiti određeno konkretno vještačenje kao dokaz. Sud nije bezuvjetno vezan mišljenjem vještaka, iako mora obrazložiti svoje odbijanje ili prihvaćanje vještakova mišljenja.

Gledište da je vještačenje svojevrstan dokaz odgovara i našim shvaćanjima vještačenja.

Statistike pokazuju da broj vještačenja u svijetu stalno raste. Sve šira primjena realnih (materijalnih) dokaza uvjetuje sve širu primjenu vještačenja, jer materijalni dokazi govore jezikom stvari, pa je potreban stručnjak koji razumije taj jezik.

2. Procesne odredbe Procesne odredbe o vještačenjima i vještacima sadržane su u Zakoniku o krivičnom postupku u članovima 222 do 239. Sumarno izložene i za našu temu značajne su ove odredbe:

— Vještačenja se povjeravaju:

— stručnoj ustanovi (bolnici, kemijskom laboratoriju, fakultetu),

— specijaliziranim ustanovama za određene vrste vještačenja (zavodima za kriminalistička vještačenja, zavodima za ispitivanje lijekova, zavodu za izradu novčanica), bilo da se ona vrše u samostalnim ustanovama bilo da se vrše u okviru pojedinog državnog organa. Takva vještačenja, naročito složenija, povjeravat će se u prvom redu ovim ustanovama odnosno državnom organu;

— kod suda stalno određenim vještacima (za knjigovodstvena, financijska, tehnička i druga vještačenja),

— vještacima za pojedini slučaj, ako postoji opasnost od odgode, ili ako su stalni vještaci spriječeni, ili kad to zahtijevaju osobite okolnosti (čl. 223).

— Vještačenje se određuje pismenom naredbom (čl. 223).

— Prihvaćanje vještačenja za ustanovu i vještaka je obavezno (čl. 224).

— Za vještaka ne može biti uzeta osoba koja ne može biti saslušana kao svjedok (član 211) ili osoba koja je oslobođena od dužnosti svjedočenja (član 212), kao ni osoba prema kojoj je krivično djelo učinjeno, a ako je uzeta, na njezinu nalazu i mišljenju ne može se zasnivati sudska odluka (član 225 stav 1).

— Po pravilu se određuje jedan vještak, a kad je vještačenje teško i složeno, dva ili više vještaka (član 223 stav 2).

— Strankama i njihovim punomoćnicima priopćit će se imena vještaka po pravilu prije poduzetog vještačenja. Stranke mogu tražiti izuzeće vještaka pod uvjetima u članu 43 stav 1 i 2, a u vezi s općim odredbama o izuzeću u članu 38—43 i članu 225 stav 4. — Žalba na rješenje kojim se odbija zahtjev za izuzeće vještaka odgađa izvršenje vještačenja, ukoliko ne postoji opasnost odgode (čl. 225 stav 4).

— Prije početka vještačenja vještak se upozorava da »predmet vještačenja brižljivo razmotri, da točno navede sve što opazi i nađe i da svoje mišljenje iznese nepristrano i u skladu s pravilima znanosti i vještine. On će se posebno upozoriti na posljedice davanja lažnog iskaza. Prema okolnostima slučaja vještaku se može narediti da prije poduzetog vještačenja pred sudom položi zakletvu« (član 226 stav 1 i 2).

— Vještačenjem rukovodi organ pred kojim se vodi postupak. Vještaku se pokazuju predmeti koje će razmotriti, postavljaju mu se pitanja, daju mu se razjašnjenja a po potrebi i razmatranje spisa. Na zahtjev vještaka mogu se

izvoditi i novi dokazi da bi se utvrdile okolnosti važne za stvaranje mišljenja vještaka. Od vještaka se mogu tražiti objašnjenja u pogledu danog nalaza i mišljenja (član 226 stav 3 i 4).

— Vještak pregleda predmete vještačenja u prisutnosti organa koji vodi postupak i zapisničara, osim ako su za vještačenje potrebna dugotrajna ispitivanja ali ako se ispitivanja vrše u ustanovama odnosno u državnom organu (član 223) ili ako to traže obziri morala (član 227).

— Vještačenje sadrži nalaz i mišljenje koji se u pravilu odmah unose u zapisnik. Izuzetno vještaku se može odobriti da naknadno podnese pismeno mišljenje u roku koji mu odredi organ pred kojim se vodi postupak (član 228).

— Ponovno vještačenje s istim ili drugim vještacima određuje se onda ako se podaci vještaka o njihovu nalazu bitno razlikuju, ili ako je njihov nalaz nejasan, nepotpun ili u protuslovlju sam sa sobom ili s izviđenim okolnostima, a ti se nedostaci ne mogu otkloniti ponovnim saslušavanjem vještaka (član 229).

— Ponovno vještačenje s drugim vještacima određuje se onda »ako u mišljenju vještaka ima protuslovlja ili nedostataka ili se pojavi opravdana sumnja u točnost danog mišljenja, a ti se nedostaci ili sumnja ne mogu otkloniti ponovnim saslušavanjem vještaka« (član 230).

— Zakonik o krivičnom postupku utvrđuje preciznije odredbe samo za neke vrste vještačenja: pregled i obdukciju leša (član 231, 232 i 233); pregled i obdukciju začetka i novorođenčeta (član 234), toksikološka vještačenja (član 235), vještačenje tjelesnih povreda (član 236), psihijatrijska vještačenja (član 237) i vještačenja poslovnih knjiga (član 239).

— Zakonik o krivičnom postupku regulira i pitanje tjelesnog pregleda okrivljenoga i drugih osoba bez njihova pristanka; uzimanje krvi i drugih liječničkih radnji bez pristanka osoba koje se pregledavaju; posebno zabranjuje »da se prema okrivljenom i svjedoku primijene medicinske intervencije ili da im se daju takva sredstva kojima bi se utjecalo na njihovu volju pri davanju iskaza« (član 238).

3. Klasifikacija vještačenja Vještačenja u krivičnom postupku mogu se klasificirati po nekoliko kriterija relevantnih za organizaciju njihova provođenja, njihovo mjesto i ulogu u suzbijanju kriminaliteta.

a) S obzirom na c i l j i s a d r ž a j vještačenja, razlikuju se:

— Davanje mišljenja bez prethodnih laboratorijskih i drugih ispitivanja (na primjer, mišljenje o faktorima koji utječu na stupanj alkoholne opijenosti; mišljenje o letalnoj dozi arsena; mišljenje o dokaznoj vrijednosti utvrđivanja identiteta pomoću papilarnih linija; mišljenje o pravilnosti postavljene cestovne signalizacije i njezina uloga u genezi saobraćajnog delikta). Kod ove vrste vještačenja vještaku nije potreban poseban instrumentarij, ne vrši se ispitivanje materijala, nisu potrebni posebni laboratoriji ni tehnički suradnici. On je u stanju da dade svoje mišljenje na osnovi postojećih znanstvenih spoznaja.

— Vještačenja kojima bezuvjetno prethode laboratorijska i druga ispitivanja (na primjer, utvrđivanje da li je neka tvar narkotik i kakav; da li je zrno izvađeno iz tijela ubijenoga ispaljeno iz individualno određenog vatrenog oružja; da li je ucjenjivačko pismo pisano na individualno određenom pisaćem

stroju; da li je neki dokument falsificiran; koliko se promila alkohola nalazi u krvi i mokraći zadržanog vozača; da li ostaci s mjesta izbijanja požara sadrže zapaljive tvari). U ovom slučaju vještačenje se može izvršiti samo ako postoje posebni laboratoriji snabdjeveni različitim instrumentarijem i aparaturom, ako vještak vlada posebnim primijenjenim metodama ispitivanja koje su prilagođene za ispitivanje mikro količina i mikro veličina, ako je moguće formirati tim vještaka različitih specijalnosti, ako im stoje na raspolaganju mnogobrojne i različite kemikalije, ako sam vještak stalno prati znanstvena dostignuća u određenoj oblasti vještačenja. Vještak može dati mišljenje tek nakon izvršenih ispitivanja i pokusa.

Postupak i formulacija zahtjeva u ova dva slučaja sasvim su različiti.

b) U odnosu na o r g a n i z a c i j u suzbijanja kriminaliteta treba razlikovati:

— Kriminalistička vještačenja. To su vještačenja koja se javljaju gotovo isključivo u vezi s vršenjem pravosuđa. Izvan vršenja pravosuđa ona se ne prakticiraju. Ta vještačenja predstavljaju dio smišljenog, organiziranog i planskog rada na suzbijanju kriminaliteta. Ona su kreativna u tom smislu da oni koji ih provode ne čekaju pasivno zahtjeve pravosudnih organa nego samoinicijativno i smišljeno iskorištavaju i razvijaju znanstvena dostignuća u raznim oblastima s ciljem da ih prilagode i koriste u otkrivanju krivičnih djela i dokazivanju činjenica da je krivično djelo izvršeno i da je određena osoba učinilac. Ta i takva orijentacija izlazi iz uskih okvira odredaba ZKP-a (iako ne protivurječi njegovu smislu i duhu). To je stalan i sistematski rad na unošenju znanstvenih metoda u suzbijanju kriminaliteta. Ta vještačenja imaju sve veću primjenu i sve značajniju ulogu u istrazi i prethodnoj kriminalističkoj obradi. Ona mogu imati izrazito operativni karakter i ne zasnivaju se samo na formalnim zahtjevima iz pokrenutog krivičnog postupka, nego na zahtjevima operative u prethodnim provjeravanjima i prikupljanjima osnova za pokretanje formalnog postupka. Za njih ne postoje uvijek formalne naredbe za vještačenje u smislu odredaba ZKP-a nego služe kao sredstvo eliminiranja i daju znanstveni karakter djelatnosti organa represije, pa i prevencije. Normalno je da u ovu grupu vještačenja spadaju i mnogobrojni zahtjevi sudova formulirani prema propisima ZKP-a. Valjalo je posebno istaći samoinicijativnost i kreativnost specijalnih ustanova za vještačenja. Upravo u posebnom stavu prema suzbijanju kriminaliteta i u pomoći koja se na taj način pruža pravosuđu leži raison d'être ovih specijaliziranih ustanova za kriminalistička vještačenja.

— Ostala vještačenja (kao na primjer knjigovodstvena, financijska, građevinska, tehnička i druga) koja se redovno javljaju i izvan potrebe krivičnog postupka, a u krivičnom postupku dolazi do njihove primjene od vremena do vremena. To je pretežno djelatnost posebnih sudskih vještaka i vještaka za pojedini slučaj. Ova vještačenja provode se isključivo na zahtjev suda i redovno se iscrpljuju davanjem nalaza i mišljenja. Nosioci ovih vještačenja nisu zainteresirani neposredno za suzbijanje kriminaliteta nego za rješavanje konkretnog slučaja. To su vještaci u klasičnom smislu — prije pojave znanstvene policije. Metode ovih vještačenja ne zahtijevaju posebno prilagođivanje za potrebe suzbijanja kriminaliteta. Za provođenje ovih vještačenja pretežno postoje formirane stručne službe (služba društvenog knjigovodstva, razne inspekcije i njihovi zavodi).

c) U odnosu na z n a n s t v e n u oblast čije se metode primjenjuju, razlikuju se:

— sudsko-medicinska vještačenja koja se odnose na utvrđivanje smrti, uzroka smrti, težine i karakter povreda, posljedica povreda i slično;

— psihijatrijska vještačenja su posebna vrsta sudsko-medicinskih vještačenja upravljenih na a) utvrđivanje uračunljivosti (utvrđuje se uračunljivost u času izvršenja krivičnog djela, u času ispitivanja, ili i u času izvršenja krivičnog djela i ispitivanja), b) ispitivanja koja se odnose na utvrđivanje mentalne ličnosti delikventa radi određivanja svrsishodne terapije u reedukaciji i resocijalizaciji delikvenata;

— toksikološka vještačenja koja se odnose na ispitivanje otrovanja, a koja se po metodama, znanstvenoj oblasti i stručnjacima razlikuju od drugih sudsko-medicinskih vještačenja;

— kriminalistička vještačenja koja obuhvaćaju veliki broj različitih vještačenja: daktiloskopska, grafička, vatrenog oružja, alata, ispitivanja isprava i knjiga, metalografska, specifična kemijska i kemijsko-fizikalna i druga;

— knjigovodstvena i financijska koja se odnose na materijalno-financijsko poslovanje ili pojedine faze tog poslovanja;

— tehnička vještačenja koja se odnose na utvrđivanje uzroka nesreća, kvarova, ispravnost funkcioniranja raznih uređaja.

d) U odnosu na njihovo p r o c e s n o značenje:

— neformalna vještačenja koja se u pravilu provode prije pokrenutog krivičnog postupka — »kao dokaz osnova sumnje da je krivično djelo izvršeno«. Ova vještačenja bitno doprinose efikasnosti otkrivanja učinilaca krivičnih djela i bez njih se ne može zamisliti suvremeno i uspješno suzbijanje kriminaliteta;

— formalna vještačenja izvršena u formalno pokrenutom krivičnom postupku.

e) U odnosu na r e a l i z a t o r a vještačenja:

— vještačenja koja provode profesionalni vještaci koji kriminalistička vještačenja vrše stalno kao svoju profesiju i po pravilu se ne bave drugim poslovima;

— vještačenja koja vrše povremeni vještaci, tj. različiti stručnjaci koji djeluju u različitim znanstvenim i tehničkim disciplinama a povremeno se kao dopunskom aktivnošću bave i vještačenjima.

Sa stanovišta suzbijanja kriminaliteta treba dobro uočiti karakteristike vještačenja uz primjenu laboratorijskih i drugih ispitivanja; kriminalistička vještačenja koja se vrše profesionalno kako u formalnom tako i u neformalnom postupanju.

4. Izbor vještaka

Pravilan izbor vještaka je centralni problem dokaza vještačenja. Od sudaca i drugih organa koji vode postupak — pri izboru vještaka traži se široko stručno znanje; na njima leži velika odgovornost. Kao kriterij za izbor vještaka služe zakonske odredbe i kriminalistički standardi, i to:

a) kategorije vještaka prema ZKP,
b) stručnost,
c) nezavisnost,
d) posebna osobna svojstva.

Raspravit ćemo svaki od ovih standarda posebno.

a) U članu 223 Zakonika o krivičnom postupku utvrđene su kategorije za vještačenja u krivičnom postupku. Pri odlučivanju o izboru vještaka po ovom kriteriju nužno je imati na umu i kakve kriminalističko-taktičke reperkusije proizlaze iz određenog izbora, jer svaka od zakonom predviđenih kategorija ima svoje posebne karakteristike.

— Od suda određeni stalni vještaci obavljaju vještačenja ili profesionalno (rjeđe) ili u dopunskom radu. Njihova sposobnost za vršenje kriminalističkih vještačenja u pravilu nije posebno verificirana, oni redovno nemaju nikakav atest za obavljanje vještačenja, a nerijetko ni odgovarajuću opću stručnu spremu. Oni rijetko upotrebljavaju suvremeniji instrumentarij i aparate; rade individualno i tamo gdje je potreban timski rad; ničim nisu stimulirani da unapređuju metode rada u skladu s općim znanstvenim i tehničkim dostignućima, niti imaju za to materijalne mogućnosti. Osnovni pokretač njihove aktivnosti je zarada. Tu i tamo izražava se sumnja u njihovu nepristranost. Njihova prisutnost u suvremeno organiziranom procesu (u odnosu na kriminalistička vještačenja) predstavlja anakronizam.

— Posebne ustanove organizirane za provođenje kriminalističkih vještačenja imaju ove relevantne karakteristike: koncentracija istovrsnih vještačenja omogućava visoki stupanj specijalizacije; omogućava profesionalizaciju, jer od dopunskog povremenog rada stvara životni poziv i posebno zvanje; omogućava kompleksna vještačenja i timski rad; omogućava opremanje laboratorija potrebnom suvremenom aparaturom i instrumentarijem; omogućava neophodan rad na unapređivanju postojećih metoda ispitivanja i uvođenje novih, suvremenijih, efikasnijih i egzaktnijih; omogućava sistematski i organizirani rad na stručnom usavršavanju svakog pojedinog vještaka; osigurava maksimum objektivnosti.

Bez ovakvih ustanova teško je zamisliti smišljeni, organizirani i sistematski rad na suzbijanju kriminaliteta.

— Usluge stručnih ustanova (član 223 stav 3) u kriminalističkim vještačenjima javljaju se kao njihova dopunska aktivnost i to u posebnim slučajevima. Radi se o vještačenjima koja u pravilu ne ulaze u uži pojam kriminalističkih vještačenja. Organizirana suradnja s takvim ustanovama je korisna i nužna jer rješava pitanje nekih specijaliziranih vještačenja čiji opseg i metode zahtijevaju posebnu organizaciju.

b) S t r u č n o s t vještaka je uvijek stvarno pitanje zavisno od s t v a r n i h kvalifikacija, dužine prakse i stupnja iskustva. Pitanje stvarnih kvalifikacija ne iscrpljuje se samo u utvrđivanju akademskog stupnja vještaka, ni u formalnom posjedovanju diplome. Pitanje je složenije i uvijek se javlja ponovo i konkretno, u vezi s konkretnim predmetom i konkretnim vještakom. Zato na primjer zidar može u konkretnom slučaju biti kompetentniji od arhitekta, strojar od inžinjera strojarstva, kao što ima i takovih vještačenja kada je nužno da vještak bude sveučilišni profesor (radi, na primjer, provjere statičkih proračuna). Organ koji određuje vještaka uvijek treba da ispituje stručne kvalifikacije vještaka. U verifikaciji stručnosti vještaka uvijek i obavezno treba postaviti ova pitanja: kakvu opću naobrazbu ima; da li se specijalizirao za vještaka (gdje, kako i koliko); da li o izvršenoj specijalizaciji ima poseban atest; kako se dugo bavi vještačenjima; da li se vještačenjima bavi povremeno ili profesionalno; da li se pri vještačenju služi instrumentarijem i kakvim; kako unapređuje svoje znanje u oblasti u koju spada njegovo vještačenje; koliko je vještačenja izvršio. U najužoj vezi s pitanjem stručnosti je i pitanje da li vještak treba da ima i osnovno pravno i kriminalističko obrazovanje. Teorija i praksa odgovaraju na ovo pitanje pozitivno, naročito kada se radi o kriminalističkim, psihijatrijskim i sudsko-medicinskim vještačenjima. Ako vještak nije savladao ni najosnovnije krivično-pravne pojmove, onda će neminovno u tretiranju pojedinih pojmova doći do nerazumijevanja između vještaka i suca. Ista riječ ili formulacija imat će za njih različito značenje. Ako vještak nema kriminalističkih znanja, onda neće biti u stanju da u razjašnjavanju zločina pruži pravosuđu onoliku pomoć koliku razvitak znanosti omogućava na određenom području. Vještak će se isključivo kretati u krugu postavljenih pitanja koja u svakom pojedinom slučaju ne moraju biti formulirana tako da u konkretnom slučaju iscrpljuju sve mogućnosti koje pruža znanost. Samoinicijativa vještaka potaknuta kriminalističkim prilaženjem slučaju može biti dragocjena. Na primjer, kod vještačenja isprave zahtjev je upravljen na to da se vještačenjem tinte utvrdi starost isprave. Vještačenje tinte ne daje rezultata — no vještak se time ne zadovoljava i bez posebnog zahtjeva pristupa ispitivanju papira, što mu omogućava da utvrdi kada se takva vrsta papira proizvodila i posredno odgovori na postavljeno pitanje. I dalje pri istom vještačenju utvrdi da su štampilji i potpisi sumnjivi, te ih bez posebnog zahtjeva podvrgne ispitivanju i utvrdi da su falsificirani. Time je vještak ozbiljno pridonio razjašnjenju slučaja. No za takav stav je potrebno kriminalističko znanje i praksa i tada vještak postaje dragocjeni suradnik i pomoćnik suda. To je upravo slučaj s vještacima u specijaliziranim ustanovama za grupu vještačenja koju smo nazvali kriminalističkim vještačenjima.

Zahtjev da se uvijek provjerava stručnost (opća i posebna, teoretska i praktična) vrijedi i kada se radi o vještacima iz stručnih i specijaliziranih ustanova.

c) N e z a v i s n o s t se može javiti kao funkcionalna, financijska i staleška, a obuhvaća i objektivan odnos prema okrivljenom i oštećenom. Do povreda načela funkcionalne nezavisnosti dolazi relativno dosta često (kao vještak javlja se revizor u vlastitoj ustanovi, ili stručnjak za HTZ mjere u poduzeću u kojemu radi upravo na provođenju tih mjera). Pri razmatranju statusnih pitanja specijaliziranih ustanova za kriminalistička vještačenja valjalo bi u daleko većoj mjeri nego do sada imati na umu osiguranje funkcionalne nezavisnosti. Financijska zavisnost vještaka od stranaka može imati vrlo nepoželjnih reperkusija, pa bi nagrađivanje vještaka trebalo adekvatnije riješiti. Ako okrivljeni neposredno ili preko svoga odvjetnika predloži vještačenje i angažira određenog vještaka koji će za svoj trud biti nagrađen upravo od okrivljenoga — u kakav položaj dolazi vještak koji bi tražio nagradu zato što je prikupio dokaze protiv onoga koji ga za taj trud plaća? S druge strane, u kakvoj se situaciji nalazi vještak koji zataji utvrđene činjenice i istinu — samo zato što je angažiran od obrane? Kako se to može uskladiti s etikom ovog zvanja?

U praksi valja imati na umu i mogući manje ili više izraženi utjecaj staleških interesa na nezavisan stav vještaka.

Bez nezavisnosti vještak ne može vršiti uspješno svoju javnu funkciju pomoćnika pravosuđa. Ako bismo vještačenja u krivičnom postupku tretirali kao javnu funkciju osnovanu na društvenom interesu, ako bi naknadu za svoj rad primao od ustanova a ne neposredno od stranaka, kao izbor vještaka ne

bi zavisio od ekonomskih mogućnosti okrivljenika da plati troškove vještačenja — načelo utvrđivanja istine u krivičnom postupku imalo bi sigurniju i jasniju perspektivu.

U socijalističkom samoupravnom društvu ne može kvalitet obrane zavisiti od ekonomskih mogućnosti okrivljenika.

d) Treba posebno istaći osobna svojstva koja karakteriziraju vještaka, i to: istinoljubivost, kritičnost (što praktično znači pripravnost da se kreće u granicama svoga znanja i da bude pripravan da odbije zahtjev za vještačenje koji prelazi njegove stvarne stručne mogućnosti), upornost u pronalaženju istine, usvajanje socijalističkih samoupravnih odnosa, što treba da dođe do izražaja u njegovoj društvenoj motiviranosti, sklonost analitičkom radu i pripravnost da stalno unapređuje svoje znanje. U obrani svoga stručnog mišljenja vještak može doći u priliku da bude objekt žučnih napada. U takvoj situaciji povrijeđena taština vještaka mogla bi biti ozbiljna zapreka utvrđivanju istine. U takvom slučaju može se dogoditi da vještak ustraje na svom mišljenju ne zato što iza tog mišljenja stoje znanstveno utvrđene činjenice, nego da bi sačuvao svoj »ugroženi« ugled. Zato vještak treba da bude skroman, objektivan i principijelan, da se ne da zavesti od povrijeđene taštine. Dužnost je organa koji vodi postupak da ovu psihološku okolnost ima na umu.

5. O deontologiji vještaka Vršenje određenih javnih zvanja (liječnici, odvjetnici, novinari) od tolikog su društvenog interesa da je za pripadnike tih zvanja potrebno formulirati poseban etički kodeks vladanja.

Termin deontologija potječe od engleskog filozofa *Bentama* i znači nauka o dužnostima. U suvremenom značenju to je etički kodeks ponašanja pripadnika određenih zvanja proširen odredbama pozitivnih pravnih propisa. Najstariji takav kodeks nalazimo kod liječnika (Hamurabijev zakonik iz 2.100. godine prije naše ere i u Hipokratovoj zakletvi iz 377. godine prije naše ere). U novije vrijeme usvojeni su kodeksi vladanja za novinare i odvjetnike. Mnogobrojne međunarodne deklaracije i konvencije (na primjer o pravima čovjeka) predstavljaju međunarodne etičke kodekse.

Kodeks pojedinih zvanja treba da normira pravnu (sankcioniranu), imovinskopravnu i moralnu odgovornost u vršenju toga zvanja. Zvanje vještaka spada u takve djelatnosti za koje je nužno donijeti poseban kodeks vladanja.

Zakon o krivičnom postupku daje izvjesne osnove za utvrđivanje pravnih obaveza vještaka (da postupi savjesno i po svome najboljem znanju, da nalaz i mišljenje budu potpuni i točni — član 299 ZKP). Ove i druge odredbe ZKP-a treba razraditi i formulirati kao pravne obaveze unutar kodeksa.

Oblast imovinsko-pravne odgovornosti vještaka obuhvaća niz pitanja u vezi s naknadom štete prouzročene nestručnim radom vještaka.

Formuliranje moralne i etičke odgovornosti vještaka ima vrlo veliko značenje za razvijanje etike zvanja i unapređivanje njegove društvene funkcije. Ima propusta koji se ne mogu podvesti pod pravne ili imovinsko-pravne obaveze, a ipak teško narušavaju postojeće samoupravne socijalističke odnose i norme vladanja. Takve propuste, kada nisu (a najčešće i ne mogu biti) pravno-imovinsko-pravno sankcionirani, treba da prati društvena osuda kao katalizator vladanja.

U raspravi kompleksa pitanja oko kriminalističkih vještačenja donošenje kodeksa vladanja vještaka zauzima značajno mjesto.

Kao motiv narušavanja etičkih normi utvrđeni su i u ovoj oblasti društvene djelatnosti: zahtjev za nerazmjernim zaradama, lakomislenost, površnost, taština i seksualni interesi. Njima treba suprotstaviti etičke norme kakove su: objektivnost, istinoljubivost, karakternost, osjećaj odgovornosti prema čovjeku i zajednici, vezanost za poziv, nepodmitljivost.

6. Prava i dužnosti vještaka Prava i dužnosti vještaka u krivičnom postupku regulirani su Zakonikom o krivičnom postupku.

Dužnosti su vještaka:

— da preuzme zadatak vještačenja — osim u slučajevima kada postoje razlozi za njegovo izuzeće, kada ne može biti saslušan kao svjedok, kad je oslobođen dužnosti svjedočenja i kad je oštećen krivičnim djelom. Mislim da se na vještačenje ne bi mogla prinuditi ni stručna ni specijalizirana ustanova ako nisu osigurani kadrovski i materijalni uvjeti za vještačenje;
— da izradi nalaz i mišljenje;
— da pristupi sudu radi usmenog izlaganja svoga nalaza i mišljenja (očito da primjena načela usmenosti i neposrednosti ima određenog odraza na kvalitet vještačenja — no krajnja deficitarnost vještaka i potreba da se angažiraju na uvijek novim i novim predmetima upućuje da se prema ovom zahtjevu odnosimo racionalno i da stalno poboljšavamo kvalitet i dokumentiranost nalaza i mišljenja);
— da po odluci suda položi zakletvu;
— da svoj nalaz i mišljenje iznese potpuno i nepristrano u skladu s pravilima znanosti vještine.

Prava su vještaka:

— da prisustvuje uviđaju;
— da dobije potrebna objašnjenja i uvid u spise;
— da predlaže izvođenje novih dokaza;
— da po odobrenju predsjednika vijeća na glavnoj raspravi postavlja pitanja okrivljenome i svjedocima;
— da prisustvuje saslušavanju okrivljenoga i svjedoka;
— da se o predmetu vještačenja izjasni u potpunosti i bez prekidanja;
— da primi naknadu za svoj rad.

7. Nalaz i mišljenje vještaka Sadržaj vještakova nalaza treba biti prilagođen usvojenim standardima koji obuhvaćaju slijedeće grupe pitanja:

a) Opis materijala primljenog na vještačenje obuhvaća odgovor na slijedeća pitanja:

— da li je dostavljeni materijal ispravno pakovan ili nije;
— da li su u toku transporta nastupile promjene i kakve;
— da li je materijal za vještačenje ispravno obilježen;
— kolika je količina ili veličina dostavljenog materijala;
— da li je dostavljeni materijal dovoljan i podoban za vještačenje;
— da li je bilo moguće ostaviti dio materijala za naknadna kontrolna ispitivanja.

b) Prikaz pitanja i zahtjeva koji su postavljeni vještaku:

— da li su pitanja pravilno formulirana s gledišta znanosti ili tehnike koja će biti primijenjena u vještačenju;
— da li se na postavljena pitanja uopće može odgovoriti s obzirom na dostignuti nivo znanosti;
— da li s obzirom na kriminalistički i procesni cilj vještačenja treba izvršiti još neka nezahtijevana vještačenja i koja.

c) Prikaz primijenjenih metoda:
— koje su metode i postupci primijenjeni;
— da li su primijenjene metode specifične za izvršena ispitivanja;
— u čemu je svrsishodnost primijenjenih metoda;
— kakva je egzaktnost primijenjenih metoda;
— da li su osim osnovnih vršena i kontrolna ispitivanja;
— da li je i kakav instrumentarij korišten pri ispitivanju;
— kakva je mogućnost naknadne verifikacije primijenjenih metoda.

d) Prikaz postignutih rezultata:
— opis postignutih rezultata;
— analiza postignutih rezultata.

e) Izlaganja mišljenja vještaka:
— logičan zaključak iz rezultata dobivenih ispitivanjem u vezi s postavljenim pitanjima i zadacima.

f) Dokumentacija uz vještačenje.

Suvremena vještačenja karakterizira sve šira primjena vrlo složenih aparata i uređaja od kojih mnogi automatski bilježe svoje nalaze (spektogrami, kromatogrami, pikovi plinske kromatografije, krivulje infracrvenog spektofotometra, itd.). U drugim mnogobrojnim ispitivanjima dobiveni rezultati registriraju se raznim fotografskim tehnikama (crno-bijelom fotografijom, fotografijom u boji, mikrosnimcima, usporednim snimcima, fotografijama detalja, itd.). Kod trećih ispitivanja u laboratorijski dnevnik upisuju se sukcesivno dobivene kemijske reakcije. Suvremena kriminalistička vještačenja organizirano i sustavno nastoje da se rezultati ispitivanja registriraju na trajan, po mogućnosti vizuelan način.

Svi ovi materijali predstavljaju dokumentaciju uz vještačenje. Iz financijskih razloga ta se dokumentacija ne prilaže uvijek uz vještakov nalaz. Takvu praksu trebalo bi što prije prekinuti, jer šteti samostalnoj i neposrednoj kritičkoj ocjeni nalaza vještaka.

Cio tok izlaganja u vještakovu nalazu i mišljenju treba da je logičan, jednostavan i razumljiv i za laika. Znanstvenost nije u nerazumljivim riječima nego u primjeni znanstvenih metoda i sposobnosti da se iz određenih činjenica uz pomoć znanosti izvedu pravilni zaključci. U tom slučaju se mišljenje vještaka ne nameće sudu autoritetom vještaka nego uvjerljivošću dokaza. Ono je podobno da kod suca izazove odgovarajuće uvjerenje koje ga navodi da usvoji mišljenje vještaka i prihvati ga kao svoje, jer je vještak bio sposoban da pravilno operira s činjenicama i svaku postavku dokaže odgovarajućim ispitivanjima i razlozima. U nalazu, posebno u mišljenju, potrebna je određenost i jasnoća. Na prigovore činjenicama, cijelo izlaganje treba da je dosljedno i sustavno, da je svaka činjenica u skladu s drugom činjenicom, da jedna iz druge logično proizlazi, da je svako protuslovlje isključeno ili objašnjeno.

8. Suradnja i rukovođenje vještakom

Rukovođenje vještakom u toku vještačenja i suradnja s njime, s obzirom na odredbe Zakonika krivičnog postupka i posebni karakter vještačenja, otvara niz pitanja. Među tim pitanjima čini se da posebnu pažnju zaslužuju slijedeća:

a) Kako ostvariti rukovođenje vještakom, s obzirom na prirodo-znanstveni karakter većine kriminalističkih vještačenja?

Rukovođenje vještakom i vještačenjem zahtijeva da službenik organa koji je naredio vještačenje ima osnovna znanja iz raznih oblasti vještačenja. On treba da zna kakva vještačenja suvremeni razvitak znanosti i tehnike omogućava i u kojem krugu treba da se kreću njegova pitanja i zahtjevi. Bez ovih minimalnih znanja ne može se pravilno rukovoditi vještačenjem, jer rukovođenje nije moguće bez poznavanja oblasti u kojoj se želi rukovoditi. Otuda potječu i osnovne slabosti. Vještaku se ponekad prepušta cio materijal, da sam utvrdi što je relevantno, gotovo da rješi sam slučaj, ili se iz nepoznavanja mogućnosti u određenoj oblasti postavljaju zahtjevi kojima je nemoguće udovoljiti, ili se ograničava na manje zahtjeve nego je to prema stanju stvari moguće ili se nerijetko vještaku naivno postavljaju »zamke«: krije se dio materijala ili utvrđenih činjenica da bi se primitivno i na štetu postupka »provjeravala« sposobnost vještaka. Izvor ovih slabosti je često jedan jedini — nedovoljna stručnost.

U razrješavanju ovih poteškoća potrebno je:

— Organizirano i sustavno stjecanje i produbljivanje osnovnih kriminalističkih i drugih znanja, zavisno od oblasti u kojoj će se vršiti određena vještačenja. Udovoljenje ovom zahtjevu imalo bi utjecaja na povoljniji tok cijelog postupka i pravilniju ocjenu vještačenja kao dokaza.

— Birokratsko rukovođenje vještakom trebalo bi transformirati u odgovarajuću suradnju. Zadatak je suda da pravno formulira činjenični problem, a vještaku treba prepustiti da pronalazi metodološka i tehnička rješenja. Naredbom o vještačenju utvrđuje se zadatak i određuju granice zadatka vještaka. Treba nastojati da granice zadatka budu elastično određene kako bi se vještak u okvirima osnovnog zadatka mogao kretati u zavisnosti od nastalih okolnosti u toku vještačenja. Formulacija zahtjeva i postavljanje pitanja često predstavlja složen zadatak čije rješenje pretpostavlja ne samo dobro poznavanje istražnog materijala nego i one znanstvene oblasti u koje će vještačenje zasijecati.

Vještaku treba stvoriti uvjete za rad, što znači da mu prema okolnostima slučaja treba osigurati potreban materijal za ispitivanje i dati odgovarajući uvid u dotad prikupljene podatke. Ima slučajeva kada uopće neće biti potrebno da se vještaka upoznaje s istražnim materijalom; na primjer, toksikologu se može postaviti pitanje da li se u nekoj tvari nalazi arsen, u kojoj količini, da li je ta količina opasna i u kojoj mjeri za život čovjeka; vještaku za vatreno oružje može se postaviti pitanje da li je baš iz određenog i dostavljenog pištolja ispaljeno zrno koje je izvađeno iz tijela, itd. No, u istom primjeru s toksikologom, ako mu se dostavlja neki organ umrloga jer se samo sumnja da bi mogao biti otrovan, a ne zna se ni da je otrovan ni kakvim otrovom — nužno je da toksikologu bude priopćeno ili omogućeno da sazna i niz drugih činjenica: da razgleda obdukcioni nalaz; da pregleda zapisnike o saslušavanju onih svjedoka koji su dali podatke o vladanju i uočenim promjenama na žrtvi prije

nastupanja smrti; da pregleda zapisnik o pretrazi prostorija i osoba da bi ustanovio da li je i što pronađeno prilikom pretrage što bi ukazivalo na trovanje i vrstu otrova, itd. Vještak nema nikakvih nadnaravnih sposobnosti. U našem primjeru skala mogućih otrova je tako velika da bi dostavljeni materijal bio utrošen davno prije nego bi se izvršila potrebna ispitivanja.

b) Kako ostvariti kontakte s vještakom u toku vještačenja? Prije svega valja konstatirati da je suradnja između suca (organa) i vještaka neophodna i obostrano korisna. Organizirani kontakti uspješno otklanjaju kod suca teškoće koje proizlaze iz nedovoljnog poznavanja pojedinih oblasti prirodnih znanosti, a kod vještaka teškoće koje proizlaze iz nedovoljnog poznavanja krivično-pravne znanosti. Ovi kontakti ne moraju imati neku posebnu institucionu formu nego se mogu obavljati usmeno i pismeno, neposredno ili preko telefona, itd. Posebnu vrijednost mogle bi imati prethodne konzultacije koje bi suca usmjeravale na pravu znanstvenu oblast i omogućavale mu da pravilno formulira pitanja i zahtjeve, da osigura potreban materijal za vještačenje.

U kontaktima s vještacima treba isključiti svako svjesno ili nesvjesno utjecanje — da vještak ne bi olako donio preuranjene zaključke. Od njega se ne može tražiti da samo provodi već ranije postavljene verzije ili zaključke iz materijala, nego da samostalno i u granicama znanstvenih mogućnosti dade svoje mišljenje. Konačna ocjena njegova nalaza i mišljenja, kao i utvrđivanje da li vještačenje potvrđuje ili osporava određenu optužbu — stvar je razmatranja suda.

c) Kako osigurati prisustvovanje provođenja vještačenja?

Izuzetak predviđen u članu 227 ZKP-a da organ koji je naredio vještačenje ne prisustvuje vještačenju kod kriminalističkih vještačenja pretvorio se u pravilo. Zahtjev da provođenju vještačenja prisustvuje sudac praktički je neizvediv. Kriminalistička vještačenja gotovo redovno pretpostavljaju ispitivanje, upotrebu aparata i instrumenata, pokuse, laboratorijski rad — a sasvim izuzetno samo davanje mišljenja na osnovi pregleda predmeta i postavljenih pitanja. Dosljednom provedbom gornje odredbe ZKP-a kriminalistička vještačenja i nehotice bi bila lišena svojih prirodoznanstvenih osnova, prema tome i egzaktnosti. Osim toga postojeća deficitarnost sudskih kadrova i njihova opterećenost čini da se ova odredba ne može provesti.

9. Timsko-kompleksno vještačenje

Znanstvena organizacija rada obogatila je organizaciju rada timskom metodom. O timskom i kompleksnom vještačenju u ZKP-u nema riječi.

Osnovna je vrijednost timskog rada što omogućava da se određenim ispitivanjima pristupi sa stanovišta različitih znanstvenih disciplina, da se u ispitivanjima primjene različite metode, i da se na taj način vrši provjeravanje dobivenih rezultata i zaključaka. Neka krivična djela nije moguće razjasniti bez kompleksnog pristupa i timske obrade. Takva krivična djela su na primjer saobraćajni delikti. Kod saobraćajnih delikata osnovni zadatak vještaka jest da utvrdi stvarne činjenice: kako je došlo do saobraćajnog delikta i kakav je stvarni doprinos svakog pojedinog učesnika u deliktu. Što su posljedice jednog saobraćajnog delikta teže, to je odgovorniji zadatak utvrđivanja relevantnih činjenica. Razjašnjenje saobraćajnih delikata u pretežnom broju slučajeva traži timski rad i kompleksno razmatranje i utvrđivanje činjenica.

Na žalost, objektivne okolnosti svode u našoj praksi timski rad na izuzetak, iako bi bilo poželjno da je on pravilo. Šire angažiranje tima nije više stručno pitanje (stručne prednosti takvog rada su nedvojbene) nego organizirano i financijsko.

Treba razlikovati timski rad na mjestu kriminalnog događaja (u provođenju uviđaja, rekonstrukcije, pokusa) od timskog rada koji se obavlja naknadno, uz potrebna laboratorijska ispitivanja, tehnička preračunavanja i nerijetko dopunska medicinska ispitivanja.

U timu za provođenje uviđaja povodom teške saobraćajne nesreće — na primjer — osim suca istražitelja treba da učestvuje kriminalističko-tehnički vještak, sudsko-medicinski vještak i vještak za tehniku i mehaniku vozila. Rad pripadnika tima usklađuje i usmjerava sudac istražitelj, a u radu tima pomažu i tehnički i administrativni radnici.

Pri naknadnim vještačenjima u laboratorijima u radu tima se angažiraju fizičari i kemičari za ispitivanje mikrotragova, stručnjaci za daktiloskopiju, stručnjaci za mehaničke tragove, specijalisti za biološke tragove, itd. — zavisno od konkretnog slučaja.

Osim kod saobraćajnih delikata timski rad postaje sve neophodniji pri razjašnjavanju krvnih delikata, teških provala, falsifikata, naročito falsifikata novčanica, paljevina, diverzija i slično.

Za timski rad u kriminalističkim vještačenjima vrijede određena pravila:

— iako se pojedini vještak u timu bavi razjašnjenjem onih činjenica (detalja) koje ulaze u njegovu stručnu oblast — on ne može raditi izolirano i ne vodeći računa o cjelovitosti zadatka koji je postavljen timu;

— između pojedinačno utvrđenih činjenica treba da postoji logička veza u odnosu na cjelinu;

— svako eventualno protuslovlje između pojedinačnih nalaza mora biti objašnjeno i otklonjeno;

— iz vještačkog nalaza mora se vidjeti koji je vještak (koje specijalnosti) utvrdio određene činjenice, no svi vještaci zajedno treba da dadu jedinstveni kompleksni odgovor o činjenicama događaja, njihovim uzrocima i posljedicama;

— ako između vještaka nije moguće postići jedinstveno mišljenje ni dopunskim ispitivanjima, do jedinstvenog mišljenja n i k a d a ne može doći glasanjem. Neusklađeno mišljenje valja smatrati neuspjelim vještačenjem;

— osnovna vrijednost timskog rada jest u tome što omogućava da se određene činjenice ispituju različitim metodama i da se na taj način vrši provjera dobivenih rezutata i zaključaka;

— timski rad je novi oblik organizacije rada koju treba postepeno usvajati; stoga je korisno da za određena pitanja koja se često javljaju postoje stalni timovi čiji su se članovi navikli na zajednički rad;

— tim vještaka kriminalista bez obzira kako visoko bili kvalificirani njegovi članovi može se baviti samo utvrđivanjem činjenica a n i k a d a p r a v n o m o c j e n o m dobivenih rezultata. To je isključivo i neotuđivo pravo suda.

U radu nekih naših ustanova koje se bave kriminalističkim vještačenjima naziru se elementi kompleksnog pristupa vještačenja i timskoj obradi činjenica. Neophodno je uložiti dalje napore da ova metoda rada postane pravilo u svim onim slučajevima u kojima je neophodna.

10. Kritička ocjena vještačkog nalaza

Svaki dokaz u krivičnom postupku mora biti kritički ocijenjen. U svakom stadiju krivičnog postupka određeni procesni subjekti imaju pravo i dužnost da kritički ocjenjuju dokaze. Ova ocjena obuhvaća pravne činjenice utvrđene vještačenjem. Specijalnost pravosudnih radnika jest ocjena pravnih činjenica; to je njihova isključiva domena. Sa stvarnim činjenicama situacija je nešto drugačija, jer se u njihovoj ocjeni služimo prirodoznanstvenim metodama. U kritičkoj ocjeni ovih činjenica često nedostaje prava orijentacija, pa je korisno ukazati na mogući sustav njihove provjere. Ovakva kritička ocjena obuhvaća:

a) Provjera načina stvarnog i procesnog fiksiranja činjenica (tragova, predmeta) koje su bile predmet vještačenja;

— da li su tragovi koji su bili predmet ispitivanja posebno obilježeni, opisani u zapisniku, uneseni u plan (skicu) mjesta događaja i fotografirani; da li su prilikom slanja na vještačenje propisno pakovani i osigurani; da li je vještak stavio kakve primjedbe na način osiguranja tragova; da li je materijal za uspoređivanje pravilno obilježen, pakovan i osiguran.

b) Posredna provjera stručnosti i podobnosti vještaka:

— stručna sprema vještaka (kvalifikacije po vrsti),

— radno iskustvo vještaka (staž na vještačenjima),

— da li vještak ima službeni certifikat za vršenje određenih vještačenja,

— da li je ranije bilo kakvih primjedbi na rad vještaka, tj. da li su u njegovu radu bile uočene pogreške (bilo bi korisno da svaki sud za svoje područje vodi bilješke o utvrđenim propustima kod toga suda registriranih vještaka),

— da li s obzirom na moralni lik vještaka ima kakvih ozbiljnih primjedaba.

c) Provjera metoda rada:

— da li je materijal dostavljen na vještačenje bio podoban za ispitivanje,

— kolika je količina dostavljenog materijala,

— kakve su metode u ispitivanju primijenjene,

— da li su primijenjene metode specifične za takva ispitivanja,

— kakva je njihova eksperimentalna provjerenost,

— kolika je dopuštena greška kod primijenjenih metoda,

— da li su vršena i kakova kontrolna ispitivanja,

— da li je moguće ponoviti vještačenje s postojećim materijalom ispitivanja,

— u kakvom je obliku izrađena dokumentacija i njena prihvatljivost,

— da li je izvedeni zaključak jasan, razumljiv i logičan,

— da li su potrebna kakva prethodna obavještenja vještaka sudu.

d) Provjera usklađenosti nalaza vještaka s ostalim dokazima:

— da li su nalaz i mišljenje vještaka u protuslovlju ili su u skladu s ostalim prikupljenim dokazima.

Procesni subjekti nisu prema tome stavljeni jedino pred dilemu da »ili vjeruju ili ne vjeruju« vještaku. Oni mogu i dužni su da provjeravaju i kriminalistička vještačenja kao dokaz.

e) Vrijednost zaključka o istovjetnosti

— Osnovni je zadatak svakog vještačenja da utvrdi postojanje ili nepostojanje istovjetnosti, a suda da dokaz o istovjetnosti prihvati ili ne prihvati.

— Već smo u više navrata upozorili da apsolutne istovjetnosti nema, jer su neminovne promjene u vremenu i prostoru, pa zbog toga u krivičnom postupku operiramo s pojmom praktičnog ili relativnog identiteta.

— Istovjetnost u krivičnom postupku zavisi od:

— istovjetnosti određenih obilježja,

— dovoljnog broja istovjetnih obilježja.

— Ocjena o postojanju dovoljnog broja istovjetnih obilježja nije u sferi slobodne ocjene nego je vezana uz statističke (matematičke) metode i račun vjerojatnosti. Otuda i nastojanja Paula Kirka i većeg broja vrhunskih kriminalista u SAD i drugim zemljama da se u ocjenu materijalnih dokaza o istovjetnosti uvedu statističke metode.

— Stupanj istovjetnosti zavisi od stupnja podudarnosti u:

a) karakteristikama tipa (dokaz pripadnosti grupi — indicij),

b) individualnim karakteristikama (dokaz individualnosti — dokaz).

Primjer istovjetnosti karakteristika tipa. Vještačenjem projektila izvađenog iz tijela ubijenoga utvrđeno je: da se radi o kalibru 9 mm kratki — da cijev pištolja iz kojega je projektil ispaljen ima 6 žljebova — da su ti žljebovi nagnuti na desno — da kut koji tragovi žljebova zatvaraju s uzdužnom osovinom zrna iznosi 6,45 stupnjeva — da je širina žljebova 0,78 mm. Na temelju podataka iz atlasa vatrenog oružja proizlazi da su to osobine koje ima pištolj »FN« i da je prema tome izvađeni projektil ispaljen iz pištolja »FN« 9 mm. Prema evidenciji dozvola za držanje vatrenog oružja i izvršenoj korekciji za ilegalno držano takvo vatreno oružje proizlazi da takvih pištolja ima u Jugoslaviji 15.000. To praktično znači da svaki od ovih 15.000 »FN« može biti onaj iz kojega je ispaljen ispitivani projektil.

Vrijednost utvrđivanja pripadnosti tipu u ovom primjeru je prije svega u tome da decidirano isključuje svaki drugi tip vatrenog oružja osim pištolja »FN« 9 mm. S kriminalističko-taktičkog stanovišta utvrđivanje pripadnosti tipu predstavlja značajan indicij i temelj za dalje vođenje kriminalističke obrade ili istrage.

Primjer istovjetnosti prema individualnim karakteristikama u istom primjeru: uslijed toga što je zrno nešto većeg promjera od promjera cijevi, što je materijal košuljice projektila malo mekši od cijevi, što barutni plinovi nakon aktiviranja baruta preko kapisle djeluju u svim pravcima, pa se zbog toga površina cijevi otiskuje na zrnu — a s druge strane što u unutrašnjoj cijevi dolazi do promjena bez funkcionalnog značenja (prilikom izrade, uslijed upotrebe vatrenog oružja, uslijed čišćenja vatrenog oružja i korozije) — ove promjene predstavljaju individualne karakteristike po kojima se jedan pištolj »FN« 9 mm razlikuje od 14.999 drugih pištolja tipa »FN«. Ove individualne karakteristike predstavljaju osnovu za identifikaciju ukoliko se javljaju u dovoljnom broju. Na taj način su ispunjena dva osnovna uvjeta, tj. utvrđeno je postojanje individualnih karakteristika i te se karakteristike javljaju u dovoljnom broju. U takovom slučaju opravdan je zaključak o istovjetnosti, te takav zaključak ima vrijednost dokaza.

11. Dopunska i ponovna vještačenja

Nedostaci u vještačenjima mogu se otkloniti: saslušavanjem vještaka — ponovnim vještačenjem istog vještaka — ponovnim vještačenjem s drugim vještakom. Osnova za poduzimanje ovih mjera može biti stvarna i pravna.

Stvarna osnova za ponovno vještačenje: prilikom vještačenja je primijenjena neadekvatna metoda; postoji znanstvena neosnovanost nalaza; nalaz i mišljenje su u protuslovlju; činjenično stanje je i nakon vještačenja ostalo nerazjašnjeno; materijal za vještačenje ne može se procesno identificirati: materijal za vještačenje bio je manjkav, a naknadno je prikupljen novi materijal koji omogućava uspješno ispitivanje.

Pravna osnova za ponovno vještačenje dana je u odredbama člana 229 i 230 ZKP-a, i to:

— kada je nalaz nejasan, nepotpun ili u protuslovlju sam sa sobom,

— kada se nalazi dvaju ili više vještaka između sebe bitno razlikuju,

— kada postoji opravdana sumnja u točnost danog mišljenja — a ovi se nedostaci ne mogu otkloniti ponovnim saslušavanjem vještaka.

Pri organizaciji provođenja kriminalističkih vještačenja u posebnim ustanovama za takva vještačenja — odredbe ZKP-a nisu adekvatne ni potpune.

U 20-godišnjoj praksi kriminalističke ekspertize u SRH (koliko je neposredno pratim) gotovo i nema slučaja da je isti vještak na ponovnom saslušavanju ili nakon ponovnog vještačenja izmijenio svoje mišljenje. Kada je to ipak bio slučaj, ostao je »dojam« ne o objektivnosti toga vještaka nego je njegova stručnost dovedena u pitanje.

Smatram da u sistemu nove organizacije provođenja kriminalističkih vještačenja ima osnove da se za svaku oblast kriminalističkih vještačenja formira drugostepena komisija sastavljena od najboljih stručnjaka u toj oblasti, koja bi provodila ponovno vještačenje.

Valja, međutim, imati na umu da kod mnogobrojnih kriminalističkih vještačenja neće biti moguće izvršiti ponovno vještačenje (osobito kada se radi o mikrotragovima) jer je sav materijal za ispitivanje utrošen prilikom prvog vještačenja. No i tu postoje određene mogućnosti provjeravanja rada vještaka. Preispitivanje bi išlo u pravcu ocjene svrsishodnosti i specifičnosti primijenjene metode, provjere da li iz nalaza vještaka proizlazi jedino ono mišljenje koje je usvojio prethodni vještak, itd.

Konačno, u praksi će biti i takvih slučajeva u kojima sud unatoč neslaganja s nalazom vještaka ne mora odrediti ponovo vještačenje. To bi mogli biti ovi slučajevi:

— kada se naknadno utvrdi da zaključci eksperta nemaju bitno značenje za rješenje predmeta;

— kada ponovo vještačenje nije svrsishodno, neekonomično je i dovodi do odugovlačenja postupka (utvrđeno je da je okrivljeni falsificirao 10 dokumenata, dok je to ostalo sporno za dva dokumenta);

— kada nije moguće ponoviti vještačenje uslijed nedostatka materijala za vještačenje;

— kada sporno pitanje nije moguće riješiti vještačenjem (npr. da se utvrdi tko je napisao brojku ili ispravio brojku);

— kada formalni nedostaci u vještačenju ne mogu utjecati na njegovu osnovanost, pravilnost i potpunost (na naredbi za vještačenja nema štambilja).

49. ORGANIZACIJA KRIMINALISTIČKIH VJEŠTAČENJA

1. Pristup

Kao idejna platforma za razrješavanje problema kriminalističkih vještačenja mogu služiti slijedeće polazne teze:

a) Odredbe ZKP-a o procesnim garancijama okrivljeniku, izvođenju dokaza, procesnom položaju i pravima branitelja, itd., kao i aktuelna shvaćanja i potrebe našeg samoupravnog socijalističkog društva u domeni pravosuđa — upućuje na potrebu objektivnijeg, egzaktnijeg i potpunijeg utvrđivanja činjenica važnih za krivični postupak, kako bi se ostvarila pravda i pravednost. U ovakvoj društvenoj orijentaciji kriminalistička i druga vještačenja i kriminalističko-tehnički zahvati postaju neophodna društvena potreba.

b) Do sada neriješeno ili neadekvatno riješeno pitanje provođenja kriminalističkih vještačenja neposredno ugrožava interese i prava građana. Branitelj i okrivljeni najčešće su isključeni od mogućnosti da traže i dobiju usluge ustanova za vještačenje. Privredno i građansko sudovanje (u sporovima višemilijunske vrijednosti), sporovi iz osiguranja i naknade štete (kada se na primjer radi o falsifikatima dokumenata) nerijetko su prisiljeni da se služe primitivnim i diskutabilnim vještačenjima zasnovanim samo na iskustvu a bez ikakve primjene suvremenih tehničkih i znanstvenih pomagala.

c) S obzirom da su u pitanju osnovna prava i interesi građana i zaštita našeg samoupravnog socijalističkog društva, adekvatnija organizacija službe kriminalističkih ekspertiza prestaje biti uže resorno i pravosudno pitanje i postaje društveno pitanje s mogućim političkim reperkusijama.

d) U provođenju kaznene politike ne mogu se ignorirati ni interesi i prava građana oštećenih krivičnim djelima. Ogromna većina građana od svoje društvene zajednice očekuje da će štititi i braniti njihove slobode, prava i interese na način koji odgovara etičkom kodeksu našeg društva. Veća efikasnost u suzbijanju kriminaliteta (ne kažem efikasnost pod svaku cijenu) postaje sve ozbiljniji problem. Ovaj se problem objektivno i humano razrješava upravo širom primjenom znanstvenih i tehničkih dostignuća.

2. Načela za organizaciju službe vještačenja

U sistemu stalnog i intenzivnog razvijanja procesnih garancija na osnovi sve razvijenijeg samoupravljačkog socijalizma i deetatizacije pojedinih državnih funkcija, uz istovremenu potrebu efikasnije zaštite građana i njihove zajednice, smatram da bi u organizaciji službe kriminalističkih vještačenja trebalo polaziti od slijedećih načela:

a) Službu kriminalističkih vještačenja treba znanstveno organizirati, jer ona i nije drugo nego primjena znanstvenih, tehničkih i stručnih znanja na specifično područje suzbijanja kriminaliteta i socijalno-patoloških pojava. Djelatnost koja se temelji na znanstvenim i stručnim metodama mora biti i sama znanstveno organizirana. Svaki drugi pristup predstavljao bi »contradictio in se«.

b) Kriminalistička vještačenja imaju određene karakteristike koje zahtijevaju da se obavljaju profesionalno. Potreba kriminalističkih vještačenja sve se više pomiče od glavne rasprave prema istrazi. U suvremenom suzbijanju kriminaliteta vršenje kriminalističkih vještačenja predstavlja smišljeni, organizirani i planski rad još u toku pokretanja krivičnog postupka. Kod

nekih krivičnih djela već i njihovo samo postojanje nije moguće utvrditi bez vještačenja; kod drugih krivičnih djela nije moguće bez njih utvrditi učinioca; kod trećih ova vještačenja predstavljaju značajan dokaz u dokaznom postupku na glavnoj raspravi.

Organizacija kriminalističkih vještačenja kao profesionalne službe omogućava: posebno visokoškolsko obrazovanje, potrebnu specijalizaciju, stalno eksperimentiranje s novim metodama ili poboljšanje postojećih metoda, akumulaciju potrebnih specifičnih iskustava, organizaciju sistematskog istraživanja pojedinih pitanja, svestrano ovladavanje kriminalističkim i potrebnim pravnim disciplinama, itd.

c) Razjašnjenje pojedinih krivičnih djela može predstavljati vrlo složen zadatak. Uzmimo na primjer tešku saobraćajnu nesreću s nekoliko usmrćenih. Na mjesto događaja nužno je uputiti vještaka za saobraćajne nesreće i specijalistu sudske medicine. Vještak sudske medicine nakon obavljenih vanjskih pregleda leša, odijela usmrćenih, mjesta događaja, eventualno obavljenih obdukcija i prikupljenih tragova mora naknadno zatražiti pomoć kemičara radi utvrđivanja alkoholne opijenosti, zatim sam ili uz pomoć drugog liječnika izvršiti histološke pretrage. Vještak za saobraćajne nesreće morat će naknadno zatražiti pomoć fizičara da spektrografski ispita mikrotragove boje, stakla ili zemlje. Ako identitet nastradalih nije utvrđen, bit će potrebna pomoć daktiloskopa. I tako dalje. Takve životne situacije nameću pitanje da li je kriminalistička vještačenja ove naravi moguće provesti uz pomoć jednog individualnog vještaka ili je potrebno angažirati p r o f e s i o n a l n i t i m vještaka.

Zahvaljujući suvremenom razvitku tehnike, znanosti i tehnologije, slične dileme u mnogim drugim oblastima su isključene. U krivičnoj proceduri pitanje se u pravilu rješava na stari način, zahvaljujući ostacima formalističkih shvaćanja, artificijelnoj zatvorenosti pred životnim kretanjima i skromnim znanjima u oblasti prirodnih znanosti i tehnike.

d) U suvremenim uvjetima i sama priroda vještačenja se mijenja. Prestaje biti statična, sve je više d i n a m i č n a. Kriminalistički vještak određene specijalnosti ne bi trebao da čeka da mu sud postavi točno određena pitanja (što u fazi istrage nije ni moguće), nego bi se s osloncem na svoja posebna stručna znanja trebao svestrano angažirati u potpunom č i n j e n i č n o m r a s v j e t l j a v a n j u događaja. Pri tome se vještak uvijek bavi stvarnim činjenicama, a nikada ne ocjenjuje njihovo pravno značenje, jer su na to ovlašteni organi utvrđeni ZKP-om, a najčešće sud. Ovakovo angažiranje vještaka bitno bi pridonijelo utvrđivanju istine, a to je osnovni zadatak svake istrage.

e) Služba kriminalističkih vještačenja ima karakter društvene funkcije u j a v n o m i n t e r e s u. Sa stanovišta organizacije državne uprave radi se o organizaciji koja obavlja poslove od interesa za širu društveno-političku zajednicu. Takvo rješenje odgovaralo bi i potrebama suzbijanja kriminaliteta i socijalističkim društvenim odnosima. Ako je utvrđivanje istine u krivičnom, pa i drugim postupcima, društveni postulat, onda je društvena zajednica dužna svakom građaninu bez obzira na njegove f i n a n c i j s k e mogućnosti osigurati optimalni i najsvrsishodniji postupak. Ako vještačenje može doprinijeti utvrđivanju istine, ono ne može biti uvjetovano mogućnostima plaćanja bilo okrivljenika bilo sudskih foruma. Predložena organizacija, službe kriminalističkih vještačenja onemogućava špekulacije s najdragocjenijim ljudskim pravom: njegovom čašću i slobodom. Ona pruža značajne mogućnosti za razvijanje etičkih stavova i shvaćanja vještaka, jer na taj način on služeći istini i čovjeku najbolje služi društvu.

Ovakvo rješenje ne isključuje nego presumira učešće u naknadi troškova u granicama realnih mogućnosti, no plaćanje ne može biti isključivi uvjet za angažiranje vještaka. Ovakvo rješenje omogućava da odnos između ekspertizne ustanove i zainteresiranih građana nema isključivo financijski karakter, nego dobiva atribute društvenog odnosa. Teško je zamisliti situaciju u kojoj individualno angažirani vještak prima nagradu da pronađe (objektivno) dokaze protiv onoga koji ga plaća.

f) Izložene okolnosti upućuju da društveni interesi i znanstvene determinancije pretpostavljaju organizaciju kriminalističkih vještačenja u p o s e b n i m z a v o d i m a. To je društvena služba koja obavlja poslove od interesa za društveno-političku zajednicu (vidi član 41 i sl. Zakona o upravi SRH). Ovi zavodi treba da budu funkcionalno n e z a v i s n i i s a m o s t a l n i i da djeluju u općem interesu.

Takvo rješenje ne isključuje nego pretpostavlja organiziranu i sustavnu suradnju s resorima unutrašnjih poslova i pravosudne uprave, sa sudovima, javnim tužilaštvom i odvjetničkom komorom.

3. Školovanje i specijalizacija kriminalističkih vještaka

U oblasti kriminalističkih vještačenja, na koja se ovdje ograničavamo, kadrovi predstavljaju jedno od centralnih pitanja. Ukazat ću na neke osnovne aspekte tog pitanja.

a) Nijedna visokoškolska ustanova ne školuje kadrove za kriminalističke eksperte (izuzetak su sudsko-medicinski vještaci koji specijaliziraju na zavodima za sudsku medicinu). Završeno fakultetsko školovanje predstavlja tek temelj na kojemu treba graditi specijalizaciju. S obzirom na različite vrste vještačenja potrebno je da kriminalistički vještaci dobiju osnovno školovanje na različitim fakultetima (prirodoslovno-matematičkom: smjer kemije i fizike; tehnološkom; strojarskom, farmaceutsko-biokemijskom, saobraćajnom fakultetu, pravnom fakultetu; visokoj vojnoj tehničkoj školi). Na ovo osnovno školovanje nadovezuje se dopunsko koje obuhvaća — zavisno od završenog fakulteta — osnove krivičnog prava i krivičnog postupka, svestrano poznavanje kriminalistike, ili osnovna znanja iz fizike, kemije, matematike ... Specijalističko školovanje obhvaća usvajanje posebnih metoda u ispitivanju materijala koji se najčešće javlja u mikrokoličinama i u čijoj se obradi koriste posebno prilagođeni aparati i metode. Kod nas za takvo specijalističko školovanje nema ni posebnih programa ni ustanova u kojima bi se moglo provoditi. Upućivanje na specijalizaciju (uz praktičan rad) u inozemstvo jako je otežano (nepoznavanje odgovarajućeg stranog jezika, nedostatak deviza). Ove teškoće još više zaoštrava način financiranja uprave, pravosuđa i znanstvenih ustanova. Mladi fakultetski obrazovani kadrovi prirodno teže da iz materijalnih razloga što je moguće više skrate pripravnički staž (nerijetko se zahtjev za polaganje stručnog ispita javlja već nakon 6 mjeseci kod vještaka u upravi, a pripravnički staž sudaca traje oko 2 godine). Kako u toku kratkog pripravničkog staža gotovo redovno još nisu osposobljeni za samostalno vršenje vještačenja, a moraju biti raspoređeni na određeno radno mjesto i u vezi s rasporedom preuzeti određeni broj zadataka iz programa rada, to se postojeća situacija još više komplicira.

b) Broj sistematiziranih radnih mjesta za visokokvalificirane radnike za poslove kriminalističkih ekspertiza krajnje je nedovoljan a često se iz raznih

razloga sistematizirana radna mjesta ne popunjavaju godinama. Opseg posla kao kriterij za utvrđivanje broja radnih mjesta najčešće se ignorira. To ima kao posljedicu (na primjer u SR Hrvatskoj) da se pravilnoj orijentaciji sudova za širom primjenom realnih dokaza ne udovoljava jer se zahtjevi zbog deficitarnosti i opterećenosti postojećih kadrova moraju odbiti. U takvim prilikama nije moguće zadovoljiti ni kriminalističkom zahtjevu operativne spremnosti, pa pomoć izostaje i u složenim slučajevima koji se zbog toga vuku neopravdano dugo, a nerijetko i propadaju. Da situacija na izvjestan način bude apsurdnija, radi se o desetak visokokvalificiranih radnika uz čiju pomoć bi se trajno i u cijelom opsegu riješilo pitanje kriminalističkih vještačenja. Dalja posljedica deficitarnosti kadrova vještaka jest ta da za neophodan istraživački rad na unapređivanju metoda praktično ne ostaje vremena.

c) Postojeći sustav nagrađivanja ne odgovara specifičnostima ekspertizne ustanove, jer je građen i preuzet iz uprave. Objektivno utvrđeni porast izvršenih zadataka u pravilu nema utjecaja na dohodak. Novacije i unapređivanje metoda ničim nisu stimulirane. Nema ozbiljnijih financijskih stimulacija za individualno stručno usavršavanje, itd. Ovakva situacija vodi intenzivnoj fluktuaciji kadrova, otežava izbor najkvalitetnijih stručnjaka i stimulira dopunski rad. Analiza kretanja ovih kadrova u svim republikama i pokrajinama potvrdit će ove opservacije.

4. Obavezni stručni ispiti za priznanje zvanja kriminalističkog vještaka

Vještak je osoba koja u određenoj oblasti znanosti, tehnike i umjetnosti raspolaže s posebnim znanjima na najvišem nivou koja joj omogućavaju da razjasni pojedina činjenična pitanja važna za krivični postupak. Znanje na najvišem nivou je prema tome »conditio sine qua non« u pojmu vještaka.

Liječnik, da bi stekao atribut specijalista, mora završiti 2—3 godine specijalizacije i nakon toga polagati poseban ispit. I nakon završene specijalizacije treba da prođe određeno vrijeme na radu u praksi pa da bi se takav specijalista smatrao istaknutim stručnjakom (dakle vještakom) u svojoj oblasti. U dokaz svoje stručnosti on ima diplomu medicinskog fakulteta, jednogodišnji praktični staž, državni ispit, kraću praksu, pa ponovo 2—3 godine specijalizacije i specijalistički ispit.

Kod kriminalističkih vještaka obično se radi o diplomi određenog fakulteta, kraćem pripravničkom stažu — u posljednje vrijeme ne dužem od godinu dana — i stručnom ispitu propisanom za upravu, s prilagođenim posebnim dijelom. Nijedan od ovih dokumenata ne pruža dokaz o njegovoj sposobnosti da može vršiti vještačenja u određenoj oblasti. Potrebna znanja za vještačenje u pravilu su stečena u praksi i na praktičnom radu. Ta znanja nisu ničim formalno verificirana. Tako je to u optimalnom slučaju. Kod vještaka izvan ustanova je još mnogo nepovoljnija. Praksa se stječe bez dovoljno inozemne literature, bez laboratorijske opreme, bez sustavne pomoći koja je moguća u ustanovama.

Ne želim reći da u redovima naših kriminalističkih vještaka nema vrsnih stručnjaka koji odgovaraju postavljenim standardima. Na njima leži golem posao i velika odgovornost. Oni su postigli značajne pozitivne rezultate. Ipak, postojeći sustav regrutiranja novih kadrova za obavljanje ovih poslova je više improvizacija nego sustav.

Svaki kriminalistički vještak (bilo u posebnim ustanovama bilo individualni sudski vještak) prije nego dobije status vještaka trebalo bi da polaže poseban praktični i teoretski ispit pred posebnom stručnom komisijom. Ove komisije mogle bi biti republičke ili savezna. Za svaku oblast kriminalističkih vještačenja formirala bi se posebna komisija. Ispitima bi obavezno prethodio staž u ekspertiznim ili fakultetskim ustanovama, u unaprijed utvrđenom trajanju, ne manjeg od godine dana i prema unaprijed utvrđenom pismenom programu. Težište ispita bilo bi na praktičnom rješavanju konkretnih složenih slučajeva. O uspješno položenom ispitu izdavao bi se poseban atest bez kojega (nakon određenog prelaznog roka) ni jedan stručnjak ne bi mogao profesionalno vršiti kriminalistička vještačenja. Sva ova pitanja trebalo bi fiksirati u posebnom normativnom aktu.

Takvo rješenje bitno bi doprinijelo uklanjanju ozbiljnih propusta u oblasti kriminalističkih vještačenja i ovaj realni dokaz učinilo znanstvenim dokazom.

5. Za sistematsko unapređivanje metoda kriminalističkih vještačenja

Za realizaciju zahtjeva za sustavno unapređivanje metoda kriminalističkih vještačenja bitne su tri okolnosti. Prvo, dinamičan razvitak prirodnih znanosti i tehnike gotovo svakodnevno otvara nove mogućnosti u egzaktnijem ispitivanju pojava i činjenica; drugo, nove znanstvene i tehničke metode ne mogu se neposredno primjenjivati na specifično područje kriminalističkih vještačenja, njih je potrebno prilagoditi; nerijetko za prilagođenu primjenu novih metoda potrebno je posebno konstruirati potrebne aparate i instrumente; treće, potreba efikasnijeg, objektivnijeg i humanijeg načina suzbijanja kriminaliteta u suvremenim uvjetima neminovno nas upućuje na šire korištenje novih metoda.

Stupanj uvođenja novih znanstvenih metoda na svojevrstan način odražava stupanj suvremenosti suzbijanja kriminaliteta.

Nezainteresirani odnos pravosuđa za ovo pitanje bio bi analogan pojavi da na primjer čeličane ne vode računa o novim metodama i novoj tehnologiji u proizvodnji čelika.

Nisu više dovoljne improvizacije i napori entuzijasta. Potreban je organizirani i sustavni rad na uvođenju novih metoda i usavršavanju postojećih. Uz ostale uvjete to će biti moguće samo u slučaju ako se ovakva aktivnost planira kao radni zadatak određenih ustanova. Osim toga o novousvojenim metodama treba informirati one radnike pravosuđa i javne sigurnosti koji su njihovi potencijalni korisnici. Takva informacija trebala bi sadržavati i praktične upute za njihovu primjenu i iskorištavanje.

6. O učešću vještaka na glavnoj raspravi

Dosljedno načelu usmenosti i neposrednosti vještaci bi trebali da učestvuju na glavnoj raspravi, osobito kada će se na njihovu nalazu i mišljenju zasnivati sudska odluka. Ovaj osnovani zahtjev dolazi u koliziju s postojećom praksom, realnim mogućnostima i izmijenjenim metodama rada kriminalističkih vještaka. U praksi se vještaci na glavnu raspravu pozivaju izuzetno. Stranke u postupku i sud izbjegavaju troškove koji su vezani za pozivanje vještaka. Uslijed deficitarnosti vještaka (osobito onih u ustanovama) njihov dolazak na glavnu raspravu bitno sužava njihovu mogućnost preuzimanja novih predmeta vještačenja koje često nitko drugi ne može preuzeti. Istovremeno znatan broj mišljenja vještaka počiva na nalazima dobivenim preciznim instrumen-

tima opremljenim automatskim uređajima (pisačima) za bilježenje nalaza. S druge strane, nesumnjivo je da bi učešće vještaka u kontradiktornom postupku na glavnoj raspravi pozitivno utjecalo i na kvalitet vještačenja.

Na smanjenje potrebe pozivanja vještaka na glavnu raspravu moglo bi se utjecati:

— kvalitetnijom, jasnijom i dokumentiranijom obradom vještačkog nalaza i mišljenja,

— pažljivim i detaljnijim studiranjem nalaza i mišljenja,

— dopunskim kontaktima s vještakom i njegovim objašnjenjima.

U razmatranjima adekvatnije organizacije kriminalističkih vještačenja valja imati na umu i potrebu učešća vještaka na glavnoj raspravi.

7. Odvjetnici i služba kriminalističkih vještačenja Za sada ne postoje nikakve realne mogućnosti da odvjetnici u toku istrage, na glavnoj raspravi ili u stadiju ulaganja redovnih i izvanrednih pravnih lijekova angažiraju postojeće posebne službe za kriminalistička vještačenja.

Da li takva situacija služi objektivnom i istinitom utvrđivanju činjenica? Mora se odgovoriti negativno, iako za drugačije rješenje u sadašnjim uvjetima postoje ozbiljne poteškoće: sadašnji pravni status ovih službi, nedovoljan broj vještaka u tim ustanovama, procesni položaj i zadaci unutrašnjih poslova (pri kojima se nalaze posebne ustanove za kriminalistička vještačenja) i odvjetništva, odnosi između suda kao svojevrsnog državnog organa i branitelja kao stranke, itd.

Poseban problem predstavlja realizacija zahtjeva za ponavljanje postupka iz razloga navedenih u članu 372 stav 1 točka 4 ZKP (iznošenje novih činjenica ili podnošenje novih dokaza), a po zahtjevu branitelja, kada se nove činjenice ili novi dokazi mogu pribaviti samo vještačenjem.

Svako olako razrješavanje ovih pitanja nije prihvatljivo, ali nije prihvatljiva ni situacija koja otežava da se objektivno, istinito i sredstvima koja pruža suvremena znanost utvrde činjenice bitne za krivični postupak.

Ovo pitanje zaslužuje da mu se posveti posebna pažnja.

* * *

Postojeći propisi o kriminalističkim vještačenjima u ZKP-u trpe ozbiljnu kritiku. Oni pretežno potječu iz vremena u kojemu mnoge suvremene znanstvene i tehničke metode ispitivanja nisu bile ni poznate. U sustavu dokaza snagom inercije još uvijek dominiraju personalni dokazi i tamo gdje bi mogli biti zamijenjeni realnim dokazima. Između odredaba ZKP-a i nekih drugih zakona (na primjer Zakona o unutrašnjim poslovima, Zakona o sigurnosti saobraćaja na javnim putevima) postoje neusklađenosti, pa i kontradikcije. Zakonska reguliranja nisu uvijek u skladu s kriminalističkim načelima. Problem organizacije vještačenja, posebno kriminalističkih, nije kompleksno riješen.

Zbog toga se zalažem za reviziju postojećih odredaba ZKP-a o vještačenjima kao bitnom uvjetu za uspješnije pravosuđe, a u skladu s potrebama našeg društva i građana.

50. ISPITIVANJE SVJEDOKA

1. Osnovni pojmovi U većini krivičnih postupaka saslušavanje svjedoka predstavlja najbrojniju i najčešću istražnu radnju. To objašnjava i veliki interes većine kriminalista za teoretska i praktična pitanja saslušavanja svjedoka u dokaznom postupku.

Poznati njemački kriminalist *Meixner* s kriminalističkog gledišta daje ovakovu definiciju:

»Svjedoci su osobe za koje se pretpostavlja da nisu zainteresirane u istrazi konkretnog krivičnog djela, ili koje su zainteresirane, a ipak su u stanju da prioće svoja važna i stvarna zapažanja o događajima, o popratnim okolnostima, odnosno o životnim uvjetima i ličnosti učinioca kao i drugih za istragu važnih osoba«.

S krivično-pravnog gledišta iskaz svjedoka može se ovako pojmovno odrediti: iskaz svjedoka je izjava osobe različite od okrivljenika, dana organu koji vodi krivićni postupak u toku krivičnog postupka o čulnom opažanju neke činjenice iz prošlosti, koja ima značenje za konkretni predmet krivičnog postupanja, a u cilju dokazivanja te činjenice.

Iz analize pojma iskaza svjedoka proizlazi:

— svjedok je osoba različita od okrivljenoga, on nije subjekt nego učesnik u krivičnom postupku;

— izjave svjedoka koje nisu dane procesnim organima (ispitivanje rukovodioca ustanove, saslušavanje u disciplinskom postupku, ispitivanja radnika unutrašnjih poslova) i u propisanoj formi nisu u dokaznom smislu svjedočki iskazi;

— iskaz svjedoka uvijek se odnosi na čulna zapažanja neke činjenice iz prošlosti — što u pravilu isključuje mišljenja i sudove o događaju o kojemu svjedoči;

— činjenice o kojima svjedok iskazuje odnose se na prošle događaje, jer o sadašnjim događajima sud treba da stekne neposrednu spoznaju.

Naš Zakonik o krivičnom postupku svjedokom smatra osobu koja vjerojatno može dati obavještenja o:

— krivičnom djelu,

— učiniocu krivičnog djela,

— drugim važnim okolnostima (član 210).

O d o k a z n o j v r i j e d n o s t i iskaza svjedoka postoje tri raširena gledišta:

a) Iskazi svjedoka su o s n o v n i dokazni materijal. Najistaknutiji predstavnici ovog gledišta su sovjetski procesualisti i kriminalisti *I. S. Strogovič, B. M. Šaver, A. I. Vinberg* i *J. Višinski.* Evo njihovih gledišta:

> »Iskazi svjedoka su osnovni dokazni materijal u pretežnoj većini krivičnih stvari . . . U sovjetskom krivičnom postupku ne može biti riječi ni o kakvom načelnom stavu općeg nepovjerenja prema iskazima svjedoka. Iskazi svjedoka su osnovni dokazni materijal kojim operiraju naši sudovi, i premda naučne metode prikupljanja i provjeravanja dokaza dobivaju sve veću i veću primjenu i sudsko-istražnoj praksi, ne može se govoriti ne samo o odbacivanju iskaza

svjedoka, nego čak ni o sužavanju, smanjenju njegove uloge i značenja...

Cio problem se sastoji u tome da se, zadržavajući iskaze svjedoka kao dokaz primarne važnosti, razrade kriteriji njihove stroge i kritičke ocjene, jer i kada se prizna značenje iskaza svjedoka, prema njima se mora u svim prilikama imati najstroži kritički odnos« *(I. S. Strogovič)*.

»U kapitalističkim državama, gdje se veći dio naroda neprijateljski drži prema organima vlasti, veoma su rasprostranjene teorije velikog nepovjerenja prema iskazima svjedoka. Autori ovih teorija pokušavaju da ih obrazlože pozivajući se naročito na svojstva čovječje psihe zbog kojih, po pravilu, ljudi nisu u stanju da potpuno točno reproduciraju događaje i činjenice koje su ranije promatrali« *(I. S. Strogovič)*.

»Prirodno je da u sovjetskoj kriminalistici ne može biti ni takva nepovjerenja prema iskazima svjedoka« *(Šaver-Vinberg)*.

Ovom gledištu mogli bismo suprotstaviti ove okolnosti: činjenice koje je utvrdila eksperimentalna psihologija u odnosu na slabosti iskaza svjedoka nisu klasne ni društvene kategorije — one su ili istinite ili neistinite. Karakter društvenih odnosa neke države može doći do izražaja pri ocjeni iskaza nekog svjedoka samo u većoj ili manjoj zainteresiranosti, u većem ili manjem insistiranju na određenoj odluci u određenom krivičnom djelu.

b) Iskaz svjedoka je n a j n e p o u z d a n i j i dokaz. Ovo dijametralno suprotno stanovište od prethodnog zastupaju mnogobrojni kriminalisti u SAD *(Marschall Houts, V. A. Leonard, R. M. Perkins)*. Tako, na primjer, *M. Houts* smatra:

> »Svjedočanstvo svjedoka očevica je najnepouzdaniji dokaz i uzrokuje više krivih odluka nego ijedna druga metoda dokazivanja«.

Američki kriminalisti pozivaju se na rezultate eksperimentalne psihologije, kao i niz organiziranih i seriozno provedenih pokusa koji u osnovi potvrđuju nepouzdanost zapažanja i reproduciranja. Eksperimenat profesora *S. Gardnera* na pravnom fakultetu sveučilišta u Kaliforniji u kojemu su učestvovali studenti prava, javni tužioci i jedan sudac vrhovnog suda (34 osobe) ima prednost što je stručno vođen, s obrazovanim osobama koje izučavaju ili su izučile krivični postupak, dakle s osobama čija bi zapažanja trebala dati natprosječni uspjeh. Evo sadržaja i rezultata ovog eksperimenta. Za vrijeme predavanja u predavaonicu je ušla jedna žena, prišla katedri i fingirala napad na profesora *Gardnera*, koji ju je izveo iz predavaonice dok je ona vikala: »Ja ću te već«. Saslušavanja neposredno nakon događaja sva 34 slušača o osobnom opisu napadača pokazala su ove rezultate: stvarnu visinu pogodila su samo dvojica; starost samo četiri (raspon godina u izjavama bio je 20 godina); za kosu 9 je izjavilo da ne zna, 6 je dalo sasvim pogrešne podatke a pravilno je opisalo kosu 19; opći izgled lica — 13 je uskratilo izjavu, a ostali su dali pogrešan opis; oči nije moglo opisati tridesetorica, trojica su dali netočne podatke, a samo jedan je pogodio boju očiju; šešir uopće nije vidjelo 9, približno ga je opisalo 10, a 15 je dalo krivi opis, haljinu nije mogao točno da opiše nijedan slušač; za cipele (u stvarnosti se radilo o dvije različite cipele) 25 nije moglo dati nikakav opis, a ostali su dali i pogrešan opis; rukavice nije uopće vidjelo 18, trojica su dala točan opis a 13 netočan opis; torbicu 18 uopće nije vidjelo, dvojica su dala točan a 14 netočan odgovor; oružje (bio je to otvarač za pivo) 14 nije vidjelo, 13 je vidjelo pokret šakom, sedam je dalo pogrešan odgovor; stvarnu boju glasa nije mogao odrediti nijedan slušač.

Događaj je trajao 17 sekundi, a izjave prisutnih su se kretale u rasponu 5 do 120 sekundi.

Na pitanje slušačima da li bi mogli identificirati ovu osobu kada bi je ponovo vidjeli, 31 je odgovorio negativno, jedan pozitivno, a dva su se kolebala.

Nakon 6 tjedana izvršen je pokus prepoznavanja između 6 drugih žena, bitno različitih od stvarne osobe. Od 34 slušača samo su trojica uspjela identificirati pravu osobu. Među tom trojicom samo je jedan bio potpuno siguran.

Slični pokusi vršeni su u nizu zemalja, pa i kod nas, te su dali približno iste rezultate, bilo da se radilo o slušačima resornih škola bilo o građanima.

Ovi eksperimenti učvrstili su izvjesno nepovjerenje u iskaz svjedoka.

I ovo gledište kao ekstremno nije moguće prihvatiti. Potpuno eliminiranje iskaza svjedoka kao dokaza nije moguće, jer se kod nekih krivičnih djela iskaz svjedoka javlja kao jedini dokaz. Znanstveni rezultati eksperimentalne psihologije ne mogu se negirati, ali se mogu na osnovi stečenih spoznaja graditi kriteriji za ocjenu dokazne vrijednosti iskaza svjedoka.

c) R e a l i s t i č k o gledište odbija ekstremna gledišta jer smatra da se iskazu svjedoka ne može pripisati veća vrijednost nego drugim dokazima, niti prihvaća stanovište da ga treba »a priori« odbaciti. Ovo stanovište posebno zastupaju *F. Gorphe* i *P. Plaut*.

> »Znanost je nepovratno osudila grub (sirovi) iskaz kao pouzdano dokazno sredstvo; on nema vrijednost sam po sebi, jer može da sadrži isto tako pogrešku kao i istinu. Samo mu dobra kritika može dodati dokaznu vrijednost, čisteći ga od svih loših elemenata. Iskaze svjedoka treba podvrći metodičnoj psiho-sudskoj kritici i iz njih izvući maksimum istine i minimum zabluda« *(F. Gorphe)*.

Realističko gledište ima veliki broj pobornika.

Naš Zakonik o krivičnom postupku je svojim odredbama o svjedocima najbliži realističkom gledištu. To gledište dolazi do izražaja u općim načelima krivičnog postupka, osnovnim načelima dokaznog postupka a i u samim odredbama o ispitivanju svjedoka.

2. Procesne odredbe

Propisi o svjedocima i njihovu saslušavanju nalaze se u članovima 210—221 ZKP-a. Zakonik najprije proklamira opću dužnost svjedočenja bez obzira na državljanstvo, dob, položaj, funkciju i inteligenciju. Zdravstveno stanje ima samo relativan utjecaj na obavezu svjedočenja. Od ovog općeg pravila Zakonik predviđa tri izuzetka:

a) Osobe koje se ne mogu saslušavati kao svjedoci (član 211). To su one osobe koje bi svojim iskazom, prvo, povrijedile službenu ili vojnu tajnu ukoliko od nadležnog organa nisu oslobođene dužnosti čuvanja tajne; drugo, branitelj okrivljenoga, o onome što mu je okrivljeni kao svojem branitelju povjerio. Ova druga zabrana je apsolutna, jer se želi u potpunosti očuvati slobodu obrane.

b) Oslobađaju se od dužnosti svjedočenja (član 212 ZKP);
— bračni drug okrivljenoga;
— srodnici okrivljenoga po krvi u pravnoj liniji, srodnici u pobočnoj liniji do zaključno trećeg stupnja, kao i srodnici po tazbini do zaključno drugog stupnja;
— usvojenik ili usvojilac okrivljenoga;
— vjerski ispovjednik o onome što mu je okrivljeni ispovijedio.

Po Zakoniku oslobođeni od dužnosti svjedočenja mogu se te blagodati odreći. Za takvo pravovaljano odricanje potrebno je da budu ispunjeni određeni uvjeti:
— da je svjedok izričito upozoren da ne mora svjedočiti,
— da se svoga prava izričito odrekao,
— da je upozorenje i odricanje na pravo da ne svjedoči posebno uneseno u zapisnik.

Svaka povreda ovih uvjeta ima za posljedicu da se u daljem krivičnom postupku na izjavama takvog svjedoka ne može zasnivati sudska odluka. Nasuprot tome, ako su ispunjeni zakonski uvjeti koji reguliraju uvjete odricanja do oslobođenja dužnosti svjedočenja — takav se iskaz bitno ne razlikuje od iskaza drugih svjedoka i njegova se vjerodostojnost cijeni po općim pravilima o ocjeni dokaza.

c) Oslobođeni su dužnosti odgovaranja na pojedina pitanja oni svjedoci koji bi odgovorom na ta pitanja vjerojatno:
— izložili sebe ili svog bliskog srodnika teškoj sramoti,
— znatnoj materijalnoj šteti,
— krivičnom gonjenju (član 213).

Dužnosti su svjedoka:
— da se odazove pozivu na svjedočenje:
(»Svaka osoba koja se kao svjedok poziva dužna je da se odazove pozivu ...« — čl. 210 stav 3. — Sankcije ove odredbe: »Ako svjedok koji je uredno pozvan ne dođe, a izostanak ne opravda ili se bez odobrenja ili opravdanog razloga udalji s mjesta gdje treba da bude saslušan, može se narediti da se prisilno dovede i da snosi troškove dovođenja, a može se i kazniti novčano do 200 dinara. Osim toga svjedoku se može naložiti da naknadi troškove prouzrokovane njegovim nedolaskom« — član 221 stav 1).
— da dade iskaz:
(»Svaka osoba koja se kao svjedok poziva dužna je... da svjedoči ako ovim Zakonikom nije drugačije određeno« — član 210, stav 3. Sankcije ove odredbe: »Ako svjedok dođe, pa pošto je upozoren na posljedice, neće bez zakonskog razloga da svjedoči, može se kazniti novčano do 200 dinara, a ako i poslije toga odbije da svjedoči može se zatvoriti. Zatvor traje dok svjedok ne pristane da svjedoči ili dok njegovo saslušanje postane nepotrebno ili dok krivični postupak ne završi ali najduže mjesec dana« — član 221. stav 2.).
— da govori istinu i ništa ne prešuti:
(»Svjedok će se prethodno opomenuti da je dužan govoriti istinu i da ne smije ništa prešutjeti, a zatim će se upozoriti na posljedice lažnog iskaza« — član 215. stav 2.

»Predsjednik vijeća opomenut će svjedoke na dužnost da iznesu sudu sve što im je o predmetu poznato i upozoriti ih na posljedice lažnog svjedočenja« — član 287, stav 1. — Sankcija: »Za lažni iskaz dan u krivičnom postupku može se izreći kazna zatvora najmanje tri mjeseca ili strogi zatvor do 5 godina« — član 283. KZ).
— da položi zakletvu:
(»Od svjedoka se može zahtijevati da položi zakletvu. Prije glavne rasprave svjedok može položiti zakletvu samo pred sudom, i to ako postoji bojazan da zbog bolesti ili drugih razloga neće moći doći na glavnu raspravu. Razlog zbog kojega je položena zakletva navest će se u zapisniku. Zakletva se polaže na način određen u članu 298. ovog zakonika« — član 219.
Ne smiju se zaklinjati osobe: prvo, koje nisu punoljetne u času saslušavanja; drugo, za koje je dokazano ili za koje postoji osnovana sumnja da su izvršile ili su učestvovale u krivičnom djelu zbog kojeg se saslušavaju« — član 220.).
— da bude suočen:
(»Svjedoci se mogu suočiti ako se njihovi izkazi ne slažu u pogledu važnih činjenica« — član 216.).
— da izvrše prepoznavanje osoba i stvari:
(»Ako je potrebno utvrditi da li svjedok poznaje osobu ili predmete, tražit će se od njega prvo da ih opiše i da navede znakove po kojima se razlikuju pa će mu se tek poslije pokazati radi prepoznavanja, i to zajedno sa drugim njemu nepoznatim osobama, odnosno ako je moguće s predmetima iste vrste« — član 217.).

U pogledu postupanja sa svjedocima Zakonik određuje da se saslušavanje vrši usmeno; da se svaki svjedok saslušava odvojeno od drugih svjedoka; da se prije započetog saslušavanja ima upozoriti na njegove dužnosti, a posebno da je dužan iskazivati potpunu istinu; da se saslušavanje provodi u vidu nevezanog izlaganja, a da se pitanja postavljaju u cilju provjeravanja, dopune i razjašnjenja iskaza.

Prava sjvedoka:
— na naknadu troškova prijevoza i boravka u mjestu izvan svog stalnog boravišta,
— na naknadu za izgubljenu zaradu,
— da bude saslušan u svojemu stanu, ako zbog bolesti, starosti ili teških tjelesnih mana ne može napuštati svoj stan (član 214. stav 2.).

Zakonik o krivičnom postupku predviđa poseban tip svjedoka koje bismo mogli nazvati zakonskim svjedocima. To su svjedoci koji prisustvuju određenim procesnim radnjama. Zakonik predviđa učešće ovih svjedoka kod pretrage stana i osoba (član 193. stav 3.) i kod otvaranja zadržanih poštanskih pošiljki (član 199. stav 3.). Ovi zakonski svjedoci potpisuju zapisnik koji se sastavlja o istražnim radnjama kojima su prisustvovali (član 80. stav 3.).

4. O nekim kategorijama i tipovima svjedoka

U praksi postoji tendencija da se na osnovi raznih kriterija izvrši klasificiranje svjedoka. Kao posebne kategorije svjedoka obično se tretiraju:

a) S obzirom na činjenicu **t k o p r e d l a ž e** svjedoka i da li svjedok potvrđuje ili opovrgava optužbu, dijele se svjedoci na svjedoke optužbe i svjedoke obrane. Ova podjela je formalna i nema posebne vrijednosti.

b) S obzirom na **n a č i n** na koji su svjedoci došli do saznanja o događaju ili drugim činjenicama, dijele se na svjedoke očevice i svjedoke po čuvenju. Ova podjela s taktičkog gledišta ima vrijednost jer se u postupku uvijek teži da se znanje crpi s izvora, a ne posrednim putem, na kojem putu izvorna znanja mogu biti izmijenjena, dopunjena pa i iskrivljena. Otuda taktičko pravilo da treba pronaći svjedoke koji imaju neposredna znanja — dakle svjedoke očevice. Valja međutim naglasiti da i svjedoci po čuvenju pod određenim uvjetima i u određenim okolnostima mogu biti korisni za potpunije razjašnjavanje slučaja.

c) S obzirom na **o d n o s p r e m a o k r i v l j e n i k u** razlikuju se zainteresirani i nezainteresirani svjedoci. Iako ova podjela nema neko načelno značenje, ispitivanje odnosa svjedoka prema okrivljeniku i oštećenom bitno je značajna za ocjenu vjerodostojnosti danog iskaza.

d) Prema **k a r a k t e r n i m** svojstvima dr. *Paul Plaut* podijelio je svjedoke na klasične, naobražene i nenaobražene, oprezne svjedoke i bojažljive svjedoke. Ova podjela temelji se na kriteriju vladanja svjedoka prilikom davanja iskaza, s obzirom na njegova osobna svojstva.

e) S obzirom na **z v a n j e** kao relevantne kategorije utvrđuju se: svjedok učitelj, svjedok policijski službenik, svjedok sudac ili odvjetnik, svjedok svećenik, itd. Ova podjela nalazi svoje opravdanje u činjenici da zvanje ima utjecaja na iskaz svjedoka. I ovu podjelu je izvršio dr. *P. Plaut.*

f) S obzirom na **s p e c i f i č n o s t o d n o s a** između okrivljenoga i svjedoka kao posebne kategorije ističu se: svjedok pretpostavljeni, svjedok potčinjeni, svjedok drug ili kolega, svjedok politički, religiozni ili ekonomski istomišljenik ili protivnik, svjedok rođak (ako nje prihvatio blagodat oslobođenja od svjedočenja). Autor ove podjele, dr. *Plaut (»Der Zeuge und seine Aussage in Strafprozess«)*, utvrđuje detaljnije karakteristike za svaku od ovih kategorija.

Sve ove podjele imaju ograničenu teoretsku i znanstvenu vrijednost, jer se ovi »tipovi« ne javljaju u čistom obliku, niti je jedan iskaz isključivo zavisan od određenog tipa, nego od čitavog niza okolnosti, pa je nužno svjedokov iskaz promatrati s gledišta svih tih okolnosti. Autori ovih i sličnih podjela svjedoka na kategorije i tipove i sami su svjesni neodrživosti ovakvih podjela s bilo kojeg drugog osim taktičkog gledišta. Praksa doista ukazuje na manje-više specifičan način reagiranja svjedoka u vezi s njegovim karakternim osobinama, i u vezi sa zanimanjem, a posebno u vezi s odnosom koji postoji između svjedoka i okrivljenoga. Opisivanje ovih posebnosti ima tu vrijednost što upozorava na sve one okolnosti koje mogu imati značenje za procjenu iskaza svjedoka. Na primjer, znanje da su pravnici gotovo redovno pretjerano oprezni svjedoci, a politički protivnici okrivljenika da mogu biti i opasni svjedoci, ima svoju praktičnu vrijednost. U osjetljivoj materiji iskaza svjedoka treba odbaciti sve krute i unaprijed pripremljene šeme, ali nasuprot tome svaka pojedinačna spoznaja može biti od koristi.

4. Okolnosti od kojih zavisi iskaz

Različita shvaćanja o vrijednosti iskaza svjedoka kao dokaza temelje se na proučavanju mnogobrojnih i raznovrsnih okolnosti i činjenica koje imaju utjecaja na iskaz svjedoka, na njegovu veću ili manju vjerodostojnost. No, ne radi se samo o općem stavu prema iskazu svjedoka kao dokazu. Mnogobrojnost saslušavanja svjedoka je činjenica s kojom se mora računati. Samim tim postavlja se praktični zadatak: kako u svakom konkretnom slučaju ocijeniti dokaznu vrijednost pojedinog iskaza? To pitanje nije bitno samo za donošenje osude, ono je isto toliko važno i za istragu i postupak koji prethodi pokretanju krivičnog postupka. Da bi istražitelj dobio odgovor na to konkretno pitanje, s kojim će se u praksi nebrojeno puta sresti, treba da zna od kojih okolnosti zavisi iskaz i koje okolnosti i činjenice valja uzeti u obzir pri ocjeni vrijednosti iskaza. Mjesto da se upustimo u opsežna razlaganja poslužit ćemo se šemom *Françoisa Gorphea* iz *»La critique de temoignage* (Kritika iskaza) koja nas vrlo uspješno i reljefno podsjeća na sve one bitne elemente koji utječu na formiranje i reprodukciju iskaza svjedoka:

A) Kakva je vrijednost svjedoka ili njegova sposobnost da dade dobar iskaz?

1. S moralnog gledišta: poštenje i iskrenost.
2. S intelektualnog gledišta:

— kod djece: godine starosti i spol; sklonosti; ima li razloga da laže; da li je podlegao sugestijama;

— kod odraslih: spol i socijalna pripadnost, moć razlikovanja, psihičke osobine;

— kod starih: da li su očuvana čula i pamćenje; da li je podlegao sugestijama.

3. S emocionalnog gledišta: zainteresiranost za spor, strast, simpatija ili antipatija prema strankama, zainteresiranost uvjetovana općim životnim stavom.

4. S psihičkog gledišta: da li je normalan ili duševno poremećen; ako je duševno poremećen, u kojem obliku i intenzitetu.

B) Svojstva predmeta koja uvjetuju dobar iskaz

1. Predmet je opažen nižim čulima.
2. Predmet čula sluha traži više ili manje tumačenje (zvuci, riječi).
3. Predmet čula vida je zavisan od kategorije predmeta i njegovih osobina.
4. Pod kojim je uvjetima izvršeno prepoznavanje predmeta.
5. Ocjena predmeta ili događaja, subjektivnost ocjene, ispitivanja sposobnosti ocjene.

C) Uvjeti stvaranja iskaza

1. Opažanje:

— objektivno
  - — vrijeme promatranja,
  - — perspektiva iz koje je promatramo,
  - — osvjetljenje pod kojim je promatramo.

— subjektivno:
  - — pažnja,
  - — uzbuđenje,
  - — cerebralna (mozgovna) cjelovitost (pijanstvo, rane).

2. Pamćenje:
— vrijeme i starješinstvo osjećanja,
— primljene sugestije (od drugih svjedoka, od sredine — okoline, iz novinstva).

3. Reproduciranje:
— duševno stanje svjedoka i njegova sloboda da govori,
— više ili manje ozbiljan karakter zakletve,
— sigurnost iskazivanja,
— da li je iskaz dan spontano ili na pitanja i koja pitanja,
— gdje je dan iskaz (na mjestu događaja ili drugdje).

Ova šema najbolje ukazuje na svu složenost ocjene iskaza svjedoka. Nije dovoljno, kako se često pojednostavnjuje stvar, utvrditi pod kakvim subjektivnim i objektivnim okolnostima je vršeno opažanje, kako je teklo i sve što je utjecalo na pamćenje opaženoga i konačno pod kojim je uvjetima vršeno reproduciranje (iskazivanje) zapaženoga — nego bitno značenje imaju i psihofizička svojstva i osobine svjedoka, nezavisno od predmeta opažanja, kao i posebna svojstva i osobine predmeta koji je opažan.

U praksi istražitelj pri saslušavanju svjedoka i ocjeni vrijednosti iskaza kao dokaza treba da obavi tri zadatka: da ispita psihofizičke osobnosti i okolnosti samog svjedoka; da utvrdi posebne okolnosti događaja i svojstva predmeta i da utvrdi kako je došlo do opažanja, pamćenja i reproduciranja događaja. Ako su svi ti zadaci stručno obavljeni, ako ništa nije propušteno, onda je istražitelj osigurao kriterij koji će omogućiti ocjenu vrijednosti danog iskaza. Poznavanje bitnih elemenata iskaza predstavlja najbolje uputstvo u kriminalističko-tehničkom postupanju u određenom slučaju.

5. Neka taktička iskustva i pravila

Iskustva mnogobrojnih kriminalista iz velikog broja izvršenih saslušavanja, objavljena u raznim člancima, udžbenicima ili studijama, ukazuju na neka iskustva i pravila koja znatno doprinose uspješnoj upotrebi svjedoka u dokaznom postupku.

a) Opća iskustva

— poznavanje opće psihologije, primijenjene psihologije svjedoka i iskaza svjedoka i poznavanje kriminalističke taktike saslušavanja svjedoka uvjeti su za uspješno obavljanje ove radnje.

— S kriminalističko-taktičkog i psihološkog stanovišta treba dati prednost saslušavanju u službenim prostorijama.

— Pozvanim svjedocima osigurati naknadu putnih i drugih troškova jer će se u protivnom saslušavanje odvijati pod nepovoljnim psihološkim okolnostima koje mogu dovesti do prešućivanja činjenica pa i do neistinitog iskaza.

— Spriječiti međusobni kontakt između svjedoka u istom predmetu jer njihov međusobni kontakt može dovesti i u pravilu dovodi do međusobnog utjecaja i usvajanja tuđih mišljenja kao svojih. To vrijedi kako za kontakt prije saslušavanja tako i za kontakt između saslušanih i nesaslušanih, do kojega gotovo redovno dolazi jer se ne poduzima potreban nadzor niti se osiguravaju odgovarajuće mjere. Ako jedan od pozvanih svjedoka ne dođe, treba ga saslušati prije nego dođe u kontakt sa saslušavanim svjedocima.

— Dugo čekanje svjedoka u čekaonicama, da dođu na red radi saslušavanja, redovno utječe nepovoljno jer stvara nervozu, nestrpljivost, dovodi do slabljenja pažnje a može izazvati i negodovanje i tvrdoglavost pa će s takvim svjedocima biti teško raditi.

— Iskaz službenih osoba kao svjedoka ne treba u taktičkom pogledu tretirati drugačije od iskaza ostalih svjedoka. I ovi iskazi (njihovo formiranje i reproduciranje) zavise od istih zakonitosti. Osim prednosti koje se mogu javiti kod nekih svjedoka službenih osoba u boljem zapažanju i reproduciranju, valja imati na umu i mogućnost postojanja kompleksa kažnjavanja vezanog za određene profesije.

— Što je svjedok u svojim izjavama više dogmatičan i samouvjeren, to je veća vjerojatnost da se u pojedinostima vara.

— Ako svjedok zamoli da se njegov nalaz zadrži u tajnosti, moguće je udovoljiti takvom zahtjevu samo onda ako je takav iskaz doveo do drugih samostalnih dokaza koji ponovno iskazivanje svjedoka čine praktički nepotrebnim.

— Nerijetko se zaboravlja da pojedini svjedoci ne iskazuju sve ono što im je o događaju poznato, jer se boje. Jedni se boje organa gonjenja (policije), drugi se više boje osvete kriminalaca i njihovih suučesnika. Takav strah — bio on opravdan ili ne — treba pažljivim uvjeravanjem i postupkom otkloniti, a ako postoji bilo kakva opasnost od osvete, poduzeti sve potrebne mjere da se svjedok zaštiti. Strah svjedoka treba promatrati kroz prizmu njegovih doživljavanja jer će uvjeravanje u protivnom biti neuvjerljivo i neće djelovati.

— Pojedini svjedoci mogu težiti za publicitetom, pa zato u svojim izjavama pretjeruju; zapažanjima daju značenje koja ona stvarno nemaju. Uloga »krunskog svjedoka« o kojemu će pisati novine, kojega će i fotografirati — do te mjere zavlada svjedokom da malo pomalo krene putem izmišljanja i neistine.

— Nije rijetka pojava da svjedok namjerno prešuti izvjesne poznate činjenice jer želi škoditi okrivljenome iz bilo kojeg razloga.

— Sve svjedoke koji mogu dati relevantne izjave treba saslušati a ne se zadovoljiti pretpostavkom da novi svjedoci neće imati da izjave ništa bitno novo. Praksa je dovoljno često demantirala takvo gledište, dakle ono ne može biti ispravno. Stvar je optužbe i suda da eliminiraju one svjedoke koji za utvrđivanje krivnje nisu značajni. U istrazi, pogotovo u kriminalističkoj obradi, teško je unaprijed znati koji će iskaz biti važan ako ga nismo ni pribavili.

b) Pripremanje saslušavanja

— Temeljito poznavanje predmeta u svim detaljima, što znači da istražitelj prije nego pristupi saslušavanju treba da poznaje sve do tada utvrđene okolnosti i činjenice i na temelju njih vodi saslušavanje.

— Prikupljanje što potpunijih informacija o ličnosti svjedoka, da bi se mogao pravilno ocijeniti njegov iskaz (njegove psihofizičke sposobnosti, okolnosti o kojima bi mogao iskazati, njegov odnos prema krivičnom djelu, okrivljenom, oštećenima).

— Utvrditi koje činjenice ili okolnosti svjedok može razjasniti te koja i kakva pitanja mu treba postaviti radi razjašnjenja tih činjenica.

— Ako se pri saslušavanju svjedoka javljaju stručna pitanja iz područja kojima istražitelj ne vlada, prethodno proučiti ta pitanja uz pomoć stručnjaka, a po potrebi osigurati i suradnju stručnjaka u toku saslušavanja. Ne-

odgovorno je, taktički nepravilno i za ugled istražitelja štetno ako se bez potrebne pripreme i potrebnog znanja upušta u saslušavanja u kojima će svjedok odmah utvrditi da istražitelj nema potrebnog znanja. I zato registracija činjenica zapaženih od svjedoka često zahtijeva posebna znanja.

c) P r o v o đ e n j e s a s l u š a v a n j a

— I ovdje su opća, kruta, sverješavajuća taktička pravila i upute od male koristi. Što je u jednom slučaju ili prema jednom svjedoku dobro ne mora biti dobro u drugom sličnom slučaju.

— U izjavama svjedoka valja razlikovati iskaz o činjenicama od iskaza koji sadrži mišljenje, zaključke, impresije i pretpostavke svjedoka. Ovo razdvajanje često predstavlja složen zadatak. Svjedok prije svega treba da izjavi o činjenicama — no ne može se uzeti ni kao pravilo da istragu ne zanimaju i njegova mišljenja, impresije, zaključci i pretpostavke jer i one mogu imati značajnijeg udjela u razjašnjenju slučaja. Bitno je da se u iskazu subjektivni stavovi svjedoka razluče od iskaza o činjenicama, da se pretpostavka ne bi uzela kao iskaz o događaju.

— Redovno se moraju provjeravati subjektivni i objektivni uvjeti zapažanja. Zbog individualnih razlika nitko od nas ne prima dani kompleks činjenica točno na isti način. Tako na primjer 4 — 8% svih muškaraca ne razlikuje zelenu i crvenu boju (ako je to važno za iskaz treba ispitati sposobnost razlikovanja boje) — potrebno je gotovo 30 sekundi da se oko akomodira na nagli prijelaz iz svjetla u tamu (zato ispitati uvjete rasvjete i protek vremena); od vidnog kuta i posebnih prilika zavisi da li se je neki događaj s određenog mjesta uopće mogao zapaziti (u važnim slučajevima izvršiti eksperiment na mjestu događaja); koliko je vremena potrebno za određeni događaj (kod sudara automobila od kojih je jedan vozio brzinom od 70 km/sat a drugi 40 km/sat sudar se zbiva u j e d n o j p e t i n i sekunde, što se ljudskim okom ne može zapaziti); oko 10% stanovništva ima defektni sluh (važno za izjave zapažene sluhom); hunjavica sprečava zapažanje mirisa; tek za 3 — 7 minuta nastaje prilagođavanje na intenzivne mirise, i tako dalje — cio niz okolnosti od kojih zavisi zapažanje, pa prema tome i iskaz.

— Psihička stanja i osobnosti ličnosti svjedoka imaju isto tako utjecaja na zapažanje i reproduciranje iskaza kao i subjektivni i objektivni uvjeti zapažanja: emocionalno stanje (uzbuđenje, strah, srdžba); intelektualne osobine (stupanj predrasuda i praznovjerje); odgoj i životne prilike (upravljaju interese na određene događaje i detalje); dob i spol (imaju utjecaja na sjećanje i način reproduciranja). Zato u važnijim slučajevima istražitelj treba da utvrdi te okolnosti.

— Pri saslušavanju valja imati na umu faktor umora kod saslušanoga, kao i to da li se svjedok iz bilo kojih objektivnih ili subjektivnih razloga nalazi u emocionalnoj napetosti.

— Pri saslušavanju treba pokazati ozbiljan interes za iskaz, razumijevanje i suosjećanje sa svjedokom — treba pokušati da se identificiramo sa svjedokom, da se stavimo u njegov položaj i s tih pozicija vodimo saslušavanje. Takav stav omogućit se uspostavljanje poželjnog odnosa između istražitelja i svjedoka i u pravilu će dovesti do pozitivnih rezultata.

— Saslušavanje (nakon prethodnog potrebnog upoznavanja) početi s općim samostalnim izlaganjem svjedoka, ne prekidati ga u izlaganju, dok sam ne iskaže što zna o događaju i što kao važno priopćuje. Tek nakon ovakvog

slobodnog izlaganja pristupiti postavljanju pitanja. Praksa da se svjedoku izloži rezime događaja i zatim traži od njega da potvrdi prikazani događaj ili detalj iz njega — taktički je nepravilna i u krajnjoj liniji predstavlja oblik nedopuštenog utjecanja na svjedoka.

Gotovo pri svakom saslušavanju svjedoka javlja se potreba postavljanja određenih pitanja, i to:

Pitanja kojima se dani iskaz d o p u n j u j e. Pretpostavlja se da svjedok zna i za neke za postupak relevantne činjenice o kojima nije iskazao, pa se u vezi s njima postavljaju odgovaraćuja pitanja kojima se njegov iskaz dopunjuje.

Pitanja kojima se iskaz r a z j a š n j a v a u pojedinostima. U iskazu svjedoka ima npr. protuslovlja, nepreciznosti, izjava koje se mogu razumjeti na različite načine. Da bi se one otklonile i utvrdile pojedinosti, traže se od svjedoka potrebna razjašnjenja.

Pitanja u kojima se svjedok p o d s j e ć a na pojedinosti i činjenice kako bi se kod njega izazvalo sjećanje i dobio iskaz. Ova pitanja mogu biti i opasna, jer često imaju sugestivno djelovanje. Pravilan oblik pomoći istražitelja svjedoku jest da mu pomogne pri pokretanju mehanizma asocijacija, da svjedoku ostavi dovoljno vremena da se sjeti, da stvori odgovarajuću atmosferu povjerenja, da ukloni unutrašnju emocionalnu napetost. To će svjedoku više pomoći da iskaže s v e što zna, nego će mu pomoći sama pitanja za podsjećanje.

Pitanja koja služe za k o n t r o l u istinitosti i potpunosti iskaza. Tu klasično mjesto zauzimaju pitanja o izvoru i načinu saznanja, okolnosti pod kojima je opažanje izvršeno, o subjektivnom psihičkom stanju svjedoka u času opažanja, provjeravanje normalnih funkcija njegovih čula (po potrebi eksperimentom ili stručnim vještačenjem — na žalost ne znam za slučaj da se pojedini važan iskaz svjedoka zasnovan na slušnom opažanju provjeravao vještačenjem, iako postoje precizni aparati kojima se točno može izmjeriti stanje sluha) i konačno utvrđivanje okolnosti koje mogu potkrijepiti iskaz svjedoka.

— O vladanju svjedoka za vrijeme saslušavanja, njegovim reakcijama, psihičkom stanju i drugim vidljivim manifestacijama — vrlo je korisno, da ne kažem nužno, voditi bilješke koje se mogu priključiti zapisniku. Takve bilješke mogu kasnije biti od vrlo velike vrijednosti.

— Iako za većinu građana postoji zakonska obaveza svjedočenja, taktički nije pravilno u toku jednog saslušavanja uporno insistirati na iskazu, jer se svjedok lako može dovesti u stanje kada na svako pitanje odgovara »ne sjećam se«, »ne znam«. Sve i pod pretpostavkom da bi se takva izjava mogla uzeti kao odbijanje svjedočenja — riziko da bude 30 dana lišen slobode nije takav da bi ga u svakom slučaju naveo na svjedočenje. Zato je pravilnije u ponovljenim saslušavanjima posebnim taktom i pažnjom navesti svjedoka da iskaže ono što zna. Takav dugotrajni put je često mnogo uspješniji.

d) N a j č e š ć e p o g r e š k e u s a s l u š a v a n j u s v j e d o k a

— Za saslušavanje svjedoka se vrlo rijetko priprema. Nije rijedak slučaj da se u prisutnosti svjedoka prevrću i čitaju spisi da bi se ustanovilo zašto je pozvan i o čemu treba biti saslušan, pa i to se čini često na brzinu. Takav postupak dovodi do taktički nepravilnog odnosa između svjedoka i istražitelja, a objektivno i do toga da se »zaborave« neke pojedinosti pri ispitivanju.

— Saslušavanje se obavlja prebrzo, kao da se može odrediti norma koliko je svjedoka moguće saslušati na sat. Takva su saslušavanja najčešće bez vri-

jednosti, jer ne otkrivaju važne pojedinosti, a često imaju kao posljedicu jednostranost u vođenju postupka, jer se nehotice izjave prilagođavaju stvarnom ili zamišljenom činjeničnom stanju koje svjedok samo potvrđuje.

— U odnosu na broj svjedoka čine se dvije osnovne pogreške: saslušava se preveliki broj svjedoka ili se saslušava premali broj svjedoka. Pri tome se ne rukovodi stvarnim činjeničnim stanjem nego formalnim kriterijem, da budu ispitane sve pribilježene osobe. Često se zaboravlja da iskaz svjedoka nije jedini dokaz, da je njegova vrijednost relativna i da dokazni materijal koji se temelji samo na iskazima svjedoka nije nikada idealan.

— Saslušavanje svjedoka ponekad se obavlja mehanički i birokratski. Na primjer, »izjavio kao N. N.«, ili »o predmetu nema ništa iskazati«, ili »zapisnik je s formalne strane uredan« no kada se usporedi sa zapisnicima o preslušavanju drugih svjedoka u istom predmetu — utvrđuje se da između njih nema nikakve razlike ni u osnovnim činjenicama, ni u pojedinostima, ni u načinu iskazivanja — tako da se čini kao kopija saslušavanja ostalih svjedoka. Takva saslušavanja izazivaju jake osnove sumnje, pa i onda kada je jedan od njih istinit i vjerodostojan, jer je time što je postao obrazac za druge zapisnike izgubio svoju vrijednost i vjerodostojnost.

— Poznavanje psihologije iskaza svjedoka, kriminalističke taktike saslušavanja svjedoka, provjeravanje psihofizičkih osobnosti svjedoka i njegove ličnosti (osim pitanja zainteresiranosti i izvora znanja), zatim subjektivnih i objektivnih uvjeta pod kojima je izvršeno zapažanje — često je nedovoljno ili se iz ovih ili onih razloga zapostavlja.

6. Registriranje iskaza svjedoka

Za registraciju iskaza svjedoka vrijede opće odredbe ZKP o sastavljanju zapisnika a posebne odredbe o načinu registriranja iskaza svjedoka. Svaki pojedini slučaj određuje posebnu taktiku koja će se u tom slučaju primijeniti.

Iskazi svjedoka — u pravilu — ne čitaju se na glavnoj raspravi (načelo usmenosti i neposrednosti) pa valja ukazati na one okolnosti koje i pismeno fiksirani iskaz svjedoka čine važnim procesnim dokumentom: za dalje vođenje istrage neophodno je da postoje pismeno fiksirane izjave svjedoka; javno tužilaštvo i sud ne bi mogli bez zapisnika o ispitivanju svjedoka donositi odluke (obustava i prekid postupka, podizanje optužnice, zakazivanje glavne rasprave), obrana se ne bi mogla valjano pripremati i konačno u zakonom predviđenim slučajevima, kada nije moguće pozivanje svjedoka na glavnu raspravu, ne bi se moglo saznati za izjavu određenog svjedoka.

— Zapisnik treba da detaljno, temeljito, potpuno i istinito održava stanje stvari (relevantne činjenice) kako je ono iskazano, ličnost svjedoka i njegov način izražavanja, tehniku i taktiku saslušavanja — i da odgovara propisima Zakonika o krivičnom postupku o formi i sadržaju izjava svjedoka.

— Svojim značajnim prednostima u suvremenim uvjetima registracija iskaza svjedoka reporterskim magnetofonima ima sve više pristaša i nesumnjivo ima vrlo značajnih prednosti, pogotovo kao pomoćno sredstvo u registriranju izjava.

7. Ocjena iskaza svjedoka

»Idealan svjedok se ne prikazuje važan, niti se plaši, on nije ni kicoš, ni nadaren ispod prosjeka, niti galantan niti izvještačen. On je čista istina. On je u sobici osamljen

ispitao svoje pamćenje. On sasvim točno zna ono što zna, a zna što mu nije poznato. Ne laže i ne vara. Na njegovom iskazu mogu se graditi palače, pa i čitavi svjetovi. Takav idealan svjedok ima samo jednu manu — on ne postoji« *(Spoerl — prema Meixneru).*

S idealnim svjedocima ne treba računati, jer njih nema. Postoje samo svjedoci čiji iskazi sadrže niz latentnih opasnosti iskrivljavanja istine. Zato je potrebno ponovo upozoriti na strogo kritički stav prema ovom dokazu.

— Svaki iskaz treba usporediti s ostalim utvrđenim podacima i činjenicama, kako one proizlaze iz drugih dokaza (uviđaja mjesta kriminalnog čina, materijalnih tragova, mišljenja i nalaza vještaka, iskaza okrivljenih i iskaza drugih svjedoka).

— Jedno od najboljih sredstava za provjeravanje iskaza je potpuna rekonstrukcija događaja. Ovdje se ne radi samo o formalnoj radnji rekonstrukcije kao oblika za provjeravanje činjenica iz uviđaja nego i o svakom obnavljanju događaja na temelju svih utvrđenih i provjerenih okolnosti.

— Najprije je iskaz potrebno razmatrati u odnosu na njegovu točnost i istinitost. Provjeriti da li je iskaz svjesno neistinit ili je uslijed okolnosti slučaja došlo do netočnosti, nezavisno od volje i namjere svjedoka. To postižemo provjeravanjem izvora spoznaje, subjektivnih i objektivnih uvjeta zapažanja, pamćenja, sposobnosti reproduciranja, zatim ispitivanjem odnosa prema okrivljenom i oštećenom i posebnog odnosa svjedoka prema konkretnom krivičnom djelu.

8. Saslušavanje drugih učesnika u postupku

Osim okrivljenih i svjedoka u krivičnom postupku često se saslušavaju i drugi učesnici u postupku. Njihov položaj u krivičnom postupku je specifičan, pa radi toga postoje i izvjesne specifičnosti u taktici njihova saslušavanja. Njih je taktički pogrešno sasvim identificirati sa svjedocima, iako u odnosu na njih postoje znatne sličnosti.

Među učesnicima postupka posebno mjesto zauzima prijavitelj krivičnog djela. Prijavitelj može biti žrtva krivičnog djela (pa je u postupku oštećeni), može biti svjedok krivičnog djela i može biti otkrivač krivičnog djela. Najinteresantniji je prijavitelj kao žrtva krivičnog djela.

Žrtva krivičnog djela nalazi se u posebnom odnosu prema krivičnom djelu i upravo iz tog posebnog odnosa proistječe zahtjev za posebno kriminalističko-taktičko postupanje.

Pod dojmom događaja (što je kraće vrijeme između izvršenja krvičnog djela i prijave — to više) prijavitelj je uzbuđen, razdražen i nerijetko u strahu. Zato je njegov prvi iskaz »zbrda — zdola«, nesuvisao i nepovezan, upravljen na sporedne detalje a ne na osnovne činjenice. Prvi je zadatak istražitelja u takvom slučaju da pomogne prijavitelju da se umiri. Postupati treba krajnje strpljivo, pažljivo i umirujuće. Udoban smještaj, čaša vode, ponuđena cigareta... mogu vrlo povoljno utjecati na stvaranje atmosfere mira i sigurnosti.

Prijavitelju treba ostaviti da ispriča svoju priču bez prekidanja. Za to vrijeme mogu se o bitnim okolnostima praviti bilješke. Zatim se prijavitelj ispituje o pojedinostima, a na kraju ga zamolimo da cio događaj ponovo ispripovijeda kronološkim redom. Pri tome se treba posebno zadržati na utvrđivanju činjenica i dokaza. Pojedinosti koje je prijavitelj propustio da kaže,

jer ih je »zaboravio«, utvrditi izazivanjem asocijacija, a izbjegavati pitanja za podsjećanje.

Valja imati na umu da žrtva često pretjeruje u pojedinostima da bi svjesno ili nesvjesno krivično djelo prikazala težim. Ako su u pitanju imovinska krivična djela, obratiti pažnju na gotovo redovno pretjerivanje u visini vrijednosti izgubljenih dobara. O tome ne treba odmah s prijaviteljem polemizirati, nego naknadno, u toku postupka utvrditi stvarnu vrijednost stvari.

Nisu sasvim isključeni slučajevi da sam učinilac krivičnog djela prijavi krivično djelo da bi na taj način otklonio od sebe sumnju, pa i tu izuzetnu mogućnost valja imati na umu.

Prijavitelj svjedok zločina nije drugo nego svjedok očevidac, a ni otkrivač krivičnog djela ne razlikuje se bitno od ostalih svjedoka, pa za njih vrijedi taktika koja se primjenjuje kod ispitivanja svjedoka.

Kod ispitivanja informatora ne radi se o formalnom procesnom saslušavanju, jer se iskazi informatora ne registriraju u spisu niti mogu biti predmet raspravljanja na glavnoj raspravi. Podaci informatora predstavljaju samo indicij ili samo signal. Takav signal je najvredniji onda kada upućuje na materijalne dokaze ili kada može poslužiti daljem operativnom radu u kriminalističkoj obradi i dovesti do dokaza. Informator se ne smije upotrijebiti kao svjedok. Svaki navod informatora mora se provjeravati. To treba priopćiti i informatoru da ne bi iza svoje anonimnosti pokušao servirati neistine.

9. O ispitivanju žena

Budući kriminalistička taktika nastoji da utvrdi najsvrsishodnije metode u rasvjetljavanju krivičnih djela, nije mogla olako prijeći preko činjenica da razlike u spolu (žena — muškarac) i razlike u dobi (dijete — maloljetni — odrasli — stari) zahtijevaju psihološki i taktički različito postupanje ili da se bar u uobičajeno postupanje unesu izvjesne modifikacije. Istražitelj u interesu najsvrsishodnijeg postupka treba da ima na umu postojanje ovih razlika, ali da iz te okolnosti ne izvodi kao opće obavezno pravilo da u svakom pojedinom slučaju i u svim okolnostima takve moguće razlike i moraju postojati i još više odražavati se na iskaz.

Među spolovima postoje psihofizičke razlike koje uvjetuju različito doživljavanje, shvaćanja i reagiranja. Pokušaju da se te razlike objasne posvećena je opsežna umjetnička i znanstvena literatura. Prije nego izložimo neke relevantne razlike na kojima neki autori posebno insistiraju, valja upozoriti da su te razlike uvjetovane značajnim dijelom društveno-ekonomskim položajem žene i da one održavaju i stvarno neravnopravan položaj žene (pored formalne zakonske jednakosti). Istovremeno izražavam osobno mišljenje da te razlike ne mogu biti osnova za zaključivanje o općoj inferiornosti žena odnosno superiornosti muškaraca.

S gledišta taktike interesantna je misao njemačkog dramatičara *CH. D. Grabbea:* »Muškarac misli daleko — žena osjeća duboko... njemu je svijet srce — njoj je srce svijet«. Emocionalnost žene nasuprot racionalnosti muškarca može biti — tamo gdje je izražena — vrlo značajna u krivičnom postupku. Duboko ukorijenjeni društveno neravnopravni odnos žene u društvu dolazio je do izražaja kod starih Grka i Rimljana i nekih germanskih plemena koja uopće nisu prihvaćala iskaz žene pred sudom. Takva diskriminacija zadržala se u Turskoj do početka XX. stoljeća jer je procesno iskaz jednog muškarca

imao vrijednost iskaza dviju žena. S kriminalističkog gledišta odnosom žene i muškarca bavio se i pionir kriminalistike *H. Gross:*

> »Žena je drugačija nego muškarac... žena je tjelesno tako bitno drugačija nego muškarac da njene duševne emanacije moraju da budu bitno drugačije. Već je ova spoznaja sama po sebi važna. Ako, dakle, jedna žena jedno opažanje drugačije reproducira nego muškarac, to ne mora nijedno da bude neistinito: oni vide drugačije, opažaju drugačije i reproduciraju drugačije... to je jedno važno pravilo koje se ne smije previdjeti«.

Kao posebne psihofizičke osobine žena koje imaju utjecaja u krivičnim postupcima obično se ističu: više ili manje naglašena osjetljivost; žena je brz i oštrouman promatrač afektivnih i senzualnih strana događaja; žena je subjektivna, zapažanja su joj motivirana osjećajima; žena je sugestibilna, manje sklona kritici i rezoniranju; strasti imaju značajnog utjecaja na psihički život i reagiranje žena (što je katkada navodi na lažne optužbe protiv onih koje mrzi); kada se odluče na davanje lažnog iskaza, čine to bezobzirno, smjelo i vješto, pa je takve laži teže otkriti. F. Gorphe pravilno upozorava: »Žene iz obzira stida imaju naviku da više kriju, a iz razloga tjelesne slabosti i društvene potčinjenosti više pribjegavaju varanju«.

Na izražavanju psihičkih osobina žena ima značajnog utjecaja menstruacija, graviditet, porođaj, dojenje i klimakterij. O ovim stanjima treba posebno voditi računa.

Domašaj, opseg i značenje razlika između žena i muškaraca variraju. Čini se da se pretjeruje u karakterološkim razlikama, da se iz pojedinih slučajeva lako zaključuje na pravilo i da se zaboravlja da postojeće razlike više zavise od načina života i odgoja nego od same prirode spola. Valja imati na umu činjenicu da čisti tipovi nisu pravilo ni u prirodi ni u društvu — da ima ne mali broj muškaraca sa ženskim psihičkim osobinama i žena po psihičkim osobinama muškaraca (usporedi *Seelig, Weininger)*.

Specifičnosti spolova postoje i ne treba ih potcijeniti. No istovremeno valja imati na umu da u rješavanju praktičkih zadataka istrage odlučnu ulogu igraju različiti odnosi između osoba i između osoba i stvari. Taj konkretan, za određeni slučaj vezan interes i odnos predstavlja ključ za razumijevanje reagiranja i kod muškaraca i kod žena.

Konačno, kao važno taktičko pravilo valja ponovo naglasiti da kada muški službenik saslušava ženu treba uvijek ponovo ispitivati da li je korisno da takvom ispitivanju prisustvuje žena kao svjedok — jer će se tako izbjeći često ozbiljne optužbe i poteškoće.

Smisao poznavanja specifičnosti ženske psihe u provođenju krivičnog postupka jest da te spoznaje pravilno psihološki i taktički primijenimo, a ne da se očekuje nekakav poseban sustav ispitivanja žena, koji bi se bitno razlikovao od onoga koji se primjenjuje prema muškarcima.

10. O ispitivanju djece i maloljetnika

Specifičnosti iskaza djece, a i maloljetnika (bilo kao učinioca krivičnih djela bilo kao svjedoka), izazivaju dosta prošireno mišljenje da je svaki takav iskaz nepouzdan i da može dovesti do pogrešne odluke. Pri tome se zaboravlja da onaj koji a limine odbacuje iskaz djece i maloljetnih, time: prvo, precjenjuje značenje pojedinih svjedoka, ovdje djece i maloljetnih, jer se

boji da se ocjena o krivnji ne donese samo na osnovi njihovih iskaza. Ovdje se pogrešno pretpostavlja da bi jedan, ma kako važan, iskaz mogao razoriti činjenično stanje koje je izraženo u ukupnom krivičnom postupku. Drugo, polazi se od pretpostavke kao da postoje eksperimentalno dobivena egzaktna iskustva iz kojih bi se moglo ili moralo zaključiti za koja bi opažanja taj ili onaj svjedok, ove ili one dobi i stupnja razvitka, bio sposoban odnosno nesposoban (dr. *Plaut)*.

Prihvatljivo je mišljenje da nema razloga, a osobito ne psihološke prirode, da se bilo koji iskaz djeteta ili maloljetnika a priori odbaci.

Radi orijentacije u ovim kontradiktornim mišljenjima pravi je put da se iz bogate riznice dječje psihologije upozori na one psihofizičke osobine djece i maloljetnih koje su važne za dobivanje iskaza u krivičnom postupku.

Razdoblje od ranog djetinjstva do punoljetstva nije stabilno nego podvrgnuto intenzivnim promjenama i razvitku. Pokušaj da se samo na temelju godina starosti (po *Schneickertu* od šeste godine starosti, po *Sternu* od polaska u školu) utvrdi podobnost djece za svjedočenja ne vodi računa o individualnostima i ne uvida da je svaka takva granica umjetno stvorena granica koju životne okolnosti čine jako pokretnom. Nasuprot tome pravilno je uočiti da u razvitku djece i maloljetnih postoje određeni stadiji razvitka koji zbog određenih zajedničkih psihofizičkih karakteristika predstavljaju izdvojena razdoblja. Dječja psihologija potvrđuje postojanje razvojnih stadija i nastoji utvrditi njihove karakteristike.

Prvo razdoblje predstavlja relativno zatvorenu fazu razvitka djeteta koja se obično javlja između 5—8 godina života, a okarakterizirana je ovako (prema ispitivanjima bečke psihološke škole): »Na cijelom području dječjeg postupka objektivne činjenice postaju djelotvorne i vezajuće. U socijalnom držanju dijete se svrstava u okvir koji ga okružuje. Duševni život čini odlučan zaokret od činjeničnog nagađanja realnom objašnjavanju i time do opažanja datih stvari i odnosa kakvi su u stvarnosti. Pobuđuje se interes u intelektualnom smislu, tj. interes za objektivne suvislosti i zakone koji ih određuju«.

Drugi stadij predstavlja pubertet od čijih karakteristika valja posebno istaći: »neuravnoteženost cjelokupne ličnosti, još nedovoljno prilagođavanje psihe svijetu odraslih, koje upravo u tim godinama vode na krivo i netočno procjenjivanje utisaka i doživljaja, osobito ako kod toga igraju kakvu ulogu seksualni momenti« *(Mueller Hess)*.

Za ovo razdoblje mogla bi se dati opća karakteristika važna za naše razmatranje: psihički razvitak utječe moćno na cjelokupni život maloljetnika; producira jedan svijet za sebe koji se u velikoj mjeri može ograditi od života odraslih. Maloljetnik gleda, živi, osjeća, misli i uživa u mnogome sasvim drugačije nego zreo čovjek, čiji se život odlikuje relativnom postojanošću koju maloljetnik ne posjeduje, već i zbog toga što se mora boriti s tjelesnim nemirom. Ako tome dodamo još na psihičkom planu polovičnost, negotovost njegova znanja i iskustva, spremnost za često bezobzirno nekritičko primanje stvari i ljudi — i ako ima o tome da iskazuje, onda se tu nailazi na tipične načine ponašanja i odgovarajuće često stereotipne iskaze maloljetnika koji se bez daljega ne mogu usporediti s iskazima odraslih, jer počivaju na sasvim drugom nivou doživljaja (vidi *Plaut)*.

Osim ovih općih karakteristika za naše razmatranje relevantne su i ove:

— Dijete i maloljetnik često prenose svoje subjektivno stanje na objektivni svijet.

Ne prave dovoljno jasnu razliku između istine i laži, mašte i stvarnosti, svoje misli i stvari po sebi.

— Fantazija igra kod djece i maloljetnika važnu ulogu koja se ne smije ni potcijeniti ni previdjeti. To posebno vrijedi kod inteligentne fantazijom nadarene djece. No, pogrešno je u fantaziji vidjeti izvor svih poteškoća u ispitivanju. Vrlo je rijedak slučaj da se radi o »čistim« produktima fantazije, jer obično iza njih stoji događaj kojega fantazija samo deformira. Psihološki se često ne radi o fantaziji, nego o krivo spoznatoj stvarnosti. Ono što se odraslome čini kao fantazija može za dijete imati vrijednost stvarnosti. Zato pri ocjeni izjava treba imati na umu individualnost i psihofizičke osobine djeteta i maloljetnika u konkretnom slučaju.

— Promatranje je, naročito ako je izazvano interesom, dobro, pa i vrlo dobro, tako da je teško prihvatljiva tvrdnja da bi djeca i maloljetnici bili nesposobni za opažanje. No, opažanje činjenica vezano je i za druge psihičke procese a ne samo za promatranje. Maloljetni često nije svjestan veza među slikama, neosjetljiv je na protuslovlja, egocentričan je i štedljiv u mišljenju.

— Interes i pažnja zbog toga više su usmjereni na predmete neposredne okoline a manje ga opterećuje apstraktno mišljenje. Djeca mogu zbog toga o pojedinostima okoline iskazati s velikom vještinom, a odrasli te pojedinosti uopće nisu primijetili.

— Postupak pamćenja — tako bitan za iskaz — kod djece je veoma različit i proizlazi iz sasvim specifičnih intelektualnih i karakteroloških osobina njihova nosioca.

— Djeca i maloljetnici su često skloni pretjerivanju kada se radi o odraslima. Takva pretjerivanja uvjetovana su egocentričnošću svojstvenom toj dobi i specifičnim doživljavanjem »sukoba« sa svijetom odraslih.

— Ako se maloljetnik osjeća povrijeđen u svojoj taštini, u svom ponosu . . . i ako ima »mogućnosti« da se osveti zbog nepravde koja mu je po njegovu osvjedočenju učinjena, onda on to rado čini i ne žaca se ni jednog sredstva i ni jednog kako god bilo teško okrivljenja prema dotičnom.

— Laž (nekada je rezultat pogrešno shvaćene stvarnosti i odnosa) javlja se češće nego kod odraslih. Tu treba razlikovati tri njezina osnovna vida: aktivna (da se zadovolji lijenost, taština, osveta, ili iz samog zadovoljstva da se laže) — sugerirana (kada je rezultat tuđih nagovaranja a motivirana interesima nagovaratelja) — patološka (kada se radi o mitomanima ili slaboumnima).

— Iz ovih i ovakovih osobnosti djece i maloljetnika proizlaze određene taktičke upute i iskustva:

— Kao i kod svih drugih taktičkih pravila, valja imati na umu osnovno taktičko pravilo da svaki postupak, mjeru i metodu treba prilagoditi pojedinom događaju i određenom subjektu.

— Poteškoće kod ispitivanja djece i maloljetnih često su manje rezultat njihovih psihofizičkih osobina a više posjedica pogrešne nestručne taktike ispitivanja.

— Istražitelj treba da je svjestan opasnosti do kojih može dovesti olako prihvaćeni iskaz na sam postupak, a netaktički način postupanja na psihu maloljetnika. Ispitivanje kod nekih krivičnih djela uvijek predstavlja veći ili manji šok za maloljetnika.

— Poželjno je da ispitivanje djece i maloljetnika vrše posebno školovani istražitelji (treba da imaju posebna psihološka znanja; da se odlikuju taktič-

kim odnosom i da su u stanju da pravilno ocijene često dosta složene situacije); uniformirani radnici treba da ovakva ispitivanja vrše po mogućnosti u civilu; žene kriminalisti vrlo su pogodne za obavljanje ovih ispitivanja, a naročito kada se radi o djevojčicama ili djevojkama (postoji vrlo rašireno mišljenje da bi ova ispitivanja trebalo isključivo povjeriti ženama kriminalistima).

— Po pravilu pri ovim ispitivanjima treba isključiti prisutnost roditelja, jer je u njihovoj prisutnosti vrlo teško uspostaviti željene kontakte i spriječiti utjecaj roditelja na iskaz. I asistencija pedagoga ili psihologa treba da je izuzetna. Ako okolnosti slučaja traže da se slučaj povjeri pedagozima i psiholozima, pa i psihijatrima, treba se njihovom pomoći poslužiti u obliku vještačkog mišljenja, a ne da s jedne strane bude maloljetnik koji se ispituje a s druge strane cio tim odraslih ispitivača. Takova situacija ne može dovesti do nužnog neposrednog kontakta između istražitelja i ispitivanoga.

— S obzirom na sugestibilnost i moguće pokušaje utjecaja na iskazivanje djece i maloljetnika, najbolje je kada oni nemaju prilike da prije ispitivanja razgovaraju o događaju o kojemu će biti ispitivani — s roditeljima, učiteljima, odraslima, vršnjacima — jer takvi razgovori mogu dovesti i u pravilu dovode do svjesnog ili nesvjesnog odstupanja iskaza od saznatih činjenica. Iz istih razloga prije ispitivanja ne treba da čekaju u čekaonicama s drugim osobama.

— Ispitivanje maloljetnika treba izvršiti što je moguće prije i što neposrednije nakon događaja, jer sjećanje blijedi, omogućava se popunjavanje postojećih praznina u zapažanju i sjećanju probuđenom fantazijom i utjecajem drugih osoba. Ako se radi o ispitivanjima u vezi sa seksualnim deliktom, brzo ispitivanje je potrebno i iz obzira prema maloljetniku, kako bi što prije započeo samozaštitni proces »zaboravljanja«.

— Za ispitivanje djece i maloljetnika treba osigurati posebnu prostoriju koja svojim smještajem i uređenjem stvara pogodnu atmosferu roditeljskog doma. Tipizirani uredski namještaj, atmosfera sudske ili policijske kancelarije — malo su pogodni da oslobode maloljetnika, posebno djecu, od straha, uzbuđenja i šoka koji izaziva službeno uredovanje.

— Postupak u vezi s djecom i maloljetnicima valja držati u tajnosti. To ne vrijedi samo za maloljetne okrivljenike nego i za maloljetne svjedoke. Tračevi, prepričavanja i uzbuđenje koje bi javnost takvog postupka izazvala u krugu u kojemu se dijete ili maloljetnik kreće, teško da bi moglo išta pozitivno doprinijeti postupku.

— Ne smije se bez daljnjeg pretpostaviti da će dječji i maloljetnički iskaz predstavljati vjerno odraženu sliku njegova doživljaja, da se iskaz i stvarni doživljaji poklapaju. Ovaj zaključak može se donijeti tek nakon ocjene cjelokupnog materijala. Pri tome treba obavezno utvrditi da li je maloljetnik mentalno sposoban da dade iskaz koji se od njega očekuje.

— I soba istražitelja i sudnica predstavljaju za dijete i maloljetnika posebnu situaciju uvjetovanu okolinom. Pažljivim postupkom, strpljivošću i uklanjanjem svega što nepovoljno utječe na dječju ili maloljetničku psihu treba anulirati negativni utjecaj nepoznate sredine.

— Pri ispitivanju često se susrećemo s pojavom da reproducirano (izjavljeno) prelazi opseg i sadržaj stvarno doživljenoga. Razlozi ove pojave su mnogobrojni, i to svjesni i nesvjesni. U većoj mjeri ta se pojava sreće ne samo kod djece nego i kod maloljetnika. Ovu teškoću istražitelj treba da otkloni razumnim prelaženjem s ispitivanja o događaju (dakle psihički već prerađenom) na

ispitivanje u kojemu će biti potpuni opis predmeta. Ovako smišljeno zadržavanje na činjenicama omogućava pravilnu upotrebu iskaza u razjašnjavanju slučaja.

— Netočnosti (ili kako se grublje nazivaju laži) u iskazima djece i maloljetnika mogu se mnogo lakše utvrditi nego kod odraslih, jer maloljetnicima manjka životno iskustvo i poznavanje stvari.

— U zapisniku o saslušavanju treba potpuno sačuvati način izražavanja djece i maloljetnika (dijete ne govori bludne radnje, penis . . .). Treba da je što je moguće više lišen formalnosti i da bude registracija pripovijedanja maloljetnika.

— Uzetim iskazima kao i samom uzimanju iskaza ne treba pred maloljetnikom pridavati posebno značenje (upozoravati kako je upravo taj iskaz od izuzetne važnosti) jer će se kod mnogog maloljetnika probuditi želja za isticanjem i važnošću — a onda je do preuveličavanja i laži samo jedan korak.

— Sugestivna pitanja su apsolutno zabranjena. No nije jedina opasnost u njima. Značenje što ga odrasli pridaje riječima u određenom slučaju ne mora biti isto ono koje mu pridaje dijete ili maloljetnik. Iz takvog različitog značenja koje se pridaje istim riječima mogu proizaći poteškoće. Nezgodno izgovorena riječ za doživljaj može njegovo značenje izmijeniti i dati mu sadržaj koji ona nema. Nedovoljno životno iskustvo, nepoznavanje stvarnosti i odnosa omogućava da odrasli na doživljaje i zapažanja djece i maloljetnika lijepe svoje etikete i tako prodaju lažni sadržaj. Zbog toga treba se čuvati dopunjujućih i objašnjavajućih pitanja koja prelaze intelektualne mogućnosti ispitivanih.

— Vrlo je važan pravilan odnos između istražitelja i ispitivanoga. Taj odnos ne smije biti ni previše blag ni previše strog. Trebao bi da odgovara idealnom očinskom odnosu. Bezuvjetno treba sačuvati mirnoću, nastojati da se stekne povjerenje, razbijati strah, ophoditi se krajnje strpljivo, voditi brigu da se ispitivanje vrši u granicama moći zapažanja ispitivanoga. Kod neistinitih iskaza ne treba postupati na način kako se postupa s odraslim lažljivcima.

— Prvo ispitivanje u pravilu treba da je jedino. Ponovno ispitivanje u istom predmetu treba odlučno izbjegavati, jer krije u sebi mnoge opasnosti kako za pravilnost postupka (sugestije, fantazije, neistine) tako i za psihu maloljetnika. Ponovno saslušavanje trebalo bi izbjegavati i na glavnoj raspravi, pogotovo ako se radi o slučaju delikatnom za psihu djeteta ili maloljetnika. Da bi se sudu pružile najšire mogućnosti što širih spoznaja — korisno je ispitivanje takvih maloljetnika snimiti na magnetofonsku vrpcu i po potrebi je reproducirati.

— Konačno valja konstatirati da iskazi djece i maloljetnika mogu biti korisni za postupak, bez obzira na godine ispitivanoga.

— Kriminalistička taktika upućuje na kritički stav prema svakom iskazu, a sistem dokazivanja predviđa poseban mehanizam provjeravanja svakog pojedinog dokaza. Od tog pravila nisu izuzeti ni iskazi nedoraslih; štoviše njihove psihofizičke osobine iziskuju potrebu provjeravanja njihovih iskaza.

— Iskaz nedoraslog ne treba a priori ni odbaciti ni usvojiti; njega treba — prema usvojenim taktičkim pravilima — provjeravati i slobodno ocijeniti.

— Dokaz o krivnji ili nevinosti nikada se ne temelji na jednom jedinom dokazu, prema tome ni na iskazu nedoraslog.

— Pri ocjeni iskaza valja razmotriti da li konkretni nedorasli u konkretnom slučaju i u odnosu na konkretna opažanja može iskazivati o relevantnim

okolnostima. Dakle svaki pojedini slučaj treba promatrati kroz individualne psihofizičke sposobnosti saslušavanoga.

— Pri ocjeni vrijednosti iskaza treba uzeti u razmatranje osim psihofizičkih osobina nedoraslog i njegovih individualnosti i utjecaj sredine za nedorasloga (kakvim je utjecajima bio izložen, kakvi su odnosi sredine nedoraslog prema konkretnom deliktu i delikventu, kakvi su opći uvjeti života i kućna atmosfera u kojoj se nedorasli kreće, itd.).

— Iskaz se nedoraslih dalje uspoređuje s iskazima drugih svjedoka i okrivljenoga, s utvrđenim činjenicama na mjestu događaja, s nalazom i mišljenjem vještaka, s pribavljenim materijalnim dokazima, dakle sa svim ostalim dokazima — da bi se utvrdilo da se u njih uklapa kao u logičnu cjelinu.

— Znanstvena dostignuća dječje psihologije, bogata praktična iskustva iz niza slučajeva, kao i iskustva istražitelja, crpljena iz vlastitog djetinjstva, omogućavaju da iskaz nedoraslih i uz svoje specifičnosti nađe svoje pravo mjesto među ostalim dokazima.

11. O ispitivanju starih osoba Protek godina u životu svakog pojedinca izaziva određene psihofizičke promjene. Karakter i opseg tih promjena je individualan. Te se promjene odražavaju i na sposobnost iskazivanja (bilo kao svjedoka bilo kao okrivljenoga), pa o njima s kriminalističko-taktičkog gledišta treba voditi računa.

Proces starenja obično prate ove psihofizičke promjene: kod starih ljudi dolazi do okamenjenosti u navikama, koje dominiraju životom do te mjere da svaki pokušaj promjene tih navika izaziva ozbiljne komplikacije, pa i oboljenja. Većina starih ljudi manifestira intenzivnu povezanost s vlastitim interesima, oni postaju sve više egocentrični, a sve manje zainteresirani za okolinu i zbivanja koja ih se neposredno ne tiču. Intelektualne sposobnosti stagniraju, zatim postepeno opadaju. Starost izaziva mane čulnih organa i obmane u opažanjima: vid, sluh, pažnja i pamćenje postepeno opadaju. Stari ljudi obično žive u prošlosti i manje ili više su neosjetljivi za sadašnjost. Praznine u zapažanjima i sjećanjima proizvoljno popunjavaju. Sugestibilni su i lako padaju pod utjecaj. Skala psihofizičkih promjena što ih izaziva starenje vrlo je široka i raznolika (jedni su popustljivi i sugestibilni, drugi otporni i tvrdoglavi, jedni blagi i mirni, drugi puni ironije i prezira, jedni se mire sa starenjem kao prirodnim procesom, drugi se opiru i precjenjuju svoje snage...).

Iz ovakvih psihofizičkih osobina starosti praktično proizlaze ove sugestije taktičke prirode:

— Kada je god moguće izbjegavati saslušavanje starih osoba.

— Kada se takvo saslušavanje ne može izbjeći, obavezno utvrditi, po potrebi i odgovarajućom ekspertizom, da li su očuvana čula i u kojoj mjeri (naročito vid i sluh) i da li postoji moć pamćenja, jer u protivnom ispitivanje nema smisla.

— Pogodnim postupkom ispitati da li je na njih vršen utjecaj u bilo kome pravcu, jer, s obzirom na veliku sugestibilnost, valja utvrditi stupanj vjerodostojnosti i objektivnosti iskaza.

— Ispitivanja treba da su vremenski što kraća. Valja stalno imati na umu da se stare osobe brzo umaraju. Ispitivanje i postupak prilagoditi njihovoj ličnosti.

— Dobivene izjave obavezno i temeljito provjeriti i uspoređivati sa svim ostalim pribavljenim dokazima.

51. ISPITIVANJE OKRIVLJENIKA

1. Pojam ispitivanja Ispitivanje, saslušavanje, kao radnja u postupku služi kao izvor saznanja o činjenicama relevantnim za krivični postupak. Te se činjenice mogu odnositi kako na krivično djelo tako i na učinioca krivičnog djela.

Vrijednost ispitivanja pojedinih učesnika u postupku (okrivljenoga, svjedoka, presumptivnih okrivljenika ili svjedoka, prijavitelja, vještaka) zavisi od konkretnih odredaba pojedinih nacionalnih zakonodavstava o dokaznoj vrijednosti iskaza tih učesnika. Ako je težište dokaznog postupka na svjedocima (kao npr. u teoriji i praksi SSSR), onda su i zakonske odredbe, teorija i praksa saslušavanja, ispitivanja svjedoka razrađenije i potpunije. Ako je težište na priznavanju okrivljenika (Velika Britanija i SAD), onda se interes teorije i prakse pomiče na okrivljenika. Ako dokazni postupak teži što široj primjeni realnih dokaza, onda se u sporu da li dati prednost priznanju okrivljenoga ili iskazima svjedoka uspostavlja ravnoteža i oba dokaza, zavisno od konkretnog slučaja, zauzimaju odgovarajuće mjesto u dokaznom postupku.

Najprihvatljiviji stav, jer počiva na suvremenim znanstvenim spoznajama, jest zahtjev da treba upotrebljavati sve dokaze, da ni jedan dokaz a priori ne treba da ima prednost, nego je njihova vrijednost uvjetovana konkretnim okolnostima slučaja. Što su različita dokazna sredstva više u međusobnom skladu — to pružaju veće garancije za objektivan i pravedan postupak. Ovakvo shvaćanje sve više prevladava u svijetu, uz zahtjev da se primijeni i svako znanstveno i tehničko dostignuće koje može pomoći u provođenju krivičnog postupka, a u skladu s određenim društvenim odnosima i garantiranim pravima i interesima građana.

Taktika, tehnika i psihologija ispitivanja zavise od procesnog položaja koji saslušavana osoba ima u postupku, pa razlikujemo ispitivanje okrivljenoga, svjedoka, prijavitelja, oštećenoga, vještaka, informatora. U teoriji i praksi dominantno mjesto zauzimaju razmatranja o ispitivanjima okrivljenog i svjedoka.

Za uspjeh ispitivanja važni su subjektivni uvjeti koje treba da ispunjava onaj koji vrši ispitivanja:

— široko poznavanje psihologije, naročito kriminalne psihologije;

— iskustvo (poznavanje vještine ispitivanja i raznih tehnika ispitivanja);

— poznavanje saslušavanoga (njegove ličnosti, načina reagiranja, pravilan izbor metode u konkretnom slučaju);

— znati iskoristiti vlastite sposobnosti u ispitivanju.

2. Ispitivanje okrivljenika Iskaz okrivljenika je izjava koju okrivljeni daje u tom svojstvu o krivičnom djelu koje mu se stavlja na teret.

O pravnoj prirodi ispitivanja okrivljenika postoje različita mišljenja:

a) iskaz okrivljenoga je sredstvo njegove obrane;

b) iskaz okrivljenika je sredstvo njegove obrane i dokaz;

c) iskaz okrivljenoga je sredstvo saznanja istine i dokaz.

Ad a) Iz procesnog položaja okrivljenika izvodi se da je njegov iskaz samo sredstvo njegove obrane, a tek ako to okrivljeni hoće, i dokaz.

Na ovo gledište procesualisti primjećuju:

— Kada bi prihvatili takvu pravnu prirodu iskaza okrivljenika, proces bi morao biti drugačije organiziran. Najprije bi trebalo prikupiti dokazni materijal nezavisno od okrivljenika, ocijeniti da li prikupljeni materijal može dovesti do osude, a tek onda pozvati okrivljenoga da se izjasni o prikupljenim dokazima.

— Kada se okrivljeni očituje o nekom dokazu prikupljenom prije njegova ispitivanja s neodgovarajućim obrazloženjem — to nesumnjivo ostavlja kod suca utisak i predstavlja indicij o njegovoj krivnji.

— Što god okrivljeni iskazivao, za organe postupka to predstavlja izvor saznanja o činjenicama.

— Cio niz posebnih odredaba (o suočenju, zabrana prisustvovanja ispitivanju okrivljenika suokrivljenicima, itd.) ne bi imao smisla.

Ad b) Ovo gledište ističe kompleksni karakter iskaza okrivljenika, jer najprije stavlja težište na ispitivanje okrivljenika kao sredstvo obrane, a zatim na ispitivanje kao dokaz. Racionalni smisao takvog razlikovanja je želja da se istakne da je okrivljeni ne samo objekt nego i subjekt krivičnog postupka.

Ad c) Pravo obrane dano je okrivljeniku u cilju saznanja istine. Samostalno i slobodno iznošenje obrane omogućava utvrđivanje istine koja može doći u opasnost ako zavisi samo od organa postupka, a iz utvrđivanja istine je eliminiran okrivljeni.

U teoriji i praksi javljaju se i mišljenja koja se zalažu za to da se okrivljeni uopće ne ispituje.

Na ovo mišljenje valja nešto primijeniti. Nijedno kontinentalno zakonodavstvo, pa ni englesko, nije usvojilo takav stav. Iskaz okrivljenoga ne može se svesti isključivo na njegovo priznanje (koje bez posljedica može uskratiti) nego se iz njega crpu i činjenice važne za postupak i koje predstavljaju putokaz u razjašnjavanju slučaja. U praksi su vrlo rijetki slučajevi da okrivljeni odbija bilo kakav iskaz, zaklanjajući se šutnjom, a čim je pripravan na iskaz, on pruža elemente za procjenu činjenica.

Iz ovih divergentnih stavova i realnosti života može se zaključiti da je ispitivanje okrivljenika u krivičnom postupku tako važno da ga se ne može odreći ni jedan racionalno uređeni dokazni postupak.

3. Prava i dužnosti okrivljenika

Položaj okrivljenika u krivičnom procesu određen je njegovim pravima i dužnostima kako one proizlaze iz odredaba Zakonika o krivičnom postupku.

Sumarno izloženo — p r a v a su okrivljenika:

a) Pravo da sazna predmet optužbe i njenu dokaznu osnovanost.

(»Okrivljeni već na prvom ispitivanju mora biti obaviješten o djelu za koje se tereti i o osnovama optužbe.
Okrivljenom se mora omogućiti da se izjasni o svim činjenicama i dokazima koji ga terete i da iznese sve činjenice i dokaze koji mu idu u korist« — član 4.).

b) Okrivljeni ima pravo na upotrebu jezika koji razumije.

(»Okrivljenom se optužba i dokazi moraju saopćiti na jeziku koji razumije« — član 5.).

c) Okrivljeni ima pravo na obranu.

(»Okrivljeni ima pravo da se brani sam ili uz stručnu pomoć branitelja koga sam izabere iz reda advokata.
Ako okrivljeni sam ne uzme branitelja, sud će radi osiguranja obrane postaviti okrivljenom branitelja kad je to određeno ovim zakonom. Okrivljenom se mora osigurati dovoljno vremena za spremanje obrane« — član 7.).

d) Okrivljeni ima pravo da mu se postavi branitelj po službenoj dužnosti.

(»Ako je okrivljeni nijem, gluh ili nesposoban da se sam uspješno brani, mora imati branioca već prilikom prvog ispitivanja. Nakon podignute optužnice okrivljeni mora imati branitelja ako se postupak vodi zbog krivičnog djela za koje se po zakonu može izreći deset godina strogog zatvora ili teža kazna, ili ako se okrivljenom sudi u odsustvu« (član 275) — član 69).

e) Okrivljeni ima pravo da predloži da se izvrše određene istražne radnje.

(»Stranke i oštećeni mogu u toku istrage stavljati istražnom sucu okružnog suda prijedloge da se izvrše pojedine istražne radnje . . .
. . . takvi se prijedlozi mogu stavljati i istražnom sucu općinskog suda ako je ovome povjereno izvršenje pojedinih istražnih radnji . . .« — član 155.).

f) Okrivljeni ima pravo da prisustvuje pojedinim istražnim radnjama.

(»Okrivljeni može prisustvovati uviđaju, saslušavanju vještaka i saslušavanju svjedoka pod određenim uvjetima . . . a branitelj može prisustvovati saslušavanju okrivljenika, pretrazi stana i istražnim radnjama kojima može prisustvovati i okrivljeni« — član 156.).

g) Okrivljeni ima pravo pritužbe zbog odugovlačenja i drugih nepravilnosti.

(»Stranke i oštećeni mogu se uvijek obratiti pritužbom predsjedniku okružnog suda zbog odugovlačenja postupka i drugih nepravilnosti u toku istrage.
Predsjednik okružnog suda ispitat će navode u pritužbi, a ako je podnosilac zahtijevao, obavijestit će ga o tome što je poduzeo« — član 166.).

h) Okrivljeni ima pravo da u prvom pozivu za saslušanje bude obaviješten o pravu na branitelja.

(»Kad se okrivljeni prvi put poziva, poučit će se u pozivu o pravu da uzme branitelja, kao i da branitelj može prisustvovati njegovom ispitivanju« — član 168. stav 3.).

i) Prema okrivljenom se ima postupati tako da se ne vrijeđa njegovo ljudsko dostojanstvo.

(»Pri izdržavanju pritvora ne smije se vrijeđati ličnost i dostojanstvo okrivljenog.
Prema pritvoreniku mogu se primijeniti ona ograničenja koja su potrebna da se spriječi bijeg i dogovor koji bi mogao biti štetan za uspješno vođenje postupka« — član 185.
»Ispitivanje treba vršiti tako da se u punoj mjeri poštuje ličnost okrivljenoga« — član 203. stav 7.).

j) Okrivljeni ima pravo da zatraži da se iz sudskog spisa izdvoji iskaz na kojemu se ne može zasnivati sudska odluka.

(»Kad je u ovom zakoniku određeno da se na iskazu okrivljenog, svjedoka ili vještaka ne može zasnovati sudska odluka, istražni sudac će po službenoj dužnosti ili na prijedlog stranaka donijeti rješenje o izdvajanju zapisnika o ovim iskazima iz spisa« — član 81. stav 1.).

k) Prema okrivljeniku su zabranjene medicinske intervencije.

(»Nije dopušteno da se prema okrivljenom ili svjedoku primijene medicinske intervencije ili da im se daju takva sredstva kojima bi se utjecalo na njihovu volju pri davanju iskaza« — član 238. stav 3.).

l) O pravima okrivljenika u vezi s priznanjem bit će riječi u posebnom poglavlju.

Nasuprot ovim pravima okrivljeni je dužan da se podvrgava određenim obavezama u toku krivičnog postupka:

a) da se podvrgne fotografiranju i uzimanju otisaka prstiju;

(»Na zahtjev ili po odobrenju istražnog suca organi unutrašnjih poslova mogu fotografirati okrivljenog ili uzeti otiske njegovih prstiju, ako je to potrebno za svrhe krivičnog postupka« — član 151. stav 4.).

b) da se prikupe podaci o njegovoj ličnosti;

(»Istražni sudac završava istragu kad ustanovi da je stanje stvari u istrazi dovoljno razjašnjeno da se može podići optužnica. Prethodno će istražni sudac pribaviti potrebne podatke o ličnosti okrivljenog« — član 160. stav 1.).

c) da se podvrgne mjerama kojima se osigurava njegova prisutnost i uspješno vođenje krivičnog postupka;

(»Mjere koje se mogu poduzeti prema okrivljenom za osiguranje njegove prisutnosti i za uspješno vođenje krivičnog postupka jesu poziv, dovođenje, obećanje okrivljenog da neće napustiti boravište, jamstvo i pritvor« — član 167. stav 1.).

d) da preda putnu ispravu;

(» Od okrivljenog se može tražiti da preda putnu ispravu« — član 170. stav 2.).

e) da se podvrgne psihijatrijskom pregledu ili bude upućen u zdravstvenu ustanovu na promatranje;

(»Ako se pojavi sumnja da okrivljeni boluje od duševne bolesti koja isključuje ili smanjuje njegovu uračunljivost, naredit će se da ga pregledaju jedan ili dva liječnika psihijatra.
Ako je prema mišljenju vještaka potrebno duže promatranje, okrivljeni će se poslati na promatranje u neku zdravstvenu ustanovu za duševno bolesne osobe. Rješenje o tome donosi istražni sudac. Promatranje se može produžiti preko dva mjeseca samo na obrazloženi prijedlog upravnika zdravstvene ustanove po prethodno pribavljenom mišljenju vještaka, ali ne može ni u kom slučaju trajati duže od roka za pritvor — član 237. stav 1. i 2.).

f) da se podvrgne tjelesnom pregledu;

(»Tjelesni pregled okrivljenoga poduzet će se i bez njegovog pristanka ako je potrebno da se utvrde činjenice važne za krivični postupak . . .« — član 238. stav 1.).

g) da se podvrgne uzimanju krvi i drugim liječničkim radnjama.

(»Uzimanje krvi i druge liječničke radnje koje se po pravilima medicinske nauke poduzimaju radi analize i utvrđivanja drugih važnih činjenica za krivični postupak, mogu se poduzeti i bez pristanka osobe koja se pregleda, ako zbog toga ne bi nastupila kakva šteta za njezino zdravlje« — član 238. stav 2.).

Naš Zakonik o krivičnom postupku u članovima 203 — 209 pobliže utvrđuje postupak pri ispitivanju okrivljenika (sadržaj generalija, obavezu da se okrivljenom priopći zašto se okrivljuje, uzimanje obrane i usmeno ispitivanje; cjelovito davanje iskaza, postavljanje pitanja radi popune praznina, otklanjanje protuslovlja i nejasnoća; način postavljanja pitanja; mogućnost da okrivljeni bude suočen, da se od njega traži prepoznavanje predmeta, način sastavljanja zapisnika i drugo).

4. O ispitivanju osumnjičenika

Osumnjičenik (ili presumptivni okrivljenik) je osoba protiv koje su stečene osnove sumnje da je izvršila krivično djelo, ali se protiv nje još ne vodi krivični postupak. Takva se osoba — u svrhu razrješenja sumnje da je izvršila krivično djelo — mora ispitati o osobnim podacima i o krivičnom djelu za koje je sumnjiva. Ovo ispitivanje mogu provoditi radnici unutrašnjih poslova i sudac istražitelj.

Kako je ovo udžbenik kriminalistike, a ne rasprava o procesu, bit će najjednostavnije i najkraće da na ovom mjestu o ispitivanju osumnjičenog od organa unutrašnjih poslova citiram prof. dr *Vladimira Bayera* (»*Jugoslavensko krivično procesno pravo*, knjiga druga: Pravo o činjenicama i njihovom utvrđivanju u krivičnom postupku«, str. 136 — 138):

»Organi unutrašnjih poslova u postupku što ga, po vlastitoj inicijativi (čl. 140. ZKP) ili na zahtjev javnog tužioca (čl. 142. st. 2. ZKP), vode, prije započinjanja krivičnog postupka, radi sakupljanja obavještenja o krivičnom djelu i počinitelju, imaju pravo ispitati sve osobe za koje postoji vjerojatnost da bi im o predmetu njihovog istraživanja mogle dati korisne podatke. Oni, prema tome, imaju pravo i dužnost ispitati i osobu koja je sumnjiva da je izvršila krivično djelo o kojem se radi.

Zakonik o krivičnom postupku ne propisuje nikakve formalnosti za ispitivanje osumnjičenika od strane organa unutrašnjih poslova. To je ispitivanje, dakle, neformalni razgovor između organa unutrašnjih poslova i okrivljenika. S obzirom na to, niti bilješke o iskazu osumnjičenika, što ih je organ unutrašnjih poslova sastavio o takvom razgovoru, ne mogu poslužiti kao dokaz u krivičnom postupku i ne smiju se čak niti nalaziti u spisu krivičnog postupka (analogna primjena čl. 81. ZKP). Ovo ispitivanje okrivljenika od strane organa unutrašnjih poslova ne služi dakle uopće za to da se dobije iskaz okrivljenika koji bi mogao poslužiti kao dokaz u krivičnom postupku. Svrha je toga ispitivanja samo to da se od odnosne osobe dobiju obavještenja koja su potrebna javnom tužiocu da može, uvaživši i sva druga obavješ-

tenja dobivena u tom slučaju, odlučiti postoji li osnovana sumnja da je odnosna osoba počinila krivično djelo i da li dakle treba ili ne treba postaviti istražnom sucu zahtjev za provođenje istrage.

Iskaz osumnjičenika dobiven na ispitivanju kod organa unutrašnjih poslova nije dokaz u krivičnom postupku i ne bi zapravo trebalo da se ovdje dalje njime bavimo. No iskaz osumnjičenika, kako rekosmo, ipak služi javnom tužiocu kada odlučuje da li će postaviti zahtjev za provođenje istrage i pri obrazlaganju toga zahtjeva. Taj iskaz može, dakle, poslužiti kao jedna od osnova na kojima se temelji sumnja da je osumnjičenik izvršio krivično djelo, pa može poslužiti kao razlog za postavljanje zahtjeva za provođenje istrage odnosno kao jedan od razloga iz kojih će istražni sudac uvažiti zahtjev za provođenje istrage (čl. 146. st. 1. ZKP). Stoga ćemo ovdje razmotriti pitanje pod kojim uvjetima organ unutrašnjih poslova, u postupku koji vodi prije započinjanja krivičnog postupka, dobiva iskaz osumnjičenika.

Sam ZKP određuje neke od tih uvjeta. U smislu propisa čl. 140. st. 2. ZKP, organ unutrašnjih poslova, u postupku prije započinjanja krivičnog postupka, ima opće pravo da traži obavještenja od svih građana za koje smatra da im je nešto poznato o krivičnom djelu i počinitelju. Među te osobe spada dakako i osumnjičenik. Kao i druge građane od kojih sakuplja obavještenja o krivičnom djelu i počinitelju, organ unutrašnjih poslova ima pravo i osumnjičenika pozvati u svoj ured radi davanja obavještenja. U pozivu mora biti naznačen razlog pozivanja. Organ unutrašnjih poslova ima pravo dati prisilno dovesti građanina koji se nije odazvao njegovom pozivu, ali samo ako je građanin u pozivu bio na to upozoren. Osoba koja se odazvala pozivu ili je bila prisilno dovedena, a odbije da dade obavještenje, ne može se ponovo pozivati.

To su jedini propisi ZKP koji se neposredno odnose na ispitivanje građana od strane organa unutrašnjih poslova prije započinjanja krivičnog postupka, pa se, dakle, odnose i na ispitivanje osumnjičenika.

Kod takvog stanja propisa postavlja se osnovni problem: koji je načelni stav našeg prava o tome kako treba riješiti pitanje je li osumnjičenik dužan da daje obavještenja organima unutrašnjih poslova. Od odgovora na to pitanje ovisi i odgovor smije li organ unutrašnjih poslova osumnjičeniku predočiti da je dužan da dade obavještenja.

ZKP ne rješava to pitanje pa su teorija i praksa pozvane da ispune tu prazninu.

Po našem mišljenju, za rješenje toga pitanja odlučna je okolnost da je ZKP zauzeo načelno stajalište da okrivljenik u krivičnom postupku nije dužan da iskazuje (čl. 203. st. 2. ZKP). Taj je stav zakonik zauzeo iz humanih razloga, jer nije htio da u danom slučaju krivog okrivljenika sili na priznanje (vidi naprijed pod a), VIIa ovog paragrafa). Kada je riječ o osumnjičeniku, ne možemo zauzeti drugačiji stav, jer kada bismo to učinili, moglo bi nam se prigovoriti da imamo dvostruko etičko stanovište: jedno koje vrijedi za organe unutrašnjih poslova, a drugo koje vrijedi za istražnog suca i raspravni sud u krivičnom postupku. Takav prigovor bio bi to umjesniji što ZKP određuje da za ispitivanje osumnjičenika od strane istražnog suca, prije početka krivičnog postupka, vrijede isti propisi koji vrijede za ispitivanje okrivljenika u istrazi, dakle, i propis da okrivljenik nije dužan da

iskazuje (čl. 145. st. 2., čl. 148. st. 4. ZKP). Nije opravdano zastupati stajalište da osumnjičenik nije dužan da iskazuje ako ga, prije započinjanja krivičnog postupka, ispituje istražni sudac, a dužan je da iskazuje kada ga, prije započinjanja krivičnog postupka, ispituje organ unutrašnjih poslova.

Stoga smatramo, da moramo, analognom primjenom propisa čl. 203. st. 2. ZKP, zauzeti stajalište da osumnjičenik nije dužan davati obavještenja organima unutrašnjih poslova kada ga ti organi ispituju u postupku prije započinjanja krivičnog postupka. Organ unutrašnjih poslova koji ispituje osumnjičenika ne smije mu, dakle, ni predočiti da je dužan da daje obavještenja.

Treba napomenuti da je organ unutrašnjih poslova u postupku prije započinjanja krivičnog postupka vezan i propisima Osnovnog zakona o unutrašnjim poslovima koji mu nalaže da bude obazriv u svome postupanju prema građanima (čl. 7. t. 1. OsZUP) i propisuje uvjete upotrebe fizičke sile (čl. 26. OsZUP) odnosno vatrenog oružja (čl. 27. OsZUP) prema građanima. Krivični je zakonik inkriminirao najteže zloupotrebe koje bi organi unutrašnjih poslova mogli prema osumnjičeniku izvršiti u svome postupku prije započinjanja krivičnog postupka (npr. čl. 151. KZ).

Nema sumnje da se organ unutrašnjih poslova, kada u postupku prije započinjanja krivičnog postupka, ispituje osumnjičenika, ne smije služiti obmanama da bi dobio osumnjičenikov iskaz. ZKP zabranjuje organima krivičnog postupka obmanjivanje okrivljenika jer je takav postupak nedostojan državnog organa. I organi unutrašnjih poslova su državni organi pa je razumljivo da bi obmanjivanje osumnjičenika bilo i njih nedostojno.

Smatramo da se ne bi moglo zastupati stajalište da okolnost što se propisi čl. 238. st. 3. ZKP ne odnose neposredno na organe unutrašnjih poslova znači da ti organi smiju prema osumnjičeniku primjenjivati medicinske intervencije ili mu davati takva sredstva kojima bi se utjecalo na njegovu volju pri iskazivanju. Čak kada i ne bi postojao propis čl. 238. st. 3. ZKP morali bismo zastupati stajalište da su takve medicinske intervencije, odnosno, da je takva upotreba droga nedopuštena, bez obzira na to da li se ispituje okrivljenik ili se ispituje osumnjičenik (vidi paragraf 12. VII)«.

Na interpretacije zakonskih propisa profesora Bayera ne bih imao što primijetiti. Drugo je, međutim, pitanje u kojoj mjeri (s obzirom na naše uvjete i mogućnosti) naš ZKP istovremeno uspješno osigurava suzbijanje kriminaliteta, zaštitu prava i interesa građana žrtava krivičnih djela i potrebnu zaštitu okrivljenika.

5. Neka opća taktička upozorenja i konstatacije

Kriminalistička taktika u odnosu na ispitivanje okrivljenika upozorava na slijedeće:

— Saslušavanje okrivljenika smatra se umijećem koje valja naučiti. »U većini slučajeva uspjeh ili neuspjeh sudskog raspravljanja je logična posljedica ispitivanja« *(R. Borel)*. »Tisuće i tisuće kriminalaca danas šetaju kao slobodni ljudi našim ulicama, ne zato što su bili dovoljno inteligentni da izvrše savršen zločin, nego zato što je policija pogriješila u ispitivanju« *(H. Mulbar)*. Saslušanje može biti najslabija karika u lancu dokazivanja, jer se često smatra da svatko može ispitivati i da za saslušavanje nije potrebno posebno znanje i uvjeti. Teško je očekivati da će netko bez potrebnog znanja izazvati otiske prstiju ili vještačiti vatreno oružje, a još manje davati mišljenje o karakte-

ru povreda — no, kada se radi o ispitivanju, gotovo nema službenika koji ne smatra da može obaviti tu radnju, iako nije savladao ni teoriju ni praksu. Često se smatra da je dovoljno poznavati procesne odredbe o ispitivanjima i saslušavanjima, a izučavanje taktike i psihologije ispitivanja se zapostavlja. Poteškoća je i u tome što se ne mogu uspješno organizirati vježbe saslušavanja a da situacija ne bude izmišljena a uvjeti neprirodni. Zbog toga je još važnija teoretska priprema za postepeno i uspješno savladavanje prakse.

— Saslušavanje je umijeće koje se stječe učenjem, praksom i koncentracijom pažnje, uz izvjesni stupanj prirodnih sposobnosti saslušavatelja.

— Nikada se važnije ispitivanje ne bi smjelo povjeriti neiskusnim i nevještim službenicima, jer se iskustvo ne može ničim nadoknaditi a loše provedeno ispitivanje može imati neotklonivih štetnih posljedica.

— Saslušavanje je specijalizirani istražni rad pa je prethodno potrebno ostvariti uvjete za takav rad.

— Nekorisno je i protivno taktici (nesvrsishodno) izazivati sukobe s onima koji se ispituju, jer je tada uspostavljanje nužnog povjerenja gotovo nemoguće.

— U ispitivanjima treba izbjegavati teške izraze: zločin, zločinac, krivnja, kriv, provala, ubojstvo, silovanje ... jer samo pobuđuje strah i jačaju instinkt samozaštite. Istragu zanimaju činjenice a one su objektivne. Sva su nastojanja upravljena na njihovo potpuno i istinito utvrđivanje. A to će se prije postići neutralnim pitanjima, kao: što se zapravo dogodilo? ... što ste učinili?, nego pitanjima: kako ste pripremali ubojstvo? ... kako ste izvršili silovanje? Upućivanje da je »istina najbolja politika« vrijedi više nego prijekor »vi ste provalnik i ubojica kome nema mjesta u društvu«. Takvo manifestiranje neodobravanja zločina za istražitelja je primitivno. On će najbolje pokazati svoje neodobravanje i osudu zločina tako da ga rasvijetli. Prerana osuda, predbacivanje i prijekor izazivaju otpor, dovode do poricanja, izvrtanja činjenica, laganja, ili uskrate iskaza uopće ... a sve to otežava ne samo istragu nego i kasniji proces rehabilitacije.

— Saslušavanje voditi neutralno. Ako dođe do neočekivanog priznanja, ne likovati kao da je istraga time završena — nego ga prihvatiti kao razumnu očekivanu mjeru koja je u interesu okrivljenika i postupka; a ako okrivljeni uporno laže ili odbija iskaz — ne uzbuđivati se nego sigurnim i odlučnim držanjem dati do znanja da će istina biti utvrđena.

— Ako saslušavani laže, pustiti ga da se što više uplete u vlastite laži. To će ga na kraju natjerati da kaže istinu.

— U interesu utvrđivanja istine u postupku pobuđivati i iskoristiti pobuđeno ili izazvano uzbuđenje saslušavanoga.

— Kod zaticanja okrivljenika na djelu i neposredno nakon zaticanja često je korisno odmah pristupiti ispitivanju, dok je okrivljeni još uzbuđen, dok još nije uspio konstruirati svoju obranu, dok traje šok kojega gotovo redovno izaziva činjenica izvršenja krivičnog djela.

Istražitelj treba svojim postupcima, stavom i načinom ispitivanja stvoriti i utvrditi uvjerenje kod saslušavanoga da je on osoba vrijedna poštovanja i povjerenja.

— Ispitivanju treba pristupiti tek onda kada se predmet poznaje u svim detaljima i kada je ispitivanje pripremljeno i planirano.

6. Pripremanje ispitivanja Pripreme za ispitivanje obuhvaćaju tri grupe zadataka:

a) Prikupljanje i proučavanje činjenica o okrivljeniku (prilike u kojima živi; društvo u kojemu se kreće; karakterne osobine; emocionalnost; ranija kažnjivost za krivična djela ili prekršaje; ako je ranije osuđivan, vladanje za vrijeme izdržavanja kazne; djela za koja je osumnjičen, iako se za ta djela još ne vodi formalni postupak; da li su njegovi roditelji ili bliža rodbina alkoholičari, luetičari, psihopati, kriminalci, prostitutke ...). Uvijek je loše ako o okrivljeniku znamo samo ime i prezime, jer to taktički znači da ne znamo ništa.

b) Prikupljanje i proučavanje činjenica o krivičnom djelu zbog kojega se vodi postupak. U tu svrhu:
— proučiti izvještaje o događaju;
— pročitati sve iskaze svjedoka, prijavitelja, suokrivljenika koji su već ranije saslušani;
— proučiti pismena ili usmeno prikupiti informacije o zapažanjima operativnih službenika o događaju;
— izvršiti pregled mjesta događaja.

c) Odrediti odgovarajuću taktiku. U svakom konkretnom slučaju prema prikupljenim podacima o okrivljeniku i krivičnom djelu odrediti taktiku za taj slučaj. U tu svrhu sastaviti plan saslušavanja koji obuhvaća:
— gdje, kako i kada izvršiti ispitivanje,
— redoslijed saslušavanja osoba,
— okolnosti koje u saslušavanju treba razjasniti,
— pitanja koja treba u toku saslušavanja postaviti,
— redoslijed pitanja,
— dokazala koja će u toku saslušavanja — a prema okolnostima slučaja — biti korištena, i s kakvim bližim i daljim ciljem.

Čini se da nije bez osnove mišljenje da osnovne slabosti utvrđene u saslušavanjima okrivljenika (a i ostalih osoba) vuku svoj korijen iz činjenica da mali broj istražitelja posvećuje potrebnu pažnju pripremanju saslušavanja.

7. Provođenje saslušavanja a) Elemente stvarne prirode. Da bi se saslušavanje moglo uspješno provesti potrebno je imati na umu elemente stvarne, psihološke i taktičke prirode. U elemente stvarne prirode spadaju mjesto i vrijeme saslušavanja i poznavanje predmeta.

— Mjesto saslušavanja može biti na mjestu zločina, a neposredno nakon otkrivanja krivičnog djela ili povodom zatjecanja na izvršenju krivičnog djela ili neposredno nakon njega. Prednost saslušavanja na ovom mjestu jest u iskorištavanju uzbuđenja i šoka koji mogu dovesti do neposrednog i potpunog priznanja. Teškoće za ovakvo ispitivanje leže u činjenici da obično nema ni minimalnih uvjeta da se ispitivanje i registracija saslušavanja vrše u miru i nesmetano. Naknadno izlaženje na mjesto događaja, da se na tom mjestu izvrši ispitivanje, može biti vrlo korisno, no u praksi se rijetko primjenjuje. »Ne dovodi do priznanja na mjestu događaja samo uskomešanost probuđenog osjećaja. Katkada slom počinitelja koji poriče krivično djelo počiva u prvom redu na tome što dokazi otkriveni na mjestu događaja govore mnogo rječitije nego u sudskoj dvorani« (prof. dr. *Grassberger)*.

— U stanu okrivljenika. To je mjesto taktički najmanje pogodno. Dom svakog čovjeka je njegova tvrđava. Tu je on najčvršći i najotporniji — tu ima najmanje uvjeta za nesmetani rad istražitelja. Isto vrijedi i za radno mjesto okrivljenika, gdje čini teškoće i prisutnost pretpostavljenog ili poslodavca.

— U posebnoj sobi za saslušavanje u ustanovi u kojoj se vodi postupak. Svi istaknuti kriminalisti odlučno traže da se u svakoj ustanovi ovlaštenoj za vođenje postupka urede posebne sobe za saslušavanje. Pri uređenju takvih soba postavljaju se određeni zahtjevi.

Neki kriminalisti, ne bez osnove, predlažu da ova prostorija po svom uređenju odgovara uređenju biblioteke (udobne stolice, veliki radni stol, na prozorima zavjese), dok se drugi zadovoljavaju i skromnijim uređenjem.

Na zidovima ne treba da bude slika, a na stolu nikakvih ukrasa ni predmeta (ništa na čemu bi se zaustavila pažnja, niti što bi moglo poslužiti za napad). Zidovi treba da budu obojeni neutralnom bojom (blijedožutom). Ova jednoličnost može imati psihološko djelovanje, jer ispitivanome onemogućava da se rastrese i time jača svoj otpor (klasičan prikaz psihološkog djelovanja takve prostorije dao je *S. Zweig* u Noveli o šahu. U nekim pritvorima visokog standarda u SR Njemačkoj srećemo smišljeno sprovođenje ove taktike).

Prostorije u kojima se vrši ispitivanje treba dobro osigurati. Vrata treba da su čvrsta i zatvorena. Prozori u svakom slučaju zatvoreni i po mogućnosti osigurani tako da to osiguranje više sliči na ukras nego na rešetke. Prozor treba da je zatvoren da se spriječi buka koja dolazi s ulice, da se spriječi promatranje zbivanja na ulici, jer bi se time razbila stvorena atmosfera, i da se spriječi (to je bitno) pokušaj bijega ili samoubojstva.

Za vrijeme rada treba osigurati punu nesmetanost (zabraniti ulaženje u prostoriju, buku s hodnika, telefonske pozive). Svako ometanje prekida istražitelja u toku njegovih misli i pruža mogućnost ispitivanome da se koncentrira i ojača svoju otpornost. Nagli ulazak u prostoriju gdje se vrši ispitivanje, ili telefonski razgovor, često je upropastio vrlo pogodnu priliku da se ispitivanje uspješno okonča.

Soba u kojoj se vrši ispitivanje ne treba da ima telefon, ili telefon za vrijeme ispitivanja treba da bude iskopčan.

Za vrijeme saslušavanja na stolu istražitelja ne smije biti nikakvih predmeta (škare, nož za otvaranje pisama, pritiskivači, tintarnice). Soba treba da bude čista i uredna, a isto tako i istražitelj. Soba sama po sebi ostavlja određenu impresiju.

Radi uspostavljanja kontakta između istražitelja i ispitivanoga i stvaranja pogodne atmosfere ne treba na stol stavljati bilježnicu ili spise.

U složenim slučajevima, kada je bilježenje neophodno a prilike to dopuštaju, najbolje je da se u prostoriji nalazi nevidljivi mikrofon vezan s magnetofonom. Tako će biti omogućeno da se bez prekidanja i bilježenja registrira cio tok ispitivanja.

Okrivljeni sjedi ili stoji (već je i to elemenat taktike) licem okrenut istražitelju tako da ga istražitelj može dobro promatrati. Korisno je da svjetlo (dnevno) pada na ispitivanoga, a ne da osvjetljava lice istražitelja. Okrivljeni sjedi tako da su mu vrata iza leđa. Dobro je ako ispitivani sjedi malo povišeno od istražitelja jer mu tada pruža najbolju priliku za promatranje. Okrivljeni treba da je od stola istražitelju udaljen toliko da ne može ništa pročitati, što se eventualno nalazi na stolu, niti da može dohvatiti bilo kakav predmet koji se eventualno nalazi na stolu. Ako je radi osiguranja potrebno da istražitelj ima kod sebe vatreno oružje — nikada ga ne smije staviti na stol, niti ga držati otvoreno i pristupačno ispitivanome. U tom slučaju oružje se nosi ispod pazuha ili drži u određenoj ladici (ne srednjoj), prikriveno a ipak na dohvat ruke (npr. u drugoj postranoj ladici desno — ako je istražitelj dešnjak).

— Vrijeme ispitivanja određuje se prema okolnostima slučaja. Na prednosti brzog ispitivanja neposredno nakon izvršenog krivičnog djela već smo ukazali. Izolacija okrivljenika u prvo vrijeme i u kraćem trajanju često povećava uzbuđenje. Dužim trajanjem izolacije može nastupiti smirenje koje najčešće dovodi do temeljitog planiranja kako da se izbjegne istina, jer i okrivljeni, ako ima vremena, planira svoju taktiku. Duge pauze u ispitivanjima (nekoliko dana) pretežno imaju loše djelovanje. Na predmetu i s okrivljenim treba stalno raditi, i to ne samo zato što zakonik traži hitnost postupanja nego i iz taktičkih razloga.

— Poznavanje predmeta. »To je samo bajka da se možemo povjeriti našem pamćenju i našem uobraženom njuhu. Ništa ne može nadomjestiti pripremljeno metodično proučavanje događaja *(R. Borel)*. Ispitivanju treba pristupiti tek kada se predmet poznaje u detalje. Ako se radi o jednostavnom slučaju, ne treba pismeno pripremiti pitanja, ali u svakom složenijem slučaju nužne su i pismene bilješke (sređeni materijal, veze između raznih materijala i unutar istog materijala, margine uz materijal, oznake stranica na kojima se nalaze određeni podaci . . .).

Listanje po materijalu za vrijeme ispitivanja pokazuje nesigurnost istražitelja, njegovo nepoznavanje predmeta, omogućava ispitivanome da pročita dijelove spisa, razbija uspostavljenu vezu i koncentraciju istražitelja, te omogućava ispitivanome da se snađe i uspješnije prikrije istinu.

b) Elementi psihološke prirode. Nije dovoljno da istražitelj poznaje ljude nego je poželjno da je u stanju da ih nadmaši. Ako želimo doznati što ljudi misle treba da znamo kako oni žive. Različiti ljudi različito reagiraju na tehniku ispitivanja. Od izbora adekvatne tehnike često, gotovo u pravilu, zavisi uspjeh.

Ispitivanje je psihološka borba u kojoj pobjeđuje intelektualno nadmoćniji. Svaka je pobjeda rezultat planskih napora. Da bi istražitelj osigurao šanse za svoju pobjedu treba da pripremi optimalne uvjete u predstojećoj borbi. Budući da se radi o psihološkoj borbi, treba posegnuti za onim spoznajama i iskustvima koje nam pružaju psihologija primijenjena u krivičnom postupku. Zato se i ovdje na prvom mjestu javlja zahtjev za prikupljanje podataka o ličnosti ispitivanoga. Ti podaci kao elemenat psihološke prirode treba prije svega da posluži za psihološku ocjenu ličnosti ispitivanoga, a zatim kao indikatori za određivanje najbolje taktike. Oni obuhvaćaju osobne podatke (slike: uz molbu za izdavanje putne isprave, ili dozvolu za držanje i nošenje oružja; članstvo u društvenim organizacijama; posebne sklonosti: lov, ribolov, slikarstvo, sport, literatura, filatelija; eventualna ranija kažnjivost; odnos prema obitelji), zapažanja i informacije operativnih radnika organa unutrašnjih poslova (ako takvih zapažanja ima), promatranje u stanu za vrijeme pretrage ili povodom lišavanja slobode (stan okrivljenika pruža značajne informacije o njegovu imovinskom stanju, urednosti, navikama,

odnosu prema obitelji...), informacije što ih o okrivljenome mogu pružiti njegovi prijatelji i znanci, njegovi pretpostavljeni i potčinjeni (servilnost prema pretpostavljenima, grubost prema potčinjenima može biti značajna indikacija za istražitelja).

Poznavanje psihologije ličnosti omogućava upoznavanje duševnih i fizičkih reakcija svojstvenih određenim situacijama i pojedincima. Izazivanje ili neizazivanje određenih reakcija ili stanja često je odlučujuće za rezultate rada. Neumjesna prijaznost prema okrivljenome može se protumačiti kao slabost i pomanjkanje dokaza. Neumjesno izazivanje revolta vodi potrebi da se taj revolt neutralizira, što može dovesti do primjene sile koja je neumjesna, nezakonita i ne daje rezultate na kojima bi se mogla zasnivati optužba. Grubost i upotreba sile stvara u javnosti duh nepovjerenja prema njenim nosiocima, a u presuđivanju stvara ozbiljne probleme. Za taktičko, vješto i uspješno provođenje ispitivanja nije potrebno stalno i naglašeno ispoljavanje neodobravanja i netrpeljivosti prema okrivljenom i njegovu djelu. Kako je već naglašeno, nikada ne treba podvlačiti »vi ste ukrali, ubili, izvršili provalu«, nego neutralno »dakle, da li ste uzeli taj predmet, da li ste zadali udarac, čime i kako?« Važno je psihološko i taktičko pravilo, da se pomogne okrivljenome da savlada strah od kazne, da savlada častoljublje koje ga priječi da prizna teško ili sramno krivično djelo. Okrivljenici (pa i povratnici) teško se mogu oprijeti mirnom, strpljivom i upornom uvjeravanju i razlaganju prilagođenom njihovu shvaćanju. Pravilno ukazivanje na roditelje, ženu, djecu i druge bliske osobe, na mogućnost rehabilitacije — mogu imati uspjeha. Ako kod okrivljenog pravilnim i njegovoj ličnosti prilagođenim postupkom izazovemo potrebu da se povjeri istražitelju — uspjeh je osiguran.

Često se zaboravlja da priznanje pozitivnih ljudskih odlika, koje se pojedinačno mogu naći i kod okrivljenoga, gode okrivljenom, uzdižu ga u vlastitim očima i stvaraju uvjete za poželjan kontakt povjerenja između istražitelja i okrivljenog.

Uspostavljanje pozitivnog kontakta između okrivljenog i istražitelja presudno je za uspjeh ispitivanja. Zato ispitivanje i treba da počne općim naoko indiferentnim razgovorom. Ako nije moguće prethodno prikupiti podatke i informacije o njegovim intelektualnim sposobnostima za inkriminirano djelo, o njegovu raspoloženju, o krugu ljudi i stvari koje ga interesiraju... Razgovor o općim stvarima koje su nam poznate omogućava da provjerimo da li je okrivljeni sklon da laže i da tome prilagodimo svoje ponašanje.

Za vrijeme razgovora treba stalno promatrati okrivljenog, da uočimo reakcije na situaciju i postavljena pitanja. Pri ocjeni značenja uzbuđenosti valja imati na umu da uzbuđenost okrivljenog nije samo manifestacija prikrivanja i laganja, straha od kazne ili unutrašnje borbe između potrebe da se kaže istina i želje da se konstruira laž — nego da uzbuđenje može potjecati i od neuobičajene okoline prisutnosti zapisničara, zahtjeva da se stranom čovjeku govori o svojim intimnim stvarima. Ako saslušavanje treba da posluži pronalaženju istine, tada je nužno boriti se protiv laži, ali istovremeno olakšavati iznošenje istine. Iznošenje istine može biti okrivljenom subjektivno teže nego pribjegavanje laži.

Sposobnost promatranja sastoji se u tome da se iz vladanja određene osobe zaključi o njenoj ličnosti. Neki kriminalisti iz tjelesnih osobina okrivljenog izvode zaključke o njihovim vjerojatnim intelektualnim, karakternim, emocionalnim i drugim psihičkim osobinama. Tako, na primjer, način odijevanja, kroj odijela, njegova čistoća i urednost daju osnove za zaključivanje o ličnosti. Nizak stas govori da se radi o prgavoj i svojeglavoj osobi; debeli su obično dobroćudni, a mršavi nepovjerljivi, egoisti i lako planu; oči daju pečat ličnosti: nestalan i izbjegavajući pogled otkriva nemir, lukavost, a duboke oči i pogled ozbiljnost i suosjećanje; veliki nos ukazuje na samopouzdanje, a mali na nesamostalnost, debeli na želju za uživanjem, oštar na želju za vladanjem; otvorena usta ukazuju na naivnost a stisnuta na energiju i bezosjećajnost; ruke otkrivaju zanimanje; potamnjeli žuti nokti pušača, a podrhtavanje ruku raspoloženje; lice svojom mimikom izražava reagiranja, a trajne crte lica ukazuju na ličnost ... Smisao nastojanja da se iz tjelesnih osobina i načina reagiranja zaključi o ličnosti je u tome da se uočenim osobinama prilagodi određena taktika. Tako naivnim osobama odgovara prijateljski postupak; nekomunikativnim — odlučan, a neiskrenim — suzdržljiv. Sporna je znanstvena vrijednost ovakvih zaključivanja, iako se ne mogu sasvim odbaciti.

Iako će priznanju okrivljenika biti posvećeno posebno poglavlje, već ovdje treba naglasiti da je »direktan apel za istinom efikasan samo utoliko ukoliko raspolažemo motivima na kojima počiva opomena. Etička rasuđivanja u pravilu igraju samo beznačajnu ulogu«. Navođenje na istinu u konkretnom slučaju i kod konkretnog okrivljenika mora biti motivirana konkretnim i za njega prihvatljivim razlozima.

Stav okrivljenog na ispitivanju umnogome zavisi od njegova stava prema krivičnom djelu koje je izvršio (kajanje — svijest o izgubljenom ugledu — rasterećenje vlastitog »ja« — uniżavanje žrtve kao obrana).

Svaki iskaz treba primiti s interesom i kao novi. Ispitivanje u kojemu se okrivljenom stalno daje do znanja da iskazuje o već poznatim činjenicama ne vodi do drugog nego njegove logične primjedbe: »kad znate a što pitate?« Psihološko je pravilo da se pokaže interes i za ličnost okrivljenog i za ono što on izlaže.

Primijenjena psihologija konačno ukazuje na izvjesna vladanja i postupke koji ni s psihološkog aspekta ispitivanja nisu dopustivi:

Prva laž u kojoj je istražitelj uhvaćen onemogućava pravilan kontakt i suradnju. Priznati se može onome u koga se ima povjerenja, a povjerenje se ne može imati u onoga koji laže.

— Ne smije se obećavati ono što se ne može ispuniti. Može se pošteno obećati, da će biti zabilježeno iskreno kajanje, obećanje o popravljanju i naknadi štete i da će sud pri izricanju sankcije imati na umu takvo vladanje. Od dobrog vladanja — što znači iskrenog i istinitog iskazivanja — zavisi opseg raznih povlastica (posjeti, knjige i novine, posebna hrana, opseg dopisivanja) a u određenim slučajevima i brži završetak postupanja, te razmatranje i naknadna ocjena o potrebi zadržavanja u pritvoru. To je zakonom fiksirani i ograničeni krug unutar kojega se mogu kretati i ispunjavati obećanja. Obećanja koja zadiru u funkcije ili ovlaštenja drugih procesnih subjekata uvijek su neistinita i mogu dovesti samo do gubitka povjerenja (ovamo spadaju obećanja da neće biti kažnjen, da će biti pomilovan, da će biti uvjetno kažnjen...).

— Nikada istražitelj ne treba pokazivati svoje osjećaje (neodobravanje, samilost, zgražanje ...); on treba da je objektivan i miran.

Nikada u saslušavanjima ne treba žuriti. Treba ga voditi aktivno i intenzivno, no okrivljeni treba da stekne uvjerenje da će se njegovim izlaganjima posvetiti dovoljno vremena i da je istražitelj uvijek na raspolaganju da primi od njega novi iskaz. Kad je okrivljeni započeo iznositi relevantne činjenice, ispitivanje se ne može prekidati.

c) Elementi taktičke prirode. Uz elemente stvarne i psihološke prirode valja ukazati i na elemente taktičke prirode, koji izviru iz prethodnih, nastavljaju se na njih i zajedno s njima čine cjelinu taktike ispitivanja.

— Ispitivanje treba u pravilu da provodi samo jedan istražitelj. Priznanje i unutrašnji intimni život ne iznose se pred širi krug ljudi. Kontakt se ne može istovremeno uspostaviti s više ljudi. Izuzetak je od ovog pravila (iako štetne posljedice ostaju) kad se ispituju žene upletene u seksualne delikte ili kada postoje informacije da su psihički neuravnotežene, pa bi moglo doći do lažnih optužbi istražitelja. Takvim ispitivanjima, ako ih ne obavljaju žene istražitelji, treba osim istražitelja da prisustvuje žena službenik ustanove čiji službenik provodi ispitivanje.

— Upoznavanje ispitivanog s njegovim pravima je obavezno i bez izuzetaka.

— Utvrditi fizički i pravni identitet ispitivanoga.

— U kojem će času i kojim redoslijedom okrivljenom biti predočeni pojedini dokazi — a nakon obaveznog upoznavanja zbog kojeg se krivičnog djela protiv njega vodi postupak — pitanje taktike je zavisno od okolnosti slučaja. Tu su moguće ove situacije:

a) O krivnji ispitivanog postoji dovoljno dokaza. Tu su moguće dvije taktike: da se u direktnom napadu iznesu odjednom svi logično izloženi dokazi i ukaže na besmislenost poricanja. Ovakva taktika naročito je uspješna kod prvoprestupnika i neokorjelih delikvenata. Druga taktika sastoji se u tome da se dokazi iznose postepeno, da se svaki pojedinačni dokaz maksimalno iskoristi za postepeno savladavanje otpora delikventa. Ova taktika se češće primjenjuje kod povratnika i profesionalaca. Za koju od ovih dviju taktika se treba odlučiti zavisi od ličnosti okrivljenog i njegovih svojstava.

b) Postoje samo indicije o krivnji ispitivanog. Tu je potreban naročiti oprez. Naročito se treba čuvati da se slabi podaci ne upotrijebe na način da otkriju slabost dokaznog materijala. Takva omaška jača otpornost delikventa i otežava dalji postupak. U takvom slučaju je bolje insistirati na tome da okrivljeni što više pripovijeda o događaju i iznosi što više detalja, kako bi se kasnijim provjeravanjem njegovih izjava stekla čvršća uporišta za dalja ispitivanja.

c) Indicijne su nedovoljne. Tu se potpuno ulazi u domenu psihološkog šaha i takozvane metode »pipanja«. Takva saslušavanja treba povjeriti najsposobnijim istražiteljima. Tu može biti odlučna svaka riječ i naoko beznačajan detalj. Tu se iskorištavaju profinjeni psihološki instrumenti kao: transfer odgovornosti, osjećanje časti, osjećaj krivnje, sukob sa super »ego« ...

U posljednja dva slučaja u prvi plan dolazi nastojanje da se od okrivljenog dobije priznanje. Unatoč različitim procesnim odredbama i svjesnoj orijentaciji na dokaze koji neće biti izvedeni iz priznanja kao izvora saznanja, nego će prikupljeni dokazi učiniti poricanje besmislenim, na žalost u životu i praksi pravosuđa vrlo su česti slučajevi u kojima treba posegnuti za priznanjem koje će omogućiti pribavljanje drugih do tada nepoznatih dokaza. Takova situacija tjera kriminaliste raznih zemalja da utvrde takve taktičke postupke koji omogućavaju postizanje takvog cilja. Informiranja radi — navest ću neke taktičke postupke koje preporučaju kriminalisti SAD u takvim situacijama:

— Hipotetska priča. Okrivljenom se ispripovijedi priča o izmišljenom zločinu koji se samo u sitnim detaljima razlikuje od izvršenog zločina. Ovo pripovijedanje se doslovce registrira. Nakon izvjesnog vremena zatraži se od okrivljenika da ispripovijedanu priču ponovi u svim detaljima. Tekstovi ispripovijedane priče i opis okrivljenog se uspoređuju i obično se u opisu okrivljenika nalaze novi neispričani detalji koji se poklapaju s činjenicama iz izvršenog krivičnog djela i koji okrivljenom nisu mogli biti poznati ako nije izvršio ili učestvovao u izvršenju krivičnog djela. Takvi detalji onda postaju polazna točka za dalji rad u istrazi.

— Upotreba trećih osoba. Osoba blizu okrivljenom (majka, žena, djeca, prijatelj, liječnik ...) prihvati da u interesu okrivljenog nastoji utjecati na njega da istinito i iskreno izloži činjenice, te sebi na taj način osigura blagodat zakona prema onim delikventima koji priznanjem i pokajanjem pokazuju da je kod njih već nastupio proces resocijalizacije.

— Okrivljeni potpisuje svoj lažni iskaz. Iako je jasno da okrivljeni daje lažni iskaz, istražitelj ga prima bez pogovora i u svim detaljima takav iskaz pismeno registrira u zapisnik, zapisnik daje na čitanje okrivljenom, s molbom da svojeručno ispravi eventualne pogreške, izvrši eventualne dopune i nakon toga zapisnik potpiše. Takav se iskaz tada u svim detaljima podvrgne ispitivanju, te se neminovno utvrđuje da su pojedini detalji lažni. To se predoči okrivljenom koji se nakon toga ili još više zaplice u laži ili prije ili kasnije daje iskaz u skladu s istinom.

— Hladna jeza. Okrivljeni se odvede na mjesto zločina, gdje se u potpunoj tišini izvrši rekonstrukcija zločina na način da se djelo u svim detaljima prividno ponovi. Ovakvo »ponavljanje« krivičnog djela kod većine okrivljenika izazove takav šok da više nisu u stanju da lažu.

Događaj treba ispitivati onim redom kako se dogodio. Ovakovo kronološko izlaganje omogućava okrivljeniku da se podsjeti na sve detalje, a istovremeno ima dobro psihološko djelovanje.

— Brbljavce treba pustiti da govore. Pogrešno je prekidati njihovo pripovijedanje. Tek kada su se izgovorili, treba prijeći na stvar, jer tek pošto zadovolje svoju potrebu za govorom, postaju pristupačni pa ih je moguće voditi kroz saslušavanje.

— Treba biti strpljiv i omogućiti okrivljenom da opravda svoj čin. Dobro utvrđene činjenice neće biti opovrgnute njihovim objašnjavanjem i opravdanjem, one mogu samo pomoći razumijevanju slučaja. Istražitelj, koji upućuje u toku ispitivanja okrivljenika da će svoju obranu dati pred sudom, a sada neka se drži samo činjenica — i psihološki i taktički pogrešno postupa i teško će postići puni uspjeh. I kriminalac ima potrebu da obrazloži svoje vladanje, koliko god ono bilo društveno neprihvatljivo.

— Lažljivca ne treba prekidati u laži jer što se više zaplete u laži to će se prije doći do istine. Svjesne laži treba odmah registrirati da kasnije ne budu opozvane ili da ne bude prikazano kako ga je istražitelj pogrešno razumio.

— Svaki iskaz treba provjeravati.

— Za vrijeme ispitivanja treba biti uljudan, i u skladu s određenom taktikom, udovoljiti opravdanim molbama okrivljenika. To je često put za stjecanje povjerenja i pravog kontakta.

— Informatori u toku ispitivanja okrivljenoga ne smiju biti otkriveni. U toku ispitivanja (osim ako je to planski učinjeno) ne spominju se imena svjedoka, suokrivljenih, ni drugi podaci koji će kasnije u toku ispitivanja biti upotrijebljeni.

— Treba osigurati da okrivljeni indiskrecijom, nepažnjom ili na drugi način ne sazna o okolnostima važnim za dalji postupak. U tome je često ratio primjene pritvora.

— Okrivljenog se istražitelj ne smije bojati. Strah sputava istražitelja do te mjere da dovodi u pitanje svaki uspjeh. No, to ne isključuje potrebni oprez. Lisice, po pravilu, treba narediti da se skinu (izuzetak su izrazito opasni ili osobe za koje se osnovano pretpostavlja da su neuravnotežene).

— Kod sumnje na duševno oboljenje okrivljenog odmah odrediti psihijatrijsku ekspertizu, a ne čekati svršetak istrage.

— Može biti vrlo korisno da se od okrivljenog traži da grubo nacrta skicu određene situacije na mjestu događaja. Takvu grubu skicu neka okrivljeni ovjeri potpisom i konstatacijom da ju je vlastoručno načinio.

— Okrivljeni ne treba da osjeti na čemu istražitelj insistira, koje su mu pojedinosti i činjenice poznate a koje nisu.

— Istražitelj nikada ne treba da previše govori. Njegov je osnovni zadatak d a s l u š a i p i t a a n e d a g o v o r i. To neka prepusti okrivljenome. Sposobnost da se pažljivo sluša spada u osnovne kvalitete istražitelja.

— Praksa poznatih kriminalista upućuje na to da je bolji sistem indirektnih nego direktnih pitanja. No, u određenim slučajevima može biti i obratno.

— Osnovna slabost okrivljenika — koju treba iskoristiti — jest to da on ne zna što je istražitelju poznato a što nije. To stvara kod njega nesigurnost, jer većina želi da koristi blagodat priznanja za one činjenice s kojima istražitelj već raspolaže i pod plaštem »iskrenosti« sakrije ono što istražitelju nije poznato.

— *R. Deb*, profesor u Centru za policijsku izobrazbu u Indiji upućuje i na slijedeće taktičke mjere:

— Ili pribavite povjerenje okrivljenika ili ga zbunite dokazima kojima raspolažete;
— ne treba odmah vjerovati okrivljeniku;
— katkad treba umanjiti težinu krivičnog djela;
— treba nastojati da se shvati duševno stanje okrivljenoga;
— prebacite dio odgovornosti na suučesnike;
— kritizirajte žrtvu.

* * *

Izložena shvaćanja ne predstavljaju općeobavezni obrazac postupanja nego prikaz svih važnijih shvaćanja i metoda u ovoj delikatnoj oblasti. U kojem opsegu i na kakav način se ove kriminalističko-taktičke preporuke mogu ostvariti zavisi i od zakonskih odredaba i sposobnosti istražitelja.

8. Registriranje saslušavanja

Sva pravila o sastavljanju zapisnika upravljena su na utvrđivanje i trajno fiksiranje utvrđenih činjenica. Cilj zapisivanja iskaza je dvostruk: prvo, da se sačuva iskaz kao vjerni odraz stvarnog znanja saslušavanoga o događaju; drugo, da u zapisniku dođe do izražaja (na vjeran način) ličnost, osobine i vladanje saslušavanoga. Procesne odredbe o zapisniku sadržane su u ZKP (članovima 75—83, 248. st. 4, 305. st. 2, 207).

Svaki relevantni iskaz u postupku treba zapisati i potpisati da se trajno sačuva od zaborava, da se spriječe proizvoljne izmjene u iskazu i da može poslužiti daljem postupku.

a) Sadržaj zapisnika. Svaki zapisnik o saslušavanju praktično ima tri dijela: uvodni dio, glavni dio, koji sadrži iskaz, i završni dio.

U uvodnom dijelu zapisuje se naziv organa koji je proveo saslušavanje, vrijeme i mjesto sastavljanja zapisnika, imena prisutnih, predmet povodom kojega je vođen postupak, generalije saslušavanoga i konstatacija da je okrivljeni upoznat sa svojim pravima i dužnostima.

Glavni dio zapisnika je najbitniji jer sadrži iskaz saslušavanog. Pri sastavljanju ovog dijela zapisnika primjenjuju se određene metode:

— G l o b a l n a metoda sastoji se u tome da se najprije sasluša cio iskaz u svim svojim detaljima; zatim nakon što je završeno davanje iskaza, odjednom i u cijelosti sastavlja se zapisnik. Ova je metoda taktički vrlo dobra, ali traži poseban dar pamćenja i veliku koncentraciju pažnje kod istražitelja. Radi toga nije svakome dostupna, osobito ako se radi o dužem i složenom iskazu.

— Kod s i m u l t a n e metode saslušavanje i bilježenje u zapisnik vrši se po odsjecima — po kraćim logičnim cjelinama, određenim razvitkom događaja koji se ispituje. Kod primjene ove metode dolazi do prekida u izlaganju, što može imati taktički negativnih posljedica. Prikladna je za one istražitelje koji se ne mogu osloniti na svoje pamćenje. Ova metoda češće dovodi do ispravljanja zapisnika jer u toku kasnijeg saslušavanja ispitivani mijenja svoje ranije iskaze koji su već bili registrirani.

— P r o g r e s i v n a metoda predstavlja kombinaciju globalne i simultane metode. U saslušavanju i pisanju zapisnika provode se duže pauze, a jedno saslušavanje obuhvaća veće, obično logički povezane odsjeke događaja.

— E t a p n o pisanje zapisnika primjenjuje se kod ispitivanja lažljivaca i varalica. Oni često mijenjaju iskaze a za raniji iskaz tvrde da ga nisu dali ili da su krivo shvaćeni. Kod primjene ove metode pojedinačni lažni iskaz odmah se registrira u zapisnik, zapisnik se dade na čitanje i potpis. Zatim se nastavlja ispitivanje i o slijedećoj etapi ispitivanja (često kontradiktornoj prethodnoj) sastavlja se zapisnik i potpisuje. Ovakav postupak sliči postupku sastavljanja više sukcesivnih zapisnika.

Kod sastavljanja zapisnika, bez obzira na metodu koja se primjenjuje, i kada to nije u izravnoj suprotnosti s planiranom taktikom, treba se strogo pridržavati kronološkog reda izlaganja. To znači da se najprije registriraju događaji i činjenice u vezi s pripremanjem krivičnog djela, zatim slijede događaji i činjenice izvršenja krivičnog djela i konačno događaji i činjenice nakon izvršenog djela.

Zapisnik treba da je napisan na dobrom papiru i u dovoljno primjeraka. U koliko je primjeraka zapisnik sastavljen treba posebno označiti (obično u desnom gornjem uglu). Pisaći stroj i vrpcu treba pregledati i utvrditi da li će pri pisanju slova biti jasna i čitljiva. Treba kontrolirati zadnji primjerak, da se utvrdi da li je dovoljno jasan, te da li treba mijenjati karbon-papir pojačati udarac na slova. Između redova treba da bude dovoljan razmak da se tekst bez napora može čitati, a uz desni rub treba ostaviti dovoljno prostora (bar 3 cm) da se mogu stavljati bilješke i primjedbe, veze i upozorenja. (Svakome onome koji je bio u prilici da čita veći broj sudskih spisa bit će jasno koliko su ova »banalna« upozorenja na mjestu. Gotovo je nevjerojatno koliko se ovakva »štednja« forsira na štetu kvalitete rada i ugleda pravosuđa).

Stil kojim je napisan zapisnik treba da je jasan i adekvatan načinu izražavanja ispitivanoga. Isključiti duge rečenice. Izbor riječi zavisi od danih izjava. Kloniti se nepotrebne opširnosti i iznošenja nerelevantnih činjenica (kako u odnosu na događaj tako i u odnosu na ispitivanoga).

b) T a k t i č k e u p u t e. U zapisniku je nužno zadržati frazeologiju osobe koja daje iskaz. Činjenično i psihološki iskaz gubi na vrijednosti kad se piše rječnikom istražitelja. Sve važnije dijelove iskaza registrirati na doslovan način.

— Važne dijelove iskaza (priznanje, bitne okolnosti i činjenice, lažne izjave, kao i izjave za koje se može očekivati da će biti opozvane) korisno je dati okrivljenom da ih sam diktira.

— Izbjegavati u zapisniku okolnosti koje nisu relevantne (ni za izvršeno djelo, ni za učinioca, ni za njegovo vladanje i reagiranje).

— O važnim reakcijama i vladanju okrivljenog u toku saslušavanja voditi posebne bilješke, koje se kasnije mogu povezati sa zapisnikom i njegovim pojedinim dijelovima (naznakom stranice na koju se odnosi).

— Osim zapisnika i bilježaka o vladanju i reagiranju saslušavanoga istražitelj u složenijim slučajevima treba da posebno pribilježi okolnosti koje mu mogu poslužiti u daljem vođenju postupka i utjecati na opći i pojedinačni plan istrage (tok događaja, zapažanja, pitanja koja treba provjeriti, odnosi među suokrivljenicima, radnje koje će trebati izvršiti).

— Pri ispitivanju okrivljenog istražitelj treba da ima na umu da u toku ispitivanja o načinu izvršenja krivičnog djela treba da budu utvrđeni i elementi bića određenog krivičnog djela. Ti elementi treba da proizlaze iz iskaza, a ne da se verbalno naturaju ispitivanom i u usta mu se stavljaju stručni termini koje ne poznaje ili kojima se ne služi (mnogo je vjerodostojnije kada okrivljeni prikaže kako je staklo prozora premazao blatom, zatim da je umotao šaku u rukav i razbio prozor, pa kroz nastalu pukotinu provukao ruku i otvorio prozor... nego da se u zapisnik registrira izjava »pa sam provalio kroz prozor«).

Činjenice povoljne za okrivljenoga valja također registrirati u zapisnik. Sasvim je pogrešno (taktički) i u protivnosti sa zakonskim obavezama i interesima krivičnog postupka kada se ograničava mogućnost okrivljenog da već u istrazi iznese sve one okolnosti za koje smatra da će mu biti od koristi.

Naš ZKP daje prednost narativnom izlaganju u zapisniku. No većina kriminalista upozorava na vrijednost registriranja u zapisnik i pitanja i odgovora, ako su u toku ispitivanja postavljena (a to je ipak u pretežnom broju slučajeva). »Pitanja obrazuju s odgovorom nedjeljivu cjelinu« (*Binet*). »Treba poznavati pitanja da se može ocijeniti spontanost odgovora, ili raspoznati u njemu ono, što je samo proizvod pitanja« (*Gorphe*).

U zapisnik treba unositi i sve one naoko sitne pojedinosti koje su poznate ili mogu biti poznate samo učiniocu.

Kod saslušavanja okrivljenika u SAD obavezan je ovakav završetak zapisnika o saslušavanju:

»Ja sam pročitao ovaj zapisnik koji se sastoji od četiri stranice. Ja sam potpisao i numerirao svaku stranicu, te parafirao sve ispravke. Ja sam dao ovaj iskaz slobodno i dobrovoljno. Nitko mi nije ništa obećao, niti mi se na bilo koji način prijetio da bi dobio ovaj iskaz. To je istina« (potpis).

Ovakva formulacija završnog dijela zapisnika otkriva interesantne elemente taktike koji mogu biti korisni ne kao formula završetka zapisnika nego kao uputa za postupanje.

Korisno je i od značajne dokazne vrijednosti kad se od okrivljenog traži da nacrta jednostavne skice o određenim događajima (radnje na mjestu događaja, položaj leša, mjesto gdje su sakrivene ukradene stvari ili prikrivena sredstva koja su poslužila u izvršenju krivičnog djela, kretanje okrivljenika...). U zapisniku treba konstatirati da je okrivljeni načinio takvu skicu, ovjerio je potpisom i datumom, te da je skica priključena zapisniku (ukoliko nije ucrtana u sam zapisnik, što je korisno, ali je teže izvodivo).

Bolje je da dovršeni zapisnik saslušani sam pročita nego da mu se čita. Zapisnik dobiva mnogo na svojoj vjerodostojnosti kada se odredi saslušavanome da vlastoručno izvrši manje ispravke i parafira ih.

c) Mehaničko registriranje saslušanja. »Nesumnjivo će jednom doći vrijeme kada će registriranje govora upotpunjeno filmom zamijeniti pismeno saslušavanje. Mislim da će policija time dobiti na ugledu; tada će se bolje uvidjeti da se ona služi lojalnim i zakonitim sredstvima, a na osnovi toga poštenije će se cijeniti njena odanost pravdi i čovječnosti« (*F. E. Louwage*).

Tehničko rješenje mehaničkog snimanja zvuka ima svoju povijest. Obično se pogrešno misli da je mehaničko snimanje zvuka stvar tehničkog razvitka posljednje decenije. To nije tako. Još 1898. Danac *Valdemar Poulsen* patentirao je stroj za magnetsko snimanje zvuka. Kako u to vrijeme još nisu bili konstruirani pojačivači za magnetsko snimanje zvuka, ovaj je aparat imao mnogo nedostataka. Ovi pokušaji i postignuta usavršavanja skrenuli su na sebe vrlo rano pažnju kriminalista. Tako je 1932. godine u policijskom institutu Berlin-Charlottenburg poznati njemački kriminalist *Kleinschmidt* održao predavanje i izvršio demostriranje s mehaničkim zapisnikom pomoću gramofonskih ploča. Oko 1935. godine njemački inžinjeri izvršili su značajna usavršavanja koja su nakon II. svjetskog rata dovela do suvremenih uređaja za mehaničko snimanje zvuka. Tehnički su postignuti značajni rezultati, za snimanje zvuka upotrebljavaju se čelične i magnetske vrpce. Brzina snimanja i reprodukcije se može regulirati. Ista vrpca se može upotrebljavati nebrojeno puta (praktično do uništenja), jer se raniji tekst jednostavno i mehanički briše. Spriječeno je slabljenje zvuka i otklonjeni utjecaji vanjskih smetnji i šumova. Tehnika mehaničkog snimanja zvuka uznapredovala je do te mjere da pri snimanju vokalne i instrumentalne glazbe ne samo da osigurava vjernost reprodukcije nego omogućava značajna do-

tjerivanja i usavršavanja reprodukcije u odnosu na originalni snimljeni materijal. Praktična primjena ovih uređaja je svestrana i stalno i uspješno potiskuje klasična sredstva bilježenja (zapisničare i stenografe). Upotrebljavaju se u privredi, trgovačkom poslovanju, u administraciji, na konferencijama, u nastavi, pri učenju stranih jezika, za psihijatrijska ispitivanja. Uređaji za mehaničko snimanje zvuka postali su neophodni sastavni dio svake uredovnice. Od privatne kancelarije odvjetnika i radnog kabineta književnika i znanstvenika do velikih uredovnica u privredi i administraciji. Niz poduzeća izrađuje i stalno usavršava razne tipove ovih uređaja poznatih kao magnetofoni, diktafoni, minifoni... Rukovanje ovim uređajima ne traži posebno tehničko znanje; dovoljna je poduka od nekoliko sati.

S kriminalističko-tehničkog stanovišta ovakvo mehaničko registriranje izjava ima niz izvanrednih prednosti:

— Istražitelj se može potpuno posvetiti saslušavanju (koje i za njega predstavlja napornu duševnu aktivnost) bez ikakve bojazni da će dio izjave izostaviti ili zaboraviti. On uopće ne mora da opterećuje svoje pamćenje. Ne mora prekidati ispitivanje da bi zabilježio izjavu i time prekinuo često mučno uspostavljeni a za ishod postupka bitan kontakt s okrivljenim. Uređaj bilježi cio tok razgovora (pitanja i odgovore) što omogućava istražitelju da naknadno provjeri svrsishodnost primijenjene taktike i svoj postupak prilagodi određenom planu.

Kod opoziva priznanja — uz tvrdnju da priznanje nije bilo dano dobrovoljno — lako se mogu takvi prigovori provjeriti.

Klasični zapisnik o saslušavanju mogli bismo nazvati i stilskim zapisnikom jer unatoč svim protivnim nastojanjima svaki zapisnik ima subjektivnu obojenost istražitelja jer odražava rad misli istražitelja. Kad istražitelj diktira zapisnik, on i nehotice udara na njega pečat svoje ličnosti i obrazovanja, a praksa da zapisnik diktira saslušavani ipak je izuzetna i ne može se uvijek primijeniti.

Magnetofonom snimljeni zapisnici predstavljaju izvanredno nastavno sredstvo, jer omogućavaju da se vrlo važan dio rada kriminalista podvrgne preispitivanju. Vječiti problem kako u stručnim školama prikazati tok saslušavanja, pravilnost ili nepravilnost pitanja, način reagiranja na izjave okrivljenika, itd., približava se svom rješenju. Bez štetnih posljedica za konkretni postupak, a istovremeno neposredno i zorno omogućava stjecanje prvih iskustava u taktici saslušavanja.

Vijeće koje na glavnoj raspravi razmatra predmet može iz magnetofonske snimke saslušavanja dobiti neposredniji uvid u tok istrage, u postupanje s okrivljenim, u postavljena pitanja i dane odgovore, itd. — nego što je to moguće iz najpotpunijeg zapisnika.

Kombinacija zapisnika o saslušavanju sa slušanjem magnetofonskog snimka pojedinih važnih dijelova saslušavanja ima nesumnjive prednosti.

Očitim prednostima mehaničkog snimanja iskaza valja dodati i jedan prigovor. Tvrdi se da je moguće izvršiti falsificiranje iskaza. Doista, takva je mogućnost tehnički izvodiva. No, zar nisu ne samo mogući nego i u praksi utvrđeni falsifikati potpisa na zapisniku. Tehnički je lakše falsificirati potpis nego podražavati glas saslušavanoga i izvršiti montažu magnetofonske vrpce. Za sada taj prigovor stoji kao što stoji i prigovor o mogućnosti falsificiranja pisanog zapisnika. Međutim, stalna usavršavanja postojećih uređaja za mehaničko snimanje zvuka i, s druge strane, vrlo široka i sve uspješnija istraživanja (u SAD i SSSR) metoda za egzaktnu identifikaciju glasa — obećavaju da će mogućnost falsificiranja biti smanjena na najmanju moguću mjeru.

S obzirom na procesnu okolnost da operativni radnici organa unutrašnjih poslova o razgovorima s presumptivnim okrivljenicima ne mogu sastavljati zapisnike, te da njihove pismene bilješke ne mogu biti sastavni dio sudskog spisa — provedeni razgovori služe kao informacije za dalji operativni rad. U ovim uvjetima sadržaj provedenih razgovora, registriran što je moguće vjernije, može imati značajne prednosti. Zbog toga šira primjena registriranja ovih razgovora uz pomoć magnetofona ima velike prednosti, jer omogućava operativnom radniku da naknadno i višestruko analizira primljene informacije i na osnovi njih usmjerava svoj operativni rad u prikupljanju realnih dokaza.

Nije bez interesa da se kao najgorljiviji i najuporniji zagovornici mehaničkog snimanja razgovora javljaju upravo organi unutrašnjih poslova. To na određeni način najbolje govori o istinitosti fame o sklonosti policije da se u kontaktima s okrivljenima služi nedopuštenim sredstvima.

52. O PRIZNANJU

1. Pristup U užem smislu »priznanje je izjava što ju je osoba koja je izvršila krivično djelo, dala drugoj osobi tvrdeći da je sama izvršila krivično djelo ili učestvovala u njegovu izvršenju«. Priznanje u širem smislu je svaka izjava okrivljenog da je istinita neka važna činjenica koja se tiče njegova okrivljenja i koja je za njega nepovoljna.

S procesnog i kriminalističko-taktičkog gledišta priznanje može biti:

— s u d s k o i i z v a n s u d s k o priznanje. Sudsko ili službeno je ono koje je učinilac krivičnog djela dao javnom tužiocu, sucu istražitelju ili na glavnoj raspravi. Izvansudsko priznanje je svako priznanje koje je učinilac krivičnog djela dao pred bilo kojom trećom osobom;

— p o t p u n o i d j e l o m i č n o priznanje. Potpuno je ono priznanje kojim se izvršenje krivičnog djela i sve prateće okolnosti priznaju u cjelini, a djelomično priznanje odnosi se samo na jednu ili više relevantnih činjenica u izvršenju krivičnog djela:

— p r o s t o i k v a l i f i c i r a n o priznanje. Prosto je priznanje ono kojim se potvrđuje izvršenje krivičnog djela onako kako se to učiniocu inkriminira. Pri kvalificiranom priznanju priznaje se samo izvršenje djela, ali se priznanju dodaju i takve okolnosti koje isključuju krivičnu odgovornost ili protupravnost u cjelini ili djelomično.

Bit priznanja je u otkrivanju tajne, tj. onih činjenica u vezi s krivičnim djelom koje nisu bile poznate onome kome su priopćene.

Ovlašteni službeni organi u prethodnom postupku nastoje da dobiju priznanje iz ovih razloga: da se rasvijetli slučaj; da se utvrdi da je baš okrivljeni

učinilac određenog krivičnog djela; da se istraga ubrza i da se što je moguće prije podigne optužnica; da se pribavi nepobitni i okolnosni dokazni materijal o izvršenju krivičnog djela.

Povijesno promatrano, procesni odnos prema priznanju prošao je kroz četiri faze:

— priznanje se smatralo najboljim dokazom (kraljica dokaza), bez obzira na koji je način došlo do priznanja (tortura);

— priznanje se izuzetno odbijalo kao dokaz — ako je bilo iznuđeno okrutnim i neobičnim postupcima (tortura se nadomještava i dugotrajnim zadržavanjem u pritvoru);

— sumnja se u svako priznanje (na primjer i zato ako je okrivljenom ako prizna obećana čaša rakije . . .);

— prihvaća se svako r a z u m n o priznanje dobiveno d o b r o v o l j n o i koje je po činjenicama prihvatljivo. Težište je ovog shvaćanja na nastojanju da se spriječe tjelesna i psihička mučenja radi dobivanja priznanja.

Suvremene teorije o vrijednosti priznanja mogu se grubo podijeliti na dvije velike grupe:

a) Teorije koje načelno odbacuju priznanje kao dokaz. Ovo ekstremno stanovište smatra da priznanje nema nikakvu dokaznu vrijednost i da u krivični postupak uopće ne treba unositi ispitivanje okrivljenika. I dalje, priznanje samo po sebi — confessio nuda — nema nikakve dokazne vrijednosti, a kada je potkrijepljeno drugim dokazima, onda se slobodno sudsko uvjerenje ne formira na priznanju nego na tim drugim dokazima. Međutim priznanje ne može biti autonomno nego mora biti potkrijepljeno drugim dokazima.

b) Drugo je stanovište da priznanje treba prihvatiti, ali pod određenim uvjetima. Ovo se stanovište obrazlaže na ovaj način: Okrivljeniku je najbolje poznato da li je izvršio ili nije izvršio određeno krivično djelo. Zbog toga je danas u praksi priznanje vrlo dragocjen i tražen dokaz. No u sistemu slobodne ocjene dokaza nije moguće ni jedan dokaz proglasiti najvažnijim dokazom, pa to vrijedi i za priznanje.

U dilemi između ova dva stanovišta valja uzeti u razmatranje i ove okolnosti. Samim priznanjem istraga nije dovršena. Priznanje je često osnova za prikupljanje činjenica i materijalnih dokaza na kojima će se temeljiti odluka o krivnji. No, nerijetko do ovih novih činjenica i materijalnih dokaza ne bi se uopće došlo ili bi se došlo mnogo teže — bez priznanja okrivljenoga. Do danas još nisu pronađene takve metode i postupci, niti su stvoreni uvjeti koji bi omogućili da se mimo i bez učešća okrivljenoga prikupe dokazi o izvršenom krivičnom djelu. To s druge strane ne znači da svako priznanje veže sud pa ga treba pribaviti pod svaku cijenu. Težnja da se dođe do priznanja vrlo je česta i uvjetovana stavom svih procesnih subjekata. Vrlo je interesantno konstatirati da je, prema službenim podacima, u 90% slučajeva u kojima je FIB (Federalni istražni biro — SAD) vodio prethodni postupak, uz primjenu lišenja slobode za krivična djela izvršena od jednog učinioca — došlo do završetka postupka dobrovoljnim i prihvatljivim priznanjem. No ne moramo posizati za SAD pa da utvrdimo da u većini krivičnih postupaka još uvijek dominira priznanje i da se daleko najveći broj osuda temelji na priznanju. Takova je situacija i kod nas, iako nema pobližih statističkih po-

dataka. Sama okolnost da se tu i tamo kao posebni primjeri ističu one osude koje su donesene bez priznanja, ili unatoć izričitom poricanju, dokazuje da se radi o izuzetnim slučajevima.

Različiti učesnici i subjekti krivičnog postupka različito su motivirani u nastojanju da dobiju priznanje. Istražitelji u težnji da dobiju priznanje mogu biti motivirani: shvaćanjem da je priznanje najdirektniji i najlakši put za okončanje istrage; da priznanje omogućava kabinetski rad i smanjuje potrebu (neugodnog) operativnog rada; da priznanje najbolje odgovara zahtjevima drugih procesnih subjekata; prihvaćanje priznanja i orijentacija na njega može biti i rezultat nedovoljnog kriminalističkog iskustva, itd. Nerijetko i suci u vijećima rado insistiraju na priznanju, jer smatraju da je ono najpogodnije da se isključi moguća zabluda i jer im ono olakšava odluku o kazni. Stav branitelja prema priznanju dobro je okarakterizirao S. E. Louwage ovom konstatacijom:

»Okrivljenici koji su učinili priznanje pred policijom opravdavaju ovu slabost da pred svojim advokatom tvrdeći da su im priznanja iznuđena prijetnjama, što znači udarcima. Neka nam se ne tvrdi da advokati daju podstreka za ovakve jeftine tvrdnje: mi, uostalom, u to ne vjerujemo, ali je nesumnjivo da izvjesni branioci pažljivo slušaju optužbe ove vrste: jedni zato što nemaju dovoljno iskustva sa zločinačkim smicalicama, a drugi zato što ova materija vrlo dobro služi obrani«.

Ono što opravdava skepsu prema priznanju jest opasnost da do priznanja dođe uslijed grube fizičke ili psihičke prisile, ili obmane. To je realna opasnost za slobodu i interese građana od koje društvo treba da ih zaštiti. To znači da pravac društvene, zakonske i državne djelatnosti treba da bude upravljen na sprečavanje tih zloupotreba i na oštro pozivanje na odgovornost nosilaca takvih aktivnosti, a ne na priznanje kao takvo. To će vrijediti bar dotle dok se ne pronađe sigurnije i objektivnije dokazno sredstvo. Sve dotle priznanje nije moguće sasvim eliminirati iz krivičnog postupka.

Za stav našeg Zakonika o krivičnom postupku prema priznanju relevantne su ove odredbe:

a) Zabrana iznude priznanja.

(»Prema okrivljenome se ne smiju upotrijebiti sila, prijetnja, obmana i slična sredstva kako bi se došlo do njegove izjave ili priznanja« — član 203. st. 8. — Ova je odredba sankcionirana u Krivičnom zakoniku odredbom: »Službena osoba koja u vršenju službe upotrijebi silu ili prijetnju u namjeri da iznudi iskaz od okrivljenog, svjedoka, vještaka ili druge osobe koja se saslušava — kaznit će se zatvorom najmanje tri mjeseca ili strogim zatvorom do pet godina« — član. 151. KZ).

b) Obaveza prikupljanja i drugih dokaza osim priznanja.

(»I pored priznanja okrivljenog organ koji vodi postupak dužan je da prikuplja i druge dokaze. Ako je priznanje jasno i potpuno i ako je potkrijepljeno i drugim dokazima, poduzimat će se daljnje prikupljanje dokaza samo na tužiočev prijedlog« — član 208.

»Priznanje optuženog na glavnoj raspravi, ma kako bilo potpuno, ne oslobađa sud od dužnosti da izvodi i druge dokaze« — član 296).

c) O opozivu priznanja.

(»Ako se kasniji iskazi okrivljenoga razlikuju od prijašnjih, a naročito ako okrivljeni opozove svoje priznanje, pozvat će se da iznese razloge zašto je dao različite iskaze odnosno zašto je opozvao priznanje« — član 204. st. 2.

»Kad optuženi prilikom ispitivanja na glavnoj raspravi odstupi od svog prijašnjeg iskaza, predsjednik vijeća upozorit će ga na odstupanje i upitat će ga zašto sada iskazuje drugačije, a po potrebi pročitat će se njegov prijašnji iskaz ili dio tog iskaza« — član 291. stav 3).

2. Motivi priznanja

Postoje razna shvaćanja i teorije koje objašnjavaju mehanizam pomoću kojega dolazi do priznanja. Izložit ćemo neke osnovne.

Izvršenje krivičnog djela pobuđuje kod učinioca krivičnog djela stalan svjesni ili nesvjesni strah od otkrivanja i kazne. Ovaj stalan strah dovodi do stanja unutrašnje napetosti, koja napetost raste i u određenom času postaje nepodnošljiva, te se konačno razrješava neposrednim ulaženjem u opasnost (kaznu za izvršeno krivično djelo) — priznanjem. Tako priznanje dovodi do razrješavanja unutrašnje napetosti i do smirenja učinioca.

Kod određene kategorije delikvenata — naročito prvoprestupnika i onih s izraženim karakternim osobinama — priznanje se javlja kao proces ispaštanja i želje za kaznom koji uzrokuju gubitak straha od društvenog neodobravanja, odmazde, kazne.

Psihoanalitičari vide u priznanju mazohističku potrebu za kaznom. Pri tome priznanje predstavlja specifično ponavljanje djela.

Sa stanovišta ovih psihičkih proživljavanja: izolacija (samica) okrivljenika u istrazi jača ovu unutrašnju napetost i dovodi do priznanja.

Za praktičara je posebno interesantno da se najprije — na osnovi unutrašnjih psihičkih procesa — lome intelektualno razvijene osobe, a najteže je s primitivnim, intelektualno nerazvijenim delikventima.

Motivi priznanja mogu se grupirati u dvije osnovne grupe:

— motivi orijentirani na »ja« okrivljenoga: ublažavanje kazne, skretanje istrage s opasnog pravca da okrivljenom pribavi unutrašnje umirenje, da ostvari osjećaj mržnje ili osvete prema određenim osobama, da u vlastitim očima uspostavi samopoštovanje;

— motivi orijentirani na društvenu sredinu: osjećanje časti, kajanja za učinjeno djelo, potreba za povjerenjem, ljubavlju i prijateljstvom.

Kod svakog priznanja javljaju se u organskoj cjelini ovi elementi:

m o t i v je osnova koja pokreće na priznanje, ili pravilnije rečeno nagonska i interesna konstelacija koja se neposredno zadovoljava priznanjem;

p o v o d su one okolnosti koje dovode do oslobođenja latentnih nagonskih sila (npr. motiv priznanja je želja za ublaživanjem kazne, a povod saznanje o neizbježnosti osude);

v r i j e m e je čas u kojemu je priznanje dano;

f o r m a je oblik u kojemu je priznanje dano; ona ne zavisi samo od motiva i povoda nego i od stvarno izraženih psihičkih sposobnosti okrivljenika.

3. Lažna priznanja

Praksa pokazuje da su lažna priznanja mnogo češća nego se obično pretpostavlja, iako logično razmišljanje odbacuje i samu pomisao na mogućnost postojanja lažnih priznanja. Međutim, ljudi ne reagiraju uvijek ni logično ni normalno. To mora i kriminalistika da ima na umu. Razlozi i stanja koja dovode do lažnih priznanja su raznovrsna:

— Želja za isticanjem navodi osobe željne publiciteta putem novina, radija i televizije, da dadu o sebi lažna senzacionalna priznanja; pri tome su svjesni da će naknadno, kada dođe pitanje kažnjavanja, povući svoje priznanje. Evo primjera iz SAD:

Povodom ubojstva W. D. Taylora iz Hollywooda (oko 1923) i pronalaska njegova leša policija je u roku od mjesec dana primila pojedinačna priznanja tri stotine osoba, da je svaka od njih izvršila to ubojstvo.

»Upravitelji kaznionа iz cijele zemlje javljaju da, kada se počini kakvo ubojstvo ili neki drugi veliki zločin koji dobije veliki publicitet, zatvorenici koji su se u vrijeme izvršenja krivičnog djela nalazili u sigurnosti iza zatvorenih zidina, čekaju u redu na priliku da bi mogli priznati taj čin«.

Jedan 19-godišnji mladić lažno je priznao razbojstvo i naknadno izjavio da je doživio najveće uzbuđenje svoga života kada je vidio svoje ime u novinama nakon priznanja tog razbojstva.

Kao najbolja protumjera ovakvim pojavama koje su karakteristične za neke zemlje s mnogobrojnim krivičnim djelima i organiziranim zločinom — jest to da se u toku priznanja izvrši detaljna rekonstrukcija koja će odmah pokazati da onome koji priznaje zločin nisu poznati neki osnovni detalji o tom zločinu.

— Lažna priznanja mogu biti psihoneurotske prirode, a nazivaju se obično lažna priznanja radi osjećanja krivnje. Osoba koja lažno priznaje određeno krivično djelo izvršila je u m i s l i m a isto ili slično krivično djelo, pa radi ispaštanja i smirenja priznaje kao svoje ono koje stvarno nije izvršila.

— Veliki broj kriminalista, koji su se posebno bavili ispitivanjima kako dolazi do lažnih priznanja, smatra da u m o r saslušavanog dovodi do više lažnih priznanja nego prisila. Umorni mozak je lakše podložan sugestiji: umor djeluje kao droga. Zloupotreba danonoćnim neprekidnim saslušavanjima (konvejer) logično dovodi i do lažnih priznanja.

— Kod primitivnih neobrazovanih osoba do lažnih priznanja može doći i zbog toga što ne shvaćaju domašaj svojih izjava.

— Konačno, do lažnih priznanja mogu dovesti i pritisci živčane napetosti. Da prekine ispitivanje a time i nepodnošljivu živčanu napetost, okrivljeni »priznaje« izvršenje djela. Za takva je priznanja karakteristično da se najčešće svode na golo priznanje bez ikakvih detalja.

4. Neka psihološka i taktička pravila

Praksa i teorija upućuju na neka pravila psihološke i taktičke prirode koja prema okolnostima slučaja i ličnosti delikventa mogu dovesti do dobrovoljnog i prihvatljivog priznanja.

— S okrivljenim treba postupati tako da se u toku ispitivanja ne angažira jednim jedinim interesom koji bi doveo do priznanja, već da mu ostane mogućnost na širokom registru njegovih nagona, interesa i tendencije ponašanja.

— I uz priznanje ne smiju se zanemariti istraživanja objektivnog stanja stvari (uvijek je moguće naknadno opozivanje priznanja). Zato je potrebno u

zapisnik o priznanju opširno i detaljno unijeti sve pojedinosti o pripremanju djela, njegovu izvršenju i vladanju nakon izvršenog krivičnog djela.

— Iznošenje svih utvrđenih okolnosti — sveg dokaznog materijala može dovesti do priznanja samo onda ako dokazi predstavljaju zatvoren krug krivnje. U protivnom — kada u izloženom materijalu ima praznina, nejasnoća i protuslovlja — postiže se obrnuti efekat (kod delikvenata čije bi priznanje bilo motivirano egoističnim interesima), jer jača otpor okrivljenika i učvršćuje ga u uvjerenju da ne predstoji neminovnost osude, pa je bolje poricati.

— Kod priznanja izvršenih u afektu treba odmah najdetaljnije utvrditi sve okolnosti slučaja i registrirati ih u zapisnik, jer često prestankom afektivnog znanja dolazi do opoziva priznanja.

— Čovječno postupanje, pronalaženje kod okrivljenika pozitivnih svojstava, može kod određenih kategorija delikvenata dovesti do uspostave mosta povjerenja i razumijevanja, a ovo obično dovodi priznanju.

— Sredina i atmosfera u kojoj se vrši ispitivanje mogu biti od odlučnog značenja za uspostavu pravilnog kontakta i dovesti do priznanja.

— Samica može imati izvanredno psihičko djelovanje jer prisiljava okrivljenika da se bavi sobom i krivičnim djelom koje je izvršio.

— Pri saslušavanju na kojemu se očekuje dobivanje priznanja treba insistirati na isključivanju prisutnosti trećih osoba, da se spriječe tzv. nekrivične laži (iznošenje intimnosti vladanja za koje ne treba da saznaju treće osobe, npr. podatak da okrivljeni živi u nedopuštenim odnosima s udatom ženom) koje mogu zavesti istragu na krivi put ili je učiniti nepotpunom, jer se ne mogu objasniti svi detalji slučaja.

— Priznanje se javlja ili kao rezultat razmišljanja (svijest, odgovornost, prijateljstvo) ili kao rezultat afekta (izraz mržnje ili osvete razmetanje...). Zbog toga istražitelj treba da ocijeni iz kojeg od ova dva psihička stanja potječe priznanje, te da svoje postupke i nastojanja upravi ili na djelovanje na intelekt ili na djelovanje na emocije.

— Važno je praktično pravilo da dobivanje priznanja još ne mora značiti uspjeh jer ne mora biti istinito, a uskrata priznanja ne mora značiti neuspjeh.

— Neki kriminalisti, naročito u SAD, preporučuju kao efikasne mjere opreza od opozivanja priznanja: da okrivljeni iskaz koji sadrži priznanje napiše vlastoručno; ili da ga sam diktira daktilografu (što treba u zapisniku konstatirati); da potpiše svaku stranicu uz klauzulu da je priznanje dano dobrovoljno i bez prisile; da sitne, namjerno stavljene pogreške okrivljenik pri čitanju vlastoručno ispravi i parafira.

— *Louwage* smatra da su za dobivanje priznanja najbolje metode: hladnokrvnost, razložnost, dobar postupak, iskorištavanje istinitih činjenica, apel na osjećaje i razum.

5. Provjeravanje priznanja

Nijedno priznanje ne treba, a priori prihvatiti kao dokaz. Samo ono priznanje koje sadrži detalje koji mogu biti poznati samo učiniocu i koje se slaže s drugim utvrđenim činjenicama i dokazima — može se smatrati dokazom. Da bi se svako priznanje moglo podvrći detaljnom provjeravanju, treba biti dano činjenično i detaljno, da obuhvaća sve pojedinosti pripremanja i izvršenja krivičnog djela, kao i mjere i radnje koje su poduzete nakon izvršenog krivičnog djela. Tako dobiveno priznanje provjerava se detalj po detalj, prati se okrivljenog na cijelom putu izvršenja krivičnog djela, pribavljaju se materijalni i drugi dokazi, uspore-

đuju se s dokazima između sebe i ispituje se njihova uzajamna logična povezanost. Priznanje — taktički — ima najveću vrijednost kao sredstvo koje nam omogućava otkrivanje i utvrđivanje drugih dokaza. Većina krivičnih djela po svojoj naravi je takva da osim priznanja moraju postojati i drugi dokazi i to često materijalne prirode.

Za registriranje priznanja i njegovo provjeravanje — naročito u slučaju opoziva — od posebne je vrijednosti registriranje takvih saslušavanja pomoću mognetofona.

6. Priznanje u kriminalističkoj obradi

Priznanje može biti dano i u toku kriminalističke obrade, dakle i izvan formalno pokrenutog krivičnog postupka, u razgovoru ovlaštenog radnika unutrašnjih poslova s presumptivnim okrivljenikom. Potrebno je da utvrdimo vrijednost i značenje takvog priznanja.

U pristupu ovom pitanju moramo polaziti od pozitivnih odredaba Zakonika o krivičnom postupku i njihove interpretacije od naših poznatih procesualista. Iz ovih propisa i mišljenja proizlazi da priznanje dano radniku organa unutrašnjih poslova ne može poslužiti kao dokaz ni u obliku:

— pismena — službene zabilješke, zapisnika,

— ispitivanja radnika unutrašnjih poslova u svojstvu svjedoka po čuvenju.

Nasuprot ovome sasvim decidiranom stavu, iz proteklih 25 godina, do donošenja Novele Zakonika o krivičnom postupku (1967. godine) u metodama operativne službe unutrašnjih poslova ostali su značajni relikti vrlo izraženog nastojanja da se dođe do priznanja. Samo ovakovo priznanje nema nikakve dokazne vrijednosti.

Suvremeni razvitak znanosti i tehnike otvara novu eru znanstvenog dokaza i u tom dokazu nalazi značajnu i efikasnu zamjenu ili dopunu priznanju. Prirodno je da se radnici unutrašnjih poslova moraju orijentirati na takav dokaz koji u njihovom operativnom radu m o d i f i c i r a značenje priznanja. Budući da izvršenje vrlo brojnih krivičnih djela dovodi do promjene koje za sobom ostavljaju tragove, to je orijentacija na pronalaženje i istraživanje ovih tragova osnovna orijentacija u radu organa unutrašnjih poslova, a razgovor s presumptivnim okrivljenikom p u t o k a z i vrlo značajno pomagalo za otkrivanje realnih i drugih dokaza. U tome je smisao razgovora s presumptivnim okrivljenikom.

Uzmimo jedan primjer.

U traganju za nestalom M. M., prilikom ispitivanja njezina muža, on je izjavio: »Ja sam ubio svoju ženu«. Kako treba da postupi operativni radnik u prikupljanju dokaza?

— Operativni radnik će pitati N. M. gdje se nalazi leš njegove žene, pa pošto on odgovori da je zakopan u štali na mjestu gdje se nalazi hrpa sijena — operativni radnik će osigurati to mjesto, hitno obavijestiti javnog tužioca i suca istražitelja — provest će se uviđaj, pa ako leš bude pronađen provest će se njegova identifikacija, a obdukcijom liječnika specijalista bit će utvrđen uzrok smrti.

Na taj način bitna okolnost postojanja krivičnog djela bit će utvrđena drugim dokazima koji su proizašli iz priznanja N. M., ali sada više ne zavise od izjave presumptivnog okrivljenika.

Iz razgovora s okrivljenim operativni radnik je saznao da je ubojstvo izvršeno sjekirom u spavaćoj sobi. Za utvrđivanje tih okolnosti operativni radnik će pretragom stana i drugih prostorija pronaći sjekiru, oduzeti je i poslati na vještačenje da se utvrdi da li se na sječivu ili ušicama sjekire nalaze tragovi krvi, kose, a na držalu tragovi otisaka papilarnih linija. Istovremeno će provesti pretragu spavaće sobe radi pronalaženja tragova krvi i drugih tragova.

Budući da je N. M. izjavio da je svoju ženu M. M. ubio zbog toga što je održavala ljubavne odnose sa P. P. a da su mu to priopćili J. J. i C. C., operativni radnik će izvršiti informativno ispitivanje J. J. i C. C. i ako u njihovim izjavama ima relevantnih okolnosti, predložit će da budu saslušani kao svjedoci na okolnosti utvrđene u razgovoru.

U ovom krajnje pojednostavljenom slučaju priznanje okrivljenoga poslužilo je kao putokaz za pribavljanje dokaza. Nakon pribavljanja tih dokaza potvrda ili opoziv priznanja nema bitno značenje, pa postaje irelevantna okolnost što priznanje dano operativnom radniku organa unutrašnjih poslova nema procesno značenje.

53. OSVRT NA NEKA POMAGALA ZA DOBIVANJE I PROVJERAVANJE ISKAZA

1. Hipnoza Ono što je nesvakidašnje, tajnovito i pomalo nerazumljivo, osobito ako se tome dade oblik znanosti, izaziva svestrani interes i pažnju široke javnosti. Takav je slučaj i s hipnozom, posebno s odnosom između hipnoze i kriminaliteta, odnosno hipnoze i rasvjetljavanja krivičnih djela. Često se u svijetu laika hipnoza javlja kao misteriozni bauk koji opasno ugrožava poštene ljude, navodeći ih na zločin ili nevine prisiljavajući da priznaju krivična djela koja nisu izvršili.

Pod hipnozom u psihološkom smislu razumije se »uspavljivanje vještački stvoreno, snu slično stanje svijesti, u kojemu je svojevoljna djelatnost mišljenja i htijenja, uslijed izvjesnog ograničavanja svijesti, smanjena ili posve isključena, tako da je osoba dovedena u takvo stanje, naročito podesan predmet za sugestije« *(M. Vujaklija)*.

Odnos između hipnoze i kriminaliteta ispitivao je dr *Flatau* iz Berlina i utvrdio da se taj odnos može javiti u ovim oblicima:

1. krivično djelo izvršeno od hipnotiziranih,
2. krivično djelo izvršeno nad hipnotiziranima,
3. razjašnjenje krivičnih djela postignuto pomoću hipnoze.

Za razumijevanje ovih odnosa važno je utvrditi utjecaj hipnoze na slobodu pokreta i izazivanje takozvanih ćutilnih varki. U tom smislu *Moll* konstatira da je svim hipnotičkim stanjima zajedničko da su »hotimični pokreti hipnotizirane osobe ograničeni, što znači da ne može izvršiti hotimične pokrete, ili ih mora izvršiti protiv svoje volje, a da se ne može braniti protiv toga«. Drugi oblik hipnotičnog stanja je izazivanje ćutilnih varki kojih se po prestanku hipnoze hipnotizirani ne sjeća. Dakle najprije su izazvani (ili neizazvani) hotimični pokreti, a zatim je došlo do njihova zaboravljanja.

Opsežna ispitivanja ovog mehanizma u praksi od priznatih stručnjaka i uz kontrolirane uvjete, pokazala su da izvršenje krivičnih djela od hipnotiziranih osoba ne dolazi u obzir. Izvršenje krivičnih djela posebno seksualnih delikata nad hipnotiziranim osobama moguće je ali sasvim izuzetno i to nad izrazito labilnim i sugestibilnim osobama.

Često se radi o kvazihipnotičkom stanju ili o pokušaju da se pristanak (pa i odgovornost bilo koje vrste) prikrije hipnotičkim stanjem.

Za nas je najinteresantnije pitanje u kojoj mjeri hipnoza može pomoći pri razjašnjavanju zločina. Za hipnotičko utjecanje dolaze u obzir učinilac krivičnog djela, svjedoci i žrtva. Senzacionalne izjave profesionalnih »hipnotizera« da će razjasniti svaki zločin pokazale su se u praksi neistinite. Pri svakom kontroliranom slučaju takvi su hipnotizeri pokazali neuspjeh. Egzaktna eksperimentalna ispitivanja pokazala su da osoba u najdubljoj hipnozi nije potpuno bez volje i otpora, izručena hipnotizeru da bi učinila izjave kojima bi sama sebe teretila.

Da li to znači da hipnoza nema baš nikakvog utjecaja u postupku? To se ne može utvrditi. No ovdje se zamjenjuju pojmovi, jer ono što laik naziva hipnozom često nije drugo nego jako sugestivno djelovanje na voljno labilne i emocionalno preosjetljive osobe. Poznato je iz svakidašnjeg života da pojedine ličnosti vrše jak utjecaj i čine duboki dojam na svoju okolinu. Takav utjecaj je moguć a poneki puta i poželjan i u istrazi. To još uvijek nije hipnoza. Međutim, moguće je da se u postupku angažira poseban stručnjak koji bi saslušavanu osobu doveo u hipnotičko stanje, a zatim podvrgao ispitivanju. Rezultati ovakvog ispitivanja često su ograničeni i dvojbeni.

Većina zakonodavstava, pa tako i naše, zabranjuje primjenu hipnoze u krivičnom postupku, pa je dalje razmatranje ovog pitanje nepotrebno.

Uloga hipnoze u psihoterapiji izlazi izvan okvira ovih razmatranja.

2. Narkoanaliza — serumi istine Pod narkoanalizom razumijemo takvu opijenost koja je izazvana namjernim davanjem narkotika, s ciljem da se kod saslušavanoga slomi otpor i da ga se navede na davanje iskaza. Sredstva koja se daju okrivljenome različita su a spadaju u narkotike. Često ih nazivaju i »serumi istine«, »droga za sjećanje« i slično. Njihovo je djelovanje upravljeno na to da se na kratko vrijeme kod okrivljenoga kojemu se daje eliminira volja, energija, osjećaj odgovornosti ili opasnosti — a to su upravo faktori koji sprečavaju okrivljenika da iskaže istinu koja bi se mogla okrenuti protiv njega. Sve ove droge treba da djeluju na volju a svijest treba da ostane nepomućena. Okrivljeni je doveden u takvo stanje da se više ne može svjesno opirati iskazu. To, međutim, ne znači da takva narkotizirana osoba mora uvijek govoriti istinu.

Ispitivanja u pojedinim zemljama dovela su do upotrebe različitih narkotika. Među njima su najpoznatiji skopolamin, klorotorm, morfin, pentotal, eripan, aktedron, muskarin i drugi alkaloidi (dušični organski spojevi biljnog porijekla).

Američki kriminalisti ukazuju na dr. *R. E. Housea* kao na pionira primjene skopolamina u rasvjetljavanju zločina. Do prve takve primjene došlo je 13. II. 1922. godine u okružnom zatvoru u Dallasu (Texas). Injekciju skopolamina dao je dr. *House* koji tvrdi da nakon toga okrivljenik čuje postavljeno pitanje ali ne može o njemu razmišljati. Ako je kriv, paralizirana volja neće

ga spriječiti u davanju istinitog iskaza. Dr *House* je o upotrebi skopolamina napisao knjigu. Primjena narkoanalize uvjetovana je u SAD pristankom okrivljenika i učešćem liječnika. Primjena ove metode dovela je do laboratorijskih provjeravanja njezine uspješnosti. U laboratorijskim pokusima s nedelikventima u većini slučajeva postignuti su pozitivni rezultati, a kod delikvenata pozitivni rezultati procjenjuju se na oko 50%.

Njemački kriminalisti izvještavaju o primjeni muskarina kao seruma istine u SSSR. Muskarin se dobiva preradom gljive anamita muscaria — muhara ili panterova gljiva. Ove gljive u prerađenom stanju Sibirci upotrebljavaju kao narkotik. Na temelju muskarina argentinski profesor *Reco* vršio je istraživanja u SSSR i pripremio potrebnu drogu za narkoanalizu. Njezina se primjena razlikuje od skopolamina. Ona se dodaje u malim količinama jelu. Nakon stadija akutnog trovanja koje je praćeno mučninama i povraćanjem, organizam se privikava na upotrebu droge. Tad nastupa pogodno stanje za rad s delikventom, jer je muskarin ukinuo snagu opiranja i posebnim načinom preslušavanja navodi se okrivljenik da na riječ podsjetnicu odgovara priznanjem.

U Njemačkom Reichu pred kraj drugog svjetskog rata eksperimentiralo se s otrovnim plinom sarinom, nazvanim i otrov ludila. Pažljivim doziranjem ovoga otrova mogle su se izazvati ćutilne poremećenosti koje su se iskorištavale u istrazi.

Gotovo nema ni jedne velike sile koja na ovaj ili onaj način nije eksperimentirala i u većoj ili manjoj mjeri primjenjivala »serum istine«.

U javnosti je primjena narkoanalize izazvala negodovanje i strah da ne dođe do zloupotrebe ovih sredstava.

U Velikoj Britaniji je Ministarstvo unutrašnjih poslova zabranilo primjenu ovih sredstava. U SAD je primjena seruma istine uvjetovana pristankom okrivljenika i učešćem liječnika. U SR Njemačkoj se ne prihvaća kao dokaz, ali se ni ne isključuje upotreba evipana, pentotala i skopolamina uz pristanak okrivljenika i učešće liječnika u istrazi.

U Francuskoj su mišljenja podijeljena. Nakon duže diskusije Društvo za sudsku medicinu u Parizu zauzelo je stanovište: »Bez obzira tko ima interes za takav postupak ... pravna misao u koju je uključena individualna sloboda, zabranjuje se primjena ovih sredstava«.

Rene Tunc, funkcioner ministarstva pravosuđa Francuske iznio je slijedeće interesantne misli o ovom problemu:

»Kritike protiv sudske upotrebe narkoze (apstrahirajući riziko od sudskih zabluda, na što ćemo se kasnije vratiti) jače su po broju nego po značenju.

Pozivalo se na ugrožavanje nepovredivosti ličnosti. To je istina za pentotal, koji se daje pomoću injekcije, ali ne bi odgovaralo za ostale narkotike. Ali što i to vrijedi, ako se uzme u obzir da smo već podvrgnuti sve jačem »dirigiranju liječnika« i obaveznim i ne potpuno bezopasnim cijepljenjima, vađenjima krvi u svrhu serološkog ispitivanja, čak i bez ikakvih tragova bolesti? Jedna injekcija više — što to znači?

Govorilo se o ugrožavanju ljudskog dostojanstva. Velika formula — ali što u stvari znači? Da li se to ugrožavanje sastoji u kratkom stanju euforije, čak i manje izraženom od stanja koje izaziva malo pretjerana upotreba alkohola? Želimo li kazati da čovjek propada kada privremeno postane nesposoban da laže? Želimo li reći da se čovjek ponizuje time što ga se prisilno sprečava da laže ili ga se prisiljava da govori, a i najobičniji je svjedok također obavezan — pravno doduše a ne stvarno, da govori i kaže svu istinu? Ako se okrivljenika ispituje pod narkoanalizom, da li će ga poniziti njegova priznanja i njegova osuda, ili daleko više njegov zločin? Što se tiče nevinog, krivo optužene osobe, hoće li ona izaći umanjena iz dokaza koji će joj vratiti slobodu i poštovanje njezinih sugrađana?

Pravo obrane? Što se pod tim razumije? Jesu li to samo garancije koje se daju nevinome protiv pogibelji od neopravdane osude? Je li to, također, i pravo vještog krivca da izbjegne zasluženoj kazni? U prvom slučaju predbacivanje protiv sudske upotrebe narkoze vrijede samo ukoliko se radi o opasnosti sudske zablude, a na to ćemo se pitanje još vratiti. Što se tiče šireg shvaćanja »prava« na obranu, koje se dovodi do čudnog rezultata, društvo daje oružje onima koji se bore protiv njega. Ovo se ne temelji ni na kakvom pravnom, logičnom ni moralnom argumentu; takvo shvaćanje temelji se isključivo na sentimentalnosti i na »sportskom« shvaćanju pravosuđa.

Javnost — ostavljajući po strani žrtve — općenito prihvaća mišljenje da svakome, čak ako je i kriv, treba pružiti »priliku«. Od toga nema ništa pogrešnije ni opasnije. Svi kriminalisti znaju da preventivno djelovanje kriminalne represije ovisi manje o strogosti represije, a više o njenoj brzini i sigurnosti. Zločinac koji prihvaća riziko smrtne kazne, pokolebao bi se pred sigurnošću neposrednog hapšenja i nekoliko godina zatvora ... Zločinac je u biti varalica u igri ...

Kad bi uistinu postojao »serum istine«, ako bi se njegovom upotrebom moglo sigurnije kazniti krivce, a naročito ako bi mogla da postoji sigurnost da nikada nećemo pogoditi nevinu osobu, kad bi se mogla zauvijek otkloniti pogibelj sudske zablude — ne bismo imali pravo da oklijevamo ...

Te se pogibelji, međutim, ne pojavljuju ako nastojimo da otkrijemo materijalne dokaze, a ne više da dobijemo priznanje ...

Ako se želi da pravda bude slijepa, kako bi poštedila krivce čemu da se čudimo, ako ona krivo udari?«

Kod primjene narkoanalize treba razlikovati dva različita zahtjeva. Po jednom, narkoanaliza treba da posluži dobivanju priznanja i tada u sebi krije vrlo široke mogućnosti zloupotrebe. Ne treba zaboraviti da se takve mogućnosti zloupotrebe javljaju uvijek kada se teži priznanju kao osnovnom dokazu i kada i golo priznanje može biti osnova za osudu. Divljanje Gestapoa u Njemačkoj i okupiranim zemljama; »metode preslušavanja« padobranaca u Alžiru; primjena trećeg stupnja u SAD; metode ispitivanja Vijetnamaca po okupacionim trupama SAD ... dovoljno su poznati i ilustrativni za ovu tvrdnju, kao i utvrđivanja odakle prijete stvarne opasnosti ličnosti čovjeka.

Po drugom zahtjevu narkoanaliza treba da dovede do saznanja koja će neovisno o priznanju dovesti do materijalnih i drugih dokaza o izvršenju krivičnog djela. U ovom pravcu idu primjedbe *R. Tunca.*

Situacija je kod nas jasna. Zakonik o krivičnom postupku u članu 238. stavu 3. određuje: »Nije dopušteno da se prema okrivljenom ili svjedoku primijene medicinske intervencije ili da im se daju takva sredstva kojima bi se utjecalo na njihovu volju pri davanju iskaza«.

Posebno valja naglasiti da u našoj praksi od oslobođenja nije ni u jednom slučaju primijenjena narkoanaliza.

3. Keelerov polygraph

Povijest laži je stara isto toliko koliko su stara i nastojanja da se laž otkrije i utvrdi. Milenijima nastoji čovječanstvo da se na temelju vanjskih manifestacija i reagiranja, uz primjenu ili bez primjene raznih sredstava, utvrdi da li čovjek laže ili govori istinu. Nastojanja da se utvrdi laž usko su vezana za utvrđivanje krivnje za izvršeno krivično djelo. Tako je, među inim, u staroj Kini okrivljeni morao žvakati rižu za vrijeme ispitivanja. Ako je riža ostala suha, proglašavao se krivim (uslijed straha prestalo je lučenje sline, a strah je prije svega obuzimao krivca); u Indiji oko 600 godina prije naše ere okrivljenoga su najprije na točnoj vagi pažljivo izmjerili, zatim je sudac držao govor »vagi« i potom je okrivljeni iznova mjeren; ako je bio lakši, smatrao se nevin. Primjenjivana su is-

pitivanja i uz pomoć »svetog magarca« koji je zatvoren u tamnu prostoriju i čiji je rep bio začađen. Okrivljenima se naredilo da uđu u tu tamnu prostoriju i potegnu magarca za rep, pa će revanje magarca odati krivca. Krivac je obično u strahu propustio da magarca potegne za rep, pa je po njegovu izlasku iz prostorije utvrđeno da mu ruke nisu čađave, što je bio dokaz njegove krivnje. Klasičan primjer otkrivanja laži uz primjenu psihologije nalazimo kod Solomuna koji nije mogao riješiti spor čije je dijete koje su svojatale dvije majke. On je naredio da se dijete u prisutnosti majki rasiječe na pola i da se svakoj ženi dade po polovina djeteta. Dok je jedna šutjela, druga je zamolila Solomuna da poštedi život djeteta, pa ma bilo predano drugoj ženi... Povijest je puna sličnih primjera.

Francuski filozof *M. de Montaigne (1533-1592) pravilno* je u svojim »Essais« konstatirao: »Svaki naš pokret otkriva«.

Na opisana, pomalo naivna, ali u osnovi čovječna — i ne bez svake osnove nastojanja nadovezuju se u svim zemljama u svijetu najsvirepija mučenja, nazvana inkvizicijom. Ovaj način utvrđivanja »istine« dominirao je srednjim vijekom, da bi se još u strašnijim oblicima povampirio kao metoda fašističkih i nacionalističkih režima.

Paralelno s procesom zabacivanja mučenja kao sredstva da se utvrdi »istina« išao je i dosta dugi proces traženja takvih sredstava koja će bezbolno i na egzaktnim temeljima omogućiti provjeravanje istinitosti iskaza. Sva ta nastojanja imaju u osnovi spoznaju da svaka laž izaziva vidljive ili manje vidljive psihofizičke promjene. Polazna točka u tim nastojanjima je konstatacija da ispitivanje izaziva psihološko reagiranje koje se manifestira u fizičkim promjenama koje se mogu egzaktno bilježiti. Zbog toga je potrebno konstruirati tako precizne aparate koji će biti u stanju registrirati te promjene. Jedan od pionira tih nastojanja bio je talijanski znanstvenik *A. Mosso* koji je ispitivao utjecaj laži na krvotok (između 1870—1895). Njegov kasniji suradnik u Wundtovu psihološkom laboratoriju u Leipzigu *F. Kiesow* upozorio je da je prije eksperimenta potrebno nešto znati o običajima i načinu života ispitivane osobe. Prvi koji je ova laboratorijska ispitivanja primijenio u praksi bio je talijanski kriminolog *Lombroso* (pomoću hidrosfigmografa za mjerenje tlaka krvi). Dalja unapređivanja ispitivanja uz pomoć tlaka krvi izvršili su *Munsterberg* i *Marson*, dok je *Benussi* postigao dobre rezultate ispitivanjem udisaja i izdisaja pri saslušavanju.

Prvi polygraph u suvremenom smislu konstruirao je *John Larson* na policijskom institutu Augusta Vollmera u Berkeley u Californiji, oko 1921. godine. Dalja usavršavanja postigli su *Ch. W. Darrow i W. G. Summers*. Na temelju svih tih ispitivanja i usavršavanja *Leonardo Keller* u suradnji s *F. Inbauon* konstruirao je svoj polygraph poznat pod nazivom Keelerov polygraph.

Keeler je u svome polygraphu (otuda mu i ime) sjedinio nekoliko uređaja koji su do tada svaki za sebe bilježili promjene u ljudskom tijelu. Polygraph se sastoji od tri uređaja:

— pneumograph bilježi promjene u disanju pomoću elastične gumene cijevi koja se stavlja ispitivanom preko prsiju;

— sfigmocardiograph bilježi tlak krvi i otkucaje srca pomoću posebne tekstilne manžete koja se stavlja oko ruke (kao kod uobičajenog mjerenja tlaka).

— galvanograph bilježi aktivnost znojnih žlijezda i otpor kože, što se registrira pomoću elektrode koja se stavlja u ruku ispitivanome.

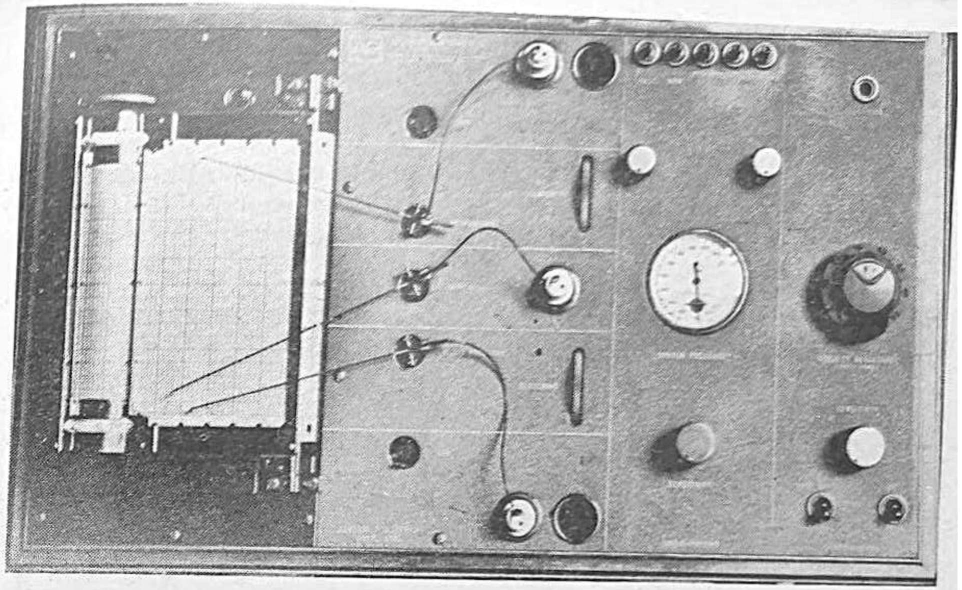

Slika 140 — Upravljačka ploča poligrafa

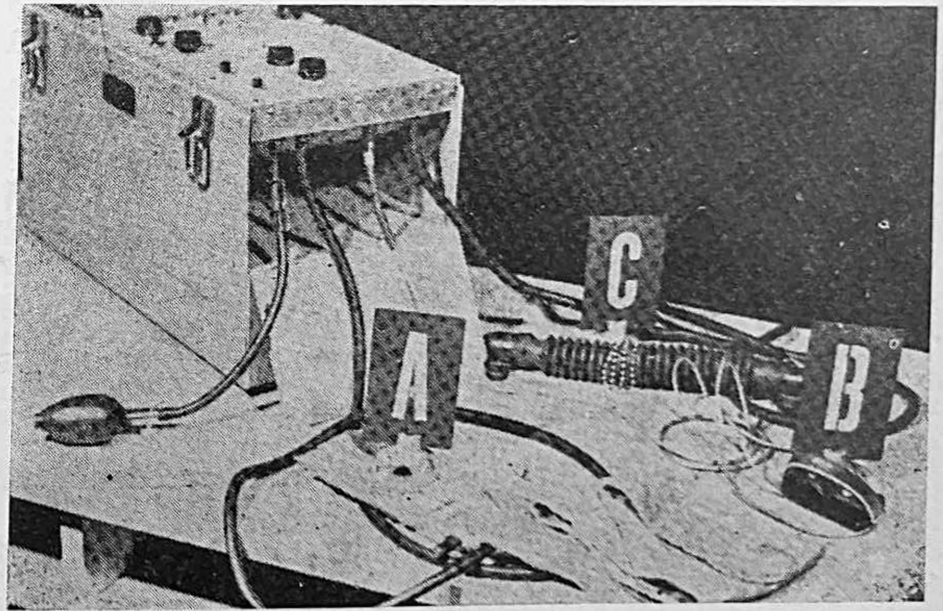

Slika 141 — Dijelovi Keelerovog polygrapha: A) cardio-shymograph B) galvanograph i C) pneumograph

Svaki od ovih uređaja pomoću posebnog mehanizma (pisača) bilježi na posebnoj papirnatoj traci svaku promjenu. Ove se promjene bilježe u tri paralelna reda, istovremeno na mjestu na traci određenom za svaki uređaj.

Ispitivanje se vrši u posebnoj prostoriji, dobro izoliranoj od zvukova i šumova. Za vrijeme ispitivanja mora biti isključeno bilo kakvo smetanje. Prisutnost trećih osoba može dovesti u pitanje uspjeh ispitivanja. Ispitanik za vrijeme ispitivanja treba da sjedi u posebnoj konstruiranoj stolici koja omogućava takav položaj tijela koji ne ometa registraciju reakcija.

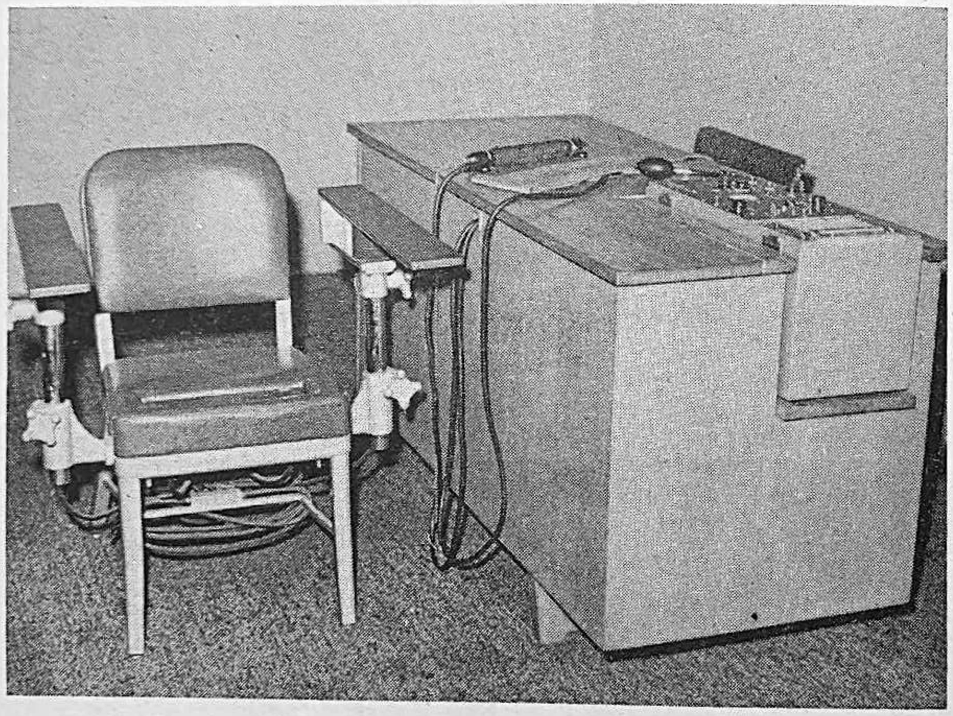

Slika 142 — Poligraf ugrađen u stol i posebna stolica za ispitanika

Ispitaniku se najprije postavljaju neutralna pitanja da se dobije slika njegova normalnog reagiranja. Zatim se prelazi na relevantno ispitivanje. U nizu pitanja (obično do devet) izmjenjuju se neutralna pitanja s pitanjima za koja se želi utvrditi način reagiranja (ili se sastavlja spisak svih pitanja na koja je moguća reakcija. Na primjer želi se ustanoviti koje je sredstvo upotrijebljeno prilikom lišenja života, pa se nabrajaju sva sredstva s kojima je to moguće učiniti. Reakcija na jedno od tih sredstava otkriva traženo sredstvo). Na postavljena pitanja ispitanik odgovara sa »da« ili »ne«. Zatim se ispituje traka (najstručniji i najodgovorniji dio posla) na kojoj su zabilježene sve reakcije i utvrđuje se na koja je pitanja ispitanik reagirao, odnosno nije reagirao.

Pri ispitivanju se primjenjuju opći testovi i test »peak of tension« (u literarnom prijevodu »vrh napetosti«). Obično se počinje s općim testovima a

zavisno od specijalnosti slučaja moguće je započeti testom »vrhunca napetosti«.

Ispitivanja na polygraphu su vrlo složena i povjeravaju se posebno školovanim i specijaliziranim kadrovima. Kao opći uvjeti za pravilno ispitivanje traže se:

— ispitivač treba da ima osnovna znanja iz psihologije, fiziologije, opće medicine i krivičnog prava;

— ispitivač treba da ima dugo i bogato iskustvo u neposrednom istražnom radu;

— zadatku ispitivanja treba prilaziti sa znanstvenih pozicija;

— ispitivač treba da je prožet osjećajem poštenja i morala, i treba da a priori odbije svaki pokušaj utjecanja;

— ispitivanje se uvijek vrši pod kontroliranim uvjetima (što znači da se redovno vrši ponavljanje pitanja a ispituje se i reagiranje na neutralna pitanja, koja u ispitivanju predstavljaju kontrolni test);

— pri ispitivanju treba osigurati potpuni mir, spriječiti svako ometanje, izolirati mjesto ispitivanja od buke, učiniti da ispitivani sjedi sasvim udobno, da ništa pri ispitivanju ne skreće njegovu pažnju niti mu omogućava da svoju pažnju koncentrira na svoju okolinu, ispitivani mora biti poučen o načinu ispitivanja;

— za ispitivanje je potrebno prethodno pribaviti pismeni pristanak ispitanika;

— korisno je prije ispitivanja o stvari s ispitivanim izvršiti pozitivan pokus koji će mu pokazati da u neutralnoj stvari biva otkrivena laž. Takav pokus pojačat će kod ispitanika strah od laži i time pojačati kod njega reakcije;

— samo ispitivanje traje 3—4 minute (za jednu grupu pitanja), ali u pripremama i stvaranju pogodne atmosfere ne smije se nikada žuriti;

— ispitivač treba da se predstavi osumnjičenome kojega će ispitivati;

— ispitivani treba da bude poučen o svome pravu da odbije ispitivanje na polygraphu;

— prije ispitivanja treba točno utvrditi identitet ispitanika. Primjenu polygrapha u Evropi prenijele su američke trupe stacionirane u Evropi (najprije kao okupacione trupe, zatim kao trupe NATO pakta). Korpus američke vojne policije formirao je u pojedinim državama gdje su se nalazile američke trupe poligrafske centre. (Tako npr. u SR Njemačkoj pet centara, u Italiji jedan, itd.). Rezultati postignuti u ovim ispitivačkim centrima u odnosu na pripadnike američke vojske nisu ostali bez utjecaja na otkrivanju krivičnih djela u istrazi redovnih policijskih i sudskih vlasti u tim zemljama. Ubrzo su pojedine zemlje — pod određenim uvjetima i uz određena ograničenja počele primjenjivati i poligrafska ispitivanja.

U SR Hrvatskoj (i Jugoslaviji) prvi Keelerov polygraph nabavljen je 1959. godine za potrebe sadašnjeg Zavoda za kriminalistička vještačenja i kriminološka istraživanja u Zagrebu. Prve eksperimente i praktične pokušaje izvršio je *Ivan Babić*. U širu praktičnu primjenu uveo ga je u našu praksu drug *Dragutin Papeš* (sada sudac Okružnog suda) koji je u razdoblju 1960—1962. godine izvršio ispitivanja u oko 50 krivičnih predmeta s pozitivnim rezultatima na nivou američkih vojnih poligrafskih centara u Evropi. On je osnovao i posebnu kartoteku svih ispitivanih slučajeva koja je korisno poslužila u stručnoj analizi podobnosti i upotrebljivosti ovog pomoćnog sredstva. Sada ova is-

pitivanja vrlo uspješno i dosta široko primjenjuju stručnjaci SUP-a grada Zagreba (drugovi *Lojna* i *Rosso*). Upotreba polygrapha proširila se i na druge republike i pokrajine, a u toku je uvođenje polygrapha i u velikim jedinicama organa unutrašnjih poslova izvan sjedišta republika odnosno pokrajina.

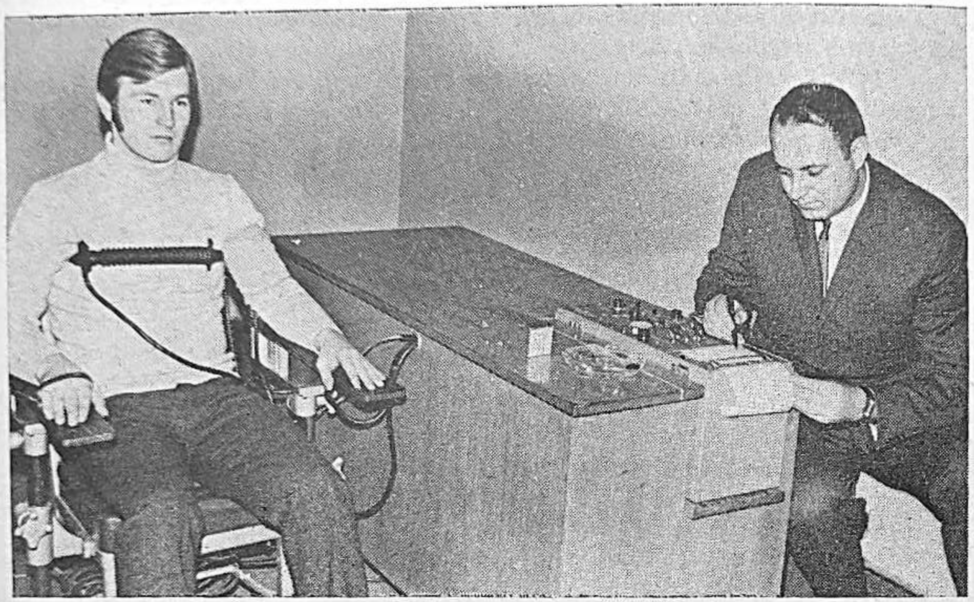

Slika 143 — Drug Rosso sa svojim suradnikom demonstrira rad poligrafa

Nije bez interesa ni činjenica da je naš poznati kriminološki i kriminalistički stručnjak dr. ***Živojin Aleksić*** (iz Instituta za kriminološka i kriminalistička istraživanja u Beogradu) na Pravnom fakultetu Univerziteta u Beogradu obranio doktorsku dizertaciju koja se pretežno odnosi na upotrebu polygrapha (»Primena naučnih dostignuća kod ličnih izvora dokaza u krivičnom postupku«).

Postavlja se pitanje koja je vrijednost Keelerova polygrapha (ili njegove nove američke varijante pod nazivom AN/USS-2 B) u krivičnom postupku?

Upotreba ovog uređaja vezana je za stadij kriminalističke obrade (a tu i tamo i za stadij istrage) i za relativno ograničeni broj slučajeva u kojima provjeravanje izjava ispitivanog može poslužiti kao značajan indikator u daljem postupanju. Njegova je osnovna svrha da na egzaktniji način provjeri da li je jedna izjava lažna ili istinita. Pri tome konstatacija da je jedan iskaz lažan ne može se upotrijebiti kao dokaz, nego je njezina vrijednost u tome što usmjerava dalji tok postupka u određenom pravcu, što operativnog radnika upućuje ili učvršćuje na određenom putu. To osobito dolazi do izražaja onda kada zbog pomanjkanja potpunijih znanja i podataka operativni radnik dolazi u dilemu u odnosu na dvije ili više protuslovnih izjava od kojih samo jedna može biti točna; ili kada se radi o više osumnjičenih protiv kojih predstoje jednake osnove sumnje a ipak učinilac može biti samo jedan od njih, ili kada treba otkriti kod koje od više osoba se nalazi sakriveni a za postupak važan predmet, itd. U takvim i sličnim slučajevima polygraph može pružiti značajnu pomoć.

Osobno smatram da se radi o jednom pomoćnom sredstvu i taktičnom postupku koji pomažu pronalaženju drugih dokaza i utvrđivanju relevantnih činjenica.

Zar bi mogla sama činjenica da je okrivljeni lagao poslužiti kao dokaz o njegovoj krivnji? Za sud takav podatak nije nevažan i nije bez interesa jer otkriva ličnost delikventa, no sudu su za izricanje sankcija potrebni pozitivni dokazi, tj. takvi koji utvrđuju da je upravo okrivljeni izvršio krivično djelo i to upravo ono za koje se optužuje.

Isto bi vrijedilo i za nastojanje da se pomoću polygrapha dođe do priznanja. Ako bi se radilo o golom priznanju (bez drugih dokaza), ono ne bi moglo biti osnova osude. Takva orijentacija bi značila da se nehotice i indirektno sve vrti, ponovo, oko latentnih tendencija da se priznanje stavi u centar krivičnog postupka i da će od priznanja zavisiti dokazanost ili nedokazanost izvršenja krivičnog djela. Takva orijentacija bila bi protivna duhu i slovu zakona, kao i općim nastojanjima da se u provođenju krivičnog postupka primjenjuju znanstvene metode.

Naša praksa (koja obuhvaća već nekoliko stotina slučajeva) pravilno se orijentira da putem poligrafskih ispitivanja dođe do novih činjenica i materijalnih dokaza. To je najčešće samo etapa u pribavljanju dokaza. Kada se realni dokazi pribave, oni govore za sebe i prestaje biti relevantan način (ukoliko nije nezakonit) na koji se do tih dokaza došlo. Ne mali broj složenih i teških krivičnih djela bez pomoći poligrafskih ispitivanja ostao bi nerazjašnjen. Njihova lista i ne bi bila tako mala

Na žalost, česti su slučajevi da se poligrafskom ispitivanju pristupa onda kada je kriminalistička obrada zapala u bespuće i kada je od događaja proteklo dosta vremena. Razumljivo je da takva situacija ne odgovara standardima za upotrebu polygrapha, pa ipak nisu rijetki slučajevi da i u tim slučajevima pozitivni rezultati nisu izostali.

Jedan primjer poligrafskog ispitivanja (kako ga je prikazao student II. godine Više škole za unutrašnje poslove u Zagrebu, *Milan Savurdić;* u obradi kazuistike uz predavanje i diskusiju o upotrebi poligrafa) omogućit će potpuniju predodžbu o poligrafskom ispitivanju i mogućim rezultatima iz takova ispitivanja. U suradnji s operativnim radnicima samo ispitivanje izvršio je *Zvonimir Rosso.*

D o g a đ a j : Dana 27. IX. 1967. godine oko 20 sati nepoznata osoba ispalila je četiri metka u pravcu osvijetljenog prozora S. Š. u selu Lupoglav. U času pucanja u kuhinji pokraj prozora nalazili su se S. Š., njegova žena i malodobni sin. Dva zrna od četiri ispaljena probila su prozor i zabila se u žbuku kuhinjskog zida. Jedno od ovih zrna se odrazilo i pogodilo S. Š. u nadlakticu lijeve ruke i lakše ga ozlijedilo. Poveden je prethodni postupak zbog ubojstva u pokušaju.

Operativnim kriminalističkim radnjama utvrđene su slijedeće relevantne okolnosti: da je pucano iz kukuruzišta Ede S.; da je pas tragač odveo vodiča do kuće Ede S.; da se na cipeli Ede S. nalazilo svježe blato identično s onim na kukuruzištu; da je Edo S. u zavadi sa S. Š.; da je Edo S. sklon tuči i nasilničkom ponašanju i da je zbog nanošenja teške tjelesne povrede suđen na 6 mjeseci zatvora; da su na stajalištu s kojega je pucano (u kukuruzištu Ede S.) pronađene četiri čahure vojničke puške kalibra 7,9 mm i jedan neispaljeni metak na kojemu se nalazio trag udarne igle, ali metak nije opalio.

U prethodnom ispitivanju Edo S. je poricao pokušaj ubojstva, a pretragom njegove kuće nije pronađeno traženo vatreno oružje. Tvrdio je da nema nikakve vojničke puške ni municije; da je za vrijeme večere čuo četiri pucnja i to tri za redom a četvrti nešto kasnije; da misli da je pucano iz lovačke puške. Osumnjičeni Edo S. pristao je da se podvrgne poligrafskom ispitivanju, a ispitivač *Zvonimir Rosso* nakon detaljnog razmatranja materijala izvršio je testiranje:

Prvi test:

1. Da li ste pismeni?
2. Da li se zovete Edo?
3. Da li znate tko je pucao na Š. S.?
4. Imate li cipele na nogama?
5. Da li ste pucali na Š. S.?
6 Volite li muziku?
7. Da li ste nešto ukrali u poduzeću gdje radite? (ovo pitanje nije pravilno postavljeno — primjedba pisca).
8. Da li posjedujete vatreno oružje?

Rezultat: utvrđene su specifične reakcije na pitanje 3 i 5.

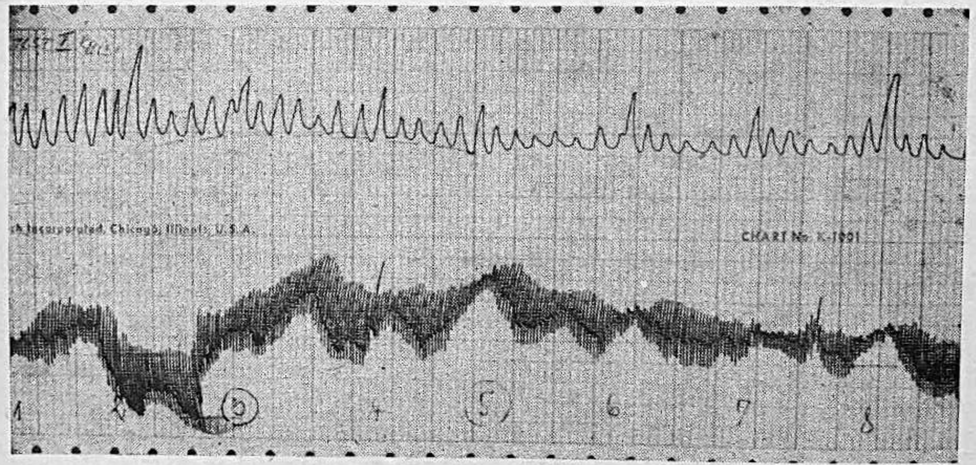

Slika 144 — Poligram prvog testa

Drugi test:

1. Da li ste pucali iz lovačke puške?
2. Da li ste pucali iz automatskog oružja?
3. Da li ste pucali iz vojničke puške?
4. Da li ste pucali iz pištolja?
5. Da li ste pucali iz skraćene puške?
6. Da li ste pucali iz malokalibarske puške?
7. Da li ste pucali iz flobert puške?
8. Da li ste pucali iz nekog drugog oružja?

Rezultat: specifična reakcija na pitanje 3. a nešto manje izražena na pitanje 4.

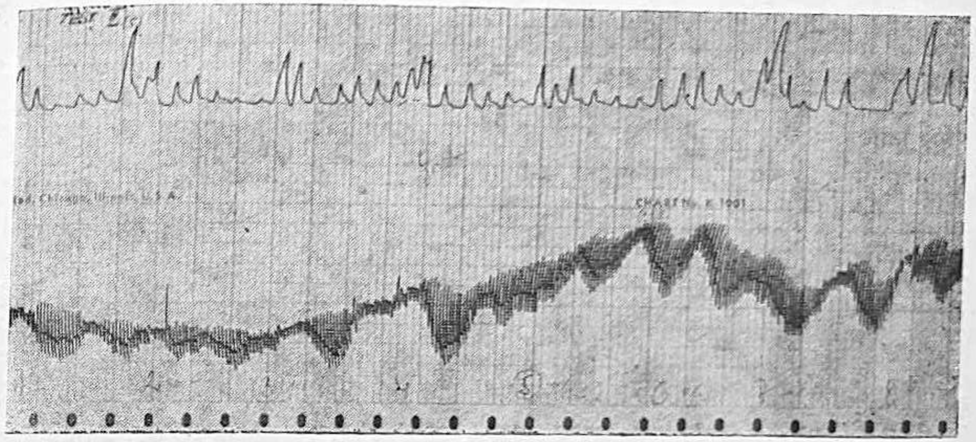

Slika 145 — Poligram drugog testa

Treći test:

1. Da li ste pušku prodali?
2. Da li ste pušku negdje bacili?
3. Da li ste pušku negdje sakrili?
4. Da li vam je pušku netko ukrao?
5. Da li ste pušku izgubili?
6. Da li ste pušku negdje zakopali?
7. Da li ste pušku rastavili?

Rezultat: specifična reakcija na pitanje 3.

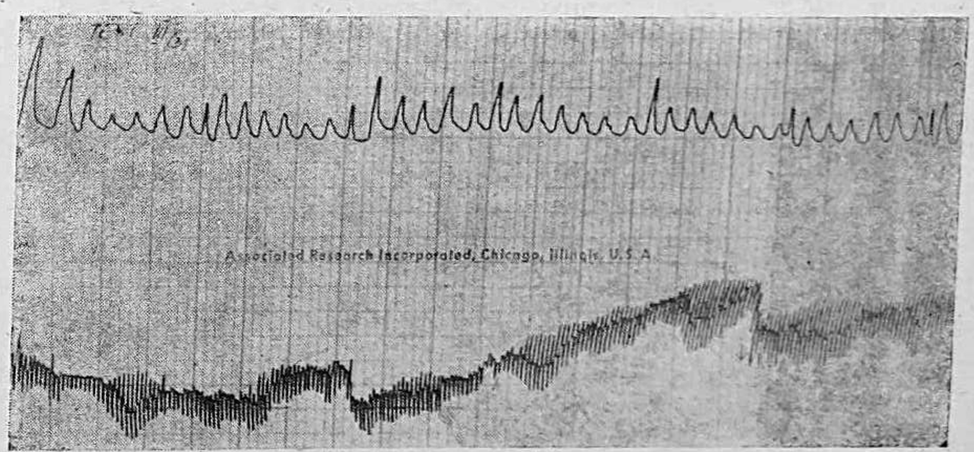

Slika 146 — Poligram trećeg testa

Treći a) test:

1. Da li ste pušku bacili u vodu?
2. Da li ste pušku sakrili među kamenje?
3. Da li ste pušku zakopali u zemlju?
4. Da li ste pušku sakrili u šuplje stablo?

5. Da li ste pušku sakrili na svom posjedu?
6. Da li ste pušku sakrili na tuđem posjedu?

Rezultat: specifična reakcija na pitanje 5.

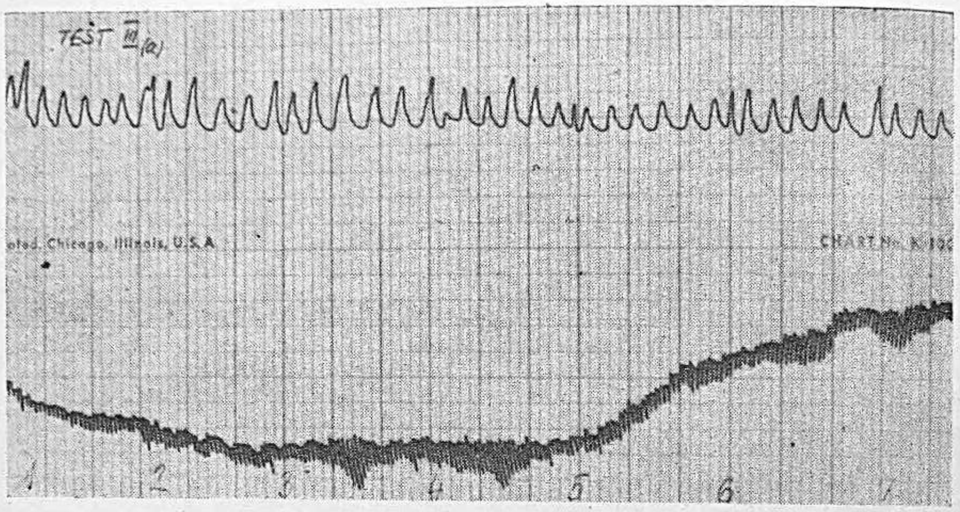

Slika 147 — Poligram trećega testa

Četvrti test:

1. Da li ste pušku sakrili u kukuruzištu pokraj kuće?
2. Da li ste pušku sakrili na livadi »Začretje«?
3. Da li ste pušku sakrili u kući?
4. Da li ste pušku sakrili na njivi »Ivaničkovica«?
5. Da li ste pušku sakrili u blizini kuće?
6. Da li ste pušku sakrili na njivi: »Stara sjenokoša?
7. Da li ste pušku sakrili na njivi: »Funduš«?
8. Da li ste pušku sakrili u vinogradu »Božjakovina«?
9. Da li ste pušku sakrili kod rodbine?
10. Da li ste pušku sakrili kod prijatelja?

Rezultat: specifična reakcija na pitanje 3. i 5.

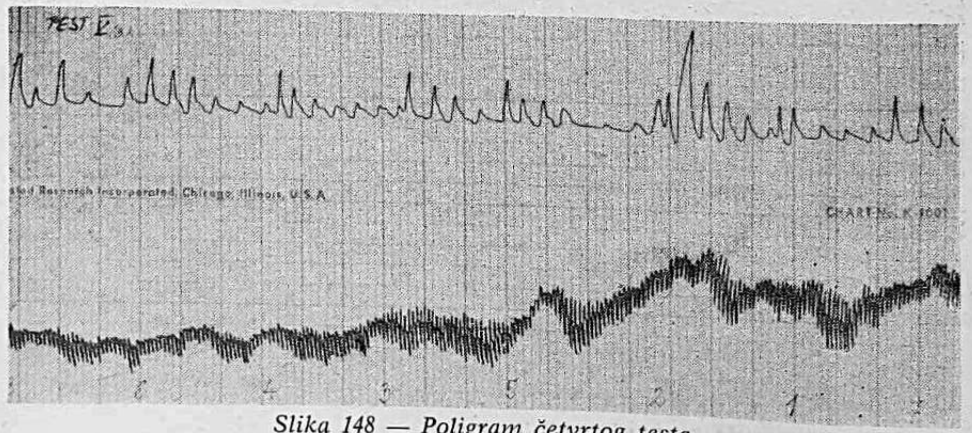

Slika 148 — Poligram četvrtog testa

Peti test:

1. Da li ste ispalili jedan metak?
2. Da li ste ispalili dva metka?
3. Da li ste ispalili tri metka?
4. Da li ste ispalili četiri metka?
5. Da li ste ispalili pet metaka?
6. Da li ste ispalili šest metaka?
7. Da li ste ispalili sedam metaka?
8. Da li ste ispalili osam metaka?

Rezultat: Specifična reakcija na pitanje 5 a nešto slabija na pitanje 4.

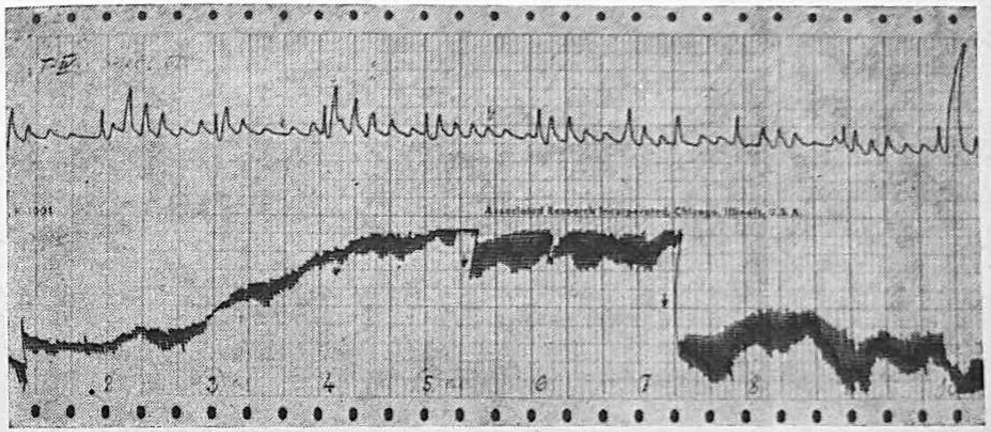

Slika 149 — Poligram petog testa

Šesti test:

1. Da li ste pušku sakrili u vrtu?
2. Da li ste pušku sakrili u dvorištu ispred kuće?
3. Da li ste pušku sakrili u štali?
4. Da li ste pušku sakrili u nužnik?
5. Da li ste pušku sakrili u klijeti?
6. Da li ste pušku sakrili u dvorištu iza kuće?
7. Da li ste pušku sakrili u samoj kući?
8. Da l ste pušku sakrili u bari za patke?
9. Da li ste pušku sakrili u stog sijena?
10. Da li ste pušku sakrili u kanalu kraj kuće?
11. Da li ste pušku sakrili u vinogradu?

Rezultat: Specifična reakcija na pitanje 3 i 7.

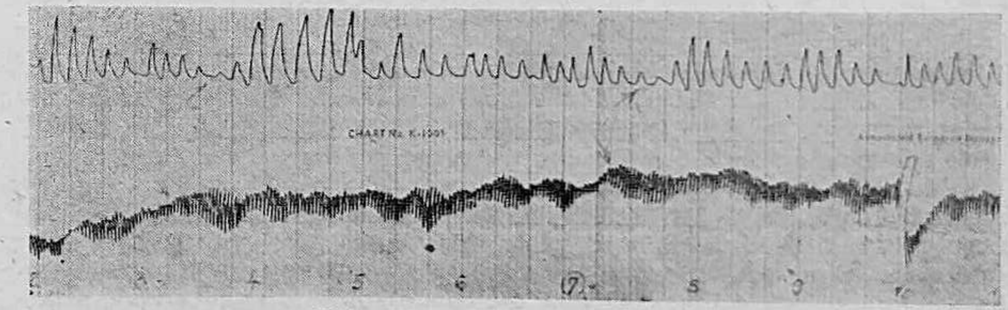

Slika 150 — Poligram šestog testa

Opći zaključak ispitivača nakon završene serije testova:

Edo S. ispalito je četiri metka iz vojničke puške na S. Š. Pušku je sakrio najvjerojatnije u kući ili štali.

Na temelju dobivenih rezultata izvršena je ponovna pretraga, pa je na tavanu kuće pronađen jedan pištolj i redenik sa 100 metaka cal. 7,9 mm, te jedna trodjelna fišeklija sa 25 metaka cal. 7,9 mm. U štali iza jedne grede ispod crijepa pronađena je jedna vojnička puška. Vještačenjem pronađene vojničke puške, pronađenih čahura i zrna utvrđeno je da su iz ove puške ispaljeni meci upravljeni na oštećenog S. Š.

Okružni sud u Zagrebu koji je donio osuđujuću osudu (6 godina strogog zatvora) u obrazloženju osude osvrnuo se i na izvršeno poligrafsko ispitivanje ovako:

»U pogledu poligrafskog testiranja može se također kazati da isti podatak sam za sebe nema snagu materijalnog dokaza na osnovi kojeg bi se moglo nedvojbeno utvrditi krivnja optuženog S. Ede. Samo poligrafsko testiranje u konkretnom slučaju je imalo za cilj da se istražnim organima dadu korisni podaci u pogledu mjesta gdje je puška sakrivena. S obzirom da je optuženi S. Edo nedvojbeno reagirao na vrstu i oblik oružja iz kojeg je stvarno pucanje izvršeno, kao i na mjesto gdje je pronađena sakrivena puška i sakrivena municija ovaj podatak dobiven testom poprimio je formu ako ne materijalnog dokaza, ono svakako čvrstog indicija a napose ako se taj indicij ocjenjuje u savezu s ostalim indicijama i materijalnim dokazima«. (Okružni sud Zagreb broj K - 455/1967 i Vrhovni sud Jugoslavije broj KŽ 278/1968.).

* * *

U razvijanju metoda za utvrđivanje laži Keelerov polygraph predstavlja do sada najuspješnije, najegzaktnije i najčovječnije sredstvo, pa je razumljiva njegova sve šira primjena u svijetu.

54. TOK PRETHODNOG PROVJERAVANJA I POSTUPKA

1. Saznanje o krivičnom djelu

Za pokretanje aktivnosti državnih organa kojima je povjereno suzbijanje kriminaliteta potrebno je da saznaju (povod za postupanje) da je izvršena ili se priprema takva radnja koja u sebi sadrži elemente krivičnog djela. Zatim slijedi kritičko razmatranje i ocjena sadržaja saznanja o događaju sa stanovišta krivičnog zakonika, da se utvrdi da li ima pravne osnove za pokretanje prethodnog ispitivanja. Iz toga proizlazi da je za uspješno suzbijanje kriminaliteta vrlo važno da se organizira smišljeno i svestrano prikupljanje informacija o izvršenim i pripremanim krivičnim djelima. Ukoliko državni organi prije, potpunije i redovitije saznaju o kriminalnim događajima — to je veća efikasnost njihove djelatnosti. Pri tome oni državni organi kojima je povjereno suzbijanje kriminaliteta ne mogu pasivno čekati da do njih dopru saznanja o kriminalnim pojavama nego moraju a k t i v n o i s a m o i n i c i j a t i v n o o r g a n i z i r a t i takav sistem službe i obavještavanja koji omogućava da saznaju o svim događajima koji jesu ili bi mogli biti krivična djela.

U klasičnim podjelama izvora saznanja o krivičnim djelima ne vodi se dovoljno računa upravo o ovoj aktivnoj ulozi organa gonjenje. Zbog toga ćemo pokušati da sa stanovišta aktivne borbe protiv kriminaliteta izvršimo klasifikaciju i z v o r a s a z n a n j a:

1. Aktivnost organa unutrašnjih poslova:

— neposredno saznanje u vršenju službe u tu svrhu organiziranih: pozorničke, patronalne, stražarske;
— dojava informatora;
— povodom provjeravanja drugih krivičnih djela;
— provjeravanjem glasina;
— praćenjem javnih publikacija (novinstva) i drugih sredstava informiranja (radio, televizija).

2. Aktivnost drugih državnih organa:

— javnog tužilaštva;
— inspekcija (financijske, trgovinske, devizne, sanitarne, inspekcije rada);
— revizione službe;
— kontrole po pravu nadzora.

3. Građani:

— prijava oštećenog (neposredno ili preko odvjetnika);
— prijava svjedoka (očevica ili otkrivača krivičnog djela);
— prijava neposredno nezainteresiranih građana (građanin koji nije ni oštećen ni svjedok krivičnog djela);
— anonimne i pseudonimne prijave.

4. Oštećene ustanove, poduzeća ili društvene organizacije.

5. Samoprijava učinioca krivičnog djela.

Saznanja o krivičnom djelu javljaju se u obliku zahtjeva za vođenje postupka, izvještaja i prijave.

Zahtjev za vođenje postupka prethodnog provjeravanja i formalnog krivičnog postupka može poteći samo od javnog tužioca koji je o krivičnom djelu mogao saznati putem svih navedenih izvora saznanja.

Oblik izvještaja javlja se pri aktivnosti organa unutrašnjih poslova i drugih državnih organa.

U svim ostalim slučajevima saznanje o krivičnom djelu se javlja u obliku prijave.

O aktivnosti organa unutrašnjih poslova bilo je dovoljno riječi. Valja samo objasniti da izvor saznanja o krivičnom djelu može biti vođenje prethodnog postupka u slučaju kada se u toku postupka za određeno krivično djelo ustanovi da je isti ili drugi učinilac izvršio krivično djelo za koje se postupak ne vodi (npr. protiv N. Z. vodi se postupak zbog teške krađe izvršene u prodavaonicu Name u Zagrebu pa se u toku toga postupka sazna da je N. Z. iz-

vršio i tešku krađu u Slavonskom Brodu. Ili.. u postupku protiv O. P. zbog nedopuštene trgovine okrivljeni sumnja da ga je prijavio Z. Z. pa se otkrije da se i Z. Z. bavi nedopuštenom trgovinom). Što se tiče saznanja praćenjem javnih publikacija, valja istaći da se taj izvor saznanja javlja relativno rijetko, jer je sustavno praćenje svih publikacija s aspekta pronalaženja informacija koje bi ukazivale na krivična djela neorganizirano i gotovo napušteno.

2. Prijava o krivičnom djelu Prijava se može podnijeti pismeno, usmeno, pomoću telefona, anonimno i pseudonimno.

P i s m e n e prijave javljaju se obično kao rezultat aktivnosti državnih organa (poseban je slučaj s organima unutrašnjih poslova koje ovdje izuzimamo), kao prijave oštećenih ustanova, poduzeća i društvene organizacije i u slučajevima kada prijavu u ime oštećenika podnosi odvjetnik. Kod prijava oštećenih građana preko odvjetnika valja razmotriti da li izneseno stanje sadrži dovoljno osnove za pokretanje postupka i da li se iza krivične prijave ne krije nastojanje da se osigura rješavanje građansko-pravnih pitanja. Ove prijave su obično stručno sastavljene i inspirirane neposrednim interesima oštećenoga.

Najbrojniji su slučajevi da se prijava podnosi u s m e n o stanici javne sigurnosti ili Sekretarijatu za unutrašnje poslove. Usmena prijava prima se u zapisnik ili se o njoj sastavlja službena bilješka. Od prijavitelja se traži da ispripovijedi događaj koji prijavljuje. Pri tome je korisno praviti bilješke. Nakon što je događaj slobodno izložen postavljaju se, ako je potrebno, pitanja za razjašnjavanje i dopunjujuća pitanja. Tek nakon toga se prijava pismeno formulira. Iz razgovora s prijaviteljem treba osim informacija o događaju prikupiti i informacije o prijavitelju. Kod prijava stranaca koji ne poznaju naše jezike korisno je zatražiti da prijavu podnesu pismeno na svom materinjem jeziku. Od Novele ZKP (od 1967. godine) stalno raste broj prijava podnesenih neposredno javnim tužilaštvima.

Kod prijava pomoću t e l e f o n a osim sadržaja prijave treba odmah zatražiti ime, prezime i adresu prijavitelja. S kriminalističkog stanovišta trebalo bi najprije zatražiti i informacije (ime, prezime i adresu) o prijavitelju a zatim sadržaj prijave. No praksa pokazuje da su građani prijavitelji (oni koji nisu ugroženi ili nisu žrtve krivičnog djela) dosta alergični na prethodna i detaljna ispitivanja o osobnim podacima. Oni kao suradnici policije javljaju policiji o događaju, kako bi mogla brzo intervenirati, i ne žele da dalje budu uplitani u događaj. Ako se ogluši o takove njihove želje može se postići to da ubuduće ne javljaju nikome o događajima u kojima bi brza intervencija službe unutrašnjih poslova imala blagotvoran učinak. Najsvrsishodnije bi bilo kada bi prijavitelji primijenili ovu šemu: događaj (tuča uz upotrebu vatrenog oružja) — bliža lokacija događaja (ispred Gradske kavane na Trgu Republike) — podaci o prijavitelju (Janko Janković, Trg Republike 5 III kat.). Valja međutim priznati da sredstva javnog informiranja često vrve od senzacionalnih naslova — ali da malo ili nimalo čine na »prozaičnom« informiranju građana kako da surađuju u zaštiti javnog reda i mira.

S druge strane oprez službe javne sigurnosti je nužan jer primljena informacija može biti netočna i izazvati nepotrebnu intervenciju ili dovesti do namjernog upućivanja patrole na pogrešno mjesto kako bi se otežala intervencija na pravom mjestu. No taj rizik služba mora preuzeti ako ne želi odbiti građane od suradnje.

O svakoj prijavi primljenoj putem telefona sastavlja se službena bilješka. U svim većim gradovima u kojima postoji permanentna služba javne sigurnosti i posebni telefoni za primanje obavještenja i prijava bilo bi pravilno da su ti telefoni vezani za magnetofone i da se svaka dojava snima. Time bi se postupak primanja ili dojave znatno ubrzao a bilo bi moguće i da se naknadno cio tok razgovora ponovo sasluša i analizira. Dežurna služba uz telefon za primanje dojava treba da ima razrađeni postupak za utvrđivanje s kojeg telefona prijavitelj govori, ako se u toku razgovora pokaže da je važno da se to utvrdi radi naknadnog identificiranja prijavitelja ili provjere podataka koje je prijavitelj o sebi dao. Pod određenim uvjetima bit će potrebno da se prijavitelj pozove u dežurnu službu radi davanja iscrpnijih podataka. U tom slučaju bilo bi vrlo korisno da se takvom prijavitelju osigura prijevoz službenim kolima.

A n o n i m n e i p s e u d o n i m n e prijave redovito se dostavljaju pismeno a rjeđe usmeno pomoću telefona. Anonimna ili bezimena je ona prijava koja uopće nije potpisana, a pseudonimna je ona koja je potpisana lažnim imenom (tuđe ili izmišljeno ime). Ove se prijave pišu na tuđem pisaćem stroju a ako su pisane rukom obično se rukopis iskrivljava ili se piše tiskanim slovima. Kada se ovakva prijava podnosi telefonom, glas je obično izmijenjen, a sadržaj prijave vrlo kratak (da bi razgovor trajao što kraće i tako se spriječilo da se ustanovi s kojeg broja telefona je razgovor vođen). Vladajuće je uvjerenje da anonimni prijavitelj postupa kukavički, himbeno i lukavo i da ga najčešće pokreću mržnja, ljubomora, zavist ili želja da drugome stvori poteškoće neugodnosti i uzrujavanja. No ima i slučajeva kada prijavitelj nastupa anonimno jer se boji osvete, jer je u zavisnom položaju od prijavljenog, itd. »Psihologija pisca anonimnog pisma tako je složena i promjenljiva da izmiče svakom općem zakonu. Ona je sigurno izraz podmuklosti i plašljivosti kako to dokazuje i njezino cvjetanje u svakom razdoblju ograničene slobode u kojem je s većom lakoćom mogla naći razumijevanje u duši vladajućih« (*Altavilla*). Svaku anonimnu prijavu, osim ako nije apsurdna, valja uzeti u rad jer možda sadrži djelić istine. Provjeravanja treba vršiti brzo, kako u pravcu istinitosti činjenica koje sadrži tako i u pravcu utvrđivanja anonimnog prijavitelja. »Blagovremeno otkriti pozadinu podnošenja prijave znači uzeti na vrijeme u obzir ne samo postojanje tendencija iskrivljavanja, već i spriječiti pod određenim okolnostima jednog klevetnika« *(Grassberger)*.

Korisno je ukazati i na ova iskustva i taktička pravila:

— Anonimnu prijavu treba ispitivati vrlo pažljivo i oprezno. Ona ne može (osim izuzetno) biti osnova za lišavanje slobode i pretragu.

— Kratkoća prijave obično govori za pouzdanost saopćenja, dok su dugačke i podrobno obrazložene prijave obično znak nesigurnosti prijavitelja. Ako je prijepis anonimne prijave istovremeno upućen raznim ustanovama, to govori protiv pouzdanosti obavještenja jer pokazuje da sam prijavitelj sumnja da će u prijavi biti dovoljno osnova za postupanje.

— U nastojanjima da se utvrdi anonimni prijavitelj treba se poslužiti sredstvima kriminalističke tehnike (ispitivanje otisaka papilarnih linija na pismu i omotnici, ljepila na omotnici, poštankih maraka, papira, itd.).

— Iz samog sadržaja prijave (stil, pravopis, fond riječi, upotreba provincijalizama i arhaizama ...) može se djelomično zaključiti o ličnosti prijavitelja.

— Anonimne prijavitelje treba tražiti u bližem krugu prijavljenoga (srodnici, prijatelji, znanci, suradnici ...).

L a ž n e prijave mogu se javljati u svim oblicima. Motivi koji navode prijavitelja na lažno prijavljivanje mogu biti raznovrsni (da se izbjegne kazna roditelja ili škole izmišljaju se napadi: gubitak na kartama prikriva se prijavom krađe; neželjena trudnoća prijavljivanjem silovanja; palež se prikriva prijavljivanjem požara, itd.).

U otkrivanju lažnih prijava značajnu ulogu igra kriminalistička taktika i tehnika:

— vezivanje, čepljenje usta, omamljivanje narkoticima pri navodnom izvršenju djela kao i živčani slom pri ispitivanju često su fingirani, izazivaju nepovjerenje pa ih treba savjesno provjeriti;

— u svim slučajevima najbolje je što prije navode prijave ispitati na mjestu događaja; rekonstrukcija događaja može razjasniti mnoga otvorena pitanja;

— rane i ozljede prijavitelja treba da liječnik odmah pregleda i utvrdi;

— lažne prijave mogu se odnositi na stvarno izvršena krivična djela, pri čemu se optužuje nevina osoba, a mogu se podnositi i na stvarno nepostojeća djela, pri čemu prijavitelj stvara tragove kao da je krivično djelo izvršeno da bi mogao nekoga lažno optužiti ili od sebe odvratiti sumnju (fingirana djela);

— među podnosiocima lažnih prijava zauzimaju posebno mjesto histerici (bolesne egocentrične ličnosti) koji prijavljuju izmišljene zločine, pri čemu ne prezaju ni od težih samoranjavanja. Paranoici uslijed delirija proganjanja također prijavljuju lažne zločine. Kverulanti ili procesomani predstavljaju posebnu podvrstu paranoika i gotovo su redovno podnosioci lažnih prijava. Njihove tužbe »prouzrokovane su pogrešnim i ponekad pretjeranim shvaćanjem zakona i njihove procedure, precjenjivanjem vlastitih interesa i prava, fanatizmom u njihovu zastupanju i pogrešnim uvjerenjem o preprekama koje se isprečavaju u njihovom realiziranju« *(B. di Tullio)*. Za njih je karakteristično da nakon odbijene tužbe protiv prijavitelja slijedi tužba protiv »lažnog svjedoka« pa tužba protiv »podmićenih« sudaca, pa protiv odvjetnika koji ne vrši svoju dužnost, itd.

3. Provjeravanje prijave ili saznanje o krivičnom djelu

Bez obzira na koji se način saznalo za krivično djelo potrebno je temeljito razmotriti činjenice koje govore za ili protiv postojanja krivičnog djela. Valja utvrditi činjenično stanje da bi se poduzele potrebne mjere i proveo odgovarajući postupak. To znači da sadržaj prijave treba podvrći ispitivanju. Tu nam pomažu ova osnovna sredstva:

a) Upotreba k r i m i n a l i s t i č k i h o p e r a t i v n i h e v i d e n c i j a. Odmah treba provjeriti u izvještajima dežurne službe da li je registriran događaj prijavljen kao krivično djelo, da li postoje kakvi podaci o prijavitelju ili prijavljenom u kriminalističkim operativnim evidencijama, da li u određenim evidencijama postoje podaci u ukradenim stvarima, o nestalim osobama, o načinu izvršenja krivičnog djela, itd.; da li stanica javne sigurnosti ili njene detaširane stanice milicije imaju kakvih podataka koji bi mogli pomoći u ocjeni događaja. Zapažanja i izvještaji pozornika i patrola mogu dobiti novo značenje ako se povežu s podacima iz prijave. Registracija izvršenih legitimiranja sumnjivih osoba nerijetko je pomogla u traganju za učiniocem krivičnih djela. Organizacija službe javne sigurnosti i sustav bilježenja različitih zapažanja i podataka prilagođenim potrebama tako da se već unutar same službe određene okolnosti iz prijava mogu razjasniti odnosno da se može doći do važnih podataka koji omogućavaju pravilniju ocjenu prijave ili drugog oblika saznanja o krivičnom djelu. Ponekad se griješi što se raspoloživi i klasificirani materijal ne koristi u dovoljnoj mjeri, pa se traga za podacima koji se možda već nalaze u susjednoj sobi (sobi operativnih evidencija).

b) I z l a z a k n a m j e s t o d o g a đ a j a. Ovaj izlazak ima svrhu utvrđivanja činjenica. Prije svega valja utvrditi da li se je prijavljeni događaj uopće zbio; da li on u sebi sadrži elemente krivičnog djela; ako se osnovano može smatrati da je izvršeno krivično djelo, o kojem se krivičnom djelu radi; da li su i kakvi tragovi pronađeni na mjestu događaja; kako oni mogu biti iskorišteni u daljem postupku; što valja poduzeti da se učinilac krivičnog djela uhvati i prikupe potrebni dokazi.

c) S u s t a v k r i m i n a l i s t i č k e o b r a d e i l i i s t r a g e. Radnje provjeravanja služe, s jedne strane za utvrđivanje činjenica koje omogućavaju ocjenu prijave, a s druge strane, one s obzirom na zadatke organa unutrašnjih poslova — u slučaju da se utvrdi činjenica postojanja krivičnog djela, ali učinilac tog krivičnog djela nije poznat — prerastaju u niz mjera i radnji koje čine sustav kriminalističke obrade. U te mjere i postupke spadaju:

— provjera u kriminalističkim operativnim evidencijama;
— uviđaj mjesta događaja;
— ispitivanje prijavitelja i oštećenika;
— prikupljanje realnih dokaza i njihovo vještačenje;
— pretraga prostorija i osoba;
— razgovor s presumptivnim svjedocima;
— razgovor s presumptivnim okrivljenikom;
— dostavljanje krivične prijave javnom tužiocu na razmatranje i odluku.

Kojim će se redoslijedom obavljati ove radnje zavisi od konkretnog slučaja. O svim tim radnjama bilo je naprijed detaljno izloženo. O radnjama koje imaju karakter formalnih procesnih radnji još u toku kriminalističke obrade treba obavještavati javnog tužioca i suca istražitelja kako bi po potrebi učestvovali u provođenju tih radnji.

IV. POSEBNA TAKTIKA ISTRAGE POJEDINIH VRSTA KRIVIČNIH DJELA

55. OSNOVE POSEBNE KRIMINALISTIČKE TAKTIKE

Primjena kriminalističke tehnike i taktike u istrazi pojedinih srodnih krivičnih djela naziva se posebna taktika ili metodika. Ona predstavlja skup svih kriminalističkih tehničkih i taktičkih znanja — inteligentno, razumno i u izvjesnom smislu i stvaralački primijenjenih na razjašnjavanju pojedinih krivičnih djela. Istraživanje pojedinog krivičnog djela, njegovo otkrivanje i utvrđivanje, otkrivanje i utvrđivanje učinioca toga krivičnog djela — to je zadatak povodom kojega dolaze do izražaja sveukupna kriminalistička znanja pojedinog operativnog radnika ili istražitelja. Izučavanje metoda identifikacije, otkrivanje i obrada tragova, obrada mjesta događaja ... ili taktike u provođenju pojedinih operativnih zahvata i formalnih procesnih radnji — nemaju nikakav apstraktni cilj nego treba da posluže kao priprema za što uspješnije razjašnjavanje pojedinih kriminalnih događaja. Istraživanje pojedinog krivičnog djela je vrlo ozbiljan i sasvim konkretan ispit usvojenog kriminalističkog znanja.

Posebna kriminalistička taktika ili metodika ne predstavljaju samostalnu a još manje izoliranu disciplinu kriminalistike nego primjenu ukupnog kriminalističkog znanja na pojedini kriminalni slučaj. Bez poznavanja osnova kriminalističke tehnike i taktike nema ni njihove uspješne primjene na pojedini slučaj. Samostalno izlaganje posebne kriminalističke taktike jest samo jedna od metoda za uspješno usvajanje kriminalističkih znanja u osvarivanju njezina krajnjeg cilja: da se uz pomoć znanstvenih i tehničkih znanja uspješno suzbija kriminalitet.

Svako krivično djelo — ma koliko se podudaralo s nekim drugim istovrsnim krivičnim djelom — ima svoje vlastito i posve specifično činjenično stanje pa se put za njegovo razjašnjavanje mora uvijek iznova tražiti. Međutim, poznavanje taktike kriminalnog rada i motiva koji je u tome rukovode, poznavanje oblika i stanja kriminaliteta; usvajanje znanstvenih metoda u pronalaženju i obradi tragova i primjena operativnih taktičkih mjera u prikupljanju dokaza i hvatanju učinilaca krivičnih djela, kao i u sprovođenju pojedinih istražnih radnji — osiguravaju željeni uspjeh te time opravdavaju potrebu i smisao sa-

mostalnog izlaganja posebne taktike u razjašnjavanju pojedinih vrsta krivičnih djela.

Opći zadatak izučavanja posebne kriminalističke taktike identičan je s općim zadatkom kriminalistike: uspješno suzbijanje kriminaliteta primjenom znanstvenih i tehničkih metoda. Radi boljeg razumijevanja i usvajanja ovih znanja bit će korisno utvrditi bliže zadatke posebne kriminalističke taktike:

— da se s obzirom na taktiku otkrivanja i suzbijanja grupiraju srodna krivična djela;

— da se utvrde svi poznati načini na koje kriminalci vrše pojedina krivična djela kako bi se odredila najuspješnija taktika za njihovo otkrivanje i rasvjetljavanje;

— da se utvrdi kakvi tragovi prate pojedina krivična djela, na kojim mjestima i predmetima se ostavljaju i kojim sredstvima i metodama mogu biti ti tragovi najuspješnije otkriveni, fiksirani i upotrijebljeni u rasvjetljavanju krivičnih djela;

— da se na temelju prikupljenih tragova i informacija na mjestu kriminalnog čina i uz pomoć poznavanja kriminaliteta i kriminalaca odredi krug osoba unutar kojega treba tražiti počinioca, kao i krug osoba koje mogu dati pobliže informacije korisne za rasvjetljavanje slučaja;

— da se odrede svrsishodne opće operativne mjere za pronalaženje i hvatanje učinioca;

— da se pravilno odredi krug pitanja za razjašnjavanje konkretnog slučaja;

— da se odredi koje istražne radnje i na koji način treba sprovesti da bi se prikupili potrebni dokazi o postojanju krivičnog djela i krivične odgovornosti;

— da se utvrdi potreba učešća vještaka i kojih;

— da se prikupe korisne informacije o mjerama i sredstvima za preveniranje određene vrste krivičnih djela.

Znanje i sposobnost kriminalista kulminira u njegovoj sposobnosti da rasvijetli određeno krivično djelo. Borbeni kontakt kriminalista s kriminalcem dolazi do punog izražaja upravo u konkretnom istraživanju pojedinog krivičnog djela. Svaka radnja na putu od saznanja o krivičnom djelu do njegova rasvjetljavanja ima svoje značenje i vrijednost, no bitni kriterij za ocjenu vrijednosti pojedinih radnji i mjera je njihov konačni uspjeh. Zato svaka poduzeta mjera ili zahvat treba da planski bude usmjerena na postizanje konačnog cilja. Ako svaki radnik koji učestvuje u rasvjetljavanju nekog krivičnog djela bude prožet tom mišlju i ako svoje učešće ne promatra izolirano nego kao jednu od mjera za rasvjetljavanje slučaja, njegovo učešće dobit će pravi smisao i sadržaj, a njegov doprinos bit će to značajniji što je više usmjeravan jedinom cilju postupka — razjašnjenju konkretnog slučaja. Ova primjedba, u uvjetima koji sve češće diktiraju grupni rad u obradi jednog kriminalnog slučaja, ima svoje opravdanje i smisao.

* * *

Grupiranje krivičnih djela može se izvršiti na razne načine a prema raznim potrebama od kojih se polazi. Jedno od osnovnih grupiranja krivičnih djela je ono što ga pruža sustav posebnog dijela Krivičnog zakonika. Tu je kao kriterij poslužio zaštićeni objekt ili zaštićeni društveni odnos. Zbog toga ubojstvo kao osnovno krivično djelo nalazimo u glavi krivičnih djela protiv života i tijela, ali isto tako i u glavi krivičnog djela protiv naroda i države te u glavi o krivičnim djelima protiv čovječnosti i međunarodnog prava kao krivično djelo genocida. Smrt kao posljedica krivičnog djela može se javiti i kod ovih krivičnih djela: dovođenje u opasnost života i imovine općeopasnom radnjom ili sredstvom (čl. 268. KZ), oštećenje zaštitnih uređaja u rudnicima, tvornicama i na radilištima (čl. 269. KZ), nepropisno i nepravilno izvođenje građevinskih radova (čl. 270. KZ), ugrožavanje javnog saobraćaja (čl. 271. u vezi s čl. 273. KZ), koja krivična djela se nalaze u glavi krivičnih djela protiv opće sigurnosti ljudi i imovine. S kriminalističkog gledišta u rasvjetljavanju ovih krivičnih djela ima mnogo više elemenata koji ih s obzirom na kriminalističko-tehničke i taktičke metode povezuju, nego onih koji ih razdvajaju. Zbog toga ovakav sustav povezivanja krivičnih djela, iako o njemu treba voditi računa, nije svrsishodan pri izlaganju posebne kriminalističke taktike.

Drugi mogući kriterij je kriminološki. Po tom kriteriju razvrstavanje se ne vrši po krivičnim djelima nego po njihovim učiniocima. Kao jedan od osnovnih kriterija uzimaju se razne tipologije kriminalaca, pa se na primjer govori o profesionalnim zločincima protiv imovine iz nedovoljne karakterne otpornosti, agresivnim zločincima, zločincima koji podliježu nekoj krizi, primitivnim zločincima, zločincima iz nedostatka socijalne discipline, ideološkim zločincima *(E. Seeling)*. Drugi kriminolozi predlažu drugačije razvrstavanje zločinaca.

Dalji uobičajeni kriterij u izlaganju kriminaliteta je vezivanje određenih krivičnih djela za njihove faktore i uzroke. Kriminološka ispitivanja bitno doprinose uspješnijem suzbijanju kriminaliteta jer omogućavaju upoznavanje osobnosti kriminalaca i njihovih pobuda, jer daju potpuniju znanstvenu sliku kriminaliteta uopće. Sustav izlaganja svojstven kriminologiji, kao i sustav izlaganja primijenjen u posebnom dijelu Krivičnog zakonika ne mogu se potpuno primijeniti na sustav izlaganja posebne taktike, iako i jedan i drugi valja imati na umu jer kriminalisti pružaju dragocjene informacije.

Treći i jedino mogući kriterij za grupiranje krivičnih djela pri izlaganju posebne kriminalističke taktike jest onaj koji se temelji na povezivanju krivičnih djela s aspekta njihova uspješnog otkrivanja i dokazivanja. Ako je način izvršenja pojedinih krivičnih djela sličan, ako je za njihovo rasvjetljavanje potrebno primijeniti slične metode, ako se pri njihovu izvršenju javljaju istovrsni tragovi i primjenjuju slična ili istovrsna tehnička i taktička sredstva i metode — onda takva krivična djela treba povezivati u jednu cjelinu. Metode otkrivanja i rasvjetljavanja ubojstva slične su bez obzira da li je motiv ubojstva koristoljublje, rasističke ili šovinističke pobude, kontrarevolucionarni umišljaj, ili je smrt posljedica paljevine ili ugrožavanja javnog saobraćaja. Mnogi tragovi, radnje i postupci, kao i učešće određenih vještaka, zajednički su za sva ova krivična djela. Isto tako s gledišta rasvjetljavanja krivičnog djela teške krađe provaljivanjem nije bitno da li je napadnuti objekt u privatnom ili društvenom vlasništvu. Posebna taktika istrage paljevina bitno se razlikuje od taktike istrage saobraćajnih delikata, iako se oba krivična djela nalaze u istoj glavi Krivičnog zakonika. Ili, džepna krađa može biti s gledišta Krivičnog zakonika teška krađa kao i krađa izvršena provaljivanjem, nalaze se u istom članu Krivičnog zakonika, a ipak s gledišta posebne taktike istraživanja krivičnih djela treba da budu samostalno izlagana, jer se u njezinu rasvjetljavanju primjenju-

ju bitno drugačije metode nego kod rasvjetljavanja krađa izvršenih provaljivanjem. Otuda pojava i potreba da se osim grupa krivičnih djela (krvni delikti, imovinski delikti, seksualni delikti ...) u posebnoj kriminalističkoj taktici izlažu i pojedina krivična djela (paljevine, pronevjerenje, poreska utaja, nepoduzimanje higijensko-tehničkih zaštitnih mjera pri radu) ili čak pojedini oblici krivično-pravno istog krivičnog djela (džepna krađa, provalna krađa, krađa konjskih repova, krađa vozila ...). Kriterij se uvijek prilagođuje stvarnom stanju kriminaliteta u životu.

U izlaganju posebne kriminalističke taktike u rasvjetljavanju pojedinih krivičnih djela moguće su dvije metode:

— monografski prikaz pojedinih slučajeva,

— uopćeni analitički prikaz za pojedinu grupu ili pojedinu vrstu krivičnih djela.

Monografski prikazi predstavljaju tekuću kazuistiku. Bez monografskih obrada ne može biti ni širih uopćavanja. One predstavljaju uvjet — za izradu određene posebne taktike u istraživanju određenih krivičnih djela. Iz stotine i stotine pa i tisuće sličnih slučajeva uzima se ono što je konstantno i upravo te konstantne činjenice predstavljaju temelj posebne taktike u rasvjetljavanju tih krivičnih djela, dok život i praksa ne dovedu do novih modifikacija. Monografije pojedinih slučajeva, da se ne pretvore u kvazi-kriminalističke pripovijesti i da mogu poslužiti kao građa za izradu određene kriminalističke taktike — treba da budu tako napisane da vjerno i potpuno prikažu cio tok rada na rasvjetljavanju slučaja. Posve je prirodno da se u toku istrage javljaju i razne slabosti i zablude, da se često slijedi krivi trag, da se izvlače pogrešni zaključci, da se tragovi pogrešno protumače, da se primjenjuje pogrešna taktika ... kratko rečeno da se u istrazi luta. Međutim, pojedini operativni radnici kao da se toga stide pa prema konačnom rezultatu prilagođavaju izlaganje o toku postupka. Takve monografije nemaju veliku vrijednost jer taktiku često lišavaju dragocjenih podataka. Vrstan kriminalist ne stidi se svojih grešaka (na njima se uči) niti taji koliko puta mu je u gotovo bezizlaznoj situaciji pomogao slučaj ili sreća.

Uopćeni analitički prikazi, dakle ono što je u stvari posebna kriminalistička taktika, predstavljaju dosta složen i opsežan zadatak, za čije uspješno izvršenje treba da budu ispunjeni određeni uvjeti.

Kriminalitet izrasta na danoj društvenoj osnovi pa i odražava i izvjesne elemente te društvene osnove. Radi toga je nužno nacionalno i regionalno istraživanje kriminaliteta određenog vremena, što ne znači da treba odbaciti one zajedničke elemente koji se u jednom vremenu javljaju i na širem ili užem prostoru više država. S gledišta posebne taktike malo će nas interesirati široka razmatranja o istrazi gangsterskih napada na banke ili otmice, jer se one kod nas ne javljaju, dok će za američkog kriminalistu takva izlaganja imati veliko značenje. Pojava masovnih ubojstava nad vozačima motornih vozila na cestama Njemačke uvjetovala je izradu odgovarajuće taktike koja je za nas samo od općeg a manje od konkretnog interesa. Mnogi oblici financijskih prevara i drugih krivičnih djela u financijskom, bankovnom i privrednom poslovanju kapitalističkog svijeta imaju za nas teoretsko značenje. Nasuprot tome, cio niz krivičnih djela (često društveno vrlo opasnih) upravljenih protiv našeg privrednog sistema ima vrlo veliko značenje pa je potrebno utvrditi odgovarajuću posebnu taktiku za njihovo rasvjetljavanje.

* * *

Oblici krivičnih djela, metode rada kriminalaca, ugroženost pojedinih objekata mijenjaju se tokom vremena na istom području. Zato posebna kriminalistička taktika mora biti ažurna u skladu s tim novim pojavama i ukazivati na najsvrsishodnije metode za njihovo suzbijanje. To zahtijeva da se stalno i bez prekida prikupljaju i uopćavaju nova iskustva, da se stalno i sistematski radi na formuliranju i pronalaženju odgovarajućih adekvatnih tehnika.

Kriminalistika se zahvaljujući stalnom razvitku znanosti i tehnike stalno razvija usvajajući nove metode i postupke, stvarajući nove i bolje uvjete rada, otvarajući nove perspektive i usmjeravajući nastojanja kriminalista u određenom pravcu. Zato je nužno ne samo dobro poznavati kriminalističku tehniku i taktiku u određenom vremenu nego je nužno stalno pratiti njezin razvitak.

U skladu s društvenim i državnim razvitkom dolazi do promjena u materijalnim i procesnim krivičnim zakonicima. Te promjene, s većim ili manjim zakašnjenjem, ozakonjuju nastale promjene u društvenim odnosima, posebno na području kriminaliteta, pa je njihovo stalno praćenje neophodno.

Analize pojedinih istraga, da bi mogle poslužiti kao građa za posebnu kriminalističku taktiku, moraju obuhvatiti cio tok slučaja od saznanja za krivično djelo do konačnog pravomoćnog rješenja (u zadnjem stupnju) jer u toku cijelog postupka može doći do takvih izmjena koje mogu bitno izmijeniti konstatacije zasnovane samo na postupku kriminalističke obrade i istrage.

Posebna taktika istrage pojedinih krivičnih djela stvar je svih kriminalista. Da bi se moglo doći do uopćenih iskustava potrebno je da se pođe od pojedinih iskustava. Samo one metode i sredstva koja se s istim učinkom mogu primijeniti na istovrsne slučajeve opravdavaju njihovo uvrštavanje u posebnu taktiku. Zbog toga je neophodno da se forsirano i sistematski objavljuju pojedinačna iskustva, da se izradi i objavljivanju monografija slučajeva posveti maksimalna pažnja jer bez takvih pionirskih radova ne može biti uspjeha u stvaranju naše posebne taktike istraživanja krivičnih djela. Sve to traži strpljiv, dugotrajan, uporan i minuciozan rad.

Kriminalisti Jugoslavije pišu tek prva poglavlja ove opsežne knjige. Od njihovih napora i zalaganja ovisi kada će biti napisana i kada će otvoriti nove probleme i zadatke u krugu borbe između društva i njegovih prestupnika.

* * *

Savezni sekretarijat za unutrašnje poslove, u suglasnosti i dogovoru s republičkim i pokrajinskim sekretarijatima za unutrašnje poslove, nakon solidno izvršenih priprema pokrenuo je 1970. posebnu »Stručnu biblioteku službe javne sigurnosti«. U ovoj biblioteci objavljuju se monografije (do deset tiskanih araka) o provođenju posebnih operativnih taktičkih radnji, o načinu izvršenja pojedinih zadataka službe javne sigurnosti, o pojedinim vrstama tragova i njihovu vještačenju ... te o posebnoj taktici kriminalističke obrade pojedinih vrsta krivičnih djela. Prvo kolo ovih monografija sadrži 20 svezaka a dru-

go kolo 13 svezaka. Iz tiska je izašlo i nalazi se u prodaji 13 svezaka a preostalih 7 nalazi se u tisku, dok se na izradi novog kola već radi. Za ovo izlaganje od posebnog je interesa da su već tiskane monografije u kojima je obrađena posebna taktika kriminalističke obrade krivičnih djela nedopuštene trgovine i krivičnih djela primanja i davanja mita. U izradi ili pred izlaskom iz tiska nalaze se monografije u kojima se obrađuje posebna taktika kriminalističke obrade javnih neprijateljskih istupanja, ubojstava i teških tjelesnih povreda, krađa, pronevjerenja, oduzimanja i krađe motornih vozila i krađe sa i iz motornih vozila, falsifikata, paljevina (ukopno devet značajnih područja kriminaliteta kod nas).

Nakon višegodišnjih nastojanja kriminalisti u Jugoslaviji na svrsishodan i praktičan način izrađuju posebnu taktiku kriminalističke obrade pojedinih vrsta krivičnih djela. Budućnost će pokazati koliko su ova nastojanja bila opravdana i korisna jer će sigurno doprinijeti uspješnijem suzbijanju kriminaliteta. Ovakav način obrade posebne taktike u pojedinačnim monografijama mijenja i opseg i način obrade ovih pitanja u udžbenicima kriminalistike.

Stranice koje slijede predstavljaju exempli causa primjenu opće kriminalističke tehnike i taktike na kriminalističku obradu i istragu pojedinih vrsta krivičnih djela. S obzirom na okolnost da je izrada monografija iz oblasti posebne taktike istraživanja određenih krivičnih djela u toku, naše dalje izlaganje o nekim učestalim krivičnim djelima svest će se više na teze nego na potpuniju obradu. Ono ima karakter praktičnog podsjetnika.

PRAKTIČNI PODSJETNIK

56. KRVNI DELIKTI S POSLJEDICOM SMRTI

1. Pristup S gledišta posebne kriminalističke taktike pod gornjim pojmom obuhvaćena su sva krivična djela koja imaju kao posljedicu smrt jedne ili više osoba, bez obzira na krivično-pravnu kvalifikaciju i zaštićeni odnos koji je krivičnim djelom napadnut. Iako je za istragu bitno da se utvrde i posebni elementi bića određenog krivičnog djela, većina taktičkih radnji je istovrsna.

Kriminalistička obrada uvijek počinje od činjenice pronalaska lešine i odmah otvara pitanje da li se radi o ubojstvu, samoubojstvu, nesretnom slučaju, prirodnoj smrti u nesvakidašnjim okolnostima. Ovo prethodno pitanje često je složeno. U svim vremenima i svim državama dio sumnjivih smrti ostaje zauvijek nerazjašnjen. Prethodna provjeravanja mogu biti inicirana i činjenicom nestanka određene osobe za čiji nestanak su vezane jake indicije koje govore u prilog pretpostavci da je ta osoba postala žrtva krivičnog djela. Takvi slučajevi, iako rjeđi, uvijek su vrlo složeni i teški jer valja najprije pribaviti nesumnjive dokaze o egzistenciji krivičnog djela.

Reagiranje javnosti na ove delikte je specifično.

— Kako se radi o najtežim krivičnim djelima, čije su posljedice nepopravljive, javnost uporno i odlučno traži da takva djela budu razjašnjena.

— Pravna sigurnost i efikasnost pravosudnih organa posebno policije, prosuđuje se na temelju činjenice da li su izvršena ubojstva razjašnjena, a učinioci privedeni kazni.

Ovakvo reagiranje javnosti izraženo u pritisku na nadležne organe može imati i negativnih posljedica.

2. Načini izvršenja Od načina na koji je ubojstvo izvršeno u dobroj mjeri zavisi rad na njegovu rasvjetljavanju: zahtjevi koje treba postaviti specijalistu sudske medicine; vrsta tragova koji se mogu pronaći; kriminalistička i druga vještačenja koja je uputno tražiti; utvrđivanje motiva kojima se učinilac rukovodio; pronalaženje krivca.

U klasifikaciji načina izvršenja polazimo sa stanovišta kriminalističke taktike, empirijskih zapažanja i stručnih elemenata sudske medicine. Moguće su i drugačije klasifikacije koje se manje ili više udaljavaju od posebne kriminalističke taktike, zavisno od namjene kojoj ovakovo izlaganje treba da posluži.

a) Upotreba t u p e m e h a n i č k e s i l e. Povrede su slučajne, samoubojstvene i ubojstvene.

Mjesto povreda: glava i vrat — trup — udovi.

Tipovi ozljeda: modrice — nagnječine — prskotine — oguljotine — ogrebotine — razderotine.

Ozljede prate: krvarenje — šok — unutrašnje povrede.

Predmet ili sila kojom je izazvana povreda teško mogu biti identificirani. Vještak sudske medicine može na temelju izvršenog pregleda i obdukcije isključiti određene predmete kao one pomoću kojih je povreda zadana ili ukazati na one za koje je vjerojatno da su upotrijebljeni.

Unutrašnje povrede mogu biti teške i raznovrsne. Mnogobrojni su lomovi.

Češći uzroci smrti su šok, krvarenje i infekcije, koje mogu imati produženo djelovanje, tj. mogu nastati kasnije.

U rani uvijek treba tražiti strane predmete (metal, boja, staklo).

Predmete za koje se sumnja da su njima nanesene povrede treba pažljivo pregledati (tragovi krvi, kose, dlaka, tkiva).

Ozljede tupom mehaničkom silom kod ubojstva obično su višestruke i ograničavaju se na glavu i vrat, dok su u slučajevima samoubojstva često posljedice pada.

Postojanje ili nepostojanje vanjskih povreda na tijelu ne isključuje postojanje ili nepostojanje teških unutrašnjih ozljeda.

b) Upotreba v a t r e n o g o r u ž j a.

Upotrijebljeno oružje: kratko ručno oružje (pištolji i revolveri), lovačke puške sačmarice, puške s nalučenom cijevi (vojničke puške i lovački karabini).

Obdukcija je obavezna i vrši je specijalist sudske medicine.

Pregledom i obdukcijom treba razjasniti:

— da li je smrt nastupila ranjavanjem metkom ili iz kojih drugih razloga;

— smjer hica (ulazna i izlazna rana, strijelni kanal);

— da se približno utvrdi udaljenost pucanja (kao indicij) za razjašnjenje dileme ubojstvo — samoubojstvo — nužna obrana);

— da li okolnosti slučaja govore za samoubojstvo, ubojstvo ili nesretni slučaj (dimni prsten, tragovi barutnih čestica);

— da iz tijela izvadi neoštećeno zrno (stavljanjem na kliješta gumenih navlaka);

— da izvrši rendgenski pregled tijela, ako se na drugi način ne mogu pronaći zrna za koja se pretpostavlja da se nalaze u tijelu;

— da se potraže rane vatrenog oružja na nepristupačnim i prikrivenim mjestima (dijelovi tijela obrasli kosom ili dlakama, šupljine);

— da se pregleda i sačuva odjeća i uzme uzorak krvi.

Bilo bi vrlo korisno i poželjno da u provođenju uviđaja učestvuje i vještak za vatreno oružje i da surađuje s vještakom sudske medicine u odgovorima na ona pitanja koja istovremeno zasijecaju i u sudsku medicinu i u balistiku, a naročito da:

— organizira temeljiti pregled mjesta događaja i okoline radi pronalaženja vatrenog oružja, zrna i čaura;

— točno registrira (u zapisniku o uviđaju, skicom i fotografijom) mjesta gdje su oružje odnosno dijelovi metka pronađeni;

— odmah na mjestu događaja pregleda i utvrdi stanje i upotrebljivost pronađenog oružja (metak u cijevi, zaglavljeni metak ...);

— poduzme mjere da se pronađeno oružje, čahure i zrna na stručan način i bez oštećenja označe i spakuju radi eventualne dalje ekspertize;

— ako je zrno prošlo kroz tijelo treba ga pronaći (upotrebom posebnog detektora) i osigurati od oštećivanja prilikom vađenja iz podloge (zid, drvo, zemlja);

— pregleda oružje da li se na njemu nalaze tragovi (krv, otisci);

— utvrdi za pronađeno oružje tip, tvornicu, kalibar, serijski broj.

c) Upotreba h l a d n o g o r u ž j a (ubodi, rezanje, sječenje).

S gledišta sudske medicine ova oružja izazivaju: ogrebotine, plitke sjekotine, ubode (obično tankim, dugim i šiljatim predmetima koji izazivaju duboke rane i unutrašnje krvarenje), duboke sjekotine (obično teška vanjska krvarenja).

Elastičnost kože može znatno djelovati na izmjene u veličini i obliku rane, pa je teško samo na temelju izgleda rane identificirati hladno oružje ili oruđe kojim je rana zadana. Forsiranje odgovora na ovo pitanje često dovodi do zabluda koje se kasnije mogu teško otkloniti.

Ubojica hladnim oružjem često udara više puta (strah, srdžba, sadizam). Rijetko je smrt izazvana hladnim oružjem posljedica nesretnog slučaja. Za samoubojstvo su karakteristični tzv. oklijevajući rezovi, a za ubojstvo tzv. obrambene rane.

S obzirom na vrstu povreda koje izazivaju hladna oružja se dijele na: oružja za sječenje (britva, sjekira...), oružja za probadanje (vojnički bajonet, stilet, floret), za sječenje i probadanje istovremeno (mač, sablja, bodež), a s obzirom na namjenu oružja (mač, sablja, bajoneta), predmete koji mogu poslužiti kao oružje (kuhinjski i postolarski nož, šilo, britva, sjekira) i predmete koji se iznimno mogu upotrijebiti kao oružje (npr. komadi stakla).

U toku sudsko-medicinskog pregleda i obdukcije treba razjasniti ova pitanja:

— da li priroda i izgled rana upućuju na ubojstvo, samoubojstvo ili nesretni slučaj;

— da li su utvrđene rane zadane prije ili poslije smrti;

— koja od nanesenih rana je bila smrtonosna;

— kojim su redoslijedom zadane rane ako ih je bilo više.

Ubojstva izvršena hladnim oružjem i oruđem redovno prati obilno krvarenje, prskanje krvi, kapanje krvi, pa i stvaranje lokava krvi. Opravdano je pretpostaviti da je krv prsnula i na ubojicu i na okolne predmete. Krv je relativno teško tako temeljito odstraniti da ne bi mogla biti identificirana. Zbog toga je nužno pažljivo tražiti tragove krvi i fiksirati ih.

Od žrtve treba uzeti uzorak krvi da bi se kasnije mogla usporediti s krvi naknadno pronađenom na oružju, oruđu ili ubojici.

Čuvati odjeću, naročito dijelove na kojima se nalaze oštećenja od povređujućeg oružja.

Pri ubojstvima hladnim oružjem može doći do borbe s ubojicom, što ukazuje na mogućnost da se i na ubojici pronađu povrede ili drugi tragovi borbe.

Raskomadani leševi predstavljaju poseban problem. Ubojica komadanjem leša želi spriječiti identificiranje žrtve i time onemogućiti da bude otkriven.

d) A s f i k s i j e. Kod asfiksija smrt nastupa uslijed sprečavanja pritjecanja kisika u tkiva (preko dišnih organa i krvotoka).

Smrt uslijed asfiksije prate ovi znaci:

— cijanoza, tj. modrilo kože koje se javlja na pojedinim dijelovima tijela, naročito na licu;

— točkasta krvarenja na licu;

— tamnocrvena tekuća krv.

Asfiksiju uzrokuje:

— nedostatak kisika u zraku (velika nadmorska visina, hermetički zatvoreni prostor);

— zatvaranje usta i nosa (ubojstva novorođenčadi, pad licem u blato uz nesvijest);

— oboljenje organa u vratu (difterija, edem grkljana, tumor);

— začepljenje grkljana (zaglavljeni zalogaj);

— vješanje, zadavljenje (rukama) i zagušenje (omčom);

— začepljenje dušnika i dušnica (udahnuta povraćana hrana kod djece ili onesviještenih);

— utapljanje, unutarnje ugušenje (udahnuta krv);

— obostrani pneumotoraks, imobilizacija grudnog koša i trbuha;

— otrovanja krvnim (ugljični monoksid) i tkivnim (cijankaliji) otrovima.

Kod davljenja obično se mogu utvrditi tragovi prstiju i nokata i ogrebotine.

Kod vješanja strangulaciona brazda, položaj leša i način vezivanja čvora daju značajne indicije za razrješenje dileme ubojstvo — samoubojstvo. Obavezno treba poduzeti pregled ruku, da se utvrdi da li se na rukama nalaze fine dlačice koje potječu od upotrijebljenog užeta. Čvor na omči treba fotografirati.

Kod utapanja češće se radi o samoubojstvu nego o ubojstvu. Sumnja na pokušaj prikrivanja ubojstva utapanjem razrješava se obdukcijom i ispitivanjem tragova.

Kod sumnje na gušenje uslijed plina izvršiti pregled i ispitivanje krvi i pluća.

e) T r o v a n j e. Ubojstva trovanjem kod nas su relativno rijetka. Gotovo redovno se upotrebljavaju herbicidi i insekticidi jer se do njih dolazi relativno lakše. Od drugih otrova najčešće se upotrebljava arsen jer je bez okusa i mirisa a djeluje sigurno.

Neophodno je poznavanje otrova i njihova djelovanja.

Kod metalnih otrova ekshumacija i obdukcija mogu dati rezultate i nakon nekoliko godina, dok kod alkaloidnih otrova nema rezultata već nakon tri mjeseca.

U dokaz trovanja vrše se toksikološke pretrage, i to kod akutnih trovanja obično pretrage želučanog i crijevnog sadržaja, krvi, jetara, bubrega i mokraće, a kod kroničnih trovanja još i kostiju, nokata i kose (npr. trovanje arsenom).

Osim obdukcije i obavezne toksikološke analize bitni zahtjev u istrazi trovanja jest utvrđivanje svih događaja, vladanja i simptoma prije i poslije nastupanja smrti.

Tri su dokazna sredstva trovanja: kemijski —analiza utrobe i organa, anatomski — ako nije spriječeno raspadanjem, i klinički — slika bolesti izazvana trovanjem.

f) I z g o r j e l a t i j e l a. Obično se javljaju kao oblik prikrivanja ubojstva.

Ispitivanjem kostiju i zubiju dade se utvrditi da li se radi o lešu ili ostacima leša čovjeka ili životinje, a ukoliko se radi o lešu čovjeka, njegova približna visina, starost i spol.

Za identifikaciju može imati značenje postojanje starih lomova kostiju i brazgotine.

Vještak sudske medicine treba da pokuša utvrditi da li je žrtva prije nego je izgorjela bila živa ili mrtva (pregled pluća i analiza krvi na ugljični monoksid) te da li postoje ili ne postoje povrede na glavi i kostima.

g) U s m r ć e n j e m o t o r n i m v o z i l i m a. Sve češće do ovih usmrćenja dolazi bez prisutnosti svjedoka, a uzročnici nesreće bježe s mjesta događaja, što znatno otežava rad.

Put razjašnjenju vodi preko temeljitog i stručnog pregleda leša (ne samo zadobivenih povreda i uzroka smrti nego i pronalaženjem tragova kao što su tragovi kotača, dijelova karoserije, boje, stakla, zemlje, ogrebotina), vozila (tragovi krvi, kose, dlaka, vlakana dijelova odjeće, ulubljenja na vozilu . . .), ceste odnosno puta na kojemu je došlo do nesreće i, ponekad, i vozača.

Učešće liječnika sudske medicine, specijalista za saobraćajne nesreće i delikte, i posebnog vještaka za saobraćajne delikte obavezno je u svim slučajevima kada je došlo do smrti.

3. Radnje u postupku

Šematski prikaz tipskih radnji koje se manje-više uz veće ili manje izmjene javljaju kod svih ili većine krivičnih djela ove vrste jesu:

B r z i z l a z a k na mjesto događaja. Na mjestu ubojstva dolazi do značajnih promjena. Te promjene mogu biti rezultat ljudskog djelovanja, ali i uzroka izvan ljudske volje. U lešini odmah po nastupanju smrti dolazi do procesa koji znatno mogu otežati istragu. Te procese ubrzavaju atmosferske prilike, okolnost da li se lešina nalazi na otvorenom ili u zatvorenom prostoru, podneblje, godišnje doba itd. Protek vremena omogućava ubojici da uništi tragove, da pobjegne, da iskonstruira alibi, što sve otežava naknadnu istragu. »Prvih 15 minuta znatno odlučuje da li će cjelokupna istraga uspjeti« *(Snyder)*.

U odnosu na v r i j e m e treba utvrditi:

— datum i vrijeme smrti (ako u uviđaju učestvuje liječnik opće prakse tražiti da temperaturu leša utvrdi mjerenjem u rektumu;

— datum i vrijeme prijave policiji;

— datum i vrijeme izlaska na mjesto događaja.

N a m j e s t u d o g a đ a j a:

— Sve osobe koje nemaju nikakve veze sa službenim postupkom udaljiti s mjesta događaja, a naročito zabraniti pristup lešu. Ako je na mjesto događaja prva došla patrola milicije koja neće provoditi uviđaj, leš prekriti bijelom plahtom ili ceradom (da se spriječi utjecaj sunca i kiše ili pogled znatiželjnika).

— Istraživanje ubojstva traži d u ž i savjestan rad. Žurba je neprijatelj uspjehu. Budući je smrt nastupila, nema nikakvog razloga da se previše žuri, osim ako ima osnova da se uputi posebna patrola u potjeru za učiniocem.

— N i š t a n e d i r a t i i n e p o m i c a t i dok se sve ne izmjeri, fotografira i skicira. Pomaknuti leš ili predmet ne mogu se više sa sigurnošću postaviti u prvobitni položaj. Fotografiranje se ima izvršiti iz svih mogućih kutova, u onakvom stanju kakvo je zatečeno, sa svim predmetima koji su bili na mjestu događaja i u onom položaju u kojem su se nalazili. Treba razvijati i primjenjivati posebnu tehniku fotografiranja pri ubojstvima. Osim fotografija obavezno načiniti skicu u određenom mjerilu koje će omogućiti da se uvijek i naknadno utvrde odnosi između predmeta na mjestu događaja (udaljenost pištolja od ruke ubijenoga, udaljenost odbačenog kolca od leša, razmaci između mrlja krvi i leša . . .).

—U odnosu na m j e s t o treba utvrditi:

— mjesto zločina;

— tko je pronašao leš;

— pozicija leša u času kada je leš pronađen;

— detaljan opis osobina mjesta događaja;

— atmosferske prilike u pretpostavljeno vrijeme ubojstva i pronalaska leša;

— tko je izvršio skiciranje i fotografiranje mjesta događaja.

Prilikom vršenja uviđaja o b a v e z n o je učešće vještaka s u d s k e m e d i c i n e. Od svih faktora koji imaju negativni utjecaj na istrage ubojstva kod nas na prvom mjestu valja istaći propuste uvjetovane činjenicom da pri uviđaju nije učestvovao vještak sudske medicine. Događa se da obdukcija nije uopće izvršena, da je obdukciju izvršio liječnik opće prakse, bez dovoljnog znanja i iskustva, da se pri obdukciji nije insistiralo na otvaranju sve tri šupljine, nego se samo na temelju pregleda vanjskih povreda zaključivalo o uzroku smrti. U takvim slučajevima nedovoljna stručnost operativnog radnika i suca istražitelja još povećava kasnije poteškoće jer se ne utvrđuju sve relevantne okolnosti nego se zadovoljava samo onim što je liječnik opće prakse po svome znanju i umijeću utvrdio. Od liječnika specijalista ne traži se samo dobro poznavanje sudske medicine nego i dobro poznavanje osnova kriminalistike. On treba da odgovara pojmu policijskog liječnika koji iz stotine i stotine više ili manje složenih slučajeva stječe široko i bogato iskustvo.

Obdukcija obuhvaća: vanjski pregled i opis leša, registriranje nastupanja mrtvačke ukočenosti, mrtvačkih pjega ili raspadanja — opis vanjskih povreda — pronalaženje stranih stvari u ranama, njihovo izuzimanje i opis — uzimanje

uzoraka nečistoće pod noktima i uzoraka krvi — otvaranje grudne i trbušne šupljine i lubanje — ispitivanje i opis unutrašnjih organa, njihovih promjena i povreda — uzimanje uzoraka za histološke i toksikološke pretrage.

Zadatak je obdukcije:

— da utvrdi vrijeme smrti (alibi, nasljeđivanje, osiguranje);
— da se utvrde sve okolnosti smrti;
— da se utvrdi uzrok smrti.

Ako je pregledom leša utvrđeno više rana, treba odrediti njihov redoslijed i utvrditi koja je bila smrtonosna; da li su rane zadane prije ili poslije smrti, da li su zadane oružjem ili oruđem koje je pronađeno na mjestu događaja ili za koje se osnovano pretpostavlja da je upotrijebljeno.

P r e s u m p t i v n i   z n a c i   s m r t i:

— prestanak disanja (promatranjem golog prsnog koša),
— prestanak pulsa (rada srca i krvotoka),
— odsutnost živčanih refleksa.

S i g u r n i   z n a c i   smrti — promjene na tijelu nakon smrti:

— izjednačenje temperature leša s njegovom okolinom,
— razvoj mrtvačkih pjega (može ukazati i na okolnost da je leš pomican),
— posmrtna ukočenost,
— razvoj raspadanja,
— razaranje leša od insekata.

Ove promjene daju ujedno i važne indikacije za određivanje vremena u koje je smrt nastupila. Vrijeme smrti obično se utvrđuje u rasponu.

Radi i d e n t i f i k a c i j e žrtve i zbog daljeg vođenja postupka treba utvrditi ove podatke: ime i prezime; zadnje prebivalište; mjesto, dan, mjesec i godinu rođenja; znaci raspoznavanja na tijelu; visina; zanimanje; bračno stanje; da li je i tko izvršio fotografiranje (sa ili bez toaletiziranja) i uzimanje otisaka prstiju; tko i na kakav je način identificirao žrtvu; da li s kakvim podacima o žrtvi raspolažu kriminalističke operativne evidencije; tko je pretražio leš; što je pronađeno kod pokojnika; kako je disponirano s lešom; da li je leš pomican i tko je izvršio obdukciju.

Na temelju izvršenog pregleda mjesta događaja i obdukcije ustanoviti mehanizam lišavanja života: kakvim oružjem ili oruđem i na kakav način je prouzrokovana smrt; da li je i gdje pronađeno oružje ili oruđe; da li su pronađeni predmeti i tragovi poslani na vještačenje i kakvo; da li se s tim predmetima ili tragovima disponiralo na drugi i kakav način.

Utvrđivanje indicija koji otkrivaju m o t i v ubojstva. Utvrđivanje motiva ima dvostruku vrijednost: pomaže otkrivanju ubojice i predstavlja bitan element za kvalifikaciju krivičnog djela. Klasifikacija motiva ubojstava predstavlja dosta složen zadatak. Uobičajena klasifikacija motiva: koristoljublje (nasljedstvo, osigurnina, vraćanje duga, otimačina ...) — uklanjanje (muža, žene, djeteta, ucjenjivača ...) — osveta — ljubomora — uvjerenje — sadizam — seksualni nagon. Klasifikacija se može vezivati i za različite vrste ličnosti ubojica. Tu se ističu tzv. psihoubojstva čije su posebne karakteristike da se ubija osoba od čije smrti nema koristi; da su ubojstva nepripremljena; da se prilikom njihova izvršenja primijeni više sile nego je potrebno; da se vrše improviziranim sredstvima i da se često kopiraju modaliteti o kojima je u posljednje vrijeme pisalo novinstvo.

Prikupljeni podaci o žrtvi mogu također pružiti značajne indicije o motivu ubojstva i prema tome o krugu mogućih učinilaca. Ličnost žrtve često otkriva ubojicu. O žrtvi treba prikupiti slijedeće podatke: spol, uzrast, društveni i materijalni položaj, promjene boravišta, veze, porodična situacija, karakter i temperament.

Specifičnosti i s p i t i v a n j a   s v j e d o k a   i   o k r i v l j e n i h:

— Odmah na mjestu događaja pribilježiti imena i adrese svjedoka i mogućih okrivljenika te osigurati mogućnost da budu odmah, po potrebi, ispitivani.

— Ispitivanje treba da vrši operativni radnik i sudac istražitelj specijaliziran za krvne delikte.

— Ispitivanje ne treba obaviti prije nego je pregledano mjesto događaja (bilo pri uviđaju ili naknadno) i detaljno proučene sve okolnosti slučaja i sav postojeći materijal. Prethodno konsultiranje s vještakom sudske medicine ili drugim vještacima koji su u provođenju uviđaja učestvovali — uvijek je korisno.

— Iz saslušavanja treba obavezno isključiti treće osobe i saslušavanje ograničiti na istražitelja, zapisničara i ispitivanoga. Svako grupno saslušavanje dovodi kasnije do izvjesnih poteškoća, osim ako se ne vrši rekonstrukcija događaja.

— Kod ispitivanja svjedoka valja imati na umu utjecaj psihoze koja prati svako ubojstvo i koja je to sugestivnija što su neobičnije okolnosti slučaja.

— Svako odlaganje ispitivanja je štetno. Ispituj što prije to bolje! Kod ubojice šok neposredno nakon izvršenja djela često je pogodan za rasvjetljavanje događaja.

— Taktika razumijevanja i suosjećanja i ovdje je često koristan put.

— Strah svjedoka od svjedočenja kod ubojstava češći je i jače izražen nego kod ostalih krivičnih djela, pa ga treba sustavno otklanjati.

— Relevantne činjenice moraju se detaljno registrirati. One obuhvaćaju sve događaje koji su prethodili djelu, detaljan opis izvršenja djela, s preciziranjem odakle potječu sredstva kojima je izvršeno lišavanje života i što je s njima učinjeno, kao i sve okolnosti koje su slijedile nakon izvršenja djela.

— Alkoholizirano stanje i učinioca i žrtve predstavlja vrlo važan faktor kod ubojstva pa i tu činjenicu valja utvrditi.

— Pri ispitivanju upotrijebiti materijalne dokaze, koji gotovo u pravilu prate svako ubojstvo a koje je na stručan nači prikupio, obradio i protumačio odgovarajući vještak.

— Okolnosti koje pomažu otkrivanju ubojice: iskazi očevidaca (odmah ih osigurati); utvrđivanje motiva; kretanje ubojice na mjestu događaja; sredstva upotrijebljena za izvršenje ubojstva; da li se može pretpostaviti da je ubojica ranjen i da su njegovo odijelo i obuća uprljani; osobni pregled osumnjičenih (povrede, posebna prašina, tragovi krvi); dnevnici, pisma, telefonski brojevi, bilješke i slike pronađene kod žrtve; krug prijatelja i neprijatelja žrtve; popis otuđene imovine; opisi sumnjivih osoba koje su se u kritično vrijeme nalazile na mjestu događaja; utvrđivanje puta bijega ubojice.

— Pri ispitivanju okrivljenika uspješno se mogu primijeniti i poligrafska ispitivanja. Ta ispitivanja imaju posebnu vrijednost ako doprinose otkrivanju leša, sredstava kojima je krivično djelo izvršeno, predmeta koji su oduzeti od žrtve, utvrđivanju suučesnika i drugih okolnosti koje, kada ih znamo, mogu poslužiti kao samostalan dokaz.

Osumnjičenike o čijoj krivnji nije prikupljeno dovoljno dokaza treba staviti pod nadzor i prismotru. Nerijetko sam ubojica i nakon dužeg vremena navede tražene dokaze.

4. Tragovi Ubojstva i druga lišavanja života prate specifični tragovi. Za razliku od nekih drugih krivičnih djela teško je zamisliti lišavanje života bez tragova.

Tragovi obuhvaćaju:

— Tragove na l e š u: povrede koje su uzrokovale smrt (rane od vatrenog i hladnog oružja, tragovi gušenja, tragovi trovanja, tragovi djelovanja mehaničke sile...); tragovi borbe (poderano odijelo i rublje, povrede u samoobrani — sjekotine na ruci kojom je hvatan nož ubojice — ostaci kože ili vlasi pod noktima ili u ruci); predmeti i činjenice koje mogu poslužiti za utvrđivanje identiteta nepoznate žrtve (odjeća i obuća, isprave, osobiti znaci, papilarne linije).

— Tragovi koji ukazuju na n a č i n i s r e d s t v o i z v r š e n j a krivičnog djela: vrsta oružja ili oruđa (pištolj, revolver, čaura, zrno, nož, sjekira, toljaga, kamen, uže kod vješanja, kod trovanja kako organi žrtve tako i bočice, recepti, tube, ostaci hrane, upotrijebljeno posuđe); tragovi na oružju i oruđu (otisci prstiju, tvorničke i druge oznake po kojima se može identificirati vlasnik ili držalac); specifični tragovi (mrlje krvi, ostaci kose i dlaka, tragovi sekreta).

— Tragovi k r e t a n j a (da li je mjesto pronalaska leša i mjesto izvršenja ubojstva, dolazak, kretanje i odlazak s mjesta događaja, tragovi stopala, tragovi vozila, tragovi vučenja ili prenošenja leša.

— Tragovi b o r b e na mjestu događaja (razbacane stvari, polomljeni predmeti, ugažena trava, izlomljeno šiblje, komadići odjeće, otrgnuta dugmeta...).

— S p e c i f i č n i tragovi: mrlje krvi, položaj leša, pomicanje leša; mjesta s kojih se zrno vatrenog oružja odrazilo; zrna u zidu, stropu i podu; odbačeni i izgubljeni predmeti.

— Tragovi na učiniocu i kod u č i n i o c a: prskotine krvi; tragovi barutnih plinova i neizgorenih čestica pri upotrebi vatrenog oružja; tragovi borbe na odijelu i povrede na licu i tijelu; tragovi prašine i krvi na obući; upotrijebljeno oružje ili oruđe; oduzeti predmeti.

5. Specifičnosti postupaka Istraga ubojstava razlikuje se od istrage drugih krivičnih djela po tome što se jednom učinjene pogreške, u pravilu, ne mogu naknadno otkloniti, što može biti odlučno za rasvjetljavanje slučaja.

— Protek vremena od časa izvršenja djela do započinjanja i dovršenja postupka bitan je za uspjeh. Naknadno otkrivanje ubojica skopčano je s ozbiljnim poteškocama i velikim troškovima.

— Pri ispitivanju svake sumnjive smrti za koju se pretpostavlja da bi mogla biti rezultat krivičnog djela o b a v e z n o mora da učestvuje liječnik specijalist za sudsku medicinu. To praktično znači u svim postupcima za utvrđivanje ubojstva, samoubojstva, saobraćajnih nesreća s posljedicom smrti, kao i u drugim nesrećama koje su imale kao posljedicu smrt.

— Kod ubojstva vatrenim oružjem pri saobraćajnim nesrećama s posljedicom smrti i drugim nesrećama s posljedicom smrti osim vještaka sudske

medicine korisno je, a u složenim slučajevima nužno, da u obradi mjesta događaja učestvuju i odgovarajući specijalizirani v j e š t a c i.

— Ispitivanje krvnih delikata treba povjeravati s p e c i j a l i z i r a n i m i s t r a ž i t e l j i m a jer se za takva ispitivanja traži posebno iskustvo i stručnost.

— U ispitivanju krvnih delikata istražitelj se susreće s nizom vrlo rasprostranjenih zabluda i predrasuda koje mogu otežati rad na rasvjetljavanju slučaja. Takve su predrasude npr.: u oku žrtve ostaje trajno fiksirana slika ubojice; ubojica se uvijek vraća na mjesto zločina; utopljenik tri puta izroni prije nego definitivno potone; snažne emocije u času ubojstva ostaju zabilježene na licu žrtve; lešina se može uništiti utapanjem u kreč; hitac iz vatrenog oružja ispaljen u srce izaziva trenutnu smrt; i slično.

— Pri pokretanju prethodnog postupka treba osnovati dosije o slučaju. U složenim slučajevima radi boljeg i bržeg snalaženja u predmetu korisno je izraditi posebne kartone za sve osobe u postupku, za lažna imena i nadimke, za brojeve telefona, te karton osnovnih podataka sastavljenih prema kronološkom redu — sve prema okolnostima slučaja.

— Za razjašnjenje važnih okolnosti slučaja često je u toku istrage potrebno izvršiti naknadnu rekonstrukciju događaja. Da bi se rekonstrukcija mogla uspješno obaviti, potrebno je da je uviđaj bio savjesno obavljen i da su točno zabilježeni prvobitni položaj leša, odijelo žrtve, tragovi pomicanja, položaj oružja ili oruđa, mjesta na kojima su pronađeni tragovi i druge relevantne okolnosti.

6. Samoubojstva Utvrđivanjem da je izvršeno samoubojstvo isključeno je postojanje krivičnog djela lišenja života. Zbog toga je za kriminalistiku važna taktika utvrđivanja samoubojstva.

Načini izvršenja samoubojstava razlikuju se prema obliku, učestalosti i spolu samoubojica. Međutim, češće se primjenjuje istovrstan način oduzimanja života kao i kod ubojstava, pa opća slika na prvi pogled ukazuje na ubojstvo a ne na samoubojstvo.

Redoslijed načina izvršenja samoubojstava u SR Hrvatskoj — prema izvršenim svojevremenim ispitivanjima — je slijedeći: vješanje — utapljanje — — trovanje — bacanje pod vozila — upotreba vatrenog oružja — bacanje s visine — upotreba eksploziva — upotreba električne energije — skakanje u vatru.

Otkrivanje motiva može predstavljati značajnu indiciju. Pri tome valja imati na umu da je teško utvrditi što je čovjeka pokrenulo na takav čin, pa se pretežno valja orijentirati na one radnje i tragove koji otkrivaju samoubojstvo. Po učestalosti u prvih 14 godina nakon oslobođenja (1948 — 1960) utvrđen je slijedeći redoslijed motiva samoubojstava: bolest (preko 50% svih izvršenih samoubojstava) — poremećeni ljubavni odnosi — poremećeni obiteljski i bračni odnosi — strah od kazne — materijalne teškoće — razočaranje u životu — starost i nemoć — strah od ispita — žalost za umrlom osobom — vanbračna trudnoća — neuspjeh. Spol (skoro dva muškarca na jednu ženu) i dob (omladina do 25 godina starosti 22%, srednja dob od 26 — 40 godina 20%, stariji od 40 godina 58%) imaju značajnog utjecaja na samoubojstva, što na izvjestan način može pomoći u dilemi samoubojstvo — ubojstvo.

Opće su indicije za samoubojstvo: ranija samoubojstva u obitelji — ranije utvrđena promjena vladanja: potištenost, apatija, žalbe, izolacija; — pri-

jetnje samoubojstvom: izjave, dnevnici, pisma; — postupci pripremanja samoubojstva: kupovanje otrova, pribavljanje užeta, izviđanje visokih zgrada, obilasci rijeka; — postojanje životnih iskušenja: financijske poteškoće, porodični sukobi, poteškoće seksualnog i ljubavnog života; — postojanje oproštajnih pisama (oproštajno pismo ne mora uvijek biti dokaz da se radi o samoubojstvu i njega treba provjeriti. Ova pisma nije dopušteno objavljivati u novinama).

Samoubojstva se često iz raznih pobuda (da se ne pričini »sramota«, osiguranje) žele prikazati kao nesretni slučaj. Razjašnjenje leži u analizi događaja, saznanja i načinu djelovanja.

Za razjašnjenje dileme samoubojstvo — ubojstvo najviše podataka pruža mjesto događaja. Valja utvrditi da li je unesrećena osoba upravo upotrijebljenim sredstvima mogla izazvati smrt. Da li ima dokaza o prisutnosti trećih osoba na mjestu događaja (zaključana vrata iznutra, upotrijebljeno oružje ili oruđe, opći pregled mjesta događaja i žrtve). Kod vješanja treba pažljivo pregledati čvor, smjer teglenja i ruke žrtve. Čvor na zatilju, smjer teglenja odozgo prema dolje i postojanje na rukama dlačica identičnih onima s užeta upućuje na samoubojstvo. Samoubilačke posjekotine obično pokazuju i nekoliko plićih, oklijevajućih rezova. Kod upotrebe vatrenog oružja blizina usta cijevi i rane manja je od 50 cm; razgolićena mjesta, oprljene dlake, tragovi baruta na rani i odijelu, metak ispaljen u sljepoočicu, srce ili u usta, otisci prstiju na oružju, tragovi baruta na ruci ... upućuju na samoubojstvo a ne na ubojstvo. Kod zadavljenja rukama treba praktično isključiti mogućnost samoubojstva.

Olako prihvaćanje kvalifikacije događaja kao samoubojstva opasno je jer ubojica često vješto i pažljivo priprema ubojstvo da bi ga prikazao kao samoubojstvo. Značajne indicije može pružiti pažljivo provjeravanje (iz sata u sat) kretanje žrtve prije događaja.

7. Čedomorstva Tri su konstitutivna elementa ovog krivičnog djela:

— žrtva je novorođenče,
— dijete je bilo rođeno živo,
— smrt je hotimice prouzrokovala majka.

Dokaz da je dijete rođeno živo može biti proveden svjedocima ili medicinskom ekspertizom (plućno hidrostatsko dokazivanje kombinirano mikroskopskim pregledom pluća).

Najčešći su načini usmrćenja odnosno uzroci smrti:

— davljenje: rukama, uzicom, pokrivanjem jastukom;
— fraktura lubanje: prouzročena bacanjem na tle, udarcima čekića, cokula ili drugim predmetima;
— utapanje: porođaj u kadu s vodom, porođaj nad vedrom s vodom, bacanje u zahodsku jamu;
— uskraćivanje hrane i izlaganje studeni.

Češći su slučajevi skrivanja i pokušaja uništavanja leša kako bi se uništili dokazi o krivičnom djelu (komadanje lešine, spaljivanje lešine).

Prilikom obdukcije specijalist sudske medicine treba da nastoji utvrditi slijedeće okolnosti:

— da li se radi o novorođenčetu;
— da li je plod bio zreo i sposoban za život;
— da li je dijete rođeno živo ili mrtvo;
— koliko je vremena živjelo;
— uzrok i vrijeme smrti.

Ispitivanja obično započinju pronalaskom leša ili na temelju anonimne prijave. Kad se radi o anonimnoj prijavi često je ozbiljan problem pronalaženja leša djeteta, a kad se leš pronađe, problem je utvrditi čedomorku. Provjeravanja koja se žena u kritično vrijeme nalazila u drugom stanju, koje su poroditelje svoju novorođenčad navodno poslale svojoj rodbini ili smjestile u jaslice — mogu navesti na trag učinioca. Ova provjeravanja često otežava činjenica da pojedina majka, kasnije čedomorka, krije svoju trudnoću pred okolinom. Provjeravanja u rodilištima mogu također pružiti izvjesne indikacije, iako su ova krivična djela karakteristična za zaostale žene u zabitim selima koje rjeđe dolaze u rodilišta. Često u konkretnom slučaju predstavlja složeni problem utvrđivanja da li se radi o ubojstvu djeteta pri porođaju ili ubojstvu. Ispitivanja u svijetu i kod nas su pokazala da stroge indikacije kod provođenja pobačaja prati veći broj čedomorstva i obratno.

57. IMOVINSKI DELIKTI

1. Pristup Imovinski delikti po svojoj brojnosti predstavljaju osnovnu masu kriminaliteta, po teškoćama u otkrivanju i dokazivanju osnovni problem suzbijanja kriminaliteta, zbog učešća maloljetnika i povratnika u izvršenju ovih krivičnih djela i zbog drugih negativnih posljedica čine jedan od značajnih faktora koji negativno utječe na zasnivanje i razvijanja novih društvenih odnosa. Zbog toga je razumljivo da otkrivanju, istraživanju i dokazivanju ovih krivičnih djela treba posvetiti posebnu pažnju. Okolnost da ova krivična djela uz krvne delikte nazivaju i klasičnim kriminalitetom ukazuje na otpornost ovih krivičnih djela na sve pokušaje društva da ih iskorijeni.

Za odnos prema suzbijanju ovih krivičnih djela relevantne su ove okolnosti:

— imovinski delikti u ukupnom kriminalitetu premašuju polovinu svih izvršenih krivičnih djela, pa stanje i opseg kriminaliteta u dobroj mjeri zavise od stanja i opsega imovinskih delikata;
— izrazito visok postotak od svih krivičnih djela s nepoznatim odnosno neutvrđenim učiniocima otpada na imovinske delikte; osnovni problem efikasnosti u suzbijanju kriminalitete leži u području imovinskih delikata;
— kod nekih imovinskih krivičnih djela postotak onih s nepoznatim ili neutvrđenim učiniocima vrlo je visok i prelazi 50% svih izvršenih krivičnih djela (npr. džepne krađe, krađe bicikla, posluge automobilom i motorkotačem, krađa iz i sa automobila, provalne krađe);
— u izvršenju imovinskih krivičnih djela učestvuje utvrđeno najveći postotak ranije osuđivanih odnosno povratnika u kriminološkom smislu;

— vršenje imovinskih krivičnih djela je osnovni oblik maloljetničke delikvencije i često početak kasnije kriminalne karijere profesionalnog delikventa.

Za imovinske delikte karakteristično je da se osim ustaljenih, gotovo klasičnih oblika, u svakom društvu i vremenskom razdoblju javljaju i novi oblici ovih krivičnih djela prilagođeni novim uvjetima. Tako npr. povećanje broja motornih vozila i jačanje njihova prometa dovodi do novih oblika krađa u motorna vozila i s motornih vozila, do novog krivičnog djela posluge motornim vozilom i do krađa motornih vozila; razvijanje i jačanje turizma izaziva značajan porast krađa u hotelima i kampovima; konjunkturne cijene dovode do krađa (često praćenih oštećenjem tuđih stvari) obojenih metala; stambena kriza dovodi do novih oblika prevara, itd.

Ove okolnosti podvlače važnost stalnih nastojanja na razvijanju i formuliranju novih iskustava u taktici istraživanja ovih krivičnih djela.

2. Načini izvršenja Oblici imovinskih delikata pokazuju izrazitu dinamiku i visoki stupanj prilagođivanja. Zbog toga ni najpreciznija ni najopširnija sistematika ne može obuhvatiti sve varijante različitih slučajeva. U biti svih ovih krivičnih djela leži pribavljanje protupravne imovinske koristi.

Osnovni oblici imovinskih delikata sa stanovišta posebne taktike:

A) Oduzimanje tuđe pokretne stvari:
 a) bez upotrebe sredstava za provaljivanje (čl. 249, 250. i 259. KZ);
 b) uz upotrebu sredstava za provaljivanje (čl. 250. stav 1. točka 1. KZ);
 c) džepne i druge opasne krađe (čl. 250. stav 1. točka 3. KZ);
 d) uz upotrebu sile ili prijetnje (čl. 251, 252. i 253. KZ).

B) Navođenje na djelatnost protiv vlastitih imovinskih prava i interesa:
 a) obmanom (čl. 258. KZ);
 b) zloupotrebom povjerenja (čl. 254. KZ);
 c) silom ili prijetnjom (čl. 261. i 262. KZ).

C) Ugrožavanje imovine:
 a) poslugom (čl. 254 a KZ);
 b) oštećenjem (čl. 257. KZ);
 c) uništenjem (čl. 268. KZ).

D) Prikrivanjem stvari (čl. 265. KZ).

Aa) Krađe bez upotrebe sredstava za provaljivanje

— Krađe iz stanova. Predmeti krađe: odjeća, obuća, krevetnina, rublje, tepisi, tekstil, novac, satovi, dragocjenosti, foto-aparati, dalekozori, pisaći strojevi, radio-aparati, televizori ... Trikovi: navodna kupoprodaja, posjet nepostojećim stanarima, navodno provjeravanje instalacija (vodovodnih, plinskih i električnih postrojenja, telefona), traženje podstanarske sobe, telefonskim ili direktnim provjeravanjem da li se stanari nalaze u stanu, nadziranjem stana i iskorištavanjem privremene odsutnosti stanara.

— Krađe u trgovinama i robnim kućama. Predmeti krađe su: sva dostupna roba. Trikovi: iskorištavanje gužve i velikog prometa; dugački kaput sa sustavom unutrašnjih džepova za prikrivanje robe; kukice pod kaputom ili suknjom za sakrivanje robe; rad s pomagačem koji razgovara s prodavačem dok se vrši krađa; odlazak u WC gdje se ukradena roba obuče ili upakuje u reklamni omot iste ili druge trgovine; prikrivanje u robnoj kući preko noći pa se po zatvaranju izabere željena roba, a ujutro među prvim kupcima robna kuća se napusti.

— Krađe u draguljarnicama i zlatarnicama. Trikovi: zamjena originala s imitacijama; sakrivanje nakita među prste gdje prethodno stavljena ljepljiva traka: lijepljenje nakita za pult u draguljarnici, s tim da suučesnik naknadno uđe u istu radnju i uzme nakit pri kupnji drugog predmeta male vrijednosti.

— Krađe u vlakovima: kovčega i kaputa zaspalih putnika, zamjena kovčega na autobusnim i željezničkim postajama i parobrodarskim pristaništima.

— U hotelima i restoranima. Krađe iz nezaključanih soba za vrijeme dok gosti spavaju ili su sobe ostavili privremeno otvorene i bez nadzora. Zamjena kaputa u blagovaonicama i kavanama. Krađe iz ženskih torbica ostavljenih na stolu za vrijeme plesa. Zamjena obješenih foto-aparata sa sličnim praznim torbicama bez foto-aparata.

— Krađe obojenih metala. Krađa žice s telefonskih i električnih vodova; krađa slavina i drugih mesinganih predmeta u WC željezničkih vagona; krađa obojenih metala iz tvorničkih skladišta; demontiranje dijelova s istovarenih strojeva; demontiranje dijelova s automobila koji su zbog kvara ili saobraćajne nesreće privremeno ostali bez nadzora; razbijanje i krađa vodovodnih zaštitnih uređaja; krađa cijevi s gradilišta.

— Krađe pisaćih i računskih strojeva iz državnih i privrednih uredovnica u izvanredno vrijeme, dok se obavlja čišćenje prostorija. Pri zatjecanju na djelu kradljivac se obično brani da je radnik servisa za popravak strojeva.

— Krađe rublja dok se suši na sušilima i sagova koji se nalaze obješeni u dvorištu.

— Krađe iz kabina u kupalištima: krađe iz kabina na putničkim brodovima za vrijeme zadržavanja u luci; krađe poštanskih vreća za vrijeme transporta; krađe s teretnih cestovnih vozila uskakivanjem za vrijeme vožnje, izbacivanjem robe i iskakivanjem; krađa stoke na pašnjacima i iz štala; krađa konjske strune odsijecanjem repova konjima; krađe bicikla ostavljenih bez nadzora i neosiguranih tehničkim sredstvima (ispred ugostiteljskih objekata, uredovnica, poduzeća, stanova); krađa robe i materijala s gradilišta i skladišta; krađa zemaljskih plodina (povrća, voća, žitarica) s povrtnjaka, voćnjaka i njiva; krađa mesa i masti iz ostava, a mesa i iz pušnica; krađa peradi.

Ab) Krađe uz upotrebu sredstava za provaljivanje

Za klasifikaciju ovih krađa interesantni su kako objekt u koji je provaljeno tako i način na koji je provaljeno.

— Provale u stanove i ljetnikovce. Prodiranje u stan vrši se uskakivanjem kroz otvoreni prozor u vrijeme odsutnosti stanara; otvaranjem vratiju otpiračem ili sličnim ključem (često prethodi uzimanje otiska brave u vosku i izrada pogodnog ključa); razbijanjem prozora; ulazak u prostorije kroz svjetlarnik WC; ulazak u stan preko balkona; razbijanjem brave (bušenje niza rupa oko brave); upotrebom ljestvica od užeta za ulazak u stan na katu kroz prozor.

— Provale u prodavaonice poljoprivrednih zadruga. Provaljivanje se vrši: kroz vrata otvaranjem sličnim ključem; otvaranjem otpi-

račem; isijecanjem brave uz pomoć svrdla i pile; isijecanjem ploha na vratima, ako su sastavljena i imaju manje zaštićene umetke; piljenjem alke na lokotu; izvaljivanjem vratiju; presijecanjem šarnira na vratima; potkopavanjem okvira vratiju; razvaljivanje vratiju sjekirom. Kroz prozor: ulaženje kroz ranije otvoreni prozor; ulaženje kroz razlupani prozor; izvlačenje robe štapom s kukom; razbijanjem ili rezanjem stakla na prozoru; rezanjem stakla u blizini kvake i otvaranjem prozora; otvaranje prozora nožem; piljenjem gatri pilom za željezo; izvijanjem gatri polugom, izvaljivanjem gatri; vađenjem vijaka kojima su gornje učvršćene; provlačenje kroz rijetko postavljene gatre; razvaljivanjem dotrajalih drvenih kapaka na prozorima. *Ulaženje* kroz svjetlarnike, zračnike, nužnike, iz susjednih manje osiguranih prostorija. Kroz *zidove i strop*: prokopavanjem, uklanjanjem crijepa, trganjem dasaka na čelu kuće. Kroz izlog: otvaranjem izloga, razbijanjem stakla, rezanjem stakla.

— Provale u *skladišta*, ugostiteljske objekte, trgovačke radnje, uredovnice ustanova, poduzeća, društvenih organizacija i škola. Po načinu prodiranja u objekt slične su onima pri provaljivanjima u prodavaonice.

— Provale u *klijeti i podrume* odlikuju se upotrebom najprimitivnijih alata (poluge, otpirači, sjekire, kolci) i primjenom i same fizičke sile bez upotrebe alata.

— Provale u *izloge* vrše se rezanjem stakla ili razbijanjem stakla koje je prethodno premazano blatom da se priguši buka. Prorez u izlogu često je samo toliko velik da omogućava provlačenje ruke ili štapa pomoću kojega se roba izvlači.

— Provale u *crkve*, iako rijetke, vrše se pretežno kroz vrata a zatim rjeđe kroz prozor. Osim pozlaćenih kaleža i križeva sve češće se kradu vrijedne umjetničke slike i kipovi.

— Provale u *kampove* obuhvaćaju provale u stalne objekte (prodavaonice, zalogajnice, uredovnice) ili pretežno u šatore i pokretne vikend-kućice i automobilske prikolice. Prodiranje u šatore vrši se sječenjem platna, prodiranjem ispod šatora.

— Provale u *pošte* predstavljaju složeniji zadatak jer su pošte obično bolje osigurane od drugih objekata, pa je teže savladati postojeće prepreke. Provalnik obično ima da savlada dvije prepreke: ulazak u uredovnicu i otvaranje željezne kase. Pri otvaranju vratiju obično se služe otpiračima i podešenim ključevima. Česti su i slučajevi prodiranja kroz prozor, osobito ako se prozor nalazi na katu pa je manje zaštićen.

— Provale u *kase i trezore*. Prodiranje u kase može se izvršiti hladnim postupkom (proglodavanjem i razvaljivanjem) i toplim postupkom (pomoću plamenika za autogeno rezanje željeza, upotrebom eksploziva). Topli su postupci kod nas vrlo rijetki jer rijetki provalnici raspolažu potrebnom tehnikom. U pretežnom broju slučajeva i kada se radi o manjim kasama provalnik je odnosi sa sobom, da je u osami, na otvorenom prostoru izvan naselja, otvori. Za prodiranje se upotrebljavaju primitivna sredstva: željezna poluga, izvijač, slični ključevi, sjekira, dlijeta za sječenje metala, bor-mašine za metal, praseća noga i balerina. Posljednja dva specijalna provalnička alata upotrebljavaju se od vremena do vremena. Provale u kase nerijetko ostaju samo u pokušaju. Što se tiče provala u trezore, oni su rijetki i uglavnom ostaju samo u pokušaju.

— Provale u *željezničke vagone* obično se vrše na većim željezničkim raskršćima za vrijeme tranzita. Često je teško utvrditi u kojoj je stanici došlo do provale. Prodiranje u vagon često se vrši grubim kidanjem plombe, kidanjem alke na lokotu, te izbacivanjem robe na otvorenoj pruzi iskakivanjem iz vagona. Za teže provale je karakteristično izvlačenje kraja uzice iz plombe i ponovo uvlačenje u plombu po izvršenoj krađi, ili skidanje plombe i stavljanje nove sa sličnim prilagođenim kliještima.

— *U transportu* javljaju se posebni oblici krađa koji se obično vrše u vrijeme uskladištenja robe kod transportnog poduzeća. Pažljivo se sa strane otvaraju sanduci, izvlači se dio robe a sanduk ponovo zatvara, tako da se krađa otkrije tek prilikom preuzimanja robe, a i tada se često najprije pomišlja na pogreške pri pakovanju robe, pa se pošiljka najprije reklamira a tek kada reklamacija bude odbijena, misli se na krađu — a tada je već kasno jer se ne može izvršiti temeljiti i stručni pregled ambalaže.

— Provale u *automobile* su pojava novijeg datuma, a pokazuju tendenciju naglog porasta. Radi se pretežno o vozilima parkiranim na slobodnom prostoru bez nadzora. Vlasnici su često stranci. Prodiranje u kola se vrši rezanjem platnenog krova, otvaranjem leptir-stakla i prozora izvijačem i prilagođenim alatom, otvaranjem vratiju podešenim ključem, žicom ili otpiračem. Učinioci se najčešće otkrivaju pri prodaji otuđenih stvari.

— Provale u *ormariće za robu* radnika i namještenika u pogonima i poduzećima vrše se obično sličnim ključevima, otpiračima, a vješti provalnici ih vrše komadom žice.

— *Fingiranje* provala motivirano je: prikrivanjem drugog krivičnog djela (npr. pronevjere, dobivanjem osiguranja, izbjegavanjem plaćanja dugova). Temeljiti uviđaj i rekonstrukcija omogućavaju da se utvrde činjenice koje dokazuju fingiranje (prozor otvoren ili razbijen iznutra, prokopavanje zida, stropa ili poda izvršeno je iznutra a ne izvana, prokopana rupa nije tolika da bi se kroz nju mogao provući provalnik ili (češće) nestala roba, namjerno izazvani nered, pronađeni tragovi samo domaćih osoba, utvrđeni manjak nastao u ranijem poslovanju, roba koja je navodno ukradena uopće nije postojala u času provale . . .).

Ac) *Džepne i druge drske krađe*

Džepne krađe s kriminalističkog stanovišta predstavljaju posebnu izdvojenu grupu, bez obzira na to što u smislu Krivičnog zakonika mogu biti kvalificirane kao obična i kao teška krađa.

— Prema *mjestu* na kojem su izvršene džepne krađe se dijele na: džepne krađe u vlakovima, na brodovima, u autobusima i tramvajima, u trgovinama, robnim kućama i ugostiteljskim objektima; na tržnicama, sajmištima, na velesajmovima i izložbama; na blagajnama (željezničkim, autobusnim, kinematografskim, kazališnim . . .); prilikom narodnih i vjerskih proslava i manifestacija; na peronima i pristaništima; ukratko na svim mjestima gdje se zadržavaju mase ljudi, gdje vlada gužva i veliki promet. Ovo lociranje džepnih krađa ima veliku kriminalističku vrijednost jer je dokazano da džepari trajno zadržavaju jednom usvojeni način rada i mjesto operiranja.

— Džepne krađe se vrše: iz vanjskih džepova kaputa, ogrtača i kišnih kabanica; iz vanjskih džepova kratkih muških kaputa, ženskih kostima i haljina; iz nutarnjih džepova muških kratkih kaputa; iz stražnjih džepova muških hlača; otvaranjem ženskih torbica; iz otvorenih torbi za nošenje robe; presijecanjem sukna na džepovima i vađenjem novčanika; presijecanjem aktovki i slično.

— Džepari operiraju pojedinačno i udruženo u dvojkama i trojkama. Kada operiraju dvojica, jedan džepari dok drugi ili pokriva džepara ili izazivaju gužve da bi na sebe svratio pozornost ili preuzima predmete džeparenja. Kod trojke uloge se dalje raščlanjuju (jedan džepari, drugi pravi zaklon ili izaziva zbrku, dok treći preuzima robu).

— Posebni oblik džepnih krađa predstavlja džeparenje zaspalih ili pijanih putnika u vlakovima, restoracijama i u parkovima.

— Krađe uz pomoć prostitutke vrše se na taj način što prostitutka nastoji da gosta koji je pripit a kod koga je primijetila veće vrijednosti navede na dalje opijanje, a zatim ga podmetne džeparu koji nad pijancem lako izvrši svoj zahvat.

Ad) Krađe upotrebom sile ili prijetnje

Treba razlikovati napad ili prijetnju prilikom zatjecanja u krađi i napad ili prijetnju radi izvršenja krađe.

— Napad ili prijetnja upotrebom sile najčešće se sreće pri zatjecanju kradljivca u stanovima. Kriminalac upotrebom fizičke sile bez oružja, prijetnjom nožem ili vatrenim oružjem napada osobu koja ga je otkrila. Reakcija kriminalca i zadane povrede često su sasvim nerazmjerne vrijednosti predmeta krađe. Na selima i u manjim naseljima dolazi do napada i upotrebe sile i prilikom hvatanja pri krađi živadi, plodina stoke.

— Razbojstva se javljaju u obliku napada na određeni krug osoba: napadi na službenike pri izlasku iz banke ili na putu iz banke (obično odmah slijedi udarac radi onesvješćivanja i otimanja torbe s novcem), napadi na inkasante i poštare koji nose novac; sačekivanje prolaznika u zabitnim nedovoljno osvijetljenim ulicama, na putovima izvan naselja, na pustim drumovima, šumskim i poljskim putovima, na polasku ili povratku sa sajmova; na polasku ili povratku sa željezničke postaje (pri napadu se upotrebljava vatreno oružje, nož, iznenadno prebacivanje omče preko glave, udarci šakama ili kolcem, ili se prolaznika zaustavlja pod kakvom izlikom i zatim napada); napadi na pijance; napadi uz pomoć prostitutki koje žrtvu pod izgovorom spolnih odnosa navedu na pusta mjesta, gdje se vrši napad; sličan je i napad na homoseksualce uz podmetanje mamca (kod napada s mamcem žrtve često taje napad i ne podnose prijavu pa od vremena do vremena takva razbojstva postaju učestala na određenom području); napadi na taksi šofere za vrijeme vožnje; napadi na žene uz otimanje torbice, sata ili zlatnine; i tako dalje.

— Drugu grupu razbojstva čine napadi na objekte. Ovdje spadaju kod nas napadi na usamljene kuće (tu se gotovo redovno upotrebljava vatreno oružje, a razbojnici se maskiraju); napadi na uredovnice na vanjskim radilištima i građevinskim dionicama; napadi na prodavaonice i napadi na pošte. U mnogim zemljama česti su i napadi na banke, draguljarnice i automobile kojima se prevozi novac ili plemeniti metali.

B) Navođenje na djelatnost protiv vlastitih imovinskih prava i interesa

a) Obmanom. U suštini svake obmane leži lažno predstavljanje varalice i lažno prikazivanje činjenica. Prevare se javljaju u ovim oblicima: lažnim predstavljanjem kao službena osoba (navodni službenik unutrašnjih poslova nudi za novac intervenciju pri izdavanju putne isprave; navodni službenik stambenog poduzeća nudi za novac intervenciju za dobivanje stana; navodni sudac nudi intervenciju u krivičnom postupku; navodni službenik

unutrašnjih poslova vrši pretragu prostorija pri čemu otuđi vrijedne predmete; navodni službenik službe za izvršavanje sankcija obećava uvjetno otpuštanje ...); lažnim predstavljanjem kao prijatelj ili srodnik nekog ukućanina vojnika koji se nalazi na odsluženju vojnog roka, osuđenika koji se nalazi na izdržavanju kazne, osobe u bolnici, učenika u privredi ili đaka srednje škole koji se nalazi u nevolji; lažnim obećavanjem zapošljavanja (npr. ukrcaj na strani brod); posudba novca ili robe pod lažnim izgovorom i s namjerom da se prisvoje (zatekao se na službenom putovanju pa nema novaca za povratak; mora promijeniti stranu valutu ili podići novac a novčani zavod momentano ne radi); podizanje robe na falsificirane narudžbenice; prevare s kaparom; prevare pri kupnji stoke (dio ostaje dužan s tim da će novac isti dan donijeti; prevare s nabavkom motornih vozila iz inozemstva uz prethodno naplaćivanje dijela cijene; prevare s izvođenjem raznih električarskih, instalaterskih i drugih poslova (sklopi se sporazum pod vrlo povoljnim uvjetima za naručioca i u ime nabavke materijala uzme gotov novac ili narudžbenica za materijal); prevare pri zamjeni krupnih novčanica; prevare pri sakupljanju priloga (za pomoć žrtvama rata, pogorjelih, izgradnje fiskulturnih objekata, spomenika); prikupljanje oglasa uz naplatu dijela cijene za nepostojeće edicije; prodaja bezvrijedne robe lažno etiketirane; prodaja pozlaćenih predmeta kao zlatnih; razni oblici prevara igrama na sreću i hazard; prevare udovica i starijih žena ženidbenim ponudama; razni oblici trgovačkih prevara (obično su vezane uz falsifikate); financijske prevare (s pozajmicama, hipotekama, čekovima i provizijom); prevare s raritetima; prevare hohštaplera (navodnih doktora, inžinjera, političkih prognanika...) i niz drugih koje se stalno mijenjaju i prilagođavaju određenoj sredini i mogućnostima. Uspjeh varalice temelji se na lakovjernosti, lakomislenosti, bezazlenosti i nedovoljnoj pažnji žrtve. Od ličnih osobina pojedinaca zavisi da li će postati žrtva prevare ili neće. Ne treba smetnuti s uma da žrtva prevare i sama doprinosi prevari jer nastoji da dođe do nesrazmjerne koristi.

b) Zloupotrebom povjerenja. Krivična djela utaje omogućena su olakim povjeravanjem vlastite imovine osobama koje ne zaslužuju povjerenje i njihovim neadekvatnim kontroliranjem. Način djelovanja ovih kriminalaca ne pokazuje neke specifičnosti.

c) Silom ili prijetnjom koja se ostvaruje putem ucjene ili iznude. Kod nas su ova djela dosta rijetka, obično ostaju u pokušaju, a njihovi se učinioci otkrivaju. Prijetnja silom javlja se u našim uvjetima prijetnjom ubojstvom i češće u obliku prijetnje paljevinom. Kod ucjene obično se prijeti otkrivanjem izvršenih krivičnih djela (privrednih i imovinskih delikata); otkrivanjem vanbračnih spolnih odnosa, otkrivanjem nedostojnog držanja ...). Kod utvrđenih učinilaca ovih krivičnih djela u velikom broju je utvrđeno da se radi o ranije osuđivanim osobama.

C) Ugrožavanje imovine

a) Posluga motornim vozilima. Ovo krivično djelo gotovo redovno prati i oštećenje vozila. Ova krivična djela pokazuju progresivno povećanje, a broj neotkrivenih učinilaca je relativno visok. Ova krivična djela pretežno se javljaju u većim gradovima, a njihovi učinioci u većem broju su maloljetnici i mlađi odrasli. Na nivo ovih krivičnih djela osim objektivnih uvjeta (pomanjkanje garaža i parkirališta sa čuvarskom službom) utječu i subjektivni uvjeti (nedovoljno i sasvim površno osiguranje vozila tehničkim zaštitnim uređajima).

b) Tipični oblici u kojima se kod nas javlja oštećenje i uništenje tuđih stvari jesu: sječa vinograda; sječa voćnjaka; sječa i čupanje mladica u rasadnicima; sječa mladica u alejama; oštećenje kabina i drugih uređaja na plažama; odvezivanje ukotvljenih čamaca i barki; razvaljivanje i rušenje plotova i zaštitnih zidova; razbijanje prozora na zgradama; razbijanje porculanskih čašica na telefonskim i električnim vodovima; uništavanje i oštećivanje saobraćajnih znakova; nagrđivanje fasada javnih zgrada, itd. Motivi su najčešće obijest, alkoholizirano stanje i osveta.

c) Uništenje imovine javlja se u najtežem obliku kao paljevina o kojoj će biti posebno riječi.

D) Prikrivanje

Prikrivanje se javlja kao prateći delikt uz osnovne imovinske delikte. Kriminalistički i kriminološki nije pretjerano u prikrivačima ili jatacima vidjeti ozbiljne ma i indirektne podstrekače imovinskih delikata, naročito kada su učinioci maloljetnici i povratnici. Kod prisvajanja imovine uvjek je teško skriveno unovčiti robu a upravo tu ulogu preuzimaju prikrivači. Osim toga oni često naručuju baš određenu robu, unaprijed obećavaju da će je otkupiti, brinu se za uništenje ili zamjenu znakova na robi kako ne bi bila identificirana kao ukradena roba.

3. Radnje u postupku U kriminalističkoj obradi i istrazi imovinskih delikata valja polaziti od općeg poznavanja i konkretne analize stanja ovih krivičnih djela. Prije svega ova krivična djela ne smiju se promatrati izolirano svako za sebe, niti je moguće ograničiti se samo na krivična djela izvršena na jednom užem području. Potrebno je, dalje, osigurati što je moguće reljefnije praćenje kretanja ovih krivičnih djela. To se postiže mapama i grafikonima u koje se posebnim grafičkim simbolima ubilježavaju sva krivična djela po vrstama (razbojstva obrađena po objektima, provale obrađene po objektima i načinu izvršenja), po mjestu i vremenu izvršenja, s poznatim i nepoznatim učiniocima. Ove mape i grafikoni moraju biti ažurno vođeni tako da jedan pogled na mapu daje odgovor na niz pitanja. Po isteku određenog roka mape i grafikoni se fotografiraju radi trajnog čuvanja i kasnijih širih analiza, a dano stanje u tom času unosi se u novu mapu i grafikon. Vertikalno ove mape i grafikoni obuhvaćaju sve šire područje, dok se u pogledu podataka sužavaju samo na značajna krivična djela s nepoznatim učiniocima. Tako se centrali za suzbijanje kriminaliteta omogućava da uspješno rukovodi i usmjerava borbu protiv kriminaliteta.

Drugi bitan opći element je prikupljanje zapažanja o karakteristikama ličnosti i metodama rada pojedinih kategorija kriminalaca. Poznavanje kriminalaca pokazat će se vrlo korisnim u radu na otkrivanju krivičnih djela i učinioca. Tako će npr. biti utvrđeno da su za rad i ličnost pojedinih kriminalaca značajne i slijedeće karakteristike:

— Varalice predstavljaju u izvjesnom smislu kriminalnu inteligenciju koja dolazi do izražaja u vršenju krivičnih djela. Njihova je osnovna deviza da »glupana neće nikada nestati«. Često intelektualno i porijeklom beznačajni oni se izdaju za akademski obrazovane ljude, potomke uglednih obitelji, žrtve nerazumijevanja. Toliko se uživljavaju u svoje laži da patološki počinju u njih i sami vjerovati. Obično se odlikuju oštroumnošću, umijećem pretvaranja, sposobnošću izražavanja, odvažnošću i fantazijom. Prilagođavaju se sredini u kojoj operiraju te pokazuju dobro poznavanje te sredine i sposobnost prilagođivanja. U prevarama se pridržavaju određenog trika koji teško napuštaju. Izbor trika zavisi od mogućnosti da lako pronađu žrtvu i od njihove sposobnosti da se prilagode određenoj ulozi. Kod pristupanja žrtvi koju su pažljivo izabrali (a često o njoj prikupe i potrebne informacije) najprije nastoje steći povjerenje pa tek onda stupaju u akciju. Budući dolaze u neposredni kontakt s žrtvom, da ne bi bili otkriveni služe se izmišljenim generalijama; često mijenjaju boravište pa i fizionomiju. Žrtve traže među ljudima od kojih se smatraju nadmoćnijim, a svoja nastojanja usmjeravaju na to da ostave što bolji utisak. Kada budu otkriveni, vješto se brane jer su u laganju stekli priličnu rutinu.

— Razbojnici se pretežno regrutiraju iz redova mlađih muškaraca. Karakterizira ih grubost i bezobzirnost. Obično se radi o već osuđivanim delikventima. Njihova kriminalna karijera obično počinje prigodnim krađama, slijede provalne krađe, da na kraju završe razbojstvima pri kojima ne prezaju ni od ranjavanja ni od ubojstava. Obično operiraju noću i na usamljenim mjestima. Često se maskiraju a otimaju novac i dragocjenosti. Žrtve biraju prema svom temperamentu i fizičkoj snazi. Pri napadu na žene, djecu, pijance i starce rade pojedinačno, dok se kod napada na objekte ili u objekte obično udružuju. Razbojnici rijetko pokazuju prosječnu inteligenciju jer je razbojstvo primitivni atavistički delikt pri kojemu se više traži gruba sila i drskost nego inteligencija i hrabrost. U ličnosti razbojnika je izražena sklonost nasilju. Rijetko djeluju zbog nevolje. Za naše prilike je karakteristično da se razbojstva vrše i za relativno male imovinske vrijednosti i da do lišavanja života dolazi dosta rijetko.

— Provalnici su obično specijalizirani kriminalci koji se odlikuju hladnokrvnošću i drskošću. Rijetko izvrše samo jednu provalu, obično slijedi čio niz provala. Jednom osuđeni — u većem postotku nego ostali kriminalci — vraćaju se ponovo vršenju krivičnih djela. U vršenju provala često im pomaže ranija profesija. Prije izvršenja provale obično vrše pripreme (izbor pogodnog objekta, utvrđivanje najpogodnijeg vremena, prethodno ispitivanje objekta... pronalaženje kupaca za robu koju će otuđiti). Provale se pretežno vrše udruženo, uz podjelu rada. Nastoje osigurati suučesnika u objektu, da im olakša provalu, da ih informira o vrijednostima i mjestu gdje se te vrijednosti nalaze. Alate prilagođavaju potrebama provaljivanja. Paze da upotrijebljeni alat odbace, sakriju ili uklone znakove na alatu po kojima bi mogli biti otkriveni. Pri vršenju provala obično se služe: svjetiljkom, alatom i vrećom za ukradene stvari. Pri izboru objekta biraju takve koji imaju slabo mehaničko osiguranje (staklena vrata, obične brave, pogodni svetlarnici) provjeravaju da li se tko nalazi u objektu, a ako objekt čuva pas, prethodno ga odmame ili otruju. Žene provalnice su sasvim izuzetna pojava.

— Džepari su gotovo redovno profesionalci. Karakterizira ih pokretljivost prstiju i sigurnost nastupa, prisebnost i sposobnost prilagođivanja okolini. Profesionalni džepari stalno vježbaju pokretljivost prstiju i trikove kojima se služe. Ako djeluju pojedinačno (što je rjeđe), kaputom, novinama, šeširom ili na drugi način prave zaklon da okolina ne primijeti operaciju. Redovitije djeluju u grupi od dvojice ili trojice uz podjelu zadataka. Po izvršenom džeparenju odmah odbacuju sve što ih može otkriti (novčanik, isprave, manje vrijedne predmete za osobnu upotrebu). Najčešće se otkrivaju organiziranom prismotrom i zatjecanjem na djelu. Uvijek treba pretpostaviti da je zatečeni džepar osim džepne krađe na kojoj je zatečen izvršio i druge na istom objektu i na isti način. Zato treba voditi ažurnu evidenciju izvršenih

džepnih krađa po objektima i načinu izvršenja čiji učinioci nisu otkriveni i provjeravati iz sata u sat alibi uhvaćenog džepara. Nerijetko pri zatjecanju na djelu pokušavaju bijeg i napad na milicionere ili operativne radnike. Interesantan je trik da u suradnji sa suučesnikom pokušavaju prikazati službenika kao džepara, a džepara kao žrtvu.

— Ucjenjivači nastupaju anonimno i pseudonimno. Služe se telefonom i pismima, što pruža izvjesne mogućnosti vještačenja. Obično su profesionalci i kukavice. Rade pojedinačno a suučesnika — koji obično ne zna sve okolnosti — uzimaju samo radi preuzimanja vrijednosti. Ucjeni prethodi prikupljanje podataka nepovoljnih za žrtvu čije javno objavljivanje žrtva ne može prihvatiti. Jednom plaćena ucjena obično se nastavlja novim ucjenama. Znanje o postojanju nepovoljnih okolnosti za žrtvu određuje krug osoba unutar kojega treba tražiti ucjenjivača. Ovaj krug se metodom eliminacije sužava. Ucjenjivač rijetko osobno istupa protiv žrtve i obično nije poznat žrtvi (ukoliko se ne radi o ucjenjivanju iz redova srodnika).

Već smo konstatirali da svako krivično djelo ima svoje specifično činjenično stanje, pa će i poduzete radnje u konkretnom slučaju biti specifične. Ovdje ćemo zbog toga iznijeti bitne, tipske radnje koje se mutatis mutandis javljaju kod većine imovinskih delikata.

— Izlazak na mjesto događaja treba da pruži informacije: što se dogodilo; kada; primijenjen način izvršenja krivičnog djela sa ili bez alata; elementi važni za kvalifikaciju djela (provaljivanjem, uskakivanjem, naoružani); da li su i kakvi tragovi pronađeni; da li se može pretpostaviti da je djelovala jedna ili više osoba; da li se radi o profesionalcu ili prvoprestupniku (prema upotrijebljenim sredstvima i tehnici rada); kakve su vrijednosti odnesene; temeljita pretraga prostorija i bliže okoline da se ustanove tragovi, odbačeni predmeti i eventualno na mjestu događaja sakriveni učinilac.

— Ispitivanje ukućana, oštećenoga i susjeda na okolnosti što su u kritično vrijeme primijetili, naročito ono što odstupa od svakidašnjih događaja; da li su primijetili u blizini mjesta događaja kretanje nepoznatih ili sumnjivih osoba; da li mogu o njima dati opis i podatke (kod džepne krađe opis osobe koja je izazvala strku i koja se nalazila u neposrednoj blizini žrtve).

— Kod gotovo svih imovinskih delikata na mjesto događaja treba izvesti službenog psa da traga za osobama i stvarima, da navede na trag odbjeglih osoba ili pomogne u pronalaženju izgubljenih ili odbačenih predmeta, ili pronalaženju skrovišta s ukradenom robom.

— Čim se skupi dovoljno podataka za organiziranje potjere, uputiti patrole u traganje. U potjeri služiti se i službenim psima; blokiranjem putova, raskrsnica i postaja (obavještavanje izvršiti telefonom).

— Utvrditi na mjestu događaja kretanje učinilaca: kako je došao na mjesto događaja (provaljivanjem vrata, kroz prozor, kroz svjetlarnik); kako je otišao s mjesta događaja i da li se u dolasku ili polasku poslužio vozilom i kakvim. U tu svrhu treba pregledati i širu okolicu mjesta događaja.

— Detaljan opis ukradenih stvari, novca, valute i dragocjenosti sa svim onim oznakama po kojima se te stvari mogu prepoznati, radi raspisivanja potrage za stvarima.

— U svim složenim slučajevima treba da učestvuje specijalizirani istražitelj i kriminalistički tehničar.

— Rigoroznom pronalaženju tragova treba posvetiti najveću moguću pažnju. Treba ih pažljivo fiksirati, označiti, izuzeti i podvrći ispitivanju. Sasvim je pogrešna praksa da se obrada tragova vrši kao izolirana radnja s ciljem pribavljanja dokaza, a zapostavlja se njihovo analiziranje na mjestu događaja s ciljem otkrivanja učinioca krivičnog djela. Na mjestu kriminalnog događaja istražitelj i kriminalistički tehničar imaju jedinstvenu priliku da pribave niz odgovora na pitanja koja mogu biti odlučna za hvatanje učinioca. Postavljene verzije mogu se uspješno provjeravati. Golo fiksiranje činjenica na mjestu događaja nije dovoljno; potrebno je događaj rekonstruirati u svim njegovim pojedinostima, tada uviđaj neće biti samo formalna radnja nego će bitno doprinijeti utvrđivanju učinioca.

— Stručno izuzete tragove i materijal treba u većini slučajeva uputiti u laboratorij na vještačenje. Vještačenje ucjenjivačkog pisma može dati interesantne podatke; vještačenje brave skinute s vrata prostorije u koju je izvršena provala može pokazati da je upotrijebljen sličan ključ, otpirač ili da su vrata otvorena pravim ključem; mogu se u bravi pronaći tragovi voska ili plastelina, što ukazuje na to da je uzet otisak radi izrade sličnog ključa. Ispitivanje tvorničkih brojeva na biciklima i motornim vozilima može pokazati da su brojevi mijenjani, kao i to koji se broj ili znak prvobitno nalazio na tom mjestu; vještačenjem alata može se utvrditi koji je alat upotrebljen; vještačenjem narudžbenice kojom je na prevaran način podignuta roba može se utvrditi da li se radi o preinakama na originalnom dokumentu ili se radi o potpunom falsifikatu; i tako dalje.

— Osumnjičene treba odmah podvrći osobnoj pretrazi (pronalaženje tragova, alata, oduzetih stvari), zatim obavezno izvršiti pretragu stana okrivljenika (pronalaženje ukradenih stvari, alata ili drugih dokaza) i njegovih suučesnika te pretragu mjesta za koje se pretpostavlja da je skrovište ukradene robe.

— Neposredno i savjesno korištenje kriminalističkih operativnih evidencija daje često dobre rezultate. Tu prije svega dolazi do primjene prepoznavanje u albumu kriminalaca (džepari, razbojnici, varalice, provalnici), zatim korištenje evidencije modus operandi (otkrivanje upravo izvršenog djela, otkrivanje ranije izvršenih krivičnih djela čiji učinioci još nisu otkriveni, utvrđivanje činjenice da li se pojavila nova krminalna grupa ili pojedinac koji na određeni način ili u određene objekte vrši krivična djela, pa se mogu očekivati daljnja takva djela); evidencija nestalih i ukradenih stvari uz odgovarajuće raspisivanje potrage, itd.

— Operativne radnje i mjere koje treba poduzimati: praćenje i nadziranje sumnjivih osoba i temeljito provjeravanje njihova eventualnog alibija; provjeravanje osoba koje su znale za vrijednosti i način njihova čuvanja u napadnutom objektu; korištenje informatora radi sužavanja kruga mogućih učinilaca; postavljanje zasjede na mjestima gdje je ukradena roba sakrivena; kontrola staretinarnica; komisionih radnji, sajmišta, tržnica, otkupnih stanica »Otpada«, automehaničarskih radnji, radnji za popravak bicikla i bojenje kola, mjesta gdje se vrši ilegalni promet robom; tehnički nevidljiva registracija razgovora s ucjenjivačem i iznuđivačem.

4. Tragovi

Za sve imovinske delikte je karakteristično da ostavljaju više ili manje izrazite tragove koji redovno nakon stručne obrade doprinose razjašnjavanju slučaja. Njih možemo podijeliti na nekoliko grupa (ovo uopćavanje ima i određenih slabosti).

— Tragovi k r e t a n j a obuhvaćaju dolazak na mjesto događaja, kretanje na mjestu događaja i odlazak s mjesta događaja. Otisci stopala, obuće i nogu u čarapama; izgažena trava, polomljeno šiblje, pokidani plot; tragovi blata i prašine uneseni u prostoriju; tragovi vozila (bicikli, motorna vozila, zaprežna vozila, ručna kolica). Treba izvršiti pregled šire okolice, je što dalje od objekta to delikvent manje pazi da ne ostavi tragove.

— Tragovi koji otkrivaju n a č i n p r o d i r a n j a u prostoriju (vrata, prozori, zidovi, strop, pod, balkoni).

— Tragovi koji omogućavaju neposrednu i d e n t i f i k a c i j u učinioca: otisci prstiju na mjestu događaja; tragovi odijela (komadići odjeće na žici, žbunju, otkinuta dugmeta, otisci tkanine u blatu); tragovi borbe (kod razbojstava); povrede (pri provaljivanju, padu).

— Tragovi na u č i n i o c u: metalna prašina (provala u kase, rezanje metalnih šipki); perje i životinjske dlake (kod krađe peradi i stoke); prašina žbuke i cigle (kod prokopavanja zida i stropa); komadići stakla (kod razbijanja), prskotine krvi (prilikom razbojstva).

— Tragovi k o d učinioca: otuđeni predmeti, upotrijebljeni alat i oružje; sredstva za maskiranje; pribor za falsificiranje (prevare); pribor za izradu pisama (ucjene).

— Tragovi koji ukazuju na n a č i n i z v r š e n j a djela: provaljivanje, napad, falsificiranje, varanje.

— Tragovi a l a t a i oružja: alata za provaljivanje (otpirača, poluga, alata za sječenje, prokopavanje, pilenje); hladnog i vatrenog oružja (tragovi na žrtvi): tragovi brisanja i preinačivanja.

— P o s e b n i tragovi: izgubljeni ili odbačeni predmeti (alat, šibice, prazne kutije od cigareta, izgubljena maramica, izgubljeni predmeti koji potječu od krađe, odbačeni novčanik, odbačeni znakovi za obilježavanje robe).

5. Sprečavanje imovinskih delikata S obzirom na velik broj ovih krivičnih djela, visinu štete i teškoće u otkrivanju — potrebno je stalno i organizirano poduzimati mjere za njihovo sprečavanje. Pozitivno djelovanje u preveniranju imovinskih delikata imaju i ove mjere:

a) u odnosu na javnost:

— Svaki građanin, svaka ustanova i svako privredno poduzeće treba da bude čuvar vlastite imovine. U tu svrhu treba organizirati čuvanje svoje imovine (psi čuvari, noćni stražari, angažiranje službe »Sigurnost«) ili da primijene određena tehnička zaštitna sredstva (specijalne brave, rešetke na prozorima, alarmne uređaje, lance na biciklima, posebne brave na automobilima).

Opreznost i temeljitost provjeravanja pri svakom većem raspolaganju imovinom. Posebne mjere opreza pri nošenju imovine. Novac i dragocjenosti najbolje je povjeriti na čuvanje bankama. Izbjegavati kretanje na samotnim mjestima. Ne ostavljati vrijedne stvari u vozilima.

— Konkretno upoznavanje javnosti s mjerama za osiguranje vlastite imovine i načina čuvanja od kriminalaca.

b) u odnosu na službu javne sigurnosti:

— U većim gradovima formiranje posebnih operativnih grupa koje će se baviti kriminalističkom obradom imovinskih delikata.

— Pojačani nadzor nad profesionalnim delikventima i sumnjivim osobama. Fizičko poznavanje džepara.

— Pojačana kontrola mjesta gdje se vrše imovinski delikti. Postavljanje zasjede na tim mjestima. Stavljanje »mamaca« kradljivcima vozila.

— Provođenje racija na mjestima i u lokalima gdje se zadržavaju kriminalci.

— Zaustavljanje sumnjivih osoba noću i pred jutro, naročito kada nose kakve predmete ili manifestiraju sumnjivo ponašanje.

— Kontrola komisionih radnji, nakupaca, otkupnih stanica.

— Suradnja s prodavačima u robnim kućama i velikim trgovinama. Njihovo upoznavanje s profesionalnim delikventima i načinom njihova rada. Prijedlog trgovačkim poduzećima da namjeste posebne službenike za nadzor. Uvođenje nadzora pomoću televizijskih kamera. Konstruiranje prodavačkih pultova i takav razmještaj robe koji otežava krađe.

— Povremena organizirana kontrola svih vozila u prometu da se pronađu nestala i ukradena vozila.

58. PALJEVINE

1. Pristup Paljevine su namjerno izazvani, kriminalni požari. Redovno ih prate imovinske štete koje u pojedinim slučajevima mogu biti i vrlo visoke. Učinioci paljevina kod nas — kao i u cijelom svijetu — ostaju u visokom stupnju neotkriveni. Dio učinilaca ostaje neotkriven i zbog toga što su stvarne paljevine tretirane kao požari. Istraživanje paljevina otežano je time što najprije vatra a zatim postupci oko gašenja otežavaju pronalaženje tragova.

Uzroci požara mogu se podijeliti na:

a) prirodne uzroke požara,

b) slučajne ili nehotične uzroke požara,

c) namjerne ili kriminalne uzroke požara ili paljevine.

a) P r i r o d n i uzroci požara su oni u kojima čovjek ne učestvuje ni indirektno. Kod ove vrste požara ne može se nikome staviti prigovor da je bio nesavjestan ili nepažljiv. Među prirodne uzroke požara spadaju:

— U d a r g r o m a (njegove su karakteristike: metalni predmeti u koje je grom udario oksidiraju; grom razbija crijepoje, mrvi i razara ciglu, balvane, unutrašnje pregrade; izaizva promjene na elekričnim i telefonskim vodovima; magnetizira metalne predmete; oštećuje peći i dimovodne cijevi. Osim tragova ovih promjena nužno je utvrditi da li je u vrijeme izbijanja požara bila oluja, da li su udarali gromovi i da li se na objektu nalazi gromobran).

— P o t r e s i, osobito većeg intenziteta, praćeni su požarima većih ili manjih razmjera. Uslijed potresa dolazi do razaranja ognjišta dok u njima gori vatra, kidanja električne mreže pod naponom, pucanja plinskih cijevi uz vatru, itd.

— S u n c e odnosno sunčana toplina stvara vrlo pogodne uvjete za požare šuma i usjeva, a može biti i uzročnik požara. Takvi su slučajevi rijetki.

Obično se radi o akumuliranju sunčevih zraka kroz prozorsko staklo i usmjeravanju sunčevih zraka na vrlo malu površinu na kojoj se nalaze lako zapaljive tvari.

— Životinje mogu također biti uzročnici požara i to prenošenjem vatre (npr. štakori).

b) Slučajni ili nehotimični uzroci požara su oni kod kojih čovjek snosi izvjesnu krivnju zbog nepažnje, nesavjesnosti ili nepoduzimanja odgovarajućih vatrozaštitnih mjera. Ovi uzroci u pretežnom broju slučajeva nemaju značenje nehata u krivično-pravnom smislu. Do požara nije moralo doći, a što je ipak došlo ima se pripisati svjesnim ili nesvjesnim propustima čovjeka ili njegovu propuštanju vatrozaštitnih mjera. U ovu grupu uzroka spadaju:

— Igra djece sa šibicama ili drugim zapaljivim tvarima. Ovakvi požari pretežno se javljaju na selima. Najčešće se radi o zapaljenju štale, gumna, kamare slame ili sijena, a sve češće i o požarima šuma od nepogašene vatre koju su ostavila djeca prilikom kampovanja (pečenje krumpira, kukuruza).

— Pušači koji lakomisleno odbacuju nepogašene šibice ili čikove izazivaju požare u šumama (u vrijeme suša), u radionicama (osobito ako su čik bacili neposredno prije napuštanja posla); u štalama i sjenicima (ako puše prije spavanja); u kemijskim tvornicama (ako unatoč strogoj zabrani puše); šoferi i mehaničari koji pri popravku motornog vozila ili manipulaciji s gorivom puše.

— Građevinski nedostaci, nepropisno izvođenje električne ili plinske instalacije, loše izgrađena ognjišta i dimovodi. U svim ovim slučajevima radi se o većim ili manjim odstupanjima od propisanih vatrozaštitnih mjera. Kod nepropisno izvedene ili oštećene električne instalacije nije požarno opasan potpuni nego nepotpuni kratki spoj koji izaziva električne iskre ili električni luk. Do požara uslijed električne struje dolazi češće zbog nepažljive upotrebe električnih priključnih aparata (glačala, grijalice, električnog kuhala). Ne treba smetnuti s uma da se u pojedinim slučajevima paljevina želi prikriti požarom izazvanim električnom strujom. Učešće elektrotehničkog stručnjaka u ispitivanju požara omogućit će da se prihvati ili isključi električna struja kao uzrok požara. Plinske cijevi i slavine koje radi dotrajalosti ili loše izvedbe propuštaju plin izazivaju požar tek u doticaju sa zapaljenom šibicom ili električnom iskrom i to putem eksplozije. Nepravilno i nestručno izvedena ognjišta i dimovodi spadaju u gotovo klasične izazivače nenamjernih požara.

— Iskre iz lokomotive na pogon ugljenom izazivaju požare ljetina i šuma. I ovdje se zapravo radi o nepoštivanju vatrozaštitnih mjera jer postavljanjem posebnih zaštitnih uređaja na dimnjak lokomotive znatno se smanjuje mogućnost izazivanja požara.

— Samozapaljenje je pojava da se u nekim lako zapaljivim tvarima uslijed kemijskih procesa stvara toplina koja se može popeti do točke gorenja i prilivom kisika dolazi do upaljenja. Ovdje se uloga čovjeka svodi na propuštanje određenih zaštitnih mjera. Ovo propuštanje ne mora imati uvijek krivičnopravni karakter i ne mora povlačiti odgovornost. Pod određenim uvjetima do samozapaljenja može doći kod: stočne hrane raznih vrsta, ako je spremljena u većim naslagama prije nego se dovoljno osušila; organske vlaknaste tvari (vuna, pamuk, juta) i dio anorganskih vlaknastih tvari i kemijskih vlakana, ako su natopljena lanenim uljem, firnisom i sredstvima za

poliranje mogu pod određenim uvjetima dovesti do samozapaljenja; negašeno vapno u dodiru s malo vode i lakozapaljivim tvarima može izazvati požar jer se pri gašenju vapna razvija znatna toplina; do požara može doći u tvornicama i radionicama uslijed pregrijavanja strojeva i ležaja (žitni mlinovi, pilare, lanare), ili usljed izazivanja iskre koja brzo zahvati okolne ugrijane lakozapaljive predmete.

— Eksplozije kao uzrok požara javljaju se u zanatskim i industrijskim pogonima. Eksploziju izazivaju eksplozivne supstancije (plinovi: ugljični monoksid, acetilen, rakvjetni plin, vodik, pare etera, benzina, benzola, firnisa; prašina: ugljena, brašna, sumpora, vune, pamuka) i eksplozije vodova i posuda (parni kotlovi, tankovi, cijevi, peći, svjetiljke).

c) Namjerni ili kriminalni požari i paljevine su oni koji su izazvani svjesnom i voljnom ljudskom radnjom, iz različitih pobuda, prema raznim objektima i na razne načine podobne da izazovu požar i unište imovinu.

Razjašnjenje trileme: prirodni požar — slučajni požar — paljevina osnovni je problem s kojim se kriminalist sreće kod svakog požara. Odgovor na to pitanje odlučan je za ocjenu da li se radi ili ne radi o krivičnom djelu. U mnogobrojnim slučajevima potrebno je izvršiti potpuno i stručno ispitivanje da se prikupe potrebni elementi na temelju kojih se može donijeti odluka da li ima ili nema mjesta vođenju krivičnog postupka.

Utvrđivanje pobuda kojima se potpaljivač rukovodio često može biti odlučno za njegovo otkrivanje. Zbog toga osim poznavanja uzroka požara treba poznavati krug tipičnih pobuda iz kojih se vrše paljevine. Motivi paljevina mogu se svrstati u ove grupe:

— Narušeni međuljudski odnosi koji se manifestiraju kao osveta, ljubomora, zavist, pakost, suparništvo i drugi. Do narušavanja odnosa došlo je iz stvarnih ili umišljenih razloga. Sukobi i sporovi oko zemlje, stvarne ili uobražene uvrede, maltretiranja, protjerana žena ili napuštena ljubavnica, suparništvo među pojedincima, obiteljima i selima, narušeni susjedski ili obiteljski odnosi, vjerska, nacionalna ili politička netrpeljivost i niz drugih više ili manje složenih međuljudskih odnosa dovode do paljevina kao specifičnog oblika kriminalnog reagiranja. Često se ovi složeni odnosi pojednostavnjuju izrazima: osveta, ljubomora, suparništvo ... međutim radi se o mnogo složenijim pojavama.

— Druga grupa motiva može se označiti kao koristoljublje. Tu, prije svega, spadaju paljevine izvršene radi postizanja osigurnine bilo objekta bilo vrijednosti koje se nalaze u objektu. Dotrajala gospodarska zgrada ili skromna radionica biva zapaljena da se dobije osigurnina i sagradi nova, kvalitetnija. U ovu grupu spadaju i one rjeđe paljevine u kojima učinilac pali objekte suparnika da bi ga eliminirao kao konkurenta (gostioničar, prodavač, obrtnik).

— U treću grupu spadaju paljevine radi prikrivanja nekog drugog krivičnog djela. Tu se najčešće radi o slučajevima pronevjerenja praćenih raznim zloupotrebama, falsifikatima, manjkovima i drugim materijalnim oštećenjima koja treba da budu prikrivena požarom. U podmetnutom požaru izgorjela je nepostojeća roba, nepostojeći novac i vrijednosti, robna i financijska dokumentacija. U svijetu se povremeno javljaju i slučajevi ubojstva koji se žele prikriti paljevinom. Kod nas takvih slučajeva gotovo i nema.

— Paljevine radi zastrašivanja i iznude su manifestacije određenih odnosa no ipak predstavljaju posebnu grupu motiva jer su vezane za

poseban krug ljudi koji putem paljevine djelomično ostvaruju izvršenje drugog krivičnog djela.

— P s i h i č k i   n e u r a v n o t e ž e n i, psihopati, osobe zaostalog duševnog razvitka, seoski idioti, maloumni lutalice često izazivaju požare iz beznačajnih razloga tako da se njihov postupak čini nemotiviranim (on je u stvari samo nenormalno motiviran).

— Posebnu grupu čine p i r o m a n i, tj. osobe kod kojih je razvijen bolesni strasni nagon za paljenjem. Piromani obično vrše u kratkom razdoblju cijelu seriju paleža. Nisu rijetki slučajevi da prije nego budu otkriveni izvrše i do 20 paleža.

— Pri utvrđivanju motiva paljevine valja poći od svestranog ispitivanja o š t e ć e n o g a. Ličnost oštećenoga predstavlja ključ za pronalaženje indicija koje nas navode na potpaljivača. Odnosi oštećenog u obitelji sa susjedima, krug njegovih prijatelja i neprijatelja, njegove ekonomske i financijske prilike, njegovo zanimanje i način ispoljavanja uvjerenja i zauzetih stavova, njegovi javni i prikriveni poslovi, njegov seksualni život, njegovo vladanje i odnosi s ljudima, i niz drugih okolnosti mogu predstavljati onu nit koja će nas dovesti do potpaljivača ili na krug onih ljudi u čijim ga redovima treba tražiti. Dragocjenu pomoć u rasvjetljavanju ovih okolnosti može pružiti milicionar i operativni radnik koji vrši službu na području gdje je došlo do paljevine, pa dobro poznaje prilike i ljude.

Alkoholizirano stanje potpaljivača često igra značajnu ulogu, osobito kod paljevina na selu radi narušenih međuljudskih odnosa.

2. Objekti koji se napadaju i način izvršenja paljevine

Praktično svaki objekt može biti zapaljen. Ni najiscrpnije nabrajanje ne bi bilo potpuno. Grupiranje objekata ima utjecaja na primjenu određenih vatrozaštitnih sredstava, opseg vatrogasne intervencije, metode istrage, potrebe određenih vještačenja i određivanja kruga mogućih učinilaca. Po tim kriterijima mogu se izdvojiti slijedeće grupe objekata:

— proizvodni pogoni industrijskog ili obrtničkog karaktera (tvornice i radionice);

— skladišta materijala i gotove robe;

— javne zgrade (kinematografi, kazališta, koncertne dvorane, domovi kulture i društvenih organizacija, pojedini ugostiteljski objekti);

— vozila u javnom saobraćaju (željeznice, brodovi, avioni, tramvaji, autobusi);

— stambene zgrade (obiteljske kuće, stambeni blokovi);

— gospodarske zgrade (kolnice, štale sa i bez stoke, štagljevi, sjenici, koševi za kukuruz, silosi);

— pomoćne stambene ili gospodarske zgrade ili objekti (vikend-kućice, montažne barake, klijeti, stočarska skloništa);

— šume i usjevi;

— ljetina (stogovi i plastovi sijena i kukuruzovine, krstine žita).

Objekti se mogu podijeliti i prema tome u čijem se vlasništvu nalaze, pa se dijele na objekte privatnog i društvenog vlasništva.

S obzirom na opseg štete, paljevine se dijele na one gdje je šteta neznatna, na paljevine s velikom štetom i na paljevine s izuzetno velikim štetama koje se ne mogu u kratko vrijeme nadoknaditi jer je objekt uništen.

Pri paljevinama redovno se upotrebljavaju razna z a p a l j i v a   t i j e l a, i to:

— t v r d i predmeti: drvo, iverje, strugotine, pamuk, kučine, užarija, papir, ugljen, lignit, treset, katran, masna tijela, nitroceluloza, viskoza.

— t e k u ć i n e: nafta, benzin, petrolej, terpentin, eter, gazolin, alkohol, lakovi, mazut, drveni i vinski špirit.

— p l i n o v i: rasvjetni plin, plin visokih peći, plin iz plinskih generatora, vodik, ugljični oksidi, karbidi.

Potpaljivanje se može vršiti direktno i indirektno. Kod direktnog potpaljivanja radnja se sastoji u neposrednom paljenju zapaljivih tijela koja se već nalaze u objektu (slama, sijeno, kučine, iverje, papir) ili se donose u objekt da bi se izazvalo naglo širenje požara (zapaljive tekućine). Kod direktnog potpaljivanja vatra se izaziva prinošenjem zapaljene šibice, upaljača, upaljene svijeće, plamenika fenjera; potpaljivač je u neposrednom dodiru s budućim žarištem požara. Takva situacija može biti za njega opasna (naglo širenje požara, zatjecanje na mjestu paljevine, nemogućnost da iskonstruira alibi) pa se obično i najčešće primjenjuje kod paljenja objekata bez nadzora i na osami.

Indirektno potpaljivanje može se vršiti na vrlo različite načine. Indirektni potpaljivač rukovodi se željom da prikrije paljevinu, da je prikaže kao požar i da za kritično vrijeme osigura alibi. U tu svrhu — a prema vrsti objekta, tehničkim mogućnostima, svome znanju i inventivnosti te niza drugih okolnosti karakterističnih za svaki pojedini slučaj — iskorištavaju se postupci od jednostavnih do vrlo složenih, specijaliziranih.

Upaljena svijeća stavi se u posudu s jako zapaljivom tekućinom tako da plamen svijeće kad dođe do zapaljive tekućine naglo izaziva intenzivan plamen koji postaje žarište požara. Prethodnim pokusima može se izračunati koliko dugačku svijeću je potrebno upotrijebiti da bi požar nastao u određeno vrijeme.

Mjesto svijeće može se upotrijebiti sporo goruća kora koja se na jednom kraju zapali a drugim krajem je vezana za jako zapaljiva tijela.

U prostoriju u kojoj treba izazvati požar u blizini lako zapaljivih predmeta stavi se običan gumeni balon ispunjen rasvjetnim plinom, povezan papirnatom špagom čiji se drugi kraj na potrebnoj udaljenosti potpali.

Među lakozapaljive tvari stavi se tinjajuća guba koja nakon izvjesnog vremena zapali okolne predmete.

Na višem tehničkom nivou požari se izazivaju pomoću električne iskre tempiranih upaljača, iskorištavanjem isparivanja i trenja (kemijsko zapaljenje), pomoću detonatorskih smjesa, zapaljivih bombi, paklenih strojeva i slično.

3. Istražne radnje i postupci

Pri svakom požaru valja najprije utvrditi da li je izazvan prirodnim, nehotičnim ili namjernim uzrocima. Da bi se to moglo utvrditi, potrebno je da na mjesto požara u svakom slučaju izađu ovlašteni radnici unutrašnjih poslova; da bi oni mogli pravovremeno izaći na mjesto događaja, potrebno je sustavno unapređivati službu obavještavanja.

U ekipu za izlazak na mjesto događaja treba uključiti: kriminalističkog službenika specijaliziranog za paljevine, kriminalističkog tehničara, vatrogas-

nog stručnjaka i vodiča službenog psa. Učešće vatrogasnog stručnjaka trebalo bi da bude isto tako obavezno kao učešće vještaka sudske medicine u slučajevima ubojstva. Ako opseg požara i okolnosti slučaja zahtijevaju, treba pozvati i posebne stručnjake (kemičare, elektrotehničare, građevinare).

Na mjestu događaja istovremeno se obavljaju dva zadatka: gašenje požara i ispitivanje da li se radi o krivičnom djelu i tko je njegov učinilac. Gašenje požara ima prednost pred svim ostalim zadacima, iako i vatrogasne jedinice treba da budu instruirane tako da mogu pomagati operativnim radnicima u izvršenju njihova zadatka.

Isključenje javnosti — ukoliko prisutne s obzirom na opseg požara ne bi trebalo mobilizirati na gašenju požara — zadatak je koji se gotovo redovno propušta, što može imati vrlo štetnih posljedica, a nije ni bez opasnosti.

Utvrditi i zabilježiti sve faze požara i radova na gašenju: brzina širenja požara, vrsta, količina i boja dima i plamena, mirisi, atmosfera i meteorološke prilike (vjetar, oborine, atmosferski elektricitet, temperatura zraka, vidljivost).

Identificirati svjedoke koji mogu pružiti bilo kakve podatke o požaru i njegovu izbijanju. Pri uzimanju ovih podataka treba isključiti javnost.

Organizirati neprimjetno promatranje vladanja i držanja pojedinaca na mjestu požara (duševno neuravnoteženi potpaljivač, piroman, potpaljivač vlastite imovine i potpaljivač iz osvete nerijetko prisustvuju požaru i mogu se odati svojim vladanjem).

Sumnjive osobe treba odmah podvrći temeljitoj osobnoj pretrazi (potpaljivač vlastite imovine često je neposredno prije požara izuzeo policu osiguranja, novac i druge vrijednosti. Kod potpaljivača se mogu naći sredstva za potpaljivanje. Na odijelu mogu ostati mrlje ulja, petroleja ili benzina, a na odijelu, obući i tijelu ogarotine nastale pri potpaljivanju).

Pregledom mjesta događaja i ispitivanjem prisutnih utvrditi da li su postojali uvjeti koji omogućavaju brzo širenje požara (otvoreni prozor i vrata, više žarišta, zapaljive tvari).

Ako se pojavila sumnja da je do požara došlo zbog loše izvedenih električnih instalacija, peći i dimnjaka ili su uočeni drugi grubi propusti u vatrozaštitnim mjerama, odmah na mjestu požara izvršiti potrebna ispitvanja uz pomoć odgovarajućeg stručnjaka.

Vrlo temeljito, pomno i stručno izvršiti pregled garišta te u slučaju sumnje na paljevinu uzeti uzorke pepela radi kasnijeg laboratorijskog ispitivanja; uzorke materijala koji imaju poseban miris i koji su se nalazili u žarištu požara; ostatke metala. Na garištu i u blizini garišta uzimaju se svi sumnjivi ostaci.

Iz neposredne okolice mjesta gdje se nalazio požarni objekt uzeti uzorke prašine i blata, kako bi se naknadno izvršilo uspoređivanje ostataka prašine i blata s obuće osumnjičene osobe.

Prikupite podatke o visini pričinjene štete.

Zapisnikom, fotografijom i skicom fiksirati tok požara, gašenja i uviđaja. Kod većih požara vrlo je korisno snimati kamerom u kolor tehnici.

Alibi sumnjivih osoba treba odmah i sustavno provjeravati.

Prije napuštanja mjesta požara treba iscrpno ispitati: oštećenika, prijavitelja požara, svjedoke požara, vođu vatrogasne ekipe i pojedine vatrogasne, tehničke i stručne osobe koje su učestvovale u gašenju požara i uviđaju, kako bi se pojedine verzije i zapažanja odmah na mjestu događaja mogle provjeriti i ispitati.

4. Utvrđivanje požarnog uzroka i učinioca

Da bi se utvrdilo da li se radi o kriminalnoj paljevini i da se utvrdi potpaljivač, stručnjaci Zemaljskog kriminalističkog ureda u Stutgartu, *Dorsch* i *Vaas*, osnovano smatraju da je potrebno utvrditi i ispitati slijedeće okolnosti:

— da li je požar izbio na jednom ili više mjesta;
— tko je bio zainteresiran za podmetanje požara (motiv);
— tko je bio zadnji u požarnom objektu prije izbijanja požara i zašto;
— tko se prije izbijanja požara nalazio u požarnom prostoru;
— da li je vatra izbila u prisutnosti stanovnika objekta;
— koji požarni uzrok smatra oštećeni vjerojatnim;
— kako su bili odjeveni i kako su se vladali oštećenik i njegova obitelj neposredno prije izbijanja požara;
— da li su oštećenik i njegova obitelj bili suviše revni ili napadno suzdržljivi pri gašenju požara;
— da li je (i tko) pokušao za vrijeme požara ili nakon požara nešto promijeniti ili odstraniti na mjestu požara;
— da li ima tragova izvan požarnog objekta (pas tragač);
— kakve su obiteljske i imovinske prilike oštećenika; da li je u to vrijeme bilo i kakvih sporova oko nasljedstva;
— ispitati sve okolnosti u vezi s osiguranjem od požara;
— da li su izgorjele i vrijedne stvari koje nisu bile osigurane;
— da li je zgrada bila stara i dotrajala; da li je bila dovoljno prostrana za oštećenika; da li je oštećenik u posljednje vrijeme planirao gradnju nove zgrade ili dograđivanja;
— da li je osiguranina posljednje vrijeme osjetno povišena;
— da li su prije izbijanja požara umjetnine ili stvari velike vrijednosti odstranjene; da li su bile tako postavljene da je njihovo spasavanje bilo lako i relativno sigurno;
— tko je spasio gotov novac i policu osiguranja;
— da li je odsutnost oštećenika u času izbijanja požara iz požarnog objekta prema načinu njegova života neuobičajena;
— da li je kod oštećenika, njegove rodbine ili znanaca bilo već požara;
— kakvi su susjedski odnosi oštećenika, da li ima ozbiljnih neprijatelja, da li je u posljednje vrijeme imao svađe, sukobe i sporove i prijetnje i od koga; da li se s kim nalazio u sudskom sporu;
— može li se sumnjati na osvetu (napuštanje, ljubavni odnosi, otpuštanje s posla, šovinističke pobude);
— da li je izgorjela zgrada bila zatvorena; da li je pas čuvar prije izbijanja požara napadno lajao;
— provjeriti osobe čije ponašanje prije i za vrijeme požara izaziva sumnju; provjeriti osobe koje su već ranije bile sumnjive ili suđene za podmetanje požara; provjeriti da li na tom području stanuju osobe zaostalog duševnog razvoja ili koje manifestiraju piromanske sklonosti;

— da li je u vrijeme izbijanja požara na drugom mjestu izvršena provala i da li ona ima kakve veze s požarom;

— ako na jednom području ima više nerasvijetljenih požara stambenih i gospodarskih zgrada, utvrditi tko je imao interesa za izvođenje građevnih radova i isporuku materijala;

— tko se u posljednje vrijeme doselio u općinu ili se u njoj nalazio privremeno na dopustu;

— da li su na garištu nađena sredstva za potpaljivanje ili napadna požarna gnijezda;

— da li je bilo poteškoća u gašenju (oštećene ili onesposobljene sprave za gašenje, mjesni vatrogasci odsutni na zabavi);

— tko je u kritično vrijeme kupovao svijeće, benzin, petrolej ili druge zapaljive stvari;

— da li se djeca mogu ili ne mogu isključiti kao mogući potpaljivači;

— kako se postupa i kako je konkretno postupljeno s pepelom iz peći neposredno prije izbijanja požara;

— da li je i kakvih bilo kvarova na električnim instalacijama i instacijama za grijanje;

— da li su u prostoriji s lakozapaljivim materijalom bila smještena motorna vozila;

— da li je za vrijeme požara došlo do eksplozije;

— da li je požar mogla izazvati leteća iskra, grom ili drugi prirodni uzroci.

U industrijskim ili obrtničkim pogonima (prerada drveta, pekare, mlinovi, prerada živežnih namirnica, tekstila i metala, topionice ...) ispitati proces proizvodnje i utvrditi da li je bilo i kakvih odstupanja od propisanih vatrozaštitnih mjera i da li tom propuštanju treba pripisati izbijanje požara. Ova provjeravanja izvršiti uz učešće odgovarajućih stručnjaka.

Pri upotrebi acetilenskih naprava, plinskih boca, uređaja za loženje uljem ispitati funkcioniranje tih naprava i da li se mogu isključiti kao uzročnici požara.

Ako su u požarnom objektu bili postavljeni vatrozaštitni uređaji i uređaji za gašenje vatre, da li su u času izbijanja vatre bili u ispravnom stanju.

Sve operativne radnje treba provoditi odmah i bez odlaganja.

Na mjestu požara valja izvršiti organizaciju i podjelu rada: milicionari u uniformi vrše osiguranje (da ne bi došlo do razvlačenja imovine), blokiraju objekt (da se spriječe znatiželjnici), održavaju red, vrše mobilizaciju građana na gašenje (kada to prilike zahtijevaju), promatrač (ne smije biti u uniformi) promatra vladanje i držanje pojedinih osoba i saznaje o izjavama i verzijama prisutnih; kriminalistički službenici vrše provjeravanje izjave, ispituju (oštećenog, svjedoke, otkrivača i prijavitelja požara), vrše pretragu sumnjivih osoba, provjeravanje alibija, učestvuju u uviđaju; kriminalistički tehničar traži tragove i registrira tok požara i gašenja; vatrogasni stručnjak pregledava garište, utvrđuje postojanje ili nepostojanje građevinskih instalacionih nedostataka, eliminira pojedine uzroke požara. I pored podjele zadataka ekipa djeluje kao jedinstveni organizam, stalno se međusobno konzultira i dogovara. Prije napuštanja mjesta požara ekipa bi obavezno trebala da još jednom razmotri cio slučaj te utvrdi da li treba ili ne treba izvršiti još kakve radnje ili provjeravanja.

Sav prikupljeni materijal i tragove koji mogu poslužiti za razjašnjenje slučaja ili kao dokaz treba pažljivo spakovati, o z n a č i t i i poslati u odgovarajući laboratorij radi ispitivanja. Specijalizirani laboratoriji imaju danas vrlo široke mogućnosti da utvrde prisutnost minimalnih količina zapaljivih supstancija.

5. Tragovi

Na mjestu požara mogu se pronaći razni tragovi koje iz taktičkih razloga možemo podijeliti na ove grupe:

— Na š i r e m m j e s t u d o g a đ a j a mogu se naći tragovi stopala, kopita, motornih i zaprežnih vozila, tragovi bicikla; odbačene boce, kante, posude; tragovi prenošenja slame, sijena, iverja, kučine, papira; tragovi curenja ili kapanja zapaljivih tekućina; izgubljeni predmeti.

— Na g a r i š t u mogu se pronaći tragovi paljenja: užigači, trud, fitilji, svijeće, spaljeni papiri, ostaci predmeta za koje se može pretpostaviti da su natopljeni zapaljivim tekućinama (uzeti uzorak poda sa mjesta za koje se pretpostavlja da je bilo žarište); tragovi pepela i njihova laboratorijska analiza mogu također pružiti vrlo važne i često bitne podatke o nastanku požara; tragovi mirisa upućuju na izuzimanje i obradu predmeta koji su prožeti sumnjivim mirisima; ostaci gareži koja se uhvatila na stijenama, stropu ili predmetima u prostoriji u kojoj se nalazilo žarište; ostaci metala da se rasvijetli sumnja da li se radi o požaru izazvanom električnom strujom ili gromom.

— Kod o k r i v l j e n o g a mogu se pronaći materijali koji dokazuju njegovu prisutnost na mjestu požara (stvari uzete iz požarnog objekta neposredno prije izbijanja požara: novac, polica osiguranja); otisci stopala; otisci prstiju na predmetima; materijali koji dokazuju manipuliranje zapaljivim tvarima (ostaci slame, sjemenki, mrlje ulja, nafte, petroleja ili drugih zapaljivih tekućina na odijelu i obući); tragovi koji dokazuju da se okrivljeni nalazio u dodiru s vatrom (opekotine na rukama, spaljene dlake, ogarotine na odijelu, ostaci pepela, izgorenih tvari i zapaljivih sredstava pod noktima).

U pretežnom broju slučajeva kod tragova paljevina radi se o mikrotragovima, čije ispitivanje traži laboratorijsku specijaliziranu obradu. Najbolje je ove mikrotragove pri izuzimanju stavljati u čiste staklene epruvete ili boce koje se mogu dobro zatvoriti. Najbolje je ako potrebne uzorke i sumnjive predmete uzima stručnjak (naročito kada se radi o mikrotragovima uzetim sa žarišta požara).

Pri uzimanju tragova treba što potpunije obilježiti na svakom pojedinom tragu (ambalaži) odakle je, pod kakvim je okolnostima i u kojoj količini uzet i povodom kojeg požara ili paljevine. U posljednjih nekoliko vrlo značajnih požara rezultati ispitivanja vještaka dovedeni su u pitanje jer izuzeti tragovi nisu bili obilježeni pa neće moći procesno poslužiti kao dokaz.

6. O nekim okolnostima

Ispitivanje požara i paljevina predstavlja specijalizirani istraživački posao u kojemu se osim specijalističkih znanja traži i veliko iskustvo i upornost.

Zbog toga bi bilo neophodno da se organiziraju i provedu posebni dopunski tečajevi za one radnike unutrašnjih poslova koji će po potrebi učestvovati u istraživanju požara i paljevina.

Radi razvijanja potrebne taktike operativne obrade paljevina nužno je poticati monografsku obradu pojedinih slučajeva, uz detaljno izlaganje čitavog toka postupanja i uz navođenje svih slabosti i lutanja prije nego je

utvrđeno da se radi o paljevini i prije nego je potpaljivač utvrđen. Didaktičku vrijednost mogu imati i slučajevi koji nisu završili s uspjehom.

Izvršiti kriminološku i kriminalističku analizu onih slučajeva po kojima požari i paljevine predstavljaju problem.

Laboratorijsko istraživanje mikrotragova i tragova paljevina zahtijeva posebnu opremu i specijalizaciju vještaka. Zbog toga bi bilo nužno formirati takav jedinstveni laboratorij za potrebe cijele republike.

Kao što se istražitelji specijalizirani za požare moraju dopunski obrazovati u pitanjima vatrozaštite, požarnih uzroka, i u drugim pitanjima zaštite od požara, tako bi i profesionalni vatrogasci trebali da dobiju dopunsko školovanje iz kriminalističke tehnike i taktike ispitivanja paljevina, naročito osnovna znanja o vrstama tragova, njihovu pronalaženju i čuvanju.

Kriminalistička obrada i istraga paljevina traži ekipni rad i potpunu harmoničnu suradnju između vatrogasnih i kriminalističkih organa.

U toku kriminalističke obrade — kada uzroci požara nisu jasni — treba primijeniti metodu elimiiniranja prirodnih i slučajnih uzroka požara.

Svaku utvrđenu okolnost treba odmah detaljno i objektivno registrirati. Odstupanje od ovog pravila često je imalo kao posljedicu nerasvijetljen slučaj, iako su sumnje i dalje ostale.

Pri izvođenju zaključaka ne treba nagliti. Intuicija može zavesti na krivi put. Svaku verziju treba temeljito ispitati, prodiskutirati s odgovarajućim stručnjacima, te po potrebi izvršiti rekonstrukciju.

Iskazi osoba pogođenih posljedicama požara ili paljevine redovno su nepouzdani.

59. FALSIFIKATI

1. Pristup Pojava falsifikata datira iz najstarijih vremena organiziranog ljudskog društva. Jačanjem i razvijanjem pravnog saobraćaja rastao je broj falsifikata, unapređivana je tehnika izrade falsifikata i tehnika primjene zaštitnih mjera od falsificiranja. Falisifikati predstavljaju vrlo rašireni delikt, karakterističan za sve zemlje i za sva vremena ljudske povijesti. Spadaju u područje tzv. klasičnog kriminaliteta. Koliko mogu biti česti falsifikati pokazuje činjenica da je samo u SAD u jednoj godini bilo 38.102 slučaja falsifikata novca i čekova. Suvremeni oblici pravnog saobraćaja pružaju kriminalcima sve nove i nove mogućnosti da ogledaju svoje sposobnosti u kriminalnoj izradi falsifikata. Analize kretanja kriminaliteta pokazuju da falsifikati predstavljaju konstantna krivična djela, tj. takova koja se uporno javljaju u svim društvima, i da njihovo suzbijanje i ograničavanje predstavlja dugotrajan zadatak.

Falsifikati su tako mnogobrojni i različiti da ih nije moguće precizno klasificirati. U definiranju pojma falsifikata moramo se zadovoljiti općom definicijom koja kao falsifikat smatra svako lažno izrađivanje ili preinačivanje sredstava u pravnom saobraćaju.

S k r i v i č n o - p r a v n o g gledišta falsifikati i njima odgovarajuće radnje mogu se javiti kao s a m o s t a l n a krivična djela, i to:

a) Upravljena protiv n a r o d n e p r i v r e d e kao krivična djela:

— pravljenje i stavljanje u opticaj falsificiranog novca (čl. 221 KZ). (Novac je svaka moneta koja je obavezno sredstvo plaćanja u domaćoj ili stranoj državi. Kriminalizirane radnje falsificiranja novca javljaju se u obliku: pravljenje lažnog novca, preinačivanja pravog novca, pribavljanja lažnog novca u namjeri njegova stavljanja u opticaj kao pravog, stavljanja u opticaj lažnog novca koji je primljen kao pravi, neprijavljivanje pravljenja lažnog novca ili stavljanja ovog u opticaj);

— pravljenje i upotreba lažnih znakova za vrijednost ili vrijednosnih papira — čl. 222 KZ. (Kao znakovi za vrijednost smatraju se: taksene i poštanske marke, taksene tiskanice ili drugi znakovi za vrijednost izdani na temelju zakonskog ovlaštenja, obveznice državnih zajmova i drugi državni vrijednosni papiri, srećke državnih i drugih lutrija. Kriminalizirane radnje izvršenja javljaju se kao: pravljenje lažnih znakova, preinačivanje znakova, upotreba lažnih ili preinačenih znakova za vrijednost, nabavljanje lažnih ili preinačenih znakova za vrijednost u namjeri da se upotrijebe kao pravi, odstranjivanje žigova sa znakova za vrijednost u namjeri da im se dade izgled neupotrijebljenih znakova, upotreba ili prodaja upotrijebljenih znakova za vrijednost kao neupotrijebljenih);

— pravljenje i upotreba lažnih znakova za obilježavanje robe — čl. 224. KZ. (Kao znakovi za obilježavanje robe smatraju se: pečati, žigovi i marke kojima se obilježava zlato, srebro, stoka, drvo ili druga domaća i strana roba. Kriminalizirane radnje izvršenja javljaju se kao: pravljenje lažnih znakova; preinačivanje pravih znakova za obilježavanje robe; upotreba lažnih znakova za obilježavanje robe);

— pravljenje i upotreba lažnih mjera i utega — čl. 232 KZ. (Kao mjere i utezi smatraju se oni koji služe mjerenju težine, površine, dužine, obujma, stupnja, masnoće, alkohola. Kriminalizirane radnje izvršenja javljaju se kao: pravljenje lažnih mjera i utega; preinačivanje mjera i utega).

b) Djela upravljena protiv j a v n o g r e d a i p r a v n o g s a o b r a ć a j a:

— falsificiranje isprava — čl. 306 KZ. (Kao isprava u smislu odredaba KZ smatra se svaki predmet koji je podoban ili određen da služi kao dokaz kakve činjenice koja ima vrijednost za pravne odnose; u tom smislu kao isprava tretirao bi se i granični kamen, raboš i slično. U užem smislu kao isprava smatra se svaka u pismenom obliku izražena misao ili volja o pravno relevantnoj činjenici. Isprave se dijele na javne i privatne. Javna isprava je ona koja je sačinjena od nadležnog državnog organa, u vršenju određene službene dužnosti i koja ima zakonom određenu formu. U krivično-pravnom smislu javnim ispravama smatraju se još i svojeručno napisana oporuka, mjenica, ček i svaka druga kreditna isprava koja se može prenositi indosiranjem ili glasi na donosioca. Sve ostale isprave su privatne. Kriminalizirane radnje izvršenja javljaju se kao: pravljenje lažne isprave, preinačivanje prave isprave, upotreba lažne ili preinačene isprave);

— posebni slučajevi falsificiranja isprava — čl. 307 KZ. (Oblici: zloupotreba blankete; navođenje na potpisivanje isprave obmanom; izdavanje isprave bez ovlaštenja; izdavanje isprave obmanom o svojem zvanju ili činu;

izdavanje isprave zloupotrebom znaka ili pečata. Iako se nalaze u posebnim članovima KZ (308 i 309) ovoj kategoriji najsrodniji su i: ovjeravanje neistinitog liječničkog ili veterinarskog uvjerenja. Kriminalizirane radnje izvršenja svojstvene su svakom od ovih oblika).

c) Djela upravljena protiv službene dužnosti:

— falsifikat i uništenje službene isprave, knjiga ili spisa — čl. 319 KZ. (Kod ovih krivičnih djela službena isprava, knjiga ili spis su formalno ispravni — ali je falsificiran njihov sadržaj. Oblici u kojima se javlja ovo krivično djelo: pravljenje lažne javne isprave; ovjerovljavanje lažne javne isprave; omogućavanje pravljenja lažne javne isprave. Kriminalizirane radnje izvršenja: unošenje neistinitih podataka, ovjerovljavanje neistinitog sadržaja, omogućavanje da se isprava s lažnim sadržajem upotrijebi kao prava, prikrivanje, oštećenje ili uništenje javne isprave).

Osim navedene tri osnovne grupe krivičnih djela falsifikata u Krivičnom zakoniku ima i drugih krivičnih djela koja imaju više ili manje elemenata falsifikata.

S kriminalističkog gledišta falsifikati, bez obzira u kojoj se glavi Krivičnog zakonika tretiraju, mogu se podijeliti u tri grupe:

a) Falsificiranje je bitno za kriminalnu aktivnost, ono se pretežno iscrpljuje u izradi falsifikata, a radnje koje slijede predstavljaju samo pogodne načine proturanja i iskorištavanja falsifikata. Tipični delikti ove vrste su izrada falsificiranog novca i znakova za vrijednost.

b) U drugu, vrlo veliku grupu falsifikata spadaju oni kod kojih se falsifikat javlja kao sredstvo za izvršenje drugog krivičnog djela, ili kao sredstvo za prikrivanje već izvršenog krivičnog djela. Lažno obilježavanje robe, pravljenje i upotreba lažnih mjera i utega, falsificiranje isprava, posebni slučajevi falsificiranja isprava, falsifikat i uništenje službene isprave, knjige ili spisa ... služe u izvršenju drugog krivičnog djela, na primjer nedopuštene trgovine, obmane kupaca, poreske utaje, prevare, ili u svrhu prikrivanja pronevjerenja, nesavjesnog poslovanja u privredi, zloupotrebe ovlaštenja u privredi, zloupotreba službenog položaja i ovlaštenja. Falsifikat, iako zadržava sve posebne elemente bića krivičnog djela falsifikata — nije ono krivično djelo na koje je u prvom redu upravljena volja delikventa, nego se javlja kao pomoćno sredstvo u izvršenju drugog glavnog krivičnog djela.

c) U treću grupu spadaju falsifikati koji se s osnovnim djelom nalaze u još labavijoj vezi, njihova pojava nije neophodna, oni samo prema prilikama prate izvjesna krivična djela. Kod špijunaže i kontrarevolucionarnog napada na državno i društveno uređenje (falsificiranje putne isprave, osobne karte ..); kod neprijateljske propagande i izazivanja nacionalne, rasne ili vjerske netrpeljivosti i razdora (falsificirane činjenice u obliku pamfleta, članaka, statističkih podataka ...); kod imovinskih delikata (radi prevare, iznude, ucjene); kod delikata protiv privrednog sustava, itd. — često se srećemo s pojavom falsifikata raznih oblika i vrsta kojima je delikvent pribjegao u izvršenju drugog krivičnog djela u prikrivanju posljedica krivičnog djela, u otklanjanju dokaza o izvršenom krivičnom djelu i slično.

Može se bez pretjerivanja konstatirati da je dobar dio općeg kriminaliteta na ovaj ili onaj način vezan za falsifikate u materijalnom smislu.

Statistike o kretanju falsifikata u pravilu su nepotpune jer se redovno zasnivaju na evidencijama na temelju osnovnog krivičnog djela. Tako će, na

primjer, podizanje robe na lažnu (falsificiranu) narudžbenicu biti evidentirano kao prevara, a ne kao falsifikat, s tim da će u nekim slučajevima djelo falsifikata biti iskazano kao djelo u sticaju. Slično je kod niza drugih krivičnih djela. Otuda je broj stvarno izvršenih falsifikata redovno znatno veći od broja iskazanog u statistikama kriminaliteta. Tamna brojka stvarno izvršenih falsifikata je vrlo visoka. Kod utvrđenih falsifikata broj krivičnih djela s nepoznatim učiniocima je relativno malen. Kod uspješnih falsifikata novca, znakova za vrijednost, vrijednosnih papira i falsifikata isprava dosta je visok procenat povratnika.

2. O načinima izvršenja Na području utvrđivanja falsifikata — zahvaljujući općem napretku znanosti i tehnike — postignut je značajan napredak koji omogućava da i vrlo uspješni falsifikati mogu biti otkriveni. U praksi svaki proizvod ljudskog rada (a pod određenim uvjetima i stvari u prirodi) može biti falsificiran. Od prirode predmeta zavisi način falsificiranja pa je teško dati sustavni pregled svih načina falsificiranja. Na žalost i teorija se pretežno bavi zakonskim obilježjima falsifikata. To nas s kriminalističkog stanovišta nuka da problemu pristupimo s gledišta čije je ishodište u orijentaciji na suzbijanju falsifikata, bez obzira na njegovu krivično-pravnu kvalifikaciju.

S tog gledišta odgovarala bi podjela falsifikata:

a) prema privrednoj, društvenoj ili upravnoj oblasti u kojoj se javljaju,

b) prema vrsti krivičnog djela.

Ad a) za pojedine oblasti društvene, privredne i upravne djelatnosti karakteristične su pojedine vrste falsifikata koje je prate bilo kao opći bilo kao specifični oblik. Kao opći oblik uz sve ili većinu ovih oblasti javljaju se: novac, znakovi za vrijednost i vrijednosni papiri, a zatim isprave koje se javljaju u blagajničkom poslovanju (npr. blagajnička knjiga, isplatnice, uplatnice, nalozi za isplatu, fakture, platne liste, periodični obračuni, završni računi ...), skladišnom poslovanju (skladišne knjige, skladišne izdatnice i primke, nalozi za izdavanje robe, otpremnice, tovarni listovi ...), nabavnom poslovanju (narudžbenice, nabavni blokovi, vagarski blokovi ...), proizvodnom poslovanju (radni nalozi), knjigovodstvenim izvještajima, ugovorima, službenim knjigama i spisima.

Specifični falsifikati u pojedinim oblastima:

— Industrija, građevinarstvo i rudarstvo: knjige, spisi i dokumenti koji se odnose na blagajničko, skladišno, nabavno i proizvodno poslovanje; poslovanje s bankama; dokumenti o zasnivanju, toku i prekidu radnih odnosa.

— Šumarstvo — izvoznice za drvo, prijave o šumskoj šteti, uvjerenje o standardima, alati za čekičanje drva ...

— Transport i saobraćaj — objave za besplatnu vožnju, autobusne karte, vozne karte, doplatne bjelice, mjesečne vozne karte, tramvajske karte, vozačke isprave ...

— Poljoprivreda — ugovori o kontrahaži, uslugama i najmu; stočni pasoši; certifikati o standardima; dozvole za ribarenje; potvrde o porijeklu i zdravlju stoke; potvrde o prodaji žitarica; blokovi meljave; vršidbene knjige; knjige o zamjeni žitarica ...

— Vanjska i unutrašnja trgovina: dokumenti o bankarskom poslovanju, čekovi, virmanski čekovi, bankovna uplatnica i bankovni izvadak, dnevnici

blagajne, fakture, potvrde o porijeklu robe, znakovi za označavanje robe, uvjerenja o standardima, mjere i utezi, narudžbenice, nakupni blokovi, izvoznice, uvoznice . . .

— Ugostiteljstvo i turizam: uputnice, čekovi, ugovori, zapisnici, garantna pisma, carinske deklaracije, kalkulativne liste . . .

— Obrt: prijave o porezu, dokumenti o porezu na promet, obračunske situacije, poreske knjige, potvrde o plaćanju poreza, poslovne knjige, ugovori.

— PTT: telegrami, sprovodnice za pakete, poštanski dnevnik, uputnica i ček, poštanske štedne knjižice, poštanske prijemnice i uplatnice, prijemnica o predanim omotima i paketima, sprovodna pisma . . . .

— Zdravstvena služba: recepti, blokovi o kućnim posjetama, ambulantni protokoli, liječničke svjedodžbe, zdravstvene knjižice, uputnica za liječenje, potvrda o liječenju u bolnici, zdravstveni kartoni . . .

— Socijalno osiguranje: radne knjižice, dokumenti o dokazivanju radnog staža, hranarinske doznake, potvrde o zaposljenju, dokumenti u vezi s dječjim doplatkom, prijave socijalnom osiguranju, invalidska knjižica i invalidski dokumenti . . .

— Banke: dokumenti u vezi s potrošačkim kreditima, mjenice, čekovi, štedne knjižice, bankovne uplatnice i izvaci . . .

— Budžetske ustanove: upravna djelatnost; vojna djelatnost (pozivi za vojne obveznike, vojna knjižica, potvrde vojnog odsjeka, rješenja o demobilizaciji, dokumenti o smanjenju vojnog roka); utvrđivanje građanskog statusa (izvodi iz matične knjige rođenih, vjenčanih i umrlih, dokumenti za upis u te knjige, osobne legitimacije, putne isprave, uvjerenja o nekažnjavanju, svjedodžbe o državljanstvu); školska i stručna sprema (školske svjedodžbe, školski imenici, đačke knjižice i indeksi, upisnici i zapisnici o polaganju ispita); stambeni odnosi . . .

Na ovom principu može se postupno izraditi potpuni pregled falsifikata koji su vezani za određenu djelatnost, što bi imalo nesumnjivo značenje za otkrivanje krivičnih djela i poduzimanje određenih preventivnih i sigurnosnih mjera.

Ad b) Ova podjela uzima za kriterj krivično djelo te za određeno krivično djelo veže one falsifikate koji prate to krivično djelo [npr. prevara (čl. 258 KZ), falsifikat narudžbenice, falsifikat umjetnina i novca koji je prestao biti sredstvo plaćanja, falsifikati svjedodžba i diploma] ili izdvaja ona krivična djela u kojima je falsifikat supstancijalni (suštinski) elemenat krivičnog djela (npr. krivično djelo iz člana 221 — pravljenje i stavljanje i opticaj falsificiranog novca).

S k r i m i n a l i s t i č k o g gledišta falsifikati se dijele:

a) S gledišta izrade na potpune ili djelomične falsifikate. Kod djelomičnih falsifikata radnja falsificiranja svodi se na: dodavanje nepostojećih elemenata kojima se mijenja sadržaj; preinake postojećih elemenata kojima se mijenja sadržaj i ispuštanje postojećih elemenata kojima se mijenja sadržaj. Tehnika ovih izmjena zavisna je od prirode predmeta čiji se sadržaj mijenja (umjetničko djelo, isprava, proizvod, znakovi za vrijednost, mjere i utezi, znakovi za obilježavanje robe).

b) Prema vrsti i namjeni dijele se na: falsifikate novca, znakova za vrijednost, vrijednosnih papira, znakova za obilježavanje robe, mjera i utega; falsifikate umjetničkih djela i predmeta umjetničkog obrta (slike, skulpture, nakit, vaze, majolika, pokućstvo, antikviteti, relikvije . . .), na falsifikate isprava osim isprava u pravnom prometu i plemićke povelje, anali i kronike, literarna djela, memoari, politički spisi i dokumenti . . .

Zadatak je kriminalističke tehnike u odnosu na falsifikate da na temelju materijalnih elemenata utvrdi: a) da se radi o falsifikatu, b) da uz pomoć kriminalističke taktike i označenog kruga sumnjivih pokuša utvrditi falsifikatora.

Izlaganje tipskih slučajeva načina izvršenja falsifikata prelazi zadatak ovog udžbenika. Neka bude spomenuto da je u tekućim ispitivanjima falsifikata u Zavodu za kriminalistička vještačenja i kriminološka istraživanja utvrđeno nekoliko stotina tipskih falsifikata koji predstavljaju posebne kategorije.

3. Radnje u postupku

S obzirom na različitost slučajeva, činjenicu da se falsifikatori javljaju kao samostalna krivična djela, kao sredstvo pri izvršenju drugog krivičnog djela i kao prateći delikt, pa prema tome zahtijevaju različitu taktiku istrage, ograničit ćemo se samo na izvjesne osnovne radnje koje u većini slučajeva daju dobre rezultate.

— Ako postoji i najmanja sumnja u autentičnost nekog predmeta ili isprave, treba o d m a h poduzeti kompetentno ispitivanje da se utvrdi radi li se o falsifikatu ili originalu. To je najčešći i najozbiljniji propust u istrazi određenih krivičnih djela protiv narodne privrede, krivičnih djela protiv službene dužnosti i imovinskih delikata. Ne uzima se neposredni uvid u dokumente, kako bi se najprije utvrdilo radi li se o falsifikatu, a tek nakon toga kako bi se sumirale i uspoređivale činjenice koje treba da iz dokumenta proizađu.

— Pravilan izbor vještaka je bitan za uspjeh. Još je uvijek znatan broj pseudoeksperata koji više rade na temelju intuicije (i sugestija) a manje se služe znanstvenim laboratorijskim metodama uz primjenu odgovarajućih uređaja i aparatura. Ekspertize falsifikata treba povjeravati isključivo specijaliziranim ustanovama.

— Uz izuzetu ispravu ili predmet za koji se smatra da su falsificirani treba odmah dostaviti i sva potrebna obavještenja, a kada je to moguće i materijal za uspoređivanje.

— Dok teče tehničko ispitivanje, kriminalist koji provodi operativnu obradu u traganju za falsifikatorom polazi od odgovora na pitanje kome je određeni falsifikat i za što mogao poslužiti. U mnogobrojnim slučajevima odgovor na ovo pitanje mora ga navesti na falsifikatora.

— Kod osumnjičenih osoba i njima bliskog kruga treba odmah izvršiti temeljitu pretragu prostorija (da se pronađe roba nabavljena na falsificirane narudžbenice ili za falsificirani novac; da se pronađe alat upotrijebljen u falsificiranju; da se pronađu materijali koji su korišteni u falsificiranju . . .). Uz pretragu prostorija treba izvršiti i osobnu pretragu osumnjičenih (na odijelu se mogu pronaći mrlje boja i tuša, tragovi kiselina, tragovi metala . . .).

— Sva provjeravanja treba provoditi brzo i bez prekidanja.

— Nad falsifikatorima koji su otpušteni s izdržavanja kazne treba vršiti nadzor.

— Kod pojave više istovrsnih falsifikata (novac, poštanske i taksene marke, školske svjedodžbe, svjedodžbe o polaganju ispita za određenu kvalifikaciju) treba odmah organizirati provođenje operativno-taktičkih mjera: praćenje i nadzor sumnjivih osoba, angažiranje suradnika. Kod pojave ovakvih falsifikata bitni je zadatak da se otkrije falsifikator i njegova radionica a ne rasturivači i korisnici. Ako rasturivači ili korisnici budu prije vremena lišeni slo-

bode ili ispitivani, događa se da falsifikator ostane neotkriven. U rasvjetljavanju pojave mnogobrojnih falsifikata, naročito novca, primjenjuju se uglavnom dvije metode. U primjeni prve metode odmah se i svim sredstvima obavještava javnost da bi se mobilizirala u otkrivanju falsifikatora. Kod primjene druge metode operativna obrada se provodi tajno a na falsifikate upozoravaju se samo novčani zavodi.

— Svaki falsifikat traži od svoga tvorca ma i malo poznavanje određene struke, što objektivno sužuje krug mogućih sumnjivaca i olakšava njihovo pronalaženje.

— Svaka nova pojava falsifikata, način njegove izrade i upotrebe, kao i osnovni tehnički podaci o falsifikatima treba da budu priopćeni svim operativnim radnicima. Svrha ovog obavještavanja nije samo u tome da se utvrde još kolajući istovrsni falsifikati nego i u tome da se dobiju opća saznanja o radu falsifikatora jer se izrada falsifikata, ma i u minimalnim varijacijama, ponavlja.

— Kod pojave falsifikata vrednota treba uvijek pretpostaviti postojanje mreže rasturača. Od vrste falsificiranih vrednota zavisi krug mogućih rasturača. (Npr. ako se radi o falsificiranju biljega, najpogodnija mjesta rasturanja su trafike, i to one u blizini sudova; ako se radi o rasturanju poštanskih maraka, osim trafike dolaze u obzir i pošte; ako se radi o rasturanju falsificiranog novca, valja imati na umu da će rasturivači izbjegavati novčane zavode, isplatne blagajne, pošte — jer je u njima kontrola rigoroznija).

— Kod falsifikata umjetnina i antikviteta valja imati na umu da kolekcionari često i nesvjesno brane »originalnost« umjetnina u svojim kolekcijama i teško prihvaćaju da se radi o falsifikatu.

— U sumnji da li se radi o falsifikatu javnih isprava za koje je propisana određena tiskanica, forma i potrepštine (zaglavlja, pečati, brojevi) operativnom službeniku mnogo bi pomogla zbirka originalnih tiskanica da lakše uoči postojeće razlike i sumnjivu ispravu izuzme i dostavi na ispitivanje.

— Za uspješno ispitivanje falsifikata od posebne je vrijednost da se falsifikati po dovršenom postupku izuzmu i dostave kriminalističkom muzeju.

4. Tragovi

Svaka krivotvorina ima neki nedostatak koji je otkriva. Na često dugom putu izrade falsifikata ostaju mnogobrojni tragovi. Oni se mogu podijeliti na tri osnovne grupe: tragovi na samom falsifikatu, tragovi kod falsifikatora i tragovi na falsifikatoru.

Sam falsifikat pruža tri grupe tragova, i to: osnovni upotrijebljeni materijal (papir za novčanice, metali za kovani novac, platno ili drvo za umjetničku sliku ...), alat upotrijebljen pri izradi falsifikata (boje, tinte, tuševi, pera, olovke, štance, alati za rezanje pečata, tiskarski strojevi, pisaći strojevi, slova), tehnika izrade koju je primijenio falsifikator a koja zavisi kako od vrste falsifikata tako i od stručne sposobnosti, moći koncentracije i strpljivosti falsifikatora.

Tragove kod falsifikatora predstavljaju ostaci upotrijebljenih sirovina, upotrijebljeni alati i uređaji za falsificiranje.

Tragovi na falsifikatoru pronalaze se temeljitim pregledom odijela, obuće i ruku falsifikatora.

* * *

Kriminalističko-taktičku obradu ovih i drugih krivičnih djela valja nastaviti u posebnim monografijama.

LITERATURA

I. Jugoslavenskih autora
(prema redoslijedu godine izdanja)

1. Lazarević Vasa: *Daktiloskopija*, Beograd 1907.
2. Alimpić D. Đ. *Bertionaž*, Beograd 1907.
3. Mizler Milan: *Potražna služba*, Priručnik za oružnike kao i uopće za sve organe javne sigurnosti. Po prof. dr. H. Grossu, Zagreb 1909.
4. Mizler Milan: *Pas u potražnoj službi.* Uputa za odgoj, njegu, uvježbavanje i upotrebu psa u sigurnosnoj službi. Po R. Gersbachu, Zagreb 1910.
5. Walka Artur: *Priručnik za redarstvenu službu*, Zagreb 1923.
6. Čurić I. Ante: *Istražna služba*, Novi Sad 1929.
7. Lazarević Vasa: *Međunarodna policija*, Istorija, rad, rezultati, Beograd 1933.
8. Tregubov N. Sergije i Andonović J. Aleksandar: *Kriminalna tehnika.* Naučno tehničko istraživanje krivičnih djela, Beograd 1935.
9. Bauer Hans: *Daktiloskopija*, Beograd
10. *Uputstvo za izviđanje krivičnih djela*, Novi Sad 1939.
11. Bauer Hans: *Veštačenje pismenih isprava*, Beograd 1940.
12. Živko Tomislav: *Priručnik iz kriminalne tehnike za redarstvene izvršne službenike i oružnike*, Banja Luka 1941.
13. Šimat Žarko: *Kriminalista i zločinac*, Zagreb 1942.
14. Malenčić Rodoljub: *Tehnika i metodika organa kriminalne službe*, Beograd 1947.
15. Kobovac Ivan: *Kriminalistička tehnika*, Zagreb 1950.
16. Prof. dr Munda Avgust: *Uvod u kriminalistiko*, Ljubljana 1951.
17. Vodinelić Vlado: *Kriminalistička metodika*, Beograd 1954.
18. Simonović Ljubomir: *Osnovi kriminalističke tehnike*, Beograd 1955.
19. Simonović Ljubomir: *Veštačenje dokumenata*, Beograd 1956.
20. Vodinelić Vladimir: *Kriminalistička taktika — opći dio*, Beograd 1956.
21. Marković Tomislav: *Narodna milicija i suzbijanje kriminaliteta*, Beograd 1956.
22. Kobovac Ivan: *Lični opis*, Beograd 1956.
23. Čerin Joža: *Saobraćaj na javnim putevima*, Beograd 1956.
24. Mato Jemrić i dr.: *Krivična djela lišenja života na području NR Hrvatske* (1946—1955), Zagreb 1959.
25. Marković Tomislav: *Antisocijalističke pojave i maloljetnička delikvencija sa stanovišta javnog reda i mira*, Zagreb 1960.

26. Kobovac Ivan: *Kriminalistika*, Zagreb 1960.
27. Marković Tomislav: *Savremena tehnika istraživanja krivičnih djela*, Zagreb 1961.
28. Damaška Mirjam: *Okrivljenikov iskaz kao dokaz u suvremenom krivičnom procesu*, Zagreb 1962.
29. Makra Andrija i dr.: *Saobraćajna nedisciplina* (problemi suzbijanja i sprečavanja u NR Hrvatskoj), Zagreb 1963.
30. Dr Davidović Dragomir: *Privredni kriminalitet i uloga društvene kontrole u njegovom suzbijanju*, Beograd 1965.
31. Dr Marković Tomislav: *Maloljetnička delikvencija*, Zagreb 1965.
32. Dr Marković Tomislav: *Prostitucija*, Zagreb 1965.
33. Dr Aleksić Živojin: *Primena naučnih dostignuća kod ličnih izvora dokaza u krivičnom postupku*, Beograd 1965.
34. Dr Ivošević Dejan i dr.: *Privredni kriminalitet u Jugoslaviji 1960—1963*, Beograd 1966.
35. Matić Olgica i dr.: *Siledžije*, Beograd 1966.
36. Dr Marković Tomislav: *Alkoholizam*, Zagreb 1966.
37. Dr Vodopivec Katja i dr.: *Kriminologija*, Zagreb 1966.
38. Dr Davidović Dragomir: *Priručnik za rad na sprečavanju i suzbijanju kriminaliteta*, Beograd 1968.
39. Dr Milutinović Milan: *Kriminologija*, Beograd 1969.
40. Žerjav Ćiril: *Osnove kriminalističke taktike*, Ljubljana 1969.
41. Dr Vasiljević i dr.: *Priručnik za vršenje uviđaja kod saobraćajnih nezgoda na putevima*, Beograd 1970.
42. Jovašević Ognjen i Vujović Dragoljub: *Postupanje po krivičnoj prijavi*, Beograd 1970.
43. Vujasinović Vaskrsije i Simonović Aleksadar: *Priručnik za postupanje pri održavanju javnog reda i mira na masovnim skupovima*, Beograd 1970.
44. Đošić Milorad: *Kriminalistička obrada krivičnih djela nedozvoljene trgovine*, Beograd 1970.
45. Frleta Svetin: *Šta treba znati o carinskoj službi*, Beograd 1970.
46. Vodinelić Vlado: *Kriminalistika*, Beograd 1970.
47. Dr Aleksić Živojin: *Uviđaj i veštačenje paljevina*, Beograd 1971.
48. Kalanj Mate i Lukežić Anton: *Organizacija suzbijanja kriminaliteta u turističkoj sezoni i turističkim mjestima*, Beograd 1971.
49. Mr Tatarac Slobodan i dr Makra Andrija: *Služba unutrašnjih poslova i prevencija kriminaliteta*, Beograd 1971.
50. Mr Milanovski Vojne i Mr Proevski Vančo: *Šta treba znati o inspekcijskim službama i njihovoj suradnji sa organima unutrašnjih poslova*, Beograd 1971.
51. Vidic Vlado: *O mikrotragovima u kriminalističkoj obradi*, Beograd 1971.
52. Dr Pečar Janez: *Preventivna delatnost organa unutrašnjih poslova* — Sredstva i metodi — Beograd 1971.
53. Mr Šovljanski Radmila i dr Šovljanski Miroslav: *O otrovima i narkoticima u kriminalističkoj obradi*, Beograd 1971.
54. Perić Vlado: *Kako se prikupljaju i provjeravaju obavještenja o krivičnim djelima za koja se goni po službenoj dužnosti*, Beograd 1971.
55. Đošić Miodrag: *Kriminalistička obrada krivičnih djela primanja i davanja mita*, Beograd 1971.

56. Dr Klajn Lajćo i dr Lazarević Ljubiša: *Rasvetljavanje i dokazivanje javnih neprijateljskih istupanja*, Beograd 1972.
57. Gorkić Savo: *O tragovima biološko porijekla u kriminalističkoj obradi*, Beograd 1972.
58. Dr Lacković Emil: *O uslovima i načinu utvrđivanja alkoholne opijenosti*, Beograd 1972.
59. Dr Bayer Vladimir: *Jugoslavensko krivično procesno pravo, knjiga druga: Pravo o činjenicama i njihovom utvrđivanju u krivičnom postupku*, Zagreb 1972.

II. Prijevodi
(stručne literature nakon oslobođenja)

1. Šaver B. M. i Vinberg A. I.: *Kriminalistika*, Beograd 1948.
2. Strogović M. S.: *Krivični sudski postupak*, Beograd 1948.
3. Wilhelm J. G.: *Uvod u praktičnu kriminalistiku*, Sarajevo 1956.
4. Dr Grassberger Roland: *Psihologija krivičnog postupka*, Sarajevo 1958.
5. Hentig von Hans: *Zločin, uzroci i uvjeti*, Sarajevo 1959.
6. Eliot A. Mejbl: *Zločin u savremenom društvu*, Sarajevo 1962.

III. Inozemna stručna literatura
(prema alfabetskom redu)

1. Altavilla Enrico: *Psicologia giudiziaria* — Torino 1955.
2. Baudouin: *Éléments de cryptographie* — Paris 1946.
3. Belkin R. S.: *Kriminalistika* — Moskva 1968.
4. Bischoff A. Marc: *La police scientifique* — Paris 1938.
5. Borel Robert: *Traite de partiques policières* — Lyon 1946.
6. Ceccaldi P. F.: *La criminalistque* — Paris 1962.
7. Chapel E. Charles: *Fingerprinting* — New York 1941.
8. Cherrill R. F.: *The finger print system at Scotland Yard* — London 1954.
9. Dietrich Fred: *Polizei* — München 1956.
10. Dorsch und Váas: *Die praktische Brandmittlung* — Ravensburg 1955.
11. Eller Hanns: *Fahndung nach Personen und Sachen* — München 1952.
12. Faralicq: *Principes et procédés de la police criminelle* — Paris 1947.
13. Feix Gerhard: *Kleines Lexikon für Kriminalisten* — Berlin 1965.
14. Firzi Marcelo: *La intenzione di uccidere* — Milano 1954.
15. Gorphe François: *La critique du témoignage* — Paris 1927.
16. Gorphe François: *L'appreciation des preuves en justice* — Paris 1947.
17. Gottschalk Wilhelm: *Der Polizeihund* — Neudamm 1920.
18. Gross Hanns: *Handbuch für Untersuchungsrichter als System der Kriminalistik* — Graz 1899.
19. Gross Hanns: *Kriminalpsychologie* — Graz 1898.
20. Gross H. und dr Selig E.: *Handbuch der Kriminalistik* — Berlin 1942. i 1944.
21. *Handwörterbuch der Kriminologie — Berlin* — Leipzig 1936.

22. Harrison R. Wilson: *Suspect documents* — London 1958.
23. Horoszowski P.: *Kryminalistyka* — Warszawa 1958.
24. Houts Marschall: *From evidence to proof* — Springfield 1956.
25. Inbau E. Fred: *Self — incrimination* — Springfield 1950.
26. Isnard Guy: *Les pirates de la peinture* — Paris 1955.
27. Kessler F. W. and Weston B. P.: *Detection of murder* — New York 1953.
28. Kirk L. Paul: *Crime investigation* — New York 1953.
29. Kleinschmidt Friedrich: *Lehrbuch für den praktischen Kriminaldienst* — Lübek 1953.
30. Locard Edmond: *Traité de criminalistique*, tom I—VII Paris-Lyon 1931 —1938.
31. Locard Jaques: *Cours de police scientifique* — Lyon 1951.
32. Louwage E. F.: *Police criminelle, technique et tactique* — Ninove 1939.
33. Louwage E. F.: *Psychologie et criminalité* — Ninove 1945.
34. Lucas A.: *Forensic chemistry and scientific criminal investigation* — London 1948.
35. Meinert F.: *Vernehmungstechnik* — Lübeck 1949.
36. Meinert: *Kriminalistik* — Hamburg 1965.
37. Meixner Franz: *Kriminaltaktik in Enzeldarstellungen*, I und II Band — Hamburg 1954. i 1957.
38. Merkeley K. Donald: *The investigation of death* — Illinois 1957.
39. Mulbar Harold: *Interrogation* — Springfield 1951.
40. Mutrux G. Henry: *La police moderne au service du public* — Genève.
41. Niceforo A. und Lindenau H.: *Die Kriminalpolizei und ihre Hilfswissenschaften.*
42. Nickolls C. L.: *The scientific investigation of crime* — London 1956.
43. O'Hara Charles: *Fundementals of criminal investigation* — Springfield 1956.
44. Osborn S. Albert: *Questined documents.*
45. Perkins M. Rollin: *Elements of police science* — Chicago 1942.
46. Plaut Paul: *Der Zeuge und seine Aussage im Strafprozess* — Leipzig 1931.
47. Reiss A. R.: *Manuel du portrait parlé* — Lausanne 1905.
48. Robinson Morton Henry: *La science contre le crime* — Paris 1941.
49. Sannié Cherles: *La recherche scientifique du criminal* — Paris 1954.
50. Saudek Robert: *Wissenschaftliche Graphologie* — München 1926.
51. Schneickert H.: *Kriminalistik* — Berlin 1940.
52. Snyder Lemoyne: *Homicide investigation* — Springfield 1947.
53. Söderman Henry and O'Connell J. John: *Modern criminal investigation* — New York 1952.
54. Steinwender Ernst: *Daktiloskopie* — Wiesbaden 1955.
55. Wittlich Bernhard: *Angewandte Graphologie* — Berlin 1951.

IV. Jugoslavenski časopisi koji obrađuju kriminalističku tematiku:

1. »*13 maj*« (ranije Narodna milicija) — Beograd
2. »*Bezbednost*« — Beograd.
3. »*Varnost*« (ranije Strokovni list) — Ljubljana.

4. *Revijo za kriminalistiko in kriminologijo* — Ljubljana.
5. »*Priručnik za stručno obrazovanje radnika unutrašnjih poslova*« — Zagreb.
6. »*Izbor članaka iz stručnih inozemnih časopisa*« — Zagreb (prestao izlaziti 1968).
7. »*Bezbednost*« (ranije Naroden milicioner) — Skopje.
8. »*Naša praksa*« — Novi Sad.
9. »*Jugoslavenska revija za kriminologiju i krivično pravo*« — Beograd.

V. Inozemni časopisi koji obrađuju kriminalističku tematiku:

1. »*Kriminalistik*« — Hamburg.
2. »*Die Polizei*« — Köln — Berlin — Bonn — München.
3. »*Polizei — Technik — Verkehr*« — Wiesbaden.
4. »*Archiv für Kriminologie*« — Lübeck.
5. »*Revue internationale de police criminelle*« — publication officielle de L'organisation internationale de police criminelle — Paris.
6. »*Chroniques nternationales de police*« — Paris.
7. *Revue de science criminelle et de droit pénal comparé* — Paris.
8. *Revue internationale de criminologie et de police tehcnique* — Genève.
9. *Polizia moderna* — Roma.
10. *The police journal* — London.
11. *The Journal of criminal law, criminology and police science* — Chicago.
12. *Problemy kryminalistyki* — Warszawa.
13. *Sovjetskaja justicija* — Moskva.
14. *Socijalističeskaja zakonost* — Moskva.

Primjedba: U označenim časopisima ima nekoliko stotina članaka koji se odnose na pojedina pitanja kojima se bavi ovaj udžbenik. Bibliografska registracija svih ovih članaka zauzela bi odviše prostora. Za studente Više škole za unutrašnje poslove biti će posebno izrađena takova potpuna bibliografija i na pogodan način umnožena.

Izdavač: Narodne novine, Zagreb, Ratkajev prolaz 4; *Za izdavača:* Ilija Đautović; *Urednik:* Đuro Tepić; *Korektori:* Nada Der-Hazarjan i Marija Petrov; *Tisak:* »Zrinski« Čakovec.